

DR UROŠ KOSTIĆ

OSLOBOĐENJE ISTRE, SLOVENAČKOG PRIMORJA I TRSTA 1945

VOJNOISTORIJSKI INSTITUT

ODGOVORNI UREDNIK
FABIJAN TRGO

RECENZENTI
NIKOLA ANIC, ZDRAVKO KLANJŠCEK
VOJMIR KLJAKOVIC I BOGDAN PECOTIC

IZDAJE
VOJNOISTORIJSKI INSTITUT

Dr UROŠ KOSTIĆ

OSLOBOĐENJE ISTRE, SLOVENAČKOG PRIMORJA I TRSTA 1945.

OFANZIVA
JUGOSLOVENSKE
4. ARMIJE

BEOGRAD, 1978.

KOSTIC, UROS

Uroš Kostić: OSLOBOĐENJE ISTRE, SLOVENAČKOG PRIMORJA I TRSTA 1945.

Beograd, Vojnoistorijski institut, 1978; ...

Monografija iz oblasti: Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945.

Knjiga »Oslobođenje Istre, Slovenačkog primorja i Trsta 1945« predstavlja celovitu obradu jedne veoma važne i složene teme iz našeg NOR-a, koja na ovakav način do sada nije obrađena. Vojna dejstva prikazana su na osnovu arhivskih izvora jugoslovenske, nemačke i britanske provenijencije i obimne literature. Izuzetna pažnja posvećena je: razgovorima maršala Tita u Kazerti avgusta 1944. sa saveznićkim komandantima, a posebno sa predsednikom britanske vlade Ćerčilom, konferenciji u Jalti, sastanku Tito — Aleksander u Beogradu krajem februara 1945, kao i događajima nastalim oko tzv. trščanskog pitanja u celini, značaju završnih operacija 4. armije za prisajedinjenje Hrvatskoj i Sloveniji, odnosno Jugoslaviji naših krajeva otrgnutih Rapalskim ugovorom od zemlje matice. Veliki broj tabelarnih pregleda, skica, fotografija i originalnih dokumenata doprinosi potpunijem uvidu u događaje i ocene teških i napornih borbi koje su jugoslovenska 4. armija, njoj sadejstvujuće jedinice i stanovništvo Istre, Trsta i Slovenačkog primorja vodili u poslednjim nedeljama drugog svetskog rata u Evropi. Veoma pregledno je dat presek političko-diplomatskih događaja od oslobođenja severozapadnih krajeva Jugoslavije maja 1945. pa sve do potpisivanja i ratifikacije Ugovora između SFRJ i Republike Italije početkom 1977. godine.

„Tuđe nećemo,
svoje ne damo!"

(Tito)

PREDGOVOR

Događaji koji su u ovome radu obrađeni predstavljaju značajnu etapu kako u narodnooslobodilačkom ratu, tako i u razvitku Jugoslovenske narodne armije. Oni jasno pokazuju da je NOVJ, kasnije Jugoslovenska armija, i u periodu završnog obračuna sa nemačkim Trećim Rajhom, igrala veoma važnu ulogu u strategiji snaga antihitlerovske koalicije. U tim operacijama Jugoslovenska armija je ne samo oslobodila etničku teritoriju Slovenije i Hrvatske već je u odlučnim i teškim borbama vezala za sebe značajne snage neprijatelja, koje bi inače bile upotrebljene na frontovima naših saveznika, prvenstveno u Mađarskoj i Italiji, nanela im osetne gubitke i na taj način ispunila svoju savezničku obavezu. Žrtve koje je pri tom dala, takođe, nisu bile male.

I pored svega toga, u stranoj publicistici, pa i istoriografiji, ne samo bivših protivnika, može se naići na pogrešna mišljenja pa i ocene o našem narodnooslobodilačkom ratu i njegovom doprinosu zajedničkoj pobedi antihitlerovske koalicije. U tim radovima narodnooslobodilački rat se svrstava u pokrete otpora onakvog karaktera i obima kakav je, uglavnom, bio u okupiranim zemljama Evrope u toku drugog svetskog rata. S druge strane, u nekim istoriografskim delima zemalja koje su u drugom svetskom ratu bile okupatori u našoj zemlji pokušava se da dokaže kako je narodnooslobodilački rat »neregularan«, da je to »mali rat« ili, čak, »rat bandi«.[1] Jugoslovenskoj armiji se ne priznaje sposobnost za vođenje frontalnog ratovanja ili se njena uloga, jednostavno, prećutkuje. Ofanziva 4. armije, ličko-primorska i riječko-tršćanska operacija, odlučno to demantuje. Ona pokazuje da I I su štabovi svih jedinica stvaralački primenjivali i konkretnim uslovima prilagođavali iskustva ratne veštine, a ličko-primorska i riječko-tršćanska operacija su primer savremenih operacija drugog svetskog rata, uz učešće svih vidova, rodova i službi. Te operacije su vođene i pod teškim uslovima fortifikacije stalnog tipa, na planinskom

[1] **Franz Schraml, *Kriegsschauplatz Kroatien,* Neckargemünd 1962, str. 21 (ubuduće F. Schraml, *n.d.);* Persy Ernest Schramm, *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht,* Band IV, Frankfurt am Main 1961, str. 304 (ubuduće: P.E. Schramm, n.d.,).**

uključen. U pojedinim momentima je realno izgledalo da je tragedija na pomolu, da se za, iz krvi i patnji tek stvorenu Demokratsku Federativnu Jugoslaviju, neposredno posle završenog u istoriji čovečanstva najstrašnijeg rata, priprema novi rat — rat protiv dojučerašnjih saveznika. Veliki vojskovođa drugog svetskog rata, maršal Jugoslavije Josip Broz Tito pokazao se i kao veliki diplomata u odnosima sa moćnim saveznicima na čijim su se kormilima tada nalazili Čerčil, Staljin i Truman. Te nesporazume i obostrane akcije bilo je teško dokumentovano obraditi. Međutim, pri kraju rada na ovoj monografiji dobijeni su značajni dokumenti iz londonskog arhiva Public Record Office. Njih su odabrali, kserografisali i stavili na upotrebu naučnoj i široj javnosti profesor dr Jovan Marjanović i dr Dušan Biber. Među njima se nalaze i veoma važni dokumenti potrebni za razjašnjavanje nekih političkih postupaka zapadnih saveznika prema DF Jugoslaviji, a posebno prema tršćanskom pitanju. Za potpuniju obradu tih problema svakako da su značajni i sovjetski dokumenti, koji su, za sada, još nedostupni stranoj naučnoj i široj javnosti.

S obzirom na značaj ovog perioda našeg narodnooslobodilačkog rata, a posebno na ulogu Jugoslovenske armije u završnim operacijama protiv hitlerovske Nemačke, ovaj rad je imao za cilj da pre svega potpunije i kritičkije obradi ofanzivu jugoslovenske 4. armije i da presek događaja koji su nastali oko rešavanja tzv. tršćanskog pitanja — sve do njegovog konačnog rešenja.

I ovom prilikom bih želeo da se zahvalim recenzentima: Nikoli Aniću, Zdravku Klanjščeku, Vojmiru Kljakoviću i Bogdanu Pecotiću i Stručnoj komisiji Filozofskog fakulteta u Beogradu: dr Jovanu Marjanoviću, dr Branku Petranoviću i dr Andreju Mitroviću, pred kojima je ova monografija odbranjena kao doktorska disertacija. Njihove primedbe i sugestije su mi bile od velike koristi.

Autor

U V O D

Oružane snage naroda i narodnosti Jugoslavije u toku teške, natčovečanske četvorogodišnje borbe uspele su da proteraju i savladaju okupatore i njihove saradnike i oslobode najveći deo etničke teritorije naroda Jugoslavije. Međutim, za međunarodno priznanje tih prava naroda Jugoslavije bila je potrebna veoma naporna i duga diplomatska borba nove Jugoslavije.

Težnja svih naroda Jugoslavije da žive u granicama zajedničke, ravnopravne i demokratske države našla je svoj snažan izraz i u političkim i državnopravnim dokumentima još za vreme narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije.

Tako je gotovo odmah posle kapitulacije fašističke Italije Vrhovni plenum Osvobodilne fronte Slovenije, kao najviši predstavnik narodne vlasti slovenačkog naroda, 16. septembra 1943. doneo odluku o priključenju Slovenačkog primorja slobodnoj i ujedinjenoj Sloveniji u slobodnoj i demokratskoj Jugoslaviji.[2]

Sličnu odluku je donelo i Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH). Odlukom ZAVNOH-a od 20. septembra 1943. poništavaju se svi ugovori, paktovi i konvencije sklopljeni između bivših velikosrpskih vlada i vlade izdajnika hrvatskog naroda Pavelića sa Italijom, kojima su pojedini krajevi naše zemlje predani Italiji. Istovremeno je proglašeno priključenje Istre, Rijeke, Zadra i anektiranih delova Hrvatskog primorja, Gorskog kotara, Dalmacije i svih jadranskih ostrva matici zemlji — Hrvatskoj, a preko nje novoj demokratskoj Jugoslaviji.

Te odluke je potvrdilo Drugo zasedanje Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ), koje je 30. novembra 1943. o tome donelo i svoju posebnu Odluku »o priključenju Slovenačkog Primorja, Beneške Slovenije, Istre i hrvatskih jadranskih otoka Jugoslaviji«.[3] Sa odlukama Drugog zasedanja AVNOJ-a upoznate su vlade savezničkih država: Sovjetskog Saveza, Sjedinjenih Američkih Država i Velike Britanije, kao i čitava svetska javnost.

[2] Dr Makso Snuderl, *Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji,* Ljubljana 1949, str. 83.

[3] Prvo i Drugo zasjedanje AVNOJ-a, Zagreb 1963, str. 224; Dr Ferdo Culinović, *Stvaranje nove Jugoslovenske države,* Zagreb 1959, str. 289—290.

Ta državnopravna akta u međunarodnom pogledu nisu još imala svoje priznanje. Za to je trebalo još dugo voditi i oružanu i diplomatsku borbu.

U prvoj polovini avgusta 1944. vrhovni komandant NOV i POJ maršal Jugoslavije Josip Broz Tito, na poziv vrhovnog komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju generala ser Henrija Vilsona (Sir Henry Wilson), otputovao je u Italiju. U Kazerti se sastao sa generalom Vilsonom i sa njim, između ostalog, razgovarao o mnogim vojnim problemima.

Naime, saveznicima se činilo da će se nacistička Nemačka, zbog svoga sve težeg položaja, odlučiti da napusti Balkan. Zapadni saveznici su hteli da joj to onemoguće, pa su želeli da koordiniraju svoja dejstva sa jedinicama NOVJ. Pored toga postojao je i politički problem za koji nisu znali kako će se rešiti. Nisu znali šta će se dogoditi kada se sastanu sa NOVJ u Istri. Njima je bio poznat stav maršala Tita i AVNOJ-a u pogledu jugoslovenskih teritorija koje su se nalazile u sastavu Italije i Austrije. Zato su želeli da lično sa maršalom Titom postignu bilo kakav sporazum u pogledu tih teritorija kako bi mogli da usklade »svoje *de iure* obaveze s *de facto* situacijom« u Italiji.[4] Maršal Tito je prihvatio ponovljeni poziv da bude gost generala Vilsona.

Na Napuljski aerodrom se 5. avgusta 1944. godine spustio lični avion generala Vilsona kojim je maršal Tito, sa delom svojih saradnika, stigao sa ostrva Visa. Sutradan, 6. avgusta, u Kazerti su počeli zvanični vojni razgovori koji su uspešno završeni. Rešena su mnoga pitanja iz oblasti snabdevanja NOVJ, sadejstva savezničke avijacije sa jedinicama NOVJ, formiranja vazduhoplovstva NOVJ uz pomoć saveznika, bolničke nege ranjenika NOVJ, formiranja materijalno-tehničke baze u Italiji, povratka jugoslovenske mornarice, koja je do tada plovila u sastavu savezničke sredozemne flote, itd. Neka od tih pitanja su još krajem 1943. ili početkom 1944. bila ostvarena na tlu Italije, ali su ovim razgovorima proširena, konkretizovana ili čvršće rešena.[5]

Za vreme boravka u Italiji maršal Tito je 7. avgusta obišao front savezničkih armija u Italiji gde se, kod Bolsenskog jezera, sastao sa komandantom savezničkih kopnenih snaga u Italiji generalom Aleksanderom (Sir Harold Alexander). Tada se prvi put načelo pitanje Trsta. Tom prilikom su se maršal Tito i general Aleksander sporazumeli: da u NOVJ stupe oni Hrvati i Slovenci iz Istre i Slovenačkog primorja koji su prisilno mobilisani u italijansku vojsku i da se Istra i Slovenačko primorje, shodno odlukama Drugog zasedanja AVNOJ-a, imaju smatrati operacijskim područjem NOVJ.[6]

[4] **Maclean Fitzroy, *Zlatni drum, pijesak orijenta, rat na Balkanu,* Zagreb 1953, str. 466 (ubuduće: F. Maclean, *n.d.*).**

[5] ***Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945,* knjiga 2, Beograd 1965, str. 339 (ubuduće: ORNJ, 2); F. Maclean, *n.d.*, str. 466—468.**

[6] **F. Maclean, n.d., str. 468; ORNJ, 2, str. 339,**

U Kazerti je 10. avgusta došlo do još jednog sastanka između maršala Tita i generala Vilsona. Na njemu je general Vilson postavio pitanje savezničkog desanta na Istru, ističući potrebu da se što pre ovlada Trstom i kompromituje nemačka odbrana u Italiji. Maršal Tito je zahtevao da, prilikom eventualnih operacija u Istri, savezničke snage sarađuju sa tamošnjim jedinicama NOVJ i jugoslovenskim civilnim organima vlasti.[7]

Na molbu predsednika vlade Velike Britanije, Vinstona Cerčila (Winston Spencer Churchill), maršal Tito se zadržao u Italiji, verovatno više nego što je planirao, da bi došlo do njihovih zajedničkih susreta i razgovora.

U Napulju je 12. avgusta 1944. došlo do prvog susreta vrhovnog komandanta NOV i POJ i predsednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije maršala Josipa Broza Tita sa predsednikom vlade Velike Britanije Vinstonom Cerčilom. Istog dana je otpočeo dvodnevni sastanak Tito — Ćerčil.[8]

Iz zvaničnog zapisnika britanske vlade vidi se da su sastanku od 12. avgusta, pored maršala Tita i predsednika Vinstona Cerčila, bili prisutni brigadir[9] Ficroj Maklejn (Fitzroy Maclean), šef britanske vojne misije u Jugoslaviji, i Pirson Dikson (Pierson Dixon), glavni privatni sekretar državnog sekretara za spoljne poslove, i kao prevodioci major Klisold (Clissold) i Olga Humo.[10]

Razmatrajući pitanja vojne prirode, Vinston Cerčil je ukazao na to da je Hitler, izgleda, rešio da ne napusti ni pedalj teritorije koju je držao. Zbog toga mu je vezan veliki broj divizija u Norveškoj i baltičkim oblastima. Po mišljenju Cerčila, Hitlerova pravilna strategija bi bila da povuče te svoje divizije, kao i one sa Balkana, i da ih koncentriše na glavnim borbenim frontovima. Moglo se desiti da se zbog pritiska nemačke snage povuku sa Balkana, ali se, s obzirom na Hitlerovu ratobornost, moralo računati i na mogućnost da se zadrže na Balkanu. U tom slučaju, oni su se morali silom isterati.

Predsednik vlade Velike Britanije je, zatim, zamolio maršala Tita za informaciju o Istarskom poluostrvu, kao i da li bi maršal Tito tamo poslao izvesne snage ako bi saveznici mogli da stignu u to područje sa istočne obale Italije. Vinston Cerčil je istakao da bi u tom cilju bilo najkorisnije ako bi se na jugoslovenskoj obali mogla otvoriti jedna mala luka u koju bi se morskim putem slao ratni materijal.

[7] F. Maclean, n.d., str. 468.

[8] Taj sastanak se još naziva i: konferencijom u Napulju, sednicom u Napulju i napuljskom konferencijom. — Zapisnik sa konferencije u Napulju 12. avgusta 1944. i Zapisnik sa sednice, Napulj 13. avgust 1944. — (Public Record Otfice (ubuduće PRO), W.O. 204/20, X.I/4881. Kseroks kopija tih dokumenata čuva se u Arhivu Srbije.

[9] U britanskoj kopnenoj vojsci najviši oficirski čin je brigadir a u vazduhoplovstvu komodor. To je čin između pukovnika i general-majora.

[10] Predsednik vlade Velike Britanije Vinston Cerčil pitao je maršala Tita za predlog kako da teku razgovori. Maršal Tito je odgovorio da to bude kako želi v. Cerčil. Neka mu postavlja pitanja. — Zapisnik sa konferencije u Napulju od 12. VIII 1944, PRO, W.O. 204/20, X.I/4881.

On je naglasio da su u toku juna i jula vazdušnim putem poslali NOVJ blizu 2.000 tona materijala, ali bi sa lukom u njihovim rukama ta cifra mogla biti dosta veća. Zatim se interesovao o toku evakuacije i zbrinjavanja boraca NOV Jugoslavije u Italiji.

Maršal Tito je ukazao da su nemačke jedinice pojačale otpor i da su se i gubici jedinica NOVJ povećali, ali je on, ipak, u mogućnosti da koncentriše jače snage u Hrvatskoj i Sloveniji i sigurno će tim snagama podržati operacije na Istarskom poluostrvu, gde postoje izvanredne komunikacije. Evakuacija i zbrinjavanje boraca NOVJ dobro se odvijaju. Oko 4.000 ih je prebačeno u Italiju i tamo ima još nekih 7.000 kreveta na raspolaganju.

Zatim je Vinston Cerčil zapitao maršala Tita kakvi su njegovi odnosi sa banom Hrvatske, da li se nastavljaju borbe između partizana i četnika, i da li može doći do izmirenja sa njima ili sa nekim od Mihailovićevih glavnih pomagača ukoliko Draža Mihailovć napusti zemlju.

Maršal Tito je odgovorio da se još nije sastao sa dr Ivanom Šubašićem, ali da namerava da to učini u toku poslepodneva. Jedinice NOVJ vode oštre borbe protiv četnika, koji pomažu nemačke i bugarske okupatorske jedinice, a sumnja da do izmirenja može da dođe, jer većina Mihailovićevih snaga sarađuje sa izdajnikom Nedićem.

Predsednik vlade je izjavio da Velika Britanija ne namerava da se meša u unutrašnja jugoslovenska pitanja, već da želi da vidi jednu snažnu, ujedinjenu i nezavisnu Jugoslaviju. Dr Šubašić je bio veoma privržen toj ideji. Pored toga, učtivo je tražio da mi ne dozvolimo da se zbaci kralj Jugoslavije. Cilj svega toga, po Cerčilu, trebalo bi da bude izmirenje između partizana i Srba, da bi se sve snage usmerile protiv zajedničkog neprijatelja. Voleli bismo, naglasio je Čerčil, da vidimo jednu stvarno reprezentativnu ujedinjenu jugoslovensku vladu. On je, dalje, istakao da, iako prvi maršalov sporazum sa Subašićem nije bio naročito povoljan, postao je nešto popularniji među partizanima.

Maršal Tito nije komentarisao Čerčilovu primedbu da je Šubašić odan ideji jedne snažne, ujedinjene i nezavisne Jugoslavije. On je rekao da razume njihove obaveze prema kralju Petru, ali da nije u mogućnosti da bilo šta učini u vezi s tim dok se rat ne završi, kada će sam jugoslovenski narod odlučiti o svome društvenom uređenju. Što se tiče Srba, on se uopšte nije svađao sa njima, već samo sa grupom Draže Mihailovića koja je digla oružje protiv partizana u najkritičnijem trenutku.

Izmenjena su mišljenja o posleratnom društvenom uređenju Jugoslavije,[11] o vezama sa Bugarskom, Rumunijom i Mađarskom i o balkanskoj federaciji.

[11] U razgovoru o posleratnom uređenju Jugoslavije predsednik vlade Cerčil je izrazio želju da maršal Tito javno potvrdi svoju izjavu da on ne želi da uvede u Jugoslaviji komunističko uređenje i da će se Jugoslavija razvijati u demokratskom pravcu. Maršal Tito je odbio to da učini, jer bi se jedno takvo

Zatim je Vinston Čerčil upitao maršala Tita da li on ima da postavi neko pitanje. Maršal Tito je odgovorio da ima neke konkretne stvari o kojima bi hteo da napiše pismo predsedniku vlade. Vinston Cerčil je to sa zadovoljstvom prihvatio, ali je izrazio želju da se ponovo sastane sa maršalom Titom posle Titovog razgovora sa Šubašićem.

Na kraju je Vinston Cerčil sumirao rezultate diskusije na sledeči način:

1. On će poslati jednu ocenu svoga sastanka sa maršalom Titom predsedniku SAD i obavestiće o tome maršala Staljina;

2. Maršal Tito će poslati pismo predsedniku vlade Vinstonu Cerčilu o nekim konkretnim pitanjima a predsednik vlade će, sa svoje strane, poslati maršalu Titu memorandum. Vinston Cerčil i maršal **Tito** bi se ponovo sastali 13. avgusta;

3. Maršal Tito će se posle podne sastati sa dr Ivanom Subašićem;

4. Ukoliko razgovori između maršala Tita i bana Šubašića budu povoljni, kako se nadao predsednik vlade, dalje diskusije 13. avgusta mogle bi biti utroje, tj. između predsednika vlade, maršala i bana.[12]

U vezi sa tim razgovorima i razgovorima sa predsednikom vlade Kraljevine Jugoslavije dr Subašićem, maršal Tito je još istog dana, 12. avgusta, uputio pismo predsedniku vlade Vinstonu Cerčilu, u kojem je izložio još neka pitanja koja je bilo veoma važno rešiti ne samo radi produžavanja zajedničke borbe već i u interesu posleratnog razvoja Jugoslavije:

1. — Neophodno je bilo razjasniti, bar u kratkim crtama, pitanje Istre i Slovenačkog primorja u slučaju desanta savezničkih trupa na to područje.

Maršal Tito je smatrao potrebnim da obavesti Vinstona Cerčila, koji to svakako zna preko svojih oficira za vezu, da na teritoriji koja je po mirovnom ugovoru posle prvog svetskog rata data Italiji sada postoje ne samo oružane snage našeg narodnooslobodilačkog pokreta već i jedna organizovana civilna uprava, gde god to uslovi dozvolja-

saopštenje, u tom trenutku, moglo shvatiti kao iznuđeno od njega i da je njegov Položaj oslabljen.

Na Cerčilov zahtev Dikson je objasnio da je njihov predlog bio da maršal Tito načini jednu deklaraciju kojom, po svome sporazumu sa banom Šubašićem, on pristaje da objavi ne samo saopštenje u vezi svoje namere da ne nameće komunizam u zemlji već, takođe, i saopštenje u vezi toga da neće upotrebiti oružanu silu svoga pokreta da bi uticao na slobodnu volju naroda u pogledu budućeg uređenja zemlje. Ta deklaracija bi predstavljala duplikat deklaracije sa kojom se ban saglasio da se načini. Maršal Tito se složio da razmisli o jednom takvom saopštenju, pošto oni žele da on to učini, i prihvatio je predlog instona Cerčila da o tome razgovara sa šubašićem. -— Zapisnik sa konferenc e u Napulju od 12. VIII 1944, PRO, W.O. 204/20, X.I/4881; Vinston S. Cerčil, *U(JI svetski rat,* tom VI, Beograd, str. 84 (ubuduće: V. Cerčil, n.d.).

[12] Poslednja, 4. tačka, iskrsla je za vreme ručka, posle završenih razgo- ora toga dana. — Zapisnik sa konferencije u Napulju od 12. VIII 1944, PRO, w -0. 204'20, X.I/4881.

vaju. S obzirom na vezu koja će se za vreme operacija na tom području uspostaviti između savezničke vojske i vojnih i civilnih vlasti NOP-a Jugoslavije, maršal Tito je smatrao da se treba otvoreno izjasniti. To se odnosilo i na teritoriju Slovenije u granicama bivše Jugoslavije koju savezničke trupe moraju preći u toku operacija. Pošto maršal Tito još nije upoznat sa tačnim mišljenjem savezničkih štabova po tom pitanju, veoma je želeo da čuje i mišljenje Vinstona Cerčila, jer bi to bilo od velike pomoći u ujednačavanju zajedničkih nastojanja za što brže postizanje pobede nad nemačkim okupacionim snagama.

2. — U vezi sa dolaskom i razgovorima koje je imao sa dr Subašićem, maršal Tito je želeo da skrene pažnju Vinstona Cerčila na sledeća glavna pitanja koja je smatrao da Vinston Cerčil može rešiti u njihovu korist:

a) da se načini sporazum između predsednika vlade Subašića i predstavnika NOP-a Jugoslavije, neophodno je povećati materijalno snabdevanje NOVJ. S tim u vezi, bilo bi od velikog značaja ako bi Jugoslovenska kraljevska vlada mogla dati NOVJ izvesnu količinu teškog naoružanja, posebno neke motorne topovnjače koje su apsolutno neophodne za operacije na dalmatinskoj obali i ostrvima. Ukoliko je moguće, da se jugoslovenska mornarica stavi na raspolaganje NOVJ radi operacija na Jadranu, ili ako bi se moglo postići jedno rešenje za isporuku izvesnog broja srednjih tenkova i topova NOVJ da bi ona lakše izvršavala svoje zadatke. Ako je moguće, da saveznici stave na raspolaganje Jugoslovenskoj kraljevskoj vladi izvestan broj trgovačkih brodova koji bi prevozili ne samo materijal za NOVJ već hranu i druge potrebe za stanovništvo u onim krajevima Jugoslavije gde je sada najveća nestašica;

b) posle zaključenja sporazuma bilo bi neophodno da se prikupe sve četničke, domobranske i druge kvislinške snage, koje se još uvek bore na strani nemačkih okupatora, da se late oružja protiv osvajača i bore u redovima NOVJ za oslobođenje svoje zemlje. Veoma nepovoljan utisak su stvorili u redovima NOVJ četnici Draže Mihailovića koji se i sada, kada postoji sporazum između NOP-a i Jugoslovenske kraljevske vlade, još uvek bore protiv NOVJ;

c) da se dozvoli pristup u NOP Jugoslavije onim Jugoslovenima koji se sada nalaze na Sardiniji, Korzici i drugim mestima i onim koji potiču iz delova Primorja i Istre koji pripadaju Jugoslaviji, ukoliko to oni žele. Takva želja postoji, jer je Vrhovni štab NOV i POJ od njih primio brojna saopštenja, i nekoliko puta je već pokretao to pitanje, ali je obaveštavan da je to stvar savezničke komisije za Italiju i Sredozemlje.

To su bila glavna pitanja za koja je maršal Tito tražio intervenciju od Vinstona Cerčila. Sto se tiče saradnje sa vladom dr Subašića, maršal Tito je naglasio da će učiniti sve što od njega zavisi da se ta saradnja razvija ne samo u interesu naroda Jugoslavije već i u interesu zajedničke stvari saveznika.

Maršal Tito je bio uveren da će predsednik Cerčil shvatiti da se rešavanju različitih problema u Jugoslaviji, naročito političkih, mora prići sa velikom pažnjom, s obzirom na većinu značajnih činjenica, kao što su osećanja naroda, uspešno prebrođavanje te teške borbe i koordiniranje svega toga sa zahtevima saveznika. Maršal Tito je to istakao u želji da neke mere na koje mogu biti primorani da ih preduzmu ne budu pogrešno shvaćene. Njegova je želja da sve nesporazume koji mogu nastati treba odmah i iskreno saopštiti i rešiti.

U toku noći 12. avgusta predsednik vlade Velike Britanije Vinston Cerčil je uputio maršalu Titu memorandum sledeće sadržine:

»1. Vlada Njegovog veličanstva želi da vidi jedinstvenu jugoslovensku vladu, u kojoj su zastupljeni svi Jugosloveni koji se bore protiv neprijatelja, i izmirenje srpskog naroda i Narodnooslobodilačkog pokreta.

2. Vlada Njegovog veličanstva namerava da nastavi i, ukoliko je moguće, poveća isporuke ratnog materijala jugoslovenskim snagama sad kad je postignut sporazum između kraljevske jugoslovenske vlade i Narodnooslobodilačkog pokreta. Oni očekuju, za uzvrat, da će maršal Tito pružiti pozitivan doprinos ujedinjenju Jugoslavije time što će u deklaraciju, o kojoj se već sporazumeo sa predsednikom jugoslovenske vlade da će je dati, uneti ne samo izjavu da ne namerava da nametne zemlji komunizam nego takođe i izjavu da oružane snage Pokreta neće upotrebiti da bi uticao na slobodno izražavanje volje naroda u pogledu budućeg režima u zemlji.

3. Još jedan doprinos koji maršal Tito može dati zajedničkoj stvari jeste da pristane da se sastane s kraljem Petrom, po mogućnosti na jugoslovenskom tlu.

4. Ako bi se ispostavilo da su velike količine oružja koje vam šalje Vlada Njegovog veličanstva upotrebljene za bratoubilačku borbu sem u samoodbrani, to bi uticalo na čitavo pitanje savezničkih isporuka, jer mi ne želimo da budemo umešani u jugoslovenske političke razmirice.

5. Mi bismo želeli da se Kraljevska jugoslovenska mornarica i vazduhoplovstvo svim silama angažuju u nacionalnom oslobođenju, ali se na to ne može pristati ako se pre svega ne ukažu dužni obziri Kralju, ustavnoj zastavi i prisnijem jedinstvu između vlade i Pokreta.

6. Vlada Njegovog veličanstva, iako gleda na maršala Tita i njegove hrabre ljude sa najvećim divljenjem, nije zadovoljna što se dovoljno ne priznaju značaj i prava srpskog naroda, niti pomoć koju ,le pružala i koju će i dalje pružati Vlada Njegovog veličanstva.«[13]

Sutradan, 13. avgusta, rano izjutra maršal Tito je vodio razgovor sa načelnikom Štaba vrhovnog komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju generalom Gamelom (Gammell) o pitanju izloženom

[13] **Zapisnik sa konferencije u Napulju, od 12. VIII1944, PRO, W.O. 204/20, X•I/4881; V. Cerčil,** ***n.d.,*** **str. 86.**

pod 1 Maršalovog pisma od 12. avgusta. General Gamel mu je uručio memorandum o savezničkim planovima u Istri i susednim oblastima. Taj memorandum glasi:

»1. U slučaju da savezničke snage okupiraju severnu Italiju, Austriju ili Mađarsku, savezнички vrhovni komandant namerava da uspostavi savezničku vojnu upravu u oblasti koja je bila pod italijanskom vlašću na početku rata, čime se automatski ukida italijanska "suverenost. Vojni guverner će biti general koji komanduje savezničkim armijama u toj oblasti. Namera je da ta oblast ostane pod neposrednom savezničkom upravom dok se o njoj ne donese odluka putem pregovora između zainteresovanih vlada.

2. Ta neposredna savezничка vojna uprava je potrebna da bi se obezbedile baze i komunikacijske linije savezničkih okupacionih trupa u centralnoj Evropi.

3. Pošto će savezničke okupacione snage morati da se snabdevaju preko tršćanske luke, biće im potrebno da raspolažu sigurnim komunikacijskim linijama pod zaštitom britanskih trupa na putu Ljubljana — Maribor — Grac.

4. Savezнички vrhovni komandant očekuje da će jugoslovenske vlasti sarađivati s njim u sprovođenju te politike i namerava da održava s njima najtešnju vezu.«[14]

Maršal Tito je naglasio da iako su te oblasti bile deo Italije po postojećim ugovorima, njegove vojne i civilne vlasti su tamo već uspostavile znatan deo uprave. On shvata neophodnost da komunikacije u tim područjima treba da zaštite savezničke trupe i potpuno je saglasan sa tim. Takođe se saglasio da vrhovni komandant savezničkih snaga treba da ima glavnu operativnu kontrolu u tim područjima da bi zaštitio svoje komunikacije. Međutim, maršal Tito smatra da mesnu civilnu i vojnu upravu moraju voditi civilne i vojne vlasti NOP-a Jugoslavije, koje će blisko sarađivati sa savezničkim vojnim vlastima.[15]

Toga dana posle podne, od 17.30 do 18.45 časova, održan je drugi sastanak između maršala Tita i predsednika Vinstona Cerčila, na kojem je bio prisutan i dr Ivan Šubašič.[16]

[14] Zapisnik sa konferencije u Napulju od 12. VIII 1944, Prilog C — Zapisnik sa sastanka održanog 13. VIII 1944. između maršala Tita i načelnika Štaba vrhovnog komandanta savezničke vojske, PRO, W.O. 204/20, X.I/4881; V. Cerčil n.d., str. 84/85.

[15] Na tome sastanku su razmatrana pitanja o stanju jugoslovenske kraljevske i partizanske mornarice, snabdevanju NOVJ tenkovima i topovima. — Zapisnik sa konferencije u Napulju od 12. VIII 1944, Prilog C — Zapisnik sa sastanka održanog 13. VIII 1944. između maršala Tita i načelnika Štaba vrhovnog komandanta savezničke vojske, PRO, W.O. 204/20, X.I/4881

Velebit, britanski ambasador za Jugoslaviju ser Ralf Stivenson, brigadir Ficroj Maklejn, Pirson Dikson i dr Sava Kosanović, ministar unutrašnjih poslova izbegličke vlade Kraljevine Jugoslavije. Prevodilac je bila Olga Humo. — Zapisnik sa sednice u Napulju 13. VIII 1944, PRO, W.O. 204/20, X.I/4881.

Predsednik vlade Vinston Cerčil je zapitao maršala Tita da li bi hteo da odgovori na tačke iz njegovog memoranduma od prošle noći. **Maršal** Tito je izjavio da bi on više voleo da čuje odgovor Vinstona Ceričla na pitanja koja mu je postavio u jučerašnjem pismu.

Vinston Cerčil se složio sa takvim postupkom ali je prethodno želeo da zna kako napreduju jutarnji razgovori maršala Tita sa dr Šubašićem. Pošto su ga maršal Tito i dr Subašić obavestili da su mnoge tačke rešene na zadovoljavajući način, Vinston Cerčil je dao sledeće odgovore na pitanja maršala Tita postavljena u njegovom pismu od 12. avgusta.

Govoreći o mogućnosti ulaska saveznika u Istru i saradnji sa lokalnim jugoslovenskim snagama, Vinston Cerčil je rekao da je to operativno pitanje koje bi zahtevalo pažljivo ispitivanje i konsultovanje sa predsednikom Sjedinjenih Američkih Država. Cerčil je istakao potrebu tajnosti u pogledu mogućnosti te operacije i zatražio da se jugoslovenske i britanske vlasti dogovore za šifrovani naziv za Istru.

Razmatrajući upravu u Istri posle povlačenja nemačkih snaga, Cerčil je izjavio da se položaj Istre, koja je još italijanska, ne može unapred odrediti. Bilo bi dobro ako bi se ta teritorija oslobodila italijanske vlasti. Međutim, ta stvar se mora resiti na mirovnoj konferenciji, a ako iste ne bude, onda na sastanku velikih sila, na kojem bi Jugoslavija bila u mogućnosti da izloži svoj zahtev. Mora se voditi računa o stavu vlade SAD prema teritorijalnim izmenama za vreme rata, a mi ne treba da nepotrebno obeshrabrujemo Italijane, koji sada daju koristan doprinos u ratnim naporima. Po Cerčilovim rečima, možda je najbolje rešenje da se ta teritorija, kada bude oslobođena, stavi pod savezničku vojnu upravu.

Na to je maršal Tito izjavio da ni pod kojim uslovima on ne bi mogao da prihvati italijansku civilnu upravu istakavši da vlasti narodnooslobodilačkog pokreta, kako vojne tako i civilne, dobro funkcionišu na tim područjima. Maršal Tito je tražio da se jugoslovenske vlasti uključe u upravljanje tom teritorijom.

Predsednik vlade Velike Britanije se u principu složio da treba dozvoliti Italijanima hrvatskog i slovenačkog porekla sa Korzike i Sardinije da stupe u NOVJ, ukoliko to žele, ali da bi iz operativnih razloga, za sada, bilo nemoguće da se to dozvoli onima sa Korzike.

Vinston Cerčil je primio k znanju zahtev maršala Tita za snaodevanje tenkovima, motornim topovnjačama i topovima, ne dajući nikakve posebne obaveze, ali je izjavio da će učiniti sve što bude mogao. Istovremeno je podsetio na stav iz njegovog memoranduma °d 12. avgusta, u kojem se govori o upotrebi toga oružja.

Maršal Tito je odgovorio da se oružje koje je dobio od Velike Britanije nalazi u rukama naroda. Narodnooslobodilačku vojsku stalno napadaju četnici koji sarađuju sa neprijateljem i ona mora da se brani.

Pored toga, maršal Tito se nije složio sa primedbom u memorandumu Vinstona Cerčila da postoji jaz između narodnooslobodilač-

kog pokreta i srpskog naroda jer se u narodnooslobodilačkom pokretu nalazi veliki broj Srba. Cerčil je upitao dr Subašića za njegovo mišljenje po tom pitanju i on je potvrdio gledište maršala Tita, sa kojim se složio i dr Sava Kosanović.

Maršal Tito nije prihvatio predlog da se sada sastane sa kraljem Petrom, a zatim su maršal Tito i Vinston Cerčil vodili razgovore o daljim operacijama na dalmatinskim ostrvima, pri čemu je istaknut značaj obezbeđenja snabdevanja morskim putem.

Na kraju sastanka dogovorili su se o sledečem: tekstu saopštenja za štampu;[17] da maršal Tito i dr Subašić zajedno otputuju na ostrvo Vis, gde će maršal Tito sastaviti tekst deklaracije; u roku od nekoliko dana maršal Tito i dr Subašić objaviće svoja saopštenja; sastanak između maršala Tita i kralja Petra imaće se na umu a održaće se jednom zgodnom prilikom.

Iako su se na sastanku Tito — Cerčil ispoljila i različita mišljenja, kako u odnosu na kasniji položaj Istre tako i na buduće društveno uređenje Jugoslavije, sastanak je bio veoma koristan i na njemu su rešena ili pokrenuta mnoga značajna pitanja. Rezultati toga sastanka ubrzo su počeli da se realizuju.

Nastavljajući diplomatsku borbu za oslobođenje Istre, Slovenačkog primorja i Koruške, vrhovni komandant NOV i POJ je 12. septembra 1944. na Visu održao energičan govor povodom dvogodišnjice formiranja 1. dalmatinske udarne brigade i njenog odlikovanja Ordenom narodnog oslobođenja. Obraćajući se borcima i narodu, maršal Tito je stavio do znanja svetskoj javnosti rešenost naroda Jugoslavije da pomognu dugogodišnju borbu naroda Istre, Slovenačkog primorja i Koruške »da žive slobodni u svojoj domovini, sa svojom braćom. To je želja svih nas, to je želja svih njih tamo. Mi tuđe nećemo — no svoje ne damo!«[18]

Reči maršala Tita »Tuđe nećemo — svoje ne damo!« postale su moto političke i oružane borbe naroda Jugoslavije za ostvarenje svojih pravednih nacionalnih zahteva, i kao odgovor na sve posleratne političke pritiske koji su usledili na novu Jugoslaviju u pogledu rešavanja njenih severozapadnih granica.

Taj odlučan govor maršala Tita bio je neophodan jer. su zapadni saveznici već tada ispoljavali sklonost da, u tom pogledu, zastupaju neopravdane zahteve Italije.[19]

" Tekst saopštenja za štampu glasi: »12. i 13. avgusta, predsednik vlade je održao sastanke u Italiji sa jugoslovenskim predsednikom vlade i maršalom Titom na kojima su prodiskutovana vojna pitanja u duhu potpune iskrenosti.

Cilj maršala Tita i jugoslovenskog predsednika vlade bio je da se nastavi sa tim razgovorima koji su nadahnuti željom, na obema stranama, da se učini što je moguće veći doprinos zajedničkom blagostanju Jugoslavije«. — Zapisnik sa sednice u Napulju, od 13. VIII 1944, Prilog D, PRO, W.O. 204/20, X.I/4881.

[18] Tito, *Borba za oslobođenje Jugoslavije 1941—1944*, Beograd 1945, str. 221—227.

[19] *ORNJ*, 2, str. 341.

Prvi deo

OPŠTA SITUACIJA, PLANOVI I FORMIRANJE 4. ARMIJE

OPŠTA SITUACIJA NA EVROPSKOM RATIŠTU U PRVOJ POLOVINI MARTA 1945. GODINE

Krajem 1944. i početkom 1945. godine položaj nacističke Nemačke bio je beznadežan. Međutim, ona je još bila sposobna da pruža aktivan otpor i uporno se" branila pored ogromnih ljudskih i materijalnih gubitaka. Iako se više nije moglo desiti »naučno čudo«[20] koje bi spasilo Nemačku od vojnog poraza, najuže rukovodstvo Trećeg Rajha je još uvek računalo sa mogućnošću spektakularnih obrta u odnosima između vodećih država antihitlerovske koalicije, zbog kojih bi došlo do razmimoilaženja među saveznicima i zaključenja separatnog mira sa Anglo-Amerikancima. Zato su nemačke trupe pokušavale da zadrže saveznike što dalje od granica Nemačke dok takva situacija ne bi nastala. U tom cilju one u zimu 1944/45. godine preduzimaju poslednja ofanzivna dejstva.[21]

Tako su nemačke trupe, krajem decembra 1944, protivofanzivom u Ardenima, istina, za nekoliko nedelja usporile napredovanje anglo-američkih snaga, ali su zato utrošile i poslednje strategijske rezerve na Zapadnom frontu.[22] U januaru 1945. godine, da bi deblokirao oružane snage u Budimpešti i prodorom na desnu obalu Dunava skratio front Grupi armija »Jug«, Hitler je naredio da se preduzme protivofanziva u Mađarskoj.[23] Ni ona, kao ni protivofanziva početkom marta 1945, preduzeta severno od Blatnog jezera pa do reke Drave,

[20] **Čester Vilmot,** ***Borba za Evropu,*** **Subotica 1956, str. 695 (ubuduće: Č. Vilmot,** ***n.d.*****).**

[21] **V.** Cerčil, n.d., str. **397** i **398; G. K.** Zukov, ***Uspomene i razmišljanja,*** **Beograd 1969,** str. **676, 677** i **717** (ubuduće: **G.K.** Zukov, ***n.d.*****).**

[22] ***Drugi svetski rat,*** **pregled ratnih operacija, IV knjiga, Beograd 1967, str. 531—539 (ubuduće: Drugi svetski rat); ORNJ, 2, str. 497.**

[23] ***Oslobodilački pohod na Trst Četvrte jugoslovenske armije,*** **Beograd 1952, str. 11 (ubuduće: Oslobodilački pohod na Trst); Vlado Strugar,** ***Rat i revolucija naroda Jugoslavije 1941—1945,*** **Beograd 1962, str. 323 (ubuduće: V. Strugar, Rat i revolucija).**

nije postigla uspeh. Jedino je saveznički front u Italiji bio manje pokretljiv i »mirovao« je na tzv. Gotskoj liniji pred Bolonjom.[24]

Na jugoslovenskom ratištu, zbog izvanrednog značaja severozapadnih i zapadnih krajeva Jugoslavije, kao i zbog političkih razloga, Hitler nije prihvatio predlog komandanta Jugoistoka da se snage Grupe armija »E« postepeno povuku i organizuju odbranu na povoljnijoj liniji: Vukovar — Bosanski Samac — Banja Luka — Bihać — Rijeka, čime bi se skratio front u Jugoslaviji i oslobodile snage 5. SS i 21. brdskog korpusa, koje su — držeći Mostar i Sarajevo — bile daleko isturene na jugoistoku Balkana. Rukovodeći se prvenstveno strategijskim i političkim razlozima, Hitler je u januaru 1945. naredio da se organizuje odbrana na liniji: Ilok — Drina — Višegrad — Mostar. On je hteo da, daljim držanjem tih krajeva, štiti tzv. hrvatski prostor, koji je imao važnu operativno-strategijsku vezu između nemačkih frontova u Mađarskoj i Italiji. Time je želeo osigurati južne prilaze Nemačkoj i obezbediti eksploataciju materijalnih dobara za nemačku ratnu privredu, a istovremeno zadržati uza se još jednog saveznika — Pavelićevu NDH. Povlačenjem iz Rumunije, petrolejska polja u zapadnoj Mađarskoj i Austriji dobila su prvorazredni značaj. U takvoj situaciji, Treći Rajh nije bio spreman da se odrekne ni petrolejskih izvora minimalnog kapaciteta u Slavoniji. Na taj način, nemačko komandovanje je bilo prisiljeno da i dalje drži jake snage u Jugoslaviji, koje će, do sredine maja 1945, voditi oštre borbe na jugoslovenskom ratištu.[25]

JALTSKA KONFERENCIJA

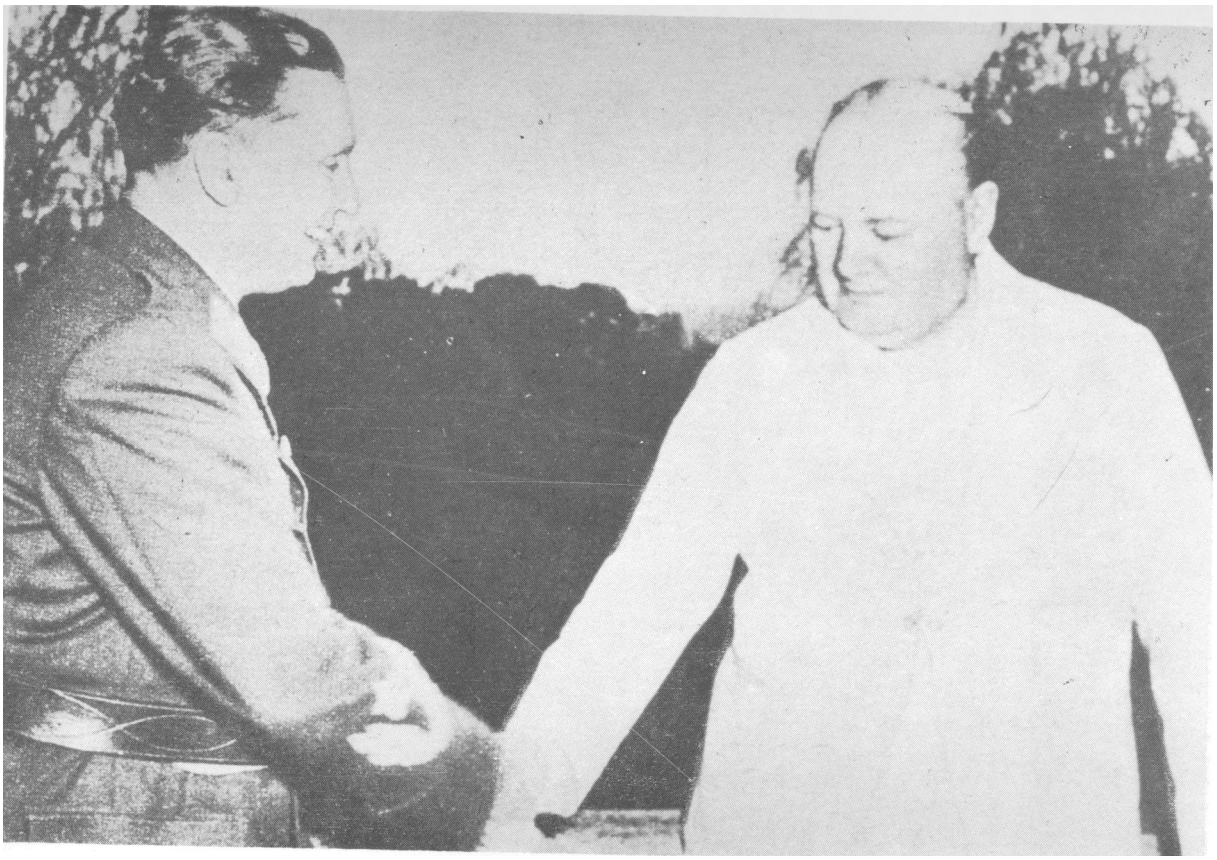
Pri kraju drugog svetskog rata u Evropi se sve više osećala potreba da se saveznici dogovore o planovima za koordiniranje dejstva svih savezničkih snaga radi što bržeg i konačnog uništenja zajedničkog neprijatelja. Pored toga, trebalo je rešiti i neke političke probleme koji su se pojavili u odnosima tri velike sile i preduzeti mere za rešavanje glavnih posieratnih pitanja koja je trebalo neodložno rešiti radi polaganja čvrstih osnova dugotrajnom miru. U tom cilju je u Jalti, na Krimu, od 4. do 11. februara 1945. održana konferen-

[24] *Drugi svetski rat*, V, str. 129; *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944—1945*, Beograd, 1957, str. 474 (ubuduće: Završne operacije); Cerčil, *n. d.*, str. 397; G. K. Zukov, *n. d.*, str. 708; *История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941—1945*, том пятый, Москва 1963, str. 124 i 125 (ubuduće: ИВОВ Советского Союза, V).

[25] Posleratna izjava general-pukovnika Lera, Arhiv Vojnoistorijskog instituta, arhiva nemačkih dokumenata, br. reg. 1/1, k. 70 (ubuduće: Izjava Lera, AVII, nemačka arhiva); Naređenje nemačke Vrhovne komande oružanih snaga (OKW) komandantu Jugoistoka od 10.11 1945, AVII, Mikroteka, dokumenti dobijem iz Vašingtona, NAV-N-T-78, 305/6255883-84 (ubuduće: AVII, Mikroteka, NAV-N-T-78); Erich Schmidt-Richberg, Der *Endkampf auf dem Balkan*, Heidelberg, 1955, str. 81—98 (ubuduće: E. Schmidt-Richberg, *n.d.); ИВОВ Советского Союза*, V, str. 193; ORNJ, 2, str. 497 i 498.

Tito na. Visu. Titove reči: Tuđe nećemo — svoje ne damo!« postale su program NOB-a.

Sastanak Tito — čerčil, Napulj, avgust 1944.

Jaltska konferencija. Sastanak »velike trojice« na kome su usaglašeni planovi za završnu etapu rata, februar 1945.

Sastanak Tito — Aleksander, Beograd, februar 1945.

cija[26] šefova vlada, ministara inostranih poslova i načelnika štabova oružanih snaga i drugih saradnika tri vodeće sile antihitlerovske koalicije — SSSR-a, Velike Britanije i SAD.[27]

Na konferenciji je razmotrena vojno-politička situacija u Evropi i Aziji, usaglašeni su planovi za završnu fazu rata — konačno uništenje nemačkih i japanskih agresora i određeni osnovni principi posleratne organizacije sveta i međunarodne bezbednosti.

U toku neposrednih priprema za Jaltsku konferenciju održano je više raznih sastanaka i konferencija, među kojima se ističe konferencija članova anglo-američkog Kombinovanog štaba načelnika generalštabova (Combined Chiefs of Stalf Committee), održana od 30. januara do 2. februara 1945. u gradu Veleti (La Velletta) na ostrvu Malti, poznata pod šifrovanim nazivom »Kriket« (»Cricket«) ili konferencija na Malti. Na toj konferenciji su, pored ostalog, rešena neka razmimoilaženja koja su postojala kod Anglo-Amerikanaca u pogledu operacija na Zapadnom frontu i usklađeni zajednički stavovi pred predstojeću konferenciju savezničkih šefova vlada u Jalti. Poslednjeg dana konferencije, 2. februara, na Maltu je stigao predsednik SAD Franklin Delano Ruzvelt (Franklin Delano Roosevelt), gde se sastao sa predsednikom vlade Velike Britanije Vinstonom Cerčilom. Oni su razmotrili izveštaj Kombinovanog štaba načelnika generalštabova i diskusije o vojnim problemima koje su vođene prethodna tri dana, kao i razgovore koje su prethodnih dana vodili ministri spoljnih poslova SAD i Velike Britanije, Edvard Stetinius (Edvard Stettinius) i Antoni Idn (Anthony Eden), o političkim pitanjima koja je trebalo pokrenuti u Jalti.[28]

Vrhovni komandant savezničkih snaga na Sredozemlju feldmaršal ser Harold Aleksander je 27. januara uputio nekoliko strogo poverljivih izveštaja za konferenciju »Kriket«. U izveštaju o pitanju uspostavljanja vojne uprave u Julijskoj krajini feldmaršal Aleksander sugeriše da se ne uspostavlja savezn ička vojna uprava u Julijskoj krajini, jer je to, možda, politički nepoželjno, već da se na vladinom nivou postigne sporazum sa Jugoslavijom da jugoslovensko-italijanska granica bude približno ona iz 1914. godine, pošto se sa time saglase velike sile. Prema tom sporazumu, teritorija istočno od te granice bila bi stavljena pod jugoslovensku vlast, uz obećanje Jugoslavije da njena vojska neće napredovati preko te granice. To pitanje je povezano sa mogućnostima snabdevanja okupacionih snaga SAD i

[26] Poznata pod nazivom Krimska ili Jallska konferencija, a pod šifrovanim nazivom »Argonaut« — V. Cerčil, *n.d., str.* 305.

[27] *ИВОВ Советского Союза 1941—1945,* V, str. 124 i 125; *Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны,* том III, Москва 1947> sir. 99—112 (ubuduće: Внешняя политика Советского Союза, III).

[28] Cerčil je želeo da sa Ruzveltom na Malti vodi nešto duže razgovore radi objedinjavanja anglo-američkih stavova, prvenstveno političkih, pre sastanka sa Staljinom, ali je Ruzvelt na Maltu stigao 2. februara. — Fajs (Herbert), *Cerčil, Ruzvelt, Staljin,* Beograd 1962, str. 745/746 (ubuduće: Fajs, Cerčil, Ruzvelt, Staljin); V. Cerčil, *n.d.,* str. 310; *Drugi svetski rat,* V, str. 27/28 i 274.

Velike Britanije i Austrije preko prevoja Brenera i potrebom da se saveznička vojna uprava uspostavi na celoj ili delu Julijske krajine u toku operacija prema i u Austriji, ili za kasnije snabdevanje britanskih snaga u Austriji. Te potrebe bi se mogle zadovoljiti jednim sporazumom sa Jugoslavijom o savezničkoj kontroli nad neophodnim oblastima.[29]

Pri kraju Jaltske konferencije, na sednici ministara spoljnih poslova održanoj 10. februara, ministar spoljnih poslova Velike Britanije Antoni Idn je uručio ministrima spoljnih poslova SSSR-a i SAD tekstove dva memoranduma o jugoslovensko-austrijskoj i o jugoslovensko-italijanskoj granici.

U prvom memorandumu se isticalo da će prema predviđenim okupacionim zonama Velika Britanija biti odgovorna za austrijsko-jugoslovensku granicu. Međutim, Jugosloveni su podneli zahtev za graničnim oblastima u Austriji, pa njihove snage mogu pokušati da zauzmu te oblasti, i može doći do neprilika. Vlada Velike Britanije ne želi da im se sama suprotstavi, pa predlaže da tri velike sile, još iz Jalte, upute zajedničku poruku jugoslovenskoj vladi da do konačnog zaključenja mira mora biti uspostavljena stara austrijsko-jugoslovenska granica, i da od nje zatraže obećanje da će se povinovati tom nalogu. Sovjetski Savez je trebalo da potvrdi da će podržati svaki korak koji bi britanska vlada, eventualno, bila prinuđena da preduzme da bi sačuvala integritet te granice.

U drugom memorandumu se ukazivalo na to da postoji ozbiljna opasnost od sukoba u Julijskoj krajini, u severoistočnim krajevima Italije koji se graniče sa Jugoslavijom. Velika Britanija je imala u planu da proširi saveznička vojnu upravu u Italiji sve do granice sa Jugoslavijom iz 1937. godine. Maršal Tito je, još u avgustu 1944, na sastanku sa Cerčilom u Napulju, odbio da na to pristane i izjavio da namerava da svoju upravu uspostavi na čitavoj jugoslovenskoj etničkoj teritoriji, na kojoj partizani već delimično drže vlast u svo-

[29] **Feldmaršal Aleksander je naglasio da su ta pitanja razmotrena i da se došlo do sledečih zaključaka: da je snabdevanje britanskih i američkih snaga u Austriji, u krajnjem slučaju, moguće preko Brenera, ali će taj pravac u početku biti potreban za operativne svrhe; da se mora sačuvati mogućnost korišćenja luke Trsta i komunikacijske linije preko Julijske krajine, koja mora biti potpuno obezbeđena i nalaziti se pod propisnom upravom. To bi mogla biti i jugoslovenska uprava, ali to ili bilo koje drugo rcšenje koje bi prejudiciralo konačno pripadanje te oblasti moglo bi da izazove teškoće u drugim delovima Italije i time poveća obaveze za održavanje unutrašnje bezbednosti; maršal Tito je sklon ruskom uticaju, ukazuje Aleksander, pa bi zato, možda, bilo najbolje da se uspostavi saveznička vojna vlast pod tripartitnom kontrolom; da bi se ta oblast mogla smatrati britanskom zonom, a u nekom pogledu kao nastavak britanske okupacione zone u Austriji; ukoliko do toga ne dođe, treba postići sporazum sa Titom na bazi granice iz 1914. godine, obezbediti potpunu kontrolu i funkcionisanje luke Trsta i prioritet u korišćenju komunikacija koje od Trsta vode u Austriju istočno od te granice i obezbediti da oblik vlasti u toj oblasti bude takav da se kontrola vrši neometano; zapadno od granice iz 1914. godine uspostaviti savezničku vojnu upravu kao i u drugim delovima Italije. — PRO, W.O. 214/41.**

jim rukama. Ako se ne preduzmu mere predostrožnosti, britanska vlada je predviđala da lako može doći do sukoba između savezničke vojne uprave i tih partizana, ili između jugoslovenskih i italijanskih partizana. Zbog toga je predlagala da se još u Jalti obrazuje jedno telo koje bi izradilo jedan predlog za privremenu demarkacionu liniju između oblasti kojom će upravljati jugoslovenske vlasti i oblasti koja će biti pod savezničkom vojnom upravom.[30]

Te memorandume su šefovi vlada primili k znanju i složili se da ih treba razmotriti putem uobičajenih diplomatskih kanala posle završetka Jaltske konferencije.[31]

Toga dana, na istom sastanku, raspravljalo se o još jednom važnom pitanju koje se ticalo Jugoslavije. Naime, tri ministra inostranih poslova su proučavali razgovore, koji su se još nalazili u toku, između Jugoslavije i Bugarske o utvrđivanju sporazuma prijateljstva i savezništva.[32] Tom planu se suprotstavljao Antoni Idn. On je, kao ozbiljne principijelne primedbe, izneo da je Bugarska više godina bila saveznik nacističke Nemačke i ima status okupirane zemlje, od koje će Grčka tražiti obeštećenje, i, drugo, on smatra da države — bivši neprijatelji — kao Bugarska, koje se nalaze pod režimom primirja, ne mogu potpisati mirovne sporazume bez ovlašćenja svih saveznika. Zbog toga je Idn tražio da se Jugoslavija i Bugarska zamole da prekinu pregovore. Došlo je do verbalnog duela u kome je Molotov tvrdio da nije pozvan da odlučuje umesto dve slobodne države, a Idn mu je to osporavao uzvraćajući da je Bugarska potpisala primirje sa SSSR-om i da ona, prema tome, nije gospodar svoje volje. Verovatno da po tom pitanju nije doneta nikakva čvrsta odluka.[33]

Ukupni rezultati Jaltske konferencije bili su pozitivni i veliki a njen uspešan završetak srušio je i poslednje nade Hitlera i njegovih najbližih saradnika da će energično napredovanje Crvene armije kroz istočnu Nemačku pojačati suprotnosti među saveznicima i da će to dovesti do raskida saradnje između Istoka i Zapada a, zajedno s tim, i do političkog kompromisa sa Nemačkom. Objedinjavanjem dokumenata sa Jaltske konferencije bilo je jasno da Nemačka ne može računati na separatni mir sa zapadnim saveznicima, već samo

[30] **PRO, W.O. 214/41 (vidi prilog br. 1).**

[31] **Arthur Conte, *Jalta ili podjela svijeta*, Zagreb 1968, str. 242 (ubuduće: A. Conte, *Jalta;* Fajs, *Cerčil, Ruzvelt, Staljin*, str. 745/746.**

[32] **Na predlog Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ), u** Beogradu **je 23. XII 1944. zaključen sporazum s bugarskom vladom Otečestve-**[11]**°g fronta o robnoj razmeni i o kulturnoj i stručnoj saradnji. Zaključeno** je da se **što pre formiraju komisije koje će rešiti pitanja mira s Bugarskom. NKOJ je svečano izjavio da su narodi Jugoslavije oprostili sva zlodela koja** su kvislinzi **cara Borisa izvršili u Srbiji i Makedoniji. To je bio značajan** akt Jugoslavije u **smislu međunarodne afirmacije nove Bugarske. Nastavljajući** takav **svoj stav prema Bugarskoj, Privremena vlada Demokratske Federativne** Jugoslavije je **28. IV 1945. donela odluku da prizna vladu Bugarske. — *Hronologija,*** str. **1022 i 1093.**

[33] **A. Conte, *Jalta,* str. 243.**

na bezuslovnu kapitulaciju. Ipak, Hitler je i dalje odbijao svaku pomisao na kapitulaciju i naređivao trupama da i dalje produže upornu odbranu i ne dozvole prodor sovjetskim snagama u Berlin.[34] U tom smislu je 19. marta izdao poznatu zapovest »Spaljena zemlja« (»Verbrannte Erde«), kojom je naredio razaranje i uništavanje svih objekata i sredstava na teritoriji koja se napušta, uključujući i teritoriju Trećeg Rajha.

PLANOVI SAVEZNIKA ZA PROLECNU OFANZIVU I RAZVOJ SITUACIJE POČETKOM 1945.

(Skica br. 1)

Sovjetska Vrhovna komanda je planirala da u 1945. godini preduzme nekoliko uzastopnih operacija kojima bi potpuno razbila nemačke snage pred svojim frontom i prisilila ih na bezuslovnu kapitulaciju. Prema osnovnoj zamisli sovjetske Vrhovne komande, Crvena armija je imala da preduzme jednovremenu veliku ofanzivu na širokom frontu od istočne Pruske do Austrije, sa težištem operacija na varšavsko-berlinskom pravcu. Cilj te ofanzive bio je da Crvena armija izbije na reku Elbu, zauzme Berlin, oslobodi Prag i, u sadejstvu sa anglo-američkim snagama, pobedonosno završi rat u Evropi.

Osnovna zamisao anglo-američkog strategijskog plana na Zapadnom frontu bila je: zauzeti rudarske bazene Rura i Sara, daljim prodorima u dubinu nemačke teritorije razbiti nemačke snage pred svojim frontom a zatim, u sadejstvu sa Crvenom armijom, prisiliti nacističku Nemačku na bezuslovnu kapitulaciju.

Na ratištu u Italiji Anglo-Amerikanci su preduzimali mere da se do proleća 1945. pripreme za novu protivofanzivu prema dolini reke Po i dalje na sever. Razmatrali su i mogućnost da se, u slučaju potrebe, iskrcaju u Istru radi sadejstva glavnim snagama.

Nemačka Vrhovna komanda oružanih snaga je planirala da stabilizuje svoje frontove prema Anglo-Amerikancima i prebaci znatne snage na sovjetsko-nemački front, gde bi ponovo preuzela inicijativu. Međutim, zbog neuspeha protivofanzive u Ardenima i iznenadnog otpočinjanja ofanzivnih operacija Crvene armije, na reci Visli, 12. januara 1945, nemačke snage su morale obustaviti udar u Alzasu da bi se sve raspoložive rezerve prebacile na sovjetsko-nemački front. Od toga pa sve do kapitulacije Trećeg Rajha inicijativa je bila u rukama antifašističke koalicije.[35]

[34] **C. Vilmot, *n. d.*, str. 695; *MBOB CoeercKozo Cow3a 1941—1945,* str. 38; V. Cerčil, *n.d.*, str. 397; P.E. Schramm, *n.d.*, str. 1580—1585; Walther Hubatsch, *Hitlers Weisungen für die Kriegsführung 1939—1945,* Frankfurt am Main 1962, str. 303—305 (ubuduće: W. Hubatsch, *n.d.*).**

[35] ***Drugi svetski rat,* V, str. 39, 40, 271 i 272,**

Skica *br. 1*

LINIJA FRONTOVA NA EVROPSKOM RATIŠTU 20. III 1945.

Izvršavajući obaveze prihvaćene na konferencijama u Teheranu i u Jalti, saveznici su u prvim mesecima 1945, koncentričnim i neprekidnim udarcima r.a znatno oslabljene nemačke snage, prodirali na teritoriju Trećeg Rajha. Pored toga, stalnim napadima savezničkа avijacija je podrivala moral nemačkog stanovništva, nanoseći mu velike gubitke, slabila nemački ratni potencijal i nemačkoj armiji znatno otežavala izvršavanje operativno-strategijskih zadataka.[36]

Početkom 1945. godine Crvena armija je i dalje nosila glavni teret rata i istovremeno je postizala najveće uspehe u borbi protiv nemačkih snaga. Ona je prešla Vislu i nastavila napredovanje prema zapadu kroz istočnu Prusku, Poljsku, Cehoslovačku i Mađarsku da

[36] *.ORNJ,* **2, str. 537.**

bi već krajem januara i početkom februara širokim frontom izbila na reku Odru.[37] Do kraja marta proširila je mostobrane na levoj obali Odre, zauzete u toku januarskog nastupanja, severno i južno od Kistrina, i obrazovala jedan širi mostobran u rejonu Kistrina, značajan za dalje operacije prema Berlinu, od koga je bila udaljena oko 60 km. Tu je okružena nemačka kistrinska grupacija. Nemačko komandovanje preduzelo je 27. marta poslednji protivudar, snagama pet divizija, da bi deblokiralo snage kod Kistrina, ali bez uspeha.[38] Sredinom marta Crvena armija se nalazila na liniji: Odra (sa nekoliko mostobrana na njenoj levoj obali) — Slovačke rudne planine — Estergom — Blatno jezero — Drava. Crvena armija nije prekidala ofanzivu i vršila je pripreme za nanošenje odlučujućeg udara glavnim snagama prema Berlinu a pomoćnim prema Pragu i Beču. Na krajnjem levom krilu Crvene armije, u Mađarskoj, nalazio se nama susedni 3. ukrajinski front, pod čijom operativnom komandom je stajala i bugarska 1. armija.[39]

U to vreme anglo-američke snage su izvodile operacije na Zapadnom frontu radi izbijanja na reku Rajnu i ubrzo su uspele da obrazuju nekoliko mostobrana na njenoj desnoj obali. Naime, američka 1. armija zauzela je 6. marta Kein a sutradan i neoštećen most kod Remagena, gde je obrazovala važan mostobran. Uskoro je američka 3. armija zauzela Koblenc i, sa 7. armijom, trougao Mozel — Sar — Rajna, a 23. marta je prešla Rajnu i kod Openhajma obrazovala mostobran na desnoj obali Rajne. Time su zapadni saveznici izbili na Rajnu na celoj njenoj dužini i obrazovali dva čvrsta mostobrana — kod Remagena i Openhajma, gde su se pripremali da na ćelom Zapadnom frontu preduzmu veliku ofanzivu radi uništenja ostataka nemačkih snaga i spajanja sa Crvenom armijom, koja je sa istoka nastupala prema reci Elbi.[40]

U Italiji, zbog jakog otpora nemačkih snaga, nepovoljnih vremenskih i zemljišnih prilika, saveznička ofanziva je prekinuta a dejstva, lokalnog značaja, razvijala su se sporijim tempom, dok je sa-

[37] ***Drugi svetski rat,*** **V, str. 73—84 i 95—102.**

[38] **Zbog neuspelog protivudara kod Kistrina smenjen je general Guderijan a na njegovo mesto je, za načelnika Generalštaba kopnene vojske, došao general Kreps;** ***MBOB CosercKOZo Cotosa 1941—1945,*** **V, str. 148, 149, 191, 192, 246. i 247; Šasen,** ***Istorija drugog svetskog rata,*** **Beograd 1955, str. 481 (ubuduće: Sasen, n. d.); G. K. Zukov,** ***n.*** **<*L.*, 699, 704. i 705; Guderijan,** ***Vojni memoari,*** **Beograd 1961, str. 509—512 (ubuduće: Guderijan, n. đ.).**

[39] ***ORNJ,*** **2, str. 537; General-potpukovnik Velimir Terzić, članak:** ***Uloga Jugoslovenske armije u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije,*** **Vojnoistorijski glasnik, broj 2—3, 1955, str. 9 (ubuduće: V. Terzić, n. čl.).**

[40] ***ORNJ,*** **2, str. 537** i **538;** Sasen, ***n.d.,*** str. **466, 473^77 i 485; Montgomeri,** ***Od El Alamejna do Baltičkog mora,*** **IJeograd 1951, str. 424 (ubuduće Montgomeri, n.d.);** V. Cerčil, ***n.d.,*** **str. 365. i 366; D. Plenča,** ***Međunarodni odnosi Jugoslavije u toku drugog svjetskog rata,*** **Beograd 1962, str. 371; Guderijan,** ***n.d.,*** **str. 498.**

vezničkа avijacija bila veoma aktivna. Obe strane su iskoristile zimu za reorganizaciju, popunu i snabdevanje svojih trupa. Nemačke jedinice su se pripremale da na proleće zadrže dotadašnju liniju: jezero Komakio — Bolonja — Toskanski Apenini, a saveznička 15. grupa armija se pripremala da u prvoj polovini aprila preduzme ofanzivu sa britanskom 8. armijom pravcem Ferara — Padova, a američkom 5. armijom opštim pravcem Modena — Verona, radi uništenja nemačkih snaga, izbijanja u dolinu reke Poa i daljeg dejstva prema Austriji, u cilju spajanja sa Jugoslovenskom armijom, Crvenom armijom i ostalim anglo-američkim snagama.[41]

[41] *ORNJ,* 2. str. 538; *Drugi svetski rat,* V, str. 353. i 354.

NEMAČKE SNAGE NA JUGOSLOVENSKOM RATIŠTU U PROLEĆE 1945. GODINE

(Skica br. 2)

Na jugoslovenskom ratištu nemačke trupe su produžile da pružaju upornu borbu na frontu koji se protezao od reke Drave do Jadranskog mora, na liniji: Drava od Donjeg Miholjca — Dunav — Šarengrad — ušće Drine — Sarajevo — Banja Luka — Bihać — Gospić — Karlobag. Fortifikacijsko uređenje odbrane bilo je različito. U Sremu, između Dunava i Save, bila je izgrađena odbrambena utvrđena zona. To je bio, izuzev šireg rejona Sarajeva, najistureniji deo nemačke odbrane ne samo u Jugoslaviji već prema istoku uopšte. Tako istureni front u Sremu nemačke trupe su morale držati radi zatvaranja savskog pravca i da bi obezbedile rejon Bosanskog Broda preko koga je išla jedina komunikacija kojom su se izvlačile jedinice nemačke Grupe armija »E« iz rejona južno od Save. Dalje, od Save pa na jugozapad do Jadranskog mora, nemačke jedinice nisu imale neprekidni front, već su samo jačim snagama posele uporišta na važnijim komunikacijskim čvorovima. Najjača uporišta bila su u širim rejonima: Bijeljina, Brčko, Sarajevo, Doboj, Banja Luka, Bosanski Novi, Bihać i Gospić. Između njih se nalazilo više manjih uporišta za obezbeđenje komunikacija, sa manjim ili većim međuprostorima. Ovakvim protezanjem fronta i njegovom upornom odbranom nemačka Vrhovna komanda oružanih snaga u stvari je obezbeđivala bokove i pozadinu nemačkoj Grupi armija »Jug« u Mađarskoj i Grupi armija »C« u Italiji, kao i komunikacije u Sloveniji koje su povezivale te dve velike vojne grupacije. Radi stvaranja potrebne dubine za odbranu, nemačke trupe su u zapadnom delu Jugoslavije posele veća naseljena mesta i izgradile više uzastopnih položaja. Svakako, najznačajniji i najbolje utvrđeni bio je zaštitni položaj, nazvan »Jugoistočni bedem«, koji se protezao od Blatnog jezera do ušća Mure, zatim Dravom do Ormoža i dalje duž hrvatsko-slovenačke granice do Snežnika odakle se dolinom Rečine spuštao na Jadransko more, sa jednim zaprečnim položajem na Savi severno od Krškog. Južno od ove linije, levom obalom reke Krke do Novog Mesta i dalje preko Ribnice do Crkniške doline, izgrađeno je više samostalnih otpornih tačaka, dok su između Snežnika i Rijeke, duž stare jugoslovensko-italijanske granice, još pre početka drugog svetskog rata, bile izgrađene utvrđene linije sa stalnim fortifikacijskim objektima, koji su zatvarali pravce prema Istri i Trstu. Pored toga, na Cičariji je bila izgrađena odbrambena linija koju je trebalo pose-

sti u slučaju iskrcavanja saveznika na delu obale od Trsta do Rijeke. Radi odbrane Zagreba preduzete su mere da se oko njega, u širokom luku, izgradi tzv. Zvonimirova linija, koja bi se protezala od Drave, preko Koprivnice, Križevaca, Vrboveca, Dugog Sela do Karlovca. Međutim, zbog stalne aktivnosti snaga Jugoslovenske armije u pozadini neprijatelja, radovi na toj liniji su samo ponegde jedva bili započeti.[42]

Neposredno pred ofanzivu Jugoslovenske armije raspored nemačkih snaga u Jugoslaviji bio je sledeči:

— 15. kozački korpus na desnoj obali Drave od Virovitice do čađavice;

— 91. armijski korpus od Čađavice do Dalja;

— 34. armijski korpus na Sremskom frontu i oko Bijeljine i Brčkog.

— 21. brdski armijski korpus u dolini reke Bosne, sa težištem u širem rejonu Sarajeva;

— 15. brdski armijski korpus u dolini Une i na prostoru Like, Korduna i Gorskog kotara;

— 97. armijski korpus u Istri i Slovenačkom primorju;

— 69. armijski korpus za naročitu upotrebu na prostoru: Koprivnica — Zagreb — Karlovac;

— jedinice pod komandom komandanta SS-a i policije SS odseka »Alpenland« (Höherer SS- und Polizeiführer des SS Oberabschnitts »Alpenland«) generala Ervina Rezenera (Erwin Rösener)[43] nalazile su se u Dolenjskoj, Gorenjskoj, Štajerskoj i Koruškoj — nekadašnjoj Ljubljanskoj pokrajini — sa sedištem u Ljubljani;

— jedinice pod komandom komandanta SS-a i policije Jadranske primorske oblasti (Höherer SS- und Polizeiführer in Adriatisches Küstenland) generala Odilo Globocnika (Odilo Globocnik)[44] nalazile su se u Slovenačkom primorju, Istri i Furlaniji sa sedištem u Trstu, i

— Vrhovna mornarička komanda Jug[45] imala je da brani obalu i ostrva od Tržiča do Karlobaga.[46]

[42] ***ORNJ*, 2, str. 539; *Oslobodilački pohod na Trst*, str. 18. i 19.**

43 pored policijskih snaga pod komandom Rezenera, nalazile su se i dve divizije kao i jedinice Ruske oslobodilačke armije (jedinice kvislinškog generala Vlasova), Vermanšafta, slovenačkog domobranstva i slovenačkih četnika.

[44] **Pored policijskih snaga pod komandom Globocnika, nalazili su se i: italijanska milicija, slovenačke domobranske jedinice, Srpski dobrovoljački korpus, četnička Dinarska divizija i slovenački četnici.**

[45] **Njoj su bili potčinjeni: 11. divizija za osiguranje (flotila eskortnih razarača i flotila torpednih čamaca) — u Tršćanskom i Kvarnerskom zalivu; Grupa džepnih podmornica i Transportna flotila teretnih brodova, desantnih splavova i naoružanih motornih drvenih brodova •— na području Pule; Mornarička obalska artiljerija (pet mornaričkih artiljerijskih diviziona) — na području Gradež, Tržič, Trst, Pula, Rijeka i na kvarnerskim ostrvima; Armijska obalska artiljerija (dva obalska artiljerijska puka od po tri diviziona, jedan protivavionski divizion) — duž jadranske obale i na ostrvima.**

[46] **Stanko Petelin Vojko, *Između Triglava i Trsta*, Beograd 1967, str. 337—389 (ubuduće: S. Petelin, n.d.); P. E. Schramm, *n.d.*, str. 1902—1904.**

JUGOSLOVENSKO RATIŠTE U PROLEĆE 1945. GODINE

REORGANIZACIJA NOV I POJ

Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije (NOV i POJ) su, uspešnim ofanzivnim operacijama, u drugoj polovini 1944. i početkom 1945. godine, definitivno oslobodili Makedoniju, Srbiju, Crnu Goru, Hercegovinu, Dalmaciju, kao i veliki deo Bosne. Pored toga, u pozadini neprijateljskog fronta nalazile su se veće slobodne teritorije sa jakim snagama NOV i POJ (šest korpusa i jedna operativna zona — oko šesnaest divizija NOVJ), kojima su komandovali glavni štabovi za Hrvatsku i Sloveniju. Ubrzo posle oslobođenja Beograda, u njega su došli CK KPJ, Vrhovni štab NOV i POJ, Predsedništvo AVNOJ-a i Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije, na čelu sa Josipom Brozom Titom. Oni su ubrzali sprovođenje u delo svih mera potrebnih za dalje vođenje rata i planski usklađivali sve ratne napore za konačno oslobođenje Jugoslavije. U tom periodu glavnina snaga NOV i POJ imala je prostranu i stabilnu strategijsku pozadinu, sa potpuno razvijenim organima vojne i narodne vlasti, koji su omogućavali normalizovanje privrednog i političkog života, i na koju se mogla sigurno osloniti. Time su stvoreni uslovi da se otpočne sa reorganizacijom NOV i POJ u savremeno organizovanu i opremljenu armiju.

Prvi značajniji organizacioni korak u tome smislu bila je Naredba Vrhovnog štaba od 1. januara 1945, kojom su od dela snaga na slobodnoj teritoriji formirane 1, 2. i 3. armija. Zaplenjenim teškim naoružanjem i pomoću dobijenom od saveznika, u naoružanju i tehničkoj opremi, formirane su, ojačane ili preoružane i reorganizovane mnoge jedinice, rodovi i službe NOVJ. Brojna stanja divizija 1, 2. i 3. armije, koja su se u toku borbi za Srbiju, krajem 1944, kretala oko 3.000 do 5.000 boraca, početkom 1945. godine dostigla su brojna stanja evropskih savremenih divizija ratnog sastava, prosečno 8.000 do 11.000 ljudi. U daljem toku reorganizacije značajno mesto zauzima Odluka Povereništva narojine odbrane od 1. marta 1945, kojom se NOVJ preimenuje u Jugoslovensku armiju, Mornarica NOVJ u Jugoslovensku mornaricu a VŠ NOV i POJ se reorganizuje u General-

štab Jugoslovenske armije.[47] Sutradan, 2. marta, Naredbom vrhovnog komandanta maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita, formirana je i 4. armija,[48] u čiji su sastav ušle jedinice 8, 11. i 7. korpusa. Ostale snage Jugoslovenske armije, za koje nije bilo uslova da se reorganizuju, vodile su borbe, uglavnom, u pozadini neprijatelja, u dotadašnjim formacijskim sastavima.

Polazeći od ocene da usvajanje preporuke Jaltske konferencije o Jugoslaviji vodi njenom međunarodnom priznanju, maršal Tito je 7. marta 1945. obrazovao Privremenu vladu Demokratske Federativne Jugoslavije. Ona je u Deklaraciji od 9. marta, pored ostalog, istakla da je njen glavni zadatak konačno oslobođenje i priključenje Jugoslaviji teritorija koje su joj posle prvog svetskog rata nepravedno otuđene, i, u vezi s tim, jačanje oružanih snaga. Taj realistički diplomatski stav maršala Tita doveo je do veoma korisnih međunarodnih rezultata. Ubrzo je usledilo priznavanje te vlade od strane saveznika i mnogih drugih neutralnih zemalja. Time su, uglavnom, stvoreni svi potrebni strategijski, materijalni i politički uslovi da Jugoslovenska armija, u proleće 1945, pređe u poslednju ofanzivu za konačno oslobođenje preostalog dela etničke teritorije Jugoslavije.[49]

SASTANAK TITO — ALEKSANDER I DOGOVOR ZA ZAJEDNIČKA DEJSTVA

Početkom 1945. godine NOV i POJ, kasnije Jugoslovenska armija,[50] je držala važan deo opšteg strategijskog fronta, koji se sa svih strana stezao oko Nemačke. Osim velikih sila, jedino je ona, među vojskama desetina članova antihitlerovske koalicije, imala svoj samostalni deo strategijskog fronta, koji se desnim krilom vezivao na Crvenu armiju u Mađarskoj, a levim krilom, preko Jadrana, na anglo-američke snage u Italiji. Ona je to pravo sebi pribavila neravnopravnom, teškom četvorogodišnjom borbom protiv zajedničkih neprijatelja i sada se pripremala za poslednju ofanzivu protiv neprijatelja.

Snage na levom krilu Jugoslovenske armije natkriljavale su savezнички front u Italiji sa istočne strane Jadranskog mora. Svojim

[47] **AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 23/1, k. 21 (vidi Prilog br. 2).**

[48] **U nekim istoriografskim radovima, kao *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 21; *ORNJ,* 2, str. 500; *Rat i revolucija,* str. 316; *Vojna enciklopedija,* II, str. 325; itd., piše da je 4. armija formirana 1. marta. Međutim, u Arhivu Vojnoistorijskog instituta čuva se originalna naredba iz koje se vidi da je 4. armija formirana 2. marta 1945. Vidi Prilog br. 1. Istina, u nekim depešama koje nose datum od 1. marta govori se da je toga dana formirana 4. armija. Verovatno da je odluka o formiranju 4. armije saopštena nekim rukovodiocima 1. marta, ali je Naredba potpisana 2. marta. — AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 15/1, k. 118; i br. reg. 1/2, k. 30 i br. reg. 1/2, k. 31.**

[48] ***ORNJ,* 2, str. 532, 535 i 536; dr Branko Petranović, *Političke i pravne Prilike za vreme Privremene vlade DFJ,* Beograd 1964, str. 5, 6, 87, 88, 89. i 104.**

[50] **Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije 1. marta 1945. preimenovani su u Jugoslovensku armiju.**

eventualnim dejstvima u pravcu severozapada i zapada one bi znatno olakšale dejstva savezničkim snagama u Italiji, koje bi dejstvovale na sever, ka dolini reke Poa. Da bi, između ostalog, ispitao namere najvišeg vojnog rukovodstva nove Jugoslavije i mogućnosti njenih oružanih snaga za dejstva u tom pravcu, krajem februara 1945, u Beograd je doputovao vrhovni komandant savezničkih snaga na Sredozemlju feldmaršal ser Harold Aleksander.

Njegovom dolasku u Beograd prethodile su svestrane i detaljne pripreme. Pošto se u njima nazire klica daljih, još većih nesporazuma i sukoba, malo detaljnije ćemo se osvrnuti na njih.

Neposredno posle završetka Jaltske konferencije, u ambasadi Velike Britanije u Atini je 15. februara 1945. održana sednica na kojoj su, između ostalih, prisustvovali ministar inostranih poslova Velike Britanije Antoni Idn i vrhovni komandant savezničkih snaga na Sredozemlju feldmaršal Harold Aleksander. Raspravljalo se o pitanju uspostavljanja privremene savezničke vojne uprave u Julijskoj krajini. Idn je upoznao prisutne da je to pitanje postavljeno na Jaltskoj konferenciji i da su sovjetska i američka delegacija obećale da će razmotriti memorandum koji je on podneo. Feldmaršal Aleksander je izjavio da je u junu ili julu 1944. godine[51] rekao maršalu Titu da će, radi osiguranja komunikacijskih pravaca, zahtevati kontrolu železničke pruge od Trsta prema unutrašnjosti i zemljišnog pojasa od 10 milja s obe strane pruge. Zatim je dogovoreno da feldmaršal Aleksander prilikom sledećeg sastanka sa maršalom Titom, čije su pripreme bile u toku, izloži potrebu da ima kontrolu nad železničkom prugom od Trsta do austrijske granice. To bi se postiglo povlačenjem jedne linije 10 milja istočno od pruge, s tim da kontrola teritorije do te linije ostane u njegovoj nadležnosti. Taj privremeni vojni sporazum bi se dostavio vladama SAD i Velike Britanije na odobrenje. Feldmaršal Aleksander bi mogao da napomene da je ta stvar saopštena SSSR-u i SAD na Jaltskoj konferenciji tri velike sile, ali bez nagoveštavanja da su se one o tome već dogovorile. Ukoliko feldmaršal Aleksander uspe da u tom smislu postigne sporazum sa maršalom Titom, tada bi se razmotrilo da li je potrebno o tome informisati sovjetsku i američku vladu i da u tim uslovima nije neophodno da se i dalje sugeriše obeležavanje granične linije od strane eksperata.[52]

[51] To je moglo biti u prvoj polovini avgusta (7) 1944, kada se kod Bolsenskog jezera prvi put susreo sa maršalom Titom. Tada je Harold Aleksander bio komandant savezničkih kopnenih snaga u Italiji a vrhovni komandant savezničkih snaga na Sredozemlju bio je general Henri Vilson. Tom prilikom je postignut sporazum da Hrvati i Slovenci iz Istre i Slovenačkog primorja, koji su prisilno mobilisani u italijansku vojsku, stupe u NOVJ i da se Istra i Slovenačko primorje, shodno odlukama II zasedanja AVNOJ-a, imaju smatrati operacijskim područjem NOVJ. — *Hronologija,* str. 837.

[52] Zapisnik sa sednice održane u ambasadi Velike Britanije u Atini 15. II 1945. objavljen je u *Zborniku dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije,* tom XI, knjiga 4, str. 905—909 (ubuduće: Zbornik, XI, knj. 4, str.).

U Vrhovnoj komandi savezničkih snaga na Sredozemlju, u Kazerti (Caserta), nastavljene su dalje pripreme za predstojeći sastanak sa maršalom Titom.[53] Tu je, 20. februara, održana politička konferencija koja je razmotrila plan predviđene posete feldmaršala Aleksandera maršalu Titu zajedno sa tekstom nacrta sporazuma o uspostavljanju savezničke vojne uprave u Julijskoj krajini.

Feldmaršal Aleksander je objasnio da je bilo mnogo razgovora u pogledu oblika uprave koju bi trebalo uspostaviti u Julijskoj krajini, u to vreme kada će luka Trsta biti potrebna kao baza za snabdevanje savezničkih okupatorskih snaga u Austriji. Bilo je važno da predlog, za koji se oni na toj konferenciji dogovore, bude prihvatljiv za maršala Tita, jer se u tom području nalaze jugoslovenske partizanske jedinice, a poznato je da maršal Tito želi da pripoji to područje novoj Jugoslaviji. Feldmaršal Aleksander je istakao da je na nedavnim sastancima sa ministrom inostranih poslova Idnom, i drugima, govorio o tom pitanju, posle čega je odlučeno da on pokuša da postigne sporazum sa maršalom Titom na čisto vojnoj osnovi. Prema tome, feldmaršal Aleksander namerava da predloži maršalu Titu da se uspostavi vojna granica koja bi se pružala pravcem sever — jug, preko dobro uočljivih zemljišnih objekata, na rastojanju od oko deset milja istočno od komunikacija potrebnih saveznicima. U sporazumu bi se naglasilo da će teritorija zapadno od te granice biti pod savezničkom vojnom upravom, ali se neće davati nikakva napomena u pogledu oblika uprave teritorijom istočno od nje. Pokušaće da privoli maršala Tita da povuče jugoslovenske jedinice koje se nalaze zapadno od te granice, a ako on bude insistirao da one ostanu tamo, onda se mora složiti sa time da one potpadnu pod njegovu komandu. Na isti način bi i savezničke trupe, koje bi se zadržale istočno od utvrđene granice, potpale pod vrhovnu komandu maršala Tita.

Američki politički savetnik Aleksander Kerk (Alexander Kirk) izjavio je da, prema uputstvima Ministarstva inostranih poslova SAD, njegova vlada želi da savezničkа vojna uprava bude na svim spornim područjima koja su 1939. godine bila deo Italije, uključujući i Zadar i italijanska ostrva na Jadranu. On je predložio da se ne preduzimaju nikakve akcije kojima bi se menjale granice između Italije i Jugoslavije od 1939. godine. Po izjavi Kerka, predsednik SAD Franklin Delano Ruzvelt, u nedavnim razgovorima s njim, nije dao nikakav nagoveštaj da želi da revidira svoj stav u tom pogledu. Zbog toga se on boji da će namera koju je saopštio feldmaršal Aleksander navesti na pomisao da su saveznici spremni da vrate jedan deo Julijske krajine Jugoslaviji, a, u svakom slučaju, predlog, onako kako je iznet, sadrži jedno ograničenje u primeni savezničke vojne uprave na

[53] Po hitnom pozivu feldmaršala Aleksandera, u Kazertu je 18. II 1945. avionom otputovao iz Beograda brigadir Ficroj Maklejn. — Depeše Makleina br. 199 i 207 od 17. i 21. II 1945. upućene ministarstvu spoljnih poslova, PRO, F. O. 371/48863 i 371/48864.

tom području. Kerk je smatrao, da ukoliko bude potrebno da se sa maršalom Titom razgovara o tom pitanju, da mu odmah treba saopštiti nameru da se savezn̈ička vojna uprava uspostavi na celoj teritoriji Julijske krajine. Osim toga, do sada nije bilo nikakvih nagoveštaja da SSSR neće prihvatiti savezničku vojnu upravu na čitavom tom području, a ako to on prihvati, verovatno će na to pristati i maršal Tito.

Načelnik savezničke komisije u Italiji kontraadmiral Ileri Stoun (Ellery Stone) izjavio je da je italijanska vlada obaveštena da će čitava Julijska krajina, posle oslobođenja od nemačkih jedinica, potpasti pod saveznič̈ku vojnu upravu. To je bilo u skladu sa ranijim predlozima generala Vilsona, ranijeg vrhovnog komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju, koje je upućivao Kombinovanom štabu načelnika generalštabova. Stoun je smatrao da bi predlog feldmaršala Aleksandera koji je sada izneo imao nepoželjan uticaj na ugovor o kapitulaciji, koji je sa italijanskom vladom zaključio u korist Ujedinjenih nacija njegov prethodnik. Nagovešteni poziv maršalu Titu, koji nije bio pod komandom vrhovnog komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju, da zauzme teritoriju koja je prethodno bila italijanska mogao bi se smatrati kao kršenje duha, ako ne i uslova, ugovora o kapitulaciji. Kontraadmiral Stoun je na kraju dodao da će nameravani sporazum, ma koliko da je poželjno voditi razgovore na čisto vojnoj bazi, nužno imati i političke zaplete.

Feldmaršal Aleksander je istakao da je postizanje jednog praktičnog vojnog aranžmana na tome području ipak neophodno i hitno.

Uzimajući učešće u raspravi Harold Makmilan (Harold Macmillan), britanski ministar rezident u Komandi savezničkih snaga na Sredozemlju, primetio je da bi praktično jedan sporazum u predloženoj formi, u stvari, koristio Italijanima, jer bi se odmah obezbedilo da oni zadrže luku Trst. Međutim, i on se saglasio s tim da bi se, teorijski, moglo smatrati da jedan takav sporazum podrazumeva »de facto« pravo Jugoslovena da zauzmu onaj deo Julijske krajine koji se nalazi istočno od predložene granice. Makmilan smatra da postoje tri mogućnosti:

a) da feldmaršal Aleksander učini onako kako je predložio. Tu postoji rizik jer bi Jugosloveni sigurno preuzeli komandu nad teritorijom istočno od predložene granice. Time bi se feldmaršal Aleksander našao u situaciji da je učinio prvi korak, ubrzavajući uspostavljanje jugoslovenske kontrole bez odobrenja vlada Velike Britanije i SAD. S druge strane, nasilno izbacivanje jedinica NOVJ sa te teritorije, posle kapitulacije Nemačke, od strane SAD i Velike Britanije ne bi dolazilo u obzir;

b) feldmaršal Aleksander mogao bi uputiti predloženi nacrt sporazuma Kombinovanom štabu načelnika generalštabova pre razgovora sa maršalom Titom, i

c) vlade SAD i Velike Britanije mogle bi se obratiti SSSR-u radi dobijanja njihovog odobrenja za predloženu graničnu liniju i traženja njihove saradnje u ostvarenju toga.

Makmilanovo je mišljenje da će SSSR želeti da pripoji celu Julijsku krajinu Jugoslaviji, naročito luku Trst, koja bi bila pod njihovom kontrolom, i time bi oni dobili izlaz na Sredozemlje. On smatra da je najbolje rešenje izloženo pod tačkom b). Potrebno je naglasiti Kombinovanom štabu načelnika generalštabova da bi, ukoliko se želi da se zauzme Austrija s juga, bilo neophodno da maršal Tito prihvati granicu iz 1939. godine ili sada predloženu. Alternativa njegovom pristanku, bar na tu drugu granicu da bude učešće NOVJ u borbama za zauzimanje te sporne teritorije.

Zamenik vrhovnog komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju američki general-potpukovnik Džozef Maknerni (Joseph McNarney) ukazao je na to da je već zaključen jedan sporazum sa maršalom Titom u vezi Zadra, koji je 1939. godine bio italijanska teritorija. Jugosloveni već drže velike delove Julijske krajine i možda će biti potrebno krenuti prema Austriji i koristiti se lukom Trst pre nego što se ova stvar reši prema tačkama b) ili c) koje je predložio Harold Makmilan. General Maknarni smatra da je skoro zaključenje sporazuma kojim bi se vrhovnom komandantu savezničkih snaga na Sredozemlju obezbedila kontrola nad komunikacijama od Trsta prema Austriji stvar hitne vojne potrebe. Njegova je ocena da nije realno gledište koje zastupa Ministarstvo spoljnih poslova SAD u pogledu te teritorije.

Britanski admiral flote Džon Kaningem (John Cunningham), komandant mornarice na Sredozemlju, predložio je da se u pregovorima sa maršalom Titom traži da komanda nad lukama između Rijeke i Trsta bude dodeljena vrhovnom komandantu savezničkih snaga na Sredozemlju čiji će predstavnici raditi u neposrednoj saradnji sa komandantima 15. grupe armija ili odgovarajućim jugoslovenskim snagama. To je potrebno zato što postojeći anglo-jugoslovenski sporazum obuhvata samo jugoslovenske luke.

Britanski maršal vazduhoplovstva Džon Slesor (John Slessor), zamenik komandanta vazduhoplovstva na Sredozemlju, istakao je da je najbolje, čim se u Jugosloviji obrazuje zajednička privremena vlada, da joj se ukaže na to da je ona podjednako odgovorna sa saveznicima u pogledu vojne uprave u onim delovima Italije, uključujući i Julijsku krajinu, u kojima ona bude imala nadležnost.

Na kraju konferencije feldmaršal Aleksander je naglasio da je maršal Tito u principu saglasan na savezničku komandu nad Trstom i komunikacijama prema Austriji. Bilo bi moguće da se maršal Tito obavesti da vojne potrebe zahtevaju da se u čitavoj Julijskoj krajini uspostavi saveznička vojna uprava i da se snage maršala Tita na toj teritoriji stave pod savezničku komandu. Međutim, on je odmah napomenuo da tu mogu nastati komplikacije u pogledu eventualnih jugoslovenskih okupacionih snaga. Kao zaključak, njemu se činilo da najbolje rešenje da se u toku njegove posete Beogradu pitanje Julijske krajine pokrene samo u okviru najopštijih vojnih aspekata, ne tražeći nikakav vid sporazuma. On je naglasio da će nastojati da

ustanovi gledišta maršala Tita po tom pitanju, a uputstva od Kombinovanog štaba načelnika generalštabova mogu se tražiti posle njegovog povratka.[54]

Posle te konferencije feldmaršal Aleksander je otputovao za Beograd. Na sastancima održanim 21. i 24. februara 1945, između maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita i feldmaršala Harolda Aleksandera[55] postignut je sporazum o koordinaciji operacija jedinica Jugoslovenske armije i savezničkih snaga u Italiji.

Na početku razgovora[5"] feldmaršal Aleksander je obavestio maršala Tita o savezničkim operacijama. On je rekao da nema nameru da preduzme neke operacije većih razmera na jugoslovenskoj teritoriji. S tim u vezi on je, u strogom poverenju, obavestio maršala Tita da je odlučeno da se prebaci nekoliko divizija sa Italijanskog na Zapadni front. Maršal Tito je primetio da se sada ne isplate operacije malih razmera, sa čime se u potpunosti složio feldmaršal Aleksander. S druge strane, istaknuta je za obe strane potreba da se pojača dejstvo iz vazduha. Maršal Tito se u principu složio s predlogom feldmaršala Aleksandera da njihovi štabovi ispitaju mogućnost za uspostavljanje vazduhoplovnih baza u severozapadnom delu Jugoslavije pošto se nemačke snage povuku prema severu. Feldmaršal Aleksander je upoznao maršala Tita da njegov štab još jedino radi na planu operacija za zauzimanje Malog Lošinja, ali da to za sada nije izvodljivo. To se kasnije može preduzeti kao zaštitna mera za vazduhoplovnu bazu u Zadru.

Osvrćući se na to pitanje, maršal Tito je rekao da se Mali Lošinj može lako osloboditi, ali ne može lako zadržati sve dok se susedno obalsko područje, takođe, ne oslobodi. Zatim je predložio da se za oslobođenje toga obalskog područja angažuju divizije 8. udarnog korpusa NOVJ, koje su mu sa oslobođenjem Mostara stajale na raspoloženju. Maršal Tito je nameravao da preduzme tu operaciju u roku od tri nedelje. Za to bi mu bila potrebna savezn̈ička vazdušna i pomorska podrška, kao i hrana, artiljerija i municija. Njegove potrebe u tom smislu mogla bi detaljno da razmotre njihova dva štaba, sa čime se složio feldmaršal Aleksander.

[54] Zapisnik sa političke konferencije vrhovnog komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju od 20. II 1945, *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 910—920.

[55] Na kraju sastanka od 21. februara dogovoreno je da se o pitanjima o kojima su toga dana razgovarali maršal Tito i feldmaršal Aleksander sastanu njihovi štabovi i detaljno razmotre ta pitanja, a zatim da se održi još jedan sastanak između maršala Tita i feldmaršala Aleksandera. Sastanci njihovih štabova održani su 22. i 23. februara a drugi sastanak između Tita i Aleksandera održan je 24. februara. — Zapisnik sa razgovora koje su vodili u Beogradu maršal Tito i feldmaršal Aleksander i njihovi saradnici od 21. do 24. februara 1945, *Zbornik*, XI, knj. 4. str. 921—940.

[56] Tom razgovoru, 21. II1945, pored maršala Tita i feldmaršala Aleksandera, prisustvovali su general-major Vladimir Velebit, šef jugoslovenske vojne misije u Londonu, i brigadir Ficroj Maklejn, šef britanske 37. vojne misije. — Zapisnik sa sastanka između maršala Tita i feldmaršala Aleksandera u Beogradu 21. februara 1945, *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 921—940.

Prelazeći na sledeće pitanje, feldmaršal Aleksander je obavestio maršala Tita da će mu biti potrebno, kada snage pod njegovom komandom okupiraju Austriju, da kontroliše komunikacije prema Trstu, kao i sam Trst. Njemu se činilo da bi to podrazumevalo zauzimanje cele teritorije zapadno od jugoslovensko-italijanske granice iz 1939- godine. Na tom području bi se formirala saveznička vojna uprava. Feldmaršal Aleksander je naglasio da se time ne bi prejudiciralo konačno zaključivanje mira, i zamolio je maršala Tita da izloži svoj stav po tom pitanju.

Maršal Tito je odmah dao dve napomene. Prvo, on će prihvatiti ideju o savezničkoj vojnoj upravi pod uslovom da zadrži civilnu upravu, koju je on već uspostavio u tim područjima. Istovremeno, maršal Tito je spreman da narodnooslobodilačka vlast na toj teritoriji bude odgovorna savezničkoj vojnoj upravi. On je objasnio da bi u suprotnom tamo nastao haos, i drugo, on ne vidi neophodnost da saveznici, zbog zaštite komunikacija između Trsta i Austrije, okupiraju čitavo Istarsko poluostrvo. S druge strane, ukoliko saveznici žele da koriste komunikacije koje prolaze kroz Ljubljanu, mogu slobodno da ih koriste, mada se one, naravno, pružaju dosta unutar granica Jugoslavije. Feldmaršal Aleksander je istakao da su njegova objašnjenja bila čisto ispitivačka i da će on morati celu tu stvar da saopšti Kombinovanom štabu načelnika generalštabova, pre nego što se bilo šta preduzme po tom pitanju. To je bilo u duhu zaključka političke konferencije u Kazerti, od prethodnog dana, da se pitanje Julijske krajine pokrene u najopštijem vidu, ne tražeći nikakav sporazum, a nastojeći da se ustanovi gledište maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita.

Zatim je feldmaršal Aleksander obavestio maršala Tita da će posle formiranja jedinstvene jugoslovenske vlade,[57] vojne i vazduhoplovne funkcije, koje je tada obavljala britanska 37. vojna misija, pod rukovodstvom brigadira Maklejna, preuzeti misija pod rukovodstvom komodora avijacije Lija (Lee), koji će biti predstavnik Vrhovne komande savezničkih snaga na Sredozemlju, a političke funkcije te misije doći će u nadležnost ambasade. Maršal Tito je to obaveštenje primio k znanju a zatim se složio sa predlogom feldmarsala Aleksandera da saveznici obnove i koriste telegrafsku liniju Zadar — Ankona, a da se o pojedinostima dogovore njihovi štabovi. Postignuta je saglasnost o razrneni podataka koji se odnose na neprijatelja, a zatim su pokrenuta sledeča pitanja: dalji razvoj Jugoslovanske mornarice i materijalna pomoć koju joj saveznici mogu Pružiti; repatrijacija jugoslovenskih građana iz Francuske i Švajcarske; nabavka tenkova i oklopnih kola za jedinice NOVJ, i sporazum o zajmu i najmu. Govoreći o tim pitanjima maršal Tito je naglasio da su 50 tenkova tipa »Stjuart« (Stuart), koji su ranije isporučeni NOVJ, veoma korisno poslužili, a zatim je tražio da saveznici

[57] Ta vlada obrazovana 7. III 1945, pod nazivom »Privremena vlada DFJ« — B. Petranović, *n.d.*, str. 87.

nadoknade njihove gubitke. Maršal Tito je smatrao da će za zajedničke borbe sa saveznicima, protiv neprijatelja izvan granica Jugoslavije, moći da angažuje oko 200.000 boraca. Po njegovom mišljenju, oni bi se najkorisnije mogli upotrebiti u planinama Austrije, gde očekuje da će nemačke snage pružiti žestok otpor. Predložio je da mu se dozvoli da posle kapitulacije nacističke Nemačke okupira deo Austrije. Za opremu jedinica koje bi se borile izvan granica Jugoslavije bilo bi potrebno 100.000 kompleta odeće i 10.000 kamiona. Tu opremu mogao bi da dobije od SAD na osnovu Zakona o zajmu i najmu.[58] To je već traženo od Amerikanaca, ali oni su odgovorili da o tome moraju prethodno obavestiti vrhovnog komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju. Feldmaršal Aleksander je odgovorio da postoje mogućnosti za isporuku izvesnih količina hrane, odeće i benzina, ali su mali izgledi za kamione, jer i njegove jedinice oskudevaju u tome. Zbog toga bi on dao uputstva svom štabu da prouči izložene zahteve.

Na kraju je postignuta saglasnost da je potrebno da sva pitanja o kojima su oni toga dana razgovarali detaljno razmotre njihovi štabovi, a zatim bi se ponovo sastali maršal Tito i feldmaršal Aleksander.

Sledeča dva dana održani su sastanci pomenutih štabova, koji su odmah pristupili razmatranju operacija. Američki general-major Liman Lemnicer (Lyman Lemnitzer), zamenik načelnika Štaba vrhovnog komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju, ukazujući na preliminarne razgovore Tito. — Aleksander, osvrnuo se na buduće operacije prema ostrvu Malom Lošinju i zahtevao da savezničke snage mornarice i vazduhoplovstva maksimalno podrže tu operaciju.

Načelnik Vrhovnog štaba NOV i POJ general-lajtnant Arso Jovanović je napomenuo da je maršal Tito zabrinut što operacije treba da otpočnu što pre i da su operacije prema Malom Lošinju sastavni deo jedinstvenog plana ofanzive na kopnu za koje će biti angažovane snage jačine jedne armije. Vrhovni štab NOV i POJ je razmatrao i dejstva severozapadno od Bihaća, kao i operacije na obalskom području. Za komandanta tih jedinica predviđen je komandant 8. udarnog korpusa general-major Petar Drapšin, čiji se štab nalazi u Kninu. Njemu bi ubrzo bile dodeljene još neke snage.

Predstavnici Vrhovnog štaba NOV i POJ interesovali su se kakvu bi posebnu podršku saveznici mogli dati za te operacije. Zaključeno je da se vazduhoplovna pomoć može, kao i do sada, dobiti preko

[58] **Osnovni princip spoljne trgovine SAD u početku II sv. rata bio je — plati pa nosi — Keš end keri (Kach and carry). Zbog finansijskih i drugih razloga koji su se odnosili na neke evropske zemlje, Kongres SAD je 11. III 1941. izglasao Zakon o zajmu« i najmu — lend-liz (Lend-lease). Na osnovu toga zakona predsednik SAD je mogao doneti odluku da se ratni materijal isporuči zemlji koja se nalazi u ratu protiv Nemačke, Italije i Japana a da se otplata ne vrši u gotovom, već je davana na neodređeno vreme uz obavezu plaćanja u robi, posedima ili na drugi način. — *Vojna enciklopedija,* IV, str. 429. i X, str. 719.**

Štaba Balkanskog vazduhoplovstva a da će mornarička podrška biti veoma ograničena zbog gustih minskih polja i neprijateljskih baterija u blizini ostrva Malog Lošinja. Saveznička pomoć u tenkovima i artiljeriji, s obzirom na to da je operacije trebalo preduzeti u roku od tri nedelje, neće moći da stigne do početka operacija, već u toku njih. Puna saglasnost postignuta je u saradnji i razmeni obaveštajnih podataka po svim izvorima i na svim nivoima. To je tada bilo od posebnog značaja, jer je nemačko komandovanje bilo prisiljeno da prebacuje snage s jednog fronta na drugi. Telegrafska linija Zadar — Ankona će se upotrebljavati, uglavnom, za vezu sa vazduhoplovnom bazom u Zadru, a koristiće se i za eventualne potrebe NOVJ.

Sastanku 23. februara prisustvovao je i general-major Petar Drapšin,[59] gde je upoznat sa planom operacija. Učestvujući u diskusiji po tom pitanju, kao i o materijalnim potrebama za svoje jedinice, on je izložio da će u tim operacijama biti angažovano oko 50.000 ljudi. Osnovne potrebe za njih su hrana i obuća, a zatim artiljerija i transportna sredstva. Predviđao je da će hrana za njegove snage biti potrebna za tri nedelje a materijalna sredstva trebalo bi upućivati u luke Zadar i Šibenik.

Sledećeg dana održan je sastanak između maršala Tita i feldmaršala Aleksandera. Feldmaršal Aleksander je konstatovao da su, po njegovom mišljenju, sva pitanja za diskusiju predstavnici njihovih štabova dovoljno razmotrili. Po povratku u Kazertu on će lično ispitati situaciju da li se mogu nabaviti vozila i druga oprema koje je maršal Tito tražio. On će učiniti sve što može da izađe u susret tim zahtevima.

Maršal Tito je ukazao na to da je jedina prepreka za uspeh predstojećih operacija efikasno snabdevanje, i to prvenstveno hranom i artiljerijskom municijom. Budući da je početak operacija planiran kroz tri nedelje, to bi skladišta što pre trebalo uspostaviti u operativnom području koristeći luke Split, Zadar i Šibenik.

Feldmaršal Aleksander se složio da ishranu 50.000 boraca, koji će učestvovati u planiranim operacijama, ne treba povezivati sa problemima pomoći civilnom stanovništvu, kao i da bi bilo dobro da se uskoro uputi jedna komisija NOVJ u Italiju, koja će ispitati mogućnost dobijanja opreme i rezervnih delova nemačkog porekla iz trofejnih skladišta.

Maršal Tito je naglasio da je upoznat sa razlozima zbog kojih ce doći do ograničene podrške savezničke mornarice snagama koje će opensati na obali Hrvatskog primorja, ali se nada da će mornarica Pružiti što veću pomoć kombinovanim operacijama na ostrva. Sa time se složio i feldmaršal Aleksander.

[58] On je, u vezi sa predviđenim operacijama 22. II 1945. stigao u Beograd, gde se zadržao do 4. III 1945, kada se vratio u svoj štab. — Knjiga depeša Glavnog štaba Hrvatske, depeše br. 75 i 86 od 2. i 5. III 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/2, 119/4.

Istaknuto je da će najveću pomoć snagama NOVJ pružiti savezničke vazduhoplovne snage na Balkanu. Odgovarajuća uputstva za planiranje njihove upotrebe već su izdata vazduhoplovnoj bazi u Zadru.

Pošto je načelnik Vrhovnog štaba NOV i POJ saopštio da su ga obavestili da saveznici posle 1. juna 1945. neće više snabdevati NOVJ. uputio je pitanje da li se to može preispitati. Feldmaršal Aleksander je obećao da će to po povratku u Italiju ispitati, ali se nada da će saveznici biti u stanju da snabdevaju NOVJ sve dok se ona bude borila protiv nacističke Nemačke, a zatim se obratio maršalu Titu sa pitanjem da li ima neke posebne zahteve za bilo kakve tipove teškog naoružanja. Maršal Tito je rekao da su mu potrebne znatne količine teškog naoružanja i da će sutra njegov načelnik Štaba dostaviti detaljan spisak potreba.

Maršal Tito je odobrio dva predloga koja je podneo general-major Lemnicer. Prvi predlog se odnosio na saradnju savezničkih oficira za vezu, pridatih korpusima NOVJ, po svim pitanjima obaveštajne prirode, a drugi predlog je formular propusnice savezničkim oficirima za vezu koje će, kada bude potrebno, izdavati Vrhovni štab NOV i POJ. U vezi sa tim odobrenjima maršala Tita, Vrhovni štab NOV i POJ je već 26. februara naredio da se svim savezničkim oficirima pri štabovima korpusa NOVJ izlazi u susret u pogledu davanja svih podataka o neprijateljskim trupama, da im se dozvoli posećivanje fronta i stavljaju na uvid zaplenjeni dokumenti koji karakterišu stanje kod neprijatelja. Takođe je trebalo utvrditi detalje o taktičkoj i strategijskoj saradnji sa savezničkim snagama.[60]

Na kraju razgovora maršal Tito i feldmaršal Aleksander dogovorili su se da 26. februara u 11.00 časova izdaju zajedničko saopštenje o poseti feldmaršala Aleksandera maršalu Titu i o rezultatima međusobnih veoma uspešnih razgovora.[61] Toga dana je feldmaršal Aleksander posetio Sremski front, a zatim je avionom otišao u posetu komandantu sovjetskog 3. ukrajinskog fronta maršalu Sovjetskog Saveza Fjodoru Ivanoviču Tolbuhinu (Ф. И. Толбухин). O tome je 27. februara 1945. strogo poverljivom depešom obavestio načelnika Imperijalnog generalštaba:

»Danas sam se vratio iz veoma uspešne posete Beogradu. Maršal Tito je bio veoma ljubazan, razuman i spreman na saradnju. Složio se sa svim predlozima koje sam mu izložio. Julijska krajina je složen problem zbog njenog političkog aspekta. Sa čisto vojne tačke gledišta mogu da dobijem sve što mi je potrebno, čak i više od toga. Ponudio mi je da koristim železničke komunikacije preko Ljubljane

[60] **Knjiga depeša Štaba 4. armije, depeša br. 42 od 26. II 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 316.**

[61] **Zapisnik sa sastanka između maršala Tita i feldmaršala Aleksandera i njihovih saradnika od 21. do 24. II 1945, *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 921—940; *Borba* od 27. II 1945.**

koje nam, najverovatnije, neće biti potrebne. Ipak, ukoliko nam zatrebaju, imamo ih na raspolaganju. Šaljem vam potpun izveštaj o situaciji u vezi sa Julijskom krajinom.

Posetio sam front koji drže partizanske snage kod Sida. To je propisno organizovan front sa rovovima, artiljerijom, mitraljezima i protivavionskim topovima, itd. Tamo se vode dosta žestoke borbe i partizani imaju uspeha u napadima na nemačke položaje i u zarobljavanju Nemaca. Tokom moje posete vodila se manja borba. Moj utisak je da je Jugoslovenima vredno pomoći i da se oni bore ograničenim sredstvima da bi isterali Nemce iz svoje zemlje.

Kada sam napustio Sid, prešao sam preko Dunava i odleteo u Štab 3. ukrajinskog fronta, gde sam se susnom. Rusi su me veoma lepo primili i nisu mogli biti ljubazniji. Tamo sam imao korisne susrete koji mogu biti korisni u budućnosti kada se naše snage sastanu u Austriji. Tolbuhin me je odvezao svojim otvorenim kolima do aerodroma — vožnja je trajala dva sata — i poslao me u Beograd svojim ličnim avionom.«[62]

Po povratku iz Beograda u Kazertu feldmaršal Aleksander je 2. marta u Vrhovnoj komandi savezničkih snaga na Sredozemlju održao političku konferenciju na kojoj je odobren zapisnik sa konferencije od 20. februara, podnet izveštaj o poseti feldmaršala Aleksandera maršalu Titu i maršalu Tolbuhinu i razmotren nacrt predloga smernica na kojima bi trebalo da se bazira sporazum o savezničkoj vojnoj upravi u Julijskoj krajini, koji bi se uputio Kombinovanom štabu načelnika generalštabova.

Govoreći o pitanju savezničke vojne uprave u Julijskoj krajini feldmaršal Aleksander je rekao, da je iz razgovora sa maršalom Titom saznao da maršal Tito želi, kada konačno odu britanske i američke snage, da preuzme čitavu teritoriju istočno od Soče. Po rečima feldmaršala Aleksandera, jasno je da ključ za dobijanje pristanka maršala Tita za bilo kakav nameravani aranžman u Julijskoj krajini treba tražiti od Rusa, pre nego što se predlog sporazuma prezentira Jugoslovenima. On je uveren da bez ruske saglasnosti maršal Tito neće pristati da svoje trupe i civilnu vlast stavi pod komandu saveznika u delovima istočne Julijske krajine, gde nema komunikacija značajnih za saveznike. U diskusiji je bilo više predloga, ali se nk kraju stalo na stanovište da se ne predlaže nikakva granična linija između istočne i zapadne zone, već da se sugeriše da čitavo to područje bude pod komandom vrhovnog komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju.[63]

To pitanje će se pojaviti ponovo, u još oštrijem obliku, kada saveznici budu uvideli da je Jugoslovenska armija oslobodila čitavu tu,

62 Depeša feldmaršala **Aleksandera od** 27.11 **1945; Depeša brigadira Maklejna br. 221 od** 26. **II** 1945. **i Depeša Savezničke komisije za-Austriju od** 6. III1945. — PRO, W.O. 214/42 **i** F.O. 371/48810.

63 **Zapisnik sa konferencije u Vrhovnoj komandi savezničkih snaga na** Sredozemlju **od** 2. **III** 1945, ***Zbornik,*** **XI, knj.** 4, **str.** 941—951.

za njih spornu, teritoriju. Tada će doći do mnogo žešćih diplomatskih, i ne samo diplomatskih, akcija i intervencija.

Posle uspešno završenih razgovora Tito — Aleksander,[64] sredinom marta 1945, komandant savezničke avijacije na Sredozemlju američki general-potpukovnik Ajra Iker (Ira Eaker) učinio je zvaničnu posetu maršalu Jugoslavije Josipu Brozu Titu. U izjavi koju je tom prilikom dao, general-potpukovnik Iker je rekao da će savezn ička avijacija i dalje snažno podržavati dejstva Jugoslovenske armije. Radi realizacije sadejstva sa savezničkom avijacijom u Štab 4. armije je stigao britanski vazduhoplovni pukovnik Selbi (Selby). Tada su se vršile neposredne pripreme za početak pobedonosne ofanzive Jugoslovenske armije.[65]

[64] Interesantno je da se u posleratnim memoarima feldmaršala Aleksandera ništa ne govori o razgovorima koje je vodio sa maršalom Titom krajem februara 1945. Vidi: Fieldmarshal earl Alexander of Tunis, *The Alexander Memoirs 1940—1945*, London (ubuduće: Alexander, Memoirs 1940—1945).

[65] *Borba* od 15. III 1945; Depeša Generalštaba JA i Knjiga depeša 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/1 i 1/2, k. 46 i 316.

PLAN ZAVRŠNE OFANZIVE JUGOSLOVENSKE ARMIJE I STRATEGIJSKI RASPORED SNAGA

Pred oružane snage naroda Jugoslavije njihov vrhovni komandant maršal Jugoslavije Josip Broz Tito je postavio jedinstven strategijski zadatak[66] da u završnoj ofanzivi:

a) oslobode naše narode na njihovoj etničkoj teritoriji zaključno sa Istrom i Slovenačkim primorjem, i

b) okruže, prinude na kapitulaciju ili unište glavne snage okupatora i njihovih saradnika koje su se u proleće 1945. zatekle na prostoru: Maribor — Zagreb — Trst — Celovec i na taj način olakšaju prodiranje Crvene armije kroz Mađarsku i Austriju i proboj fronta u Italiji od strane Anglo-Amerikanaca i njihovo dalje napredovanje ka Austriji.

Time je Jugoslovenska armija dobila ulogu ne samo da oslobodi svoju zemlju od okupatora i njegovih saradnika već i da, u periodu koncentričnog, opštesavezničkog, poslednjeg i odlučujućeg juriša na Hitlerovu Nemačku, drži svoj deo fronta i ofanzivom znatno olakšava izvođenje operacija 3. ukrajinskog fronta Crvene armije i anglo-američke 15. grupe armija, povezujući levo krilo Crvene armije i desno krilo anglo-američkih snaga.

Radi izvršenja tog zadatka Generalštab Jugoslovenske armije pristupio je izradi operativnog plana čija je osnovna ideja bila sledeća: da se grupisanim snagama i sredstvima probije front neprijatelja u Sremu i Lici, a zatim energičnim i smelim nadiranjem krilnih grupacija (desnom između Drave i Save ka Koruškoj a levom uz jadransku obalu ka Trstu, Soči i gornjem toku Drave), uz istovremeno jake napade s fronta centralnom grupacijom (ka liniji Zagreb — Karlovac, i dalje ka Sloveniji) i uz maksimalno angažovanje snaga u pozadini neprijatelja, zatvori obruč oko okupatorskih i kvislinških trupa u oblasti Julijskih Alpa i Karavanki i prisili ih na kapitulaciju.

[66] Do sada nije pronađen originalni Plan završnih operacija JA. Svi dosadašnji istoriografski radovi koji su tretirali taj plan bazirani su na njegovoj rekonstrukciji od strane više autora, od kojih su neki bili visoki vojni rukovodioci u tadašnjem Generalštabu JA. I u ovome radu je Plan završne ofanzive

Snagama u neprijateljevoj pozadini komandovali su Glavni štab Hrvatske (4, 6. i 10. korpus) i Glavni štab Slovenije (7. i 9. korpus i 4. operativna zona), sve do spajanja sa snagama koje su dejstvovale s fronta, kada su se operativne funkcije glavnih štabova postepeno gasile.

Pripremajući se za izvršenje postavljenog zadatka, glavne snage Jugoslovenske armije, sredinom marta 1945. godine, bile su grupisane po sledećem:

1) *Severna grupacija:* 1. i 3. armija,[67] na desnom krilu strategijskog rasporeda, i to 3. u Baranji i Bačkoj a 1. armija u Sremu i Posavini. U operativnom pogledu 3. armiji su bili potčinjeni 6. i 10. korpus, koji su dejstvovali u pozadini neprijatelja u Slavoniji i Zagorju. U početnim dejstvima te snage su imale zadatak da razbiju neprijatelja na Dravi i u Sremu.

2) *Centralna grupacija:* 2. armija i Sarajevska operativna grupa korpusa (2, 3. i 5. korpus i Grupa brigada Zeničkog sektora), koja je posle oslobođenja Sarajeva ušla u sastav 2. armije, prikupljene u istočnoj Bosni. Te snage su dejstvovale opštim pravcem: Doboj — Banja Luka — Karlovac — Novo Mesto, sa zadatkom da povezuju dejstva krilnih grupacija i obezbeđuju njihova unutrašnja krila, a naročito desno krilo 4. armije, i dejstvom na svome pravcu ubrzavaju opšti tempo završne ofanzive.

3) *Južna grupacija:* 4. armija, sa glavnim snagama u severnoj Dalmaciji a ostalim u pozadini neprijatelja. Ona je imala zadatak da razbije neprijatelja na delu fronta između gornjeg toka Une i Jadranskog mora, a zatim da energično nadire opštim pravcem Gospić — Otočac — Senj — Rijeka — Trst, ka Soči i Koruškoj. Pod komandu 4. armije stavljena je i Pomorska komanda severnog Jadrana, a bilo je predviđeno da i saveznička avijacija podržava njena dejstva.

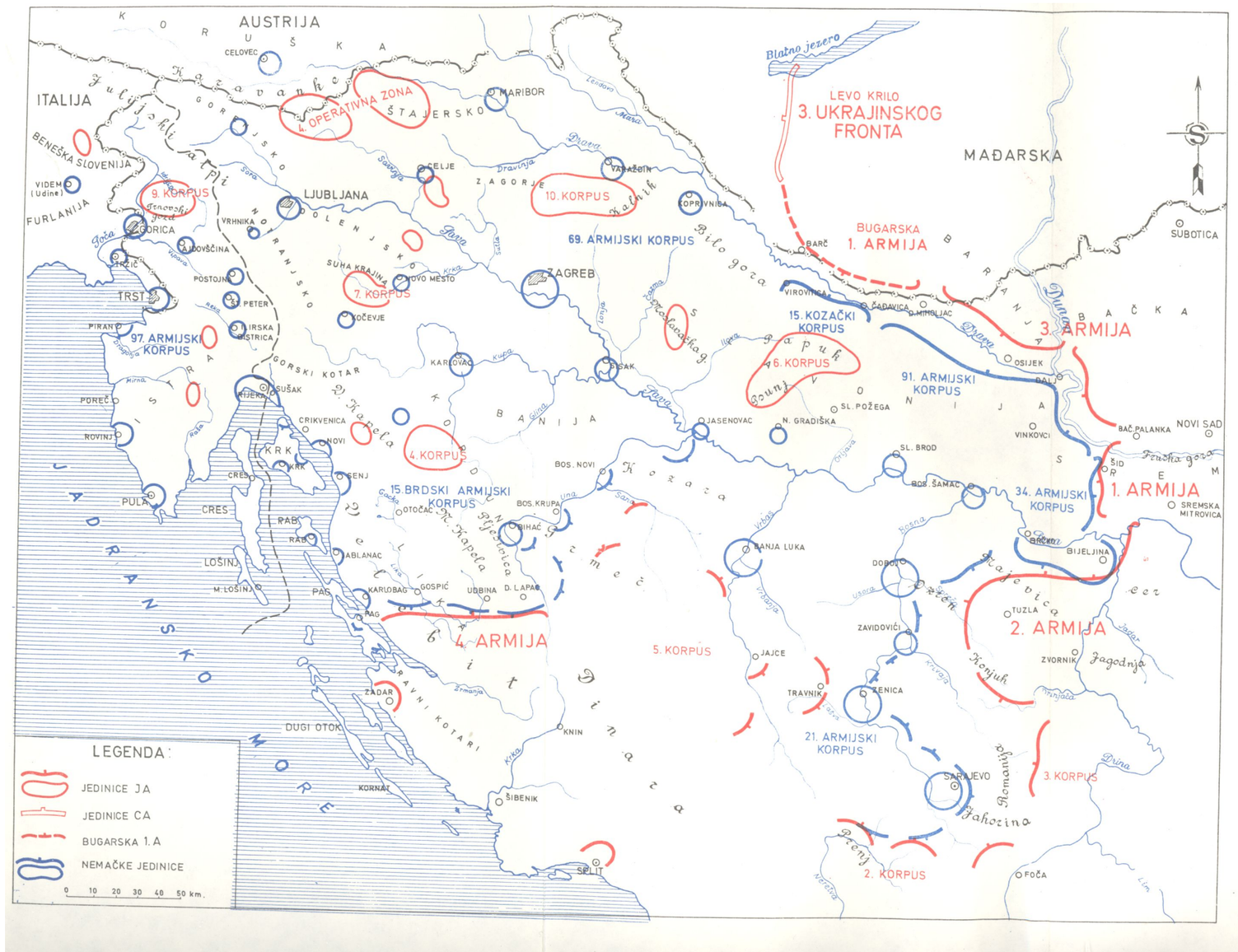
Pod komandom Glavnog štaba Srbije, Glavnog štaba Makedonije i Operativnog štaba za Kosovo i Metohiju nalazile su se četiri (47, 41, 46. i 52) divizije.

Snage i velike slobodne teritorije u pozadini neprijateljskog fronta omogućavale su uspešnija dejstva jedinicama na frontu, njihovo snabdevanje i zbrinjavanje i povećavale njihov tempo nastupanja i gonjenja. Jedinice u pozadini neprijateljskog fronta su izvršavale mnoge zadatke strategijske obaveštajne službe za potrebe snaga na frontu i imale su zadatak da vezuju neprijatelja za pojedina uporišta i da mu nanose gubitke, onemogućavaju ili otežavaju manevre rezervama, organizovanje odbrane po dubini, plansko izvlačenje, snabdevanje itd.[68] One su se prema pristizanju armija stavljale pod njihovu komandu, a imale su i ulogu koju su, kod moderno opremljenih i tehnički dobro snabdevenih velikih armija, imali bombar-

[67] Detaljnije o sastavu i jačini armija može se videti u *ORNJ,* 2, str. 540. i 541 — napomene 39—42.

[68] General-major Nikola Pejinović, članak; *Strategijska upotreba naših oružanih snaga u NOR,* Vojno delo, broj 6, Beograd 1966, str. 15—43.

OBOSTRANI RASPORED SNAGA NA JUGOSLOVENSKOM RATIŠTU U PROLEĆE 1945.

derska avijacija i vazdušni desanti strategijskog i operativnog značaja. Tako je jugoslovensko rukovodstvo, stvaralački primenjujući opšte principe savremene strategije i operatike konkretnim uslovima borbe u Jugoslaviji, uspevalo da nadoknadi tehničku inferiornost u odnosu na neprijatelja.

Neposredno pod komandom Generalštaba Jugoslovenske armije, kao opšta rezerva, nalazile su se posebne snage: 24, 49. i 50. divizija, raspoređene po grupama u unutrašnjosti oslobođene teritorije, a naročito na teritoriji Kosova, Sandžaka i u dolinama Zapadne Morave i Prače, većim delom angažovane na čišćenju terena od razbijenih nemačkih, četničkih i balističkih jedinica; jedna inžinjerijska brigada (sa štabom u Beogradu) i jedna železnička brigada u rejonu Višegrada.[69]

Jugoslovenska mornarica je imala Štab rečne ratne flotile i tri pomorske obalske komande (severnog, srednjeg i južnog) Jadrana. Borbeno i brojno je najjača bila Pomorska komanda severnog Jadrana. Ona je u svome sastavu imala Kvarnerski pomorski sastav, koji je, s obzirom na svoj sastav, dislokaciju i zadatke, praktično bio jedina ofanzivna snaga Jugoslovenske mornarice. Početkom aprila u njegovom sastavu je formiran Kvarnerski odred mornaričke pešadije. Kvarnerski pomorski sastav je sadejstvovao jedinicama 4. armije u pomorskim desantnim operacijama.[70] Pored izvršavanja borbenih zadataka, Jugoslovenska mornarica je imala veoma važne zadatke u prevozu trupa, naoružanja, opreme i hrane, za potrebe trupa na frontu i za potrebe jedinica u pozadini i naroda.

Vazduhoplovstvo je od operativnih borbenih snaga raspolagalo sa dve vazduhoplovne divizije — 42. jurišnom i 11. lovačkom divizijom. Sredinom marta formiran je Operativni štab grupe vazduhoplovnih divizija JA, koji je neposredno rukovodio vazduhoplovnim jedinicama u završnim operacijama Jugoslovenske armije.[71]

Oružane snage DF Jugoslavije su u završnoj ofanzivi za oslobođenje svoje zemlje raspolagale sa oko 800.000 boraca svrstanih u Jugoslovensku armiju, Jugoslovensku mornaricu, Vazduhoplovstvo i Korpus narodne odbrane Jugoslavije.

[69] ***ORNJ,*** **2, str. 541. i 542;** ***Završne operacije,*** **str. 480 i 481.**

[70] **Jovan Vasiljević,** ***Mornarica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije,*** **Beograd 1972, str. 347 (ubuduće: J. Vasiljević, Mornarica NOVJ).**

[71] **General-major Ljubiša Čurgus, članak:** ***Stvaranje i dejstva avijacije u NOR,*** **Vojno delo, broj 6, Beograd, 1966, str. 116—130.**

FORMIRANJE 4. ARMIJE I RASPORED NJENIH JEDINICA

Naredbom vrhovnog komandanta maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita, od 2. marta 1945, formirana je 4. armija.[72] U njen sastav su ušle sledeće jedinice:

— 8. udarni korpus, sastava: 9, 19, 20. i 26. udarna divizija, 1. tenkovska i Artiljerijska brigada;

— 11. korpus, sastava: 13. udarna, 35. udarna i 43. divizija, i

— 7. korpus, sastava: 15. i 18. udarna divizija.

Formiranje 4. armije bilo je potrebno radi izvršavanja predstojećeg strategijskog zadatka i organizacionih potreba, odnosno stepena razvitka oružanih snaga jer je 8. udarni korpus bio brojno i tehnički toliko ojačao, a njegovi štabovi i jedinice se toliko razvili da je sam korpus već predstavljao armiju. Pored toga, trebalo je objediniti i koordinirati dejstva jedinica 7. i 11. korpusa, a kasnije i drugih snaga koje su morale da dejstvuju u smislu opšteg zadatka koji je Vrhovni komandant postavio pred 4. armiju.[73]

U pogledu rukovođenja bilo je predviđeno da Štab 4. armije direktno rukovodi štabovima divizija, ali se to odmah nije moglo ostvariti iz više razloga. Naime, štabovi 7. i 11. korpusa i gotovo sve njihove jedinice nalazili su se u pozadini neprijatelja i uspostavljanje direktne i sigurne veze sa njima, u početnim dejstvima, nije bilo moguće materijalno obezbediti, a moglo je i dekonspirisati predstojeće namere 4. armije, zbog čega bi se efekat iznenađenja znatno umanjio. Zato je odmah rasformiran samo Štab 8. udarnog korpusa, čiji su kadrovi većim delom ušli u sastav Štaba 4. armije, a Štab 11. korpusa je rasformiran 23. aprila 1945. godine.

Za komandanta 4. armije postavljen je general-major Petar Drapšin, dotadašnji komandant 8. udarnog korpusa, za političkog komesara pukovnik Boško Šiljegović, dotadašnji politički komesar 8.

[72] **Naredba Vrhovnog komandanta za formiranje 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 15/1, k. 118 (vidi Prilog br. 3).**

[73] ***Oslobodilački pohod na Trst,* str. 22.**

udarnog korpusa, a za načelnika Štaba 4. armije general-major Pavle Jakšić, dotadašnji načelnik Glavnog štaba Hrvatske.[74]

Na dan formiranja 4. armija se nalazila u sledečem rasporedu:
Stab 4. armije u Kninu;

— 9. udarna divizija (2. dalmatinska proleterska, 3. dalmatinska udarna i 4. splitska udarna brigada) na prostoru Dubrovnik — Imotski — ostrvo Vis, Štab divizije u Imotskom;

— 19. udarna divizija (5, 6. i 14. dalmatinska udarna brigada) na prostoru Benkovac — Biograd (na moru), štab divizije u Benkovcu;

— 20. udarna divizija (8, 9. i 10. dalmatinska udarna brigada) sa dve brigade na položajima južno od Lapca i Udbine, a sa jednom brigadom na odmoru i sređivanju u Zadru, Štab divizije u Novigradu;

— 26. udarna divizija (1. dalmatinska proleterska, 3. prekomorska, 11. i 12. dalmatinska udarna brigada) na prostoru sela Obrovac — Smilčić — Zemunik, štab divizije u Obrovcu;

— 1. tenkovska brigada (1, 2, 3. i 4. tenkovski i 5. inžinjerijski bataljon) u Šibeniku;

— Artiljerijska brigada (dva haubička i po jedan brdski, teški i protivavionski divizion) u Kistanju.

Štab 11. korpusa u Lovineu;

— 13. udarna divizija (1, 2. i 3. udarna brigada) sa dve brigade na položajima Bunić — Ljubovo — Korito — Tepšanovac, a sa jednom na položaju Mogorić — Medak;

— 35. udarna divizija (1, 2. i 3. udarna brigada) na položajima oko Plitvičkih jezera na liniji sela: Ličko Petrovo Selo — Prijeboj — Korenica (sada: Titova Korenica) — Bjelo Polje;

— 43. divizija (1, 2. i 3. brigada, Grupa istarskih i Primorsko-goranski odred) sa dve brigade i Primorsko-goranskim odredom na prostoru Drežnica — Jasenak — Ravna Gora — Vrbovsko, sa jednom brigadom u Zumberku, sa Grupom istarskih odreda u Istri. Štab divizije u Ravnoj Gori.

štab 7. korpusa u selu Poljane, jugozapadno od Novog Mesta;

— 15. udarna divizija (4. slovenačka udarna brigada »Matija Gubec«, 5. slovenačka udarna brigada »Ivan Cankar«, 12. i 15. slovenačka udarna brigada) na prostoru Novo Mesto — Toplice — Poljane;

— 18. udarna divizija (8, 9. i 10. slovenačka udarna i 24. slovenačka brigada) južno od Zumberka;

. Dolenjski, Notranjski i Belokranjski odred na svojim operativnim područjima.

Ne raspolažemo tačnim brojnim stanjem 4. armije na dan njenog formiranja. Međutim, 4. armija je 31. marta u svome sastavu imala p_0 spisku 70.583 borca i rukovodioca, a u rashodu (u bolnici, na bolovanju, školovanju itd.) 13.142 borca i rukovodioca. Korpusi

[74] Naredba Generalštaba Jugoslovenske armije Str. pov. br. 42 od 2. marta

u sastavu 4. armije (7. i 11) imali su po spisku nešto više od po 11.000 boraca i rukovodilaca. Kako armija do kraja marta nije dobila nikakvu popunu, može se sa sigurnošću tvrditi da je ona počela operacije protiv nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa sa brojnim stanjem od oko 70.000 boraca i rukovodilaca.[73]

Saveznička avijacija koja je trebalo da podržava operacije 4. armije bazirala se na aerodromima kod Zadra i na ostrvu Visu. U njenom sastavu nalazile su se 1. i 2. lovačka eskadrila Jugoslovenske armije, koje su, sa aerodroma Skabrnje kod Zadra, dejstvovale u sastavu britanskog Balkanskog vazduhoplovstva (B.A.F.) i bile mu potčinjene u komandnom, operativnom i disciplinskom pogledu. Borbena dejstva po sopstvenoj inicijativi eskadrile nisu mogle izvoditi, a vezu i saradnju sa jedinicama Jugoslovenske armije održavale su preko britanskih oficira za vezu pri Štabu 4. armije. Operativna komanda se nalazila u rukama britanskih komandanata, koji su, na zahtev Štaba 4. armije, određivali pojedinosti, kao: cilj, broj aviona, vreme poletanja i slično. Prva eskadrila je bila naoružana sa 16 lovačko-bombarderskih aviona tipa »spitfajer V« (Spitfire V), a 2. eskadrila sa 17 lovačko-raketnih aviona tipa, »hariken MK IV« (Hurrucane MK IV).[76]

Susedne i sadejstvujuće jedinice:

— 29. udarna divizija u dolini Neretve;

— 5. udarni korpus glavnim snagama (4, 10. i 53. udarna divizija) orijentisan je ka dolini reke Bosne, a pomoćnim (39. divizija) prema Posavini i donjim tokovima Vrbasa i Une, i

— 4. udarni korpus (7, 8. i 34. udarna divizija) nalazio se na prostoru Sisak — Karlovac — Bihać.[77]

Sadejstvo sa Jugoslovenskom mornaricom ostvarivalo se putem neposrednog ličnog kontakta komandanta Mornarice i komandanta 4. armije, odnosno komandanta divizije koja je dejstvovala na primorskom pravcu i komandanta Pomorske komande severnog Jadrana.[78]

[75] U *ORNJ*, 2, str. 541, napomena 2, tvrdi se da je 4. armija, bez korpusa, imala 67.000 boraca. Međutim, stvarno stanje 4. armije (bez 7. i 11. korpusa) iznosilo je tada za oko 20.000 manje (tačno 47.927 boraca). — AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/7, k. 311-A (vidi priloge br. 4, 5 i 6).

[76] Bojne relacije 1. i 2. eskadrile, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/4, k. 1450 i br. reg. 1/10, k. 1466-A.

[77] Opšti izveštaj Štaba 4. armije za mart 1945. i Operacijski dnevnik 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/4 i 27/8, k. 312-A i 311-A; *Oslobodilački pohod na Trst*, str. 28. i 29.

[78] J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ*, str. 364.

D r u g i d e o

LIČKO-PRIMORSKA OPERACIJA

RASPORED I ZADATAK NEPRIJATELJSKIH SNAGA PRED FRONTOM 4. ARMIJE
(Skice br. 3 i 4)

Početkom marta 1945. pred frontom 4. armije, na prostoru Una — Udbina — Karlobag — Josipdol nalazile su se snage nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa, pod komandom generala Fena (Fehn), sa Štabom u Ostrošcu.

Korpus je u svom sastavu imao: 373. legionarsku diviziju (383. i 384. pešadijski i 573. artiljerijski puk), 392. legionarsku diviziju (846. i 847. pešadijski i 392. artiljerijski puk), ustaško-domobransku 10. diviziju (7. ustaška brigada, 10. lovačka domobranska brigada i 10. artiljerijski divizion) i ustaško-domobransku 11. diviziju (4. i 18. ustaška brigada i 11. artiljerijski divizion),[79] 1017. tvrđavsku brigadu (1473, 16/999. i 20/999. tvrđavski pešadijski bataljon),[80] Korpusnu artiljerijsku grupu, Bataljon obalskih lovaca »Brandenburg«, 977. landesšicen bataljon, 1. divizion 944. obalskog artiljerijskog puka i 540. mornarički divizion, 5. transportni puk »Šper« (oko 600 vojnika sa oko 160 kamiona), 2. bataljon 374. puka i 4. bateriju 654. artiljerijskog puka 104. lovačke divizije, Štab za utvrđivanje Bihaća pod komandom pukovnika Knakfusa (Knackfuss) i druge pozadinske jedinice.[81]

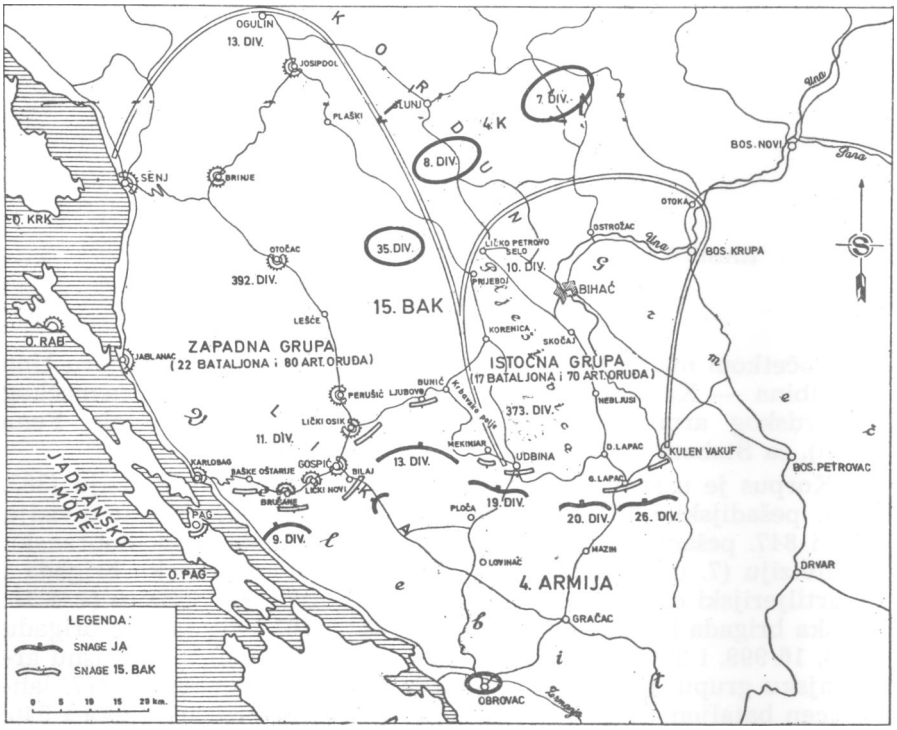
[79] Ustaško-đomobranske divizije su bile po delovima izmešane sa nemačkim jedinicama i u taktičkom pogledu su potčinjene nemačkim komandantima. Zbog pojave masovnog raspadanja domobranskih jedinica Pavelić je krajem 1944. i početkom 1945. godine izvršio reorganizaciju kopnenih snaga NDH, tako da je domobrane i ustaše formacijski objedinio u tzv. hrvatske divizije.

[80] Nemački bataljoni sa oznakom »999« formirani su od političkih osuđenika i kriminalaca i od njih se očekivala rehabilitacija na bojnom polju. — Zapisnici sa saslušanja nemačkih oficira, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 46/2, k. 25.

[81] Za vreme napada na Bihać obrazovana je od pozadinskih i nekih operativnih jedinica Borbena grupa »Knakfus«. Pukovnik Knakfus je ranije bio komandant Feldkömandanture u Splitu, a zatim se preko Knina povukao u Bihać, gde je preuzeo komandu i nad Ortskomandanturom i drugim neboračkim jedinicama (komorama, transportnim kolonama itd.). — Vojnoobavještajni odsek Štaba 11. korpusa, Ob. br. 123 od 1. IV 1945; Obaveštajni odsek 4. udarnog korpusa, Ob. br. 173/45, od 31. III 1945; Pregled stanja kod neprijatelja od 1. do 31. III 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 23/3 i 21/3, k. 314; Mikroteka, AVII, Udba Zagreb, film 32, snimak 192.

Skica br. 3

GRUPISANJE 15. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA PRED FRONTOM 4. ARMIJE SREDINOM MARTA 1945.

Ukupne snage 15. brdskog korpusa pred početak ofanzive jedinica 4. armije iznosile su oko 40.000 vojnika.[82]

U drugoj polovini marta 15. brdski armijski korpus ojačan je sa 104. lovačkom divizijom, koja je, posle neuspele nemačke protivofanzive u Mađarskoj prebačena sa Drave u dolinu Une.

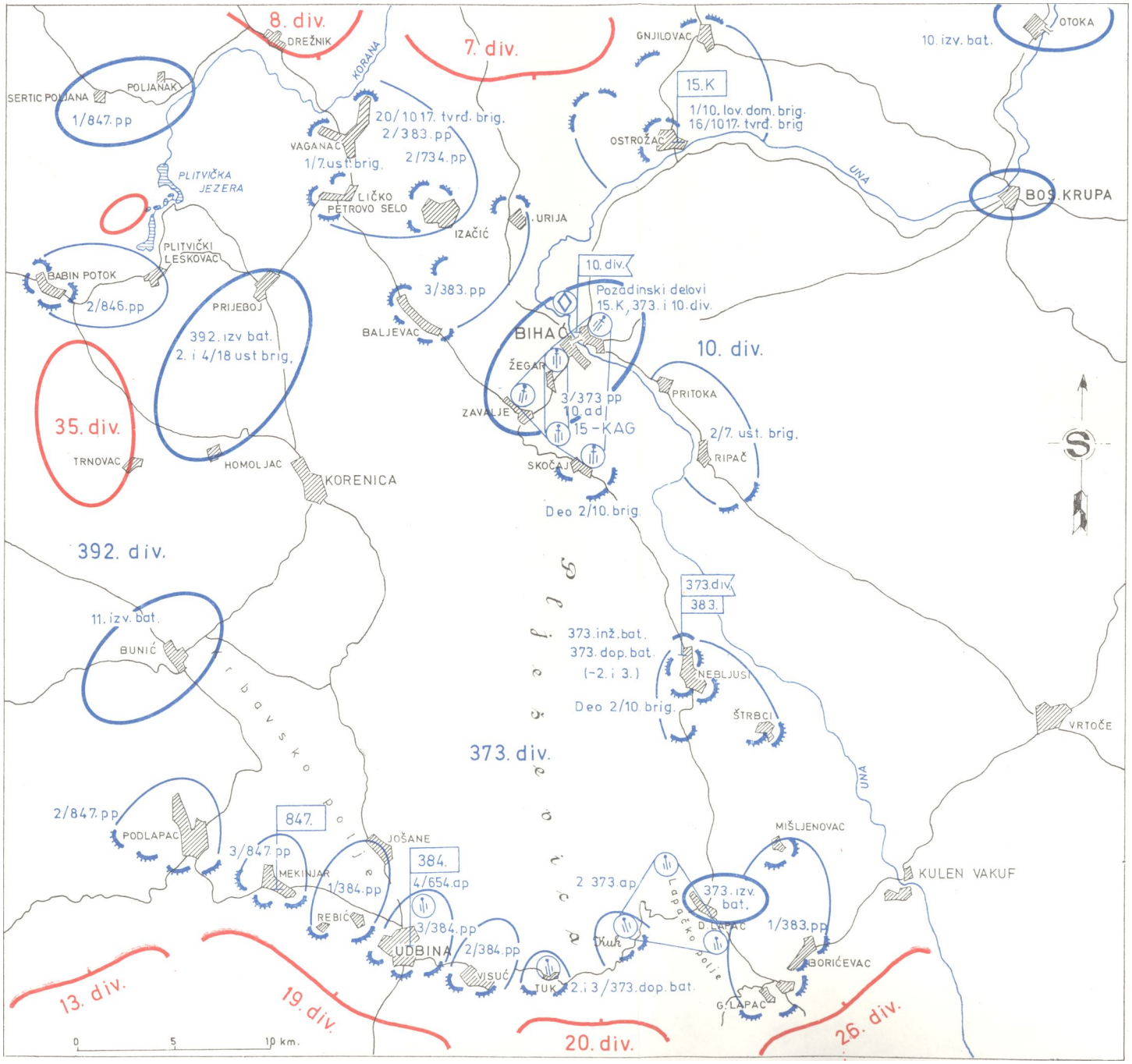
Zadatak 15. brdskog armijskog korpusa bio je da zatvori pravce koji preko Bihaća i Sunje izvode u dolinu Save, a preko Like, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara za Rijeku.

U Istri i Slovenačkom primorju nalazio se nemački 97. armijski korpus, koji je pripadao Grupi armija »C« u Italiji. Njegov zadatak je bio da osigurava pozadinu nemačkog fronta u Italiji od snaga Jugoslovenske armije, koje bi u tom pravcu dejstvovale, i morsku obalu od ušća Soče do istočno od Rijeke od eventualnog desanta anglo-američkih snaga.[83]

[82] ***Oslobodilački pohon na Trst,*** **str. 369—371.**
[83] ***ORNJ,*** **2, str, 543; Schmidt-Richberg, *n.d.*, str. 131—137,**

Skica br. 4

RASPORED JEDINICA 15. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA U ŠIREM REJONU BIHAĆA 20. III 1945.

Pred frontom 4. armije nemački 15. brdski armijski korpus bio je raspoređen u dve izrazite, međusobno odvojene, grupe:

Istočna grupa — koju su, uglavnom, obrazovale 373. legionarska i ustaško-domobranska 10. divizija, na prostoru Donji Lapac, Bihać, Ostrožac, i

Zapadna grupa — sastavljena, uglavnom, od 392. legionarske i ustaško-domobranske 11. divizije, na prostoru Gospić, Otočac, Josipdol, Senj, Karlobag.[84]

Obe grupe su bile razdvojene slobodnom teritorijom, koja se protezala od pl. Plješivice pa na zapad do neprijateljskih uporišta u Perušiću, Ličkom Osiku i Gospiću. Na njoj se nalazi Koreničko kotlina i Krbavsko polje, preko kojih vodi komunikacija od Obrovca ka Slunju, koja je povezivala oslobođenu Dalmaciju sa slobodnom teritorijom Like, Korduna i Banije.

Neprijatelj je početkom marta 1945. izvršio ispad na slobodnu teritoriju istočne Like s ciljem da: uspostavi neprekidni front između istočne i zapadne grupe i pripremi odbranu po dubini zauzete teritorije; preseče komunikaciju Lovinac — Udbina — Korenica — Slunj i onemogući snabdevanje jedinica 4. udarnog i 7. korpusa naoružanjem i materijalnim sredstvima, koja su, iz dalmatinskih luka, tom komunikacijom stizala pomenutim korpusima; omete koncentraciju jedinica 4. armije i njeno nadiranje u pravcu severa i severozapada i, najzad, da bi opljačkao hranu i stoku od naroda toga kraja i na taj način olakšao ishranu sopstvenih trupa. Radi toga on je, iz doline Une, angažovao glavninu 373. legionarske divizije, ojačanu delovima ustaško-domobranske 10. divizije i drugim jedinicama, a sa linije Otočac — Perušić — Gospić glavninu 392. legionarske divizije, delove ustaško-domobranske 11. divizije i delove ustaško-domobranske 13. divizije iz Ogulina.

U borbama protiv jedinica 4. armije (13. i 35. udarne divizije 11. karpusa i 9. d"[1] aatinske udarne brigade 20. udarne divizije) i 4. udarnog korpu. . ^prijatelj je, od 3. do 17. marta, ovladao Koreničkom kotlinom i Krbavskim poljem, presekao komunikaciju Obrovac — Slunj i kod Korenice i Udbine povezao razdvojene grupe. Istina, on nije uspeo da zauzme sela Mazin i Lovinac i klanac kod sela Ploče, kako je planirao, niti je sprečio koncentraciju jedinica 4. armije, pa je njenu ofanzivu dočekao u razvučenom rasporedu na liniji: Gornji Lapac — Udbina — Ljubovo — Lički Osik — Gospić — Karlobag.[85]

Jedinice 4. armije brižljivo su prikupljale podatke o neprijatelju, o njegovim položajima, jačini, sastavu i naoružanju, tako da je Štab 4. armije raspolagao približno tačnim podacima o neprijatelju.

[84] ***ORNJ*, 2, str. 543; *Oslobodilački pohod na Trsi*, str. 37.**

[85] **Izveštaj .Štaba 4. armije od 4. IV 1945. i Operacijski izveštaj Štaba 4 armije, Op. br. 39, od 27. IV1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/4 i 1/4, k. 312-A; Franz Schraml, *Kriegsschauplatz Kroatien*, Neckargemünd 1962, str. 214 (ubuduće: F. Schraml, n.d.); E. Schmidt-Richberg, *n.d.*, str. 108—110.**

I posle ispada na slobodnu teritoriju istočne Like, nemački 15. brdski armijski korpus i dalje je bio raspoređen u dve grupe — istočnu i zapadnu. Njihov raspored i jačina bili su, uglavnom, po sledečem:

Istočna grupa — 17 bataljona i 70 artiljerijskih oruđa — posela je za odbranu zonu: reka Una (kod Kulen-Vakufa) — Krbavsko polje — selo Prijeboj — selo Otoka, grupišući snage i sredstva:

— u rejonu selo Gornji Lapac — Udbina — Nebljusi: 384. puk, 1. bataljon 383. puka, 373. izviđački, 373. dopunski i 373. pionirski bataljon, 2. divizion 373. artiljerijskog puka 373. legionarske divizije i 4. baterija 654. artiljerijskog puka 104. lovačke divizije. Svega: 7 bataljona i oko 30 artiljerijskih oruđa;

— u rejonu sela Skočaj — Ličko Petrovo Selo — Otoka: 383. puk (bez 1. bataljona), 3. divizion 373. artiljerijskog puka, oko 1.000 vojnika prištapskih delova[86] 373. legionarske divizije i jedna teška Korpusna artiljerijska grupa; 10. izviđački bataljon, 1. i 2. bataljon 10. lovačke domobranske brigade, 1. i 2. bataljon 7. ustaške brigade, 10. artiljerijski divizion i 800 do 1.000 vojnika prištapskih jedinica ustaško-domobranske 10. divizije; 2. bataljon 734. puka 104. lovačke divizije, i od samostalnih jedinica 16/999. i 20/999. tvrđavski bataljon.[87] Svega: 10 bataljona (bez prištapskih delova) i 40 artiljerijskih oruđa.

Zapadna grupa — 22 bataljona i 80 artiljerijskih oruđa — posela je zonu: selo Mekinjar — ostrvo Pag — Senj — Ogulin, grupišući snage i sredstva:

— u rejonu Mekinjar — Gospić — selo Bunić: 847. puk (bez 1. bataljona), 2. divizion 392. artiljerijskog puka i deo 392. protivoklopnog bataljona 392. legionarske divizije; a iz ustaško-domobranske 11. divizije 11. izviđački bataljon (bivši 1. jurišni bataljon), 1, 2. i 4. bataljon 4. ustaške brigade ili. artiljerijski divizion. Svega: 6 bataljona i 29 artiljerijskih oruđa;

— u rejonu selo Baške Oštarije — ostrvo Pag — Senj: 3. bataljon 846. puka, 392. pionirski bataljon i 6. baterija 392. artiljerijskog puka 392. legionarske divizije; 3. bataljon 4. ustaške brigade, 4. bataljon 18. ustaške brigade ustaško-domobranske 11. divizije, a od samostalnih jedinica — četiri baterije 944. puka obalske artiljerije. Svega: 4 bataljona i 26 artiljerijskih oruđa;

— u rejonu selo Korenica — selo Lešće — Otočac: 846. puk (bez 3. bataljona), 1. bataljon 847. puka, 392. izviđački bataljon, 3. baterija 392. artiljerijskog puka i prištapski delovi 392. legionarske divizije; 1, 2. i 5. bataljon 18. ustaške brigade ustaško-domobranske 11. divizije. Svega: 7 bataljona i 18 artiljerijskih oruđa;

[86] Prištapske delove nemački komandanti su u teškim momentima i u odbrani garnizona upotrebljavali u borbi do poslednjeg ćoveka.

[87] Zapisnik o saslušanju potpukovnika Bot Edvina, komandanta ustaško-domobranske 10. divizije, od 29. III 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 12/5, k. 314.

— u **rejonu** selo **Josipdol — Brinje — Ogulin: 392. dopunski** bataljon, **2. baterija 392. artiljerijskog puka, deo 392. protivoklopnog** bataljona **i prištapski delovi 392. legionarske divizije; 3. bataljon 18.** ustaške **brigade ustaško-domobranske 11. divizije i 1, 2. i 3. bataljon 17** ustaške **brigade ustaško-domobranske 13. divizije. Svega: 5 bataljona i 7 artiljerijskih oruđa.**

Pored **tih snaga, istočna grupa je raspolagala i sa šest tenkova u rejonu Bihaća, a zapadna sa osam tenkova u rejonu Gospića.**[88]

Zauzimanjem **ovakvog rasporeda neprijatelj nije raspolagao izrazito operativnim rezervama, jer su gotovo sve jedinice, i u dubini odbrane, bile angažovane i imale taktičke zadatke (čuvanje komunikacija, naseljenih mesta ili pojedinih objekata), tako da se na njih nije moglo računati kao na rezervu. Zbog toga se u prvoj etapi operacije intervencija jačim snagama nije očekivala. Za to je bilo potrebno** da **se dovuku sveže snage iz dublje pozadine. Jedino se mogla očekivati intervencija 104. lovačke divizije, koja se već bila počela koncentrisati** u **širem rejonu Bihaća.**

Prva linija odbrane bila je organizovana na principu bataljonskih otpornih čvorova sa kontrolom i posedanjem važnijih tačaka u međuprostorima i po dubini. Neprijatelj je izgradio objekte za odbranu u vidu polustalne poljske fortifikacije, izuzev u naseljenim mestima, naročito u Bihaću i Gospiću, gde su još odranije izgrađeni objekti stalne fortifikacije.

Kvalitet uređenja položaja za odbranu bio je različit. Na pravcu Gornji Lapac — Nebljusi — Bihać neprijatelj je još odranije izgradio tri utvrđena položaja, raspoređena po dubini, a u rejonu Udbina — Mekinjar — Krbavsko polje otpočeo je sa utvrđivanjem neposredno pred početak operacija 4. armije, dok se u širem rejonu Gospića neprijateljska odbrana sastojala od niza otpornih tačaka, kako u samom Gospiću, tako i u okolnim selima (Lički Osik, Bilaj, Lički Novi, Brušane), koja su bila opasana bodljikavom žicom i minsko-eksplozivnim preprekama.

Izgleda da je neprijatelj, poučen iskustvima iz prethodnih borbi, a naročito iz borbi za Knin i Mostar, napustio izgradnju betonskih bunkera visokog profila, a pristupio izgradnji streljačkih rovova sa skloništima za ljudstvo, jer takvi bunkeri nisu pružali sigurnu zaštitu protiv artiljerije, a naročito protivoklopne i ručnih bacača, kojima su jedinice 4. armije raspolagale i umešno ih upotrebljavale.

Znajući da 4. armija raspolaže 1. tenkovskom brigadom, jedinice nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa su na pojedinim komunikacijama izvesne deonice pripremile za rušenje, postavile protivoklopna minska polja i organizovale protivoklopnu odbranu.[89]

88 Pregledi neprijateljskih snaga i zapisnici sa saslušanja nemačkih oficira, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/4, 5/1 i 46/2, k. 312-A, 313-A i 25; F. Schraml,

89 Operacijski izvetaj Štaba 4. armije, Op. br. 39, od 27. IV1945, AVII,

ZADATAK 4. ARMIJE I ZEMLJIŠTE U OPERACIJSKOJ ZONI 4. ARMIJE

Komandant 4. armije general-major Petar Drapšin se, po pozivu Generalštaba JA, od 22. februara do 4. marta 1945. nalazio u Beogradu, gde je dobio zadatak da 4. armija razbije neprijatelja na frontu između gornjeg toka Une i Jadranskog mora, a zatim da kroz Liku, Hrvatsko primorje, Gorski kotar i Istru izbije na reku Soču.[90]

Iako desna granica operacijske zone 4. armije nije precizno određena, ona se, na osnovu zadataka, odnosno određivanja krajnjih operativno-strategijskih objekata, može ograničiti: rekom Unom — severoistočnim i severnim padinama planine Plješivice — Male Kapele — Velike Kapele — Velike gore i dalje, uglavnom, vododelnicom između Save i Soče. Leva granica je Jadransko more, uključujući i odgovarajuća ostrva.

U toj zoni zemljište je većim delom planinskog karaktera u kome se planine (Plješivica, Velebit, Velika i Mala Kapela, Velika gora, Čičarija, Hrušica, Trnovski gozd i dr.), visoke i preko 1.600 metara, pružaju opštim pravcem severozapad — jugoistok. Planine su delimično pošumljene i između njih se pružaju kotline, rečne doline i polja (Korenička kotlina, Krbavsko, Ličko, Gacko, Grobničko polje, Ljubljanska kotlina, Vipavska dolina i druga) koja se na pojedinim mestima sužavaju u uske prolaze ili potpuno zatvaraju, tako da izlaz iz njih vodi prevojima. U godišnje doba kada su izvođene pripreme i početna dejstva, zemljište je u nižim predelima pokriveno sa malo snega, dok ga na planinama ima dosta, što čini zemljište teško prohodnim. Naravno, izuzetak u ovome je primorski pojas sa ostrvima. Osnovne komunikacije u toj zoni nalaze se duž polja, kotlina i rečnih dolina ili duž morske obale.

Do linije Postojna — Ilirska Bistrica — Rijeka — Kvarnerska ostrva, orografski i hidrografski sastav zemljišta, kao i komunikacije, ističu tri operacijska pravca koji se uslovno mogu nazvati: unski, ličko-goranski i primorski.

a) *Unski operacijski pravac* vodi dolinom Une pravcem: Srb — Lapac — Nebljusi — Bihać, odakle ima mogućnosti da se račva u više pravaca. Planinom Pješivicom je odvojen od ličko-goranskog pravca i divergentan je u odnosu na njega. U odnosu na zadatak 4. armije, on ima ulogu obezbeđujućeg pravca, jer se izbijanjem u širi rejon Bihaća obezbeđuje desni bok 4. armije.

U rejonu Lapca zemljište dozvoljava pokret svih rodova vojske, sa ograničenom upotrebom tenkova i teške artiljerije. Dalje prema severu upotreba tenkova svedena je u zahvat komunikacije Lapac — Bihać a samo se delimično može koristiti pomoćni pravac preko sela Borićevca, Mišljenovca i Štrbaca. Severno od sela Nebljuha zemljište je brdovito i teško prolazno, tako da su tenkovi i artiljerija

[90] Knjiga depeša Glavnog štaba Hrvatske, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/2, k. 119/4 i br. reg. 1/1, k. 53; *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 30,

vezani isključivo za komunikaciju sve do izbijanja u rejon sela Skočaja, gde se ponovo pruža mogućnost za veću slobodu manevrisanja tenkova i van komunikacija. U eventualnim dejstvima ka dolini Save, taj pravac bi bio od velikog značaja. Međutim, u konkretnom slučaju on se izbijanjem u rejon Bihaća gasio.

Reka Una svojim dubokim koritom predstavlja prirodnu protivtenkovsku prepreku i prelaz tenkova na njenu desnu obalu od Lapca do Bihaća nije bio moguć čak ni u Kulen-Vakufu, jer je most kod Kulen-Vakufa srušen i njegova popravka bi iziskivala više vremena. Veza sa ličko-goranskim operacijskim pravcem moguća je komunikacijom Donji Lapac — Udbina i, u vrlo ograničenom obimu i to samo pešadijskim delovima, iz rejona Donjeg Lapca preko sela Dnopolja i iz Nebljuha preko Kamenskog ka Koreničkoj kotlini.

b) *Ličko-goranski operacijski pravac* obuhvata čitav snop komunikacija između Plješivice i Velebita, koji sa linije Udbina — Medak, preko sela Dabra i Otočca, vodi u rejon Jezerane — Brinje, odakle se račva ka Ogulinu ili Senju ili produžava u pravcu Mrkoplja i Delnica, a dalje se račva u posebne pravce koji vode u Ljubljansku kotlinu i Vipavsku dolinu.

Ovaj operacijski pravac na celoj svojoj dužini raspolaže dobrim putevima, što omogućava pokret i upotrebu tenkova i teške artiljerije. Istina, postoje suženja između strmih obala Kupe i Velike Kapele, ali su i ona dovoljno široka za upotrebu i većih snaga. Ličko-goranski operacijski pravac uključuje u sebe i pravac dejstva koji od Udbine preko Korenice, Plitvičkih jezera i Plaškog vodi ka Ogulinu.

c) *Primorski operacijski pravac* vodi obalom, i na kopnu je do Rijeke stešnjen morem i planinama Velebitom i Velikom Kapelom. Tu se u najvećem delu svodi gotovo na jedan put. Međutim, ovaj pravac obuhvata i ostrva, što mu daje izvesnu širinu i mogućnost manevrisanja i šireg izbijanja u Istru. U operativnom smislu, primorski operacijski pravac je slabiji u odnosu na ličko-goranski, ali je vanredno važan u komunikacijskom pogledu, pogotovu što su poprečne veze sa ličko-goranskim pravcem dobre i što je snabdevanje 4. armije, s obzirom na nedovoljan motorizovani suvozemni saobraćaj, bilo orijentisano na to da se što više koristi pomorskim komunikacijama. Železnički sabraćaj je radio samo od Splita i Šibenika do Knina. Zbog svega toga trebalo je obalu i ostrva što pre staviti pod svoju kontrolu.

Zajednička ocena za sva tri operacijska pravca bila bi, uglavnom, sledeča: sva tri pravca su, u osnovi, planinskog karaktera, na kojima je neprijatelj mogao i manjim snagama, koristeći pogodne zemljišne objekte, organizovati više uzastopnih položaja, višespratnu i unakrsnu vatru, a organizovanim prihvatom, pri frontalnim dejstvima 4. armije, voditi uspešnu odbranu i uredno se izvlačiti na sledeće položaje.[91]

[91] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 401—439; *Oslobodilački pohod na Trst*, str. 30. i 31.

Izbijanjem na liniju Postojna — Rijeka — Kvarnerska ostrva, pružaju se povoljni operacijski i komunikacijski pravci prema dolini Soče, Trstu i Istri. Sredinom toga dela operacijske zone uzdižu se planine Učka i Cičarija, koje pregrađuju snage koje bi dejstvovale pravcem jugoistok—severozapad i obratno. Međutim, rokadne komunikacije preko tih planina to delimično ublažuju. U tom delu operacijske zone su, svakako, najznačajniji operativno-strategijski objekti Gorica i Trst, pa se i operacijski pravci mogu nazvati njihovim imenima — gorički i tršćanski. Oba ta pravca su komunikativna, dobro prohodna i omogućavaju upotrebu i motorizovanih jedinica.

OPERACIJSKI PLAN OFANZIVE 4. ARMIJE

Na osnovu opšteg zadatka za konačno oslobođenje zemlje, koji je Vrhovni komandant stavio pred Jugoslovensku armiju, Plana završne ofanzive Jugoslovenske armije, koji je razradio Generalštab JA, uputstava Generalštaba JA, zadatka 4. armije, kao i opšte procene neprijatelja i zemljišta pred svojim frontom, Štab 4. armije je doneo svoj Plan ofanzivnih operacija.[92] Osnovna ideja toga plana bila je sledeča: uz maksimalno angažovanje snaga u neprijateljskoj pozadini, glavnim snagama armije probiti neprijateljski front u Lici, gde okružiti i uništiti neprijateljske snage, a zatim energičnim dejstvom izvršiti prodor i osloboditi Istru, Slovenačko primorje i Trst. Glavni udar naneti pravcem: Gospić — Otočac — Senj — Rijeka — Trst.[93]

Ovakvim načinom dejstva neprijatelju bi se naneli maksimalni gubici, a i vezale bi se njegove snage u Istri i Slovenačkom primorju i olakšala ofanziva saveznika prema severnoj Italiji.

Ofanzivu je trebalo izvesti u tri uzastopne operacije:

1) U prvoj operaciji, planiranoj da se izvede od 20. marta do 15. aprila, trebalo je probiti front neprijatelja u Lici, razbiti i uništiti glavne snage nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa na prostoru Like do linije: Bihać (isključivo) — selo Vrhovine — Otočac — ostrvo Rab.

[92] Taj plan je izrađen u Štabu 4. armije u prvoj polovini marta 1945. •— Plan ofanzivnih operacija IV armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1—29 do 1—32/4, k. 312-A.

[93] Dodatak »Plan ofanzivnih operacija IV armije«, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1—33/4, k. 312-A. To je rekonstrukcija koju su 1. VII 1948. u Beogradu izradili bivši ratni rukovodioci 4. armije: general-lajLnant Boško Siljegović (politički komesar 4. armije), general-lajtnant Pavle Jakšić (načelnik štaba 4. armije) i pukovnik Ante Biočič (načelnik Operativnog odeljenja 4. armije). U toj rekonstrukciji se navodi da je u Planu ofanzivnih operacija IV armije, iz konspirativnih razloga namerno izostavljena osnovna ideja planiranja, jer taj plan nije smatran samo kao štapski dokument, već je stavljen na raspoloženje i štabovima divizija, pa se tako dalekosežno planiranje nije smelo otkrivati izvan užeg dela Štaba 4. armije.

Operaciju je trebalo izvesti u tri etape:

— oslobođenje unske doline;
oslobođenje Perušića, Gospića, Karlobaga i ostrva Paga, i
oslobođenje Vrhovina, Otočca i ostrva Raba.

Ta operacija mogla bi se nazvati lička operacija.

2) U drugoj operaciji predviđeno je da se do kraja aprila unište ostaci 15. brdskog armijskog korpusa u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju i izbije na liniju: Mašun — Klana — Rijeka.

Operaciju je trebalo izvesti u dve etape:

— uništenje neprijateljskih snaga na komunikaciji Ogulin — Brinje — Senj, i

— oslobođenje Crikvenice, Bakra, Sušaka i ostrva Krka, Cresa i Lošinja.

Ta operacija mogla bi se nazvati goransko-primorska.

3) U trećoj operaciji predviđeno je da se do 30. maja oslobode Istra, Slovenačko primorje i Trst i izbije na reku Soču.

Za tu operaciju, koja bi se mogla nazvati tršćanska, nisu odmah predviđene etape niti detaljniji plan. Zbog velikog vremenskog i prostornog razmaka, kao i predviđanja da će neprijatelj jačim snagama posesti bivšu jugoslovensko-italijansku granicu, smatralo se da će od konkretnog rasporeda i jačine tih snaga zavisiti i ideja manevra za oslobođenje Istre, Slovenačkog primorja i Trsta.[94]

Međutim, razvoj situacije, početni uspesi, tempo nastupanja i dr. samo su unekoliko uticali da se ovaj plan malo koriguje. Naime, ofanziva je organizovana i izvedena u dve a ne tri uzastopne operacije, kako je prvobitno planirano. Prema tome, i razmatranje ove ofanzive kretaće se u okvirima te dve operacije — ličko-primorske i riječko-tršćanske.

Ličko-primorska operacija obuhvata vremenski period od 20. marta pa do sredine aprila, tj. razbijanje i uništenje glavnine nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa i oslobođenje Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja. Ona je izvedena u dve etape: oslobođenje istočne Like i Bihaća (od 20. do 28. marta) i oslobođenje zapadne Like i Hrvatskog primorja (od 29. marta do 15. aprila).

Riječko-tršćanska operacija se nastavlja na ličko-primorsku i traje do sredine maja 1945, do ostvarenja strategijskog zadatka, tj. do oslobođenja Istre, Slovenačkog primorja, Trsta, izbijanja u dolinu reke Soče i u Korušku i uništenja svih neprijateljskih snaga na toj, teritoriji.

Za oslobođenje ostrva razrađeni su posebni detaljni planovi koji su po vremenu i prostoru strogo koordinirani sa operacijama na ko-

[94] **Plan ofanzivnih operacija 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1—29 do 1—32/4, k. 312-A; Dodatak »Plan ofanzivnih operacija IV armije«, AVII, arhiva** NOP**-a, br. reg. 1—33/4, k. 312-A.**

pnu. Prema tim planovima, Pomorska komanda severnog Jadrana (Kvarnerski pomorski sastav i Kvarnerski odred mornaričke pešadije) trebalo je da sadejstvuje jedinicama 4. armije pri desantima na ostrva Pag, Rab, Krk, Cres i Lošinj i pri iskrcavanju na istočnu obalu Istre.[95]

KONCENTRACIJA, RASPORED I ZADACI 4. ARMIJE

Planirajući ličko-primorsku operaciju, Štab 4. armije postavio je pred svoje jedinice zadatak: da u prvoj etapi, u sadejstvu sa snagama 4. udarnog korpusa Glavnog štaba Hrvatske, koji će sa severa napadati prema odseku Prijeboj — Bihać, razbiju i unište deo snaga 15. brdskog armijskog korpusa i ovladaju dolinom Une do Bihaća (isključno), Krbavskim poljem i Koreničkom kotlinom, i da se na severnim padinama Plješivice spoje sa jedinicama 4. udarnog korpusa Glavnog štaba Hrvatske. Time bi se odvojile neprijateljske snage kod Bihaća od onih u Lici. Za izvršenje sledečih etapa operacije trebalo je pregrupisati snage 4. armije prema Gospiću, radi okruženja i uništenja neprijateljskih posada na liniji: Perušić — Gospić — Karlobag — ostrvo Pag i daljeg usmeravanja operacija prema odseku Vrhovine — Otočac — ostrvo Rab. Obezbeđenje desnog boka a kasnije i pozadine 4. armije i dalje je trebalo da vrši 4. udarni korpus.

Za izvršenje prve etape ličko-primorske operacije Štab 4. armije je predvideo da angažuje tri divizije, 1. tenkovsku i Artiljerijsku brigadu, s tim da se glavni udar, sa dve divizije, glavninom artiljerije i oklopnih jedinica, nanese desnim krilom, na pravcu Gornji Lapac — Nebljusi. Za obezbeđenje desnog boka trebalo je na desnu obalu Une uputiti jednu brigadu, koja bi dejstvovala ka selu Ripču.

Na pravcu Udbina — Korenica napadala bi jedna divizija (bez jedne brigade), ojačana delom armijske artiljerije i tenkova. Obezbeđenja levog boka, prema širem rejonu Gospića, vršili bi delovi 11. korpusa.

Planom je bilo predviđeno da operacija otpočne 20. marta 1945. u 06.00 časova. Trajanje operacije 8 do 10 dana sa tempom napada 4 do 5 km na dan.

Do početka napada trebalo je izvršiti pripremu operacije. Ona je, pored ostalog, obuhvatala pregrupaciju snaga iz severne Dalmacije na koncentracijsku prostoriju i razvoj jedinica sa koncentracijske prostorije do polaznih položaja za napad.

Pregrupacija snaga na koncentracijsku prostoriju izvršena je od 15. do 18. marta, i to:

— 26. udarna divizija iz rejona Obrovac, Smilčić, Zemunik na prostor Doljane, Mazin, Srb;

[95] **Plan ofanzivnih operacija 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1—29 do 1—32/4, k. 312-A; *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 33.**

20. udarna divizija se već sa dve brigade nalazila na položaiima dok je treća brigada sa štabom i prištapskim delovima izvršila pokret iz rejona Biograd n/m, Zadar, na prostor Bruvno, Klapavica, Deringaj;

19. udarna divizija iz rejona Benkovac, Biograd n/m na prostor Lovinac, Ploča, Medak;

Artiljerijska brigada 4. armije u rejon sela Otrića, i

1. tenkovska brigada 4. armije u rejon Gračaca.

Razvoj jedinica sa koncentracijske prostorije na polazne položaje i rejone i njihovo posedanje izvršeno je u vremenu od 18. do 20. marta.

Kako su konfiguracija zemljišta, raspored i jačina snaga neprijatelja zahtevali razdvojenost snaga, to je i 4. armija izvršila operativni razvoj u dve napadne kolone, a svaka kolona je imala borbeni poredak u dva ešelona.[96]

Neposredno pred napad jačina, raspored i zadaci jedinica 4. armije bili su sledeči:

Desna kolona:

— 26. udarna divizija, ojačana sa 8. dalmatinskom udarnom brigadom 20. udarne divizije, 1. i 3. bataljonom 1. tenkovske brigade, 2. haubičkim motorizovanim divizionom (bez 2. i 3. baterije) i 4. teškim divizionom (bez 2. i 3. baterije) Artiljerijske brigade i divizionom 9. udarne divizije, svega: 20 pešadijskih bataljona, 2 tenkovska bataljona i oko 2 artiljerijska diviziona,[97] pod komandom komandanta 26. udarne divizije pukovnika Boža Božovića i političkog komesara potpukovnika Dušana Korača, preduzima napad sa odseka Radakuša — Lumbardenik, pravcem Gornji Lapac — Nebljusi na deo neprijateljskog fronta Boićevac — Gornji Lapac — Logorište, sa zadatkom da okruži i uništi snage neprijatelja u rejonu Gornjeg i Donjeg Lapca a zatim produži nastupanje radi likvidacije uporišta neprijatelja kod Nebljuha. Sa 8. dalmatinskom udarnom brigadom 20. udarne divizije osigurati desni bok dejstvom na pravcu Vrtoče — Ripač — Bihać.

— 20. udarna divizija (bez 8. dalmatinske udarne brigade), podržana artiljerijskim divizionom 26. udarne divizije,[98] svega: 8 pešadijskih bataljona i dva diviziona artiljerije, pod komandom komandanta 20. udarne divizije potpukovnika Bogdana Pecotića i političkog komesara potpukovnika Mate Bilobrka, preduzima napad sa odseka Bruvno — Klapavica, pravcem Klapavica — Kuk (tt 1193) — Dnopolje — Nebljusi, na deo neprijateljskog fronta Kuk (k 1172) — selo Lončarić — zaselak Miloševići, sa zadatkom da izbije na komunikaciju Donji Lapac — Nebljusi radi sadejstva 26. udarnoj diviziji, sprečavanja dovlačenja neprijateljskih pojačanja iz Nebljuha preko

, , [96] Plan ofanzivnih operacija 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1—29 do 1—32/4, k. 312-A.

97 Operacijski izveštaji Artiljerijske brigade od 2. IV i 23. V 1945. i Borbeni izveštaj Komande artiljerije 4. armije od 27. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 27/5 i 1/1, k. 319 i 318.

Dnopolja i Kamenskog za Donji Lapac i izvlačenja neprijatelja tim pravcem. Radi toga delom snaga izbiti na komunikaciju Donji Lapac —• Nebljusi, gde stupiti u vezu sa 12. dalmatinskom udarnom brigadom 26. udarne divizije, a delom snaga na Kamensko, radi zatvaranja pravca Nebljusi — Kamensko — Donji Lapac. Posle zauzimanja Donjeg Lapca sadejstvovati 26. udarnoj diviziji u napadu na Nebljuhe, izbijajući preko Donjeg polja na komunikaciju Nebljusi — Bihać.

Osigurati komunikaciju Donji Lapac — Udbina dok to situacija bude zahtevala.

Leva kolona:

— 19. udarna divizija, ojačana sa 2. i 4. bataljonom 1. tenkovske brigade i 1. i 3. motorizovanim divizionom Artiljerijske brigade, svega: 12 pešadijskih bataljona, dva tenkovska bataljona i tri artiljerijska diviziona, pod komandom komandanta 19. udarne divizije pukovnika Stanka Parmača i političkog komesara potpukovnika Petra Babića, preduzima napad sa odseka selo Ondić — Vršina, pravcem Udbina — selo Jošane — Bjelo Polje — Korenica, sa zadatkom da okruži i uništi neprijateljske snage u Udbini i očisti od neprijatelja Krbavsko polje, Bjelo Polje i Korenicu i spoji se sa snagama 4. udarnog korpusa na pravcu Prijeboja, kao i da sadejstvuje, prema razvoju situacije, sa desnom kolonom na pravcu Bjelo Polje — Nebljusi.

Levo bočno obezbeđenje:

— Delovi 11. korpusa (13. udarna divizija, dva bataljona 5. prekomorske brigade i jedan bataljon 2. dalmatinske proleterske brigade, jedan bataljon Inžinjerijske brigade i jedna baterija topova) zatvaraju pravac Gospić — Gračac i bočnim osiguranjima štite dejstva 19. udarne divizije, postavljajući u visini nadiranja 19. udarne divizije pobočnice na pravcima: Bilaj — Breštane, Jagodnja — Široka Kula i Bunić — Široka Kula, a posle spajanja sa 35. udarnom divizijom pobočnice postavljati na pravcima Bunić — Ramljani i Plitvički Ljeskovac — Vrhovine, sprečavajući pokušaje neprijatelja da prodre iz Gospića radi ometanja dejstva leve kolone.

Na pomenutim pravcima, pored pešadijskog utvrđivanja, trebalo je koristiti i pridati bataljon Inžinjerijske brigade da bi se ojačali posednuti pravci nagaznim protivpešadijskim i protivoklopnim minama.

Rezerva:

— Po jedna brigada iz 26. i 19. udarne divizije kretaće se na pravcima dejstva svojih divizija kao kolonske rezerve, a 9. udarna divizija biće u rejonu Obrovac — Zadar kao opšta rezerva.

Avijacija:

— Saveznički lovci i srednji bombarderi, bazirani na aerodromu Zemunik kod Zadra i na ostrvu Visu, dodeljivaće se po potrebi. Njeni zadaci su:

u pripremnom periodu napada: izviđa komunikacije pred frontom, a naročito na pravcu Udbina — Prijeboj, izviđa i fotografiše neprijateljske utvrđene položaje na pravcu napada armije za potrebe Štaba 4. armije i upotrebu bombarderske avijacije; napada neprijateljska uporišta i garnizone u oblasti Like, a naročito u dolini Une, i patroliranjem u toku dana štiti razvoj jedinica 4. armije;

u toku napada: izviđa komunikacije pred frontom armije radi otkrivanja neprijateljskih rezervi, artiljerije i motorizacije, a naročito u rejonima Lapca i Udbine; izviđa rejon selo Pavičići — Drenova glava — Obijaj radi otkrivanja neprijateljskih položaja i rezervi: napada neprijateljska uporišta na području Like radi uznemiravanja, a radi uništenja napada utvrđene otporne tačke i uporišta između Lapca i Bihaća; vatrom podržava zauzimanje prednjih neprijteljskih položaja u rejonu Donjeg Lapca a pojačanim patroliranjem štiti raspored 4. armije na frontu Donji Lapac — Udbina — Gospić.

Armijska artiljerija:

Podeljena u dve grupe, sadejstvuje napadu 26. i 19. udarne divizije na njihovim pravcima. Gotovost za dejstvo 20. marta do 05.00 časova.

1. tenkovska brigada, jačine četiri bataljona:

Podeljena u dve grupe (po dva bataljona) dejstvovaće na pravcima 26. i 19. udarne divizije, pod komandom štabova divizija.

Inžinjerijska brigada, jačine dva bataljona:

— 1. bataljon, u pripremnom periodu napada opravlja most kod Mečeta, most Grabije u Kupirovu i osposobljava put ka serpentinama kod klanca i Dabine glave, na komunikaciji Srb — Doljane — Lapac. U toku napada, osposobljava komunikacije na pravcu dejstava 26. udarne divizije, a po potrebi podiže pontonski most preko reke Une;

— 2. bataljon će se nalaziti pod neposrednom komandom Štaba 11. korpusa i zaprečavaće pravac Gospić — Lovinac, a i pravce na kojima dejstvuje 11. korpus ukoliko se javi potreba za postavljanjem protivpešadijskih i protivoklopnih minskih polja.

Početak operacije 20. marta u 06.00 časova.

štab armije nalaziće se u Gračacu."

ZADATAK I RASPORED JEDINICA 4. UDARNOG KORPUSA

(Skica br. 5)

Radi sadejstva sa jedinicama 4. armije Glavni štab Hrvatske je sredinom marta depešom naredio Štabu 4. udarnog korpusa da odmah uspostavi radio-vezu sa 4. armijom i da grupiše 7. i 8. udarnu

99 Zbornik, XI, knj. 4, str. 20—30 i 401—439; F. Schraml, n.d., str. 214. i 216; Zapovest Štaba 1. tenkovske brigade od 19. III 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/3, k. 323.

diviziju na prostoru Rakovica — Cazin — Slunj, a deo snaga 34. divizije da prebaci iz Pokuplja u Baniju radi osiguranja dejstava 7. i 8. divizije od neprijatelja iz tamošnjih garnizona. U depeši je naglašeno da će Korpus detaljnija naređenja za dejstva dobiti pravovremeno, a da sve pripreme moraju biti završene do 20. marta, u punoj konspiraciji. U operativnom pogledu, pod komandu Štaba 4. udarnog korpusa, 19. marta, stavljena je i 35. udarna divizija 11. korpusa 4. armije, koju je i dalje trebalo angažovati na njenom dotadašnjem odseku, tj. u širem rejonu Plitvičkih jezera.'[100]

Konkretan zadatak za operacije 4. udarnog korpusa Glavni štab Hrvatske uputio je, takođe depešom, 19. marta. Trebalo je da Korpus sa 7. i 8. udarnom divizijom, Artiljerijskom brigadom i Tenkovskim bataljonom napadne neprijatelja na odseku Prijeboj — Bihać, spoji se sa snagama 4. armije u rejonu Prijeboj — Korenica, a zatim da, prema situaciji, sadejstvuje sa jedinicama 4. armije. Bliži zadatak 4. udarnog korpusa bic je da zauzme neprijateljska uporišta na prostoru Prijeboj — Vaganac — Plitvička jezera, osiguravajući se prema Plaškom i Cazinu, a sledeći zadatak — dalje nastupanje prema Korenici i spajanje sa snagama 4. armije. Operacije je trebalo početi 21. marta izjutra, tj. dan kasnije od početka operacija 4. armije. U Baniji i Pokuplju 34. divizija je imala zadatak da se što više aktivira — da elastičnim napadima na pojedine garnizone i odseke neprijatelja i stalnim rušenjem i ugrožavanjem komunikacija veže snage neprijatelja na tom prostoru.'[101]

Postupajući prema tom naređenju, Štab 4. udarnog korpusa je već 16. i 17. marta počeo da koncentriše snage određene za sadejstvo sa 4. armijom. U toku 20. marta raspored i zadaci tih jedinica bili su sledeći:

— 8. udarna divizija (1, 2. i 3. udarna i Muslimanska brigada), pod komandom v.d. komandanta potpukovnika Joce Tarabića i političkog komesara potpukovnika Šukrije Bijedića, imala je zadatak da sa odseka Klokočevica — Arapov Dol — Korana napadne neprijatelja na liniji Ličko Petrovo Selo — G. Vaganac, oslobodi G. Vaganac i Ličko Petrovo Selo, blokira neprijatelja u Prijeboju sa severne i zapadne strane, a sa jednom brigadom u rejonu Kiselj — Bigina Poljana — Poljanak obezbedi izvođenje operacija od intervencije neprijatelja preko Ličke Jesenice i sa pravca Babin Potok — Bigina Poljana. Štab divizije se nalazio u Arapovom Dolu;[102]

— 7. udarna divizija (1, 2. i 3. udarna brigada i Krajiški NOP odred), pod komandom komandanta potpukovnika Milana Pavlovića i v.d. političkog komesara majora Milana Kneževića, dobila je zada-

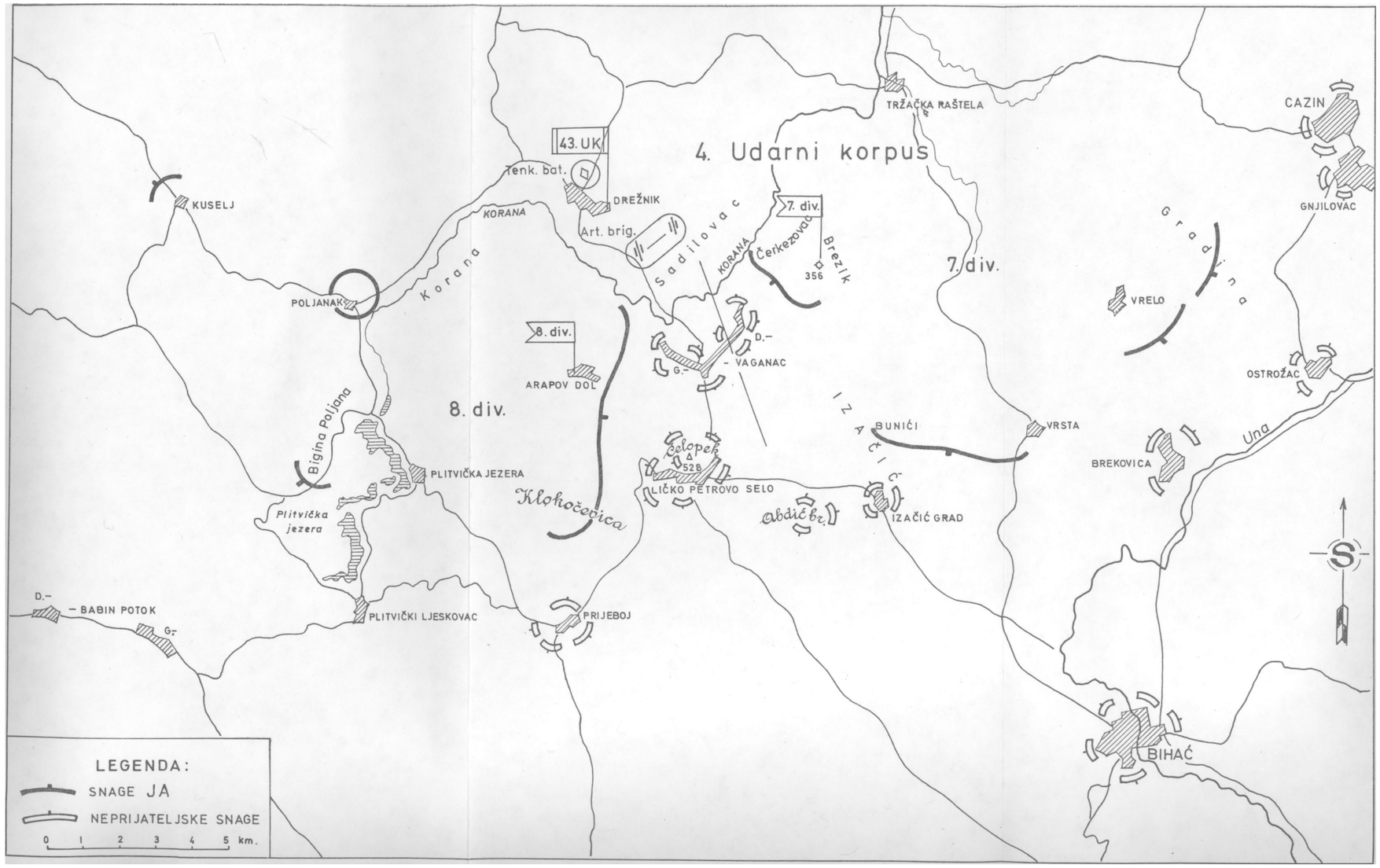
[100] **Knjiga depeša GS Hrvatske, depeše od 14, 15, 17. i 19. III 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/3, k. 119/4.**

[101] **Knjiga depeša GS Hrvatske, depeša od 19. III 1945. i Operativni izveštaj Štaba 4. korpusa, Op. br. 81 od 19. IV 1945, o borbama oko Bihaća, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/3 i 15/3, k. 119/4 i 118.**

[102] **Zanovest Štaba 8. udarne divizije, Op. br. 19 od 20. III 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 4/2, k. 828.**

Skica br. 5

RASPORED JEDINICA 4. UDARNOG KORPUSA 20. III 1945.

tak da sa odseka Čerkezovac — Bunić — Vrsta — Gradina napadne neprijatelja u D. Vagancu i, u sadejstvu sa 8. udarnom divizijom, oslobodi Vaganac, posedne položaje prema neprijatelju u Izačiću i protera ga sa Abdić brda, zatvori pravac Bihać *— Tršačka Raštela, a posedanjem položaja na liniji Vrelo — Gradina da osigura levi bok od intervencije neprijatelja iz rejona Ostrošca i Gnjilovca. Štab divizije u rejonu sela Brezik (k 356);[103]

— Artiljerijska brigada 4. udarnog korpusa (1. haubički i 2. poljski divizion i Protivavionska baterija) sa vatrenih položaja iz rejona sela Sadilovca podržava napad na neprijatelja u rejonu Ličkog Petrovog Sela i Vaganca, a po potrebi i na drugim položajima;[104]

— Tenkovski bataljon 4. udarnog korpusa (4 tenka po 3 tone i 2 oklopna automobila po 7,5 tona) u rejonu Drežnik-Grada u gotovosti za dejstva prema ukazanoj potrebi.[105]

Štab 4. udarnog korpusa, komandant potpukovnik Miloš Sumonja, politički komesar pukovnik Većeslav Holjevac, nalazio se u istočnom delu Drežnik-Grada.[106]

[103] **Zapovest Štaba 7. udarne divizije, Op. br. 54 od 20. III 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/1, k. 814; *Sedma udarna banijska divizija,* Beograd 1967, str. 738 (ubuduće: *Sedma udarna divizija).***

[104] **Miloš Pajević, *Artiljerija u NOR-u,* Beograd, 1970, str. 485 (ubuduće: M. Pajević, n.d.).**

los i$_z$ pregleda brojnog stanja i naoružanja Tenkovskog bataljona 4. udarnog korpusa vidi se da je taj bataljon raspolagao sa 10 tenkova težine do 10 tona i sa 1 tenkom težine do 30 tona, kao i sa 3 oklopna automobila, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/5, k. 434; Manojlo Babić, *Oklopne jedinice u NOR-u,* Beograd 1968, str. 65 (ubuduće: M. Babić, n.d.).

[108] **Zapovest Štaba 4. korpusa, Op. br. 66 od 20. III 1945, AVII, arhiva FOP-a, br. reg. 3/1,** k. **434.**

OSLOBOĐENJE ISTOČNE LIKE

BORBE U LAPAČKOM I KRBAVSKOM POLJU

(Skica br. 6)

Neposredno pred početak napada, 20. marta oko 05.00 časova, u otvorenom telefonskom razgovoru pukovnik Herman (Hermann), komandant 384. pešadijskog puka 373. legionarske divizije, obavestio je svoje trupe da će jedinice 4. armije, uz podršku tenkova, kroz kratko vreme dostići Gornji Lapac. Na znak uzbune jedinice su posele položaje u rejonu Gornjeg Lapca.

Snažnom artiljerijskom pripremom jedinice 4. armije otpočele su dejstva ka Bihaću i Korenici. Tačno u određeno vreme, 20. marta 1945, u 06.00 časova, gotovo sve jedinice su na čitavom frontu prešle u napad.

Pred frontom 26. udarne divizije nalazili su se: 1. bataljon 383. pešadijskog puka, 373. izviđački bataljon i 373. artiljerijski puk i pozadinski deo Štaba 384. pešadijskog puka sa prištapskim delovima.

Uz jaku podršku artiljerije, iz rejona sela Doljana i Vagana (severno od sela Mazina), desna kolona 4. armije prešla je u odlučan napad. Energičnim napadom 26. udarne divizije neprijatelj je ubrzo bio dezorganizovan i primoran na povlačenje. Prva dalmatinska proleterska brigada, u sadejstvu sa 11. dalmatinskom udarnom brigadom i uz podršku 3. tenkovskog bataljona 1. tenkovske brigade, razbila je neprijateljsku odbranu na njegovom levom krilu. Desnim obuhvatnim manevrom pravcem: Radakuša — selo Mišljenovac — Lapačka korita, posle jače borbe na Vršku i Mamcu, te snage su već prvog dana borbe, oko 16.00 časova, izbile na komunikaciju Donji Lapac — Nebljusi i presekle neprijatelju odstupnicu tom komunikacijom.

Ostale snage 26. udarne divizije, 3. prekomorska udarna brigada i 12. dalmatinska udarna brigada, uz podršku 1. tenkovskog bataljona 1. tenkovske brigade, probile su položaje neprijatelja u rejonu sela Borićevca i Mandine glave. Daljim obuhvatnim dejstvom, te snage su produžile napad ka Gornjem Lapcu, koji je posle oštrih uličnih borbi, oko 12.00 časova, zauzet; zatim je glavnina produžila napad ka Donjem Lapcu, a deo snaga uputila ka selima Oraovcu i Dno-

polju radi zauzimanja uporišta neprijatelja u tim mestima. Da bi se zauzeo Donji Lapac, trebalo je prethodno slomiti odbranu neprijatelja na Drenovoj glavi, koja je bila ključni objekat u taktičkoj odbrani Donjeg Lapca. Veštim manevrom tenkova i pešadije preko k 621 i sela Pavičiča, neprijatelj je odbačen sa Drenove glave, a time je i put za Donji Lapac bio slobodan. Njime su, oko 14.30 časova, ovladale jedinice 3. prekomorske i 12. dalmatinske udarne brigade. Prema priznanju neprijatelja, on je u Donjem Lapcu izgubio komoru 383. pešadijskog puka i jedan artiljerijski divizion, a bataljon se pod ubitačnom vatrom povukao u pravcu Nebljuha. Neprijatelj nije uspeo da evakuiše svoje glavno previjalište, koje se pod upravom jednog štabnog lekara predalo.

Na desnoj obali Une 8. dalmatinska udarna brigada 20. udarne divizije izbila je u toku dana na liniju sela: Ćukovi — Klišević — Luke.

U oslobođenom Donjem Lapcu 12. dalmatinska udarna brigada je zadržana u divizijskoj rezervi do predveče, kada je prebačena u Dnopolje, a ostale snage 26. udarne divizije su produžile gonjenje razbijenog neprijatelja i 20. marta do 20.00 časova izbile na liniju: selo Kestenovac — selo Gornji Strpci — Gradina — Zimorina — Lapačka korita — selo Dnopolje, gde su došle u vezu sa jedinicama 20. udarne divizije, koje su dejstvovale na levom krilu desne kolone.[107]

Nastupanje 20. udarne divizije razvijalo se, uglavnom, prema predviđenom planu. Pred njenim frontom su se nalazili deo 373. dopunskog bataljona, deo 2. bataljona 384. pešadijskog puka i jedna baterija haubica 105 mm. Deseta dalmatinska udarna brigada je još u toku noći 19/20. marta uputila jedan bataljon i pridati izviđački vod kroz neprijateljski raspored, između Kuka i Tuka, da što pre izbiju u rejon Malo Kamensko, sačekaju razvoj situacije i zatvore pravce neprijateljskog izvlačenja iz Lapačkog i Krbavskog polja. Ostale snage 10. udarne brigade su posle dvočasovne borbe odbacile neprijatelja i zauzele Kuk (k 1193 i k 1135), gde su zaplenjena tri topa, a zatim su napadale položaj Kuk (k 1172) i uporište u selu Celini, koji su oko 15.00 časova zauzeti. Posle pada tih položaja produžen je napad ka selu Dnopolju, gde su jedinice 10. brigade stupile u vezu sa 12. udarnom brigadom 26. udarne divizije.

Na levom krilu 20. udarne divizije neprijatelj se sve do 12.00 časova uporno branio na položajima Lončarić — Krajnji vrh — Krdašica, vršeći i protivnapade. Pod snažnim pritiskom 9. dalmatinske udarne brigade počeo je sa izvlačenjem sa Krdašice u pravcu severa, ali se i dalje držao na k 970 — Lončarić — Krajnji vrh. Zbog prodora jednog voda 4. tenkovskog bataljona 1. tenkovske brigade i delova 5. dalmatinske udarne brigade 19. udarne divizije ka selu Visuću, gde im se neprijatelj nije nadao, nastala je kod njega panika,

[107] Zhornik, XI, knj. 4, str. 98—108; Zapovest Štaba 26. divizije od 19. III 1945. i izveštaji štaba 1. i 3. tenkovskog bataljona od 31. III 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 35/2 i 45/2, k. 323.

te su oko 14.00 časova njegove snage u neredu počele da napuštaju položaje, ostavljajući za sobom veliki broj mrtvim i svu ratnu opremu. U svojim rukama neprijatelj je do 17.00 časova zadržao samo Krajnji vrh, ali je i njega napustio, čime je prestao svaki organizovani otpor pred frontom 20. udarne divizije. Neprijatelj je dobrim delom bio razbijen i uništen i dezorganizovano se povlačio na pl. Piješivicu, s namerom da se preko Kamenskog probije za Nebljuhe i, dalje, za Bihać. Jedinice 20. udarne divizije su ga gonile pravcem: Milića brdo — Rudi lisac — Ozeblin — M. Kamensko, tačno tamo gde se već nalazio ojačani bataljon 10. dalmatinske udarne brigade.[108]

Na pravcu nastupanja leve kolone, pred frontom 19. udarne divizije, na liniji Korija — Udbina — k 709 iznad sela Rebića, gde se nalazio spoj između istočne i zapadne grupe nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa, nalazila se glavnina 384. pešadijskog puka (bez pozadinskog dela Štaba sa prištapskim delovima i dela 2. bataljona), pukovska artiljerija i 4. brdska haubička baterija 654. artiljerijskog puka 104. lovačke divizije, a na odseku selo Mekinjar — Ljutica — Rosandića vrh — 2. i 3. bataljon 847. pešadijskog puka 392. legionarske divizije i 11. izviđački bataljon ustaško-domobranske 11. divizije. Na tom frontu 5. dalmatinska udarna brigada je za relativno kratko vreme probila odbranu neprijatelja i već oko 08.30 časova, uz podršku artiljerije i 4. tenkovskog bataljona 1. tenkovske brigade, na juriš zauzela Babinu glavu i Ivanov vrh, odbivši protivnapade neprijatelja od Gradine i Potkrčana. Dalje nastupanje na desnom krilu bilo je privremeno zadržano sve dok se nije ispoljio napad 6. dalmatinske udarne brigade pravcem selo Mekinjar — selo Jošane. Ona je, uz podršku artiljerije i 2. tenkovskog bataljona 1. tenkovske brigade, zauzela Golo brdo. Pokušaj neprijatelja da iz sela Rebića i sela Mekinjara protivnapadom povrati Golo brdo dočekan je jakom vatrom 2. tenkovskog bataljona i automatskim oruđima 6. brigade. Zatim je neprijatelj, uz osetne gubitke, odbačen na ivicu sela Mekinjara, dok je selo Gornji Rebić zauzeto. Uskoro je neprijatelj prisiljen da napusti Mekinjar i da se povuče ka selu Tolići. Njegovo gonjenje nastavila je 14. dalmatinska udarna brigada, podržana 2. tenkovskom četom 2. tenkovskog bataljona, koja je, vodeći manje borbe kod Laudonovog gaja i Prosine, oko 18.00 časova zauzela selo Bunić, gde je i zanoćila.

Zauzimanjem Mekinjara izvršen je širi proboj na centralnom delu napada 19. udarne divizije, čime je omogućena šira upotreba 2. tenkovskog bataljona na Krbavskom polju. Tako je 6. dalmatinska udarna brigada već oko 13.00 časova zauzela selo Jošane i onemogućila izvlačenje neprijatelja iz šireg rejona Udbine, Krbavskim poljem ka Korenici. Ona je glavnim snagama, uz podršku 1. tenkovske čete 2. tenkovskog bataljona, produžila dejstva istočnom ivicom Krbavskog polja u pravcu severa, ka Vršeljku i Debelom Brdu, gde je i za-

[108] ***Zbornik,*** **XI, knj. 4, str. 36—45; Zapovest 20. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 4/1, k. 1029.**

noćila. Međutim, jedan tenkovski vod i deo pešadije uputila je od sela Jošane preko k 726 ka odseku Udbina — Selište, gde su bočnim napadom naneli velike gubitke neprijatelju koji se povlačio iz Korije i Udbine ka Kozjoj draži.

U Udbini je neprijatelj pružao snažan otpor sve dok 6. dalmatinska udarna brigada nije zauzela selo Jošane, a tada se našao ugrožen od obuhvatnog manevra sa te strane i dejstva 2. tenkovske čete 4. tenkovskog bataljona preko Gradine (k 738), pa je otpočeo odstupanje prema Kozjoj draži, jer mu je odstupnica preko Jošana bila presečena. Udbina je zauzeta oko 14.00 časova, ali su borbe na Koriji vođene sve do 15.45 časova, kada je neprijatelj i nju napustio.[109] Borbama na Koriji neprijatelj je omogućio izvlačenje svojih snaga na Plješivicu, ali su ih na Malom Kamenskom dočekale i uništile jedinice 20. udarne divizije.[110]

Toga dana su i jedinice 11. korpusa, ojačane 5. prekomorskom brigadom i jednim bataljonom 2. dalmatinske proleterske brigade 9. udarne divizije,[111] u određeno vreme prešle u napad. One su vodile manje borbe potiskujući neprijatelja u pravcu Perušića, Ličkog Osika i Gospića i obezbeđujući levi bok 4. armije od intervencije neprijatelja iz tih garnizona ka Krbavskom polju. U toku 20. marta 13. udarna divizija je izbila na Ljubovo, presekla komunikaciju Široka Kula — Bunić i posela položaje prema Širokoj Kuli, Ličkom Osiku,

[109] ***Zbornik,*** **XI, knj. 4, str. 109—121 i 401—439; Izveštaj 4. tenkovskog bataljona od 31. III 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 42/2, k. 323.**

[110] **O tim borbama komandant 2. bataljona 384. pešadijskog puka, kapetan Vestfal (Westphal), izveštava sledeće: »Neprijateljski tenkovi napadali su sa zapada ali takođe i sa juga preko jednog stenovitog grebena na kome se nalazio položaj bataljona. Ali kako tenkovima nije uspeo silazak sa visova, bataljon je uglavnom držao odsek do oko podne. A kada je u samom mestu Udbini malaksao otpor i kada su tenkovi koji su napadali sa zapada ugrozili bok, naređeno povlačenje na visove severoistočno od varoši pretvorilo se u pravo bekstvo. Bočna vatra iz tenkova nanela nam je teške gubitke pošto se moralo preći preko jedne potpuno otvorene površine pre nego što smo dospeli pod zaštitu prvih ogranaka planine Plješivice. Teški ranjenici, poginuli i materijal ostali su na bojnom polju. Kada su se prikupili ostaci bataljona ipak se sastalo oko 150—200 ljudi koji su preduzeli povlačenje preko planine u pravcu Bihaća .. .« Govori, zatim, kako su zbog velikog snega na Plješivici morali da ostave konje i da unište poslednji teški pribor, a potom nastavlja: »Dalje povlačenje kroz dubok sneg bilo je vrlo teško i vršeno je samo noću, dok smo se**

' [0] dana krili u visokoj šumi i odmarali. Takođe se više nismo mogli koristiti ne suviše udaljenim putem Donji Lapac — Nebljusi, morali smo ostati u ' P[o]k[uš]ati da dostignemo Zavalje. I tako smo posle 36 časova došli u puk. Postepeno su još dolazile male grupe«. I iz ovog izveštaja se vidi koliko je neprijatelj bio dezorganizovan napadom jedinica 4. armije. Posle napuštanja prvih položaja on više nije bio sposoban za pružanje uzastopnog otpora, već je očekivao da ga jedinice u dubini odbrane prihvate i omoguće mu manji pre-

jedinica 4. armije, ili je u operativnom pogledu bila potčinjena štabovima 9, 19. ili 20. udarne divizije. Petog aprila je brigada upućena prema Ogulinu a 17. aprila je prešla [reku Ku]P[u i ušla u] sastav 7. korpusa. — Jože Smit, Rado Bordon, Albert Klun, *Peta prekomorska brigada,* Nova Gorica 1969, str. 144, 169, 178, 184, 201. i 244 (ubuduće; J. Stmt, R. Bordon, A. Klun, n.d.).

Gospiću i Bilaju, a 35. udarna divizija je, južno od Plitvičkih jezera, zatvarala pravce od Babinog Potoka i Ramljana ka Prijeboju, Korenici i Buniću. Na tim položajima su, uglavnom, jedinice 11. korpusa ostale za čitavo vreme borbi za oslobođenje Bihaća. One su, u sadejstvu sa snagama 19. udarne divizije, uspešno štitile levi bok 4. armije.[112]

Četvrti udarni korpus se ovoga dana nalazio sa 8. udarnom divizijom na liniji Poljanak — Smoljanac — Sadilovac, a sa 7. udarnom divizijom na liniji Gata — Vrsta.[113]

Saveznička avijacija je bombama i raketama napala uporišta i komunikaciju Nebljusi — Bihać, a u Ostrošcu Štab nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa. U Donjem Lapcu je iz niskog leta napala istaknuto komandno mesto 373. legionarske divizije, nanevši gubitke neprijatelju. U Gospiću je zapalila skladište sa municijom, a pogodila je i zgrade u kojima su bili smešteni vojska i ratni materijal.[114]

OSLOBOĐENJE NEBLJUHA

Napad jedinica 26. divizije sa dostignute linije produžen je 21. marta. Treća prekomorska brigada je zadržana u divizijskoj rezervi u rejonu Donjeg Lapca, 12. dalmatinska udarna brigada u rejonu Dnopolja, dok su ostale snage 26. udarne divizije prešle u napad i posle kraćih borbi izbile pred jače utvrđene položaje kod sela Nebljuha.

Radi pojačanja snaga na položajima u rejonu Nebljuha, Štab 373. legionarske divizije je, pored delova Borbene grupe »Knakfus«,[115] iz Bihaća, naredio da se ka Nebljusima hitno upute i malobrojne grupe kojima je još raspolagao, uglavnom iz 2. bataljona 383. pešadijskog puka. Na tim položajima trebalo je da se zadrže i pruže otpor i jedinice koje su se povlačile pred 26. udarnom divizijom. Međutim, one za to više nisu bile sposobne. Njima je trebalo omogućiti da se odmore, srede pa i naoružaju, jer je mnogo vojnika, povlačeći se u neredu, bacilo oružje.[116]

[112] Operacijski izveštaj Štaba 35. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 24/3, k. 1234-B.

[113] Operacijski izveštaj Štaba 4. korpusa od 19. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 15/3, k. 118.

[114] Bojne relacije Druge eskadrile u sastavu R.A.F., AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/4, k. 1450.

[115] Tom grupom komandovao je feldkomandant iz Bihaća pukovnik Knakfus (Knackfuss), po kome je grupa i dobila ime. Ona je obrazovana od delova 383. pešadijskog puka 373. legionarske divizije, delova 104. lovačke divizije, 5. transportnog puka »Sper«, 3. diviziona 373. artiljerijskog puka, delova ustaško-domobranske 10. divizije i dva oklopna automobila.

[116] O stanju tih jedinica desetar Rote (Rothe) kaže: »Beskrajno dugačka reka istrošenih borbom koja je tekla u pozadinu sreće nas na putu ka neprijatelju. Kamioni, motocikli, putnički automobili prepuni zemljaka, koji su stajali, ležali ili sedeli na stepenicama, blatobranima i hladnjacima, većina bez

Vešto izvedenim obostranim obuhvatom i napadom s fronta neprijatelj je, da bi izbegao okruženje, bio prisiljen da posle kraće borbe, oko 11.00 časova, napusti Nebljuhe i da se povuče prema Bihaću. Goneći ga sve do 20.00 časova, jedinice 26. udarne divizije su izbile na liniju: Užljebić (k 532) — selo Užljebić — Debeli vrh — Crni vrh — Miletin vrh, gde su zanoćile. Pred frontom 8. udarne brigade otpor su pružali delovi Borbene grupe »Knakfus« (jedna četa iz 104. lovačke divizije i ustaše), koji su se posle napuštanja Nebljuha povukli na položaje za neposredno zatvaranje Ripačkog klanca.[117]

Takođe je i 20. udarna divizija produžila napad i gonjenje neprijatelja u pravcu Dnopolje — Veliki vrh — Banov vrh — Nebljuška gorica. Na tom pravcu ona nije naišla na značajniji otpor neprijatelja, ali su borci činili velike napore da savladaju teško prohodan planinski teren. Međutim, na Kamenskom su dokrajčene razbijene snage neprijatelja, koje su se sa odseka Lapac — Udbina povlačile ka Bihaću. Ta grupa, jačine oko 400 vojnika, dočekana je od boraca 10. dalmatinske udarne brigade i u borbi 21. marta od 10.00 do 15.00 časova gotovo potpuno uništena. Samo je manji broj vojnika uspeo da se preko Plješivice prebaci u Bihać. Time su dejstva 20. udarne divizije na tom pravcu bila završena.[118]

Na pravcima dejstva leve kolone delovi 6. dalmatinske udarne brigade 19. udarne divizije su u 04.00 časa produžili nadiranje preko Padališta u pravcu V. Kamenskog, gde su napali neprijateljske snage, koje su uspele da se izvuku iz Udbine, i naneli im osetne gubitke (65 poginulih, među kojima 8 oficira i 47 zarobljenih vojnika). Za to vreme je 14. dalmatinska udarna brigada gonila neprijatelja u pravcu Prijeboja, da bi se u rejonu sela Vrela susrela sa 3. brigadom 8. udarne divizije 4. udarnog korpusa, a u rejonu sela Homoljca sa jedinicama 35. udarne divizije. Peta dalmatinska udarna brigada zadržana je u rezervi divizije u rejonu Jošane — Mekinjar.[119]

Jedinice 4. udarnog korpusa, kako je planom operacije bilo predviđeno, počele su napad na neprijateljsku Borbenu grupu »Knakfus« 21. marta u 05.00 časova. Do pada mraka snage 4. udarnog korpusa su brzim i energičnim napadima odbacile neprijatelja na svojim pravcima nastupanja i sa 8. udarnom divizijom izbile na liniju

oružja, u kaljavim, znojnim, pocepanim i odrpanim uniformama. Sada sam znao sta se dogodilo! Južni front odbrane je bio probijen! Navrat-nanos, bez Komande i obuzeti panikom valjali su se naši potučeni bataljoni protiv kojih sustajaledivizije.Svisuimalisamojošjedancilj:doćiseverno odvelikog mostanaUnipreneg0Štogaporuše lovci-bombarderi.« — F. Schraml, *n.d.*, *str. 217.*

117 Operacijski izveštaj 26. divizije od 31. III 1945. i Izveštaj Štaba 3. tenkovskog bataljona, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 33 i 43/2, k. 1103 i 323.

118 ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 36—45.**

119 Operacijski izveštaj 4. tenkovskog bataljona od 31. III 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 42/2, к. 323; F. Schraml, *n.d.*, str. 215.

Mali Baljevac — Jasika, a sa 7. udarnom divizijom na liniju sela: Papari — Izačić — Turija.[120]

Saveznička avijacija je snažno napala fortifikacijske objekte u Zegaru, Bihaću i Pokoju, a u pozadini je bombardovala železničke stanice Bosanski Novi, Sunju i Kostajnicu.[121]

U toku dvodnevnih borbi 4. armija je izvršila sve zadatke operacijskim planom predviđene da se izvrše do kraja meseca: razbijanje i uništenje neprijatelja na prostoru Lapačko polje — Nebljusi — Krbavsko polje i spajanje sa jedinicama 4. udarnog korpusa. Nemački 15. brdski armijski korpus ne samo da je razdvojen već su mu naneti i osetni gubici.[122]

Uspešnim napadima i energičnim gonjenjem, uz smelo angažovanje oklopnih jedinica, snage 4. armije su već drugog dana borbi izbile do spoljnih utvrđenja Bihaća. Istovremeno su jedinice 4. udarnog korpusa, pritiskom sa severa i severozapada u pravcu Bihaća, vezivale neprijatelja na tim pravcima, probile spoljnu odbranu Bihaća i ugrozile pravac Bihać — Bosanski Novi. Ugrožena sa tri strane i dezorganizovana, odbrana Bihaća tek sad je u punoj meri osetila posledice razbijanja i uništenja snaga na južnim padinama Plješivice. Sada je bilo očigledno koliko je ispad iz doline Une prema Korenici i Udbini, u prvoj polovini marta, kompromitovao odbranu Bihaća, pogotovu što su jedinice 373. legionarske divizije, prema priznanju neprijatelja, posle poraza kod Knina u decembru 1944, živele u stalnom strahu da će biti odsečene. Pod takvim psihičkim opterećenjem bilo je rizično angažovati te snage na pravcima razdvojenim planinskim masivom, kakav je masiv Plješivice, odnosno na pravcima koji se bočnim dejstvima i dejstvima iz pozadine mogu preseći i odvojiti od njihove prirodne odstupnice.

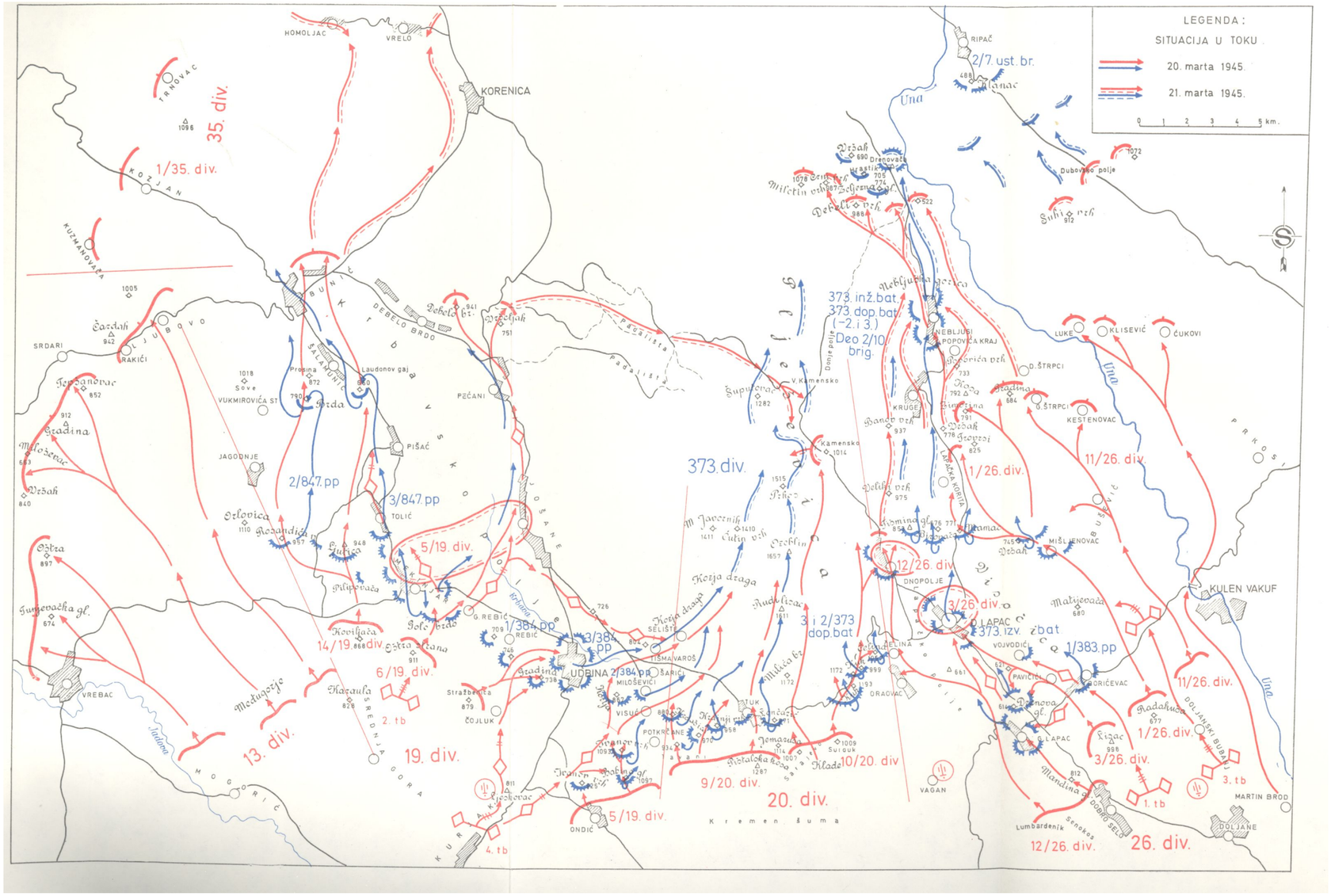
Imajući u vidu važnost operativno-strategijskog položaja Bihaća, neprijatelj se odlučio da ga po svaku cenu brani, pogotovu što su već ranije upućene snage nemačke 104. lovačke divizije počele da pristižu u širi rejon Bihaća. U takvoj situaciji, Štab 4. armije je doneo odluku da produži napad i oslobodi Bihać pre nego što bi jače snage neprijatelja ušle u njega i organizovale solidnu odbranu. Prisustvo jačih snaga neprijatelja u Bihaću neprekidno bi ugrožavalo desni bok i pozadinu 4. armije, čiji je osnovni pravac operacija bio usmeren ka Rijeci i Trstu. Uništenjem neprijateljskog garnizona u Bihaću ta opasnost bi uveliko bila otklonjena.

[120] Operacijski izveštaj Štaba 4. korpusa od 19. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 15/3, k. 118; *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 401—439.

[121] Bojne relacije Druge eskadrile u sastavu R.A.F. i Knjiga depeša 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/4 i 2/11, k. 1450 i 315-A.

[122] O gubicima 384. pešadijskog puka 373. legionarske divizije, čiji je komandant bio pukovnik Herman (Hermann), poručnik Beger (Böger) kaže: » ... Komandant puka, koga smo svi duboko poštovali, sedeo je u Bihaću sa ostacima svoga štaba praktično sam. Za odbranu Bihaća mogao mu je kapetan Mincel (Minzel) da stavi na raspolaganje oko 20 vozila i 300 ljudi.« — F. Schraml, n.d., str. 217.

BORBE U LAPACKOM I KRBAVSKOM POLJU 20. I 21. III 1945.

OSLOBOĐENJE BIHAĆA

PROBOJ SPOLJNE ODBRANE BIHAĆA
(Skica br. 7)

U nastalo j situaciji trebalo je brzo i odlučno raditi. Vreme, kao faktor za postizanje uspeha, imalo je prvorazredni značaj. Naime, razbijenim i demoralisanim neprijateljskim jedinicama koje su se povlačile sa Ličkog i Krbavskog polja nije se smelo dozvoliti da pojačaju i konsoliduju odbranu Bihaća i da se dolaskom 104. lovačke divizije, koja se već nalazila u pokretu ka Bihaću, stabilizuje odbrana u tom rejonu. Za oslobođenje Bihaća angažovane su ojačana 26. udarna divizija 4. armije i 7. i 8. udarna divizija 4. udarnog korpusa, dok su ostale snage 4. armije obezbeđivale ta dejstva i vršile pripreme za napad u pravcu Otočca i Gospića.

Prema 26. udarnoj diviziji neprijatelj je zatvorio pravac ka selu Ripču i poseo za odbranu dobro povezanu i ranije utvrđenu liniju: Drenovača — Željezna glava — Hrastik — Vršak. To je bila spoljna odbrana Bihaća između Grmeča i Plješivice, u kojoj se posebno isticala Drenovača. Na njoj su se nalazili dobro utvrđeni i za kružnu odbranu pripremljeni položaji. Prema 8. i 7. udarnoj diviziji 4. udarnog korpusa neprijatelj je držao položaje na liniji: Zavalje — Panjak — Klokot — Brekovica. To je spoljna odbrana Bihaća između Plješivice i reke Une.

Napad jedinica 26. udarne divizije bio je usmeren sa linije: Lisina — Dubovsko polje — Suhi vrh — Užljebić — Debeli vrh — Crni vrh — Miletin vrh dotadašnjim pravcem između Grmeča i Plješivice, uglavnom u zahvatu komunikacije Nebljusi — Bihać. Jedino je 8. dalmatinska udarna brigada 20. udarne divizije, sa kojom je ojačana 26. udarna divizija, dejstvovala na desnoj obali Une, ka Ripču; 8. udarna divizija napadala je sa linije selo Baljevac — Jasika opštim pravcem selo Zegar — Bihać, a 7. udarna divizija sa linije Izačić — Vrsta, prema Bihaću i selu Pokoju.

Na pravcu dejstva jedinica 26. udarne divizije borbe za oslobođenje Bihaća počele su 22. marta u 07.00 časova. U toku dana neprijatelj se uporno branio na Drenovači ali je zauzimanjem Željezne glave, Hrastika i Vrška od jedinica 11. dalmatinske brigade i izbi-

janjem 1. dalmatinske proleterske brigade i 1. tenkovskog bataljona u Meljinovac, izvršen dubok taktički levi obuhvat neprijatelja, čime su se uslovi za osvajanje Drenovače znatno poboljšali, tako da ju je sutradan, 23. marta, oko 07.00 časova, posle uporne odbrane neprijatelja, zauzela 11. dalmatinska udarna brigada. Posle pada Drenovače 11. brigada, u sadejstvu sa 3. tenkovskim bataljonom, usmerila je dejstva preko Gradine i Lohova ka selima Golubiću i Sokolcu a delom snaga ka Ripču, gde je stupila u vezu sa 8. udarnom brigadom, koja je odbacila delove Borbene grupe »Knakfus«, i tako je izbila u selo Ripač, na desnoj obali Une.[123]

Posle jačih borbi 11. dalmatinska udarna brigada je zauzela selo Golubić i Glavicu, gde je 23. marta zanoćila. Za to vreme je 1. dalmatinska proleterska brigada proterala neprijatelja iz sela Skočaja i Međudražja i sadejstvovala 8. udarnoj diviziji u oslobođenju Zavalja, a zatim je odbacila neprijatelja ka selu Ribiću i Zegaru. Po padu mraka jedinice 26. udarne divizije nalazile su se na liniji Tihotina — Bijelo Brdo — Golubić — Debeljača — Zavalje, održavajući tesnu vezu sa 8. udarnom divizijom.[124]

Pred frontom 8. udarne divizije neprijatelj je iz rejona Zavalja, 22. marta u 08.00 časova, preduzeo ispad da bi povratio selo Mali Baljevac, koje su prethodnog dana oslobodile jedinice 8. udarne divizije. Do 10.00 časova on je uspeo da prodre u selo, ovlada k 359 i produži nastupanje u pravcu k 350. Međutim, njega je na liniji Mali Baljevac — k 350 dočekala jakom vatrom Muslimanska brigada 8. udarne divizije i zadržala ga, a zatim, uz podršku snažne artiljerijske vatre, protivnapadom odbacila u rejon Zavalja, gde je on pružio žestok otpor. U međuvremenu je 2. udarna brigada, od Šulića gaja, napala neprijatelja u selu Klokotu i odbacila ga prema Bihaću. Zatim je u međuprostor između Muslimanske i 2. udarne brigade uvedena u borbu i 3. udarna brigada (divizijska rezerva), koja je, u sadejstvu sa desnim krilom 2. brigade, napala neprijatelja u Vedrom Polju. Posle dvočasovne žestoke borbe i taj neprijatelj je u 19.00 časova odbačen prema Bihaću.[125]

[123] Pokret tenkova od Lohova do Relića Drage, radi sadejstva 11. dalmatinskoj udarnoj brigadi pri napadu na Ripač, izvršen je na terenu sa nagibom i do 75°. Niz takvu padinu tenkovi su, vezani čeličnim užadima, a bez posade, goriva i municije, polako spuštani. To je pričinjavalo velike teškoće posadama tenkova i mehaničarima, jer su zbog velikog nagiba gusenice sa skoro svih tenkova po nekoliko puta spadale. Pored toga, benzin i municija morali su se prenositi na leđima te je celokupno ljudstvo 3. tenkovskog bataljona vršilo bez predaha ovo prebacivanje. Taj poduhvat spuštanja tenkova bio je zaista pun smelosti, samopregora, pa i rizika, jer posle dolaska u Relića Dragu nije im ostao nijedan drugi put sem za Bihać. — Izveštaj Štaba 3. tenkovskog bataljona od 31. III 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 43/2, k. 323; *Zbornik,* XI, knj. IV, str. 109—121.

[124] Operacijski izveštaj Štaba 26. divizije od 31. III 1945. i Izveštaj Štaba 1. tenkovskog bataljona od 31. III 1945, AVII, arhiva NOP-a. br. reg. 3/3 i 45/2, k. 1103 i 323.

[125] Operativni izveštaj 4. korpusa od 17. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 15/3, k. 118; *Zbornik,* XI, knj. 4, str. 50—56.

Neprijatelj je u borbi postupao veoma oprezno. Prihvatio je frontalnu borbu, a bočne ili obuhvatne napade je izbegavao pravovremenim izvlačenjem iz borbe. Kada je pao mrak 22. marta, 8. udarna divizija se zadržala na liniji k 359 — Vedro Polje — Glavica, održavajući vezu sa 7. udarnom divizijom, koja je toga dana pod borbom izbila na liniju: Muslić Selo — Zlopoljac — Jankovac (tt 383) — Brekovica. Na tim položajima su se jedinice 4. udarnog korpusa pripremale da u toku noći 22/23. marta napadnu neprijatelja u Zavalju i forsiraju Unu kod Pokoja.

Taj plan je 7. udarna divizija u potpunosti izvršila. Naime, ona je vrlo brzo na desnu obalu Une prebacila svoju 2. udarnu brigadu, a zatim napala neprijatelja u selu Pokoju. On nije očekivao tako brz i na tom mestu prelaz Une. Zato je još ranije evakuisao veći broj kamiona i opreme iz Bihaća u Pokoj, koji su tom prilikom većim delom uništeni.[126]

Prebacivanjem 2. udarne brigade na desnu obalu Une i zauzimanjem sela Pokoja obrazovan je mostobran. Time je presečen pravac evakuacije i izvlačenja neprijatelja iz Bihaća preko Ostrošca za Bosansku Krupu, a takođe i dolazak neprijatelju eventualne pomoći sa toga pravca. Pored toga, postojala je opasnost za neprijatelja da mu se preseče komunikacija Bihać — Radić — Bosanska Krupa, čime bi se garnizon u Bihaću našao potpuno okružen.

Sutradan su se jedinice 4. udarnog korpusa, uglavnom, zadržale na istim položajima. One su se pripremale da u toku noći 23/24. marta nastave napad. Osma udarna divizija se pripremala da napadne na dobro utvrđenog neprijatelja iz 384. pešadijskog puka u Zavalju, a 7. udarna divizija da prebaci još jednu brigadu na desnu obalu Une i očisti od neprijateljskih jedinica sela severoistočno od Bihaća. U toku 23. marta 2. udarna brigada 7. udarne divizije pokušala je da kod sela Grabeža spreči izvlačenje 400—500 neprijateljskih vojnika i oko 50 motornih vozila koji su se oko 12.00 časova uputili iz Bihaća prema Bosanskoj Krupi. Podržan snažnom artiljerijskom vatrom, neprijatelj je uspeo da posle duže i uporne borbe odbaci naše snage od komunikacije i da se, uz osetne gubitke, probije u selo Radić. Međutim, vozila se nisu uspela probiti pa su se vratila u Bihać.[127]

Dvadeset trećeg marta u 22.00 časa desno krilo 8. udarne divizije, podržano Tenkovskim bataljonom 4. udarnog korpusa, počelo je sa napadom na neprijatelja u selu Zavalju. Posle duže i žestoke borbe jedinice 8. udarne divizije su prodrle do centra sela, ali dalje nisu mogle napredovati zbog ogorčenog otpora iz rejona crkve. Već je bila doneta odluka da se jedinice u toku noći povuku na polazne položaje pa da se sutradan izjutra, sa jačim snagama i uz veću koncentraciju

[126] U toj borbi je poginulo 65 a zarobljeno 50 vojnika iz 10. divizije a, pored ostalog, zaplenjeno je: 1 top (neispravan), 7 mitraljeza, 2 puškomitraljeza, 60 motornih vozila i 60 konja sa opremom — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 121—138.

[127] Operativni izveštaj 4. korpusa od 19. IV 1945, AVII, arhiva NOR-a, br. reg. 15/3, k. 118.

vatre, preduzme novi napad. Međutim, iznenada su se jugoistočno od Zavalja pojavile snage 1. dalmatinske proleterske brigade 26. udarne divizije koje su udarile u levo krilo 384. pešadijskog puka i nanele mu teške gubitke. Time se situacija iz osnova izmenila. Težak položaj kod neprijatelja nije mogao popraviti ni protivnapad 373. izviđačkog bataljona pod ličnom komandom komandanta 384. pešadijskog puka. Pravac kojim su nastupale jedinice 26. udarne divizije bio je veoma osetljiv za neprijatelja, pa je i njegova odbrana rejona Zavalja znatno oslabila. Tako su zajedničkim dejstvima jedinica 8. i 26. udarne divizije, od 03.00 do 04.00 časa, 24. marta, neprijateljske snage u Zavalju delom uništene, a delom odbačene ka Bihaću.[128]

U borbama 22. i 23. marta, a naročito savlađivanjem neprijateljskog otpora na Drenovači i u selu Zavalju, probijena je spoljna odbrana Bihaća a jedinice 4. armije i 4. udarnog korpusa su spojile unutrašnja krila i podišle neposrednoj odbrani Bihaća.

Druga lovačka eskadrila je oba dana pre podne raketama i mitraljeskom vatrom napala neprijatelja u selima Zegaru, Pokoju, Založju i Vinci. U tim mestima ona mu je uništila ili oštetila slagališta municije i goriva i jedan vatreni položaj artiljerije.[129]

Prebacivanjem 2. brigade 7. udarne divizije na desnu obalu Une branilac se našao u potpunom taktičkom okruženju. Sopstvenim snagama se više nije moglo računati na organizovano i uspešno izvlačenje, ni žive sile, a kamoli borbene tehnike. Jedini spas se još mogao očekivati od ubrzanog dolaska 104. lovačke divizije u rejon Bosanske Krupe radi deblokade Bihaća. Ostale snage neprijatelja nalazile su se na takvom odstojanju od Bihaća da su izgledi da stignu na vreme bili nerealni, kako u odnosu na njihovu jačinu, tako i na mogućnost intervencije slobodnih snaga 4. armije, koje su se nalazile istočno od Plješivice.[130]

ULIČNE BORBE I OSLOBOĐENJE BIHAĆA

(Skica br. 8)

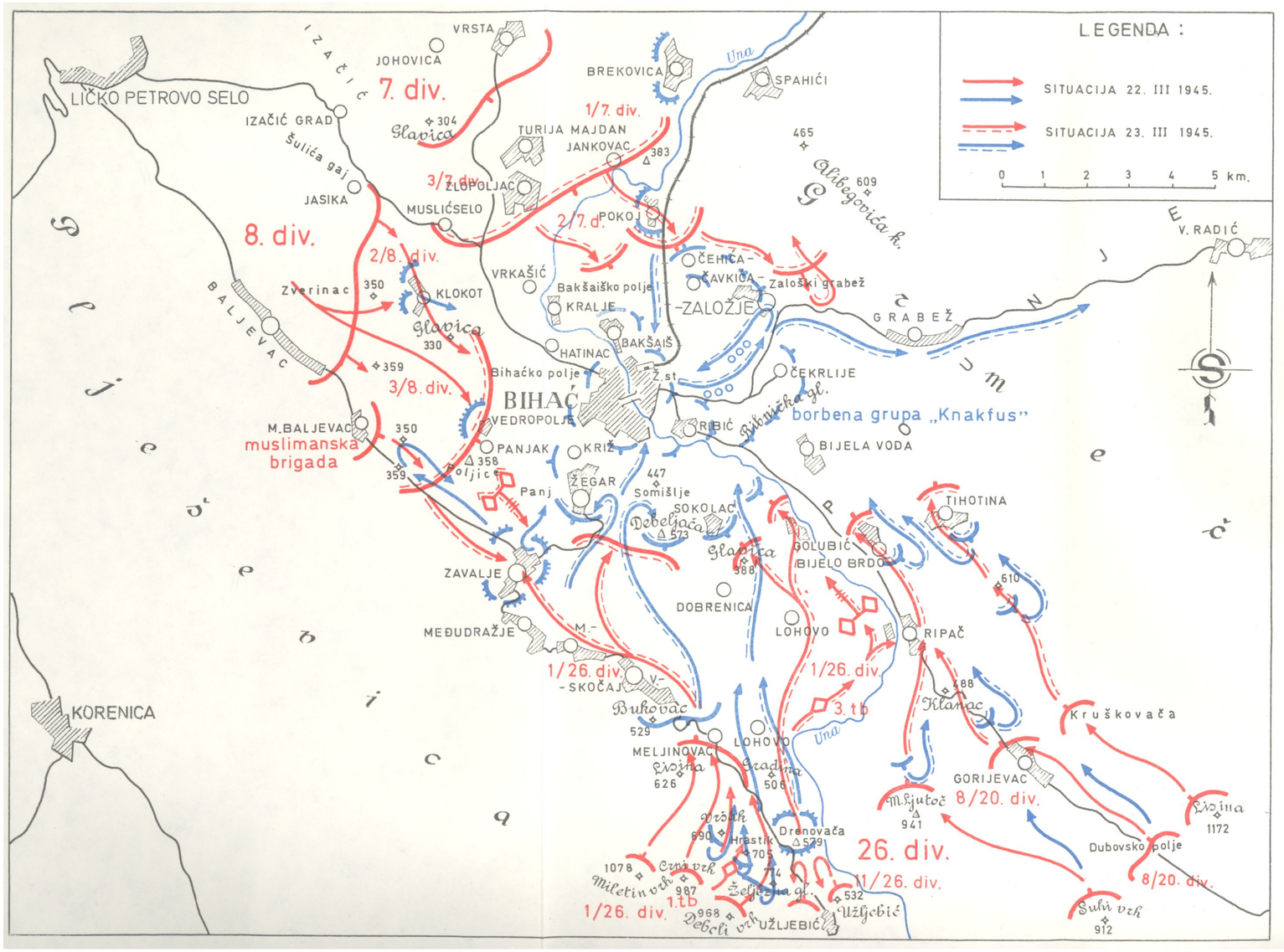
U toku 24. marta jedinice 26. udarne divizije su, posle oštrih borbi, i uz snažnu podršku artiljerije i tenkova, odbacile neprijatelja sa Glavice, iz Sokolca i Somišlja, a u sadejstvu sa desnim krilom 8. udarne divizije, i iz Zegara. Napuštajući Zegar, neprijatelj je popalio veći deo magacina sa municijom i opremom, a zatim se pod borbom povukao ka selu Križu, odakle je, oko 12.00 časova, takođe proteran. Goneći neprijatelja, 11. dalmatinska udarna i 1. dalmatinska pro-

[128] Operativni izveštaj 26. divizije od 31. III 1945. i Operativni izveštaj 4. korpusa od 19. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/3 i 15/3, k. 1103 i 118.

[129] Bojne relacije Druge eskadrile u sastavu R.A.F. i Knjiga depeša 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/4 i 2/11, k. 1450 i 315-A.

[130] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 401—439; F. Schraml, *n.d.*, str. 218. i 219; E. Schmidt-Richberg, *n.d.*, str. 102. i 103.

PROBOJ SPOLJNE ODBRANE BIHAĆA 22. I 23. III 1945.

leterska brigada 26. udarne divizije prodrle su u južni i jugozapadni deo Bihaća, a 3. i 2. udarna brigada 8. udarne divizije u njegov zapadni deo. Muslimanska brigada se toga dana nalazila u rezervi 8. divizije. Jak otpor pružali su 384. pešadijski puk i 373. izviđački bataljon, koji su nastavili uličnе borbe. Pod pritiskom jedinica 8. i 26. udarne divizije neprijatelj se povlačio prema mostu i crkvi, uništavajući za sobom magacine sa opremom, municijom i hranom. Do 17.00 časova 384. pešadijski puk i 373. izviđački bataljon su proterani iz zapadnog dela grada, sa leve obale Une, izuzev jedne manje grupe izviđača koja se zadržala oko crkve i u kuli pored mosta.[131] Preko mosta neprijatelj je uspeo da prebaci izvestan broj ispravnih haubica, dok mu je veći broj topova i haubica zaplenjen ili uništen. Pešadija je delom prešla Unu u gumenim čamcima, na mestu koje jedinice 26. udarne divizije nisu mogle osmatrati.[132]

Podržavajući borbu 8. udarne divizije i 1. dalmatinske proleterske brigade, 1. tenkovski bataljon 1. tenkovske brigade upao je u Bihać i pokušao da odmah iza neprijatelja pređe preko mosta na desnu obalu Une. Neprijatelj je lukavo propustio jedan oklopni automobil, a kada se i drugi našao na mostu, on ih je oba uništio zajedno sa osam članova posade.[133] Prilikom pokušaja da se pređe most pešadija i tenkovi su slabo sadejstvovali a i veza između jedinica 26. i 8. udarne divizije nije bila dobra, to je omogućilo neprijatelju da se sredi i zatvori prelaz preko mosta. Takvo stanje ostalo je u toku gotovo cele noći.[134]

Za vreme borbi u rejonu Zegara i Križa, oko 1.000 neprijateljskih vojnika je krenulo iz Bihaća ka Grabežu, gde su posle duže borbe protiv 2. udarne brigade 7. udarne divizije uspeli da se pro-

[131] O toj grupi izviđača podoficir Ortner (Ortner) kaže sledeče: »Od izviđačkog bataljona s one strane je ostao jedan vod pod komandom jednog potporučnika. Od njega su na kraju došla u gaćama četiri vojnika, koji su preplivali reku, svi ostali su se udavili, poginuli od neprijateljske vatre ili dobili srčani udar.« — Franz Schraml, n.d., str. 220.

[132] Operativni izveštaj 26. divizije od 31. III 1945; Operativni izveštaj 1. tenkovske brigade od 1. IV 1945. i Operativni izveštaj 4. korpusa od 19. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/3, 1/3 i 15/3, k. 1103, 323 i 118.

[133] O smelosti, hrabrosti i požrtvovanju tenkista govori i ovaj primer. Oklopni automobili nisu imali zadatak da prvi pređu preko mosta, već da se postave bočno od tenkova i da ih potpomažu u rušenju kuća u kojima se neprijatelj utvrdio. Međutim, komandir voda oklopnih automobila zastavnik Franjo Zegar je samoinicijativno prešao most, a za njim i drugi oklopni automobil. I ovaj detalj govori o neizmernoj hrabrosti i požrtvovanju boraca Jugoslovenske armije i težnji da se svome narodu što pre izvojuje pobeda a time i željno očekivana sloboda. Da je zastavnik Zegar uspeo u svome poduhvatu svakako da bi to imalo povoljniji uticaj na dalji razvoj borbi za Bihać. — Izveštaj Štaba 1. tenkovskog bataljona od 31. III 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 45/2, k. 323; *Zbornik,* XI, knj. 4, str. 109—121.

[134] Izveštaj Štaba 1. dalmatinske proleterske brigade od 27. VI 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 21.

biju za Bosansku Krupu. U toku tih borbi kod sela Grabeža, na desnu obalu Une se kod sela Vrkašića prebacila i 3. brigada 7. udarne divizije.[135]

Toga dana, 24. marta, uvedena je u borbu i 3. prekomorska brigada, ojačana 2. bataljonom 11. dalmatinske udarne brigade. Ona je upućena na desnu obalu Une, kod sela Golubića, koji je prethodnog dana oslobodila 11. udarna brigada. Po prelasku Une, 3. prekomorska brigada je imala da zajedno sa delovima 8. dalmatinske udarne brigade dejstvuju prema odseku Čekrlije — Ribić, dok je jedan bataljon 8. brigade upućen ka selu Grabežu gde je presekao komunikaciju Bihać — Bosanska Krupa.[136]

Celoga dana vodile su se oštre borbe. Neprijatelj je na odseku Čekrlije — Ribić vršio nekoliko protivnapada, kao i ispade u pravcu Grabeža, ali nije uspeo da odbaci jedinice 26. udarne divizije podržane snažnom artiljerijskom vatrom. U toku noći 24/25. marta borbe su nastavljene. Jedinice 3. udarne brigade 7. udarne divizije su na desnoj obali Une proterale neprijatelja iz sela Kralja a 2. udarna brigada je zatvarala pravce prema Grabežu i Ostrošcu. Jedinice 3. brigade 8. i 1. brigade 26. udarne divizije su proterale neprijatelja iz rejona crkve i iz kule, tako da je zapadni deo Bihaća, na levoj obali Une, bio potpuno očišćen od neprijateljskih snaga. Pri povlačenju neprijatelj je porušio most preko Une. Naime, za obezbeđenje mosta od neprijateljskog rušenja bili su određeni tri tenka, jedan oklopni automobil i jedan bataljon 1. dalmatinske proleterske brigade. Te snage su pod unakrsnom vatrom držale most. Uprkos svemu, neprijatelj je uspeo da oko 05.00 časova 25. marta miniranjem poruši most i onemogući prelaz tenkova u istočni deo Bihaća.[137]

Po prelasku na desnu obalu Une, delovi 384. pešadijskog puka su poseli za odbranu položaj od mosta do železničke stanice, a delovi 383. pešadijskog puka železničku stanicu, u kojoj se nalazio ve-

[135] Operativni izveštaj 4. korpusa, od 19. IV 1945. i Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 74, 79 i 89 od 24. III 1945, AVII arhiva NOP-a, br. reg. 15/3 i 2/11, k. 118 i 315-A.

[136] Prebacivanje preko Une izvršio je na gumenim čamcima najpre 2. bataljon 11. dalmatinske udarne brigade. On je obrazovao mostobran na liniji Bijela Voda — Orljani, a zatim su nastavili da se čamcima prebacuju 1. i 2. bataljon 3. prekomorske brigade. Istovremeno je Inžinjerijska četa 3. prekomorske brigade počela da pravi drveni most, dužine 40 m, za prelaz ostalih pešadijskih.snaga 3. prekomorske brigade. Most je oko 40 ljudi izgradilo od priručnih sredstava u roku od tri časa. Neprijatelj je u više navrata artiljerijskom vatrom ometao radove na mostu i uspeo je da ga u toku gradnje delimično poruši, ali je Inžinjerijska četa ipak uspela da ga napravi i tako omogući brži i lakši prelaz brigade. — Izveštaj 26. divizije o prelazu Une; Izveštaj Štaba 3. prekomorske brigade od 26. VI 1945. i Operacijski izveštaj 5. inžinjerijskog bataljona 1. tenkovske brigade od 31. III 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2 i 45/2, k. 21 i 323.

[137] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 109—121; Operacijski izveštaj Štaba 26. divizije od 31. III 1945. i Operativni izveštaj 4. korpusa od 19. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/3 i 15/3, k. 1103 i 118.

liki broj ranjenika. Dalje je držala položaje Borbena grupa »Knakfus«, ojačana pozadinskim delovima 373. legionarske divizije.

Dvadeset petog marta produžene su žestoke borbe na ćelom frontu oko Bihaća. Jedinice 7. udarne divizije napadale su neprijatelja u Čehićima i Čavkićima, a Muslimanska brigada 8. udarne divizije, pošto je u 05.00 časova kod sela Vrkašića preko pontonskog mosta prešla Unu, napala je neprijatelja u Bakšaišu.[138] Pod jakim pritiskom tih snaga neprijatelj se, pružajući žestok otpor za svaki rov, bunker i kuću, oko 09.00 časova povukao prema železničkoj stanici i bolnici, odakle je nastavio da pruža ogorčen otpor. Pošto je neprijatelj proteran iz Bakšaiša, prebačena je i 2. udarna brigada 8. udarne divizije iz zapadnog dela Bihaća na desnu obalu Une, u rejon Kralja. Tu su se vršile pripreme da se u toku iduće noći zauzme železnička stanica. Noću 25/26. marta preduzeta su tri napada na železničku stanicu, ali je zauzeto samo nekoliko bunkera i rovova ispred nje. Zarobljenici su izjavili da njihove jedinice pružaju tako ogorčen otpor iz železničke stanice i zgrada oko bolnice zbog toga što se tamo nalazio veći broj ranjenika, koje je trebalo zaštititi.[139]

Iako su trpele velike gubitke u mrtvim i ranjenim, nemačke jedinice su se žestoko branile, očekujući pomoć koja im je već bila upućena.[140]

O žestini borbi, gubicima neprijatelja, kao i o krizi koja je povremeno zahvatala neprijateljske snage govori i podatak da je komandant 384. pešadijskog puka morao lično da otvara vatru iz mitraljeza ili topa kako bi »jačao volju za otporom svojih ljudi«. Komandanti bataljona i komandiri četa su, takođe, morali ličnim primerom da podižu moral svojih potčinjenih, zbog čega je izginuo veliki broj oficira.[141]

Radi deblokade snaga u Bihaću, upućeni delovi 104. lovačke divizije iz Bosanske Krupe približavali su se Bihaću, dok je jedna jaka kolona neprijatelja, sastavljena od delova nemačkog 20. lovačkog puka, 4. policijskog puka i ustaško-domobranske 13. divi-

[138] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 50—56.**

[139] **Operativni izveštaj 4. korpusa od 19. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 15/3, k. 118.**

[140] **Zbog velikog broja ranjenika, nemački lekari prilikom operacija nisu mogli vršiti sve medicinske i higijenske pripreme. »Oni su ovde radili kao mesari na klanici«. »Sve je moralo ići brzo kao na beskrajnoj traci...« Ni sveštenici nisu mogli biti »...kod svakoga koji je stupao u večnu armiju. Mnogi su umrli a da njihova smrt nije bila ni primećena....« Kako su se nalazili pod stalnom artiljerijskom i minobacačkom vatrom, nisu mogli ni mrtve sahranjivati, već su ih Polagali napolju pored zidn i pokrili šatorskim krilima. »Svakog borca koji Sebo rio koci Bihaća i koji je video bedu ranjenika i mrtvih obuzelo je gađenje odtako groznih razmera rata« zaključuje Martin Vitig (Martin**

141 O tome Martin Vitig kaže: »Za poslednjih 24 časa pukovnik Herman je morao da izvesti diviziju o gubitku osam oficira. To je značilo da je svaki četvrti oficir njegovog puka bio izbačen iz stroja smrću ili ranjavanjem. Kad bi borba ovom jačinom trajala još tri dana, puk bi ostao bez oficira.« **— F. Schraml, *n.d.*, str. 220**

zije, pod komandom komandanta 20. lovačkog puka pukovnika Hameršmita (Hamerschmidt), preko Poloja i Slunja preduzela nastupanje ka Rakovici. Pošto tamo nije bilo naših snaga, neprijateljska kolona, jačine četiri bataljona i jedanaest topova, u toku 25. marta stigla je do Oštarskih Stanova. Iz rejona Bihaća su prema Rakovici upućene 1. i 3. udarna brigada 8. udarne divizije a iz rejona Korenice 14. udarna brigada 19. udarne divizije, ojačana 2. tenkovskim bataljonom i 3. motorizovanim artiljerijskim divizionom. Te snage su bile dovoljne da 27. marta zadrže neprijatelja, nanesu mu osetne gubitke, odbace ga prema Primišlju i 28. marta rano izjutra oslobode Slunj.[142] Time je otklonjena opasnost za pozadinu jedinica koje su napadale na Bihać.[143]

Na pravcima dejstava 26. udarne divizije neprijatelj se, takođe, uporno branio. Posle izvršenih priprema, 1. dalmatinska proleterska brigada je oko 13.00 časova preko razrušenog mosta prebacila u istočni deo Bihaća grupu od 17 boraca. Ta grupa je trebalo da izvidi neprijatelja i zemljište i, po mogućnosti, obrazuje uži mostobran na desnoj obali Une, na koji bi se zatim uputile jače snage brigade. Pošto je neprijatelj energično branio rejon pozadi mosta i pod snažnom vatrom držao most, prebačenim borcima se nisu mogla uputiti pojačanja; ali oni su se uporno borili, nanoseći neprijatelju osetne gubitke. Na odseku Čekrlije — Ribička glavica oštre borbe vodile su jedinice 8. dalmatinske i 3. prekomorske brigade. Oko 14.00 časova dva bataljona 3. prekomorske brigade zauzeli su deo Ribičke glavice i odbili sve protivnapade neprijatelja, koji je pokušavao da povrati izgubljene položaje.

Noću 25/26. marta, u rejon oko 400 metara uzvodno od mosta, na tri gumena čamca prebačena su na desnu obalu Une nešto više od dva bataljona 1. dalmatinske proleterske brigade. U energičnom napadu, koji je trajao sve do 06.00 časova 26. marta, očišćen je veliki deo grada Bihaća i neprijatelj je sabijen, uglavnom, u rejon bolnice, gimnazije i železničke stanice. Iste noći, preko mosta kod sela Golubića prebačen je na desnu obalu Une i jedan bataljon 11. dalmatinske brigade, koji je nastupao duž puta Pritoka — Bihać.[144]

Međutim, 26. marta izjutra, 104. lovačka divizija sa 724. lovačkim pukom, ojačanim artiljerijom, nadirala je pravcem Ostrožac — Spahići a delom snaga pravcem Radić — Grabež. Toga dana predveče

[142] Sa tim snagama su se nalazili načelnik Štaba 4. korpusa potpukovnik Petar Kleut i zamenik komandanta 19. divizije. Oni su formirali privremeni operativni štab, koji je rukovodio operacijom. — Operativni izveštaj 14. brigade od 30. III 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 24/11, k. 1020-1.

[143] Operativni izveštaj 14. brigade od 30. III 1945; Operativni izveštaj 4. korpusa od 19. IV 1945. i Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 90 od 31. III 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 24/11, 15/3 i 2/1, k. 1020-1, IIB i 46.

[144] Operativni izveštaj Štaba 26. divizije od 31. III 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/3, k. 1103.

ona je uspela da se spoji sa snagama u Bihaću i da ih u poslednjem momentu spase od potpunog uništenja.[145] Jedinice 7. i 8. udarne divizije povukle su se na levu obalu Une, izuzev Muslimanske brigade 8. udarne divizije, koja je posela položaje na liniji selo Bakšaiš — к 240 radi održavanja kontakta sa neprijateljem i zaštite mostobrana u rejonu sela Kralja. Jedan bataljon 1. dalmatinske proleterske brigade 26. divizije zadržan je u Bihaću, u rejonu mosta, radi sprečavanja neprijatelja da pređe na levu obalu Une, dok su ostale snage te brigade povučene na liniju: Debeljača — Panj — Panjak. U međuvremenu je jedan bataljon 11. dalmatinske brigade zauzeo selo Orljane, dok su delovi 3. prekomorske brigade bezuspešno napadali na Ribičku glavicu.[146]

Radi vezivanja neprijateljskih snaga prema Gospiću, jedinice 20. udarne divizije (10. dalmatinska udarna i 5. prekomorska brigada, sa artiljerijskim divizionom), po naređenju Štaba 4. armije, 26. marta u 07.00 časova počele su sa demonstrativnim napadom na Bilaj, sa težnjom da ga, po mogućnosti, i zauzmu. Tamo se nalazilo oko 350 ustaša iz 4. ustaške brigade. Posle uporne borbe sve do 23.00 časa, neprijatelj je odbačen iz Bilaja i Bilajskog Novog Sela, izgubivši time vrlo jaka uporišta spoljne odbrane Gospića, dok su jedinice 20. divizije zauzele povoljne polazne položaje za napad na Gospić.[147]

I pored pojačanja koja je neprijatelj toga dana dobio, Štab 4. armije je odlučio da se započeti napad na Bihać dovrši i grad što pre oslobodi kako bi 4. armija mogla pristupiti izvršenju osnovnog zadatka.[148] Zbog toga je naređeno 26. udarnoj diviziji da angažuje svoju 12. dalmatinsku brigadu u pravcu Čekrlije — Pokoj, a 1. dalmatinsku proletersku brigadu, ojačanu 1. tenkovskim bataljonom, u pravcu Vrkašić — Založje. U tom smislu su počele i pripreme. Štab 5. inžinjerijskog bataljona 1. tenkovske brigade dobio je 26. marta naređenje da rekognoscira teren za podizanje gvozdenog mosta preko Une, u okolini Bihaća. Mostovni materijal za pokretni most i ljudstvo prebačeni su noću 26/27. marta iz Gračaca za Bihać. Most dužine 25 metara podignut je severno od Bihaća u selu Vrkašiću, od

[145] O tome nemački podoficir Ortner kaže: »Osam dana je trajalo ovo opsadno stanje, ali ipak ono što smo mi učinili ne može se opisati. Mi više nismo mislili na spasenje. Spašeni smo u poslednjem minutu.« — F. Schraml, *n.d.,* **str. 220.**

[146] Izveštaj Štaba 1. dalmatinske proleterske brigade od 27. VI 1945. i Operacijski izveštaj Štaba 4. korpusa od 19. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2 i 15/3, k. 21 i 118.

[147] Zbornik, **XI, knj. 4, str. 60—66; Zapovest Štaba 20. divizije od 25. III 1945. i Operativni izveštaj 10. brigade od 27. III 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/1 i 4/2, k. 1029-1.**

[148] Istina, toga dana, 26. marta, je u Štabu armije razmatrana mogućnost da se obustavi dalji napad na Bihać, ali je ta mogućnost odmah odbačena. — Pukovnik Petar Tomac, *Tršćanska operacija,* **Vojno delo br. 3, str. 107—129, Beograd 1949.**

02.00 do 06.30 časova 27. marta, kada je počeo i saobraćaj preko njega, a noću 29/30. marta most je rasklopljen i vraćen u Gračac.[149]

U toku 27. marta jedinice 7, 3. i 26. udarne divizije su, uglavnom, ostale na istim položajima, izuzev glavnine 1. dalmatinske proleterske brigade, koja je ponovo posela zapadni deo Bihaća, i 3. brigade 7. udarne divizije, podržane od 3. tenkovskog bataljona 1. tenkovske brigade, koji su u 18.30 časova napali delove 104. lovačke divizije u Brekovici. Zbog žestokog otpora neprijatelja i pada mraka, taj napad je obustavljen da bi sutradan, u 07.00 časova, ponovo bio preduzet. Međutim, neprijatelj je u toku noći privukao tri protivoklopna topa i pružio jak otpor, tako da je uništio četiri tenka, posle čega je napad obustavljen.[150] Do ovih gubitaka je došlo zbog nepravilne upotrebe tenkova, a i zbog slabog sadejstva pešadije i artiljerije sa tenkovima. Naime, pešadija i artiljerija nisu vatrom i pokretom štitile prilaz tenkova neprijateljskim položajima.

Posle spajanja sa snagama u istočnom delu Bihaća, jedinice nemačke 104. lovačke divizije u toku 27. marta nisu preduzimale nikakva dejstva. Nalazeći se pod stalnim pritiskom na relativno malom prostoru i dobro osmatran, neprijatelj je trpeo velike gubitke od artiljerije 4. armije i 4. udarnog korpusa, zbog čega je zabranio svaki saobraćaj u toku dana. Pošto je postojala opasnost od ponovnog okruženja, neprijatelj je padom mraka preduzeo evakuaciju iz Bihaća. Veliki broj ranjenika i glavninu svojih snaga izvukao je iz grada na položaje s obe strane Ostrošca. U Bihaću je zadržao kao zaštitnicu 373. izviđački bataljon. Pri povlačenju neprijatelj je uništio sve magacine sa opremom. Na položajima severoistočno od Bihaća 373. legionarska divizija je ostala do sredine aprila, osiguravajući se ka jugu ostacima 384. pešadijskog puka, a prema jugozapadu 373. izviđačkim bataljonom, koji je tada imao svega 138 ljudi.[151]

Jedinice 4. armije i 4. udarnog korpusa preduzele su mere u smislu naređenja Štaba 4. armije za konačno uništenje neprijatelja

[149] Zbornik, XI, knj. 4, str. 401—439; Operacijski izveštaj 5. inžinjerijskog bataljona 1. tenkovske brigade od 31. III 1945, arhiva NOP-a, br. reg. 41/2, k. 323.

[150] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 109—121; Operativni izveštaj 4. korpusa od 19. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 15/3, k. 118.

[151] U toku aprila razbijena 373. legionarska divizija je popunjena i preformirana. Akcijom »pomoć frontu«, tj. novim proveravanjem svih štabova i jedinica druge linije itd., na ćelom području Grupe armija »E« prikupljeno je ljudstvo koje nije bilo neophodno tim jedinicama i ustanovama i upućeno u sastav 373. divizije. Tada je najveći deo ranijeg hrvatskog ljudstva otpušten iz divizije. Tako popunjena i preformirana 373. divizija je imala: dva pešadijska puka sa po dva bataljona, jedan protivoklopni divizion i dva artiljerijska diviziona sa po dve baterije (ukupno 13 oruđa). Pored toga, u sastav divizije je ušla i Grupa »Zomer« (»Sommer«), koja je dobila naziv po pukovniku Zomeru, iz 104. lovačke divizije (lovački bataljon, artiljerijski divizion, protivoklopna lovačka četa, pionirska četa i jake komore). — F. Schraml, *n.d.*, str. 222. i 223; E. Schmidt-Richberg, *n.d.*, str. 110. i 127; Izjava Lera, AVII, nemačka arhiva, br. reg. 1/1, k. 70.

u Bihaću. Osetivši izvlačenje neprijatelja, jedinice 8. divizije su 28. marta u 05.00 časova napale na njegove zaštitničke delove u gradu i proterale ih prema Založju. I jedan bataljon 1. dalmatinske proleterske brigade, koji je ostao u Bihaću, osetio je da se u toku noći neprijatelj izvlači, pa je 28. marta u 05.30 časova upao u istočni deo grada i do 06.00 časova poseo objekte koje je neprijatelj napustio. Zbog povlačenja neprijatelja, predviđeni napadi nisu izvedeni, već su dva bataljona 11. dalmatinske brigade upućena za neprijateljem ka Ostrošcu, a 3. prekomorska i 12. udarna brigada na komunikaciju Grabež — Vinca. Tako je Bihać do 07.00 časova potpuno oslobođen.[152]

U opisanim borbama početni planovi su prevaziđeni i prošireni a svi zadaci su izvršeni. Nemačke i ustaške jedinice pretrpele su velike gubitke u ljudstvu i materijalu.

Prema izveštajima štabova 4. armije i 4. udarnog korpusa, njihove su jedinice od 20. do 28. marta nanele neprijatelju sledeće gubitke:

U LJUDSTVU

Od jedinica	Poginulih	Ranjenih	Zarobljenih
4. armije	i 4.341	5.563 '	2.061
4. udarnog korpusa (7. i 8. divizija)	1.275	1.386	844
Svega:	5.616	6.949	2.905

U NAORUŽANJU, OPREMI I DRUGIM MATERIJALNIM SREDSTVIMA

Od jedinica	Tenkova	Topova	Minobacača	Mitraljeza	Puškomitraljeza	Pušaka	Motornih vozila	Municije u vagonima J
4. armije	4	64	63	77	71	2.310	147	350
4. korpusa (7. i 8. div.)	-	7	13	9	40	430	60	-
Svega:	4	71	76	86	111	2.713	207	350

152 Operativni izveštaj 4. korpusa od 19. IV 1945. i Operativni izveštaj Štaba 26. divizije od 31. III 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 15/3 i 3/3, k. 118 i 1103.

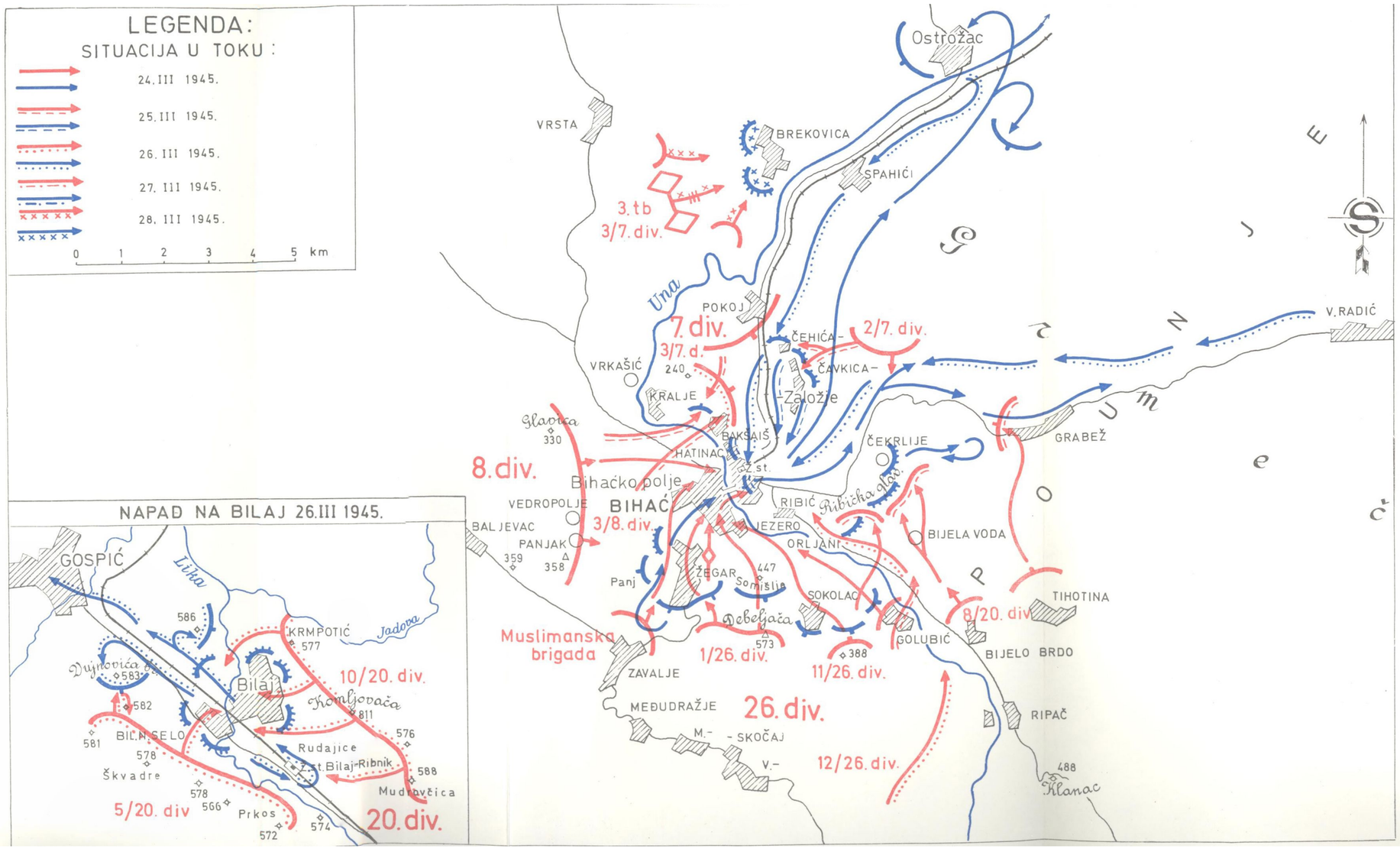
GUBICI JEDINICA 4. ARMIJE I 4. UDARNOG KORPUSA U LJUDSTVU I MATERIJALU

Jedinica	Gubici u ljudstvu			Gubici u naoružanju		
				Tenkova		Oki. autom.
	Poginulih	Ranjenih	Nestalih	Uništeno	Oštećeno	Uništeno
4. armija	257	798	1 27	8	7	2
4. korpus (7. i 8. div.)	145	588	21	_	_	-
Svega:	402	1.386	48	8	7	2

Tako veliki ljudski i materijalni gubici u borbama protiv jedinica 4. armije i 4. udarnog korpusa imali su i teške operativne posledice za nemački 15. brdski armijski korpus. Oslobođenjem Bihaća, razbijanjem i gotovo potpunim uništenjem nemačke 373. legionarske i ustaško-domobranske 10. divizije, a i gubitkom centralnog korpusnog skladišta, odbrambeni sistem 15. korpusa bio je jako poremećen. Izgledi za preduzimanje jačih ofanzivnih dejstava iz šireg rejona Bihaća u pozadinu i desni bok 4. armije bili su minimalni. Otklanjanjem te opasnosti 4. armija je mogla da pristupi izvršavanju sledečih zadataka koji su pred njom stajali.

Komandant Grupe armija »E« general-pukovnik Aleksander Ler (Alexander Lohr) je 23. marta postavljen za komandanta Jugoistoka. Sutradan po dolasku u Zagreb, 27. marta, on je tu dužnost primio od feldmaršala Maksimilijana fon Vajksa (Maximilian von Weichs). Ceneči situaciju nastalu posle oslobođenja Bihaća, general Ler je uočio veliku prazninu između Bihaća i Gospića, kroz koju su jedinice 4. armije mogle da usmere dejstva i preko Karlovca ugroze Zagreb. Da bi otklonio tu opasnost, general Ler je naredio da se iz rejona Našica odmah prebaci u Karlovac Štab 91. armijskog korpusa, sa komandantom generalom fon Erdmansdorfom (von Erdmannsdorff), i preuzme odgovornost za prostor severozapadno od reke Gline. Pod njegovu komandu su stavljene snage koje su se nalazile u rejonu Karlovca i na pravcu Karlovac — Slunj (ustaško-domobranska 13. divizija, nemački 20. lovački puk, nemački 4. policijski puk, jedan nemačko-ustaški policijski bataljon, desantni pionirski bataljon i pet samohodnih oruđa). U rejon Karlovca trebalo je da se postepeno povuče i 392. legionarska divizija ako to situacija bude dozvoljavala, a tamo je upućen jedan njen bataljon sa delom komore koji su bili odbačeni u dolinu Une. Najzad, smatrajući sve to kao nedovoljno za osiguranje Karlovca, general Ler će u taj rejon početkom aprila uputiti i 104. lovačku diviziju. Takvom procenom situacije on je nastojao da u rejonu Karlovca obrazuje jednu jaku grupu za zaštitu Zagreba, zanemarujući primorski pravac koji je istočno od Rijeke iz-

ULIČNE BORBE I OSLOBOĐENJE BIHAĆA 24^28. III 1945.

lazio iz njegove nadležnosti i ulazio u operativnu zonu 97. armijskog korpusa Grupe armija »C«. Sve ovo pokazuje koliko general Ler nije imao u vidu političke zadatke koji su upućivali 4. armiju prema severozapadu, ka Istri, Trstu i Soči.[153]

ZAKLJUČAK O OSLOBOĐENJU ISTOČNE LIKE I BIHAĆA

Priprema, planiranje koncentracija i razvoj 4. armije za operacije izvršeni su gotovo u rekordnom vremenu. Komanda nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa, iako je dobijala obaveštenja od svojih poverenika preko radio-stanica i golubova pismonoša_a. koncentraciji snaga 4. armije preko Knina u pravcu Bihaća, nije mogla preduzeti značajnije mere da popravi položaj svojih snaga. Za preduzimanje nekih radikalnijih mera neprijatelju je bilo potrebno vreme, a jedinice 4. armije svojim energičnim dejstvima nisu dozvolile da se ono stvori.

Osnovni zadatak, planiran da izvrši do kraja meseca marta, 4. armija je ostvarila za svega dva dana, jer se tok opercija razvijao brže nego što je bilo predviđeno. Armija je to mogla postići prvenstveno zbog povoljnog odnosa snaga, originalnosti ideje, plana i zamisli dejstva. Iako iznenađenje nije postignuto vremenom početka napada, ono je postignuto grupisanjem snaga i oblicima ratne veštine. Time se neprijatelj na samom početku dejstava našao u operativnom okruženju, napadnut sa svih strana, tako da nije bio u stanju da jačim snagama pravovremeno interveniše na najugroženijem pravcu, već se pasivno branio i očekivao udarce jedinica 4. armije i 4. udarnog korpusa.

Visok tempo nastupanja 4. armija je mogla postići, pored ostalog, zbog pravovremeno dobijenih potpunih i gotovo potpuno tačnih podataka o neprijatelju, a i napada preduzetog dok neprijatelj još nije uspeo da konsoliduje svoju odbranu na liniji dostignutoj pred neposredni napad 4. armije. I kordonski raspored neprijatelja, bez potrebne dubine u rezervi, olakšavao je 4. armiji da posle izvršenog proboja prvih položaja brzo prodre u operativnu dubinu jedinica nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa. Primena infiltriranja dela snaga, obuhvatni manevri i brzi prodori snaga 4. armije i 4. udarnog korpusa sprečavali su jedinice nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa da posednu ranije pripremljene položaje, a demoralizacija i rastrojstvo, kao posledica gubitaka i brzog napuštanja položaja, prenosili su se na jedinice koje su pripremale odbranu u dubini, čime se slabila odbrana Bihaća. Neprijatelj, potpuno demoralisan i razbijen, izgubio je gotovo sve teško naoružanje i komoru, a samo manji delovi su uspeli da se izvuku iz obruča i dopru do Bihaća.

[153] **E. Schmidt-Richberg, *n.d.*, str. 109, Knjiga depeša GŽH, depeše br. 3 i 54 od 3. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/3, k. 119/4; Izjava Lera, AVII, nemačka arhiva, br. reg. 1/1, k. 70; *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 75.**

Ni direktivom Generalštaba JA ni prvobitnim planom Štaba 4. armije nije bilo predvideno da se oslobodi Bihać, pa da se tek onda krene ka Rijeci i Trstu. Za to je bilo dovoljno izbiti na Plješivicu, razdvojiti nemački 15. brdski armijski korpus i spojiti se sa 4. udarnim korpusom, koji će, zatim, dalje obezbeđivati bok i pozadinu 4. armije na severoistočnim padinama Plješivice, a naročito od Bihaća. Međutim, zbog povoljnog razvoja situacije, Štab 4. armije je doneo pravilnu odluku — da zauzme Bihać. Sa tom odlukom se kasnije složio i Generalštab JA. Tako su za dalje operacije ka Bihaću angažovane: ojačana 26. divizija 4. armije i 7. i 8. divizija 4. udarnog korpusa, dok su ostale snage 4. armije obezbeđivale ta dejstva ili vršile pripreme za izvršavanje sledečih zadataka. Određene snage su bile dovoljne da se oslobcdi Bihać, ali se može staviti zamerka na pravovremenost njihovog angažovanja. Sve do zauzimanja Drenovače snage su pravilno angažovane. Ali posle njenog pada i brzog povlačenja neprijatelja ka Bihaću trebalo je odmah ubaciti u borbu 3. prekomorsku, a možda i deo 12r dalmatinske udarne brigade radi razvijanja uspeha, pogotovu što je zemljište sada dozvoljavalo mnogo veću upotrebu snaga nego na uskom prostoru između Une i Plješivice, koji je zatvarala Drenovača. Time bi se oslobođenje Bihaća postiglo, svakako, pre i sa manje gubitaka, a posledice za neprijatelja sigurno bi bile teže. Ovako se izgubilo u tempu, neprijatelj se donekle sredio i dobio u vremenu da sačeka snage koje će ga deblokirati.

Može se pretpostaviti da je Štab 4. armije bio impresioniran glavnim zadatkom koji je pred njim stajao, naročito njegovim političkim značajem, pa je prva dva dana nerado angažovao jače snage za odlučujući napad na Bihać. Izgleda da je on još »pipao« neprijatelja,[154] plašeči se da se ne uvuče u dugotrajne borbe, koje bi ga omele da se sav angažuje za sledeče zadatke. Ipak, te bojazni posle 24. marta nije smelo biti, pogotovu što je toga dana i Generalštab JA sugerirao da se oslobodi Bihać pre nego što 4. armija krene na sledeči zadatak.[155] Dalje oklevanje u angažovanju 12. dalmatinske udarne brigade bilo je neopravdano, a ona se angažuje tek 28. marta, dakle, u vreme kada se neprijatelj već bio povukao iz Bihaća.

Može se s pravom prihvatiti tvrdnja autora knjige Oslobodilački pohod na Trst Četvrte jugoslovenske armije, da 4. armija »nije smela da počne svoju veliku ofanzivu prema Soči sa poluuspesima ili neuspesima«. To je tačno, samo je trebalo angažovati u borbi jače snage za brže postizanje uspeha. Nedostatak pešadijskih snaga naročito se

[154] U toku borbi za Drenovaču Štab 4. armije je, 21. marta, naredio Štabu 26. divizije da »okušaju« Bihać. — Knjiga depeša 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/11, k. 315-A.

[155] Depeša Generalštaba JA od 24. III 1945. glasi: »Obzirom na uspehe Vaše i Četvrtog korpusa i opšte stanje u rejonu Bihaća, mišljenja smo da bi njega trebalo likvidirati prije Gospića. Odgovorite na ovo«. — AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/1, k. 46.

osetio u uličnim borbama, zbog čega dolazi i do slabe saradnje između jedinica 26. i 8. udarne divizije, kao i između pešadijskih i oklopnih jedinica. Svakako da je bilo više snaga u rejonu mosta, neprijatelju ne bi pošlo za rukom da već jednom napušteni most eksplozivom poruši. Možda je postojala i mogućnost da se u toku noći 25/26. marta pojača grupa od 17 boraca 1. dalmatinske proleterske brigade, koja se 25. marta u 13.00 časova prebacila preko porušenog mosta na desnu obalu Une. Time bi se izbeglo da se ona sama više od dva dana bori na desnoj obali Une gotovo do potpunog uništenja (poginulo je 12 boraca), a stvorila bi se i mogućnost za proširenje mostobrana.

Sadejstvo pojedinih rodova vojske bilo je u osnovi dobro, posebno između pešadijskih i artiljerijskih jedinica, kako u borbama do Bihaća tako i u borbama za Bihać.

Oklopne jedinice su ispoljile veliku pokretljivost i upornost u borbi. Do Bihaća njihova upotreba je bila efikasna i celishodna, a tada je njihovo angažovanje bilo ograničeno, naročito zbog prisustva snažne protivoklopne odbrane neprijatelja.

Vojnoobaveštajna i izviđačka služba funkcionisale su vrlo dobro. Ranije prikupljeni podaci o neprijatelju umnogome su se podudarali sa stvarnim stanjem kod neprijatelja, te u tom pogledu nije bilo iznenađenja. Veza, snabdevanje i sanitet funkcionisali su, takođe, vrlo dobro. Treba istaći požrtvovanje i izdržljivost vozača, koji su dan i noć bili za upravljačima i prenosili sve potrebe za bojište a sa bojišta evakuisali ranjenike u pozadinske bolnice.

Avijacija je dobro sadejstvovala sa jedinicama koje su napadale neprijatelja u rejonu Bihaća. Bombama i raketama ona je rušila ili palila neprijateljske objekte, skladišta i magacine u širem rejonu Bihaća, Bos. Novog, Sunje, Tounja, Ogulina, Otočca, Gospića i drugih mesta, izviđala i napadala neprijatelja na komunikacijama koje vode ka operacijskoj zoni 4. armije, a naročito u dolini reke Une, i štitila borbeni poredak jedinica koje su napadale na neprijatelja u rejonu Bihaća od eventualnog napada neprijateljske avijacije. Sadejstvo sa avijacijom bi bilo mnogo korisnije da su postojala neposredna sredstva veze između avijacije i jedinica na bojištu, kao i da je avijacija češće angažovana i sa većim brojem aparata.

U ovim borbama su se do punog izražaja ispoljili izdržljivost, hrabrost, požrtvovanost i visok borbeni moral boraca i rukovodilaca 4. armije i 4. udarnog korpusa. Sve jedinice su izvršile svoje zadatke i izašle iz borbe još spremnije za izvršavanje novih i još složenijih zadataka.

Svi štabovi su vrlo dobro funkcionisali. Tu se naročito mora istaći rad Štaba 4. armije, koji je, iako tek formiran, od prvog dana dejstvovao kao dobro uigrana celina. On je rukovodio operacijom po opštim direktivama dobijenim od Generalštaba JA, kome je povremeno, putem depeša, upućivao kraće izveštaje. Za početak operacija

izdao je jednu zapovest, a sa promenom plana dejstava, rukovođenje operacijama za oslobođenje Bihaća preuzeo je lično komandant 4. armije general-major Petar Drapšin. Dalja dejstva su se razvijala na osnovu kratkih, najčešće usmenih, njegovih naređenja.

Padom Bihaća i pretrpljenim gubicima čitav sistem neprijateljske odbrane u dolini Une bio je narušen. Sa Bihaćem je neprijatelj izgubio jako uporište, iz koga je bio u stanju da ometa i ugrožava ofanzivne operacije 4. armije u njenom daljem napredovanju prema severozapadu. Operativno-strategijski značaj tih pobeda doći će do svog punog izraza tek u sledečim operacijama, za vreme oslobođenja preostalog dela Like i Hrvatskog primorja.

Treći deo

OSLOBOĐENJE ZAPADNE LIKE I HRVATSKOG PRIMORJA

PREGRUPISAVANJE 4. ARMIJE

(Skica br. 9)

Već odmah posle oslobođenja Lapca i Krbavske kotline glavnina 4. armije otpočela je sa neposrednim pripremama za preduzimanje druge etape ličko-primorske operacije, tj. za dalja dejstva radi oslobođenja Like i Hrvatskog primorja. Jedino su 26. udarna divizija i 1. tenkovska brigada 4. armije, zajedno sa 7. i 8. divizijom 4. udarnog korpusa, produžile napad na Bihać. Oslobođenjem Bihaća i te snage su bile slobodne, tako da je 4. armija, u vremenu od 22. marta do 3. aprila 1945, pregrupisala i koncentrisala snage po sledečem:

— 19. i 13. udarnu diviziju na prostoriji Bunić — Debelo Brdo;[156]
— 26. udarnu diviziju na odseku Ostrovica — Bilaj;
— 20. udarnu diviziju na odseku Vrebac — Medak;
— 9. udarnu diviziju u širem rejonu Lukovo Šugarje;
— 1. tenkovsku i Artiljerijsku brigadu u rejonu Bunić — Bilaj — Medak.

Toga dana, 3. aprila, završeni su razvoj jedinica, posedanje polaznih položaja i materijalno obezbeđenje operacije. Sve jedinice su se nalazile na određenim položajima, spremne za dejstva.

Prema ranije postavljenom zadatku, jedinice 4. armije trebalo je da produže dejstva radi proboja neprijateljskog fronta na čitavoj liniji odbrane, od Plitvičkih jezera do ostrva Paga. Glavni udar trebalo je usmeriti u pravcu Gospića, gde bi se obuhvatnim manevrom uništile neprijateljske snage u tome rejonu, a zatim produžilo energično gonjenje i što pre izbilo na liniju: Dabar — Otočac — Žuta Lokva — Vratnik — Senj i time sprečilo sređivanje neprijatelja na prihvatnim položajima. Dalje operacije bi se usmerile prema razvoju situacije.[157]

[156] Do 3. aprila 1945, 11. korpus je u svome sastavu imao 13. i 35. udarnu i 43. diviziju. Toga dana je rasformirana 35. divizija i njenim ljudstvom je popunjena 13. divizija a od manjeg dela ljudstva formirana je Samostalna brigada 4. armije, za posadne dužnosti u Lici. Ona se privremeno nalazila pod komandom 13. divizije. Trinaesta divizija je stavljena pod neposrednu komandu Štaba 4. armije, tako da je u ovoj etapi ličko-primorske operacije Štab 11. korpusa neposredno komandovao samo 43. divizijom, koja se nalazila u pozadini neprijatelja, u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju.

[157] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 782—825.

PLAN DEJSTVA I ZADACI JEDINICA 4. ARMIJE

Posle poraza u Lapačkom i Krbavskom polju i razbijanja i uništenja njegovog garnizona u Bihaću, nemački Štab 15. brdskog armijskog korpusa imao je nameru da obrazuje front na liniji: dolina reke Une — Plitvička jezera — Gospić — Karlobag — ostrvo Pag, na kojoj bi zadržao nadiranje snaga jugoslovenske 4. armije i sprečio njen dalji prodor prema severozapadu i spajanje sa snagama 7. korpusa i 43. divizije 11. korpusa. On se nadao da će time izbeći opkoljavanje pojedinih svojih garnizona u Perušiću, Ličkom Osiku, Gospiću, Ličkom Novom, Baškim Oštarijama, Karlobagu, Otočcu, Ogulinu, Josipdolu i drugim mestima.

Opšta karakteristika taktičke odbrane neprijatelja je postojanje niza utvrđenih otpornih tačaka, čvorova i rejona, izgrađenih po sistemu polustalne i poljske fortifikacije, i to naročito na odseku Gospića. Taj odsek je najjače utvrđen i najbolje branjen, a zatim odseci Čudin klanac, Babin Potok, Baške Oštarije, Karlobag, Vratnik, Senj i Novi.

Naročito dobro utvrđen bio je odsek Vratnik — Senj, na kome je odbrana bila orijentisana prema moru i u kome pravcu su bili, uglavnom, usmereni i svi objekti za odbranu, pa se može zaključiti da se neprijatelj spremao za sprečavanje desanta u luku Senja.[158]

Za izvršenje zadatka postavljenog osnovnom idejom operacijskog plana, Štab 4. armije je odlučio:

— brzo izvršiti pregrupaciju i koncentraciju svih snaga 4. armije na odseku Bunić — Ostrovica — Bilaj, kao i na obali Jadranskog mora u rejonu Lukovo Sugarje, a zatim — koristeći nadmoćnost u ljudstvu i materijalu, naročito u tenkovskim jedinicama i artiljeriji — probiti neprijateljski front radi opkoljavanja i uništenja neprijateljskih garnizona a naročito onog u Gospiću, koji je predstavljao centralni i ključni položaj čitavog sistema odbrane od Plitvičkih jezera pa sve do mora;

— desnom kolonom obezbediti desni bok armije a njenim izbijanjem severno od komunikacije Lešće — Perušić sprečiti izvlačenje i odstupanje neprijateljskih snaga iz Gospića u pravcu Otočca; srednjom kolonom naneti glavni udar vršeći dvostrani obuhvat neprijateljskog uporišta u Gospiću, a izbijanjem dela snaga severno od Gospića u rejon sela Pazarišta sprečiti izvlačenje neprijatelja u pravcu Velebita; levom kolonom operisati na morskoj obali i ostrvima Kvarnera radi likvidiranja neprijateljskih uporišta u Karlobagu i na ostrvu Pagu, izolovanja Gospića i onemogućavanja izvlačenja neprijateljskih snaga preko Karlobaga morskom obalom prema Senju;

— sa 43. divizijom, koja se nalazila u rejonu Drežnice, vezivati neprijateljske snage na odseku Otočac — Brinje — Senj, i time sprečiti intervenciju iz tih garnizona ka frontu i napadati na pozadinske komunikacije, a naročito na raskrsnicu komunikacija u Žutoj Lokvi;

[158] ***Zbornik,*** **XI, knj. 4, str. 782—825.**

delom snaga 4. udarnog korpusa izvršiti pritisak na Dabar radi vezivanja neprijateljskih snaga u tom rejonu i ugrožavanja neprijateljske pozadine a ostalim snagama obezbeđivati pozadinu i desni bok armije za vreme operacija.[159]

S obzirom na takav plan dejstava, konfiguraciju zemljišta u operacijskoj zoni 4. armije, kao i na raspored i jačinu objekata koje je trebalo zauzeti, Štab 4. armije je izvršio razvoj svojih jedinica u tri napadne kolone.[160] Armijskom zapovešću od 2. aprila jedinice su dobile sledeče zadatke:

Desna kolona:

— 19. udarna divizija (svega 12 pešadijskih bataljona i 1 artiljerijski divizion), pod komandom komandanta pukovnika Stanka Parmača i političkog komesara potpukovnika Petra Babića, imala je zadatak da sa odseka selo Turjanski — Korita — selo Kuzmanovača napadne pravcem Bunić — Čanak •— Ramljane — Lešće, zauzme neprijateljsko uporište u Ramljanima i izbijanjem na komunikaciju Perušić — Lešće zatvori pravac Otočac — Gospić, radi sprečavanja neprijateljske intervencije iz Otočca i presecanja odstupnice garnizonu iz Perušića u pravcu severa. Posedanjem položaja Venae — Turčin vrh — Čardak — ž. st. Lešće — Ogoreli grič, organizovati odbranu prema Gackom polju, jednovremeno se obezbediti prema Čudinom klanca i selu Babinom Potoku a delom snaga zatvorili komunikaciju Čudin klanac — selo Prijeboj.

— 11. korpus — 13. udarna divizija, ojačana sa dva diviziona Artiljerijske brigade, i 43. divizija (svega 20 pešadijskih bataljona, 1 haubički i 1 brdski artiljerijski divizion) — pod komandom komandanta korpusa general-majora Mićuna Šakića i političkog komesara pukovnika Sime Balena, imao je zadatak da sa 43. divizijom, pod komandom potpukovnika Dušana Vlaisavljevića i političkog komesara potpukovnika Jože Skočilića, razvije dejstva na odseku Žuta Lokva — Jezerane u cilju vezivanja što jačih neprijateljskih snaga u garnizonima Senj, Brinje, Otočac i Ogulin, a sa 13. udarnom divizijom, pod komandom komandanta potpukovnika Nikole Grubora i političkog komesara potpukovnika Dura Matića, sa odseka Lipova glavica — Široka Kula, napadne pravcem Mali čardak — selo Lipova Glavica — Perušić — Malo Polje radi obuhvata neprijateljskog uporišta u Perušiću sa severa i njegovog zauzimanja, a zatim da zatvori pravac Gospić — Otočac, očisti rejon sela Gornjeg Pazarišta i spreči izvlačenje neprijatelja iz Gospića u tom pravcu.

[159] *Zbornik,* **XI, knj. 4, str. 782—825.**

[160] p0 armijskoj zapovesti od 2. aprila, 4. armija je napadala u dve kolone. Ne raspolaže se dokumentima iz kojih bi se videlo da li je Štab 4. armije do početka napada izvršio izmene ili dopune te zapovesti. Međutim, u Bojnoj Štaba 4. armije od 15. VI 1945, upućenoj Generalštabu JA, se kaže: »Obzirom na podeljenost operacijske prostorije odlučili smo da razvoj Armije izvršimo u tri kolone...« Razlika između zapovesti i pomenute relacije je samo u tome što se u relaciji 9. divizija izdvaja u posebnu kolonu. — *Zbornik,* XI, knj. 4, str. 150—160, AVII, arhiva NOP-a; br. reg. 16/2, k. 21-A.

Srednja kolona:

— 26. udarna divizija, ojačana sa tri tenkovska bataljona 1. tenkovske brigade i tri diviziona Artiljerijske brigade (svega 16 pešadijskih i 3 tenkovska bataljona i 4 artiljerijska diviziona), pod komandom komandanta pukovnika Boža Božoviča i političkog komesara potpukovnika Dušana Korača, imala je zadatak da sa odseka Cukovac — Ostrovica — Bilaj napadne pravcem Ostrovica — Brezovo Polje radi okruženja i uništenja neprijateljskih uporišta na odseku Lički Osik — Gospić, nanoseći glavni udar na odseku Lički Osik — Budak, gde probiti neprijateljsku odbranu i obuhvatiti Gospić sa severne strane.

— 20. udarna divizija, ojačana 5. prekomorskom brigadom i jednim tenkovskim bataljonom 1. tenkovske brigade (svega 16 pešadijskih bataljona, 1 tenkovski bataljon i artiljerijski divizion), pod komandom komandanta potpukovnika Bogdana Pecotića i političkog komesara potpukovnika Mate Bilobrka, imala je zadatak da preduzme napad sa odseka Divoselo — Čitluk, nanoseći glavni udar u pravcu Ličkog Novog radi obuhvatnog manevra i izbijanja severozapadno od Gospića i zatvaranja komunikacijskog pravca iz Gospića, a delom snaga da zauzme Brušane i zatvori pravac Karlobag — Gospić.

Leva kolona:

—• 9. udarna divizija, bez 4. udarne brigade, ojačana sa tri bataljona mornaričke pešadije Jugoslovenske mornarice (svega: 9 bataljona i 1 brdski artiljerijski divizion), pod komandom komandanta potpukovnika Ljuba Trute i političkog komesara potpukovnika Ilije Radakovića, dobila je zadatak da iz rejona Lukovo Sugarje obuhvatnim manevrom preko Baških Oštarija izbije u Karlobag i ovlada neprijateljskim uporištima na tom prostoru, delom snaga napadne i zauzme neprijateljska uporišta na ostrvu Pagu, a zatim da produži nastupanje u pravcu Jablanca.

Napad na Pag podržavaće savezničke baterija haubica, dva desantna broda za artiljerijsku podršku (LCG) i eskadrila »spitfajera«.[161]

Armijska rezerva:

— Bataljon tenkova, protivoklopni divizion i inžinjerijski bataljon obrazovaće armijsku rezervu u rejonu Bunić — Široka Kula, pod komandom načelnika inžinjerije 4. armije majora Dušana Barovića, sa zadatkom da zatvore pravce eventualnog prodora neprijateljskih tenkova. Planom dejstva je predvideno da tenkovski bataljon uđe u sastav rezerve tek posle oslobođenja Perušića.

Divizijama je naređeno da na svojim pravcima dejstva zadrže po jednu brigadu kao kolonske rezerve.

4. udarni korpus Glavnog štaba Hrvatske:

— Korpus će raspoloživim snagama sadejstvovati napadu 4. armije, dejstvujući pravcem Drežnik-Grad — Lička Jesenica — Da-

[181] ***Zbornik*, VIII, knj. 3, str. 522—525; *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 189—199.**

sa zadatkom da veže deo neprijateljevih snaga na pravcu Čudin klanac — Vrhovine — Gacko polje.

Avijacija:

Saveznička avijacija koja podržava 4. armiju (lovci-bombarderi jugoslovenskih lovačkih eskadrila u sastavu R.A.F.) imala je zadatak^ ^ pripremnoj fazi napada: izviđa komunikacije pred frontom 4- armije zaključno do linije Zagreb — Rijeka, a naročito komunikaciju Zagreb — Karlovac — Ogulin — Lička Jesenica; izviđa i fotografiše neprijateljske položaje na pravcima napada 4. armije za potrebe Štaba i upotrebu bombarderske avijacije, a naročito u rejonu Gospića i na prostoru Perušić — Široka Kula; napada neprijateljska uporišta i garnizone na pravcu Gospić — Ogulin i utvrđene položaje na odseku Perušić — Gospić; radi prikrivanja stvarnih namera 4. armije uznemirava neprijatelja na prostoru Vrhovina i štiti patroliranjem na frontu razvoj i raspored trupa 4. armije;

— u toku napada: izviđa pred frontom 4. armije radi otkrivanja neprijateljskih rezervi, artiljerije a naročito pokreta motorizacije sa pravca Karlovac — Ogulin; izviđa i osmatra prednje položaje neprijatelja i prikuplja podatke radi dejstva bombarderskih snaga; napada neprijateljska uporišta na odseku Perušić — Gospić i razara fortifikacijski sistem odbrane Ličkog Osika i Gospića; podržava vatrom raketnih oruđa proboj i zauzimanje neprijateljskih položaja na odseku Perušić — Lički Osik — Gospić i štiti raspored trupa 4. armije na prostoriji Gračac — Korenica — Gospić.

Armijska artiljerija:

— Podeliće se u dve grupe: desnu, jačine 8 haubica 100 mm, 12 topova 75 mm i 4 topa 75 mm M. 11, radi podrške 13. udarne divizije, i levu, jačine 1 haubice 152 mm, haubice 150 mm, 12 haubica 105 mm i 8 topova 75 mm radi podrške napada 26. udarne divizije.

1. tenkovska brigada:

— Formiraće dve kolone. Desna kolona jačine dva tenkovska bataljona kretaće se pravcem Debelo Brdo — Lički Osik sa zadatkom da podržava jedinice 26. divizije i obuhvati Gospić sa severne i severozapadne strane. Posle oslobođenja Perušića ili Ličkog Osika jedan bataljon zadržati u tom rejonu, u rezervi, radi dalje eventualne upotrebe. Leva kolona, jačine takođe dva tenkovska bataljona, kretace se pravcem Lovinac — Bilaj sa zadatkom da podržava jedinice [1] 26. divizije i obuhvati Gospić sa južne i jugozapadne strane.

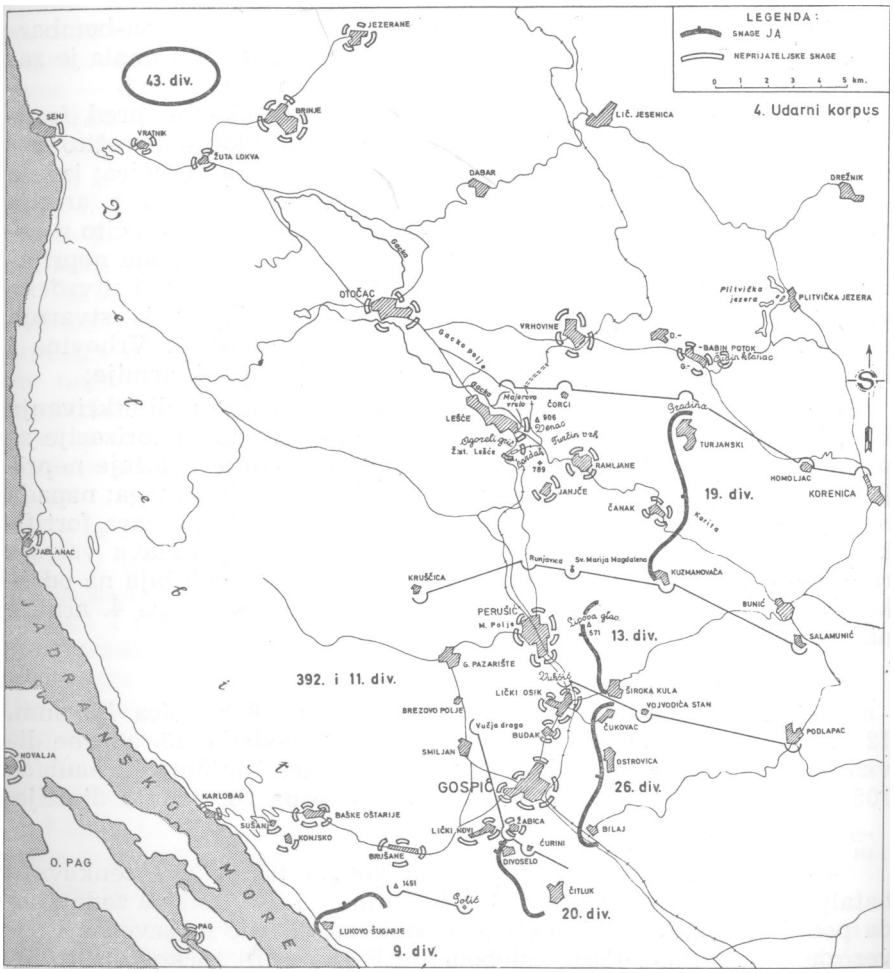
Tenkovskim kolonama u toku borbe komandovaće štabovi 20. i -b. udarne divizije preko Štaba 1. tenkovske brigade.

Inžinjerijska brigada:

- inžinjerijski bataljon nalaziće se u rejonu sela Vrebac — Barlete i izgradiće osmatračnicu za Štab 4. armije na Ostrovici (k 768, sa prilazom do iste iz sela Volarice;

Skica br. 9

RASPORED JEDINICA 4. ARMIJE 3. IV 1945.

— 2. inžinjerijski bataljon iz sela Ribnika obezbeđivaće rejon Bilajskog mosta a sa početkom operacija očistiće taj rejon od minskih polja i 4. aprila prebaciće se u selo Ljubovo, u armijsku rezervu.

Armijski centar veze nalaziće se u Gračacu, istaknuti — na železničkoj stanici Bilaj-Ribnik, a pomoćni centri veze — u selima: Kuzmanovača, Srdari, Divoselo i Starigrad. Centrala osmatračnice Štaba 4. armije biće u selu Volarici.

Snabdevanje hranom i popunu municijom vršiće Komanda pozadine 4. armije do divizijskih baza, odnosno skladišta. Glavna ar-

iiska baza nalazi se u Obrovcu a pomoćna u rejonu Knin — Gra- ćac. Glavno armijsko skladište je u Zadru a pomoćna skladišta u Kninu i Gracacu.

Armijske hirurške ekipe nalaziće se u Buniću i Gračacu a armijsko prihvatilište ranjenika u Obrovcu. Evakuaciju ranjenika iz divizijskih hirurških previjališta obavljaće Komanda pozadine 4. armije.

Početak operacija 4. aprila u 06.00 časova, do kada sve jedinice moraju biti na polaznim položajima za napad.

Komandno mesto Štaba 4. armije nalazilo se u Gračacu a osmatračnica na Vršini (k 729).[162]

Oslanjajući se levim krilom na Jadransko more, 4. armija je imala zadatak da, pored oslobođenja obale, u sadejstvu sa jedinicama Jugoslovenske mornarice, oslobodi i ostrva. Zbog toga se sadejstvu 4. armije i Jugoslovenske mornarice obratila posebna pažnja. Komandant Jugoslovenske mornarice admiral Josip Cerni nalazio se pri Štabu 4. armije, a komandant Pomorske komande severnog Jadrana major Janez Tomšič — pri Štabu 9. udarne divizije, koja je operisala u obalskom području. Time je bio obezbeđen neposredni uticaj pri donošenju i sprovođenju odluka za dejstva združenih jedinica.[163]

BORBE DESNE ARMIJSKE KOLONE

Oslobođenje Ramljana
(Skica br. 10)

Pred frontom 19. udarne divizije neprijateljske snage su se nalazile u sledečem rasporedu:

— u rejonu Čudin klanac — Gornji Babin Potok 13. i 14. četa 847. pešadijskog puka, jačine oko 300 vojnika, ojačane sa četiri protivoklopna topa 50 mm, dva topa 75 mm i osam minobacača. Uporište Cudin klanac je bilo pripremljeno za kružnu odbranu sa čvorom odbrane na tt 828. Ceo klanac je utvrđen sa oko deset tvrdo zidanih i pokrivenih bunkera, delom ukopanih u zemlju. Oni su se nalazili na krajnjim padinama kose južno od komunikacije Plitvički Ljeskovac — Babin Potok, a zatim su skretali na sever preko tt 828, na kojoj su pored bunkera izgrađeni i rovovi za strelce povezani saobraćajnicama. Oko čvora odbrane postavljena je žičana ograda a ispred nje protivpešadijska minska polja. Takođe i oko Gornjeg Babinog potoka nalazila se ograda od bodljikave žice a na južnom delu sela oko dvadeset bunkera koji su jednovremeno služili i za stano-

— u rejonu Lisina — Turjansko polje (k 787) — V. Greda, 1. bataljon 18. ustaške brigade;

— u rejonu Klanac — Samograd — Donji Babin Potok, 2. bataljon 847. pešadijskog puka i 1. bataljon 17. ustaške brigade sa jednom artiljerijskom baterijom;

— u rejonu Čanak — Ramljane, 1. i 2. bataljon 846. pešadijskog puka i dve artiljerijske baterije. Cvor odbrane organizovan je severoistočno od Dumana, gde su se nalazili zidani od kamena bunkeri;

— u rejonu Ivčevića Kosa — Janjče, 5. bataljon 18. ustaške brigade a ispred njega na liniji Boište (tt 804) — Sv. Marija Magdalena, Kosinjska četa jačine oko 65 milicionera.

Neposredno iza fronta neprijatelj je držao u rejonu:

— Crna Vlast (sada: Donje Vrhovine) — Vrhovine — Zalužnica, 392. izviđački bataljon, prištapske delove i komore nekih jedinica 392. legionarske divizije, šest tenkova težine po 18 tona i artiljerijsku bateriju;

— u Sincu, oko 80 milicionera, i

— u Lešću, oko 60 milicionera.

Prvi i 5. bataljon 18. ustaške brigade pripadali su ustaško-domobranskoj 11. diviziji a 1. bataljon 17. ustaške brigade ustaško-domobranskoj 13. diviziji, dok su sve ostale snage, izuzev milicionera, bile iz sastava nemačke 392. legionarske divizije čiji se Štab nalazio u Svici, a ostali prištapski delovi u Otočcu.[164]

Iako su ta neprijateljska uporišta oslobođenjem Bihaća donekle izgubila od svog taktičkog i operativnog značaja, ipak se iz njih, s obzirom na njihovo fortifikacijsko uređenje i njihov značaj kao spoljne odbrane Otočca, mogao očekivati jači otpor neprijatelja. Ključni objekat na tom delu fronta bio je vrlo dobro i smišljeno utvrđeni Čudin klanac, koji je služio i kao solidna zaštita levog krila odbrane, koje je bilo prilično izloženo. Zbog pokrivenosti i teške prolaznosti terena ispred linije Čudin klanac — Vrhovine — Janjče, nije bilo moguće upotrebiti jače snage u napadu na širokom frontu, tako da se zatvaranjem pravaca duž puteva mogla uspešno braniti ta linija.

Na osnovu dobijenog zadatka od Štaba 4. armije, jačine, rasporeda, namera neprijatelja i utvrđenosti njegovih položaja, karakteristika zemljišta i sopstvene procene konkretne situacije, Štab 19. udarne divizije je odlučio da glavnim snagama divizije, 6. i 14. udarnom brigadom i celokupnom artiljerijom, napadne i uništi uporišta neprijatelja u zoni selo Turjanski — Lešće — železnička stanica Janjče — selo Kuzmanovača, izbije na komunikaciju Otočac — Perušić i posedne položaje za zatvaranje pravca Otočac — Gospić, radi sprečavanja eventualnog pridolaska neprijateljskih pojačanja sa tog

[164] **Podaci o neprijatelju na sektoru Babin Potok — Vrhovine — Perušić; Knjiga depeša 19. divizije; Saslušanje rezervnog poručnika Kostelić Ivana; Depeša 5. brigade; Izveštaj Štaba 5. brigade od 6. IV 1945. i Saslušanje rezervnog zastavnika Benzai Mirka, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/10, 5/5, 8/1, 2/10, 38/7 i 11/2, k. 1012, 1013, 1012, 1017-1, 1017 i 1012.**

pravca a takođe i radi presecanja odstupnice garnizonu iz Perušića u u pravcu Otočca. Pomoćnim snagama, 5. udarnom brigadom, demonstrativnim napadima na Čudin klanac, Babin Potok, Crnu Vlast i Vrhovine sigurno se obezbediti od eventualnog uznemiravanja neprijatelja iz tih uporišta, kao i sa pravca Ličkog Petrovog Sela.

Borbeni poredak 19. udarna divizija postrojila je u tri kolone: desna 5. brigada, srednja — 6. brigada ojačana baterijom brdskih i baterijom protivoklopnih topova i leva kolona — 14. brigada ojačana baterijom brdskih topova.

Posedanje polaznih položaja za napad i podilaženje ka istaknutim neprijateljskim položajima izvršeno je u toku 3/4. aprila a sa napadom je, prema zapovesti Štaba 4. armije, trebalo početi 4. aprila u 06.00 časova.[165]

Kako je i neprijatelj imao nameru da glavninom 846. pešadijskog puka prodre iz rejona Ramljane — Duman preko Čanka u Korenicu i time ugrozi snage 19. divizije, to je na tom pravcu, na liniji Korita (k 836) — Tuk, 4. aprila u 04.00 časa došlo do borbe u susretu, tj. neposredno pred opšti napad 4. armije i u neposrednoj blizini koncentracijske prostorije srednje kolone 19. udarne divizije — 6. udarne brigade.

Iako se borba u početku vodila samo između prethodnica, ipak je pojava neprijatelja neposredno pred otpočinjanje napada bila neugodna. S obzirom na novostvorenu situaciju, Štab 6. udarne brigade je doneo odluku da, u osnovi, ne odstupi od izvršenja zadatka dobijenog po zapovesti 19. divizije. Zato je naredio da se 3. bataljon razvije za borbu i frontalno napadne neprijatelja ali tako da uvek može lako preći u odbranu, a da 4. bataljon ubrzanim maršem izvrši desni obuhvatni manevar pravcem Štampar — Korito — Oštri grič (tt 1053) radi napada u levi bok i pozadinu neprijatelja. Neprijatelj je davao ogorčen otpor i izgledalo je da on neće odustati od svoje namere — preduzetog napada. Međutim, pojava 4. bataljona u njegovoj pozadini prisilila ga je da se nešto malo povuče, pa se razvila ogorčena borba na položajima k 868 — Štampar — M. Čanak Čanak (k 633). Podržani snažnom artiljerijskom vatrom iz rejona Ramljana, delovi 846. pešadijskog puka su prelazili u česte protivnapade i pokušavali da odbace 3. i 4. bataljon 6. udarne brigade. Sve to je ukazivalo da neprijatelj ima nameru da produži napad u nameravanom pravcu.

Za to vreme su se 1. i 2. bataljon 6. brigade, po predviđenom planu, ubrzanim maršem kroz šumu, po magli, kiši i susnežici, neopaženo zabacili u pozadinu neprijatelja. Oni su preko Mašić-Budžaka Padavice izbili na M. i V. Kotal, odakle su oko 7.00 časova iznenada upali u Ramljane, zauzeli prve kuće na severnom i zapadnom delu sela, a zatim iz neposredne blizine otvorili vatru po posadi ne-

165 Zbornik XI, knj. 4, str. 150—160; Zapovest Slaba 19. divizije Op. br. 9 od 2. IV 1945, i zapovest Štaba 6. brigade od 3. IV 1945. AVII, arhiva NOP-a,

prijateljske artiljerije. To se dogodilo takvom brzinom da je unelo veliku zabunu u neprijateljske redove koji su pokušali da se srede za odbranu, ali bez uspeha. Zbog sve jačeg pritiska tih bataljona, neprijatelj je bio prisiljen da posle kraće borbe napusti sva teška oruđa (2 haubice 105 mm, 2 brdska i 2 protivoklopna topa, kao i 4 minobacača), vozila, komoru i drugi materijal i u paničnom bekstvu odstupi ka selu Janjči.[166]

Taj uspeli obilazni manevar i oslobođenje Ramljana negativno su se odrazili na dalje držanje neprijatelja u rejonu Čanka, koji se sasvim angažovao i vodio upornu borbu. Izbijanjem snaga 6. udarne brigade u Ramljane, neprijatelj u rejonu Čanka nije više imao pogodnu ni sigurnu odstupnicu. Trpeći gubitke od artiljerijske i minobacačke vatre, a uz to ugrožen i sa severne strane i iz pozadine, bez artiljerijske podrške, on je napustio položaje i preko Golog vrha i Ivčevića Kose povukao se ka selu Janjči, gonjen od 3. i 4. bataljona 6. udarne brigade.

Po oslobođenju Ramljana, 1. i 2. bataljon 6. brigade, podržani snažnom vatrom 1. brdskog artiljerijskog diviziona 19. udarne divizije, produžili su napad i do 13.00 časova zauzeli Turčin vrh i Čardak, dok se neprijatelj na Vencu uspeo i dalje održati.

U 14.00 i 16.00 časova, oko 500 neprijateljskih vojnika, uz podršku dva tenka i artiljerije, preduzeli su dva protivnapada iz rejona ž. st. Lešće na Turčin vrh, ali su oba puta odbijeni, posle čega su delovi 6. udarne brigade i sami prešli u napad i oko 17.00 časova zauzeli Venac, dominirajući položaj na ulazu u Gacko polje.

Ti položaji su veoma značajni jer predstavljaju vrata za ulazak u Gacko polje sa jugoistočne strane a, istovremeno, između njih vodi najkraća i najbolja prirodna veza između Gackog i Krbavskog polja. Zbog toga je neprijatelj i nastojao da se što duže zadrži na njima, ali mu to nije uspelo.

Posle odbacivanja neprijatelja, 1. i 2. bataljon su odmah pristupili utvrđivanju položaja i organizovanju vatrenog i komandnog sistema za eventualnu odbranu, jer su dobili zadatak da posednute položaje zadrže po svaku cenu. Druga dva bataljona (3. i 4) produžili su pokret iz Dumana u Ramljane, gde su zadržani u brigadnoj rezervi.[167]

Iako je srednja kolona 19. udarne divizije bila prisiljena da pre planiranog vremena stupi u borbu, ona je energičnim zalaganjem vodila najduže i najogorčenije borbe, nanela neprijatelju osetne gubitke, izbila na određene položaje, čvrsto ih posela i u potpunosti izvršila postavljeni zadatak. Time je 6. brigada uveliko olakšala rad leve kolone 19. udarne divizije.

[106] Relacija Štaba 6. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/7, k. 1022.

***[167] Zbornik*, XI, knj. 4, str. 782—825; Relacija i Operativni izveštaj Štaba 19. divizije i Relacija Štaba 6. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/5, 19/5 i 1/7, k. 1021 i 1022.**

Leva kolona 19. divizije, 14. udarna brigada, ojačana baterijom brdskih topova, krenula je u napad tačno u određeno vreme, ali je tek u 08.30 časova stupila u borbu protiv neprijateljskih delova na liniji k 885 — Visoki vrščić — Boište. Uz podršku artiljerije i koristeći međuprostore u neprijateljskom rasporedu pešadija je brzo napredovala. Neprijatelj, pokoleban neuspehom svojih snaga na pravcu nastupanja 6. udarne brigade, a naročito padom Ramljana, ubrzo je napustio položaje i otpočeo da se povlači u pravcu sela i železničke stanice Janjče. Bataljoni 14. udarne brigade su ga energično gonili i, prodirući kroz međuprostore, prestizali ga tako da su na prepad zauzeli selo Janjče, gde su zaplenili jednu kompletnu artiljerijsku bateriju 75 mm. Desno krilo te brigade, koje se nalazilo u šumi severno od Janjča, dočekalo je nesređenog neprijatelja koji se pred naletom 6. brigade povlačio iz Ramljana i nanelo mu teške gubitke. Kod neprijatelja je nastupila opšta dezorganizacija. To koristi 14. udarna brigada i u snažnom naletu preko železničke stanice Janjče izbija i poseda položaje Ogoreli grič i Duman. Time su u potpunosti zauzeti položaji na jugoistočnom izlazu iz Gackog polja i veza između Otočca i Gospića bila je presečena.[163]

Desna kolona 19. divizije, 5. udarna brigada, prilično prostorno odvojena od srednje kolone i sa divergentnim pravcem napada u odnosu na ostale snage 19. divizije, u toku 4. aprila vodila je više samostalna dejstva. Glavnina brigade, koja je nastupala Turjanskim poljem sa težnjom da izbije u Donji Potok i Crnu Vlast, sukobila se sa neprijateljskim predstražama na liniji Lisina — Medeni. Pod zaštitom minobacačke vatre, bataljoni su u prvom naletu uspešno podišli neprijateljskim položajima, a zatim su, provlačeći se kroz međuprostore i primenjujući obuhvatna dejstva i vatreni pritisak, uspeli da zbace neprijatelja sa tih položaja i izbiju na liniju Lisina — V. greda — Jurišina metla, gde su i zanoćili.

Za to vreme je 3. bataljon nastupao od Homoljca u pravcu Čudinog klanca (tt 828). Ne nailazeći na otpor neprijatelja, on je uspeo da do 15.00 časova posedne položaje na liniji Vukmirović — Nikclića mlin — Končarov Kraj, zabacujući jednu četu na k. 940, severozapadno od Čudinog klanca. Isturene patrole u pravcu Čudinog klanca i Gornjeg Babinog Potoka stupile su u kontakt sa neprijateljem i utvrdile da on drži samo utvrđene položaje oko tih uporišta.[169]

Odbacivanjem neprijatelja i posedanjem određene joj linije, 19. divizija je u potpunosti izvršila svoj zadatak i osiguravala desni bok snagama 4. armije za vreme napada na centralnom delu fronta. Njene jedinice su, veštim korišćenjem zemljišta, upornom borbom i taktičkim postupcima, pre svega obilaznim manevrima, prodiranjem kroz

168 Relacija i Zapovest Štaba 14. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/5 i 4/5 K. 1023.

169 Relacija 5. brigade, llelacija i Operativni izveštaj 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/7, 1/5 i 19/5, k. 1010 i 1021.

međuprostore i iznenadnim i nasrtljivim napadima iz pozadine, rastrojile odbranu neprijatelja, nanele mu osetne gubitke i primorale ga na povlačenje.

U takvoj situaciji, Štab 19. divizije je doneo odluku da svim snagama produži napad na neprijateljska uporišta na liniji Čudin klanac — Zalužnica — Lešće, radi uništenja njegovih posada i izbijanja širokim frontom u Gacko polje u cilju zauzimanja pogodnih položaja za operacije prema Otočcu. U tom smislu je Štab 19. udarne divizije, 4. aprila u 22.30 časa, zatražio od Štaba 4. armije da mu za sutrašnje operacije stavi na raspolaganje jedan tenkovski bataljon.

Na osnovu te odluke, Štab divizije je 4. aprila u 22.00 časa izdao zapovest za napad, sa kojim je trebalo otpočeti 5. aprila u 06.00 časova. Štab divizije je na kraju te zapovesti napomenuo da će traženi tenkovski bataljon, ukoliko mu bude dodeljen, upotrebiti prema svom nahođenju, o čemu će pravovremeno obavestiti štabove brigada.[170]

Napad je otpočeo u određeno vreme.

Srednja kolona 19. divizije, 6. udarna brigada, odbacila je delove 17. ustaške brigade sa položaja k 1100 — zaselak Radić — Panos (tt 900) — Mali grič, a zatim je izbila na komunikaciju Vrhovine — Zalužnica. Zbog dužeg zadržavanja oko savlađivanja relativno slabog otpora neprijatelja izgubljeno je vreme, tako da je neprijatelj uspeo da se iz rejona Vrhovine — Zalužnica izvuče u pravcu Otočca.[171]

Na levom krilu 19. divizije, njena 14. udarna brigada je preduzela napad radi ovlađivanja južnim i jugozapadnim položajima Gackog polja. Napad po šumovitom terenu je vrlo dobro izveden. Neprijateljske grupe koje su se na pojedinim položajima branile 14. brigada je natkriljavala i, uz podršku artiljerijske vatre, uništavala. Do pada mraka brigada je odbacila neprijatelja i izbila neposredno pred Otočac zauzevši položaje na liniji Vital — Prozorina.

Napredovanje pešadije kroz Gacko polje, bez podrške tenkova, bilo je prilično teško i skopčano sa velikim gubicima. Zbog toga je Štab 19. divizije 5. aprila ponovo insistirao kod Štaba 4. armije da mu uputi tenkovski bataljon. Traženi tenkovi stigli su tek sutradan predveče, kada je preduzet konačni napad na sam Otočac.[172]

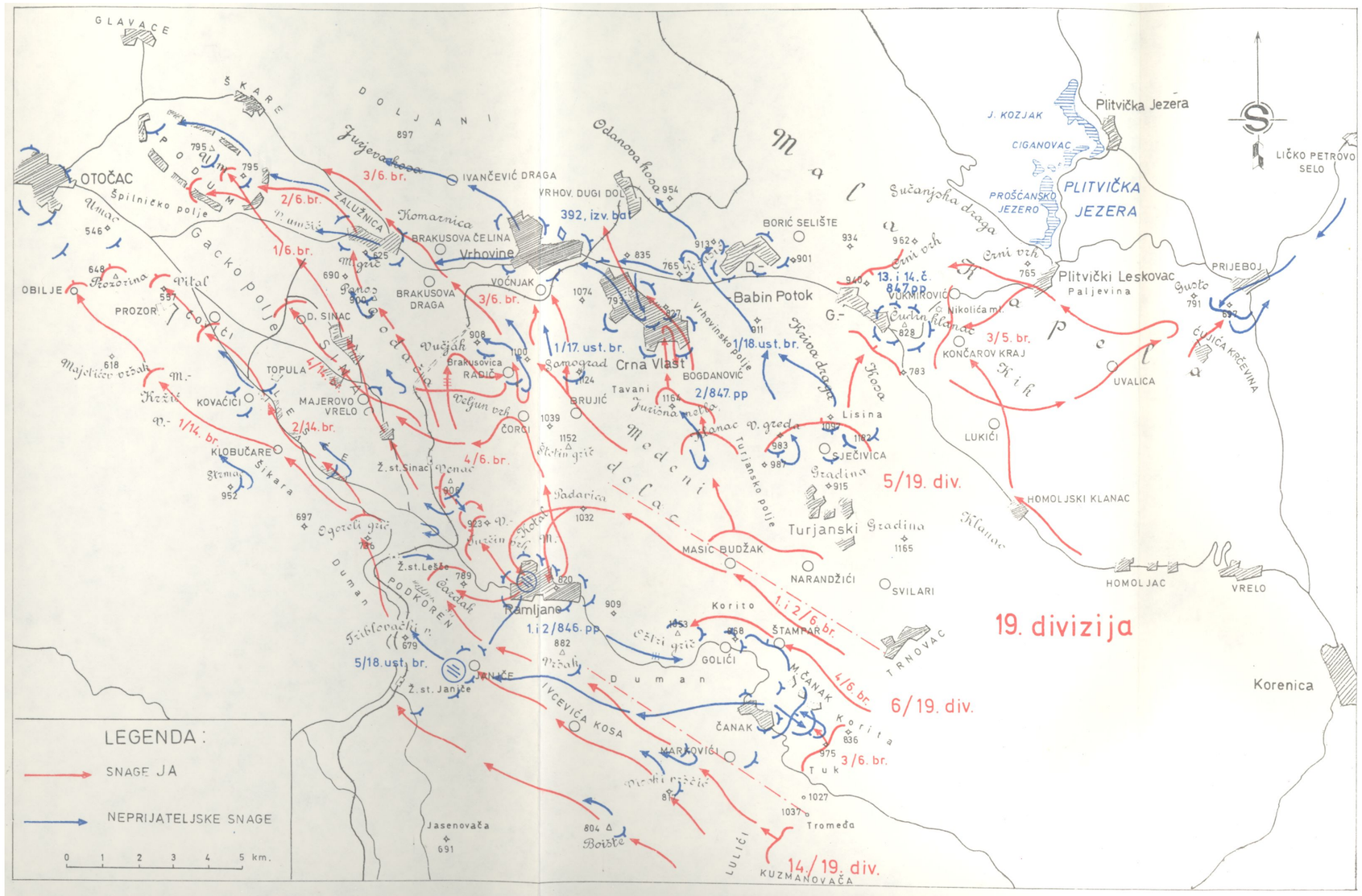
Desna kolona 19. divizije, 5. udarna brigada, delom snaga je sadejstvovala srednjoj koloni u napadu na neprijatelja u rejonu Samograda i k 1100, a zatim je gonila neprijatelja i zauzela Vrhovine. Bataljon sa Jurišine metle odbacio je 2. bataljon 847. pešadijskog puka sa položaja južno od Crne Vlasti i oko 17.00 časova oslobodio to mesto.

[170] **Zapovest Štaba 19. divizije od 4. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a,** br. **reg. 8/5, k. 1021.**

[171] **Relacija 19. divizije i 6. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/5 i 1/7, k. 1021 i 1022.**

[172] **Relacije 19. divizije i 14. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/5, k. 1021 i 1023.**

OSLOBOĐENJE **RAMLJANA** I IZBIJANJE 19. DIVIZIJE **PRED OTOČAC 4. I 5. IV 1945.**

Oko 14.00 časova, neprijatelj je pokušao da interveniše prema Čudinom klancu. On je sa oko 300 vojnika 724. puka 104. lovačke divizije krenuo od Ličkog Petrovog Sela sa ciljem da napadne u bok desnu kolonu 19. divizije, privuče deo njenih snaga na sebe i na taj način olakša situaciju jedinicama 392. legionarske divizije u rejonu Crna Vlast — Čudin klanac. Međutim, taj mu se plan nije ostvario. Desno bočno osiguranje 19. divizije borbom je stvorilo vreme i prostor delovima 4. udarnog korpusa koji su odbacili neprijatelja.[173]

Toga dana uveče komandant divizije je otišao u Štab 4. armije, u Gospiću, da izloži situaciju pred frontom svoje divizije i da zamoli da se ka Otočcu upute tenkovi.

Oslobođenje Perušića
(Skica br. 11)

Pred frontom napada 13. udarne divizije, u rejonu Konjsko Brdo — Marina glavica — Perušić, nalazili su se delovi 1. bataljona 4. ustaške brigade ustaško-domobranske 11. divizije, 3. bataljon 847. pešadijskog puka nemačke 392. legionarske divizije, ojačan delovima 2. bataljona istog puka, oko 60 milicionera i jedna artiljerijska baterija. Najjače utvrđeni položaji za odbranu bili su na Marinoj glavici, a zatim sam Perušić.

Neprijatelj je držao garnizon u Perušiću radi osiguranja komunikacije Gospić — Otočac i bočnog obezbeđenja Gospića, a takođe mu je taj garnizon služio i kao baza iz koje je vršio ispade na oslobođenu teritoriju tog dela Like. Radi odbrane garnizona u Perušiću neprijatelj je poseo dominirajuće položaje sa severoistočne, istočne i južne strane Perušićkog polja. Najjači taktički objekat na položajima oko Perušića bila je Marina glavica, koju je neprijatelj utvrdio nizom fortifikacijskih objekata. Zbog velike širine fronta neprijateljske snage na tom odseku bile su jako razvučene.[174]

Na osnovu zadatka dobijenog od Štaba 4. armije, Štab 13. divizije doneo je odluku da sa dve brigade (3. i 1. udarnom) napadne neprijatelja s fronta a da sa druge dve brigade (2. udarnom i 1. samostalnom) izvrši dublji obuhvat, preseče mu odstupnicu i iz pozadine ga napadne u Perušiću.[175]

U tom cilju, njegova 3. brigada, ojačana baterijom protivoklopnih topova, sa položaja na liniji k 671 — Vrščić — M. Čardak (k 698) razvila se za borbu prema selu Konjsko Brdo; 1. udarna brigada

[1,3] **Relacije 5. brigade i 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/7 i 1/5, k. 1010 i 1021.**

[174] **Obaveštajni pregled Slaba 4. armije i Podaci o neprijatelju na sektoru Babin Potok — Vrhovine — Perušić, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 27/3 i 5/5, k. 314 i 1021.**

[175] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 150—160.**

sa polaznog položaja na liniji k 684 — Glunčuša — k 627 razvila se za napad prema Ravnom vrhu i Marinoj glavici; 2. udarna brigada imala je zadatak da sa polaznog položaja Bobinovac — Kaniške drage — Grabovača — k 597 napadne neprijatelja u Perušiću i preseče mu odstupnicu iz Perušića preko Malog Polja ka selu Pazaristu. Međutim, brigada nije stigla na vreme na te položaje već se do 10.00 časova delom snaga zadržala na liniji Kujinjača — Kapetanovac — Sv. Vid, dok je jedan bataljon oko 08.00 časova upućen sa tog prostora na Kaniške drage i Grabovaču. Prva samostalna brigada 4. armije trebalo je da posedne Metlaču (k 799), ali ni ona nije stigla na vreme na određeni položaj, već se, zbog razvoja situacije, samoinicijativno zadržala na liniji Grabovača — k 777. Dva motorizovana diviziona Artiljerijske brigade (1. haubički i 3. brdski) nalazili su se na vatrenim položajima u rejonu Srdari — Nikšići.

Druga udarna brigada, u nastupnom maršu ka svojim polaznim položajima, naišla je na komunikaciji Perušić — Janjče, između Jasenovače i Kasumovića, 4. aprila oko 02.00 časa, na neprijateljsko odeljenje koje je sprovodilo kola sa vojnom poštom i materijalom u Otočac. U sadejstvu sa delovima 1. samostalne brigade to neprijateljsko odeljenje je uništeno, ali je time otkriven i pokret brigade. U toku borbe neprijatelj je uputio iz Perušića kao pojačanje oko 150 vojnika, koji su prisilili brigadu da se razvije za borbu u rejonu Kapetanovac — Sv. Vid — Runjavica (tt 667). Posle razbijanja i te neprijateljske grupe, brigada se delom snaga (2. bataljon) rokirala iz rejona Mezinovac — Kapetanovac na Vršeljak, odakle je produžila napad prema Kujinjači.

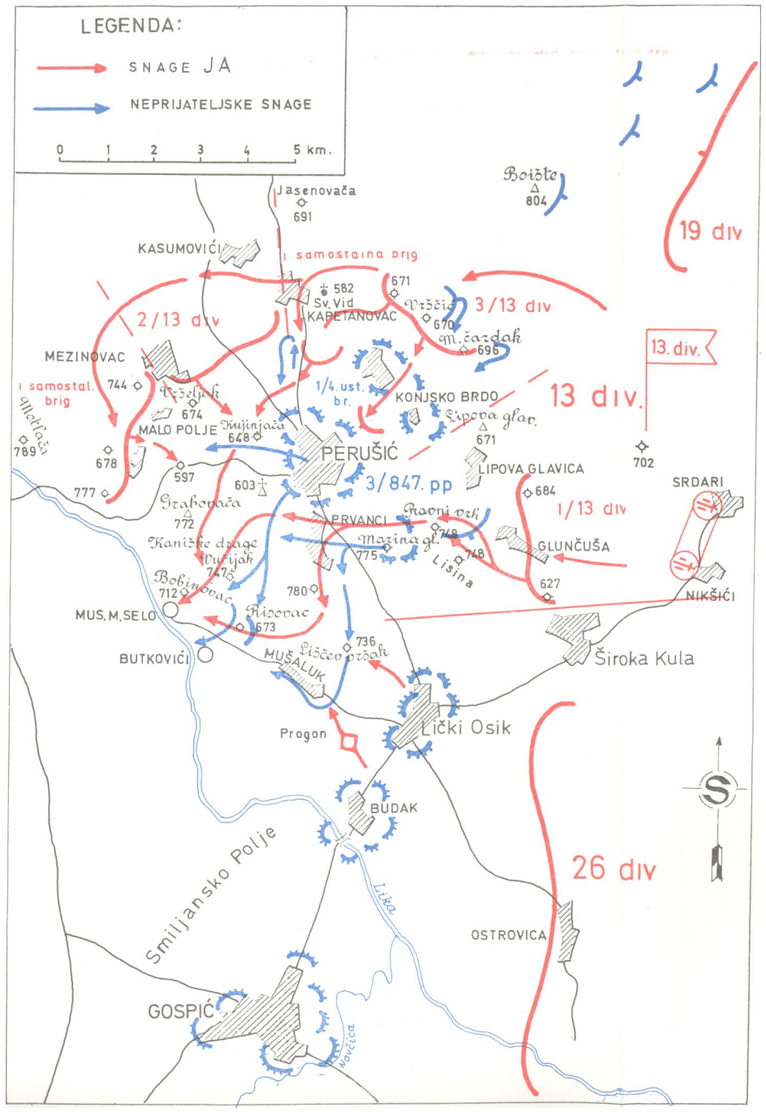
Treća udarna brigada je u toku posedanja polaznog položaja u 0C.30 časova naišla na neprijateljske predstraže na Vrščiću, M. i V. Čardaku. Posle kraće borbe, ona ih je odbacila ka Konjskom Brdu, a zatim i prema Perušiću. Odbacivanjem neprijatelja sa Konjskog Brda 3. brigada je na tom odseku zadržala jedan bataljon a sa dva bataljona je produžila nastupanje pravcem Sv. Vid — Kapetanovac u nameri da sa severne strane odseče neprijatelja u Perušiću, a zatim da sa tih položaja vrši pritisak na Perušić. Oko 10.30 časova delovi 3. brigade izbili su na liniju Kapetanovac — Sv. Vid, odakle su se orijentisali u pravcu Kujinjače, u kome pravcu su bili usmereni i delovi 2. brigade sa Vršeljka. Očekujući jača dejstva 2. brigade, ni 3. brigada nije preduzela energičniji napad prema delovima 2. brigade, već je neprijatelja vezivala svojom vatrom, tako da se ta borba produžila sve do 11.30 časova, kada su se brigade sporazumele i prešle u energičan napad.[176]

Prva udarna brigada je u 08.30 časova, bez borbe, izbila na Lisinu a posle kraće borbe ovladala je i Ravnim vrhom i otpočela sa podilaženjem prema Marinoj glavici. Uz snažnu podršku koncentrične artiljerijske vatre, 1. udarna brigada je u 10.15 časova, i pored ogor-

[176] *Zbornik,* **XI, knj. 4, str. 223—228,**

Skica br. 11

OSLOBOĐENJE PERUŠIĆA 4. IV 1945.

čenog otpora, zbacila neprijatelja sa Marine glavice i gonila ga preko sela Prvanaca. Za to vreme je artiljerija prenela vatru na zapadni deo Perušića po rejonima Kujinjaća i tt 603.

Osetivši punu vatrenu nadmoćnost jedinica 13. divizije, neprijatelj je bio prisiljen da napusti Perušić. On se delom snaga povlačio preko Malog Polja, sa namerom da pređe reku Liku prema Gornjem Pazarištu, a delom snaga preko Kaniške drage, Vučijaka i Risovca radi spajanja sa snagama iz Ličkog Osika i daljeg zajedničkog probijanja ka glavnini najpogodnijim pravcem.

Neprijateljske snage sa komorama i jednim motorizovanim topom, koje su se povlačile preko Malog Polja, dočekali su delovi 1. samostalne brigade na liniji k 777 — k 678 — k 744 i posle kratke ali jake vatre prešli na juriš i razbili ih, zaplenivši sve komore i materijal. Neprijatelj se kretao uglavnom duž puta kroz Malo Polje, prilično neoprezno i bez dovoljno osiguranja. Jedinice 3. brigade, koje su prve izbile na Kujinjaču, zaplenile su top sa traktorom, koji je neprijatelj odmah ostavio u istočnom delu Malog Polja.

Prva udarna brigada je produžila gonjenje neprijatelja vršeći krilne obuhvate. Zahvatajući jednim krilom Kanižu i Kaniške drage, ona je izbila pred Mušalučko Malo Selo a drugim krilom, dejstvujući pravcem selo Prvanci — k 780, odbacila je neprijatelja na Lišćev vršak gde su ga dočekali delovi 26. udarne divizije i nabacili u polje kod Progona. Tu ga je, tako razbijenog, delimično uništila jedna četa 4. tenkovskog bataljona, dok se ostatak povlačio u pravcu Mušalučkog Malog Sela sa ciljem da se u rejonu Butkovića mlina prebaci preko reke Like. Neprijatelj je jugoistočno od k 712 i na k 673 zadržao deo snaga kao neposrednu zaštitu mostobrana glavnini koja se trebala prebaciti preko reke Like. Tako su se neprijateljske snage našle obuhvaćene od 1. udarne brigade na malom prostoru između Mušalučkog Malog Sela i Butkovića mlina.

U 19.00 časova jedinice 1. udarne brigade razbile su zaštitne delove mostobrana, posle čega su izvršile juriš na neprijatelja sabijenog na prostoru oko Butkovića mlina. Kako reka Lika nije bila gazna, deo neprijatelja koji je pokušao da pređe reku udavio se u vodi, dok je glavnina okružena na malom prostoru ubrzo uništena. Borba je završena u 20.00 časova potpunim uništenjem neprijateljskih snaga koje su se povlačile od Perušića do Butkovića mlina.[177]

Delovi 2. udarne brigade upućeni u gonjenje pravcem Grabovača — Kaniške drage — Bobinovac zbog zakašnjenja nisu uspeli da dođu do punog izražaja. Oni su, ipak, učestvovali u uništenju neprijatelja time što su njegove razbijene ostatke, iza delova 1. udarne brigade, uništavali na svome pravcu nastupanja.

Dobijeni zadatak 13. udarna divizija je uspešno izvršila. Neprijateljska posada šireg rejona Perušića je razbijena i gotovo potpuno uništena. Poginulo je 409, zarobljeno 40 i ranjeno 56 neprijateljskih vojnika i oficira a zaplenjena je ili uništena velika količina

[177] ***Zbornik,*** **XI, knj. 4, str. 223—228.**

oružja, municije i druge opreme. Gubici 13. divizije bili su mali — 2 mrtva i 18 ranjenih boraca i rukovodilaca, dok gubitaka u materijalu nije bilo.[178]

U borbama za oslobođenje Perušića istakla se 1. udarna brigada, koja je energičnim i brzim gonjenjem neprijatelja doprinela njegovom efikasnom razbijanju i uništenju.

Može se staviti primedba na brzinu dejstva i striktno izvršavanje dobijenih zadataka. To se naročito ispoljilo u toku obilaznog manevra kada su se jedinice 2. udarne i 1. samostalne brigade zadržale duže vremena oko manje grupe neprijateljskih vojnika, upuštajući se u borbu radi njihovog uništenja. Celishodnije bi bilo da su tu grupu pustili da prođe, pogotovu što je ona išla u Perušić a svojom jačinom nije bitno uticala na pojačavanje toga garnizona, ili da su za njeno okruženje i uništenje angažovali manje snage, a glavninom pristupili izvršavanju osnovnog zadatka. Ipak, to nije bitnije uticalo na konačni ishod borbi za oslobođenje Perušića i jedinice su posle završenih borbi zanoćile na dostignutim položajima.

BORBE SREDNJE ARMIJSKE KOLONE

Oslobođenje Gospića

(Skica br. 12)

Na odseku Lički Osik — Gospić — Brušane, tj. pred frontom napada 20. i 26. udarne divizije nalazile su se sledeće snage neprijatelja:

— u Ličkom Osiku 3. bataljon 846. pešadijskog puka i delovi 1. bataljona 4. ustaške brigade;

— u Budaku, na odbrani mosta preko reke Like, delovi 1. bataljona 4. ustaške brigade;

— u rejonu Gospić — Brušane — Oštra (tt 798) glavnina 4. ustaške brigade, 11. izviđački bataljon, 3. bataljon 18. ustaške brigade, 11. artiljerijski divizion, 5. baterija 2. diviziona 392. artiljerijskog puka i delovi 1. čete 392. protivoklopnog bataljona, oklopna četa od osam tenkova »fiat« (težine po 3,5 tone), Štab ustaško-domobranske 11. divizije i pozadinski delovi.

Gospić je najveće mesto u Lici i još od prve godine okupacije počelo je njegovo utvrđivanje. U njemu se u toku celog rata, sve do oslobođenja, nalazio jak garnizon neprijatelja. Utvrđenja na odseku Gospića izradili su italijanski okupatorski vojnici, a kasnije su ona pojačavana sve do napada 26. i 20. udarne divizije na njega. Na liniji neposredne spoljne odbrane Gospića, koja se protezala od Ličkog Osika preko Bilaja pa do Ličkog Novog, utvrđeni su pojedini visovi rovovima i bunkerima. Oslobođenjem Bilaja 26. marta, od strane jedinica 20. udarne divizije, ta linija je narušena. Unutrašnja odbrana grada, pored bunkera, bila je pojačana minskim poljima, bo-

[178] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 782—825 i 223—228.**

Hliikavom žicom i protivoklopnim barikadama. Osim toga, reke Lika i Novčića nisu u to doba godine gazne a na njima ima mali broj mostova, koji su dobro branjeni i pripremljeni za rušenje. O tome se pri napadu moralo posebno da vodi računa, naročito pri postrojavanju borbenog poretka i davanja zadataka jedinicama.[179]

Trećeg aprila u 04.00 časa 26. divizija je smenila jedinice 20. divizije na odseku Ostrovica — Bilaj i otpočela sa neposrednim pripremama za napad.

Stab 26. udarne divizije je odlučio da dvostranim obuhvatom Gospića, sa pravcem glavnog udara na desnom krilu, okruži i uništi neprijatelja na odseku Lički Osik — Gospić. Radi lakšeg i bržeg uništavanja neprijatelja u rejonu Gospića, trebalo je još u toku noći 3/4. aprila zauzeti most na reci Lici, jugozapadno od sela Budaka, a u toku napada održavati čvrstu vezu i sadejstvo sa desnim krilom 20. udarne divizije, koje je napalo neprijateljska uporišta jugozapadno od Gospića.[180]

Napad 26. divizije počeo je 4. aprila u 06.00 časova sa polaznih položaja zapadno od sela Čukovac — Ostrovica — Bilaj. U artiljerijskoj pripremi artiljerijska vatra je bila usmerena od 06.00 do 06.15 časova na sam Gospić, a od 06.15 do 06.30 časova na Lički Osik.

Još u toku noći 3/4. aprila prebačena je 11. udarna brigada u rejon Budaka radi zauzimanja mosta preko reke Like. Ona je već oko 04.00 časa stupila u kontakt sa neprijateljem ispred sela Budaka. Posle kraće borbe brigada je na prepad zauzela neoštećen most i uklonila eksploziv pripremljen za njegovo rušenje, a neprijatelj je odbačen preko reke Like. Međutim, neprijatelj je ubrzo dobio kao pojačanje jednu četu ustaša iz rejona Gospića i, uz snažnu podršku artiljerije, izvršio protivnapad preko budačkog mosta i na desnoj obali Like uspeo da ponovo obrazuje mostobran. Sledečim napadom jedinica 11. brigade, uz sadejstvo 2. tenkovskog bataljona, neprijatelj je konačno potisnut preko mosta i oko 16.00 časova jedinice 11. brigade počinju prelaženje preko mosta, tako da već oko 19.00 časova izbijaju u severni deo Gospića.[181] Za neprijateljem koji se iz Gospića povlačio preko Smiljanskog polja upućen je 2. tenkovski bataljon i deo pešadije.

Na desnom krilu 26. divizije angažovana je 12. udarna brigada. Ona je ubrzo presekla put Lički Osik — Perušić a od 09.00 časova vodila je žestoke borbe za selo Mušaluk i Gradinu (k 683) radi obuhvata Ličkog Osika sa severozapada. Oko 10.00 časova brigada je zauzela Mušaluk a oko 12.00 časova, uz sadejstvo 4. tenkovskog bataljona, Gradinu i Lički Osik. Upad u Lički Osik izvršen je sa zapada, uz jednovremeni pritisak 4. tenkovskog bataljona sa severa i juga

179 Obaveštajni pregled Štaba 4. armije i pregledi neprijateljskih jedinica,

180 Zapovest Štaba 26. divizije br. 243/45 od 2. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 18/10, k. 1101-A.

i uz sadejstvo delova 2. tenkovskog bataljona sa juga, tako da je neprijateljska posada u mestu bila potpuno okružena a zatim uništena. Produžujući dejstva ka Grobskom polju, 4. tenkovski bataljon je uništio manje delove neprijatelja koji su se povlačili iz rejona Perušića.

Na levom krilu 26. divizije dejstvovala je 3. prekomorska udarna brigada, koja je, oko 11.00 časova, naišla na vrlo jak otpor neprijatelja na liniji selo Kekić — Železnička stanica Gospić — Jasikovac — selo Žabica. Uz podršku 1. tenkovskog bataljona, taj otpor je slomljen i jedinice 3. brigade su oko 14.00 časova izbile u jugoistočni deo Gospića gde su vodile borbu sve do 20.00 časova, kada je neprijatelj bio prisiljen da se povuče zadržavajući samo manji deo snaga u centru Gospića.

Prva dalmatinska proleterska brigada imala je zadatak da sa dva bataljona obrazuje mostobran na levoj obali reka Novčiće i Like, na liniji Plantaža — Rajačica — Balinovac, radi zatvaranja komunikacije Gospić — Lički Osik, a druga dva bataljon da zadrži u rejonu zaseoka Polovinića u divizijskoj rezervi. Međutim, zbog nedostatka čamaca za prelaz preko reke, ona taj zadatak nije pravovremeno izvršila. Pošto su stigli čamci, oko 17.00 časova, prebačena su njena dva bataljona preko reke Like i oni su odmah usmereni u pravcu severnog dela Gospića. Ne nailazeći na jači otpor neprijatelja, oni su do 18.30 časova izbili do gimnazije u gradu, gde su, u sadejstvu sa ostalim jedinicama 26. i 20. divizije, pristupili čišćenju grada od neprijateljskih zaostalih jedinica.

Delovi 26. divizije preduzeli su gonjenje neprijatelja koji se povlačio iz Gospića u pravcu sela Gornjeg Pazarišta, i to pravcem Smiljansko Folje — Brezovo Polje — Gornje Pazarište, uništavajući zaostale razbijene grupice neprijatelja.[182]

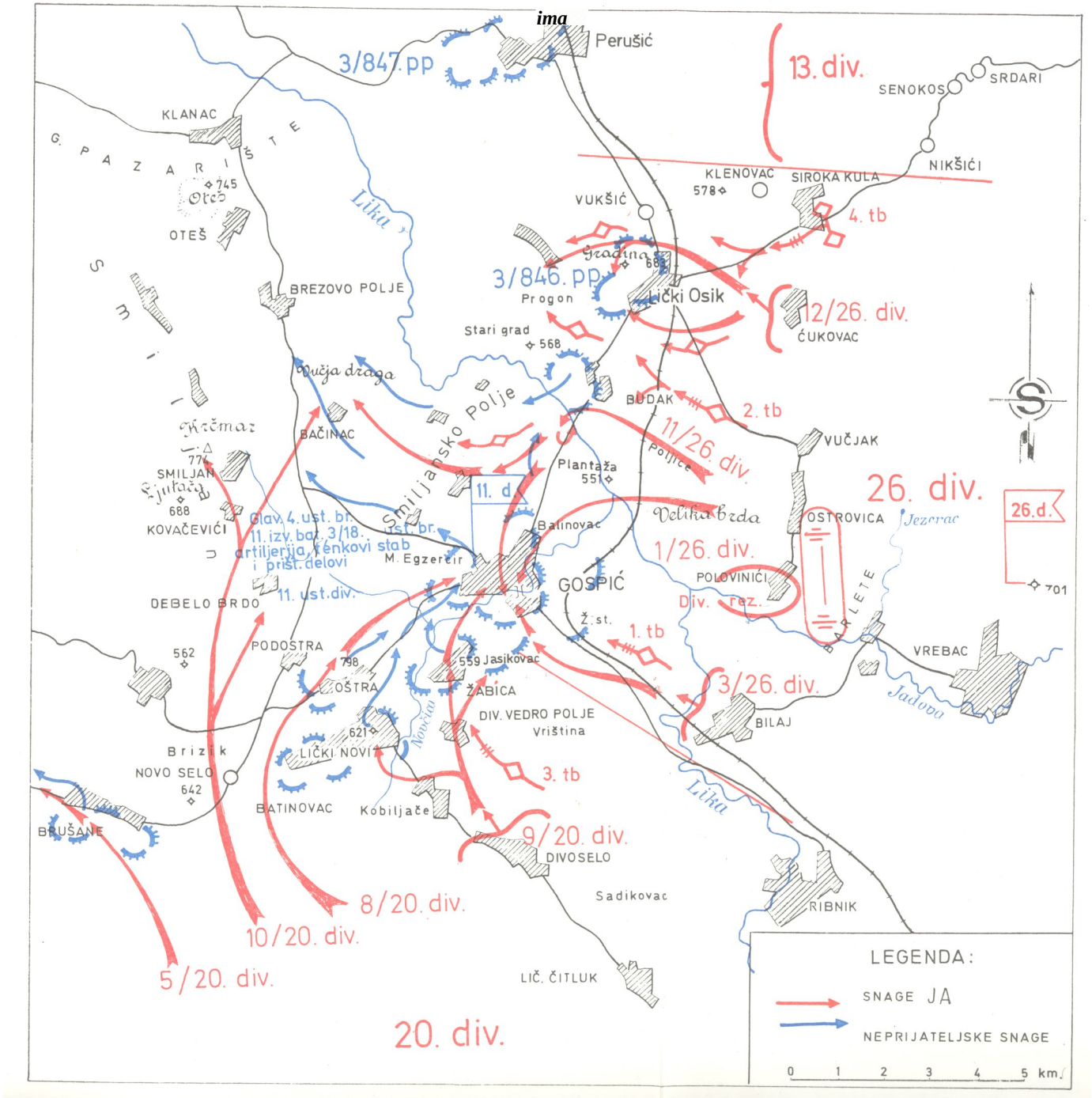
Posle izvršene pregrupacije snaga, Štab 20. udarne divizije je odlučio da svoj zadatak izvrši na sledeći način: glavnim snagama divizije (8, 9. i 10. udarna brigada, podržana artiljerijskim divizionom divizije i 3. tenkovskim bataljonom 1. tenkovske brigade) da napadne i uništi neprijatelja u rejonu Žabica — Lički Novi — Oštra (tt 798) i da dubljim obuhvatnim manevrom sa južne i jugozapadne strane Gospića izbije u pozadinu neprijatelja i spreči mu izvlačenje iz Gospića u tom pravcu, a pomoćnim snagama (5. prekomorska brigada) oslobodi Brušane i sadejstvuje 9. udarnoj diviziji u napadu na Baške Oštarije.

Divizija je otpočela napad 4. aprila u 06.00 časova.

Podržana artiljerijskom vatrom, 9. udarna brigada je napala na Žabicu i Lički Novi. Njene jedinice su oko 08.00 časova uspele da se desnim krilom približe Jasikovac šumi a levim krilom zauzmu ju-

[182] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 782—825; Knjiga depeša 4. armije; Operativni izveštaj 1. tenkovske brigade, O. br. 221 od 8. IV 1945. i Izveštaj 1. tenkovskog bataljona, br. 73 od 5. IV 1945, AVII, arhiva NOF-a, br. reg. 2/1, 1/2, 12/3 i 6/3, k. 315-A, 316 i 323.**

OSLOBOĐENJE GOSPIĆA 4. IV 1945.

žni deo Ličkog Novog i podiđu uporištima na k 559 (u Žabici) i k 621 (u Ličkom Novom). Uz jaku podršku artiljerije, neprijatelj je uporno branio ta dva položaja. Posle zauzimanja južnog dela Ličkog Novog neprijatelj je bio prisiljen da napušta pojedina uporišta dajući uzastopni otpor. Naročito je bilo otežano nastupanje 1. bataljona 9. brigade, koji je nastupao brisanim i jako tučenim prostorom sa flankirajućom vatrom iz rejona Žabice. Zbog kiše, snega i magle nije bilo moguće osmatranje, pa ni uspešno kontrabatiranje neprijateljske artiljerije, kao ni upotreba tenkova, tako da su jedinice u teškim uslovima produžile svoje nastupanje.

U 09.00 časova, podržan jednim tenkom i snažnom artiljerijskom vatrom, neprijatelj je preduzeo protivnapad na odsek 4. bataljona 9. brigade u južnom delu Ličkog Novog, ali nije imao uspeha. Kada ni ponovljenim protivnapadom, oko 10.00 časova, nije uspeo da izbaci jedinice 9. brigade iz Ličkog Novog, neprijatelj je bio konačno odbačen i prisiljen da se povuče u pravcu Gospića.

Posle artiljerijske podrške 9. brigade, pri napadu na Žabicu i Lički Novi, artiljerija je prenela vatru na Oštru (tt 798) i i omogućila jedinicama 8. udarne brigade da joj podiđu radi napada i njenog zauzimanja. Ostale snage 8. brigade i 10. udarna brigada prešle su preko komunikacije Gospić — Brušane.[183]

Dok su 9. i 8. brigada bile angažovane u borbi za Žabicu, Lički Novi i Oštru, 10. brigada je u 08.00 časova prešla komunikaciju Gospić — Brušane a zatim izvršila levi obuhvatni manevar oko Gospića i izbila u rejon Debelo Brdo — Vučja draga — Krčmar (tt 774), čime je blokirala Gospić sa zapadne strane. Za to vreme je 5. prekomorska brigada napala na Brušane i oko 08.00 časova ga oslobodila, a odmah zatim uputila dva bataljona u pravcu Baških Oštarija radi sadejstva sa jedinicama 9. udarne divizije koje su napadale na Baške Oštarije.

Između 10.00 i 12.00 časova nastalo je vatreno zatišje sa obe strane. To je Štab 20. udarne divizije iskoristio za pregrupaciju snaga radi definitivnog napada na Gospić. U tom cilju je naredio divizijskoj artiljeriji da otvori koncentričnu vatru po neprijatelju koji se još zadržao u nekim delovima Žabice i Ličkog Novog, a od komandanta 1. tenkovske brigade je zatražio da 3. tenkovski bataljon sadejstvuje u napadu 9. brigade na ostali deo Žabice i Ličkog Novog.

Ne sačekavši tenkove da stignu na svoj polazni položaj, 9. brigada je prešla u odlučni napad na neprijatelja u Žabici i Ličkom Novom. Posle ogorčene borbe, ona je uspela da oslobodi ta mesta i da natera neprijatelja u panično bekstvo ka Gospiću. Cim je video to povlačenje i neprijatelj sa Oštre (tt 798) napustio je svoje položaje ne sačekavši napad 8. brigade i odstupio u pravcu Gospića. Tada su se pojavili i tenkovi 3. tenkovskog bataljona koji su dali još više po-

[183] ***Zbornik,*** **XI, knj. 4, str. 180—194.**

leta borcima 9. i 8. brigade da gone neprijatelja, tako da su se oni već oko 13.00 časova nalazili u predgrađu Gospića.[184]

U 13.30 časova delovi 9. brigade forsirali su reku Bogdanicu iako su se nalazili pod snažnom bočnom vatrom neprijatelja iz rejona šumice Malog egzercirišta. Tom forsiranju sadejstvovala su i dva bataljona 8. brigade koja su levim obuhvatnim manevrom izbila do Malog egzercirišta i time olakšala napad levog krila 9. brigade. Na tom odseku neprijatelj je pružao jak otpor sa još ranije dobro utvrđenih položaja.

Tim uspešnim dejstvima sistem neprijateljske odbrane je bio ozbiljno narušen a neprijatelj pokoleban, tako da se počeo u paničnom bekstvu povlačiti iz Gospića u pravcu sela Pazarišta.

U 14.00 časova delovi 9. i 8. brigade produžili su napad kroz predgrađe Gospića ka centru i već oko 15.00 časova su pod borbom izbili u centar grada. Delovi tih brigada koji su nastupali desnom obalom reke Novčiće u pravcu grada bili su zadržani jugoistočno od mosta na toj reci. Neprijatelj je pružao ogorčen otpor iz solidno građenih bunkera sve do 16.00 časova, kada je uz podršku 3. tenkovskog bataljona slomljen i taj njegov otpor. Neprijatelj se povukao u jugozapadni deo Gospića, odakle je oko 18.00 časova proteran u istočni deo grada gde je oko 23.00 časa svaki otpor prestao.[185]

Jedinice 20. i 26. divizije su u tim borbama nanele neprijatelju sledeće gubitke: 1006 poginulih i 146 zarobljenih vojnika, podoficira i oficira, a zaplenile su: 5 tenkova, 27 topova raznih kalibara, 32 minobacača, 120 mitraljeza i puškomitraljeza, 34 automata i veće količine drugog naoružanja, municije i opreme, dok su one imale 42 poginula, 156 ranjenih i 2 nestala borca i rukovodioca, a gubitaka u naoružanju i opremi nisu imale.[184]

Gospić je oslobođen zajedničkim dejstvima 20. i 26. udarne divizije i jedinica koje su ih podržavale. Energičnim i smelim zalaganjem boraca i rukovodilaca, 20. divizija je brzo izvršila svoj zadatak, pa je mogla da sadejstvuje sa jedinicama 26. divizije u napadu na Gospić i da obavi veliki deo posla. Pred frontom napada 26. divizije nalazile su se glavne snage neprijatelja i ona im je nanela teške gubitke. Ipak, nije se smelo dozvoliti da se, zbog nebudnosti, jednom već zauzeti most i mostobran neprijatelja u rejonu sela Budaka izgubi, pa se ponovo morao vršiti napad radi njegovog ponovnog osvajanja. Time se izgubilo u tempu napada. Takođe i sa zakašnjenjem

[184] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 194—199; Operacijski izveštaj 3. tenkovskog bataljona br. 12 od 5. IV 1945; Borbeni izveštaj Artiljerijskog diviziona 20. divizije i Knjiga depeša 4. armije, depeše 20. divizije od 4. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/3, 16/6, 10/6 i 2/11, k. 323, 318 i 315-A.

[185] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 180—194 i Dnevnik depeša 20. divizije, AVII, arhiva NOP-a br. reg. 4/2, k. 317.

186 Prva tenkovska brigada 4. armije je imala 4 poginula i 4 ranjena borca, 1 uništen i 1 oštećen tenk — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 180—199.

1 dalmatinske brigade u prelazu reke Like izgubilo se dragoceno vreme da se jedinice 26. i 20. divizije spoje u rejonu Brezovo Polje — Vučja draga. Da se to pravovremeno postiglo poraz neprijatelja u rejonu Gospića bio bi još teži.

BORBE LEVE ARMIJSKE KOLONE

Oslobođenje Karlobaga

(Skica br. 13)

Jedinice 9. udarne divizije, ojačane sa tri bataljona mornaričke pešadije i podržane plovnim objektima Pomorske komande severnog Jadrana, a od savezničkih snaga podržane britanskom eskadrilom (pet) aviona tipa »spitfajer«, baterijom haubica i sa dva desantna broda za artiljerijsku podršku,[187] imale su zadatak da, dejstvujući u priobalskom delu, opštim pravcem Lukovo Sugarje — Karlobag — Jablanac, oslobode Baške Oštarije, Karlobag i ostrvo Pag i time omoguće snabdevanje jedinica 4. armije pomorskim putem.

Na pravcima dejstva 9. divizije, na jugozapadnim padinama planine Velebita, zemljište je izrazito krševito, besputno i gotovo sasvim golo. Neprijatelj je porušio ionako slab obalski put između Lukovog Sugarja i Karlobaga, a obala je strma i nepodesna za desant, sa malo tačaka gde je iskrcavanje moguće.

U rejonu Baške Oštarije — Karlobag — Crni i Ravni Dabar nalazile su se sledeče snage neprijatelja: glavnina Bataljona obalskih lovaca »Brandenburg«, delovi 392. artiljerijskog puka i Milicijski odred »Velebit«.[188] Sva uporišta neprijatelj je branio iz streljačkih rovova i zidanih bunkera, od kojih je veći broj bio zaštićen bodljikavom žicom, a delimično su se ispred položaja nalazila i manja minska polja.[189]

Na odsek Baške Oštarije — Konjsko — Karlobag napadala je 2. dalmatinska proleterska brigada, ojačana 3. bataljonom 3. udarne brigade i podržana divizijskom artiljerijom iz rejona Uzelci — Jelinići.

Prema zapovesti Štaba 9. divizije, artiljerijska priprema je trebalo da otpočne 4. aprila u 07.00 časova i da traje do 08.00 časova, kada će preći u napad 2. dalmatinska proleterska brigada.[190]

Tačno u određeno vreme otpočela je artiljerijska priprema, posle čega je 2. dalmatinska brigada prešla u napad. Pod zaštitom magle, koja je toga dana prekrila taj kraj, brigada je podišla neprijatelju

[187] ***Zbornik*, VIII, knj. 3. str. 522—525.**

[188] **Mesečni izveštaj Štaba 9. divizije br. 168/45 od 23. IV 1945, AVII,** arhiva **NOP-a, br. reg. 4/3, k. 845-A.**

arhiva NOP-a, br. reg. 2/2 i 1/1, k. 317 i 844; F. Schraml, *n.d.,* **str. 275.**

190 Štab 9. divizije je

zemljišta **napad 9. divizije otpočeti sa malim zakašnjenjem, a ne u 06.00 ča- — Depeše 9. divizije i Zapovest Štaba 9. divizije, Op. br. 96 od 2. IV 1945,** AVII, arhiva **NOP-a, br. reg. 2/2 i 9/2, k. 317 i 845-A.**

U uporištu Konjsko, iznenadila ga i oko 10.000 Časova odbacila u pravcu Baških Oštarija i sela Sušnja. Na prihvatnim položajima u rejonu Sušnja neprijatelj je pružao žilav otpor sve do 13.00 časova, kada se povukao na jako utvrđenu Uru i Veliku basaču. Obuhvatnim manevrom jedinice 2. dalmatinske proleterske brigade približavale su se sa severa i istoka Baškim Oštarijama, Uri i Velikoj basači. Posle snažne artiljerijske vatre, neprijatelj je zbačen sa Ure i Velike basače. Našavši se u poluokruženju, neprijatelj se iz Baških Oštarija u 19.20 časova povukao u pravcu Crnog i Ravnog Dabra. Pre povlačenja, on je uništio fortifikacijske objekte i slagališta municije.[191]

Posle proterivanja neprijatelja sa Ure i Velike basače, sa levog krila 2. dalmatinske proleterske brigade upućen je jedan bataljon u pravcu Karlobaga gde je neprijatelj pružao žilav otpor 3. bataljonu 3. udarne brigade, a sa dva bataljona je produženo gonjenje neprijatelja u pravcu Crnog i Ravnog Dabra.

U međuvremenu 3. bataljon 3. brigade, koji je nastupao u zahvatu komunikacije Lukovo Sugarje — Karlobag, došao je u borbeni dodir sa neprijateljem na Ognjilu i na okuci puta istočno od Ognjila. Posle jače borbe neprijatelj je potisnut na Jotlušu i Gradinu, gde je odranije imao fortifikacijska utvrđenja koja su bila pojačana bodljikavom žicom a podržavao ih je jakom zaprečnom vatrom artiljerije, minobacača i mitraljeza iz rejona Vidovca. I pored jakog otpora, neprijatelj je prisiljen na povlačenje. Odbrana neprijatelja je naglo popustila tek kada se ispoljilo uspešno dejstvo artiljerijskog diviziona 9. divizije po vatrenim položajima neprijatelja. Zbog zabacivanja jedinica 2. dalmatinske proleterske brigade ka komunikaciji Karlobag — Jablanac, neprijatelj je 5. aprila od 05.00 časova morao da napusti i Karlobag. Postavljajući bočne zaštitnice severno od te komunikacije a pod zaštitom mraka, on je uspeo da, iako neorganizovano, izvuče glavninu svojih snaga iz Karlobaga u pravcu Jablanca, ostavljajući sav materijal i naoružanje.[192]

Petog aprila oko 100 neprijateljskih vojnika iz Crnog Dabra izvršili su ispad u pravcu Baških Oštarija ali ih je 1. bataljon 2. dalmatinske proleterske brigade dočekao i, posle dvočasovne borbe, protivnapadom odbacio u pravcu Crnog i Ravnog Dabra, a zatim u pravcu Jablanca.[193]

U tim borbama je Artiljerijski divizion 9. udarne divizije vrlo dobro potpomagao pešadiju u borbi. Oni su neprijatelju naneli velike gubitke u ljudstvu i materijalu.[194]

[191] Bojna relacija 2. dalmatinske proleterske brigade i Operacijski dnevnik 9. divizije; AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/5 i 17/2, k. 846-A i 843.

[192] Izveštaj Štaba 3. bataljona 3. udarne brigade od 30. V 1945. i 5. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 49/1 i 51/1, k. 845-A.

[193] Bojna relacija 2. dalmatinske proleterske brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/5, k. 846.

194 poginulo je 50 a zarobljena su 42 neprijateljska vojnika. Između ostalog, zaplenjeno je C topova, 10 minobacača, 7 mitraljeza, 4 puškomitraljeza, 7

Desant na ostrvo Pag

(Skica br. 13)

Na ostrvu Pagu neprijatelj je sa 1473. tvrđavskim bataljonom i delovima Bataljona obalskih lovaca »Brandenburg« držao jako utvrđeno uporište u samom mestu Pagu, sa osloncem na okolne visove Sv. Juraj — Kršina — Gradac i selo Novalju, koje je bilo utvrđeno poljskom fortifikacijom. Sa ostrva Paga branio se ulaz u Planinski kanal, koji su sačinjavala ostrva sa obalom Hrvatskog primorja. Oslobođenjem ostrva Paga stvarala se mogućnost da se jedinice 4. armije nesmetano snabdevaju morskim putem, što je imalo poseban značaj s obzirom na broj i kvalitet puteva kroz Liku i Hrvatsko primorje, transportne mogućnosti 4. armije i sve veće udaljavanje njenih jedinica od osnovnih baza za snabdevanje. Tada je za dalje napredovanje pomorskim pravcem i za oslobođenje ostrva Jugoslovenska mornarica dobila izuzetno važnu ulogu u snabdevanju jedinica, njihovom transportu i vatrenoj podršci s mora.

Za desant na ostrvo Pag i njegovo oslobođenje određeni su: 3. udarna brigada 9. divizije (bez 3. bataljona) i tri bataljona mornaričke pešadije Pomorske komande severnog i Pomorske komande srednjeg Jadrana. Taj napad će podržavati britanske snage sa: artiljerijskom baterijom haubica 75 mm, dva desantna broda za artiljerijsku podršku (LCG) i eskadrilom aviona tipa »spitfajer«. U Zadru su, 2. i 3. aprila 1945, Štab 9. divizije i Pomorska komanda severnog Jadrana i po jedan predstavnik britanske ratne mornarice i vazduhoplovstva razradili sledeći plan:

— jedan bataljon mornaričke pešadije Pomorske komande severnog Jadrana iskrcaće se na ostrvo Pag 3. aprila u sumrak, gde će obrazovati i obezbediti desantnu osnovicu na liniji Grabovac — selo Gorica — zaliv Bas, a posle iskrcavanja 3. brigade prikupiće se u rejon sela Povijana u njenu rezervu;

— 3. brigada (bez jednog bataljona), ojačana bataljonom mornaričke pešadije i Artiljerijskim divizionom Pomorske komande severnog Jadrana, 4. aprila u 06.00 časova napašće neprijatelja u mestu Pagu a dva bataljona mornaričke pešadije napašće neprijatelja u selu Novalji.[195]

Flotila naoružanih brodova i flotila patrolnih čamaca (3 naoružana broda i 4 patrolna čamca) Kvarnerskog pomorskog sastava Pomorske komande severnog Jadrana imale su zadatak da obezbede iskrcavanje jedinica na ostrvo Pag od eventualnog dejstva neprijate-

vagona hrane i velike količine pešadijske i artiljerijske municije. Gubici jedinica 9. divizije — 5 poginulih i 25 ranjenih boraca.

[195] *Zbornik*, VIII, knj. 3, str. 520—525. i 566—573; Kapetan bojnog broda Janez Tomšič, *Uloga Jugoslovenske ratne mornarice u završnim operacijama Četvrte armije 1945. godine*, Vojnoistorijski glasnik, br. 2—3, 1955, str. 229—230 (ubydyce J, Tomšič, n. čl.),

ljevih brodova na pravcima prevoženja i u rejonima iskrcavanja, kao i da onemoguće izvlačenje neprijatelja morskim putem.

Sve snage 3. brigade i ojačanja predviđeni za desant prikupljeni su 3. aprila posle podne i uveče u Jarugi kod Nina, gde su očekivani brodovi za prevoženje na ostrvo Pag, a mornarička pešadija, predviđena za napad na neprijatelja u Novalji, prikupila se u Zatonu, severozapadno od Zadra. Planom je bilo predviđeno da se iskrcavanje svih jedinica izvrši 4. aprila u 01.30 časova.[196]

U iskrcavanju na ostrvo Pag došlo je do izvesnih zakašnjenja, što je, svakako, rezultat neuvežbanosti jedinica 3. udarne brigade u ukrcavanju i iskrcavanju, jer su prvi put učestvovale u pomorskodesantnim operacijama, bez prethodnog uvežbavanja. Ipak, desant je uspešno obavljen i napad na neprijatelja u Pagu je počeo.

Pet »spitfajera« su 4. aprila u 07.00 časova kružili iznad položaja oko grada Paga i zapaljivim bombama i mitraljiranjem napali neprijatelja na Gradcu. Time su olakšali 3. brigadi da, po kiši i magli, podiđe Pagu. Brigada je u 08.00 časova prešla u napad, podržana od avijacije i artiljerije. Ona je uspela da zauzme položaje Kršinu i Gradac i odbaci neprijatelja u Pag. Jedino se neprijatelj uspeo zadržati na Sv. Jurju, i pored više juriša delova 2. bataljona 3. brigade. U toku 4. aprila vođene su borbe na prilazima Pagu. Artiljerija i avijacija su stalno podržavale pešadiju, ali je neprijatelj pružao ogorčen otpor na prilazima gradu. Napad je produžen i u toku noći, ali bez rezultata. Sutradan, 5. aprila, brigada je, posle snažne jednočasovne artiljerijske vatre po uporištima neprijatelja u Pagu, u 16.00 časova prešla na juriš i posle jednočasovne ulične borbe oslobodila Pag.[197]

Napad na neprijateljski garnizon u Novalji izveli su 1. bataljon mornaričke pešadije Pomorske komande severnog Jadrana i 2. bataljon mornaričke pešadije Pomorske komande srednjeg Jadrana. U samom početku borbi neprijatelju je uspelo da brodovima izvuče veći deo svojih snaga i da ih prebaci u Jablanac, a ostatak je zarobljen ili uništen. Tako je Novalja oslobođena 4. aprila u 09.00 časova.

U borbama na ostrvu Pagu neprijatelj je pretrpeo teške gubitke. Prema podacima 9. divizije i Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije,[198] poginulo je 135 a zarobljeno 210 neprijateljskih vojnika, po-

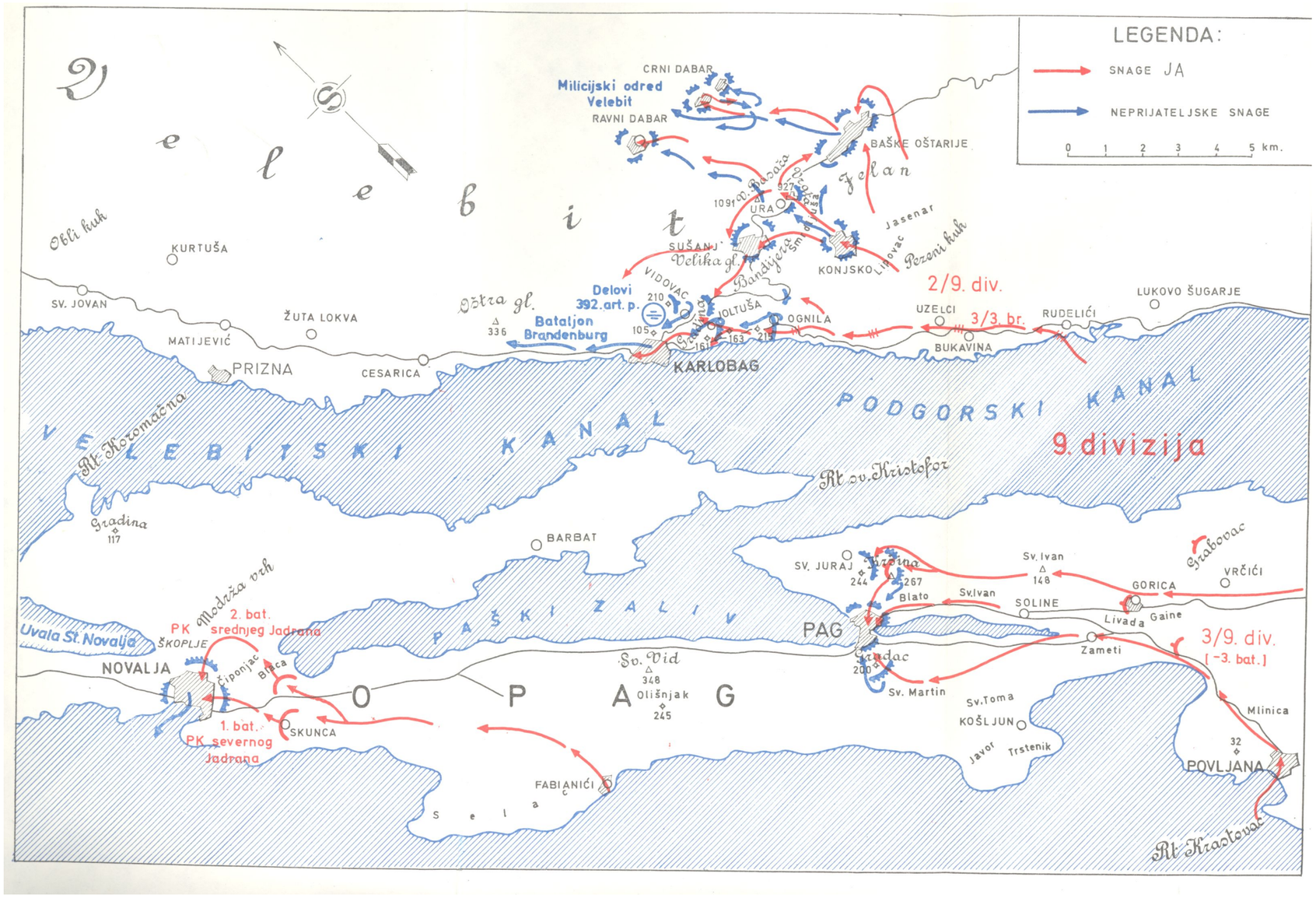
[196] Zapovest Štaba 3. brigade od 2. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/7, k. 2023; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ*, str. 364—367.

[197] Operacijski izveštaj Štaba 3. brigade od 6. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/1, k. 845-A.

[198] Odlukom Štaba Jugoslovenske mornarice 7. IV 1945. formiran je Kvarnerski odred mornaričke pešadije u čiji su sastav ušli: dva bataljona mornaričke pešadije Pomorske komande severnog Jadrana, po jedan bataljon pomorskih komandi srednjeg i južnog Jadrana, Udarna grupa, Vod za vezu i 2. haubička baterija Obalskog diviziona Pomorske komande severnog Jadrana. Taj odred je ušao u sastav Pomorske komande severnog Jadrana. — Izvod iz operativnog dnevnika Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/6, k. 2025.

Skica br. 13

OSLOBOĐENJE KARLOBAGA I DESANT NA OSTRVO PAG 4. I 5. IV 1945.

doficira i oficira, dok su oni imali 33 poginula i 73 ranjena borca i rukovodioca.

Savezničko vazduhoplovstvo je uspešno podržavalo jedinice 3. brigade (jedan avion je oštećen u borbi), dok dva desantna broda za artiljerijsku podršku, koja su 4. aprila dejstvovala vatrom po Pagu, nisu bila najpreciznija, pa je njihova vatra morala biti obustavljena, jer je ugrožavala jedinice 3. brigade, koje su sa južne strane napadale grad.

Jedinice 9. divizije i Pomorske komande severnog Jadrana uspešno su izvršile postavljeni zadatak. Istina, desantne operacije su pokazale i izvesne nedostatke: slabo dejstvo trupa u rejonu Paga i Novalje, slaba organizacija veze i snabdevanja. Ti nedostaci su proizašli iz uverenja da će ostrvo Pag biti lakše i brže oslobođeno, pa se tome pri planiranju nije posvetila odgovarajuća pažnja.[199]

GONJENJE NEMACKOG 15. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA

Opšta situacija, raspored i zadaci jedinica 4. armije

(Skica br. 14)

Pretrpevši poraz u Lici, a naročito u borbama za Bihać i Gospić, nemački 15. brdski armijski korpus je, pored velikih gubitaka u živoj sili, izgubio i gotovo celokupno teško naoružanje i opremu. Posle oslobođenja Gospića, 4. aprila, njegove snage su vodile uglavnom zaštitničke borbe, i to sa većim jedinicama.[200]

Komandant nemačke 392. legionarske divizije general-lajtnant Johan Mikl (Johann Micki), kome je u taktičkom pogledu bila potčinjena ne samo ustaško-domobranska 11. divizija već i ostali manji delovi koji su se nalazili u zoni njegove odbrane, početkom aprila je došao do zaključka da se saveznici neće iskrcati na Jadransku obalu, ali da će jedinice 4. armije nastojati da potpuno ovladaju sa njom kako bi, pre svega, stavili pod svoju kontrolu luke Sušak i Rijeku. To su potvrđivali izveštaji koji su govorili o pokretima jakih snaga 4. armije iz doline Une prema zapadu, zatim pojačana vazdušna izviđačka delatnost i napadi na komunikacije, a takođe i izviđanje borbom istočno od Babinog Potoka i jugoistočno od Gospića. Očekivao je koncentričan napad jedinica 4. armije prema Otočcu i Gospiću a zatim prema Rijeci, zbog čega je predložio da jače grupiše snage u rejonu Otočca. To je bilo u skladu i sa opštim zadatkom divizije, koja je imala da se pred nadmoćnijim snagama povlači tako »da komunikacije koje vode prema Karlovcu budu osigurane, pa makar i na-

[199] **Borbena relacija za otok Pag Štaba 4. armije; Bojne relacije 3. brigade od 5. VI 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/3 i 6/1, k. 312-A i 844; *Zbornik*, VIII, knj. 3, str. 520—521.**

[200] **Knjiga depeša 4. armije, depeša od 7. IV 1945. upućena Generalštabu JA i GŠH, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/11, k. 315-A.**

-uštrb odbrane obale«.[201] Međutim, taj predlog je odbio komandant nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa general Fen. On je 4. aprila naredio 392. legionarskoj diviziji da po svaku cenu održi položaje, i da joj 104. lovačka divizija dolazi u pomoć pravcem Prijeboj — Otočac. Sutradan, na pitanje komandanta 392. legionarske divizije gde je 104. lovačka divizija, komandant 15. brdskog armijskog korpusa je odgovorio da je ona morala skrenuti na sever, prema Primišlju. Time je onemogućena koncentracija snaga, pa je i zapadna grupa 15. brdskog armijskog korpusa dočekala napad 4. armije u sličnom kordonskom rasporedu kao i istočna grupa, koja je dobrim delom i zbog toga doživela težak poraz.[202]

Zbog nesigurnosti komunikacija preko Kapele ka Karlovcu, koje su stalno ugrožavale jedinice 43. divizije iz pozadine, a očekujući napad jedinica 4. armije s fronta, komandant 392. legionarske divizije je još krajem marta naredio da se baza za snabdevanje sa linije Oštarije — Jezerane — Križpolje prebaci na pravac Senj — Novi — Crikvenica. Prebacivanje materijalnih sredstava je bilo u toku kada je počeo napad 4. armije na 392. legionarsku i ustaško-domobransku 11. diviziju, ali su pozadinske jedinice i ustanove zadržale svoj raniji raspored, tako da je u Josipdolu i dalje bila glavna baza divizije. Takav postupak komandanta 392. legionarske divizije, da materijalno obezbedi povlačenje prema Rijeci, očito ukazuje na njegovo neverovanje u mogućnost izvršenja zadatka koji je pred njega postavio komandant 15. brdskog korpusa a što je očekivao i komandant Grupe armija »E«. Raspored baze za snabdevanje jasno govori da je komandant 392. legionarske divizije general-lajtnant Mikl smatrao da pod pritiskom jedinica 4. armije neće moći da odstupi preko Josipdola ka Karlovcu.[203]

Za vreme ofanzivnih dejstava 4. armije s fronta u Lici, njena 43. divizija, koja se nalazila u Gorskom kotaru, takođe je razvila ofanzivna dejstva u pozadini neprijatelja. Ona je ispadima i pritiskom na uporišta i komunikacije sprečavala upućivanje pojačanja ka frontu i vezivala je neprijatelja za pojedine odseke i na taj način mu onemogućavala manevar snagama.

Tako je, 3/4 aprila, njena 3. brigada, podržana baterijom topova 75 mm, napala na uporišta ustaško-domobranske 11. divizije u Kamenici, Bukovlju i Lučanima, zapadno i severno od Brinja. U Bukovlju se nalazio garnizon jačine 70 ustaša, smešten u bunkerima i ograđen bodljikavom žicom, u Lučanima 120 ustaša a u Kamenici 140 ustaša, takođe u bunkerima. Posle tročasovne žestoke borbe, 4. aprila u 03.00 časa zauzeta su uporišta u Bukovlju i Lučanima, dok uporište u Kamenici brigada nije uspela likvidirati, jer je neprijatelj planski branio sve zaseoke i čitav teren Kamenice.

[201] Izjava Lera, AVII, nemačka arhiva, br. reg. 1/1, k. 70.

[202] *Oslobodilački pohod na Trst*, str. 137; Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 64 od 10. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 316.

[203] Izjava Lera, AVII, nemačka arhiva, br, reg. 1/1, k, 70; *Oslobodilački pohod na Trst*, str. 138.

U toku 4. aprila delovi Primorsko-goranskog odreda 43. divizije vodili su borbu u rejonu Lokava protiv delova 1046. pešadijskog nuka 237. pešadijske divizije koji su se nalazili na maršu od Sušaka oreko Gornjeg Jelenja za Lokve. Odred je uputio manje delove u rejon **Kamenjaka** radi dejstva u neprijateljskoj pozadini. Sutradan ie u rejonu Lokava angažovana i 2. brigada, tako da su sledečih desetak **dana** jedinice 43. divizije vodile žestoke borbe u **tome** rejonu. Važnost tih položaja za neposrednu zaštitu Rijeke povećala se i potrebom **da** se prihvate razbijeni delovi 15. brdskog armijskog korpusa koji su se u teškim uslovima izvlačili prema Kraljevici.[204]

Zbog poraza 15. brdskog armijskog korpusa u dolini Une, Štab 97. armijskog korpusa je već krajem marta 1945. izvukao 237. pešadijsku diviziju iz Istre i dodelio joj za odbranu Rijeku i ostrva Krk, Cres i Lošinj. Njen 1048. pešadijski puk stigao je 1. aprila u Hreljin i Kraljevicu, 1046. pešadijski puk 3. aprila u Mrzlu Vodicu a 4. aprila u Lokve, dok je 1047. pešadijski puk i dalje ostao u Puli. U stvari, glavni zadatak 237. pešadijske divizije bio je odbrana Rijeke i prihvat jedinica 15. brdskog armijskog korpusa koje se budu povlačile u tom pravcu.[205]

Borbe delova 13. divizije u rejonu Lokava su, u stvari, prvi borbeni dodir jedinica 4. armije sa jedinicama 97. armijskog korpusa Grupe armija »C«, koja se branila u Italiji i do stare jugoslovensko-italijanske granice. Zbog brzih i efikasnih operacija 4. armije, nemačko komandovanje je bilo prisiljeno da uskoro angažuje čitav taj korpus protiv njenih jedinica. Time je 4. armija već na samom početku svojih operacija privukla i vezala za sebe snage 97. armijskog korpusa, čime je sprečila njegovo eventualno angažovanje u borbama **u** Italiji protiv tamošnjih snaga saveznika.

Razbijanjem i uništenjem dela neprijateljskih snaga pred frontom 4. armije, kao i oslobođenjem niza mesta na liniji Vrhovine — Gospić — ostrvo Pag, u kojima je neprijatelj imao svoja uporišta, čitav sistem odbrane nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa bio je tako rastrojen i dezorganizovan da on više nije bio u stanju, ni na jednom pravcu, da pruži jači otpor jedinicama 4. armije. Sledeče borbe 4. armije predstavljaju, u suštini, gonjenje potučenog nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa.[206]

Trupe 4. armije u potpunosti su izvršile sve zadatke postavljene armijskom zapovešću od 2. aprila i stvorile uslove za dalja ofanzivna dejstva prema Otočcu i Senju.

205 Na traženje komandanta Jugoistoka general-pukovnika Lera 97. armijski korpus je uputio jedan puk 237. pešadijske divizije iz Rijeke u pravcu Crikvenice da prihvati razbijene delove 15. brdskog armijskog korpusa. — izjava Lera, AVII, nemačka arhiva, br. reg. 1/1, k. 70; Obaveštajni pregled Štaba 4. armije od 2. 3. 4. 6. i 8. a Prira 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 24/2,

Schraml, *n.d.*, str. 277.

AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/11, k. 315-A.

Kako su se događaji brzo razvijali, a dinamika borbe zahtevala hitne odluke i naređenja, to je Štab 4. armije, do kraja ličko-primorske operacije, najčešće komandovao jedinicama putem pojedinačnih naređenja, pismeno ili preko radija i telefona, a često i ličnim dodirom — usmeno, izdavanjem direktnih naređenja od strane komandanta 4. armije ili preko jednoga od članova svoga štaba koji se nalazio na licu mesta.

Pred frontom 4. armije, 5. aprila uveče situacija je bila sledeća: glavnina nemačke 392. legionarske divizije nalazila se u Otočcu a ostalim delovima je kontrolisala komunikacije Otočac — Žuta Lokva, Brinje — Žuta Lokva — Vratnik — Senj i Jablanac — Senj — Sušak. U širem rejonu Ogulina nalazilo se nekoliko uporišta, kao i okružene snage u rejonu Čudinog klanca. Ta divizija je u borbama 4. i 5. aprila pretrpela teške gubitke a ustaško-domobranska 11. divizija je, praktično, izbačena iz borbe.[207]

Divizije 4. armije nalazile su se u sledečem rasporedu:

— 19. udarna divizija glavnim snagama, 6. i 14. brigadom, izbila je na liniju Um — Vital — Prozorina — selo Obilje, tj. na položaje ispred neposredne odbrane Otočca, a pomoćnim snagama, 5. brigadom, okružila je Čudin klanac. Divizija se pripremala da 6. aprila izjutra napadne i uništi neprijatelja u Čudinom klancu i Otočcu;

— 13. udarna divizija se nalazila u rejonu Perušića;

— 26. i 20. udarna divizija na prostoru Gornje Pazarište — Gospić — Brušane;

— 9. udarna divizija u rejonu Baške Oštarije — Ravni Dabar — Karlobag i na ostrvu Pagu, gde su se sređivale, odmarale i pripremale za dalja dejstva.

Za odstupajućim neprijateljem preko Velebita i u pravcu Jablanca, 26. i 9. udarna divizija uputile su goneće odrede.

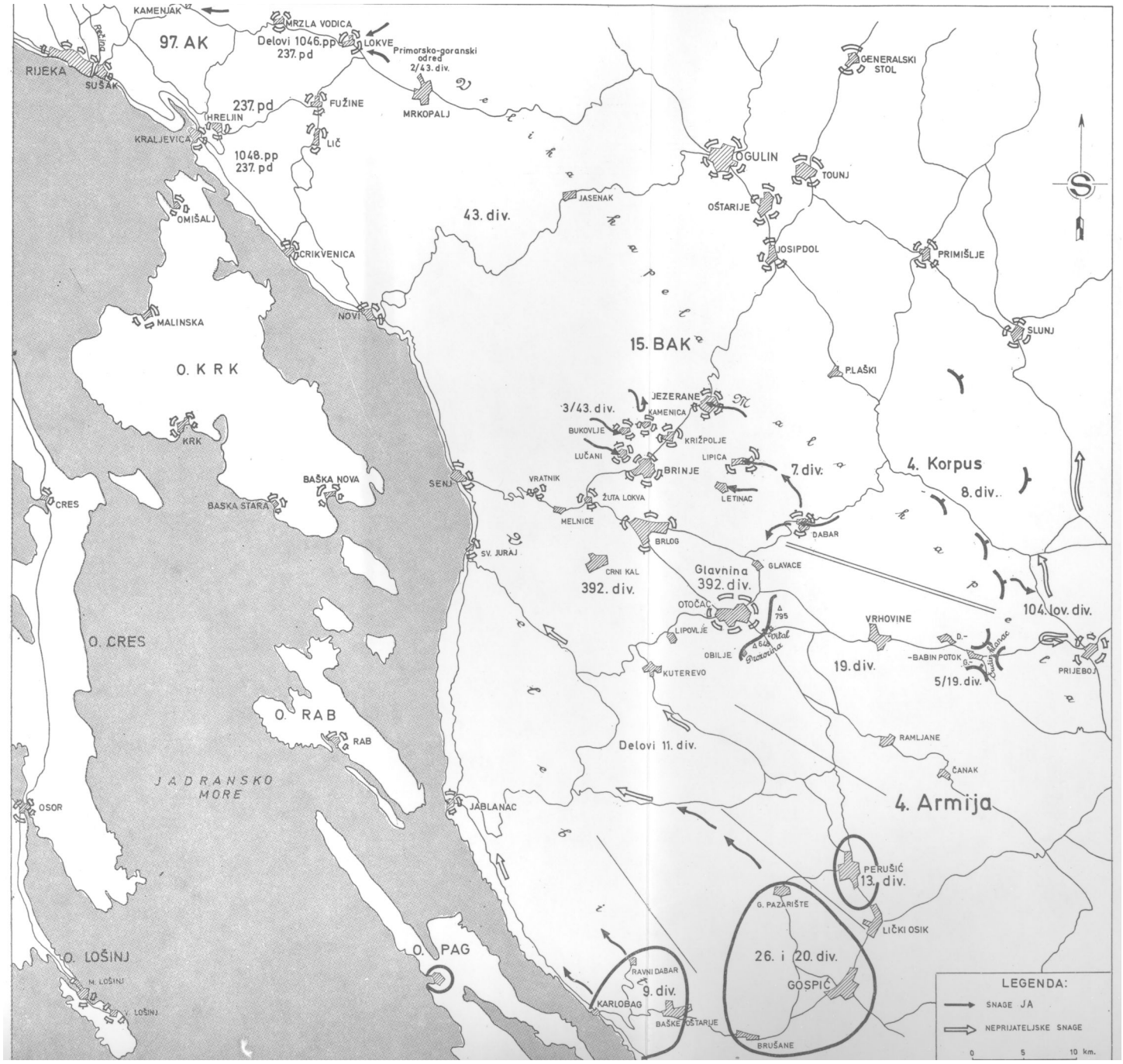
Na osnovu takve situacije, Štab 4. armije je doneo odluku da sa glavnim snagama što pre stigne na širi prostor Otočac — Brinje radi uništenja neprijateljskih snaga u Otočcu, Brinju i Senju i da im ne dozvoli izvlačenje prema Ogulinu i Rijeci. U tom smislu je 6. aprila izjutra izdao naređenje[208] za uništenje neprijatelja u Otočcu, Brinju i Senju, postavljajući jedinicama zadatke:

[207] Prema nepotpunim podacima Štaba 4. armije, neprijatelj je u borbama 4. i 5. aprila pretrpeo sledeće gubitke: 1690 poginulih, 650 zarobljenih i veći broj ranjenih, izgubio je 5 tenkova, 40 topova, 45 minobacača, 83 mitraljeza, 82 puškomitraljeza, 40 automata, 1200 pušaka, veće količine municije, vozila, hrane, odeće, obuće i druge ratne opreme. Jedinice 4. armije imale su 86 poginulih i 271 ranjenog borca i rukovodioca. — Knjiga depeša 4. armije, depeša upućena Generalštabu JA i GS Hrvatske, 6. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/11, k. 315-A.

[208] To naređenje je, verovatno, napisano još 5. aprila posle podne a 6. aprila je zavedeno u arhivu i upućeno jedinicama. To se može zaključiti po tome što se u naređenju govori da je neprijatelj okružen u Pagu, a isti je oslobođen 5. aprila u 17.00 časova. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 170—173.

Skica br. 14

SITUACIJA PRED FRONTOM 4. ARMIJE 5. IV 1945.

— 19. diviziji da sa dostignutih položaja vrši pritisak na Otočac radi njegovog zauzimanja;

— 26. diviziji da ubrzanim maršem, najkraćim pravcem, izbije na prostoriju Lipovlje — Brlog — Crni Kal sa zadatkom da zatvori komunikacije Otočac — Krč — Sv. Juraj (sada: Jurjevo) i Otočac — Rapajići — Senj i vrši pritisak na Otočac;

— 9. diviziji da produži napad pravcem Karlobag — Jablanac — Senj;

— 13. diviziji da usiljenim maršem izbije istočno od Brinja na liniju Veliki Kut — Kalanje vrh — Brlog radi napada na Brinje sa te strane;

— 20. diviziji da se zadrži u rejonu Perušića u armijskoj rezervi, i

— 1. tenkovskoj brigadi da uputi dva tenkovska bataljona na pravac napada 19. divizije radi zauzimanja Otočca.[209]

U oslobođenom Karlobagu formirana je baza, tako da je snabdevanje 4. armije prebačeno na pravac Karlobag — Gospić — Otočac.[210]

Od 4. udarnog korpusa Štab armije je zatražio da po oslobođenju Brinja angažuje potrebne snage radi odbacivanja neprijatelja od pravca Bihaća i Slunja i da sa delom snaga, zajedno sa jedinicama 4. armije, nastupa u pravcu Ogulina.[211]

Oslobođenje Otočca

(Skica br. 15)

Izvršavajući dobijeni zadatak, 19. udarna divizija je 6. aprila otpočela napad 6. i 14. brigadom na Otočac a 5. brigadom na Cudin klanac.

Jedinice 14. udarne brigade, uz snažnu podršku artiljerije iz rejona Lešća, vršile su jak pritisak na Umac i Vinicu, gde je neprijatelj bio veoma uporan i pružao jak otpor. I pored velikih gubitaka, on je krajnjim zalaganjem i protivnapadima branio te položaje, tako da je Umac zauziman dva puta. Konačno je zauzet u 12.00 časova a Vinica je osvojena tek oko 16.00 časova. Ovlađivanjem Umcem i Vinicom došlo se do pogodnih položaja za direktan napad na Otočac. U tom momentu stigla je i jedna četa 2. tenkovskog bataljona na poluraskrsnicu puteva istočno od Prozora, gde ju je neprijatelj obasuo jakom artiljerijskom vatrom. Za vreme te artiljerijske vatre Štab 14. udarne brigade primetio je da se neprijateljska m iz Otočca izvlači ka Kompolju. Da bi se to osujetilo, otvorena je artiljerijska vatra po neprijateljskoj motorizaciji koja se izvlačila, izme-

[209] **Zapovest 1. tenkovske brigade, O. br. 219 od 6. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/3, k. 323.**

[210] ***Oslobodilački pohod na Trst,* str. 100.**

[211] **Knjiga depeša 4. armije, depeša od 6. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/11, k. 315-A.**

đu Otočca i sela Orovca, uz jednovremeni napad pešadije i tenkova na južni deo Otočca. U 16.50 časova 14. brigada je pod borbom, jednovremeno sa tenkovima, ušla u Otočac i oslobodila ga od neprijatelja, za kojim su upućeni u gonjenje 4. bataljon i tenkovska četa. Oni su gonili neprijatelja do sela Kompolja, gde su zanoćili.[212]

Za to vreme je 6. udarna brigada preduzela napad preko zapadnog dela Uma i Poduma. Neprijatelj se grčevito branio sve do 13.00 časova, kada je pod borbom počeo odstupati ka Otočcu. Dalje gonjenje neprijatelja nastavio je 1. bataljon sa zadatkom da preko Starog Sela izbije u rejon Kompolja, gde da preseče komunikaciju Otočac — Brlog i spreči odstupanje neprijatelja iz Otočca tim pravcem. Jake pobočnice neprijatelja zadržavale su taj bataljon sve dok se njegove snage nisu povukle iz Otočca, a zatim su se i one povukle gonjene vetrom artiljerije i tenkova.

Da bi se prestigao neprijatelj i onemogućilo njegovo izvlačenje ka Žutoj Lokvi, preko Glavača i Drenovog Klanca upućena je prema Brlogu glavnina 6. brigade sa jednom četom tenkova 2. tenkovskog bataljona. Uskoro je pristigao i 4. tenkovski bataljon, koji je takođe imao zadatak da u rejonu Brloga, u sadejstvu sa 6. udarnom brigadom, preseče odstupnicu neprijatelju. Deo pešadije 6. brigade prebacio se tenkovima a deo kamionima. Oni su imali zadatak da na pogodnim položajima sačekaju i napadnu neprijatelja koji je odstupao. Međutim, njegova zaštitnica upravo je stigla u Brlog i otvorila jaku mitraljesku i artiljerijsku vatru po pešadiji i tenkovima. Pešadija se razvila za borbu a tenkovi su veoma uspešno dejstvovali, tako da je neprijatelj ubrzo odbačen u pravcu Rapajinog Dola, pa je 6. brigada zanoćila u Brlogu a delovi 14. brigade u Kompolju.[213]

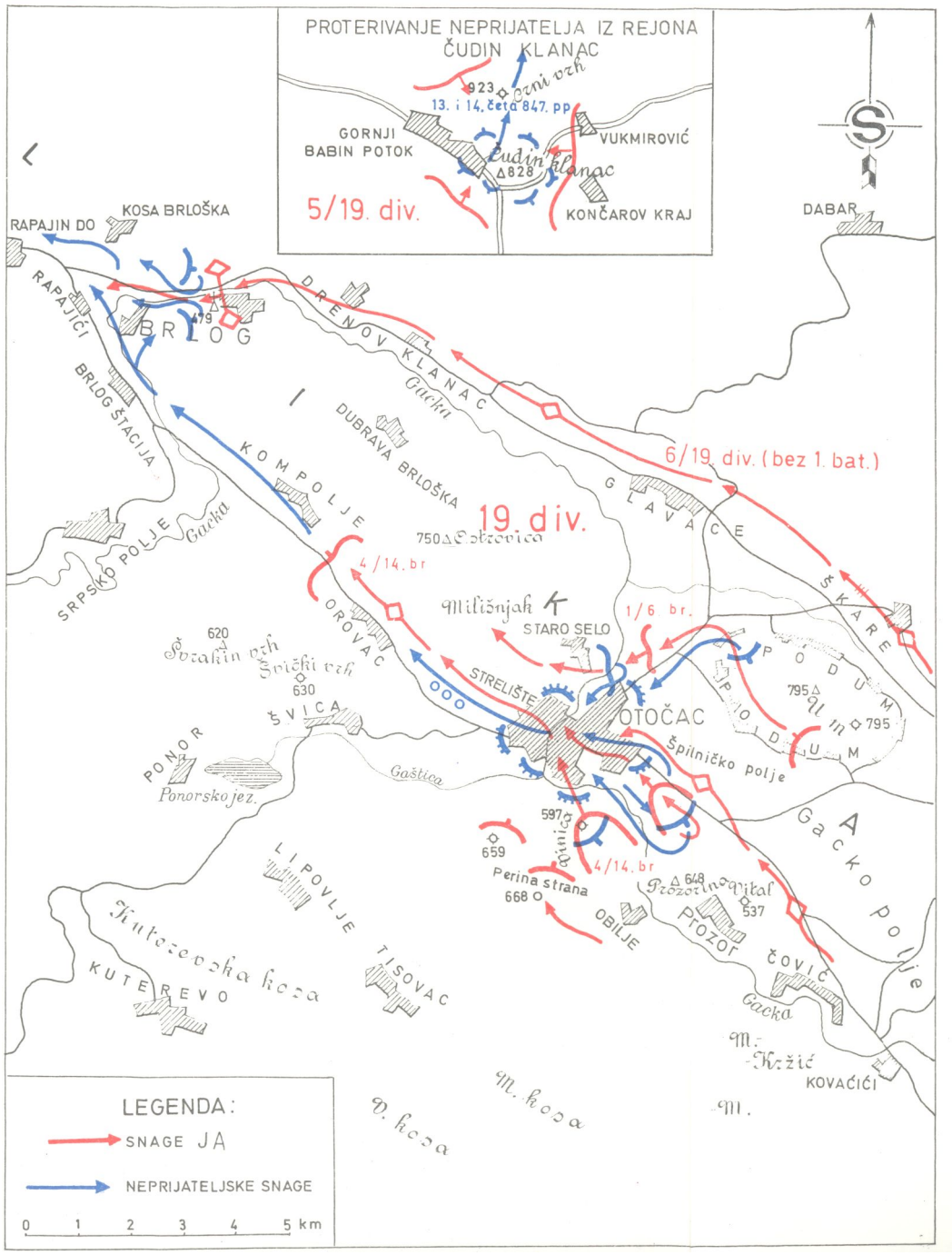
Toga dana u 14.45 časova tri bataljona 5. udarne brigade 19. divizije, sa pridatom baterijom protivoklopnih topova, napali su okruženog neprijatelja u Čudinom klancu. Neprijatelj je imao dobro organizovan vatreni sistem i veoma jaka i dobro naoružana utvrđenja, tako da se razvila višečasovna žestoka borba. Videći pred sobom upornog i drskog napadača neprijatelj se odlučio na proboj iz okruženja. Dalji boravak u Čudinom klancu, bez intervencije iz susednih garnizona, značio je za njega potpuno uništenje. Zato je u 21.00 čas otvorio snažnu vatru iz celokupnog naoružanja, naročito u pravcu Crnog vrha (k 923). Žestoka vatra na uskom frontu izazvala je pometnju kod 3. čete 1. bataljona, koja je držala u blokadi neprijatelja na tom odseku. To neprijatelj koristi i, uz podršku jake vatre iz automatskog oružja, izvodi nagli ispad. Dolazi do borbe prsa u prsa u kojoj su obe strane pretrpele teške gubitke. Koncentracijom svih

[212] Relacije 14. brigade i 19. divizije i Operativni izveštaj 2. tenkovskog bataljona, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/5 i 15/3, k. 1023, 1021 i 323.

[213] ***Zbornik,*** XI, knj. 4, str. 269—274 i 559—579; Relacija 6. brigade i Operacijski izveštaj 4. tenkovskog bataljona, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/7 i 18/3, k. 1022 i 323; M. Babić, ***n.d.,*** str. 206 i 207; Od ***tenka do brigade,*** Beograd 1954, str. 86.

Skica br. 15

OSLOBOĐENJE OTOČCA 6. IV 1945.

snaga i vatrenih sredstava na uskom delu fronta, duboko ešeloniranim borbenim poretkom, iznenadnim i smelim napadom neprijatelj je uspeo da se većim delom snaga probije kroz šume u pravcu Crnog vrha. U Čudinom klancu on je ostavio sve teško pešadijsko naoružanje, artiljeriju i komoru, ali je već sledećeg dana kod Dabra naišao na jedinice 4. udarnog korpusa koje su ga delom uništile a delom zarobile.[214]

Proterivanjem neprijatelja iz Cudinog klanca, skraćen je front napada 19. udarne divizije i stvorene mogućnosti za njeno prikupljenije dejstvo.

Okruženje neprijatelja u Otočcu, kako je to bilo predviđeno naredbom Štaba 4. armije od 6. aprila, pa prema tome i njegovo uništenje, nije izvršeno. Neprijatelj se iznenada i naglo povukao, tako da jedinice 26. udarne divizije nisu mogle stići da mu u rejonu Brloga preseku odstupnicu. To je pokušao učiniti Štab 19. divizije upućivanjem dela svojih snaga sa tenkovima u taj rejon, kao i dejstvom jednim bataljonom preko Starog Sela ka Kompolju. U oba slučaja snage su bile preslabe za takav zadatak a i kasno su poslate. Stiče se utisak da je Štab 4. armije očekivao da će neprijatelj u rejonu Otočca pružiti jači, organizovaniji i duži otpor, pa je zato nastojao da na toj prostoriji koncentriše dve ojačane divizije — 19. i 26. Zbog toga, verovatno, i nije ranije uputio tenkove iako ih je komandant 19. divizije dva puta tražio a taj zahtev je, svakako, ponovio i na referisanju u Štabu 4. armije 5. aprila uveče. Po svemu izgleda da tenkovi nisu mogli biti upućeni i stići za napad 5. aprila izjutra, jer ih je posle oslobođenja Gospića trebalo srediti i popuniti gorivom i municijom. Pored toga, trebalo je izvesno vreme i za savlađivanje prostora do Gackog polja, ali za učešće u napadu 6. aprila pre podne mogli su stići, i njihov učinak bi tada, sigurno, bio veći. Njihova upotreba 6. aprila posle 16.00 časova je sasvim zakasnila.

Situacija kod neprijatelja posle oslobođenja Otočca

Nemački 15. brdski armijski korpus je 4. aprila pretrpeo takav udar da se bez predaha nije mogao lako oporaviti. On više nije bio sposoban za upornije i duže borbe. Njemu je bilo potrebno vreme da se sredi, ali mu to jedinice 4. armije i 4. udarnog korpusa nisu dozvolile.

U toku 4. i 5. aprila jedinice 7. udarne divizije su očistile od neprijatelja Dabar, Lipicu i Letuš a zatim i Jezerane, gde su stupile u vezu sa jednom brigadom 43. divizije. Time je odstupnica nemačkoj 392. legionarskoj diviziji prema Josipdolu i Karlovcu bila presečena.[215]

[214] **Relacija 5. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/7, k. 1010.**

[215] **Knjiga depeša 4. armije, depeše od 4, 5. i 6. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/11, k. 315-A.**

• Oslobođenjem Otočca neprijatelj je odbačen na komunikaciju Žuta Lokva — Senj, bez izgleda da bi se mogao probiti prema Karlovcu i Ogulinu. Stanje kod njegovih snaga je bilo teško. Slabiji delovi koji su odstupali ispred 9. i 26. udarne divizije nisu imali nikakvog izgleda na uspešnu odbranu. Situaciju na tom pravcu mogla je da popravi nemačka 237. pešadijska divizija 97. armijskog korpusa. Ali ona nije pokazivala nameru da se angažuje u borbama u Lici, na operativnom području nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa, već je samo nastojala da na sebe privuče deo snaga 4. armije i time pomogne 392. legionarskoj diviziji ili da joj, u krajnjem slučaju, posluži za prihvat. U Ogulinu su se nalazile oslabljene snage, jer je jedan njihov bataljon već ranije angažovan za pojačanje fronta u Lici, na pravcu Vrhovine — Prijeboj. Snage iz rejona Karlovac — Generalski Stol jednim delom su angažovane kod Primišlja a drugim delom su morale osigurati komunikaciju Ogulin — Karlovac, kao i sam Karlovac, na koji su vršile jak pritisak snage iz Korduna, Slovenije, Zumberka i Pokuplja, koje su se nalazile pod komandom glavnih štabova Hrvatske i Slovenije. I nemačka 104. lovačka divizija je 5. aprila odustala od pokreta ka Otočcu i usmerena je prema Karlovcu, vodeći teške borbe protiv jedinica 4. udarnog korpusa Glavnog štaba Hrvatske.

U takvoj situaciji, komandant 392. legionarske divizije general-lajtnant Mikl, svestan da se ne može suprotstaviti 4. armiji, 6. aprila uveče uputio je komandantu nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa generalu Fenu radiografsku depešu kojom ga izveštava da su ostaci njegove divizije odbačeni na liniju Žuta Lokva — Jablanac i da je prevoj preko Kapele izgubljen. Time je i veza sa severom prekinuta. On je nameravao da se sa jedinicama povuče na prevoj Vratnik, ali nije bio uveren da će taj položaj, s obzirom na jačinu protivnika, moći da održi duže od 24 časa. Sve snage u tom rejonu stavio je pod komandu komandanta 847. puka pukovnika Rajzingera (Reisinger), ali je on od 846. i 847. puka mogao prikupiti samo nešto više od 200 ljudi. Zato je komandant 392. divizije molio da mu se odobri da se pod borbom povuče pravcem Novi — Crikvenica — Hreljin i da se spoji sa 97. armijskim korpusom. Iako taj predlog nije bio rezultat malodušnosti generala Mikla, komandant 15. brdskog armijskog korpusa ga je energično odbio, jer je odranije postojalo naređenje komandanta Jugoistoka da se ličko-goranski operativni pravac zatvori po svaku cenu, zbog opasnosti da 4. armija upadne u slobodan operativni prostor severne Like i susednog Gorskog kotara, odakle su joj se otvarali pravci za dejstva na sve strane. Zbog toga je i naredio da 392. legionarska divizija nastavi borbe na položajima na kojima se zatekla i da Vratnik drži po svaku cenu. Takvo naređenje komandanta 15. brdskog armijskog korpusa išlo je naruku ideji Štaba 4. armije da se neprijatelj, primenom obuhvata i obilaska, mora uništiti na svojim položajima i da mu se ne dozvoli da se frontalnim potiskivanjem izvuče na sledeće položaje. Izvršavajući naređenje komandanta 15. brdskog armijskog korpusa, komandant 392. legionarske

divizije otišao u Novi. Tu je prikupio oko 1.300 nemačkih vojnika i ustaša koji su uspeli da se pravovremeno probiju do Novog, ukrcao ih na dva broda i sa njima se 9. aprila izjutra vratio u Senj. Te snage je general Mikl uputio za odbranu Vratnika.[216]

Gonjenje neprijatelja prema Senju

(Skica br. 17)

Posle oslobođenja Gospića težište napada 4. armije preneto je na 19. udarnu diviziju. Ona je odmah produžila dejstva, izbila u Gacko polje, oslobodila Otočac i proterala neprijatelja ka Žutoj Lokvi.

U težnji da preseče odstupnicu neprijatelju koga su ispred sebe gonile 26. i 9. udarna divizija i da ih u rejonu Senja potpuno dotuče, Štab 4. armije je doneo odluku da se 19. divizija najenergičnije probije preko Krivog Puta i da, u sadejstvu sa 26. divizijom, napadne neprijatelja u Senju. Pored toga, ona je jačim snagama imala da posedne uzastopne položaje od Senja do sela Krmpota i da ne dozvoli neprijatelju da se tim pravcem izvuče iz rejona Senja, niti uputi u Senj pojačanja tim pravcem.

Na pravcu dejstva 19. divizije, u Prokikama, Žutoj Lokvi i Melnicama nalazila su se dobro utvrđena i organizovana za kružnu odbranu neprijateljska uporišta koja su zatvarala pravce iz Gackog polja ka Krivom Putu i Senju. Ta uporišta, na gusto pošumljenom, krševitom i neprohodnom zemljištu, nisu se smela obići, pogotovu što su se u njih povukli gotovo svi preostali borbeni delovi nemačke 392. legionarske divizije.

Na osnovu takve odluke, Štab 19. divizije je izdao i odgovarajuća naređenja po kojima je 6. brigada, ojačana 4. tenkovskim bataljonom i podržana 1. i 3. divizionom Artiljerijske brigade, imala da napadne neprijatelja u Žutoj Lokvi, a 14. brigada, ojačana 2. tenkovskim bataljonom, dobila je zadatak da sa dva bataljona i jednom tenkovskom četom nastupa pravcem Srpsko Polje — Vrzići, zauzme Melmce i spreči izvlačenje neprijatelja iz Žute Lokve ka Senju a sa ostalim snagama nastupa pravcem Brlog — Rapajin Klanac, zauzme Prokike a zatim produži dejstva prema Krivom Putu. U divizijskoj rezervi zadržana je 5. brigada, koja je privučena u rejon sela Glavača, gde je zanoćila.

U toku 7. aprilla od ovoga se unekoliko odstupilo, pa je sama 6. brigada, sa pridatim 4. tenkovskim bataljonom i uz podršku 3. artiljerijskog diviziona, oko 06.00 časova, podilazila neprijateljskim položajima radi napada na Žutu Lokvu i Prokike a 1. i 3. bataljon i prištapski delovi 14. brigade u 19.00 časova stigli su iz Otočca u re-

[216] Schraml, *n.d.*, str. 275; *Oslobodilački pohod na Trst*, str. 104; Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 64 od 10. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 316; Izjava Lera, AVII, nemačka

jon Rapajin Do — Rapajin Klanac, gde su zanoćili. Kod Rapajinog Dola i Rapajinog Klanca došlo je do oštrih sukoba sa neprijateljem koga je obilno podržavala artiljerija. Međutim, veštim manevrisanjem jedinica 6. brigade, podržanih artiljerijskom vatrom i tenkovima, neprijatelj je bio prisiljen da se povuče i organizuje odbranu na liniji Prokike — Žuta Lokva — Melnice. Na toj liniji on je u toku dana vodio upornu odbranu, ali je, zahvaljujući energičnosti i upornosti jedinica 6. brigade, pred mrak bio prisiljen da odstupi i iz Žute Lokve i Prokika prema Melnicama i Krivom Putu.[217]

Predviđajući takav razvoj borbe, Štab 19. divizije je 7. aprila u 12.00 časova uputio 2. i 4. bataljon 14. brigade, sa četom tenkova iz Kompolja, preko Srpskog Polja i Crnog Kala, prema Melnicama. Na pravcima svoga nastupanja te snage su čistile teren od manjih neprijateljskih grupica, a u 20.00 časova su se sukobile sa neprijateljskim bataljonom koji je u rejonu Melnica zatvarao pravac od Žute Lokve prema Vratniku. Taj bataljon je vodio borbu sve dok se glavnina nije povukla prema Vratniku, a zatim se i on povukao.

Brzi razvoj događaja zahtevao je izvesne intervencije i promene koje su izvršavane na osnovu kratkih usmenih naređenja na bojištu ili preko telefona. Naknadno, 7. aprila u 18.00 časova, izdata je pismena zapovest Štaba 19. divizije, po kojoj je, posle zauzimanja Žute Lokve, 6. brigadu trebalo orijentisati u pravcu Brinja radi obezbeđenja ostalih snaga divizije sa toga pravca, 5. brigadu zadržati u rejonu Brlog — Podbrđe u divizijskoj rezervi a sa 14. brigadom zauzeti Senj.[218] Toga dana je u Štab divizije stigao načelnik Štaba 4. armije general-major Pavle Jakšić, koji je u ime Štaba armije naredio da 19. divizija obuhvati Senj sa severa a demonstrativno napada prema Senju i Vratniku, jer će neposredni napad na Senj izvesti jedinice 26. udarne divizije. Zbog toga Štab 19. divizije 7. aprila u 20.40 časova menja zapovest[219] izdatu u 18.00 časova, u sledečem: 14. brigada, 8. aprila u 04.00 časa, preduzeće marš u pravcu sela Krmpote gde će sprečiti izvlačenje neprijatelja iz Senja prema Novom, a 6. brigada će jednim bataljonom iz rejona Krivi Put napadati neprijatelja u Senju, drugi će zadržati u Krivom Putu radi obezbeđenja sa tog pravca a sa ostala dva bataljona će se zadržati na dotadašnjim položajima i patrolama održavati dodir sa neprijateljem na Vratniku. U 23.15 časa Štab 19. divizije daje uputstvo u pogledu izvršenja dostavljene izmene zapovesti u kojem naglašava da će neposredan napad na Senj izvršiti 26. divizija a da je glavni zadatak 19. divizije da ne dozvoli neprijatelju da se izvuče iz Senja, ali ipak naređuje 6. brigadi da dva bataljona sa Vratnika, kada ih smene je-

[217] Relacija 6. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/7, k. 1022.

[219] Zapovest 19. divizije i Relacija 5. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 11/5 i 1/7, k. 1021 i 1010.

[219] Izmena zapovesti 19. divizije i Relacija 6. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 12/5 i 1/7, k. 1021 i 1022.

dinice 26. divizije, uputi pravcem Krivi Put — Stražbenica radi napada na Senj sa severne strane.[220]

To su bile poslednje organizacione pripreme Štaba 19. divizije i intervencije Štaba 4. armije prema kojima je 19. divizija otpočela da dejstvuje.

Sutradan, 8. aprila u 04.00 časa, krenula je 14. udarna brigada eko 2ute Lokve i Prokika prema Krivom Putu. Ona je razbila neprijateljsku odbranu na liniji Vučja glava — Vrnča vrh, a zatim je, goneći slabijeg neprijatelja, probijajući se kroz tesnac i šumu, izbila u rejon Kita — Tomišina draga — zaselak Filipovići, orijentišući deo snaga prema severu a deo prema jugu.

Koristeći uspešno prodiranje 14. brigade, kroz Krivi Put je prošla i 6. udarna brigada. Ona je vodila borbu s neprijateljskom zaštitnicom i do noći je izbila sa glavninom u rejon Klenova Kosa — Sv. Jelena — k 593 — Stražbenica, a jedan bataljon je uputila na Veljun da uznemirava neprijatelja u Vratniku i održava položaje do dolaska jedinica 26. udarne divizije.

U rezervi 19. udarne divizije i dalje je zadržana 5. udarna brigada, koja se premestila u Brinje.[221]

Na pravcima nastupanja 6. i 14. brigada su na uzastopnim položajima vodile oštre borbe protiv neprijateljskih zaštitnica.

Neposredno ispred Krivog Puta neprijatelj je uspeo da organizuje odbranu na položajima zaselak Sašina — Plan. I pored žestoke odbrane, prethodnica 14. brigade je uspela da, uz podršku artiljerijske vatre, prodre kroz međuprostore odbrane neprijatelja i da ga pred mrak protera zaplenivši mu dva topa. Ta uspešno završena borba omogućila je 6. i 14. brigadi da produže nadiranje u Hrvatsko primorje, u pravcu određenih ciljeva.[222]

Dva bataljona 6. brigade koja su nadirala prema Sv. Jeleni i Senju sukobila su se sa neprijateljem, najpre na k 598 a zatim, oko 15.30 časova, na D. glavici i k 509. Podržani uspešnom minobacačkom vatrom, oni su natkrilili položaje neprijatelja a zatim ga odbacili. On je oko 17.00 časova pokušao da protivnapadom povrati izgubljene položaje, ali nije uspeo. Posle toga su se oba bataljona spustila na samu severoistočnu periferiju Senja (oko 1 km), gde su zanoćili.[223]

Nastupanjem i borbama u toku 8. aprila jedinice 19. divizije su prodrle u Hrvatsko primorje, presekle neprijatelju odstupnicu ka Novom i stvorile povoljne uslove za napad na neprijatelja u Senju.

Stab 4. armije prebacio se toga dana iz Gračaca u Gospić.

220 Relacija 19. divizije i 14. brigade i detalji izmene zapovesti, AVII,

222 Pri izbijanju 14. brigade u Krivi Put, zabunom je došlo do borbe sa 3. brigadom 43. divizije. To je nastalo zbog toga što nisu bili ugovoreni svetlosni znaci. Ubrzo su jedinice uspele da uspostave međusobnu vezu i borba je prekinuta. - Relacie 14. brigade i 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/5,

223 Zbornik, XI, knj. 4, str. 782—825; Relacija 6. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/7, k. 1022.

Oslobođenje Jablanca

(Skica br. 16)

Posle oslobođenja Karlobaga i ostrva Paga jedinice 9. udarne divizije imale su zadatak da gone razbijenog neprijatelja dalje prema severozapadu i da oslobode Jablanac i Senj, održavajući vezu desno sa 26. udarnom divizijom, koja će za to uputiti jedan svoj bataljon preko Mrkvišta ka Jablancu.[224]

Zemljište na kojem je trebalo izvoditi operacije krševito je i slabo prohodno. Komunikacija duž jadranske obale, od Karlobaga do Jablanca, bila je porušena na više mesta, pa se nije mogla u potpunosti koristiti. Na njenom osposobljavanju morao se angažovati jedan bataljon armijske Inžinjerijske brigade. Strme obale nisu povezane sa tom komunikacijom poprečnim putevima niti na njoj ima pogodnih mesta za pristajanje brodova. Sve je to otežavalo pokret i manevar snaga, a naročito njihovo snabdevanje.

U Jablancu su se nalazili delovi 392. inžinjerijskog i bataljona obalskih lovaca »Brandenburg«, dve baterije 944. obalskog artiljerijskog puka i jedinice koje su se uspele izvući iz Baških Oštarija, Sušnja, Karlobaga i Novalje sa Paga, ukupno oko 450 vojnika i oficira.[225]

Neprijatelj se vrlo dobro utvrdio u Jablancu, koji je i bio čvor odbrane, a na okolnim visovima: k 317 — k 261 — Klašnica (tt 120) nalazili su se bunkeri, a ispred njih prepreke od bodljikave žice i nagazne mine. Toga dana kada je počeo napad na Jablanac duvao je jak severozapadni vetar, na momente toliko jako da je rasturanje kod artiljerije i ostalih oružja bilo vrlo veliko, što je uticalo na preciznost gađanja.

U borbi za Jablanac učestvovala je 2. dalmatinska proleterska brigada, podržana artiljerijskim divizionom od tri baterije topova 75 i 76 mm i jednom baterijom protivoklopnih topova, a 3. bataljon 3. udarne brigade nalazio se u rezervi i istovremeno osiguravao artiljeriju.

Napad je počeo 8. aprila u 08.00 časova, posle jednočasovne artiljerijske pripreme.[226]

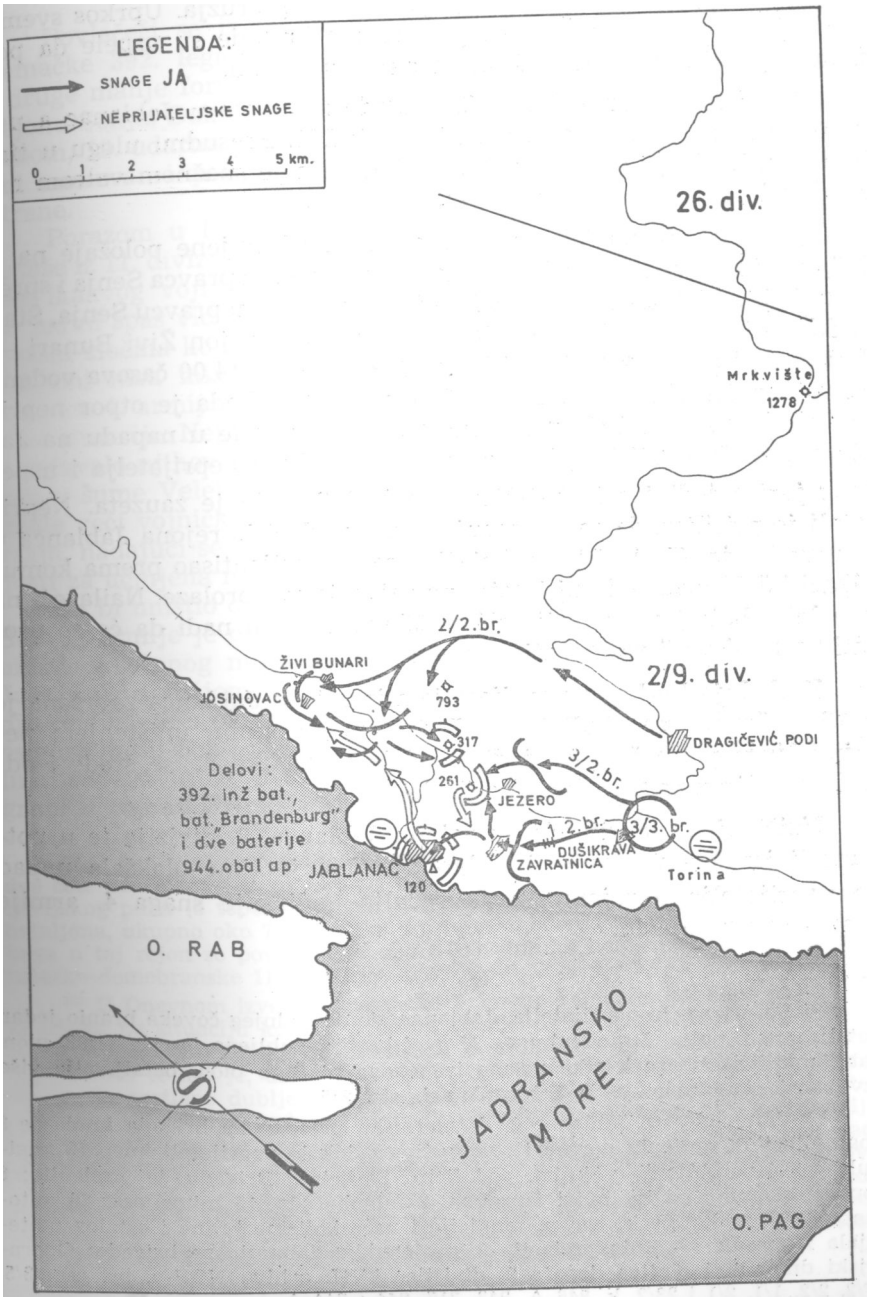
[224] Knjiga depeša 4. armije, depeše od 5. i 7. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/11, k. 315-A.

[225] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 213.

[226] Prema divizijskoj zapovesti, artiljerijska priprema napada imala je otpočeti u 06.00 časova a napad pešadije u 07.00 časova istoga dana. Međutim, usled teškoća prilikom iskrcavanja artiljerije i njenog prebacivanja rđavim putem od uvale Prizna do komunikacije Karlobag — Jablanac, kao i zbog premorenosti stoke, pokret se nije mogao izvršiti u predviđenom vremenu pa je i došlo do kraćeg zakašnjenja. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 207—212; Artiljerija u desantnim operacijama za oslobođenje severnog Jadrana i Istorija Artiljerijske brigade 9. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/5 i 1/8, k. 483 i 843-A; F. Schraml, *n.d.*, str. 275.

Skica br. 16

OSLOBOĐENJE JABLANCA 8. IV 1945.

Od samog početka borba je bila naročito žestoka. Neprijatelj se žilavo branio koristeći sve prednosti utvrđenih položaja, kao i podršku snažne artiljerijske vatre i jakog automatskog oružja. Uprkos svemu tome, jedinice 2. dalmatinske proleterske brigade su uspele da pođu neprijateljskim uporištima i da ih napadnu.

Do 13.00 časova jedinice 2. brigade su upale u Jablanac a uskoro zatim zauzele su i utvrđenja na k 261. Presudnu ulogu u tim borbama imala je divizijska artiljerija, koja je snažnom vatrom rastrojila i obezglavila neprijatelja.

Radi napada na jako utvrđene i dobro branjene položaje na k 317, kao i radi obezbeđenja napada na Jablanac sa pravca Senja i sprečavanja izvlačenja neprijatelja iz rejona Jablanca u pravcu Senja, Štab 2. dalmatinske proleterske brigade je uputio u rejon Zivi Bunari — Josinovac i prema k 317 svoj 2. bataljon. Sve do 14.00 časova vođene su veoma žestoke borbe za položaje na k 317, kada je otpor neprijatelja počeo slabiti zbog uspeha glavnine brigade u napadu na Jablanac, snažne artiljerijske vatre po položajima neprijatelja i uspešnog juriša jedinica 2. bataljona na k 317, koja je zauzeta. Neprijatelj je prisiljen da se neorganizovano povlači iz rejona Jablanca u pravcu Senja. Uočivši to, 2. bataljon se sav orijentisao prema komunikaciji Jablanac — Senj i potpuno zatvorio sve prolaze. Nailazeći na zasede 2. bataljona, neprijatelj se žilavo borio u nadi da će se probiti ka Senju, ali mu to nije uspelo.

Poslednja borba sa neprijateljem iz rejona Jablanca završena je u 15.00 časova na obali ispod Josinovca potpunim uništenjem neprijatelja,[227] posle čega su jedinice dobile zadatke da se srede i odmore u selima neposredno oko Jablanca.

Uništenjem neprijatelja u rejonu Jablanca, 9. divizija je u potpunosti izvršila postavljeni zadatak.[228] Ona je time olakšala napad na neprijatelja u rejonu Senja i dalje nadiranje snaga 4. armije prema severozapadu.

[227] **Po priznanju neprijatelja, Jablanac »je do zadnjeg čoveka branio jedan batalj. pešad. puka »Brandenburg«. U ovoj borbi izgubljena je cela 1/392. pion. bataliona, kao što se kratko vreme iza ovoga ni Štab pion. batalj. nije više izvukao iz Sv. Jurja« — F. Schraml, *n.d.*, str. 275.**

[228] **U napadu na Jablanac 2. dalmatinska proleterska brigada imala je 9 poginulih i 16 ranjenih boraca i rukovodilaca dok je neprijatelj imao 73 poginula i 370 zarobljenih vojnika, podoficira i oficira. Brigada je zaplenila: 8 topova 152 mm, od kojih tri ispravna, 2 minobacača, 15 mitraljeza, 26 automata, 160 pušaka, preko vagon municije i veće količine hrane i ostalog materijala i opreme. — Bojna relacija 2. proleterske dalmatinske brigade; Operacijski dnevnik i Knjiga depeša 9. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/5, 17/2, 2/2, 1/1, 2/1 i 23/2, k. 846-A, 843, 317, 844 i 844-A.**

Oslobođenje Senja

(Skica br. 17)

Povlačeći se **iz Gospića, Karlobaga, Otočca i Jablanca, ostaci** nemačke **392. legionarske i ustaško-domobranske 11. divizije, kao i druge manje formacije neprijatelja,**[229] **našli su se okruženi u širem rejonu Senja. Dok su 26. i 9. udarna divizija gonile neprijatelja pred sobom, 19. udarna divizija je u toku 8. aprila izvršila desni obuhvatni** manevar **i potpuno zatvorila obruč oko tih snaga sa severne strane.**

Porazom **u Lici i gubitkom niza uporišta, a naročito Gospića, ustaše iz 11. divizije potpuno su se demoralisale.**[230] **Njihovo povlačenje bez ikakvog vojničkog reda pretvorilo se u gomile begunaca koje su jedini spas videle u tome da se što pre dočepaju Sušaka i Rijeke. Svesni zločina koje su počinili, a strahujući od kazne koju su zaslužili, oni nisu mislili na pružanje organizovanog otpora nadiranju jedinica 4. armije, već samo na spasavanje sopstvenih života iz nastale situacije. Neki su vodili sa sobom i svoje porodice, a to je još više pojačavalo njihov strah pred sutrašnjicom. Mnogi su tražili spas bežeći u** šume **Velebita. U suštini, oni su predstavljali rulje koje nisu imale veći vojnički značaj ali su bile rešene da se očajnički bore do kraja, nadajući se da će se predajom saveznicima spasti od odgovornosti za učinjena nedela.**[231]

Da bi uništio okružene ostatke nemačkog 15. armijskog korpusa, Štab 4. armije je odlučio da: 26. i 19. udarnom divizijom napadne i uništi okruženog neprijatelja na prostoriji Vratnik — Senj — Sv. Juraj; 43. divizijom se obezbedi od intervencije nemačke 237. pešadijske divizije u pravcu Senja; aktivnim dejstvom 13. udarne divizije osigura desni bok i pozadinu 4. armije od neprijatelja iz rejona Ogulina; sadejstvujući 4. udarni korpus angažuje prema neprijateljskoj grupi u rejonu Primišlja i prema nemačkoj 104. lovačkoj diviziji u

[229] **U** Senju su **se početkom aprila nalazili: 4. bataljon 18. ustaške brigade, dve čete** nemačkog **392. pionirskog bataljona, 3. i 4. baterija 944. obalskog artiljerijskog** puka (6 **topova 100 mm i 2 topa 76,2 mm), delovi 1473. tvrđavskog bataljona,** ukupno **oko 750 vojnika. Posle oslobođenja Gospića, Otočca i Karlobaga u taj** rejon se **povuklo još oko 3.000 vojnika nemačke 392. legionarske i ustaško**-domobranske **11. hrvatske divizije. —** ***Zbornik*****, XI, knj. 4, str. 213.**

230 u Dnevnom **izveštaju nemačke Vrhovne komande kopnene vojske, koji se odnosi na situaciju kod 1C. brdskog armijskog korpusa, 5. IV 1945, kaže se: »U** severozapadnoj **Dalmaciji neprijatelj je produžio svoje jake napade na širokom frontu** te mu **je, usled nedostatka čvrstine u krizi legionarskih jedinica, uspelo da** postigne **dublje prodore«, da bi za 7. IV 1945. konstatovao još težu situaciju: »U severozapadnoj Dalmaciji neprijatelj je napadajući nadmoćnijim snagama teško razbio hrvatske snage. Iscrpljenost i borbeni moral koji pada, radi o d r ž [a v a n i a] discipline i produženja borbe učinili su potrebnim najsurovija sredstva...», a za 8. IV 1945. [nav]odi činjenicu »da se legionari više ne mogu** pokrenuti na **odbrambenu borbu čak ni pri upotrebi najdrastičnijih sred-**

[231] ***Oslobodilački pohod na Trst,*** **str. 111,**

rejonu Ličkog Petrovog Sela, radi čega je i 20. udarnu diviziju, kao armijsku rezervu, prebacio u rejon Čudin klanac — Vrhovine — Zalužnica a 9. udarnoj diviziji je naredio da se pripremi za desant na ostrvo Rab. Prema takvoj odluci Štaba 4. armije sve jedinice su dobile odgovarajuće zadatke, na osnovu kojih se pristupilo njihovoj realizaciji.[232]

Na osnovu zadatka, detaljne procene neprijateljskih snaga i zemljišta, Štab 26. udarne divizije je odlučio da napad na Senj otpočne 9. aprila u 08.00 časova glavnim snagama preko Vratnika a pomoćnim preko Sv. Jurja, uz sadejstvo jedinica 19. udarne divizije od Krivog Puta. U tom smislu, on je naredio da 12. brigada, dejstvujući sa glavnim snagama u zahvatu komunikacije Melnice — Vratnik — Senj a pomoćnim desno i levo od nje, razbije odbranu neprijatelja i zauzme Vratnik, koji je predstavljao taktički ključ odbrane Senja sa pravca Žute Lokve; 1. dalmatinska proleterska brigada da napadne pravcem Oltare — Sv. Juraj — Senj, zauzme Sv. Juraj i obezbedi levi bok snaga na pravcu glavnog udara; 11. brigada da se, zbog nemogućnosti razvoja jačih snaga na pravcu glavnog udara ka Vratniku, prebaci u rejon Brlog Stacija — Podbrđe i da tu ostane do daljeg naređenja; 3. prekomorska brigada da se zadrži kod Donje Sviće, u divizijskoj rezervi, s tim da osigurava komunikaciju Otočac — Krasno, a divizijski Artiljerijski motorizovani divizion iz rejona Melnica da 9. aprila u 07.00 časova otvori koncentričnu vatru na Vratnik.[233]

Raspored i zadaci 19. udarne divizije ostali su nepromenjeni od 8. aprila uveče, kada je ona zatvorila obruč oko neprijatelja u rejonu Senja, izuzev što su dva bataljona 5. brigade iz rejona Brinja, 9. aprila, posela položaje Francikovac — Vrnča vrh — Primorski Veljun. Po dobijenim obaveštenjima znalo se da će jedna jača grupa razbijenog neprijatelja, koju je u toku 8. aprila gonila ispred sebe 26. divizija, pokušati da se probije u pravcu Ogulina, pa je Štab divizije naredio tim bataljonima da na pomenutim položajima preseku odstupnicu neprijatelju preko Brezovog Dola i Krivog Puta.[234]

Planom za napad na Senj bilo je predviđeno da se 19. divizija zadrži na zauzetim položajima sve dok jedinice 26. divizije, određene za napad, ne pristignu na polazne položaje i otpočnu napad.

Već od ranog jutra 9. aprila neprijatelj je preduzeo ispade iz Senja da bi izvukao svoje snage u pravcu Novog,[235] a oko 09.00 ča-

[232] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 782—825.**

[233] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 213—218; Zapovest 26. divizije od 8. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/5, k. 312-A.**

[234] **Relacije 5. brigade i 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/7 i 1/5, k. 1010 i 1021; *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 559—580.**

[235] **U težnji da se oslobodi pritiska i izvuče u pravcu Novog, neprijatelj je 9. aprila rano izjutra preduzeo dejstva. U 04.00 časa, koristeći se mrakom i po veoma jakoj buri, oko 200 ustaša i nemačkih vojnika iznenada su napali rezervu 4. bataljona 6. brigade. Zbog slabe vidljivosti i jake bure, pokret neprijatelja je bilo teško uočiti i osetiti, tako da je on uspeo da se neposredno pred samo svitanje provuče kroz liniju predstraža 1. i 4. bataljona i kod puta-**

sova došlo je do borbe na položaju 4. bataljona kod Sv. Jelene. Krajnjim zalaganjem nadmoćniji neprijatelj je uspeo da se probije prema severu do Šatora, gde su mu delovi 14. udarne brigade pružili najjači otpor. Tu su neprijatelja podržavala i dva aviona. Pored teških gubitaka koje je neprijatelj pretrpeo u ljudstvu, zaplenjeni su mu i sve teško naoružanje, vozila i drugi materijal. U toku borbe, koja se vodila celo po podne pa i po padu mraka, uz obalu su pristigle dve maone na koje su uspeli da se ukrcaju manji neprijateljski delovi, a zatim su, pod zaštitom mraka, otplovile prema severu. Preostali deo razbijenih snaga neprijatelja se u manjim grupicama probijao prema Novom.[236]

Napad 26. udarne divizije, na neprijateljske položaje istočno i jugoistočno od Senja, otpočeo je 9. aprila u 08.00 časova, posle snažne artiljerijske vatre. Oko 09.00 časova jedinice 12. brigade izbile su pred spoljnu odbranu Senja, na liniju Sv. Mihovil — Vratnik — Biace, gde su se nalazili bunkeri opasani bodljikavom žicom i protivpešadijskim minama. Da bi glavnini stvorio vreme da se probije ka Novom, neprijatelj je pružao jak otpor, a naročito na Vratniku. U 11.00 časova brigada je zauzela Biace a odmah zatim jurišem je savladala i jake neprijateljske položaje na Vratniku, čime je put za Senj bio otvoren. Neprijatelj se dezorganizovano povlačio. Komandant 392. legionarske divizije general-lajtnant Mikl pokušao je da svojim autoritetom i ličnim učešćem u borbi na najistaknutijoj liniji zadrži jedinice i pruži organizovani otpor, ali u tome nije uspeo.[237]

reve kuće, u zaseoku Klaričevcu severno od Senja, na prepad napadne zaspalu 1. četu i deo prateće čete 4. bataljona koji su se nalazili u rezervi bataljona, kao i na deo Prateće čete 6 brigade, i da im nanese osetne gubitke. Deo 1. čete koji nije uspeo da se izvuče iz putareve kuće prihvatio je borbu i otvorio snažnu vatru po neprijatelju. Međutim, koristeći napuštene protivoklopne topove i ručne bacače, neprijatelj je otvorio brzu paljbu po borcima u kući. Nastala je teška i neravnopravna borba u kojoj su se borci 1. čete divovski branili. Oni su uspeli da svojim otporom oko jedan čas zadrže neprijatelja i da ga time ometu u iskorišćavanju postignutog iznenađenja i izvlačenju teškog oružja. Ta borba povoljno je uticala na moral boraca 1. bataljona 6. brigade, tako da su se oni sredili i, uz podršku čete tenkova, uspeli da proteraju neprijatelja i oslobode mali broj preživelih boraca iz putareve kuće. Posle te borbe ponovo su posednuti položaji, povećana je opreznost i upućene su patrole prema neprijatelju. — AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 13/25 i 12/25, k. 1019-1.

[236] Relacije 6. brigade i 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/7 i 1/5, k. 1022 i 1021, *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 782—825.

[237] U tim borbama je general Mikl teško ranjen u glavu a kasnije i u pluća. Na zaštićenoj strani tenka uspeli su ga izvući iz okruženja, ali je od tih rana 14. aprila umro u bolnici u Rijeci. Komandant nemačke Grupe armija »E« i komandant Jugoistoka general-pukovnik Ler ističe Mikla kao neobično aktivnog komandanta divizije. Mikl je Austrijanac, rodom iz Radgone, bivši oficir Austro-Ugarske Monarhije. Isticao se svojom hrabrošću. On je 205. po redu nemački vojnik koji je dobio odlikovanje Gvozdeni krst sa hrastovim listom. Služio je u Africi u korpusu generala Romela. Od formiranja 392. legionarske divizije u septembru 1943. pa do smrti bio je njen komandant. — F. Schraml, *n.d.*, str. 229, 276 i 277; Izjava Lera, AVII, nemačka arhiva, br. reg. l/l, k. 70; Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 62 od 10. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. *1/2* i 1/4, k. 316 i 314.

Produžujući povlačenje, neprijatelj je na ranije pripremljenim mestima rušio put za Senj.[238] Ni to nije uspelo da zadrži energično nadiranje 12. brigade, i ona je oko 16.00 časova prednjim delovima izbila u predgrađe Senja sa istočne strane.[239]

Na pravcu dejstva 1. dalmatinske proleterske brigade neprijatelj je mestimično pružao slabiji otpor sve do položaja Knežev vrh — k 1170 — Razboj, jugoistočno od Sv. Jurja. Posle uporne borbe, oko 14.00 časova ta linija je probijena i brigada je produžila nadiranje, potiskujući razbijenog neprijatelja, i već u 16.00 časova njeni prednji delovi su upali u Sv. Juraj, gde je neprijatelj miniranjem rušio magazine pre povlačenja u pravcu Senja. Da bi sprečila izvlačenje neprijatelja prema Velebitu, 1. dalmatinska proleterska brigada je sa dva bataljona posela položaje na Prologu i Crnom vrhu. Ta odluka je bila pravilna, jer su slabije snage neprijatelja odstupale ka Senju, dok se glavnina, jačine oko 1.000 vojnika, uputila Ljubeškom kosom prema Vratniku. Njih je dočekala 1. dalmatinska proleterska brigada, podržana snažnom i preciznom artiljerijskom vatrom iz rejona Vratnika, razbila ih i nanela im velike gubitke tako da su pojedine grupice hvatane oko Senja i idućih dana.[240]

U međuvremenu je čvrsto zatvoren obruč oko neprijateljskih snaga sabijenih u Senju, koje su miniranjem uništavale sve važnije objekte i materijal u gradu. Uz sadejstvo delova 6. i 1. brigade, 12. brigada je oko 18.00 časova oslobodila Senj, u kome je, pored ostalih, zarobila Štab 847. pešadijskog puka sa komandantom puka pukovnikom Jožefom Rajzingerom (Joseph Reisinger).[241]

Za to vreme dva bataljona 5. brigade 19. divizije, koja su imala zadatak da spreče odstupanje neprijatelja prema Ogulinu, u dva maha su mu nanela osetne gubitke. Prvi put je grupa od oko 300 nemačkih vojnika i ustaša pokušala da se oko 16.00 časova probije iz Senja kod Francikovca, a drugi put je grupa od oko 1.000 neprijateljskih vojnika, koju je gonila 1. dalmatinska proleterska brigada 26. divizije, pokušala da se u 19.30 časova probije između Veljuna i Senjske drage. Došlo je do veoma žestokih borbi u kojima je razbijeni neprijatelj pretrpeo teške gubitke. Samo manji deo je uspeo da se probije preko Francikovca.[242]

238 u radovima na brzom osposobljavanju toga puta istakao se Inžinjerijski bataljon 26. divizije, zbog čega je pohvaljen od Štaba 4. armije. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 342—343.

[239] Govoreći o tim borbama na Vratniku, neprijatelj kaže: »Dalje povlačenje divizije izvršeno je u bekstvu i uz teške gubitke. Izgubljen je skoro ceo materijal, naročito topovi, ili je sledečih dana bio izgubljen. Oni koji su se povlačili obalskim putem prema Novom stalno su bili pod vatrom sa bliskih planinskih obronaka.« — F. Schraml, *n.d.*, str. 277.

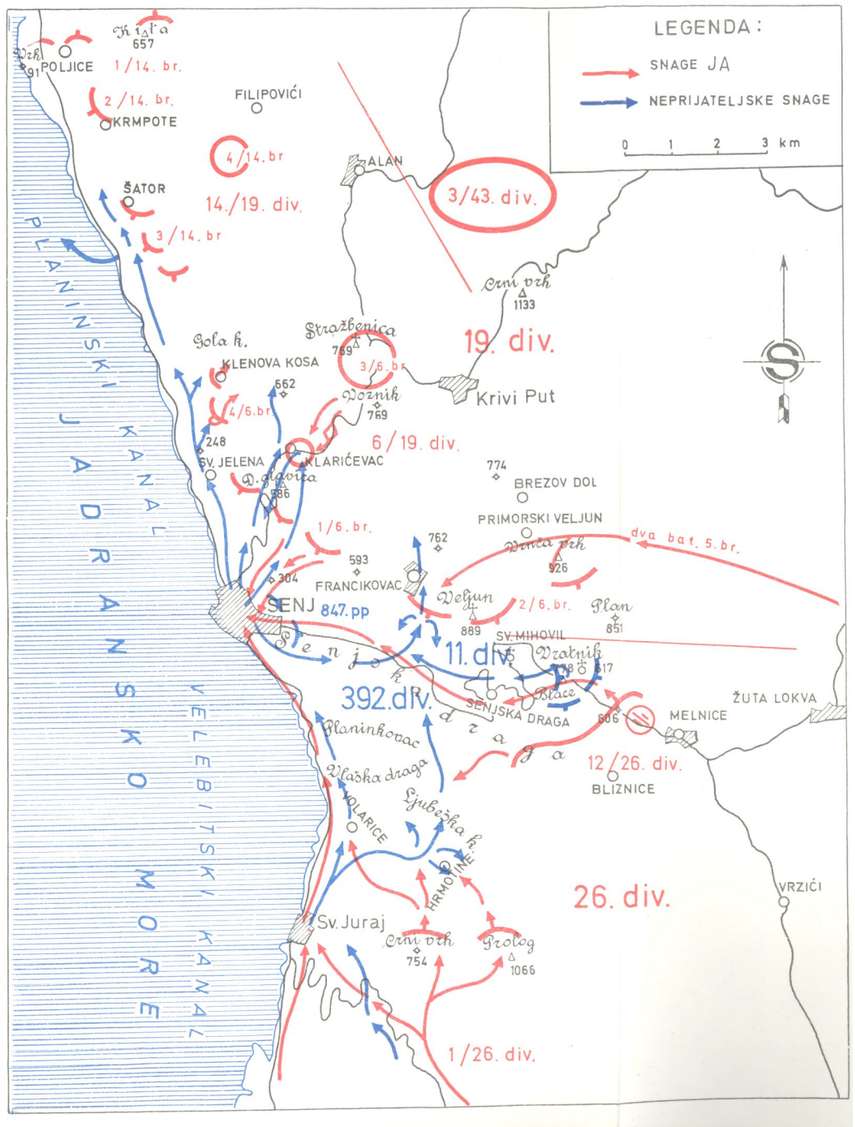
[240] Knjige depeša 26. divizije i 4. armije i Operacijski dnevnik 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/10, 1/2 i 27/8, k. 315, 316 i 311-A; Zbornik, XI, knj. 4, str. 782—825.

[241] Zapisnik sa saslušanja pukovnika Jožefa Rajzingera od 10. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 46/2, k. 25; F. Schraml, n.d., str. 277.

[242] Relacije 5. brigade i 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/7 i 1/5, k. 1010 i 1021,

Skica br. 17

OSLOBOĐENJE SENJA 9. IV 1945.

Sledeča dva dana, 10. i 11. aprila, brigade su uglavnom ostale na istim položajima vodeči borbe sa razbijenim grupama neprijatelja, koje su lutale u raznim pravcima.

Može se slobodno reći da je u borbama za oslobođenje Senja dovršeno uništavanje nemačke 392. legionarske i ustaško-domobranske 11. divizije. Ako se u Dnevnom izveštaju Generalštaba oružanih snaga NDH od 11. aprila govori da su razbijeni delovi posade Jablanca 9. aprila uhvatili vezu sa »ostacima« ustaško-domobranske 11. divizije, jačine oko 1.600 ljudi, kod Sv. Jurja, onda se posle oslobođenja Senja ne može više govoriti ni o tim ostacima, jer se oni više ni delimično nisu pojavljivali pred 4. armijom. Mnogo bolje nije prošla ni 392. legionarska divizija. Od njenih snaga uspeli su se izvući prema Novom pojedinačni delovi i ljudstvo iz komora od kojih je kasnije formirana grupa od dva bataljona, koja će stupiti u borbu tek u rejonu Rijeke, u sastavu 97. armijskog korpusa. Njeni slabiji delovi, koji su se nalazili kod Josipdola a do tada nisu bili angažovani, biće razbijeni idućeg dana, tako da se i za 392. legionarsku diviziju može reći da je uništena. Uostalom, to priznaje i nemačka Vrhovna komanda oružanih snaga, koja je u svoj operacijski dnevnik lakonski zapisala: »392. div. se može smatrati uništenom«.[243]

Posle oslobođenja Senja praktično je prestao da postoji nemački 15. brdski armijski korpus. Pravilnom upotrebom jedinica, njihovim efikasnim dejstvima i primenom obuhvatnih manevara, 4. armija i njoj sadejstvujuće jedinice su od 20. marta do 9. aprila uništile jedan ceo nemački armijski korpus. Taj gubitak neprijatelj nije mogao ničim nadoknaditi, a to je bilo od posebnog značaja za dalja brza dejstva 4. armije prema Istri.[244]

DESANT NA OSTRVO RAB

(Skica br. 18)

Posle oslobođenja Karlobaga, Paga i Jablanca 9. udarna divizija je dobila zadatak da sa Pomorskom komandom severnog Jadrana izvrši pripreme za desant na ostrvo Rab.

Na Rabu su se nalazile tri baterije nemačkog 540. mornaričkog artiljerijskog diviziona i nekoliko manjih jedinica, sa oko 528 vojnika, 13 obalskih topova 120 mm i 22 protivoklopna i protivavionska

[243] **Dnevna izvješća Glavnog stožera oružanih snaga NDH, AVII, arhiva UD, br. reg. 11//1, k. 49; *Oslobodilački pohod rta Trst,* str. 115/116; F. Schraml, *n.d.,* str. 309.**

[244] **O težini neprijateljskih gubitaka govori, iako nepotpun, podatak da je u borbama u rejonu Vratnik — Senj — Sv. Juraj poginulo 2.119 a zarobljeno 1.765 neprijateljskih vojnika i oficira. Zaplenjeno je: 1 tenk, 4 oklopna automobila, 22 topa, 17 minobacača, 104 mitraljeza, 89 puškomitraljeza, 1.693 puške,**

topa raznih kalibara. Te snage sa po jednom baterijom su posele tri uporišta Rt Stojana, Rt Krištofor i širi rejon mesta Raba. Uporišta su bila solidno utvrđena betonskim bunkerima a oko njih su se nalazile prepreke od bodljikave žice i minskih polja.[245]

Zemljište na ostrvu Rabu je slabo prohodno, delimično nepokriveno i gotovo bez komunikacija. Put od Lopara do Raba bio je zapušten i porušen. Uvale pogodne za iskrcavanje nisu vezane putevima koji bi vodili u unutrašnjost ostrva. U celini je zemljište nepodesno za izvršenje pomorskog desanta i manevar, a takođe i za odbranu sa tako slabim snagama, čija su uporišta bila na velikoj međusobnoj udaljenosti i bez taktičke veze. U suštini, posada ostrva je bila vezana za razmeštaj artiljerijskih vatrenih položaja a zaštita artiljerije bio je njen glavni zadatak.

Štab 9. udarne divizije, sa Pomorskom komandom severnog Jadrana, razradio je sledeči plan za desant na ostrvo Rab i uništenje neprijatelja na njemu: jakim pešadijskim snagama podržanim artiljerijom[246] jednovremeno napasti sva tri glavna uporišta neprijatelja, tako da se ostrvo Rab oslobodi u toku jednog dana. Da bi se to ostvarilo, ukrcavanje jedinica 9. udarne divizije na brodove izvršiti u lukama i uvalama od Karlobaga do Jablanca, 11. aprila posle podne. Po padu mraka usmeriti ih u luke u kojima će se formirati četiri desantna odreda, a zatim sa odredima isploviti sa takvim proračunom vremena da iskrcavanje bude završeno 12. aprila u 03.00 časa, artiljerijska priprema da otpočne u 05.30 časova a napad pešadijskih jedinica u 07.00 časova.[247]

52 automobila, 16 radio-stanica i druga oprema, kao i velike količine municije i hrane. Uništeno je: 6 topova 155 mm, 2 topa 105 mm, 6 haubica 75 mm, 13 oklopnih topova i 65 raznih vozila. Jedinice 4. armije imale su 55 poginulih, 102 ranjena i 22 nestala borca i rukovodioca. — Operacijski dnevnik 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 27/8, k. 311-A; F. Schraml, *n.d.*, str. 275.

[245] **Borbena relacija za otok Rab 4. armije, od 27. V 1945, i 3. brigade od 15. VI 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/3 i 15/1, k. 312-A i 845-A; *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 233—239.**

[246] **U desantu na ostrvo Rab učestvovali su: 3. dalmatinska udarna brigada (bez 1. bataljona), dva bataljona 2. dalmatinske proleterske brigade, Kvarnerski odred mornaričke pešadije (tri bataljona i baterija 75 mm) i Artiljerijski divizion 9. divizije. Jedan bataljon 2. proleterske brigade nalazio se na prostoru Supetarska u divizijskoj rezervi. Dva savezničkа broda za artiljerijsku podršku i pet topovnjača jugoslovenske Kraljevske mornarice imali su zadatak da podrže napad na Krištofor i Rab i štite mesta iskrcavanja od napada plovnih objekata neprijatelja iz rejona Riječkog zaliva Planinskim i Plavničkim kanalom. — Zapovest 9. divizije od 11. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/1, k. 843.**

[247] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 233—239; *Zbornik*, VIII, knj. 3, str. 526—531; Zapovest 9. divizije od 11. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/1, k. 843; J. Tomšič, *n. čl.*, str. 237.**

Broj, sastav, ukrcna i iskrena mesta, kao i pravci nastupanja desantnih odreda, bili su sledeći:

Broj i sastav odreda	Ukrcna luka	Mesto iskrcavanja	Pravac nastupanja	Neposredno osiguranje na moru
1. odred: 2. i 3. bataljon 3. brigade, prištapski delovi 9. divizije	Karlobag	Jugoistočna obala ostrva Raba	Barbat — Rab	Jedan patrolni čamac u Barbatskom kanalu
2. odred: 1. i 3. bataljon 2. brigade, 1 baterija topova 75 mm, 4. bataljon 3. brigade	Jablanac Karlobag	Uvala Crnika	Rt Stojana Rab	Tri patrolna čamca, dva savezničkа minolovca, dva naoružana broda u Planinskom kanalu
3. odred: 2 baterije topova 75 mm, 1 baterija topova 47 mm	Jablanac	Jugoistočna obala ostrva Raba	Barbat — Rab	Isto kao i za 1. odred
4. odred: Kvarnerski odred (3 bataljona mornaričke pešadije i 1. baterija haubica 75 mm)	Novalja Tovarnele	U rejonu rta Kalifront	Rt Kristofor	Dva patrolna čamca i jedan naoružani brod

Ukupno su brodovi Kvarnerskog pomorskog sastava prevezli na ostrvo Rab 8 bataljona pešadije i 5 artiljerijskih baterija, sa ukupno 3.434 vojnika.[248]

Stab 9. udarne divizije i Pomorska komanda severnog Jadrana prebacili su se na jednom naoružanom brodu na jugoistočni deo ostrva Raba, odakle su rukovodili operacijama.[249]

Zbog iznenadnog južnog vetra iskrcavanje 1. i 3. odreda je izvršeno 12. aprila izjutra sa izvesnim zakašnjenjem, jer je pristajanje brodova uz obalu i iskrcavanje bilo onemogućeno, pa su se morali čekati desantni splavovi da se pomoću njih izvrši iskrcavanje, ili je mesto iskrcavanja bilo nepodesno.

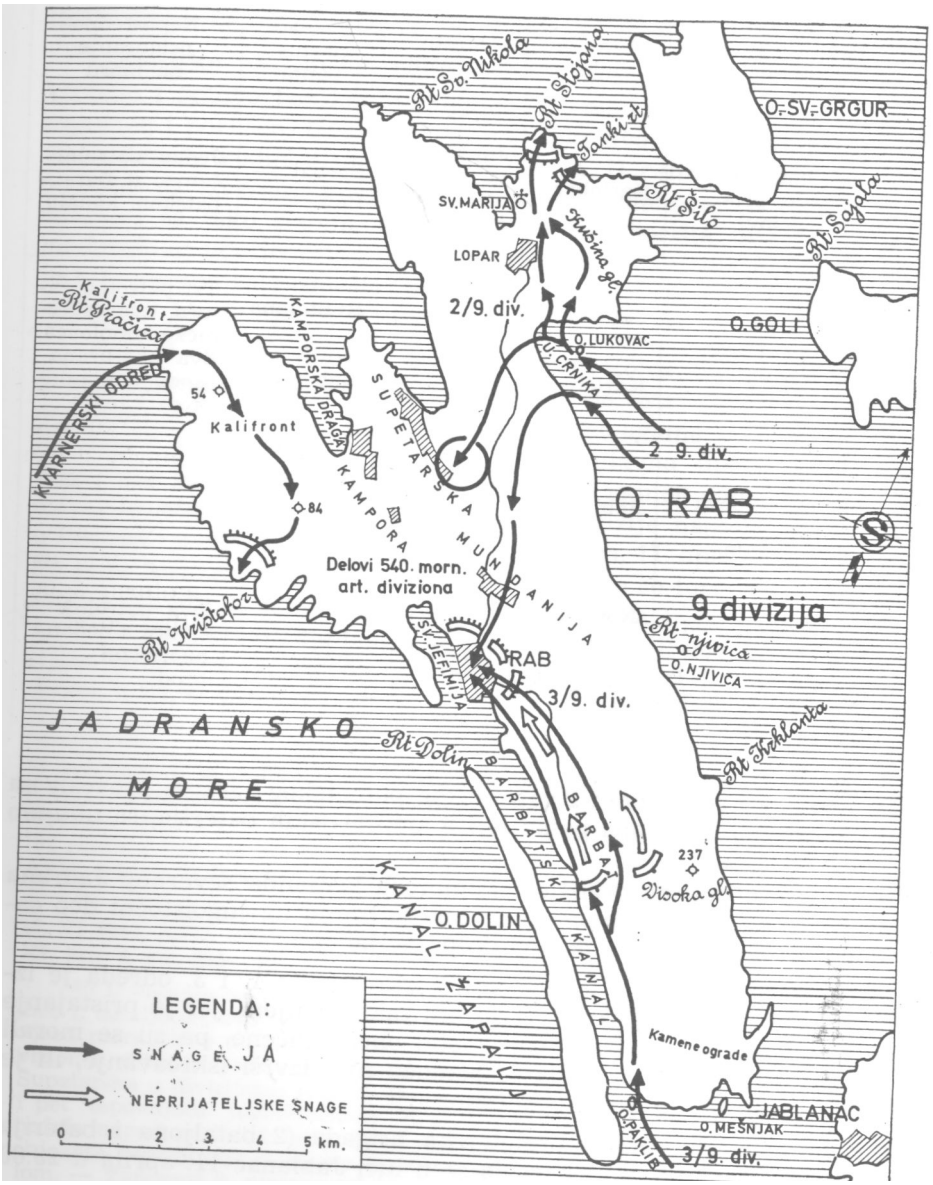
Druga dalmatinska proleterska brigada (2 bataljona i baterija brdskih topova 75 mm) ukrcala se u luci Jablanac 11. aprila u 23.00

[248] J. Tomšič, *n.čl.*, str. 235—238; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ*, str. 368.

[249] Knjiga depeša 9. divizije, depeša br. 8 od 12. IV 1945. i Operativni dnevnik 3. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/1 i 18/1, k. 844 i 845-A.

Skica br. 18

DESANT NA OSTRVO RAB 12. **IV 1945.**

časa, a iskrcala se 12. aprila u 05.00 časova u uvali Crniki. Prethodno je iskrcana Izviđačka četa brigade, koja je obezbedila desantnu osnovicu. Po iskrcavanju jedan bataljon je uputila u Supetarsku, gde je ostao u divizijskoj rezervi, a drugim bataljonom, podržanim artiljerijskom baterijom iz uvale Crnika, napala je neprijateljsko uporište na Tankom rtu i Rtu Stojana. Neprijatelj je pružao žestok otpor, ali je posle tročasovne borbe bio primoran da se preda.[250]

Treća udarna brigada (3 bataljona i 2 baterije) ukrcala se u Karlobagu 11. aprila u 15.00 časova, a iskrcala se 12. aprila u 05.00 časova sa dva bataljona i dve baterije na ostrvu Rabu u uvali severno od ostrva Paklib, a jednim bataljonom u uvali Crniki. Prva dva bataljona su napala na mesto Rab sa istočne i jugoistočne strane, a bataljon iz Crnike sa severne strane. Zauzimanjem utvrđenja na istočnoj strani mesta Rab, neprijatelj je odbačen u grad gde je pokušao da produži otpor ali je bataljon koji je napadao sa severne strane upao u grad i otpor je ubrzo prestao. Efikasnu pomoć pešadijskim jedinicama ukazala je artiljerija 9. divizije, koja je uspešnim kontrabatiranjem neprijateljske artiljerije stvorila vatrenu nadmoćnost sve dok otpor neprijatelja nije prestao.

Kvarnerski odred mornaričke pešadije se ukrcao u Novalji i u uvali Tovarnele, a iskrcao se kod Rta Kalifronta. More je bilo uzburkano pa je iskrcavanje bilo otežano, tako da je motorni splav upotrebljen kao molo preko koga se iskrcavala pešadija. Odred je preko k 54 i k 84 napao Kristofor i posle kraće borbe ga zauzeo.

U borbama od 07.00 časova pa do 11.00 časova sva tri glavna uporišta su zauzeta a poslednji otpor neprijatelja slomljen je 12. aprila u 12.30 časova i time je ostrvo Rab oslobođeno. Nedostaci prilikom desanta na ostrvo Pag nisu se ovoga puta ponovili. Pripreme, izvršenje desanta i borbe na Rabu odvijali su se, uglavnom, prema predviđenom planu.[251]

Celokupna posada sa naoružanjem na ostrvu Rabu ili je uništena ili se predala. U borbi za Rab poginulo je 195 a zarobljena su 333 neprijateljska vojnika, podoficira i oficira, a jedinice 9. divizije i Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije su imale 6 poginulih i 31 ranjenog borca. Između ostalog, zaplenjeno je: 13 obalskih topova 120 mm, 22 topa raznih kalibara (od 20 do 75 mm), 12 minobacača i drugo naoružanje i oprema.[252]

[250] **Bojna relacija 2. dalmatinske proleterske brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/5, k. 846-A.**

[251] **Operacijski dnevnik 3. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 18/1,** k. **845-A; J. Tomšič, *n.čl.*, str. 235—238.**

[252] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 233—239; Historijat Jugoslovenske mornarice na sjevernom dijelu Jadrana, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/7,** k. **2023.**

GONJENJE NEPRIJATELJA U PRAVCU JOSIPDOL — OGULIN — GENERALSKI STOL

Oslobođenje Josipdola i Ogulina

(Skica br. 19)

Posle uništenja neprijatelja u rejonu Perušića, 13. udarna divizija je dobila zadatak da pregrupiše i prebaci svoje snage u rejon Brinja i da ga zauzme, a zatim da produži gonjenje neprijatelja u pravcu Josipdola. Međutim, 7. udarna divizija 4. udarnog korpusa je u toku 5. i 6. aprila proterala neprijatelja sa prevoja Vrh Kapele, iz Jezerana i Brinja. Time su slobodne teritorije Gorskog kotara i Slovenije, gde su dejstvovali 43. divizija i 7. korpus, povezane sa ostalom oslobođenom teritorijom i otvorena su vrata za manevar u duboku pozadinu neprijatelja pravcem Drežnica — Jasenak — Mrkopalj — Lokve. Pored toga, od naročitog značaja je bila i činjenica što su, držanjem prevoja između Velike i Male Kapele, nemačka 392. legionarska i ustaško-domobranska 11. divizija bile potpuno odsečene od Karlovca i Zagreba, pa se i namera nemačkog komandanta Grupe armija »E« general-pukovnika Lera, da ih dovede u širi rejon Karlovca, nije više mogla realizovati.[253]

Tako je 13. divizija 7. aprila stigla na prostoriju Jezerane — Brinje i preuzela položaje 7. udarne divizije na Maloj Kapeli prema Modrušu, a 7. divizija se prikupila kod Ličke Jesenice radi izvršavanja zadataka u sastavu svoga korpusa. Jedinice 4. udarnog korpusa jače su se angažovale protiv nemačke 104. lovačke divizije koja je nadirala pravcem Ličko Petrovo Selo — Slunj.[254]

Noću 7/8. aprila neprijatelj je napustio Modruš u koji je 8. aprila ušla 13. udarna divizija i izbila neposredno pred Josipdol.

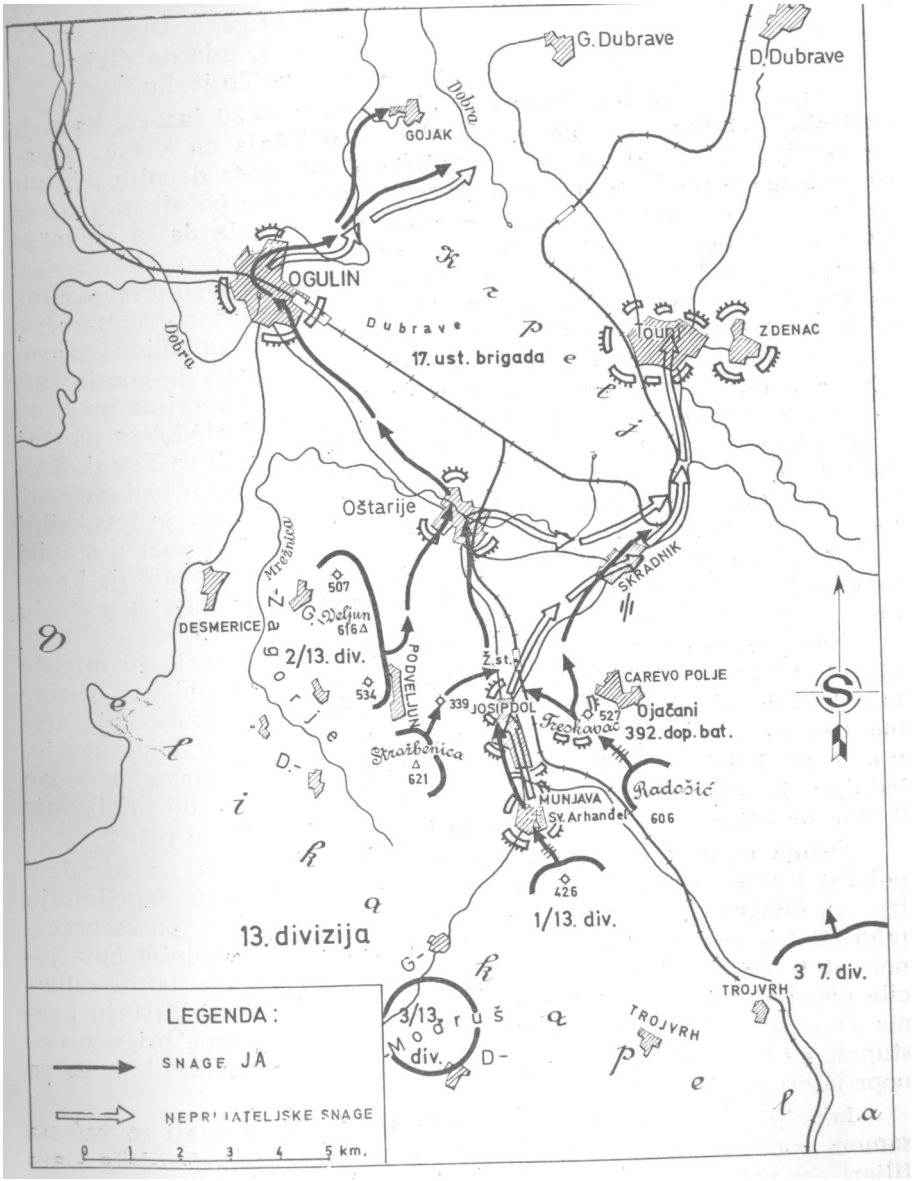
Neprijatelj je, posle uništenja svojih garnizona u Lici i izbijanja jedinica 13. divizije pred Josipdol, očekivao napad na svoje snage u rejonu Josipdol — Tounj — Ogulin. U tom cilju je 8/9. aprila, tj. jednu noć uoči napada jedinica 13. divizije na Josipdol, smenio ustašku posadu tog garnizona sa nemačkim 392. dopunskim bataljonom ojačanim sa dve čete 392. protivoklopnog diviziona i sa dve baterije topova 392. artiljerijskog puka, dok je u rejonu Oštarije — Ogulin zadržao 1, 2. i 3. bataljon 17. ustaške brigade ustaško-domobranske 13. divizije ojačane manjim delovima 392. legionarske divizije. Nemačka komanda je smatrala da će te snage, ipak, duže pružati otpor jedinicama 13. udarne divizije nego što bi to učinile same ustaše.[255]

U toku noći 9/10. aprila jedinice 13. udarne divizije su posele polazne položaje, i to: 1. brigada na liniji Radošić — k 426 — Stražbenica radi napada na Josipdol s juga, a 2. brigada levo od nje na li-

[253] **Izjava Lera, AVII, nemačka arhiva, br. reg. 1/1, k. 70.**
[254] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 170—172, 580—532.**
[255] **Obaveštajni pregled 4. armije, Ob. br. 35 od 14. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 36/2, k. 314.**

Skica br. 19

OSLOBOĐENJE JOSIPDOLA I OGULINA 10. IV 1945.

niji k 534 — Veljun — k 507 radi napada na Oštarije i sprečavanja izvlačenja neprijatelja iz Josipdola ka Oštarijama i pridolaska neprijatelju pojačanja sa toga pravca ka Josipdolu. U divizijskoj rezervi, u rejonu sela Modruša, zadržana je 3. udarna brigada. Desno od 13. udarne divizije operisala je 3. udarna brigada 7. udarne divizije 4. udarnog korpusa i sa njom je uhvaćena veza na Trojvrhu.[256]

Napad na Josipdol otpočeo je 10. aprila u 05.30 časova, kada je centralni bataljon 1. brigade, sa polaznih položaja na k 426, napao na neprijatelja u rejonu Sv. Arhanđela a pola časa docnije i ostale snage brigade prešle su u napad. Nejednovremenim početkom napada se htelo da se neprijatelj najpre angažuje s fronta da bi se lakše izvršio obuhvat radi okruženja neprijatelja u Josipdolu. Desnokrilni bataljon sa Radošića napao je neprijatelja na Treskavcu a levokrilni, sa Stražbenice na Josipdol. Neprijatelj je pružao jak otpor, naročito sa k 360 i zapadne periferije Josipdola, gde je imao solidno izgrađena utvrđenja. Od 07.00 časova divizijska artiljerija je počela tući glavne položaje neprijatelja a u 08.40 časova desnokrilni bataljon 1. udarne brigade zauzeo je Treskavac i ugrozio Josipdol sa istočne strane, kao i komunikaciju koja preko Skradnika vodi za Tounj. Srednja napadna kolona razbila je neprijateljsku odbranu kod Sv. Arhanđela i upala u Josipdol sa južne strane mesta, dok je levokrilni bataljon sa Stražbenice zauzeo k 339 i nadirao ka železničkoj stanici Josipdol, čime je razbio organizaciju neprijateljskog povlačenja i presekao odstupnicu jednom delu komore koja se nalazila u pokretu kroz Josipdol ka Skradniku.

Sve jedinice 1. brigade produžile su dejstva i posle 20 minuta uličnih borbi neprijatelj je u Josipdolu razbijen i uništen, izuzev manjih delova koji su uspeli da se izvuku ka Skradniku i dalje prema Tounju. Posle oslobođenja Josipdola brigada je produžila gonjenje sa po jednim bataljonom prema Tounju i Oštarijama, a jedan bataljon je zadržala u brigadnoj rezervi u Josipdolu, do pristizanja 3. udarne brigade radi prikupljanja i evakuacije ratnog plena.

Druga udarna brigada je sa zakašnjenjem stigla na određeni položaj i nije uspela da na vreme preseče odstupnicu neprijatelju između Oštarija i Ogulina, kako je to bilo predviđeno, pa se neprijatelj iz tih mesta na vreme izvukao. Ona je desnokrilnim bataljonom sa k 534 prodirala prema Oštarijama i posle kraće borbe odbacila neprijateljsku zaštitnicu koja se već nalazila u odstupanju prema Tounju i oslobodila Oštarije. Ostale snage 2. udarne brigade nastupale su prema Ogulinu i u 12.00 časova ušle u Ogulin, iz koga se neprijatelj već bio povukao.[257]

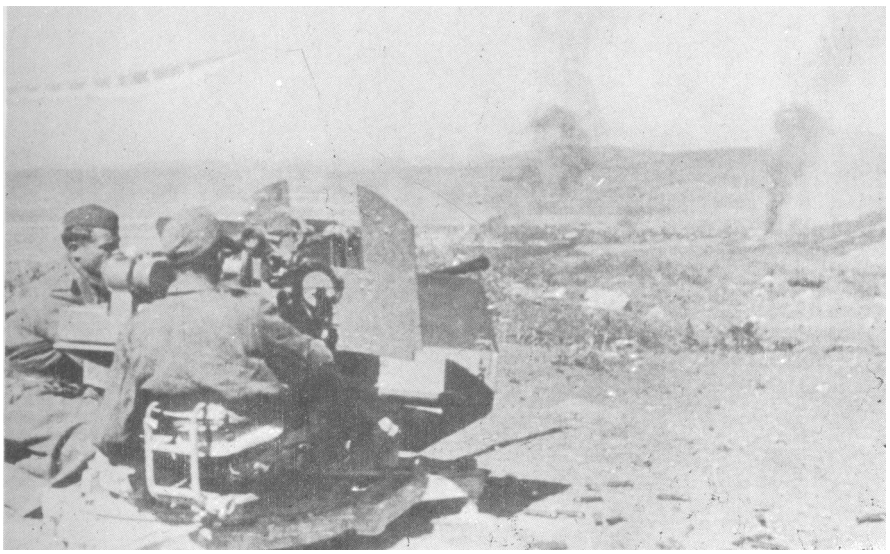
Iako je planirao dužu odbranu Josipdola, neprijatelj se već na samom početku demoralisao. On je, na osnovu jake pešadijske i artiljerijske vatre, pretpostavio da ga napadaju mnogo jače snage nego

[258] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 584.**

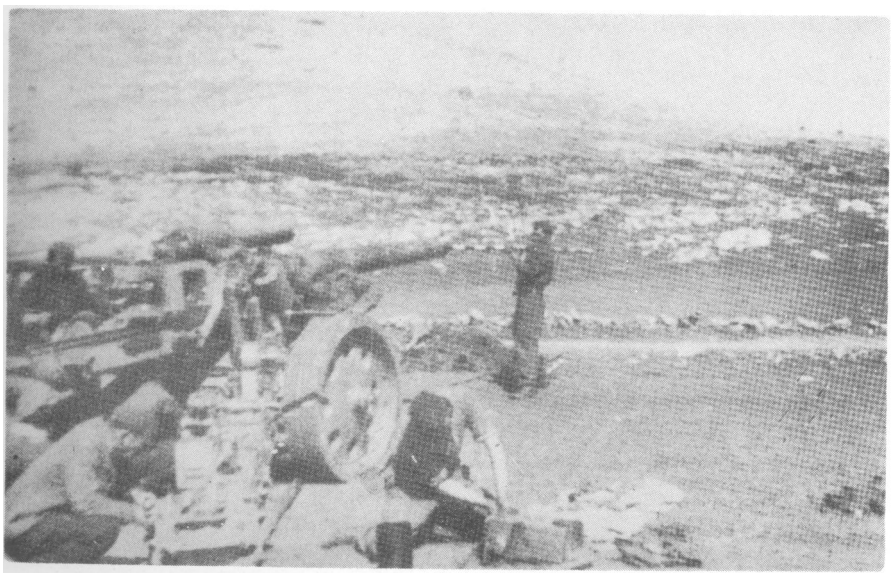
[257] **Operativni izveštaj 13. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 16/2, k. 21-A.**

Jedinice 1. tenkovske brigade podilaze Bihaću, mart 1945.

I protiv avionski topovi tuku nemačke položaje kod Bihaća, mart 1945.

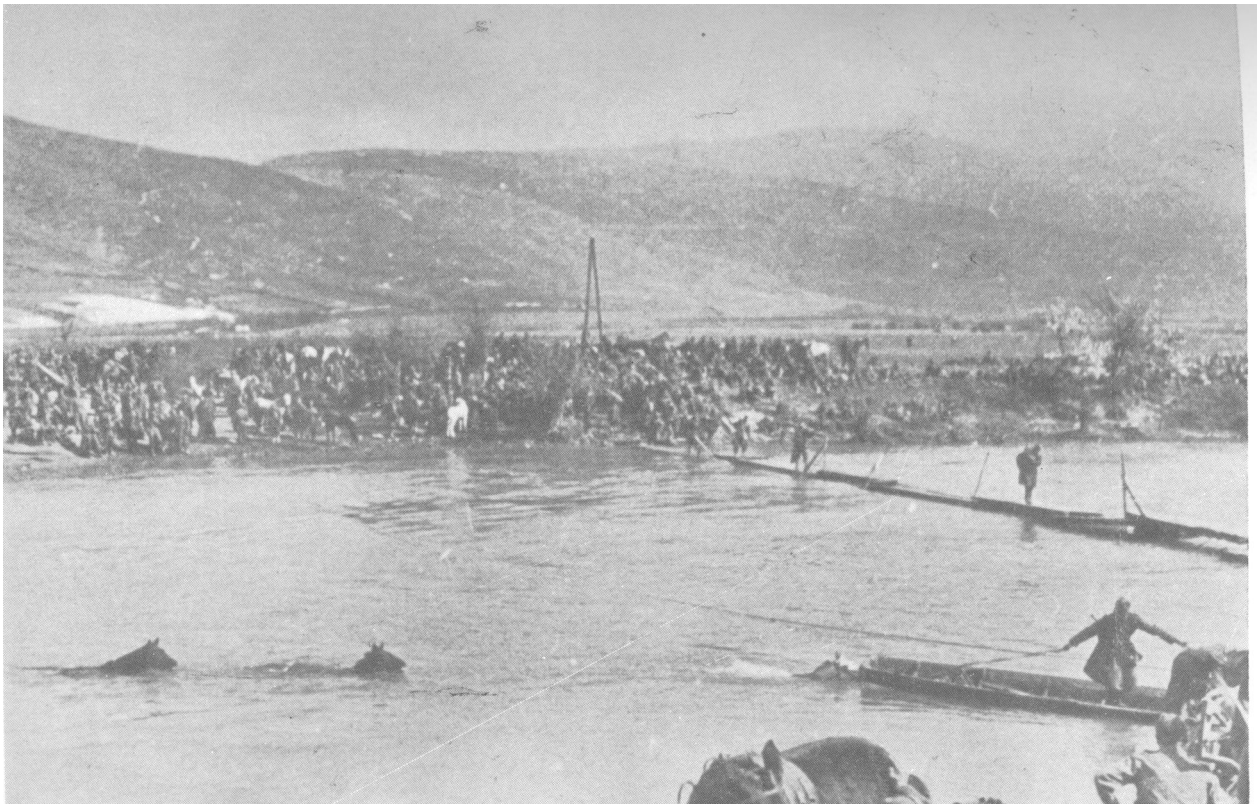
Popravljanje zaplenjenog nemačkog dalekometnog topa u Bihaću, kraj marta 1945.

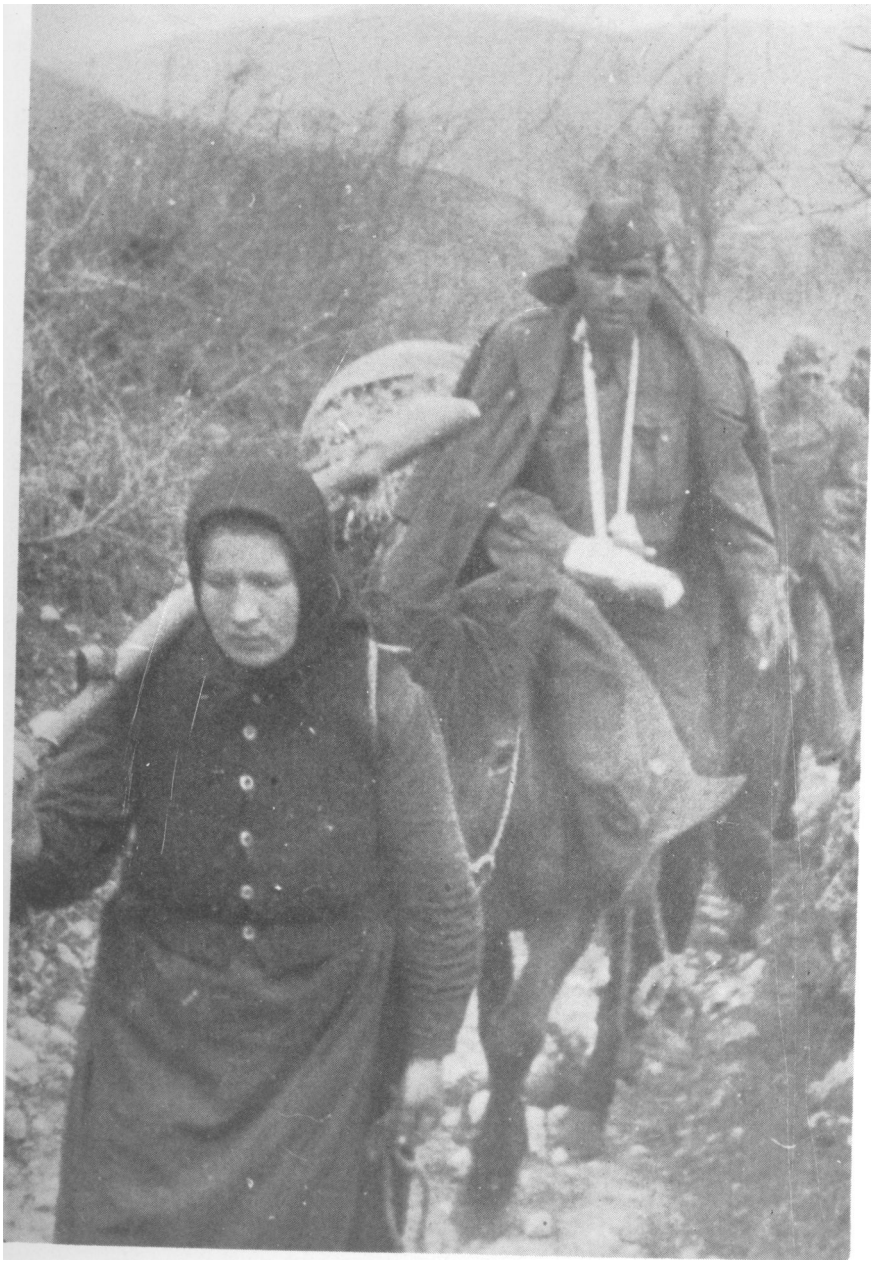
Nemački vojnici se u grupama predaju jedinicama 4. armije, Bihać, mart 1945.

Prve jedinice 4. armije prodiru u Bihać, mart 1945.

Jedinice 4. armije prelaze Unu kod Bihaća, mart 1945.

Junački narod Like pomaže svojoj vojsci, mart 1945.

što su, u stvari, bile. Zato je odmah, čim je osetio jak pritisak u pravcu Josipdola, otpočeo sa brzom evakuacijom snaga i materijalnih sredstava iz Oštarija i Ogulina.

Time su borbe na pravcu Josipdol — Ogulin već 10. aprila bile završene. Jedinice 13. udarne divizije su izbile na liniju Skradnik Oštarije — Ogulin, spremne za dalje gonjenje neprijatelja koji je pretrpeo osetne gubitke i demoralisano odstupao prema Tounju. Istina, on je još uvek bio dovoljno jak da pruži ozbiljan otpor. Jedinice 13. divizije nisu imale gotovo nikakve gubitke i posle tih borbi bile su sposobne za dalje operacije.[258]

Oslobođenje Tounja i Donjih Dubrava

(Skica br. 20)

Jedinice 13. udarne divizije su posle oslobođenja Ogulina izbile na severoistočne padine Krpelja, gde su naišle na solidan otpor neprijatelja na liniji Zdenac — Tounj — D. Dubrave — Generalski Stol.

Na toj liniji branili su se delovi nemačkog 20. lovačkog puka, delovi ustaško-domobranske 13. divizije, ostaci 392. legionarske divizije koji su se izvukli iz Josipdola, tri tenka i dva oklopna automobila i nešto motorizovane artiljerije. U toku 13. aprila neprijatelj je ojačao garnizon u Generalskom Stolu baterijom topova 105 mm, četiri tenka i dva oklopna automobila.[259]

Štab 11. korpusa naredio je 13. diviziji, ojačanoj 1. brigadom 34. divizije 4. udarnog korpusa, 2. tenkovskim bataljonom 1. tenkovske brigade i 3. brdskim motorizovanim divizionom Artiljerijske brigade, da produži gonjenje neprijatelja i da mu ne dozvoli da se sredi na novim položajima.[200]

Za napad na neprijatelja u rejonu Zdenac — Tounj Štab 13. divizije odredio je 1. brigadu 34. divizije i 3. brigadu 13. divizije. One su imale zadatak: 1. brigada da sadejstvuje u napadu na Zdenac i Tounj sa jugoistočne strane, sa linije Rebrovići — Skočići, a 3. brigada da napadne Tounj sa severozapadne i severne strane, sa polaznih položaja k 261 — k 262, pravcem k 238 — Tounj. Za napad na neprijatelja u rejonu D. Dubrava angažovana je 2. brigada 13. divizije, koja je imala zadatak da sa polaznih položaja k 212 — k 221 —

[258] **U tim borbama neprijatelj je imao 153 poginula, 4 ranjena i 76 zarobljenih oficira, podoficira i vojnika. Trinaesta divizija 1 poginulog i 6 ranjenih boraca a zaplenila je: 7 topova, 4 minobacača, 21 mitraljez, 29 puškomitraljeza, 1146 pušaka, 12 magacina municije, oružja i spreme. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 782—825; Operativni izveštaj 13. divizije i Operacijski dnevnik 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/5 i 27/8, k. 312-A i 311-A.**

[869] **Obaveštajni pregled 4. armije br. 37 i 39 od 16. i 18.IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 38/2 i 40/2, k. 314.**

[260] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 269—274. i str. 782—825.**

Drage napadne pravce k 221 —• Dubrave — Jakobović, dok je 1. brigada 13. divizije zadržana u divizijskoj rezervi u rejonu G. Dubrava.

Artiljerija je bila podeljena na dve grupe, tako da je iz rejona Skradnika podržavala napad na Zdenac i Tounj, a iz rejona Gojak — na D. Dubrave.

Takođe je i 2. tenkovski bataljon podeljen u dve grupe: jednom tenkovskom četom je dejstvovao pravcem Josipdol — Skradnik — Tounj, a drugom pravcem Ogulin — Gojak — Mikašinovići — Gerovo — Tounj. Tenkovske čete, zbog ograničenih mogućnosti za manevrovanje, naročito na pravcu Skradnik — Tounj, nisu mogle doći do potpunog izražaja. Četa od Ogulina je uspela da prebaci preko jednog vrlo slabog mosta na reci Bistri svega tri tenka, a pri prelazu četvrtog most se zajedno s tenkom srušio u reku. Četa od Skradnika je došla do mosta preko reke Tounjčiče, ali se dalje nije mogla kretati, jer je most bio miniran i branjen nemačkim tenkom tipa »panter«.[261]

Napad je otpočeo 13. aprila u 06.30 časova.

U 09.30 časova 2. brigada je u brzom naletu odbacila neprijatelja iz D. Dubrava i produžila da ga goni pravcem k 223 — Ježića. Međutim, neprijatelj je odmah preduzeo protivnapad iz rejona Generalskog Stola. Oko 200 neprijateljskih vojnika, ojačanih sa pet tenkova i dvoja oklopna kola, u 10.00 časova napadali su pravcem k 213 — Drage i putem Slat — Mirići u levi bok 2. brigadu i odbacili je iz D. Dubrava na polazne položaje. Ponovljenim napadom brigada je u 11.30 časova konačno izbacila neprijatelja iz D. Dubrava i gonila ga prema Generalskom Stolu, uništivši mu jedan tenk. U 14.00 časova ona je posela položaje na liniji Ježića — k 213 — k 225.

U borbi za Tounj 3. brigada, podržana sa tri tenka, uspela je oko 09.00 časova da, posle samo desetak minuta uličnih borbi, zauzme Tounj. Ali, neprijatelj iz Zdenca odmah preduzima protivnapad i već u 09.15 časova odbacuje 3. brigadu iz Tounja na polazne položaje. Dalji pokušaji 3. brigade 13. i 1. brigade 34. divizije da u toku dana slome jak otpor neprijatelja na liniji Zdenac — Tounj nisu uspeli.

Tenkovska četa na tom pravcu došla je do mosta preko reke Tounjčiče, ali se dalje nije mogla kretati, jer je most bio pripremljen za rušenje i branjen nemačkim tenkom tipa »panter«. Tada su tenkovi manevrom i vatrom zavaravali taj tenk i izazvali ga da se pojavi, pa ga je jedan oklopni automobil sa bliskog odstojanja uništio. Odmah zatim neprijatelj je srušio most, tako da je prelaz tenkova bio onemogućen.

Pod jakim pritiskom pešadije, i uz snažnu podršku artiljerijske i tenkovske vatre, brigade su oko 17.30 časova uspele da izbace ne-

[261] **Izveštaj 2. tenkovskog bataljona od 15. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 19/3, k. 323.**

prijatelja iz Zdenca i Tounja i da ga gone prema D. Dubravama. Svoje povlačenje neprijatelj je štitio tenkovima, od kojih mu je jedan uništen.

Za to vreme 1. brigada 13. divizije, koja se nalazila u rezervi u rejonu G. Dubrave, krenula je ka komunikaciji Generalski Stol D. Dubrave radi udara u levi bok neprijatelja koji se povlačio. Kada su njeni prednji delovi izbijali na put severno od D. Dubrava, glavnina neprijatelja već se bila izvukla, tako da je brigada stupila u borbu sa neprijateljskom zaštitnicom ojačanom jednim tenkom. Već je bila nastupila i noć. Zaštitnica je razbijena i delom uništena a ostatak je nabačen na reku Mrežnicu, odakle se, kasnije, povukao u pravcu sela Katića.

Neprijatelj koji se povlačio iz rejona Zdenac — Tounj naišao je na 2. brigadu, koja je u to vreme napadala na Generalski Stol. Posada Generalskog Stola, podržana artiljerijskom vatrom i tenkovima, izvršila je snažan protivnapad, probila raspored 2. brigade i time omogućila grupi koja se povlačila da se probije u Generalski Stol.

Trinaesta udarna divizija je u borbama 13. aprila nanela neprijatelju osetne gubitke, ali ga nije uništila.[262]

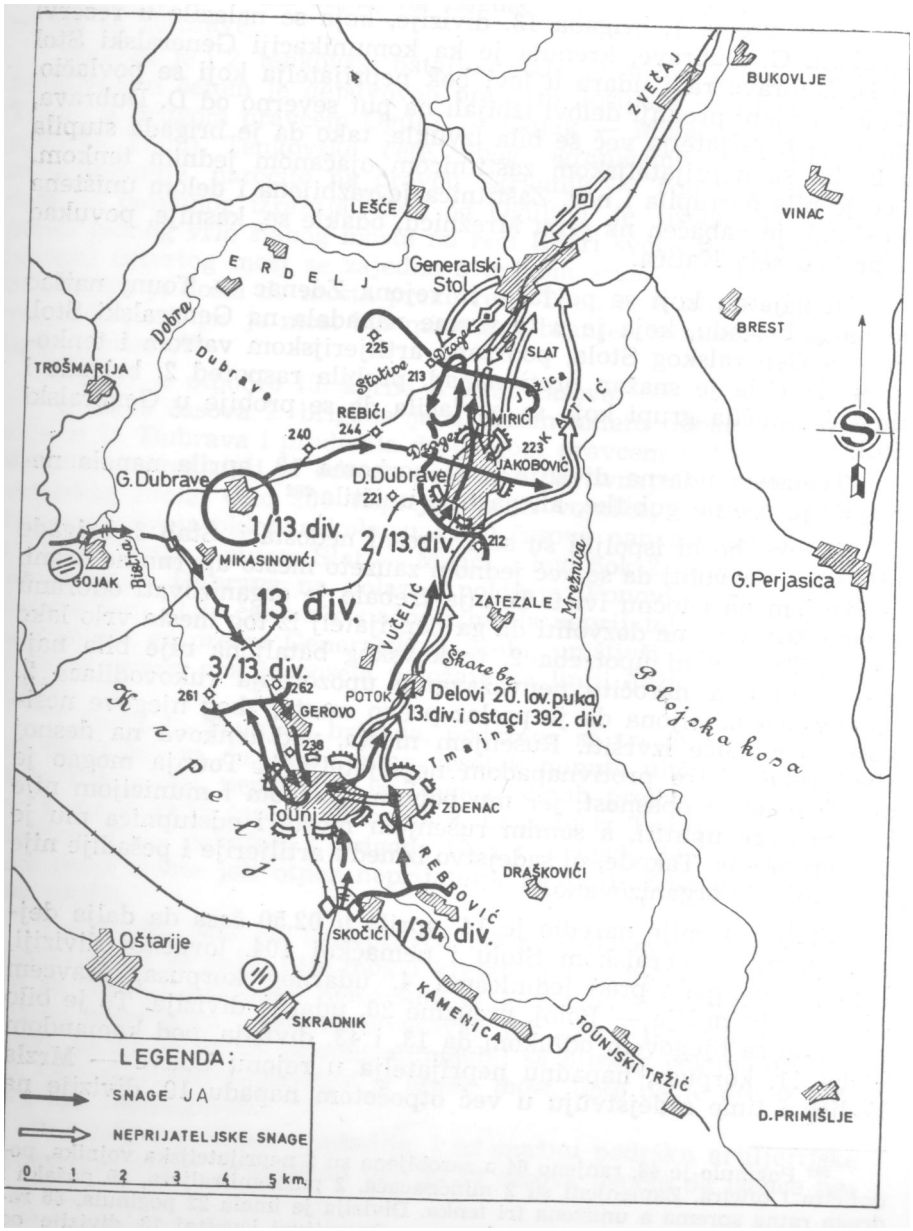
U toku borbi ispoljili su se i izvesni nedostaci. Štab 3. brigade nije smeo dozvoliti da se već jednom zauzeto mesto uporno ne brani. Izbijanjem na istočnu ivicu Tounja trebalo je organizovati odbranu prema Zdencu i ne dozvoliti da ga neprijatelj iz tog mesta vrlo lako izbaci. Takođe, ni upotreba 2. tenkovskog bataljona nije bila najcelishodnija, a naročito neuvažavanje upozorenja rukovodilaca 2. tenkovskog bataljona da je prelaz preko mosta, zbog njegove nosivosti, nemoguće izvršiti. Rušenjem mosta, vod tenkova na desnoj obali reke Bistre protivnapadom neprijatelja iz Tounja mogao je biti doveden u opasnost, jer mu popunu gorivom i municijom nije bilo moguće uputiti, a samim rušenjem mosta i odstupnica mu je bila presečena. Takođe, ni sadejstvo između artiljerije i pešadije nije bilo najbolje organizovano.

Štab 4. armije naredio je 14. aprila u 02.50 časa da dalja dejstva prema Generalskom Stolu i nemačkoj 104. lovačkoj diviziji, koja je odstupala pred jedinicama 4,. udarnog korpusa, pravcem Slunj — Primišlje — Poloj, preuzme 20. udarna divizija. To je bilo u skladu sa njegovom odlukom da 13. i 43. divizija, pod komandom štaba 11. korpusa, napadnu neprijatelja u rejonu Lokve — Mrzla Vodica i time sadejstvuju u već otpočetom napadu 19. divizije na

212 poginulo je 48, ranjeno 64 a zarobljena su 2 neprijateljska vojnika, podoficira i oficira. Zaplenjeni su 2 minobacača, 2 puškomitraljeza, 29 pušaka i druga ratna sprema a uništena tri tenka. Divizija je imala 22 poginula, 86 ranjenih i 3 nestala borca i rukovodioca. — Operativni izveštaj 13. divizije od 18. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/5, к. 312-A; *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 269—274.

Skica br. 20

OSLOBOĐENJE TOUNJA I D. DUBRAVA 13. IV **1945.**

pravcu Novi — Crikvenica. Pored toga, Štabu 11. korpusa je naređeno da 43. divizija pripremi jednu brigadu i, čim situacija to bude dozvolila, da je uputi u Istru.[263]

Postupajući po tom naređenju, 13. udarna divizija je prekinula dalje gonjenje neprijatelja ka Generalskom Stolu, predala svoje položaje 20. udarnoj diviziji i krenula na novi zadatak prema 43. diviziji.

OBEZBEĐENJE DESNOG BOKA I POZADINE 4. ARMIJE

(Skica br. 21)

Odlaskom 26. udarne divizije iz rejona Bihaća na koncentracijsku prostoriju radi napada na Gospić, prema neprijatelju severoistočno od Bihaća ostale su jedinice 4. udarnog korpusa. One su imale zadatak da vezuju neprijatelja i obezbede nesmetana dejstva 4. armije od neprijateljskih dejstava sa tog pravca. Taj zadatak su uspešno obavile 7. i 8. udarna divizija, tako da su se snage 4. armije bez ikakvih smetnji pregrupisale, razvijale i nastavile operacije. Pored toga, jedinice 7. udarne divizije su svojim dejstvima obezbeđivale desni bok 19. udarne divizije za vreme operacija u Gackom polju i na pravcu Otočac — Žuta Lokva.[264]

Tako su jedinice 7. udarne divizije 4. aprila izjutra, takođe, prešle u napad pravcem Dabar — Jezerane i Dabar — Glavače. Nadirući prema komunikaciji Jezerane — Brinje, njene jedinice su sledećeg dana, ne nailazeći na jači otpor, pročistile sela Stajnicu, Lipicu i Letinac i izbile na prostor jugoistočno od Jezerana, Križpolja i Brinja, a zatim su desnim krilom izbile na Vrh Kapele i u rejonu Carske Kuće presekle komunikaciju Josipdol — Jezerane. Neprijatelj u jačini dva bataljona ustaša i nemačkih vojnika preduzeo je protivnapad iz Jezerana, Križpolja i Brinja sa ciljem da odbaci jedinice 7. udarne divizije, ali u tome nije uspeo. Jače borbe su vođene u rejonu Razvale, odakle je neprijatelj proteran 5. aprila oko 18.00 časova, a zatim je oslobođeno Jezerane, a u toku noći 5/6. aprila i Križpolje. Sutradan izjutra otpočeo je napad na neprijatelja u Brinju. Borbe su vođene sve do 21.00 čas, kada je mesto oslobođeno, a neprijatelj odbačen prema Žutoj Lokvi, na koga je sa severozapadne strane napadala jedna brigada 43. divizije.[265]

Jedna brigada 7. udarne divizije nadirala je od Dabra prema selima Glavače, Škare i Doljani. Pošto je u rejonu Škara 6. aprila

263 Naređenje 4. armije Op. br. 58 od 14. IV 1945. u 02,50 časa, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/5, k. 312-A.

264 Zapovest 7. divizije od 3. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 12/1, k. 811.

265 Knjiga depeša GS Hrvatske, depeše br. 57, 61, 75, 76 i 83 od 5. IV i depeše br. 87 i 8 od 6, IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/3, k. 119/4.

stupila u vezu sa jedinicama 19. udarne divizije, i ona se usmerila prema odseku Brinje — Žuta Lokva.[266]

Za to vreme je 8. udarna divizija vodila uporne borbe protiv nemačke 104. lovačke divizije koja je 3. aprila krenula sa linije Brekovica — Ostrožac prema Otočcu. Pošto je prenoćila u rejonu Izačića, 104. lovačka divizija je u toku noći 4/5. aprila izbila na Prijeboj — Cesarov kamen — Celopek. U toku 5. aprila, 8. udarna divizija je protivnapadima odbacila neprijatelja sa linije Prijeboj — Jezerce prema Ličkom Petrovom Selu, a kod Primišlja je zauzela Glavicu.[267]

Borbama 8. udarne divizije onemogućeno je nemačkoj 104. lovačkoj diviziji da se preko Prijeboja probije ka Otočcu, i ona je bila prisiljena da skrene na severozapad prema Slunju. U borbama od 4. do 8. aprila jedinice 4. udarnog korpusa su oslobodile više mesta, među kojima Jezerane, Križpolje i Brinje i time presekle komunikaciju Žuta Lokva — Josipdol, preko Kapele. One su vodile i odbrambene borbe na liniji Izačić — Čelopek — Ličko Petrovo Selo — Prijeboj protiv 104. lovačke divizije, koja se nalazila u pokretu od Bosanskog Novog prema Slunju, kao i protiv neprijatelja u rejonu Primišlja koji je imao zadatak da prihvati 104. lovačku diviziju.[268]

Zbog stalne opasnosti za svoju pozadinu i desni bok od napada 104. lovačke divizije sa linije Ostrožac — Ličko Petrovo Selo — Sunja i neprijateljskih snaga iz rejona Karlovca, Štab 4. armije je 8. aprila predložio Generalštabu JA[269] da se jedna divizija 5. udarnog korpusa uputi radi dejstva sa linije Kostajnica — Ostrožac, čime bi se armija oslobodila od ugrožavanja iz pozadine. Da bi do-

[266] Knjiga depeša GS Hrvatske, depeša br. 87 od 6. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/3, k. 119/4.

[267] Knjiga depeša GŠ Hrvatske, depeše br. 3 i 45 od 3. IV, dep. br. 61, 76 i 83 od 5. IV i depeše br. 8 i 13 od 6. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/3, k. 119/4.

;c8 Stalno napadana od jedinica 4. udarnog korpusa, 104. lovačka divizija je tek 12. aprila stigla u Slunj. U tom rejonu ona je ušla u sastav 91. armijskog korpusa i ojačana je 20. lovačkim pukom i 4. policijskim bataljonom. Divizija je posela položaje između reka Korane i Dobre u visini sela G. Poloja, sa frontom prema jugu, imajući 4. policijski puk južno od Primišlja. Na tim polož^-jima su vođene stalne borbe, sa manjim pomeranjem linije fronta, sve do 28. aprila. Tu su se javili i prvi znaci,raspadanja jedinica. Naime, 14. aprila, TI toku jednog napada jedinica 4. udarnog korpusa, koji se nije isticao od dotadašnjih, 4. policijski puk je pobegao sa položaja sve do iza Korane u rejonu Tušiloviča. To odstupanje 4. policijskog puka zaustavio je 20. lovački puk protivnapadom preko Generalskog Stola ka jugoistoku i jugu. — E. Schmidt--Richberg, *n.d.*, str. 110; Izjava Lera, AVII, nemačka arhiva, br. reg. 1/1, k. 70; Knjiga depeša 4. korpusa i Knjiga depeša GS Hrvatske, depeše br. 52 i 53 od 8. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 7/2 i 2/3, k. 316 i 119/4; *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 782—825.

[269] Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 41—42 od 8. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 316.

nekle otklonila opasnost za svoj desni bok, 4. armija će osloboditi Ogulin pa je predložila da se 4. udarni korpus, posle oslobođenja Ogulina, orijentiše prema severu radi obezbeđenja desnog boka 4. armije, koja bi, oslobođena od ugrožavanja i s boka, brzo prodirala ka Istri.

Generalštab JA je usvojio razloge Štaba 4. armije o potrebi obezbeđenja njene pozadine i desnog boka, kao uslova za sigurno i uspešno prodiranje ka Istri. Obaveštavajući ga o uspešnim dejstvima jedinica 2. i 5. udarnog korpusa, koje su oslobodile Sarajevo i Visoko i dalje nadiru niz dolinu Bosne, Generalštab JA je saopštio da će te snage odmah po oslobođenju Zenice biti upućene ka Banjoj Luci, a zatim bi žurile ka dolini Une i dalje ka liniji Sisak — Karlovac, čime bi se osigurao desni bok 4. armije i omogućile njene nesmetane operacije ka Istri. Zbog toga je smatrao da se kao prvi cilj pred 4. armiju postavlja da najpre razbije 104. lovačku diviziju i zauzme sva uporišta na svome desnom boku sve do linije Bosanski Novi — Karlovac (isključno), pa tek zatim da preduzmu napad preko Ogulina ka Istri. Tada bi joj 4. udarni korpus obezbeđivao desni bok dok ne pristignu divizije iz doline Bosne i Vrbasa. O tome je Štab armije trebalo da iznese svoje eventual

Taj predlog je sledećeg dana, 9. aprila, još konkretnije izložen u direktivi Generalštaba JA za opštu ofanzivu JA. Po toj direktivi je 4. armija, u sadejstvu sa 4. udarnim korpusom, imala da na osnovnom pravcu nastupanja ostavi manje snage u aktivnoj odbrani, a sa glavninom da se baci na uništenje 104. lovačke divizije, očisti ceo prostor do linije Bosanski Novi — Karlovac, preda ga 4. udarnom korpusu, a zatim preko Ogulina preduzme napad prema Istri.[271]

Taj predlog Generalštaba JA nije bio u skladu sa dosadašnjim planom Štaba 4. armije i u suštini je značio izmenu plana i novi zadatak.[272]

Angažovanje jedinica 4. armije za razbijanje 104. lovačke divizije dovelo bi do uplitanja u borbu i novih nemačkih i ustaško-domobranskih jedinica iz rejona Karlovca i sa tog prostora Korduna, kao i sa šireg prostora, a prvenstveno iz rejona Zagreba. To bi dovelo do dužeg zadržavanja jedinica 4. armije i njihovog zakašnjenja za izvršavanje glavnog strategijskog zadatka armije.

[270] Knjiga depeša Generalštaba JA, depeša br. 149 od 8. IV 1945. u 19.30 časova, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1, k. 46.

[271] Ovde je od značaja navesti da se tada vrhovni komandant JA maršal Jugoslavije Josip Broz Tito nije nalazio u Jugoslaviji. On je 5. aprila otputovao u zvaničnu posetu Moskvi, gde je 11. aprila potpisan Ugovor o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći i posleratnoj saradnji između SSSR-a i Jugoslavije. — Direktiva Generalštaba JA, Op. Str. Pov. br. 8 od 9. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 7/1 i 21/1, k. 21.

[272] Knjiga depeša Generalštaba JA, depeša br. 153 od 10. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1, k. 46.

Štab 4. armije je sa više optimizma gledao na bezbednost svoga desnog boka, pogotovu što je u poslednjim borbama 104. lovačka divizija pretrpela osetne gubitke i skrenula prema Slunju. Zato je predložio Generalštabu JA da sa glavninom 4. armije nastavi nadiranje prema severozapadu, tj. prema Istri. Taj predlog je obrazložio sledećim: Istra je važno pitanje Demokratske Federativne Jugoslavije i ono će biti bolje rešeno ako u njenom oslobođenju jedinice 4. armije stignu pre saveznika, Jtoji se jako interesuju za Istru, gde su padobranima spustili oko 40 oficira. U Istri se nalazilo oko šest pukova Srpskog dobrovoljačkog korpusa i četnika, koji su, izgleda, stupili u vezu sa engleskim oficirima. Pored toga, opšti pravac povlačenja nemačkih snaga je prema severu, odnosno severozapadu, i one će pre ili kasnije napustiti teren koji drže, pa Štab 4. armije ne predviđa teže borbe u dolini Bosne, a 104. lovačka divizija nema nameru da dublje prodire u pozadinu 4. armije, već želi samo da je ometa u brzom napredovanju prema Istri. Štab armije je smatrao da bi bilo najbolje da se odmah, ne čekajući oslobođenje Zenice, prema Bihaću uputi 4. udarna divizija 5. udarnog korpusa, koja bi vodila borbe sa 104. lovačkom divizijom, a 4. udarni korpus da obezbedi desni bok 4. armije koja će i dalje energično i brzo da nadire ka Istri. Na kraju je Štab armije naglasio da jedino oslobođenjem Istre sopstvenim snagama 4. armija ispunjava svoj strategijski zadatak, a da su svi ostali veći ili manji taktički uspesi.[273] Prema tome, prebacivanje težišta dejstava 4. armije ka dolini Une zahtevalo bi više vremena, a to bi dovelo u pitanje izvršenje glavnog zadatka armije — oslobođenje Istre i Slovenačkog primorja sa Trstom.

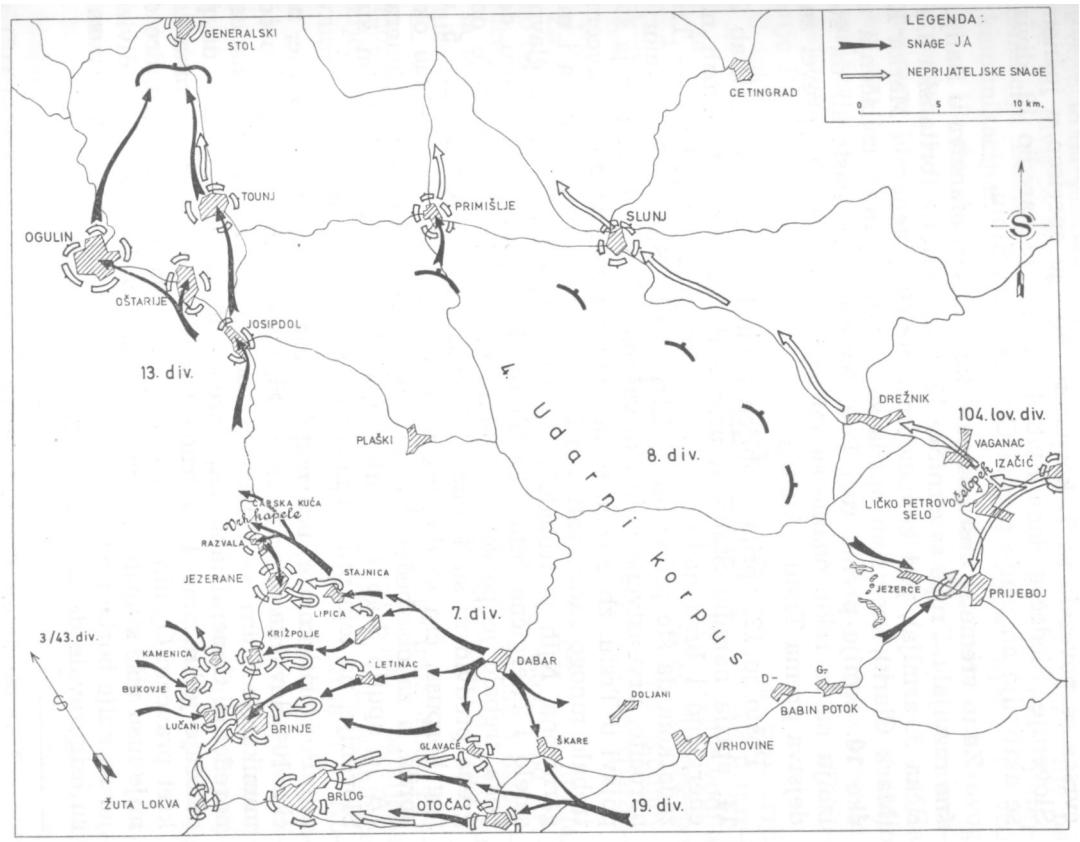
Generalštab JA je 10. aprila usvojio taj predlog Štaba 4. armije i obavestio ga da će za dva dana uputiti jednu krajišku diviziju pravcem Jajce — Bos. Petrovac — Bihać i da je privremeno stavlja pod njegovu komandu. Tom divizijom, uz sadejstvo sa 4. udarnim korpusom, Štab 4. armije je imao da obezbedi svoj desni bok, da bi armija nesmetano mogla da nastavi brzo nadiranje ka Istri.[274] Generalštab JA je napomenuo da će tih dana Zenica biti oslobođena, pa će tri do četiri divizije 2. i 5. korpusa preko Travnika krenuti ka Banjoj Luci i dolini Une. Time je dilema oko obezbeđenja desnog boka i pozadine bila rešena, ali je Generalštab JA i sledećeg dana posle podne upozorio Štab 4. armije da vodi računa o zaštiti svog desnog boka koji stalno ugrožava nemačka 104. lovačka divizija iz rejona Slunja. Zato je naredio Štabu 4. armije da odmah razbije i odbaci što dalje na sever 104. lovačku diviziju, ne čekajući pristizanje predviđene krajiške divizije. Prema Uni je Generalštab JA

[273] **Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 50, 51 i 52 od 10. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 4/1, k. 46.**

[274] **Knjiga depeša Generalštaba JA, depeša br. 154 od 10. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br, reg. 3/1, k. 46,**

Skica br. 21

OBEZBEĐENJE DESNOG BOKA I POZADINE 4. ARMIJE

uputio 29. udarnu diviziju, koja je 12. aprila krenula sa prostora Kiseljak — Busovača i njeno pristizanje u dolinu Une moglo se očekivati najranije oko 18. aprila.[275]

U međuvremenu je 4. armija nastavila dejstva i 10. aprila oslobodila Josipdol i Ogulin, čime je bolje osigurala svoj desni bok i čvršće se povezala sa 7. korpusom, koji je operisao u južnom delu Slovenije. Sledećeg dana Štab 4. armije je naredio 13. diviziji da se aktivnije angažuje prema Generalskom Stolu.

Za to vreme se opšta saveznička prolećna ofanziva u Italiji uspešno razvijala. Trupe savezničke 15. grupe armija (britanska 8. i američka 5. armija), pod komandom američkog generala Marka Klarka (Mark Clark), sredinom aprila su ugrozile puteve izvlačenja nemačke 10. armije prema reci Pou. Saveznici su nastojali da što pre izbiju na tu reku, odakle su im se pružali povoljni pravci za brza dejstva prema Trstu i Austriji.

Pošto je 12. aprila probijen Sremski front, Generalštab JA je 14. aprila naredio Štabu 4. armije da sa armijom odmah nastavi energično i brzo nadiranje osnovnim pravcem Rijeka — Trst, sa zadatkom da što pre oslobodi Istru, Trst i Slovenačko primorje. Od naročite, prvenstveno političke važnosti je bilo da se armija što pre pojavi u Trstu, zbog čega se pri nadiranju određenim pravcem nije trebalo mnogo zadržavati oko bočnih uporišta neprijatelja i manjih garnizona. Njih je trebalo izolovati manjim snagama, a glavninom smelo i energično hitati ka Trstu. Međutim, obezbeđenju desnog boka trebalo je posvetiti posebnu pažnju. Za obezbeđenje od Zagreba predviđeni su 4. udarni korpus i grupa divizija 2. i 5. udarnog korpusa, čiji se dolazak u rejon Banje Luke očekivao oko 18. aprila, a za obezbeđenje armijskog boka od Ljubljane Generalštab JA je uputio Štab 4. armije da, u sporazumu sa Glavnim štabom Slovenije, na tom pravcu angažuje slovenačke jedinice.[276]

Pod pritiskom 4. udarnog korpusa i 20. udarne divizije, nemačka 104. lovačka divizija je do 15. aprila odbačena severno od komunikacije Slunj — Primišlje. Tada je Štab 4. armije, na osnovu naređenja Generalštaba JA, naredio 20. udarnoj diviziji da preda položaje jedinicama 4. udarnog korpusa i da bude spremna za pokret pravcem Ogulin — Vrbovsko. Od toga momenta jedinice 4. armije nisu više stupale u borbeni kontakt sa 104. lovačkom divizijom, jer su dalje borbe protiv nje vodile jedinice 4. udarnog korpusa koje su osiguravale desni bok 4. armije.[277]

[275] **Knjiga depeša Generalštaba JA, depeše br. 157 i 161 od 11. i 13. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1, k. 46.**

[270] **Knjiga depeša Generalštaba JA, depeša od** 14. **aprila i Knjiga depeša GS Hrvatske, depeša br. 81 od 14. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1 i 2/2, k. 46 i 119-4.**

[277] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 510—527; Knjiga depeša GS Hrvatske, depeša br. 27 i 58 od 14. i 17. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/2, k. 119-4.**

OSLOBOĐENJE NOVOG I CRIKVENICE

(Skica br. 22)

Štab 4. armije je posle razbijanja i uništenja neprijateljskih snaga na liniji Žuta Lokva — Krivi Put — Krmpote i oslobođenja Senja odlučio da 43. i 19. udarnom divizijom produži dejstva. U tom cilju je 43. divizija dobila zadatak da iz rejona Mrkoplja izbije na komunikaciju Delnice — Lokve — Belo Selo, zatim produži dejstva komunikacijom Lokve — Mrzla Vodica — Kamenjak u pravcu Sušaka, a 19. divizija da razbije neprijateljska uporišta oko Novog i Crikvenice, oslobodi Novi, važnu luku za lakše i bolje snabdevanje jedinica 4. armije morskim putem, a potom i Crikvenicu. Za artiljerijsku podršku dejstava 19. divizije Štab 4. armije je odredio 2. haubički divizion 105 mm (bez 3. baterije) Artiljerijske brigade. Tim dejstvima 43. i 19. divizije stvorili bi se povoljni uslovi za oslobođenje Rijeke.[278]

U toku 10. i 11. aprila 19. divizija se zadržala na prostoriji Senj — Krivi Put — Krmpote, gde se odmarala, sređivala i pripremala za dalja dejstva, a pojedinim delovima je za celo vreme vodila borbe i hvatala razbijene grupe neprijatelja, koje su se skrivale po šumama i pokušavale da se probiju prema Rijeci. U tim dvodnevnim borbama poginulo je preko 400, a zarobljeno 120 neprijateljskih vojnika.[279]

Za izvršenje dobijenog zadatka Štab 19. divizije je, 12. aprila, doneo odluku da diviziju prebaci na prostoriju severoistočno od Crikvenice i Novog, odakle će preduzeti jednovremeni napad i osloboditi ta mesta. U tom smislu je, 13. aprila izdao zapovest po kojoj su jedinice dobile sledeče zadatke:

— 5. brigada, ojačana 1. brdskim artiljerijskim divizionom, Protivoklopnom baterijom i Minerskom četom Inžinjerijskog bataljona divizije, da se prebaci u rejon Planjava — Zagradski vrh, odakle će glavnim snagama na desnom krilu napasti pravcem Planjava — Kobilar — Kučjak, kod Sušaka i Klanfara što pre preseči komunikacije koje od Kraljevice vode ka Crikvenici i obezbediti dejstva divizije s pravca Lič, a sa pomoćnim snagama, 4. bataljonom, napasti Crikvenicu sa severne strane pravcem Grižane — Badanj — Sopaljska, osloboditi je i time sprečiti neprijatelju odstupanje od Novog u pravcu Sušaka;[280]

— 6. brigada da se prebaci u rejon Ravno — Mokra, odakle će dejstvovati u pravcu mora čisteći sela od neprijatelja. Do zauzimanja Novog jači pritisak vršiti svojim levim krilom, sadejstvujući 14. brigadi, a kasnije pojačati pritisak na desnom krilu radi sadejstva 5. brigadi. U rejonu Ravno — Mokra zadržati dva bataljona u rezervi, s tim da jedan bude spreman za dejstva i ukazi-

[278] **Zapovest 19. divizije od 13. IV 1945. i Obaveštenje 4. armije da će 2. divizion podržavati 19. diviziju, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 17/5 i 16/5, k. 1021.**
[279] **Relacija 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/5, k. 1021.**
[280] **Zapovest 5. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/8, k. 1010.**

vanje pomoći 5. brigadi u slučaju neprijateljske intervencije s pravca Fužine;[281]

— 14. brigada će glavne snage prebaciti u rejon Breze — Zalipnik — Dubrava, odakle će desnim obuhvatnim manevrom napasti neprijatelja u Novom, a jednim bataljonom dejstvovati pravcem 2rnovnica — Povile, južnim padinama Gradine. Brigadu će u napadu podržavati Teški motorizovani artiljerijski divizion 105 mm sa vatrenih položaja iz rejona Pleteno.[282]

Jugoslovenska mornarica će u toku napada na Novi i Crikvenicu kontrolisati Planinski kanal i severozapadno od Crikvenice da bi sprečila bilo kakvu intervenciju neprijatelja pomorskim putem. Ona će naročito biti aktivna noću.

Borbu je otpočela 14. udarna brigada. Njen 1. bataljon je već 13. aprila u 16.00 časova odbacio dve neprijateljske čete sa Gradine, ali je neprijatelj protivnapadom uspeo da je povrati. Oko pola noći 3. bataljon je iz rejona Krasnice odbacio neprijatelja sa k 400. To su bile uvodne borbe za sutrašnji opšti napad brigade na Novi, koji je otpočeo u 05.00 časova uz snažnu podršku artiljerijske vatre.

Na pravcu glavnog udara 14. udarne brigade, ka odseku Duplje — Zagon, napadala su dva bataljona, a na pomoćnom pravcu pored morske obale, preko Gradine, napadao je jedan bataljon, dok se jedan batljon nalazio kod Krasnice u rezervi. I pored jake artiljerijske podrške, neprijatelj je pružao žestok otpor. Do 17.00 časova borba se vodila bez vidnijeg rezultata. Tada je izvršena snažna vatrena priprema i 1. bataljon je na juriš zauzeo Gradinu, 2. bataljon izbija do sela Zagona odakle je podržavao napad na Gradinu a 4. bataljon je kod Duplja zauzeo k 235. Dalje napredovanje je bilo onemogućeno jakom vatrom neprijatelja sa susednih položaja i sledeče linije odbrane, pa se brigada zadržala i utvrdila na zauzetim položajima. U toku noći patrole su održavale neprekidan dodir sa neprijateljem da bi se pravovremeno otkrile njegove namere.[283]

Dok je 14. brigada vodila borbe na položajima Duplje — Zagon — Gradina, 6. udarna brigada je celog dana forsirano marševala i oko 17.00 časova stigla na koncentracijsku prostoriju sa koje je odmah preduzela napad u pravcu Selca. Brigada je ubrzo naišla na jak otpor na liniji Netermnjak — k 811 — k 870. Kako je već padao mrak, a raspored neprijatelja nije bio najbolje poznat, i da bi se izbegli nepotrebni gubici, odlučeno je da se odustane od noćne borbe.[284]

U toku 14. aprila 5. brigada se nalazila na maršu prema koncentracijskoj prostoriji. Njeni prednji delovi stigli su tek oko 18.00 časova u rejon Planjava — Zagrad — Ravno.

[281] **Zapovest 6. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 16/7, k. 1022.**
[282] **Zapovest i Naređenje 14. brigade od 13. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 16/5 i 15/5, k. 1023.**
[263] ***Zbornik,* XI, knj. 4, str. 782—825 i Relacija 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/5, k. 1021.**
[28<] **Relacija 6. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/3, k. 1023.**

Toga dana i sutradan je i 43. divizija vodila borbe u rejonu Lokve — Mrzla Vodica. Neke položaje jedinice 43. divizije su uspele zauzeti ali je neprijatelj, protivnapadima, uglavnom uspostavio pređašnje stanje.[285]

Sutradan, 15. aprila, borbe su nastavljene.

Četrnaesta udarna brigada je u zoru produžila sa napadom na Novi. Uz uspešnu artiljerijsku podršku, ona je oko 12.00 časova, posle teške borbe, zauzela Kosu — Orljak i Povile, ali joj je dalje napredovanje bilo onemogućeno jakom vatrom sa severne ivice Novog i sa k 106 i k 105. Na tim položajima su se vodile borbe do pred mrak, kada je 1. bataljon zauzeo k 106 i time je podišao jugoistočnoj periferiji Novog. U 19.00 časova brigada je uvela u borbu svoju rezervu ali se neprijatelj, pod zaštitom mraka i svoje zaštitnice, u toku noći izvukao prema Crikvenici, a prednji delovi 14. brigade su u 22.30 časa ušli u Novi, upućujući deo snaga pravcem Novi — Duboka prema Bribiru radi gonjenja neprijatelja i hvatanja veze sa 6. brigadom, koja je operisala u pravcu Bribira.[286]

Za to vreme je 6. udarna brigada produžila dejstva na Netermnjak — k 811 — k 870, u težnji da odbaci neprijatelja, izbije na komunikaciju Novi — Crikvenica i dočeka neprijatelja koji bi odstupao iz Novog. Neprijatelj, svestan zadatka da je pobočnica snagama koje se izvlače iz Novog, pružao je vrlo jak otpor sve do 15.00 časova, kada mu je brigada obuhvatila levo krilo, pa se preko Štapiće morao povući na položaje kod Bribira, gde je uspeo da organizuje novu liniju odbrane. Oko 17.00 časova odbačen je i sa tih položaja, pa se povukao na liniju k 193 — k 257 i k 290 — Podugrinac, odakle je pružao jak otpor i štitio snage iz Novog, koje su se povlačile komunikacijom uz more. Jedinice 6. brigade, premorene neprekidnim borbama i pokretima, nisu bile u stanju da na tu liniju izvrše još jedan planski i energičan napad. To je neprijatelju dalo mogućnosti da se sredi, a zatim da odoli svim napadima pešadije podržane artiljerijskom vatrom, sve dok se veći deo njegovih snaga nije povukao iz Novog. Kada je u toku noći 15/16. aprila borba popustila, on se gotovo neprimetno izvukao u pravcu Crikvenice.[287]

Peta udarna brigada je 15. aprila u 04.00 časa krenula ka polaznim položajima za napad. Njen 1. bataljon dobio je zadatak da osigura dejstva glavnih snaga brigade s pravaca Fužine — Lič i Zlobin — Crni vrh, i da vrši demonstrativni napad na neprijatelja u Liču. On je proterao neprijatelja iz Liča i u toku dana izbio pred Fužine i Zlobin na liniju k 816 — Vršak — Crni vrh. Glavnina brigade je u 07.30 časova krenula u napad prema jugoistoku ka odseku Kobiljak — Crikvenica. Ona je desnim krilom, 3. bataljonom, odbacila neprijatelja iz sela Sušik, Tribalj i Kostelj i orijentisala se ka položajima Domijani —- Drivenik gde je izbila oko 18.00 časova i obezbe-

[285] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 782—825.**
[286] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 559—579.**
[287] **Relacija 6. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/7, k. 1022.**

đivala dejstva od intervencija neprijatelja iz rejona Kraljevice. Drugi bataljon je odbacio neprijatelja sa položaja Štipač, a zatim ga gonio u pravcu sela Maneštri gde je oko 20.00 časova izbio na padine Kobilara, na liniju k 343 — k 334, neposredno iznad komunikacije Crikvenica — Kraljevica. Sa tih položaja bataljon je naneo osetne gubitke neprijatelju koji se izvlačio iz Crikvenice. Na svom pravcu dejstva 4. bataljon je odbacio neprijatelja iz sela: Grižane, Marušići, Jelenčići i Mavrići i na toj liniji zanoćio. Idućeg dana 4. bataljon je preduzeo napad u 04.00 časa i posle kraće borbe slomio slab otpor neprijateljeve zaštitnice i oslobodio Crikvenicu. Brigada je slabijim delovima gornlaTlneprijatelja prema Kraljevici i zadržala se na liniju Drivenik — Sv. Jakob.[288]

Oslobođenjem Novog i Crikvenice, kao i izbijanjem na položaje u neposrednoj blizini Kraljevice 19. udarna divizija je izvršila postavljeni zadatak. Odluka Štaba 4. armije da se razbijeni delovi neprijatelja koji su se izvukli iz Senja napadnu u rejonu Novi — Crikvenica bila je pravilna. To pokazuju rezultati borbi, jer je neprijatelj na svim položajima tučen. Uspeh bi bio, svakako, još veći da je desno krilo divizije, koje je imalo zadatak da preseče odstupnicu neprijatelja prema Kraljevici, bilo još jače. To pokazuje tok borbi, jer je sama pojava 5. udarne brigade u rejonu Sušik — Kobilar — Tribalj više uticala na povlačenje neprijateljskih snaga iz Novog i Crikvenice negoli sam napad na ta mesta.

U borbama od 4. do 16. aprila 1945. jedinice 4. armije (bez 7. korpusa) nanele su neprijatelju osetne gubitke, 3.488 poginulih i 1.741 zarobljen vojnik podoficir i oficir, dok su one imale 319 poginulih, 911 ranjenih i 61 nestalog borca i rukovodioca. Ukupni gubici nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa u ličko-primorskoj operaciji[289] iznose 7.829 poginulih i 3.802 zarobljena vojnika, podoficira i oficira, što u odnosu na brojno stanje pre početka operacija (oko 40.000) iznosi 29%. Ukupni gubici jedinica 4. armije[290] za isto vreme iznose 576 poginulih, 1.709 ranjenih i 88 nestalih, što takođe u odnosu na brojno stanje pre početka operacije (oko 57.000) iznosi oko 4%. Ti rezultati pokazuju efikasnost operacija 4. armije koja je rezultat ne samo brojne i tehničke nadmoćnosti već i umešnosti u planiranju, rukovođenju, komandovanju i obučenosti jedinica, a pre svega u njihovim moralno-političkim kvalitetima u kojima su ofanzivnost i udarnost došle do punog izražaja. Jedinice 4. armije su jasno videle opštu pobedu i ostvarenje oslobodilačkih i revolucionarnih težnji, a nemačke jedinice i njihovi saradnici opštu besperspektivnost i potpuni poraz.

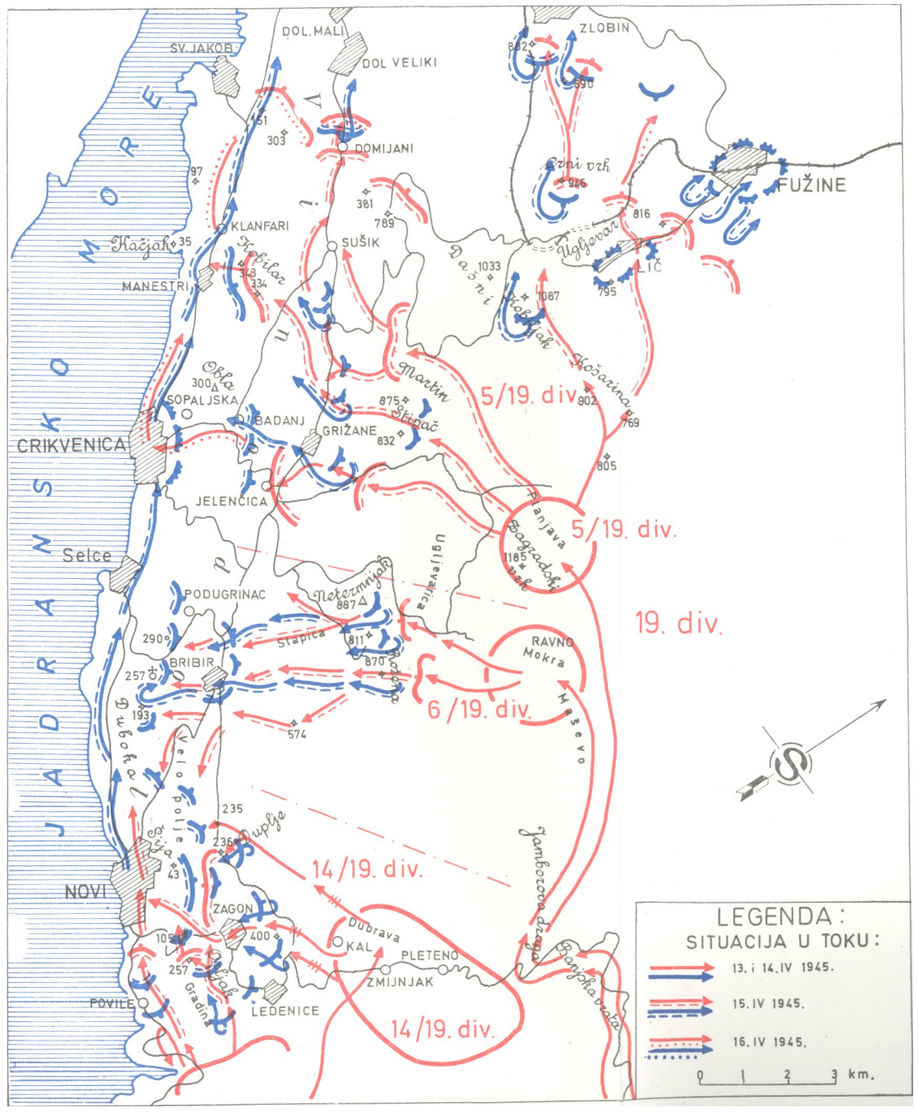
[288] **Relacija, Operacijski dnevnik i Kratak prikaz akcija i rada 5. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8, 29/2 i 25/2, k. 1010 i 1017.**

[289] vidi **tabelu:** ***Gubici nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa u ličko-primorskoj operaciji,*** **Prilog br. 8.**

[290] **Vidi tabelu:** ***Gubici jedinica 4. armije u ličko-primorskoj operaciji,*** **Prilog br. 7.**

Skica br. 22

OSLOBOĐENJE NOVOG I CRIKVENICE 15. i 16. IV 1945.

BORBE 7. KORPUSA U POZADINI NEPRIJATELJA

(Skica br. 23)

Ulaskom u sastav 4. armije, jedinice 7. korpusa su se nalazile na prostoru Suhe i Bele krajine, u dubokoj pozadini neprijatelja, bez operativno-taktičke, pa i direktne radio-veze sa jedinicama 4. armije. Zbog toga je 7. korpus i dalje dejstvovao pod neposrednim rukovodstvom Glavnog štaba Slovenije, a njegova dejstva su usklađivana sa operacijama 4. armije opštim direktivama koje je Štab 4. armije upućivao direktno Štabu korpusa ili preko Glavnog štaba Slovenije. Krajem marta je uspostavljena i radio-veza sa Štabom 4. armije.[291]

U to vreme neprijatelj nije ispoljavao veću aktivnost prema jedinicama 7. korpusa, već se zadržao u pojedinim garnizonima oko njihove slobodne teritorije. Najjače grupisanje neprijatelja bilo je na levoj obali reke Krke od Novog Mesta do Žužemberka, a zatim u mestima Kalu, V. Laščama, Ribnici i Kočevju. Nemačko komandovanje je glavne snage angažovalo na frontu tako da nije moglo da izdvoji jače nemačke i kvislinške jedinice sa prostora Zagreb — Karlovac radi intervencije prema jedinicama 7. korpusa, već se ograničilo na obezbeđenje komunikacija Novo Mesto — Trebnje — Grosuplje — Ljubljana i Kočevje — Ribnica — V. Lašče — Ljubljana, povremeno preduzimajući ispade prema slobodnoj teritoriji, gde su ga uspešno dočekivale jedinice 7. korpusa. Jače snage neprijatelja nisu se očekivale sa desne obale Kupe, već sa linije Trebnje — Ljubljana — Postojna, koje su se nalazile pod komandom komandanta SS i policije 18. vojnog okruga generala Rezenera.[292]

Jedinice 7. korpusa nalazile su se u sledečem rasporedu: Štab korpusa i prištapski delovi u selu Poljane; 15. udarna divizija (bez

291 Prvi izveštaj 7. korpus je uputio 4. armiji depešom br. 1 od 29. III 1945. — Knjiga depeša 4. armije, br. reg. 2/11, k. 315-A.

[292] Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 1 od 29. IV 1945. i Mesečni izveštaj 7. korpusa br. 1209 od 27. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/2 i 7/2, k. 316 i 502.

4. brigade)[293] na liniji Gaberje — Težka Voda — Birčna Vas — Toplice, sa zadatkom da spreči upad neprijatelja iz šireg rejona Novog Mesta prema Metliki i Črnomelju; 18. udarna divizija,[294] ojačana 4. udarnom brigadom 15. udarne divizije, u Suhoj krajini, u rejonu sela Smuka — Lašče — Gradenec — Prevale, orijentisana prema neprijatelju u Žužemberku, Kalu, Zvirču i Kočevju, odakle je neprijatelj povremeno preduzimao ispade; Artiljerijska brigada u rejonu sela Črmošnjice; Tenkovska četa u zaseoku Kot kod sela Semiča; Podoficirska škola u Semiču; Dolenjski partizanski odred operisao je po bataljonima iz rejona Sv. Križa prema dolini Save u Dolenjskoj; Belokranjski partizanski odred duž reke Kupe[295] je štitio slobodnu teritoriju sa istoka i juga, a Notranjski partizanski odred se nalazio u Notranjskoj.

Štab 7. korpusa je planirao da početkom aprila preduzme ofanzivna dejstva na prostoru Suhe krajine, protiv neprijateljskih uporišta u Kalu i Strugama, a na ostalim odsecima da brani oslobođenu teritoriju.[296]

Uspešnim dejstvima 4. armije u drugoj polovini marta i prvoj polovini aprila 1945, i njenim brzim prodorom kroz Liku i Gorski kotar, operativno područje 7. korpusa našlo se u neposrednoj pozadini nemačkog fronta orijentisanog prema 4. armiji. Slobodna teri-

[293] Štab i prištapski delovi 15. divizije nalazili su se u rejonu sela G. i D. Sušice; 5. udarna brigada »Ivan Cankar« na odseku M. i V. Cerovec — Podgrad; 15. udarna brigada na odseku Sv. Florijan — Ušive i 12. udarna brigada na odseku V. Podljuben — D. Mraševo. — Mesečni operacijski izveštaj 7. korpusa br. 1209 od 27. IV 1945. i Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 1 od 29. III 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 7/2 i 6/2, k. 502 i 316.

[294] Stab i prištapski delovi 18. i 24. brigada nalazili su se u rejonu selo Smuka — zaselak Kot; 4. udarna brigada »Matija Gubec« 15. divizije na odseku Lašče — Primož —• St. Gora; 10 brigada na odseku k 503 — selo Vrh — Sela; 9. brigada na odseku Prevale — Pleš i 8. brigada u Beloj krajini. — Mesečni operacijski izveštaj 7. korpusa br. 1209 od 27. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 7/2, k. 502.

[293] Da bi pojačao dejstva prema Karlovcu, Štab 7. korpusa je na taj odsek uputio 8. brigadu i Belokranjski odred. Brigada je u toku noći 26/27. marta, u dobro pripremljenom, iznenadnom i nezadržívom jurišu, uništila ustaško uporište u selu G. Pokuplju. Poginule su 43 ustaše a neki su se pri bežanju utopili u Kupi. Zaplenjena su 3 minobacača, 2 mitraljeza, 1 puškomitraljez, 36 pušaka a spaljena je velika količina opreme. Brigada je imala tri poginula i pet ranjenih boraca. — Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 1 od 29. III 1945. i Mesečni operacijski izveštaj Štaba 7. korpusa br. 1209 od 27. IV 1945, arhiva NOP-a, br. reg. 6/2 i 7/2, k. 316 i 502.

[296] Obaveštavajući Štab 4. armije o svome rasporedu i planovima za dejstva, Štab 7. korpusa je naglasio da je borbeno, moralno i zdravstveno stanje korpusa dobro, ali da je brojno stanje jedinica vrlo malo — sve brigade su imale po jedva 300 ljudi pa je traženo da mu se, za prvo vreme, uputi 1.500 — 2.000 boraca. Posle oslobođenja Gospića Štab 4. armije je uputio u 7. korpus 5. prekomorsku brigadu, jačine oko 2.400 boraca, koja je 17. aprila uveče kod Vinice preko mosta prešla Kupu i ušla u sastav 7. korpusa. — Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 1 od 29. III 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/2, k. 316; potpukovnik Miroslav Stepančič, *Dejstvo 7. korpusa u januaru i februaru 1945. godine,* Vojni istorijski glasnik, 4/1958, str. 33; J. Smit, R. Bordon, A. Klun, *n.d.,* str. 201.

U razrušenom Bihaću posle *oslobođenja, kraj marta 1945.*

U razrušenom Bihaću posle oslobođenja, kraj -marta 1945.

Kratak predah: 1. tenkovska brigada u oslobođenom Otočcu, početak aprila 1945.

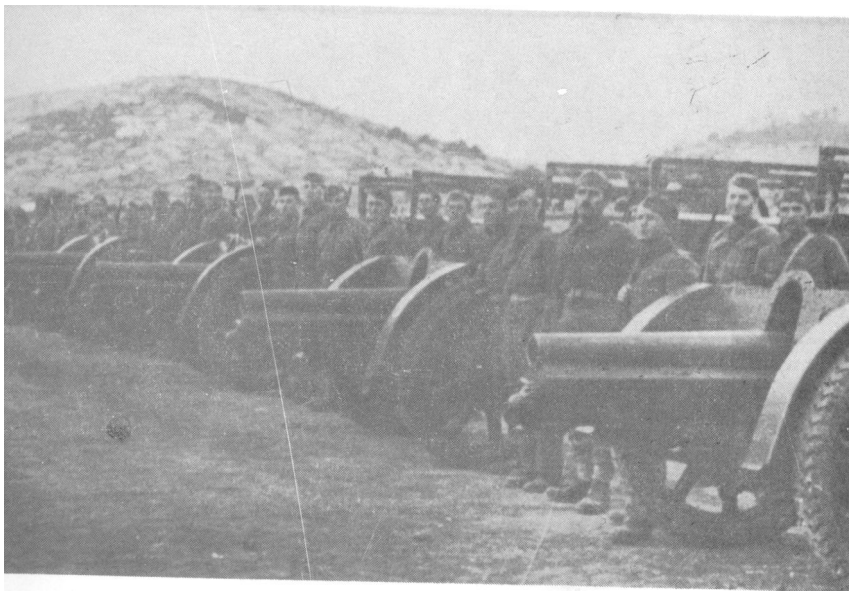
Pripreme za napad: tenkovske jedinice 4. armije pred početak napada na Gospić, početak aprila 1945.

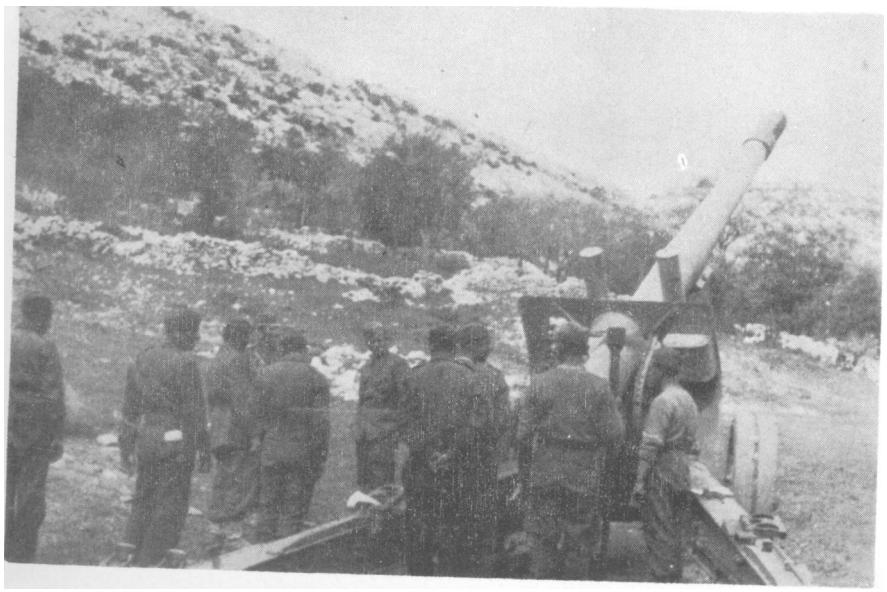
Borci 1. dalmatinske brigade jurišaju na Gospić, 4. april 1945.

Jedinice 20. divizije prolaze kroz Gospić, početak aprila 1945.

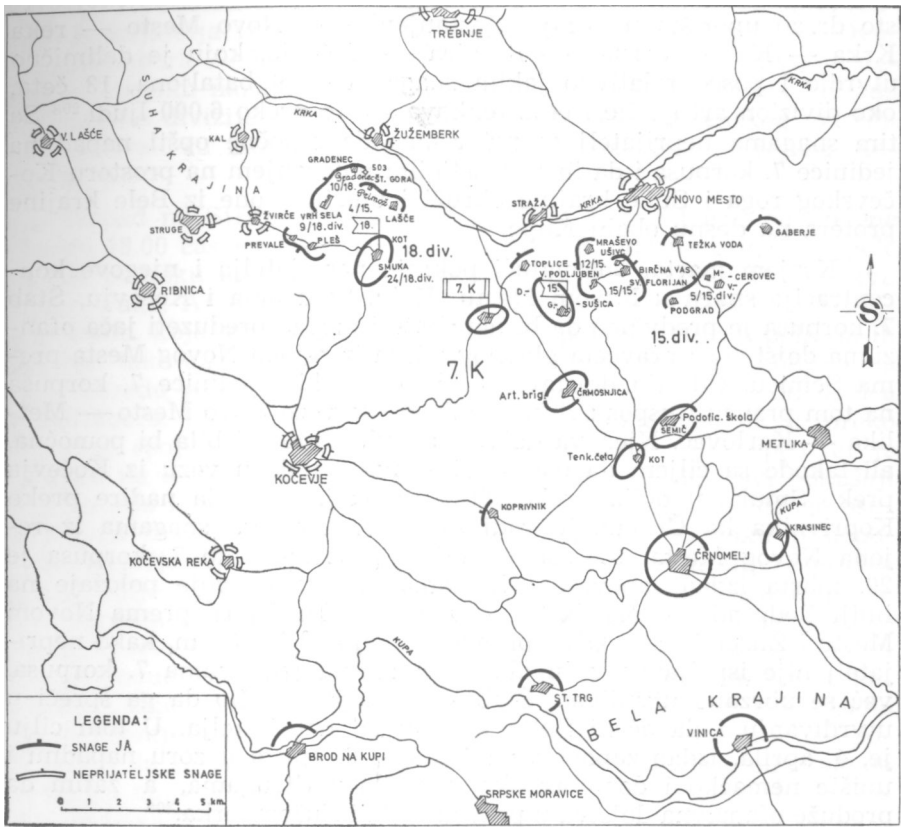
Artiljerija 26. divizije u Lici, april 1945.

Artiljerija 20. divizije u Lici, april 1945.

Skica br. 23

RASPORED JEDINICA 7. KORPUSA KRAJEM MARTA 1945.

torija Bele krajine, koju su čvrsto držale jedinice 7. korpusa, bila je u operativno-taktičkom pogledu čvrsto povezana sa brigadama na desnoj obali Kupe. U Beloj krajini su se nalazili centralna baza i sve upravne i pozadinske ustanove Glavnog štaba Slovenije, veći deo najvišeg partijskog i političkog kadra koji je uskoro trebalo da uspostavi narodnu vladu Slovenije. Pored toga, kod sela Krasineca, oko 6 kilometara severoistočno od Črnomelja, nalazio se aerodrom na koji su saveznici spuštali vojni materijal, a na reci Kupi, u rejonu Vinice, preko mosta drvene konstrukcije,[297] održavao se intenzivan obostrani saobraćaj.

[297] **Taj most su, uz pomoć stanovništva, izgradile inžinjerijske jedinice GS Slovenije — J. Smit, R. Bordon, A. Klun, *n.d.*, str. 244 i pešadijski potpukovnik Miroslav Stepančić, *Dejstva 7. korpusa od 4—20, aprila 1945. godine,* Vojni istorijski glasnik 5/1958, str. 3 i 5 (ubuduće: M. Stepančič, n. *čl.).***

NAPAD NA STRUGE I VINKOV VRH

(Skica br. 24 i 25)

Početkom aprila neprijatelj je u Dolenjskoj i Notranjskoj čvrsto držao uporišta na liniji: Kostanjevica — Novo Mesto — reka Krka — Kal — Struge — Ribnica — Kočevje, koju je delimično utvrdio i poseo relativno jakim snagama — 9 bataljona, 13 četa, oko divizion artiljerije i četa tenkova, nešto preko 6.000 ljudi.[298] Sa tim snagama neprijatelj se pripremao da otpočne opšti napad na jedinice 7. korpusa i da ih sa pristiglim pojačanjem na prostoru Kočevskog roga i Suhe krajine okruži i uništi, a one iz Bele krajine protera na desnu obalu Kupe.

Krajem marta, uočavajući pokrete neprijatelja i njegove koncentracije snaga u Novom Mestu, Kalu, Strugama i Kočevju, Štab 7. korpusa je predviđao da bi neprijatelj mogao preduzeti jača ofanzivna dejstva sa pravcem glavnog udara iz rejona Novog Mesta prema Semiču. Cilj tih dejstava bio bi da razbije jedinice 7. korpusa na tom pravcu i uspostavi komunikacijske veze Novo Mesto — Metlika — Karlovac. Njegova dejstva u Suhoj krajini bila bi pomoćna, ali takođe sa ciljem da uspostavi komunikacijsku vezu iz Kočevja preko Smuke u dolinu reke Krke ili da iz Kočevja nadire preko Koprivnika ka Črnomelju radi sadejstva glavnim snagama iz rejona Novog Mesta. Na osnovu takve procene, Štab 7. korpusa je 29. marta izdao zapovest jedinicama da brane svoje položaje na liniji Podgrad — reka Krka — Lašče — Hinje, tj. prema Novom Mestu i Žužemberku, kao i prema Kočevju.[299] Međutim, kako neprijatelj nije ispoljavao veću aktivnost prema jedinicama 7. korpusa, već se ubrzano utvrđivao, Štab korpusa je odlučio da ga spreči u utvrđivanju i da očisti Suhu krajinu od neprijatelja. U tom cilju je, 4. aprila, izdao zapovest da jedinice 6. aprila u zoru napadnu i unište nemačko i domobransko uporište u Strugama, a zatim da produže ofanzivna dejstva u pravcu Kala i Žužemberka.[300]

[298] Neprijatelj je raspolagao sa: dva nemačka SS policijska bataljona (3/19. i 1/25. SS policijskog puka), četiri (1, 4, 5. i 6) domobranska bataljona i tri (1, 2. i 3) bataljona ROA; tri nemačke i deset domobranskih. četa; četom tenkova i oko divizion artiljerije. Nemački SS^bataljolT imao je oko 600, domobranski oko 500 a bataljon ROA po 400 ljudi, a čete u prošeku po 120 vojnika — ukupno preko 6.000 ljudi. — Bataljoni ROA su ulazili u sastav 1. SS posebnog puka (SS Sonderregiment I), nazivanog i pukom »Varjag« ili »Vareger« (Wariger«). Taj puk je formiran u januaru 1945. u Ljubljani. Oficirski komandni kadar je bio sastavljen asL ruskih emigranata, a ljudstvo je mobilisano iz nemačkih zarobljeničkih logora od zarobljenih pripadnika Crvene _armije. Pripadnici tog puka su na rukavu nosili ćirilicom ispisana slova ROA (Ruska oslobodilačka armija) — *Zbornik*, VI, knj. 19, str. 298—304 i *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 274—288 i str. 74, napomena 8; M. Stepančič, *n. čl.*, str. 4.

[299] AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/1, k. 502.

[300] U Strugama se nalazio 5. bataljon slovenačkih domobrana (25. i 114. pešadijska i 5. četa), 10. četa 3. bataljona 19. SS policijskog puka i jedna baterija haubica (4 haubice 100 mm). — AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/1, k. 502; *Zbornik*, VI, knj. 19, str. 299, napomena 2.

Za napad na neprijatelja u Strugama angažovana je glavnina 18 udarne divizije podržana tenkovskom četom (četiri tenka) i 1. artiljerijskim divizionom (sedam topova 75 mm). Jedinice 15. udarne divizije i Podoficirske škole obezbeđivale su taj napad od intervencije neprijatelja iz garnizona u dolini Krke: Novo Mesto — Dvor Žužemberk — Zagradec, s tim da jedna brigada 15. divizije demonstrativnim napadom blokira neprijatelja u Kalu. Jedna brigada 18. udarne divizije i bataljon Belokranjskog partizanskog odreda obezbeđivali su napad od dejstva neprijatelja iz šireg rejona Kočevja.[301]

Napad na Struge je počeo 6. aprila u zoru i borbe su vođene sve do 18.00 časova, kada su jedinice 10. i 8. udarne brigade uspele da, uz podršku artiljerije i tenkova, prodru u zaseoke Pri Cerkvi, Lipa i Paka. Artiljerija je uspela da potpuno neutrališe neprijateljska oruđa, koja su se nalazila u Paki, ali pešadija nije uspela da ih zapleni, tako da su se i ona, zajedno sa pešadijom neprijatelja koja se u neredu povlačila prema Maloj gori, povukla južno od Tržiča i Podtabora. U toku napada neprijatelj je pokušavao da se preko Tisoveca spoji sa posadom u Kalu,[302] ali u tome nije uspeo jer je nailazio na snažan otpor 10. udarne brigade. Takođe i svi pokušaji neprijatelja iz Kala da se preko Kamen vrha probiju u Struge osujećeni su žestokim napadima 5. udarne brigade. U toku poslepodneva neprijatelju u Strugama i Kalu je pristiglo pojačanje. S pravca Dobre polje neprijatelj je udario u leđa 10. udarne brigade, pa se ona povukla prema zaseoku Lipa, a sa pravca Stične neprijatelj se probio u selo Kal. Uskoro je počelo da se smrkava pa su se tenkovi morali povući prema selu Zvirču, a za njima i pešadija, što je neprijatelj iskoristio i protivnapadom ponovo poseo već evakuisano mesto i ranije položaje. S obzirom na to da je neprijatelju stiglo pojačanje i da se više nije moglo računati na iznenađenje, odustalo se od daljih napada na te garnizone i jedinice su se pripremale za sledeča dejstva.[303]

Posle delimično uspelog napada na Struge, Štab 7. korpusa je nameravao da napadne neprijatelja u Kalu. Preduzete su izvesne mere i pokreti jedinica. Međutim, Štab korpusa je na vreme primetio pripreme neprijatelja da se koncentričnim dejstvima probije u pozadinu jedinica 7. korpusa u Suhoj krajini i da ih odseče od Kočevskog

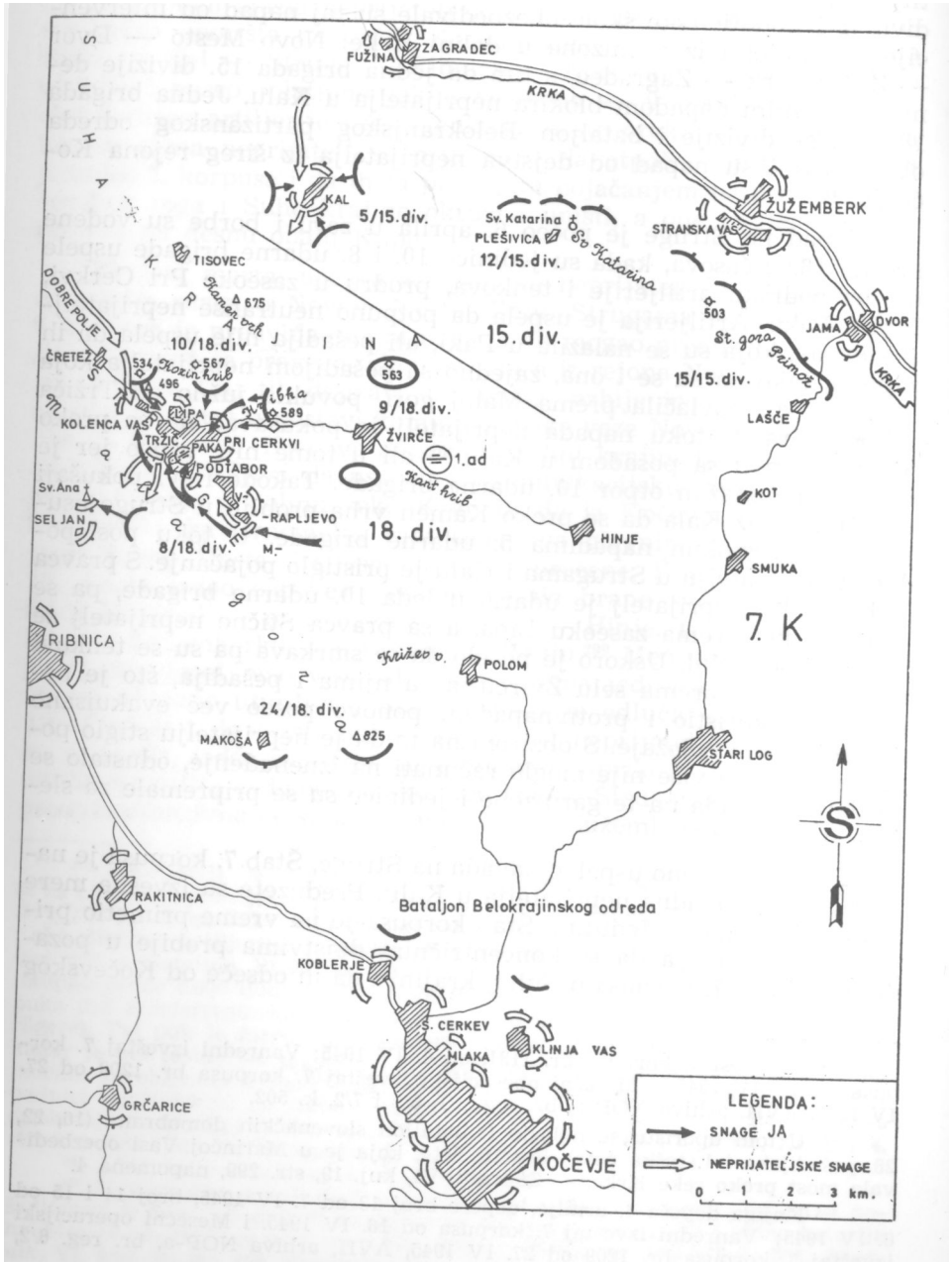
[301] Zapovest 7. korpusa br. 1131, od 4. IV 1945; Vanredni izveštaj 7. korpusa od 16. IV 1945. i Mesečni operacijski izveštaj 7. korpusa br. 1209 od 27. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/1, 3/2 i 7/2, k. 502.

[302] U tom uporištu se nalazio 1. bataljon slovenačkih domobrana (16, 22, 28. pešadijska i 1. teška četa), bez 16. čete, koja je u Marinčoj Vasi obezbeđivala most preko reke Krke. — *Zbornik,* VI, knj. 19, str. 299, napomena 4.

[303] Knjiga depeša 4. armije, depeše broj 13 od 7. IV 1945, broj 14 i 15 od 8. IV 1945; Vanredni izveštaj 7. korpusa od 16. IV 1945. i Mesečni operacijski izveštaj 7. korpusa br. 1209 od 27. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/2, 3/2 i 7/2, k. 316 i 502.

Skica br. 24

NAPAD 18. DIVIZIJE NA STRUGE 6. IV 1945.

roga. Zbog toga je odustao od priprema za napad na Kal, a da bi osujetio plan neprijateljskog ispada u Suhu krajinu, odlučio je da a& delom snaga napadne na levoj obali Krke, u rejonu Vinkovog Vrha i Dvora.[304] U tom smislu je Štabu 15. udarne divizije naredio da se u toku noći 7/8. aprila, najkasnije do 04.00 časa, na gumenim čamcima Inžinjerijskog tečaja Podoficirske škole, sa dve brigade i Jurišnim bataljonom divizije, skriveno od neprijatelja prebaci na levu obalu Krke u rejonu sela Kota, a zatim u zoru 8. aprila, uz podršku 1. artiljerijskog diviziona sa desne obale Krke, napadne i razbije neprijatelja u rejonu Vinkov Vrh — Veliki i Srednji Lipovec — Dvor; da jednom brigadom pre zore posedne položaje na padinama Cegelnice do Stavče Vasi i zatvori pravac od Stranske Vasi, a posle napada na Dvor, uz podršku tenkova, da upadne u selo Jamu i izgradi most preko reke Krke, a da 4. udarnu brigadu i dalje zadrži prema Novom Mestu. Štab 18. udarne divizije je dobio zadatak da 7. aprila do 20.00 časova sa dve brigade posedne položaje Lašče — Primož — Sv. Katarina, a sa druge dve liniju Dečja gora — Hinje — Smuka i obezbedi se od dejstava neprijatelja od Žužemberka, Kala, Struga i Kočevja. Prvi artiljerijski divizion sa Minobacačkom baterijom 15. udarne divizije, sa vatrenih položaja Kneževa roka — Lašče da podržava napad na Vinkov Vrh, a zatim na Dvor.[305]

Za izvršenje dobijenog zadatka, Štab 15. udarne divizije je naredio: 5. udarnoj brigadi da se prebaci preko reke Krke, a zatim napadne neprijatelja u V. i M. Lipovecu. Svoj Austrijski bataljon[306] i brigadnu komoru da zadrži na desnoj obali Krke; 12. udarnoj brigadi i Jurišnom bataljonu da se prebace na levu obalu Krke, a zatim na zapadnim padinama Bukovice blokiraju neprijatelja u Mačkovecu i slome otpor neprijatelja u Vinkovom Vrhu i prodru u Dvor; 15. udarnoj brigadi, ojačanoj sa dva tenka, da se, posle smenjivanja od jedinica 10. udarne brigade 18. udarne divizije na položajima Lašče — Primož — St. gora, spusti u dolinu Krke, na odsek Podgozd — Cegelnica, spreči neprijatelju manevar snagama desnom obalom Krke iz rejona Stranske Vasi preko Stavče Vasi u Dvor, prodre u selo Jamu i tu zauzme mostobran preko reke Krke i osigura ga za potrebe jedinica 5. i 12. udarne brigade. Prelaz preko reke Krke trebalo je da se izvrši u 01.00 čas 8. aprila, na odseku Grmada — Kot, tako da sve jedinice do 04.00 časa budu na polaznim položajima za napad, spremne da posle polučasovne artiljerijske pri-

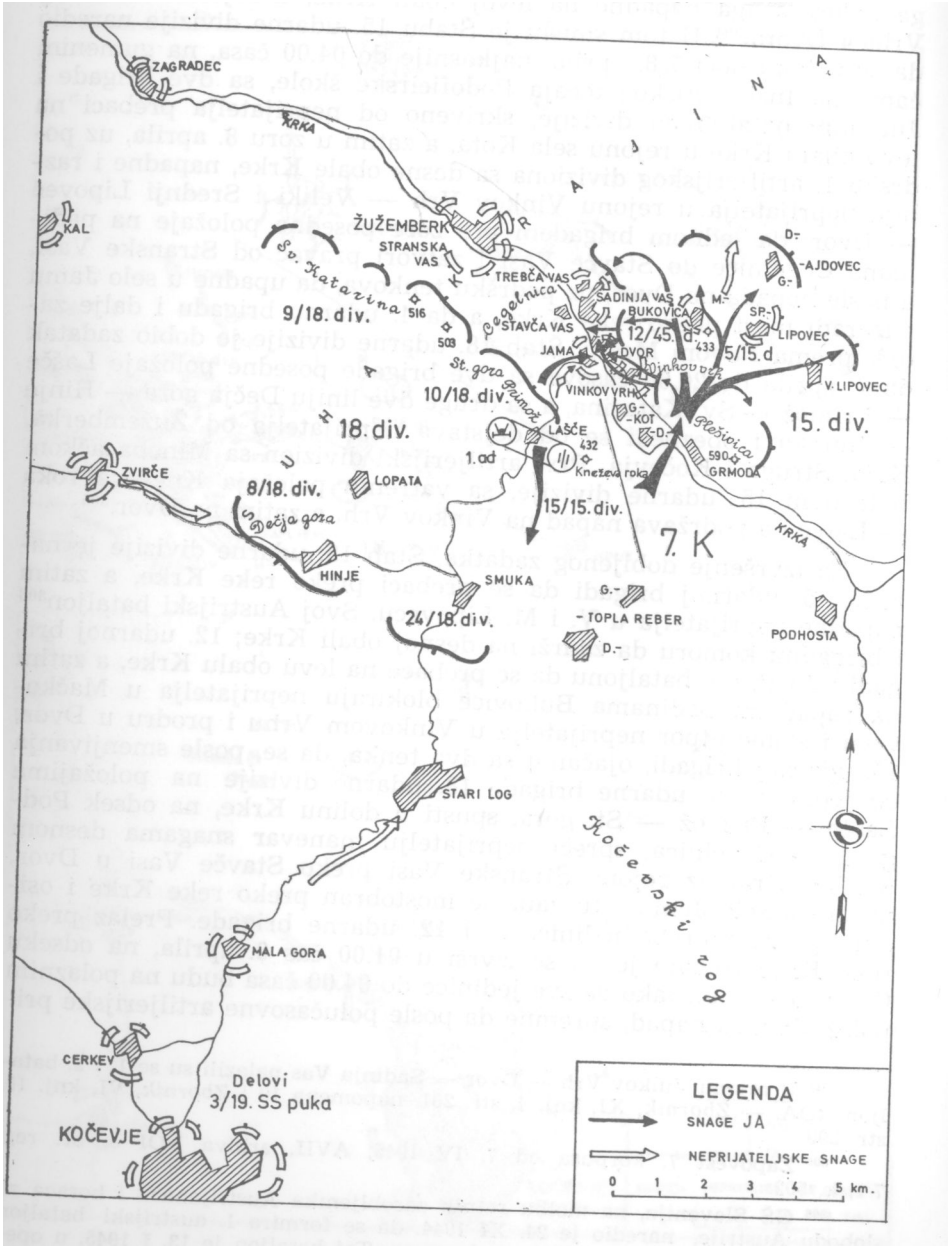
[304] U rejonu Vinkov Vrh — Dvor — Sadinja Vas nalazili su se 1. i 2. bataljon ROA. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 201, napomena 10 i *Zbornik*, VI, knj. 19, str. 299.

[305] Zapovest 7. korpusa od 7. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 7/1, k. 502.

[306] GS Slovenije, na molbu ratnih zarobljenika Austrijanaca i boraca za slobodu Austrije, naredio je 24. XI 1944. da se formira 1. austrijski bataljon NOVJ, koji je uključen u sastav 7. korpusa. Taj bataljon je 13. I 1945. u operativnom pogledu potčinjen 5. brigadi 15. divizije. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 63, napomena 63,

Skica br. 25

NAPAD 15. DIVIZIJE NA VINKOV VRH 9. IV 1945.

oreme krenu u energičan napad i slome otpor neprijatelja u pomenutim garnizonima.[307]

Pošto čamci za prebacivanje jedinica preko Krke nisu stigli na vreme, napad je odložen za 24 časa. Kako je u međuvremenu neprijatelj pojačao aktivnost prema položajima 18. udarne divizije, u rejon južno od Smuke je upućena 15. udarna brigada, a njene zadatke je preuzela 10. udarna brigada. Noću 8/9. aprila, oko 00.30 časova, Štab 15. udarne divizije i sve predviđene jedinice za prelaz Krke krenuli su iz rejona Lašča prema odseku prelaza, a zatim su se do 04.00 časa na desetak gumenih čamaca prebacile na levu obalu Krke istočno od sela Kota i do 06.00 časova, neprimećene od neprijatelja posele polazne položaje za napad. Kako u V. Lipovecu nije bilo neprijatelja, 5. udarna brigada je jednim bataljonom posela severoistočne padine Plešivice, obezbeđujući time desni bok jedinica na levoj obali Krke, a ostalim snagama proterala je neprijatelja iz Srednjeg i Malog Lipoveca. Dvanaesta udarna brigada i Jurišni bataljon, podržani snažnom artiljerijskom vatrom, zauzeli su Vinkov Vrh, razbili jednu četu neprijatelja koja je pokušala da se iz Mačkoveca probije u Vinkov Vrh i pojača tamošnju posadu. Po zauzimanju Vinkovog Vrha Jurišni bataljon je produžio da nadire prema Dvoru. Istovremeno je i 10. udarna brigada, uz sadejstvo dva tenka, upala u selo Jamu, na desnoj obali Krke, pa se neprijatelj iz Dvora i Jame u paničnom bekstvu povukao prema Žužemberku u rejon Trebča Vas — Mačkovec — Stavča Vas.[308]

Zbog presecanja komunikacija u dolini Krke neprijatelj je brzo intervenisao. On je ionako imao u planu, i vršio pripreme, da dejstvuje protiv jedinica 7. korpusa u Suhoj krajini. Naime, on se pripremao da odbaci jedinice 7. korpusa iz Suhe krajine, zauzme komunikaciju Kočevje — Dvor — Žužemberk i bolje obezbedi komunikaciju Novo Mesto — Žužemberk, kojom bi evakuisao jače svoje snage pravcem Zagreb — Ljubljana. Kada je otpočeo ispad 15. udarne divizije na levu obalu Krke, već je bilo u toku koncentrisanje nemačkog 17. SS policijskog puka[309] u rejon Struge — Kočevje. U tom rejonu su se već nalazili: domobranski 5. bataljon, 11. i 61. posadna četa i 3. bataljon 19. SS policijskog puka (bez 11. čete, koja se nalazila u Ribnici), ojačani artiljerijom i tenkovima.[310] Te snage su otpočele dejstva na jedinice 18. udarne divizije u rejonu sela Hinje i Smuka, a sa linije Novo Mesto — Mirna Peč — Dobrnič — Dobrava dejstvovali su: domobranski 6. bataljon, 38. i 53. posadna

[307] Zapovest 15. divizije od 7. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/9, k. 934.

[308] Vanredni izveštaj 7. korpusa od 16. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/2, k. 502.

[309] Taj puk je do 6. aprila bio angažovan u borbama protiv jedinica 9. korpusa u Gorenjskoj i na Trnovskom gozdu, odakle su 8. aprila stigli u Kočevje, odnosno Hinje, Štab, 2. i 3. bataljon, a 12. aprila je u rejon Žužemberka stigao i 1. bataljon toga puka. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 279, napomena 25.

[310] *Zbornik*, VI, knj. 19, str. 298. i 299. i *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 279, napomena 25.

četa i Štabna četa, delovi 1. bataljona 25. SS policijskog puka i 3. bataljon ROA, ojačani artiljerijom i tenkovima.[311] Štab 7. korpusa je naredio da se 15. udarna divizija odmah vrati na desnu obalu Krke, što je ona i učinila u prvim popodnevnim časovima 9. aprila.

U borbama od 6. do 9. aprila jedinice 7. korpusa su unekoliko omele planove neprijatelja i sprečile ga da se jače angažuje iz rejona Žužemberka,[312] gde se uglavnom ograničio na odbrambena dejstva. Pored toga, one su mu nanele i značajne gubitke — oko 330 vojnika izbačenih iz stroja, dok su same imale 15 poginulih i 64 ranjena borca.[313]

ODBRAMBENE BORBE U SUHOJ KRAJINI

(Skica br. 26)

Nemačke i kvislinške snage su 10. aprila otpočele snažne napade na jedinice 7. korpusa u Suhoj krajini, koje su se nalazile u kružnom rasporedu južno od linije Dvor — Žužemberk.[314]

Na odseku 18. udarne divizije, delovi domobranskog 1. i 5. pokretnog bataljona i 3. bataljona 19. SS policijskog puka prešli su u napad 10. aprila oko 06.00 časova. Iz rejona Ratja neprijatelj je napadao na položaje 9. udarne brigade, a iz Hinja na položaje 24. brigade. Naročito teške borbe vodile su se na Kravskom vrhu. Podržan artiljerijskom i minobacačkom vatrom iz rejona Hinja, neprijatelj je posle više juriša, a po cenu velikih žrtava, oko 13.00 časova uspeo da zauzme Kravski vrh, posle čega se 24. brigada po-

[311] ***Zbornik,*** **VI, knj. 19, str. 299, napomena 11.**

[312] **U Žužemberku se nalazio domobranski 4. bataljon, ojačan jednom nemačkom četom i artiljerijom. —** ***Zbornik,*** **VI, knj. 4, str. 299, napomena 8.**

[313] **Depeše 4. armije broj 10 i 17 od 10. IV, broj 21 od 13. IV, broj 24 i 25 od 14. IV i broj 27, 45 i bez broja od 16. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/2, k. 316;** ***Oslobodilački pohod na Trst,*** **str. 135; M. Stepančič,** ***n.čl.,*** **str. 8.**

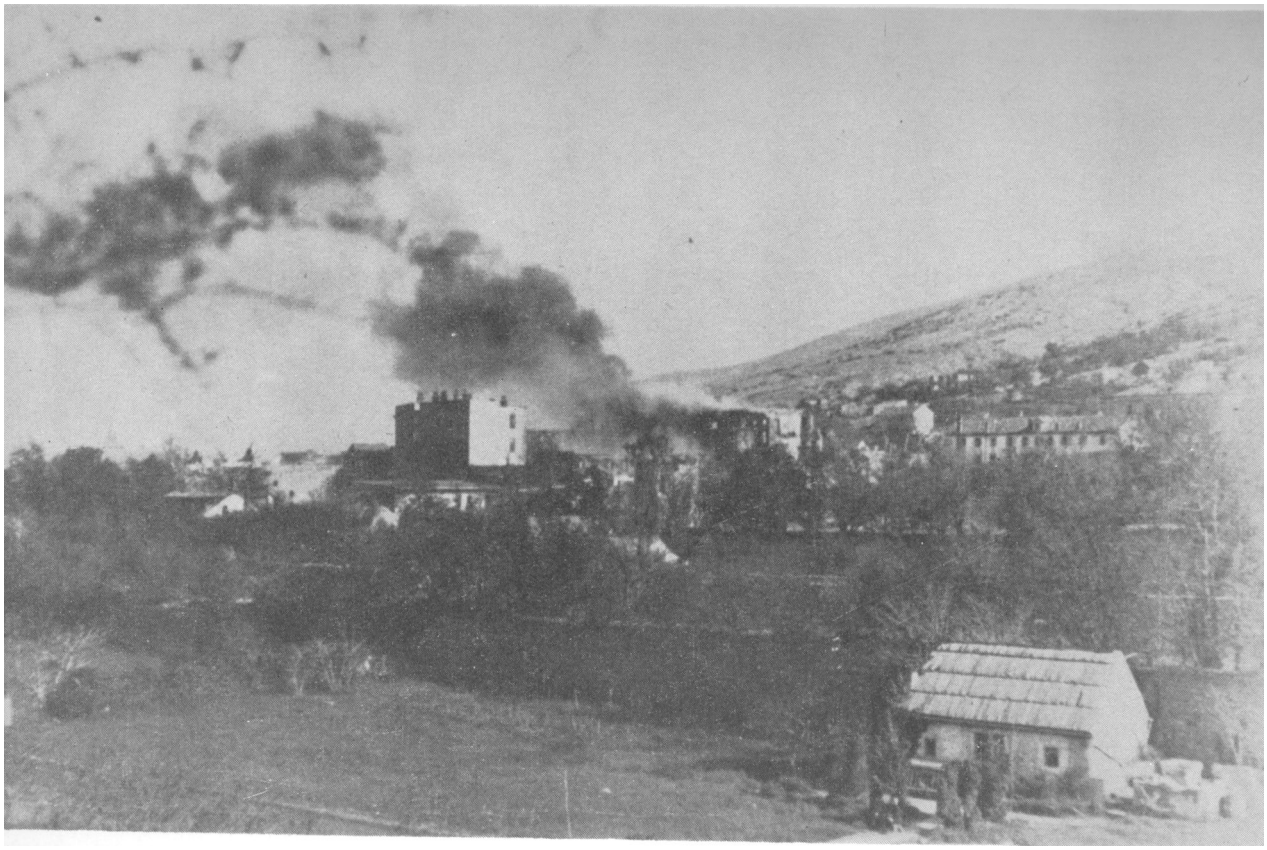
[314] **Osamnaesta udarna divizija je: 10. udarnom brigadom posela položaje na liniji Lašče — Primož — St. Gora, zatvarajući pravce koji od Dvora i Žužemberka vode u pozadinu divizijskog i korpusnog rasporeda u rejonu sela Lopata — Smuka — G. i D. Topla Reber; 9. udarnom brigadom na odseku Sela — k 442 zatvarala pravce od Brezovog Dola, Višnje i Ratja; 8. udarnom brigadom na liniji Lopata — Svinjski vrh, prema Hinju i sa 24. brigadom »Fontanot« na odseku Smuka — Kravski vrh zatvarala pravac od Hinja prema Smuki i obezbeđivala levi bok divizije od dejstva neprijatelja iz rejona Novi i Stari Log, prema Smuki. Takvim rasporedom jedinice 18. udarne divizije su mogle voditi uspešnu manevarsku odbranu i stvoriti vreme 15. udarnoj diviziji, koja se nalazila u drugom ešelonu, za aktivna dejstva sa linije Lašče — Smuka. Raspored 15. udarne divizije bio je sledeči: na odseku G. i D. Topla Reber 5. udarna brigada i Jurišni bataljon; na položajima Rdeči Kamen 15. udarna brigada i u rejonu Bukov vrh 12. udarna brigada, kao divizijska rezerva. Tenkovska četa se nalazila u rejonu Smuke a korpusna artiljerija je upućena u selo Crmošnjice, ostavljajući jednu bateriju (4 topa 75 mm) u rejonu sela Komoleca. Na zatvaranju pravca koji iz rejona Novog Mesta vodi u Belu krajinu i dalje su zadržane 4. udarna brigada 15. udarne divizije i Podoficirska škola 7. korpusa. — Vanredni izveštaj 7. korpusa od 16. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/2, k. 502; M. Stepančič,** ***n.čl.,*** **str. 9.**

Uništena nemačka kolona kod Sv. Jurja, 9. april 1945.

Jedinice 9. divizije na Rabu, april 1945.

Iz borbe za oslobođenje Senja. Neprijatelj je zapalio grad, 9. april 1945.

Uništeni nemački topovi na Vratniku, 9. april 1945.

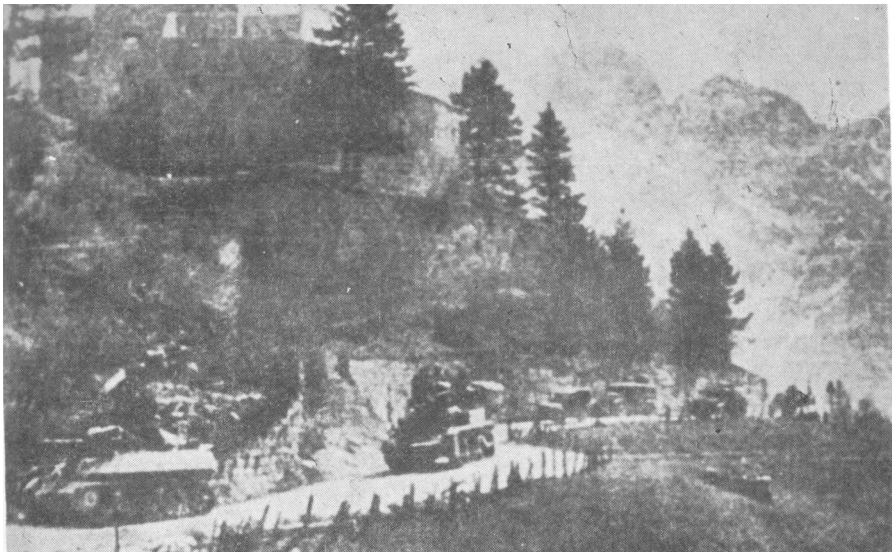
Tenkovi u borbi za Senj, zapadno od Krivog Puta, 9. april 1945.

Manevar 19. divizije severno od Senja u cilju okruženja nemačke 392. divizije, 8. april 1945.

Italijanski borci, koji su se borili u sastavu Jugoslovenske armije, iz Senja odlaze za svoju domovinu.

Jedinice 1. tenkovske brigade u pokretu prema Klani, april

Jedinice 2. brigade 43. divizije u Gorskom kotaru u proleće 1945.

Pred Sušakom: artiljerijska podrška napada jedinica 19. divizije, april 1945

vukla na položaje Lukaš vrh — Smuka. Pod pritiskom neprijatelja i levo krilo 8. udarne brigade se povuklo nešto malo unazad, na k 511. Za to vreme je 9. udarna brigada uspela da odbije napad neprijatelja na k 442, na njeno levo krilo, ali je već oko 11.00 časova usledio novi napad jače domobranske kolone u pravcu Sela, na desno krilo brigade. Posle tročasovne borbe protiv nadmoćnijeg neprijatelja, 9. udarna brigada se povukla na Čisti vrh. Predveče je 24. brigada, podržana od četiri tenka Tenkovske čete, artiljerijske baterije i minobacača, pokušala da protivnapadom odbaci neprijatelja sa Kravskog vrha, ali u tome nije uspela. Dobivši pojačanje iz Hinja, neprijatelj se uporno branio, a njegovi lovci tenkova su uspeli da unište jedan tenk. Na odseku 10. udarne brigade neprijatelj nije ispoljavao veću aktivnost.

Jednovremeno sa napadom neprijatelja sa linije Ratje — Hinje prešli su u napad i delovi 17. SS i 3. bataljona 19. SS policijskog puka na kočevskom pravcu. Oni su sa linije Vrbovec — Mala Gora, preko Novog i Starog Loga, nadirali prema Smuki i D. Toploj Reberi. Izbijanjem na Lušku goricu, nemačke snage su ozbiljno ugrozile pozadinu 24. brigade 18. divizije u rejonu Smuke. Štab 15. udarne divizije je uputio iz Tople Reberi 5. udarnu brigadu i Jurišni bataljon prema Smuki i Rdečem Kamenu sa zadatkom da, u sadejstvu sa 15. udarnom brigadom, napadnu i odbace neprijatelja prema Starom Logu. Južno od Smuke jača kolona neprijatelja, koja se kretala od Hinja prema Starom Logu, napala je na 5. udarnu brigadu,[315] ali je ona uspela da izbegne udar neprijatelja, a zatim ga je bočno napala. Posle toga 5. udarna brigada se povezala sa delovima 24. brigade u rejonu Smuke. Jurišni bataljon je oko 08.00 časova krenuo iz Tople Reberi prema Rdečem Kamenu. Istočno od Luške gorice bataljon se sukobio sa manjom kolonom neprijatelja i odbacio je na Lušku goricu, a zatim je produžio prema Starom Logu. Petnaesta udarna brigada je imala zadatak da sa dva bataljona napadne neprijatelja od D. Tople Reberi i od Rdečeg Kamena ka Luškoj gorici. Sa njima je trebalo da sadejstvuje i Jurišni bataljon napadom iz rejona zaseoka Luže. Oko 18.00 časova, jednovremenim i energičnim napadom nemačke jedinice su odbačene sa Luške gorice u pravcu Starog Loga, a zatim prema Polomu i Kočevju. Time je otklonjena neposredna opasnost da se neprijatelj uklini u borbeni raspored između 15. i 18. udarne divizije i da ih odvoji od Kočevskog roga.[316]

[315] **U pokretu prema Starom Logu, ka odseku k 870 — Senberk, brigada se kretala bez dovoljno opreznosti, pa je čelo kolone jednog njenog bataljona upalo u zasedu, gde su poginula tri člana štaba tog bataljona: komandant, pomoćnik političkog komesara i operativni oficir bataljona. — Izveštaj o situaciji do 12 časova 10. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8-2/1, k. 502.**

[316] **Operativni izveštaj 7. korpusa za 11. IV 1945; Vanredni izveštaj 7. korpusa od 16. IV 1945. i Mesečni operacijski izveštaj 7. korpusa br. 1209 od 27. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9-2/1, 3/2 i 7/2, k. 502; M. Stepančič, n. *čl.*, str, 9. i 10-**

Sutradan, 11. aprila, neprijatelj je uveo u borbu sveže snage na pravcu Hinje — Smuke, a otpočeo je sa napadom i sa odseka Dvor — Žužemberk, na položaje 10. udarne brigade. Jedinice 15. udarne divizije i 24. brigade su se, još u prepodnevnim časovima, pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja, povukle na visove istočno od Smuke i na položaje Mengoš hrib — Luška gorica — D. Topla Reber. Na tim položajima su vođene ogorčene borbe u toku celog dana, a produžile su se i u toku noći. Da bi ugrozio nadiranje neprijatelja pravcem Hinje — Smuka, Jurišni bataljon 15. udarne divizije je dobio zadatak da protera neprijatelja sa Kravskog vrha. On je uspeo da u jednom protivnapadu odbaci domobrane sa tih položaja ali su se oni uskoro, podržani od nemačkih SS jedinica, ponovo vratili i bataljon se povukao na Mengoš hrib, gde je zajedno sa 5. udarnom brigadom na Luškoj gorici zadržavao nadiranje neprijatelja.

Glavne snage neprijatelja nastupale su na pravcu Smuka — D. Topla Reber. Taj pravac je zatvarala 24. brigada 18. udarne divizije. Ona je pružala žilav otpor od 10.00 pa do 12.30 časova, kada se, pred znatno nadmoćnijim snagama, povukla na položaje između D. i G. Tople Reberi. Pošto je neprijatelj uspeo da u toku dana prodre u D. Toplu Reber, Jurišni bataljon je predveče dobio zadatak da zajedno sa 12. udarnom brigadom protera neprijatelja iz toga mesta. Posle dvočasovne borbe neprijatelj je odbačen iz D. Tople Reberi prema Smuki.

U toku 11. aprila samo jedinice 15. udarne brigade nisu vodile borbu. Za to vreme, ostale snage 18. udarne divizije pružale su žilav otpor i sprečavale nadiranje neprijatelja. Njena 8. udarna brigada je na odseku Svinjski vrh pružala snažan otpor sve do 12.30 časova, kada se pod pritiskom nadmoćnijih snaga povukla na Studenski vrh; 9. udarna brigada je u početku uspešno odbijala napade neprijatelja na Cisti vrh a kasnije se, oko 12.30 časova, zbog ugroženosti bokova, povukla na Bukov vrh; 10. udarna brigada je na položajima Lašče — Primož — k 503 — k 516 od 08.30 do 12.30 uspešno odbijala sve napade domobranskog 6. pokretnog bataljona i dva bataljona ROA, kada se zbog nezaštićenih bokova i pozadine povukla u rejon Kneževa roka na desno krilo 9. udarne brigade.

Dolaskom 10. udarne brigade u rejon Kneževe roke, zapadno od komunikacije Kočevje — Smuka — Dvor nije se nalazila nijedna jedinica 7. korpusa. Međutim, neprijatelj se nije mogao zadovoljiti time. Da bi potpuno kontrolisao tu komunikaciju, morao je čvrsto držati u svojim rukama i nekoliko dominantnih položaja istočno od komunikacije, a pre svega Sv. Peter, Lušku goricu i Rdeči Kamen, koji su se i dalje nalazili u rukama 7. korpusa. Zbog toga je 12. aprila izjutra na ćelom frontu napao jedinice 18. i 15. udarne divizije. U napadu na jedinice 18. divizije neprijatelj je usmerio glavne snage na pravcu Lašče — Bukov vrh — Sv. Peter sa ciljem da odseče 10. i 9. udarnu brigadu severno od Sv. Petera. Ipak, to mu nije pošlo za rukom, ali je uspeo da, uz snažnu podršku artiljerije, mino-

bacača i dva tenka, posle žestokih borbi i uz velike gubitke, do kraja dana potisne 10, 9. i 8. udarnu brigadu na odsek Sv. Peter — G. Topla Reber.

Za to vreme je 15. divizija pružala snažan otpor neprijatelju koji je napadao na Lušku goricu i k 870. Posle ogorčenih borbi sa čestim protivnapadima neprijatelj je zauzeo te položaje a 15. udarna divizija je zanoćila na položajima istočno od D. Tople Reberi — Komolec — Rdeči Kamen — Rebar. U korpusnoj rezervi, u rejonu Pečka, nalazila se 24. brigada 18. udarne divizije.

Ne smanjujući pritisak na jedinice 7. korpusa, neprijatelj je 13. aprila produžio dejstva. Na položaje 18. udarne divizije koncentrično je napadao preko Crnomošne doline, Deden vrha, Studenskog vrha i iz Smuke. Napad je počeo u 07.00 časova na položaje 8. udarne brigade u rejonu k 844, severno od D. Tople Reberi. Do 11.00 časova 8. brigada je odbila četiri juriša, a tada je artiljerija neprijatelja iz rejona Vinkovog Vrha i Žužemberka otvorila snažnu vatru po položajima 18. divizije, a naročito po položajima u rejonu crkve Sv. Petera.[317] Istovremeno je neprijatelj, preko Crnomošne doline i Deden vrha, snažno napadao 10. i 9. udarnu brigadu na položajima severno i zapadno od Sv. Petera, a oko 12.30 časova obe brigade su se povukle, 9. u rejon k 881, pozadi 24. brigade, a 10. levo od 24. brigade, u rejon raskrsnice puteva južno od k 827. Posle obnovljenih juriša neprijatelja i 8. udarna brigada se povukla na položaje levo od 10. udarne brigade pa do Komoleca, gde se povezala sa desnim krilom 15. udarne divizije. I ta divizija je u toku 13. aprila vodila teške odbrambene borbe na položajima Komolec — Rdeči Kamen — Rebar — visovi južno od Rebara. Najžešće borbe vodili su 5. udarna brigada i Jurišni bataljon, na položajima istočno od Rdečeg Kamena.

Iako iscrpeni u višednevnim neprekidnim borbama, borci su sa zadivljujuće upornom i istrajnom odbranom dočekivali i odbijali dvadesetostruko brojno i tehnički jačeg neprijatelja i nanosili mu osetne gubitke.[318] Do podne je neprijatelj, uz gubitke od preko 100 poginulih vojnika, izbio na Rdeči Kamen, gde je obustavio dalje

[317] **Ti položaji bili su minirani, a u samoj crkvi se nalazilo skladište veće količine municije, mina i granata. Udarom jedne granate aktivirano je minsko polje oko crkve, pa su se eksplozije prenele i na skladište u crkvi koja se srušila. Tu je poginulo 5 a ranjeno 10 boraca iz 10. udarne brigade. — Vanredni izveštaj 7. korpusa od 16. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/2, k. 502; M. Stepančič, n. čl., str. 13—15.**

[318] **Divizije 7. korpusa bile su brojno znatno slabije od drugih divizija 4. armije. One nisu bile jače od prosečnog brojnog stanja jedne njihove brigade. Početkom aprila brigade 7. korpusa mogle su izbaciti na položaje 100—150 boraca, a sredinom aprila samo polovinu od toga broja. Tako je 5. udarna brigada »Ivan Cankar« 13. aprila, na položajima Rdeči Kamen, širine 1.200 metara, mogla da angažuje svega 65 boraca protiv 1.000 do 1.200 neprijateljskih vojnika. Tako malo brojno stanje jedinica 7. korpusa bilo je rezultat stalnih četvoromesečnih borbi. Zbog ofanzive, popuna novim borcima iz Štajerske bila je onemogućena, a Dolenjska je iscrpena muškim stanovništvom sposobnim za borbu. — M. Stepančič, *n. čl.*, str. 8.**

napade. Za to vreme su 12. udarna brigada na položajima istočno od Komoleca i 15. udarna brigada južno od Rdečeg Kamena vodile manje ali uspešne borbe.[319]

U toku 14. aprila neprijatelj nije preduzimao veća dejstva prema 15. udarnoj diviziji, već se sređivao na dostignutim položajima. Međutim, na odseku 18. udarne divizije nemačke i domobranske snage su, oko 09.00 časova, prešle u napad prema položajima 24. brigade na Pečki. Brigada je odbila tri juriša neprijatelja, pa je on, oko 15.00 časova, preduzeo napad pravcem G. Topla Reber — južne padine Pečke (k 881), na položaje 9. udarne brigade. Time je ugrozio levi bok 24. brigade na Pečki, pa su se obe brigade, oko 16.00 časova povukle na položaj Grofja miza. Da bi potpuno osigurao komunikaciju u dolini Krke neprijatelj je težio da u svojim rukama zadrži i neke položaje na njenoj desnoj obali. U tom cilju je, oko 14.00 časova, prebacio delove domobranskog 4. pokretnog bataljona i jednog bataljona ROA iz rejona Lašče preko Sv. Petera u Podhoste i Meniš ku Vas, gde je otpočeo sa utvrđivanjem.[320]

Uočavajući nameru neprijatelja da na liniji Toplice — Podturn, u okuci Krke, obrazuje mostobran sa koga bi ugrožavao pozadinu jedinica 7. korpusa na Kočevskom rogu i prema Novom Mestu, kao i centralne baze Glavnog štaba Slovenije u dolini Crmošnjice, Štab 7. korpusa je u toku noći 14/15. aprila izvršio pregrupaciju snaga. U sastav 15. udarne divizije vraćena je njena 4. udarna brigada, a divizija je ojačana i 8. udarnom brigadom 18. udarne divizije. Petnaesta divizija je preuzela sve položaje severno od Kočevskog roga sa zadatkom da aktivnom odbranom spreči nadiranje neprijatelja prema Kočevskom rogu, a stalnim napadima da uznemirava njegove snage i veže ih za sebe. Prema Novom Mestu prebačena je 18. divizija sa zadatkom da odmah protera neprijatelja iz Meniške Vasi i Podhoste, a zatim da spreči upade neprijatelja prema slobodnoj teritoriji Bele krajine.[321]

[319] Mesečni operacijski izvešla] 7. korpusa br. 1209 od 27. IV 1945. i Operativni izveštaj 7. korpusa za 11, 12. i 13. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 7/2, 10-2/1 i 11-2/1, k. 502.

[320] Vanredni izveštaj 7. korpusa od 16. IV 1945. i Knjiga depeša 4. armije, depeša broj 25 od 15. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/2 i 6/2, k. 502 i 316.

[321] Raspored divizija 7. korpusa 15. aprila izjutra bio je sledeči: 18. udarna divizija (bez 8. udarne brigade) — 10. udarna brigada u rejonu V. i M. Cerovec — D. i G. Težka Voda — Podgrad, 24. brigada na odseku D. i G. Lakovnice — Birčna Vas, 9. udarna brigada i Jurišni bataljon imali su zadatak da sa polaznih položaja jugozapadno od sela Podhoste i Suhora, uz podršku tri tenka i sedam brdskih topova 75 mm, napadnu i proteraju neprijatelja iz sela Meniška Vas i Podhosta, Štab 18. udarne divizije nalazio se u selu Obrh; 15. udarna divizija (ojačana 8. brigadom 18. divizije) — 4. udarna brigada na severozapadnim padinama Grofje mize a 8. udarna brigada pozadi nje, 5. udarna brigada na položajima Jastrebar, 15. udarna brigada na odseku zaselak Kunč — Babja gorica, 12. udarna brigada na Faberjevom križu, u divizijskoj rezervi, a Štab 15. udarne divizije i Jurišni bataljon u selu Podstenice. — Vanredni izveštaj 7. korpusa od 16. IV 1945. i Operacijski izveštaj 7. korpusa za 14. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br, reg. 3/2 i 12-2/1, k. 502; M. Stepančič, *n. 61.*, str. 18.

Posle jake vatre 1. artiljerijskog diviziona po položajima neprijatelja na odseku Meniška Vas — Podhosta, 15. aprila u 08.00 časova počeo je napad 9. udarne brigade i Jurišnog bataljona, uz podršku tri tenka i sadejstvo delova Podoficirske škole. Iako se neprijatelj u toku čitave noći utvrđivao na položajima Meniške Vasi i Podhoste, snažnim naletom 9. brigade i Jurišnog bataljona on je ubrzo odbačen iz Podhoste prema Sotesci, a zatim oko 09.00 časova i iz Meniške Vasi. Odbacivanjem neprijatelja iz Meniške Vasi i Podhoste, 9. brigada je posela odsek Drganja Sela — G. i D. Gradišče, Podoficirska škola D. Sušica — k 186, a Štab 18. udarne divizije sa Jurišnim bataljonom prebacio se u rejon Uršnih Sela. Na frontu 15. udarne divizije nije bilo veće borbene aktivnosti jedinica. Jedino je 2. artiljerijski divizion Artiljerijske brigade 7. korpusa (jedna haubica 100 mm i dva poljska topa 75 mm), koji je bio pridat 15. diviziji, povremeno otvarao vatru po neprijateljskim položajima Sv. Peter — Pečka — Komolec — Rdeči Kamen. U toku prepodneva neprijatelj je napustio položaje u rejonu Pečke.[322]

Odbacivanjem neprijatelja iz Meniške Vasi i Podhoste i posedanjem položaja prema Novom Mestu jakim snagama 18. udarne divizije otklonjena je opasnost za pozadinu 15. udarne divizije na Kočevskom rogu i obezbeđena Bela krajina od upada neprijatelja s pravca Novog Mesta.

U neprekidnim borbama od 6. pa zaključno sa 15. aprilom, jedinice 7. korpusa su pokazale veliku umešnost, izdržljivost i upornost u borbi sa višestruko jačim neprijateljem, kome su nanele osetne gubitke — oko 560 poginulih, 700 ranjenih i 7 zarobljenih, a i same su imale značajne gubitke — 52 poginula i 175 ranjenih boraca i rukovodilaca. Po žestini obostranih napada i protivnapada, upornosti i gubicima, te borbe spadaju u najteže borbe koje je vodio 7. korpus.[323]

Potiskivanjem jedinica 7. korpusa prema Kočevskom rogu i držanjem dominantnih položaja istočno od komunikacije Kočevje — Smuka — Dvor, neprijatelj je smatrao da je obezbedio siguran saobraćaj od Kočevja preko Dvora ka Novom Mestu ili Žužemberku i obratno. Međutim, nije uspeo da zadrži svoje snage u Meniškoj Vasi i Podhosti, na desnoj obali Krke, tako da je komunikacija Novo Mesto — Žužemberk u tom rejonu bila slabo obezbeđena. Sredinom aprila on je pojačao svoje snage prema 15. udarnoj diviziji domobranskim 2. pokretnim bataljonom, koji je poseo dominantne visove istočno od komunikacije Smuka — Stari Log — Kleče. Ostale njegove snage prema 15. diviziji nalazile su se u sledečem rasporedu:

[322] **Situacija do 12 časova 16. IV 1945; Vanredni izveštaj 7. korpusa od 16. IV 1945. i Mesečni operacijski izveštaj 7. korpusa br. 1209 od 27. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 13/2-1, 3/2 i 7/2, k. 502; M. Stepančič, n. čl., str. 17.**

[323] **Vanredni izveštaj 7. korpusa od 16. IV 1945. i Mesečni operacijski izveštaj 7. korpusa br. 1209 od 27. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/2 i 7/2, k. 502.**

u rejonu Lašča jedan bataljon ROA; na položajima Sv. Petera delovi nemačkog 25. SS policijskog puka i jedna pionirska četa; u rejonu G. i D. Topla Reber domobranski 1. pokretni bataljon i jedan bataljon nemačkog 17. SS policijskog puka; na odseku Komolec — Rdeči Kamen — Luška gorica domobranski 5. pokretni bataljon i jedan bataljon nemačkog 17. SS policijskog puka. Raspored jedinica 15. udarne divizije bio je isti kao i 15. aprila.[324]

Da bi sprečio ofanzivna dejstva neprijatelja na odseku Novo Mesto — Soteska, Štab 7. korpusa je 15. aprila naredio Štabu 15. udarne divizije da sledećeg dana u 07.00 časova svim snagama pređe u protivnapad na odseku Sv. Peter — Topla Reber — Luška gorica.[325]

Šesnaestog aprila izjutra, oko 07.00 časova, 1. i 2. artiljerijski divizion su, sa vatrenih položaja iz rejona sela Rigelja i Podstenica, otvorili jaku vatru po neprijateljskoj artiljerijskoj bateriji u rejonu Vavte Vasi, jugozapadno od G. Straže, i po položajima neprijatelja ispred 15. divizije, a zatim su sve njene jedinice prešle u napad. Četvrta udarna brigada je napala neprijatelja na Pečki, 12. udarna brigada prema Komolecu, Jurišni bataljon na k 912 (južno od Komoleca), 5. udarna brigada na Rdeči Kamen i 15. udarna brigada grebenom Rebara. Ogorčene borbe su se vodile od 08.00 do 17.00 časova, u kojima su pojedini položaji nekoliko puta prelazili iz ruke u ruku, a zatim su se jedinice vratile na polazne položaje. U žestokoj devetočasovnoj borbi neprijatelj je imao 78 poginulih i oko 90 ranjenih, a 15. udarna divizija 10 poginulih i 28 ranjenih boraca i rukovodilaca.[326]

Jedinice 18. udarne divizije toga dana nisu vodile borbe, a na frontu 7. korpusa i u toku 17. aprila je, uglavnom, vladalo zatišje. Jedino je na pravcu Meniška Vas — Podturn dolazilo do manjih patrolnih sukoba. Na levoj obali Krke, od Novog Mesta do Soteske, neprijatelj je užurbano gradio skele za prebacivanje teških vozila, a u rejonu Soteske i most nosivosti 20 tona. U Kočevsko je pristizala Operativna grupa Srpskog dobrovoljačkog korpusa (2, 3. i 4. puk SDK i Primorski korpus — Jevđevićevi četnici, ukupno oko 3.000 ljudi), koja se od 10. aprila nalazila u pokretu sa linije Postojna — Št. Peter — Ilirska Bistrica. Njoj su se suprotstavljale sla-

[324] **Situacija do 12 časova 17. IV 1945. kod 7. korpusa; Dodatak vanrednom izveštaju 7. korpusa od 19. IV 1945, Informativni izveštaj 7. korpusa, od 16, 17. i 24. IV 1945. i Saslušanje Gebela Kristijana (Göbel Kristian) obervahtmajstera 14. SS policijske čete, od 21. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 14-2/1, 4/2, 8/5, 14/5 i 13/5, k. 502.**

[325] **Zapovest 7. korpusa br. 1149 od 15. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/1, k. 502.**

[326] **Medu poginulim 15. divizije nalaze se i načelnik štaba divizije major Dragan Alojz i komandant bataljona u 15. brigadi poručnik Videra Ludvik. — Dodatak vanrednom izveštaju 7. korpusa od 19. IV 1945, Situacija do 12 časova 17. IV 1945. kod 7. korpusa i Knjiga depeša 7. korpusa, depeša br. 37 od 17. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 4/2, 14-2/1 i 1/6, k. 502; M. Stepančič, n.čl., str. 19.**

bije snage Notranjskog partizanskog odreda. Toga dana je 5. prekomorska brigada, jačine oko 2.400 boraca, stavljena pod komandu Štaba 7. korpusa, koja je prethodnog dana stigla u Semič. Ona se do upućivanja u Sloveniju nalazila u sastavu 20. udarne divizije, a njen dolazak u sastav 7. korpusa znatno ga je pojačao, jer su njegove brigade, zbog gubitaka u prethodnim borbama, imale veoma mala brojna stanja — prosečno do 280 boraca.[327]

U jutarnjim časovima 18. aprila neprijatelj je počeo ponovni napad na Menišku Vas i Podhoste. Domobranski 6. pokretni bataljon, podržan sa osam tenkova, nastupao je preko Gradišča na Menišku Vas, a sa pravca Sv. Petera prema Podhosti nadirao je jedan bataljon nemačkog 17. SS policijskog puka. Po izbijanju na liniju tih sela, neprijatelj je glavnim snagama produžio dejstva preko Podturna i Poljana, odbacujući levo krilo 9. udarne brigade i Podoficirsku školu, sve do Stare Zage.[328] Da bi sadejstvovala tim snagama, jedna ustaška kolona jačine oko 300 ljudi je istog dana izvršila ispad iz Netretića prema selu Vinici. Tim dejstvima je neprijatelj neposredno ugrozio pozadinu 15. udarne divizije na severnim padinama Kočevskog roga, a i slobodnu teritoriju Bele krajine. Zbog toga je Štab 7. korpusa naredio Štabu 5. prekomorske brigade da glavninu brigade (2, 3. i 4. bataljon) prebaci u Črmošnjice, odakle, u sadejstvu sa 9. udarnom brigadom i Podoficirskom školom, da napadne neprijatelja u Staroj Zagi, 1. bataljon da bude spreman za dejstva prema Vinici, a Dopunski bataljon da zadrži u jugozapadnom delu Semiča radi obezbeđenja tamošnje važne raskrsnice komunikacija, a Štabu 15. udarne divizije da uputi 4. udarnu brigadu u rejon Koprivnika sa zadatkom da zatvori pravce koji od Kočevja vode prema Beloj krajini a, po potrebi, i da dejstvuje u tom pravcu.

Osetivši pokrete 5. prekomorske brigade, nemačke i domobranske snage su u Staroj Zagi zapalile nekoliko kuća, a zatim su se, oko 12.00 časova, povukle na liniju Rigelj — Poljane, uz istovremeno užurbano utvrđivanje dela snaga u rejonu Podturna. Uskoro zatim je otpočeo koncentričan napad na neprijatelja u rejonu Rigelj — Poljane — Podturn. Ogorčene borbe vođene su celo posle podne, a predveče je neprijatelj odbačen u Podturn. Oko 19.30 časova su nesmanjenom žestinom produžili napad jedinice 5. prekomorske brigade i Jurišni bataljon 15. divizije. Uprkos pristiglom pojačanju u toku noći, oko 300 vojnika iz rejona Soteske, i snažnoj vatrenoj moći, neprijatelj je trpeo osetne gubitke, tako da je bio primoran da se 19. aprila oko 03.00 časa u neredu i užurbano povuče u pravcu

[327] **Situacija do 12 časova 17. IV 1945. kod 7. korpusa; Dodatak vanrednom izveštaju 7. korpusa od 19. IV 1945; Informativni izveštaj 7. korpusa od 21. IV 1945. i Saslušanje Gebela Kristijana, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 14-2/1, 4/2, 12/5 i 13/5, k. 502.**

[328] **U Staroj Zagi se nalazila Tenkovska četa. Ona nije uspela da izvuče jedan neispravan tenk, pa ga je neprijatelj zapalio. — Situacija do 12 časova 19. IV 1945. kod 7. korpusa, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 15/2-1,** k. **502.**

Soteske. I ovoga puta on nije mogao da se održi na desnoj obali Krke na liniji Meniška Vas — Podhosta. U Podturnu je zaplenjena veća količina municije[329] i vojne opreme, uništeno jedno skladište municije i jedan tenk, a dva tenka su oštećena. U tim borbama su se hrabrošću i disciplinom istakle jedinice 5. prekomorske brigade. Da bi se pojačala borbena snaga brigada 7. korpusa, rasformirana je 5. prekomorska brigada i njenim ljudstvom su, 19. i 20. aprila, popunjene brigade 15. i 18. udarne divizije.[330]

Iz Netretića je neprijatelj 18. aprila izvršio ispad u pravcu Vinice, gde je izgrađen most nosivosti 20 tona. Jedan bataljon Črnomeljskog sektora[331] je prebačen na desnu obalu Kupe, i on je, u sadejstvu sa tamošnjim jedinicama, dočekao neprijatelja kod Vukove Gorice i odbacio ga u pravcu Netretića. I sledečih nekoliko dana je neprijatelj ispoljavao aktivnost na tom pravcu, ali je dejstvom jedinica 4. udarnog korpusa, kao i pojavom 20. udarne divizije u Gorskom kotaru i njenim izbijanjem u dolinu Kupe kod Broda na Kupi, ta namera neprijatelja osujećena i on je odbačen na svoje polazne položaje.[332]

Uspešna dejstva 7. korpusa na prostoru Suhe i Bele krajine, u pozadini neprijatelja, imala su veliki operativni značaj za dalja dejstva snaga 4. armije prema Istri, Slovenačkom primorju i Ljubljani. Svojim prisustvom i otporom, jedinice 7. korpusa su vezale za sebe znatne snage neprijatelja na tom prostoru i onemogućile mu eventualna dejstva radi bočnog ugrožavanja jedinica 4. armije u Gorskom kotaru. Čvrstim držanjem Bele krajine 7. korpus je, pored ostalog, olakšao brzo napredovanje jedinica 4. armije prema Slovenačkom primorju i Istri.

[329] Po prelasku Krke neprijatelj je odmah dovukao veće količine municije u Podturn. I to ukazuje da je on imao nameru da tu uspostavi jače uporište radi zaštite komunikacije Novo Mesto — Dvor. Od te namere nije odustao i pored velikih gubitaka koje je pretrpeo noću 18/19. aprila, pa je 19. aprila predveče ponovo prebacio jače snage preko Kupe kojima je poseo položaje u rejonu sela Podhosta i odmah ih je počeo utvrđivati. Sledečih dana je preduzimao manje ispade sa položaja, uglavnom radi izviđanja. — Informativni izveštaji 7. korpusa od 19, 20, 21. i 22. IV 1945. i Situacija do 12 časova za dane 21, 22, 23. i 24. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9,5, 10/5, 12/5, 14/5, 17-2/1, 18-2/1, 19-2/1 i 20-2/1, k. 502.

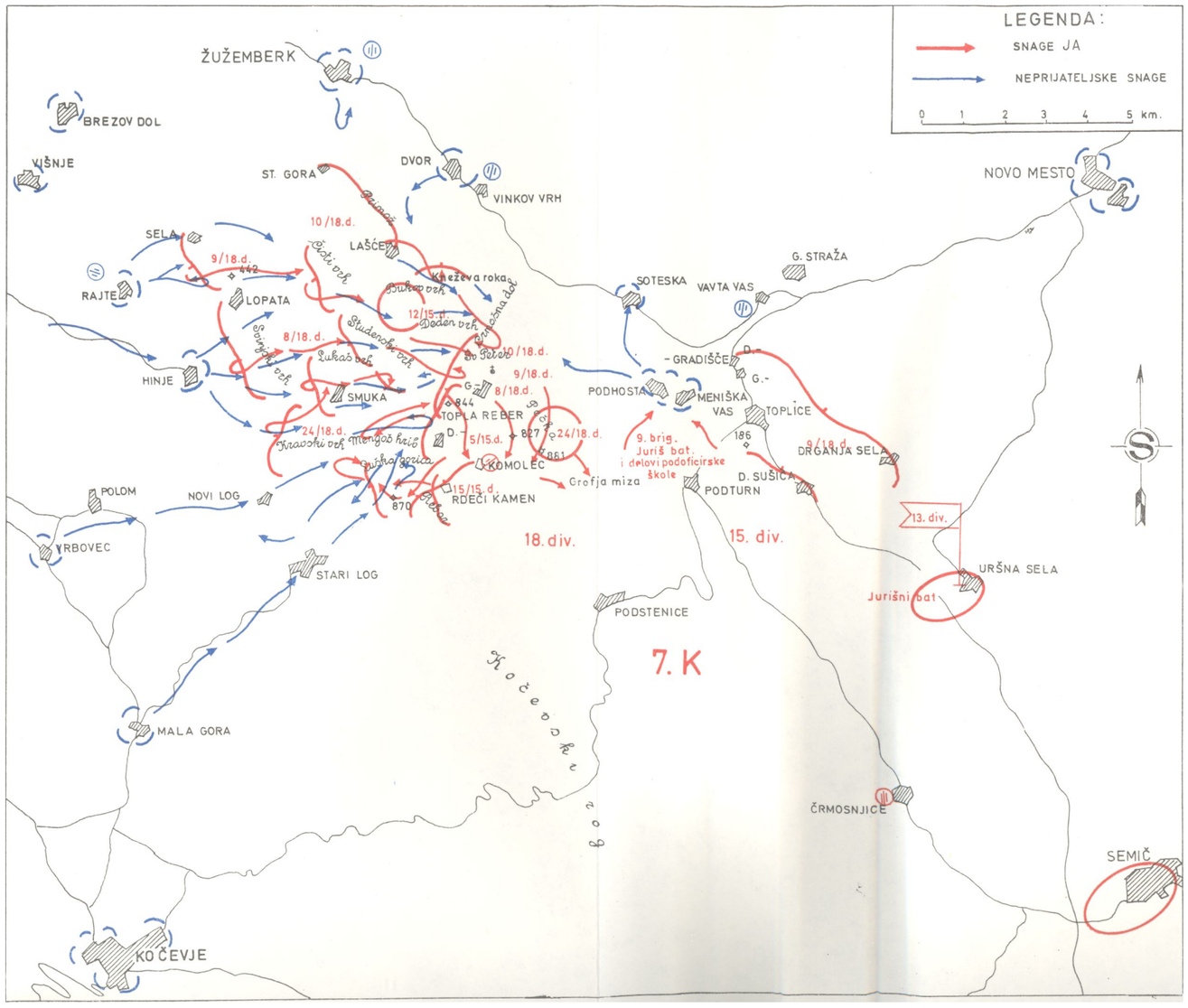
[330] Dodatak vanrednom izveštaju 7. korpusa od 19. IV 1945; Situacija do 12 časova 20. IV 1945. kod 7. korpusa i Mesečni operacijski izveštaj 7. korpusa br. 1209 od 27. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 4/2, 16/2-1 i 7/2, k. 502.

[331] Za odbranu Bele krajine, GŠ Slovenije i 7. korpus su 5. aprila formirali odbrambene sektore: Črnomeljski, Metliški, Novomeštanski i Kočevski. U njih su uključene sve raspoložive snage u blizini tih mesta, kako operativne tako i jedinice ustanova GŠ Slovenije, pozadinske jedinice, jedinice Narodne odbrane i druge. — *Sklepni boji JA, zmaga nad fašizmom in osvoboditev Slovenije. — Osvobodilna vojna, prelomnica narodne zgodovine.* — Borec, Ljubljana, 4/5, 1975, str. 195—292 (ubuduće: Sklepni boji JA, Borec, 4/5, 1975).

[332] Knjiga depeša GŠ Slovenije, depeše broj 40 i 41 od 20. IV 1945. i Knjiga depeša 7. korpusa, depeša br. 32 od 18. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/1 i 1/6, k. 30 i 502.

Skica br. 26

ODBRAMBENE BORBE JEDINICA 7. KORPUSA U SUHOJ KRAJINI OD 10. DO 15. IV 1945.

POLITIČKI PRITISAK VLADE VELIKE BRITANIJE DA SE OBUSTAVI VOJNA POMOĆ 4. ARMIJI

Neposredno posle Jaltske konferencije i uspešno završenih razgovora Tito — Aleksander, predsednik vlade Velike Britanije Vinston Čerčil nije bio zadovoljan politikom maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita i nosio se mišlju da revidira britansku politiku prema Jugoslaviji. Ü tom smislu je uputio dopis, a 10. marta i memorandum, ministru spoljnih poslova Velike Britanije Antoni Idnu da razmotri potrebu upućivanja ratnih sredstava Jugoslaviji i da li bi britanska uloga u Jugoslaviji mogla postepeno da se smanjuje i prekine sa isporukom oružja, pružanjem savetodavne pomoći i slanjem namirnica.[333]

U tom smislu je feldmaršal Aleksander zamoljen da zahteve maršala Tita za dodatna sredstva dostavi u London, pre nego što donese bilo kakvu odluku, kako bi imali vremena da razmotre političke implikacije tih zahteva.

Antoni Idn je smatrao da je memorandum Vinstona Čerčila pokrenuo šira pitanja u odnosu na celokupnu britansku dugoročnu politiku prema Jugoslaviji, koja je u sadašnjem trenutku realna i bez ambicija. Jugoslavija nema za Veliku Britaniju isti dugoročni strategijski i politički značaj kao Grčka ili Italija, jer se nalazi van ili na granici oblasti koja za Veliku Britaniju ima veliki značaj. Međutim, predviđajući da će Jugoslavija postati najjača i najuticajnija zemlja na Balkanu, Antoni Idn je bio mišljenja da joj ne bi trebalo obustaviti upućivanje ratnih sredstava i ne treba se povlačiti i celu stvar prepustiti »Titu i Moskvi«.[334]

Vrhovni komandant savezničkih snaga na Sredozemlju feldmaršal Aleksander je, na osnovu razgovora vođenih u Beogradu krajem februara, odobrio isporuku milion obroka hrane, a nešto kasnije još

[333] Dokument britanskog Ministarstva spoljnih poslova od 3. III 1945. i Izveštaj Antoni Idna predsedniku vlade Velike Britanije od 18. III 1945, PRO, F.O. 371/48810.

[334] Izveštaj Antoni Idna predsedniku vlade Velike Britanije od 18. III 1945, PRO, F.O. 371/48815.

pet stotina tona. To je bila dopuna do dve hiljade tona materijalnih sredstava mesečno, kao i 40 tenkova, 106 topova i znatnu količinu municije i druge opreme.[335]

Međutim, Štab 4. armije a ni Generalštab JA nisu znali da u pozadini oko snabdevanja jedinica 4. armije jpostoje skriveni politički interesi vlade Velike Britanije, a u prvom redu njenog predsednika. Naime, maršal Jugoslavije Josip Broz Tito je 4. aprila uputio pismo feldmaršalu Aleksanderu u kome je tražio dodatnu hranu u iznosu od tri hiljade tona za 4. armiju koja je imala oko 60.000 boraca, naglasivši da ona operacijama u zapadnom delu Jugoslavije izvršava velike zadatke kako sa stanovišta jugoslovenskog fronta tako i u pogledu opšte ofanzive koju vode savezničke armije u tom delu Evrope. Ofanziva 4. armije postajala je svakim danom sve zavisnija od snabdevanja, a njene operacije se izvode u ratom opustošenom delu Jugoslavije, gde zbog loših komunikacija nije bilo moguće da joj se pravovremeno doturi hrana iz Vojvodine.[336]

Feldmaršal Aleksander je smatrao operacije 4. armije značajnim doprinosom njegovim operacijama u Italiji, ali se ipak nije složio da se njegove materijalne rezerve, iako dovoljne za snabnevanje sopstvenih jedinica, smanjuju dodatnim snabdevanjem 4. armije. On je predviđao da će morati snabdevati italijanske savezničke i neprijateljske zarobljene snage, naglasivši da u složenoj situaciji njegove materijalne rezerve u hrani mogu biti iscrpene za tri meseca. Zbog određene sigurnosti on je, 10. aprila, obaveštavajući o tome načelnika Imperijalnog generalštaba, predložio da se dalje ne daju materijalna sredstva maršalu Titu. Međutim, odmah je istakao da tu postojtT:^druga-strana toga pitanja, tj. da Jugosloveni sada plaćaju korisnu »dividendu« i da operacijama 4. armije »nerviraju« komandanta nemačke Grupe armija »C« i ugrožavaju njegovu pozadinu sa pravca Gorskog kotara i iz Hrvatskog primorja. Zbog toga je i nemački 97. armijski korpus Grupe armija »C« usmeren prema jedinicama 4. armije, a to, po rečima feldmaršala Aleksandera, »faktički ide u prilog mojim operacijama u Italiji«. Pored toga, feldmaršal Aleksander je naglasio da ako se očekuje da on sklopi sporazum sa Titom o Julijskoj krajini, onda bi sa tom pomoći Tito imao nekakvu obavezu prema njemu. U svakom slučaju, on je naglasio da ako se želi da pomoć bude efikasna, onda se mora dati bez čekanja.[337]

Istog dana, 10. aprila, Britanska vojna misija u Beogradu je saopštila Generalštabu JA definitivnu odluku svoje vlade da se sma-

[335] **Dopis feldmaršala Aleksandera načelniku Imperijalnog generalštaba od 10. IV 1945. i Zapisnik iz Ministarstva spoljnih poslova Velike Britanije (nedostaje prva strana) od 19. IV 1945, PRO, W.O. 214/42 i F.O. 371/48812.**

[336] **Pismo maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita feldmaršalu Aleksanderu od 4. IV 1945. i Zapisnik iz Ministarstva spoljnih poslova Velike Britanije od 19. IV 1945, PRO, W.O. 214/41 i F.O. 371/48812.**

[337] **Dopis feldmaršala Aleksandera načelniku Imperijalnog generalštaba od 10. IV 1945, PRO, W.O. 214/42.**

njuju isporuke hrane za čitave oružane snage DF Jugoslavije. Velika Britanija je u potpunosti uskratila svu isporuku hrane 4. armiji, koja je iznosila 1.500 tona, a do tada je slata na osnovu sporazuma -pito — Aleksander. Za mesece april, maj i jun Velika Britanija je obećala da će upućivati oružanim snagama DF Jugoslavije po 1.960 tona mesečno[338], a feldmaršal Aleksander će, kao svoju neposrednu pomoć, uputiti 4. armiji 500 tona hrane i to samo za mesec april.[339]

Kao što se vidi, ovim iznenadnim otkazivanjem isporuke hrane DF Jugoslavija se našla pred velikim teškoćama, baš onda kada su njene oružane snage otpočele opštu prolećnu ofanzivu. Ukupne mesečne količine hrane, koje su sada obećane oružanim snagama DF Jugoslavije od starne Anglo-Amerikanaca jedva da su mogle podmiriti jednomesečne potrebe 4. armije, dok su se sve ostale jedinice morale snabdevati sa oslobođenih teritorija Jugoslavije. Ta sredstva su bila veoma oskudna i bilo ih je teško doturiti zbog slabih transportnih mogućnosti.

Zbog političkih razloga, da ne bi pružili »Titu neke zalihe materijala ili pomoć osim onog što je potrebno u cilju neposrednih operacija protiv neprijatelja« ili za davanje »pomoći Titu za neke posebne razloge za jačanje njegovih pozicija u Jugoslaviji, ili za dugoročnu opremu jugoslovenske vojske«, tome su bili protivni predsednik vlade i ministar spoljnih poslova Velike Britanije Vinston Čerčil i Antoni Idn. Ministarstvo spoljnih poslova, posle detaljnog razmatranja, smatralo je da taj zahtev treba odbiti »davanjem jednog najbolje mogućeg izgovora u ovim uslovima«. Ono ne želi da podrži nikakav politički razlog radi odobravanja postojećeg zahteva za tri hiljade tona namirnica. Posebno nisu podržavali predlog »da će snabdevanje ekstra zalihama stvoriti 'zahvalnog Tita', s kojim će se lakše sarađivati u budućim pregovorima«. Pored toga, bilo je potpuno neizvesno da li će to teško pitanje uprave u Julijskoj krajini resiti feldmaršal Aleksander i maršal Tito. Ministarstvo spoljnih poslova se nadalo da će to pitanje rešiti britanska, američka i sovjetska vlada i podneti ga Titu da da svoj pristanak.[340]

U tom dopisu Ministarstva spoljnih poslova Velike Britanije se kaže: »Sa uskog, ili više ciničkog, političkog gledišta, izgleda zaista da postoje neke smetnje u pružanju pomoći Titu u njegovoj postojećoj ofanzivi u Bosni (greška, ovde se misli na Hrvatsko primorje i Gorski kotar — prim, autora). Titovo napredovanje prema severu, ma kako da je prihvatljivo sa vojne tačke gledišta, ipak ga više odvlači ... provincijama Julijskoj krajini i Koruškoj. *U svakom slučaju bi bilo pogodno, kad bi se događaji razvijali na takav način, da*

[338] Međutim, Anglo-Amerikanci su 15. maja obustavili svako snabdevanje oružanih snaga DFJ — Knjiga depeša Generalštaba JA, depeša br. 30 od 15. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 317.

[339] Depeša general-lajtnanta A. Rankovića maršalu Jugoslavije J.B. Titu u Moskvu 10. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/3, k. 17-A.

[340] Dopis Ministarstva spoljnih poslova Velike Britanije od aprila 1945, PRO, F.O. 371/48811.

Tito privremeno bude zadržan suprotstavljanjem ustaša i belogardejaca oko Ljubljane i Zagreba, dok bi savezničkim snagama bilo omogućeno da istovremeno u miru zauzmu Julijsku krajinu i Korušku«[M1] (podvukao U. K.). Ovakav stav zvanične vlade Velike Britanije može se dovesti u vezu sa upornim otporom nemačkih i kvislinških snaga u Jugoslaviji krajem aprila i u prvoj polovini maja, a naročito na riječkom frontu i posle oslobođenja Trsta, Istre i Slovenačkog primorja.

Na osnovu takvog stava zvanične politike Velike Britanije, njeno Ministarstvo rata je odgovorilo feldmaršalu Aleksanderu da nije saglasno da se isporuče tražene namirnice 4. armiji. Što se tiče Julijske krajine, to pitanje će biti rešeno na nivou vlada i feldmaršal Aleksander će imati samo da to izvrši, a Ministarstvo spoljnih poslova, iz političkih razloga, neće insistirati da se te isporuke izvrše.[342]

Predsednik vlade Velike Britanije Vinston Cerčil je depešom od 18. aprila obavestio britanskog ambasadora u SAD lorda Edvarda Halifaksa (Edward Halifax) da on nema poverenja u Tita »od kada je umakao sa Visa«[343], i da se~slaze da sve snabdevanje Jugoslavije treba u potpunosti obustaviti pod najboljim izgovorom koji se može naći. To je saopštio i načelnicima generalštabova, tražeći od njih da predlože efikasne mere. Vinston Čerčil je dalje naglasio da je u njihovom interesu da se spreči, dok je još moguće, prodiranje Rusa u centralnu i zapadnu Evropu. Italijanska vlada bi, sigurno, dejstvovala na tom frontu, a vlada SAD će je sigurno pomagati, naročito zbog jakog italijanskog glasa na izborima koji bi sigurno obradovali novog predsednika.[344] Na kraju te instrukcije Cerčil kaže: »Prema tome, mi treba da pristupimo zajedničkoj akciji sa Sjedinjenim Američkim Državama i da sredimo naše poslove s Italijom i steknemo čvrstu podršku većine Italijana. Ovo je jedan veoma dobar potez.«[345]

Suprotno Čerčilu, ambasador Velike Britanije u Jugoslaviji ser Ralf Stivenson (Sir Ralph Stevenson) bio je mišljenja da treba nastaviti sa pružanjem pomoći Jugoslaviji. U suprotnom, to će štetiti britanskim interesima, jer neće moći da utiče na planove Jugoslavije u pogledu Istre i Julijske krajine, a svako smanjenje materijalnih sredstava sigurno će, ukoliko bude potrebno, nadoknaditi Sov-

[341] Dopis Ministarstva spoljnih poslova Velike Britanije od aprila 1945, PRO, F.O. 371/48811.

[342] Dopis Ministarstva rata Velike Britanije upućen feldmaršalu Aleksanderu aprila 1945, PRO, F.O. 371/48811.

[343] Maršal Tito je 18/19. IX 1944. otputovao sa ostrva Visa avionom sovjetskog ratnog vazduhoplovstva za Krajovu (u Rumuniji) a zatim je 21. IX 1944. produžio za Moskvu, gde se, pored ostalog, dogovorio o koordinaciji dejstava NOVJ i Crvene armije u Srbiji. O svom putu nije obavestio britansku vojnu misiju i to je Cerčila uvredilo. — Fitzroy Maclean, *Zlatni drum, pijesak orijenta, rat na Balkanu,* Zagreb 1953, str. 500—502, 522. i 523.

[344] Posle smrti predsednika SAD Franklina Ruzvelta 12. IV 1945, za predsednika SAD je došao njegov zamenik Hari Truman (Harry Truman).

[345] Instrukcija Vinstona Cerčila lordu Halifaksu od 18. IV 1945, PRO, F.O. 371/48812.

' tski Savez. Po njegovom mišljenju problem je u budućem statusu Istre i Julijske krajine i trebalo bi privoleti Sovjetski Savez na saplasnost s predlogom da se obaveste Jugoslavija i Italija da će u tim područjima biti uvedena saveznička vojna uprava sve dok mirovna konferencija konačno ne reši njihovu sudbinu.[346]

Kao završni dokument o ovome problemu mogla bi se smatrati depeša Vinstona Čerčila upućena generalu ser Hestingsu Ismeju (Sir Hastings Ismay) za Kombinovani štab načelnika generalštabova od 25. aprila, u kojoj se kaže: »U vezi nezadovoljavajućeg stava koji je nedavno pokazao maršal Tito i njegove nezahvalnosti za znatnu pomoć koju smo mi pružili njegovim snagama, smatram da je sada došlo vreme da se prekine sa pomoći koju smo mi do sada davali. Dobar izgovor trebalo bi naći, na kome bi se zasnivala ova promena politike i jedan postupan plan za njegovo izvršenje.«[347]

Iz dosadašnjeg toka događaja vidi se da je glavni razlog bio političke prirode, na sve načine usporiti nadiranje jedinica 4. armije i pre nje stići u Slovenačko primorje i Istru. Za ostvarenje toga cilja računalo se, čak, i sa otporom kvislinških snaga. Te teškoće je Generalštab JA uspeo da otkloni uz velike napore. U aprilu je od ukupnih količina hrane koja je dobijena od Anglo-Amerikanaca, pozajmicom od UNR-e i prebacivanjem avionima iz Zemuna u Zemunik Generalštab JA stavio na raspolaganje 4. armiji 2.310 tona, što je, uz strogo ekonomisanje, bilo dovoljno za podmirenje potreba stalno narastajućeg brojnog stanja 4. armije.[348]

[546] Depeša Stivensona br. 505 od 19. IV 1945. upućena Ministarstvu spoljnih poslova Velike Britanije, PRO, F.O. 371/48812.

[547] Depeša Vinstona Cerćila od 25. IV 1945. upućena generalu Ismeju, PRO, F.O. 371/48813.

[1,48] Knjiga depeša Generalštaba JA, deueša br. 50 od 23. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br, reg. 5/2, k. 316,

ZAKLJUČAK

Izbijanjem jugoistočno od linije Delnice — Lokve — Kraljevica — ostrvo Rab, 4. armija je izvršila zadatak predviđen za ličko-primorsku operaciju.[349] U toj operaciji ona je uništila nemački 15. brdski armijski korpus, oslobodila veliku teritoriju Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja, kao i ostrva Pag i Rab. Uspešnim završetkom ličko-primorske operacije stvorene su mogućnosti da se pristupi izvršenju krajnjeg zadatka, tj. da se prodre u Istru, oslobodi Trst i izbije u dolinu reke Soče. Prema tome, sa ove linije počinje sledeča operacija, riječko-tršćanska, koja je logičan nastavak prethodne, ličko-primorske.

Ličko-primorska operacija se karakteriše širokom primenom obilaznih i obuhvatnih manevara, kako u taktičkom tako i u operativnom smislu. Pored toga, u toku te operacije nekoliko puta je vršeno pregrupisavanje snaga. Poznato je da je to jedan od najtežih manevara, koji se načelno izbegava zbog velikih napora i gubljenja vremena, a zbog svoje složenosti može i negativno da utiče na uspeh operacije. Ona je primer armijske operacije čije se dve etape ne dele po dubini, već po frontu, vremenski i prostorno odvojene jedna od druge, ali pod jedinstvenom komandom i sa jedinstvenim ciljem. U prvoj etapi ličko-primorske operacije glavne snage armije su se nalazile na desnom krilu, da bi se kasnije, za otpočinjanje njene druge etape, prebacile prema rejonu Gospića. Tako se umešnim korišćenjem relativno malih snaga postizao povoljan odnos snaga na odlučujućim odsecima fronta, kako prema Bihaću tako i prema Gospiću, što je bilo odlučujuće za postizanje brzog tempa nastupanja, stalne inicijative i uspešno izvršenje zadatka.

[349] To je prva operacija 4. armije. Ona se vodila u zoni Kulen-Vakuf — Delnice — Crikvenica — ostrvo Pag, dubine 120 a širine 60 km, ukupne površine 7.200 km^2. Operacija je trajala 27 dana (od 20. III do 15. IV 1945). U njoj je učestvovalo 14 divizija, od toga 9 divizija Jugoslovenske armije (7, 8, 9, 13, 19, 20, 26, 35. i 43), 3 nemačke (104. lovačka, 373. i 392. legionarska) i 2 ustaško-domobranske divizije (10. i 11) i više drugih jedinica jačine do brigade. Odnos snaga u divizijama je bio 1,8 : 1 a u ljudstvu 1,4 :1 (70.000 :50.000) u korist jedinica Jugoslovenske armije.

Takvim operacijskim planom i rasporedom snaga ostvarena je još veća nadmoćnost jedinica 4. armije i 4. udarnog korpusa. U prvoj etapi ličko-primorske operacije, prema dve nemačke i ustaško-domobranske divizije (373. i 10) angažovano je pet divizija Jugoslovenske armije (26, 20. i 19. s fronta, a 7. i 8. iz pozadine) sa sredstvima ojačanja. U drugoj etapi, prema dve nemačke i ustaško-domobranske divizije (11. i 392) angažovano je šest divizija 4. armije (19, 13, 26, 20. i 9. s fronta i 43. iz pozadine), uz sadejstvo dela snaga 4. udarnog korpusa na desnom krilu borbenog rasporeda 4. armije.

Prva etapa ličko-primorske operacije je primer savremenih borbenih dejstava u kojima se sa probojem fronta izvodi i napad iz pozadine operativnim snagama. Takvim kombinovanim dejstvima se već od samog početka napada čitav sistem odbrane neprijatelja nalazi pod udarom, branilac se prisiljava da vodi borbu u okruženju, sprečava mu se manevar jačim snagama, narušava sistem komandovanja i snabdevanja, a pri nepovoljnom odnosu snaga parališe svaka inicijativa. Po izvršenom proboju snage branioca se razbijaju, a zatim po delovima uništavaju.

Zadaci prve etape operacije izvršeni su u toku 20. i 21. marta, a proboj fronta u drugoj etapi već 4. aprila, tj. prvog dana. Prema tome, ako dodamo i vreme potrebno za pregrupaciju snaga, izlazi da je armija mogla za oko 8 dana da izvrši proboj neprijateljskog fronta i izbije u njegovu operativnu dubinu. Znači od 20. do 28. marta. Međutim, pošto je armija produžila svoja dejstva u prvoj etapi prema Bihaću, to je učinjeno tek 4. a prema Otočcu 6. aprila. U prvoj etapi tempo napada iznosio je za prva dva dana oko 30 km na dan, a u drugoj etapi za prva tri dana preko 40 km, što u prošeku iznosi 15 km dnevno. Ovako visok stepen nastupanja, sa ograničenim tehničkim sredstvima i na vrlo teškom planinskom terenu, mogao se, pored ostalog, postići samo sa jedinicama visokih moralno-političkih kvaliteta.

Može se postaviti pitanje da li je bila opravdana odluka Štaba 4. armije da po izbijanju na greben Plješivice produži dejstva prema Bihaću, kada se zna da je osnovni zadatak armije, kako vojni tako i politički, da što pre izbije u rejon Trsta. U tim borbama, koje su se produžile nešto duže nego što je Štab 4. armije očekivao, izgubilo se 6 do 7 dana. Međutim, mora se uzeti u obzir konkretna situacija u kojoj se tada nalazio Štab 4. armije:

1) armija se nalazila na domaku Bihaća i uslovi za njegovo oslobođenje i uništenje razbijenog neprijatelja na tom odseku fronta izgledali su povoljni;

2) neprijatelj iz rejona Bihaća predstavljao bi stalnu opasnost za bok i pozadinu 4. armije a time i za komunikacije kojima se ona snabdevala, i

3) morale bi se odvajati znatne snage za obezbeđenje od pravca Bihaća.

Uzimajući sve to u obzir, odluka Štaba 4. armije da produži dejstva i oslobodi Bihać bila je u duhu opšte operativne situacije pred frontom njene armije, ali se za realizaciju te odluke nisu odredile odgovarajuće snage, iako su za to postojale realne mogućnosti. U borbama za Bihać sve jedinice su pokazale veliku upornost, umešnost i ofanzivni elan i postigle su velike rezultate.

U drugoj etapi jedinice 4. armije su, primenom obuhvata i obilaska, brzo slomile neprijateljsku odbranu. Za proboj neprijateljskog fronta Štab 4. armije je gotovo sve snage bacio u prvi ešelon. Takav borbeni poredak i manevar snagama doveli su do brzog proboja neprijateljske taktičke odbrane i prodora u operativnu dubinu, a zatim i do gonjenja razbijenog neprijatelja i njegovog uništavanja po delovima. Ipak, čini se da je premalo snaga određeno za dejstva prema Otočcu. Zbog **toga** se, kasnije, vrše veća pomeranja jedinica na pravac Otočac — Vratnik, gubi se u tempu napada i neprijatelj uspeva da se izvuče prema Senju. Prema svemu, izgleda da je i pravac glavnog udara trebalo usmeriti na tom pravcu radi obuhvata snaga neprijatelja u širem rejonu Gospića i bržeg prodiranja prema Sušaku.

Pri obuhvatima i okruženju neprijatelja nisu se uvek određivale adekvatne snage za zatvaranje obruča oko neprijatelja. Takav slučaj je bio u rejonu Senja, kod Crikvenice, a takođe i u rejonu Zdenac — Tounj — D. Dubrave, kada su postojale mogućnosti da se neprijatelj uništi.

Generalštab JA je podsticao i razvijao inicijativu kod štabova armija. To se najbolje vidi u rukovođenju 4. armijom, koja je imala punu slobodu u donošenju i sprovođenju konkretnih odluka u toku operacija. Štab 4. armije je samostalno donosio planove za operativna dejstva, koja je Generalštab JA odobravao ili usklađivao sa opštim strategijskim planom završne ofanzive JA. U slučajevima kada bi se mišljenja po nekom konkretnom pitanju donekle razlikovala, Generalštab JA je uvažavao obrazloženje Štaba 4. armije, koji je, po logici stvari, bio bliži jedinicama i detaljnije i bolje poznavao konkretnu situaciju. Tako je postupio i pri dilemi koja se postavila u odnosu na ugrožavanje desnog boka i pozadine 4. armije od strane 104. lovačke divizije. Realnom procenom situacije doneta je pravilna odluka i 4. armija nije skrenula sa svog osnovnog pravca dejstva. To ubedljivo govori o razvijanju samostalnosti kod potčinjenih štabova od strane Generalštaba JA, elastičnosti u komandovanju i rukovođenju krupnim jedinicama JA, stvaralačkoj primeni i inicijativi u operativnim postupcima, nerobovanju šablonima, već dejstvovanju na osnovu konkretne situacije.

U toku borbi Štab 4. armije je vodio operacije, donosio odluke i izdavao zapovesti i naređenja prema razvoju situacije na bojištu. Od 25. marta komandant 4. armije general-major Petar Drapšin lično rukovodi operacijama za Bihać. Njegova osmatračnica se na-

lazila na severozapadnoj padini Somišlja, istočno od Zegara.[350] Komandovanje divizijama je odgovaralo stvarnoj situaciji. Kad god je postojala mogućnost, uoči operacija su održavani sastanci sa štabovima brigada, artiljerijskih i tenkovskih jedinica. Za vreme borbi komandanti divizija su se dobro snalazili i donosili pravovremene i adekvatne odluke.

Pešadijske jedinice su pokazale naročitu sposobnost u savlađivanju teško prolaznog zemljišta i veliku izdržljivost i upornost u borbi. Borci su bili dorasli svim zadacima i ispoljili su veliku ofanzivnost i sposobnost za savremeno ratovanje. Veliki značaj u tome imao je intenzivan partijski i političko-propagandni rad. Na konferencijama, partijskim i skojevskim sastancima ukazivalo se na značaj te operacije i borbeni elan se preko takmičenja između jedinica neprekidno povećavao.

Desantne operacije su uspešno izvedene, a jedinice 9. udarne divizije i Jugoslovenske mornarice solidno su obavile te zadatke.

Sadejstvo između pešadije i artiljerije bilo je pravovremeno organizovano i u borbi dobro realizovano. To se naročito postizalo pridavanjem diviziona i baterija pojedinim napadnim kolonama gde je saradnja bila naročito korisna. Artiljerija je često, svojim pravovremenim i efikasnim dejstvom, imala velike zasluge za brzo savlađivanje neprijateljevog otpora i brzo nastupanje pešadije 4. armije.

Zbog nepovoljnih atmosferskih uslova pri napadu na Gospić artiljerija se nije mogla koristiti u punoj meri, a takođe i tenkovi. Padanje snega je smanjivalo preglednost i osmatranje terena, neprijatelja i sopstvene vatre. Pored toga, tenkovske jedinice su se mogle kretati ograničenim pravcima, pa je njihova upotreba bila otežana i vezana uglavnom za puteve. Tenkovi su došli do većeg izražaja pri napadu na Bihać i u gonjenju neprijatelja od Otočca do Žute Lokve. Oni su upotrebljavani za neposrednu podršku pešadije, decentralizovano i na širokom frontu. Veliku pomoć pešadiji pružali su tenkovi 9. aprila, kada je neprijatelj, u 04.30 časa, pokušao da se probije iz Senja u pravcu Krivog Puta.

Usled brzog napredovanja jedinica 4. armije upotreba avijacije nije mogla doći do jačeg izražaja na frontu. Ona se na frontu više angažovala u pripremnom periodu, a zatim je svoja dejstva usmeravala na pozadinu neprijatelja, na udare po njegovim komunikacijama i uporištima. Međutim, sa sve bržim nadiranjem jedinica 4. armije prema severozapadu, snažna pomoć savezničke avijacije je zbog političkih razloga sve više slabila, tako da je od linije Otočac — Senj gotovo potpuno prestala.

Postojanje i dejstva jedinica 4. armije u pozadini neprijatelja, posebno 43. divizije i 7. korpusa, bili su od velikog značaja. One nisu dozvolile neprijatelju da konsoliduje odbranu na ranije predviđenim linijama, ometale su njegov saobraćaj i snabdevanje i nisu

[350] **Opšti izveštaj Artiljerijske brigade od 23. V 1945, AVII, arhiva NOP-a,** br. reg. 1/1, **k. 319.**

mu dale da uputi snage za pomoć jedinicama na frontu. Ubacivanje jedinica u neprijateljsku pozadinu neposredno pred napad ili u toku napada, dalo je, takođe, dobre rezultate. Poseban efekat su postigle ubačene jedinice 20. udarne divizije na Kamensko. To je poučan primer kako i manje snage ubačene u pozadinu neprijatelja mogu izvršavati značajne operativne zadatke.

Veza između štabova i jedinica dobro je funkcionisala, naročito kada se uzmu u obzir širina fronta, dubina operacija i manevarski karakter operativnih dejstava, kao i broj učesnika sa kojima se održavala veza.[351] Ljudstvo veze je svoje zadatke izvršavalo u veoma teškim okolnostima i sa velikim zalaganjem i naporom.

Inžinjerijske jedinice su bile od velikog značaja naročito pri popravci puteva i podizanju objekata na komunikacijama, jer je neprijatelj preduzimao velika rušenja da bi usporio nastupanje jedinica 4. armije, ali mu to nije uspelo. Dobrom organizacijom i velikim zalaganjem inžinjeraca, uz pomoć mesnog stanovništva, porušeni putevi i objekti na njima brzo su popravljani ili osposobljavani za upotrebu. Rušenje puteva i njihova popravka, za koju su materijal pripremali narodnooslobodilački odbori, išli su uporedo. Tako se napredovanje pešadije i motorizovanih jedinica, kao i snabdevanje komunikacijama, obavljalo gotovo bez zastoja.[352]

Pred snabdevačkim organima i ustanovama stajali su ozbiljni i teški zadaci. Kako su se operacije izvodile početkom proleća, u izrazito pasivnom i ratom opustošenom kraju, gde se sa terena gotovo ništa nije moglo koristiti, osim vode, drveta i kabaste hrane za stoku, to su se sve potrebe za hranom, municijom, pogonskim i

[351] **Štab 4. armije je imao potpuno razvijen sistem radio, žičnih i kurirskih veza. To se može videti iz organizacije tih veza u prvoj etapi ličko-primorske operacije, mada je u kasnijim borbama ta veza bila još razgranatija. Glavni centar veze prvog ešelona Štaba 4. armije u Gračacu održavao je žičnu vezu sa drugim ešelonom armije u Kninu, aerobazom u Zemuniku, Glavnim centrom veze 11. korpusa u Lovincu i Istaknutim centrom veze armije u Bruvnu, a taj sa tri pomoćna centra veze armije u Dobrom Selu, Klapavici i Muteliću. Armijski radio-centar iz Gračaca održavao je vezu sa: Generalštabom JA, Glavnim štabom Hrvatske, 2, 4, o, 7. i 11. korpusom, drugim ešelonom armije i sa još 13 učesnika (potčinjenih, sadejstvujućih i podržavajućih jedinica i drugih organa). Ukupno je Štab 4. armije održavao vezu sa 21 korespondentom a od toga sa štabovima 9, 19, 20. i 26. divizije neprekidno. Radio-centri divizija održavali su stalnu vezu sa svojim brigadama. Do početka napada radiofonski rad u trupnim mrežama je zabranjen. Kurirske veze su imali svi štabovi i oni su sa njima rukovodili. — Instrukcija za vezu br. 1 Štaba 4. armije od 18. III 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/4, k. 312-A.**

[352] **Od posebnog značaja je bila izgradnja mosta preko Une u rejonu sela Vrkašića, severozapadno od Bihaća. Taj most,, dužine 26 metara i nosivosti 9 tona, uspostavile su noću 26/27. marta dve inžinjerijske čete, ukupno 85 boraca i oficira, za svega 2,45 časa, posle čega su preko njega prešli pešadijske jedinice i 1. tenkovski bataljon. Minerske ekipe su, zajedno sa prvim pešadijskim jedinicama, upale u Bihać, gde su u parku uspele na vreme da preseku detonirajući štapin i time spasu velike količine municije i drugog materijala. Samo od Nebljuha do Bihaća inžinjerci su uspeli da otkriju i demontiraju preko 200 protivoklopnih mina.**

drugim materijalom morale dovoziti iz pozadine. I pored velikih odstojanja do baza za snabdevanje, rđavih puteva, nedovoljnog broja vozača, dotrajalosti i ograničenog broja prevoznih sredstava, nijedna jedinica nije ostala bez hrane, municije ili sanitetske pomoći. To se moglo postići dobrom organizacijom i velikim zalaganjem rukovodilaca i svih boraca. Naročito veliko naprezanje su imali vozači i mehaničari, koji po nekoliko noći nisu spavali samo da bi jedinice bile uvek. snabdevene materijalnim potrebama. Usled nedovoljnog broja kamiona i prevoznih sredstava dubina pojedinih divizijskih kolona na komunikacijskim pravcima iznosila je i do 5G km, pa je snabdevanje hranom i municijom vršeno uz najveće napore prevoznih sredstava i osoblja.

Sanitet je svoju dužnost obavljao dobro iako je evakuacija ranjenika bila prilično otežana zbog nedostatka prevoznih sredstava.

Narod sa teritorije koju je oslobađala 4. armija pružao je veliku podršku i pomoć jedinicama. Narodna vlast, koja se odmah formirala, ukoliko već nije postojala, preuzimala je na sebe mnoge dužnosti za koje bi operativne jedinice morale trošiti vreme i odvajati snage. Za osiguranje pozadine armija je odvajala minimalne snage, tako da se njena udarna moć nije smanjivala. Naprotiv, oslobođenjem pojedinih krajeva priliv boraca je bio veći, tako da je brojno stanje armije svakim danom raslo.

Popuna ljudstvom jedinica 4. armije vršila se, pored dobrovoljnog stupanja u njene redove stanovništva iz krajeva koje su one oslobađale, i mobilizacijom sa teritorije Kosova i Makedonije.[353] Već krajem marta je u Bar stigao prvi kontingent vojnih obveznika sa Kosova (oko 2.400), a početkom aprila počinju da pristižu transporti novih böräcä iz zapadne Makedonije.[354] Do 23. aprila za 4. armiju je upućeno iz Makedonije 25 boraca (5.971 borac albanske i 954 borca turske narodnosti), a sa Kosova v10.700 boraca — ukupno 17.625 boraca, pretežno albanske narodnosti.[155]""Odlično primljeni od ostalih pripadnika 4. armije, oni su tražili da odmah krenu u borbu.[356] Posle obaveznog karantina u Dopunskoj brigadi 4. armije,

[353] **Generalštab JA je 6. marta 1945. naredio da se jedinice 4. armije popunjavaju novomobilisanim ljudstvom sa teritorije Kosova i iz Makedonije. U tom cilju je Štab 4. armije već 10. marta uputio iz Dubrovnika za Prizren, u Operativni štab za Kosovo i Metohiju, potreban broj starešina i boraca za prijem i sprovođenje novih boraca. — Depeša GŠ Makedonije br. 76 i 77 od 3. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/1, k. 35.**

[354] **Borci iz Makedonije prebacivali su se peške pravcem Skoplje — Kačanik — Uroševac — Prizren, gde ih je prihvatala Komisija 4. armije, a zatim su produžavali pokret, takođe peške, preko Ljum-Kule i Skadra do Bara, a manji deo je od Skadra upućivan za Drač, gde su ih ukrcavali u brodove Jugoslovenske mornarice, koji su ih zatim iskrcavah u Dubrovniku, Trogiru, Rabu i Crikvenici. — Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 55 i 56 i br. 7 od 25. III i 4. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 316.**

[355] **Knjige depeša 4. armije. AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/6 i 3/6, k. 847-A.**

[350] **Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 39 od 8. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 316.**

ti borci su odeveni, obuveni i posle kraće obuke su, u drugoj polovini aprila, počeli da popunjavaju jedinice 4. armije.

Štab armije je naredio da se mobilisani Albanci ravnomerno rasporede po jedinicama, a da ih radi uzdizanja kadrova iz njihove narodnosti određuju u niža vojna rukovodstva, na primer, kao zamenike komandira četa.[357] Iako su ušli u stare i u borbama prekaljene i iskusne jedinice, borci i rukovodioci albanske narodnosti su pokazali istu upornost, izdržljivost i hrabrost kao i ostali borci jedinica te armije.

Jedinice 4. armije uspešno su izvršile sve zadatke i bile su spremne za nove napore u oslobođenju svoje otadžbine. Povodom tih uspeha 4. armije feldmaršal Aleksander je, 10. aprila, uputio telegram maršalu Jugoslavije Josipu Brozu Titu u kome se kaže: » ... To je trijumf vaše lične strategije, pobeda vaših odličnih vojnika ... «[358]

[357] **Depeša Štaba 4. armije br. 61 od 30. IV 1945. upućena Štabu 26. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/10, k. 315.**

[358] ***Spoljnopolitička dokumentacija 1951,*** **sveska 8, str. 288.**

Četvrti deo

riječko-tršćanska operacija

OPŠTA SITUACIJA NA EVROPSKOM RATIŠTU SREDINOM APRILA 1945. GODINE

U proleće 1945. godine približavao se kraj rata u Evropi. Oružane snage Sovjetskog Saveza i zapadnih saveznika vodile su operacije na teritoriji nemačkog Trećeg Rajha. U operacijama do kraja marta Crvena armija je oslobodila Poljsku, Mađarsku, deo Čehoslovačke, a zauzela je istočnu Prusiju, Pomeraniju i Šleziju. Do sredine aprila njeno levo krilo (2. i 3. ukrajinski front), u brzom nadiranju kroz južnu Cehoslovačku, zapadnu Mađarsku i istočnu Austriju, zauzelo je Beč i izbilo na liniju reka Morava — Stokerau — Sankt Pelten (Sankt Pölten) — zapadno od Viner-Nojštata — istočno od Graca i Maribora, a zatim na levu obalu Drave. Izbijanjem na liniju Beč — Grac — reka Drava ugroženi su pozadina i uredno izvlačenje nemačkih snaga sa jugoslovenskog i italijanskog ratišta. Na toj liniji 2. i levo krilo 3. ukrajinskog fronta, po naređenju svoje Vrhovne komande, prešli su u odbranu, dok su glavne snage Crvene armije preduzele operacije prema Berlinu i Drezdenu.[359]

Prolećna ofanziva u Jugoslaviji se, takođe, uspešno razvijala. Posle razbijanja nemačkih i ustaško-domobranskih snaga u Lici, Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju, uspešnog forsiranja Drave i oslobođenja Sarajeva — glavne snage Jugoslovenske armije su se 17. aprila izjutra nalazile u sledečem rasporedu: 3. armija, pod komandom komandanta general-lajtnanta Koste Nađa i političkog komesara pukovnika Branka Petričevića, iz Baranje je forsirala Dravu, oslobodila Donju Motičinu, vodila borbu za Feričance i nastupala ka Podravskoj Slatini; 1. armija, pod komandom komandanta general-lajtnanta Peka Dapčevića i političkog komesara pukovnika Mijalka Todorovića, prethodno veče je oslobodila Đakovo, Vrpolje i Veliku Kopaonicu, jednom divizijom je nastupala prema Pleternici, a glavninom ka Brodu; 2. armija, pod komandom komandanta general-lajtnanta Koče Popovića i političkog komesara pukovnika Blaža Lompara, vodila je borbe za oslobođenje Doboja i Maglaja, a u toku 17. aprila je oslobodila Doboj, i 4. armija, pod komandom general-majora Petra Drapšina i političkog komesara pukovnika Boška Šilje-

[359] ***Drugi svetski rat,*** **V, str. 158—161, 170—171 i 668.**

govića, posle oslobođenja Crikvenice produžila je sa napadima na jedinice nemačkog 97. armijskog korpusa na odseku Mrzla Vodica — Lokve — Zlobin — Križišče.[860]

Opšta saveznička ofanziva u Italiji počela je 9. aprila posle podne, snažnom dvočasovnom avio-pripremom, a uveče je nastavljeno artiljerijskom pripremom. Sutradan u 09.00 časova savezničkа 15. grupa armija prešla je u napad i do 17. aprila je britanska 8. armija izbila na liniju Arđenta (Argenta) — Imola, a američka 5. armija je sa obronaka Apenina krenula prema Bolonji.[361]

Uspešnim forsiranjem Rajne, savezničke snage (6, 12. i 21. grupa armija), za relativno kratko vreme, obrazovale su velike mostobrane na Rajni i rurskim okruženjem postigle velike strategijske, ekonomske i političke uspehe, posle čega im je put kroz zapadnu Nemačku bio otvoren prema Elbi. U borbama do sredine aprila one su izbile na liniju Horb — Lajpcig (Leipzig) — Magdeburg — Ulcen (Ulzen) — Apeldorn.[362]

[360] **Knjiga depeša 4. armije, depeše broj 47 i 48 od 17. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316; *ORNJ*, 2, str. 576, 582—588.**

[381] ***Drugi svetski rat,* V, str. 357, 361—363; V. Cerčil, *n.d.*, str. 467/468.**

[382] ***Drugi svetski rat,* V, str. 297, 298, 301, 307. i 313.**

SITUACIJA PRED FRONTOM 4. ARMIJE UOČI RIJEČKO-TRŠĆANSKE OPERACIJE

(Skica br. 27)

Posle uspešno završenih operacija u Lici i istočnom delu Gorskog kotara i Hrvatskog primorja, 4. armija je 16. aprila delom snaga izbila pred položaje neprijatelja na liniji Lokve — Kraljevica. Na tim položajima neprijatelj je odlučio da upornom odbranom spreči brzo nadiranje 4. armije prema važnim lukama Bakru, Sušaku i Rijeci i strategijski važnom pograničnom pojasu na bivšoj jugoslovensko-italijanskoj granici, koji je, jako utvrđen, štitio prilaze Istri, Trstu i Slovenačkom primorju.

Pred 4. armijom su stajale sveže i jake snage ojačanog nemačkog 97. armijskog korpusa iz Grupe armija »C« u Italiji, koji je u oblasti Istre i Slovenačkog primorja vodio borbe protiv snaga Jugoslovenske armije i štitio morsku obalu od Soče do Rijeke od desanta saveznika i Jugoslovenske armije. Taj korpus je već početkom aprila bio angažovao svoju 237. pešadijsku diviziju prema jedinicama 4. armije, ali je njen glavni zadatak istočno od linije Lokve — Kraljevica bio ograničen samo na prihvat razbijenih delova 15. brdskog armijskog korpusa. Ta divizija će se tek sada, u sastavu svoga 97. armijskog korpusa, potpuno i odlučno angažovati u borbi.[363]

Radi sprečavanja daljeg nadiranja 4. armije i obezbeđenja ne samo pozadine Grupe armija »C« već i Grupe armija »E«, neprijatelj je nastojao da se što duže zadrži u odbrani na liniji: Karlovac — Generalski Stol — Kočevje — Delnice — Kraljevica, kao i na ostrvima Krku, Cresu i Lošinju. Deo fronta od reke Krke pa do pl. Snežnika držale su snage pod komandom komandanta SS i policije 18. vojnog okruga generala Rezenera, a deo fronta od pl. Snežnika pa zaključno sa Kvarnerskim ostrvima pripao je 97. armijskom korpusu pod komandom generala Ludviga Kiblera (Ludwig Kübler). Glavne snage 97. armijskog korpusa angažovane su na odseku pl. Snežnik — Rijeka, a slabije na ostrvima i u Istri.[364]

[363] ***Oslobodilački pohod na Trst,*** **str. 151; Istorijat 4. armije, str. 207, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/1, k. 313.**

[364] ***Završne operacije,*** **str. 612; *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 144. i 152.**

Osnovni nedostatak nemačkog komandovanja na tako važnom strategijskom frontu bila je njegova podeljenost, nasleđena odranije. Istra sa Kvarnerskim ostrvima i severozapadnim delom Gorskog kotara potpadala je pod Grupu armija »C«, a deo Slovenije pod upravu komandanta 18. vojnog okruga sa sedištem u Salcburgu. Da bi se ti komandni odnosi bar donekle centralizovali, nemačka Vrhovna komanda oružanih snaga je sredinom aprila 1945. potčinila generala Rezenera Grupi armija »E«, kao njenog komandanta pozadinske prostorije, a 97. armijski korpus je potčinjen Grupi armija »E« tek 25. aprila.[365]

Koristeći pogodnost zemljišta, koje je svojom konfiguracijom i pokrivenošću, kao i komunikacijskom mrežom bilo povoljnije za branioca, a posebno stara italijanska i jugoslovenska utvrđenja, nemački 97. armijski korpus je organizovao svoju odbranu na tri uzastopna odbrambena pojasa:

— prednji kraj prvog pojasa nalazio se na liniji sela: Lokve — Fužine — Plaše — Smrika — k 197;

— drugi pojas neprijatelj je organizovao za odbranu šireg rejona Bakra, Grobničkog polja i Sušaka. U tom cilju je poseo i utvrdio položaje na liniji: selo G. Jelenje — Svib (tt 614) — Crni vrh, a za neposrednu odbranu Sušaka utvrdio je visove koji neposredno dominiraju gradom: Trsat — Sv. Ana — zapadna strana uvale Martinščica;

— treći, glavni odbrambeni pojas, nazvan linija »Indrig«, u stvari su jaka bivša italijanska pogranična utvrđenja, izgrađena u vidu stalne fortifikacije, i mnoga nova italijanska i nemačka utvrđenja u vidu polustalne i poljske fortifikacije. On se protezao opštim pravcem sever — jug, sa prednjim krajem na liniji: Snežnik (tt 1796) — Železna vrata (k 1247) — Prkovce — izvorni deo Rečine i dalje njenom desnom obalom do ušća. Najjača utvrđenja nalazila su se u rejonu Klane i na visovima duž desne obale Rečine do Lubana (tt 499), a naročito na Sv. Katarini iznad Rijeke.[366]

Prvi pojas je branila nemačka 237. pešadijska divizija, bez 1047. pešadijskog puka i 2. i 3. diviziona 237. artiljerijskog puka koji su se nalazili u Puli, i ostaci nemačke 392. legionarske i ustaško-domobranske 11. divizije. Severno od sela Mrzla Vodica i Lokve, na prostoru Prezid — Čabar — Osilnica — Gerovo, nalazili su se tri puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa (SDK), jedan korpus četničke Dinarske divizije[367] i nešto nemačkih policijskih trupa, koje su

[383] Karl Hnilicka, *Das Ende auf dem Balkan*, 1944/1945, Musterschmidt — Götingen, Zürich — Frankfurt 1970, str. 137 (ubuduće: K. Hnilicka, *n.d.*).

[368] *ORNJ*, 2, str. 590—591.

[367] Četnička Dinarska divizija, za razliku od ostalih klasičnih vojnih formacija, u svome sastavu imala je korpuse. Brojno stanje Dinarske divizije iznosilo je oko 7.000 ljudi. Divizija je imala tri korpusa (Bosanski, Lički i Dalmatinski), Bataljon garde i slovenački četnički odred »Beli Orao«. — Naređenje Pov. br. 6, 7 i 8 komandanta Dinarske četničke divizije za 22, 30. i 31. III 1945, AVII, četnička arhiva, br. reg. 20/3 i 26/3, k. 155 i br. reg. 14/4, k. 160; S. Petelin, *n.d.*, str. 385.

tiele iz Postojne i Ilirske Bistrice. Te snage su upućene da kod Mr-
s,e vodice stupe u vezu sa levim krilom 237. pešadijske divizije, a kod Kočevja sa desnim krilom snaga u Suhoj krajini. Tamo se oko sedam nemačkih i slovenačkih domobranskih bataljona nalazilo u ofanzivnim dejstvima protiv jedinica 7. korpusa 4. armije. S obzirom na to da neprijatelj pred frontom 4. armije, od reke Krke do Jadranskog mora, nije imao taktički povezane položaje, već je nizom utvrđenih otpornih tačaka, sa većim međuprostorima, zatvarao samo važnije pravce prema severozapadu, to se težilo da se sa ispadom snaga iz rejona Postojne i Ilirske Bistrice, u izvorni deo reke Kupe, te jedinice bar operativno povežu.[368]

Iza tako slabog zastora na prednjim položajima nalazile su se jake snage 97. armijskog korpusa, policijske, mornaričke i druge jedinice razvučene po celoj teritoriji do Slovenačkog primorja i Istre.

Iako je nemački 97. armijski korpus imao samo dve operativne divizije (188. brdsku[369] i 237. pešadijsku), on je zato imao mnogo manjih nemačkih, italijanskih i drugih kvislinških jedinica, koje su se nalazile pod njegovom operativnom komandom.[370]

Radi odsudne odbrane Rijeke, Trsta i Istre, Štab 97. armijskog korpusa bio je prinuđen da glavninu svojih snaga privuče na odsek Snežnik — Rijeka. Od 16. aprila se 188. brdska divizija nalazila u pokretu ka odseku Snežnik — Rijeka, gde je stigla 19. aprila. Na njenoj dotadašnjoj prostoriji zadržani su samo 901. brdski puk (bez jednog bataljona i protivoklopne čete), jedan bataljon 902. brdskog puka, dva regrutna bataljona i jedan divizion 1088. artiljerijskog puka.[371]

PLAN ŠTABA 4. ARMIJE ZA DEJSTVA PREMA SLOVENACKOM PRIMORJU I ISTRI

Na osnovu direktive Generalštaba JA,[372] od 14. aprila 1945, da 4. armija odmah nastavi energično i brzo nadiranje na zapad i što pre oslobodi Istru, Trst i Slovenačko primorje, Štab 4. armije je 15. aprila dostavio Generalštabu JA svoj plan za dalja dejstva. Taj

[398] ***Oslobodilački pohod na Trst,*** **str. 150 i 151.**

[369] **Do (sredine) aprila 1945. ta divizija je bila rezerva i imala je 136, 137,** 138. **i 139. rezervni brdski (lovački) puk i 112. artiljerijski puk, 499. rezervni lovački bataljon, pionirski bataljon, četu za vezu i jedinice za snabdevanje. Tada je preformirana u operativnu brdsku diviziju, a pukovi su preimenovani u 901, 902, 903. i 904. brdski (lovački puk) i 1088. artiljerijski puk. Ta divizija jo bila jača za dva brdska puka od ostalih, normalnih nemačkih divizija, koje su imale po dva brdska puka. Divizija je tada imala oko 15.000 ljudi. —** ***Oslobodilački pohod na Trst,*** **str. 372.**

[370] ***Oslobodilački pohod na Trst,*** **str. 372—374; S. Petelin,** ***n.d.,*** **str. 378—389.**

[371] ***ORNJ,*** **2, str. 592;** ***Zbornik,*** **XI, knj. 4, str. 346.**

[372] **Knjiga depeša Generalštaba JA, depeša od 14. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1, k. 46.**

plan[373] je predviđao da se operacije produže pravcem Sušak — Trst — Gorica i pravcem Krk — Cres — Istra, uz istovremeno ubacivanje obilaznim pravcem, u rejonu Klane, delova 43. divizije prema Istri. Obezbeđenje desnog boka armije prema dolini Une i Karlovcu i dalje bi vršio 4. udarni korpus, a 20. udarna divizija prema Kupi, gde je imala da stupi u vezu sa 7. korpusom.[374]

Stab 4. armije je, pored potrebe da se oslobodi pomorska komunikacija za snabdevanje armije, predviđao da će doći do teških borbi sa jakim nemačkim snagama koje će verovatno posesti bivša jugoslovenska i italijanska granična utvrđenja, pa je zato i predvideo pomorske desantne operacije. On je naglasio da će sve te teškoće savladati, ali ga brinu teškoće materijalne prirode: artiljerija, gorivo i hrana. Po njegovom mišljenju, artiljerija, kao i vuča za nju, koja je stigla iz inostranstva za 4. armiju ne daje im se u dovoljnim količinama, onoliko koliko im je stvarno potrebno, naglasivši da 4. armija ima najmanje artiljerijskih oruđa i da su sva oruđa kalibra 100, 105 i 150 mm iz ratnog plena, a za njih je problem municija. Zatim je naglasio da postoje izgledi da saveznici obustave isporuku benzina, pa je molio da Generalštab JA naredi Jadranskoj komisiji i drugim ustanovama da prioritet u snabdevanju potrebnim količinama benzina, koji se nalazi u Splitu, ima 4. armija, a najteže pitanje je bilo ishrana jedinica 4. armije, jer je hrana počela neredovno da pristiže. To pitanje je za izvesno vreme rešeno, ali je Štab 4. armije molio da se urgira kod saveznika da se hrana 4. armiji redovno isporučuje.

Sva ta pitanja su uskoro, uglavnom, povoljno rešena i 4. armija je mogla mirno da nastavi svoja dejstva. Pošto je ishrana njenih jedinica, koje su dejstvovale na pasivnom i ratom opustošenom terenu, bilo najbolnije pitanje, Generalštab JA je istoga dana obavestio Štab 4. armije da na aerodromu Zemuniku, kod Zadra, formira komisiju za prijem hrane. Na taj aerodrom će iz Zemuna, počev od 17. aprila pa za sledečih pet dana engleski avioni prenositi po 12 vagona hrane dnevno. Prijem hrane je organizovao Glavni štab Hrvatske, a Generalštab JA je naglasio da se dodeljenom hranom najracionalnije raspolaže, s obzirom da će se operacije odvijati na materijalno potpuno iscrpljenom terenu. Te su zalihe predviđene isključivo za vojsku, a stanovništvo će se snabdevati iz drugih izvora. Već sutradan, 16. aprila, Komanda pozadine 4. armije je izvestila da je armija primila hranu za 15. april, da saobraćajna sredstva za sada zadovoljavaju i da raspolažu sa rezervom goriva za deset dana.[375]

[3,3] Štab 4. armije nije imao vremena da za tako veliku operaciju detaljno razradi celovit plan, već je odlučio da je planira i izvede po etapama. — Knjiga depeša 4. armije, depeša od 15. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.

***[374] Zbornik,* XI, knj. 4, str. 265—267 i 590.**

[373] Knjiga depeša 4. armije, depeše broj 65, 66 i 67 od 15. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.

Da bi oslobodila Istru, Slovenačko primorje i Trst, 4. armija je ' morala da savlada ne samo dobro naoružanog, opremljenog i utvrđenog neprijatelja već i teške zemljišne uslove planina Snežnika i Risnjaka.

Prirodni pravac koji iz Gorskog kotara i Hrvatskog primorja vodi u Istru pregrađen je na severnom delu krševitim, besputnim i pošumljenim zemljištem Snežnika i Risnjaka, u to doba još pokrivenim snegom, a na jugu Jadranskim morem do Kvarnerskog zaliva, a zatim Učkom i Ćićarijom. Između tih pregrada nalazi se uzak pojas širine oko 15 kilometara kojim vode najbolje komunikacije ka Postojni, Gorici i Trstu. Taj pojas je brežuljkast, delimično pokriven niskom šumom i šikarom i veoma je pogodan za organizaciju uzastopnih odbrambenih položaja. Najpogodnija terenska prepreka, na kojoj je i uređena izrazito najjača odbrambena linija jeste kanjonska dolina reke Rečine.

Od izvornog dela reke Kupe, između Velike gore na severu i Snežnika i Pivke na jugu, nalazi se dosta širok pojas nižeg planinskog i manevarskog zemljišta. Duž njega vode dve dobre komunikacije u rejon Rakek — Postojna, odakle se dolinom između Hrušice i Javornika može dejstvovati ka Trstu ili Ljubljani. Od toga pravca se odvaja poprečni komunikacijski pravac, koji između Snežnika i Pivke, kroz planinsko i gusto pošumljeno zemljište, vodi u oblast Sent Petera (sada Pivka na Krasu) i Ilirske Bistrice. Slab put, ali ipak upotrebljiv za automobilski saobraćaj, preko Mašuna povezuje Prezid sa Knežakom. I na tom pravcu, od Leskove Doline pa do Ilirske Bistrice, Italijani su još pre rata izgradili utvrđenja. Kada se uzme u obzir borbeni raspored 4. armije, sa kojim je ona izbila u oblast istočno od Rijeke, ti pravci za Trst i Istru, preko Cerknice i Mašuna, bili su veoma zaobilazni u odnosu na direktni pravac Rijeka — Trst i zahtevali su veću pregrupaciju snaga.[376]

S obzirom na to da su se snage nemačkog 97. brdskog armijskog korpusa još nalazile razvučene po celoj teritoriji Istre i Slovenačkog primorja, da je Jugoslovenska armija prešla u opštu ofanzivu i probila front u Sremu, kao i na činjenicu da je savezničkа ofanziva u Italiji bila već u toku, Štab 4. armije je odlučio da, bez većih pregrupacija, širokim frontom prodre u Istru. To je bila realizacija direktive Generalštaba JA od 14. aprila da 4. armija što pre nastavi nadiranje prema Istri i Trstu.

Sa predloženim planom operacija 4. armije 17. aprila se složio Generalštab JA. On je bio mišljenja da će u sadašnjoj situaciji jedinice 4. armije pre stići u Istru operacijskim pravcem preko ostrva Krka i Cresa, nego onim preko Sušaka i Rijeke, pa je naglasio da bi zato trebalo više ubrzati operacije na levom krilu 4. armije.[377]

[878] ***Oslobodilački pohod na Trst,*** **str. 155 i 156.**

Knjiga depeša 4. armije, depeša broj 80 od 17. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.

Štab armije pravilno je postupio kada je doneo odluku da odmah produži operacije. Time nije dao mogućnost Štabu 97. armijskog korpusa da potpuno organizuje odbranu na glavnom odbrambenom pojasu. Međutim, Štab 4. armije i Generalštab JA su pravac glavnog udara 4. armije usmerili na njenom levom krilu, u priobalskom pojasu i na ostrvima. Na tom pravcu su angažovane tri najudarnije divizije 4. armije (9, 19. i 26) sa ojačanjima, ispred kojih su se nalazile glavne snage neprijatelja. To će imati odraza na dalja dejstva 4. armije.

RASPORED I ZADACI JEDINICA 4. ARMIJE

Pošto su jedinice 4. armije u toku 16. aprila podišle neprijateljskim položajima na liniji Lokve — Fužine — Zlobin — Dol Veliki — Grofija, Štab 4. armije je toga dana uveče uputio zapovest jedinicama da zauzmu tu liniju, kao i ostrva Krk, Cres i Lošinj. Po toj zapovesti,[378] raspored i zadaci jedinica 4. armije bili su sledeći:

— Štab 11. korpusa objedinjavao je borbena dejstva 13. i 43. divizije u rejonu Mrzla Vodica — Lokve. Njemu je stavljen na raspoloženje 1. haubički divizion kod Delnica i 3. brdski motorizovani divizion Artiljerijske brigade 4. armije kod Sungera. U Štab 11. korpusa stigao je načelnik Štaba 4. armije general-major Pavle Jakšić, koji je usmeno preneo direktivu Štabu 4. armije za napad na Mrzlu Vodicu i Lokve. Na ta mesta je već napadala 43. divizija, a 13. udarna divizija se nalazila u pokretu prema Lokvama radi napada na neprijatelja u tom mestu.[379] Artiljerijski divizion se nalazio 1. baterijom u Ogulinu, 2. i 3. baterijom kod Mrkoplja, a 4. i 5. baterijom u Lešću;

— 19. udarna divizija je posle oslobođenja Novog, Selca i Crikvenice gonila neprijatelja i sa brigadama izbila na liniju selo Lič — Medveđak — selo Klanfari. Artiljerijski divizion je poseo vatrene položaje u rejonu Razomir — M. Tić (k 863), a 2. haubički divizion i jedna baterija 4. teškog diviziona Artiljerijske brigade koji su podržavali borbe 19. divizije nalazili su se u rejonu Ledenica, severoistočno od Novog. Divizija je imala zadatak da napadne neprijatelja na položajima Fužine — Plaše — k 197, zauzme ih i obuhvati Bakar sa severozapada;

— 20. udarna divizija, koju je na položajima prema Generalskom Stolu smenila 34. udarna divizija 4. udarnog korpusa, stigla je 8. brigadom u Gomirje, 9. brigadom u Ogulin, a 10. brigada se na prostoru sela Babin Potok — Rudopolje — Vrhovine pripremala za pokret u sastav divizije. Divizija je imala zadatak da na odseku Vrbovsko — Ravna Gora — Kupjak obezbedi desno krilo 4. armije prema reci Kupi;

[378] ***Zbornik, XI,*** **knj. 4, str. 265—267.**

[379] **Zapovest Štaba 13. divizije Op. str. pov. br. 25 od 16. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 29/2, k. 321.**

26. udarna divizija se 11. i 12. brigadom i Artiljerijskim divizionom nalazila u rejonu Senja, 1. dalmatinskom proleterskom brigadom kod Sv. Jurja, a 3. prekomorskom udarnom brigadom u rejonu Žute Lokve. Divizija je završavala poslednje pripreme za desant na ostrvo Krk i uništenje tamošnjeg neprijatelja;

— 9. udarna divizija se glavninom nalazila na ostrvu Rabu, a 4. splitskom udarnom brigadom i delom 2. dalmatinske proleterske brigade u Jablancu. Zbog nedovoljnog brodskog prostora za prevoženje jedinica, ona je imala zadatak da tek po oslobođenju ostrva Krka od jedinica 26. divizije izvrši desant na ostrva Cres i Lošinj i uništi neprijatelja na njima;

— 1. tenkovska brigada nalazila se u pokretu 1. i 2. bataljonom i Protivoklopnim divizionom iz rejona Josipdola ka selu Ravna Gora radi podrške 11. korpusa, 4. bataljonom iz Brloga ka Novom radi sadejstva sa 19. divizijom, dok je 3. bataljon zadržan u rezervi u Brlogu;

— Artiljerijska brigada je imala zadatak da Protivoklopnim divizionom sadejstvuje 4. udarnom korpusu na pravcu Ogulin — Generalski Stol, a Protivavionskim divizionom obezbedi širi rejon Otočca u kome su se nalazili Štab 4. armije, 3. tenkovski bataljon, 4. teški divizion (bez jedne baterije) i druge pozadinske jedinice;

— 7. korpus,[380] pod komandom potpukovnika Franca Poglajena i političkog komesara potpukovnika Janeza Hribara, nalazio se 18. udarnom divizijom na liniji Težka Voda — Soteska, a 15. udarnom divizijom u rejonu Topla Reber. Zadatak 7. korpusa je bio da aktivnim dejstvima na liniji Novo Mesto — Kočevje — Kočevska Reka štiti desni bok 4. armije;

Četvrti udarni korpus Glavnog štaba Hrvatske se nalazio 7. divizijom na liniji Drežnik-Grad — Rakovica, 8. divizijom Slunj — Primišlje, a 34. divizija je smenila 20. diviziju južno od Generalskog Stola, sa položaja Donje Dubrave — Gornje Dubrave. Svojim rasporedom i stalnim napadima 4. korpus je obezbeđivao desni bok i pozadinu snaga 4. armije od dejstava neprijatelja sa prostora Bosanski Novi — Generalski Stol — Karlovac.[381]

Pojedine odredbe iz te zapovesti saopštene su jedinicama još u toku dana, u vidu usmenog ili telefonskog naređenja, tako da su neke jedinice još u toku dana, pre dobijanja zapovesti, preduzele odgovarajuće pokrete.

380 Pošto je 7. korpus dejstvovao u pozadini neprijatelja, pod približno istim uslovima kao i ranije, njime je i dalje rukovodio Glavni štab Slovenije (komandant general-major Dušan Kveder a politički komesar Boris Kidrič). Do druge polovine aprila 7. korpusu su izdavane opšte direktive za dejstva, u skladu sa operacijama glavnine 4. armije.

***381* *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 590—595; M. Pajević, *n.d.*, str. 505.**

SAVLAĐIVANJE ODBRANE 97. ARMIJSKOG KORPUSA IZMEĐU KUPE I JADRANSKOG MORA

(Skica br. 27)

OSLOBOĐENJE LOKAVA I MRZLE VODICE

U operacijskoj zoni 11. korpusa, na pravcu Delnice — Klana, zemljište je planinsko, većim delom pošumljeno i teško prohodno van komunikacije Lokve — Kamenjak — Jelenje. U rejonu Kamenjaka, desno i levo od puta, nalaze se visoki kameniti grebeni, na kojima je neprijatelj uredio položaje, sa kojih je štitio upad u Grobničko polje i izbijanje neposredno pred glavni odbrambeni pojas na desnoj obali reke Rečine. Ispred glavnog odbrambenog pojasa, u rejonu Jelenja, zemljište je brdovito, dobro prohodno i samo delimično pokriveno niskom šumom, a na odseku Gomanjce — Klana zemljište je planinsko, većim delom pošumljeno, ispresecano i mestimično kamenito, ali pogodno za odbranu.

Preko operacijske zone 11. korpusa, u pravcu severoistoka i severa, prolaze važne komunikacije koje spajaju širi rejon Rijeke sa Zagrebom i Ljubljanom. Neposredno iza položaja na liniji Gomanjce — reka Rečina nalazi se nekoliko dobrih rokadnih i upravnih komunikacija koje braniocu olakšavaju manevar snagama i sredstvima, a takođe dotur i evakuaciju.

Neposredno pred frontom napada 11. korpusa, u rejonu Mrzla Vodica — Lokve — G. Jelenje, nalazio se ojačani 1046. puk nemačke 237. pešadijske divizije, koji je organizovao kružnu odbranu prema Crnom Lugu, Delnicama, Sungeru i Fužinama. Puk je imao zadatak da što duže zadrži jedinice 11. korpusa na pravcu Lokve — Mrzla Vodica — Kamenjak — Pothum.[382]

U rejonu Mrzle Vodice branio se ojačani 1. bataljon. On je poseo Stelnik, Zelin i Mrzlu Vodicu, kao posebne otporne tačke sa međusobnom vatrenom vezom. U Mrzloj Vodici se nalazio i Štab 1046.

[882] Obaveštajni pregledi Štaba 4. armije i Štaba 11. korpusa, br. 37 i br. 8 od 16. IV 1945. i Borbena relacija 4. armije br. 299 od 14. VII 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 38/2, 45/8 i 1/2, k. 314, 1324-A i 312; Saslušanje zarobljenih nemačkih vojnika Vernera Gladoša i Ota Ganka, 16. aprila 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 42/8, k. 1324-A.

nuka. U rejonu Lokava odbranu je organizovao **2.** bataljon, ojačan **delovima 13.** i **14.** čete **1046.** puka i **2.** baterijom **1.** diviziona **1088. artiljerijskog** puka **188.** brdske divizije od četiri brdska topa **75** mm **i četiri** jednocevna protivavionska topa **20** mm. **U** tom rejonu ne**prijatelj je** poseo i kao otporne tačke utvrdio Oštrac, Debelu lipu, **Kameniti vrh,** k **755,** k **969,** k **1047** i Spičunak.[383]

U toku 16. aprila 13. udarna divizija je preuzela deo fronta pre**ma** Lokvama, tako da se 43. divizija usmerila za napad na Mrzlu **Vodicu,** a 13. divizija na Lokve. Sa napadom je trebalo početi 17. **aprila u** 11.00 časova.

U napadu na Lokve 13. diviziju su podržavali 1. haubički i 3. brdski motorizovani divizion Artiljerijske brigade 4. armije. Ideja napada Štaba 13. divizije bila je: energičnim napadom spoljnih krila 3. i 1. brigade izbiti u rejon Homer — Spičunak i preseći neprijatelju odstupnicu u pravcu Mrzle Vodice, a unutrašnjim krilima tih brigada što pre zatvoriti obruč u rejonu Sapovački vrh — Pod Sleme, a zatim koncentričnim napadom pristupiti uništenju neprijatelja u Lokvama. U tom cilju, 3. brigada je dobila zadatak da napadne neprijatelja na liniji Debela lipa[384] — Kameniti vrh — Sapovački vrh, 1. brigada da napadne neprijatelja na položajima Pod Sleme — k 969 — k 1047 — Spičunak, a 2. brigada, kao divizijska rezerva, da se u početku borbi razmesti u rejonu Oštrac — Lazac, održavajući tesnu vezu desno sa 43. divizijom, a levo sa 3. brigadom 13. divizije, spremna da kod Srednjeg jarka preseče komunikaciju Lokve — Mrzla Vodica i onemogući neprijatelju izvlačenje iz Lokava prema Mrzloj Vodici. Borbena dejstva 3. brigade podržavao je 1. haubički divizion, a 1. brigadu 13. divizije 3. brdski motorizovani divizion.[385]

Krećući se prema određenom rejonu, 2. brigada 13. divizije je 17. aprila u 07.00 časova stigla iz Delnica u Sovića Laz, odakle je uputila jedan bataljon u rejon predviđen za razmeštaj divizijske rezerve. Međutim, kako se neprijatelj nalazio na Oštracu i Lascu, utvrđen u rovovima, bataljon ga je oko 09.00 časova napao na Oštracu, a oko 10.45 časova u borbu je uveden još jedan bataljon prema neprijatelju na Lascu. Tako se, silom prilika, glavnina divizijske rezerve morala angažovati u borbi pre vremena određenog za napad divizije. Posle polučasovne borbe neprijatelj je proteran sa Lasca,

[383] Obaveštajni pregled Štaba 4. armije br. 37, od 16. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 38/2, k. 314; Svetozar Tintor, *Trinaesta primorsko-goranska udarna divizija,* Zagreb 1968, str. 209 (ubuduće: S. Tintor, n. d.).

[384] Prethodnog dana je 2. brigada 43. divizije zauzela položaje na Debeloj lipi, ali je neprijatelj uspeo da ih protivnapadom 17. aprila izjutra ponovo zauzme, pre nego što je 3. brigada 13. divizije smenila 2. brigadu 43. divizije. — Operativni izveštaj 3. brigade 13. divizije za 17. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 20/6, k. 922.

[385] Zapovesti Štaba 13. divizije i štabova 2. i 3. brigade 13. divizije od 16. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/9, 23/1, 5/6 i 7/5, k. 321, 921 i 922; M. Pajević, *n.d.,* str. 505.

dok se borba za Oštrac vodila sve do 13.30, kada je neprijatelj odbačen i sa tog položaja. U 14.00 časova Štab 13. divizije je naredio da se jedan bataljon uputi prema Homeru i Mrzloj Vodici, a uskoro je naređeno da cela brigada spreči izvlačenje neprijatelja iz Lokava prema Mrzloj Vodici. Međutim, neprijatelj je uputio pojačanja iz Mrzle Vodice prema Lokvama radi deblokade svojih snaga okruženih u Lokvama. Te jedinice su udarile u desni bok 2. brigadu, tako da se ona ubrzo povukla od komunikacije i neprijatelj se, uglavnom, do 21.00 čas izvukao iz Lokava.[386]

Ostale snage 13. divizije prešle su u napad tačno u 11.00 časova, kako je zapovešću divizije i bilo naređeno. Pod zaštitom petnaestominutne artiljerijske pripreme napada, jedinice 3. i 1. brigade su podišle na jurišna odstojanja i sa prenosom artiljerijske vatre u dubinu neprijateljske odbrane preduzele su juriše.

Treća brigada je relativno lako odbacila borbena osiguranja neprijatelja, ali je ubrzo naišla na snažan otpor neprijatelja na liniji Debela lipa — Kameniti vrh, tako da juriš nije uspeo. U 13.00 časova ponovo je preduzet juriš, koji se na krilima brigade, kod 3. i 1. bataljona, povoljno razvijao. Sa Debele lipe 3. bataljon je odbacio neprijatelja u pravcu Lokava, a takođe i 1. bataljon sa Sapovačkog vrha. Međutim, iako ugrožen sa krila, neprijatelj se na Kamenitom vrhu i dalje uporno branio. Tu su se razvile žestoke borbe sa čestim protivnapadima. Pošto je neprijatelj okružen na Kamenitom vrhu, glavnina 3. brigade se usmerila prema neprijatelju u Lokvama, odakle se on povlačio ka Homeru. U tom pravcu se, oko 23.00 časa, probio i neprijatelj sa Kamenitog vrha, koga je dočekao 2. bataljon 3. brigade i naneo mu osetne gubitke.[387]

Za to vreme 1. brigada je vodila borbe na odseku Pod Sleme — k 969 — k 1047 — Spičunak. U brzom naletu ona je zauzela k 969, a uskoro i ostale položaje izuzev jako utvrđene k 1047, koju je tek sa padom mraka uspela da zauzme. Proterivanjem neprijatelja iz sela Pod Slemena u Lokve, brigada je izbila na desnu obalu reke Lokve. Neprijatelj iz rejona Homera je pokušao da protivnapadom na desno krilo brigade popravi situaciju u rejonu Lokava. To je, međutim, osujećeno napadom jedinica 1. brigade sa Spičunka u leđa neprijatelju. Posle toga su se jedinice 1. brigade u 19.00 časova probile u centar Lokava i gonile neprijatelja u sadejstvu sa jedinicama 3. brigade sve do Homera, gde su se susrele sa jedinicama 2. brigade koje su tada nastavile gonjenje neprijatelja prema Mrzloj Vodici.[388]

[386] **Operativni izveštaj 2. brigade 13. divizije od 18. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 19/2, k. 921.**

[387] **Operativni izveštaj 3. brigade 13. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 20/6, k. 922.**

[388] **Operativni izveštaj i Bojne relacije 1. brigade 13. divizije za 16. i 17. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/2 i 22/2, k. 919.**

Žestina i upornost u borbi najbolje se vidi iz velikih gubitaka u mrtvim i ranjenim, a malom broju zarobljenih.[389] Međutim, kod jedinica 13. divizije osećala se i zamorenost boraca zbog učestalih borbi i dugih marševa posle kojih se odmah stupalo u borbu. Verovatno da je to bio osnovni razlog da Štab 2. brigade posle zauzimanja rejona Oštrac — Lazac nije ispoljio dovoljnu energičnost da čvršće posedne rejon Srednji jarak — Homer i time onemogući neprijateljskim delovima iz Lokava da se izvuku za Mrzlu Vodicu. Takođe i Štab 1. brigade posle zauzimanja položaja k 1047 — Spičunak nije bio najenergičniji sa napadom na uporište neprijatelja u Lokvama, gde su se uglavnom borili delovi 3. brigade i prištapski delovi 13. divizije.[390]

U napadu na neprijatelja u širem rejonu Mrzle Vodice 43. divizija je 1. brigadom napala na Zelin, a 2. brigadom na Stelnik, sa severa prema jugu, u susret 13. diviziji, čime je zatvarala obruč oko neprijatelja u rejonu Mrzla Vodica — Lokve. Borbe tih brigada podržavao je 1. haubički divizion 4. armije iz rejona Sovića Laza. Za to vreme se 3. brigada prikupila u Crnom Lugu radi prebacivanja u Istru, a dva bataljona 1. partizanskog odreda »Učka« 43. divizije su u rejonu Kamenjaka zatvarali pravac Grobničko polje — Gornje Jelenje, da bi sprečili dolazak pojačanja jedinicama nemačkog 1046. pešadijskog puka u rejon Mrza Vodica — Lokve.

Do 16.20 časova 2. brigada je uspela da odbaci neprijatelja sa Stelnika i k 814 u Mrzlu Vodicu, ali 1. brigada nije zauzela Zelin. Kako 2. brigada nije odmah produžila sa energičnim napadom na Mrzlu Vodicu, neprijatelj je iskoristio to vreme da sredi svoje snage i da se zadrži u Mrzloj Vodici. Oko 18.00 časova 2. brigada je zauzela Zelin Mrzlovodički i k 830 i time presekla komunikaciju Lokve — Mrzla Vodica obuhvatajući Mrzlu Vodicu sa jugoistočne strane, u kojoj se neprijatelj uporno branio, vršeći češće protivnapade. Za to vreme se 1. brigada pripremala za napad na Zelin. Štab 43. divizije je odlučio da u napadu na Zelin sadejstvuje i deo 2. brigade, a zatim da se izvrši opšti napad na Mrzlu Vodicu. Pošto do 22.00 časa Zelin nije zauzet, neprijatelj je uspeo da u međuvremenu uputi deo snaga iz Mrzle Vodice u susret delovima koji su se izvukli iz Lokava i da se zatim u toku noći 17/18. aprila svi probiju prema Gornjem Jelenju.[391]

[389] U borbama 17. aprila u širem rejonu Lokava 13. divizija je nanela neprijatelju sledeće gubitke: 263 poginula, 163 ranjena i 5 zarobljenih vojnika, a sama je imala 23 poginula i 107 ranjenih boraca. — Ratni izveštaj 13. divizije od 18. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 24/2, k. 915; S. Tintor, *n.d.*, str. 209/210.

[395] Operativni izveštaj Štaba 13. divizije za 17. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 29/2, k. 915.

[391] Tok borbe za Lokve i Mrzlu Vodicu na dan 17. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 22/2, k. 915; Borbena relacija 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 312.

I jedinice 43. divizije su od 12. do 18. aprila, u svakodnevnim borbama u širem rejonu Lokve — Mrzla Vodica, ispoljile veliku aktivnost, upornost i izdržljivost u borbi, nanevši neprijatelju osetne gubitke.[392]

Te borbe 11. korpusa bile su od operativnog značaja, jer su obezbeđivale desni bok 19. udarne divizije, koja se nalazila na pravcu glavnog udara 4. armije, u napadu prema Rijeci.

BORBE NA ODSEKU FUŽINE — ZLOBIN — KRALJEVICA

Povlačeći se iz Novog, Selca i Crikvenice neprijatelj je na više mesta onesposobio sve puteve, pa se nadao da će sa pristizanjem 1047. puka 237. pešadijske divizije iz Pule uspeti da se zadrži na liniji Fužine — Zlobin — Melnice — obala Jadranskog mora. Na tom odseku on je raspolagao 1048. pukom 237. pešadijske divizije, 237. fizilirskim[393] bataljonom, 1. divizionom 237. artiljerijskog puka i ostacima nemačke 392. legionarske divizije, od kojih je formirana Borbena grupa »Rajndl«[394] (2 pešadijska bataljona i 1 artiljerijska baterija) i ustaško-domobranske 11. divizije (2. bataljon 23. i 4. bataljon 18. ustaške brigade) — ukupno 7 pešadijskih bataljona, 18 topova 105 mm, 8 topova 75 mm i 6 protivoklopnih topova. Te snage su se nalazile u sledečem rasporedu: na odseku Fužine — Hreljin ostaci 392. ili. divizije, na odseku Zastene — k 197 (na obali mora) 1048. pešadijski puk, a u rejonu Hreljina 237. fizilirski bataljon. Artiljerija se nalazila na vatrenim položajima između sela Hreljina i Meje-Gaja.[395]

Štab 4. armije je 16. aprila naredio 19. udarnoj diviziji da napadne neprijatelja na odseku Fužine — Plaše, zauzme te položaje, a

[392] U tim borbama 43. divizija je nanela neprijatelju sledeče gubitke: 184 poginula, 215 ranjenih i 5 zarobljenih vojnika, a i sama je imala osetne gubitke: 66 poginulih i 99 ranjenih boraca i rukovodilaca. — Danilo Ribarić, *Borbeni put 43. istarske divizije*, Zagreb 1969, str. 237 (ubuduće: D. Ribarić, *n.d.*).

[393] U nemačkoj vojsci naziv »fizilirski« dobijale su one pešadijske jedinice koje su se negde u borbi naročito istakle. 237. fizilirski bataljon imao je četiri čete od kojih se 3. četa nalazila na ostrvu Krku. — Obaveštajni pregled Štaba 4. armije Ob. br. 41 od 20. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 17/3, k. 25.

[394] Pukovnik Rajndl (Reindl) bio je komandant 392. artiljerijskog puka. Posle pogibije generala Mikla, komandanta 392. divizije, on je preuzeo komandu nad tom divizijom, a po njenom razbijanju i uništenju, od ostataka je formirana Borbena grupa, kojom je komandovao pukovnik Rajndl i po njemu je i dobila naziv. Borbena grupa »Rajndl« je u operativnom pogledu potčinjena Štabu 237. divizije. — Saslušanje Rut dr Valtera (Ruth dr Walter), zonderfirera, tumača engleskog jezika u Štabu 392. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 12/3, k. 25; F. Schraml, *n.d.*, str. 276.

[395] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 726—751; Saslušanje potporučnika Cerni Rikarda, komandira 2. čete 4. bataljona 18. ustaške brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 12/3, k. 25.

zatim nastavi dejstva i obuhvati Bakar sa severozapadne strane. Za ta dejstva 19. udarna divizija je ojačana 12. udarnom brigadom 26. udarne divizije, 4. tenkovskim bataljonom 1. tenkovske brigade 4. armije, 2. haubičkim divizionom, 2. baterijom 4. teškog diviziona i 1. protivoklopnom baterijom 5. protivoklopnog diviziona Artiljerijske brigade 4. armije i Artiljerijskim divizionom 26. divizije.[396]

Položaji neprijatelja pred frontom 19. udarne divizije bili su pogodni za odbranu. Desnim krilom oslanjali su se na obalu mora, a levim krilom na teško prolazno zemljište severozapadno od Fužina, na Brloško i Rogozno. Time je obuhvat ili obilazak bokova bio znatno otežan, a zemljište po dubini je omogućavalo organizovanje više uzastopnih položaja. Najosetljiviji deo fronta bio je u rejonu železničke stanice Plaše, sa uvučenim položajima Draževskog vrha (k 782), jer bi se probojem jačih snaga na tom pravcu razdvajale snage branilaca i omogućavao obuhvatni manevar. Pored toga, brzim izbijanjem u rejon Bakra presekla bi se odstupnica kopnenim putem jedinicama koje su se nalazile južno od linije Draževski vrh — Bakar. U isto vreme, to je bio i najkraći put koji je vodio u rejon Bakra.

Tako ceneći situaciju pred svojim napadnim frontom, Štab 19. udarne divizije doneo je odluku: da se najpotrebnijim snagama osigura od pravca Fužina, a ostalim snagama napadne neprijatelja na odseku Zlobin — obala mora, nanoseći glavni udar opštim pravcem Draževski vrh — Škrljevo, probije neprijateljski položaj u rejonu železničke stanice Plaše, a zatim obuhvati i uništi neprijateljske snage u rejonu Bakar — Hreljin — Kraljevica.[397]

Za izvršenje toga zadatka, Štab 19. udarne divizije je formirao svoj borbeni poredak u tri kolone sa rezervom i postavio im sledeče zadatke:

— desna kolona, 14. udarna brigada ojačana 2. baterijom topova 105 mm 4. teškog diviziona, da napadne neprijatelja na odseku Fužine — Benkovac — Zlobin zaključno, sa težištem na levom krilu radi zauzimanja Zlobina, a jednim bataljonom da aktivnom odbranom u pravcu Fužina obezbeđuje bok i pozadinu desne kolone;[398]

— srednja kolona, 6. udarna brigada ojačana 1. brdskim artiljerijskim divizionom 75 mm 19. divizije i podržana 4. tenkovskim bataljonom, da napadne neprijatelja na odseku Zlobin — Hreljin zaključno, sa težištem proboja u rejonu železničke stanice Plaše, radi izbijanja u rejon Meja-Gaj i obuhvata Hreljina sa severozapadne strane;[399]

[306] ***Zbornik,*** **XI, knj. 4, str. 265—267; M. Pajević, n.đ., str. 505 i 507**

[397] **Borbena relacija 4. armije i Relacija 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2 i 1/6, k. 312 i 1021;** ***Zbornik,*** **XI, knj. 4, str. 726—751.**

[398] **Prema Fužinama i Zlobinu nalazio se bataljon 5. brigade, koji je trebalo da smene jedinice 14. brigade i da ga upute u sastav njegove brigade. — Zapovest 14. brigade od 17. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/6, k. 1023.**

[399] **Relacija 6. brigade i Zapovest 6. brigade od 16. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8 i 6/8, k. 1022.**

— leva kolona, 5. udarna brigada ojačana 2. haubičkim divizionom 105 mm i 1. protivoklopnom baterijom 57 mm 5. protivoklopnog diviziona Artiljerijske brigade 4. armije, da napadne neprijatelja i zauzme položaje u rejonu sela Dol Mali i Dol Veliki, a zatim da slabijim snagama nadire prema Kraljevici, a glavninom da sadejstvuje levom krilu srednje kolone u uništenju neprijatelja u rejonu Zastene — Hreljin, sa težnjom da izbije na Crni vrh, zapadno od Meja-Gaja, i

— divizijska rezerva, 12. udarna brigada i Artiljerijski divizion 26. udarne divizije, da se razmesti u rejonu sela Kostelj — Grižane.[400]

Na desnom krilu 19. udarne divizije, na odseku Mrzla Vodica — Lokve, borbe su vodile 43. i 13. divizija, a na levom krilu je 26. divizija izvodila poslednje pripreme da u toku noći 16/17. aprila izvrši desant na ostrvo Krk.

Koncentracija jedinica 19. udarne divizije i posedanje polaznih položaja za napad izvršeni su u toku noći 16/17. aprila, a artiljerija je posela svoje vatrene položaje i bila spremna za dejstvo 17. aprila u 05.30 časova.

Napad je počeo 17. aprila u 06.30 časova.

Podilaženje pešadije je izvršeno u evolucionim porecima, pod zaštitom borbenih patrola, jer je u toku noći 16/17. aprila bio izgubljen dodir sa neprijateljem. Ubrzo je kontakt uspostavljen i borba je otpočela.

Desno krilo 14. udarne brigade ubrzo je savladalo otpor slabijeg neprijatelja na k 952, Zvirjaku i kod sela Brda, odbacilo ga prema Fužinama i na tim položajima uspostavilo osiguranje desnog boka brigade. Za to vreme je glavnina 14. brigade nadirala ka Zlobinu. Njeno levo krilo je, u sadejstvu sa 4. bataljonom 6. udarne brigade, oko 11.00 časova odbacilo neprijatelja sa k 822 u Zlobin. Ogorčen otpor neprijatelj je pružio na istočnoj ivici Zlobina, gde ga je podržavala snažna vatra artiljerije iz rejona raskrsnice puteva kod Meja-Gaja.[401]

Istovremeno je i 6. udarna brigada stupila u borbu sa prednjim neprijateljskim delovima na liniji k 753 — k 787, a zatim ga je odbacila i sa položaja u rejonu k 741 — k 690 — k 685. Koristeći slabu vatrenu vezu i međuprostore između neprijateljskih jedinica na tim položajima, bataljoni 6. udarne brigade, podržani efikasnom vatrom artiljerije, smelo su se probijali kroz te međuprostore i obuhvatnim manevrima zauzimali neprijateljske položaje ili ga prisiljavali na povlačenje. Do 11.00 časova 6. brigada je izbila pred neprijateljske položaje na liniji Plaše — Zastene.[402]

[400] Zapovest Štaba 19. divizije Op. br. 16. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/6, k. 1021.

[401] Relacija 14. brigade od 17. IV do 15. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6, k. 1023; *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 726—751.

[402] Relacija 6. brigade od 17. IV do 15. V 1945, AVII, arhiva NOP-a. br. reg. 1/8, k. 1022.

Takođe je i 5. udarna brigada brzo odbacila neprijatelja koji se branio na liniji k 314 —selo Sv. Jakob. Međutim, njeno dalje nadiranje je bilo zaustavljeno dejstvom snažne neprijateljske artiljerijske vatre i veoma jakim otporom jedinica nemačkog 1048. pešadijskog puka iz rejona Dol Veliki — k 197 — selo Smrika. U 11.00 časova brigada je sa linije selo Šimići — k 329 — Grofija stupila u odlučnu borbu.

Do 11.00 časova sve brigade 19. udarne divizije, pod zaštitom artiljerijske i mitraljeske vatre, izbile su na jurišna odstojanja ispred odbrambenog položaja neprijatelja na liniji Zlobin — Plaše — Dol Veliki — k 197, spremne da pređu u juriš. U tom momentu neprijatelj je iz rejona raskrsnice puteva u Meja-Gaju otvorio snažnu artiljerijsku vatru po borbenom poretku 19. divizije. U obostranom nastojanju da se postigne vatrena nadmoćnost i nanesu što veći gubici neprijatelju, razvila se snažna artiljerijska vatra, a zatim je oko 12.00 časova otpočeo juriš 19. udarne divizije. Tom jurišu prethodila je tridesetominutna artiljerijska priprema napada, ostvarena koncentracijama vatre po rejonima otpora neprijatelja u Zlobinu, Plasama, Zastenama, Dolu Malom, k 302, k 197 i po neprijateljskoj artiljeriji u rejonu Hreljin — Meja-Gaj.[403]

Uspešnom artiljerijskom pripremom neprijateljska živa sila i vatrena sredstva su neutralisana, a to je omogućilo pešadiji da snažnim jurišem brzo razbije neprijatelja na prednjem kraju i produži prodiranje u dubinu neprijateljske odbrane.

Prenoseći vatru u dubinu neprijateljske odbrane artiljerija je koncentrisala naročito jaku vatru na neprijateljske baterije u rejonu Hreljin — Meja-Gaj. Time ih je onemogućila da svojom vatrom sprečavaju juriše brigada 19. divizije i pokret 4. tenkovskog bataljona od Kozaka preko Razomira i Kamenjaka radi napada na neprijatelja u rejonu Plaše — Melnice — Ružić Selo.

Brzim prodorom 6. brigade zauzeti su Draževo i k 691 i ugrožene neprijateljske snage u Zlobinu, a otpočeo je napad na železničku stanicu Plaše i na Melnice. U tom momentu, oko 11.00 časova, stigao je 4. tenkovski bataljon. To je iznenadilo neprijatelja, jer on nije očekivao tenkove na tom pravcu. Štab 6. brigade je uveo u borku i svoj 2. bataljon, koji je iskoristio nastalu zabunu, pa je preko železničke stanice Plaše, koju je u međuvremenu zauzeo 3. bataljon, prodirao duboko u raspored neprijatelja i oko 17.00 časova, posle jednočasovne borbe, zauzeo Obešnjak, a oko 19.30 časova i k 424. J-ime su neprijateljske snage u Zlobinu i Herljinu direktno ugrožene od dejstva 6. brigade iz pozadine. Tada dolazi do kolebanja kod neprijatelja u Zlobinu i on u 14.00 časova napušta Zlobin, i pod bor-Dom, ali prilično neuredno, povlači se pred 14. udarnom brigadom, aelom ka Gornjem Jelenju, a delom prema železničkoj stanici Meja.

roc ^elac„a 19- divizije od 17, IV do 15. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6, k. 1021.

Goneći neprijatelja i nanoseći mu osetne gubitke, 14. udarna bri- 1
gada je oslobodila Zlobin i izbila na liniju Ljubibelj — k 571 —ž. st. I
Meja.[404]

Za to vreme je 5. udarna brigada vodila ogorčene borbe na
liniji Dol Veliki — k 197. Oko 12.30 časova ona je proterala nepri-B
jatelja iz sela Šimići i sa k 329, koji je, zatim, pokušao da pruži jači
otpor sa položaja istočno od sela Dol Mali i sa k 302, ali je ubrzo
odbačen i sa njih u pravcu Hreljina i Kraljevice. Tako naglo i brzo
povlačenje jedinica nemačkog 1048. puka pred frontom 5. udarne
brigade bilo je uslovljeno brzim i uspešnim dejstvima srednje ko-
lone 19. divizije, na pravcu Plaše — Meja-Gaj. Neprijateljske snage
u Hreljinu i Meja-Gaju vodile su borbe protiv 6. udarne brigade,
podržane 4. tenkovskim bataljonom, štiteći povlačenje snaga južno
od Hreljina.

Jedinice 5. udarne brigade gonile su neprijatelja i desnim kri-
lom izbile u rejon Bakarca gde su presekle odstupanje neprijatelja
komunikacijom Kraljevica — Bakar, a delom snaga su nadirale
prema tt 324 i Hreljinu, gde su stupile u borbu sa neprijateljem.
Glavnina brigade, nastupajući preko Križišča prema Kraljevici na-
išla je na otpor neprijatelja na liniji k 142 — k 57, na istočnoj peri-
feriji Kraljevice. Međutim, zbog izbijanja pomoćnih snaga 5. udarne
brigade u rejon Bakarca i taj otpor je malaksavao i oko 16.00 časova
Kraljevica je oslobođena.[405]

Uspešnim dejstvima desnog krila 6. udarne brigade i unutra-
šnjih krila 6. i 5. brigade, neprijatelj se u rejonu Plaše — Zastene
— Ružić Selo — Hreljin našao u poluokruženju. Pretila je opasnost
da se, izbijanjem 6. brigade u rejon zapadno od Hreljina, te snage
potpuno okruže. U tom smislu su se i razvijala dejstva 6. i 5. bri-
gade. Osećajući se više ugroženim sa severoistočne strane, nepri-
jatelj je jačim snagama poseo severoistočnu ivicu Meja-Gaja, Hre-
ljina i Ružića Sela, dok je na povoljnijim položajima južno od Hre-
ljina držao slabije snage, koje su bile u stanju da zadrže nadiranje
jedinica 5. udarne brigade.

U 15.30 časova 6. brigada, podržana od 4. tenkovskog bataljona,
preduzela je energičan napad u pravcu k 637 i Melnica. Posle kraće
ali žestoke borbe neprijatelj je odbačen iz Ružića Sela, a oko 20.00
časova i iz Hreljina, a zatim gonjen sve do istočne ivice Praputnjaka.
Koristeći uspehe 6. brigade, desnokrilni bataljon 5. birgade je ener-
gično prodirao i izbio na Crni vrh, a jedan bataljon 14. brigade je
ušao u Fužine, odakle se neprijatelj povukao.

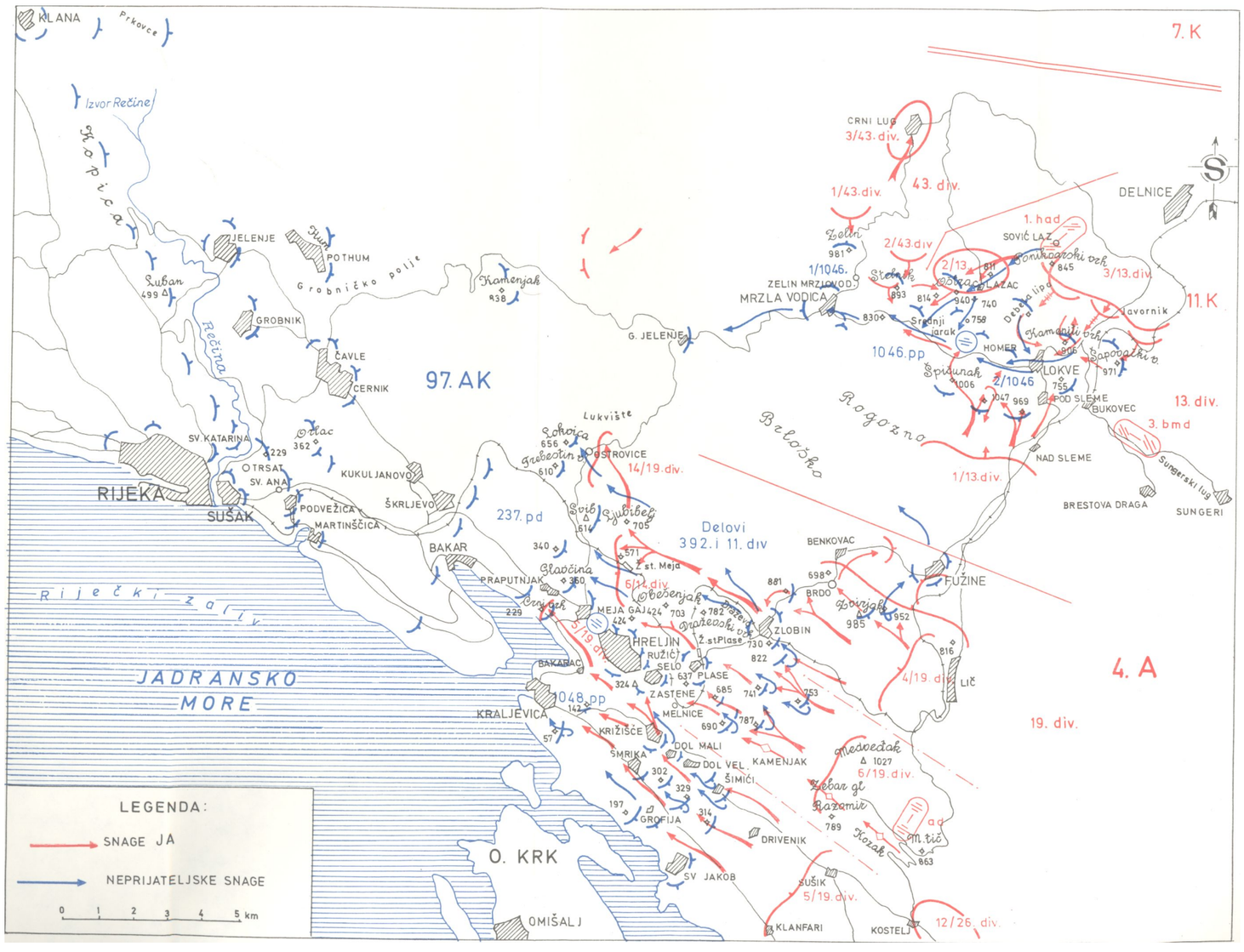
Iako je neprijatelj u toku 17. aprila doživeo očigledan neuspeh,
pretrpeo osetne gubitke i izgubio pogodne položaje za uspešnu od-
branu, ipak se nije demoralisao, već se povukao na liniju: Lakovica

[404] *Zbornik,* **XI, knj. 4, str. 726—751; Relacija 6. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8, k. 1022.**

[405] **U Kraljevici je 5. brigada zarobila 140 neprijateljskih vojnika. — Relacija 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6, k. 1021.**

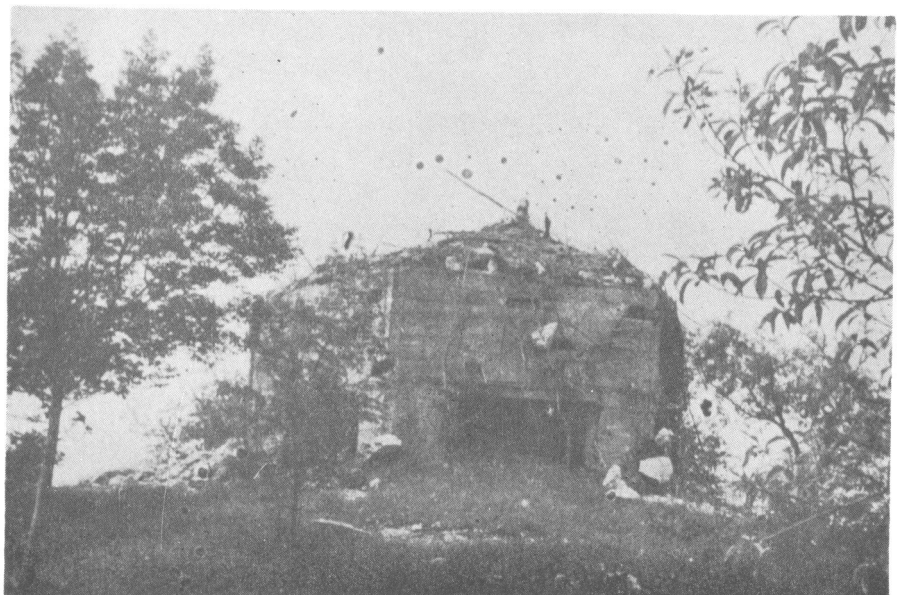
Skica br. 27

OSLOBOĐENJE LOKAVA I MRZLE VODICE I BORBE NA ODSEKU FUZLNE — KRALJEVICA 17. IV 1945.

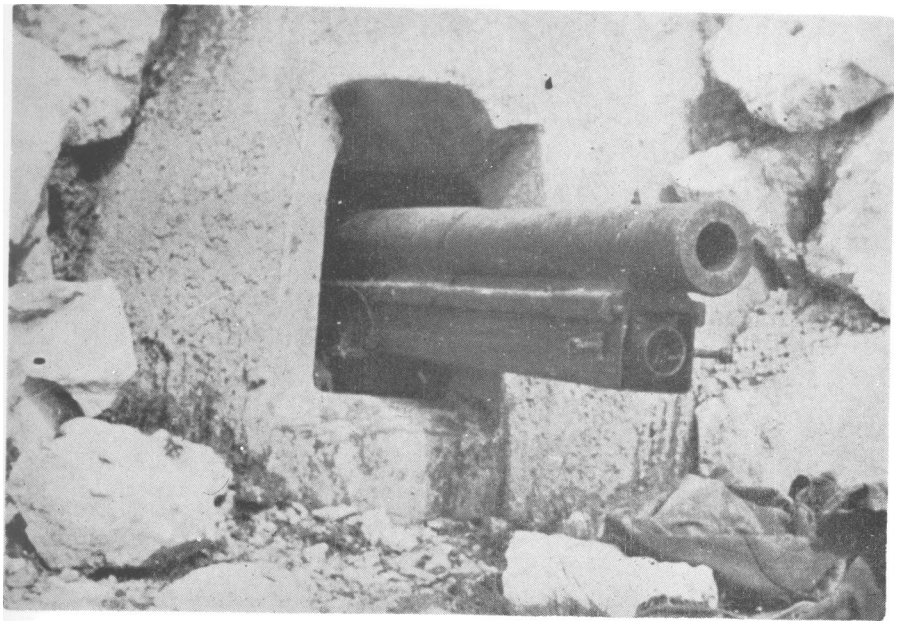

Žičane prepreke ispred položaja na Lubanu, kod Rijeke, na koje su jurišale jedinice 19. divizije.

»Ingrid« linija: bunker na Sv. Katarini, kod Rijeke.

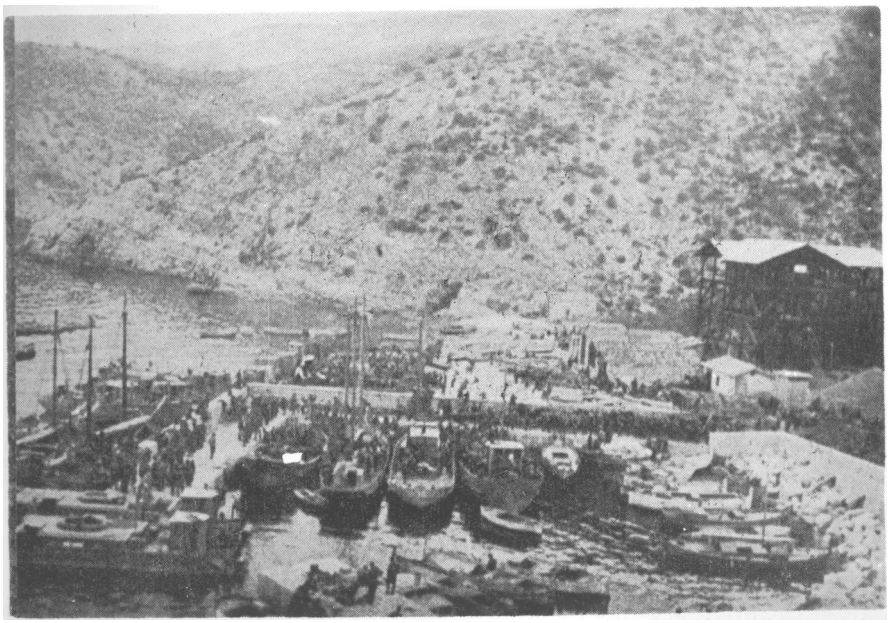
Nemačko utvrđenje na Sv. Katarini, kod Rijeke, osvojeno jurišem boraca 19. divizije, april 1945.

Bunkeri na Sv. Katarini, kod Rijeke, koje su zauzeli borci 19. divizije, april 1945.

Ukrcavanje jedinica 9. divizije u luci Beli, na Cresu, za desant u Istru, kraj aprila 1945.

Ukrcavanje jedinica 9. divizije na brodove Kvarnerskog pomorskog sastava, na Cresu, radi desanta u Istru, kraj aprila 1945.

Narodi Istre su ovećem dočekali borce 4. armije, april 1945.

Iz borbi za oslobođenje Pule, početak maja 1945.

g_v-k____Glavčina — zapadno od Crnog vrha. Do mraka, a deli-
""čno i u toku noći, brigade 19. divizije su podišle tim položajima,
brigada na liniju Lukvište — Ostro vice — Ljubibelj; 6. brigada na jugozapadne padine Ljubibelja — k 424, a 5. brigada na Crni vrh gde su se pripremale da sledećeg dana produže napad.[406]

Govoreći o borbama 17. aprila, šef operativnog odseka nemačke 237 divizije kaže da su trupe 19. divizije bile nadmoćnije od trupa 237 divizije u pogledu izdržljivosti, korišćenja zemljišta i u veštini manevrovanja u planini.[407]

DESANT I BORBE NA OSTRVU KRKU

(Skica br. 28)

Posle oslobođenja Gospića operativna situacija na frontu 4. armije bila je povoljna. Brzo prodiranje 4. armije pravcem Gospić — Otočac zahtevalo je da se što pre oslobodi luka Senj i da se ona uredi kao baza za snabdevanje jedinica 4. armije morskim putem do Senja. Oslobođenjem Senja i ostrva Raba ta luka se nije mogla trajno i sigurno koristiti sve dok se neprijatelj nalazio na ostrvu Krku, odakle je bio u mogućnosti da luku drži pod efikasnom artiljerijskom vatrom i time onemogući, ili bar znatno oteža, veći pomorski saobraćaj. Pored toga, Krk zatvara severni deo Kvarnerskog zaliva i vlada severnim delom Planinskog kanala. Držanjem Krka neprijatelj je sprečavao plovidbu između Senja i Kraljevice i štitio pristup Cresu i istočnoj obali Istre. Pomorski saobraćaj u tom periodu bio je od posebnog značaja za operacije 4. armije, jer je bio kraći od kopnenih komunikacijskih linija. To je bilo veoma važno, u prvom redu, zbog nedovoljnog broja transportnih sredstava, kao i zbog mogućnosti neprijatelja da, dejstvom pravcem Karlovac — Ogulin, ozbiljno ugrozi suvozemne komunikacije. Sve to je nalagalo da se što pre izvrši pomorski desant na ostrvo Krk i da se tu uništi neprijateljska posada. Izgledi za izvršenje desanta bili su povoljni s obzirom na to da se ostrvo Krk nalazi vrlo blizu kopna, a nije postojala ni potreba za posebno privlačenje jedinica sa većih daljina. Prebacivanje trupa na ostrvo moglo se izvesti u toku jedne noći, čime bi se postiglo, ako ne operativno, ono bar taktičko iznenađenje neprijatelja.

Za odbranu ostrva Krka neprijatelj je angažovao ukupno oko 800 vojnika, sa 20 topova raznih namena i kalibara, 4 minobacača, 34 mitraljeza i drugo automatsko oružje. Te snage bile su raspoređene u mestima Omišlju, Malinskoj i Krku, koja su bila dobro utvrđena, a takođe i u Punatu, Baškastaroj i Baškanovoj.[408]

[406] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 726—751.**
[407] ***Oslobodilački pohod na Trst*, str. 163.**
[408] **Na o. Krku su se nalazile sledeće snage neprijatelja: 5. baterija 540. mornaričkog artiljerijskog diviziona, 3. četa 237. fizilirskog bataljona, 2. četa 1. bataljona 23. ustaške brigade i oko 300 vojnika lučke straže, koji su pripa-**

Kako je Krk bio najisturenije ostrvo Kraljevine Jugoslavije prema Kraljevini Italiji, to je bivša jugoslovenska vojska utvrdila ostrvo, orijentišući se na odbranu od eventualnog napada sa zapada i juga. Neprijatelj je takođe poseo te položaje, ali nije prilagodio odbranu ostrva novonastaloj situaciji. Naime, i pored uspešne ofanzive jedinica 4. armije u priobalskom pojasu, on i dalje nije imao nijedno uporište u Planinskom kanalu, već je zadržao stari raspored, sa minskim poljima prema zapadnoj i južnoj obali ostrva.[409]

Štab 4. armije je nameravao da jednovremeno izvrši desant 26. divizijom na Krk, a 9. divizijom i Kvarnerskim odredom mornaričke pešadije na Cres i Lošinj. Međutim, skromna transportna sredstva kojima je raspolagala Jugoslovenska mornarica nisu dozvoljavala jednovremeni desant na ta ostrva. Veliki deo transportnih brodova, pored drugih zadataka, bio je angažovan za neprekidni dotur materijalnih sredstava za potrebe 4. armije. Kada je zatražena pomoć od saveznika, oni su odugovlačili sa odlukom da stave brodove na raspoloženje izgovarajući se velikim brojem minskih polja. Više se nije moglo čekati, pa je komandant 4. armije general-major Petar Drapšin, u saglasnosti sa komandantom Jugoslovenske mornarice general-majorom Josipom Černijem, odlučio da prvo oslobodi ostrvo Krk, a zatim ostrva Cres i Lošinj.[410]

Za napad na ostrvo Krk Štab 4. armije odredio je 26. diviziju sa dva bataljona Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije i baterijom haubica 75 mm. Desant je trebalo izvršiti noću 15/16. aprila, uz podršku savezničkog vazduhoplovstva i topovnjača sa mora.[411]

Radi koordinacije dejstva, u Senju su se 13. aprila sastali Štab 26. divizije, komandant Jugoslovenske mornarice i komandant Pomorske komande severnog Jadrana. Pošto je najzad postignuta saglasnost da u operacijama sadejstvuju savezničkа avijacija i mornarica, to je 14. aprila izjutra na britanskom ratnom brodu u Rabu održan sastanak Štaba Pomorske komande severnog Jadrana sa Štabom britanske pomorske komande za operacije u severnom Jadranu, na kome je utvrđen način učešća savezničke mornarice i avijacije.[412]

dali Komandi luke Rijeka. — Borbena relacija za desant na ostrvo Krk Štaba 4. armije; Izveštaj Štaba 26. divizije od 13. IV 1945. i depeše 26. divizije br. 60, 74 i 75 od 14. i 18. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/3, 14/1, 16/11, 1/10, k. 312-A, 1103, 315-A i 315; *Zbornik*, VIII, knj. 3, str. 546—548.

[409] J. Tomšič, *n. čl.*, str. 390; Vojmir Kljaković, *Oslobođenje otoka Krka aprila 1945. godine*, Krk, Krčki zbornik 1/1970, str. 7—16.

[410] Na tome sastanku predlagano je da se prvo izvrši desant na Cres i Lošinj a zatim na Krk. Taj predlog komandant 4. armije nije prihvatio zbog već pomenutih razloga i potrebe za sigurnom pomorskom komunikacijom i širom armijskom osnovicom pre početka napada na nemački 97. armijski korpus na Rečini. — Viceadmiral Branko Mamula, *Dejstva Jugoslovenske mornarice na krilu armije u završnim operacijama*, Vojno delo 6/1967, str. 74 (ubuduće: B. Mamula, n. CL); J. Tomšič, *n. čl.*, str. 239.

[411] *Zbornik*, VIII, knj. 3, str. 546—548, 551—557; Borbena relacija za desant na ostrvo Krk Štaba 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/3, k. 312-A.

[412] *Zbornik*, VIII, knj. 3, str. 551.

Za napad na ostrvo Krk Štab 26. divizije je odredio 1. dalmatinsku proletersku i 11. udarnu brigadu, dva bataljona 3. prekomorske udarne brigade[413] i Artiljerijski divizion, a iz Pomorske komande severnog Jadrana određena su dva bataljona Kvarnerskog odreda i haubička baterija 75 mm, ukupno oko 3.900 boraca. Radi prikupljanja podataka o neprijatelju i povezivanja sa Mornaričkom udarnom grupom i ilegalnom Komandom mesta Krk, koja se od 1943. godine nalazila na tom ostrvu, 13. aprila uveče je u uvali Petrina iskrcana Izviđačka četa 26. divizije.[414]

Plan prevoženja, iskrcavanja i napada 26. divizije bio je sledeći:

— 1. brigada da se ukrca u luci Sv. Juraj na četiri motorna broda i dva desantna splava, a da se iskrca kod Sv. Maraka, a zatim da glavnim snagama napadne neprijatelja u Malinskoj, a pomoćnim u Omišlju;

— 11. brigada sa dva bataljona 3. brigade i Artiljerijskim divizionom da se ukrca u Senju na šest motornih jedrenjaka, jedan desantni brod tipa LCT i dva desantna splava, a iskrca u pristaništu Vrbnik, a zatim glavnim snagama 11. brigade napadne neprijatelja u mestu Krku, a pomoćnim u Punatu. Dva bataljona 3. brigade da obrazuju divizijsku rezervu u rejonu sela Kozavina. Artiljerijski divizion jednom baterijom da podržava napad 11, a drugom baterijom 1. brigade;

— dva bataljona Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije sa baterijom haubica 75 mm da se ukrcaju u Rabu na četiri motorna jedrenjaka i jedan desantni splav, a iskrcaju u uvali Mala luka, a zatim da napadnu neprijatelja u Baškanovoj i Baškastaroj. Neposredno osiguranje vršiće jedan naoružani brod i dva patrolna čamca;

— Štab divizije prevešće se na jednom naoružanom brodu u selo Vrbnik;

— desantnu osnovicu od zaliva Petrine do Vrbnika osigurače 1. bataljon 3. brigade. On će se iskrcati 15. aprila po padu mraka, a prebaciće ga jedan transportni brod u pratnji naoružanog broda;

— dve savezničke topovnjače sa pozicije jugoistočno od ostrva Plavnika podržavaće napad 11. brigade, a jedna eskadrila savezničke lovačko-bombarderske avijacije podržavaće 11. i 1. brigadu u toku pripreme i izvršenja napada. Tri savezničke motorne topovnjače, južno od ostrva Plavnika, obezbeđivaće prostor između Cresa i Krka;

— obezbeđenje pomorskih komunikacija izvršiće Kvarnerski pomorski sastav, i to sa po jednim naoružanim brodom i dva patrolna čamca u rejonima Kraljevičkog kanala i Senjskih vrata, a

[413] **U početku je bila predviđena upotreba i 12. brigade. Pošto je ona privremeno stavljena pod operativnu komanda 19. divizije, za napad na Krk su određena dva bataljona** 3. **prekomorske brigade, kao divizijska rezerva. — Depeše 26. divizije br. 61 i 62 od 16. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 16/11, k. 315-A.**

[414] **Zapovest Štaba 26. divizije od 14. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 7/3 i 14/1, k. 1103.**

transport trupa će izvršiti flotila transportnih brodova Pomorske komande severnog Jadrana uz pomoć savezničkih brodova;

— pozadinski delovi divizije nalaziće se u rejonu Senja, ali je jedinice trebalo snabdeti municijom i hranom za dva dana;

— iskrcavanje jedinica trebalo je izvršiti 16. aprila do 01.00 čas, a napad otpočeti istog dana u 08.00 časova.[415]

Međutim, iskrcavanje na ostrvo Krk nije moglo biti izvršeno po predviđenom planu. Zbog jake bure, koja je iznenada počela da duva u Velebitskom kanalu, iskrcavanje je moralo biti odloženo za dvadeset četiri časa. Kvarnerski odred je bio već stigao do ostrva Golog, ali se zbog bure morao vratiti u Rab. Pošto savezнички odgovarajući desantni brod nije stigao u predviđeno vreme, odlučeno je da Artiljerijski divizion ne učestvuje u desantu, a odustalo se od prebacivanja i drugog bataljona 3. brigade koji je zadržan u Senju; u ostalom je desant, uglavnom, tekao po planu.[416]

U toku noći 16/17. aprila završeno je iskrcavanje jedinica.

Prva dalmatinska proleterska brigada iskrcala je jedan bataljon u uvali Sv. Marak, a 11. udarna brigada takođe jedan bataljon u luci Vrbnik. Ti bataljoni su obrazovali desantnu osnovicu za iskrcavanje ostalih snaga 26. divizije. Iskrcavanje je izvršeno bez dodira sa neprijateljem i odmah je uspostavljena veza sa Izviđačkom četom divizije, koja se iskrcala još 13. aprila i prikupila potrebne podatke.

Kvarnerski odred mornaričke pešadije, sa tri bataljona i baterijom haubica 75 mm, iskrcao se u Maloj luci, a zatim odmah krenuo prema Baškanovoj.[417]

Odmah po završenom iskrcavanju jedinice su nastupale ka polaznim položajima za napad i do 07.00 časova 17. aprila zauzele sledeče položaje: 1. dalmatinska proleterska brigada, bez 2. bataljona, na liniji Sv. Vid — Dubašnica, radi napada na neprijatelja u Malinskoj, dok je 2. bataljon izbio na 1 km južno od Omišlja; 11. dalmatinska udarna brigada na liniji Klačić — Muraj — Kornić — Vele Hrusti, orijentišući jedan bataljon prema Punatu, a ostale snage prema gradu Krku; 1. bataljon 3. prekomorske brigade, koji se iskrcao posle brigada, razmestio se u selu Garica, kao divizijska rezerva na ostrvu, dok je 2. bataljon iste brigade zadržan u divizijskoj rezervi u Senju; Kvarnerski odred mornaričke pešadije poseo je položaje Stražice (tt 373) — Lubinin radi napada na Baškanovu. Obe brigade i Kvarnerski odred zadržali su po jedan bataljon u brigadnoj, odnosno odredskoj rezervi.

Napad je trebalo otpočeti u 08.00 časova, jednovremeno na sva uporišta, ali je, zbog čekanja na podršku avijacije i topovnjača, koje ipak nisu došle, otpočeo u 08.30 časova.

[415] **J. Tomšič, n. *čl*„ str. 239/240; *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 164—166.**
[416] **Knjiga depeša 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 16/11, k. 315-A.**
[417] ***Zbornik,* VIII, knj. 3, str. 555—557; *Zbornik,* XI, knj. 4, str. 323—329.**

Nemačka posada Baškanove, osetivši prisustvo 1. i 3. bataljona Kvarnerskog odreda, još pre početka napada, postrojila se pored jarbola, na kome je istakla belu zastavu i bez borbe se predalo 130 vojnika. Za to vreme je jedna četa 2. bataljona, kod Jurandvora, zarobila nemačku patrolu od koje je saznala da se posada Baškastare priprema za evakuaciju. Četa je samoinicijativno krenula u Baškastaru, gde je u poslednjem momentu, posle neznatnog otpora, zarobila 41 člana posade, koji su se već bili ukrcali u motorni čamac i otisnuli od obale. Time je Kvarnerski odred mornaričke pešadije, gotovo bez borbe, oslobodio Baškastaru i izvršio dobijeni zadatak.[418]

Za to vreme je 11. udarna brigada, posle neznatnog otpora, razoružala neprijateljsku posadu u Punatu i potpuno okružila neprijatelja koji se povukao u zidine grada Krka, a 1. dalmatinska proleterska brigada je uspela da iznenadi neprijatelja, upadne u Malinsku i sabije ga u rejon hotela »Strnad«, koji je bio jako utvrđen i opasan bodljikavom žicom. Drugi bataljon 1. dalmatinske proleterske brigade ovladao je prvim kućama u Omišlju. Tu je neprijatelj bio nešto jači nego što se pretpostavljalo. On je pružio žestok otpor, tako da su se razvile ulične borbe.

Do 12.00 časova sve jedinice na ostrvu Krku uspele su da unište neprijatelja ili da ga blokiraju na malim prostorima u naseljima Krku, Malinskoj i Omišlju, gde su se vodile jače borbe, u kojima je neprijatelj minobacačkom i drugom vatrom potiskivan na sve uži prostor.

U Malinskoj je 1. dalmatinska proleterska brigada uspela da do 15.00 časova potisne neprijatelja u jedan hotel i da zapali njegov gornji sprat. Međutim, neprijatelj je i dalje pružao otpor iz prizemlja i iz jednog velikog bunkera, sve do 16.00 časova, kada je jurišem slomljen i poslednji otpor neprijatelja u Malinskoj, koji se očajnički borio dok svi nisu izginuli.

Jedinice 11. dalmatinske udarne brigade uspele su da se u 12.30 časova preko bedema ubace u sam grad Krk i da otpočnu ulične borbe gotovo za svaku kuću. Neprijatelj je pružao veoma snažan otpor, tako da se, najčešće, morao ručnim bombama isterivati iz posednutih kuća. Ulične borbe u Krku vođene su sve do 17.15 časova, kada je jurišem uništena i poslednja neprijateljska posada.

Borbe su se vodile još jedino u Omišlju, gde je Štab 1. dalmatinske proleterske brigade, posle oslobođenja Malinske, uputio i svoj 1. bataljon. Tu su ustaše nastojale svim snagama da dočekaju mrak, nadajući se da će uspeti da se brodovima prebace na kopno i tako izbegnu uništenje. Međutim, to im nije pošlo za rukom. Oko 20.00 časova prestao je svaki otpor njihove posade u Omišlju, koja je ve-

[418] **Borbena relacija za desant na osrtvo Krk Štaba 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/3, k. 312-A; *Zbornik,* VIII, knj. 3, str, 553; J. Vasiljević, *QfyrqCun na Jadranu,* str. 313.**

ćim delom izginula. Samo je manji deo zarobljen, a jedan deo je uspeo da se brodovima prebaci na kopno.[419]

Za nepuna 24 časa jedinice 26. udarne divizije i Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije postigle su izvanredne rezultate. Oslobodile su celo ostrvo i uništile ili zarobile gotovo celu posadu neprijatelja, a sav materijal neoštećen zaplenile. U borbama za ostrvo Krk poginulo je 480, a zarobljena su 302 neprijateljska vojnika, dok su jedinice 26. udarne divizije imale 16 mrtvih i 54 ranjena borca. Kvarnerski odred nije imao gubitaka.[420]

Desant na ostrvo Krk dobro je i brižljivo pripremljen i izveden. Naročito treba istaći brzinu prebacivanja i iskrcavanja trupa na ostrvo, čime se postiglo iznenađenje neprijatelja i njegovo brzo uništenje.

Dan iskrcavanja i napada jedinica morao se pomeriti zbog iznenadnog pogoršanja vremenskih uslova, što ukazuje na to da se pri planiranju sličnih dejstava na moru posebna pažnja mora obratiti vremenskim prilikama na pojedinim odsecima obale, kao i dobu godine kada se desant vrši. Da su jedinice raspolagale većim brodovima i odgovarajućom artiljerijskom i avijacijskom podrškom, desant se mogao izvesti na jugozapadnu obalu ostrva, gde je more relativno mirno kad duvaju severni vetrovi.

Sve zapovesti su upućene pravovremeno i odgovarale su stvarnoj situaciji. Štabovi su pravilno rukovodili svojim jedinicama, što se odnosi i na odluku Štaba 1. dalmatinske proleterske brigade, da u borbi za Omišalj angažuje i svoj 1. bataljon, s obzirom na to da je otpor neprijatelja u Malinskoj likvidiran. Stiče se utisak da se sa tim nešto malo zakasnilo, odnosno da se ta odluka, bez bojazni, mogla i ranije doneti.

Zbog slabe i nesigurne veze sa savezničkom avijacijom i mornaricom napad nije počeo u planirano vreme, a i izostala je njihova podrška.[421] Ipak, to nije bitnije uticalo na tok operacije. Telefonska

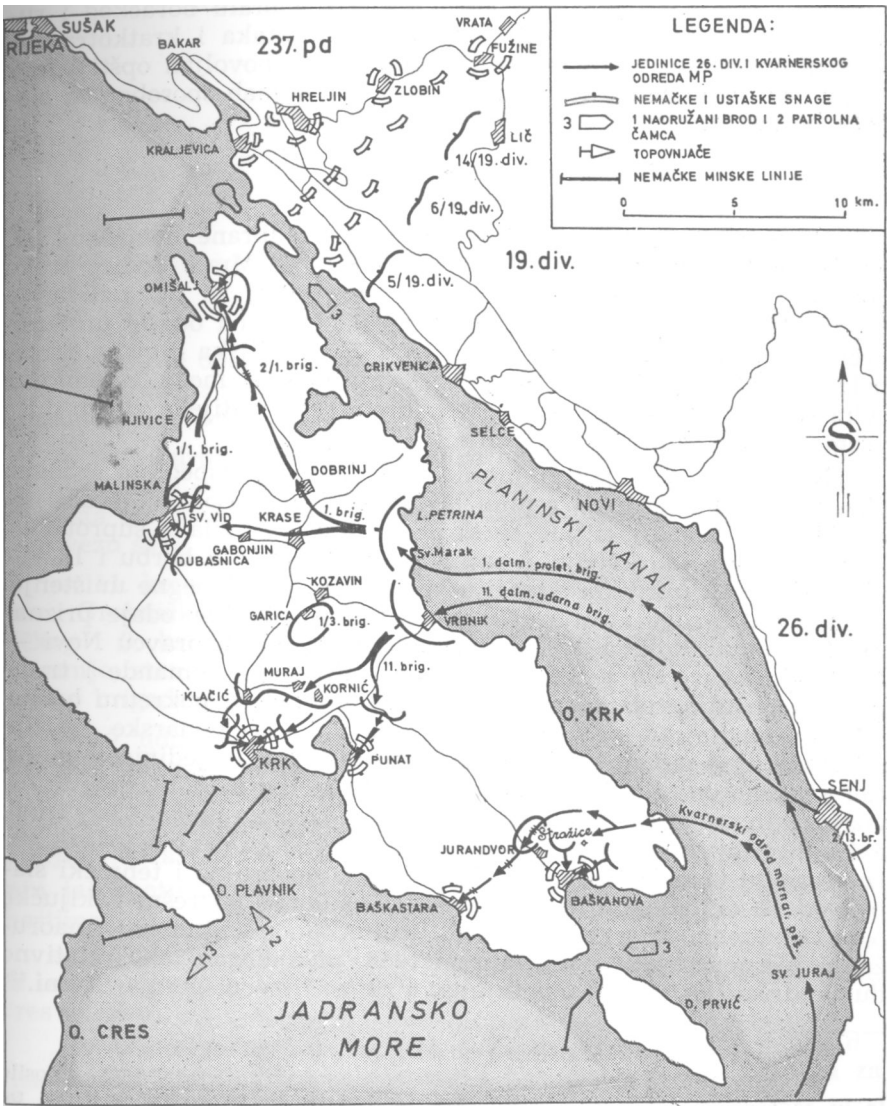
[419] Knjiga depeša 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 16/11, k. 315-A; Historijat Jugoslovenske mornarice na sjevernom dijelu Jadrana, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/7, k. 2023.

[420] U svim dosadašnjim radovima, kada se daju zbirni rezultati o borbama na ostrvu Krku, ne unose se vojnici koje je zarobio Kvarnerski odred mornaričke pešadije (130 je zarobljeno u Baškanovoj a 41 u Baškastaroj), već samo oni koje su zarobile jedinice 26. udarne divizije. Zbog toga se i brojno stanje neprijatelja prikazuje znatno manje (od 500—650 vojnika). — Borbena relacija za desant na otok Krk Štaba 4. armije; Pregled akcija i operacija 26. divizije od 1. do 20. IV 1945; Depeša 4. armije od 19. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/3, 25/7 i 4/1, k. 312-A, 311-A i 46; *Zbornik*, VIII, knj. 3, str. 546.

[421] Sa približavanjem jedinica 4. armije Istri i Slovenačkom primorju slabila je i bila neredovna podrška savezničke mornarice i avijacije, tako da njihovi desantni brodovi nisu učestvovali u desantu jedinica 9. divizije u Istru, a ni avijacija poslednjih dana rata nije dejstvovala. Svakako da to nije bilo uslovljeno tehničkim ili operativnim razlozima, već političkim — željom i nastojanjem da jedinice 4. armije što manje prodru na zapad u pomenute oblasti.

Skica Ъг. 28

DESANT I BORBE NA O. KRKU 17. IV 1945.

veza sa jedinicama dobro je i neprekidno funkcionisala, dok je radio-veza, zbog smetnji, bila nešto slabija.

Kao celina, operacija može poslužiti za primer po dobrom planiranju i rukovođenju dejstvima i visokom moralu boračkog i rukovodećeg sastava. Zbog relativno malih gubitaka i kratkotrajnog dejstva operacije, čemu je svakako doprineo i povoljan opšti odnos snaga, sve jedinice su u potpunosti bile već odmah sposobne za sledeče borbe.

*

U toku 17. aprila zauzet je prvi pojas odbrane nemačkog 97. armijskog korpusa na gotovo čitavom odseku od Mrzle Vodice preko Hreljina do mora, pa i ostrvo Krk. Neprijatelj se još zadržao u rejonu Mrzle Vodice, ali je već 18. aprila izjutra i odatle proteran prema Kamenjaku. Ojačana nemačka 237. pešadijska divizija pretrpela je osetne gubitke i bilo je jasno da ona ne može, zajedno sa svim snagama koje su se nalazile u širem rejonu Rijeke, da za duže vreme uspori nadiranje 4. armije.

Neprijatelj se uporno branio i, uglavnom, uspeo da izbegne okruženje i uništenje. U rejonu Mrzla Vodica — Lokve ojačani nemački 1046. pešadijski puk se skoro dve nedelje žilavo suprotstavljao napadima 43. divizije, a zatim je po stupanju u borbu i 13. divizije doveden u kriznu situaciju, ali je uspeo da izbegne uništenje. Komandant Grupe armija »E« general-pukovnik Ler odaje priznanje tom puku, dok za 1048. puk, koji se branio na pravcu Novi — Kraljevica, kaže da je brzo gubio položaje i »da komande i trupe usled nedovoljne obuke nisu dorasle zahtevima za pokretnu borbu, tako da su najzad negativne pojave kod 392. legionarske divizije zahvatile i taj puk«.[422] Pri takvoj oceni rada svojih jedinica general Ler svakako da nije uzeo u obzir različitu jačinu 43. i 19. udarne divizije. U to vreme brojno stanje 43. divizije iznosilo je oko 4.000 ljudi, a 19. divizije oko 8.000 ljudi. U naoružanju je odnos bio još veći.[423] Iz ovoga se vidi da je 43. divizija bila znatno brojno i tehnički slabija od 19. divizije, pa je zato general Ler doneo pogrešne zaključke o radu i vrednosti svojih jedinica. Brojni odnos u ljudstvu i naoružanju bio je osnovni uzrok što se 1046. puk mogao tako relativno dugo održati na svojim položajima, a zatim i izvući prema Rečini.[424]

[422] **Izjava Lera, AVII, arhiva nemačkih jedinica, br. reg. 1/1, k. 70.**

[423] **Tačno brojno stanje i naoružanje te dve divizije 30. IV 1945. iznosilo je (u zagradi su navedeni brojevi koji se odnose na 43. diviziju) ljudi: po spisku 9.835 (5.919), na licu 8.045 (4.356); naoružanje: puškomitraljeza 357 (122), mitraljeza 39 (13), minobacača 75 (17), topova 12 (5), protivoklopnih topova 8 (2), protivavionskih topova 20 mm 5 (1). Iz ovoga se vidi da je 19. divizija u ljudstvu bila jača za dva puta a u naoružanju i više od tri puta. — Vidi Priloge 5 i 6: Pregledi brojnog stanja i naoružanje jedinica 4. armije od 31. III i 30. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/7 i 27/7, k. 311-A.**

[424] ***Oslobodilački pohod na Trst,* str. 168.**

IZBIJANJE JEDINICA 4. ARMIJE NA ODSEK GOMANJCE - KLANA - RIJEKA

(Skica br. 29)

Sagledavši opštu situaciju pred frontom svojih snaga Štab 4. armije je 18. aprila uputio naređenje za dalja dejstva jedinica, po kome su one dobile sledeče zadatke:

— 20. udarna divizija da produži nadiranje pravcem Mrzla Vodica — Crni Lug — Gerovo — Osilnica — Čabar — Prezid, očisti ta mesta od neprijateljskih jedinica, zaštiti desni bok armije i održava vezu sa 7. i 11. korpusom;

— 11. korpus da energično produži nadiranje preko Mrzle Vodice i Grobničkog polja u pravcu Klane. Za to mu je, pored 1. haubičkog i 3. brdskog motorizovanog diviziona Artiljerijske brigade 4. armije, stavio na raspolaganje i 1. i 2. tenkovski bataljon 1. tenkovske brigade 4. armije;

— 19. udarna divizija, ojačana 12. brigadom i Artiljerijskim divizionom 26. udarne divizije, a podržana 2. haubičkim divizionom i jednom baterijom 4. teškog diviziona Artiljerijske brigade i 3. i 4. tenkovskim bataljonom 1. tenkovske brigade, da nadire pravcem Hreljin — Kastav radi oslobođenja Bakra, Sušaka i Rijeke, a u slučaju jačeg otpora neprijatelja da blokira njegove garnizone u tim mestima;

— 9. udarna divizija, u sadejstvu sa 11. brigadom 26. divizije, da izvrši pomorski desant, slomi otpor neprijatelja i oslobodi ostrva Cres i Lošinj;

— 26. udarna divizija, bez 11. i 12. brigade i Artiljerijskog diviziona, da koncentriše svoje snage i kao drugi ešelon nastupa za 11. korpusom.

Raspored ostalih jedinica Artiljerijske brigade bio je bez promena — Štab brigade, 4. teški divizion (bez jedne baterije) i 5. protivavionski divizion nalazili su se u rejonu Otočca, a 6. protivoklopni divizion je i dalje podržavao jedinice 4. udarnog korpusa na pravcu Ogulin — Generalski Stol.

Armijska baza za snabdevanje premeštena je u Novi i Crikvenicu, a Štab 4. armije će se 19. aprila prebaciti iz Otočca u Novi. Svim jedinicama je naređeno da održavaju međusobnu vezu.

Tim naređenjem Štab 4. armije je usmerio težište svojih dejstava na pravac Kamenjak — Jelenje — Klana, a to je najkraći put za upad u Istru i Slovenačko primorje.[425]

BORBE 11. KORPUSA NA GROBNIČKOM POLJU I UPAD U KLANU

Posle razbijanja nemačkog 1046. puka u Lokvama i Mrzloj Vodici, jedinice 11. korpusa (1. i 2. brigada 43. divizije i 1. brigada 13. divizije, ojačana sa dva diviziona artiljerije i bataljonom tenkova) produžile su 18. aprila da gone neprijatelja u pravcu Gornjeg Jelenja.[426] To gonjenje nije bilo dovoljno energično, tako da je neprijatelj uspeo da zadrži jedinice 43. i 13. divizije na liniji Veliki i Mali pliš — Škrebutnjak i da stvori potrebno vreme da posedne i organizuje novi otpor na Kamenjaku, prirodno pogodnom položaju za odbranu, koji je još bivša jugoslovenska vojska utvrdila za kružnu odbranu.[427]

Uz snažnu podršku artiljerije sa vatrenih položaja iz rejona Gornjeg Jelenja i neposrednu podršku 1. tenkovskog bataljona, jedinice 43. divizije su 19. aprila u 06.00 časova produžile sa napadom i do podne izbile na liniju Jasvina — Tiskvina — severoistočne padine Sviba. Na tim položajima je 43. divizija dobila usmeno naređenje od Štaba 11. korpusa da krene pravcem Platak — selo Trstenik — selo Gomanjce.[428] Njene položaje preuzela je 1. brigada 13. udarne divizije, koja je oko 14.00 časova, podržana vatrom artiljerije iz rejona Škrebutnjak — G. Jelenje, prešla u napad. Zbog veoma ograničenog prostora za manevrisanje 1. tenkovski bataljon nije mogao da efikasno podržava pešadiju. Oko 16.00 časova, posle jake artiljerijske pripreme, levokrilni bataljon 1. brigade 13. divizije je, u sadejstvu sa desnokrilnim bataljonom 6. brigade 19. divizije, zauzeo k 838 i produžio da goni neprijatelja grebenom Kamenjaka prema komunikaciji. Za to vreme je desno krilo brigade naišlo na upornu odbranu neprijatelja u rejonu k 812, odakle su njegova protivoklopna oruđa onemogućavala uvođenje u borbu 1. tenkovskog

[425] ***Zbornik,*** **XI, knj. 4, str. 267, 268, 314, 319—321 i 544;** ***Oslobodilački pohod na Trst,*** **str. 171.**

[426] **Treća brigada 43. divizije nalazila se u rejonu Crnog Luga, gde se pripremala za upad u Istru. Toga dana ona je stigla u rejon Platka. Ostale snage 13. divizije zadržane su u rejonu Lokve — Mrzla Vodica, spremne da se angažuju u pravcu Grobničkog polja. — D. Ribarić,** ***n.d.,*** **str. 244. i S. Tintor,** ***n.d.,*** **str. 210.**

[427] ***Oslobodilački pohod na Trst,*** **str. 169.**

[428] **U maršu navedenim pravcem Artiljerijski divizion 43. divizije, zbog velikog snega i porušenog puta, je morao da ostane u rejonu Platka sve do početka maja. — M. Pajević, n. d., str. 509.**

bataljona. Međutim, kada je levo krilo 1. brigade, u 18.00 časova, prisililo neprijatelja da potpuno napusti Kamenjak i da se povuče preko Grobničkog polja, omogućena je šira upotreba tenkova i oklopnih automobila koji su podržali napad desnog krila 1. brigade. U bliskoj borbi, uz upotrebu ručnih bombi, odbačen je neprijatelj i sa k 812, a zatim je produženo gonjenje prema Grobničkom polju. Neprijatelj se zadržao na prihvatnim položajima Mišac — Hum (k 390) — Čavle, sa namerom da dobije u vremenu za organizovanje odbrane na liniji Potkilavac — Jelenje — Grobnik.[429]

Za to vreme se 2. brigada 13. divizije nalazila na maršu. Ona je u toku noći 19/20. aprila izbila na desno krilo 1. brigade, na liniju Kuk — Kus — Bela peša, gde je zanoćila, dok se 3. brigada, kao divizijska rezerva, kretala za 1. brigadom pravcem G. Jelenje — Kamenjak.

Da bi olakšala izvlačenje 237. pešadijske divizije, koja je odstupala pod jakim pritiskom 19. i 13. udarne divizije, nemačka Borbena grupa »Rajndl« je posela prihvatne položaje na Grobničkom polju u polukrugu oko Jelenja, od Potkilavca pa preko Huma do Grobnika.

Ujutru 20. aprila 13. divizija je produžila napad. Sa odseka Kuk — Bela peša napadala je 2. brigada sa zadatkom da preko Čaplje i Nanosa izbije na liniju Borji — Kilovac. Levo od nje, sa odseka Jasvina — Kamenjak nastupala je 1. brigada 13. divizija, u sadejstvu sa 6. brigadom 19. divizije,[430] prema odseku Potkilavac — Hum, a 3. brigada se i dalje nalazila u divizijskoj rezervi i kretala se iza 1. brigade.

Posle jake artiljerijske i pešadijske vatre 1. brigada je izbila na Hum (k 395), gde se kraće vreme zadržala dok njeno desno krilo nije izbilo na k 328 i dok se 1. i 2. tenkovski bataljon sa Kamenjaka nisu spustili u Grobničko polje da bi podržali 1. brigadu 13. i 6. brigadu 19. divizije. Put od Kamenjaka do Grobničkog polja bio je delimično oštećen pa su tenkovski bataljoni morali čekati da ga inžinjerijske jedinice osposobe za prolaz tenkova.[431]

U međuvremenu dok su se tenkovski bataljoni spuštali u Grobničko polje, a 1. brigada pripremala za napad na Potkilavac, desno krilo 19. divizije je izbilo na liniju Hum (k 390) — Turnjić i povezalo se sa levim krilom 1. brigade na Humu u rejonu k 395. Posle toga su otpočele sa napadom 1. brigada 13. divizije, podržana od 2. tenkovskog bataljona, na Potkilavac, a 6. brigada 19. divizije, podržana od 1. tenkovskog bataljona, na Pothum. Desno krilo 1. brigade je u brzom naletu sa k 328 izbacilo neprijatelja iz Potkilavca i produžilo nastupanje prema Jelenju. Za to vreme je levo krilo 1. bri-

[429] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 691—715.

[430] Desnokrilni, 3. bataljon 6. brigade 19. divizije nastupao je u zoni napada 1. brigade 13. divizije na pravcu k. 448 — Mišac (tt 449) — Potkilavac, a glavnina 6. brigade pravcem Pothum — Jelenje.

[431] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 691—715; M. Babić, *n.d.*, str. 222.

gade, u sadejstvu sa delovima 6. brigade 19. divizije i tenkovima, iz rejona k 395 uspelo da protera neprijatelja iz Dražica.

U nastupanju preko Čaplje 2. brigada 13. divizije je oko 13.00 časova izbila na Kilovac, odakle je podržavala napad jedinica 6. brigade 19. divizije na Gradišče.

Posle zauzimanja neprijateljskih uporišta u Potkilavcu i povlačenja neprijatelja na desnu obalu Rečine, jedinice 1. brigade 13. divizije su u toku noći 20/21. aprila zadržane u rejonu Potkilavac — Mišac, osim 2. brigade, koja je još u toku noći krenula prema Klani da bi stupila u kontakt sa neprijateljem i omogućila koncentraciju divizije na liniji Suho (tt 760) — Birčanin radi napada na Klanu.[432]

Za to vreme se glavnina 43. divizije nalazila u pokretu prema odseku Čabarska Polica — Gomanjce. Njena 3. brigada[433] je uspela da se lako, po bataljonima, prebaci preko bivše jugoslovenske-italijanske granice severno i južno od Klane i da 20. aprila 1. i 2. bataljonom stigne u rejon Brajani — Breza (severno od Kastva), a 3. bataljonom u rejon Lisca (severozapadno od Klane). Istoga dana je 1. brigada, sa kojom se nalazio i Štab 43. divizije, bez dodira sa neprijateljem, u 16.00 časova izbila u rejon Gomanjce i posela položaje na liniji Goljak — Paka — Strani i k 1070, a 2. brigada je stigla do Čabarske Police, gde je oko 18.00 časova stupila u dodir sa neprijateljem. Izviđanjem je ustanovljeno da se neprijatelj u rejonu Čabarske Police nalazi u utvrđenjima i bunkerima koje je još ranije izgradila italijanska vojska. On je sa nekoliko kompresora neprekidno radio na pripremanju puteva za rušenje, kojih je u tom rejonu bilo nekoliko. Da bi sprečila neprijatelja u rušenju puteva, 2. brigada je odlučila da ga napadne u Čabarskoj Polici. Međutim, neprijatelj je 21. aprila primetio pokrete brigade i povukao se od puta na Čabarsku Policu i pripremio za odbranu, tako da napad jednog bataljona 2. brigade nije uspeo. Odmah su preduzete temeljne pripreme da se sledećeg dana preduzme jači i organizovaniji napad.[434]

Sa odseka 1. brigade upućen je, 21. aprila, jedan bataljon preko Plešišća u pravcu sela Lisca, a glavnina brigade se pripremala da protera neprijatelja sa Oslice. U međuvremenu je neprijatelj preduzeo napad iz Klane i Zabiča prema Gomanjcu da bi sa toga pravca odbacio jedinice 43. divizije. Brigada je uspela da odbije napad, ali je odustala od svog već pripremljenog napada na Osliću, a bataljon upućen prema Liscu povukla je u sastav glavnine brigade.

[432] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 691—715; Borbena relacija Štaba 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 312.

[433] Na maršu od Platka do Suhog divizija se kretala po komunikaciji potpuno zatrpanoj snegom, mestimično visokim i do jednog metra, i na više mesta prekopanoj ili zaprečenoj drvenim zasekama, tako da se teže naoružanje tom komunikacijom nije moglo kretati. Štab 43. divizije preduzeo je mere da bi se ta komunikacija u roku od tri dana osposobila za normalan saobraćaj. — Operacijski dnevnik 43. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 27/3, k. 1324.

[434] Bojne relacije 43. divizije od 1. IV do 8. V. 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 25/3, k. 1324.

Toga dana je 3. brigada 43. divizije produžila sa nadiranjem u Istru i otpočela je sa akcijama u neprijateljskoj pozadini. Tako je nien 1. bataljon u toku 20/21. aprila prešao železničku prugu između Jurdana i Jušića, zapadno od Kastva, i ometao saobraćaj neprijatelja u tom rejonu; 2. bataljon je napadao na neprijateljske kamione na putu između Breze i Kastva, dok se 3. bataljon prebacio u rejon Klenovščaka, severoistočno od Buzeta.

Dvadeset prvog aprila, rano izjutra, 13. divizija se nalazila prema Klani u sledečem rasporedu: 3. brigada na odseku k 727 — Suho; 2. brigada, odbacivši prethodno slabije delove neprijatelja, posela je položaje k 696 — k 643 — Kumanovo, a 1. brigada se, kao divizijska rezerva, smestila u rejonu Guslara. U tom rejonu su se nalazili Štab 13. divizije i 2. tenkovski bataljon, dok se motorizovana artiljerija (1. haubički i 3. brdski motorizovani divizion) nije mogla tamo prebaciti.

U rejonu Klane i nešto severnije nalazile su se slabije nemačke snage sastavljene od raznih jedinica: 3. bataljon 15. SS policijskog puka i po jedan bataljon oklopne pešadije (»pancergrenadira«) i Borbene grupe »Rajndl«.[435]

Čim je primetila koncentraciju 13. divizije, nemačka komanda je iz Klane odmah evakuisala komore i materijalna sredstva prema Lipi. Štab 13. divizije je smatrao da će se i ostale snage iz rejona Klane ubrzo povući pa je naredio da se odmah pređe u napad. Tako su jedinice 13. divizije, bez većih priprema, 21. aprila u 09.30 časova otpočele sa napadom na neprijatelja u rejonu Klane.

Treća brigada, podržana od 2. tenkovskog bataljona, svojim desnim krilom nastupala je u zahvatu komunikacije koja vodi prema Klani, a levim krilom preko Širokog rta, takođe, prema Klani. Posle dvočasovne žestoke borbe jedinice 3. brigade su, zahvaljujući efikasnoj podršci 2. tenkovskog bataljona, upale u Klanu i stvorile paniku kod neprijatelja. Za to vreme je i 2. brigada izbila na liniju k 643 — Studena — k 530. Nastavljajući borbe, 3. brigada je u 13.30 časova odbacila neprijatelja sa Kukulja i produžila napad prema k 727. Do 14.30 časova 3. brigada je potpuno ovladala Klanom i izbila na liniju k 663 — severni deo Sv. Roka. Pošto je neprijatelj pružao ogorčen otpor iz Sv. Roka, Štab 13. divizije je naredio 2. brigadi da jednim bataljonom napadne tog neprijatelja sa jugoistočne strane.

Dok su se jedinice 13. divizije sređivale za napad na neprijatelja u Sv. Roku, nemačka 188. brdska divizija je preko Zabiča i Lipe hitala prema rejonima Pake i Klane. Njen čeini, 903. puk je stigao u Skalnicu, gde je prihvatio posadu koja se povukla iz Klane, i 21. aprila u 16.00 časova prešao u protivnapad nanoseći glavni udar pravcem k 605 — k 663 — Klana, a pomoćni sa k 540 na snage

[435] **Ostaci nemačke 392. legionarske divizije su se baš tada, u okviru Borbene grupe »Rajndl«, preformirali u nove jedinice, pri čemu su izdvojeni već sasvim malobrojni vojnici hrvatske narodnosti da bi ih uputili u Zagreb. — *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 183, 184 i 188.**

2. brigade na odseku k 643 — k 583. Na pravcu glavnog udara 903. puk je odbacio 3. brigadu iz Klane na liniju Drnovo — zapadne padine Širokog rta, ali u samu Klanu tada nije ušao, i ona se nalazila pod obostranom vatrom. Na pomoćnom pravcu, 2. brigada je uspela da odoli svim napadima neprijatelja, i on se zadržao na položajima koje je do sumraka zauzeo i na njima se počeo utvrđivati.[436]

U momentu naglog prodora neprijatelja prema Klani, u njoj se zatekla jedna tenkovska četa 2. tenkovskog bataljona koja se baš tada popunjavala municijom i pogonskim gorivom. Pošto se uz tenkovsku četu nije nalazila nijedna pešadijska jedinica za njeno neposredno osiguranje, ona je bila prinuđena da se što pre povuče; tom prilikom neprijatelj je uspeo da jedan tenk uništi a jedan teže ošteti i zapleni.[437]

Zbog iznenadne pojave jačih snaga neprijatelja u rejonu Klane, Štab 13. divizije je odlučio da uvede u b
gadu, sa ciljem da posedanjem položaja severozapadno od Klane, Grmada — Pliš — Kukulj, spreči dalje nadiranje neprijatelja, a zatim, posle sređivanja ostalih jedinica divizije, osloncem na te položaje da udari u levi bok neprijatelja na odseku Skalnica — Klana. U tom cilju je, u toku noći 21/22. aprila, jedan bataljon 1. brigade poseo Kukulj i greben Pliša istočno od sela Lazi, a u 08.30 časova su i ostale snage te brigade krenule iz rejona Guslara preko Ovčja na liniju Grmada — Pliš. Treća brigada je zadržana na položajima Drnovo— zapadne padine Širokog rta. Međutim, neprijatelj je i u rejonu Gomanjca, na odseku 43. divizije, uspeo da odbaci jedinice njene 1. brigade i Primorsko-goranskog odreda i da ugrozi desni bok i pozadinu 13. divizije u rejonu Klane. U takvoj situaciji, Štab 13. divizije je naredio 2. brigadi da se hitno prebaci u rejon Trstenik — Železna vrata.[438]

U najkritičnijoj situaciji po neprijatelja na riječkom frontu, on je uspeo da u širi rejon Klane pravovremeno privuče sveže snage 188. brdske divizije. Time se, na tom delu fronta, znatno promenio odnos snaga u korist 97. armijskog korpusa, tako da su jedinice 13. udarne divizije bile prisiljene da pređu u odbranu.

U popodnevnim časovima 22. aprila glavnina nemačke 188. brdske divizije nastupala je na frontu od Zabiča do Klane. Na pravcu Zabiče — Paka napadali su delovi 904. puka, od Lisca prema Liščiću i Plišu napadao je 902. puk, na odseku Klana — Sv. Rok nalazio se 903. puk a na njegovom desnom krilu 3. bataljon 15. SS puka.

Nemački 902. puk je u 13.20 časova preduzeo jak napad na bataljon 1. brigade 13. divizije na položajima Pliš — Kukulj i odbacio

[436] ***Zbornik,*** **XI, knj. 4, str. 691—715;** ***Oslobodilački vohod na Trst,*** **str. 184 i 237.**

[437] **Prilikom izvlačenja tenkovske čete, jedan tenk nije mogao da upali motor pa je tada došao drugi tenk da ga izvuče. Kada je posada izašla da zakači tenk, neprijatelj je izvršio napad. Tu su poginuli vozač i nišandžija na topu tenka. Neprijatelj je uništio tenk sa neispravnim motorom a ispravan tenk zaplenio. — Borbena relacija 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 312; M. Babić,** ***n.d.,*** **str. 224.**

[438] ***Zbornik,*** **XI, knj. 4, str. 691—715.**

ga sa tih položaja. U takvoj situaciji, Štab 1. brigade je naredio jednom bataljonu koji se sa Guslara već nalazio u pokretu prema Plišu da napadne neprijatelja na Plišu a drugom bataljonu da posedne položaje na odseku k 832 — Plešišće, zatvori pravac Paka — Klana i time obezbedi bok i pozadinu brigade u rejonu Klane. Bataljon koji je potisnut sa grebena Pliša i Kukulja povukao se na Suho, gde je smenio jedinice 3. brigade koje su se, zbog izvlačenja 2. brigade, rokirale ulevo prema k 643.

Napad bataljona na Pliš nije uspeo, posle čega je usledio protivnapad neprijatelja i bataljon je prisiljen da se povuče na položaje Matnišće — k 727. Međutim, delovi nemačkog 902. puka su obilaznim manevrom preko Kukulja (k 832) i Dletva izbili na komunikaciju Paka — Klana južno od Plešišća i time došli iza leđa jedinicama 1. brigade, koje su se brzo snašle i posle dvadesetminutne borbe prsa u prsa odbacile neprijatelja i zadržale svoje položaje. Ta kratka, ali žestoka borba završena je u 17.20 časova. Ali su, već u 17.30 časova, delovi nemačkog 904. puka iz rejona Pake napali desnokrilni bataljon 1. brigade, koji se nalazio na položajima k 832 — Plešišće, i odbacili ga prema k 620. To koriste odbačeni delovi nemačkog 902. puka pa ponovo prelaze u napad i zauzimaju k 727, čime su prisilili bataljon da napusti Matnišće i da se povuče prema Suhom i Širokom rtu.

Kod 3. brigade situacija je ostala, uglavnom, nepromenjena. Brigada je odbila slabije napade delova nemačkog 903. puka i zadržala se na svojim položajima.

Borbe na odseku 13. divizije prestale su oko 19.30 časova, i ona je zanoćila na liniji Trstenik — Železna vrata — Suho — Široki rt — k 643. Pokušaj divizije da u toku 22. aprila ponovo oslobodi Klanu nije uspeo, jer su u taj rejon pristigle jače snage neprijatelja. Međutim, ona je upornim i efikasnim borbama sprečila dublje prodore neprijatelja i tako zaštitila desni bok 19. divizije na frontu prema Rečini, stvorivši potrebno vreme i prostor za angažovanje svežih snaga, 26. divizije, u tom rejonu.[439]

BORBE 19. UDARNE DIVIZIJE DO IZBIJANJA NA RECINU

Oslobođenje Bakra

Na osnovu naređenja Štaba 4. armije,[440] Štab 19. udarne divizije je 17. aprila u 23.00 časa izdao usmeno naređenje štabovima brigada da 18. aprila u 05.00 časova njihove jedinice produže napad na neprijatelja pred svojim frontovima i da ga odbace, a zatim energično gone.

[439] ***Zbornik,*** **XI, knj. 4, str. 691—715; Borbena relacija 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 312.**

Naređenje Štaba 4. armije Op. br. 75 od 17. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/5, k. 311.

Borbe su počele 18. aprila oko 04.30 časa napadom 6. udarne brigade na k 340 i Glavčinu, a oko 06.30 časova i 14. udarne brigade na Trebestin vrh. Neprijatelj je pružao ogorčen otpor, tako da je nadiranje 19. udarne divizije, i pored nadvišavajućeg zemljišta sa njene strane, bilo jako otežano, naročito zbog jake i precizne artiljerijske i minobacačke vatre neprijatelja. Nasuprot tome, artiljerijska podrška 19. divizije bila je u početku prilično slaba, jer je neprijatelj uspeo da tako maskira svoje položaje da je trebalo više vremena dok su se uočili njegovi vatreni ciljevi i položaji, koje je artiljerija trebalo da uništi ili neutrališe.[441]

I pored opšte vatrene prednosti branioca, 6. brigada je uspela da koncentričnom vatrom minobacača i unakrsnom vatrom iz pešadijskog automatskog oružja na Glavčinu i k 340 neutrališe neprijatelja i da pod zaštitom tako organizovane i izvedene vatre streljački stroj skoro bez gubitaka izbije na jurišno odstojanje. U 08.15 časova izvršen je poslednji vatreni pritisak, a zatim je na juriš osvojena Glavčina, posle čega je pala i k 340. Gonjen vatrom i pokretom, neprijatelj je uz osetne gubitke nabačen u selo Praputnjak, gde se našao obuhvaćen sa oba krila, i to sa tri bataljona 6. brigade i jednim bataljonom 5. brigade koji se nalazio na Crnom vrhu.

Uprkos kritičnoj situaciji u kojoj se našao, neprijateljski bataljon u Praputnjaku nastavio je da pruža veoma ogorčen otpor. Težeći da se oslobodi pritiska na Praputnjak, neprijatelj je u 09.00 časova koncentrisao snažnu artiljerijsku vatru po bataljonu 5. udarne brigade na Crnom vrhu, a zatim je prešao u energičan protivnapad ne slabeči koncentričnu artiljerijsku, minobacačku i pešadijsku vatru po položajima Crnog vrha. Već u 09.30 časova neprijatelj je odbacio sa Crnog vrha bataljon 5. brigade koji se, zahvaljujući svojoj upornosti, uspeo zadržati na njegovim južnim padinama, održavajući tesan kontakt sa napadačem. Posle delimičnog uspeha na svome desnom krilu, neprijatelj je preneo artiljerijsku vatru na jedinice 6. brigade, koje su do tog vremena izbile na samu istočnu ivicu sela Praputnjaka. Uvodeći u borbu jedan svež bataljon iz rezerve, neprijatelj je uspeo da protivnapadom prisili jedinice 6. udarne brigade da se povuku na k 340 i Glavčinu. Svi dalji, iako žestoki, napadi neprijatelja sa ciljem da u toku popodneva 18. aprila ovlada tim položajima nisu uspeli.

U međuvremenu, oko 13.00 časova, 1. bataljon 6. udarne brigade i 4. bataljon 5. udarne brigade, uz podršku artiljerijske vatre, pokušali su da napadom povrate položaje na Crnom vrhu, ali su odbijeni snažnom vatrom nepriiatelja. Uskoro je ponovljena artiljerijska priprema napada i u 14.30 časova napad je uspeo. Crni vrh je zauzet i sa nje?a se sve do noći nastavilo sa pritiskom na neprijatelja u selu Praputnjaku, ali bez uspeha. I pored velikih gubitaka koje je trpeo,

[441] Operativni izveštaj 2. bataljona 6. brigade od 26. IV 1945. za 15, 16, 17. i 18. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 10/22, k. 1019-1.

naročito od minobacača, neprijatelj je pružao ogorčen otpor, uspevši da spreči svako nadiranje prema Praputnjaku.

Desna kolona, 14. udarna brigada, imala je zadatak da u toku 18 aprila, dejstvom preko Trebestin vrha, Klobučine i Jelovke, izbije na komunikaciju Praputnjak — Skrljevo i time ugrozi odstupnicu neprijatelja iz rejona Praputnjaka. U povoljnim uslovima očekivalo se da jedinice 14. brigade svojim dejstvom iz pozadine mogu učestvovati u uništenju neprijatelja u širem rejonu Praputnjaka.

U toku prepodneva 18. aprila, očekivani manevarski uspesi 14. brigade nisu postignuti. Osnovni uzrok tome bio je, svakako, slaba artiljerijska podrška, dobro maskirani i branjeni položaji neprijatelja, tako da je brigada sporo nadirala. U poslepodnevnim časovima je izvršena kratka, ali veoma uspešna koncentracija artiljerijske vatre po položajima na Trebestin vrhu, u 15.30 časova je usledio napad. Posle kraće borbe neprijatelj je, uz teške gubitke, odbačen sa tog vrha, a zatim je gonjen vatrom i pokretom sve do severoistočnih padina Kneže, gde se nalazila njegova prihvatna linija. Na toj liniji je borba vođena sve do noći, ali bez većih rezultata. Pred mrak se neprijatelj i pred frontom 6. i 5. brigade organizovano i postepeno izvukao iz borbe i poseo ranije uređene položaje na liniji Svib — Krasica — Rebar. To su bili položaji koji su neposredno štitili Skrljevo i Bakar.[442]

Za pojačanje 19. divizije, u toku 18. aprila stigla je 12. brigada 26. divizije. Njenim dolaskom i sužavanjem fronta napada, usled dnevnog napredovanja 19. divizije i geografskog položaja Bakarskog zaliva, došlo je do gomilanja snaga na relativno uskom frontu napada.

Ceneći nastalu situaciju pred svojim frontom, Štab 19. divizije je došao do zaključka da bi, pri povoljnom razvoju operacija, u toku sutrašnjeg dana mogao odbaciti neprijatelja, oslobodi grad Sušak ili neposredno ugroziti neprijatelja u njemu i forsirati reku Rečinu. S obzirom na takvu procenu situacije, on je u 18.00 časova izdao zapovest za produženje napada, kojom je naredio:

— 12. udarnoj brigadi, ojačanoj Artiljerijskim divizionom 26. divizije i podržanoj sa 2. haubičkim divizionom Artiljerijske brigade 4. armije, da odmah smeni jedince 6. i 5. udarne brigade na odseku k 340 — Glavčina — Crni vrh, a zatim da glavnim snagama nadire pravcem Klobučina — Učevac — Vojskovo i obuhvati selo Skrljevo sa severne strane, a pomoćnim snagama da nastupa pravcem Crni vrh — Rebar — Vitoševo, obuhvatajući Skrljevo sa južne strane. Po ovlađivanju Skrljevom, glavnim snagama izbiti na liniju Točila —- Draga — Martinščica, gde preći u odbranu, a ostalim snagama očistiti rejon Kostrena Sv. Lucija i Kostrena Sv. Barbara od zaostalih neprijateljskih vojnika;

—• 14. udarnoj brigadi, ojačanoj sa 2 bataljona 6. brigade i 1. brdskim artiljerijskim divizionom, da usmeri svoje nadiranje prav-

[442] ***Zbornik,*** **XI, knj. 4, str. 726—751; Relacija 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6, k. 1021.**

cem k 398 — Kneža — k 294, održavajući vezu sa desnim krilom 12. udarne brigade. Po izbijanju 12. brigade na Vojskovo, preuzeti taj rejon i postaviti obezbeđenje na Osojima, Drenovima, Gradini i Vojskovu, obezbeđujući se od Kamenjaka, Kikovice i Čavla;

— divizijskoj rezervi (5. udarna brigada, 2 bataljona 6. brigade i 2. haubički motorizovani divizion) da se nalazi u rejonu Hreljin — Dol Mali — Ružić Selo, spremna za uvođenje u borbu, i to: 5. brigada na pravcu dejstva 12. brigade, dva bataljona 6. brigade na pravcu nadiranja svoje brigade, na desnom krilu divizije, a 2. haubički motorizovani divizion da podržava nastupanje 12. brigade, izvršavajući zadatke koje mu budu postavljali štabovi 12. brigade i 19. divizije.

Štab 19. divizije naredio je da se smena jedinica 5. i 6. brigade izvede u toku borbe, tako da neprijatelj dobije utisak da je to uvođenje u borbu pojačanja a ne smena.[443]

Noću 18/19. aprila nemački ojačani 1048. puk se povukao na položaje Njigovi — Učevac — ž. st. Bakar — Vitoševo — k 217, zadržavajući deo snaga na Kneži — Klobučini i Jelovki. Zapadno od Bakra nalazio se 705. bataljon za osiguranje (bez 1. čete, koja je bila na ostrvu Cresu), sa štabom u Trsatu, a u toku 19. aprila u taj rejon je pristigla i 2. četa 1209. bataljona za osiguranje.[444]

Bataljoni 14. brigade prešli su u napad 19. aprila u 06.00 časova, natkriljavajući neprijateljsko levo krilo sa severoistočne strane. Neprijatelj je pružao jak otpor sa dobro maskiranih i pogodnih za odbranu položaja Njigovi — Ponikve — Učevac. Razvila se žestoka borba u kojoj je branilac do 10.00 časova uspeo da zadrži sve položaje. Tada je 1. brdski artiljerijski divizion, sa vatrenih položaja iz rejona Meja-Gaj — Hreljin, ostvario veoma uspešnu petnaestominutnu koncentričnu vatru po položajima neprijatelja na Učevcu. Pod zaštitom te vatre, 3. bataljon 14. brigade je izbio na jurišni položaj i jurišem odbacio neprijatelja sa Učevca, a zatim energično gonio neprijatelja prema Vojskovu. I tu je neprijatelj pružao veoma žilav otpor sve do 17.00 časova, kada je posle uspešne koncentrične artiljerijske vatre i udara pešadije odbačen i sa tih položaja.

Dva bataljona 6. brigade, koja su dejstvovala na desnom krilu 14. brigade, nadirala su duž komunikacije Ostrovice — Kamenjak. Oni su do 16.00 časova, u sadejstvu sa levim krilom 13. divizije, ovladali Kamenjakom i odbacili neprijatelja preko Grobničkog polja. Dalje napredovanje je bilo otežano otporom neprijatelja sa linije Mišac — Pothum, pa su se bataljoni zadržali na dostignutoj liniji održavajući dodir sa neprijateljem upućivanjem stalnih patrola.

Odbacivanjem neprijatelja sa Kamenjaka i izbijanjem jedinica 19. divizije na jugoistočnu ivicu Grobničkog polja, stvoreni su po-

[443] **Zapovest Štaba 19. divizije od 18. IV 1945. u 18.00 časova, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/2, k. 1021.**

[444] ***Zbornik,* XI, knj. 4, str. 726—751.**

voljni uslovi za razvijanje i upotrebu motorizovanih jedinica u pravcu Potkilavca i Jelenja.

Nadirući određenim pravcem. 12. brigada je vodila manje borbe • dbacila slabije neprijateljske delove sa Klobučine i Jelovke i već * 15 časova stupila u tesan kontakt sa neprijateljem na liniji Učeac — ž st. Bakar — Vitoševo. Još u toku nastupanja 12. brigade, Stab 19- divizije je doneo odluku i u 09.00 časova naredio da se dva bataljona 5. brigade (1. i 3), pod komandom komandanta 5. brigade, kreću pozadi desnog krila 12. brigade i da se po padu ž. st. Bakar i Vojskova uvedu u borbu i produže nadiranje u pravcu Orlaca i Veternice i tako stvore povoljne uslove za sutrašnji napad na Sušak.[445]

Otpor neprijatelja pred frontom 12. brigade bio je veoma žestok. Svoja automatska oružja on je rasporedio rastresito po frontu i dubini, tako da ih je bilo teško ne samo uočiti već i artiljerijskom vatrom uništiti ili neutralisati. Borbu 12. brigade podržavao je 4. tenkovski bataljon, ali je njegova upotreba bila ograničena samo na glavne puteve, koji su mestimično bili minirani ili držani pod uspešnom vatrom protivoklopnih topova neprijatelja. Pored toga, neprijatelj je podržavan uspešnom vatrom iz obalskih utvrđenja u rejonu Bakra, Martinščice a još više snažnom vatrom obalskih baterija osposobljenih za dejstvo i prema unutrašnjosti iz rejona Kostrena Sv. Lucija — Sušak — Rijeka. Tako je, uspešno organizovanim sistemom vatre, neprijatelj uspeo da sve do 17.00 časova onemogući dalje nadiranje 12. brigade. U 17.00 časova, pred sam pad Vojskova, popustio je otpor neprijatelja u rejonu ž. st. Bakar, gde su u borbu uvedena i dva bataljona 5. brigade. U 18.00 časova oslobođen je Bakar a do 19.30 časova dva bataljona 5. brigade izbila su na liniju Mavrinci — Bajte — istočne padine Veternica, a 12. brigada zapadno od Kukuljanovo — Skrljevo — Sv. Kuzam. Koristeći pokrivenost zemljišta, naseljena mesta i umešno korišćenje vatre, neprijatelj je uspeo da se, uz prihvat 705. i dela 1209. bataljona za osiguranje, izvuče iz borbe i posedne za odbranu nadvisujuće položaje na liniji: Cernik . — Veternice — Točila — leva obala potoka Martinščica. Na toj liniji su prednji delovi 19. divizije održavali dodir sa neprijateljem.[446]

Oslobođenje Sušaka

Razmatrajući situaciju na kraju dana 19. aprila, Štab 19. **divido°šao** je do zaključka da neprijatelj nije više u pogodnoj situaciji da **se** brani **u** gradu Sušaku, a pogotovu nije u povoljnoj situaciji za aktivnu odbranu reke Rečine. Do takvog zaključka došlo se na os-

445 Operacijski dnevnik 5. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 29/2,

446 Zbornik, XI, kni- **4, str. 726—751; Relacija 19. divizije, Borbena relacija 4. armije i Operativni izveštaj 26. divizije od 22. IV 1945, AVII, arhiva** NOP-a, br. reg. **1/6 i 1/2, k. 1021 i 312.**

novu rezultata postignutih u trodnevnim uspešnim borbama i što je opšti odnos snaga, u ljudstvu i borbenoj tehnici, bio na strani 19. divizije. Pored toga, izbijanjem na Grobničko polje omogućena je uspešna upotreba tenkova a time i efikasnija podrška jedinica 19. divizije, a uspešno napredovanje 13. divizije 11. korpusa prema Klani i Studenoj prisiljavalo je neprijatelja da i tamo angažuje deo svojih snaga. Imajući sve to u vidu, Štab 19. divizije doneo je odluku da 20. aprila produži dejstva radi oslobođenja Sušaka i odbacivanja neprijatelja na desnu obalu reke Rečine, kao i forsiranja te reke na pogodnim mestima da bi stvorio mostobran za napad i oslobođenje Rijeke.[447]

Na osnovu te odluke, jedinice su 19. aprila uveče dobile usmenu zapovest od Štaba 19. divizije za napad radi obuhvata Sušaka i Rijeke sa severne strane. Po toj zapovesti, one su imale zadatke:

— 6. brigada, ojačana 1. tenkovskim bataljonom, po proterivanju neprijatelja sa Huma i iz sela Pothuma da glavnim snagama izbije na Rečinu na odseku Kukuljani — Jelenje i kod sela Martinova je forsira, a zatim, u sadejstvu sa jedinicama 14. brigade, obrazuje širi mostobran za dalja dejstva jačih snaga u pravcu Sv. Matej i južno prema Rijeci;

— 14. brigada da ovlada rejonom sela Mavrinci — Cernik — Čavle, a zatim produži nadiranje prema odseku Skaroni — Lukeži — Mikelji — Kačani, forsira Rečinu kod sela Lukeža i, u sadejstvu sa jedinicama 6. brigade, obrazuje mostobran;

5. brigada, ojačana 4. tenkovskim bataljonom, da produži napad prema Orlacu i Veternicama, izbije na Kljun, a zatim napadne neprijatelja na odseku Trsat — Sv. Ana, i

— 12. brigada 26. divizije da napadne neprijatelja i prodre u jugoistočni deo Sušaka.[448]

Dvadesetog aprila u 08.00 časova otpočela je borba na ćelom frontu 19. divizije. Na krajnjem desnom krilu divizije napadala je 6. udarna brigada, a desno od nje nalazile su se jedinice 13. divizije. Zbog nemogućnosti da u početnoj fazi borbe u svojoj napadnoj zoni efikasno upotrebi dva bataljona 1. tenkovske brigade, komandant 13. divizije ih je stavio na raspolaganje komandantu 6. brigade da mu sadejstvuju u napadu na odsek Mišac — Hum (k 390) — Grobničko polje. Posle veoma uspešne koncentrične artiljerijske vatre po položajima na k 390, pešadija 6. brigade je, uz podršku tenkova, oko 11.00 časova odbacila neprijatelja sa tih položaja, zatim je produžila napad grebenom Huma prema k 395, a delom snaga sa tenkovima prodrla u selo Pothum. Neprijatelj je pokušao da, uz upotrebu pancerfausta (Panzerfaust)[449] i minobacača, pruži jači otpor i zadrži dalje nastupanje jedinica 6. brigade, ali mu to, zbog njihovog energičnog napada, nije pošlo za rukom. On je već oko 11.30 časova bio prisiljen da

[447] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 726—751.**

[448] **Relacija 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6, k. 1021.**

[449] **To je oružje za blisku borbu protiv oklopnih sredstava i za rušenje lakih fortifikacijskih objekata.**

se povuče prema Jelenju, gonjen uspešnom vatrom, a zatim i pokretom 6. brigade i tenkova, posle čega su se privremeno pridati tenkovski bataljoni vratili u sastav 13. divizije, koja je nastupala prema Klani.

Uspešna dejstva na pravcu Hum — Jelenje prisilila su dve čete neprijatelja na Mišcu da se odmah po padu Huma neuredno povuku prema Potkilavcu, trpeći osetne gubitke. U 12.00 časova desnokrilni bataljon 6. brigade proterao je neprijatelja iz Potkilavca a u 13.30 časova i sa Kilovca, a zatim je u rejonu sela Martinova izbio na Rečinu. U međuvremenu dva bataljona 6. brigade, koja su gonila neprijatelja sa Huma, oko 12.30 časova odbacila su ga i iz Jelenja. Izbijanjem na Rečinu, brigada se pripremala da je u toku noći 20/21. aprila forsira.[450]

Jednovremeno sa nastupanjem 6. brigade nadirala je i 14. brigada, desnim krilom u pravcu Lukeža a levim krilom preko Grobnika, prema odseku Ilovik — Kačani. Desno krilo brigade je relativno lako, već u 13.00 časova 20. aprila, izbilo preko Grobničkog polja i Pothuma u Jelenje, ali je glavnina brigade, koja je nastupala preko sela Grobnika, nadirala nešto sporije. I pored toga što je uspešno napredovanje 6. brigade prema Jelenju olakšavalo nastupanje 14. brigade prema Grobniku, ipak je otpor neprijatelja bio veoma jak pa je usporio pokret napada. Naročito snažan otpor neprijatelj je pružio na prirodno pogodnim položajima za odbranu u rejonu Grobnika i Turnjića. Podržan snažnom i efikasnom artiljerijskom vatrom iz rejona Rijeke, on je na tim položajima davao otpor sve do 17.00 časova, iako je i sam obasipan artiljerijskom i minobacačkom vatrom. Konačno, oko 17.00 časova napustio je te položaje, više zbog uspešnog dejstva 6. brigade, čime je ugrožen njegov levi bok, nego zbog efikasnosti frontalnog pritiska, i povukao se na položaje u rejonu sela Lubana, na desnoj obali Rečine.[451]

Pred mrak 20. aprila, po dva bataljona 6. i 14. brigade forsirala su Rečinu kod Zoretića, Martinova i Lukeža. Potiskujući neprijateljske patrole i manja odeljenja sa desne obale Rečine, oni su proširivali mostobran nadirući severoistočnim padinama k 514, k 495 i Lubana (tt 499). Te snage 19. divizije vodile su u toku noći 20/21. aprila ogorčene borbe u težnji da ovladaju tim veoma važnim položajima pre nego što bi neprijatelj uspeo da na njima organizuje čvršću odbranu. Tek u 02.30 časa 21. aprila 3. bataljon 14. brigade je uspeo da na juriš osvoji Luban (tt 499), a zatim je u taj rejon mostobrana prebačen i 4. bataljon iste brigade. Ta dva bataljona su u toku cele noći, uz najveće naprezanje, nastojala da učvrste i prošire stvoreni mostobran.

Uočavajući značaj Lubana (tt 499), kao taktičkog ključa tih položaja, neprijatelj je svim silama nastojao da, i pored teških gubitaka koje je tom prilikom imao, zauzme Luban i likvidira mostobran 19.

[450] **Relacija 6. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8, k. 1022.**
[451] **Relacija 14. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6, k. 1023.**

divizije. Uporno nastojeći da ostvari taj svoj cilj, on je u 05.00 časova 21. aprila, posle veoma snažne koncentrične artiljerijske i minobacačke vatre po slabo utvrđenim streljačkim položajima 14. brigade, uspeo da protivnapadom odbaci te jedinice sa Lubana na njegove istočne padine, gde su bile prihvaćene od jedne čete iz rezerve. Jedinice 14. brigade zadržale su se na istočnim i severoistočnim padinama k 495 i Lubana (tt 499), gde su ostale u tesnom dodiru sa neprijateljem vodeći i dalje teške borbe i sprečavajući ga da izvrši dublji prodor, odbaci ih na levu obalu Rečine i likvidira mostobran.[452]

Istovremeno je i 5. brigada, ojačana 4. tenkovskim bataljonom, produžila napad prema odseku Kljun — Orlac — Veternice, sa ciljem da zauzme te položaje, a zatim, osloncem na njih, u sadejstvu sa 12. brigadom 26. divizije, da napadne neprijatelja i oslobodi Sušak. Brigada je posle snažne artiljerijske i tenkovske podrške savladala otpor neprijatelja na tim položajima, nanela mu osetne gubitke i u 11.00 časova 20. aprila prisilila ga da se povuče u pravcu Trsata. Za to vreme je 4. tenkovski bataljon, koristeći uspešno napredovanje 14. brigade pravcem Čavle — Grobnik, izbio na komunikaciju Čavle — Sušak, a zatim upao u selo Svilno, usled čega je ubrzp pao i Kljun. Dalji zadatak tog bataljona bio je da neposredno podržava desno krilo 5. brigade pri napadu na Sušak sa severne strane.

Do 12.00 časova brigada je zauzela borbeni poredak za napad na liniju Kljun — Orlac — Veternice, sa koje je u 12.30 časova preduzela napad na položaje neprijatelja severoistočno od Trsata i Sv. Ane. Kada je streljački stroj 5. brigade krenuo u napad, dočekan je jakom i preciznom artiljerijskom vatrom sa Sv. Katarine i Sv. Ane. Naročito snažna vatra koncentrisana je na odsek Orlac — Veternice. Neprijatelj je pojačao svoju artiljerijsku vatru dejstvom pešadijskog automatskog oružja, tako da je pokret streljačkog stroja pešadije zadržan sve do pred mrak, kada su se bataljoni sredili i u 19.30 časova, pod zaštitom sopstvene artiljerijske vatre, produžili nastupanje. Podržana sopstvenom artiljerijom, brigada se prebacivala u pravcu neprijateljskih položaja. Artiljerija je obasipala vatrom neprijateljske položaje severno od Trsata i Sv. Ane, a jednim delom je i kontrabatirala[453] neprijateljske baterije na vatrenim položajima na Sv. Katarini i Sv. Ani. Istovremeno sa napadom pešadije pokušao je i 4. tenkovski bataljon da se duž komunikacije probije u Trsat. Uočivši to, neprijatelj je ponovo otvorio snažnu artiljerijsku i minobacačku vatru iz svih oruđa po tenkovima i streljačkom stroju brigade. Međutim, već je bilo kasno. Prvi streljački stroj se nalazio u bliskom kontaktu sa neprijateljem, tako da njegova artiljerija nije znatnije uticala na dalje prodiranje tog streljačkog stroja, koji se izvrsno sna-

[452] **Relacija 6. i 14. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8 i 1/6, k. 1022 i 1023; Danilo Damjanović, *Šesta dalmatinska brigada,* Beograd 1969, str 240 (ubuduće: D. Damjanović, n.d.).**

[453] **Kontrabatiranje je termin koji označava dejstvo sopstvene artiljerije protiv neprijateljske artiljerije na vatrenim položajima.**

šao u bliskoj borbi. Koristeći međuprostore u neprijateljskom rasporedu, a pod zaštitom mraka, pojedina odeljenja, vodovi pa i čete smelo su prodirali u dubinu neprijateljske odbrane. Kada je u 22.00 časa preduzet opšti juriš, jedna četa 5. brigade, koja se duboko probila u pravcu Sv. Ane, napala je na prepad jednu neprijateljsku bateriju, gde je posadu zarobila a oruđa zaplenila i odmah ih upotrebila u daljoj borbi protiv neprijatelja. To je još više izazvalo zabunu kod neprijatelja pa se on ubrzano povlačio u pravcu Sušaka, energično gonjen od jedinica 5. brigade.[454]

Zbog tako energičnog gonjenja neprijatelj nije mogao da se zadrži, organizuje odbranu i pruži otpor ispred ili na samoj periferiji grada, već je potisnut u sam Sušak, gde su pojedine grupice neprijatelja samoinicijativno, ali nepovezano, pružale žestok otpor. To je dalo mogućnost neprijateljskom komandovanju da sredi i poveže svoje snage i organizuje odbranu u mestu, zbog čega su ulične borbe u Sušaku produžene i u toku 21. aprila.[455]

U tim borbama za Trsat, a naročito u uličnim borbama za Sušak, 4. tenkovski bataljon nije mogao da se potpunije angažuje zbog jake protivoklopne odbrane neprijatelja. Pružajući žilav otpor, branilac je upotrebljavao protivoklopne topove, pancerfauste i flaše sa zapaljivom smešom, tako da je u čišćenju zgrada angažovana samo pešadija dok su je tenkovi podržavali vatrom.

I 12. brigada je, 20. aprila izjutra, produžila napad sa položaja na koje je izbila prethodne večeri. Ona je brzo odbacila slabijeg neprijatelja ispred Kostrene Sv. Lucije, a zatim je glavnim snagama nadirala opštim pravcem Draga — Martinščica — Sušak a pomoćnim prema Kostreni Sv. Barbari. Nešto jači otpor neprijatelj je pružao na liniji Draga — k 219, ali je posle uspešne artiljerijske vatre odbačen. Međutim, ogorčen otpor neprijatelj je pružio na desnoj obali potoka Martinščice, a naročito sa k 206, sa koje je uspeo da zadrži pokret jedinica 12. brigade severno i južno od nje. Na toj liniji borba je vođena gotovo ceo dan i kada se došlo do uverenja da k 206 neće biti osvojena u toku dana. Štab 19. divizije je sugerisao Štabu 12. brigade da pokuša sa bataljonima da se probije preko potoka Martinščice južno od k 206 i izbije na istočnu ivicu Sušaka. Taj manevar je uspeo i dva bataljona 12. brigade su pred mrak 20. aprila izbila na železničku prugu na istočnoj periferiji Sušaka, gde je neprijatelj pružio jak otpor, tako da se borba produžila preko cele noći, bez većih rezultata.

Sutradan, 21. aprila u 05.00 časova, 5. i 12. brigada su preduzele opšti napad. Posle jačeg otpora neprijatelja, koji je ubrzo slomljen, jedinice ove brigade, vodeći ulične borbe, prodirale su kroz grad prema Rijeci. U 09.00 časova 1. bataljon 5. brigade izbio je na most na Rečini koji spaja Sušak sa Rijekom. Četvrti tenkovski bataljon je imao zadatak da pokuša da zauzme neoštećen most preko Rečine u

[454] **Relaciia 5. brigade i Relacija 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8 i 1/6. k. 1010 i 1021.**

[455] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str, 726—751,**

Sušaku. Ali, taj zadatak nije mogao da izvrši, jer je neprijatelj mostove, još ranije pripremljene za rušenje, porušio posle povlačenja svojih snaga.

Za to vreme deo snaga 12. brigade vodio je borbu sa neprijateljem koji je ostao na k 206, i nije mu dozvolio da se pravovremeno izvuče. Izbijanjem 12. brigade u rejon Sušaka, taj neprijatelj je bio potpuno odsečen i okružen. Trpeći teške gubitke i videći da je u bezizlaznoj situaciji, on je odlučio da se preda.[456]

Tako je Sušak, posle žestokih uličnih borbi, oslobođen 21. aprila u 14.00 časova.

Od početka napada sa linije Fužine — Hreljin — Kraljevica pa do oslobođenja Sušaka i izbijanja na Rečinu, pred glavni odbrambeni pojas nemačkog 97. armijskog korpusa, jedinice 19. udarne divizije su ispoljile veliku manevarsku sposobnost, hrabrost i izdržljivost u borbi. Vešto kombinujući vatru i pokret i primenjujući obuhvatne manevre one su za relativno kratko vreme odbacile neprijatelja sa više dobro utvrđenih i maskiranih uzastopnih položaja, podržanih snažnom vatrom artiljerije iz rejona Sušaka, Rijeke i sa desne obale Rečine.

Uspešno smenjujući jedinice makar i za kraće vreme, Štab 19. divizije im je davao mogućnost da predahnu i da se srede da bi odmah posle toga ponovo stupile u borbu i sa još većim elanom produžile nadiranje.

Artiljerija je efikasno podržavala nastupanje pešadijskih i tenkovskih bataljona. Istina, upotreba tenkova je bila gotovo isključivo vezana za komunikacije, izuzev na Grobničkom polju, gde su naročito efikasno upotrebljeni u napadu na Hum i pri gonjenju. Naročito uspešno gonjenje izvedeno je posle zauzimanja Trsata, kada jedinice 19. divizije nisu dozvolile neprijatelju da na periferiji Sušaka organizuje odbranu, već su u jednom naletu upale u grad i otpočele sa uličnim borbama. Tako su jedinice 19. udarne divizije širokim frontom izbile pred glavni odbrambeni pojas neprijatelja na Rečini, obrazovale mostobran zapadno od Jelenja i nanele neprijatelju osetne gubitke.

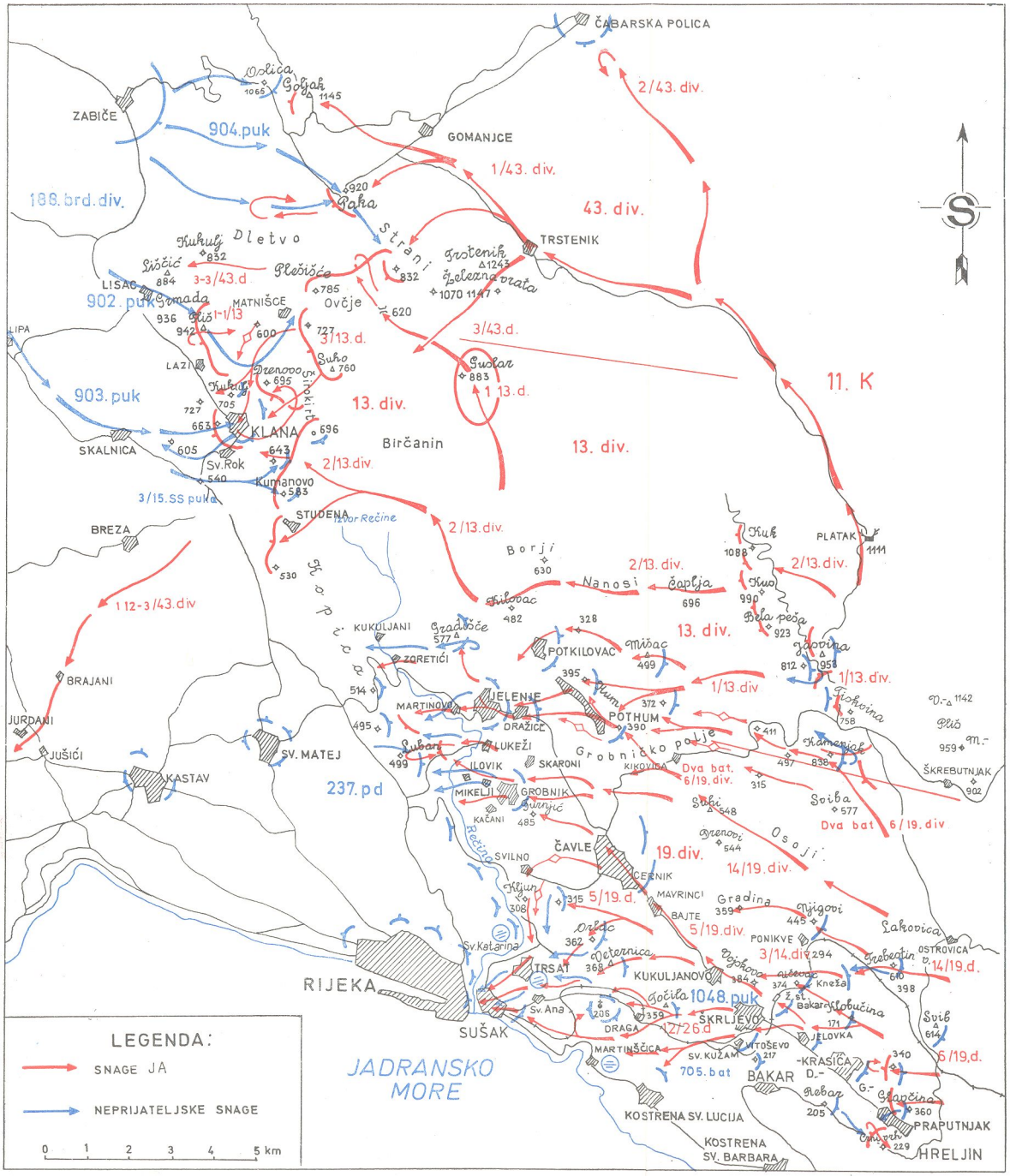
DESANT I BORBE NA CRESU I LOŠINJU
(Skica br. 30)

Posle oslobođenja Raba jedinice 9. udarne divizije ostale su i dalje na tome ostrvu, gde su se sređivale, popunjavale i pripremale za desant na ostrva Cres i Lošinj. Uspešno završenim desantom na ostrvo Krk oslobođen je potreban brodski prostor, pa se i taj desant mogao realizovati.

[456] **Tom prilikom je poginulo 140 a zarobljeno 360 neprijateljskih vojnika. — Relacija 19. divizije i Borbena relacija 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6 i 1/2, k. 1021 i 312.**

Skica br. 29

IZBIJANJE 4. ARMIJE NA ODSEK GOMANJCE — KLANA — RIJEKA 18—21. IV 1945.

Zemljište na Cresu i Lošinju je delimično pokriveno šumarcima, ali najvećim delom je bez vegetacije, ispresecano kamenim ogradama i komunikacijama. Opšti pravac protezanja ostrva je sever — jug. Veoma su izdužena, tako da ukupna vazdušna dužina Cresa iznosi oko 68 km a Lošinja oko 31 km, i sa malom širinom. Na najširem mestu, severno od Vranskog jezera, ostrvo Cres je široko 11,5 km a ostrvo Lošinj južno od Osorskog zaliva 4,8 km. Oba ostrva su, u rejonu grada Osora, spojena mostom. Svojim širim delom, istočnom stranom, okrenuta su prema ostrvima Krku, Rabu i Pagu, koja su se u momentu iskrcavanja jedinica 9. udarne divizije na Cres i Lošinj nalazila u rukama jedinica 4. armije, a zapadnom stranom prema Istarskom poluostrvu. Na ostrvima se nalazi veći broj uvala, veoma pogodnih za iskrcavanje, koje su putevima vezane sa unutrašnjošću ostrva.

U pomorskodesantnim operacijama levog krila 4. armije ta dva ostrva su predstavljala poslednje položaje neprijatelja pred njenim desantom na Istarsko poluostrvo. Velika dužina ostrva i relativno slabe snage određene za njihovu odbranu primorale su neprijatelja da ostrva Cres i Lošinj brani iz više međusobno odvojenih otpornih tačaka i čvorova odbrane, koji u većem delu ostrva Cresa nisu imali međusobnu taktičku vezu. Težište odbrane neprijatelja nalazilo se na ostrvu Lošinju. Položaji neprijatelja na tom ostrvu nalazili su se na mestima odakle se najbolje mogao kontrolisati prilaz ostrvu. Po svom fortifikacijskom uređenju, naoružanju i opremi oni su bili prava obalska utvrđenja. To su, u suštini, otporne tačke koje je neprijatelj dobro utvrdio kamenim i betonskim bunkerima, rovovima, saobraćajnicama i zemunicama. Većina uporišta na ostrvu Lošinju bila je pojačana bodljikavom žicotm, a na brdu Tovar (k 125) i nagaznim minama. Neprijatelj je u gradu Cresu i u selu Cunski, na ostrvu Lošinju, kao manevarsku grupu držao po jednu kompaktnu pešadijsku četu jačine po oko 80 vojnika. Pored toga, ostrva su na pojedinim deonicama štićena i minskim poljima ispred obale i u njenoj neposrednoj blizini.[457]

Posle oslobođenja ostrva Raba i Krka, neprijateljske posade na ostrvima Cresu i Lošinju mogle su očekivati skori desant jedinica 4. armije i na ta ostrva. Međutim, pošto su Cres i Lošinj predstavljali vrlo važne i poslednje položaje u odbrani Istarskog poluostrva, na pravcu istok — zapad, to ih je neprijatelj nameravao uporno braniti i time sprečiti desant jedinica 4. armije u Istru, ali za to nije odvojio odgovarajuće snage.[458]

[457] **Operacije 9. divizije za oslobođenje Cresa i Lošinja, Istre i Trsta, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 12/2, k. 843.**

[458] **Rapalskim ugovorom od 12. XI 1920. godine ostrva Cres i Lošinj pripala su Italiji. Ne može se prihvatiti izjava zarobljenog komandanta odbrane tih ostrva da oni zbog te činjenice uopšte nisu računali sa napadom jedinica 4. armije, već su očekivali savezнички napad. — Historijat Jugoslovenske mornarice na sjevernom dijelu Jadrana, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/7, k. 2023.**

Na Cresu su se nalazili: komandant luke Kvarner, Lučka kapetanija u Cresu, 1. četa 705. bataljona za osiguranje, Samostalna četa Cres 2. puka italijanske teritorijalne milicije, Štab 540. mornaričkog artiljerijskog diviziona, 1. i 2. baterija 1114. i 3. baterija 1112. obalskog artiljerijskog diviziona, i manja odeljenja mornaričke policije i odeljenja za vazduhoplovne veze Pomorske komande Grupe »Jug« iz Trsta, a na Lošinju: Lučka kapetanja Lošinj, Lučka straža Lošinj, 4. i 6. baterija 540. mornaričkog artiljerijskog diviziona, jedna četa 10. MAS flotile[459] i Lučka kapetanja Osor. Ukupno na oba ostrva oko 1.400 vojnika i 57 topova, od kojih 23 protivavionska, i veći broj automatskog oružja. Iz toga se može videti da je neprijatelj za odbranu ostrga Cresa i Lošinja angažovao prilično jaku artiljeriju a najnužniju pešadijsku posadu.[460]

Moral neprijatelja, i pored njegove nepovoljne opšte situacije na frontovima, bio je dosta dobar. Tome je bio glavni razlog što jedinice duže vremena nisu učestovale u borbama, već su živele i radile pod povoljnim materijalnim i drugim uslovima. Pomešanost policije sa ostalim trupama učvrstila je disciplinu i upornost u svakom pogledu. Ipak, odbrana ostrva, s obzirom na njihovu razvučenost i malu dubinu, bila je vrlo teška, pogotovu sa snagama kojima je neprijatelj raspolagao. Zbog svega toga je bilo veoma teško, i gotovo nemoguće, sprečiti desant na njih, naročito noću.[461]

Prema planu Štaba 9. udarne divizije, desant na Cres i Lošinj trebalo je izvršiti sa ostrva Raba. Pri tome se moralo voditi računa o pomorskim putevima slobodnim od mina kao i o raspoloživom brodskom prostoru. Za taj desant su Anglo-Amerikanci stavili na raspoloženje pet velikih invazionih brodova, pa je predviđeno istovremeno iskrcavanje svih trupa u uvalama Cresa, Koromačina i Galboka, a dva bataljona Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije s ostrva Oliba trebalo ie da se iskrcaju na najjužnijem delu ostrva Lošinja, na rtu Krivica.[462]

459 MAS = Motoscafo antisommergibile. Odmah posle kapitulacije fašističke Italije, od italijanskih fašista i zarobljenika Nemci su počeli formirati posebne italijanske kvislinške jedinice. Jedna od prvih takvih pomorskih jedinica bila je 10. MAS flotila. Od ulaska Italije u rat 1940. do njene kapitulacije 1943. godine jurišni torpedni čamci su prepadima na luke na Malti, Aleksandriji i Gibraltaru nanosili britanskoj floti osetne gubitke. Posle kapitulacije priključili su se nacističkoj Nemačkoj. Pošto je početkom 1945. godine 10.^ MAS flotila ostala gotovo bez brodova, njeni bataljoni su se borili kao pešadijske jedinice. — Stanko Petelin, *Osvoboditev Slovenskega primorja,* Nova Gorica 1965, str. 18, i S. Petelin, n.d., str. 381/382.

460 Obaveštajni pregledi Štaba 4. armije od 22 i 24. IV 1945. i Borbena relacija za otoke Cres i Lošinj Štaba 4. armije od 27. V 1945; Dnevni izveštaji Štaba 9. divizije 4. armije od 15. i 22. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 44/2, 46/2, 4/3, 3/3 i 18/6, k. 314, 312, 845-A i 843.

461 Operacije 9. divizije za oslobođenje Cresa, Lošinja, Istre i Trsta, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 12/2, k. 843.

462 Kvarnerski odred mornaričke pešadije je imao zadatak da plovi po sledećoj ruti: Baškanova — Rab (gde ostavlja dva bataljona predviđena za

S obzirom na dužinu obale i raspored neprijatelja, izabrana su nogodna mesta za iskrcavanje gde se odmah nije očekivala intervencija neprijatelja, što je od presudnog značaja za obrazovanje desantnih osnovica. Na drugim pogodnim mestima nije se moglo izvršiti iskrcavanje zbog miniranih prolaza i uvala, ili prisustva jake artiljerije.

Za desant na ostrva Cres i Lošinj Štab 4 armije je odredio 9. udarnu diviziju, 11. udarnu brigadu 26. udarne divizije i Kvarnerski odred mornaričke pešadije. Međutim, zbog hitnosti izvršenja zadatka, nedostatka brodova i brzine dejstava jedinica koje su izvršile desant, predviđeno učešće 11. brigade u desantu nije ostvareno, niti se javila potreba za njeno angažovanje, pa je ona i dalje ostala na ostrvu Krku kao rezerva.[463]

Koncentracija svih jedinica 9. divizije i dva bataljona Kvarnerskog odreda izvršena je u mestu Rabu, a Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije, bez dva bataljona, na ostrvu Olibu.

Osnovna zamisao operacije Štaba 9. divizije za oslobođenje ostrva Cresa i Lošinja bila je sledeća: po izvršenom desantu jakim pešadijskim snagama, podržanim artiljerijom, jednovremeno napasti glavna uporišta neprijatelja Cres, Osor i Lošinj. Po oslobođenju grada Cresa uništiti uporišta neprijatelja u severnom delu ostrva Cresa. Na grad Cres i severni deo ostrva usmeriti 2. dalmatinsku proletersku brigadu, na sela Osor i severni deo ostrva Lošinja 3. dalmatinsku udarnu brigadu, a na južni deo ostrva Lošinja i mesta V. i M. Lošinj Kvarnerski odred mornaričke pešadije. Ukupno je na oba ostrva iskrcano 4.586 boraca.[464]

Na osnovu takve zamisli razrađen je plan desanta i postavljeni sledeći zadaci jedinicama:

— 2. dalmatinska proleterska brigada, dva bataljona Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije, jedan bataljon 3. dalmatinske udarne brigade i Artiljerijski divizion ukrcaće se u Rabu a do 24.00 časa iskrcati u uvali Koromačina, gde će bataljoni Kvarnerskog odreda prethodno obrazovati desantnu osnovicu. Zatim će 2. brigada, ojačana baterijom topova 75 mm i vodom protivoklopnih topova, nastupati duž glavne komunikacije prema gradu Cresu, gde će napasti neprijatelja i osloboditi grad a zatim uništiti neprijatelja i u severnom delu ostrva. Bataljon 3. brigade i bataljoni Kvarnerskog odreda obrazovaće divizijsku rezervu u rejonu sela Beleja;

— 3. dalmatinska udarna brigada (bez jednog bataljona), ojačana baterijom topova 75 mm i vodom protivoklopnih topova, takođe će se ukrcati u Rabu, a iskrcati do 24.00 časa u uvalu Galboka.

divizijsku rezervu) a zatim pored jugozapadne obale ostrva Paga — Maonski kanal — ostrvo Olib. — Operacije 9. divizije za oslobođenje Cresa, Lošinja, Istre i Trsta, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 12/2, k. 843.

[463] Borbena relacija za otoke Cres i Lošinj Štaba 4. armije od 27. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 4/3, k. 312-A.

[464] J. Tomšič, *n.čl.*, str. 242; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ*, str. 375.

Svoja dejstva brigada će usmeriti u pravcu Osora, gde će uništiti neprijatelja a zatim produžiti dejstva pravcem Nerezine — Cunski M. Lošinj;

— Kvarnerski odred mornaričke pešadije, ojačan baterijom haubica 75 mm Pomorske komande severnog Jadrana, dobio je zadatak da se ukrca kod Baškanove i po podne uplovi u Rab. Tu će ostaviti dva bataljona predviđena za rezervu 9. divizije, a sa ostalim snagama isploviti i po ruti uz jugozapadnu obalu Paga i kroz Maonski kanal doploviti do ostrva Oliba. Iz Oliba će odred, po dogovoreom signalu, isploviti i iskrcati se na rtu Krivica, a zatim napasti neprijatelja u južnom delu ostrva Lošinja, osloboditi V. i M. Lošinj i spojiti se sa 3. brigadom 9. divizije;

— odred engleskih motornih topovnjača vršiće obezbeđenje u Plavničkom kanalu a dva patrolna čamca u Planinskom kanalu;

— u prevoženju će učestvovati savezнички desantni brodovi, a odred od dve topovnjače podržavaće dejstva iskrcanih trupa na ostrvu Lošinju;

— pozadinski delovi 9. divizije ostaće na ostrvu Rabu sve do oslobođenja Cresa.

Pri planiranju dejstva, dan iskrcavanja na ostrva Cres i Lošinj nije određen, jer se čekalo naređenje Štaba 4. armije.[465]

Kada je 18. aprila stiglo naređenje od Štaba 4. armije da 9. udarna divizija i Kvarnerski odred mornaričke pešadije noću 19/20. aprila izvrše desant i oslobode ostrva Cres i Lošinj, pristupilo se izvršavanju već planiranih zadataka.

Noću 18/19. aprila iskrcana je Četa automatičara 3. brigade u luci Kolovrat, na jugoistočnom delu ostrva Cresa. Ona je imala zadatak da se, po iskrcavanju 3. brigade, na gumenim čamcima prebaci sa ostrva Cresa na ostrvo Lošinj, a zatim sa jugozapadne strane, istovremeno sa 3. brigadom napadne neprijatelja u selu Osoru, i na taj način mu onemogući da se preko mosta povuče sa ostrva Cresa na ostrvo Lošinj. Po iskrcavanju je četa predanila u rejonu Murtovnika, a zatim je u toku noći 19/20. aprila izvršila pokret pravcem Sv. Mihovil — Slatina, odakle se prebacila na južne padine Sv. Lovreća (k 21) na ostrvu Lošinj.[466]

U međuvremenu su, 19. aprila posle podne, sve jedinice predviđene za desant na ostrva Cres i Lošinj ukrcane u brodove, koji su u prvi sumrak isplovili prema određenim mestima za desant. Iskr-

[485] **Borbena relacija za otok Cres i Lošinj Štaba 4. armije i Izvod iz Operativnog dnevnika Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 4/3 i 3/6, k. 312-A i 2025.**

[486] **Operacijski izveštaj za 20. IV 1945. Štaba 3. brigade; Operacije 9. divizije za oslobođenje Cresa, Lošinja, Istre i Trsta i Izvod iz Operativnog dnevnika Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 4/3, 10/1, 12/2 i 3/6, k. 845-A, 843 i 2025; J. Tomšič, *n.čl.*, 242—244.**

anie svih jedinica završeno je 20. aprila oko 02.00 časa, po planu ^neometano od neprijatelja. Ukupno je na oba ostrva iskrcano 4.586 boraca.[467]

Po iskrcavanju u uvali Galboka 3. dalmatinska udarna brigada ie nastupala prema neprijateljskom uporištu u selu Osoru, koje je 20 aprila u 03.00 časa napala sa severoistočne strane. Sa njom je u napadu sadejstvovala Četa automatičara, sa jugozapadne strane. Neprijatelj, jačine oko 60 vojnika sa jednim protivoklopnim i jednim protivavionskim topom i više mitraljeza i puškomitraljeza, uporno se branio iz bunkera, rovova i kuća, tako da se zadržao na svojim položajima i pored više juriša 3. brigade. Tek kada su jedinice 3. brigade oko 08.00 časova zaplenile protivoklopni top i prodrle u samo mesto Osor, oko 08.30 časova prestao je svaki otpor neprijatelja. Pošto nije uspeo da poruši most koji spaja ostrva Cres i Lošinj, nastupanje 3. brigade na Lošinj bilo je znatno olakšano.[468]

Kao posada Osora zadržana je Četa automatičara. Ona je imala zadatak da prikupi i sredi zaplenjeni materijal, čuva zarobljenike i obezbeduje pozadinu jedinica 3. brigade koje su produžile nastupanje u pravcu sela Nerezine. Posle kraće borbe, oko 11.00 časova, to selo je oslobođeno. Stanovništvo sela Nerezine dalo je tačne podatke o neprijatelju, pa se dalje nastupanje brigade odvijalo u koloni pravcem Sv. Jakov — Čunski. Iz sela Čunskog neprijatelj se ubrzo povukao delom na Kabočak a delom prema svojim posadama na položajima Liski — Kurila — Nova. Oko 16.00 časova, uz podršku artiljerije, neprijatelj je na tim položajima savladan, dok je njegov otpor na Kabočaku bio nešto uporniji. Ipak, u ponovljenom napadu Kabočak je osvojen a neprijatelj se najvećim delom povukao na Tovar, odakle je pružao otpor iz armirano-betonskih podzemnih utvrđenja. Taj položaj je topografski vrlo podesan za odbranu i na njemu je još Austrija sazidala obalsku tvrđavu, koju je, kasnije, Italija dogradila i savremeno naoružala i utvrdila, tako da je mogla izdržati dugotrajnu opsadu.[469]

Neprijatelj je odbio više uzastopnih juriša jedinica 3. brigade. Dva puta je drsko odbijao i upućivane mu pozive na predaju. U sumrak, posle duže koncentrične artiljerijske vatre,[470] preduzet je peti juriš, ali se i on završio pred žičanim preprekama. Tek u 21.00 čas jedna četa je uspela da se, neprimećena od neprijatelja, uz samu

[467] J. Tomšič, *n.il.*, str. 242 i J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ*, str. 375.

[408] Operacijski izveštaj 3. brigade za oslobođenje Cresa i Lošinja; Borbena relacija za otoke Cres i Lošinj Štaba 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 28/1 i 4/3, k. 845-A i 312-A.

"* Operacijski izveštaj 1. bataljona 3. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 23/1, k. 845-A.

[470] Dva saveznička desantna broda za artiljerijsku podršku takođe su učestvovala u toj artiljerijskoj pripremi, ali zbog velikog rasturanja njihovih granata pogađali su i položaje 3. brigade, pa su oko 18.00 časova morali obustaviti vatru i više nisu stupali u dejstvo

obalu zabaci u njegovu pozadinu i da ga napadne sa pravca Tovarića (k 97), odakle je bio pristup za napad najpovoljniji. To je bilo presudno za ceo napad; posle jednočasovne borbe u samoj tvrđavi slomljen je otpor neprijatelja i jedinice 3. brigade su ovladale i tim položajem. Posada od oko 150 vojnika većim je delom zarobljena, dok je manji broj poginuo u borbi.[471]

Kvarnerski odred mornaričke pešadije se iskrcao na najjužnijem delu ostrva Lošinja, na rtu Krivica, a zatim krenuo prema V. Lošinju, gde je posle kraće borbe u 06.15 časova savladao neprijateljski garnizon. Odmah zatim jedan bataljon je nastupao prema M. Lošinju a drugi prema luci Cikat. Odred je, posle jake obostrane minobacačke i artiljerijske vatre, oko 09.00 časova izvršio jak prodor u grad, proterao ili zarobio neprijatelja u južnom delu M. Lošinja, a zatim nastavio gonjenje i uništavanje neprijatelja kroz grad.[472] Povlačeći se prema Privlači, neprijatelj je miniranjem srušio most i sa vodom vojnika pružao ogorčen otpor, tako da je znatno otežavao brz prelaz jedinica Kvarnerskog odreda. Oko 17.00 časova neprijatelj je na Privlači savladan i odmah je zatim nastavljeno nadiranje prema tvrđavi na Tovariću, gde je neprijatelj pružao žestok otpor. Posle zauzimanja Tovara od jedinica 3. brigade istovremeno su se, u 22.00 časa, predale i neprijateljske snage na Tovariću. Time je ostrvo Lošinj bilo oslobođeno 20. aprila uveče. Spajanjem jedinica 3. brigade i Kvarnerskog odreda njihov je zadatak u potpunosti izvršen.[473]

Druga dalmatinska proleterska brigada se iskrcala u uvali Koromačina a zatim se prikupila u selu Beleju, odakle je krenula glavnom komunikacijom u pravcu grada Cresa. U toku nastupnog marša, bataljon koji se nalazio u prethodnici brigade sačekao je u zasedi neprijateljski kamion koji se kretao od pravca Cresa, uništio ga i zarobio osam vojnika. U rejonu Krčina — k 206 brigada se podelila u dva dela, tako da su dva bataljona nastupala pravcem istočno od komunikacije koja vodi u Cres i, preko Grozuje — Travna — Dragarskog, desnim obuhvatnim manevrom izbila na Sv. Ursulu. Odatle se, preko Vrteca, jedan bataljon razvio za napad na Cres, sa severne strane, a drugi se uputio u pravcu najsevernijeg dela ostrva radi obezbeđenja napada na grad Cres sa toga pravca, kao i radi uništenja neprijatelja u tamošnjim uporištima. U nastupanju su oba bataljona uništila ili proterala manje grupe neprijatelja. Za to vreme

[471] Operacije 3. brigade i Operacije 9. divizije za oslobođenje Cresa, Lošinja, Istre i Trsta, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 30/1 i 12/2, k. 845-A i 483.

[472] Tu je snalažljivošću i hrabrošću borca 1. bataljona Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije Petra Dejanovića, koji je presekao već goreći štapin, osujećena namera neprijatelja da eksplozivom razori obalu u M. Lošinju.

[473] Neposredno posle oslobođenja ostrva Lošinja, oko 22.15 časa, grupa neprijateljskih lakih borbenih čamaca, verovatno iz Pule, pokušala je da ukaže pomoć posadi Tovara i da je evakuiše. Međutim, pošto je zakasnila, posle kraćeg vatrenog dvoboja automatskih oružja ta grupa je odbačena u pravcu severozapada. — Historijat Jugoslovenske mornarice na sjevernom dijelu Jadrana, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/7, k. 2023.

- 3 bataljon, koji je od Krčine nastupao glavnom komunikacijom prema Cresu, sa jugoistočne strane napao neprijatelja u gradu i povezao se sa bataljonom koji je napadao na Cres sa severne strane. U odbrani grada neprijatelj je pružao žestok otpor, braneći se gotovo iz svake kuće. U toku 20. aprila, jedinice 2. brigade su, uz podršku protivoklopnih topova, zauzimale pojedine delove grada uništavajući neprijatelja i razbijajući ga na manje grupe. Otpor je trajao sve do 20.00 časova, kada je sva posada neprijatelja u uličnim borbama zarobljena ili uništena a grad potpuno oslobođen.

Bataljon koji je obišao Cres i uputio se komunikacijom prema severnom delu ostrva, razbijajući manje izviđačke grupe neprijatelja, stigao je istog dana na Barbin (tt 468), gde je zanoćio. Sutradan, 21. aprila, Štab 2. brigade je uputio iz Cresa na taj pravac i svoj 2. bataljon. U rejonu k 371 bataljoni su se razdvojili: jedan bataljon je nastupao istočnom obalom prema neprijatelju u uporištima Beli i Dolu, gde se nalazila 1. baterija 1114. obalskog artiljerijskog diviziona, koja se posle kraće borbe predala; drugi bataljon je nastupao preko Kala (tt 456), gde je, uz artiljerijsku podršku, relativno lako odbacio manje grupe neprijatelja, a zatim je zauzeo njegova uporišta u Porozini i Rošlju. Jedino se još u selu Ivanju nalazila 1. četa 705. bataljona za osiguranje, a u uvali Banja 2. baterija 1114. obalskog artiljerijskog diviziona, koji su pružili odsudnu odbranu u nameri da se na nekoliko borbenih čamaca, kojima su raspolagali, u toku noći prebace u Istru. Pod stalnim naletom oba bataljona 2. brigade neprijatelj se uporno branio sve do 03.00 časa 22. aprila, kada se glavnina, zajedno sa artiljerijom, predala. Samo je jedna manja grupa uspela da se u toku noći 21/22. aprila na borbenim čamcima prebaci u Istru.[474] Time je prestao svaki otpor neprijatelja i borbe za Cres su završene.[475]

Sve pripreme za desant su na vreme i brižljivo izvršene. Uoči same operacije održan je sastanak sa štabovima brigada i Artiljerijskog diviziona na kome su razmotreni svi problemi vezani za predstojeća dejstva.

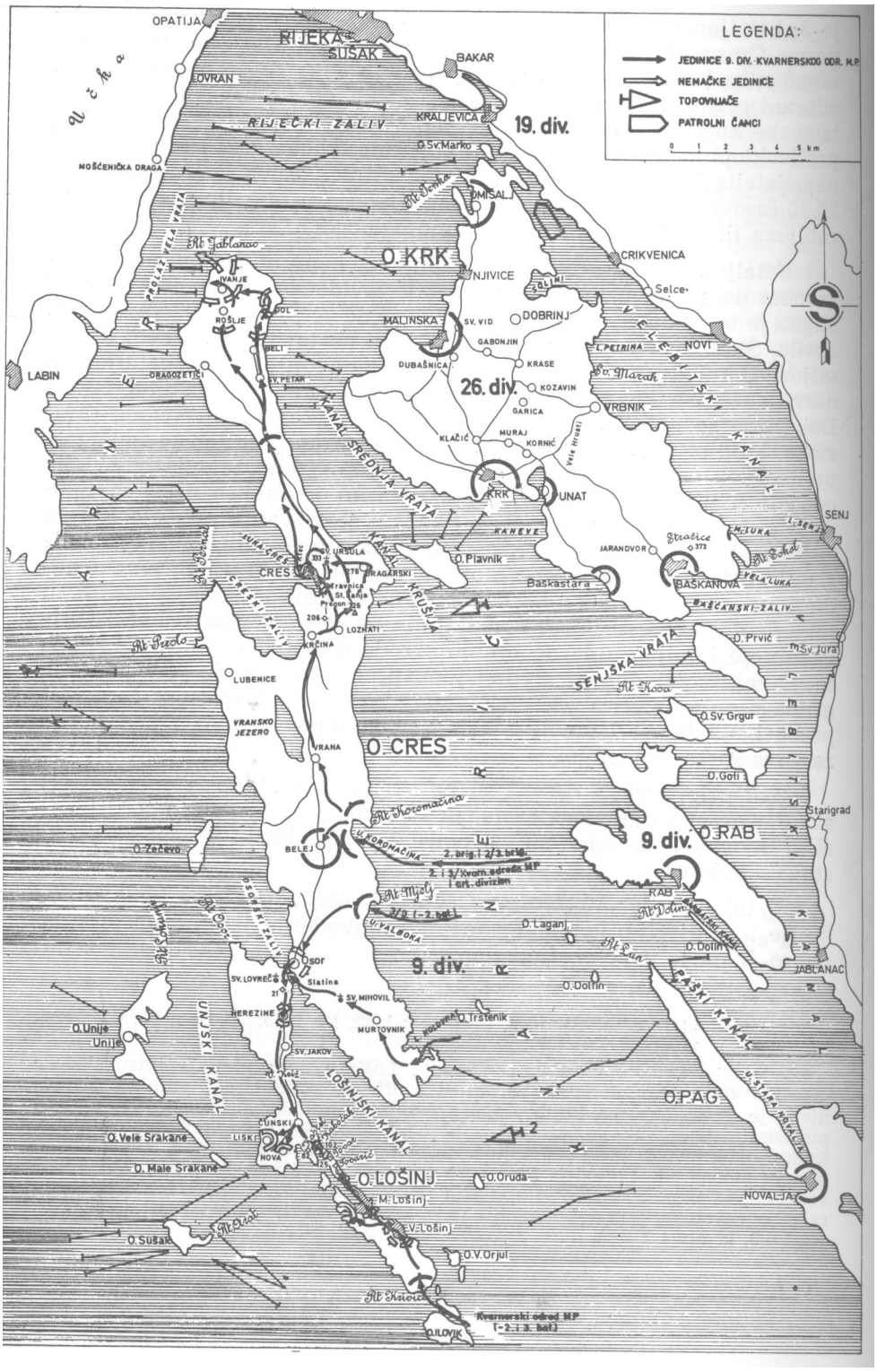
U toku borbi na ostrvima Cresu i Lošinju sadejstvo između pešadije i artiljerije, komandovanje i rukovođenje jedinicama bilo je dobro. Veza je uspešno funkcionisala.

[474] Dnevni izveštaj Štaba 9. divizije od 22. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 18/6, k. 843.

[475] U borbama na ostrvima Cresu i Lošinju neprijatelj je imao sledeće gubitke: 495 poginulih i 685 zarobljenih oficira, podoficira i vojnika. Zaplenjeno je 57 topova (od kojih 7 neispravnih), 6 minobacača, 35 mitraljeza, 54 puškomitraljeza, 752 puške, jedan borbeni čamac i veće količine municije, hrane, opreme i drugog materijala. Gubici jedinica 9. divizije i Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije iznose 25 poginulih i 85 ranjenih boraca i rukovodilaca. — Depeša 4. armije upućena Generalštabu JA 22. IV 1945. i Borbena relacija za otoke Cres i Lošinj Štaba 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2 i 4/3, k. 316 i 312-A.

Skica br. 30

DESANT I BORBE NA OSTRVIMA CRESU I LOŠINJU OD 20. DO 22. IV 1945.

Obaveštajna služba je prikupila prilično tačne podatke o jačini, sastavu, rasporedu i utvrđivanju neprijatelja, tako da je, na osnovu tih podataka, stvoren realan plan dejstava, koji se u toku borbi nije menjao.

S obzirom na karakter zemljišta, manevrisanje jedinicama je bilo otežano, ali su sve prirodne i veštačke prepreke uspešno savlađivane.

Uzimajući u obzir izduženost ostrva Cresa i Lošinja, snage neprijatelja koje su se branile na njima, kao i divergentna dejstva jedinica 9. udarne divizije posle izvršenog desanta, može se zaključiti da su operacije izvedene brzo i efikasno. Ostrva Cres i Lošinj su u vrlo kratkom vremenu oslobođena, neprijatelj koji se branio iz dobro utvrđenih uporišta je savladan a jedinice 9. udarne divizije i Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije su bile spremne za sledeče zadatke.

Oslobođenjem ostrva Cresa i Lošinja, 21. aprila 1945, stvoreni su povoljni uslovi za izvršenje desanta u Istru.

BORBE NA RIJEČKOM FRONTU NA GLAVNOM ODBRAMBENOM POJASU NEMAČKOG 97. ARMIJSKOG KORPUSA

PLAN DEJSTVA I RASPORED NEPRIJATELJSKIH SNAGA PRED FRONTOM 4. ARMIJE

(Skica br. 31)

Uspesima 4. armije u Lici i njenim daljim nadiranjem prema Rijeci bio je jako ugrožen desni bok nemačke Grupe armija »E«.

Pošto se nemački 15. brdski armijski korpus raspao a snage Grupe armija »E« su angažovane na ostalim odsecima jugoslovenskog fronta, nemačka Vrhovna komanda oružanih snaga je, 25. aprila 1945, pretpotčinila 97. armijski korpus[476] iz Grupe armija »C« u sastav Grupe armija »E«. Privukavši 97. armijski korpus na sebe, 4. armija je ujedno olakšala situaciju saveznicima u severnoj Italiji. Međutim, 97. korpus je i dalje imao da čuva svoju teritoriju, samo sada znatno smanjenu na zapadu — ranija granica je bila reka Pijava a sada reka Soča — a malo povećana na istoku — prethodno granica je bila istočno od Rijeke a sada na liniji Lokve — Križišče — Smrika. Pretpotčinjavanjem 97. armijskog korpusa omogućeno je da kapitulacija nemačkih snaga u Italiji nije važila i za 97. armijski korpus, koji je imao zadatak da zadrži nastupanje 4. armije prema Istri i Slovenačkom primorju.

[476] **On je formalno tek 25. aprila potčinjen komandantu nemačke Grupe armija »E« general-pukovniku Leru, ali je sredinom aprila sve njegovo područje do Soče potpadalo već pod Grupu armija »E«. Tada je komandant SS i policije Kranjske Rezener postao komandant pozadinske prostorije Grupe armija »E«. Njemu je potčinjen komandant SS i policije jadranskog primorja (Istra i Slovenačko primorje do Soče) Globočnik, koji je zadržao nadležnost samo nad teritorijom između reka Soče i Taljamenta (Tagliamento). U svom sastavu 97. armijski korpus je imao 188. brdsku i 237. pešadijsku diviziju i mnogo manjih samostalnih jedinica, a pod komandom Rezenera bile su sve kvislinške jedinice, kao: Nedićev Srpski dobrovoljački korpus (SDK), četnici, Rupnikovo slovenačko domobranstvo, 1. slovenački udarni puk, 1. specijalni puk tzv. Ruske oslobodilačke armije (ROA) i italijanske fašističke jedinice. — E. Schmidt-Richberg, *n.d.*, str. 134.**

Na toj novoj teritorijalnoj granici, na liniji Lokve — Križišče — Šmrika pa sve do glavnog odbrambenog pojasa, komandant 97. armijskog korpusa general Kibler (Kübler) je planirao da zadržavajućom odbranom, sa čestim protivnapadima, što duže zadrži jedinice 4 armije, a da za to vreme privuče snage iz pozadine, pre svega 188. brdsku diviziju, posedne glavni odbrambeni pojas i aktivnom odbranom spreči dalje nastupanje 4. armije. Za prvi deo zadatka je angažovao 237. pešadijsku diviziju (bez 1047. puka i dva artiljerijska diviziona). Po tako relativno slabim snagama može se zaključiti da komandant 97. korpusa general Kibler tada još nije uočio svu opasnost koja mu je pretila od jedinica jugoslovenske 4. armije i da nije očekivao da će one tako brzo izbiti pred glavni odbrambeni pojas.

Kada je glavnina 237. pešadijske divizije potučena i odbačena u Rijeku a namera 4. armije da prodre u Istru i Trst postala očigledna, komandant 97. armijskog korpusa je energično reagovao svim raspoloživim snagama.

Od 16. do 19. aprila došla je na riječki odsek sa prostora Trst — Pazin skoro čitava 188. brdska divizija[477] i razvila se na uskom frontu od Gomanjca do Marčelja. Njen 1. bataljon 903. puka prvi je stupio u kontakt sa jedinicama 4. armije odmah posle njihovog upada u Klanu.

Štab 97. korpusa je 23. aprila premestio svoje komandno mesto iz Spese (Spessa) kod Krmina (Cormons) u Podgrad i preuzeo komandu nad Riječkim frontom. Po naređenju komandanta Grupe armija »E« general-pukovnika Lera, zadatak korpusa je bio da po svaku cenu održi Rijeku i spreči prodor jedinica jugoslovenske 4. armije u Istru i Trst. Taj zadatak je imao svoju političku pozadinu, jer se bacanjem svih raspoloživih snaga prema 4. armiji htelo da se ona zaustavi, dok se Anglo-Amerikancima ostavio otvoreni put u Slovenačko primorje i Istru, sa namerom da se stvori sukob između zapadnih saveznika i jedinica Jugoslovenske armije.[478]

Kada je 24. aprila 188. brdska divizija, podržana na desnom krilu i delovima 237. pešadijske divizije, preduzela protivudar, raspored neprijateljskih snaga bio je sledeći:

— *na prostoru Novo Mesto — Suha krajina — Ljubljana:* jedan bataljon 25. SS policijskog puka; jedan bataljon 17. SS policijskog puka; Podoficirska SS škola; 1. specijalni puk »Varjag« Ruske oslobo-

u operativnu brdsku jedinicu. Sastavljena od najmlađih godišta, većinom 1926. i 1927. Brojno veoma jaka, oko 15.000 ljudi, sa 67 topova i 60 minobacača. U svome sastavu je imala: četiri brdska lovačka i jedan artiljerijski puk, jedan lovački bataljon, pionirski bataljon, četu za vezu i jedinice za snabdevanje. — *oslobodilački pohod na Trst,* str. 153, 198, 361—363 i 372; E. Schmidt-Richberg, *n.d.*, str. 132

478 Pregled neprijateljskih snaga pred frontom 4. armije od 22. IV do 8. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/4, k. 314.

dilačke armije (ROA); Rupnikovo slovenačko domobranstvo"[9], 1. slovenački udarni puk[480] i Dolenjski četnički odred.

Svega oko: 27 bataljona, 3 baterije topova i 10 tenkova — 16.500 ljudi;

— *na prostoru Kočevje — Gomanjce — Postojna:* 17. SS policijski puk (bez jednog bataljona); 3. bataljon 19. SS policijskog puka; Srpski dobrovoljački korpus (SDK[481]); deo snaga Dinarske četničke divizije, četnički Primorski korpus Jevđevića,[482] Notranjski četnički odred i oko tri čete Rupnikovog slovenačkog domobranstva.

Svega oko: 18 bataljona i 5 baterija protivoklopnih topova — 10.300 ljudi;

— *na prostoru Gomanjce — Marčelji — Ilirska Bistrica:* glavnina nemačke 188. divizije,[483] 3. bataljon 15. SS policijskog puka, bataljon nemačkih »pancergrenadira« i 5. puk SDK.

[479] **Slovenačko domobranstvo, sa štabom u Ljubljani, imalo je oko 9.000 ljudi, sa 12 topova, 20 minobacača i 10 tenkova, formiranih u 6 pokretnih bataljona (1, 4. i 5. bataljon u Suhoj krajini, 2. u Cerknici, 3. u Višnjoj Gori i 6. bataljon u Novom Mestu) i 44 posadne čete (10 četa u Ljubljani, jedna u Tržišču, 13 četa na osiguranju komunikacija Ljubljana — Rakek, 11 četa na osiguranju komunikacije Ljubljana — Kočevje a 9 četa je osiguravalo komunikacije Novo Mesto — Kostanjevica. — Raspored neprijateljskih snaga u Gorenjskoj, Notranjskoj i Dolenjskoj, Pov. ob. br. 96 od 3. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 7/7, k. 314; *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 366/367, 373 i 374; S. Petelin, n.đ., str. 383.**

[480] **To je 1. puk Slovenskega narodnega varnostnega zbora (SNVZ), koji je okupator formirao kao posebnu formaciju sličnu Slovenačkom domobranstvu u Ljubljanskoj pokrajini. Imao je tri bataljona i jednu samostalnu policijsku četu (1. bataljon u rejonu Rovte — zapadno od Vrhnike, 2. u Vipavi i 3. bataljon u Ajdovščini a samostalna policijska četa u Trstu) sa oko 2.500 ljudi. Potčinjen je Globocniku. — S. Petelin, *n.d.,* str. 383.**

[4S1] **SDK je imao oko 8 000 ljudi, 29 protivoklopnih topova i 29 minobacača formiranih u pet pukova (14 bataljona), artiljerijski divizion, četu za vezu i Centar za obuku (2, 3. i 4. puk, po 3 bataljona, nalazili su se u rejonu Kočevske Reke; 1. puk, 3 bataljona, u rejonu Rakek — Št. Peter — Postojna; i 5. puk, 2 bataljona, nalazio se u rejonu sela Prema, severozapadno od Ilirske Bistrice). — Pregled neprijateljskih snaga pred frontom 4. armije od 22. IV do 8. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/4, k. 314.**

[482] **Dinarska četnička divizija, pod komandom popa Momčila Dujicä, imala je tri korpusa (Bosanski, Lički i Dalmatinski), Gardijski bataljon, slovenački četnički odred »Beli orao« i prištapske delove. Ukupno Dinarska četnička divizija je imala oko 7 0ÖÖ ljudi i 7 minobacača. Ona se nalazila u rejonu Vipavske doline, ali je delom snaga dejstvovala i na prostoru Čabar — Osilnica — Gerovo. Svaki korpus je imao po 4 brigade, komitski odred i štapsku četu, a svaka brigada po 2 bataljona. U stvari, brigade su bile jačine bataljona. — Četnički korpus Jevđevića, jačine oko 500 ljudi, nalazio se u rejonu Čabar — Osilnica — Gerovo. — Izveštaj o izvršenoj akciji na dan 7. aprila 1945. Štaba 1. ličkog korpusa; Naređenje Štaba Dinarske četničke divizije od 30. i 31. III 1945, AVII, četnička arhiva, br. reg. 32/3, 27/3 i 14/4, k. 155 i 160.**

[483] **Tu su se nalazili: Štab 188. divizije i prištapski delovi; 1. bataljon i protivoklopna četa 901. puka; 902. puk (bez 2. bataljona); 903. puk, 904. puk, 1088. artiljerijski puk (bez jednog diviziona); 1088. pionirski bataljon (bez jedne čete). — *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 363. i 372.**

Svega oko: 15 bataljona i 3 baterije topova (bez protivoklopnih i pešadijskih topova) — 12.500 ljudi;

na prostoru Marčelji — Rijeka — Opatija: glavnina nemačke 237 divizije[484] sa štabom u rejonu sela Marčelji; ostaci nemačke 392. divizije formirani u Borbenu grupu »Rajndl«[485] i Borbena grupa »Rijeka«.[486]

Svega oko: 17 bataljona i 15 baterija raznih kalibara — 12.500 ljudi.

na protoru Istre: delovi 237. i 188. divizije; 1218. bataljon za osiguranje, mornaričke, artiljerijske, policijske i druge manje jedinice.[487]

[484] **Od 237. divizije 1047. pešadijski puk, 237. artiljerijski puk (bez 1. diviziona) i deo 237. pionirskog bataljona nalazili su se u Puli. — *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 361.**

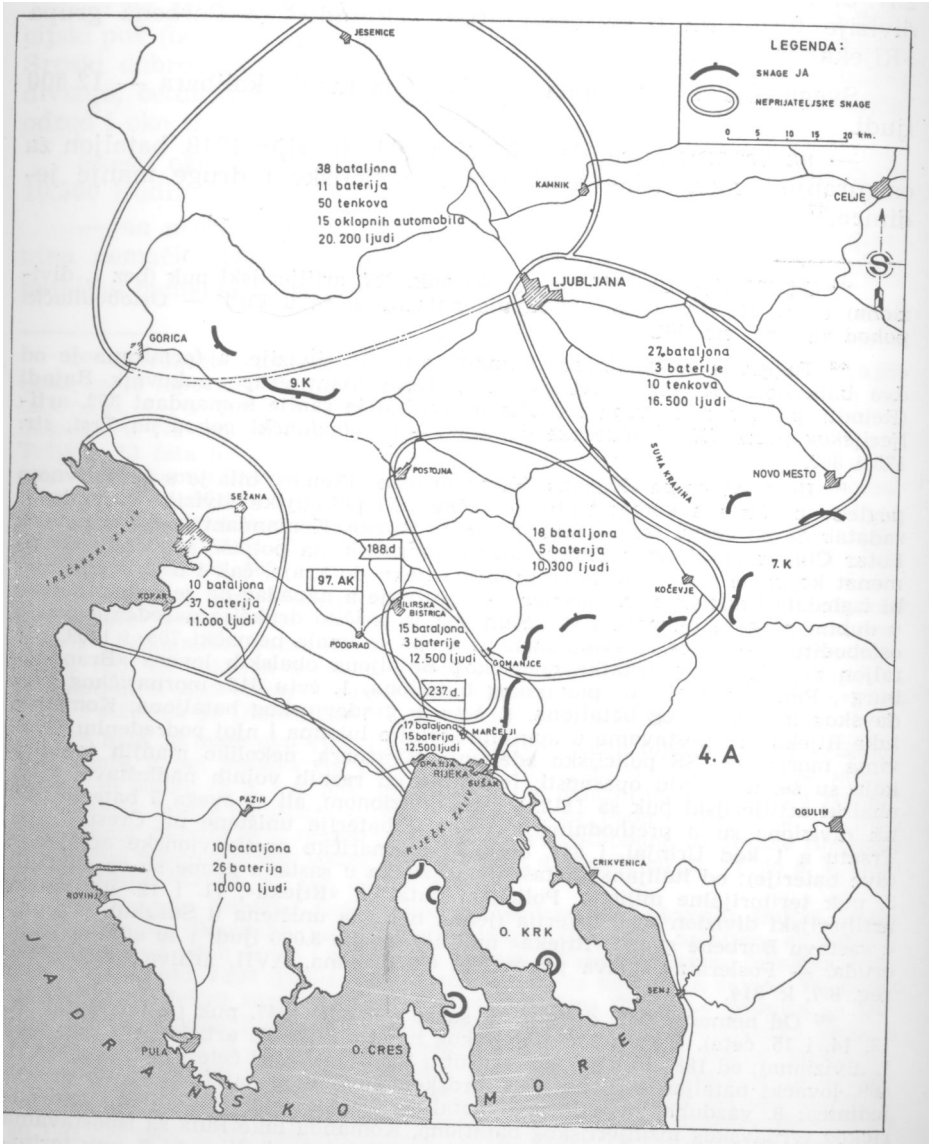
[485] **Ta grupa je potčinjena komandantu 237. divizije, a formirana je od dva bataljona 392. legionarske divizije. Komandant grupe pukovnik Rajndl (Reindl), po kome je grupa i dobila naziv, bio je ranije komandant 392. artiljerijskog puka 392. legionarske divizije. — *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 175 i 363.**

[486] **Borbena grupa »Rijeka« (Kampfgruppe »Fiume«) bila je u operativnom pogledu potčinjena komandantu nemačke 237. pešadijske divizije, a imala je zadatak da po svaku cenu brani širi rejon Rijeke. Komandant grupe pukovnik Lotar Cimerman (Lothar Zimmermann) morao je da potpiše specijalni dokumenat kojim se obavezao da će braniti Rijeku do kraja, čak i u situaciji koja bi izgledala bezizlazna (na primer — okruženje a napadač da se nalazi daleko u dubini njegove odbrane i si.). Samo ga je izričito drukčije naređenje moglo osloboditi te obaveze. U svom sastavu grupa je imala nemački 705. i 1209. bataljon za osiguranje, ostatke nemačkog Bataljona obalskih lovaca »Brandenburg«, Pionirski vod 237. pionirskog bataljona, 1. četu 313. mornaričkog tvrđavskog inžinjerijskog bataljona, 1. četu 4. građevinskog bataljona, Komandu luke Rijeka sa ispostavama u manjim okolnim lukama i njoj podređenim delovima mornarice, SS policijsko odeljenje Kvarnera, nekoliko manjih jedinica koje su se, u slučaju opasnosti, formirale od raznih vojnih nadleštava, 1102. obalski artiljerijski puk sa 1112. i 1114. divizionom, ali sa svega 3 baterije (od tih diviziona su u prethodnim borbama 3 baterije uništene na Cresu, 1 na Trsatu a 1 kod Urinja), i 821. divizion mornaričke protivavionske artiljerije (dve baterije); od italijanskih fašističkih snaga u sastavu grupe su se nalazili: 3. puk teritorijalne milicije, Policijski bataljon »Rijeka«, 11. i 12. italijanski artiljerijski divizion sa 6 baterija (jedna baterija uništena u Sušaku). Ukupno u sastavu Borbene grupe »Rijeka« nalazilo se oko 3.000 ljudi i 40 artiljerijskih oruđa. — Posleratna izjava pukovnika Cimermana, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/7, k. 314.**

[487] **Od nemačke 237. divizije tu su se nalazili: 1047. puk (1. i 2. bataljon, 13, 14. i 15. četa), 1. četa 237. pionirskog bataljona i 237. artiljerijski puk (bez 1. diviziona); od 188. divizije: 903. regrutni bataljon (četiri čete i pionirska četa), 499. lovački bataljon i 1 četa 1088. brdskog pionirskog bataljona; a od drugih jedinica: 8. vazduhoplovni lovački bataljon (bez 1. čete), 2. četa 313. mornaričkog tvrđavskog inžinjerijskog bataljona, Komanda luke Pula sa ispostavama u manjim okolnim lukama, Transportna stanica Pula, italijanski 2. puk teritorijalne milicije, 281. protivavionski divizion (5 baterija), 284. obalski artiljerijski divizion (3 baterije), 621. divizion mornaričke artiljerije (9 baterija) i italijanski 10. artiljerijski divizion (3 baterije). — *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 361—36?.**

Skica br. 31

GRUPISANJE NEPRIJATELJSKIH SNAGA PRED FRONTOM 4. ARMIJE 24. IV 1945.

Svega oko: 10 bataljona i 26 baterija — 10.000 ljudi.

na prostoru Trsta i Tršćanskog zaliva: delovi 188. divizije, 509 bataljon za osiguranje, Pozadinski dopunski bataljon 7. SS »Princ Eugen« divizije, inžinjerijske, mornaričke i artiljerijske jedinice.[488]

Svega oko: 10 bataljona, 37 baterija — 11.000 ljudi.[489]

na prostoru Kamnik — Ljubljana — Gorica — Jesenice: 904. regrutni bataljon 188. divizije, 184. puk 438. divizije, 10. SS policijski puk, 28. SS policijski puk, 3. bataljon 13. SS policijskog puka, Brandenburški puk Ler (Lohr), motorizovana žandarmerija »Alpenforland«, 59. puk 24. SS brigade kraških lovaca, 212. oklopni puk, četiri oklopna voza i jedan teški divizion na železničkom transportu, 1 četa 4. građevinskog bataljona i 699. laki dopunski protivavionski divizion; *od italijanskih fašističkih jedinica:* 4. i 8. puk teritorijalne milicije, 1. bataljon 5. puka teritorijalne milicije i policijski bataljoni »Gorica« i »Pula«; delovi 1. slovenačkog udarnog puka i glavnina Dinarske četničke divizije.[490]

Svega oko: 38 bataljona, 11 baterija, 50 tenkova, 15 oklopnih automobila — 20.200 ljudi.

Ukupno pred jedinicama 4. armije nalazile su se snage neprijatelja od oko: 135 bataljona, 100 baterija, 60 tenkova, 15 oklopnih automobila — 93.000 ljudi.

[488] ***Od 188. divizije*** **tu su se nalazili: 1. bataljon, Pionirska četa, Četa za vezu i komora 901. puka; 2. bataljon 902. puka i 1. divizion 1088. artiljerijskog puka; *od ostalih jedinica:* 1. četa 8. vazduhoplovnog lovačkog bataljona, 7. i 30. tvrđavski pionirski štab sa podređenim jedinicama, 1 četa 4. građevinskog bataljona, 474. i 1109. divizion 1101. artiljerijskog puka (6 baterija); od *mornaričkih ustanova i jedinica:* Pomorska komanda Grupe »Jug«, Pomorska komanda Istre, 614. i 626. divizion mornaričke artiljerije (11 baterija), 730. i 821. divizion mornaričke protivavionske artiljerije (12 baterija), 22. mornarički brodski protivavionski divizion (1 baterija), 2 čete 313. mornaričkog tvrđavskog inžinjerijskog bataljona, Komanda luke Trst sa ispostavama u manjim okolnim lukama; *plovne jedinice:* 11. divizija za osiguranje (9. flotila torpiljera, 22. i 24. flotila borbenih čamaca), 10. flotila, 2. transportna flotila, Glavna stanica pomorskog transporta u Trstu; *italijanske jedinice:* 1. puk teritorijalne milicije, Policijski bataljon »Trst«, 9. artiljerijski divizion (3 baterije), 10. MAS flotila; i *delovi ustaške mornarice u Trstu.* U aprilu 1945. u Jadranu su se nalazile sledeče nemačke aktivne pomorske jedinice: 1 razarač, 25 borbenih čamaca i drugi pomoćni brodovi. — Pregled neprijateljskih snaga pred frontom 4. armije od 22. IV do 8. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/4, k. 314; *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 361—368.**

[489] **Ovde nisu uračunati ljudstvo i borbena sredstva nemačkih plovnih jedinica i italijanske 10. MAS flotile.**

[490] **Raspored neprijateljskih snaga u Gorenjskoj, Notranjskoj i Dolenjskoj; Pregled neprijateljskih snaga pred frontom 4. armije od 22. IV do 8. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br, reg. 7/7 i 5/4, k. 314,**

PLAN DEJSTAVA 4. ARMIJE ZA RIJECKO-TRSĆANSKU OPERACIJU

(Skica br. 32)

Izbijajući pred glavni pojas neprijateljske odbrane od Snežnika pa do mora, Štab 4. armije je 19. aprila izvestio Generalštab JA o rasporedu neprijateljskih snaga, kao i o planu za dalja dejstva. Taj plan je bio sledeći: 20. udarnom divizijom očistiti prostor Gerovo — Čabar — Prezid, eventualno i Kočevje, i time obezbediti desni bok armije; snagama 11. korpusa[491] izbiti na prostor Grobničko polje — Klana, ubacujući 43. diviziju po brigadama u Istru; 19. udarnom divizijom izolovati i što pre osloboditi Sušak i Rijeku, a 9. udarnom divizijom, u sadejstvu sa jednom brigadom 26. udarne divizije i Kvarnerskim odredom mornaričke pešadije, osloboditi ostrva Cres i Lošinj. Po izvršenju tih zadataka preduzeti nastupanje glavnim snagama opštim pravcem Rijeka — Trst, iskrcavajući jednu diviziju u centralnu Istru. Štab armije je naglasio da će brzina realizovanja tog plana zavisiti od dolaska neprijateljskih pojačanja i od njihove aktivnosti.[492]

Toga dana je Štab 4. armije izvestio Generalštab JA da neprijatelj pojačava svoje snage na odseku Karlovac — Generalski Stol a da »237. i 188. divizija primaju bitku na graničnoj zoni Klana — Rijeka«. Jedinice SDK i četnici prebacili su se na prostor Gerovo — Čabar — Prezid, ispoljavajući težnju da sa snagama iz Kočevja i Karlovca posednu dolinu Kupe. Jedinice 7. korpusa, brojno slabe, nisu bile u stanju da sigurno obezbede desni bok 4. armije. S obzirom na to da su neprijateljske snage u dolini Une znatno oslabljene i da odatle nije pretila opasnost za bok i pozadinu 4. armije, već od Karlovca i iz Slovenije, to je Štab 4. armije tražio da mu se odobri da 29. udarnu diviziju, koja se nalazila u sastavu Sarajevske operativne grupe, prebaci u rejon Ogulina, gde bi je zadržao u armijskoj rezervi.[493]

Načelnik Generalštaba JA je, 19. aprila u 18.45 časova, informisao Štab 4. armije o situaciji kod njegovog desnog suseda. On je saopštio da se Sarajevska operativna grupa od pet divizija koncentriše za napad u dolini Une, koji će početi oko 22. aprila, a zatim će nastaviti nadiranje prema Zagrebu i pravcem Karlovac — Novo Mesto. Glavnom štabu Hrvatske je naređeno da podrži borbe 7. korpusa u Beloj krajini i dejstva jedinica 4. armije u dolini gornjeg toka Kupe, a Štab 4. armije je trebalo da stupi u vezu sa glavnim

[491] Generalštab JA je 18. IV 1945. naredio Štabu 4. armije da rasformira Štab 11. korpusa i da njegove divizije budu neposr mije. — Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 82, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.

[492] Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 42 i 43. od 19. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.

[493] Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 26 i 27 od 19. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg, 5/2, k. 316.

štabovima Hrvatske i Slovenije radi sigurnog obezbeđenja svoga desnog boka i daljeg nadiranja prema Trstu.[494]

Prateći opštu situaciju, kao i situaciju pred frontom 4. armije, Generalštab JA je, 20. aprila, naredio Štabu 4. armije da ubrza nadiranje prema Trstu. Radi toga je stavio pod njegovu komandu 29. udarnu diviziju i hitno je uputio prema Bihaću a Glavnom štabu Slovenije je naredio da 9. korpus orijentiše ka jugu i prema Trstu, a da lako pokretne delove usmeri u rejon Trsta da bi mogli što pre upasti u taj grad. Pored toga, i 4. armija je imala da uputi »lake delove u rejon Trsta da bi oni mogli svakog trenutka upasti u grad«.[495]

Borbe na glavnom odbrambenom pojasu neprijatelja, na tzv. liniji Ingrid, počele su 21. aprila. Pokušaj 4. armije da sa početnim rasporedom probije neprijateljski položaj na odseku Klana — Rijeka nije ostvaren, jer je neprijatelj uspeo da na odsek Gomanjce — Klana privuče sveže snage. Štab 4. armije je, 22. aprila, zaključio da će neprijatelj težiti da svim raspoloživim snagama zatvori pravce između Snežnika i Jadranskog mora.

Toga dana u 14.00 časova, vrhovni komandant JA maršal Jugoslavije Josip Broz Tito odobrio je plan operacije 4. armije od 19. aprila, ali je dao i sledeče napomene: 1) da je za brzo oslobođenje Trsta neophodno prethodno ovladati prostorom Lož — Ilirska Bistrica — Gomila — Boljun, a pre svega komunikacijskim čvorom Ilirska Bistrica. Zbog toga je trebalo ojačati desnu kolonu, 20. udarnu diviziju, i na pravac od Broda prema Ložu uputiti i 29. udarnu diviziju a glavninom 7. korpusa dejstvovati pravcem Kočevje — Stari Trg radi sigurnog obezbeđenja desnog boka. Po izbijanju u visinu Loža, 7. korpus će preći u odbranu da bi jedinice 4. armije imale slobodan manevar prema Trstu; 2) da bi manevar lako pokretnih snaga između Snežnika i Pivke, prema Ilirskoj Bistrici, već sada dao dobre rezultate; 3) da je dobra ideja obuhvat Rijeke sa severne strane i prodor prema Kastvu i Opatiji, i 4) da će oko 1. maja na prostoru Karlovac — Ogulin biti grupisana jugoslovenska 2. armija, za nadiranje pravcem Karlovac — Novo Mesto i dalje prema severozapadu.[496]

Na osnovu tih upozorenja Vrhovnog komandanta JA i procene situacije nastale dolaskom svežih snaga neprijatelja, Štab 4. armije je 22. aprila odlučio da: ojača krila armije prvenstveno tenkovima i artiljerijom; 20. udarnu diviziju uputi pravcem Prezid — Mašun — Knežak, sa zadatkom da ovlada Mašunom i produži nastu-

[494] Knjiga depeša Generalštaba JA, depeša br. 188 od 19. IV 1945. u 18.45 časova i depeša Glavnom štabu Hrvatske, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1 i 18/2, k. 46 i 31.

[495] Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 41 od 20. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.

[496] Knjiga depeša Generalštaba JA, depeša br. 199, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1, k. 46.

panje prema Knežaku; 9. udarnu diviziju i Kvarnerski odred mornaričke pešadije iskrca sa ostrva Cresa i Lošinja u Istru sa zadatkom da 9. divizija delom snaga izbije na greben Učke i tako dovede u operativno okruženje neprijatelja na prostoru Rijeka — Klana — Rupa a Kvarnerski odred mornaričke pešadije usmeri na komunikaciju Pazin — Pula radi obezbeđenja levog boka 9. divizije; na centralnom delu fronta 13. udarnu diviziju pomeri ispred Klane udesno od 26. udarne divizije i nastavi nadiranje pravcem Gomanjce — Zabiče — Ilirska Bistrica radi oslobođenja Ilirske Bistrice, 26. udarna divizija najhitnije prikupi snage i, u sadejstvu sa 13. divizijom, oslobodi Klanu i nastavi nadiranje pravcem Klana — Lipa — Sapjane — Podgrad radi ovlađivanja tim prostorom a glavninom 19. divizije južno od Klane dejstvuje prema Kastvu i Rijeci i pretvori operativno okruženje neprijatelja u taktičko; 43. diviziju, bez teškog naoružanja, uputi kroz raspored neprijatelja u Istru i da dejstvuje u pravcu Trsta; 7. korpus angažuje na pravcu Kočevje — Ljubljana radi obezbeđenja desnog boka armije, u kom smislu da forsira i pokret 29. udarne divizije i usmeri je na pravcu Postojna — Ljubljana.[497]

Ta odluka se nije mogla odmah, u svim detaljima, sprovesti u život. Glavnina 20. udarne divizije još nije bila stigla do Prezida a 9. udarna divizija još nije imala na raspolaganju potrebna plovna desantna sredstva. Zbog toga se obuhvat neprijatelja na Riječkom frontu nije mogao odmah realizovati, ali je Štab 4. armije verovao da postoji mogućnost da se angažovanjem 26. udarne divizije, probije front neprijatelja kod Klane.

PLAN NEMACKOG 97. ARMIJSKOG KORPUSA ZA PROTIVUDAR NA RIJEČKOM FRONTU

Pošto su jedinice 4. udarnog korpusa preuzele obezbeđenje desnog krila 4. armije i prema Karlovcu, 20. udarna divizija se 17. aprila, po naređenju Štaba 4. armije, uputila u rejon Vrbovsko — Ravna Gora — Kupjak. Ona je imala zadatak da iz tog rejona podrži napad 11. korpusa za oslobođenje Lokava i Mrzle Vodice, a zatim da produži nadiranje pravcem Crni Lug — Osilnica — Čabar — Prezid, očisti ta mesta od neprijatelja i obezbedi desni bok armije prema Kupi, održavajući stalnu vezu sa jedinicama 7. i 11. korpusa.[498]

U toku 18. aprila 20. divizija je stigla u rejon Delnice — Kupjak — Sušica. Međutim, kako su jedinice 11. korpusa oslobodile rejon Lokve — Mrzla Vodica, jedinice 20. divizije su zanoćile u dostignutim mestima a sutradan su produžile pokret i u toku dana 9.

[497] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 350—351. i 643—644; *ORNJ*, 2, str. 598/599.**

[498] **Naređenje Štaba 4. armije Op. br. 71 od 16. i Op. br. 76 od 17. IV 1945; Knjiga depeša 20. divizije, depeše br. 98 i 3 od 17. IV 1945. i Zapovest Štaba 20. divizije Pov. op. br. 82 od 17. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 11/1, 8/5, 10/11 i 15/1, k. 311, 315-A i 1029-1.**

udarna brigada je stigla u rejon Osilnice, 10. udarna brigada u rejon Gerova a 8. udarna brigada je zadržana u Delnicama, gde je stigao i štab divizije sa prištapskim delovima.[4W]

Produžavajući pokret, 20. udarna divizija je u toku 20. aprila 9. udarnom brigadom izbila u rejon Trava — Cabar, 10. udarnom brigadom Prezid — Tršće — M. Lug, a 8. udarnu brigadu je i dalje zadržala u rejonu Delnica. Ispred njihovog fronta su se povlačile slabije četničke jedinice. Dalje nadiranje 20. udarne divizije u pravcu severozapada ili zapada bilo je ugroženo jačim snagama neprijatelja u rejonu Kočevskog gorja (Kočevje — Briga — Borovec — Gotenica — Grčarice). Naime, 10. aprila sa linije Postojna — Št. Peter na Krasu (sada: Pivka) — Ilirska Bistrica upućena je Operativna grupa SDK[500] jačine oko 3.000 ljudi (sastava: 2, 3. i 4. puk SDK i četnički Primorski korpus — Jevđevićevi četnici) prema Beloj krajini. Nailazeći na slabije snage Notranjskog partizanskog područja, Operativna grupa SDK je 18. aprila izbila u rejon Kočevje — Banja Loka — Kočevska Reka, gde je znatno ojačala tamošnje snage i došla u borbeni dodir za jedinicama slovenačkog 7. korpusa.

Zbog nepovoljne situacije na Riječkom frontu, nemačke snage ojačane četnicima i delovima SDK iz rejona Klana — Ilirska Bistrica krenule su, 19. aprila, prema levom krilu nemačke 237. divizije radi njenog ojačanja i sprečavanja daljeg prodora jedinica 4. armije. U tom smislu je i Operativna grupa SDK dobila zadatak da 20. aprila, sa četničkim Primorskim korpusom i 4. pukom SDK, posedne za odbranu položaje na liniji Kočevje — Črni Potok — Zdihovo — Podstene, a sa ostalim snagama (2. i 3. puk SDK) zauzme položaje na levoj obali reke Kupe od Podstena do Bosljive Loke i jačim izviđačkim odeljenjima utvrdi situaciju u širem rejonu Delnica.

Izbijanjem jedinica 4. armije u prostor severoistočno od Rijeke, a naročito u rejon Klane, nemačka odbrana na desnoj obali Rečine, a time i u širem rejonu Rijeke, bila je jako ugrožena. Zbog toga je komandant 97. armijskog korpusa general Kibler odlučio da na »Ingrid«-liniji (Klana — Rijeka) zadrži dalje nadiranje 4. armije prema zapadu a zatim, uvođenjem sveže nemačke 188. brdske divizije između Pake i Klane i ofanzivnim dejstvima i ostalih snaga sa Rečine, preduzme protivudar i odbaci jedinice 4. armije od Klane i sa Rečine. Za izvršenje toga zadatka 188. brdska divizija je imala da odbaci jedinice 4. armije od Klane, a zatim levim obuhvatnim manevrom da skrene na jugoistok oslanjajući svoje levo krilo na Obruč a desno na Rečinu, izbije na Grobničko polje i produži dejstva prema

[499] Izveštaj Štaba 20. divizije za april 1945. i Zapovest Štaba 20. divizije od 18. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 15/3 i 44/1, k. 9-1 i 1030.

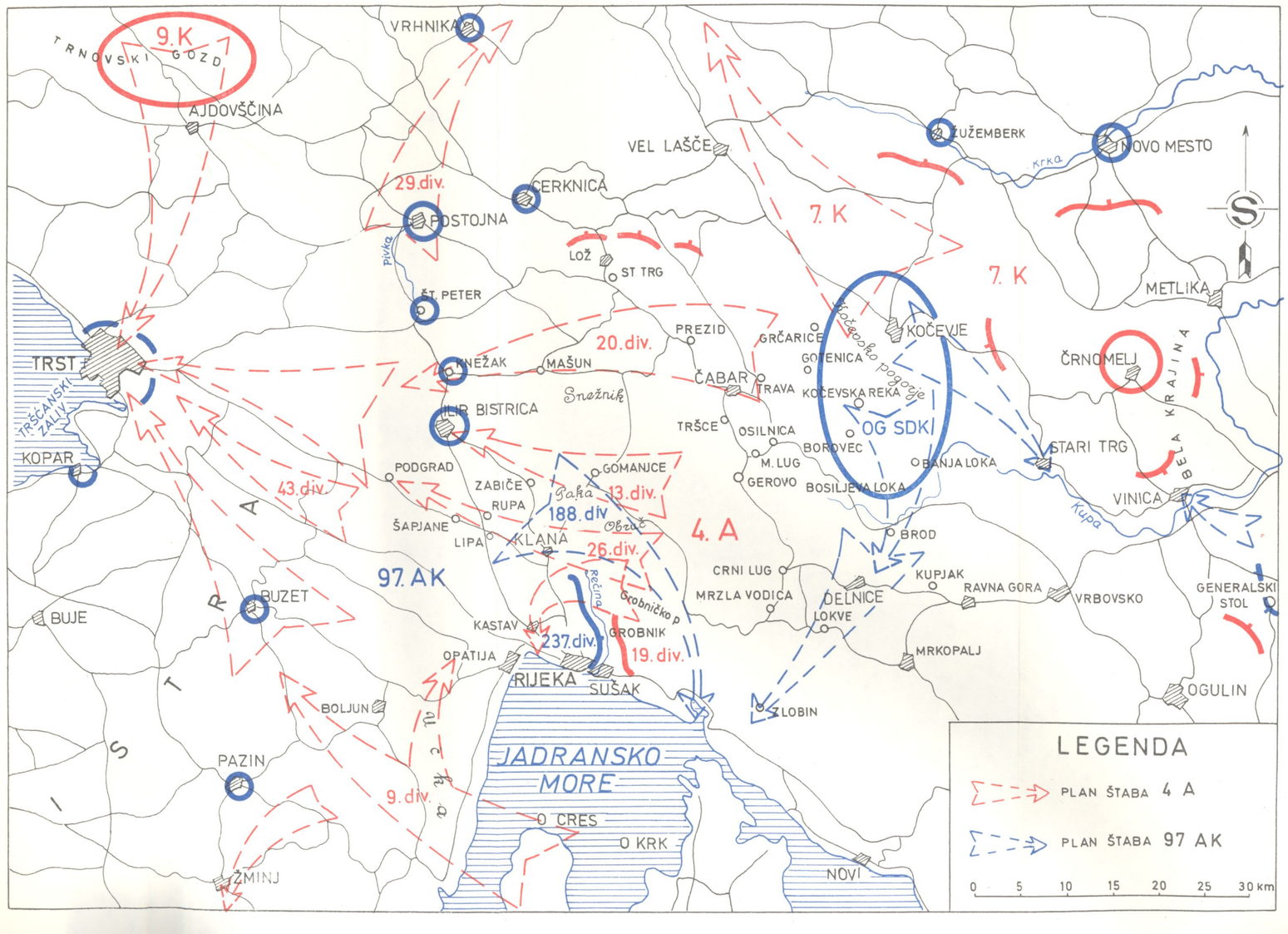
[500] Ta grupa se u nekim dokumentima naziva »Grupa pukova SDK« ili »Grupa Tatalović«, po njenom komandantu, inače, načelniku Štaba SDK potpukovniku Radoslavu Tataloviću. — Depeša od 16. IV 1945. i Naređenje Štaba SDK Pov. O. br. 464 od 18. IV 1945, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 9/2 i 34/2, k. 61.

Bakarskom zalivu obuhvatajući čitav raspored 4. armije na levoj obali Rečine. Istovremeno će i 237. pešadijska divizija, ofanzivnim dejstvom sa Lubana u pravcu Grobnika, sadejstvovati 188. brdskoj diviziji, dok će Operativna grupa SDK (2, 3. i 4. puk SDK i Primorski četnički korpus), ojačana jednom oklopnom četom, iz rejona Novi Lazi — Banja Loka, pravcem Delnice — Lokve a zatim preko Mrzle Vodice i Zlobina, energičnim udarom u bok i duboku pozadinu jedinica 4. armije, preseći im odstupnicu i na taj način sadejstvovati 188. brdskoj i 237. pešadijskoj diviziji. Dejstvo te Operativne grupe trebalo je da otpočne jedan dan posle otpočinjanja nemačkog protivudara sa »Ingrid«-linije. Komandant SDK general Košta Mušicki je predviđao da će nemačke snage biti spremne da 22. aprila preduzmu protivudar, pa je naredio Operativnoj grupi SDK da za 23. april predvidi napad, ali pod uslovom da se do tog vremena osete posledice nemačkog protivudara sa »Ingrid«-linije.[501]

[501] **Bilo je predviđeno da, u operativnom smislu, Operativna grupa SDK 21. aprila u 24.00 časa pređe pod neposrednu komandu komandanta 97. armijskog korpusa. — Direktiva komandanta SDK O. br. 119 od 21. IV i Depeša komandanta SDK od 23. IV 1945, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 1/1 i 20/1, k. 61.**

Skica br. 32

PLAN DEJSTAVA 4. ARMIJE I 97. ARMIJSKOG KORPUSA

BORBE U REJONU GOMANJCE — KLANA I NA REČINI

BORBE 13. I 26. UDARNE DIVIZIJE U REJONU GOMANJCE — KLANA

(Skica br. 33)

Posle uspešno izvršenog desanta na ostrvo Krk i uništenja neprijateljskih snaga na njemu, 26. udarna divizija je 18. aprila dobila naređenje Štaba 4. armije da se hitno koncentriše na prostoru Grobničkog polja a da 11. udarnu brigadu zadrži na ostrvu Krku kao divizijsku rezervu 9. udarne divizije, koja se pripremala da izvrši desant i oslobodi ostrva Cres i Lošinj.[502] Po naređenju Štaba 26. divizije od 20. aprila, 1. dalmatinska proleterska brigada i 3. prekomorska udarna brigada dobile su zadatak da se 21. aprila prebace iz rejona Meja-Gaj na prostor Kikovica — Potkilavac. Štab divizije sa prištapskim delovima smestio se u rejon Čavla a 12. dalmatinska udarna brigada, koja je 16. aprila upućena kao pojačanje 19. udarne divizije, vraćena je u sastav 26. udarne divizije. Ona je 21. aprila predveče dobila naređenje da se 22. aprila prebaci u rejon Škrljeva.[503] Pošto se nije pokazala potreba da se i 11. udarna brigada angažuje na Cresu i Lošinju, to se i ona 22. aprila prebacila sa ostrva Krka na obalu i uputila u rejon Sv. Jakoba a sutradan u rejon Cernika.[504]

U međuvremenu je 13. udarna divizija, 21. aprila zauzela Klanu i odbacila nemačke snage prema Lipi. Štab 4. armije, da bi učvrstio postignuti uspeh 13. divizije, odbio eventualne protivnapade neprijatelja i omogućio dalje nadiranje 13. divizije, istoga dana u 21.40 čas naredio je Štabu 26. udarne divizije da u Klanu uputi jednu

[502] Knjiga depeša 26. divizije, depeše br. 60 i 61 od 18. IV 1945; Naređenje 26. divizije od 19. IV i Operativni izveštaj 26. divizije od 10. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 16/11, 18/1 i 1-134/2 k. 315-A, 1103 i 312.

[503] Operativni izveštaj 12. brigade od 22. IV 1945. i Zapovest 19. divizije od 18. IV 1945 u 18.00 časova, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 4/17 i 16/2, k. 1101 i 1103.

[504] Knjiga depeša 11. brigade, depeše br. 27 i 28 od 22. IV i br. 31 od 23. IV 1945. i Knjiga depeša 26. divizije, depeše br. 79 i 80 od 21. i 22. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/4 i 9/4 i 16/11, k. 1103-1 i 315-A.

brigadu. Za taj zadatak je 22. aprila određena 3. prekomorska udarna brigada. Međutim, pošto je neprijatelj ponovo ovladao rejonom Klane, odustalo se i od upućivanja 3. brigade u taj rejon.[505]

Dvadeset drugog aprila Štab 4. armije doneo je odluku da na odseku fronta 13. divizije uvede u borbu 26. diviziju iz drugog ešelona armije i da sa njom zauzme Klanu i produži dalje nadiranje prema Podgradu, a da se 43. divizija, po smenjivanju od jedinica 13. divizije, bez teškog naoružanja prebaci u Istru, gde se već nalazila njena 3. brigada.[506]

Na osnovu te odluke, preduzeti su pokreti jedinica. Tako je u toku noći 22/23. aprila naređeno 2. brigadi 13. divizije da posedne položaje jugoistočno od k 993 — Trstenik, 1. brigadi levo od nje na odseku Železna vrata — jugozapadne padine Štulca a 3. brigada je zadržana na liniji Suho — k 689, gde je trebalo da je smene jedinice 26. divizije.

Oko 07.00 časova 23. aprila neprijatelj iz rejona Pake je preduzeo napad na jedinice 13. divizije i zauzeo k 1070, neposredno pred položajima koje je trebalo da posedne 1. brigada, a iz rejona Klane je uspeo da izbije na odsek Široki rt — k 696, a zatim je produžio napad na levo krilo 3. brigade u rejonu k 689. Svoje položaje 3. brigada je uporno branila sve do 15.00 časova, kada su je smenile jedinice 3. prekomorske brigade 26. divizije, a zatim se prebacila u rejon Štulac — Guslar, gde je zadržana u divizijskoj rezervi.[507]

U toku noći 23/24. aprila 1. i 2. brigada 13. divizije obavile su sve potrebne pripreme da u toku 24. aprila napadnu neprijatelja u rejonu Gomanjca, na položajima Črni vrh — k 1026 — istočne padine Volarije. Napad je počeo 24. aprila u 11.00 časova. Prema neprijatelju na k 1026 napadala je 2. brigada a 1. brigada prema neprijatelju na k 1046. Međutim, i neprijatelj je pošao u napad i on je izbio na k 1201. Zbog toga su unutrašnja krila brigada morala da se angažuju prema tom položaju. Posle veoma žestoke borbe neprijatelj je odbačen na polazni položaj a brigade su oko 13.30 časova produžile napad prema k 1026 i k 1046. Koristeći predratna italijanska fortifikacijska utvrđenja, neprijatelj se, osloncem na njih, uporno branio, odbio tri uzastopna napada 2. brigade i pet uzastopnih napada jednog bataljona 1. brigade i uspeo da se zadrži na svojim položajima. Borbe su završene oko 21.00 čas. Za to vreme 3. brigada se nalazila u rejonu Štulac — Guslar, u divizijskoj rezervi, i nije učestvovala u borbi.[508]

Na koncentracijskoj prostoriji Potkilavac — Čavle — Škrljevo 26. udarna divizija se u toku 22. aprila pripremala da preuzme deo položaja prema Klani koje je do tada držala 13. udarna divizija. Zem-

[505] **Naređenje Štaba 4. armije Op. br. 88 od 21. IV 1945. u 21.40 čas i Naređenje 26. divizije od 22. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 22/1 i 23/1, k. 1103.**

[506] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 350—351.**

[507] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 691—715.**

[508] **Borbena relacija 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 312.**

u određenoj zoni napada divizije je planinsko, krševito i dobro utvrđeno predratnim graničnim utvrđenjima, koja su u toku rata još • oiačana. Topografski sastav zemljišta pružao je povoljne uslove neprijatelju za organizovanje odbrane, dok je diviziji otežavao podilaženje i sam napad. U pozadini 26. udarne divizije nije bilo boljih komunikacija, pogotovu upravnih na front, dok je to kod neprijatelja obrnut slučaj: ima i upravnih i rokadnih komunikacija i u vrlo dobrom su stanju. Ta činjenica je otežavala snabdevanje, evakuaciju i manevar snagama 26. divizije, a olakšavala je to braniocu. Upotreba tenkova u napadnoj zoni 26. divizije do rejona Klana bila je jako ograničena, van komunikacija gotovo nemoguća. Velika ispresecanost i pokrivenost zemljišta otežavala je podršku napada 26. divizije, a braniocu je olakšavala prikrivanje.[509]

Koristeći se tim pogodnostima zemljišta, branilac je uspeo da do početka napada 26. udarne divizije prikriveno privuče na taj odsek fronta i glavninu nemačke 188. brdske divizije. Ti položaji u rejonu Klane bili su veoma značajni za nemački 97. armijski korpus, jer je on na njima zatvarao najkraće i najbolje komunikacije i operativne pravce za upad jedinica 4. armije u Slovenačko primorje i Istru.

Zadatak 26. udarne divizije, ojačane 3. tenkovskim bataljonom i 3. brdskim motorizovanim divizionom, bio je da desnim krilom probije utvrđene položaje neprijatelja, oslobodi Klanu i izbije u pozadinu riječkog fronta, u rejon Rupa — Lipa, gde će preseći neprijateljske komunikacije koje vode prema severu i zapadu; iz rejona Klane orijentisaće jednu brigadu pravcem Breza — Matulje radi obezbeđenja desnog boka 19. udarne divizije, dok ona ne slomi otpor neprijatelja u širem rejonu Rijeke.[510]

Za izvršenje toga zadatka Štab 26. divizije je naredio:

— 3. prekomorskoj udarnoj brigadi, podržanoj 3. tenkovskim bataljonom, da preduzme napad sa odseka Suvobor — Guslar pravcem Suho — Lazi, ovlada položajima severno i severoistočno od Klane, a zatim napadne neprijatelja u Klani i uništi ga. Po oslobođenju Klane brigada će produžiti nadiranje u pravcu Rupe i zauzeti taj rejon. Pri napadu na Klanu obezbediti se od intervencije neprijatelja sa pravca Jelšana;[511]

— 1.dalmatinskoj proleterskoj brigadi da pređe u napad sa odseka Bošarina — Birčanin — Draga u pravcu Studena — Zidovje — Skalnica, zauzme položaje jugoistočno od Klane a izbijanjem na raskrsnicu puteva jugozapadno od Klane preseče komunikaciju koja od Marčelja vodi za Lipu, a zatim pristupi uništenju neprijatelja u rejonu Sv. Rok — Klana. Po oslobođenju Klane brigada će produ-

[509] *Zbornik,* **XI, knj. 4, str. 544—557.**

[510] **Knjiga depeša 26. divizije, depeša br. 63 od 23. IV 1945; Borbena relacija 4. armije [A V I I], arhiva NOP-a, br. reg. 16/11 i 1/2, k. 315-A i 312.**

NOP-a, br. reg. 3/1, k. 1102.

žiti dejstva u pravcu Lipe, zauzeti to mesto a rejon Klane će obezbediti od eventualne intervencije neprijatelja sa južne strane;[512]

— 12. dalmatinskoj udarnoj brigadi da se 24. aprila do 08.00 časova prebaci na prostor Dvori — Borji, gde će obrazovati divizijsku rezervu. Do tog vremena je u rejon Borji stigla i 11. dalmatinska udarna brigada, pa je i ona zadržana u divizijskoj rezervi;[513]

— 3. brdski motorizovani divizion da posedne vatrene položaje u rejonu Bošarina — Borji, odakle će podržavati napad divizije.[514]

Jedinice 26. udarne divizije su se 23. aprila nalazile u pokretu prema odseku Guslar — Draga — Dvorine, upućujući izviđačke delove prema neprijatelju i susedima, 13. i 19. udarnoj diviziji. Toga dana se glavnina 13. divizije pomerila udesno, prema Gomanjcu i Paki, na položaje k 993 — Trstenik — Železna vrata — Stulac, dok je 3. udarna brigada zadržana na položajima Suho — k 689, gde je čekala da je smene jedinice 26. divizije. Međutim, neprijatelj je iz Klane u 07.00 časova napao na njene položaje i ona se uporno branila sve do 15.00 časova, kada su je smenile jedinice 3. prekomorske udarne brigade 26. divizije, a zatim se uputila u rejon Štulac — Guslar, gde je zadržana u rezervi 13. divizije.

Početak napada 26. udarne divizije određen je za 24. april u 06.00 časova, do koga vremena su jedinice morale zauzeti polazne položaje za napad.[515]

Pod zaštitom mraka jedinice 26. udarne divizije su u toku noći 23/24. aprila posele polazne položaje za napad i u određeno vreme prešle u napad. Jedan bataljon 3. prekomorske udarne brigade uspeo je da zauzme Matnišče, da se prebaci preko komunikacije Klana — Gomanjce i da nastupa u pravcu Pliša a druga dva bataljona su napadala na Suho i Široki rt. Za to vreme je 1. dalmatinska proleterska brigada sa dva bataljona podilazila neprijateljskim položajima na liniji Birčanin — k 672 — k 601. Posle žestokih borbi do 12.00 časova obe brigade su uspele da potisnu neprijatelja na liniju: Pliš — Drnovo — Kukulj — Klana — k 643 — k 583 — Zidovje. Na toj liniji nepriiatelj je pružio snažan otpor i Štab 26. divizije je tražio dejstvo avijacije po tim položajima, izuzev po rejonu Drnova, gde se nalazio u bliskom kontaktu sa neprijateljem.[516]

[518] **Bojne relacije, Operativni izveštaj i Zapovest 1. dalmatinske proleterske brigade. AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 7/9, 5'9 i 14/8, k. 1102.**

[513] **Naređenje 26. divizije i Zapovest 11. brigade od 23. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 26/1 i 24/10, k. 1103 i 1101-A.**

[5,4] **Formacijski divizion** 26. **divizije** (4. **brdski divizion) i dalje se nalazio u reionu Šrklieva, odakle je podržavao iedinice** 19. **divizije. — Dnevni borbeni izveštaj** 26. **divizije** OD. **br.** 24 **od** 24. **IV** 1945. **u** 07.00 **časova i Naređenje** 26. **divizije od** 23. **IV** 1945. **u** 00.45 **časova, AVII, arhiva NOP-a, br. reg.** 29/7 **i** 25/1, **k.** 311-**A i** 1103.

[515] **Zapovest 26. divizije od 23. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 27/1, k. 1103.**

[516] **Knjiga deoeša 26. divizije, depeša br. 83 od 24. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 4/4, k. 1103-1.**

Treba napomenuti da je 26. divizija otpočela napad slabim snagama. Od 1. i 3. brigade, koje su direktno učestvovale u napadu, samo je pet bataljona uvedeno u borbu, dok su se tri bataljona nalazila u brigadnim rezervama, a 11. i 12. brigada su se nalazile u divizijskoj rezervi. Svakako da za tako jake rezerve, bar kod brigada koje su otpočele sa napadom, nije bilo potrebe. Zbog krševitog i pošumljenog zemljišta upotreba tenkova je bila gotovo nemoguća. To je uticalo na silinu napada brigada, a naročito 1. dalmatinske proleterske brigade, koja je sa svega dva bataljona napala na kompletan 903. puk nemačke 188. brdske divizije i delove 3. bataljona nemačkog 15. SS policijskog puka. U 13.30 časova ona je uvela u borbu i svoj 1. bataljon, iz rezerve, ali ni posle četiri uzastopna juriša brigada nije mogla da odbaci jake snage neprijatelja sa dobro utvrđenih položaja. Tada je neprijatelj otpočeo sa protivudarom, uvodeći u borbu sveže snage 188. brdske divizije. Napadao je na ćelom frontu 13. i 26. udarne divizije, ali sa težištem prema 26. udarnoj diviziji. U protivudaru koji je trajao do kraja dana, 188. brdska divizija je uspela da potisne jedinice 26. udarne divizije i posedne položaje Suho — Široki rt — bezimeni vis severozapadno od k 611. Istovremeno su jedinice 904. puka 188. brdske divizije vršile pritisak prema jedinicama 13. udarne divizije, prema odseku Trstenik — Štulac, a 237. pešadijska divizija, da bi privukla rezerve 26. udarne divizije na svoj odsek fronta, još od ranog jutra napadala je iz rejona Lubana prema selu Grobniku.

Borbe su bile žestoke a obostrani gubici veliki.[517] Ipak se situacija na kraju dana nije znatnije izmenila. Nemačka 188. brdska divizija nije uspela da odbaci jedinice 26. udarne divizije od Klane radi planiranog obuhvatnog manevra, a jedinice 26. udarne divizije nisu mogle da potisnu neprijatelja i oslobode Klanu. Padom mraka 12. udarna brigada je upućena da smeni 3. prekomorsku udarnu brigadu, koja je bila predviđena da se prikupi radi upućivanja u Istru, a u divizijskoj rezervi je zadržana 11. udarna brigada.[518]

Žestoke borbe u toku 24. i 24/25. aprila ukazivale su na to da se u rejonu Klane ne nalazi samo 3. bataljon nemačkog 15. SS policijskog puka sa nešto italijanskih fašista i četnika (ukupno oko 1.500 vojnika sa tri topa, šest minobacača i jednim oklopnim kolima), kako je bilo ustanovljeno prilikom napada 13. udarne divizije 21. aprila na Klanu,[519] već da je na odsek Gomanjce — Klana — Studena, pored ranije identifikovanih jedinica, stigla i glavnina nemačke 188. brdske divizije (901, 902, 903. i 904. brdski i 1088. artiljerijski puk).

[517] Gubici 26. divizije 24. aprila iznosili su 26 poginulih i 84 ranjena, a u toku noći 24/25. aprila 5 poginulih i 25 ranjenih. — Knjiga depeša 26. divizije, depeša br. 85 od 24. IV 1945. i Dnevni borbeni izveštaj 26. divizije Op. br. 28 od 25. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 16/11 i 29/7, k. 315-A i 311-A.

[518] Bojne relacije 3. prekomorske udarne brigade i Operativni izveštaj 26. divizije od 10. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/16 i 1/2, k. 1102 i 312.

[519] Zapovest 26. divizije od 23. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 312.

To su bili prvi i pouzdani podaci da se na tom odseku nalazi glavnina 188. brdske divizije. O tome je Štab 26. udarne divizije već 25. aprila izjutra izvestio Štab 4. armije. Pred svojim frontom, na odseku Plešišće — Klana — Birčanin, ustanovljene su jedinice 902. i 901. puka a na odseku k 672 — Studena — k 601, ceo 903. puk. Nešto kasnije, na odseku Paka — Mlaka, prema 13. udarnoj diviziji, indentifikovan je i 904. puk.[520]

Prisustvo 188. brdske divizije na Riječkom frontu ukazivalo je Štabu 4. armije na to da se neprijatelj rešio da odlučno brani prirodno jake i fortifikacijski dobro utvrđene položaje između Snežnika i Jadranskog mora. Međutim, time su gotovo sve operativne jedinice 97. armijskog korpusa bile angažovane na odseku Gomanjce — Klana — Rijeka, a istočno od Soče i južno od Karavanki nije raspolagao značajnim snagama koje bi mogao uputiti za sprečavanje prodora jedinica 4. armije prema Trstu i Istri. Na tom prostoru su dejstvovale jedinice slovenačkog 9. korpusa, koje su, iako malobrojne, vezale znatne policijske i kvislinške snage neprijatelja radi zaštite pojedinih garnizona, pozadinskih ustanova, skladišta i komunikacija. Takođe, i zbog prodiranja jugoslovenske 3. i 1. armije između Drave i Save i 2. armije kroz Bosnu, neprijatelj nije mogao uputiti nikakve jače snage sa tih vojišta prema jedinicama 4. armije na Riječkom frontu. Široko razgranata obaveštajna mreža, bazirana na patriotizmu stanovništva i oslonjena na brojne oslobodilačke organizacije, kontrolisala je taj prostor i obaveštavala o pokretima neprijatelja. Sve je to olakšalo planirani manevar 4. armije severno i južno od Riječkog fronta, tj. prodor u pravcu Trsta i Istre i okruženje, a zatim uništenje riječke grupacije.[521]

Razvoj događaja kod Klane i na Rečini je ukazivao na to da je neprijatelj prikupio glavninu 97. armijskog korpusa da, osloncem na te prirodno jake i fortifikacijski utvrđene položaje, spreči glavninu 4. armije da prodre u Slovenačko primorje i oslobodi Trst. Štab 97. armijskog korpusa je pretpostavljao da se preko pl. Pivke ka Sent Peteru ili Ilirskoj Bistrici neće probiti jače snage 4. armije, zbog čega je svoje glavne snage grupisao između Snežnika i mora. Međutim, na intervenciju Vrhovnog komandanta JA od 22. aprila, Štab 4. armije je izmenio svoj operacijsk istoj pretpostavci.[522] Vrhovni komandant JA, prateći pažljivo razvoj operacija 4. armije, 24. aprila je naredio Štabu armije da ubrza pokret 29. udarne divizije prema frontu i istovremeno ga je obavestio da će

[520] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 392—393.**

[521] **Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 15 i 16 od 25. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.**

[522] **Vrhovni komandant JA se 21. IV 1945. vratio u Beograd iz zvanične posete Sovjetskom Savezu, gde je boravio od 5. aprila. On je u Moskvi 11. aprila potpisao Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i posleratnoj saradnji između Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika i Jugoslavije. Po povratku iz SSSR-a maršal Tito je razmotrio plan 4. armije i ukazao na značaj upućivanja snaga preko Mašuna.**

7a četiri do pet dana uputiti u njegov sastav jednu diviziju 4. udarnog korpusa.[523]

Na osnovu tog naređenja, radi realizacije izmenjenog operacijskog plana, Štab 4. armije je odlučio da frontalnim dejstvom veže snage neprijatelja na Riječkom frontu a da se udarom na krilima okruže jedinice 97. armijskog korpusa na prostoru Klana — Rijeka Rupa, uz istovremeno što brže prodiranje 43. divizije u pravcu Trsta. U tom cilju je, u toku noći 24/25. aprila, naredio 13, 26. i 19. udarnoj diviziji da produže sa frontalnim napadom na Riječkom frontu, a 20. udarnu diviziju je ojačao 11. udarnom brigadom 26. divizije, sa dva tenkovska bataljona, jednom brdskom i jednom protivoklopnom motorizovanom baterijom. Osim toga, 29. udarnoj diviziji je uputio kamione u Ogulin radi bržeg prebacivanja jedne brigade u Prezid da bi što pre oslobodio 20. diviziju za nastupanje prema Knežaku.[524] Pored toga, naredio je 26. diviziji da 3. prekomorsku udarnu brigadu ubaci u Istru,[525] a 9. udarnoj diviziji da, po iskrcavanju u Istru, izbije na pl. Učku.

Sutradan, 25. aprila, borbe su nastavljene. Pripremajući se za ubacivanje u Istru, 3. prekomorska udarna brigada se, posle prikupljanja i popune municijom i hranom, u 05.00 časova uputila da se, u sadejstvu sa 3. udarnom brigadom 13. divizije, provuče kroz neprijateljski raspored u rejonu Plesišče — Dletvo i prebaci prema Rupi i Lipi. Do 08.00 časova 3. prekomorska brigada se u rejonu k 620 prednjim delovima prebacila preko ceste Klana — Gomanjce, a zatim je produžila pokret i do 09.00 časova izbila na Plešišće i greben severno od Suhog (tt 760). Već u 09.30 časova nemački 901. puk je intervenisao. Podržan sa dva tenka, on je otpočeo sa protivnapadom koji je brigada energičnim dejstvom odbila. Na desnom krilu 3. prekomorske brigade 3. udarna brigada 13. divizije nije uspela da se probije, jer je neprijatelj čvrsto zatvorio taj pravac i brigada se oko 08.00 časova vratila u polazni rejon. Naišavši na snažan otpor neprijatelja, kao i zbog povlačenja 3. udarne brigade 13. divizije, ni 3. prekomorska udarna brigada 26. divizije nije se mogla dalje probijati.

Ostale snage 13. divizije pripremale su se za napad. Do 11.00 časova izvršene su sve pripreme za ponovni napad na nemački 904.

[523] **Knjiga depeša Generalštaba JA, depeša br. 204 od 24. IV 1945. u 23.00 časa, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1, k. 46.**

[524] **Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 11—16 od 25. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.**

[525] **Ljudstvo 3. prekomorske brigade sačinjavali su, uglavnom, Hrvati i Slovenci iz Istre i Slovenačkog primorja koji su se nalazili u koncentracionim logorima na jugu Italije, ili su iz italijanskih jedinica prebegli saveznicima. Sa kapitulacijom Italije oni su pristupili NOV i PO Jugoslavije i od njih su formirane prekomorske brigade. Zbog svog sastava, 3. prekomorska brigada je bila veoma pogodna, isto kao i 43. divizija, čije su ljudstvo sačinjavali Istrani, za ubacivanje u Istru. — Istorijat 3. prekomorske brigade i Knjiga depeša 26. divizije, depeša br. 85 od 24. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/16 i 16/11, k. 1102 i 315-A.**

puk na liniji Črni vrh — Volarija. U 12.30 časova 1. i 2. brigada otpočele su napad sa istim rasporedom kao i prethodnog dana. Iako su se zalagale do krajnjih mogućnosti, brigade ipak nisu uspele da odbace neprijatelja sa njegovih položaja. Posle tri uzastopna napada, podržane jakom artiljerijskom i minobacačkom vatrom, jedinice 13. divizije su u 21.00 čas prekinule borbu i povukle se na polazne položaje.[526]

Levo od 3. prekomorske udarne brigade, prema odseku Suho — Široki rt, napadala je 12. a prema odseku k 609 — Birčanin — k 672 i k 611 napadala je 1. dalmatinska proleterska brigada. U toku celoga dana vođene su žestoke borbe na frontu 26. udarne divizije, u kojima su se jedinice nemačke 188. brdske divizije ogorčeno branile preduzimajući česte protivnapade, tako da su jedinice 26. divizije tek uz upotrebu ručnih bombi uspevale da osvoje neke položaje.[527] Oko 17.00 časova 3. prekomorska brigada je zauzela bezimeni vis između k 727 i Suhog, dok je 12. brigada držala pola visa Suho i približavala se Širokom rtu, koji je oko 18.00 časova zauzela. Za to vreme su jedinice 1. dalmatinske proleterske brigade jurišem zauzele k 609 a na levom krilu, na spoju sa 19. udarnom divizijom, podišle su k 611. Neprijatelj se očajnički branio i zadržao se neposredno iza izgubljenih položaja, pripremajući se za nove protivnapade. Već oko 19.30 časova 188. brdska divizija je ponovo povratila greben severno od Suhog i primorala 3. prekomorsku brigadu da se povuče prema komunikaciji i k 620. Brigada je u neposrednom dodiru sa neprijateljem ostavila manje delove na liniji k 785 — Ovčje — k 727, a glavninom se povukla na polazne položaje u rejon k 822. Tako se 3. prekomorska brigada, i pored maksimalnog zalaganja, nije uspela probiti kroz neprijateljski raspored u pravcu Istre. Od Čabarske Police do mora neprijatelj je obrazovao čvrst i povezan front kroz koji se nisu mogle ni provući ni probiti 3. brigada 13. i 3. brigada 26. udarne divizije. Na ostalom delu fronta 26. divizije, u toku noći 25/26. aprila vodile su se žestoke borbe[528] ali bez terenskih promena.[529]

U rejonu Borji, u divizijskoj rezervi, i dalje se nalazila 11. dalmatinska udarna brigada.[530]

[526] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 691—715.**

[627] **Knjiga depeša 26. divizije, depeša br. 86 od 25. IV 1945. u 22.00 časa, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 16/11, k. 315-A.**

[528] **Gubici 26. divizije u toku 25. i 25/26. aprila iznose 29 poginulih, 102 ranjena i 3 nestala, a gubici neprijatelja su takođe veliki. Prema nepotpunim podacima, za poslednja dva dana borbi neprijatelj je samo pred frontom 1. dalmatinske proleterske i 12. brigade imao 84 poginula vojnika. — Dnevni borbeni izveštaj 26. divizije od 26. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 29/7, k. 311-A.**

[529] **Bojne relacije 3. prekomorske, 1. dalmatinske proleterske i 12. dalmatinske brigade i Operativni izveštaj 1. dalmatinske proleterske brigade od 10. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/16, 7/9, 8/17 i 5/9, k. 1102, 1101 i 1102 i *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 544—557.**

[5ao] **Knjiga depeša 11. brigade, depeša br. 33 od 25. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/4, k. 1103-1.**

Iz izveštaja komandanta 903. puka, koji je držao položaje prema 1 dalmatinskoj proleterskoj brigadi, vidi se da je 188. brdska diviziia imala zadatak da i 25. aprila napada sa istim zadatkom. Međutim kako su se susedne jedinice 901. i 902. puka morale da brane od napada 12. dalmatinske i 3. prekomorske udarne brigade, to se i on morao da zadrži, spreman da na dati znak krene napred. Ni 904. puk nije mogao dalje, jer su ga zadržale jedinice 13. divizije. Tako je ofanzivnim dejstvima 26. i 13. udarne divizije preduhitren i zadržan protivudar nemačke 188. brdske divizije. Istina, obe strane nisu postigle veće terenske uspehe, ali je i toga dana bio osujećen napad 188. brdske divizije, koja je još uvek težila da ostvari planirani obuhvatni manevar. Snažnim napadima, 26. udarna divizija je zadržala inicijativu u svojim rukama i 188. brdskoj diviziji nametnula odbrambene borbe, što je bilo suprotno njenim zadacima.[531]

Pošto je u toku noći dobio pojačanja, neprijatelj je u zoru 26. aprila prešao u snažan protivnapad i u toku prepodneva odbacio jedinice 3. prekomorske udarne brigade sa Plešišća sve do k 620, a odmah zatim je potisnuo i desno krilo 12. udarne brigade sa istočnih padina Suhog na k 822. Zbog toga su se jedinice 12. brigade na Širokom rtu našle pod udarom snažne bočne vatre neprijatelja sa Suhog, pa su se oko 10.00 časova i one morale povući na k 689. Time je neprijatelj uspeo da povrati sve položaje koje je prethodnog dana izgubio. Jedinice 26. divizije su pokušale da u protivnapadu koji je trajao od 14.00 do 16.00 časova postignu neke rezultate, ali u tome nisu uspele. Jedino je 1. dalmatinska proleterska brigada, podržana od 3. tenkovskog bataljona, uspela da odbije sve napade neprijatelja i da podiđe k 601, jer su jedinice 19. udarne divizije zauzele k 611. U toku celog dana neprijatelja je snažno podržavala artiljerija, koja je naročito nastojala da koncentracijama vatre neposredno iza linije fronta omete pozadinske veze i dovlačenje pojačanja, municije i hrane jedinicama u prvim borbenim redovima. Po naređenju štaba 4. armije, za pojačanje 20. udarne divizije u rejon Mašuna je upućena 3. baterija 3. brdskog motorizovanog diviziona, tako da je 26. diviziju podržavao 3. brdski motorizovani divizion sa dve baterije, a za obezbeđenje njene pozadine, 11. udarna brigada 26. divizije je 27. aprila u 03.00 časa, na kamionima, uputila jedan bataljon u rejon Prezida.[532]

I u toku noći 26/27. aprila nemačka 188. brdska divizija je preduzimala više lokalnih napada sa ciljem da odbaci jedinice 26. udarne divizije, a naročito njeno levo krilo, gde je napadao 903. puk, ojačan 3. bataljonom 15. SS policijskog puka. Štab 188. brdske divizije je i za 26. april izdao zapovest jedinicama sa zahtevom da divizija iz-

[531] ***Oslobodilački pohod na Trst,*** **str. 209.**

[532] **Knjiga depeša 26. divizije, depeše od 26. IV 1945. u 10.35 i 11.30 časova; Dnevni borbeni izveštaji 26. divizije od 27. i 28. IV 1945; Operativni izveštaj i Bojne relacije 1. dalmatinske proleterske brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 4/4, 29/5, 29/6, 5/9 i 7/9, k. 1103-1, 311-A i 1102.**

vrši levi obuhvatni manevar prema Grobničkom polju. Takve zapovesti je Štab 188. brdske divizije uporno izdavao svaki dan od 23. do 28. aprila zaključno.[533]

Gubici 26. udarne divizije u toku 26. i 26/27. aprila iznosili su 24 poginula i 96 ranjenih, a 188. brdske divizije 60 poginulih i veći broj ranjenih. I pored obostrano velikih gubitaka, 188. brdska divizija nije uspela da izvrši proboj kod Klane.[534]

Zbog zamorenosti jedinica i prilično nepovoljnih atmosferskih prilika, snega i kiše, jedinice 13. divizije nisu napadale 26. aprila, već su se sređivale, popunjavale municijom i pripremale za nova dejstva. U toku noći 26/27. aprila izvršena su dva demonstrativna napada na celoj liniji fronta radi uznemiravanja neprijatelja.[535]

U zoru 27. aprila jedinice 26. divizije su produžile sa napadima, ali je samo 3. prekomorska udarna brigada oko 07.00 časova uspela da ponovo zauzme Plešišće. Meteorološki uslovi su bili veoma teški. Pod zaštitom kiše i magle jedinice 188. brdske divizije su oko 12.00 časova napale na odsek 12. udarne i 1. proleterske brigade, nanoseći pravac glavnog udara na njihov spoj. Jedinice 902. i 901. puka (bez po jednog bataljona), 3. bataljon 15. SS policijskog puka i 903. puk uspeli su da odbace unutrašnja krila 12. udarne i 1. proleterske brigade i zauzmu položaje na visovima k 689 i k 609. Posle podne su usledili protivnapadi u kojima je 12. brigada uspela da odbaci neprijatelja sa k 689, ali se neprijatelj pred desnim krilom 1. dalmatinske proleterske brigade zadržao na k 609, a jedinice brigade u podnožju toga visa i na k 556. U toku noći je izvršena pregrupacija snaga, tako da je 3. prekomorska brigada preuzela položaje 12. brigade istočno od Suhog a 12. brigada se sa dva bataljona prikupila na k 689, dok je druga dva bataljona zadržala u brigadnoj rezervi.[536]

[533] **Borbe 903. puka 26. aprila, koji je napadao na odseku Birčanin — k. 672 — k. 606, komandant puka ovako opisuje: »Pošto je izjutra bila magla, puk je krenuo u napad prema istoku oslonivši se na izvor Rečine. Ali na tom ispresecanom i kamenitom zemljištu, pokrivenom šikarom visine čoveka, naoad je sDoro napredovao. Kada se oko podne digla magla, bila je dostignuta linija približno 2 km istočno od M. Boslin — Carinarnica, gde je napad zaustavljen u vatri mnogobrojnih minobacača, artilieriie i mitraljeza. Policijski bataljon koii je bio aneažovan prema Carinarnici, nije uspeo da je zauzme, jer je tu odbrana bila dobro podržana tenkovima. Uopšte, stalni neprijateljski protivnapadi onemogućili su tada dalji razvoj naDada, štaviše doveli su do raznih prodora i kriza. Pošto je dostignuta liniia bila izlomljena mnoeobroinim izbočinama. nije se mogla organizovati za odbranu — iz topograskih razloga i zbog nedostatka snaea — pa se nije mogla ni održati. Sa padom mraka, posle niza kritičnih situaciia srećno ie posednuta stara linija na obe strane Monte Boglina«. — *Oslobodilački* pohod *na Trst,* str. 213/214.**

[534] **n^pvnj borbeni izveštaj 26. divizije od 27. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reff. 29-5/7, k. 311-A.**

[535] ***7horvik,* XI. knj. 4, str. 691—715.**

[536] **Borbena relacija 4. armiie; Boine relacije od 31. V 1945. i Ooerativni izveStaii 12. i 1. bnVađe od 7. i 10. V 1945; Dnevni borbeni izveštaj 26. divizije od 28. TV 1945. AVII. arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, 8/17, 7/9, 6/17, 5/9 i 29/7, k. 312, 1101-A, 1102 i 311-A.**

Toga dana, 27. aprila, Štab 13. divizije je naredio 3. brigadi, koja se nalazila u divizijskoj rezervi u rejonu Guslara, da izvrši desni obuhvatni manevar na neprijatelja u rejonu Gomanjce — Volarija — Paka i da preko Orlovice napadne neprijatelja na liniji Goljak — Petkovec i time olakša frontalni napad glavnine divizije na odseku Gomanjce — Crni vrh — Volarija. Sa napadom je trebalo otpočeti u 15.00 časova. Međutim, usled velike magle i kiše, jedinice 3. brigade nisu uspele na vreme da stignu na polazne položaje, pa je divizija, očekujući da se ispolji obuhvatno dejstvo 3. brigade, prešla u napad tek u 17.00 časova. Samo 3. brigada je uspela da odbaci slabije snage neprijatelja sa Petkoveca, dok je na ostalim odsecima neprijatelj i toga puta uspeo da odbije sve napade jedinica 13. divizije. Ali je 3. brigada uspela da na svome desnom krilu stupi u vezu sa jedinicama 20. udarne divizije, koje su sledećeg dana oslobodile Ilirsku Bistricu i produžile napad prema Zabiču. To je imalo veoma veliki značaj za dalje uspešno razvijanje napada u tom rejonu. Borbe su završene oko 23.00 časa, a preko noći je održavan stalni živ kontakt sa neprijateljem na ćelom frontu.[537]

Zbog opšte zamorenosti trupa, 28. aprila 13. divizija nije napadala. Kako je izostao i napad neprijatelja, na frontu su se odvijale lokalne aktivnosti sa ograničenim ciljem, a jedinice su se sređivale na dostignutim položajima.

I pored velikih obostranih gubitaka,[538] nemačka 188. brdska divizija nije uspela da probije front 26. udarne divizije kod Klane. Istina, ona je postigla manji terenski uspeh na desnom krilu 1. dalmatinske proleterske brigade, ali to nije ni izdaleka ono što se tražilo u divizijskim zapovestima. Za sledeči dan, 28. april, Štab 188. brdske divizije je ponovo izdao zapovest za proboj fronta kod Klane, a Štab 26. udarne divizije da jedinice povrate izgubljene položaje i stalno napadaju neprijatelja.[539]

Toga dana su se razvile jake borbe, tako da su pojedini položaji prelazili iz ruke u ruku. Na svaki napad 26. udarne divizije neprijatelj je odgovarao protivnapadima. On je pokušavao da se manjim grupama ubaci u pozadinu 26. divizije, ali su sve te njegove grupe uništene.[540]

[537] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 691—715, i 531/532.**

[538] **Gubici neprijatelja nisu se mogli tačno ustanoviti. Gubici 26. divizije u toku 27. i 27/28. aprila iznosili su 15 poginulih i 93 ranjena, a ukupno od početka borbi te divizije na položajima kod Klane 99 poginulih, 400 ranjenih i 7 nestalih boraca i rukovodilaca. — Dnevni borbeni izveštaj 26. divizije od 28. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 29-6/7, k. 311-A.**

[539] **Zapovest 26. divizije od 28. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1-144/2, k. 312.**

[540] **Dnevni borbeni izveštaj 26. divizije od 29. IV 1945. u 09.30 časova i Knjiga depeša 26. divizije, depeša od 28. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 29/7 i 4/4, k. 311-A i 1103-1,**

Na desnom krilu 26. divizije je 3. prekomorska brigada prešla u odbranu, odbijajući sve napade neprijatelja. Za to vreme je 12. brigada, po velikoj kiši i magli, stalno vršila pritisak sa k 689 na neprijatelja zapadno i južno od nje.[541]

Oko 10.00 časova delovi 1. dalmatinske proleterske brigade su preuzeli položaje 5. dalmatinske brigade 19. udarne divizije na k 606 a oko 13.00 časova su podišli neprijatelju na k 609 da bi ga oko 16.00 časova odbacili sa tih položaja, kao i sa položaja zapadno od k 556. Time su povraćeni svi položaji izgubljeni prethodnog dana. Predveče su delovi 1. proleterske brigade sa k 606 odbacili neprijatelja i sa k 611, koju su bile izgubile jedinice 19. udarne divizije. Brigada je u toku noći 28/29. aprila produžila sa koordiniranim napadima na neprijatelja. U rezervi divizije nalazio se samo 3. bataljon 11. udarne brigade, jer su i ostale snage te brigade, po naređenju Štaba 4. armije, upućene izjutra 28. aprila na kamionima kao pojačanje 20. udarnoj diviziji. Brigada je 28/29. aprila stigla u rejon Ilirske Bistrice.[542]

Da bi se iskoristio uspeh 20. udarne divizije na pravcu Ilirska Bistrica — Zabiče, postignut 28. aprila, gde je 3. brigada 13. udarne divizije smenila njene jedinice i nastavila dejstva prema odseku Nova Kračina — Klana, Štab 26. udarne divizije je odlučio da 29. aprila produži napad svim snagama. Štab divizije je formirao jednu borbenu grupu (3. bataljon 11. brigade, iz divizijske rezerve, i 4. bataljon 12. brigade), kojoj je naredio da se preko Mlake i Plešišća zabaci u pozadinu neprijatelja severozapadno od Klane, u rejon sela Lisca, odakle će udariti u bok i pozadinu neprijateljskih jedinica severno od Klane, a ostalim snagama da produži frontalni napad.[543]

Pred frontom 26. udarne divizije neprijatelj se još uvek uporno branio, bez obzira na to što mu je situacija na krilima i u pozadini bila teška. On je težio da zadrži jedinice 26. divizije što dalje od Klane, kako bi omogućio da se 904. puk izvuče iz poluokruženja u rejonu Gomanjce — Paka. Dvadeset devetog aprila izjutra sve jedinice 26. divizije nastavile su borbe, a oko 12.00 časova ponovo je otpočeo opšti napad na ćelom frontu i posle tročasovne borbe jedinice su izbile na jurišni položaj: 3. prekomorska brigada prema Plešišću, 12. brigada prema Širokom rtu a 1. dalmatinska proleterska brigada je vodila žestoke borbe na k 672. Oko 19.00 časova ti položaji su na juriš zauzeti a neprijatelj se povlačio prema Klani, gonjen od jedi-

[541] U borbama 28. i 28/29. aprila 26. udarna divizija je imala 10 poginulih, 94 ranjena i 7 nestalih boraca i rukovodilaca. — Dnevni borbeni izveštaj 26. divizije od 29. IV 1945. u 09.30 časova, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 29-7/7, k. 311-A.

[542] Bojne relacije 3. brigade od 1. VI 1945, Operativni izveštaj 12. brigade od 7. V 1945. i Dnevni borbeni izveštaj 26. divizije od 28. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/16, 6/17 i 29-6/7, k. 1102, 1101-A i 311-A.

[543] Operativni izveštaj 12. brigade od 7. V 1945. i Operativni izveštaj 3. bataljona 11. brigade od 5. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/17 i 14/11, k. 1101-A.

nica 26. divizije koje su jednim delom upale u Klanu.[544] Baš u tom momentu, kada je artiljerija bila najpotrebnija jedinicama 26. udarne divizije i kada bi njeno dejstvo dalo najveće rezultate, 3. brdski motorizovani artiljerijski divizion je, po ranije izdatom naređenju Štaba 4. armije, morao da prekine borbu i da se pripremi za pokret prema jedinicama 20. udarne divizije, koje su nastupale prema Trstu. Sutradan izjutra se prema Čavlima uputio i 3. tenkovski bataljon, jer ie i on, takođe, trebalo da krene prema 20. udarnoj diviziji. Nemačka 188. brdska divizija nije uspela da se pravovremeno i organizovano izvuče na liniju Plešišće — Klana — Zidovje. Brzim zauzimanjem Plešišća, njen 904. puk se našao okružen u rejonu Pake i od 28. aprila nije imao vezu sa ostalim jedinicama divizije, ali je pružao snažan otpor 2. udarnoj brigadi 13. udarne divizije i Primorsko-goranskom partizanskom odredu.[545]

Borbena grupa, koja je iz rejona Guslara krenula 29. aprila u 12.30 časova, 30. aprila u 03.00 časa napala je 1. bataljon 901. puka na odseku Kukulj — Grmada — Pliš. Borba je bila veoma žestoka i tek uz upotrebu ručnih bombi neprijatelj je odbačen, čime je bilo ugroženo i uredno izvlačenje 902. puka iz rejona Klane. Zbog toga~Je"on uskoro preduzeo snažan protivnapad i uspeo da povrati izgubljene položaje, a zatim energičnim dejstvima s fronta, uz sadejstvo jedinica 904. puka iz pozadine, prisilio je borbenu grupu 26. divizije da se povuče prema Klani. Pod pritiskom jedinica 13. udarne divizije 904. puk se povlačio iz rejona Pake i tako se našao iza leđa borbene grupe, koja je pretrpela osetne gubitke.[546]

Stab 26. udarne divizije imao je nameru da 30. aprila izjutra produži napad kako bi potpuno razbio neprijatelja u rejonu Klane i produžio dejstva prema zapadu. U tom cilju su jedinice i napale neprijatelja: 3. prekomorska udarna brigada u pravcu Kukulja (k 832) i Pliša; 12. udarna brigada iz rejona Drnovo prema Kukulju (k 705),

[544] **U borbama od 24. do 29. aprila, tj. od uvođenja u borbu 26. udarne divizije pa do početka povlačenja nemačke 188. brdske divizije prema Klani, 26. divizija je, po našim podacima, nanela neprijatelju sledeče gubitke: 544 poginula, 5 zarobljenih i veliki broj ranjenih vojnika, podoficira i oficira a zaplenila je 5 minobacača, 6 puškomitraljeza, 7 automata, 174 puške i velike količine municije i druge opreme, dok je sama imala: 116 poginulih, 540 ranjenih i 14 nestalih boraca i rukovodilaca. — Dnevni borbeni izveštaji 26. divizije od 29. i 30. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 29-7/7 i 29-8/7, k. 311-A.**

[545] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 544—557; Dnevni borbeni izveštaj 26. divizije od 29. i 30. IV 1945, Borbene relacije 3. brigade od 1. VI 1945, Operativni izveštaji 12. i 1. brigade od 7. i 10. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 29-7 i 8/7, 1/2, 3/16, 6/17 i 5/9, k. 311-A, 312, 1101-A i 1102.**

[546] **U toj borbi, jake snage neprijatelja ispresecale su po jednu četu 3. i 4. bataljona, tako da su njihovi delovi tek sutradan došli u svoje jedinice.'Ne raspolaže se podacima za gubitke 4. bataljona 12. dalmatinske brigade a 3. bataljon 11. dalmatinske brigade je imao 30 poginulih, 19 ranjenih i 7 nestalih boraca. Prema nemačkim podacima, 1. bataljon nemačkog 901. puka je gotovo potpuno razbijen. On se od tada nalazio u sastavu 904. puka. — Operativni izveštaj 3. bataljona 11. brigade od 5. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 14/11, k. 1101-A; Prodor 97. armijskog korpusa u područje Ilirske Bistrice, AVII, nemačka arhiva, br. reg. 34/2-a, k. 71-A.**

i 1. dalmatinska proleterska brigada prema Klani, gde se neprijatelj branio iz svega dva bunkera, i prema Zidovju. Međutim, u toku dana je stiglo naređenje po kome je 26. divizija dobila novi zadatak. Naime, dejstvima 26. i 19. udarne divizije s fronta, 9. udarne divizije iz rejona Opatija — Volosko — Rukavac s jugozapadne strane i širokim obuhvatnim manevrom 13. udarne divizije preko Ilirske Bistrice sa severne i severozapadne strane, počeo je čvršće da se steže obruč oko nemačkog 97. armijskog korpusa na Riječkom frontu. Povlačenjem nemačke 188. brdske divizije prema Klani bilo je sasvim jasno da je Štab 97. armijskog korpusa odustao od daljih upornih napada prema 26. diviziji, pa je Štab 4. armije zaključio da će neprijatelj izlaz iz tako teške situacije tražiti na nekom drugom pravcu. Kako je čitav severni i severozapadni odsek fronta, od Cabarske Police pa preko Ilirske Bistrice do Podgrada, bio posednut od brojno slabe 13. divizije, postojala je opasnost da se neprijatelj probije u pravcu St. Petera na Krasu ili prema Trstu, i time ozbiljno omete, pa čak i ukoči, operacije koje su se uspešno i u punom zamahu odvijale prema Trstu. Zbog toga je Štab 4. armije odlučio da jednu brigadu 26. udarne divizije zadrži prema Klani i potčini je 19. udarnoj diviziji, ostale snage 26. divizije da izvuče s fronta i prebaci u rejon Ilirske Bistrice za dejstvo prema odseku Sapjane — Rupa a 13. udarna divizija da napada sa odseka Rupa — Suho.[547]

BORBE 19. UDARNE DIVIZIJE NA REČINI

(Skica br. 33)

Za vreme borbi u rejonu Sušaka, desno krilo 19. udarne divizije je vodilo teške borbe na mostobranu zapadno od Jelenja na desnoj obali Rečine. Štab 19. divizije je težio da u toku 21. aprila, snagama koje su forsirale Rečinu, probije neprijateljsku odbranu u širem rejonu Lubana. U tom cilju je privukao svoj 1. brdski artiljerijski divizion u rejon sela Čavle da bi, u sadejstvu sa 2. haubičkim divizionom Artiljerijske brigade 4. armije, podržao napad jedinica 6. i 14. brigade na snage nemačke 237. pešadijske divizije na odseku k 495 — Luban (tt 499).

Pod zaštitom uspešne artiljerijske vatre bataljoni 6. i 14. brigade su u 05.30 časova produžili napad na ćelom odseku mostobrana, na k 412, k 514, k 495 i Luban (tt 499), sa težnjom da se probiju u rejonu k 514 i Lubana. Međutim, vreme se naglo počelo pogoršavati. U početku kiša, a kasnije i susnežica sa jakim vetrom otežavali su osmatranje artiljerijske vatre, usled čega je i njen intenzitet opao. I pored svega toga, streljački strojevi bataljona izbili su na jurišni položaj, gde su potpali pod jaku artiljerijsku i minobacačku vatru neprijatelja. Zbog eksplozija granata i mina na kamenitom zemlji-

[547] **Dnevni borbeni izveštaj 26. divizije, Op. br. 36 od 30. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 29-8/7, k. 311-A.**

"tu na otkrivenom jurišnom položaju, gubici kod jedinica 19. udarne divizije su se povećavali. U 13.00 časova otpočeo je jednovremeni iuriš bataljona na k 514 i na Luban. Neprijatelj je sačekao da se streliački stroj jedinica približi prosečno na oko 60 metara, a zatim je otvorio jaku i izvanredno efikasnu mitraljesku vatru po njemu, naneo mu gubitke i odbacio ga na jurišni položaj.[548]

Svesrdno i požrtvovano zalaganje boraca i rukovodilaca da se zauzmu neprijateljski položaji nije dalo očekivane rezultate, jer se neprijatelj nalazio u solidno izgrađenim zaklonima, zaštićen kako od vatre napadača tako i od nevremena. Tek u toku tih borbi ustanovljen je stepen utvrđenosti neprijateljske odbrane na desnoj obali Rečine. Obaveštajna služba nije raspolagala takvim podacima. Na desnoj obali Rečine neprijatelj je raspolagao rovovima, jakim bunkerima i podzemnim skloništima. Prilazi položajima zaprečeni su minskim poljima a mestimično i žičanim preprekama. Sistem vatre je tako organizovan da su svi bunkeri i prostori između njih štićeni međusobnom vatrom. Vremenska situacija nije bitnije uticala na branioca, jer je on već ranije, pravovremeno, planirao i vatre i potrebne elemente za njihovo ostvarivanje po pojedinim pravcima, linijama ili prostorijama.

Na osnovu borbi vođenih u toku 21. aprila, Štab 19. divizije je došao do zaključka da se odbrana nemačke 237. pešadijske divizije ne može slomiti frontalnim napadima, a da bi dalje produžavanje napada na odseku k 514 — Luban imalo za posledicu znatno gubljenje vremena i velike žrtve. Kako su u toku 21. aprila jedinice 11. korpusa zauzele Klanu[549] a u taj rejon je upućena i 26. divizija radi nadiranja pravcem Klana — Lipa — Sapjane, Štab 19. divizije je odlučio da obustavi frontalne napade i da iskoristi uspeh 11. korpusa i grupiše glavninu svojih snaga južno od Klane radi udara u levi bok neprijatelja na desnoj obali Rečine opštim pravcem Klana — Sv. Matej — Rijeka.[550] Sa tom odlukom se saglasio i Štab 4. armije, pa su 22. aprila u 12.00 časova izdata usmena naređenja štabovima brigada za prikupljanje na nove prostorije a u 20.30 časova izdata je i pismena zapovest Štaba 19. divizije.[551]

[548] Borbena relacija 4. armije i Relacija 19. divizije od 17. IV do 15. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2 i 1/6, k. 312 i 1021.

[549] Stab 19. divizije nije bio obavešten da su delovi nemačke 188. brdske divizije protivnapadom ponovo zauzeli Klanu i odbacili jedinice 43. i 13. udarne divizije istočno od komunikacije Klana — Gomanjce.

[550] Da bi odvratila pažnju neprijatelja od pokreta predviđenih da se preduzmu sa padom mraka, a da bi se i sama lakše izvukla iz borbe, 6. brigada je u toku dana izvršila demonstrativni napad na neprijatelja na odseku k 574 — k 412 — k 514. U toku 22. aprila na odseku 19. divizije nije bilo značajnijih borbi, već su se jedinice pripremale za sutrašnji napad. — Borbena relacija 4. armije od 14. VII 1945. i Relacija 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2 i 1/6, k. 312 i 1021.

[551] AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 11/6, k. 1021.

Po toj zapovesti, 5. brigada, ojačana 1. brdskim divizionom, i 6. brigada, podržana 2. haubičkim divizionom, trebalo je da 23. aprila u 04.00 izvrše pokret i da se koncentrišu: 5. brigada[552] u rejonu Breza — Zrinjski — Ravni a 6. brigada u rejonu Nedići — Marišćina — Studena,[553] odakle će preduzeti napad u pravcu Kastva i Rijeke sa zadatkom da očiste napadnu zonu od neprijateljskih uporišta i oslobode Rijeku; 14. brigada će preći u odbranu na levoj obali Rečine od Jelenja do njenog ušća u Sušaku, a kada 6. brigada izbije na komunikaciju Sv. Matej — Jelenje, onda će i 14. brigada preći u napad i, po mogućstvu, ovladati položajima na liniji k 514 — k 495 — Luban, a zatim poviti svoje desno krilo i zajedno sa 6. brigadom nastupati prema Rijeci.

Međutim, do ostvarenja zadataka postavljenih u toj zapovesti nije došlo. Situacija u rejonu Klane korenito se izmenila. Snage nemačke 188. brdske divizije su odbacile jedinice 11. korpusa iz rejona Klane, severno i zapadno od nje, tako da glavnina 19. divizije nije mogla da posedne planirane polazne položaje za udar u levi bok neprijatelja zapadno od Rečine. Saznavši za to, Štab 19. divizije je naredio 5. i 6. brigadi da produže podilaženje neprijatelju nastupnim maršem, da stupe u kontakt sa njim i da u uvodnim borbama ovladaju polaznim položajima, a zatim pristupe izvršavanju glavnog zadatka. Kao što se vidi, Štab 19. divizije ni 23. aprila nije imao podataka da je u taj rejon stigla glavnina nemačke 188. brdske divizije, pa je i dalje insistirao na bočnom manevru južno od Klane.[554]

Dvadeset trećeg aprila izjutra glavnina 19. divizije je preduzela pokrete ka određenim rejonima. Izviđački organi su pred zoru neočekivano stupili u borbeni dodir sa neprijateljem na k 606 i k 611. Šesta brigada je u 10.00 časova otpočela sa borbama u izvornom delu reke Rečine, na liniji k 611 — k 601 — k 574, dok je desno od nje, u rejon Drage, jedan čas kasnije, stigla i glavnina 5. brigade.[555] Ona je sa 4. bataljonom posela položaje na k 609 naslanjajući svoje desno krilo na snage 13. a kasnije 26. divizije, a levo krilo na jedinice 6. brigade u rejonu k 611.

552 Prvi bataljon se nalazio u rejonu Trsata. On je imao zadatak da krene u pravcu brigade tek kada preda položaje jednom bataljonu 14. brigade. — Zapovest Štaba 19. divizije od 22. IV 1945. u 20.30 časova i Relacija 5. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 11/6 i 1/8, k. 1021 i 1010.

553 Na dotadašnjim položajima 6. brigade, na levoj obali Rečine, zadržan je jedan bataljon. — Relacija 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6, k. 1021.

554 Izveštaj Štaba 19. divizije od 23. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 13/6, k. 1021.

555 Neprijatelj je primetio pokret 5. brigade pa je jakom artiljerijskom vatrom iz rejona Sv. Katarine obasipao kolonu brigade na komunikaciji Čavle — Jelenje. U momentu napada glavnina 5. brigade se nalazila u Jelenju. Neprijatelj je koncentričnom vatrom tako snažno obasipao tu prostoriju da su jedinice, da bi izbegle veće gubitke, morale preduzimati čak i pojedinačno prebacivanje boraca. To je usporilo njihov pokret, a naročito komore i artiljerije, tako da je brigada tek oko 11.00 časova stigla u rejon Drage. — Operacijski dnevnik 5. brigade i Relacija 5. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 29/2 i 1/8, k. 1017 i 1010.

Stab 19. divizije bio je uveren da će 11. korpus i 26. divizija zajedničkim dejstvima lako proterati neprijatelja iz rejona Klane i time omogućiti izbijanje glavnih snaga 19. divizije na određene položaje za napad prema odseku Kastav — Rijeka. Zato je naredio 5. i 6. brigadi da, u sadejstvu sa levim krilom 26. divizije, koja je smenila jedinice 13. divizije na položajima prema Klani, produže nastupanje u pravcu svojih ciljeva određenih zapovešću divizije od 22. aprila uveče.

U toku dana razvile su se žestoke borbe na odseku 5. i 6. brigade. Neprijatelj je, iznad svakog očekivanja, pružio jak otpor, tako da su neki položaji zauzeti sa velikom mukom i uz snažnu podršku artiljerijske vatre, a pojedini položaji su po nekoliko puta prelazili iz ruke u ruku. I pored svega toga, situacija kod Klane ne samo da se nije poboljšala, već je pritisak neprijatelja stalno rastao, kako prema jedinicama 26. tako i prema glavnini 19. divizije. Predveče je neprijatelj uspeo da protivnapadom povrati položaje na k 606 i k 611, koje je u toku poslepodneva bio izgubio.

Na ostalom delu fronta 19. divizije, do mora, izuzev jače izviđačke delatnosti, značajnijih događaja nije bilo. Prema tome, ciljevi koje je Štab 19. divizije predvideo da se u toku dana dostignu nisu ostvareni. Nemačka 188. brdska divizija stigla je u poslednjem momentu da zatvori brešu u rejonu Klane, koju su stvorile jedinice 11. korpusa, i da ih odbaci istočno od nje, i da spreči dalji prodor jedinica 26. i 19. divizije.

Sutradan, 24. aprila oko 05.00 časova, posle kratke ali jake artiljerijske pripreme, jedan bataljon neprijatelja je prešao u napad na položaje 2. bataljona 14. brigade u rejonu sela Mikelja, koji se nalazio prema Lubanu, odbacio ga i produžio da nadire prema Grobniku. Štab 14. udarne brigade uspeo je da organizuje prihvat, sredi jedinice i organizuje odbranu Grobnika i Turnjića i da u 06.30 časova uvede u borbu 4. bataljon iz brigadne rezerve, koji je udario u levi bok neprijatelja. Posle žestoke borbe koja je trajala do 09.00 časova, uz podršku artiljerije divizije i sadejstvo čete tenkova, bataljoni 14. brigade uspeli su da protivnapadom razbiju neprijatelja, nanesu mu osetne gubitke i odbace ga na desnu obalu Rečine. Neprijatelj je pokušao da se sredi i da ponovo pređe u napad, ali je pod dejstvom artiljerijske, minobacačke i pešadijske vatre i pritiskom streljačkog stroja, u borbi vođenoj do kasno u noć prisiljen na dalje povlačenje sve do Lubana. Pošto Luban nije zauzet, bataljoni su se pred zoru vratili na levu obalu Rečine. Na ostalom delu fronta 19. divizije vodila se slabija artiljerijska i izviđačka delatnost. Oko 15.00 časova 1. brigada 26. divizije uspela je da odbaci neprijatelja sa k 609 i da se čvršće poveže sa 19. divizijom. Saveznička avijacija je u dva maha, jednom pre podne a drugi put posle podne, mitraljirala neprijateljske položaje a takođe i komunikaciju selo Luban — Saršoni — Sv. Matej.

Tim prodorom delova 237. divizije trebalo je sadejstvovati protivudaru 188. brdske divizije kod Klane. Kroz slabi zastor 14. brigade neprijatelj je ugrozio artiljeriju i komoru 19. divizije na Grobničkom polju. Zbog toga, a naročito zato što nije bilo realnih izgleda da se ostvari plan za koncentraciju snaga južno od Klane, jer je neprijatelj uveo u borbu 188. brdsku diviziju, Štab 19. divizije je doneo odluku da pregrupiše svoje snage. Po toj odluci 5. udarna brigada je trebalo da ostane u dodiru sa neprijateljem na liniji k 611 leva obala Rečine do sela Kukuljana zaključno i da ispita mogućnost proboja preko k 611 i k 497 prema selu Marčelju; 6. udarna brigada jednim bataljonom da posedne levu obalu Rečine od sela Zoretića do Jelenja, zadržavajući jedan bataljon u rezervi istočno od Zoretića a ostale snage brigade da se prikupe u rejonu Rakovo — Rajčevo — Buzdohanj, zapadno od Cernika, kao divizijska rezerva, a 14. udarna brigada je i dalje imala zadatak da aktivno brani položaje na levoj obali Rečine od sela Lukeža pa do mora. Taj raspored jedinice su zauzele u toku noći 24/25. aprila.[556]

Sutradan, 25. aprila, duž celog fronta je uglavnom vođena obostrana uznemiravajuća artiljerijska vatra i borbena aktivnost jedinica prvog borbenog reda. Pred frontom 5. brigade naročito ogorčeni napadi i protivnapadi izdvojeni su na k 611 i k 601, ali bez vidnijeg rezultata u pogledu pomeranja linije fronta. Položaji na k 611 prelazili su u toku dana nekoliko puta iz ruku u ruke, ali su jedinice ostale na istim položajima.[557] Ni na odseku 14. brigade nije došlo do većih pomeranja jedinica. Od 16.00 do 17.00 časova ostvarena je koncentrična artiljerijska vatra po položajima neprijatelja na Lubanu, posle čega je u 17.30 časova Štab 14. brigade uputio 1. bataljon u napad na Luban. To zakašnjenje napada od 30 minuta, u odnosu na prestanak artiljerijske vatre, dalo je mogućnost neprijatelju da se pribere, sredi i pripremi za odbranu, tako da je planskom, organizovanom vatrom, oko 20.00 časova, dočekao a zatim odbacio juriš streljačkog stroja bataljona i naneo mu osetne gubitke. U 22.00 časa bataljon je ponovo preduzeo juriš ali nije uspeo da odbaci neprijatelja sa Lubana, pa se pred zoru 26. aprila povukao na svoje polazne položaje na levoj obali Rečine.[558]

Od ranog jutra 26. aprila jedinice 19. divizije su, uz podršku artiljerijske vatre, vršile pritisak duž celog fronta, u raznim pravcima, sa težnjom da probiju front neprijatelja i omoguće dalje uspešno nadiranje. Uprkos svim nastojanjima front se nije mogao probiti,

[556] **Relacija 19. divizije i Operacijski izveštaj 14. brigade od 14. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6 i 33/11, k. 1021.**

[557] **Neprijatelj je imao osetne gubitke u mrtvim i ranjenim, a takođe i jedinice 5. brigade — 4 mrtva i 42 ranjena borca. Među poginulim je i komandant 2. bataljona poručnik Gleda. — Operacijski dnevnik 5. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 29/2, k. 1017.**

[558] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 726—751. i Relacija 14. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6, k. 1023.**

iako upornost neprijatelja nije bila tako izrazita kao prethodnih dana, "er su u napadu učestvovale slabije snage i bez potrebne koncentracije na užem delu fronta. Najviše rezultata postignuto je na odseku 5 brigade i na desnom krilu divizije. Tamo je u 09.00 časova otpočela jaka i intenzivna artiljerijska vatra neprijatelja, a zatim je, oko \\ 00 časova, neprijatelj sa položaja k 611 — k 606 izvršio napad da bi time oslabio pritisak 19. divizije na ostalom delu fronta. Zbog nepreciznosti neprijateljske artiljerijske vatre streljački stroj jedinica 5. brigade spremno je dočekao napadača, odbacio ga i energičnim gonjenjem zauzeo k. 606. Pokušaj neprijatelja da u dva navrata protivnapadima povrati taj položaj nije uspeo. I na levom krilu 5. brigada je bila aktivna. Ona je zauzela k 497 i produžila dejstva prema položajima na k 601 i k 530. Ti položaji su nekoliko puta prelazili fc ruke u ruku da bi se neprijatelj konačno zadržao na njima.

Saveznički avioni su, jedanput pre, a drugi put posle podne, bombardovali i mitraljirali neprijatelja u Klani, Nedićima, Sv. Mateju i Sv. Katarini.

Stab 4. armije je ponovo naredio da se po svaku cenu probije neprijateljski front na desnoj obali Rečine i da se pristupi konačnom oslobođenju grada Rijeke. U tom smislu je 19. diviziju ojačao sa četiri artiljerijska diviziona (4. brdski divizion 26. divizije, 1. i 2. haubički i 4. teški divizion Artiljerijske brigade 4. armije) i 1. tenkovskim bataljonom 1. tenkovske brigade 4. armije. Tako je 19. diviziju, sa njenim formacijskim 1. brdskim artiljerijskim divizionom, podržavalo pet diviziona artiljerije, a to je do tada najveće grupisanje artiljerije za podršku jedne divizije Jugoslovenske armije.[559]

Na osnovu dobijenog zadatka, sredstava ojačanja i procene da je neprijatelj u dotadašnjim borbama pretrpeo osetne gubitke, zbog čega je i njegov otpor 26. aprila bio nešto slabiji, Štab 19. divizije došao je do zaključka da je nastupio povoljan momenat da divizija preduzme opšti napad. U tom smislu je odlučio da napadne neprijatelja duž celog fronta na desnoj obali Rečine, nanoseći glavni udar preko Kopice u pravcu Sv. Mateja, a zatim da desnim obuhvatnim dejstvom sa severne strane napadne neprijatelja u širem rejonu Rijeke. Na osnovu te odluke, jedinice su dobile sledeče zadatke:

— 5. brigada[560], u sadejstvu sa jedinicama 1. dalmatinske proleterske brigade 26. divizije, da sa dva bataljona napadne neprijatelja n a k 6 1 1 i k 6 0 1 i time sadejstvuje 6. brigadi i štiti njen desni bok. Ostale snage 5. brigade zadržane su u divizijskoj rezervi, u šumi istočno od k 491, spremne za uvođenje u borbu na desnom krilu 6. brigade;

[559] **Borbena relacija 4. armije i Relacija 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2 i 1/6, k. 312 i 1021; M. Pajević, *n.d.*, str. 515.**

[560] **Brigadu je podržavao 1. brdski divizion 19. divizije, bez dva protivoklopna topa 47 mm i dva protivavionska mitraljeza.**

6. brigada[561] nalazila se na pravcu glavnog udara divizije, sa zadatkom da sa dva bataljona napadne preko k 574 i izbije na seoski put koji vodi u pravcu sela Garića, a zatim desnim obuhvatom, duž grebena Kopice, bočno nadire prema k 514, u susret jednom bataljonu 6. brigade koji nastupa preko k 293 ka istom objektu. Ostale snage brigade zadržane su u brigadnoj rezervi pozadi glavnog pravca napada;

— 14. brigada[562] da u rejonu Sušaka i dalje ostavi jedan bataljon, a glavninom brigade da najenergičnije napadne neprijatelja na odseku k 495 — tt 499 — k 462. Po zauzimanju tih položaja brigada je trebalo da usmeri glavni udar u pravcu raskrsnice puteva u selu Lubanu, zadržavajući deo snaga na zauzetim položajima radi eventualnog prihvata.

Inžinjerijski bataljon 19. divizije, u sadejstvu sa Inžinjerijskim bataljonom 4. armije i Inžinjerijskim bataljonom 1. tenkovske brigade, trebalo je da u rejonu sela Zoretića osposobi most za prelaz 1. tenkovskog bataljona.

Predviđeno je da saveznička avijacija bombarduje bokove i pozadinu neprijatelja na pravcu glavnog udara 19. divizije, kao i položaje neprijatelja na pravcu glavnog udara 14. brigade.

Napad je trebalo početi 27. aprila u 05.30 časova avijacijskom i artiljerijskom pripremom.

Planom dejstava je bilo predviđeno da se do početka napada jedinice prvog ešelona, svojim prednjim delovima, moraju nalaziti na odstojanju od oko 300 metara od prednjeg kraja neprijatelja, a drugi ešelon, odnosno rezerve, što bliže prvom ešelonu. Odmah po prodiranju prvog ešelona u neprijateljske položaje, drugi ešelon će najhitnije prodirati u pravcu stvorene breše u težnji da je proširi i učvrsti postignuti uspeh. Štab 19. divizije ukazao je na to da se uspeh može postići samo ako se, posle avijacijske i artiljerijske pripreme, svestrano i planski upotrebi sve pešadijsko naoružanje, jer će se jedino na taj način ostvariti nadmoćnost vatre koja će pešadiji omogućiti da brzo izbije na položaje neprijatelja. U tom pogledu komandiri odeljenja, vodova i četa morali su ispoljiti svoj najveći uticaj. Sa takvim planom dejstava 19. divizije saglasio se Štab 4. armije.[563]

Dvadeset sedmog aprila u 05.30 časova, po kišovitom i maglovitom vremenu, otpočela je avijacijska i artiljerijska priprema napada na ćelom frontu 19. divizije, a u 06.30 časova u napad su krenule brigade. Na odseku 6. brigade, na pravcu glavnog udara divi-

[561] Ta brigada je ojačana sa dva protivoklopna topa 47 mm i dva protivavionska mitraljeza iz sastava 1. brdskog diviziona 19. divizije i četom tenkova 1. tenkovskog bataljona, a podržana sa sva četiri artiljerijska diviziona kojima je ojačana divizija.

[562] Ona je ojačana sa tri protivoklopna topa 37 mm.

[563] Bilo je predviđeno da taj napad snima jedan kapetan Crvene armije. — Zapovest Štaba 19. divizije od 26. IV 1945. i Relacija 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 14/6 i 1/6, k. 1021.

• je u 07.00 časova koncentrisana je snažna vatra po k 574 i grebenu Kopice desno i levo od nje. Takode jakim koncentracijama vatre, sa po dva, pa i tri diviziona artiljerije, obasipane su i druge otporne tačke u širem rejonu Lubana i neprijateljeva artiljerija u Mihačevoj dragi, severno od Rijeke. Neprijateljski položaji su bili obavijeni plamenom i dimom, a to je pojačavalo i inače loše atmosfersko vreme, tako da je osmatranje bilo otežano, pa je rasturanje granata bilo znatno, a korektura se nije mogla pravilno izvršiti. Zbog toga ni streljački stroj 6. brigade za vreme artiljerijske pripreme nije smeo da izbije na jurišni položaj, već se zadržao na 250—300 metara od prednjeg kraja neprijateljske odbrane. I pored tako teških uslova za napad, pešadija je, sa prenosom artiljerijske vatre u dubinu, u 07.30 časova krenula na juriš, verujući da je snažna artiljerijska vatra nanela dosta gubitaka neprijatelju i da mu je moral pokoleban. Međutim, on je imao vremena da se pribere, pa kada se streljački stroj 6. brigade približio, otvorio je snažnu i dobro pripremljenu zaprečnu vatru i prisilio streljački stroj brigade da se povuče nešto unazad. U toku dana su se juriši po nekoliko puta obnavljali. Pokušavalo se prodreti u vidu klinova na odsecima bataljona pa i celim frontom, ali se neprijatelj nije mogao odbaciti sa svojih položaja. On je jakom unakrsnom vatrom prisiljavao delove brigade, koji bi se ma i najmanje približili njegovim položajima, na povlačenje, nanoseći im pri tom osetne gubitke.[564] Ni uvođenje u borbu 4. bataljona 5. brigade, iz divizijske rezerve, nije dalo željene rezultate. Taj bataljon je sa položaja zapadno od k 497 u 23.00 časa napao neprijatelja na k 547, gde je dočekan snažnom vatrom, tako da se pod jakim pritiskom povukao na polazni položaj.

Istovremeno je i 14. brigada, pod zaštitom avijacijske i artiljerijske pripreme, podišla položajima neprijatelja na k 495 i na Lubanu. U 06.30 časova Štab 19. divizije je saopštio brigadi da može koristiti vatru jedne baterije brdskog diviziona 26. divizije, što je ona i učinila. Do tog vremena 2. i 4. bataljon, koji su se nalazili u prvom ešelonu 14. brigade, podišli su k 495 i Lubanu. Posle kraće artiljerijske pripreme bataljoni su prešli u napad, ali se neprijatelj ogorčeno branio, otvarajući vatru iz celokupnog naoružanja, tako da je napad sporo napredovao. Oko 12.00 časova 2. bataljon je uspeo da obuhvatnim manevrom zauzme prvi red bunkera, a zatim da odbaci neprijatelja i sa Lubana. Neprijatelj je preduzeo nekoliko protivnapada, uz snažnu podršku artiljerijske i minobacačke vatre, ali je bataljon uspeo, po cenu velikih gubitaka, da zadrži u svojim rukama Luban. Za to vreme je 4. bataljon napadao neprijatelja na k 495, koju je posle uporne i žestoke borbe zauzeo tek oko 17.00 časova. Neprijatelj je pokušavao da sa više protivnapada povrati izgubljene položaje. On se još uporno branio na delu položaja između

[564] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 726—751; Relacije 19. divizije i Relacije 5. i 6. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6, 1/8, k. 1021, 1010 i 1022.**

k 495 i Lubana, očekujući da stalnim protivnapadima uspostavi pređašnje stanje. Sve do noći su se vodile teške borbe oko tih oslonaca, uz obostrane osetne gubitke.

U međuvremenu, oko 14.00 časova, Štab 14. brigade je ubacio u prostor između 4. i 2. bataljona jednu četu 1. bataljona, koji se nalazio u rezervi. Međutim, dalje nastupanje 2. bataljona sa Lubana zaustavio je neprijatelj sa k 462, nanoseći mu osetne gubitke. Zbog toga je Štab brigade u 16.00 časova uveo u napad i ostale snage 1. bataljona, koje su napale na k 462 sa severoistočne strane, ali je celu nisu uspele da zauzmu. U 19.30 časova u borbu za pomenuti međuprostor ubačen je i Disciplinski bataljon 4. armije. Prethodno je izvršena artiljerijska priprema, a zatim je bataljon, podržan mitraljeskom vatrom sa susednih položaja 4. i 2. bataljona, prešao u napad, ali bez uspeha. Neprijatelj se nije pokolebao, već je ispred svoga prednjeg kraja zadržao Disciplinski bataljon snažnom mitraljeskom vatrom i tromblonima.[565] U 21.00 čas neprijatelj je uspeo da protivnapadom odbaci 14. brigadu sa k 495 i Lubana, ali se ona brzo sredila i ponovo zauzela te položaje. U toku noći 27/28. aprila brigada je odbila još pet protivnapada neprijatelja i uspela da se održi na dostignutim položajima.[566]

I na desnom krilu 19. divizije, na odseku 5. brigade, bataljoni su prešli u napad u 05.30 časova. Velika kiša i gusta magla otežavale su operacije, a bombardovanje neprijateljskih položaja iz vazctuha, kao i jače artiljerijsko dejstvo, nije se moglo izvesti. Pod takvim uslovima 1. bataljon je dopro do samih položaja neprijatelja na k 601, ali ih nije uspeo zauzeti, pa se zadržao na dostignutoj liniji.[567] Ni 3. bataljon nije uspeo da se konačno zadrži na k 611, iako je ona nekoliko puta prelazila iz ruke u ruku. U napadu na taj položaj sadejstvovala je delom snaga i 1. dalmatinska proleterska brigada. Sa istočnih padina k 611 bataljon se oko 18.00 časova povukao prema k 606. To povlačenje 3. bataljona bilo je uslovljeno otkrivenošću njegovog desnog boka sa koga se povukao 1. bataljon 1. dalmatinske proleterske brigade prema Dragi, jer je na njega napadao neprijatelj nadmoćnijim snagama. Na tim položajima se 3. bataljon zadržao sve do 10.00 časova sledećeg dana, kada se, posle smene od 4. bataljona 1. dalmatinske brigade 26. divizije, uputio u Jelenje radi sređivanja i odmora.[568]

[565] Podilazeći Lubanu, Disciplinski bataljon je obasut snažnom minobacačkom vatrom, tako da je imao oko 20 ranjenih boraca. Posebne teškoće bile su u tome što taj bataljon, tek formiran, nije imao nikakvih sanitetskih organa. — Borbena relacija 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 312.

[666] Relacija 14. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6, k. 1023.

[567] U relacijama 19. divizije i 4. armije tvrdi se da je 5. brigada zauzela k 601. Međutim, u Operacijskom dnevniku i Relaciji 5. brigade govori se suprotno. Iz borbi sledečih dana vidi se da ta kota tada, stvarno, nije zauzeta.

[6,8] Operacijski dnevnik i Relacija 5. brigade; Relacija 19. divizije i Borbena relacija 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 29/2, 1/8, 1/6 i 1/2, k. 1017, 1010, 1021 i 312.

Tako su u toku 27. aprila položaji neprijatelja na glavnom pravcu napada 14. brigade ozbiljnije načeti. Tu su postignuti i najveći uspesi, dok je situacija na pravcu glavnog udara divizije, tj. na odseku 6. brigade, kao i na odseku 5. brigade, uglavnom ostala nepromenjena. Iako se 19. divizija već više dana nalazila u neprekidnim teškim borbama, više nego ijedna druga divizija 4. armije, ipak je ona i u napadu 27. aprila pokazala veliku udarnu sposobnost, elan, hrabrost i požrtvovanje. Međutim, uspesi 19. divizije ne mogu se ceniti samo kroz osvojene položaje i gubitke koje je nanela neprijatelju. Daleko značajnije je to što je ona svojom udarnom snagom i smelim napadima vezala na Riječkom frontu jake nemačke snage — Borbenu grupu »Rijeka«, 237. diviziju i desno krilo 188. divizije — i time olakšala obuhvatne manevre krilnih divizija 4. armije.

Još od ranog jutra 28. aprila nastavljene su žestoke borbe duž celog fronta 19. divizije, uz obostranu snažnu artiljerijsku i minobacačku vatru.[569] Zbog lošeg vremena i niskih oblaka avijacija nije mogla dejstvovati, a i dejstvo artiljerije je bilo otežano i neprecizno. U toku dana neprijatelj je preduzimao više protivnapada, ali su oni odbijeni. Značajnije borbe vođene su na odsecima 6. i 14. brigade.

Svi napadi 6. brigade na položaje neprijatelja na Kopici, a naročito na k 574 i k 514, izvođeni su sa velikim poletom i energijom. Jedinice brigade su dolazile na odstojanje i do 50 metara od neprijateljskih položaja, ali se on, iz solidno izgrađenih fortifikacijskih objekata, nije mogao izbaciti. Bombama i automatskim oružjem brigada je prisiljavana da se povuče na polazne položaje. Tek oko 22.00 časa jedna četa je uspela da zauzme južni deo k 514 i da prodre u pravcu sela Lučića i Saršona. Neprijatelj je pokušavao da povrati te položaje, ali bez uspeha. Taj delimični uspeh 6. brigade bio je od značaja za napad sledećeg dana.[570]

Da bi proširio jučerašnji uspeh postignut na odseku 14. brigade, Štab 19. divizije je ojačao tu brigadu 2. bataljonom 5. brigade, koji se do tada nalazio u divizijskoj rezervi. Bataljon je odmah upućen na Luban. Pošto je 2. bataljon 14. brigade u dotadašnjim borbama pretrpeo osetne gubitke, izvučen je sa Lubana u selo Skarone, na sređivanje i odmor, a njegove položaje je u potpunosti preuzeo 1. bataljon. Tako se 28. aprila izjutra 14. brigada nalazila u sledećem rasporedu: 4. bataljon na k 495, Disciplinski bataljon 4. armije

569 u artiljerijskoj podršci, na pravcu glavnog udara divizije, prvi put je učestvovao u borbi i novoformirani Motomehanizovani artiljerijski divizion 4. armije. Divizion je formiran 23. IV 1945. od tri baterije tipa »Šerman« i jedne baterije tipa »Stjuart«. Baterije su imale po tri oruđa. Samohotke tipa »Stjuart« su, u stvari, prepravljeni oštećeni tenkovi tipa »Stjuart« 1. tenkovske brigade. Sa njih su skinute kupole a montirani su zaplenjeni nemački protivoklopni topovi 75 mm. — M. Pajević, *n.d.*, str. 516; *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 198, 226 i 345.

Relacija 6. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8, k. 1022.

na sedlu između k 495 i severnih padina Lubana, 1. bataljon na Lubanu, 2. bataljon 5. brigade na južnim padinama Lubana, prema k 462, 3. bataljon u rejonu Trsat — Sušak i 2. bataljon u selu Skaroni.

U 06.00 časova počela je artiljerijska priprema po k 462, a zatim je 2. bataljon 5. brigade krenuo u napad, ali ne pravovremeno, pa nije iskoristio artiljerijsku pripremu da se što više približi neprijatelju. To je neprijatelju pružilo mogućnost da se sredi i da, uz osetne gubitke, odbije napad bataljona, koji se povukao na polazne položaje.

U toku noći 28/29. aprila, 3. bataljon 14. brigade je iz Sušaka, smelim prepadom preko porušenog mosta na Rečini, zauzeo električnu centralu u Rijeci i blok kuća oko nje i time sprečio nenrijatelja da je poruši, iako je ona već bila pripremljena za rušenje.[571]

Od ranog jutra 29. aprila produžen je napad duž celog fronta 19. divizije. Na odseku 5. brigade 1. bataljon ni posle više uzastopnih nanada u toku dana nije uspeo da protera neprijatelia sa k 601 i k 530, tako da ie pred tim položajima i zanoćio. Levo od njega napadao je 4. bataljon. On je u 05.30 časova ponovo napao na k 574, ali bez uspeha. Bataljon je, zatim, upućen na desno krilo brigade da smeni batalion 1. dalmatinske proleterske brigade 26. divizije na položajima Draga — k 606. On je na položajima severno od k 574 zadržao 2. četu, a sa ostalim snagama, u 09.00 časova, preuzeo određene položaje i odmah sa 3. četom napao neprijatelja u pravcu Studene.[572]

Za to vreme je 6. brigada vodila ogorčene borbe. Njen 2. bataljon je napadao na k 574 u 08.00, 10.00 i 13.00 časova, ali bez uspeha. Tek u 18.00 časova bataljon je uspeo da, uz ogromne napore i velike žrtve, protera neprijatelja sa tih položaja i da stvori povoljne uslove za sutrašnje produženje napada. Na južnom delu k 514, od 07.00 pa do 10.00 časova, 4. bataljon je odbijao sve protivnapade neprijatelja, a 1. bataljon je, pod zaštitom uspešne artiljerijske vatre, uspeo da u 11.30 časova prodre desno od 4. bataljona, pod same položaje neprijatelja na ostalom delu k 514. Svojim dejstvom artiljerija je nanela osetne gubitke neprijatelju, zbog čega mu je moral osetno opao. Pored toga, bataljon je uspeo da pod same položaje neprijatelja privuče i svoje minobacače i da pod njihovom zaštitom upadne u glavni položaj neprijatelja i borbom prsa u prsa prisili neprijatelja da se povuče. Svi pokušaji neprijatelja da protivnapadima povrati izgubljene položaje nisu uspeli. I tom prilikom su veliku ulogu imali minobacači, koji su preciznim gađanjem tukli svaki deo neprijateljskog fronta. Štab 6. brigade ubacio je u prostor između 2. i 1. bataljona 3. bataljon koji je napao k 293 i k 412. On je zauzeo k 412,

[571] **Relacija 19. divizije i 14. brigade i Operacijski dnevnik 5. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6 i 29/2, k. 1021, 1023 i 1017.**

[572] **Operacijski dnevnik i Relacija 5. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 29/2 i 1/8, k. 1017 i 1010.**

a zatim je dobio zadatak da smeni 1. bataljon sa položaja, ali se zbog nastale situacije zadržao na odseku k 293 — k 412.

Stab 19. divizije je u 15.00 časova uveo u borbu i 3. bataljon 5. brigade, koji se nalazio u divizijskoj rezervi. On je sa četom tenkova ubačen u borbu na spoju između 6. i 14. brigade, gde je zajedno sa 4. bataljonom 6. brigade nastavio gonjenje neprijatelja sa k 514 u pravcu sela Lučića. Do kraja dana ta dva bataljona su izbila pred selo Lučiće.[573]

Na odseku 14. brigade borbe su produžene nesmanjenom žestinom. Brigada, ojačana 2. bataljonom 5. brigade i Disciplinskim bataljonom 4. armije, imala je zadatak da, uz podršku jedne čete tenkova i dva diviziona artiljerije (1. haubički i 4. teški divizion), napadne neprijatelja na liniji zapadno od k 495 — Luban i na k 462. Posle snažne artiljerijske vatre, kada se činilo da je ona imala porazan učinak na neprijatelja, u 07.00 časova 2. bataljon 5. brigade je preduzeo napad na k 462, sa koje je neprijatelj zadržavao dalje prodiranje 14. brigade i levo krilo 6. brigade. Međutim, neprijatelj se ogorčeno branio i uspeo je da se održi na tom položaju. Smešten u odličnim zaklonima, neprijatelj nije mnogo trpeo od te vatre. Njegova utvrđenja na desnoj obali Rečine nisu mogla porušiti oruđa manjeg kalibra, a za veće kalibre nije bilo odgovarajuće municije. Zato je mogao da, po prestanku artiljerijske pripreme ili prenosu artiljerijske vatre u dubinu odbrane, posedne svoje položaje i, bez većeg narušavanja svoga vatrenog sistema, dočeka napadača i ubitačnom vatrom mu nanese osetne gubitke. Ni ostali bataljoni 14. brigade nisu postigli vidnije rezultate. U 10.00 časova artiljerija je ponovo obasula vatrom k 462, a zatim je četa tenkova krenula u napad prema njoj. Neprijatelj je na okuci puta istočno od k 462 pancerfaustom uništio čelni tenk, pa su se ostali tenkovi sklonili u zaklone i u toku noći izvukli iz borbe.

U toku dana preduzeto je više napada, ali je tek u 19.00 časova 2. bataljon izbio do sela Skvažića, a 4. bataljon desno od njega na put selo Saršoni — Skvažići. Zbog bočne vatre neprijatelja bataljoni se nisu mogli zadržati na toj liniji, već su se vratili na polazne položaje.

Na odseku prema Rijeci neprijatelj je, u 23.00 časa, prisilio 3. bataljon 14. brigade da se povuče iz električne centrale ali je on, već u 04.00 časa 30. aprila, protivnapadom ponovo zauzima. U toku noći 29/30. aprila neprijatelj je na frontu ostalih bataljona 14. brigade preduzeo dva prepada, ali bez uspeha.[574]

Borbe 28. i 29. aprila bile su veoma ogorčene, tako da je 19. divizija imala 79 poginulih i 305 ranjenih boraca, dok su neprijateljski gubici bili još veći — 126 poginulih i veći broj ranjenih.

[573] **Relacija 6. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8, k. 1022; D. Damjanović, n.d., str. 244/245.**

[674] **Relacije 14. brigade i 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6, k. 1023 i 1021; M. Pajević, n.d., str. 516; M. Babić, *n.d.*, str, 223.**

Krvave borbe vođene su za svaki pedalj zemlje na desnoj obali Rečine, jer je neprijatelj nastojao da svim silama spreči prodor jedinica 4. armije prema Trstu.[575]

Posle tih borbi front 19. divizije protezao se na liniji selo Studena pa ulevo zapadnim padinama Kopice, zatim se uvlači istočno od k 574, koju je i dalje držao neprijatelj, posle čega ponovo pravi ispupčenje u pravcu sela Garića i Golubića, a zatim između sela Lučića i Saršona ide na Skvažiće, gde pravi luk i između tt 499 i k 462 izbija na Rečinu i vodi njenom levom obalom sve do Sušaka, gde kod električne centrale u Rijeci prelazi na desnu obalu Rečine.

Odluka da se energično pređe Rečina i da se iskoristi polet jedinica 19. divizije, posle postignutih uspeha do Rečine, bila je umesna. Međutim, pri realizaciji te odluke nedostajalo je detaljno izviđanje neprijatelja i njegovih položaja, iako se računalo da će on na liniji Rečine pružiti jači otpor. Zato je i došlo, u izvesnoj meri, do iznenađenja, kako kod boraca tako i kod rukovodilaca, a naročito nižih. Posle većih uspeha postignutih u drugoj polovini aprila oni su teško mogli da razumeju takvu istrajnost i otpornost neprijatelja na desnoj obali Rečine.

Naknadne odluke, koje su imale težnju da se probije neprijateljska odbrana na raznim mestima, bile su potpuno umesne, jer bi jači prodor na bilo kom mestu razvučenog neprijatelja doveo do većeg uspeha. S druge strane, stalna, svakodnevna aktivnost jedinica 19. divizije iznurila je neprijatelja, a lokalni uspesi, postignuti krajem aprila, doveli su 19. diviziju u povoljniji položaj u odnosu na neprijatelja. Iz takvog položaja očekivali su se povoljni rezultati u predstojećim borbama.

U napadu na neprijateljske položaje na desnoj obali Rečine, artiljerija je mnogo bolje podržavala pešadiju nego do Račine, jer su borbe na pojedinim položajima duže trajale pa su se ciljevi mogli bolje uočiti i elementi za koncentracije vatri bolje i lakše pripremiti. Međutim, zbog solidnih fortifikacijskih utvrđenja tih položaja, sa velikim brojem skloništa, artiljerijska vatra nije mogla dati željene učinke. Pored toga, ni pešadijske jedinice nisu uvek dobro koristile tu vatru, jer je između prekida artiljerijske vatre i polaska pešadije na juriš, u nekoliko navrata, taj interval bio nešto duži. To je neprijatelj koristio za sređivanje jedinica i uspostavljanje narušenog sistema vatre, pa je pružao snažan, organizovan i planski otpor.

U napadu na neprijateljske položaje na desnoj obali Rečine, upotreba tenkova je, pored ostalog, bila otežana i jakom protivoklopnom vatrom neprijatelja, pa je i njihova pomoć bila ograničena.

Sadejstvo između pešadije i avijacije nije bilo najbolje, jer su aerodromi bili tako udaljeni da je od momenta postavljanja zahteva pa do njihovog dejstva bilo potrebno dva do tri časa. Zato se u tra-

[575] **U borbama od 17. do 30. aprila 19. udarna divizija je imala 311 poginulih, 1.338 ranjenih i 43 nestala borca. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 726—751.**

ženju pomoći od avijacije postupalo veoma obazrivo, jer se situacija na bojištu menjala, pa je moglo doći i do sopstvenih gubitaka. Zbog rđavog vremena avijacija se u danima najjačih napada 19. divizije nije mogla uspešno iskoristiti.

Po izbijanju na Rečinu 19. divizija je napadala na frontu širine oko 15 kilometara, tako da nije mogla da obrazuje neke jače rezerve za iskorišćavanje lokalnih uspeha. Za čitavo vreme borbi većina jedinica se nalazila u prvom borbenom redu, pa zbog fizičke iznurenosti nisu bile u mogućnbsti da u pogodnim momentima iskoriste stvorenu prednost nad braniocem. Pored toga, zbog fizičke iznurenosti i pretrpljenih gubitaka neki bataljoni su izvlačeni iz borbe i zamenjivani bataljonima iz drugih brigada, pa je došlo i do formacijskog mešanja jedinica, a to je otežavalo komandovanje.

Posle velikih borbi i fizičkih napora u toku aprila, pešadijske jedinice 19. divizije bile su prilično zamorene. Taj zamor je dobio svoju kulminaciju krajem aprila, baš onda kada je ona trebalo da da sve od sebe. Zbog toga se i neki manji uspesi nisu mogli dovoljno iskoristiti. Nedovoljna obučenost nižeg komandnog kadra naročito je dolazila do izražaja pri prebacivanju jedinica i komandovanju za otvaranje i prenos vatre.

I pored svih manjih nedostataka, zamora i iscrpljenosti jedinica 19. divizije, u ovim borbama su došli do najjačeg izražaja hrabrost, istrajnost, požrtvovanje i nepokolebljivost da se oslobode oni krajevi koji su posle prvog svetskog rata ostali van sastava Jugoslavije i priključeni Italiji.[576]

[576] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 726—751.**

RAZVOJ NARODNOOSLOBODILAČKE BORBE U ISTRI DO ISKRCAVANJA JEDINICA 4. ARMIJE

Istra je posle prvog svetskog rata ušla u sastav italijanske provincije Julijske Venecije (Venezia Giulia). Fašistička Italija je nastojala svim sredstvima da italijanizira Hrvate i Slovence u Istri, ali u tome nije uspela. To su naročito pokazali otpor i žrtve naroda Istre u toku narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije. Međutim, iako su u Istri postojali objektivni uslovi (neuspeh italijanizacije Hrvata i Slovenaca, antifašističko raspoloženje i težnje naroda Istre da se priključe Jugoslaviji), narodnooslobodilačka borba se tamo razvijala u specifičnim uslovima u odnosu na ostale krajeve Jugoslavije i u toku 1941. i 1942. godine nije mogla imati šire razmere. U Istri tada nisu postojale jače organizovane subjektivne snage, koje bi organizovale i povele tu borbu, tj. nisu postojale organizacije Komunističke partije Jugoslavije, odnosno Hrvatske i Slovenije. Pored toga, italijanske fašističke vlasti su drastično sprečavale bilo kakvo učešće istarskog stanovništva u oslobodilačkoj borbi naroda i narodnosti Jugoslavije.

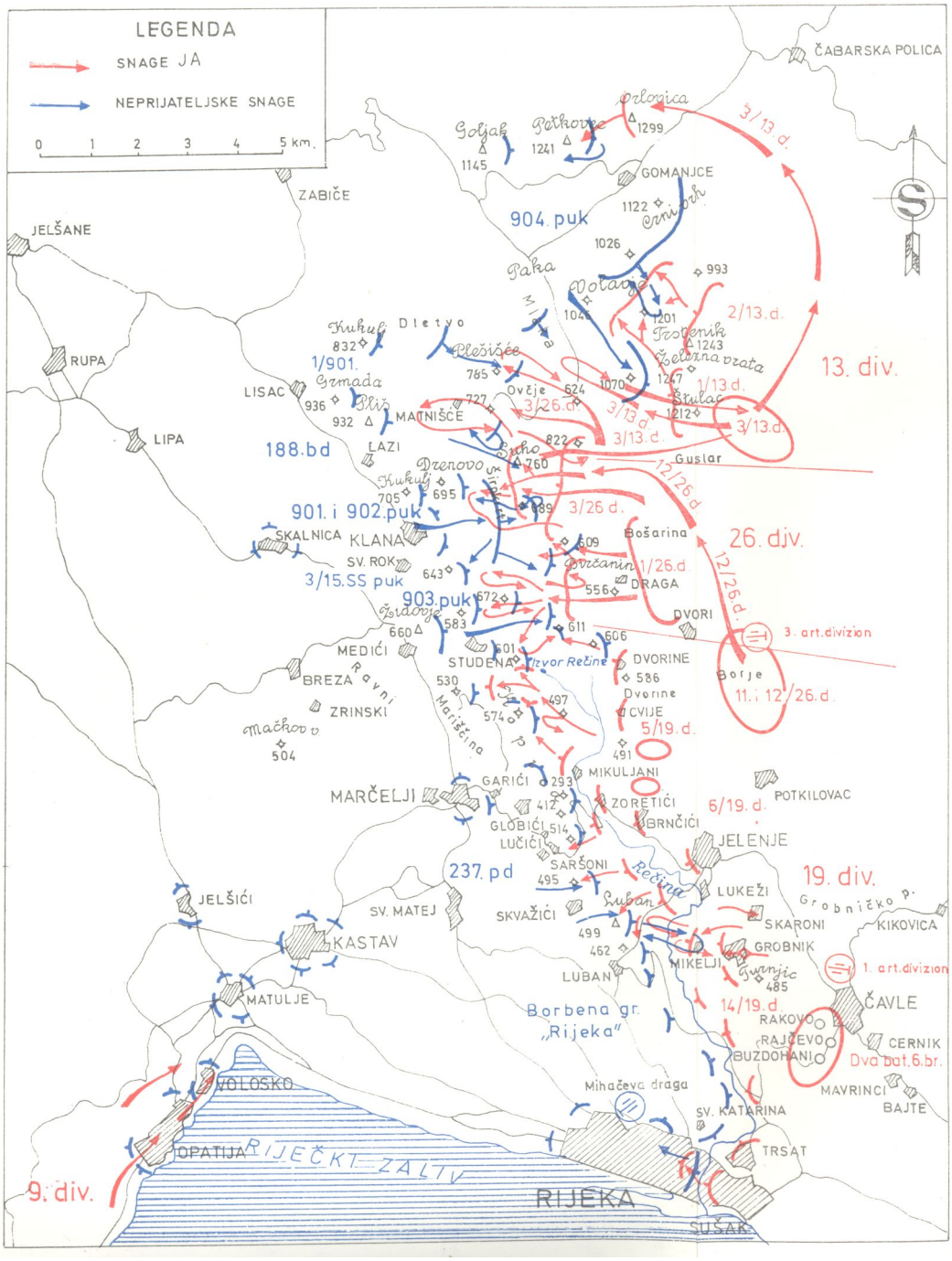
Da bi razvio narodnooslobodilački pokret u Istri, organizaciono i kadrovski ga ojačao, CK Komunističke partije Hrvatske je postavio zadatak Okružnom komitetu Komunističke partije za Hrvatsko primorje i Gorski kotar da osniva partijske organizacije i razvija narodnooslobodilački pokret u Istri. U avgustu i septembru 1941, iz Zagreba i Splita stigli su prvi partijski radnici Komunističke partije Hrvatske i već u oktobru je u Rijeci formiran partijski aktiv za Istru. Odmah se otpočelo sa akcijama i upućivanjem omladinaca u partizanske jedinice u Gorskom kotaru. U prvoj polovini 1942. godine formirane su antifašističke grupe na području Poreča, Motovuna i Rovinja i udarna grupa u Puli.[577]

U februaru i martu 1942, 5. bataljon Primorsko-goranskog odreda je nekoliko puta pokušavao da se iz Gorskog kotara prebaci u Istru i pojača dejstva tamošnjih grupa, ali u tome nije uspeo, jer je bivša jugoslovensko-italijanska granica bila dobro utvrđena i kon-

[577] **Fabijan Trgo, *Istra u Narodnooslobodilačkoj borbi,* Istorijski glasnik broj 1—2, Beograd 1957, str. 3.**

Skica br. 33

BORBE NA ODSEKU GOMANJCE — KLANA — RIJEKA OD 22. DO 30. IV 1945.

trolisana. Krajem avgusta 1942. je ispod Risnjaka, od Istrana koji su se borili u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju, formirana Istarska partizanska četa »Vladimir Gortan«, koja se odmah zatim prebacila na Planik u Istru. Ona je pružila pomoć aktivistima NOP-a, tako da su u septembru 1942. osnovani prvi narodnooslobodilački odbori u istočnoj Istri. Pod pritiskom jakih italijanskih snaga četa se u decembru prebacila u Gorski kotar.

Početkom 1943. godine formirane su nove partijske organizacije i narodnooslobodilački odbori širom Istre, a 10. marta je formirano Privremeno partijsko rukovodstvo za Istru. Sve više boraca iz Istre odlazilo je u partizanske jedinice u Gorskom kotaru, tako da je od januara do aprila otišlo oko 600 boraca. Široka platforma antifašističke borbe i ravnopravni odnosi prema italijanskoj nacionalnosti doveli su do njenog aktivnijeg učešća u oslobodilačkoj borbi naroda Istre. Naročito značajan podsticaj dobila je narodnooslobodilačka borba u Istri posle zasedanja ZAVNOH-a održanog juna 1943, na kojem je istaknuto da će se nastaviti borba za oslobođenje i ujedinjenje svih hrvatskih krajeva, uključujući Istru i Rijeku.[578]

Sa padom italijanske fašističke vlade jula 1943, a naročito posle kapitulacije Italije, u Istri je buknuo narodni ustanak. Pod rukovodstvom partijskih organizacija i organa narodnih vlasti, najšire narodne mase su učestvovale u razoružanju italijanskih vojnika. Tada je razoružano oko 8.600 italijanskih vojnika i do 11. septembra je gotovo cela Istra oslobođena. Narodnooslobodilački odbor za Istru je dva dana kasnije proglasio ujedinjenje Istre sa Hrvatskom, što je potvrdio ZAVNOH 20. septembra 1943. godine.

Sredinom septembra 1943. je Glavni štab Hrvatske uputio u Istru veći broj vojnih rukovodilaca radi organizovanja novih jedinica, a 23. septembra je u Pazinu formiran Operativni štab za Istru. U toku septembra su formirani 1. istarska brigada »Vladimir Gortan«, 2. istarska brigada, Istarska brigada (slovenačka), 1. NOP odred »Učka«, 2. NOP odred Pulski, a u slovenačkom delu Istre Istarski NOP odred. Svojim dejstvima partizanske jedinice su izbile do južnog predgrađa Trsta. U Pazinu je 25. septembra, na skupštini oko stotinu delegata Hrvata i Italijana iz svih krajeva Istre, formiran Pokrajinski narodnooslobodilački odbor za Istru, a ZAVNOH je na svom drugom zasedanju u Plaškom, 12—15. oktobra 1943, izabrao za svoje većnike 8 delegata iz Istre.[579]

Početkom oktobra nemačke jedinice su okupirale Istru, a partizanske jedinice nisu uspele da se pravovremeno izvuku u Gorski kotar, već su posle nedelju dana veoma teških borbi protiv nadmoćnijeg neprijatelja većim delom razbijene. Operativni štab za Istru je u oktobru formirao nove partizanske čete, u novembru je obnovljen rad narodnooslobodilačkih odbora, 10. decembra je održano prvo

[578] **Fabijan Trgo, *Istra, Narodnooslobodilački rat,* članak u Vojnoj enciklopediji, drugo izdanje, tom 3, Beograd, 1972, str. 687—689.**

[579] **Isto.**

partijsko savetovanje u Istri, 25. decembra je izabran Oblasni komitet KPH za Istru, a 29. decembra je održana i prva konferencija SKOJ-a. Kao rezultat tako plodnih političkih aktivnosti početkom 1944. godine formirane su nove partizanske jedinice, koje su pojačale svoja dejstva, uz istovremeni stalni razvoj i organa narodnih vlasti. U toku aprila je ponovo formirana 1. istarska brigada »Vladimir Gortan«, bataljon »Pino Budičin«, od boraca italijanske nacionalnosti, zatim 1. NOP odred »Učka«, 2. NOP odred Pulski, a vojnopozadinska vlast je organizovana u četiri vojna područja i vojne bolnice. Uspešnim dejstvima brigade »Vladimir Gortan« i partizanskih odreda došlo je do priliva novih boraca, pa je 11. juna 1944. ponovo formirana 2. istarska brigada, koja je oslobodila gotovo celu teritoriju Bujistine.

Zbog sve jače aktivnosti partizanskih snaga, a očekujući iskrcavanje Anglo-Amerikanaca, nemačko komandovanje je u Istru, u drugoj polovini avgusta, prebacilo i 237. diviziju. Pod pritiskom jakih nemačkih snaga obe brigade, 1. NOP odred i glavnina 2. NOP odreda su se krajem avgusta povukli istočno od železničke pruge Rijeka — St. Peter, gde su dejstvovale po komunikacijama. Borbe u Istri nastavili su delovi 2. NOP odreda i ljudstvo komandi područja. U Čabru je 29. avgusta 1944. formirana 3. istarska brigada, a istog dana je od 1, 2. i 3. istarske brigade formirana i 43. istarska divizija[580], čije operativno područje je obuhvatalo Istru, Gorski kotar, Hrvatsko primorje i deo Pokuplja. U Istri se u septembru formiraju manji partizanski odredi, a zatim tri bataljona, koji su se nalazili pod komandom novoformiranog Operativnog sektora za Istru. U martu i aprilu 1945. Operativni sektor za Istru imao je pod svojom neposrednom komandom pet bataljona, i oni su zajedno sa 3. brigadom 43. divizije spremno dočekali iskrcavanje jedinica 9. udarne divizije 4. armije sa Cresa u istočnu Istru.

[580] **D. Ribarić, *n.d.*, str. 181.**

DESANT U ISTOČNU ISTRU

(Skica br. 34)

Oslobođenjem Cresa i Lošinja jedinice 4. armije su se našle u neposrednoj blizini istočne obale Istarskog poluostrva. Severni deo ostrva Cresa odvojen je Kanalom Porozin (Vela vrata) od istočne obale Istre prema Brseču oko 5,5 kilometara, a prema Plominu oko 4,5 kilometra. Taj kanal je bio zaprečen minskim poljima, ali su jedinice Jugoslovenske mornarice u ranijim borbama zaplenile nemačku kartu sa ucrtanim rutama. Pored toga, zarobljeni nemački kapetan fregate je potvrdio da se sa Cresa u Istru može preći samo na njegovom najsevernijem delu, brodovima koji plitko gaze.[581] Tako se opasnost od nailaska plovnih objekata Jugoslovenske mornarice na minska polja uveliko smanjila. Istina, postojala je opasnost od artiljerijske vatre neprijatelja, koja je mogla uspešno dejstvovati iz obližnjih mesta pri prevoženju jedinica, a i po mestima ukrcavanja i iskrcavanja trupa. Zbog toga je odlučeno da se desant trupa izvrši noću.

Celo Istarsko poluostrvo nemačko komandovanje je organizovalo u protivdesantnom smislu. Težište protivdesantne odbrane istočne i južne obale Istre bilo je u rejonima Rijeke i Pule, a između njih su se na obalskom rubu nalazile nemačke posade u mestima: Volosko, Ičići, Ika, Lovran, Plomin, Sv. Nedelja i Labin, a u mesta kao Mošćeničku Dragu, Brseč i Zagorje povremeno su dolazile nemačke patrole, koje su obezbeđivale komunikaciju Rijeka — Pula. Kanal Porozin bio je prolazan samo na severnom delu, gde se od severnog dela ostrva Cresa pa do Brseča nalazio plovni prolaz širine oko jednu nautičku milju, a uz istočnu obalu Istre prolaz je bio više nego upola uži.[582]

[581] **Pomorska komanda severnog Jadrana zaplenila je u lučkoj kapetaniji u Karlobagu nemačku pomorsku kartu sa ucrtanim rutama, tako da je raspored neprijateljskih minskih polja bio tačno poznat. Koristeći se tom kartom jedinice Jugoslovenske mornarice u desantnim operacijama nisu nigde naišle na minska polja niti su imale gubitaka od istih. Pored toga, u borbama na ostrvu Cresu zarobljen je nemački kapetan fregate Montin Karlo, koji je dao navedene podatke. — Operacije 9. divizije za oslobođenje Cresa, Lošinja, Istre i Trsta i Bojna relacija 2. proleterske dalmatinske brigade od 2. VI 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 12/2, i 3/5, k. 84. i 846-A.**

[582] **J. Tomšič, n. čl., str. 245; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ*, str. 378.**

Desant u Istru trebalo je da izvrše jedinice 9. divizije i Kvarnerski odred mornaričke pešadije. S obzirom na organizaciju odbrane i raspored mesta pogodnih za iskrcavanje, odlučeno je da se iskrcavanje izvrši u Brseču, odakle proširiti desantnu osnovicu prema Rijeci do Mošćeničke Drage, a prema Puli do Plomina. Po obrazovanju desantne osnovice jedinice 9. divizije imale su zadatak da glavnim snagama dejstvuju pravcem Lovran — Opatija — Kastav, u pozadinu neprijateljskog fronta u širem rejonu Rijeke, i time olakšaju nastupanje ostalih snaga 4. armije koje su napadale frontalno na odseku Klana — Rijeka. Ostale snage 9. divizije i Kvarnerski odred mornaričke pešadije dejstvovali bi u pravcu Male i Vele Učke, Sv. Nedelje, Labina i Raše, sa zadatkom da ofanzivnim dejstvima obezbede napad glavnih snaga 9. divizije od intervencije neprijatelja iz okolnih garnizona i centralnog dela Istre.[583]

Prebacivanje 9. divizije i Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije u Istru morala je da obezbedi Jugoslovenska mornarica, koja je dve trećine plovnog parka već angažovala za neophodne potrebe operativnog i snabdevačkog prevoženja za jedinice 4. armije. Pomoć od anglo-američkih saveznika se nije mogla očekivati, jer su oni tvrdili da je pre početka desanta neophodno razminiranje radi stvaranja sigurnog plovnog puta. Međutim, osnovni razlog je bio u tome što oni nisu želeli brzo nadiranje 4. armije prema Trstu, Istri i Slovenačkom primorju. Zbog toga je Pomorska komanda severnog Jadrana, u toku noći 23/24. aprila, iz zaliva i luka oslobođenih ostrva na brzinu prikupila 7 motornih i 40 ribarskih čamaca na vesla, što je sa svim raspoloživim brodovima predstavljalo kapacitet za ukrcavanje 1.800 vojnika.[584]

Posle svestrano proučene operativne i transportne situacije odlučeno je da se iskrcavanje u Istru izvrši u tri ešelona:

Broj i sastav ešelona		Mesta		Vreme iskrcavanja
		ukrcavanja	iskrcavanja	
1. ešelon	2. brigada	Beli	Brseč	24/25. aprila
2. ešelon	3 i 4. brigada	Beli i Banja	Mošćenička Draga i Plomin	25/26. aprila pa nadalje
3. ešelon	Kvarnerski odred mornaričke pešadije	Veliki Lošinj	Po naređenju Štaba 9. div.	

[583] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 641—653; *Zbornik*, VIII, knj. 3, str. 577. i 588; J. Tomšič, *n.čl.*, str. 246; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ*, str. 377.

[584] *Zbornik*, VIII, knj. 3, str. 571—573; J. Tomšič, *n.čl.*, str. 245/246; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ*, str. 378.

Komandant 4. armije general-lajtnant Petar Drapšin[585] je 23. aprila naredio Štabu 9. divizije da odmah uputi izviđače u Istru, gde se već nalazila 3. brigada 43. divizije, da pripreme za desant izvodi u najvećoj tajnosti, kao i da javi vreme početka desanta. U tom smislu su u toku noći 23/24. aprila prebačeni izviđački vod i obaveštajni oficir 3. bataljona 2. dalmatinske proleterske brigade. Oni su imali zadatak da neposredno pred izvršenje desanta ispitaju situaciju na odseku predviđenom za desant i da stupe u vezu sa delovima 3. brigade 43. divizije koji su se nalazili na prostoru Učke.[586] Već sutradan oni su u rejonu sela Šušnjevice stupili u vezu sa Štabom te brigade, sa kojim se nalazio i doskorašnji politički komesar 43. divizije potpukovnik Joža Skočilić.[587] Od njih su dobili obaveštenja o stanju u Istri, rasporedu neprijatelja i da će jedan njihov bataljon sa Učke sadejstvovati pri iskrcavanju 9. divizije.[588]

Zbog nedovoljnog broja i slabog kvaliteta brodova, 9. divizija se morala prebaciti sa ostrva Cresa na istočnu obalu Istre u ešelonima. U prvi ešelon određena je 2. dalmatinska proleterska brigada. Planom za desant predviđeno je da desantni odred 2. dalmatinske proleterske brigade sačinjavaju: 3 desantna splava, 2 motorna jedrenjaka, 7 motornih leuta i 40 leuta na vesla. Odlučeno je da se vozi u koloni, a da bi se održala jednaka brzina, svaki motorni splav i motorni jedrenjak teglio bi po 8 leuta, a motorni leuti će voziti sami. Ukrcavanje je trebalo da počne 24. aprila u 22.00 časa, u pristaništu Beli, na severoistočnom delu ostrva Cresa, isplovljenje u 24.00 časa, a iskrcavanje u rejonu sela Brseča 25. aprila do 03.00 časa. Za neposredno osiguranje desanta i protivminsko izviđanje predviđeni su po jedan naoružani brod i patrolni čamac Kvarnerskog pomor-

585 Tih dana (najverovatnije 19. aprila) Petar Drapšin je unapređen u čin general-lajtnanta i po drugi put je odlikovan Partizanskom zvezdom I reda. — Knjige depeša Generalštaba JA i 4. armije, depeše br. 83 i 87 od 19. i 25. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2 i 4/1, k. 316 i 46; *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 321. i 343.

586 Toga dana, 23. aprila, 1. bataljon 3. brigade 43. divizije je napao i uništio kolonu sa komorom nemačkog 1218. bataljona za osiguranje, na Boljunskom polju, a zatim je zanoćio kod sela Šušnjevice, dok su 2. i 3. bataljon izbili na prostor Kopar — Buje — Buzet i orijentisali se prema Trstu. Na Boljunskom polju je poginulo 17, ranjeno 7 a zarobljeno 13 nemačkih vojnika; zaplenjena su 2 minobacača, 1 protivavionski top, 3 mitraljeza, 7 puškomitraljeza, 52 puške, 450 mina za minobacač, 150.000 metaka — ukupno 38 kola sa velikom količinom razne opreme. Bataljon je imao jednog poginulog i četiri ranjena borca. Ta akcija je oduševila narod toga kraja. — Knjiga depeša 43. divizije, depeša br. 7 od 24. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1, k. 1326.

587 Potpukovnik Joža Skočilić bio je politički komesar 43. divizije do 18. aprila 1945, kada je otišao na dužnost političkog komesara 13. divizije, a za političkog komesara 43. divizije postavljen je potpukovnik Mirko Lenac. — D. Ribarić, *n.d.*, str. 236; S. Tintor, *n.d.*, str. 217.

588 Knjige depeša 9. divizije, depeše 4. armije br. 7321 i 7723 od 23. IV, depeša br. 25 od 23. IV i br. 20 i 21 od 25. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/1, 4/1, 8/1 i 6/1, k. 844; Knjiga depeša 2. dalmatinske proleterske brigade, depeše br. 20, 21, 23. i 24. od 25. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/1, k. 844.

skog sastava, koji su imali zadatak da uporedo plove ispred čela kolone (u stroju vrste) tegleći između svojih krma konopac, kao improvizovanu minolovku. Bočno osiguranje desantne osnovice od dejstava neprijatelja sa mora, na pomorskoj komunikaciji Rijeka — Pula, povereno je dvema grupama od po dva naoružana broda: jednoj ispred Mošćeničke Drage, a drugoj ispred Plomina. Posle iskrcavanja desantni odred sa neposrednim osiguranjem odmah bi se vratio u pristanište Beli, a grupe za obezbeđenje bi ostale do svitanja, kada bi se i one uputile u pristanište Beli.[589]

Jedinice 2. dalmatinske proleterske brigade su 24. aprila posle podne bile spremne da izvrše desant na istočnu obalu Istre. Oko 18.45 časova u pristanište Beli stigli su i delovi mornarice koji su imali zadatak da prebace 2. dalmatinsku proletersku brigadu. U toku dana sve pripreme su bile završene, ali je posle zalaska sunca počela da duva snažna bura, koja je potpuno dovela u pitanje mogućnost prevoženja. Veći broj čamaca pripremljenih za ukrcavanje boraca talasi su otkinuli sa sidrišta, izbacili ih na obalu i polomili ili potopili. Motorni brodovi su se morali nasukati na žalo, a ostali brodovi su sklonjeni u pristanište Beli. Nastala situacija je isključivala mogućnost da se cela 2. dalmatinska proleterska brigada odjednom prebaci, pa je i plan morao biti izmenjen. Odlučeno je da u desantu učestvuju samo oni brodovi koji imaju sopstveni motor. Komandant 2. dalmatinske proleterske brigade major Ivan Gaće[590], posle savetovanja sa komandantom Kvarnerskog pomorskog sastava kapetanom Miroslavom Vrančićem i šefom operativnog odseka Pomorske komande severnog Jadrana kapetanom Bojanom Marokom, dogovorio se o prebacivanju jednog ojačanog bataljona u luku Brseč. Sa tim predlogom komandanta 2. brigade složio se komandant 9. divizije i naredio da se desant izvrši u toku noći 24/25. aprila, a po iskrcavanju bataljon će štititi desantnu osnovicu i osiguravati iskrcavanje ostalih snaga.[591]

Pre otpočinjanja prvog prebacivanja trupa i materijalnih sredstava sa ostrva Cresa na istočnu obalu Istre, dva patrolna čamca (PČ 7 i PČ 8) vršila su protivminsko izviđanje (dragiranje) rute od

[689] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 641—653; J. Tomšič, *n.čl.*, str. 246; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ*, str. 378.

[5M] Oko 22. aprila izvršena je zamena komandanata 2. i 4. brigade 9. divizije. Dotadašnji komandant 2. dalmatinske proleterske brigade major Bruno Vuletić postavljen je za komandanta 4. splitske udarne brigade, a dotadašnji komandant 4. splitske udarne brigade major Ivan Gaće postavljen je za komandanta 2. dalmatinske proleterske brigade. — Izveštaj Štaba 9. divizije od 20. V 1945. i Knjiga depeša 2. dalmatinske proleterske brigade, depeša br. 16 od 22. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. res. 3/8 i 1/1, k. 311-A i 844.

[5,1] Knjiga depeša 2. dalmatinske proleterske brigade, depeše br. 17 i 19 od 24. IV 1945; Operacijski dnevnik 9. divizije; Operacijski izveštaj 9. divizije od 13. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/1, 17/2 i 39/7, k. 844, 843 i 311-A; J. Tomšič, *n.čl.*, str. 246; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ*, str. 378.

rta Jablanca pa do sela Brseča. Kasnije je ta ruta bar jednom dnevno kontrolisana motornim leutima ili patrolnim čamcima.[592]

U prisustvu komandanta 9. divizije potpukovnika Ljube Trute i komandanta Pomorske komande severnog Jadrana majora Janeza Tomšiča, 24. aprila u 22.00 časa počelo je ukrcavanje 3. bataljona, čete automatičara, pionirske čete, čete za vezu i jednog odeljenja minobacača — ukupno 800 boraca i 50 konja — na tri motorna splava (MS 9, MS 10 i MS 11) i tri motorna jedrenjaka (m/j Jadran, m/j Dalmacija i m/j Rava), a na patrolnom čamcu (PČ 1) nalazili su se komandant 2. dalmatinske proleterske brigade, zamenik političkog komesara iste brigade i komandant Flotile naoružanih brodova poručnik Mirko Stok, koji je bio i komandant konvoja. U zaštiti konvoja nalazila su se dva naoružana broda (NB 3 i NB 13) koja su imala zadatak da po pristizanju konvoja u rejon iskrcavanja pređu u bočna osiguranja u rejon Mošćeničke Drage i rta Brestova. Na čelu konvoja plovili su jedan patrolni čamac (PC 24) i jedan naoružani brod (NB 15) koji su između svojih krma vukli improvizovanu minolovku.[593]

Po jakoj buri konvoj je 25. aprila u 00.45 časova isplovio iz pristaništa Beli, na severoistočnom delu ostrva Cresa u pravcu Brseča. Pod zaštitom bočnih osiguranja, koja su već u 02.45 časa zauzele svoje položaje na moru, severno i južno od Brseča, otpočelo je iskrcavanje u pristaništu Brseč, koje je završeno oko 05.00 časova, tako da su se brodovi već u 05.30 časova vratili u pristanište Beli. Ne nailazeći na neprijatelja, 3. bataljon sa ojačanjima odmah je krenuo u nastupanje radi posedanja položaja pogodnih za obezbeđenje desantne osnovice. U tom rejonu on je stupio u vezu sa svojim izviđačkim vodom i obaveštajnim oficirom Aćimom Prijićem, koji su se noću 23/24. aprila iskrcali u Istru. Prilikom povratka severne grupe bočnog osiguranja u luku Beli, 25. aprila izjutra, nemačka artiljerija iz rejona Ike bezuspešno je otvarala vatru po njoj.[594]

U toku 25. i 26. aprila stiglo je u pristanište Beli više brodova, tako da se problem transporta nije više postavljao. Sada se moglo u jednom talasu prevesti oko 1.700 ljudi sa opremom i naoružanjem.[595]

592 izveštaj Operativnog odseka Pomorske komande severnog Jadrana od 5. V 1945. i Izveštaj Komande Flotile naoružanih brodova od 28. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/7 i 13/5, k. 2023 i 2025.

593 Izveštaj Komande Flotile naoružanih brodova od 28. IV 1945. i Izvod iz Operativnog dnevnika Pomorske komande severnog Jadrana, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 13/5 i 9/7, k. 2025 i 2023.

694 Knjiga depeša 9. divizije, depeše br. 29 i 32 od 25. IV 1945. i' Bojna relacija 2. dalmatinske proleterske brigade, i Izveštaj Komande Flotile naoružanih brodova od 28. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/1, 3/5 i 13/5, k. 844, 846-A i 2025.

595 Izvod iz Operativnog dnevnika Pomorske komande severnog Jadrana, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/7, k. 2023; J. Tomšič, *n.čl.*, str. 248; J. Vasiljevič, *Mornarica NOVJ*, str. 378.

Stab 9. divizije održavao je stalnu radio-vezu sa jedinicama prebačenim u Istru, od kojih je dobio obaveštenja da je priobalski pojas istočne Istre od Ičića do Sv. Nedelje slobodan i da se desant može nastaviti. Komandant 2. dalmatinske proleterske brigade predložio je Štabu 9. divizije da se, radi bržeg prebacivanja jedinica, sa prebacivanjem snaga otpočne nešto ranije, oko 19.00 časova, kako bi mornarica mogla u toku noći da izvrši dve ture prevoženja ljudstva i materijala sa ostrva Cresa u rejon Brseča. Pošto su jedinice i plovna sredstva bili spremni, u toku noći 25/26. i 26. aprila uveče usledio je desant jedinica 2, 4. i 3. dalmatinske brigade u rejon Brseča, a delova Artiljerijskog diviziona 9. divizije u Mošćeničku Dragu.[596] Odmah po iskrcavanju glavnina 4. splitske udarne brigade[597] je produžila pokret prema Plominu, a ostale snage 2. i 3. brigade prema Mošćeničkoj Dragi. Sledeče noći, 26/27. aprila, iskrcali su se u Brseču 3. bataljon 3. brigade i baterija topova 75 mm, a u Mošćeničkoj Dragi Štab 9. divizije. Time su gotovo sve operativne jedinice 9. divizije prebačene u Istru. Do 27. aprila izjutra na istočnu obalu Istre prebačeno je osam bataljona, dve baterije topova, vod protivoklopnih topova, vod minobacača — oko 5.200 ljudi sa potrebnim naoružanjem, municijom i opremom.[598]

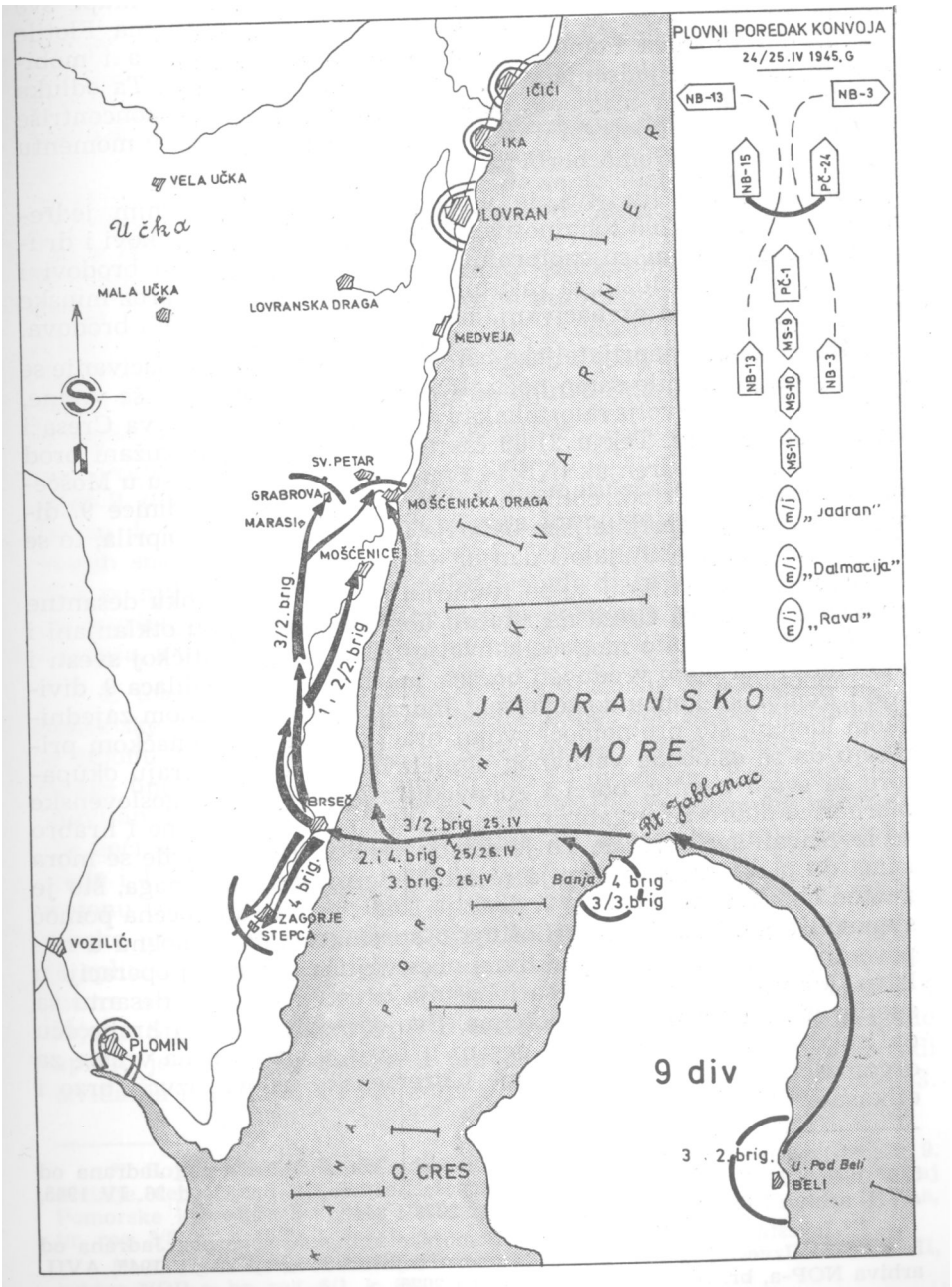
Opšta situacija pred frontom jedinica 4. armije, na odseku od Klane do Rijeke, nije bila povoljna. I pored teških borbi, jedinice 26. i 19. divizije nisu mogle da slome otpor neprijatelja i da ga od-

[596] Za prebacivanje tih snaga angažovani su: tri naoružana broda (NB 3, 13 i 14), jedan bolnički brod (BB »Topčider«), pet patrolnih čamaca (PČ 1, 7, 8, 24 i 41), sedam motornih splavova (MS 1, 2, 8, 9, 10, 11 i 12), devet motornih jedrenjaka (MJ »Božidar«, »Venera«, »Dalmacija«, »Jablanac«, »Labud«, »Rava«, »Sv. Anđeo«, »Sv. Ivan« i »Zrinski«) i sedam motornih leuta (CH 49, CH 477, »Plavno«, »San Antonio«, »Stela«, »Sv. Josip« i »Sv. Marija«), —• Izvod iz Operativnog dnevnika Pomorske komande severnog Jadrana i Izveštaj Flotile naoružanih brodova od 28. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/7 i 13/5, k. 2023 i 2025.

[597] Treći bataljon 4. splitske brigade zadržan je u rejonu Dubrovnika, tako da nije ni učestvovao u operacijama sa svojom brigadom u Istri. — Operacijski izveštaj 4. splitske brigade od 8. V 1945. AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 7/5, k. 847.

[598] Sutradan, 28. aprila, svi transporti su upućivani u Mošćeničku Dragu a od 29. aprila, pored pristaništa u Brseču i Mošćeničkoj Dragi, naročito intenzivno je korišćena luka Plomin, prvenstveno za potrebe Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije. Poslednji delovi 9. divizije, preostali delovi bojne komore i intendanture prebačeni su 4. maja posle podne iz Velikog Lošinja u Plomin. U desantnoj operaciji u Istri od 24/25. aprila pa do 5. maja 1945. ukupno je učestvovalo 60 brodova, od čega: 4 naoružana broda, 1 bolnički brod, 10 patrolnih čamaca, 7 motornih splavova, 27 motornih jedrenjaka i 11 leuta. Nazivi i imena brodova, kao i broj boraca i količina materijalnih sredstava koju su ti brodovi prebacili u Istru, nalaze se u Prilogu broj 11 i 12 — Izvod iz Operativnog dnevnika Pomorske komande severnog Jadrana; Izveštaj Flotile naoružanih brodova od 28. IV 1945; Knjiga depeša Komande Jugoslovenske mornarice, depeša br. 60 od 28. IV 1945; Knjiga depeša Seje, depeše od 25. do 30. IV 1945; Knjiga depeša 9. divizije, depeše br. 12, 23, 28 i 45 od 28, 29 i 30. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/7, 13/5, 4/1, 10/1 i 17/2, k. 2023, 2025, 2077, 2063 i 844-A.

DESANT 9. UDARNE DIVIZIJE U ISTOČNU ISTRU OD 24/25. DO 26. IV 1945.

bace sa dobro utvrđenih i branjenih položaja. Zbog toga je Štab 4. armije zahtevao da 9. divizija što pre i najenergičnije izvrši desant u Istru. Štab 9. divizije nije mogao čekati da se prikupe sva plovna sredstva, već je sa postojećim plovnim sredstvima Flotile naoružanih brodova Pomorske komande severnog Jadrana i mobilisanim motornim jedrenjacima i leutima otpočeo desant. Ta odluka je bila pravilna jer nije dala neprijatelju mogućnost da koncentriše jače snage i da ih upotrebi u najkritičnijem momentu, tj. u momentu iskrcavanja i za vreme borbi za desantnu osnovicu.

Prebacivanje ljudstva je vršeno, uglavnom, motornim jedrenjacima od 20 do 200 tona nosivosti. Konji, artiljerija, tenkovi i druga vozila prevoženi su motornim splavovima. Naoružani brodovi i patrolni čamci su služili za zaštitu konvoja i za pilotažu kroz minske prepreke, a rede za prebacivanje boraca ili tegljenje drugih brodova.

Zbog dejstva neprijateljske baterije iz rejona Ike, prebacivanje se do 26. aprila izvodilo samo noću. U toku dana 27. aprila loše vreme, jak jugo, nije dozvoljavalo nikakav saobraćaj između ostrva Cresa i istočne obale Istre. Tek u 21.00 čas toga dana jedan naoružani brod i jedan motorni jedrenjak (NB 14 i m/j »Rava«) otplovili su u Mošćeničku Dragu sa najpotrebnijom hranom za tamošnje jedinice 9. divizije. Pošto je neprijateljska baterija u Iki uništena 28. aprila, to se dalje prevoženje obavljalo i danju.[599]

Manji propusti koji su se trenutno pojavljivali u toku desantne operacije sa ostrva Cresa na istočnu obalu Istre brzo su otklanjani i regulisani. To je bilo moguće zahvaljujući visokoj političkoj svesti i moralnoj i borbenoj vrednosti boraca, mornara i rukovodilaca 9. divizije i Pomorske komande severnog Jadrana. Prožeti jednom zajedničkom idejom, što pre pomoći svojoj braći u Istri i Slovenačkom primorju da se oslobode vekovnog ugnjetavanja i da proteraju okupatore sa svoje zemlje, borci i rukovodioci 4. armije i Jugoslovenske mornarice dobro su organizovali sadejstvo i veoma odlučno i hrabro su izvršavali sve zadatke. To je dalo izvrsne rezultate. Ovde se mora istaći da u rejonu iskrcavanja nije bilo neprijateljskih snaga, što je znatno olakšalo iskrcavanje 9. divizije, kao i veoma dragocena pomoć stanovništva ostrva Cresa i Lošinja u spremnosti da pomognu u neposrednoj organizaciji i da aktivno učestvuju u desantnoj operaciji u Istru. Mnogi građani sa Cresa i Lošinja učestvovali su u desantu sa svojim malim motornim brodićima. Svojom odlučnošću i hrabrošću oni su znatno doprineli da se desant u Istru, s obzirom na vreme za organizaciju desanta, transportne i vremenske uslove, izvrši brzo i efikasno.[600]

[599] **Izveštaj Operativnog odseka Pomorske komande severnog Jadrana od 5. V 1945. i Knjiga depeša 9. divizije, depeša bez broja i br. 35 od 26. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/7 i 2/1, k. 2023 i 844.**

MO **izveštaj Operativnog odseka Pomorske komande severnog Jadrana od 5. V 1945. i Izveštaj Komande Flotile naoružanih brodova od 28. IV 1945. AVII. arhiva NOP-a, br. reg. 9/7 i 13/5, k. 2023 i 2025.**

BORBE 9. UDARNE DIVIZIJE ZA OSLOBOĐENJE ISTOČNE ISTRE

(Skica br. 35)

Posle iskrcavanja ojačanog 3. bataljona 2. dalmatinske proleterske brigade, 24/25. aprila u rejon sela Brseča, on je odmah poseo položaje u rejonu sela Grabrova i Zagorja, stupio u vezu sa svojim ranije iskrcanim izviđačkim vodom i obezbedio desantnu osnovicu od Mošćenice do sela Zagorja. Komandant 2. dalmatinske proleterske brigade obavestio je Štab 9. divizije da se uz obalu Istre od sela Ičića do Labina nalaze dve neprijateljske posade jačine 100 do 150 vojnika, i to u Ičićima i Sv. Nedelji. U Ičićima je neprijatelj imao četiri topa 105 mm, dva minobacača i dva mitraljeza kalibra 20 mm. Oko toga mesta su postavljene minske i žičane prepreke. Po nekim obaveštenjima, dobijenim od stanovništva, koje je oduševljeno dočekalo borce 9. divizije, bilo je u izgledu da se neprijateljska posada u Sv. Nedelji preda bez borbe, pa joj je 25. aprila izjutra Štab 2. dalmatinske proleterske brigade uputio poziv da se preda.[601]

Prateći situaciju u Istri i na odseku Klana — Rijeka, komandant 9. divizije je naredio Štabu 2. dalmatinske proleterske brigade da na dostignutim položajima osigura pristajanje i prihvat glavnine svojih snaga koje će se u toku noći 25/26. aprila iskrcati u Brseču. Tek po njihovom dolasku brigada je mogla da sa svim snagama krene na izvršenje osnovnog zadatka, tj. da dejstvuje pravcem Lovran — Opatija, a do tada samo sa delom snaga da izviđa neprijatelja.[602]

U toku noći 25/26. aprila glavnina ojačanog 3. bataljona 2. dalmatinske proleterske brigade zanoćila je, bez dodira sa neprijateljem, u rejonu Mošćenička Draga — Grabrova — Marasi, dok je slabije snage uputila u pravcu sela Sv. Petra i Lovranske Drage radi uspostavljanja borbenog kontakta sa neprijateljem i njegovog izviđanja. Te noći se iskrcala u Brseču glavnina 2. dalmatinke proleterske brigade i 4. splitska udarna brigada, bez 3. bataljona koji je zadržan u rejonu Dubrovnika. Odmah po iskrcavanju 1. i 2. bataljon 2. dalmatinske proleterske brigade upućeni su u rejon Mošćeničke Drage, a 4. splitska brigada se razmestila jednim bataljonom i četom automatičara u rejonu Vozilići — Plomin, a jedan je zadržala u rezervi u rejonu Stepca — Zagorje — Brseč. Štab 4. splitske udarne brigade uputio je izviđačke delove u pravcu sela Sušnjevice i Labina radi izviđanja neprijatelja i stupanja u vezu sa jedinicama 3. brigade 43.

[601] **Bojna relacija 2. dalmatinske proleterske brigade; Knjiga depeša 9. divizije, depeša br. 20 i dve depeše bez broja od 25. IV 1945. i Opšti izveštaj Pomorske komande severnog Jadrana od 22. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/5, 6/1 i 16/7, k. 846-A, 844 i 2023.**

[602] **Knjiga depeša 9. divizije, depeše br. 34 i bez broja od 25. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/1, k. 844.**

divizije na prostoru Učke. Brigada je imala zadatak da se jače angažuje prema neprijatelju u Sv. Nedelji i Labinu.[603]

Na pravcu nastupanja 2. dalmatinske proleterske brigade, u rejonu Ika — Opatija, nalazili su se 3. i 4. baterija nemačkog 1114. obalskog diviziona i delovi ljudstva 1. i 2. baterije istog diviziona koji su uspeli da se izvuku sa ostrva Cresa; delovi nemačkog 1209. bataljona za osiguranje i nešto italijanskih fašista, ukupno oko 700 vojnika i 15 artiljerijskih oruđa.[604] Te snage su upućivale manje izviđačke delove u pravcu Mošćeničke Drage.

Da bi što pre sadejstvovao snagama 26. i 19. divizije na Riječkom frontu, Štab 9. divizije je odlučio da 26. aprila izjutra, ne čekajući iskrcavanje i 3. dalmatinske udarne brigade, pređe u napad 2. dalmatinskom proleterskom brigadom prema Opatiji, a 4. splitskom brigadom prema Labinu, koristeći prisustvo 1. bataljona 3. brigade 43. divizije na prostoru Učke. Po dogovoru sa političkim komesarom 13. divizije potpukovnikom Jožom Skočilićem, koji se sa Štabom 3. brigade 43. divizije nalazio kod toga bataljona, odlučeno je da bataljon 26. aprila do 17.00 časova na liniji sela Dolenja Vas — Boljun zatvori pravce koji iz rejona Roča i Pazina, preko Učke, vode u pravcu Matulja i time osigura levi bok snaga 9. divizije koje će napadati na Ičiće i Opatiju.[605]

U 03.00 časa 26. aprila 3. bataljon 2. dalmatinske proleterske brigade preduzeo je pokret u pravcu sela Sv. Petra, odakle je, posle kraće borbe, proterao neprijateljske izviđačke delove jačine oko 50 vojnika.[606]

Štab 2. dalmatinske proleterske brigade je u rejonu Mošćeničke Drage 26. aprila izjutra snabdeo jedinice municijom, organizovao napad i izdao pismenu zapovest po kojoj su glavne snage brigade (1. i 2. bataljon, četa automatičara i odeljenje minobacača) imale zadatak da nastupaju u zahvatu komunikacije Mošćenička Draga — Lovran — Opatija, a 3. bataljon levo od njih, istočnim padinama Učke, sa zadatkom da izbije na komunikaciju Marčelji — Vranja, a zatim da iz rejona sela Zagrada napadne neprijatelja u Opatiji sa severozapadne strane.[607]

[603] Knjiga depeša 9. divizije, po dve depeše bez broja od 25. i 26. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/1, k. 844.

[604] Posleratna izjava ratnog zarobljenika Karla fon Gropera (Carl von Gropper), AVII, nemačka arhiva, br. reg. 10/2, k. 71; *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 363 i 364; Branko Obradović, *Druga dalmatinska proleterska brigada,* Beograd 1968, str. 392 (ubuduće: B. Obradović, n.d.).

[605] Ostale snage te 3. brigade i dalje su dejstvovale na prostoru Buzet — Buje — Kopar. — Knjiga depeša 43. divizije, depeša br. 11 od 26. IV 1945. i Operacijski izveštaj 9. divizije od 13. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1 i 39/7, k. 1326 i 311-A.

[606] Bojna relacija 2. dalmatinske proleterske brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/5, k. 846-A.

[607] Knjiga depeša 9. divizije, depeša bez broja od 26. IV 1945. i Bojna relacija 2. dalmatinske proleterske brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/1 i 3/5, k. 844 i 846-A.

Nastupajući određenim pravcima, jedinice 2. dalmatinske proleterske brigade su 26. aprila stupile u borbeni kontakt sa neprijateljem u Medveji, odakle su ga posle kraće borbe proterale, a zatim produžile sa gonjenjem, tako da su već u 07.40 časova iz pokreta upale u Lovran i otpočele borbe za njegovo oslobođenje. U toku tih borbi komandant 9. divizije potpukovnik Ljubo Truta je dobio obaveštenje od Štaba 4. armije da su operacije 26. i 19. divizije »zapele« na frontu od Klane do Rijeke i da od dejstava jedinica 9. divizije zavisi uspeh operacija cele 4. armije na tom delu fronta. S tim u vezi, komandant 9. divizije je tražio da jedinice 2. dalmatinske proleterske i 4. splitske udarne brigade ulože sve napore radi izvršenja postavljenih im zadataka. Pored toga, komandant 9. divizije je naredio načelniku Štaba 9. divizije potpukovniku Josipu Babinu, koji se nalazio sa Štabom 2. dalmatinske proleterske brigade, da 2. brigada dobro obezbedi svoje levo krilo, stalno pazi na njega i da nastoji da što pre oslobodi Lovran i osvoji nemačke topove u rejonu Ike, kako bi se i po danu moglo neometano od njih ploviti sa ostrva Cresa prema istočnoj obali Istre.[608]

Oko 12.00 časova Lovran je oslobođen i jedinice su produžile nadiranje. Međutim, već na prvim visovima između Lovrana i Ike one su naišle na jaču i organizovaniju odbranu neprijatelja. Osetivši iskrcavanje jedinica 9. divizije na istočnu obalu Istre, neprijatelj je odmah pojačao svoj garnizon u Opatiji, a u Ičiće su, 26. aprila oko 16.00 časova, stigla iz Opatije dva tenka i tri oklopna automobila. I pored toga što su jedinice 2. brigade okružile neprijatelja u rejonu sela Ike i Ičića, on se, uz snažnu podršku artiljerijske vatre, i dalje uporno branio. U tom napadu se naročito osetio nedostatak artiljerijske podrške jedinica 2. dalmatinske proleterske brigade, pa je načelnik Štaba 9. divizije depešom predložio Štabu 9. divizije da se 26. aprila uveče Artiljerijski divizion 9. divizije, ili bar jedna njegova baterija, iskrca u pristaništu Mošćeničke Drage i podrži napad na neprijatelja u rejonu Ike i Ičića.[609]

Napadi 2. dalmatinske proleterske brigade na okruženog neprijatelja u rejonu Ika — Ičići produženi su i ona je uspela da do 15.30 časova 26. aprila izbije pred same bunkere u Ičićima, ali je dalje

[808] Nemačka 3. baterija 1114. obalskog diviziona iz rejona Ike otvarala je vatru 25, 26. i 27. aprila izjutra na brodove Kvarnerskog pomorskog sastava koji su se, po prebacivanju trupa i materijala u Istru, vraćali u luke na ostrvu Cresu. U toku 28. aprila gađao je samo jedan top. Zbog veštog manevrisanja brodova neprijatelj nije uspeo da im nanese gubitke. — Izveštaj Flotile naoružanih brodova od 28. IV 1945. i Izveštaj Operativnog odseka Pomorske komande severnog Jadrana od 5. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 13/5 i 9/7, k. 2025 i 2023.

[609] Knjiga depeša 9. divizije, šest depeša bez broja i depeše broj 54 i 39 od 26. IV 1945; Bojna relacija i Knjiga depeša 2. dalmatinske proleterske brigade, depeše broj 32, 34 i 35. od 26. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/1. 3/5 i 1/1, k. 844, 846 i 844.

nastupanje bilo zadržano. Ni napadi u toku noći 26/27. aprila nisu dali veće rezultate.[610]

Za to vreme je 4. splitska udarna brigada, ne nailazeći na neprijatelja, ušla u Plomin i uputila izviđačke delove u pravcu Sv. Nedelje, Strmca i Labina, gde su se, prema podacima sa kojima je raspolagala, nalazile slabije snage neprijatelja. Brigada se pripremala da sledećeg dana napadne neprijateljske garnizone u tim mestima.[611]

Posle iskrcavanja 3. dalmatinske udarne brigade i delova Artiljerijskog diviziona u rejonu Brseč — Mošćenička Draga, Štab 9. divizije je za 27. april 2. i 3. brigadi odredio sledeče zadatke:

— 2. brigada, ojačana baterijom topova, da jednim bataljonom zauzme uporište neprijatelja u Ičićima, a glavninom brigade da sa jugozapadne i zapadne strane napadne neprijatelja u Opatiji, uništi njegove snage i oslobodi grad. Pored toga, brigada je trebalo da poruši komunikaciju između Ičića i Opatije, spreči međusobno povezivanje tih garnizona i da održava čvrstu vezu na svome levom krilu sa jedinicama 3. brigade;

— 3. brigada da nastupa pravcem Učka — Veprinac — Zagrad — Vedež, oslobodi selo Rukavac i susedna mesta od neprijateljskih snaga, a zatim dejstvuje prema situaciji, obezbeđujući se od pravca Mune — Zejane — Rukavac i Lanišće — Veprinac. U rejonu Mala Učka — Vela Učka zadržaće jedan bataljon u brigadnoj rezervi, koji će držati čvrstu vezu sa 1. bataljonom 3. brigade 43. divizije u rejonu sela Vranje i Sušnjevice.[612]

Izvršavajući navedene zadatke, jedinice 9. divizije su 27. aprila nastavile sa dejstvima. Borbe u rejonu Ičića produžene su nesmanjenom žestinom, ali bez većih rezultata. Dobro utvrđen u kućama i bunkerima neprijatelj je pružao snažan otpor, tako da su ga jedinice 2. dalmatinske proleterske brigade blokirale slabijim snagama, a glavninom su produžile dejstva prema Opatiji, koju su delimično uspele da oslobode.[613]

Orijentišući se prema objektima ža napad, glavnina 3. dalmatinske udarne brigade je od Mošćeničke Drage preduzela pokret komunikacijom uz more do Medveje, odakle je skrenula na severozapad prema Lovranskoj Dragi i Peruču da bi se, zatim, uputila

[610] Knjiga depeša 2. dalmatinske proleterske brigade, depeše broj 38, 39 i 43 od 26. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/1, k. 844.

[611] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 641—653; Knjiga depeša 4. splitske brigade, depeša br. 56 od 26. IV 1945, i Knjiga depeša 9. divizije, depeša br. 53 od 26. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/2 i 6/1, k. 844-A i 844.

[612] Zapovest 9. divizije od 27. IV 1945, AVII arhiva NOP-a, br. reg. 12/1, k. 843.

[013] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 641—653, i Knjiga depeša 2. dalmatinske proleterske brigade, depeše br. 43 i 44 od 26. i 27. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/1, k. 844.

komunikacijom prema selu Veprincu. Za to vreme je njen 3. bataljon, sa kojim se nalazio i načelnik Štaba 3. brigade poručnik Jovan Škorič, od Brseča preko Moščenica i Sv. Petra izbio na pl. Učku u rejon sela Male Učke. Brigada se kretala bez naročitih mera opreznosti, smatrajući da na svojim pravcima još neće naići na neprijatelja i da se ispred nje nalaze jedinice 2. dalmatinske proleterske brigade 9. divizije ili 3. brigade 43. divizije. Međutim, u momentu izbijanja 3. bataljona u rejon sela Vele Učke, oko 09.30 časova, on je na samoj komunikaciji naišao na nemački 499. lovački bataljon koji je takođe bio u pokretu od sela Vranja prema Veloj Učki. Tako je došlo do iznenadne borbe u susretu u kojoj je uzeo učešća i 1. bataljon 3. brigade 43. divizije, koji se nalazio na kosama severoistočno i severno od Vele Učke. U nastaloj situaciji, Štab 3. bataljona 3. dalmatinske udarne brigade bolje se snašao od neprijatelja. On je odmah naredio juriš te su jedinice uspele da pre neprijatelja ovladaju dominantnim položajima u rejonu Vele Učke i da ga u prvom naletu odbace. Neprijatelj se zatim utvrdio u kućama na samoj komunikaciji odakle je pružao jak otpor, a poseo je i položaje duž komunikacije prema selu Vranji. Borba se vodila sve do 13.00 časova, uz česte napade i protivnapade, kada je neprijatelj proteran iz Vele Učke i prisiljen da se povuče prema Vranji.[614]

Tom borbom neprijatelj, koji se nalazio u pokretu prema Rijeci, sprečen je da zauzme rejon Učke (tt 1396), a zatim udari u bok i pozadinu jedinica 9. divizije koje su dejstvovale u rejonu Ika — Opatija. Posle odbacivanja neprijatelja prema Vranji 3. bataljon, sa Inžinjerijskom četom i Četom za vezu 3. brigade, zadržan je u rejonu Vele Učke da, u sadejstvu sa bataljonom 43. divizije, osigurava zaleđe snagama u rejonu Opatije, a glavnina 3. brigade 9. divizije je krenula komunikacijom Vela Učka — Rijeka radi napada na neprijatelja u rejonu Puharska — Veprinac — Bregi i sadejstva sa 2. dalmatinskom proleterskom brigadom, koja je napadala neprijatelja u Opatiji.[615]

Imajući zadatak da napadne neprijatelja u Sv. Nedelji i Strmcu, Štab 4. splitske udarne brigade odredio je za taj zadatak svoj 2. bataljon, dok je 1. bataljon osiguravao desni bok tih snaga i kontrolisao prostor između njih i 3. dalmatinske udarne brigade. Prema podacima kojima je Štab 4. brigade raspolagao, u Sv. Nedelji i Strmcu

[614] Neprijatelj je imao 12 poginulih i oko 40 ranjenih vojnika, a 3. bataljon 3. brigade 9. divizije 8 poginulih i 13 ranjenih boraca. U toj borbi je poginuo i komandant 3. bataljona kapetan Mate Bošković. — Izveštaj 3. dalmatinske brigade od 27. IV 1945; Knjiga depeša 43. divizije, depeša br. 11 od 26. IV 1945; Knjiga depeša 9. divizije, depeša od 26. IV i depeše br. 45 i 46 od 27. IV i depeša br. 1 od 26. IV 1945; Knjiga depeša 2. brigade, depeše br. 30, 40 i 43 od 26. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 11/1, 3/1, 2/1, 4/1 i 1/1, k. 845-A, 1326 i 844.

***[615] Zbornik*, XI, knj. 4, str. 641—653; Operativni izveštaj 3. dalmatinske brigade od 25. V 1945. i Operativni izveštaj za 27. i 28. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 45/1 i 12/1, k. 845-A,**

trebalo je da se nalaze slabije snage neprijatelja, oko 100 vojnika, pa su prema njima realno i određene snage za napad. Međutim, u toku noći 26/27. aprila u tim mestima su zanoćili nemački 1047. puk (bez 2. bataljona) i 237. artiljerijski puk (bez 1. diviziona i 8. baterije) 237. pešadijske divizije, oko 1.500 vojnika, koji su se nalazili na maršu iz rejona Pule prema Rijeci, u sastav glavnine divizije. Nemajući podatke o tim snagama, 2. bataljon 4. splitske udarne brigade je 27. aprila izjutra otpočeo sa podilaženjem prema tim mestima. Glavnina bataljona je upućena u napad prema neprijatelju u Sv. Nedelji, a samo jedna njegova ojačana četa prema Strmcu. Pod zaštitom mraka i kiše, jedinice 4. splitske udarne brigade su uspele da se neopaženo ubace u Strmac, gde su savladale stražare i upale u jednu kuću u kojoj su bila smeštena četiri nemačka oficira. Pošto su i njih savladali, produžili su borbu sa tamošnjim snagama. Iako mnogostruko jači, neprijatelj se u početku povlačio, a zatim je preduzeo protivnapad i uspeo da povrati izgubljene položaje. U toku dana vršeno je još sedam juriša, čime je sprečen neprijatelj da miniranjem razruši rudnik uglja. Tako je oko 22.00 časa Strmac definitivno oslobođen. Za to vreme je glavnina 2. bataljona uspela da se neometano približi Sv. Nedelji. U toku dana ona je četiri puta preduzimala juriše preko jako brisanog prostora, ali nije uspela da odbaci mnogostruko nadmoćnijeg neprijatelja. Pošto je sa padom mraka nemački 1047. puk sa ojačanjima, pod zaštitom svojih osiguravajućih delova, nastavio pokret preko sela Kršana u pravcu Sušnjevice, jedinice 4. splitske udarne brigade su oslobodile Sv. Nedelju i Strmac, a zatim su slabijim snagama produžile dejstva prema Labinu i oslobodile ga 28. aprila izjutra. Neprijatelj se iz Labina povukao u Krapan, ali je i tamo napadnut i proteran. On je pokušao da u rejonu grada i rudnika uglja Raše pruži odsudnu odbranu, ali mu jedinice 4. splitske brigade energičnim gonjenjem nisu dozvolile da se sredi, već su odmah prešle u napad i posle ogorčene tročasovne borbe na juriš oslobodile Rašu i spasle već minirani rudnik i rudnička postrojenja od rušenja neprijatelja. U svom bežanju prema Puli, neprijatelju je pošlo za rukom da poruši most preko reke Raše istočno od sela Barbana, gde se 28. aprila uveče i završilo gonjenje neprijatelja na tom pravcu od jedinica 4. splitske udarne brigade.[616]

Posle oslobođenja Sv. Nedelje glavnina 4. splitske udarne brigade produžila je pokret za kolonom nemačkog 1047. puka, koji se u toku dana 28. aprila razmestio u rejon Sušnjevice, jer mu je put dalje bio porušen. Poučen iskustvom od prethodnog dana, on je jednom trećinom ljudstva držao obezbeđenje na okolnim visovima. Predveče je otpočeo sa formiranjem kolone i pokretom u pravcu

[616] U tim borbama brigada je imala 12 poginulih i 20 ranjenih boraca, dok je neprijatelju, po našim podacima, nanela daleko veće gubitke — oko 200 vojnika izbačenih iz stroja. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 641—653; Operativni izveštaji 4. splitske brigade i Knjiga depeša 4. splitske brigade, depeša br. 56 od 26. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 7/5, 8/5 i 9/2, k. 847 i 844-A.

Vranje. Neposredno posle formiranja kolone povukli su se i osiguravajući delovi, sa namerom da se priključe maršujućoj koloni. Taj momenat su iskoristile jedinice 4. splitske udarne brigade i u 18.00 časova veoma brzo napale začelje neprijateljske kolone. One su veoma vesto koristile pogodnosti zemljišta (mestimičnu ispresecanost, kamenitost, pošumljenost i komunikativnost) da se, nesmetano, što više približe neprijateljskoj koloni, koja se našla grupisana na komunikaciji bez mogućnosti da odmah posedne pogodne položaje za odbranu. Napad koji je usledio sa tri strane na začelje nemačkog 1047. puka i gubici koje je on pretrpeo uneli su paniku u kolonu, koja se dala u paničan beg prema selu Katunima, gonjena od daleko slabijih jedinica 4. splitske udarne brigade.[617]

Tako su jedinice 4. splitske udarne brigade, iako znatno brojno i tehnički slabije od neprijatelja, umešno koristile odgovarajuće taktičke oblike dejstava i zemljišne uslove da požrtvovano napadaju i energično gone neprijatelja. Iako zamorene, one nisu dozvolile neprijatelju da se izvuče iz borbe i sredi, već su ga iznenadnim i brzim dejstvima prisiljavale da primi borbu u za njega nepovoljnim uslovima, u kojima je trpeo znatne gubitke. Energičnost, smelost i udarnost u borbi stvorile su kod neprijatelja utisak da ga napadaju trostruko jače snage nego što su one stvarno bile.

I na odseku fronta 9. divizije prema Opatiji i Matuljama vodile su se oštre borbe. Tamo je 2. dalmatinska proleterska brigada produžila napad na neprijatelja u Opatiji, a 3. dalmatinska udarna brigada je dobila zadatak da jednim bataljonom zatvori pravac koji iz rejona Vranja — Boljun preko Vele Učke vodi prema Matuljama, a ostalim snagama da dejstvuje tim pravcem, zauzme manja uporišta neprijatelja i sadejstvuje sa 2. dalmatinskom proleterskom brigadom u napadu na Opatiju. U rejonu Vele Učke 3. dalmatinska udarna brigada je ostavila svoj 3. bataljon sa Inžinjerijskom četom i Četom za vezu brigade, a sa ostalim snagama je noću 27/28. aprila krenula komunikacijom prema Matuljama. Slabija posada neprijatelja iz rejona sela Puharske povukla se u Veprinac, koji su jedinice 3. brigade oslobodile, izuzev crkve u kojoj se neprijatelj utvrdio i iz nje uporno branio. Brigada je delom snaga blokirala neprijatelja u crkvi u Veprincu, a glavninom produžila dejstva, a zatim je oslobodila od neprijatelja okolna sela Bregi, Zagrad i Frančiće. Pošto su slomile otpor neprijatelja u crkvi u Veprincu jedinice 3. dalmatinske brigade su sadejstvovale sa 2. dalmatinskom proleterskom brigadom u napadu za oslobođenje Opatije. Krajem dana 28. aprila obe brigade su otpočele borbe za Volosko i Rukavac, i do 20.00 časova oslobodile su Volosko i deo Rukavca i zanoćile na liniji Volosko — Pobri —

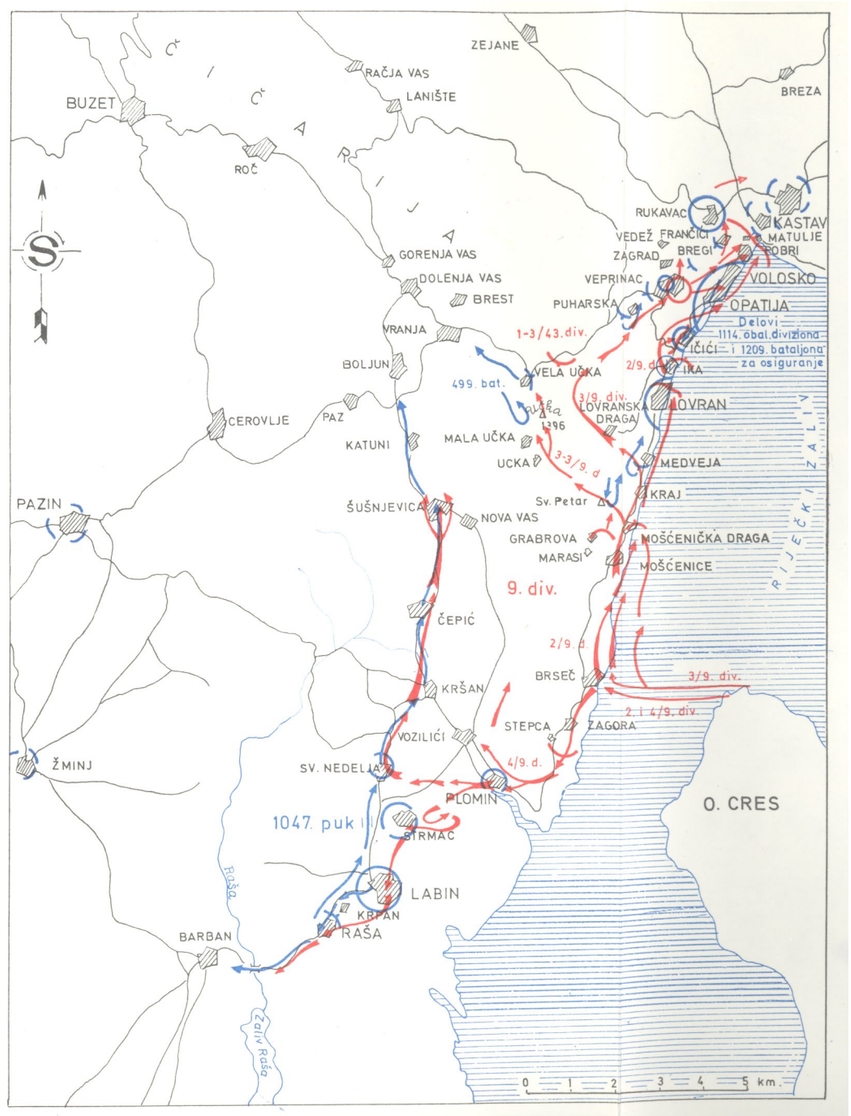
[617] **U toj borbi jedinice 4. brigade nisu imale gubitaka, a neprijateljski gubici iznose 20 mrtvih i oko 30 ranjenih vojnika a oštećeno mu je ili uništeno 4 topa, 24 kola sa municijom, opremom i drugim materijalom i 50 konja. — Operativni izveštaj 4. splitske brigade i Knjiga depeša 9. divizije, depeša br. 61 od 2§. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/5 i 6/1, k. 847 i 844.**

— Rukavac. Obilaznim manevrom jedna četa 3. dalmatinske udarne brigade izbila je na glavnu komunikaciju Rijeka — Trst severno od Matulja. To veče su i jedinice 2. dalmatinske proleterske brigade, koje su držale u blokadi neprijatelja u Ičićima, posle nekoliko napada uništile i tu posadu, a poslednji otpor neprijatelja u Opatiji savladan je 29. aprila u 05.00 časova. Tu se neprijatelj ogorčeno branio iz jedne jako utvrđene zgrade sve dok jedinice 2. dalmatinske proleterske brigade nisu uspele da je zapale i da vatrom i dimom prisile 83 neprijateljska vojnika na predaju. Time je potpuno oslobodena istočna obala Istre od Voloskog do zaliva Raše i stvoreni su povoljni uslovi za dejstva kako prema Trstu tako i u pozadini neprijateljskih snaga na Riječkom frontu.[618]

[618] **U tim borbama jedinice 9. udarne divizije su imale 39 poginulih i 105 ranjenih boraca i rukovodilaca, dok su neprijatelju nanele sledeče gubitke: 434 poginula, 226 ranjenih (ne raspolaže se podacima koliko je u tim borbama neprijateljskih vojnika ranila 3. dalmatinska brigada) i 341 zarobljen vojnik, podoficir i oficir, a zaplenile su 34 topa, 9 minobacača, 15 mitraljeza, 33 puškomitraljeza, 20 automata, 361 pušku i veće količine municije, granata, mina za minobacače, odeće, obuće, hrane, kola, konja i druge ratne opreme. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 641—653.**

Skica br. 35

BORBE 9. UDARNE DIVIZIJE U ISTOČNOJ ISTRI OD 26. DO 29. IV 1945.

DESNI OBUHVATNI MANEVAR 4. ARMIJE PREMA ILIRSKOJ BISTRICI I OBEZBEDENJE DESNOG BOKA 4. ARMIJE

BORBE KOČEVSKE GRUPE 7. KORPUSA I JEDINICA 20. UDARNE DIVIZIJE JUŽNO OD KOČEVJA I KOČEVSKE REKE

(Skica br. 36)

Stab 20. udarne divizije na vreme je uočio opasnost koja bi mu u daljim dejstvima mogla zapretiti iz šireg rejona Kočevja, pa je 20. aprila u 13.30 časova depešom o tome izvestio Štab 4. armije, koji je naredio Štabu 7. korpusa da, u sadejstvu sa jednom brigadom 20. udarne divizije, očisti prostor Kočevje — Brod na Kupi — Briga — Kočevska Reka i osigura desni bok jedinica 4. armije. Za izvršenje toga zadatka Štab 7. korpusa je formirao Kočevsku grupu, sastava: 4. udarna brigada »Matija Gubec« 15. divizije, 8. brigada »Fran Levstik« 18. divizije, 1. brigada 1. divizije Korpusa narodne odbrane Jugoslavije (KNOJ-a), Notranjski partizanski odred, ojačan jednim bataljonom Belokranjskog partizanskog odreda, i jedna baterija topova (četiri topa 75 mm) Artiljerijske brigade 7. korpusa. Za komandanta je određen načelnik Štaba 18. udarne divizije major Gliša Raco.[619]

Kako je zbog pretrpljenih gubitaka oslabio pritisak neprijatelja na jedinice 7. korpusa u Suhoj krajini i na odseku Novo Mesto — Soteska, Štab 7. korpusa je naredio 15. i 18. diviziji da spreče eventualne upade neprijatelja na slobodnu teritoriju a, u slučaju njegovog pasivnog držanja, da ga napadaju i onemoguće mu neometano utvrđivanje. Za dejstva u rejonu Kočevja planom je bilo predviđeno da Kočevska grupa svojim dejstvom opštim pravcem Mozelj — Stalcarji — Morava odseče neprijatelja južno od Kočevja, a zatim ga, u sadejstvu sa jednom brigadom 20. udarne divizije, okruži i uništi i time posredno osigura desno krilo 4. armije. U tom cilju je jedinicama naređeno da u toku noći 20/21. aprila posednu polazne položaje, za napad, sa sledečim zadacima:

[619] **Zapovest Štaba 7. korpusa br. 1059; Knjiga depeša 7. korpusa, depeša br. 39, i Zapovest Štaba Kočevske grupe, sve od 20. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 17/1, 1/6 i 9/1, k. 1029-1 i 502.**

— 1. brigada KNOJ-a da protera neprijatelja iz Cvišlarja i Livolda i spreči mu svaku intervenciju iz Kočevja; minira puteve: Cvišlarji — Mačkovec, Livold — Mozelj i Livold — Stalcarji;

— 4. udarna brigada, podržana baterijom topova 75 mm, da prodire u pravcu Stalcarji — Novi Lazi, a zatim da slomi otpor neprijatelja u rejonu sela Morave, s tim da jedan bataljon zadrži na Burger br. koji će se čvrsto povezivati sa jedinicama 1. brigade KNOJ-a;

— 8. brigada da očisti teren od eventualnog neprijatelja na pravcu Muhavas — Skrilj — Zdihovo, a zatim da prodire prema liniji Ograja — Suhor — Podstene (sada: Podstene pri Kostelu). Kada 4. udarna brigada ovlada Stalcarjima i krene prema Moravi, krajnje desno krilo 8. brigade da nadire prema Ajbelju, a levo krilo da se dobro osigura prema Banjoj Loki i Novom Selu i spreči eventualna dejstva neprijatelja sa toga odseka;

— Notranjski odred u rezervi Kočevske grupe, u rejonu istočno od Mozelja;

— Artiljerijska baterija iz rejona Rajndola da podržava napad 4. brigade na neprijatelja u Stalcarjima.

Komandno mesto Štaba Kočevske grupe nalaziće se u zaseoku Videm. Početak napada je određen za 21. april u 06.00 časova.[620]

Stab 20. udarne divizije naredio je 8. udarnoj brigadi da 21. aprila u 09.00 časova napadne neprijatelja u zahvatu komunikacije Brod na Kupi — Banja Loka, a zatim da produži dejstva u pravcu Ajbelja i D. i G. Brige. Do početka napada 8. udarne brigade, jedan bataljon 9. udarne brigade imao je zadatak da posedne položaje u rejonu Drage, prema selu Borovecu (sada: Borovec pri Kočevski Reki), odakle će u pogodnom momentu napasti neprijatelja koji bi se izvlačio u pravcu Kočevske Reke.[621]

Istovremeno se i neprijatelj pripremao za dejstva. On se pojedinim delovima nalazio u pokretu prema reci Kupi radi izviđanja mesta prelaza za ofanzivna dejstva Operativne grupe SDK prema Delnicama. Za 20. april Operativna grupa SDK je imala zadatak da delom snaga obezbedi prostor Kočevskog pogorja prema istoku i jugoistoku na liniji Kočevje — Livold — Zdihovo — Podstene, tačno prema odseku napada Kočevske grupe, a ostalim snagama da posedne položaje na levoj obali Kupe i izviđačkim odeljenjima utvrdi situaciju na prostoru Delnica, prema 8. brigadi 20. udarne divizije. Jedinice su dobile sledeče zadatke:

— četnički Primorski korpus da posedne položaje na odseku Dolga Vas — Livold — Črni Potok — Skorten (isključno);

— 4. puk da posedne liniju: Skorten — Bolvik — Zdihovo — Podstene (zaključno);

[620] Zapovest Štaba 7. korpusa br. 1059 i Zapovest Štaba Kočevske grupe od 20. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 17/1 i 9/1, k. 1029-1 i 502.

[621] Zapovest Štaba 20. divizije Pov. br. 88 od 20. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 18/1, k. 1029-1.

3. puk da posedne položaje: Podstene (isključno) — Banja Loka — Briga, izvidi mogućnost prelaza Kupe u rejonu Fare i Broda i utvrdi jačinu partizanskih snaga u pravcu Delnica;

2. puk da isturi jedan bataljon na liniju Krempa — Ajbig i ispita mogućnost prelaza Kupe u rejon Bosljive Loke. Ostale snage puka (dva bataljona i prištapski delovi) obrazovaće rezervu Operativne grupe SDK u rejonu Kočevske Reke, obezbeđujući se podjednako prema severozapadu i zapadu.

Komandno mesto komandanta Operativne grupe SDK bilo je u selu Mahovniku, severozapadno od Kočevja.[622]

Pošto je posela određene položaje i uputila izviđačka odeljenja, Operativna grupa SDK je 21. aprila, najverovatnije rano izjutra, dobila direktivu od komandanta SDK generala Koste Mušickog da se grupa najhitnije prikupi na prostoru Novi Lazi — Banja Loka, odakle, preko Delnica, da energično udari, pravcem Lokve — Mrzla Vodica i Lokve — Fužine — Zlobin, u bok i duboku pozadinu jedinica 4. armije. Taj udar je trebalo pripremiti pojačanim izviđanjem nastupnih pravaca i što pre dostići liniju Delnice — Crni Lug — Snežnik (tt 1506), odakle preći u napad kada nemačke snage sa »Ingrid« -linije budu krenule u protivudar.[623]

U toku noći 20/21. aprila jedinice Kočevske grupe nisu uspele da posednu određene polazne položaje za napad pa ni 21. aprila u 06.00 časova napad nije počeo, kako je to po zapovesti Štaba Kočevske grupe bilo naređeno. Naime, 8. brigada i 2. baterija topova 1. artiljerijskog diviziona su zakasnile četiri časa. Njih je zapovest zatekla na položajima severoistočno od Kočevskog roga, pa su 1. brigada KNOJ-a i 4. udarna brigada morale da posednu šire položaje nego što je to bilo predviđeno. Pored toga, na pojedinim tačkama predviđenih polaznih položaja nalazile su se slabije snage neprijatelja, pa je njih prethodno trebalo odbaciti. Tako je 1. brigada KNOJ-a, 21. aprila oko 07.30 časova, pod borbom posela položaje k 503 — k 472 a nešto kasnije i Skorten, odakle je prešla u napad i u toku dana odbacila četnički Primorski korpus iz rejona sela Dolga Vas, Livold, Zajčje Polje i Crni Potok. Primorski korpus se povukao na jugoistočni greben Kočevskog pogorja i time otkrio levi bok i pozadinu 4. puka SDK, koji se nalazio u rejonu Skorten — Podstene — Morava. Istovremeno je usledio napad 4. udarne brigade na desno

[622] **Zapovest komandanta Operativne grupe SDK O. br. 70 od 19. IV 1945. u 23.55 časa, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 35/2, k. 61: Relacija 1. slovenačke artiljerijske brigade od 25. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 7/7, k. 502.**

[623] **Taj protivudar 188. i 237. divizije general Košta Mušicki naziva protivofanzivom. i general Rezener je 21. aprila naredio Operativnoj grupi SDK da rano izjutra 22. aprila »krene prema području Delnice — Lokve, jer se u protivnom neće obezbediti rasterećenja za jako ugroženu Rijeku«. — Naređenje generala Rezenera od 21. IV 1945; Avizo zapovest komandanta Operativne grupe SDK O. br. 85 od 20. IV 1945. u 23.35 časa; Direktiva komandanta SDK od 21. IV 1945; Borbena zapovest komandanta SS i policije generala Rezenera od 22. IV 1945, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 14/3, 45/2, 1/3 i 12/3, k. 61.**

krilo 4. puka SDK, na odseku Skorten — k 615 — Bolvik. Brigada je nastupala glavninom od Rajndola, ubrzo proterala neprijatelja sa tih položaja i upala u selo Rogati Hrib. Odmah zatim se ispoljio i napad 8. udarne brigade 20. divizije, koja je iz Delnica stigla u Brod na Kupi, prešla Kupu i oko 09.00 časova napala, pravcem Brod na Kupi — Banja Loka, na položaje 3. puka i desno krilo 3. bataljona 4. puka SDK, razbila ih, zauzela Banju Loku i produžila dejstva prema Ajbelju i D. Brigi. U međuvremenu su u rejon Ferderba stigle 8. brigada Kočevske grupe i 2. baterija topova 1. artiljerijskog diviziona. Iako zamorena od dugog i napornog marša, 8. brigada 18. divizije[624] je oko 10.00 časova produžila pokret od Ferderba preko Muhovog brega prema k 507 i selu Skrilju, gde je, posle dvočasovne borbe, razbila i odbacila 2. bataljon 4. puka, a zatim ga gonila prema selu Moravi, gde se nalazio Štab toga puka. Brzim prodorima jedinica Kočevske grupe i 8. udarne brigade 20. udarne divizije presečene su taktičke veze ne samo između četničkog Primorskog korpusa i 4. puka SDK već i između 4. i 3. puka, pa i njihovih pojedinih bataljona. To je dovelo do panike kod neprijatelja i samovoljnog napuštanja položaja, tako da se on, uz osetne gubitke, u neredu povukao prema Stalcarjima, Moravi, Ajbelju i Brigi.

Dva bataljona 9. udarne brigade 20. divizije su iz rejona Drage, oko 11.30 časova, napala na 3. bataljon 2. puka SDK na položajima Cerk — Borovec, tako da je komandant 2. puka bio prisiljen da za prihvat 3. bataljona na tom odseku angažuje i svoj 2. bataljon iz rejona Kočevske Reke, koji se nalazio u rezervi Operativne grupe SDK. Time su gotovo sve snage Operativne grupe SDK bile angažovane u borbi i nalazile su se u stanju neurednog povlačenja. U toku noći 21/22. aprila, 1. brigada je zauzela Crni Potok a 4. brigada Stalcarje, tako da je front stabilizovan tek sutradan. Međutim, 4. puk se nalazio u takvom stanju da se 22. aprila u 06.00 časova morao povući sa položaja iz rejona Morave preko Kočevske Reke u pravcu Rakitnice. Toga dana su jedinice Kočevske grupe i 20. udarne divizije produžile napad na razbijene snage Operativne grupe SDK i proterale ih iz sela Novih Laza, Morave, Ajbelja, D. i G. Brige i Boroveca. Neprijatelj se nalazio u povlačenju prema Kočevju i Kočevskoj Reci. Situacija je kod njega bila veoma teška. Panika i demoralizacija od prethodnog dana još su snažno držale jedinice, koje su se bez naređenja, i od same minobacačke vatre, davale u bek-

[624] **Zapovest Štaba Kočevske grupe zatekla je 8. brigadu na položajima Sedlate gore. Ona je celu noć marševala od Podturna preko Črmošnjica, a zatim preko Planine i Knežje Lipe do Ferderba, oko 50 kilometara marša sa velikim visinskim razlikama na pojedinim deonicama marš-rute. Tako zamorena, ona je stupila u borbu i energično dejstvovala protiv neprijatelja. — Situacija do 12 časova 20. i 21. IV 1945. godine 7. korpusa i Operacijski izveštaj od 21. do 23. IV 45. Štaba Kočevske grupe, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 16-2/1, 17-2/1 i 5/2, k. 502; Pešadijski potpukovnik Miroslav Stepančič, *Završna dejstva 7. korpusa,* Vojni istorijski glasnik 6/1958, str. 5 (ubuduće: M. Stepančič, n. čl., VIG 6/1958).**

s^vo 625 Četnički Primorski korpus svojevoljno je napustio položaje i uputio se prema Grčaricama, gde su jedna brigada i jedan samostalni bataljon, oko 500 četnika, 23. aprila u 04.00 časa, otkazali poslušnost svom komandantu, a zatim su se uputili prema Ilirskoj Bistrici. Preostalih oko 150 četnika, po priznanju samog komandanta Primorskog korpusa, demoralisani su i neupotrebljivi za dotadašnje uloge i zadatke, pa su priključeni 2. puku.[626]

Štab 7. korpusa i Štab 20. udarne divizije smatrali su da je situacija povoljna da se neprijatelj uništi u širem rejonu Kočevja. Oni su planirali[627] da 20. divizija produži napad prema Kočevju, a da 7. korpus protera neprijatelja sa desne obale Krke u Suhoj krajini i napadne njegova uporišta u Žužemberku i Strugama. Međutim, opšta situacija pred frontom 4. armije nije dozvoljavala da se 20. divizija, makar i privremeno, orijentiše na taj pravac. Naime, 22. aprila izjutra u Štab 20. udarne divizije stigao je načelnik Operativnog cdeljenja Štaba 4. armije pukovnik Ante Biočić. Razmatrajući situaciju u širem rejonu Kočevja, on je došao do zaključka da 20. udarnu diviziju ne treba angažovati prema Kočevju, već je što pre izvući odatle. Pukovnik Biočić je predložio Štabu 4. armije da se 20. divizija uputi prema Trstu a da obezbeđenje desnog boka armije, ukoliko ne stigne 29. udarna divizija, preuzmu 13. udarna divizija i deo 43. divizije. U tom smislu, naredio je 20. diviziji da odmah uputi jednu brigadu na Mašun.[628]

Taj predlog je, uglavnom, usvojen i jedinice Kočevske grupe su preuzele položaje južno od Kočevske Reke od jedinica 8. udarne brigade, a 20. udarna divizija je 23. aprila produžila pokret pravcem Prezid — Mašun — Knežak. U 17.00 časova, pošto je prešla staru jugoslovensko-italijansku granicu u rejonu Leskove doline, 10. udarna brigada je izbila na Mašun, odakle je proterala jaču patrolu četnika a ispred Koritnice je napala na jednu manju kolonu neprijatelja. Brigada je zatvorila sve pravce koji sa linije Postojna — Knežak preko Mašuna vode za Leskovu dolinu. Za to vreme je 9. udarna

ess o moralnom i borbenom stanju kod jedinica Operativne grupe SDK najbolje svedoči dopis komandanta te grupe upućen 24. aprila komandantima pukova. U njemu se, pored ostalog, kaže: »Ne želim nikakvu polemiku o razlozima panike 21. 4. 1945. g. koja će ispuniti jednu žalosnu stranicu dobrovoljačke istorije«, a u svojoj zapovesti od 21. IV 1945. u 23.00 časa potpukovnik ratalović ističe: »Vodstvo, borbenost i naoružanje kod neprijatelja vrlo dobro«, ali je interesantno da kao komandanta 4. armije navodi Peka Dapčevića. To isto ponavlja u navedenom dopisu od 24. IV 1945. — AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 24/3 i 47/2, k. 61.

[626] Izveštaji komandanata četničkog Primorskog korpusa, 2, 3. i 4. puka SDK; Depeše Operativne grupe SDK od 22. i 23. IV 1945. i Zapovest komandanta Operativne grupe SDK O. br. 135 od 23. IV 1945, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 50/2, 7/3, 40/3, 43/3, 36/3, 35/3, 2/3, 6/3, 15/3, 18/3 i 35/3, k. 61.

[627] U tom cilju je 21. aprila upućen u Delnice, u Štab 20. divizije, načelnik Štaba 7. korpusa kapetan Janez Jezeršek. — Knjiga depeša 7. korpusa, depeša br. 43 od 21. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/2, k. 316.

[628] Knjiga depeša 7. korpusa, depeša br. 45 od 22. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/2, k. 316.

brigada stigla u rejon Kozarišča, gde je zatvorila sve pravce koji sa linije Retje — Nova Vas — Cerknica vode u taj rejon, a 8. udarna brigada se prebacila u rejon Čabra obezbeđujući se od Osilnice, Gotenice i Travnika. Štab divizije se smestio u rejonu sela Tršća.[629]

Kako se u rejonu Čabra nalazila italijanska partizanska divizija »Garibaldi Natizone«, jačine oko 500 ljudi, sa 300 lakših ranjenika i bolesnika iz 9. korpusa, kojoj je bio potreban odmor, pukovnik Biočić joj je naredio da se smesti u Brod na Kupi, gde je kasnije obezbeđivala mostobran i potčinjena 7. korpusu.[630]

Na ostalom delu fronta 7. korpusa nije bilo značajnijih borbi. U jutarnjim časovima 22. aprila domobranski 10. pokretni bataljon iz rejona G. Straža i Podhoste izvršio je ispad prema Toplici i D. Sušici, ali su ga jedinice 18. udarne divizije prethodno zadržale a zatim, uz podršku artiljerijske vatre, protivnapadom odbacile. Na Kočevskom rogu su jedinice 15. udarne divizije vodile manje patrolne borbe.[631]

Komandant SS i policije general Rezener je 22. aprila naredio Operativnoj grupi SDK da 23. aprila do 06.00 časova izvrši pripreme za napad na Delnice sa linije Novi Lazi — Kočevska Reka — Draga — Mikule. Tu liniju je Operativna grupa trebalo po svaku cenu da zadrži do početka predviđenog napada u pravcu Delnica, a zatim da skrene prema jugozapadu u pravcu Rijeke. Za ta dejstva je bilo predviđeno da se Operativna grupa, u toku 22. aprila ili noću 22/23. aprila, ojača 14. policijskom oklopnom četom, sa 7 jurišnih topova, 7 oklopnih kola i 2 tenka.[632]

Pored toga, iz rejona Kočevja prema Livoldu dejstvovaće jedan nemački bataljon jačine oko 600 ljudi. Međutim, razbijeni i demoralisani pukovi Operativne grupe SDK su se bez reda povukli u rejon Kočevje — Gotenica — Grčarice, gde su se uz pomoć nemačkih jedinica na brzinu sredili, a zatim su 23. aprila posle podne dobili zadatak da posednu položaje na južnim padinama Kočevskog pogorja, u visini Kočevske Reke, izviđaju u pravcu Skortena, Morave, Banje

Zapovest Štaba 20. divizije Pov. br. 89 od 22. IV 1945; Izveštaj 10. brigade i Mesečni operativni izveštaj 10. brigade od 1. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2-89/2, 9/1 i 14/3, k. 1030 i 1029-1.

[630] Ta divizija se sredinom aprila u rejonu Postojne prebacila u Notranjsku, i tada je izašla iz sastava 9. korpusa. Zbog malog brojnog stanja, ona je preformirana u brigadu »Garibaldi«, koja je zajedno sa italijanskom brigadom »Fontanot« obrazovala diviziju »Garibaldi Fontanot« 7. korpusa. Formiranje divizije »Garibaldi Fontanot« završeno je 30. IV 1945. — Borbena relacija 4. armije i Knjiga depeša 20. divizije, depeša br. 38 od 22. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2 i 10/11, k. 312 i 315-A; *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945*, Ljubljana 1976, str. 918/919 (ubuduće: NOV na Slovenskem 1941—1945).

[631] Situacija kod 7. korpusa do 12 časova 22. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 18-2/1, k. 502; M. Stepančič, *n. čl.*, VIG 6/1958, str. 6.

[032] Borbena zapovest komandanta SS i policije generala Rezenera od 22. IV 1945, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 12/3, k. 61.

Loke Brige, Boroveca, Osilnice i Čabra i tačno ustanove liniju na **kojoj**' se nalaze jedinice Kočevske grupe.[633]

Neprijatelj je uočio odlazak jedinica 20. udarne divizije ispred svog fronta, pa je hteo da to iskoristi da ponovo posedne izgubljene položaje. Međutim, iz zadataka koje je postavio pukovima SDK vidi se da su oni gotovo potpuno izgubili kontakt sa Kočevskom grupom. Izvlačeći pouke iz borbi 21. aprila, a da ne bi doživeo sličan poraz, komandant Operativne grupe SDK je naredio da se najveća pažnja posveti međusobnoj vezi kako između pukovskih odseka, tako i u samom odseku svakog puka.

Kočevska grupa je imala zadatak da i dalje drži dotadašnje položaje i komunikaciju Štalcarji — Morava — Brod na Kupi i održava čvrstu vezu sa divizijom »Garibaldi« u rejonu Broda na Kupi.[634]

U toku 23. i noću 23/24. aprila Operativna grupa SDK posela je položaje Štalcarji — Novi Lazi — Kočevska Reka — Draga, prema 4. i 8. brigadi, na kojima je u toku 24. aprila došlo do obostranih napada i protivnapada u kojima je neprijatelj pretrpeo osetne gubitke. Na pravcu Kočevje — Livold, prema 1. brigadi KNOJ-a nalazili su se nemački 3. bataljon 19. SS policijskog puka i dve domobranske čete. Najteže borbe vođene su u toku 24. aprila na položajima Burger br. — Visoke gorice — zaselak Iskrbe — k 553, između jedinica 4. puka SDK i 4. udarne brigade i na odseku Mokri Potok — Borovec, gde su napadali 3. i 2. puk SDK na 8. brigadu. Do pada mraka neprijatelj je ovladao Moravom i Ajbeljom, a 4. brigada se povukla na položaje Štalcerski hrib — Kuheljsko brdo — Loško brdo, ali nije uspeo da odbaci 8. brigadu. Ona je upornom odbranom na pravcima Vecenbah — Preža i Borovec — G. Briga razbila neprijateljske kolone i sprečila im da prodru u rejon Banje Loke.[635]

Da bi porušio most kod Vinice, koji je povezivao Belu krajinu sa Pokupljem i Gorskim kotarom, neprijatelj je 23. aprila, pre podne, otpočeo sa napadom. Oko 300 ustaša, iz rejona Netretića, izbili su do Vukove Gorice, odakle su odbacili slabije delove Karlovačke udarne brigade 34. divizije. Protivnapadom po jednog bataljona Belokranjskog odreda i Črnomeljskog odbrambenog sektora, kao i delova Karlovačke brigade, neprijatelj je po podne odbačen istočno od Vukove Gorice, ali je uveče jedna kolona ustaša i nemačkih vojnika, iz Duge Rese prodrla u selo Vodenu Dragu. Nadirući od Vukove Gorice i Vodene Drage prema selu Bosancima, neprijatelj je odbacio belokranjske bataljone na levu obalu Kupe a delove Karlovačke brigade

[633] **Svoje komandno mesto je komandant Operativne grupe SDK premestio iz rejona Mahovnika u Grčarice a zatim u Rakitnicu. — Izveštaj komandanta Operativne grupe SDK od 22. IV 1945. u 11.00 časova, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 2/3, k. 61.**

[634] **Naređenje komandanta 7. korpusa od 23. IV 1945. i Depeša komandanta 7. korpusa br. 53 od 25. IV 1945, AVII, br. reg. 10/1 i 6/2, k. 502 i 316.**

[635] **Izveštaji štabova 4. i 3. puka; Depeša Štaba 2. puka i Depeše komandanta Operativne grupe SDK, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 35/3, 39/3, 34/3, 22/3, 43/3, 5/4, 29/3, 1/4, 30/3 i 47/3, k. 61; M. Stepančič, *n.čl,* VIG 6/1958, str. 9.**

prema selu Zdihovu. U toku noći 23/24. aprila ustaše su prodrle do Vinice, odbacile neposredno osiguranje mosta i porušile oko četvrtinu mosta na desnoj obali Kupe, a zatim su se povukle. Zbog velike važnosti mosta, Glavni štab Slovenije je naredio 7. korpusu da odmah pojača snage u rejonu Vinice i da na desnoj obali Kupe obrazuje mostobran. Još u toku noći 23/24. aprila naređeno je 5. udarnoj brigadi, Jurišnom bataljonu 18. divizije i jednom bataljonu 1. brigade KNOJ-a da se sa Kočevskog roga prebace u rejon Vinice, tako da je most 26. aprila popravljen.[636]

Na frontu 18. i 15. divizije ni sledećih dana nije bilo značajnijih borbi. U toku 24. i 24/25. aprila neprijatelj je iz Suhe krajine prebacio u rejon Kočevja jedan bataljon 17. SS policijskog puka[637] i neke domobranske delove koji su kao pojačanje stigli u Livold i Kočevsku Reku.[638]

Nemački Operativni štab iz Ljubljane naredio je 24. aprila uveče Operativnoj grupi »Dipelhofer« (Dippelhofer)[639] da sa Borbenom grupom »Nojbert«[640] i 1. policijskom oklopnom četom napadne pravcem Livold — Mozelj; domobranskom 5. pokretnom bataljonu da se 24. aprila do 24.00 časa prikupi u rejonu Žužemberka odakle će, kamionima Operativnog štaba, preko Ljubljane biti prebačen u Rakek, a Operativnoj grupi SDK, ojačanoj 14. policijskom oklopnom četom, da 25. aprila u 07.00 časova produži dejstva prema jugu, odbaci jedinice Kočevske grupe sa linije Banja Loka — Briga i posedne bočne položaje na reci Kupi od Fare do Osilnice, a zatim sa te linije da nastavi nasilno izviđanje u južnom pravcu.[641]

Borbe Kočevske grupe na liniji Livold — Novi Lazi — Morava — Briga produžene su 25. i 26. aprila. Levo krilo Operativne grupe SDK očekivalo je da se ispolji napad nemačkog bataljona 17. SS

[836] Depeša Glavnog štaba Slovenije br. 2 od 26. IV 1945. i Situacija kod 7. korpusa 23, 24. i 25. aprila, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1-142/1, 19-2/1, 20-2/1 i 32-2/1, k. 30 i 502; M. Stepančič, *n. 61.*, VIG 6/1958, str. 9.

[637] Najverovatnije da se taj bataljon sledećih dana pojavljuje pod nazivom Borbena grupa Nojbert (Neubert). — Depeša nemačkog Operativnog štaba iz Ljubljane od 24. IV 1945. u 20.30 časova, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 3/4, k. 61.

[638] Operacijski izveštaji 7. korpusa za 23, 24, 25. i 26. IV 1945, Knjiga depeša 7. korpusa, depeša br. 55 od 26. IV 1945. i Situacija kod 7. korpusa do 11 časova 26. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/2, 22-2/1, 6/2 i 18/5, k. 502, 316 i 502; M. Stepančič, *n.čl.*, VIG, 6/1958, str. 10.

[639] Najverovatnije da su to 3. bataljon 19. SS policijskog puka i domobranske jedinice u Kočevju.

[640] Bilo je predviđeno da Borbena grupa »Nojbert« (nazivaju je i bataljon »Nojbert«) bude potčinjena Operativnoj grupi »Dipelhofer« do zaključno sa 27. aprilom, a zatim da se noću 27/28. aprila u Kočevju ukrca u železnički transport za Kranj. — Depeša nemačkog Operativnog štaba iz Ljubljane od 24. IV 1945. u 20.30 časova, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 3/4, k. 61.

[641] Domobranski 5. pokretni bataljon je 25. aprila iz Roga prebačen na kamionima preko Ljubljane u Cerknicu. — Depeše nemačkog Operativnog štaba iz Ljubljane i Komandanta Operativne grupe SDK i Izveštaj obaveštajnog oficira Operativne grupe SDK od 27. IV 1945, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 3/4, 45/3 i 48/4, k. 61.

policijskog puka iz rejona Livolda u pravcu Skortena, ali do toga sve do 27. aprila nije došlo. U toku 25. aprila je glavnina 4. udarne brigade dejstvom preko Burger br. i k 861 ugrozila levi bok 4. puka SDK u rejonu Štalcarji — Novi Lazi i desni bok nemačkih i domobranskih snaga u rejonu Livold. To je omelo njihovo napredovanje, pa su brzo intervenisali iz rejona Livolda preko Fridrihštajna i Suhog hriba i iz Novih Laza, zato se 4. brigada povukla na položaje Stalcerski hrib — k 580. Za to vreme su delovi 4. i 8. brigade odbacili delove 4. puka SDK iz Morave prema Novim Lažima, ali je uskoro neprijatelju pristiglo pojačanje i Kočevska grupa se povukla iz Morave. Sutradan, 26. aprila, nije bilo značajnijih borbi. Osma brigada je odbacila delove 3. puka SDK iz rejona Ajbelja i posela M. Mošenik. Posle toga je neprijatelj napustio Stalcarje i Moravu i otpočeo da se utvrđuje na liniji Burger br. — Novi Lazi.[642]

Operativna grupa SDK je imala zadatak da drži položaje na severnoj obali Kupe dok je nemački bataljon »Buhberger« (Buchberger)[643] ne smeni na tim položajima. Posle toga bi Operativna grupa SDK, u vezi sa napadom domobranskog 5. pokretnog bataljona od Rakeka preko Starog Trga, dejstvovala u bok jedinica 20. divizije na prostoru Babino Polje — Prezid — Čabar, odakle bi tražila mogućnost da se spoji sa ostalim snagama SDK, koje su dejstvovale preko Koritnice u pravcu Mašuna.[644]

U toku 27. aprila su jače neprijateljske snage napadale na odsek 15. divizije a nešto slabije na položaje 18. divizije, sa namerom da ih odbace sa dotadašnjih položaja. Posle teških borbi koje su trajale celo pre podne, jedinice 18. divizije su protivnapadima odbacile neprijatelja na polazne položaje a pred frontom 15. divizije neprijatelj se povukao ne sačekavši opšti protivnapad 15. divizije za koji se ona pripremala. Na odseku Kočevske grupe dan je prošao relativno mirno.[645] Nemački bataljon »Buhberger« je u toku dana stigao u rejon Gotenice a jedinice Operativne grupe SDK su se postepeno povlačile prema Novim Lažima i Kočevskoj Reci.[646]

[642] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 672—785; Operacijski izveštaj 7. korpusa za 26. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 22-2/1, k. 502; Zapovest Operativne grupe SDK O. br. 185 od 26. IV 1945. u 10.00 časova; Depeše komandanta 4. puka, Komandanta Operativne grupe SDK i Nojberta i Izveštaj komandanta 4. puka SDK O. br. 45 od 27. IV 1945. u 11.50, AVII, Nedićeva arhiva br. reg. 18/4, 30/4, 11/4, 43/4 i 10/5, k. 61.

[643] Bataljon je dobio naziv »Buhberger« po imenu svoga komandanta majora Buhbergera. — Depeša komandanta Operativne grupe SDK od 29. IV 1945. u 16.10 časova, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 36/5, k. 61.

[644] Zapovest komandanta Operativne grupe SDK O. br. 185 od 26. IV 1945. u 10.00 časova, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 18/4, k. 61.

[645] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 672—785; Operacijski izveštaj 7. korpusa za 27. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 32-2/1 i 23-2/1, k. 502; M. Stepančič. *n. 61*., VIG 6/1958, str. 13/14.

[646] Zbog povlačenja 4. puka 26. aprila sa položaja severno od Ajbelja i iz rejona Morave, komandant Operativne grupe SDK mu je to, 27. aprila, zamerio i naredio da ih ponovo posedne, što s obzirom na situaciju, a posebno borbeno stanje toga puka, on to nije ni pokušao, a uputio mu je i prekor:

PRODOR 20. UDARNE DIVIZIJE U POZADINU RIJEČKOG FRONTA
(Skica br. 37)

Gotovo neometano izbijanje jedinica 20. udarne divizije na Mašun, važan strategijski objekat u sistemu odbrane neprijatelja između reke Krke i Jadranskog mora, ukazalo je na svu slabost neprijateljske odbrane severno od Gomanjca. U Štabu 4. armije se potvrdila pretpostavka da je neprijatelj grupisao glavne snage južno od Snežnika. Među tim snagama se posebno isticala nemačka 188. brdska divizija, čije borbeno iskustvo nije bilo bogato, ali je borbeni moral bio na visini.[647]

Komandant 97. armijskog korpusa je angažovao 188. brdsku diviziju na odseku fronta od Gomanjca do južno od Klane, sa zadatkom da u prvo vreme stabilizuje front u širem rejonu Klane a zatim da 22. aprila izjutra, u sadejstvu sa Operativnom grupom SDK, izvrši protivudar u pravcu Delnica. Međutim, jedinice 20. udarne divizije i Kočevske grupe 7. korpusa preduhitrile su napad Operativne grupe SDK za 12 časova i 21. aprila izjutra razbile je a 22. aprila odbacile severno od linije Novi Lazi — Kočevska Reka i otklonile opasnost sa toga pravca. I nemačkoj 188. brdskoj diviziji je trebalo više vremena da stabilizuje front u rejonu Klane a zatim da preduzme protivudar, čiji je početak nekoliko puta pomeran; a i kada je počeo 23. aprila posle podne, nije dao željene rezultate.[648]

Po izbijanju na prostor Kozarišče — Mašun — Čabar, 20. udarna divizija se tu zadržala 24. i 25. aprila izviđajući u pravcu neprijatelja. U toku 24. aprila oko 800 neprijateljskih vojnika, podržanih sa sedam tenkova, preduzeli su napad sa pravca Knežak — Koritnica na položaje 10. udarne brigade zapadno od Mašuna. U borbama koje su vodile od 09.00 do 20.00 časova, jedinice 10. udarne brigade su odbacile neprijatelja prema Koritnici i uništile mu dva tenka.[649]

Štab 4. armije je upoznao Štab 20. udarne divizije da je neprijatelj potisnuo 43. i 13. diviziju iz rejona Gomanjce — Klana, da se 43. divizija koncentrisala u Trsteniku, da je 26. udarna divizija preuzela deo položaja od 13. udarne divizije i da je protivnapad u toku,

»Vaš puk mnogo je osetljiv na bokove i pozadinu. Otuda i nemanje elana ni poleta, da o drskosti koju partizani s uspehom primenjuju i ne govorimo. Nastanite da se strah za pozadinu i bokove svede na razumnu meru opreze a ne da koči svaku radnju puka«. — Naređenje komandanta Operativne grupe SDK; Depeša komandanta Operativne grupe SDK od 27. IV 1945. i Skice rasporeda 2. i 4. puka od 27. IV 1945, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 40/4, 48/4 i 49/4, k. 61.

[647] *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 198.

[648] Zapovesti Štaba SDK O. br. 70 i 103 od 19. i 21. IV 1945; Avizo zapovesti O. br. 85 od 20. IV 1945; Direktiva komandanta SDK od 21. IV 1945. i Zapovest komandanta SS i policije pri Grupi armija »Jugoistok« od 22. IV 1945, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 35/2, 7/2, 45/2, 1/3, 12/3 i 14/3, k. 61.

[649] *Zbornik,* XI, knj. 4, str. 510—527; Operativni dnevnik 20. divizije i Knjiga depeša 20. divizije, depeše br. 63 od 24. IV 1945. i br. 66 od 25. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 19/3 i 10/11, k. 1029-1 i 315-A.

Skica br. 36

BORBE U REJONU JUŽNO OD KOČEVJA I KOČEVSKE REKE OD 21. DO 26. IV 1945.

kao i da u toku večeri u Ogulin stiže 29. udarna divizija.[650] Komandant 20. divizije je u 19.30 časova obavestio Štab 4. armije da im nije jasna situacija na frontu 43. i 13. divizije i da bi mogli čitavom divizijom preko Mašuna napasti neprijateljske garnizone, ali da neko drugi preduzme zatvaranje pravca Brod na Kupi — Čabar — Parg. Verovatno da je komandant 20. divizije računao da bi taj zadatak mogla preuzeti 29. udarna divizija, koja je to veče stigla u Ogulin.[651]

Sutradan, 25. aprila oko 07.30 časova, savezнички avioni su mitraljirali i bombardovali neprijatelja u Knežaku i na kumunikaciji Knežak — Postojna. Deo artiljerijskog diviziona, sa vatrenih položaja zapadno od Mašuna, dejstvovao je po neprijateljskim položajima istočno od sela Koritnice i po Milonji, odakle je neprijatelj oko 08.00 časova preduzeo jači napad. Jedinice 10. udarne brigade su odbile taj napad i nanele neprijatelju osetne gubitke a zaplenile su, između ostalog, i jedan ispravan tenk.[652]

U toku 25. aprila 20. udarna divizija se jače orijentisala prema Ilirskoj Bistrici. U širefei rejonu Mašuna nalazila se 10. udarna brigada, dva bataljona 9. udarne brigade posela su položaje između Škodovnika i Dedne g., radi osiguranja desnog boka 10. udarne brigade, a glavnina 9. udarne brigade je u rejonu Kozarišča zatvarala pravce koji preko Loške doline vode prema Prezidu, Leskovom dolu i Mašunu; dva bataljona 8. udarne brigade stigla su u Prezid a po jedan bataljon je zadržan u rejonu Podpreske i Parga radi obezbeđenja boka i pozadine divizije od dejstava neprijatelja iz rejona Kočevske Reke i Loškog potoka. Štab divizije se u toku dana prebacio u rejon Prezida.[653]

Da bi olakšao dejstva na riječkom frontu i okružio nemački 97. armijski korpus, Štab 4. armije je naredio 20. udarnoj diviziji[654] da

[650] Knjiga depeša 20. divizije, depeša bez broja od 24. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 10/11, k. 315-A.

[651] Knjiga depeša 20. divizije, depeša br. 58 od 24. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 10/11, k. 315-A.

[652] Knjiga depeša 20. divizije, depeše br. 67, 68, 71, 72 i 74 od 25. IV 1945, i Pregled stanja frontova na operacijskoj prostoriji 4. armije 25. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 10/11 i 16/5, k. 315-A i 311.

[653] Knjiga depeša 20. divizije, depeša br. 71 od 25. IV 1945. i Operativni dnevnik 20. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 10/11 i 19/3, k. 315-A i 1029-1.

[654] Stab armije je 20. diviziju ojačao 3. brdskom baterijom 3. motorizovanog diviziona i 4. baterijom 5. protivoklopnog diviziona Artiljerijske brigade a za podršku joj je dodelio dva tenkovska bataljona. Štab 1. tenkovske brigade je odredio 2. i 4. tenkovski bataljon sa dve baterije protivoklopnih topova i dve inžinjerijske čete. Pod komandom dela Štaba 1. tenkovske brigade, na čelu sa komandantom majorom Vladom Sekulićem i načelnikom štaba kapetanom Josipom Bumberom, te jedinice su u toku 26. aprila izvršile marš od Potkilavca preko Mrzle Vodice do Prezida, gde su zanoćile a sutradan su produžile marš do Mašuna, gde su ušle u sastav 20. divizije. Marš-ruta do Prezida, duga oko 90 km, vodila je preko vrlo teškog terena, a put sa velikim brojem serpentina, uspona i silazaka je na pojedinim mestima bio porušen, tako da je kolona više puta morala silaziti sa komunikacije i obilaziti porušena mesta. Sve je to u znatnoj meri otežavalo i usporavalo pokret. M. Babić, n.đ., str. 226; *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 661—671,

27. aprila izjutra dejstvom iz rejona Mašuna probije neprijateljske položaje na pravcu Mašun — Koritnica — Knežak, preseče komunikaciju Rijeka — Postojna — Ljubljana i time onemogući neprijatelju odstupanje tim pravcem, a zatim da desnim obuhvatnim manevrom glavninom snaga udari u levo krilo i pozadinu neprijatelja u rejonu Ilirske Bistrice, oslobodi to mesto a u povoljnoj situaciji i **St.** Peter na Krasu. Obezbeđenje boka i pozadine 4. armije preuzela je 29. udarna divizija kojoj je Štab 4. armije uputio 20 kamiona da bi što pre prebacila svoje jedinice u rejon Čabar — Prezid. Zbog velike hitnosti za prebacivanje tih snaga, Štab 4. armije je zamolio Glavni štab Hrvatske da stavi na raspoloženje kamione za prebacivanje jedne brigade 29. udarne divizije iz rejona Ogulina u Prezid.[655]

U toku 26. aprila oko 500 nemačkih vojnika i četnika iz rejona Koritnice pokušavali su da odbace 10. udarnu brigadu sa njenih položaja istočno od Koritnice, ali je ona odbila sve napade i neprijatelju nanela osetne gubitke. Ta dejstva neprijatelja nisu omela pripreme jedinica 20. udarne divizije za predstojeći napad. Štab divizije je izdao zapovest[656] kojom su jedinice dobile sledeće zadatke:

— 10. udarna brigada, ojačana jurišnom baterijom 75 mm, protivavionskom baterijom 20 mm i vodom protivoklopnih topova 47 mm (4 pešadijska bataljona i 12 oruđa) a podržana sa dva tenkovska bataljona[657] i divizijskom artiljerijom[658] iz rejona oko 3 km zapadno od Mašuna, da napadne i uništi neprijatelja u rejonu Koritnica — Milonja — Knežak, a zatim sa dva bataljona, uz sadejstvo jednog bataljona 8. udarne brigade, da produži napad na neprijatelja u Ilirskoj Bistrici a sa druga dva bataljona da produži dejstva u pravcu **St.** Petera, koji, ukoliko situacija bude dozvoljavala, takođe da oslobodi;

— 9. udarna brigada, ojačana vodom protivoklopnih topova 47 mm (4 pešadijska bataljona i 2 oruđa), da sa dva bataljona i vodom protivoklopnih topova u rejonu Kozarišča zatvori pravac prema Starom Trgu a sa druga dva bataljona da obezbedi desno krilo 10. udarne brigade aktivnim dejstvom prema Postojni i **St.** Peteru. U povoljnoj situaciji jednom četom sadejstvovati 10. udarnoj brigadi pri napadu na **St.** Peter;

655 Operativni dnevnik 20. divizije; Borbena relacija 4. armije i Dopis Štaba 4. armije GS Hrvatske Op. br. 100 od 26. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 19/3, 1/2 i 28/8, k. 1029-1, 312 i 311-A.

656 Zapovest Štaba 20. divizije Pov. br. 94 od 26. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 48/1, k. 1030.

657 U Mašunu je 27. aprila 2. tenkovski bataljon dobio zadatak da podržava napad na Milonju (tt 1098) i Milanku (k 975) a zatim produži dejstva prema Ilirskoj Bistrici, a 4. tenkovski bataljon je trebalo da podržava napad na Koritnicu, Knežak, Bač, Zagorje, Parje i St. Peter. — M. Babić, *n.d.*, str. 226.

658 Dve brdske baterije 75 mm i jedna haubička baterija 105 mm imale su zadatak da tuku ciljeve u Koritnici, Knežaku, Ilirskoj Bistrici i na Milonji (tt 1098). — Zapovest Štaba 20. divizije Pov. br. 94 od 26. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 48/1, k. 1030.

8. udarna brigada (4 pešadijska bataljona) da zadrži dva bataljona u rejonu Parg — Draga — Podpreska, radi obezbeđenja boka i pozadine divizije, do smenjivanja od jedinica 29. udarne divizije, a sa druga dva bataljona i minobacačkom četom da izvrši pokret i jednim bataljonom u rejonu raskrsnice puteva severno od Mikule postavi obezbeđenje u pravcu Svinščaka, gde će isturiti jednu četu i preko nje održavati vezu sa jedinicama 13. udarne divizije koje su se nalazile u rejonu Čabarske Police, a drugim bataljonom da izbije na levo krilo 10. udarne brigade, na odsek južno od Suhog vrha do Bajte, odakle će sadejstvovati 10. udarnoj brigadi u oslobođenju Ilirske Bistrice;

— Inžinjerijski bataljon da u toku noći 26/27. aprila razminira i popravi komunikaciju Mašun — Koritnica, a takođe da povadi mine, ukoliko ih ima, i sa puteva koji vode u pravcu Milonje i da se sa dva detektora za otkrivanje mina kreće na pravcu nastupanja tenkova;

— pridata armijska artiljerija da se zadrži u divizijskoj rezervi u rejonu Mašuna.

Početak napada određen je za 27. april u 07.00 časova. Do tog vremena sve jedinice su se morale nalaziti na polaznim položajima.

Tačno u određeno vreme jedinice 20. divizije prešle su u napad na neprijatelja na liniji Št. Peter — Koritnica — Milonja.

Glavni udar nanosila je 10. udarna brigada opštim pravcem Mašun — Koritnica — Knežak — Ilirska Bistrica. Njen 4. bataljon, podržan od 2. tenkovskog bataljona i divizijske artiljerije, krenuo je u napad na neprijatelja u rejonu Koritnice. Borba se odvijala po planu. Neprijatelj je znao važnost Koritnice, jer se njenim ovlađivanjem lako izbija u rejon Knežaka i preseca glavna komunikacija Ilirska Bistrica — Postojna, pa je pružio žestok otpor i uspeo da zaustavi nadiranje 4. bataljona, koji se, pod zaštitom artiljerijske vatre, postepeno približavao Koritnici i već podišao njenim istočnim položajima. Neprijatelj se ogorčeno branio i Štab 20. divizije, videći tu upornost neprijatelja, a da ne bi gubio u tempu napada, naredio je Štabu 10. udarne brigade da 2. i 3. bataljonom, uz podršku 4. tenkovskog bataljona, krene pravcem Mašun — Bačke dole — Bač i desnim obuhvatnim manevrom izbije u rejon Tuščaka, odakle će udariti levi bok i leđa neprijatelja u Koritnici i preseči mu odstupnicu prema Knežaku. Taj manevar 10. udarne brigade potpuno je uspeo i kada su se bataljoni pojavili na levom boku neprijatelja, on je naglo, bez ikakvog reda, napustio Koritnicu i u paničnom bekstvu povukao se prema Knežaku. Tada se i 4. bataljon, koji je frontalno napadao, pridružio ostalim bataljonima brigade u gonjenju neprijatelja vatrom i pokretom, a zatim su ga, ne čekajući da se sredi i ponovo organizuje odbranu, s hoda napali u Knežaku i posle kraće borbe i bez velikih sopstvenih gubitaka oslobodili Knežak. Posle toga su se 2. bataljon 10. udarne brigade i 4. tenkovski bataljon preko

Bača i Knežaka uputili prema odseku Št. Peter — M. Pristava radi obezbeđenja desnog boka i pozadine glavnine 10. udarne brigade, koja se posle oslobođenja Knežaka usmerila prema Ilirskoj Bistrici. Posle kraće borbe, uz sadejstvo jednog bataljona 9. udarne brigade, oslobođen je i St. Peter[659] a glavnina 10. udarne brigade je do pada mraka izbila južno od sela Sembije na liniju Prem — severne padine Stražice, gde je naišla na snažan otpor neprijatelja.

Za to vreme je 1. bataljon 10. udarne brigade, u sadejstvu sa jednim bataljonom 8. udarne brigade i podržan jednom tenkovskom četom 2. tenkovskog bataljona, napadao neprijatelja na odseku Milanka — Milonja — Bajte. Te snage su uspele da u toku dana odbace neprijatelja sa Milanke i Bajte, zauzmu nekoliko bunkera i podzemnih hodnika na Milonji i da mu onemoguće da bočnim dejstvom sadejstvuje sa svojim snagama u Koritnici, ali se neprijatelj, dobro naoružan teškim pešadijskim oružjem i dalje ogorčeno branio sa Milonje. Italijani su taj rejon još pre rata dobro utvrdili za odbranu. Na njemu su se nalazili fortifikacijski objekti stalnog tipa sa nekoliko linija rovova, betonskih i kamenih bunkera i mnogobrojnim preprekama, podzemnim hodnicima i skloništima.[660]

Ostale snage 20. udarne divizije, pošto su u toku dana smenjene od jedinica 29. udarne divizije u rejonu Kozarišča i Parga, nalazile su se u pokretu prema bokovima jedinica koje su bile u neposrednom dodiru sa neprijateljem.[661]

U rejonu Koritnice i Knežaka 20. udarna divizija je gotovo potpuno uništila 3. bataljon 9. SS policijskog puka i nemački 4. građevinski bataljon a razbila je četnički Primorski i Ličko-kordunaški korpus — Jevđevićeve i Dujićeve četnike — i 5. puk SDK.[662]

Borbama u toku 27. aprila 20. divizija je probila glavni položaj odbrane neprijatelja na pravcu Mašun — Koritnica — Knežak i presekla neprijatelju rokadnu komunikaciju od Ilirske Bistrice prema Postojni. Izbijanjem u rejon **St.** Petera i severno od Ilirske Bistrice,

[659] I u Knežaku i u St. Peteru narod je sa oduševljenjem dočekao borce 20. divizije, kličući im i kiteći ih jorgovanom i drugim cvećem. Mesta tek što su oslobođena a građani su po kućama ispisivali parole: »Živel Tito«, »Naprej hrabri partizani« i dr. — Knjiga depeša 20. divizije, depeša br. 87 od 27. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 10/11, k. 315-A.

[690] To su italijanska utvrđenja izgrađena pre drugog svetskog rata. Na liniji Milonja — Knežak — St. Peter i dalje prema severoistoku protezao se drugi odbrambeni pojas italijanske odbrane Postojnskih vrata.

***[661] Zbornik,* XI, knj. 4, str. 528-542; Operativni dnevnik 20. divizije; Knjiga depeša 20. divizije, depeše br. 85, 89 i 91 od 27. IV 1945, i Obaveštajni pregled 20. divizije od 25. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 19/3, 10/11 i 33/5, k. 1029-1, 315-A i 1030.**

[662] Knjiga depeša 20. divizije, telefonska depeša od 27. IV 1945. u 08.45 časova; Bojna relacija 9. brigade od 7. IX 1945; Izveštaj bojnih relacija 10. brigade od 7. do 29. IV 1945; Zapovest Štaba 1. brigade Ličko-kordunaškog korpusa od 23. IV 1945, Štab 20. divizije, Ob. br. 138/45, od 26. IV 1945, AVII. arhiva NOP-a, br. reg. 10/11, 2/1, 9/1, 3/2 i 34/5, k. 315-A i 1030.

divizija je stvorila uslove za ubacivanje snaga na tom pravcu i za **dalja** dejstva u pravcu Postojne, Trsta, Istre i Rijeke. Istina, neprijatelj **je** još pružao snažan otpor iz rejona Milonje i severno od Ilirske Bistrice. Za dalja nesmetana dejstva trebalo je prethodno slomiti i taj otpor, čime bi se dovršio proboj taktičke odbrane neprijatelja i na tom pravcu, a zatim bi se, sa osnovice široke oko 20 km i osloncem na masiv Snežnika, moglo sigurnije dejstvovati u naznačenim pravcima.

Po naređenju Štaba 4. armije, Štab 26. udarne divizije je toga dana uputio svoju 11. udarnu brigadu (bez 3. bataljona, koji je zadržan u rejonu Dvora u divizijskoj rezervi) za pojačanje 20. udarne divizije.

U toku noći 27/28. aprila jedinice 20. divizije su se pripremale za dalja dejstva. **Štab** divizije **je** naredio 10. udarnoj **brigadi** da sa dostignutih položaja, 28. aprila u 07.00 časova, uz podršku artiljerije i 2. tenkovskog bataljona, produži napad na neprijatelja u Ilirskoj Bistrici i na Milonji. Međutim, u toku noći je neprijatelju u Ilirskoj Bistrici stiglo pojačanje, pa je 28. aprila izjutra, posle 06.00 časova, sa oko 600 vojnika podržanih četom tenkova (sedam tenkova tipa »panter« i T-34), preduzeo protivnapad pravcem Ilirska Bistrica — **Sembije** i time preduhitrio napad jedinica 10. udarne **brigade.** Razvila se žestoka borba koja **je** trajala **sve** do 15.00 časova, u kojoj je neprijatelj nastojao da po svaku cenu odbaci jedinice 10. brigade sa komunikacije Ilirska Bistrica — Knežak prema Mašunu. U tome nije uspeo, već je samo delimično upao u Sembije. Prateći tok borbi, Štab 20. udarne divizije je uočio da se frontalnim dejstvima ne može slomiti napadna moć neprijatelja, pa je odlučio da obuhvatom oba krila neprijatelja prodre u Ilirsku Bistricu i uništi neprijatelja. U tom cilju je naredio Štabu 10. brigade da sa dva bataljona, podržana 2. tenkovskim bataljonom, napadne neprijatelja u Ilirskoj Bistrici sa zapadne i severne strane a da dva bataljona 8. udarne brigade, koja su stigla iz rejona Parga, levim obuhvatnim manevrom napadnu neprijatelja u Ilirskoj Bistrici sa istočne i jugoistočne strane. Za to vreme su po jedan bataljon 10. i 8. udarne brigade imali da savladaju otpor neprijatelja na Milonji i da sa severoistočne strane napadnu neprijatelja u Ilirskoj Bistrici.

Tako organizovan koncentričan napad, sa glavnim snagama usmerenim na bokove neprijatelja, otpočeo je sa svim intenzitetom. Obruč oko neprijatelja u rejonu Ilirske Bistrice počeo je da se steže, ali je neprijatelj pružao žestok otpor sve dok njegove snage sa Milonje[663] nisu prisiljene da se povuku prema Ilirskoj Bistrici, gonjene naizmenično vatrom i pokretom. Borbe u rejonu Ilirske Bistrice su nastavljene, ali je padom Milonje uzdrman moral kod neprijatelja i u Ilirskoj Bistrici, tako da ju je on posle kraće borbe, 28. aprila

[663] Na Milonji su se nalazila 34 bunkera, međusobno oov°7na pokrivenim saobraćainicama. a postojao je samo jedan ulaz za sve bunkere. — *Zbornik.* XI, kn i. 4, str. 450.

nešto posle 15.00 časova, napustio i povukao se prema Podgradu, Jelšanu i Zabiču. U napadu na Ilirsku Bistricu učestvovao je i 4. bataljon 11. udarne brigade 26. divizije koji je, zatim, gonio neprijatelja do sela Harija, gde se zadržao. Za to vreme su 1. i 2. bataljon iste brigade stigli u rejon Ilirske Bistrice.

Posle oslobođenja Ilirske Bistrice 20. divizija je, sa 10. i 8. udarnom brigadom i 2. tenkovskim bataljonom, produžila da goni neprijatelja prema Podgradu, Jelšanu i Jablanici. Prema Podgradu je nastupao jedan bataljon 10. udarne brigade a prema Jelšanu i Jablanici, takođe, jedan bataljon 10. brigade i 2. tenkovski bataljon, dok su dva bataljona 10. udarne brigade iz **St.** Petera i Ilirske Bistrice upućena u rejon M. Pristava — Ribnica da zatvore pravac koji iz Trsta, preko Famlja i Ribnice, vodi na prostor **St.** Peter — Ilirska Bistrica, u pozadinu 20. udarne divizije. Istovremeno je i 8. udarna brigada sa dva bataljona gonila neprijatelja pravcem Ilirska Bistrica — Jablanica — Zabiče, a jednim bataljonom je bočno dejstvovala od Svinščaka prema Zabiču.[664]

Za to vreme je 9. udarna brigada iz rejona Št. Petera otpočela napad prema Postojni. Njena dva bataljona napala su neprijatelja u selima Zeje i Koče, gde se neprijatelj uporno branio. Oko 14.00 časova oko 600 neprijateljskih vojnika iz tih mesta preduzeli su protivnapad sa ciljem da odbace bataljone 9. brigade i povrate selo Selce. Uz podršku artiljerije, neprijatelj je odbačen u sama mesta **Zeje** i Koče a tada je stigla 2. četa 4. tenkovskog bataljona, pa je organizovan napad. Položaje k 605 — Olarica poseo je 4. bataljon a levo od njega, u zahvatu komunikacije **St.** Peter — Postojna, 2. bataljon i 2. četa 4. tenkovskog bataljona. Napad je počeo u 16.00 časova jakom vatrom tenkova i pešadije, pa je neprijatelj, posle jednočasovne borbe, prisiljen da se povuče u pravcu Postojne, gonjen od jedinica 9. udarne brigade čiji su prednji delovi, podržani tenkovima, u 19.00 časova prodrli u Postojnu i posle polučasovne borbe prsa u prsa oslobodili južni deo grada. Dalja upotreba tenkova bila je onemogućena jakim barikadama i protivoklopnim oruđima, kao i padom mraka. U toku dana je u Št. Peter iz Mašuna stigao i 3. bataljon 9. brigade i uzeo učešća u napadu na Postojnu sa jugoistočne strane.

U toku 28. aprila, ojačana 20. udarna divizija je potpuno dovršila proboj glavnog odbrambenog pojasa neprijatelja, a izbijanjem na liniju Postojna — St. Peter — Ilirska Bistrica — Jelšane, ona je upala u slobodan operativni prostor neprijatelja odakle je mogla nastaviti uspešna dejstva prema Trstu ili u bok i pozadinu glavnih snaga nemačkog 97. armijskog korpusa na Riječkom frontu, radi sadejstva

[664] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 528—542; Operativni dnevnik 20. divizije; Borbe i rad 20. divizije u 1945. godini; Knjiga depeša 20. divizije, depeše br. 94, 96, 97, 98, 99 i depeša bez broja, zatim br. 1 i 3 od 28. IV 1945; Izveštaj bojnih relacija 10. brigade i Operacijski izveštaj 9. brigade od 7. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 19/3, 2/2, 10/11, 9/1 i 1/8, k. 1029-1, 1030, 315-A, 1030 i 1032-1.**

sa ostalim snagama 4. armije u okruženju i uništenju tih snaga ne**prijatelja.** Delovi 20. divizije u rejonu Jelšana i Zabiča nalazili su se **svega** oko 10 km od Klane i Gomanjca, u pozadini neprijateljskih **snaga** koje su vodile uporne frontalne borbe protiv jedinica 26. i 13. **udarne** divizije. Štab 20. udarne divizije razmatrao je mogućnost da **napadne** neprijatelja u rejonu Klane.[665]

UBACIVANJE 43. DIVIZIJE U POZADINU NEFRIJATELJA

Pred frontom 43. divizije 22. aprila izjutra situacija je bila sledeča. Posle temeljnih priprema 2. brigada je oko 09.00 časova napala neprijatela u Čabarskoj Polici, ali je on uspeo da se, posle kraće borbe i pretrpljenih gubitaka, izvuče u pravcu Ilirske Bistrice i izbegne okruženje. U paničnom bekstvu, gonjen od 2. bataljona 2. brigade sve do Svinščaka, neprijatelj je ostavio svu opremu. Na levom krilu divizije, na odseku 1. brigade, na pravcu Paka — Zabiče, situacija je bila znatno nepovoljnija. Iako je brigada u toku cele noći 21/22. aprila izvodila napade na neprijatelja, on je uspeo da se održi na svojim položajima, a zatim je, ojačan delovima 904. puka 188. brdske divizije, u zoru 22. aprila prešao u protivnapad i odbacio jedinice 1. brigade sa položaja Goljak — k 952 — tt 1083 — Paka i izbio na zapadne padine Volarije. Pod stalnim pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja, jačine oko dva bataljona, 1. brigada se do kraja dana 22. aprila povukla na položaje Palež — Gomanaška — k 1026 —• zapadni deo Volarije.[666]

Sledećeg dana, 23. aprila u zoru, oko 700 nemačkih vojnika produžili su napad na 1. brigadu zapadno od Gomanjca i uspeli da je posle sedmočasovne borbe potisnu istočno od komunikacije Gomanjce — Paka, na pošumljene položaje Crnog vrha, k 1026, Volarije i Železnih vrata. Kasnijim protivnapadom jedinica 1. brigade neprijatelj je delimično potisnut severno od Volarije. Za to vreme se glavnina 2. brigade zadržala u rejonu Čabarske Police, posedajući jed-

[665] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 454, 533, 606. i 861; Knjiga depeša 20. divizije, depeša bez broja od 29. IV 1945; Borbe ii rad 20. divizije u 1945. godini; Bojna relacija 9. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 10/11, 2/2 i 2/1, k. 315-A i 1030.**

[666] **Za to vreme je 3. brigada 43. divizije nastavila sa dejstvima u Istri. Ona je 1. bataljonom iz rejona Veprinca napala neprijateljsku posadu u Lovranu, ali bez uspeha, dok je 2. bataljonom produžila pokret prema Buzetu a 3. bataljonom na prostor Momjan — Oprtalj. Ta i kasnija dejstva jedinica 43. divizije u Istri brzo su odjeknula i nepovoljno delovala na neprijatelja. On je bio prisiljen da se jače angažuje za osiguranje svoje pozadine na račun napuštanja kontrole nekih važnijih komunikacija i mesta, na primer Lovrana, što je imalo direktnog uticaja na razvoj događaja na Riječkom frontu. — Knjige depeša 43. divizije, depeše br. 24 i 25 od 22. IV, br. 5 od 21. IV, br. 11, 25, 12 i 4 od 22. IV i br. 6 od 24. IV 1945; Historijat 43. divizije; Bojne relacije 43. divizije od 1. IV do 8. V 1945. i Operacijski dnevnik 43. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 4/1, 3/1, 20/2, 25/3 i 27/3, k. 1326 i 1324.**

nim bataljonom Orlovicu radi bočnog dejstva prema neprijatelju u rejonu Gomanjce.[667]

Pošto je Štab 4. armije 22. aprila naredio da se 43. divizija prebaci u Istru,[668] sa zadatkom da se što više približi Trstu i da dejstvuje na komunikacije u pozadini neprijateljskog rasporeda, to su u toku noći 23/24. aprila izvučene jedinice sa fronta i vršene pripreme za pokret koji je otpočeo 25. aprila, a njene položaje u rejonu Gomanjca preuzele su jedinice 13. divizije.[669]

Na osnovu dobijenog zadatka, Štab 43. divizije je odlučio da se 2. brigada preko Javornika prebaci na Nanos, gde će stupiti u vezu sa jedinicama 9. korpusa i zajedno sa njima učestvovati u napadu na Trst, a 1. brigada, sa kojom se nalazio Štab divizije i prištapski delovi da u rejonu Jablanica — Kuteževo pređe komunikaciju Ilirska Bistrica — Klana i da se prebaci u rejon sela Vodica, na Cičariji, prema svojoj 3. brigadi. Za to vreme bi se Artiljerijski divizion i teže pokretne jedinice zadržali na Platku i u pogodnoj situaciji krenuli prema ostalim jedinicama divizije.[670]

U toku 25. aprila 2. brigada je izbila u rejon Mašuna, gde je stupila u vezu sa 10. brigadom 20. divizije i tu zanoćila, a 1. brigada je zanoćila u rejonu к 1137, oko 3 km severozapadno od Čabarske Police.[671]

Sutradan, 26. aprila, pokret je nastavljen. Do 12.00 časova 1. brigada je stigla na Svinščake, odakle je oko 16.00 časova uputila jedan bataljon prema Jablanici da ispita mogućnost za prebacivanje brigade u tome rejonu, preko komunikacije Ilirska Bistrica — Zabiče, u pozadinu neprijatelja. Taj bataljon je u toku noći 26/27. aprila nasilnim izviđanjem ustanovio da su delovi nemačke 188. brdske divizije poseli sve položaje severno od Ilirske Bistrice, Jablanice i Kuteževa i međusobno ih dobro povezali. Tako je linija fronta na

[667] ***Zbornik,*** XI, knj. 4, str. 654—661; Operacijski dnevnik 43. divizije; Knjiga depeša Štaba 4. armije, depeša br. 28 od 23. IV 1945. i Borbena relacija 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 27/3, 4/1 i 1/2, k. 1324, 1326 i 312.

[068] Taj zadatak je načelnik Operativnog odeljenja Štaba 4. armije pukovnik Ante Biočić, 23. aprila u selu Potkilavcu, usmeno preneo načelniku Štaba 43. divizije, majoru Šimi Moroviću, posle čega se 43. divizija počela da koncentriše 1. brigadom u rejonu sela Trstenika i Suhog a 2. brigadom u rejonu Čabarske Police. — Knjiga depeša Štaba 4. armije br. 407 od 23. IV 1945. i Knjiga depeša 43. divizije, depeša br. 5 od 23. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 4/1 i 3/1, k. 1325 i 1326.

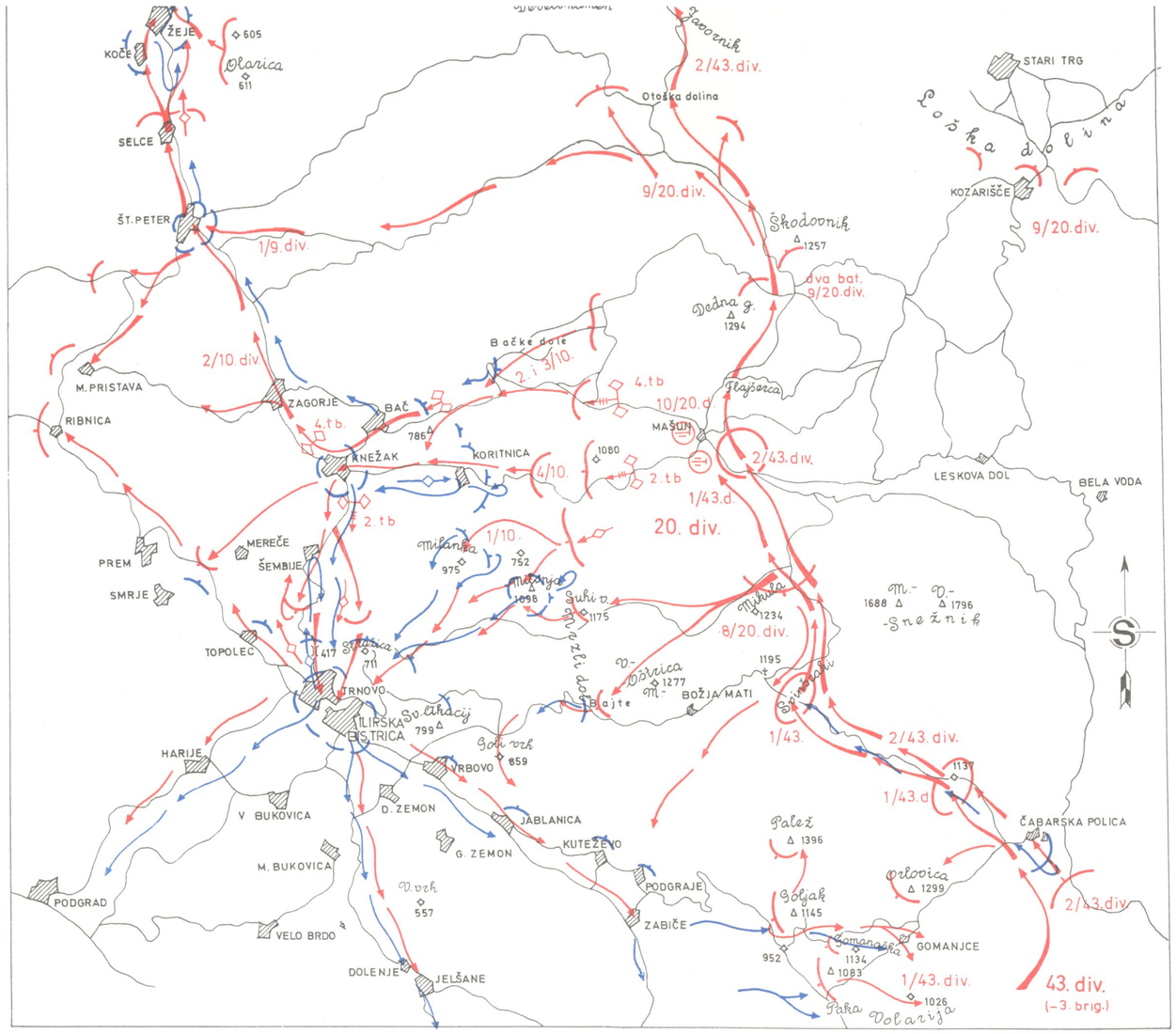
[669] Operacijski dnevnik 43. divizije; Naređenje Štaba 4. armije Op. br. 90 od 22. IV 1945; Knjiga depeša 43. divizije, depeša br. 5 od 23. IV 1945. i Bojne relacije 43. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 27/3, 12/6, 3/1 i 25/3, k. 1021, 1326 i 1324.

[670] Knjiga depeša 43. divizije, depeša br. 35 od 24. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1, к. 1326; ***Oslobodilački pohod na Trst,*** str. 200.

[671] Operacijski dnevnik 43. divizije; Pregled stanja frontova na operacijskoj prostoriji 4. armije na dan 25. i 26. IV 1945. i Knjiga depeša 43. divizije depeša br. 46 od 25. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 27/3, 7/2, 8/2 i 3/1. k. 1324, 318, 1326.

Skica br. 37

PRODOR 20. UDARNE DIVIZIJE U POZADINU RIJEČKOG FRONTA OD 24. DO 28. IV 1945.

tom odseku bila neprekidna i bez proboja se nije moglo preći, pa se bataljon vratio u sastav brigade, koja je 27. aprila oko 13.00 časova krenula prema Mašunu. Štab 43. divizije je održavao vezu sa 20. i 13. divizijom i nastojao da nađe novi pravac za prebacivanje u Istru. Zbog situacije na pravcu Koritnica — Knežak, štabovi 20. i 43. divizije su se dogovorili da se 1. brigada 43. divizije po njenom pristizanju zadrži u rejonu Mašuna kao rezerva. Tako je 1. brigada, oko 20.00 časova, zanoćila u tom rejonu.[672]

Za to vreme je 2. brigada, u pokretu od Mašuna preko Otoške doline, oko 20.00 časova stigla na Javornik. Tu je zarobila jednog pripadnika nemačke Organizacije Tot, od koga je saznala da se u blizini raskrsnice puteva kod Debelog Kamena nalazi oko 40 nemačkih vojnika čiji je zadatak bio da miniranjem ruše puteve i objekte na njima prema Postojni i **St.** Peteru. Oni su se nalazili u nekoliko utvrđenih zgrada i bunkera. Pošto je brigada imala zadatak da dejstvima u neprijateljskoj pozadini privuče na sebe deo snaga neprijatelja koje su angažovane ili bi mogle biti upotrebljene u borbi protiv 20. divizije i ostalih snaga u rejonu Postojna — Št. Peter, ona je odlučila da odmah napadne neprijatelja u tom uporištu.

Brigada je jednim bataljonom u 23.00 časa direktno napala uporište, jedan bataljon je uputila da aktivno dejstvuje prema Postojni i **St.** Peteru i time obezbedi napad sa tih pravaca a jedan bataljon je zadržala u rezervi. Neprijatelj je ubrzo poseo bunkere i utvrđenu zgradu, oko koje se nalazila prepreka od bodljikave žice, odakle je pružao žestok otpor sve do 14.00 časova 27. aprila, odbijajući sve pozive da se preda. Tada su borci 2. brigade uspeli da zapale tu zgradu i dva magacina sa hranom i municijom, tako da su preostali neprijateljski vojnici našli smrt pod ruševinama spaljene zgrade.[673]

Za to vreme je bataljon na obezbeđenju prema Postojni i **St.** Peteru vodio uporne borbe. On je odbio napad oko 200 nemačkih vojnika, Rupnikovih domobrana i četnika koji su pokušali da ukažu pomoć napadnutoj posadi u rejonu Debelog Kamena. U neposrednoj blizini Postojne borci 2. brigade zaustavili su putnički auto i u njemu zarobili jednog italijanskog šofera i nemačkog pukovnika, šefa utvrđivanja na pravcu Rakek — Postojna — Trst. Međutim, nebudnošću boraca, nemački pukovnik je uspeo da pobegne u Postojnu i da povuče svoje slabije posade sa pravca Rakek — Postojna. To je omogućilo 2. brigadi da se nesmetano, u toku noći 27/28. aprila, prebaci između Rakeka i Postojne u sela pod Nanosom: Studeno, Belsko i Bukovje.[674]

[672] Operacijski dnevnik 43. divizije i Knjiga depeša 43. divizije, depeše br. 45 i 89 od 27. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 27/3 i 3/1, k. 1324 i 1326.

[673] U tim borbama zarobljeno je 5 a ranjena su 3 neprijateljska vojnika, dok su ostali poginuli ili izgoreli u zapaljenoj zgradi. Brigada je imala 3 poginula i 6 ranjenih boraca.

[674] Bojne relacije 43. divizije i Knjige depeša 43. divizije, depeše br. 43 i 89 od 26. i 27. IV 1945. i depeše br. 22, 23 i 24 od 27. i 28. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 25/3, 3/1 i 3/11, k. 1324, 1326 i 1325.

Prateći opštu situaciju pred svojim frontom, a takođe i onu u Italiji, Štab 4. armije je u toku 27. aprila zahtevao od jedinica 43. divizije da se što hitnije prebace u rejon Trsta. On je smatrao da se 43. divizija sporo kreće, pa joj je naredio da bude energičnija i brža i da se oslobodi svega što joj ometa brz pokret.[675]

Uspešnim probojem glavnog neprijateljskog pojasa na pravcu Mašun — Ilirska Bistrica i dejstvom prema Št. Peteru i Ilirskoj Bistrici, 20. divizija je stvorila mogućnost da se Štab 43. divizije sa 1. brigadom, 28. aprila u 08.00 časova, neometano uputi od Mašuna preko Koritnice i Knežaka i da do 21.00 čas stigne u rejon Pregarje — Prem. Time se cela 43. divizija na kraju dana 28. aprila našla u pozadini neprijatelja. Njena 2. brigada je oko 22.00 časa otpočela sa napadom na neprijateljski garnizon jačine oko 180 vojnika u selu Landolu. Međutim, napad je morao da se obustavi, jer je neprijatelju iz rejona Postojne stiglo oko 300 četnika i nemačkih vojnika koji su pobegli ispred jedinica 20. divizije. Za to vreme je 3. brigada dejstvovala po bataljonima na veoma širokom prostoru Buje — Buzet — Učka.[676]

BORBE 29. UDARNE DIVIZIJE U REJONU ČABAR — PODPRESKA — PREZID

(Skica br. 38)

Da bi ubrzao dejstva 4. armije prema Trstu, Vrhovni komandant JA je 25. aprila naredio Štabu 4. armije da svoj 7. korpus prvenstveno angažuje za zaštitu desnog boka armije, dejstvujući opštim pravcem Stari Trg (na Kupi) — Kočevje — Ribnica — Ljubljana, i da prihvati 29. udarnu diviziju i upotrebi je na frontu. Pored toga, obavestio ga je da će mu 30. aprila, iz rejona Ogulina, biti upućena jedna divizija iz sastava 4. udarnog korpusa, zbog čega treba da stupi u vezu sa Glavnim štabom Hrvatske i odredi joj marš-rutu. Maršal Tito je bio mišljenja da i tu diviziju Štab 4. armije upotrebi za manevar na svome desnom krilu.[677]

Dok je 20. udarna divizija uspešno nadirala prema Trstu, 29. udarna divizija se nalazila na maršu prema rejonu Št. Petera. Ona je imala zadatak da smeni delove 20. divizije i oslobodi ih za dalja

[675] Knjige depeša 43. divizije i 4. armije, depeše br. 43, bez broja i br. 420 od 27. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1 i 4/1, k. 1326 i 1325.

[676] Toga dana je njen 2. bataljon postavio zasedu neprijateljskoj koloni jačine 50 vojnika u rejonu sela Crniče, na cesti Buzet — Trst. Posle dvočasovne borbe neprijatelj se predao sa celokupnim naoružanjem i opremom. Poginula su 2, a zarobljeno je 46 neprijateljskih vojnika, među kojima 2 oficira i 7 podoficira. Bataljon je imao jednog ranjenog borca. — Bojne relacije 43. divizije i Knjiga depeša 43. divizije, depeša br. 46 od 29. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a br. reg. 25/3 i 3/1, k. 1324 i 1326.

[677] Knjiga depeša Generalštaba JA, depeše br. 208 i 206 od 25. IV 1945. u 10.30 i 22.00 časa, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1, k. 46.

dejstva prema Trstu. Da bi ubrzao marš 29. divizije, Štab 4. armije ioi je stavio na raspolaganje osamnaest kamiona, tako da su se u toku 26. i 27. aprila iz Ogulina prebacili u rejon Čabar — Prezid 13. udarna brigada a sutradan i Štab divizije sa prištapskim delovima, dok su ostale jedinice ubrzano marševale.[678] Po dolasku u rejon Čabar — Prezid, 13. udarna brigada je smenila jedinice 20. divizije, od kojih je dobila obaveštenje da se u rejonu D. i G. Briga — Kočevska Reka — Kočevje nalaze Operativna grupa SDK, jačine tri puka, nešto četnika, dva nemačka SS policijska bataljona i nekoliko bataljona Rupnikovih domobrana, a na pravcu Cerknica — Stari Trg dva bataljona Rupnikovih domobrana i manji broj nemačkih vojnika.[679]

U toku 28. aprila 2. puk SDK je napao dve čete 3. bataljona 13. udarne brigade u Podpreski, a ojačani bataljon Rupnikovih domobrana 2. i 4. bataljon iste brigade u rejonu Kozarišča. Bataljoni su održali svoje položaje i u protivnapadu zauzeli Devin, dok su čete 3. bataljona vodile čitav dan borbu sa nadmoćnijim neprijateljem i povukle se u Podplaninu, neposredno iznad Čabra, a 2. puk SDK je zauzeo sela Travu, Dragu i Podpresku.[6S0]

Da bi usporio operacije snaga 4. armije na pravcu Mašun — Ilirska Bistrica i Mašun — Trst, neprijatelj je odlučio da jačim snagama preseče komunikaciju Osilnica — Mašun, na odseku Čabar — Babino Polje, onemogući saobraćaj i snabdevanje njome, nanese gubitke i što duže zadrži jedinice 29. udarne divizije. U tom cilju je 29. aprila izjutra produžio napad na Čabar i Prezid. Čabar su napadali nemački bataljon »Buhberger« i 2. puk SDK a Prezid 3. puk

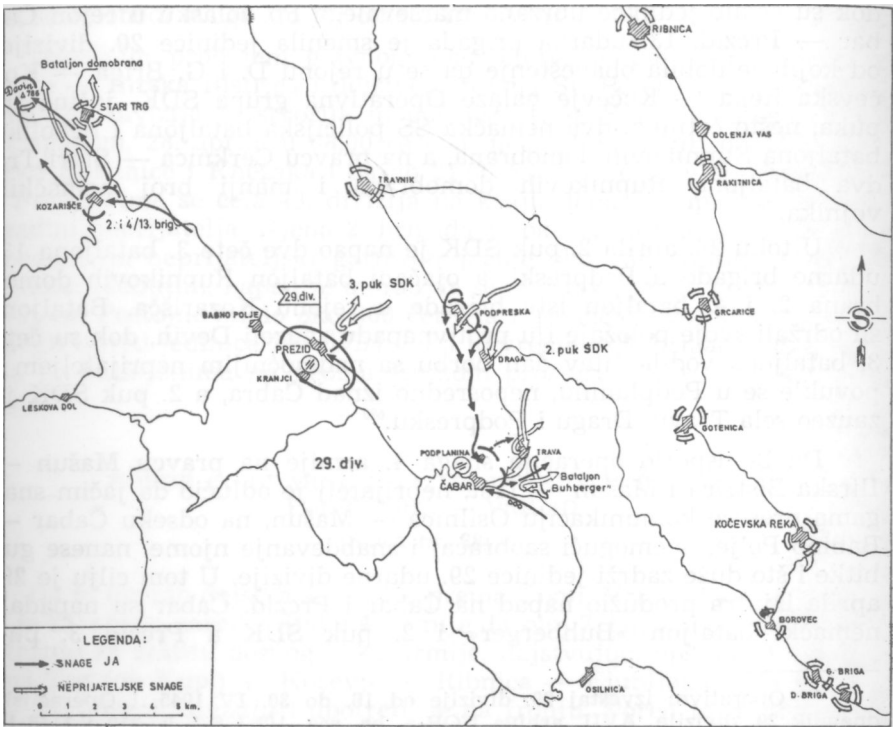
[678] **Operativni izveštaj 29. divizije od 16. do 30. IV 1945. i Operacijski dnevnik 29. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2 i 6/7, k. 312 i 1146-11.**

[679] **Brzim prodorom jedinica 20. divizije iz rejona gornjeg toka Kupe preko Prezida i Mašuna ka Koritnici, a zatim pristizanjem jedinica 29. divizije istim pravcem, razdvojene su snage SDK. U rejonu Kočevske Reke nalazila se Operativna grupa SDK (2, 3. i 4. puk) a na prostoru Postojna — Ilirska Bistrica ostale snage toga korpusa (Štab, prištapski delovi, 1. i 5. puk). Na traženje komandanta SDK generala Koste Mušickog da se sve jedinice toga korpusa koncentrišu na prostoru Rakek — Postojna — Planina, nemački komandant SS i policije 18. vojnog okruga general Ervin Rezener je, 26. aprila, naredio Operativnoj grupi SDK da se zadrži na položajima južno od linije Novi Lazi — Kočevska Reka dok dva nemačka bataljona ne preuzmu te položaje. Bataljon »Nojbert« se već nalazio istočno od mesta Novi Lazi, a bataljon »Buhberger« je trebalo noću 26/27. aprila da bude železničkim transportom prebačen u Kočevje. Po dolasku bataljona »Buhberger«, njemu je potčinjena 14. policijska oklopna četa, koja se privremeno nalazila u sastavu 4. puka SDK i tada je Operativna grupa SDK bila slobodna za dejstvo prema odseku Babino Polje — Prezid — Čabar. — Depeše nemačkog komandanta SS i policije 18. vojnog okruga i Komandanta Operativne grupe SDK i Zapovesti komandanta Operativne grupe SDK, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 25/4, 24/5, 18/4, 17/5 i 26/5, k. 61.**

[6S0] **Operacijski dnevnik 29. divizije i Operativni izveštaj 13. brigade od 3. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/7 i 19/4, k. 1146-11 i 1152-11; Telegram komandanta Operativne grupe SDK od 28. IV 1945. u 21.15 čas, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 28/5, k. 61.**

Skica Ъг. 38

BORBE 29. UDARNE DIVIZIJE U REJONU CABAR — PODPRESKA — PREZID 28. i 29. IV 1945.

SDK.[681] Snažnim naletom jedinica 14. udarne brigade, podržanih artiljerijom, desno krilo nemačkog bataljona u rejonu Trave je razbijeno a 2. puk SDK je odbačen. Ne znajući za takav razvoj situacije, 3 puk. je otpočeo sa napadom na Prezid. U borbi koja je trajala do predveče neprijatelj je potpuno razbijen i pretrpeo je teške gubitke.[682] Posle tih borbi Operativna grupa SDK nije predstavljala značajniju vojničku jedinicu. Kakvo je bilo stanje u njenim pukovima, najbolje se vidi iz zapovesti komandanta grupe od 30. aprila, u kojima se kaže da je zbog pretrpljenog poraza 29. aprila onemogućena njegova operativna zamisao da se dejstvima u bok i pozadinu jedinica 4. armije

[681] **Telegrami komandanta Operativne grupe SDK od 29. IV 1945. u 07.15, 09.30 i 16.10 časova, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 33/5, 32/5 i 36/5, k. 61.**

[682] **U odbrani Prezida učestvovali su 1. bataljon 11. brigade i pristapske jedinice 29. divizije (Zaštitni bataljon, Inžinjerijski bataljon, Bolnička četa i Muzika), podržane artiljerijom iz zaseoka Kranjci. — Operacijski dnevnik 29. divizije i Relacija 11. brigade od 3. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/7 i 18/4, k. 1146-11; Depeše komandanta Operativne grupe SDK, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 41/5, 39/5 i 40/5, k. 61.**

olakša situacija na liniji Postojna — **St.** Peter, a pošto su komandanti pukova izjavili, a u to se lično i on uverio, da »jedinice grupe nisu sposobne ni za kakvu borbu«, to naređuje da grupa odstupi u prostor Col —• Vipavska dolina, u sastav korpusa.[683] Time je opasnost od jačih bočnih udara neprijatelja sa linije Kočevska Reka — Rakitnica otklonjena. Stoga je 29. udarna divizija već sutradan, 30. aprila, produžila pokret preko Mašuna u rejon **St.** Petera, odakle je 1. maja 10. udarnu brigadu uputila u Sežanu, pod komandu 20. udarne divizije, a sa glavninom se orijentisala prema Postojni odakle je neprijatelj ugrožavao jedinice 4. armije koje su dejstvovale prema Trstu i jugoistočno od Ilirske Bistrice. U toku 30. aprila na prostor Čabar — Prezid stigla je 8. udarna divizija, koja je smenila jedinice 29. udarne divizije.[684]

[683] **Zapovesti komandanta Operativne grupe SDK, O. br. 260 i 262, i Izveštaj Štaba 2. puka SDK od 30. IV 1945. u 01.45 čas, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 46/5, 48/5 i 47/5, k. 61.**

[684] **Operacijski dnevnik 29. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/7, k. 1146-11.**

DEJSTVA 9. KORPUSA U POZADINI NEPRIJATELJA

Početkom 1945. godine nemačke jedinice su se pripremale da spremno dočekaju eventualno iskrcavanje anglo-američkih snaga na severne obale Jadranskog mora. Zbog toga su 12. marta objavile stanje pripravnosti, a jedinice 97. armijskog korpusa su dobile zadatak da brane morsku obalu od Taljamenta pa do istočno od Rijeke. Nemačko komandovanje je očekivalo da će u momentu iskrcavanja anglo-američkih snaga jedinice 9. korpusa JA[685] pojačati dejstva, pa je odlučilo da krajem zime i početkom proleća 1945. godine okruži a zatim uništi jedinice 9. korpusa i time otkloni opasnost za svoju pozadinu.

Komandant SS i policije u operacijskoj zoni Jadransko primorje Odilo Globocnik i komandant SS i policije u 18. vojnom okrugu Ervin Rezener, pod čijom komandom su se nalazile nemačke i kvislinške snage određene za ofanzivu na jedinice 9. korpusa, planirali su da tu ofanzivu izvedu u dve istovremene operacije: operacijom pod šifrovanim nazivom »Frühlingsanfang« (početak proleća) da očiste Gorenjsku zapadno od Save i Cerkljansko, a operacijom pod nazivom »Winterende« (kraj zime) Banjšku planotu, Cepovansku dolinu i Trnovski gozd. Uništenjem jedinica 9. korpusa obezbedili bi se glavni komunikacijski pravci koji sa severoistoka i severa vode na italijansko vojište i obratno, i očistila pozadina jedinica u Vipavskoj dolini i Zapadnom primorju.[686]

Ofanziva je počela 19. marta. Oko 15.000 neprijateljskih vojnika počeli su sa operacijom »Frühlingsanfang«, tj. sa okruženjem podru-

[685] **U sastavu 9. korpusa nalazile su se sledeče jedinice: 30. i 31. divizija, italijanska divizija »Garibaldi Natizone«, Artiljerijska brigada, škofjeloški i Jeseniško-bohinjski odred, jedinice Operativnog štaba za Zapadno primorje, Mornarički odred »Kopar« i jedinice Komande mesta Trst, ukupne jačine oko 7.500 liudi. — Borbena relacija 4. armije; Osnivanje i razvoj (od I POS-a do POK Trst); Borbe Artiljerijske brigade 9. korpusa, od p.pukovnika Emila Volka, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, 2/7 i 31/3, k. 312, 2023 i 0-3; S. Petelin, TI.D., str. 112 i 113; *NOV na Slovenskem 1941—1945,* str. 906.**

[686] **S. Petelin, *n.d.,* str. 112/113.**

čia Cerkljanskog, gde se nalazila glavnina 9. korpusa. Posle teških trodnevnih borbi glavnina 9. korpusa je uspela da se preko Šentviške planote prebaci na prostor Čepovan — Vojsko — Trnovo, dok je u okruženju vodilo borbu oko 2.500 boraca, od kojih je jedva polovina bila naoružana.[687] U ogorčenim borbama 23. i 24. marta, naročito na Blegošu, u rejonu sela Martinj Vrh i Porezna, te snage su se probile iz okruženja prema Jelovici i Bohinju, gde su stigle krajem marta.

U operaciji »Winterende«, sa kojom su napali na glavninu 9. korpusa na širem prostoru Banjske planote i Trnovskog gozda, učestvovalo je oko 23.000 neprijateljskih vojnika. Na tom prostoru se nalazilo oko 3.000 boraca 9. korpusa.[688]

U borbama sve do 3. aprila jedinice 9. korpusa su uspele da se probiju iz okruženja i da, pored teških gubitaka,[689] sačuvaju svoju udarnu snagu i ponovo posednu, unekoliko smanjenu, raniju slobodnu teritoriju. To je bila poslednja, ali i najteža ofanziva neprijatelja na jedinice 9. korpusa. Iako je angažovano oko 30.000 nemačkih i kvislinških vojnika, neprijatelj nije uspeo da ostvari postavljeni cilj, da uništi 9. korpus. Naprotiv, jedinice 9. korpusa su, posle kraćeg sređivanja i odmora, bile spremne za ofanzivna dejstva u pravcu Trsta i Gorice.[690]

Posle završene ofanzive neprijatelja, jedinice 9. korpusa su se, u drugoj polovini aprila, glavnim snagama nalazile na prostoru između Trnovskog gozda, reke Idrijce i Čepovanske doline u sledečem rasporedu: 30. divizija u rejonu Vojsko — Mrzla Rupa; 31. divizija na liniji sela Vrše — Lažna — Lokve; jedinice Operativnog štaba za Zapadno primorje na desnoj obali Soče, u Beneškoj Sloveniji, ju-

[687] U okruženju su borbu vodile: 19. udarna brigada »Srečko Kosovel«, 20. udarna brigada »Tržaška«, italijanska 158. brigada »Antonio Gramši« (Antonio Gramsci), Škofjeloški odred, Inžinjerijsko-tehnički bataljon 31. divizije, Štab Gorenjskog vojnog područja sa svojim jedinicama i komandama mesta, Zaštitni bataljon Oblasnog komiteta KPS za Gorenjsku i druge manje ustanove i organi narodnih vlasti iz okoline Cerknog. — *NOV na Slovenskem 1941—1945*, str. 913.

[688] Tu su bili: 2. brigada KNOJ-a, 16. brigada »Janko Premrl Vojko«, 7. udarna brigada »France Prešern«, 3. udarna brigada »Ivan Gradnik«, 18. udarna brigada »Bazoviška«, 17. brigada »Simon Gregorčič« i italijanska divizija »Garibaldi Natizone«, bez 158. brigade »Antonio Gramši«. — *Isto*, str. 914—916.

[689] Brojna stanja operativnih jedinica 9. korpusa znatno su se smanjila. U toj ofanzivi 9. korpus je izgubio oko 2.000 boraca. Ako se uzme u obzir upućivanje italijanske divizije »Garibaldi Natizone« sa pokretnim ranjenicima prema 7. korpusu, brojno stanje 9. korpusa je 26. marta bilo manje u odnosu na ono 8. marta 1945. za 3.039 boraca. Toga dana je u operativnim jedinicama 9. korpusa bilo 5.064 borca. Najveće gubitke su imale brigade, tako da je u šest osnovnih borbenih jedinica 9. korpusa 15. aprila 1945. bilo ukupno 1.762 borca (3. brigada — 253, 7. brigada — 390, 16. brigada — 350, 17. brigada — 197, 18. brigada — 401 i 19. brigada — 171 borac i starešina). — *Isto* str. 919.

[690] Izveštaj 9. korpusa o ofanzivi od 19. III do 2. IV 1945; Relacija 30. divizije od 12. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2 i 2/4, k. 537 i 1159; S. Petelin, *n.d.*, str. 163.

gozapadno od Tolmina, gde su vodile lokalne borbe sa posadama neprijatelja i uznemiravale njegovu pozadinu; Jeseniško-bohinjski i Škofjeloški partizanski odred nalazili su se na prostoru Bohinjske Bistrice a Mornarički odred »Kopar«[691] u rejonu Izole.

Na osnovu opšte situacije, Generalštab JA je 20. aprila naredio Glavnom štabu Slovenije da 9. korpus orijentiše ka jugu i Trstu i da lako pokretne delove upućuje u rejon Trsta kako bi što pre mogli upasti u taj grad.[692] U tom smislu je Glavni štab Slovenje, istog dana naredio 9. korpusu da prikupi svoje snage na Trnovskom grozdu, očisti Otlicu i Predmeju i time stvori pogodne polazne položaje za dalja dejstva prema Trstu. Pored toga, Glavni štab Slovenije je naredio 9. korpusu da odmah uputi na Kras jednu brigadu, koja će ispitati mogućnost da tamo opstanu jače snage, da diverzantske akcije pre svega usmeri u južnom delu Slovenačkog primorja, da redovno izveštava o pripremama ustanka u Trstu i da u Gorenjskoj zadrži samo dva odreda, naglašavajući da je sada najvažniji Trst.[693]

Izbijanjem jedinica 4. armije na liniju Snežnik — Klana — Rijeka, neprijatelj je bio prisiljen da jake snage koje su se nalazile u Slovenačkom primorju i Istri prebaci na front prema 4. armiji. Tada je Štab 9. korpusa, imajući u vidu svoj glavni zadatak, da jedinicama 4. armije oslobodi Trst, naredio svojim jedinicama da napadnu neprijateljska uporišta na Banjskoj planoti, Trnovskom gozdu i na odseku Predmeja — Otlica, kako bi zauzimanjem dominantnih tačaka i položaja zagospodario Vipavskom dolinom i time stvorio uslove za nastupanje prema Trstu. U pomenutim uporištima nalazile su se snage 10. SS policijskog puka i 1. slovenačkog udarnog puka. Za dejstva na Trnovskom gozdu angažovana je 30. divizija koja je imala zadatak da delom snaga sadejstvuje 31. diviziji u ovlađivanju sa neprijateljskim uporištima na Banjškoj planoti. Ta dejstva osiguravali su: 20. brigada »Tržaška« (neposredno potčinjena Štabu 9. korpusa) na položajima kod Vojskog, od eventualne intervencije neprijatelja iz Idrije; Škofjeloški partizanski odred kod Cerkna od dejstva neprijatelja iz Idrije i Gorenje Vasi, Jeseniško-bohinjski partizanski odred iz rejona Železniki da kontroliše neprijatelja u Poljanskoj i Selškoj dolini, a 7. udarna brigada »France Pre-

[681] **U okviru ilegalne Komande mesta Kopar formirana je 28. X 1944. Mornarička grupa, koja je sredinom novembra 1944. dobila službeni naziv Mornarički odred NOVJ »Kopar«. Taj odred je noću 14/15. IV 1945. upao u Izolu, gde je, uz pomoć Italijana, članova toga odreda, brzim dejstvom razoružao okupatorsku posadu i zaplenio jedan puškomitraljez, 50 pušaka i dva pištolja. To je bilo prvo oslobođenje Izole. — Osnivanje i razvoj (od I POS-a do POK Trst), AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/7, k. 2023; Janez Tomšič, *Narodnoosvobodilni boj na Jadranu in slovenski pomorščaki,* Ljubljana 1974, str. 762 (ubuduće: J. Tomšič, n.d.).**

[892] **Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 41 od 20. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.**

[693] **S. Petelin, *n.d.*, str. 370.**

Sern« 31- divizije na liniji selo Ravnica — Krnica da zatvori pravce koji vode iz Gorice i Sempasa.[694]

Noću 20/21. aprila, 18. udarna brigada »Bazoviška« 30. divizije napala je neprijateljsku posadu u selu Zavrhu, a 3. udarna »Ivan Gradnik« i 16. brigada »Janko Premrl Vojko« 31. divizije uporišta Puštale, Podlaka i D. Lokovec i u toku dana ih zauzele. Pokušaj neprijatelja da sa pristiglim pojačanjima povrati izgubljene položaje nije uspeo. Vrhovni komandant JA maršal Tito je, depešom od 25. aprila,[6''5] tražio od Glavnog štaba Slovenje da ga izvesti šta je urađeno u smislu naređenja Generalštaba JA od 20. aprila. Pošto su, 26. aprila, 17. brigada »Simon Gregorčič« i 18. udarna brigada 30. divizije u snažnom jurišu proterale nemačku i domobransku posadu iz Predmeje i Otlice, nanevši im osetne gubitke,[696] 9. korpus je u potpunosti ovladao Trnovskim gozdom, čime je i put u Vipavsku dolinu bio otvoren. Istoga dana, 26. aprila, Glavni štab Slovenije je naredio 9. korpusu da se odmah prebaci u neposrednu blizinu Trsta, o čemu je obavestio Štab 4. armije i Generalštab JA.[697] Izvršavajući taj zadatak, Štab 9. korpusa je odlučio da 30. diviziju uputi prema odseku Komen — Štanjel a da 31. divizijom bočno obezbedi njena dejstva. U toku 27. aprila su se 30. i 31. divizija pripremale za pokret preko Vipavske doline. Samo su 3. i 7. udarna brigada 31. divizije vodile manje borbe sa neprijateljskom posadom u Trnovu, koju su predveče proterale prema selu Ravnici.[698]

[694] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 624—641; Zapovest Štaba 9. korpusa od 19. IV 1945; Borbena relacija 4. armije, i Borbena relacija 31. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/1 i 6/6, k. 537 i 312-A.

[695] AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1-138/1, k. 30.

[690] U borbi kod Predmeje i Otlice, jedinice 10. SS policijskog puka i 1-slovenačkog udarnog puka imale su 50 poginulih, preko 60 ranjenih i 20 zarobljenih, a jedinice 17. i 18. udarne brigade 5 poginulih i 6 ranjenih boraca.

[697] Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 68 od 26. IV 1945. i Depeša komandanta GŠ Slovenije od 27. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/1 i 1-153/1, k. 315-A i 30.

[698] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 624—641; Borbena relacija 4. armije i Borbena relacija 31. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2 i 6/6, k. 312 i 312-A.

P e t i d e o

OSLOBOĐENJE TRSTA, SLOVENAČKOG PRIMORJA I ISTRE

NAREĐENJE VRHOVNOG KOMANDANTA JUGOSLOVENSKE ARMIJE DA SE UBRZA TRŠĆANSKA OPERACIJA

Prateći situaciju pred frontom 4. armije, kao i onu u severnoj Italiji, odakle su savezničke snage mogle za nekoliko dana stići u Trst, vrhovni komandant JA maršal Tito je naredio da se ubrza tršćanska operacija i da borbe za Trst odmah počnu. U tom smislu je 27. aprila dostavio Štabu armije sledeću depešu:

»1. Naredili smo Glavnom štabu Hrvatske da uputi 8. diviziju pravcem Brod — Čabar — Lož. Ova će divizija služiti za obezbeđenje vašeg boka sa sjevera i stavlja se pod vašu komandu.

2. Na vašem sjevernom krilu potrebno je da stvorite grupu sastava 20, 29. i 13. divizija i da njome bezobzirno nadirete opštim pravcem Lož — Trst.

3. Južna grupa, sastava 9, 19. i 26. divizija, treba da energično napadne Rijeku, i ako bi otpor bio suviše jak i borba se zategla, onda energično nadirati opštim pravcem Klana — Trst a za blokadu Rijeke ostavite jednu diviziju koja treba jednovremeno da vam štiti levi bok ove grupe.

4. Neposredno angažovati oko Trsta 43. diviziju i 30. i 31. slovenačku diviziju 9. korpusa, s tim da već sada otpočnu uvodne borbe za Trst.[699]

[699] **Istoga dana je Vrhovni komandant JA naredio GŠ Slovenije da: 9. korpus rasporedi oko Trsta i odmah otpočne uvodne borbe za Trst; odmah pošalje u Štab 4. armije radio-stanicu sa šifrom, tako da 9. korpus može neposredno obaveštavati 4. armiju o svom rasporedu i situaciji, i da u Štab 9. korpusa pošalje delegata koji će se starati o izvršenju zadatka dodeljenog 9. korpusu. U amislu toga naređenja GS Slovenije već je bio preduzeo neke mere. Naime, on je 25. aprila uputio u Štab 4. armije političkog komesara GS Slovenije pukovnika Viktora Avbelja sa radio-stanicom i šiframa za 9. korpus; 26. aprila u 24.00 časa naredio je 9. korpusu da odmah krene prema Trstu i otpočne borbe za grad, a kao delegata će uputiti novog političkog komesara 9. korpusa pukovnika Draga Benčiča Brkina, kome će dati potrebna uputstva. — Depeše Vrhovnog komandanta JA upućene Štabu 4. armije i GS Slovenije; Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 66 i 67 od 27. IV 1945, i Knjiga depeša Generalštaba JA, Depeše GŠ Slovenije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, 1/1, 1-156/1 i 1-160/1, k. 316, 47 i 30.**

Tom depešom je Vrhovni komandant JA još jednom ukazao Štabu 4. armije na to da je njen osnovni zadatak da što pre oslobodi Trst. Tome su imala da se podrede sva ostala dejstva, bez obzira na situaciju na Riječkom frontu i na desnom boku 4. armije. Intervencija Vrhovnog komandanta JA je bila dragocena i ona je znatno ubrzala događaje. Njegovo naređenje da se bezobzirno krene prema Trstu unapred je otklonilo sve moguće sumnje, koje bi se mogle pojaviti u Štabu 4. armije, u pogledu sigurnosti te operacije, a podređenim štabovima i jedinicama dalo je novi borbeni polet i oduševljenje. Dodeljivanjem 8. udarne divizije, Štab 4. armije se uveliko oslobodio stalne brige za svoj desni bok. Od tada je 9. korpus u operativnom pogledu neposredno bio potčinjen Štabu 4. armije.[700]

U smislu toga naređenja Vrhovnog komandanta JA Štab 4. armije je naredio da desnokrilnu napadnu kolonu, na pravcu glavnog udara, obrazuju ojačana 20. udarna divizija u prvom i 29. udarna divizija u drugom ešelonu, a 8. udarna divizija da osigurava njihov desni bok. Ta kolona je imala zadatak da nadire prema Trstu, ne vodeći računa o svom levom boku prema Rijeci i ne zadržavajući se uz put oko neprijateljskih uporišta. Levu napadnu kolonu obrazovaće 9. udarna divizija (bez jedne brigade), koja će najkraćim putem takođe nadirati prema Trstu, gde će uvodne borbe za Trst otpočeti 9. korpus i 43. divizija, kojoj je ponovo naređeno da ubrza pokret ka Trstu. Za vezivanje neprijateljskih snaga na Riječkom frontu, a zatim za njihovo okruženje i uništenje, određene su 13, 26. i 19. udarna divizija i 2. dalmatinska proleterska brigada 9. udarne divizije. Te snage su imale zadatak da svoja dejstva usmere u pravcu severozapada i da ne dozvole neprijatelju da interveniše u pravcu Trsta.[701]

Time se neposredno pristupilo izvršavanju glavnog zadatka 4. armije — oslobođenju Trsta i Slovenačkog primorja, gde je usmereno šest divizija.

U vezi sa tom odlukom, Štab 4. armije je 27/28. aprila uputio potrebna naređenja jedinicama, koje su preneli oficiri — kuriri, a Štabu 20. udarne divizije, koja se nalazila na pravcu glavnog udara, naređenje su usmeno lično izdali komandant i politički komesar 4. armije general-lajtnant Petar Drapšin i pukovnik Boško Siljegović. Oni su, sa Štabom 20. divizije, u toku noći 28/29. aprila detaljno razradili plan nastupanja 20. udarne divizije.[702]

Dajući posebnu važnost dejstvima 4. armije i da bi što neposrednije preneo svoju odluku za njena dejstva prema Trstu, vrhovni komandant JA maršal Tito je, 28. aprila, uputio u Štab 4. armije na-

[700] **Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 66 i 67 od 27. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.**

[701] ***ORNJ*, 2, str. 608.**

[702] **Operativni dnevnik 20. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 19/3, k. 1029/1; *Oslobodilački pohod na Trst*, str. 222.**

čelnika Generalštaba JA general-lajtnanta Arsa Jovanovića,[703] obaveštavajući ga, 29. aprila, da su savezničke trupe već stigle u Padovu **i da će verovatno** 30. aprila biti u Veneciji,[704] kao i da one uglavnom **nadiru bez** otpora pa se za dva do tri dana mogu očekivati u Trstu. **Prema tome se** moglo oceniti kakva se brzina dej stava tražila od **jedinica** 4. armije. Zbog toga je Vrhovni komandant JA zahtevao **da borbe za** Trst otpočnu odmah. Jedinice 9. korpusa i 43 divizije **trebalo je da** odmah usiljenim maršem upadnu u Trst i otpočnu **uli čne borbe.** Da bi pojačao snage 4. armije, Vrhovni komandant je **istoga dana** naredio Glavnom štabu Hrvatske da joj stavi na raspo**loženje još** jednu diviziju i da je usiljenim maršem uputi tamo gde Štab **armije** bude zahtevao.[705]

Stab 4. armije je, 29. aprila, izdao i opštu zapovest da snage 4. armije, 30. aprila, produže napad radi okruženja i uništenja neprijateljske grupacije 97. armijskog korpusa na prostoru Gomanjce — Rijeka — Podgrad, uz istovremeno brzo prodiranje pravcem Lož — Ilirska Bistrica — Trst i Lovran — Buzet — Trst radi oslobođenja Trsta. Po toj zapovesti jedinice su dobile sledeče zadatke:[706]

— 9. korpus (30. i 31. divizija) da što pre izbije u Slovenačko primorje, na prostor severozapadno od Trsta, a posle dolaska 20. udarne divizije da usmeri svoje snage u pravcu Gorice i Soče;

— 29. udarna divizija da nastupa pravcem Postojna — Landol — St. Vid — Ravne — Nabrežina i obezbeđuje desni bok 20. udarne divizije, s tim da jednu brigadu zadrži na prostoru Prezid — Kozarišče — Stari Trg do dolaska 8. udarne divizije, a zatim da i ta brigada nastupa za glavninom divizije;

[703] On je avionom stigao iz Beograda na aerodrom Zemunik, kod Zadra, odakle je, posle kraćeg zadržavanja u GS Hrvatske, otišao u Štab 4. armije. — Knjiga depeša GS Hrvatske, depeša br. 14 od 27. IV i br. 11 od 28. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/2, k. 119/4.

[704] Generalštab JA je depešom obavestio Štab 4. armije da je pokrajina Trevizo u severnoj Italiji oslobođena. Grad Trevizo se nalazi 23 km severno od Venecije. — Knjiga depeša Generalštaba JA, depeša od 29. IV 1945. u 16.00 časova, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1, k. 46.

[705] Knjiga depeša Štaba 4. armije, depeše br. 74 i 75 od 29. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.

[706] U pomenutoj zapovesti, grupisanja jedinica i njihovi zadaci su precizno određeni. Međutim, postoje manje nepreciznosti u nazivima tih grupa, kao: »Operativna grupa«, »Desna operativna grupa« i »Sjeverna operativna grupa« za jednu te istu grupu (20, 29, 43. i glavnina 9. udarne divizije) i »Leva operativna grupa«^ (13, 19. i 26. udarna divizija). U suštini, glavne snage 4. armije su bile angažovane na dva zadatka — oslobođenje Trsta i uništenje nemačke riječke grupacije. U posleratnoj literaturi se grupisanje snaga 4. armije po toj zapovesti različito interpretira, na primer: u *Oslobodilačkom pohodu na Trst,* str. 247/248, pominju se tri operativne grupe (desna, srednja i leva) a zadaci 9. korpusa, Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije i Operativnog sektora 79 Istru se posebno izdvajaju, dok se 7. korpus i ne pominje. Slično je i u knjigama *Završne operacije,* str. 646/647, i *ORNJ,* 2, str. 609/610. Da bi se izbegle pomenute nepreciznosti, mi smo zadatke jedinicama izložili polazeći od desnog prema levom krilu 4. armije. — *Zbornik,* XI, knj. 4, str. 453—463.

— 20. udarna divizija (ojačana 2. i 4. tenkovskim bataljonom 1. tenkovske brigade, 3. brdskim motorizovanim divizionom i 6. protivoklopnim divizionom Artiljerijske brigade) da nadire pravcem Knežak — Trst, obuhvati Trst sa severa i severoistoka i, u sadejstvu sa 29, 43. i 9. udarnom divizijom, oslobodi Trst. Na liniju Sežana — Bazovica 20. udarna divizija je morala izbiti 30. aprila do 12.00 časova;

— 43. divizija da što pre izbije na prostor Kozina — Prešnic i sadejstvuje u napadu na Trst sa istočne strane. Njena 1. udarna brigada iz rejona Ilirske Bistrice nastupaće pravcem Brdce — Celje — Erjavče i obezbedivati levi bok 20. udarne divizije;

— 9. udarna divizija (bez 2. dalmatinske proleterske brigade) da nastupa glavnim snagama pravcem Lovran — Vranja — Trst, sa zadatkom da oslobodi jugoistočni deo Trsta:

— 13. udarna divizija da napada pravcem Jelšane — Sapjane — Brgud radi desnog obuhvata neprijateljeve riječke grupacije i obezbeđenja levog boka glavnih snaga koje su nadirale prema Trstu. Položaje na odseku Cabarska Polica — Železna vrata preuzeće jedinice 26. udarne divizije;

— 26. udarna divizija da na dotadašnjim položajima i položajima preuzetim od 13. udarne divizije zadrži dve brigade radi sprečavanja eventualnog napada neprijatelja, jednom brigadom izvrši obuhvatni manevar Gomanjca i Klane a 11. udarnu brigadu zadrži u rezervi u rejonu Ilirske Bistrice, s tim da jednim bataljonom aktivno dejstvuje u pravcu Podgrada. Posle uništenja neprijatelja grupisanog u rejonu Gomanjca i Klane sve snage orijentisati prema Trstu;

— 19. udarna divizija sa dotadašnjih položaja da dejstvuje pravcem Sv. Matej — Jušići — Jurdani radi obuhvata Rijeke i uništenja neprijatelja na tome odseku, a zatim da se i ona orijentiše prema Trstu;[707]

— 2. dalmatinska proleterska brigada 9. udarne divizije da produži napad na Kastav i sadejstvuje 19. udarnoj diviziji u obuhvatnom manevru Rijeke;

— Kvarnerski odred mornaričke pešadije i Operativni sektor za Istru da što pre napadnu neprijatelja u rejonu Pule i oslobode grad;

— 8. udarna divizija po dolasku na prostor Cerkniško jezero — Prezid da preuzme obezbeđenje desnog boka jedinica koje dejstvuju prema Trstu i aktivno dejstvuje na prostoru Lož — Cerknica — Planina;

— 7. korpus (15. i 18. divizija) da aktivnom odbranom i napadom pravcem Brod na Kupi — Kočevje i Kočevska Reka — Ribnica obezbeđuje desni bok 4. armije na liniji Brod — Kočevska Reka — Ribnica — M. Lašče.

[707] **Iz zadataka postavljenih 19. i 26. diviziji, vidi se da je Štab armije pretpostavljao da će prvo uništiti neprijateljsku riječku grupaciju a zatim osloboditi Trst.**

Iz ovako postavljenih zadataka vidi se da je Štab 4. armije glavne snage koncentrično usmerio prema Trstu, a ostale je angažovao na Riječkom frontu, za obezbeđenje bokova i oslobođenje preostalog dela Istre, sa tendencijom da se deo i tih snaga, po izvršenju zadataka, takođe, uputi prema Trstu. Štab 4. armije je planirao da se još u toku borbi za Trst ceo 9. korpus uputi u pravcu Gorice i Soče da na toj liniji obrazuje zastor, spreči eventualni dolazak neprijateljskih pojačanja iz Italije, kao i da nadirućim savezničkim snagama iz severne Italije, praktično, stavi do znanja da je oblast istočno od Soče pod kontrolom Jugoslovenske armije.

Prethodni događaji ukazuju na to da su pojedini zadaci iz te zapovesti saopšteni nekim jedinicama još u toku 28. aprila, tako da su se njihova dejstva mogla preduzeti već 29. aprila izjutra.[708]

Zapovest Štaba 4. armije od 29. aprila je poslednja skupna, pismena, zapovest tog štaba za riječko-tršćansku operaciju. Pošto su se borbena dejstva brzo razvijala a situacija, pred frontom 4. armije i u Italiji, često menjala, Štab 4. armije je morao da veoma brzo reaguje, pa nije izdavao pismene zapovesti, već je štabovima davao direktna naređenja preko radio-stanica, telegrafa, telefona, a često su pojedini članovi užeg štaba na licu mesta usmeno naređivali šta treba preduzeti.[709]

PODILAŽENJE JEDINICA 9. KORPUSA I 4. ARMIJE TRSTU

(Skica br. 39)

Podilaženje 9. korpusa

Još pre izdavanja opšte zapovesti za oslobođenje Trsta, Štab 4. armije je 28. aprila, na osnovu naređenja Vrhovnog komandanta JA i situacije u severnoj Italiji,[710] naredio Štabu 9. korpusa da koncentriše svoje snage na liniji Kostanjevica — Gorjansko — Pliskavica i

[708] Operativni dnevnik 20. divizije i Knjiga depeša 7. korpusa, depeše br. 63 i 66 od 28. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 19/3 i 6/2, k. 1029-1 i 316; *Oslobodilački pohod na Trst*, str. 248, i M. Babić, *n.d.*, str. 230

[709] Relacija 4. armije za oslobođenje Istre od 28. VII 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/6, k. 312-A.

[710] Toga dana su saveznici izbili na reku Adiđu i čistili Veronu, a radio-stanica Milano je javila da će italijanske snage otpora uskoro osloboditi Veneciju. Agencija Rojter je saopštila da je italijanska vlada, u saglasnosti sa savezničkom komandom, prenela vlast u severnoj Italiji na Severni italijanski komitet oslobođenja, koji se nalazi u Milanu. Prema vestima agencije AFI, generalni sekretar Socijalističke partije Martini tražio je preko radija da Bonomijeva vlada podnese ostavku. Ista agencija je javila da su Nemci odlučili da u severnoj Italiji poštede pristaništa i industrijska preduzeća od razaranja. Toga dana su se, prema vestima švajcarske agencije koje je prenela agencija Rojter, sporazumeli savezнички i itaiijanski vojni predstavnici sa nemačkim vojnim predstavnicima da prestanu neprijateljstva u Pijemontu i Lombardiji i da se nemačke snage predaju Italijanima na mestima na kojima se nalaze. — Knjiga depeša Generalštaba JA, depeša od 28. IV 1945. u 10.30 i 12.00 časova i depeša od 29. IV 1945. u 14.30 časova, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1, k. 46.

otpočne uvodne borbe za Trst, u sadejstvu sa jedinicama **Komande** mesta **u** Trstu. Istovremeno je Štab 4. armije obavestio 9. korpus da **će** i druge snage 4. armije biti, takođe, usmerene **u** pravcu Trsta, **a** 2. brigada 43. divizije je upućena na Nanos, sa zadatkom da dejstvuje prema Trstu i stupi u vezu sa jedinicama 9. korpusa. Zbog posebne važnosti tih dejstava jedinice su morale biti aktivne prema Trstu, bez obzira na čuvanje oslobođene teritorije, a za zaštitu pozadine Štab 9. korpusa je trebalo da organizuje i naoružava jedinice narodne zaštite. Da bi se što pre uspostavila veza sa zapadnim saveznicima, 9. korpus je imao zadatak da manje snage sa radio-stanicama isturi što dalje u pravcu Venecije i da o tome odmah obavesti Štab armije. Pored toga, jedinice 9. korpusa su imale zadatak da spreče pokret neprijateljskih snaga u pravcu Trsta, što pre ovla**daju komunikacijom** Trst — Tržič i **okruže** Trst sa **severozapadne** strane. Kao što se vidi, zadaci 9. korpusa su bili veoma značajni, raznovrsni i veliki.[711]

Odmah po prijemu tih naređenja, Štab 9. korpusa je uputio 30. diviziju prema Trstu. Ona je u toku 28. aprila, gotovo bez dodira sa neprijateljem, izbila na položaje: Škrbina — Gabrovica — Hruševica — Kobdilj. Sa južnog oboda Trnovskog gozda taj manevar je obezbeđivala 31. divizija, orijentisana prema Grgaru, Ravnici, Sempasu i Črničama. Četnici i delovi SDK, iz rejona Postojne, uglavnom su uspeli da pre nailaska 30. divizije umaknu prema Gorici.[712]

U toku 29. aprila jedinice 30. divizije su izbile na liniju Zgonik — Repentabor[713] — Dutovlie a brigade 31. divizije su prešle komunikaciju Vipava — Gorica, u rejonu Ajdovščine, i razmestile se na prostoru Štanjel — Erzelj — Planina.[714]

Podilaženje 20. udarne divizije

Za izvršenje dobijenog zadatka, Štab 20. udarne divizije je 29. aprila rano izjutra izvršio pregrupaciju svojih snaga i kcncentrisao ih u rejonu St. Peter — Ribnica — Knežak.[715]

[711] **Knjiga depeša Štaba 4. armije, depeše br. 1, 2, 3 i 4 od 28. IV 1945. i Operacijski dnevnik 43. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/1 i 27/3, k. 315-A i 1324.**

[712] **Knjiga depeša Štaba 4. armije, depeše br. 5 od 28. IV i br. 6 od 29. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/11, k. 315-A.**

[713] **U 18.30 časova u Repentabor je stigla 19. brigada koja je bez borbe razoružala nemačku posadu. *Zbornik,* XI, knj. 4, str. 624—641.**

[714] ***Zbornik,* XI, knj. 4, str. 624—641; Borbena relacija 4. armije; Borbena relacija i Zapovest 31. divizije od 29. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, 6/6 i 3'5, k. 312, 312-A i 1175.**

[715] **U rejonu Postojne zadržan je 3. bataljon i dve čete 4. bataljona 9. brigade, ojačane vodom tenkova iz 4. tenkovskog bataljona, sa zadatkom da produže sa napadima na neprijatelja u Postojni i obezbeđuju desno krilo 20. divizije sve dok ih ne smene jedinice 29. udarne divizije. — *Zbornik,* XI, knj. 4, str. 661—671; Operativni izveštaj 9. brigade od 7. V 1945; Izveštaj 10. brigade od 16. VI 1945. i Izveštaj 8. brigade od 13. IX 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8, 4/6 i 1/1, k. 1032, 1029-11 i 1030.**

Položaje 10. i 8. udarne brigade u rejonu Ilirske Bistrice preuzela je 11. udarna brigada 26. udarne divizije, koja je imala zadatak da zatvara pravce koji iz rejona Klane vode prema Ilirskoj Bistrici.[716]

U nastupnom maršu prema Trstu, ojačana 20. udarna divizija je formirala dve kolone.[717] Desna kolona je 29. aprila u 11.00 časova krenula iz rejona St. Petera pravcem St. Peter — Cepno — Divača, a leva kolona jedan čas kasnije iz rejona Ribnice pravcem Ribnica — Škofije. Obe kolone su isturile ispred sebe čelna marševska osiguranja sastavljena od tenkovskih, pešadijskih i inžinjerijskih jedinica, radi uništenja manjih neprijateljskih uporišta i jednica u zahvatu nastupnih pravaca, a u slučaju nailaska na jače snage neprijatelja marševska osiguranja su imala zadatak da svojom borbom stvore vreme i prostor za angažovanje glavnine kolone.

U toku pokreta obe kolone nisu naišle na ozbiljniji otpor neprijatelja. Prema podacima kojima je raspolagao Štab 20. udarne divizije, jači otpor neprijatelja očekivao se u rejonu Divače, važne drumske i železničke raskrsnice. Međutim, zbog brzog nadiranja desne kolone, koja je oko 14.00 časova stigla pred Divaču, gde su se 2. bataljon 9. brigade i jedna četa tenkova 4. tenkovskog bataljona razvili za borbu, nemačka posada, jačine oko 40 vojnika sa artiljerijom, bila je iznenađena, pa je desna kolona ubrzo slomila njen slabiji otpor, a neprijatelj se povukao prema Sežani, ostavljajući neoštećene topove i neuništene magacine sa ratnom opremom i hranom.[718]

Saznavši od zarobljenika da se u Sežani nalaze slabije snage neprijatelja, komandant 9. udarne brigade major Vlado Pezelj je tamo uputio svoj 1. bataljon sa četom tenkova. Te snage su se, u 18.00 časova, razvile za borbu severoistočno od Sežane i sela Dane. Neprijatelj je pružio dosta jak otpor i jakom protivoklopnom vatrom je ukočio pokret tenkova. Bataljon je nastavio sa energičnim napadima i oko 20.00 časova je uspeo da slomi otpor branioca i oslobodi Sežanu. Manji broj nemačkih vojnika je uspeo da pobegne prema selu Opčine a na bojištu je ostalo oko 70 poginulih neprijateljskih vojnika. Brzim dejstvima 20. divizija je i tu iznenadila neprijatelja, tako da je u Sežani zaplenila neoštećena skladišta sa hranom, oružjem i municijom. U toku noći neprijatelj je iz rejona Trsta i Općina otvarao snažnu koncentričnu artiljerijsku vatru po oslobođenoj Sežani.[719]

[710] *Zbornik,* XI, knj. 4, str. 528—542; Operativni dnevnik 20. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 19/3, k. 1029-1, i *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 249.

[717] Sastav kolona: desna — 9. udarna brigada, ojačana 4. tenkovskim bataljonom, baterijom motorizovanih brdskih topova i baterijom protivoklopnih topova a leva — 10. i 8. udarna brigada, ojačane 2. tenkovskim bataljonom, artiljerijom i inženjerijom — *Zbornik,* XI, knj. 4, str. 528—542. i 661—671.

[718] *Zbornik,* XI, knj. 4, str. 528—542; Operativni dnevnik 20. divizije i Operativni izveštaj 9. brigade, AVII, arhiva NOP-a. br. reg. 19/3 i 11/12, k. 1029-1.

[719] *Zbornik, XI,* knj. 4, str. 661—671; Operacijski izveštaj i Bojne relacije 9. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 11/2 i 2/1, k. 1030.

Za to vreme je čelo leve kolone izbilo u rejon Škofija, gde tenkovi zbog porušenog mosta nisu mogli da pređu na desnu obalu Reke, pa su se sa 2. bataljonom 10. udarne brigade uputili u rejon Divače. Tu su zanoćili zajedno sa desnom kolonom, a ostale snage 10. brigade su produžile pokret prema Bazovici, obezbeđujući se 4. bataljonom, ojačanim četom tenkova, na pravcu Rodik — Kozina. One su, posle manje borbe, odbacile neprijatelja iz Lokeva, a zatim ga gonile prema Bazovici, gde su jače snage neprijatelja pružile žilav otpor. Za to vreme se 8. udarna brigada na kamionima prebacila u Divaču, odakle je 4. bataljon pridat 9. udarnoj brigadi za operacije na pravcu Sežana — Opčine, 1. i 3. bataljon su upućeni prema Bazovici, pozadi glavnine 10. udarne brigade, sa zadatkom da na najpogodnijem mestu upadnu u Trst, a 2. bataljon je produžio pokret prema Kozini da, u sadejstvu sa 4. bataljonom 10. udarne brigade, osigura levo krilo, bok i pozadinu divizije. Divizijska artiljerija je posela vatrene položaje u rejonu između Divače i Lokeva, spremna da podržava borbu svih jedinica divizije.[720]

Stab 4. armije je 29. aprila uputio Štabu 20. udarne divizije sledeću depešu: »Front u sjevernoj Italiji potpuno se raspao. Englezi svugdje napreduju bez otpora. Drug Tito naređuje da otpočnemo uličnе borbe u Trstu. Naređujemo: napredovati bez zadržavanja, upasti u grad Trst i otpočeti uličnе borbe. Obavještavajte nas redovno o toku pokreta i borbi«.[721]

Da bi Štab armije imao neposredan uvid u situaciju pred frontom 20. divizije, da bi bolje koordinirao dejstva, brže i neposrednije odlučivao o svim problemima koji bi mogli nastati, u njen štab je stigao politički komesar Štaba 4. armije pukovnik Boško Šiljegović. Pošto se i lično upoznao sa situacijom na frontu i dobio podatke o stanju u Trstu, on je istoga dana, 29. aprila, depešom obavestio Štab 4. armije da se prednje jedinice 20. udarne divizije, ojačane tenkovima, nalaze na oko 5 km od Trsta, da će na tom pravcu angažovati 11. udarnu brigadu 26. divizije i da u Trstu vlada opšti nered. Po gradu su istaknute italijanske zastave i neke italijanske grüpe~ Kreću se po gradu i kliču slobodnom italijanskom Trstu. Pukovnik Šiljegović je predložio da se objavi da su jedinice Jugoslavenske ^armije otpočele borbe u okolini Trsta i' u Trstu.[722]

Štab 20. udarne divizije je predveče 29. aprila dao zadatak jedinicama[723] da idućeg dana u 04.00 časa otpočnu sa napadom radi oslobođenja Trsta i da u toku dana, po svaku cenu, upadnu u grad.[724]

[720] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 661—671, 528—542 i 831—843; Izveštaj 8. brigade i Izveštaji 10. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/1, 9/1 i 4/6, k. 1030 i 1029-11; M. Babić, *n.d.*, str. 230.**

[721] **AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 10/11, k. 315-A.**

[722] **AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 10/11, k. 315-A.**

[723] **Knjiga depeša 20. divizije, depeša br. 9 od 29. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 10/11, k. 315-A.**

[724] **Kako su to naređenje shvatili štabovi brigada i bataljona, najbolje ilustruje pismena zapovest Štaba 1. bataljona 8. dalmatinske udarne brigade,**

Jedinice 20. divizije su 29. aprila uveče zauzele polazne položaje za **napad** na neprijatelja na spoljnoj liniji odbrane Trsta, na odseku **Opčine**____Bazovica. Prema Općinama je usmerena desna, a prema **Bazovici** leva kolona 20. divizije.

Borbe na komunikaciji Rijeka — Trst

Po dobijanju depeše od Štaba 4. armije da odmah otpočne uvodne borbe za Trst, Štab 43. divizije je izdao potrebna naređenja 2. i 3. brigadi, a sa 1. brigadom je krenuo najkraćim pravcem za Trst. Međutim, situacija se brzo menjala i Štab 4. armije je, 29. aprila, uputio novu depešu[725] Štabu 43. divizije u kojoj ga je obavestio da se front u severnoj Italiji potpuno raspao, da Englezi napreduju prema Trstu bez otpora i da snage 20. divizije nadiru sa istoka u pravcu Trsta, a zatim je naredio da 43. divizija odmah sa dve prednje brigade upadne u Trst i otpočne sa uličnim borbama. Kako Štab 43. divizije toga dana nije imao vezu sa 2. brigadom, koja se nalazila u selima pod Nanosom, a 3. brigada se nalazila razvučena po batal jonima od vrha Učke, preko Buzeta do šireg rejona Buja, odlučio je da se noću 29/30. aprila prebaci 1. brigadom na severozapadni deo Krasa, između sela Materije i Podgorja, a 3. brigadom da preduzme pokret i da je prikupi na prostoru zapadno od železničke pruge Trst — Pula, oko gornjeg toka reke Dragonje. Time bi se 43. divizija, bez 2. brigade, našla na jugoistočnim prilazima grada Trsta. Na svom putu

od 30. aprila, upućena komandama četa. U njoj se, pored ostalog, kaže: »U vezi naređenja štaba naše Brigade a u vezi borbe za oslobođenje Slovenačkog primorja i Trsta naš bataljon dobio je sledeći zadatak: Napasti neprijatelja koji se nalazi na sektoru u okolici Bazovice. Tačan položaj gdje se nalazi nepoznat je. Njegovo brojno stanje i raspored oružja uopšte nepoznato u pravcu u kome imamo napadati. U vezi toga

NAREĐUJEMO

... nailaskom na neprijatelja, prihvatiti borbu i postepeno napadati neprijatelja, ispitivati njegove snage, raspored i raspored oružja ... energično ga napasti i protjerati ga prema Trstu. U slučaju prodora prema Trstu treba energično goniti neprijatelja, ne dati mu se ustaviti ni u samom gradu. Sto se tiče snabdijevanja hranom i municijom uopšte se ne osvrtati na brigadnu bojnu komoru nego treba biti samoinicijativan i hranu i municiju oteti od neprijatelja. Što se tiče samih uličnih borbi u Trstu, ne osvrtati se na vezu lijevo desno ni s kim nego samo prodirati napred. U slučaju neprijateljskog protunapada povlačenja nema nego treba biti energičan i uporan za oslobođenje grada pa makar se ne vratio ni jedan borac ni rukovodilac. Štab bataljona će se uvijek nalaziti u tijesnoj vezi i u neposrednoj blizini sa četama...« — AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/10, k. 1032.

[725] **U toku 28. i 29. aprila Štab 4. armije imao je slabu vezu sa Štabom 43. divizije. To se vidi iz depeša Štaba armije upućenih ta dva dana Štabu 3. brigade. U njima Štab armije obaveštava 3. brigadu da se radio-stanica 43. divizije slabo čuje i traži da im prenese naređenje da promene radio-stanicu i da sve snage 43. divizije moraju odmah da otpočnu neposredni napad na Trst. — Knjiga depeša 43. divizije, depeše bez broja od 28. i 29. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1, k. 1326.**

prema Trstu, **Štab** 43. divizije je odlučio da uništi neprijateljsku posadu u selu Markovščini i time preseče glavnu komunikaciju koja spaja Rijeku sa Trstom.[726]

Do 20.00 časova 29. aprila sve jedinice 1. brigade 43. divizije stigle su u selo Erjavče, odakle su krenule u pravcu sela Slivja. Plan napada bio je sledeći: 1. i 2. bataljonom napasti i uništiti neprijatelja u selu Markovščini, čija jačina nije bila poznata jer je garnizon bio prolazan i često se menjala njegova jačina, a 3. bataljonom obezbediti taj napad s pravca sela Materije i istovremeno osigurati prelaz preko komunikacije prištapskim jedinicama divizije i brigade. Te jedinice trebalo je da pređu komunikaciju na sredokraći između Materije i Markovščine, a zatim da se prebace u selo Skandanščinu.

U toku noći 29/30. aprila otpočeli su pokreti jedinica. Bataljoni određeni za napad na Markovščinu podišli su objektu za napad sa severne i istočne strane, u obliku potkovice. Zbog buke neprijateljskih vozila koja su se tu zatekla sa trupama i materijalom, na putu za Rijeku, podilaženje je izvršeno neprimećeno od strane neprijatelja. Napad je počeo u 03.00 časa 30. aprila munjevitim udarom oba bataljona, tako da je posle dvadeset minuta borbe Markovščina oslobođena a neprijatelj potpuno razbijen.

Istovremeno je i 3. bataljon iznenadnim napadom oslobodio Materiju, gde je zarobio neprijatelja sa svim motornim vozilima i ratnom opremom.

Da bi oslobodio komunikaciju i ponovo uspostavio saobraćaj između Rijeke i Trsta, neprijatelj je već u 08.00 časova snagama iz **sela** Podgrada i sela Obrova preduzeo protivnapad, ali je odbačen u Obrov. Za to vreme je 3. bataljon iz Materije nadirao prema selu Hrpelju, gde je stupio u vezu sa jedinicama 20. divizije. Tada je Štab 43. divizije dobio obaveštenje od Štaba 4. armije: da je 20. divizija izbila na komunikaciju Trst — Rijeka, u rejon Kozina — Hrpelje; da **se** 9. divizija, sa 3. brigadom 43. divizije, nalazi u pokretu pravcem Buzet — Trst a da 13. divizija napada pravcem Ilirska Bistrica — **Sapjane.** Istovremeno je naređeno Štabu 43. divizije da stupi u vezu **sa** tim snagama i da produži sa čišćenjem komunikacije Trst — Rijeka.

Podilaženje 9. udarne divizije

Napad jedinica 9. divizije prema Matuljama povoljno se razvijao. Međutim, 28. aprila uveče Štab 9. divizije dobio je depešom naređenje od Štaba 4. armije da, s obzirom na situaciju u severnoj Italiji, odmah orijentiše glavninu svojih snaga opštim pravcem Buzet — Trst i, u sadejstvu sa snagama 43. divizije, započne uvodne borbe za Trst. Za produženje dejstava na pravcu Opatija — Matulje — Kas-

[726] **Bojne relacije 43. divizije; Knjiga depeša 44. divizije, depeša od 29. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 25/3 i 3/1, k. 1324 i 1326; *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 224.**

tav Štab 9. divizije trebalo je da ostavi samo manje zaštitnice, a Kvarnerski odred mornaričke pešadije da uputi u pravcu Pule i da je oslobodi, ali da već odmah otpočne uvodne borbe za Pulu.[727]

Štab 9. divizije je to isto veče izdao zapovest[728] za usiljeni marš divizije pravcem Buzet — Trst. Osećajući opasnost od okruženja, neprijatelj je otpočeo sa izvlačenjem glavnine svojih snaga iz južne i zapadne Istre. Zbog toga je Štab 9. divizije odlučio da uz put uništi neprijateljske garnizone i jedinice na koje bude naišao.

Po toj zapovesti jedinice 9. divizije dobile su sledeče zadatke:

— 2. dalmatinska proleterska brigada, posle oslobođenja Ičića.[729] delom snaga da preuzme položaje od 3. dalmatinske udarne brigade prema Matuljama;[730]

— 3. dalmatinska i 4. splitska udarna brigada da 29. aprila napadnu glavninu nemačkog 1047. pešadijskog i 237. artiljerijskog puka, koji su se u pokretu iz Pule preko Sv. Nedelje zadržali u rejonu Šušnjevice,[731] sa namerom da se preko Boljunskog polja probiju prema Rijeci. Po uništenju tog neprijatelja, brigade su imale zadatak da preko Buzeta produže pokret prema Trstu, usputno brzo i najenergičnije savlađujući neprijateljske garnizone;

— Artiljerijski divizion da se kreće sa 4. splitskom brigadom i podržava je do savlađivanja neprijatelja u rejonu šušnjevice, a zatim da pređe u sastav 3. dalmatinske brigade radi njene podrške.

Borcima je ukazano na ogromnu važnost i značaj predstojećih zadataka i zato se od njih tražilo potpuno zalaganje u izvršavanju istih. S obzirom na to da je predstojalo nastupanje kroz krajeve koje je neprijatelj poseo dosta gustom mrežom svojih garnizona, štabovima je ukazano na mogućnost brze intervencije neprijateljske pešadije i oklopnih jedinica, zbog čega je bilo potrebno da se jedinice stalno osiguraju, kako u pokretu tako i na logorovanju, razvijajući intenzivnu obaveštajnu delatnost. Za prikupljanje podataka o neprijatelju preporučeno je da se široko koristi spremnost za usluge mesnog stanovništva, koje je na svim mestima oduševljeno dočekivalo jedinice Jugoslovenske armije i sa velikim raspoloženjem dobrovoljno

[727] **Knjiga depeša 9. divizije, depeše br. 0228 i 0428 od 28. IV 1945. i 0628 od 29. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/1, k. 844.**

[728] **Zapovest Štaba 9. divizije od 28. IV 1945. u 23.00 časa, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 13/1, k. 843.**

[729] **Ičići su oslobođeni to isto veče.**

[730] **Tom zapovesti je bilo predviđeno da 2. brigadu uskoro smene jedinice Operativnog sektora za Istru ili Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije, pa da se i ona uputi prema Trstu. Međutim, od toga se odustalo i ona je i dalje ostala na tom odseku.**

[731] **U momentu pisanja te zapovesti, Štab 9. divizije još nije bio obavešten o dejstvima 4. splitske brigade, koja je to veče napala i nanela velike gubitke zaštitnici nemačkog 1047. puka u momentu nastavljanja povlačenja iz rejona sela Šušnjevice. — Operacijski izveštaj Štaba 4. splitske brigade od 8. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/5, k. 847.**

se prihvatalo svih zadataka koji su bili od koristi za jedinice Jugoslovenske armije, od vodiča pa do aktivnog učešća u borbi.

S obzirom na sve veće udaljavanje od baza za snabdevanje, Štab 9. divizije je ukazao i na potrebu štedljive upotrebe municije u borbi, jer je predviđao da će dotur municije biti otežan.

Pregrupacija snaga 9. divizije otpočela je u toku noći 28/29. aprila: 2. dalmatinska proleterska brigada je preuzela položaje prema Kastvu a u toku dana je ojačana jednim bataljonom Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije; na Veloj i Maloj Učki se 29. aprila prikupila 3. dalmatinska udarna brigada a u rejonu Sušnjevice 4. splitska udarna brigada. Artiljerijski divizion[732] je upućen preko Plomina, takođe, u rejon Sušnjevice. Radi veće udarne moći 9. divizije, Štab 4. armije je istu ojačao sa četiri tenka i samohodnom baterijom (dva topa montirana na tenkove tipa »Stjuart«), koji su u toku 29. aprila prebačeni iz Crikvenice u Mošćeničku Dragu.[733]

Istovremeno su se i delovi nemačkog 1047. pešadijskog i 237. artiljerijskog puka prikupili u rejon Vranja — Boljun a nemački 1218. bataljon za osiguranje u rejon sela Cerovija.[734] Te snage su imale zadatak da iz pozadine napadnu jedinice 9. divizije u rejonu Opatija — Volosko — Rukavac i da se probiju u širi rejon Rijeke. Međutim, koncentracijom 3. dalmatinske i 4. splitske udarne brigade u rejonu Vela Učka — Sušnjevica, situacija se znatno izmenila i kvalitetno pogoršala za neprijatelja. Naime, 29. aprila oko 14.00 časova 3. dalmatinska brigada, koristeći ispresecano i pošumljeno zemljište, prikriveno je podišla a zatim silovito i iznenadno napala na drugi ešelon nemačkog 1047. puka, koji se nalazio na komunikaciji Vranja — Boljun. Raspolažući većim brojem artiljerijskih oruđa, neprijatelj je pokušavao da odbije napad, ali su mu se jedinice 3. dalmatinske brigade približile na takvo odstojanje da je upotreba artiljerijskih oruđa bila onemogućena. Primenjujući obilazne i obuhvatne manevre i frontalne napade, 3. brigada je ispresecala neprijateljske snage, sprečila mu odstupnicu, razbila ga i većim delom uništila. Samo se manji deo neprijateljskih snaga bežanjem uspeo

[132] **Pošto su se tovarna grla Artiljerijskog diviziona 9. divizije još nalazila na osrtvu Cresu, divizion nije bio sposoban za pokret izvan komunikacija. — Istorija Artiljerijske brigade 9. divizije, posleratna obrada kapetana Vojmira Kljakovića, ratnog komandanta tog diviziona, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8, k. 843-A.**

[733] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 641—653; Relacija 9. divizije za oslobođenje Istre; Bojna relacija 2. dalmatinske proleterske brigade i Knjiga depeša 9. divizije, depeša br. 0729 od 29. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 15/2, 3/5 i 2/1, k. 843, 846-A i 844.**

[734] **Taj bataljon je osiguravao železničku prugu Divača — Pula na delu I.upoglav — Vodnjan. Njegova komora je 23. aprila krenula prema Lupoglavu, ali je zaplenjena u rejonu Boljunskog polja. — Knjiga depeša 43. divizije, depeša br. 7 od 24. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1, k. 1326. U *Oslobodilačkom pohodu na Trst*, str. 250, pogrešno je naveden datum — 26. april.**

spasti i probiti za Lupoglav, gde se priključio svome prvom ešelonu **i preko Male** Mune i Mune Vele nastavio pokret za Rijeku.[735]

Borba je završena oko 19.00 časova i u njoj je zarobljeno 316 **a poginula** su 424 neprijateljska vojnika, među kojima 5 oficira i 17 **podoficira.** Brigada je imala 5 poginulih i 15 ranjenih boraca.[736]

Ne zadržavajući se, 3. dalmatinska udarna brigada je u toku noći 29/30. aprila nastavila nastupanje prema Trstu. Iako fizički zamorena, zbog velikih napora u stalnim pokretima i borbi, njen moral i borbenost su bili na visini. Bez većeg zadržavanja, ona je pročistila ranija neprijateljska uporišta u Lupoglavu i Roču a 30. aprila izjutra oslobodila Buzet. Demoralisane porazom kod Vranja i Boljuna, usputne posade neprijatelja, na pravcu nastupanja 3. brigade, neorganizovano su se povlačile ili su se posle kraće borbe predavale.[737]

U toku 29. aprila jedinice 4. splitske udarne brigade prikupljale su se u rejon Šušnjevice[738] radi ubrzanog pokreta prema Trstu. Tu je Štab brigade dobio obaveštenje da se jedna neprijateljska kolona, nepoznate jačine, kreće od Pazina prema Boljunu. To je bio nemački 1218. bataljon za osiguranje, jačine oko 500 vojnika sa tri protivavionska topa i dva minobacača. On se prikupio u selu Cerovlju, odakle je 29. aprila izjutra uputio svoju 4. četu za Buzet, sa zadatkom da tamo sačeka bataljon, a sa glavninom se posle podne istoga dana uputio ne za Buzet, već u pravcu Vranje. Bataljon je verovatno dobio zadatak da krene u pomoć koloni nemačkog 1047. puka koju je napala 3. brigada u rejonu Vranja — Boljun. U susret tom bataljonu je Štab 4. brigade uputio svoj 1. bataljon. Cetu automatičara i Izvi-

[735] **Glavnina nemačkog 1047. pešadijskog i 237. artiljerijskog puka krenula je 24/25. aprila iz Pule prema Rijeci. Komandant 1047. puka je predložio marš--rutu preko Pazina, ali se sa njom nije složio komandant 97. armijskog korpusa, već je naredio da kolona krene pravcem: Pula — Labin — Sv. Nedelja — Vela Učka — Rijeka. Pošto je Učka bila posednuta od jedinica 9. i 43. divizije, koje su aktivnim dejstvima nanosile osetne gubitke pomenutim pukovima, korpus je izmenio marš-rutu, tako da je kolona stigla u Rijeku tek 1. maja, ali, prema priznanju komandanta 1047. puka, sa svega 75%> borbene snage. — *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 219.**

™ **U toj borbi 3. brigada je zaplenila: 24 topa raznih kalibara, 2 minobacača, 11 mitraljeza, 39 puškomitraljeza, 6 automata, 405 pušaka i veće količine municije i celokupnu komoru — 6 kamiona, 3 putnička automobila, 6 motocikla, 71 bicikl, 93 dvoprežna kola, 191 konja, 4 radio-stanice i velike količine odeće, obuće, hrane i druge ratne opreme. — Bojna relacija, Operativni izveštaj i Operativni dnevnik 3. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 15/1, 45/1 i 18/1, k. 845-A.**

[737] ***Zbornik,* XI, knj. 4, str. 641—653; Operacijski izveštaji i Bojne relacije 3. brigade, Operacije 9. divizije za oslobođenje Cresa, Lošinja, Istre i Trsta i Relacija 9. divizije za oslobođenje Istre, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 13/1, 29/1, 45/1, 15/1, 12/2 i 15/2, k. 845 i 843; *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 250.**

[738] **Do 18.00 časova 4. brigada se nije uspela cela prikupiti (ne računajući njen 3. bataljon, koji se nalazio u rejonu Dubrovnika), jer su se neki njeni delovi nalazili na udaljenosti većoj od 25 km od Šušnjevice. Bojne komore i intendantura vrlo sporo su se kretale jer nisu imale nijednog konja, već se prebacivanje vršilo seljačkim kolima. — Knjiga depeša 4. brigade, depeša br. 65 od 29. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/2, k. 844-A.**

đačku četu. Oni su u 22.30 časa u rejonu sela Paza napali 1218. bataljon za osiguranje i u borbi koja se vodila sve do 05.00 časova 30. aprila, kombinujući bočne udare i dejstva iz pozadine sa frontalnim napadima, okružili ga, a zatim ga potpuno razbili i uništili.[739]

U međuvremenu je 4. četa nemačkog 1218. bataljona za osiguranje stigla u Buzet, gde je saznala za uništenje svoga bataljona, posle čega je samoinicijativno krenula za Trst. Ali je i nju pristigla motorizovana prethodnica 9. divizije i posle kraće borbe u rejonu sela Dekani je razoružala.

NEPOSREDNE PRIPREME KOMANDE MESTA TRST ZA ORUŽANI USTANAK I POČETAK BORBI U TRSTU

(Skica br. 40)

Sa približavanjem jedinica 4. armije Trstu kod neprijatelja u gradu je zavladao haos i Stab 9. korpusa je naredio svojoj ilegalnoj Komandi mesta Trst da otpočne sa ustankom. Jedinice Komande mesta su bile spremne i nestrpljivo su očekivale čas za početak borbe. Na prilazima Trstu već su se čule borbe jedinica 4. armije. U 18.00 časova 29. aprila Komanda mesta Trsta je izdala pismeno naređenje svim štabovima sektora, na slovenačkom i italijanskom jeziku, da drže jedinice mobilisane i spremne i da do krajnjih mogućnosti povećaju raznovrsne vojne akcije. Čim stupe u dodir sa jedinicama 4. armije, koje se naglo približavaiu gradu, da im se odmah pridruže i sadejstvuju u oslobođenju mesta.[740]

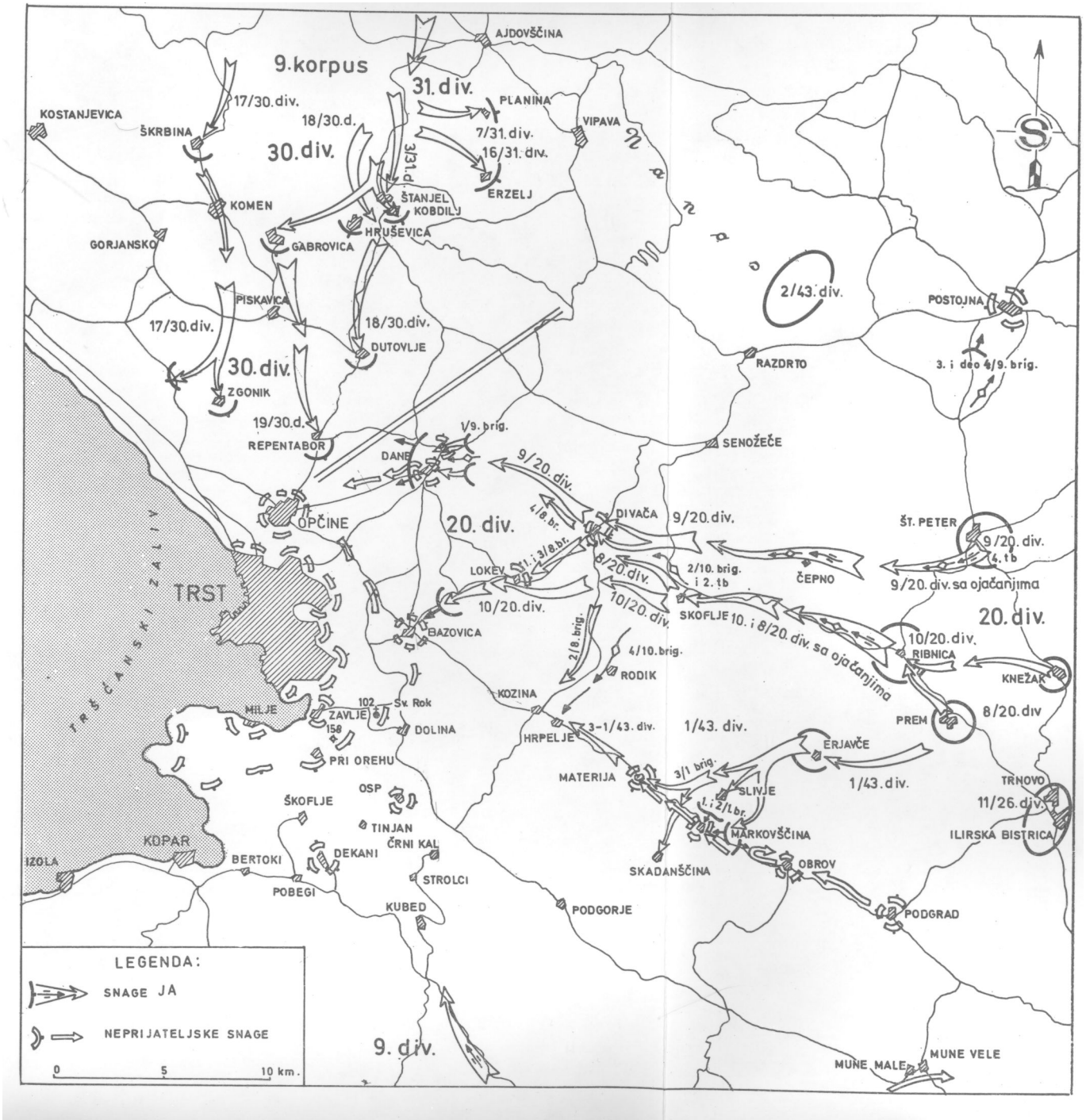
Italijanska fašistička milicija i pripadnici raznih fašističkih jedinica (10. MAS flotile, brigade crnih košulja, gradske straže i dr.), koji su do tada bez rezerve sarađivali sa nemačkim vlastima, pokušali su da se spasu skidajući kompromitovanu uniformu i većim delom su ušli u tzv. Nacionalni komitet oslobođenja (Comitato di Libera-

739 poginulo je oko 200 a zarobljeno isto toliko nemačkih vojnika. Jedinice 4. brigade su imale 3 poginula i 14 ranjenih boraca. Jedinice 4. brigade su zaplenile: 3 topa, 2 minobacača, 5 mitraljeza, 29 puškomitraljeza, 10 automata, 240 pušaka, 3 kamiona, 2 putnička automobila, 4 motocikla, 28 kola sa konjskim zapregama i veće količine municije, hrane, odeće, obuće i druge vojne opreme. Govoreći o tome porasu, neprijatelj kaže: »Uveče istoga dana, posle pada mraka, bio je onemogućen dalji pokret bataljona usled vatrenog prepada od strane partizana na njegovu vozeću kolonu kod Paza. U toku noći bataljon je stalno bio napadan od jakih partizanskih snaga i potpuno razbijen. Moralo je biti velikih gubitaka. Jedan njegov ostatak, oko 25 ljudi, uspeo je da se povuče, ali je ujutru 30. aprila bio bez borbe zarobljen kod Gologorice. Drugi deo bataljona, sa komandantom, stigao je do Pazina, gde je posle nekoliko dana kapitulirao«. — *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 250; *Zbornik,* XI, knj. 4, str. 641—653; Knjiga depeša 4. brigade, depeša br. 67. i Knjiga depeša 9. divizije, depeša br. 68 od 30. IV 1945; Vojnooperativni izveštaj 1. bataljona 4. brigade od 3. V 1945. i Izveštaj 4. brigade od 8. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/2, 6/1, 10/8 i 10/5, к. 844-A, 844, 847-A i 847.

[740] *Zbornik,* XI, knj. 4, str. 467—468; Knjiga depeša Štaba 4. armije, depeša br. 4 i 6 od 29. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/11, к. 315-A.

Skica br. 39

PODILAŽENJE JEDINICA 9. KORPUSA I 4. ARMIJE TRSTU 29. IV 1945.

zione Nazionale — CLN). Taj komitet je organizovao i neke naoružane grupe, navodno radi borbe protiv nemačkih snaga, a u stvari da bi od njih preuzeo vlast mirnim putem. Njemu je nemački komandant grada~gener1irLinkenbah (Linkenbach) formalno predao grad već 27. aprila, bez ikakvog oštećenja. Verovatno da je rukovodstvo CLN, na čijem su se čelu u Trstu nalazili župan Čezare Panjini (Cesare Pagnini) i brodovlasnik Kozulič (Cosulich), dalo obećanje da neće napadati nemačke jedinice. Tako su grupe CLN, uz pomoć mesne policije, 28. aprila posle podne počele sa preuzimanjem važnijih objekata u centru Trsta. Samo je na nekoliko mesta došlo do neznačajnog sukoba sa SS jedinicama koje nisu htele da prihvate naređenje o predaji grada. Do drugih sukoba sa nemačkim jedinicama nije dolazilo, i one su mirno prolazile pored njih. Svoj »neutralni« stav su jedinice CLN zadržale i za sve vreme dok su jedinice 4. armije i Komande mesta Trsta, zajedno sa svim rodoljubivim stanovništvom Trsta, vodile krvave borbe u gradu.[741]

Tršćansko stanovništvo, a pre svega radni narod Trsta i njegova omladina, nesebičnu i veliku pomoć su pružili jedinicama 4. armije u borbi za oslobođenje svoga grada. Tada je antifašistički pokret u Trstu bio osnovna politička i vojnička snaga spremna za izvršenje i najsloženijih zadataka. Razvojni put do toga stepena nije bio ni lak ni vremenski kratak. Politički i ideološki svesne snage, a pre svega komunisti, uložili su mnogo truda da okupe oko sebe sve rodoljube antifašistički raspoložene. Još u toku leta 1941, u Trstu su obrazovane prve organizacije slovenačke Osvobodilne fronte. One su se u 1942. godini povezale sa italijanskim antifašistima iz italijanske organizacije Radničko bratstvo (Fratellanza operaia) a od 1943. godine Radničko jedinstvo (Delavska enotnost — Unita operaia). Prvi zadaci tih organizacija su bili: okupljanje stanovništva na antifašističkoj bazi, formiranje uličnih, kvartovskih i rejonskih odbora, prikupljanje oružja, sanitetskog i drugog materijala a počelo se i sa manjim napadima na pripadnike italijanske fašističke vojske. U toku rata su te organizacije stalno jačale a akcije su bivale sve češće i značajnije. Kroz takav rad i borbu one su se omasovile, pa se javila potreba da se sve italijanske antifašističke organizacije ujedine u Nacionalni front (Fronte Nazionale), slično slovenačkoj Osvobodilnoj fronti.

Sa kapitulacijom fašističke Italije antifašistički pokret u Trstu se znatno omasovio. Veliki broj istinskih boraca italijanskog naroda stupio je u Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije. Koordiniranim radom Okružnog komiteta KP Slovenije za Trst, italijanskog komiteta Radničkog jedinstva i Okružnog odbora Osvobodilne fronte, u

[741] ***Oslobodilački pohod na Trst,*** **str. 257. i 273; »Comitato di Liberazione Nazionale«, elaborat dr Juraja R. Arnerića od 17. V 1945 (ubuduće: Elaborat dr J. R. Arnerića); Relazione sulla somossa a Trieste (Izveštaj o ustanku u Trstu organizacionog sekretara IV sektora Maula Bruna-Danila) od 2. VI 1945 (ubuduće: Izveštaj M. Bruna-Danila), AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/8 i 1/8, k. 314.**

aprilu 1944. počinju da se formiraju ilegalne radničke udarne grupe a kasnije čete i bataljoni. Njima je neposredno rukovodio Okružni komitet KPS za Trst.

U početku je Trst bio podeljen na osam rejona, a svaki rejonski odbor je imao svoga vojnog komandanta, koji su svi zajedno sačinjavali Gradsku vojnu komisiju. Pored njih, u mnogim većim fabrikama, preduzećima i ustanovama su, takođe, postojali odbori sa vojnim komandantima. Tako je Brodogradilište »S. Marko« imalo Fabrički odbor i 19 odeljenjskih odbora.

Da bi se oružani pokret, koji se sve više širio, što čvršće organizovao, Štab 9. korpusa NOVJ je 1. avgusta 1944. formirao Komandu mesta Trsta, a da bi održavao što neposredniju i bržu vezu sa njom, 5. oktobra 1944. ubacio je u Trst posebnu ilegalnu radio-stanicu, sa radio-telegrafistom Borisom Mozetičem. Iako je radila u teškim uslovima, ta radio-stanica je uspela da se održi u Trstu do oslobođenja. Izbegavajući potere neprijatelja, ona je stalno menjala mesto emitovanja, talasnu dužinu i vreme rada. Preko nje je, 28. aprila posle podne, Komanda mesta Trsta primila naređenje od Štaba 9. korpusa da sa jedinicama pređe u napad.

U toku februara 1945, štab 9. korpusa je izvršio reorganizaciju svojih jedinica i štabova u Trstu. Grad je podeljen na četiri sektora a svaki sektor[742] je imao svoj štab i po dva bataljona, osim 2. sektora, koji je imao i jednu samostalnu četu. Ukinuta je Gradska vojna komisija, tako da se Komanda mesta Trsta, preko štabova sektora, naslanjala na mnoge antifašističke radne slojeve Trsta. Do početka ustanka ona je preko sektorskih štabova uspela da organizuje šesnaest bataljona i jednu samostalnu četu. Ukupno je bilo oko 3.000 boraca za oko 500 pušaka.[743]

U toku opšteg napada na neprijatelja u Trstu, tome snažnom i dobro organizovanom vojnom jezgru pridružile su se nove hiljade boraca od građana Trsta, koje su se naoružavale zaplenjenim oružjem.

Na osnovu naređenja Štaba 9. korpusa od 23. marta, u aprilu je Komanda mesta Trsta izradila plan napada svih jedinica u unutrašnjosti grada i plan za sadejstvo sa jedinicama -Jugoslovenske armije koje će spolja napadati na grad. Taj plan je obuhvatao pripreme do početka napada, dejstva do ovlađivanja određenim objektima i držanje

[742] U svakom sektoru je formirana posebna akcijaška grupa, koja je imala prvenstveni zadatak da nabavlja oružje. Takva jedna grupa je, 23. III 1945, napala kvesturu gde je zaplenila 1 mitraljez, 2 automata i 6 pušaka, a druga grupa je, 28. III 1945, pri napadu na jednu garažu zapalila 8 kamiona i trideset kola gumenih kaputa. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 467, napomena 2.

[743] — U 1. sektoru (Barkovlje, Rojan i deo centra Trsta) dva bataljona i samostalna četa — 445 boraca; u 2. sektoru (centar Trsta, Sv. Ivan, Sv. Alojz i Lonjer) šest bataljona — 1.000 boraca; u 3. sektoru (Sv. Andrej, deo obale, Sv. Jakob i Rocol) četiri bataljona — 850 boraca, i u 4. sektoru (Skedenj, deo obale, Kolonkavec, Katinara, Sv. Ana) četiri bataljona — 600 boraca. — Referat o ustanku u Trstu od Borisa Mozetiča, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8, k. 314; S. Petelin, *Osvoboditev Slovenskega primorja*, str. 176. i 177; *Istra i Slovensko primorje*, Beograd 1952, str. 524, 530, 533 (ubuduće: Istra i Slovensko primorje), *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945*, str. 950.

istih do pristizanja jedinica Jugoslovenske armije. Uputstvo za početak borbe Komanda mesta Trsta je uručila štabovima sektora 26. aprila, s tim da će tačno vreme opšteg napada odrediti naknadno. Na inicijativu Osvobodilne fronte, noću 13/14. aprila je održan zajednički sastanak predstavnika svih slovenačkih i italijanskih antifašističkih organizacija na kome je izabran Slovenačko-italijanski antifašistički izvršni odbor (SIAIO), koji je sa svoje prve sednice uputio poziv svima Italijanima i Slovencima u Trstu za borbu protiv okupatora. Takvim svojim organizovanim, upornim i neprekidnim radom antifašističke organizacije u Trstu su izvršile sve potrebne političke i vojne pripreme i spremno dočekale opšti napad, u kome je stanovništvo Trsta masovno učestvovalo.[744]

Kada je već bilo očigledno da je dan oslobođenja blizu, nacionalistički i profašistički elementi u Trstu, na inicijativu prefekta i drugih kolaboracionista, pokušali su da preko CLN na miran način preuzmu vlast od nemačke komande u svoje ruke. Oni su preko letaka pozivali sve fašističke oružane formacije, koje su do tada služile okupatoru, radile protiv interesa sopstvenog naroda i mučile ga, da zadrže oružje i preuzmu kontrolu nad javnim zgradama i industrijskim objektima. Time se CLN potpuno kompromitovao pred čitavim slobodarskim masama Trsta. Kada je nemački komandant Trsta 27. aprila formalno predao vlast italijanskom CLN, isto veče je Komanda mesta Trsta, koja se nalazila na Kolonkavecu (Coloncavez), u jugoistočnom predgrađu Trsta, naredila svim štabovima sektora da budu spremni za dejstva, a 28. aprila je naredila da se razoružaju sve jedinice koje su sarađivale sa nemačkim vlastima. Veći deo tih jedinica je bez otpora položio oružje, a sasvim mali deo se povukao u centar grada, pod zaštitu nemačkih jedinica. Do kraja dana pod kontrolom jedinica Komande mesta Trsta nalazili su se Kolonkavec, Skedenj, Sveti Alojz i severni deo Barkovlja.[745]

[744] **Naređenje Štaba 9. korpusa Komandi mesta Trsta od 23. III 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/1, k. 537; *Istra i Slovensko primorje,* str. 534. i 564; Janko Jeri, *Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni,* Ljubljana 1961, str. 67. (ubuduće: J. Jeri, n.d.).**

[745] **Borci 1. sektora su vodili žestoke borbe u severnom delu Trsta, jurišajući na nemačke bunkere u Barkovljima i oko Trstenika, gde se nalazila posada radio-stanice. Jedinice 2. sektora su dejstvovale u zapadnom i centralnom delu grada. One su zauzele nemačku kasarnu kod Svetog Ivana i zgradu opštine na Trgu jedinstva, a napadale su i na nemačku posadu u Kuli svetog Justina, ali im nije uspelo da je savladaju. Snage 3. sektora slomile su otpor neprijatelja, uglavnom, u zapadnom i jugozapadnom delu mesta kod fabrike ulja Gazlini, u Arsenalu, Brodogradilištu »Sveti Marko«, Centralnoj bolnici i kasarni Crnih brigada. Pripadnici 4. sektora zauzeli su u južnom delu Trsta livnicu liva i rafineriju Sveti Saba. Borci toga sektora su osvojili i zloglasni koncentracioni logor Rižarnu, kao i bunkere u Zavlju, na putu za Kopar i Pulu, posle čega su razoružali oko 600 nemačkih vojnika koji su dolazili iz Istre. Kod Katinare (Cattinara), u jugoistočnom predgrađu Trsta, oni su razoružali još oko 2.000 nemačkih vojnika. — *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 272—276; Pismena izjava Valentina o radu 2. sektora u Trstu; Referat o ustanku u Trstu, od Ferluga Vladislava-Vojkota; Izveštaj M. Bruna-Danila, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/8 i 1/8, k. 314.**

Sledeča dva dana, 29. i 30. aprila, jedinice Komande mesta Trsta prešle su u opšti napad na čitavoj teritoriji grada. One su ubrzo zauzele mnoge objekte i razoružale kvislinške vojnike.[746]

Postignuti rezultati najbolje svedoče o kvalitetu izvršenih pripre ma a masovno učešće stanovništva Trsta u oslobođenju svoga grada najrečitiji je dokaz njihovih težnji, kao i da se terorom, nasiljem i policijskom stegom ne može ugušiti želja naroda da se bori za svoju slobodu.

Dok su jedinice Komande mesta Trsta 29. i 30. aprila vodile borbe u Trstu zauzimajući važne raskrsnice ulica, fabrike i druge objetke i oslobađajući pojedine delove grada, neprijatelj je pružao žestok otpor na spoljnoj liniji odbrane, ali nije mogao da zadrži napad snaga 4. armije i 9. korpusa. Na kraju dana 29. aprila, jedinice ojačane 20. udarne i 30. divizije su se nalazile na oko pet kilometara istočno i severno od Trsta. Njihova unutrašnja krila bila su usmerena prema Općinama.

OSLOBOĐENJE TRSTA I SLOVENAČKOG PRIMORJA

Okruženje Trsta 30. aprila

(Skica br. 41)

Štab 9. korpusa, koji se nalazio u Štanjelu, u smislu armijske zapovesti od 29. aprila, naredio je 30. aprila 31. diviziji da izbije na komunikaciju Trst — Tržič, oslobodi Goricu i Tržič i posedne donji tok Soče, a 30. diviziji da sa severne i severozapadne strane, u sadejstvu sa 20. udarnom divizijom, napadne neprijatelja u Općinama i Trstu.[747]

Izvršavajući te zadatke, prema Gorici je upućena 7. udarna brigada a prema Tržiču glavnina 31. divizije. Do kraja dana 7. udarna brigada je izbila jugoistočno od Gorice, u rejone sela Renče i Miren, gde se pripremala da je sledećeg dana oslobodi od neprijatelja; 3. udarna brigada se preko Komena uputila za Opatje Selo a 16. brigada, takođe preko Komena, prema Nabrežini, gde je izbila na komunikaciju Trst — Tržič. Time su neprijatelju u rejonu Trsta sve veze kopnenim putem bile presečene.[748]

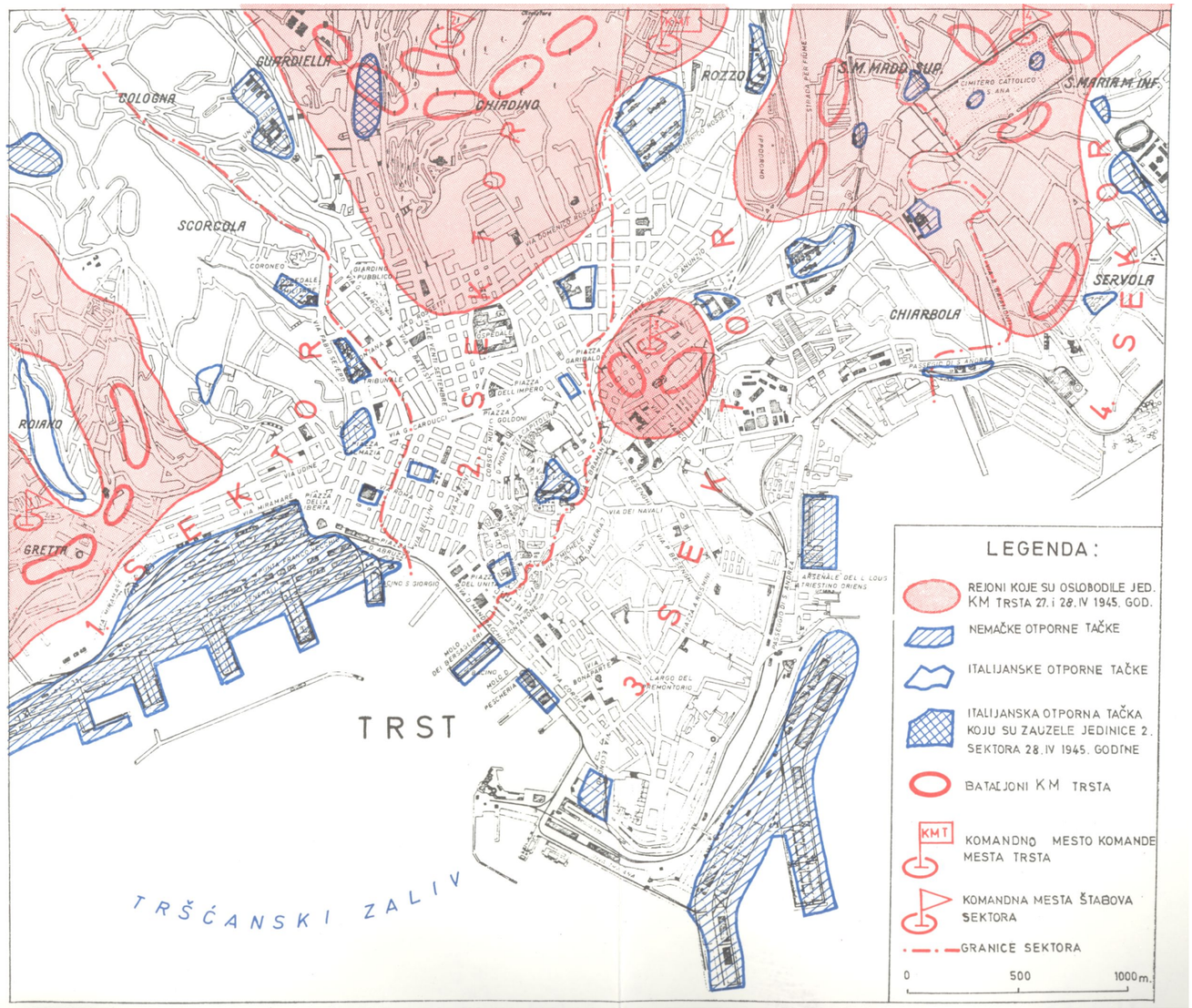
[746] **Sa razvojem borbi za oslobođenje Trsta jedinice Komande mesta Trsta su se višestruko uvećale i 1. i 2. maja su veoma efikasno sarađivale sa jedinicama 4. armije, koje su sa više pravaca upale u Trst okićen jugoslovenskim i italijanskim zastavama sa petokrakom zvezdom. —** ***Isto.***

[747] **Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 7 od 30. IV 1945. i Borbena relacija 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/11 i 1/2, k. 315-A i 312.**

[748] **U dejstvima prema donjem toku reke Soče savezn ička avijacija je zabunom mitraljirala jedinice 31. divizije, pa su štabovi 9. korpusa i 4. armije tražili da se savezn ička avijacija ne angažuje istočno od Soče. — Knjige depeša 4. armije, depeše br. 7, 8, 9 i 74 od 30. IV 1945. i Borbena relacija 31. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/11, 4/1 i 6/6, k. 315-A, 46 i 312-A,**

Skica **br.** *40*

RASPORED JEDINICA KOMANDE MESTA U TRSTU I NEPRIJATELJA OD 28. IV DO 1. V 1945.

Nastavljajući nastupanje prema Trstu, 30. divizija je 17. brigadom krenula iz Repentabora i posela položaje na liniji Gorka — jugozapadni deo sela Briščiki, čime je zatvorila komunikacije koje iz Trsta vode za Miramar i Prošek, kao i komunikaciju Opčine — Prošek. Brigada je imala zadatak da preko Barkovlja (Barcolo) upadne u Trst. Već oko 08.00 časova, ona je, posle kraće borbe, odbacila nemačku motorizovanu kolonu koja se iz Trsta uputila prema Prošeku. U toku poslepodneva, oko 16.00 časova, 3. bataljon 17. brigade se spustio u Barkovlje, odakle je bataljon 1. sektora Komande mesta Trsta proterao neprijatelja.[749]

Nastojeći da zadrži kontrolu nad komunikacijom Trst — Tržič, neprijatelj je u toku celoga dana iz rejona Kontovela i sa torpiljarki iz tršćanske luke artiljerijskom vatrom obasipao položaje brigade. Međutim, brigada je čvrsto držala posednute položaje u svojim rukama i nije dozvolila neprijatelju da se izvuče u pravcu severozapada.[750]

U 02.30 časa je 19. udarna brigada krenula prema selu Općinama. Ona je oko 05.00 časova **proterala** manje delove neprijatelja, a zatim je desnim krilom izbila do kasarne kod k 297, odakle je neprijatelj pružao veoma jak otpor. Na levom krilu ie zauzela železničku stanicu u severnom delu Opčina odakle se, oko 08.00 časova, probila kroz odbranu neprijatelja do same crkve u centru Opčina. Njeno dalje nadiranje je zadržala nemačka posada snažnom vatrom iz bunkera i okolnih zgrada. Posle toga neprijatelj je preduzeo protivnapad radi odsecanja jedinica 19. udarne brigade, koje su se, u vidu klina, probile u centar Opčina. Da bi to izbegla, bripada se povukla na položaje k 297 — poljska železnička stanica Opčine. Tada su preko Repentabora počeli da pristižu i delovi 18. udarne brigade, koji su smenili jedinice 19. udarne brigade. Po izvršenoj smeni 19. brigada je oko 14.30 časova dobila naređenje da se, obilazeći Oočine sa zapadne strane, preko k 297, Openskog hriba i predgrađa Rojan (Roiano) probije u Trst. Brigada se prikupila i oko 19.30 časova krenula određenim pravcem. Na čelu brigade se nalazila udarna grupa snažne vatrene moći (80 boraca sa 20 puškomitralieza, 2 mitralieza i 2 minobacača), koja se provukla kroz nemačku odbrambenu liniiu, a zatim ju ie delom snaga napala iz pozadine. Ostale snage brigade su, bez dodira sa nenriiateliem, u 24.00 časa stigle u Roian. fde su posele položaje, među koiima i nadvožniak u Ulici Udine (Via TTdine). Sa tih položaja je 19. brigada vatrom automatskog oružja efikasno kontrolisala sve pravce koji od železničke stanice i pristaništa u severnom delu tršćanske luke vode prema severnom delu Trsta.[751]

[749] **Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 10 od 1. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/11, k. 315-A.**

[750] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 494—504. i 624—641.**

[751] **Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 10 od 1. V 1945, i Depeša komandanta GŠ Slovenije br. 56 od 30. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/11 i 1-173/1, k. 315-A i 30; Radosav Isaković Rade, *Kosovelova brigada*, Ljubljana 1973, str. 747—750.**

Na odseku 20. udarne divizije vođene su žestoke borbe. U toku noći 29/30. aprila jedna jača motorizovana kolona nemačkih vojnika kretala se iz rejona Rijeke prema Trstu. Nju je u rejonu Markovščine, 30. aprila oko 03.00 časa, napala 1. brigada 43. divizije i potpuno je razbila. Međutim, jedan deo te kolone, oko 30 kamiona, uspeo je da se probije do rejona Hrpelje — Kozina, gde su ga u zoru 30. aprila dočekali 2. bataljon 8. i 4. bataljon 10. brigade 20. divizije, podržani četom tenkova 4. tenkovskog bataljona. Posle žestoke borbe u toku prepodneva, ta kolona je potpuno uništena a zaplenjena je znatna količina naoružanja i opreme. Gubici neprijatelja bili su osetni — pored ostalih, poginula su i 32 oficira. U tom rejonu je uhvaćena veza sa 1. brigadom 43. divizije, čime je otklonjena svaka opasnost za levi bok i pozadinu 20. divizije.[752]

Rano izjutra 30. aprila jedinice ojačane 20. udarne divizije, podržane vatrom svoga brdskog artiljerijskog diviziona iz rejona Lokeva i protivoklopnom baterijom 47 mm, otpočele su nadiranje prema Trstu.

U brzom naletu 9. udarna brigada, ojačana 4. tenkovskim bataljonom i 4. bataljonom 8. udarne brigade, oslobodila je selo Orlek,[753] a zatim je, oko 09.00 časova, produžila napad na spoljnu odbranu Trsta, na odsek selo Opčine — selo Bane, zadržavajući 4. bataljon 8. udarne brigade u Sežani za obezbeđenje svoga desnog boka i pozadine. Pešadija i tenkovi su naišli na veoma jak otpor pešadije neprijatelja, iz ranije fortifikacijski dobro izgrađenih i utvrđenih objekata za odbranu, podržanih masovnom i snažnom artiljerijskom i automatskom vatrom, kao i protivoklopnom odbranom, pa je dalja upotreba tenkova bila uslovljena velikim gubicima. Tako je posle tročasovne ogorčene borbe neprijatelj uspeo da zadrži napad jedinica 9. udarne brigade, a 4. tenkovski bataljon se morao povući na polazni položaj radi popune gorivom i municijom a delimično i zbog pretrpljenih gubitaka. I neprijateljska pešadija je bila veoma aktivna, tako da su se ceo dan smenjivali napadi jedinica 9. brigade i protivnapadi branilaca, koji su odbijeni uz velike gubitke neprijatelja. U tim momentima su dolazile do punog izražaja odlučnost i umešnost jedinica 9. brigade da upornom odbranom zadrže u svojim rukama zauzete položaje. U toku noći uoči 1. maja brigada je preduzimala stalne manje napade sa ciljem da uznemirava i zamara neprijatelja, kao i da održava stalni borbeni kontakt.[754]

[752] Tom prilikom je jedna naša eskadrila, koja se nalazila pod komandom saveznika, greškom napala naše položaje i tu tenkovsku četu. Zabuna je brzo otklonjena, tako da nije bilo žrtava. — Knjiga depeša 20. divizije, depeša br. 12 od 30. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a br. reg. 10/11, k. 315-A; M. Babić, *n.d.*, str. 230.

[753] u rejonu Postojne su zadržani 3. bataljon 9. brigade i dve čete 4. bataljona, ojačane vodom tenkova 4. tenkovskog bataljona.

[754] Operacijski izveštaj 9. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 11/2, k. 1029-1; H. Babić, *n.d.*, str. 230.

Za to vreme je 10. udarna brigada, ojačana 2. tenkovskim bataljonom, prešla u napad sa dva bataljona iz rejona Lipice Ergela u pravcu sela Trebče i Gropada. Posle kraće borbe, pod veoma ubitačnom vatrom neprijateljske artiljerije, bataljoni su energičnim jurišem proterali neprijatelja iz tih mesta, i on se povukao na severoistočnu periferiju Trsta, na liniju Banški hrib — Kal. Za to vreme je 2. bataljon, podržan od dve čete tenkova 2. tenkovskog bataljona i u sadejstvu sa 1. bataljonom 8. udarne brigade, vodio žestoke borbe protiv nemačkog garnizona u rejonu Bazovice, važne drumske raskrsnice, jako utvrđene i posednute pešadijom i sa 12 tenkova. Pored toga, Bazovica je imala važan operativni značaj u sistemu spoljne odbrane neprijatelja, pa su u taj rejon neprijatelju stalno pristizala pojačanja. Zbog toga su tamo vođene žestoke borbe, tako da je Bazovica u toku dana tri puta prelazila iz ruke u ruku, da bi na kraju dana bila potpuno oslobođena a neprijatelj se povukao na istočnu periferiju grada. U borbama za Bazovicu, pored ostalog, zaplenjen je jedan nemački tenk T-V »panter« a ista takva dva su uništena.[755]

Neprijatelja južno od Bazovice napadala je 8. udarna brigada (bez 4. bataljona). Ona je imala zadatak da sa 1. i 3. bataljonom levim obuhvatnim manevrom, u povoljnom momentu i na najpogodnijem pravcu, upadne u Trst a sa 2. bataljonom da u rejonu Kozine, u sadejstvu sa 4. bataljonom 10. udarne brigade, obezbedi levi bok i pozadinu 20. udarne divizije. U napadu na Bazovicu 1. bataljon je posle ogorčenih i teških borbi, u sadejstvu sa snagama 10. brigade, slomio otpor neprijatelja. Za to vreme je 3. bataljon napao i proterao neprijatelja sa Goliča. I pored velikih gubitaka, neprijatelj se zadržao na komunikaciji Kozina — Bazovica, oko 1,5 km jugozapadno od Goliča, štićen snažnom vatrom brodske artiljerije i baterija sa predstražnih položaja Trsta. Jedna od tih baterija nalazila se u rejonu sela Botača, na pravcu dejstva 3. bataljona. Uprkos žilavom otporu neprijatelja, bataljon je na juriš zauzeo i te položaje i posle jednočasovne borbe upao u selo Botač, gde je zaplenio neoštećene topove i drugi ratni materijal i zarobio veći broj neprijateljskih vojnika. Verovatno da su te snage neprijatelja imale zadatak da prihvate motorizovanu kolonu, koja je uništena u rejonu Hrpelje — Kozina. Od Botača 3. bataljon je krenuo železničkom prugom prema selu Ricmanju, odakle je oko 22.00 časa, posle ogorčene borbe, proterao neprijatelja ka Trstu.[756]

[755] **Operativni izveštaji 10. brigade od 4. V i 16. VI 1945; Knjiga depeša 20. divizije, depeša br. 10 od 30. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6, 4/6 i 10/11, k. 1029-11 i 315-A.**

[756] **U toku 30. aprila prebačena je iz Ilirske Bistrice u selo Famlje 11. udarna brigada 26. divizije, kojom je već ranije bila ojačana 20. divizija, a 3. brdski motorizovani divizion (dve baterije topova 75 mm) stigao je u Sežanu, gde je zanoćio, i njime je ojačana 9 udarna brigada. — Zapovest Štaba 1. bataljona 8. brigade od 30. IV 1945; Skica napada na Trst 8. brigade; Izveštaj 8. brigade od 13. IX 1945; Operativni izveštaj 8. brigade o borbama za oslobođenje Trsta; Bojne relacije i Operativni izveštaj 9. brigade i Knjiga depeša 20. divizije, depeša bez broja od 30. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/10, 1/1, 7/8 i 10/11, k. 1030, 1032 i 315-A.**

Dobivši naređenje da napadne na Trst sa istočne strane i da obezbeđuje levi bok 20. divizije, Štab 43. divizije je odmah naredio 2. i 3. brigadi da stupe u vezu sa jedinicama 20. divizije i da učestvuju u napadu na Trst, a 1. brigadi da napadne nemačke snage u rejonu Obrova. U toku noći uoči 1. maja 1. brigada se pripremala za napad, ali je neprijatelj napustio Obrov i pobegao u pravcu sela Vodica, ostavivši za sobom mnogo ratnog materijala. Po naređenju Štaba 43. divizije, 1. brigada je u Obrovu zadržala svoj 3. bataljon a ostalim snagama je gonila neprijatelja u pravcu sela Vodica i Mune.

Za to vreme je 2. brigada dejstvovala u selima ispod Nanosa a 30. aprila je stigla u Senožeče, gde je, po naređenju političkog komesara 4. armije pukovnika Boška Siljegovića, na liniji Senožeče — Štorje obezbeđivala dejstva 20. divizije od pravca severa. I 3. brigada je bila aktivna, ali je ona dejstvovala po bataljonima. Pošto se prikupila i približila Trstu, tek onda je mogla dejstvovati kao jedna celina.

Posle razbijanja glavnine nemačkog 1047. pešadijskog puka i uništenja nemačkog 1218. bataljona za osiguranje, jedinice 9. udarne divizije su produžile nastupanje prema Trstu. Posle oslobođenja Buzeta, 30. aprila izjutra, Štab 9. divizije je ojačao 3. brigadu sa dva samohodna topa, koja je od šest zaplenjenih kamiona nemačkog 1047. puka i ta dva samohodna topa formirala motorizovanu prethodnicu i produžila da brzo goni neprijatelja pravcem Buzet — Kubed — Trst. Na tom pravcu ona je iznenadnim dejstvima razoružavala ili uništavala manje nemačke ili italijanske fašističke jedinice. Tako je severno od Kubeda upala u rejon sela Strolci, gde je zauzela dva neoštećena mosta preko reke Rižane. Neprijatelj se povukao u pravcu Trsta, a jedinice 3. dalmatinske udarne brigade koje su se nalazile u prethodnici 9. divizije produžile su da ga gone u dve kolone: jednom preko Crnog Kala u pravcu sela Doline a drugom, sa kojom se nalazio načelnik Štaba 3. brigade poručnik Jovan **Skorić** i samohodni topovi, preko Dekana u pravcu sela Pri Orehu. Pošto jedinice iz prethodnice nisu nikoga ostavile da štiti mostove do dolaska glavnine 9. divizije, zaostale neprijateljske grupice su iskoristile tu nebudnost i miniranjem su porušile oba mosta. To nije uznemirilo ni zbunilo jedinice 3. brigade, koje su nastavile da gone neprijatelja i, oko 15.00 časova, posle kraćih borbi su u rejonu sela Ospa i Dekani zarobile oko 450 neprijateljskih vojnika, a zatim su, predveče 30. aprila, izbile na liniju Sv. Rok — k 158 — Pri Orehu, gde su naišle na snažan otpor neprijatelja iz ranije pripremljenih i utvrđenih položaja.[757]

[757] **Prema Dekanima je dejstvovala 1. četa 3. bataljona, ojačana sa dva samohodna topa. Sa njom se nalazio i načelnik Štaba brigade. Četa je uspela da iznenadi neprijatelja, koji se kretao bez osiguranja, da upadne u njegove redove i da ga posle kraće borbe prisili na predaju. Za hrabrost i odlučnost u napadu, izdržljivost i istrajnost na maršu, kao i za postignute rezultate u borbama, Štab 3. brigade je predložio Štabu 9. divizije da pohvali tu četu. — Bojna relacija 3. bataljona 3. brigade od 31. V 1945; Izveštaj 3. brigade od 8. X 1945. i Bojne relacije 3. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 50/1, 29/1 i 15/1, k. 845-A.**

To je bila linija neposredne odbrane Trsta, koja se protezala od Op**čina** preko Bazovice, Sv. Roka pa zaključno sa Miljama. U tim bor**bama** je jedan samohodni top naišao na minu od koje je oštećen. Na **tim** položajima neprijatelja je podržavala i snažna obalska i brod**ska** artiljerija, pa je Štab 9. divizije odlučio da produži sa napadom **tek po** dolasku 4. splitske udarne brigade, koja je pristizala u rejon **Kubeda, i** Artiljerijskog diviziona, jer se bez artiljerijske podrške **dalje** teško moglo prodirati. Štab divizije je predvideo da 4. brigadu **uvede u** borbu na desnom krilu 3. brigade, dok je na njenom levom krilu, prema Miljama, dejstvovala 3. brigada 43. divizije. Pored toga, **jedinice** 3. brigade 9. i 3. brigade 43. divizije imale su zadatak da u **rejonu** sela Bertok — Dekani — Skoflje sačekaju i unište neprijateljsku kolonu koja se iz Pule povlačila prema Trstu.[758]

U toku 30. aprila je potpuno završeno taktičko okruženje neprijateljskog garnizona u Trstu, a na pojedinim pravcima je i probijena njegova linija spoljne odbrane, tako da su se pojedine jedinice probile u grad, gde su došle u vezu sa jedinicama Komande mesta Trsta.[759] Istovremeno je 31. divizija ubrzano marševala prema Soči. Krajem dana ona se nalazila više od 20 kilometara severozapadno od Trsta, pripremajući se da 1. maja otpočne sa napadima radi oslobođenja Gorice i Tržiča.[760]

I toga dana je Vrhovni komandant JA ukazao na važnost da desno krilo 4. armije što pre izbije na donji tok Soče i oslobodi Goricu i Tržič, kao i na potrebu da makar i manje partizanske jedinice brzo upadnu u Trst i zapadne istarske luke kako bi se lučka postrojenja, brodogradilišta i brodovi sačuvali od uništenja. U tom smislu je i komandant Jugoslovenske ratne mornarice dobio naređenje da sa svojim jedinicama pomogne u brzom zauzimanju i oslobođenju zapadnih istarskih luka.[761]

To naređenje Vrhovnog komandanta Štab 4. armije je smatrao da će najbolje izvršiti na sledeći način: ako se Trst brzo oslobodi, 9. korpus i 20. diviziju uputiti na donji tok reke Soče a 29. diviziju od Postojne preko Ajdovščine do Sela, odakle je u dve kolone usmeriti prema Gorici. Ukoliko bi se borbe za oslobođenje Trsta produžile,

[758] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 641—653; Knjiga depeša 9. divizije, depeše br. 72, 73 i 74 od 1. V 1945; Relacija 9. divizije za oslobođenje Istre; Izveštaj i Bojne relacije 3. brigade od 8. X 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/1, 15/2, 15/1 i 29/1, k. 844, 843 i 845-A.**

[759] **Već oko 10.00 časova, dobro obaveštena agencija Rojter je javila da su jedinice 4. armije ušle u Trst i da su 118 kilometara udaljene od snaga savezničke 8. armije, koja se nalazila 27 kilometara severno od Venecije. Ista agencija je saopštila da su se jedinice 4. armije probile 67 kilometara od poslednjih poznatih položaja da bi upale u Trst. — Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 227 od 30. IV 1945. u 12.15 časova, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1, k. 46.**

[760] **Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 76 od 1. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.**

[761] **Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 86 i 87 od 30. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.**

tada bi 9. korpus angažovao na odseku Gorica — Tržič a glavninu 29. divizije na odseku Tržič — Trst, sa težištem prema Trstu, a ostale snage na odseku Gorica — Tržič.[762]

Pred jedinicama 31. divizije, preko Soče, u susret zapadnim saveznicima, bežalo je oko 9.000 četnika, pripadnika SDK i 1. udarnog puka SNVZ.[763] Te snage su se najvećim delom prethodnih dana izvukle sa šireg prostora Postojne i Vipavske doline u rejon Gorice. One su i dalje živele u nadi da će doći do sukoba između zapadnih saveznika i SSSR-a i da će oni, zajedno sa zapadnim saveznicima, ponovo krenuti u borbu protiv jedinica JA i Demokratske Federativne Jugoslavije. Jedinice nemačkog 10. SS policijskog puka povukle su se dolinom Soče prema njenom gornjem toku a italijanski fašistički bataljoni uglavnom su se raspali.

Nešto pre pola noći 30. aprila šef Britanske vojne misije pri Štabu 4. armije došao je u Štab armije i saopštio da se prednji delovi njegove armije bore na periferiji Trsta. Istina, dodao je da depeša nije precizna ni jasna. Međutim, britanske snage su se nalazile na reci Pijavi, daleko od Trsta.

Obaveštavajući o tome depešom Generalštab JA, načelnik Generalštaba JA je javio da je na to saopštenje obrazloženo odgovorio šefu Britanske vojne misije sledeće: »1.) Da bez odobrenja Vrhovnog komandanta JA neću dozvoliti prisustvo savezničkih trupa na našem operativnom području. 2.) Da naše trupe nastupaju ka donjoj Soči, Gorici i Tolminu i dalje ka severu i severozapadu. 3.) Da odrede predstavnike da usaglasimo operacije u daljem nastupanju ka sjeveru. Englez je dodao da je nužno odrediti demarkacionu liniju. 4.) Obzirom da se naše jedinice nalaze na cesti i pruzi Trst — Tržič moglo bi se zaključiti da izveštaj šefa engleske misije nije tačan.«[764] I politički komesar 4. armije, koji se nalazio u Štabu 20. udarne divizije, 1. maja izjutra depešom je obavestio Štab 4. armije da nikakvih savezničkih snaga nema u Trstu i da su sve vesti o tome lažne i izmišljene, kao i da Komanda mesta Trsta 9. korpusa funkcioniše.[765]

U dosadašnjim borbama Štab 4. armije je pravovremeno obaveštavao Britansku vojnu misiju o borbama svojih jedinica u Trstu i između Soče i Trsta, pa ih je ta dezinformacija iznenadila.

Pre podne 1. maja šef Britanske vojne misije pukovnik Klark (Clark), saopštio je načelniku Štaba 4. armije general-majoru Pavlu Jakšiću poruku generala Marka Klarka (Mark Clark), komandanta savezničke 15. grupe armija u Italiji, da će njegovi prednji delovi posle 1. maja doći u rejon Trsta i okupirati Tršćansku luku. Sefu Britanske vojne misije odgovoreno je u Štabu 4. armije da će Trst

[762] **Knjiga depeša 1. tenkovske brigade, depeša bez broja od 1. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 12/2, k. 316.**

[763] ***Oslobodilački pohod na Trst,* str. 261; *ORNJ,* 2, str. 612.**

[764] **Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 77 i 78 od 30. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.**

[765] **Knjiga depeša 1. tenkovske brigade, depeša br. 98 od 1. V 1945, u 07.10 časova, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/5, k. 323.**

osloboditi snage 4. armije i da ne može biti reči o okupaciji luke, da nema potrebe da britanske trupe ulaze u zonu operacija 4. armije i da se po svim pitanjima obrati na Generalštab JA.[766]

Posle toga je komandant 4. armije izvestio Vrhovnog komandanta Jugoslovenske armije da se borbe za Trst uspešno razvijaju, da je u pravcu Tržiča i Gorice uputio 31. diviziju 9. korpusa i da će taj pravac hitno i stalno pojačavati. Tada je dostavio i plan daljeg dejstva, koji se sastojao u sledečem: sa četiri divizije nadirati opštim pravcem Gorica — Tolmin — Austrija, šireći se zapadno što je više moguće; sa druge četiri divizije i snagama 7. korpusa napasti neprijatelja u Ljubljani, prodirući istovremeno preko Gorenjske u Korušku, a sa tri divizije posesti Trst, Rijeku i Istru. Tada su se divizije 4. armije i 9. korpusa nalazile: u rejonu Slovenačkog primorja i Trsta 31, 30, 20, 43. i 9. divizija, na Riječkom frontu su vodile borbe 13, 26. i 19. divizija, u rejonu Postojna — St. Peter 29. divizija, u rejon St. Trg — Postojna pristizala je 8. divizija, 7. divizija se nalazila na maršu pravcem Kočevska Reka — Prezid, a 7. korpus se nalazio u Loškoj dolini. Međutim, razvoj događaja je uslovio drukčije grupisanje snaga i Štab armije je dejstvovao u saglasnosti sa stvarnom situacijom, ne podležući nikakvim šemama i unapred stvorenim čvrstim planovima.[767]

Povodom tih nesuglasica i saopštenja šefa Britanske vojne misije pri Štabu 4. armije, Vrhovni komandant je 1. maja naredio načelniku Generalštaba JA sledeče:

»Prvo. Saopštite šefu engleske misije da nije tačno da se njihove trupe bore u Trstu, već da se iste nalaze više od sto kilometara daleko od Trsta na zapadu. U Trstu se bori samo naša vojska. To što vam je saopštio šef engleske misije, ordinarna je laž i obmana.

Drugo. Saopštite šefu engleske misije da po našem planu operacija, naše trupe imaju izbiti na donji tok Soče od Gorice do ušća reke Soče, obuhvatajući gradove Goricu i Monfalkone. Prema tome naša operativna zona je do Soče, sa jasno postavljenim operativnim ciljevima za naše trupe, u koju nemaju prava ni potrebe da ulaze savezničke trupe. U vezi sa tim, savezničke trupe mogu tražiti dodir sa našim snagama samo na donjoj Soči.

Treće. Engleska vojna misija kod G. S. Slovenije takođe je pokušala da obmane i slaže G. S. Slovenije o situaciji kod Trsta. Odmah saopštite G. S. Slovenije da bude oprezan i da ne naseda lažima engleske vojne misije, već da se upravlja po ovome naređenju, koje vam šaljemo.

Četvrto. Saveznici će moći koristiti Trst kao bazu za snabdevanje u sledečem periodu operacija, to jest kada se operacije naše ar-

[766] Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 84 i 85 od 1. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.

[787] Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 87, 88 i 89 od 1. V i Knjiga depeša Generalštaba JA, depeša br. 97 od 1. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2 i 6/1, k. 316 i 46.

mije u Slovenačkom Primorju završe i kada se naše i savezničke snage orijentišu na sever prema Austriji. Za ovo će blagovremeno uslediti moje naređenje.

Peto. U toku današnjeg dana po svim iznetim pitanjima pismeno ću se objasniti sa feldmaršalom Aleksanderom. Za sada vi postupite ovako, kao što vam je naređeno.«[768]

To su bila prva javna nepovoljna reagovanja zapadnih saveznika povodom brzih dejstava 4. armije. Oni su se nadali da će, svakako, pre jedinica 4. armije stići u Trst i Istru i da će samim tim rešiti pitanje Istre, Trsta i Julijske krajine kako oni budu hteli. Međutim, brzim nadiranjem jedinice 4. armije su gotovo u potpunosti oslobodile te teritorije, pa su zapadni saveznici, da bi ostvarili svoje interese, preduzeli diplomatske, i ne samo te, mere.

Predsednik vlade Velike Britanije Vinston Čerčil je pokrenuo pitanje Trsta kod predsednika Sjedinjenih Američkih Država Hari Trumana još 27. aprila, pre kapitulacije nemačkih snaga u Italiji, ali svakako uzimajući i to u obzir. U poruci koju je tada uputio Trumanu, Čerčil je napisao: »Izgleda mi da je od velikog značaja da, ako možemo, dobijemo Trst na predloženi miran način i da primimo na sebe rizike koje nose sa sobom te političko-vojne operacije. Pokojni Predsednik[769] je uvek pridavao Trstu veliki značaj, koji je, kako je on smatrao, trebalo da bude međunarodna luka preko koje bi sve oblasti dunavskog bazena imale izlaz na Jadran. Tu treba razmotriti još mnoga pitanja, ali je, izgleda, za trgovinu mnogih zainteresovanih zemalja korisno da postoji jedan izlaz na jug. Glavno je biti tamo pre no što ga budu okupirali Titovi gerilci. Stoga mi izgleda da se ni minut ne može čekati. Pravi status Trsta se može odrediti natenane ... Bio bih Vam veoma zahvalan kada biste tome lično poklonili pažnju.«[770]

Predsednik Truman se, 30. aprila, složio sa tim da nema potrebe da se, dok traju operacije, prethodno pita SSSR. »Pre ulaska u Julijsku Krajinu Aleksander bi izložio Titu svoje namere i stavio do znanja da sve jugoslovenske snage u toj oblasti moraju doći pod našu komandu. Aleksanderove instrukcije su glasile da ukoliko Jugosloveni ne bi sarađivali, on ima da se obrati Kombinovanom štabu načelnika generalštabova pre no što preduzme dalju akciju. Predsednik je to smatrao važnim, pošto je želeo da izbegne da se Amerikanci bore protiv jugoslovenskih snaga ili da budu upotrebljeni u borbama na Balkanu.«[771]

Feldmaršal Aleksander je 1. maja izvestio Vinstona Čerčila da očekuje da će trupe 8. armije u toku sledeća dvadeset četiri časa stići u Trst. Njima je naređeno da obezbede Trst, sidrište u Puli i komunikacije između Italije i Austrije. U izveštaju se dalje kaže:

[768] **AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/1, 5/2 i 12/2, k. 46 i 316.**
[769] **Misli se na Franklina Delano Ruzvelta.**
[770] **V. Cerčil, n.d., str. 494/495.**
[771] ***Isto,* str. 495.**

»Titove regularne snage se sad bore u Trstu i već su okupirale najveći deo Istre. Sasvim sam siguran da on neće povući svoje trupe ako mu se to naredi, sem ako mu to Rusi ne kažu.

Ako **bi Kombinovani** štab načelnika generalštabova naredio da ako je potrebno, okupiram celu Julijsku krajinu, svakako ćemo morati da vodimo borbu sa Jugoslovenskom armijom, koja će imati bar moralnu podršku Rusa. Pre no što se na to rešimo, mislim da je umesno uzeti u obzir i raspoloženje naših trupa u toj stvari. One gaje **duboko** divljenje prema Titovoj partizanskoj vojsci **i** velike simpatije prema njenoj borbi za slobodu. Stoga moramo biti veoma oprezni pre no što zatražimo od njih da se okrenu od svog zajedničkog neprijatelja da bi se borile protiv jednog saveznika. Naravno, ne bih se upuštao u to da ocenjujem reagovanje naših ljudi u zemlji, koje Vi tako dobro poznajete.«[772]

Očigledno da feldmaršal Aleksander nije bio za rat protiv Jugoslovenske armije, ali stav Vinstona Čerčila i kasniji razvoj događaja oko Trsta jasno su ukazivali na to da se u tom delu Evrope stvara jedna neuralgična tačka koja će im biti potrebna za kasnije diplomatske akcije i za vršenje pritiska na DF Jugoslaviju, naročito u periodu tzv. hladnog rata u Evropi.

Istoga dana je feldmaršal Aleksander uputio telegram maršalu Titu obaveštavajući ga o svojim planovima, navodeći da su oni slični onima o kojima su diskutovali u Beogradu. Pored zahteva za preuzimanje od strane saveznika luka Pule i Trsta i komunikacija Pula — Trst i dalje na sever prema Austriji, feldmaršal Aleksander je rekao: »Pretpostavljam da će bilo koje Vaše snage koje bi se našle u oblasti zahvaćenoj mojim operacijama doći pod moju komandu, kao što ste Vi to sugerisali prilikom naših nedavnih diskusija u Beogradu, i da ćete sad izdati zapovest u tom smislu.«[773]

Vrhovni komandant JA maršal Tito je na tu depešu feldmaršala Aleksandera 1. maja odgovorio sledeče:

»Depešu sa 5 tačaka u pogledu odnosa i operativne zone između Savezničkih Armija i Jugoslovenske Armije u Istri i Slovenačkom Primorju primio sam i temeljito proučio.

[7,2] ***Isto,*** **str. 495/496.**

[773] **Kopiju toga telegrama je, 2. V 1945, pokazao Štabu 4. armije šef Britanske vojne misije pukovnik Klark, verovatno sa namerom da vidi kako će reagovati članovi toga štaba. Oni su mu odgovorili da na teritoriji koju oni oslobađaju uspostavljaju vojnu i civilnu vlast i da savezničke trupe nemaju potrebe da idu na tu teritoriju, a o nekoj podređenosti u komandovanju da nema ni govora. Obaveštavajući o tome Generalštab JA, Štab 4. armije je molio da se hitno opozove šef Britanske vojne misije pri njihovom štabu, zbog obmanjivanja u pogledu napredovanja savezničkih trupa prema Trstu, čime je otežavao operacije 4. armije, što je nekoliko puta pravio poteškoće u radu i što sistematski ometa rad Štaba 4. armije, a da se na njegovo mesto odredi drugi. — Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 9, 11 i 10 od 2. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316; *Zbornik,* XI, knj. 4, str. 961—962; V. Cerčil, n.d., str. 495.**

Od posljednjeg našeg sastanka i razgovora pa do danas situacija se u toliko promijenila što su jedinice moje IV. Armije u sadejstvu Slovenskih jedinica uz vanredno velike napore i žrtve razbile nepr. jake odbrambene linije od Rijeke do Trsta, gdje sada vode uličnе borbe. Osim toga od naših trupa oslobođena je skoro cijela Istra, osim gradova Pula, Rovinj i još nekoliko gdje se također vode uličnе borbe. U vezi sa ovim mogu vam saopštiti slijedeće:

U vezi što skorijeg oslobođenja Jugoslavije i opkoljavanja svih neprijateljskih snaga u Jugoslaviji, ja sam stvorio sljedeći plan, koji se već izvršava.

Prvo: Osloboditi Istru, Trst, Monfalkone, do rijeke Soče i brzo prodirati uz rijeku Soču prema austrijskoj granici.

Drugo: U vezi sa time opredjeljuje se i operativna zona trupa pod mojom komandom, tj. na rijeci Soči na liniji ušće rijeke Soče, Portorozego, Gorica, Tolmin, Trbiž, Tarvizio.

Treće: Prema prijašnjem sporazumu ostajem kod toga da Vi koristite luku Trst i Pulu, kao i željezničku prugu Trst — Tarvizio za snabdijevanje trupa u Austriji.

Četvrto: Prema tome molim Vas da izdate Vašim trupama naređenje da uhvate kontakt na određenoj liniji sa mojim trupama, gdje će se o detaljima koordinacije na mjestu dogovoriti.

Peto: Slažem se da one moje jedinice ili partizanski Odredi koji se nalaze zapadno od određene linije potpadnu pod Vašu komandu.

Šesto: Slažem se i ja Vam se zahvaljujem na predusretljivosti i da je potrebno održavati najprisniji odnos između naših i Vaših trupa čim se sastanu radi koordinacije i zajedničkih operacija protiv zajedničkih neprijatelja.

Sedmo: Samo po sebi je razumljivo da u čitavoj napred označenoj zoni operacija mojih trupa ostaju naše vojne pozadinske i građanske vlasti, koje već funkcionišu«.[774]

Za vreme tih diplomatskih aktivnosti štabova i vlada jedinice 4. armije su se brzo kretale prema određenim ciljevima. Istina, neprijatelj je pojačavao svoj otpor nadajući se da će izdržati do pristizanja savezničkih trupa da bi se njima predao.

Borbe u Trstu 1. maja

(Skice br. 41 i 42)

Prvog maja u 08.00 časova 9. udarna brigada je nastavila napad na neprijatelja u rejonu Opčina. Desno od nje nalazile su se jedinice 18. udarne brigade 30. divizije 9. korpusa. Oko 10.00 časova 2. bataljon je uspeo da probije prvu neprijateljsku liniju i da protera neprijatelja iz kuća na severoistočnoj ivici Opčina. Odatle je otvorio veoma efikasnu blisku vatru po neprijateljskoj artiljeriji i prisilio je da promeni vatrene položaje. U isto vreme su i jedinice

[774] **AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, 17/8 i 1/1, k. 316, 17-A i 47.**

18 udarne brigade 30. divizije ovladale železničkom stanicom Općine ali je njihovo dalje nadiranje zaustavio neprijatelj podržan snažnom vatrom artiljerije.[775] Od tada pa do pada mraka neprijatelj je više puta preduzimao protivnapade da bi povratio izgubljene položaje, ali su svi oni odbijeni. Oko 12.00 časova stigla je iz Postojne Prateća četa 4. bataljona, tako da je 4. bataljon (bez dve čete), oko 16.00 časova, angažovan na levom krilu brigade u rejonu sela Bane. U žestokoj borbi su 1. i 4. bataljon na juriš zauzeli prvi odbrambeni položaj neprijatelja i oslobodili selo Bane i jugoistočnu ivicu kuća u Općinama. Neprijatelj se povukao na prihvatni položaj sa koga je nastavio da pruža jak otpor podržan snažnom vatrom iz automatskih oružja i artiljerije. Oko 22.00 časa stigla je kao pojačanje 10. udarna brigada 29. udarne divizije, koja je angažovana na desnom krilu 9. brigade.[776] Ona je oko 23.00 časa preuzela dotadašnje položaje 2. bataljona, koji se pomerio ulevo, zaključno sa putem Općine — Sežana, i deo položaja 18. udarne brigade 30. divizije 9. korpusa, koja je napadala neprijatelja sa severne strane u rejonu železničke stanice. Posle manje pregrupacije snaga, u 23.00 časa, preduzet je ponovni napad na Općine koji je trajao sve do svanuća. Jedinice 9. brigade savlađivale su upornu odbranu neprijatelja iz uzastopnih kuća i bunkera, tako da su zauzele u Općinama nekoliko utvrđenih uporišta neprijatelja, a 10. brigada 29. divizije je jurišem odbacila neprijatelja iz železničke stanice u samo mesto Općine.[777]

Prema centralnom delu grada Trsta usmerena je 10. brigada 20. divizije. Štab te brigade je još u toku borbi 30. aprila uočio da se frontalnim napadima iz rejona Bazovice neprijateljska odbrana može probiti tek posle dužeg vremena i većih obostranih gubitaka. Zbog toga je odustao od takvog napada, a produžio je borbu, pokretom i vatrom, radi izviđanja njegovog odbrambenog položaja pred frontom brigade. Pošto je ustanovio da je najslabije branjen odsek između Kala i Gabrovog hriba, Štab 10. brigade je odlučio da baš na tom odseku angažuje glavne snage brigade, probije neprijateljsku odbranu i brzim dejstvima preko Vrdele (Guardiella) izbije u centar grada i na taj način izmanevriše njegovu spoljnu odbranu. Planom je bilo predviđeno da se na frontu zadrži tanak streljački stroj, koji će jakom vatrom i stalnim drskim napadima vezati gla-

[775] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 494—504. i 624—641.

[776] U toku poslepodneva 1. maja, od 13.00 do 19.00 časova, 10. brigada 29. divizije je uglavnom na kamionima prebačena iz rejona Št. Petera u Sežanu, gde je stavljena pod komandu Štaba 20. divizije i od koga je dobila naređenje da sa tri bataljona (2, 3. i 5) napadne neprijatelja u Općinama sa severne strane, a dva bataljona (1. i 4) da zadrži u Sežani. — Operativni izveštaj 10. brigade 29. divizije od 8. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 7/3, k. 1146-11.

[777] Operacijski izveštaji i Bojne relacije 9. brigade; Knjiga depeša 20. divizije, depeša br. 30 od 2. V 1945; Operativni izveštaj 10. brigade od 8. V 1945. i Knjiga depeša 29. divizije, depeša br. 1 od 2. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/8, 11/2, 2/1, 10/11, 7/3 i 7/6, k. 1032-1, 1029-1, 1030, 315-A, 1146-11 i 1147-11.

vne snage neprijatelja, a 1. i 3. bataljonom i jednom tenkovskom četom prodirati u dve kolone u Trst. Desna kolona, 1. bataljon i četa tenkova, imala je zadatak da od Kala, preko Javnog parka (Giardino Publico), izbije na Ulicu G. Karduči (Via G. Carducci) i tu stupi u vezu sa jedinicama 8. udarne brigade i 9. udarne divizije, a leva kolona, 3. bataljon, da od Gabrovog hriba prodire pravcem Univerzitet (Univerza) — Vojna bolnica (Ospedale Militäre) — Trg Dalmacija (Piazza Dalmatia), odakle preko Trga Slobode (Piazza Liberta) i Trga Abruci (Piazza Duca degli Abruzzi) da izbije na obalu tršćanske luke. Obe kolone su imale zadatak da odvoje po deo snaga radi blokiranja i uništenja neprijatelja u zgradi Suda (Tribunale).[778]

Pred samu noć uoči 1. maja, 1. i 3. bataljon 10. brigade i jedna četa tenkova ubacili su se u prostor između Kala i Gabrovog hriba, gde su u toku noći probili položaje neprijatelja i već oko 02.00 časa 1. maja izbili na Vrdelu, u predgrađe Trsta, čime je omogućeno dalje nadiranje prema planu. Treći bataljon 10. udarne brigade koji je nastupao na levom krilu, usmerio je svoja dejstva prema Univerzitetu, odakle je neprijatelj pružao žestok otpor, ali je ubrzo savladan. U ranu zoru bataljon je produžio nastupanje prema Vojnoj bolnici, ostavljajući manje delove južno od Škorklja (Scorcola) za obezbeđenje svoga desnog boka od neprijatelja koji se nalazio u tom rejonu. Otpor neprijatelja u rejonu Vojne bolnice brzo je savladan, ali je bataljon naišao na veoma snažan otpor iz Suda i Sudskog zatvora, čije su zgrade međusobno povezane. Da bi se taj otpor što pre slomio, bataljon je ojačan jednom tenkovskom četom, koja je nastupala glavnom komunikacijom od Univerziteta prema Vojnoj bolnici, pa je i ona izbila pred Sud.[779]

Za to vreme je desna kolona slomila otpor neprijatelja iz pojedinih utvrđenih zgrada i izbila do Javnog parka, gde se obezbedila od napada neprijatelja iz rejona Kule svetog Justina (Castelo San Giusto)[780] i kontrolisala oslobođeni deo grada.[781]

Na pravcu napada 2. bataljona, Lonjer (Longere) — M. Kačatore (M. Cacciatore), neprijatelj je pružao odlučan otpor iz rejona M. Kačatore i iz vile »Revoltela« (villa »Revoltella«), koja je dominirala tim delom grada, sve dok 1. i 3. bataljon 10. udarne brigade, preko Vrdele, nisu upali u grad. Tada se i on pokolebao, pa se, pod priti-

[778] Prema dobijenom zadatku, desna i leva kolona se ukrštaju gotovo u samom početku napada, tačnije u rejonu Univerziteta. Iz postojećih dokumenata a i iz posleratne literature ne vidi se zašto je tako naređeno. Jedan od razloga bi mogao da bude težnja da se što pre izbije u centar Trsta, pa je 1. bataljon, kome je to bio kraći pravac, i dobio taj zadatak. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 831—843. i 856—893; Bojne relacije 20. divizije od 1. III do 8. V 1945. i Izveštaj 10. brigade od 16. VI 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 13/1 i 4/6, k. 1030 i 1029-11.

[779] Tu je zarobljeno oko 400 ranjenika i oko 60 oficira, lekara i drugog osoblja. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 831—843.

[780] To je srednjovekovni dvorac koji dominira centralnim delom Trsta.

[781] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 831—843 i Izveštaj 10. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 4/6, k. 1029-11.

skom 2. bataljona, podržanog od 2. tenkovskog bataljona, povukao sa M. Kačatore, a zadržao se jedino u vili »Revoltela«. Da bi sprečio brz prodor tenkova u Trst, neprijatelj je porušio komunikaciju Bazovica — Trst pre nego što je izvukao svoju artiljeriju, tenkove i drugi ratni materijal, kao i ranjenike, tako da su sve to zaplenile i zarobile jedinice 10. udarne brigade.[782]

Po odbacivanju neprijatelja sa M. Kačatore, 2. bataljon je jednom četom blokirao neprijatelja u vili »Revoltela«, a ostalim snagama je produžio nastupanje pored Univerziteta prema neprijatelju u Konkonelju (Conconello), radi obezbeđenja desnog boka i pozadine brigade iz tog rejona a glavnina 2. tenkovskog bataljona je usmerena prema Vojnom sudu. Neposrednim gađanjem i blokadom pojedinih javnih zgrada, iz kojih je neprijatelj pružao otpor, tenkovi su efikasno sadejstvovali sa pešadijskim jedinicama u čišćenju grada od neprijateljskih snaga. U toku prepodneva 1. maja slomljen je otpor neprijatelja iz gotovo svih javnih zgrada na pravcu nastupanja 10. brigade. U toku dana zauzet je i Sudski zatvor, tako da se neprijatelj sa manjim snagama držao još u Sudu, vili »Revolteli« i u rejonu Konkonelja. Borbe su produžene nesmanjenom žestinom. Bataljoni podržani tenkovima, koncentričnom vatrom iz automatskog oružja, bacanjem flaša sa benzinom kroz prozore zgrada, pa i upotrebom vatrogasnih pumpi za polivanje delova zgrada iz kojih se neprijatelj branio, pokušavali su da slome njegov otpor, ali se on uporno branio nadajući se skorom dolasku anglo-američkih snaga da bi se njima predao.[783]

I na napadnom pravcu 8. udarne brigade[784] neprijatelj se, takođe, uporno branio. Njen 1. bataljon je, oko 04.00 časa 1. maja, posle žestoke borbe odbacio neprijatelja sa spoljne linije odbrane i prodro u predgrađe Trsta, odakle je, podržan od četiri tenka, nastavio sa uličnim borbama. Bataljon je mestimično nailazio na vrlo jak otpor neprijatelja, ali je već oko 09.00 časova oslobodio centralni deo Trsta i blokirao neprijatelja u Kuli svetog Justina, odakle se neprijatelj u toku celog dana uporno branio. Cisteći okolne ulice od zaostalog neprijatelja, bataljon je zauzeo jedno veoma jako uporište neprijatelja u ulici Kapitolina (Via Capitolina), a oko 16.00 časova je u pravcu pristaništa uputio u nasilno izviđanje 2. četu, ojačanu sa tri tenka. Krećući se Ulicom Bramante (Via II Bramante), četa je proterala slabije snage neprijatelja do na samu obalu, gde se on zadržao u utvrđenim zgradama i bunkerima, a četa se vratila

[788] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 661—671, i Izveštaj 10. brigade o borbama za Trst, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 11/1, k. 1030.

[78:1] Izveštaj 10. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 4/6, k. 1029-11.

[784] U toku napada na Trst 2. bataljon 8. udarne brigade se sve do 5. maja nalazio u rejonu Kozine, gde je zatvarao pravac koji od Rijeke vodi u Trst, a 4. bataljon je u sastavu 9. brigade učestvovao u napadu na nemačko uporište u rejonu sela Opčina. — Operativni izveštaji 8. brigade od 29. V i 16. VI 1945. i Skica napada na Trst 8. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/6, 7/8 i 1/10 k. 1029-II i 1032.

u sastav bataljona. Za to vreme je 3. bataljon napadao sa jugoistočne strane na Trst. On je imao zadatak da na svom levom krilu stupi u vezu sa jedinicama 9. udarne divizije, koje su takođe sa te strane napadale na Trst. Bataljon je u 03.00 časa napao neprijatelja na jako utvrđenim i dobro branjenim položajima u rejonu tt 268, podržanim snažnom vatrom artiljerije sa kopna i mora. Neprijatelj je uspeo da odbije nekoliko snažnih napada i juriša i da odbaci bataljon u selo Katinaru. Tek oko 10.00 časova, posle dvočasovne žestoke i krvave borbe, bataljon je zauzeo te položaje, čime mu je bio otvoren put za upad u predgrađe Trsta i za dalje ulične borbe. Proterujući neprijatelja iz pojedinih utvrđenih zgrada i iz bunkera, bataljon je oko 17.00 časova, posle žestoke borbe, zauzeo kasarnu »Etore Muti« (Ettore Muti), a zatim je, pored Hipodroma, produžio dejstva prema centru grada, mestimično zauzimajući kuću po kuću.[785]

Na levom krilu 8. udarne brigade, na pravcu Bazovica — Katinara i dalje duž železničke pruge prema Brodogradilištu »Sv. Marko« u tršćanskoj luci, Štab 20. divizije uveo je u borbu dva bataljona 11. udarne brigade 26. udarne divizije.[786] Njen 4. bataljon imao je zadatak da od Katinare napadne neprijatelja u rejonu kompleksa kasarni »Montebelo« (Montebello), a zatim izbije na more kod Brodogradilišta »Sv. Marko«. Bataljon je u rejonu tih kasarni naišao na veoma jak otpor neprijatelja. Posle teških borbi uspelo je delovima bataljona da se preko zidova prebace u krug kasarni i da ručnim bombama i »pancerfaustima« slome otpor neprijatelja i oko 19.00 časova ga prisile na predaju. Nešto pre zauzimanja kasarni, oko 18.00 časova upućen je u grad i 1. bataljon, sa zadatkom da Riječkim putem (Strada per Fiume) izbije na obalu u rejon brodogradilišta.[787]

U toku 1. maja jedinice 20. udarne divizije su probile neprijateljsku spoljnu odbranu na ćelom frontu istočno od Opčina i Trsta. U Općinama su naišle na veoma jak otpor neprijatelja i uspele da zauzmu istočnu ivicu sela, a u Trstu se situacija povoljnije razvijala. Tamo su jedinice 10. i 8. udarne brigade, podržane tenkovima, doprle do njegovog centra, a delimično i do pristaništa. Borbe su se sve više lokalizovale na pojedine međusobne odvojene objekte, kao: Sud, Tvrđavu svetog Justina, Konkonelj i vilu »Revoltelu«.

Sve do otpočinjanja uličnih borbi divizijska artiljerija je efikasno podržavala jedinice u napadu, a u toku uličnih borbi nije imala mogućnosti za šira dejstva, jer se vodilo računa da se grad što više sačuva od razaranja. U toj fazi borbe najviše su dolazila do izražaja

[785] Izveštaj 1. bataljona 8. brigade od 12. IX 1945; Operativni izveštaj 8. brigade od 16. VI 1945. i Bojne relacije 3. bataljona 8. brigade za borbe od I. III do 2. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/10, 7/8 i 8/8, k. 1032.

[786] Drugi bataljon 11. brigade nije 1. maja učestvovao u borbi, a 3. bataljon se i dalje nalazio na Riječkom frontu, prema Klani. — Operativni izveštaj II. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 312.

[787] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 831—843; Operativni izveštaj 11. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 312.

protivoklopna oruđa 47 mm, koja su se kretala u streljačkom stroju pešadije i neposrednim gađanjem podržavala njen napad. Neprijatelj je pretrpeo ogromne gubitke u ljudstvu i materijalu — samo je preko 2.200 neprijateljskih vojnika, podoficira i oficira zarobljeno. Štab 20. divizije redovno je obaveštava đajima i rezultatima borbi, tako da je Štab armije stalno bio u toku borbenih dejstava u Trstu. U toku dana je Štab 4. armije depešom pohvalio rad 20. udarne divizije i 1. tenkovske brigade i čestitao im na postignutim uspesima.[788] To je bio podstrek da se učine još veći napori za potpuno oslobođenje Trsta.[789]

Da bi podržao borbe svojih jedinica u Trstu, ubrzao oslobođenje grada, sprečio izvlačenje neprijateljske flote iz tršćanske luke i rušenje lučkih postrojenja, Štab armije je, 1. maja, uputio i 4. tenkovski bataljon iz rejona Opčina u Trst. Bataljon je preko Bazovice i Vrdele, a zatim Ulicom Fabio Severo (Via Fabio Severo), upao u centar Trsta gde je sa 2. tenkovskim bataljonom sadejstvovao u uništenju neprijatelja u zgradi Suda. Za to vreme se prema rejonu Opčina nalazio na maršu 3. tenkovski bataljon, koji je u taj rejon stigao sutradan.[790] Tako su se 1. maja u Trstu nalazila, pored pešadijskih jedinica, i dva tenkovska bataljona 1. tenkovske brigade, koja su hitala prema centru grada i obali. Međutim, kada su snage 4. armije 1. maja izbijale na obalu, nemački komandant Trsta general Linkenbah sa nešto vojnika i oko 30 brodova uspeo je da napusti luku i uputi se prema Veneciji, gde se predao savezničkim snagama.[791] Ipak, deo flote koja se nalazila u tršćanskoj luci uspele su da potope ili zaplene jedinice jugoslovenske 4. armije — potopljeno je 15 brodova od kojih 10 sa trupama i 5 borbenih čamaca, a zaplenjeno je 25 brodova. Sva lučka postrojenja u Trstu oslobođena su gotovo neoštećena.[792]

Dok su se tako uspešno razvijale ulične borbe u Trstu, na desnom krilu 20. divizije njena 9. udarna brigada, 10. udarna brigada 29. divizije i 18. udarna brigada 30. divizije su nastavile ogorčene borbe da bi slomile žilav otpor neprijatelja u Općinama. One su mu veštim manevrom vatre i pokreta nanele osetne gubitke i sabile ga

[788] Ta depeša glasi: »Vi sjajno ostvarujete postavljeni zadatak. Srdačno vam čestitamo na postignutim uspjesima«. — Knjiga depeša 20. divizije, depeša bez broja od 1. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 10/11, k. 315-A.

[789] Dopunski operativni izveštaj 20. divizije o oslobođenju Trsta; Knjiga depeša 20. divizije, depeše br. 21, 22, 23, 27, i 29 od 1. V 1945; Izveštaj 10. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 12/2, 10/11 i 4/6, k. 1029-1, 315-A i 1020-11.

[790] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 661—671; Knjiga depeša 20. divizije, depeša br. 31 od 2. V 1945; Operacijski izveštaj i Bojne relacije 9. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 10/1, 11/2 i 2/1, k. 1029 i 1030.

[791] Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 72 od 29. IV i depeša br. 59 od 5. V 1945; Knjiga depeša 20. divizije, depeša br. 24 od 1. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, 6/1 i 1/2, k. 316 i 1031.

[792] Knjiga depeša 1. tenkovske brigade i 4. armije, depeša bez broja od 2. V, depeše br. 20, 21, 22, 23 i 24 od 3. V i depeša br. 25 od 4. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2 i 6/2, k. 323, 316 i 61.

na uzak prostor, ali je neprijatelj, i pored toga, pružao snažan otpor, nadajući se brzom dolasku anglo-američkih snaga da bi se njima predao.[793]

Pošto se situacija na desnom krilu 20. divizije stabilizovala, to je 2. brigada 43. divizije iz rejona Senožeče — Štorje upućena preko Divače u Lokev, a zatim na odsek Prošek — Miramar. Za to vreme je 1. brigada, ne nailazeći na neprijatelja, nastavila pokret i noću 1/2. maja stigla u selo Podgorje.

Na položajima dostignutim prethodnog dana 3. dalmatinska udarna brigada 9. divizije se 1. maja pre podne zadržala sve do pristizanja 4. splitske udarne brigade i Artiljerijskog diviziona 9. divizije. Levo od nje nalazila se 3. brigada 43. divizije, koja je dobila naređenje od Štaba 43. divizije da napadne neprijatelja u jačini jednog pešadijskog bataljona na poluostrvu Milje. Dobro naoružan i podržan snažnom artiljerijskom vatrom, taj bataljon je držao položaje od sela Zavije pa do Mt. Kazele i time zatvarao prilaze Trstu sa juga kopnom i morem. Pored toga, on je preciznom artiljerijskom vatrom tukao jedinice 20. divizije u Trstu.[794]

Napad je počeo 1. maja u 05.00 časova. Treća brigada, bez 3. bataljona, sa položaja Tinjan — Dekani krenula je preko sela Škofije u pravcu **Zavija** i Milja, a 3. bataljon je u rejonu **sela** Pobegi zatvarao komunikaciju Pula — Trst i time štitio napad brigade od iznenadnog dejstva neprijatelja sa pravca juga. Posle oslobođenja mesta **Zavija** i Milja neprijatelj se prikupio na krajnjim zapadnim tačkama poluostrva Milja u rejonima N. Lazareta i Mt. Kazele, odakle je pružao višečasovni ogorčen otpor, očekujući pristizanje brodova za njegovu evakuaciju. Međutim, zbog snažnog pritiska jedinica 3. brigade neprijatelj je bio prisiljen da se preda. Samo su pojedinci uspeli da u čamcima pobegnu sa Mt. Kazele.[795]

Oko 14.00 časova otpc-čeo je napad i 9. divizije na neprijateljske položaje Vzelo — Sv. Rok — Mt. d'Oro, ali se neprijatelj uporno branio. Posle snažne koncentrične vatre Artiljerijskog diviziona 9. divizije po neprijateljskim položajima na Mt. d'Oru usledio je odlučan napad 3. dalmatinske udarne brigade, koja je posle dvočasovne borbe uspela da odbaci neprijatelja preko potoka Rosandre i da zauzme Mt. d'Oro, oslobodi selo Pri Orehu, a zatim i Zavije i da do 17.00 časova, zajedno sa 4. splitskom udarnom brigadom, upadne u

[793] ***Zbornik,*** **XI, knj. 4, str. 844—856; Operativni izveštaj 8. i 9. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 7/2, 8/2 i 11/2, k. 1032 i 1029-1.**

[794] **Knjiga depeša 43. divizije, depeša br. 58 od 2. V 1945, i Bojne relacije 43. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1 i 25/3, k. 1326 i 1324.**

[795] **U tim borbama 3. brigada je imala 10 ranjenih boraca, dok je neprijatelj pretrpeo daleko veće gubitke: poginulo je 40 a zarobljeno 650 nemačkih vojnika, od čega 57 oficira, zaplenjeno je 27 topova, 18 protivavionskih višecevnih topova, 29 mitraljeza, 95 puškomitraljeza, 30 automata, 520 pušaka i velike količine municije i granata. — Bojne relacije 43. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 25/3, k. 1324.**

jugoistočno predgrađe Trsta i produži nastupanje u unutrašnjost grada. Do pada mraka jedinice 9. divizije su u **više** kolona prodrle u Trst na odseku Ricmanje — **uvala Zavije.** Na pravcu **Sv.** Rok — Sv. Marija Magdalena — Hipodrom nastupala je 4. splitska udarna brigada, koja **je** desno održavala **vezu** sa 20. divizijom, a levo od nje, od groblja Sv. Ane pa do obale mora, nadirala je u tri kolone 3. dalmatinska udarna brigada. Nastupanje od periferije prema centru Trsta vršilo se u više kolona, jer se tako najsigurnije pročešljavao grad od zaostalih i ostavljenih neprijateljskih delova.[796]

Od pojedinih blokova kuća neprijatelj je organizovao otporne tačke iz kojih je pružao ogorčen otpor, ali se najžilavije branio u rejonu groblja Svete Ane i iz rejona fabrike akumulatora »Elba«, jugozapadno od groblja, gde je, pored nemačkih vojnika, okruženo i oko 200 četnika. Mnoge grupe neprijatelja su se posle kraće borbe predavale, ali su se te dve otporne tačke, dobro naoružane automatskim oružjem, protivoklopnim i protivavionskim topovima, uspele da održe.

U pokretu prema Gorici 31. divizija je 1. maja rano izjutra, sa 7. udarnom brigadom, krenula u napad sa linije Renče — Miren prema Gorici, a škofjeloški odred od Grgara preko Solkana prema njenoj severnoj železničkoj stanici. U predgrađima Gorice, Št. Peteru (sada: Šempeter pri Gorici) i Štandrežu, brigada je naišla na snažan otpor neprijatelja. Najžešće borbe vodile su se za centralnu železničku stanicu, koja je u toku noći 1/2. maja zauzeta, posle čega je neprijatelj prisiljen da se povuče na Kalvariju u zapadni deo grada, na desnoj obali Soče. Brigada je posela sve vojne zgrade, kasarne, magacine i druge objekte, škofjeloški partizanski odred je oslobodio severni deo Gorice. U oslobođenu Goricu stigle su prve savezničke tenkovske i pešadijske jedinice tek 2. maja oko 10.00 časova. Toga dana 7. brigada je vodila borbe protiv neprijatelja koji je uspeo da se iz Gorice povuče u Brda prema Krminu (Kormons).[797]

Za to vreme su 3. udarna i 16. brigada 31. divizije produžile dejstva prema Tržiču. Glavnina 3. brigade je preko Opatjeg Sela i Doberdoba, bez obzira sa neprijateljem, izbila u Selce i produžila prema selu Ronke, a jedan bataljon je uputila u napad na Tržič sa severne strane. Pošto je odbacila slabije delove neprijatelja iz sela Nabrežine i Sv. Križa prema Trstu, 16. brigada je izbila pred Tržič. Posada Tržiča, jačine oko 700 nemačkih SS vojnika, odbila je po-

[796] ***Zbornik,*** **XI, knj. 4, str. 641—653; Knjiga depeša 9. divizije, depeše br. 7.[5,] [76]. 77 i 1 od 1. V 1945. i br. 2, 4 i 6 od 2. V 1945; Bojne relacije i Operativni izveštaj 3. brigade; Istorija Artiljerijske brigade 9. divizije; Operacijski izveštaj 9. divizije od 11. V 1945. i Operacije 9. divizije za oslobođenje Cresa, Lošinja, Istre i Trsta, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/1, 15/1, 45/1, 1/8, 13/2 i 12/2, k. 844, 845-A, 843, 843-A i 843.**

[797] **Borbena relacija i Relacija 31. divizije; Borbena relacija 4. armije i Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 10 i 12 od 1. V 1945, i br. 17 i 18 od 2. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/6, 5/6, 1/2 i 9/11, k. 312-A, 1175, 312 i 315-A.**

nudu da položi oružje, pa je posle krače borbe, u 13.00 časova, savladana. U Gorici i Tržiču je zarobljeno oko 1.500 neprijateljskih vojnika.[798]

I ostale snage 9. korpusa su bile aktivne. Jedinice Komande vojnog područja i Operativnog štaba za Zapadno primorje (Benešku Sloveniju) od 28. do 30. aprila oslobodile su veliki deo svoje operativne teritorije, između ostalog Tolmin, Tarčent i Kobarid[799], a 1. maja su učestvovale u oslobođenju Čedada i Iplisa. Uskoro zatim je pred Cedad izbila s pravca Palmanove neprijateljska kolona jačine oko 2.000 vojnika, koja se nije htela predati. Napali su je Beneški i jedan italijanski bataljon tek formirane garibaldijske brigade »Manin«. Utom su se čuli pucnji i na začelju kolone, ali je ubrzo bilo sve jasno. To nije bio napad engleskih jedinica, kako se u prvi mah učinilo, već su se domobrani NDH razračunali sa ustašama pa su se, zatim, svi predali. Tu se, pored 400 domobrana, predalo i preko 1.000 nemačkih vojnika, a zaplenjeno je, između ostalog, pet topova i petnaest kamiona. Te kamione je iskoristio Beneški bataljon da se, noću 1/2. maja, prebaci iz Čedada u Videm radi pomoći jednoj italijanskoj brigadi koja je već dva dana napadala nemački garnizon. Zajedničkim dejstvima 2. maja i taj neprijatelj je savladan, posle čega su u Videm pristigle savezničke jedinice.[800]

Već ***1. maja su, praktično, oslobođeni Istra, Trst i Slovenačko primorje.***

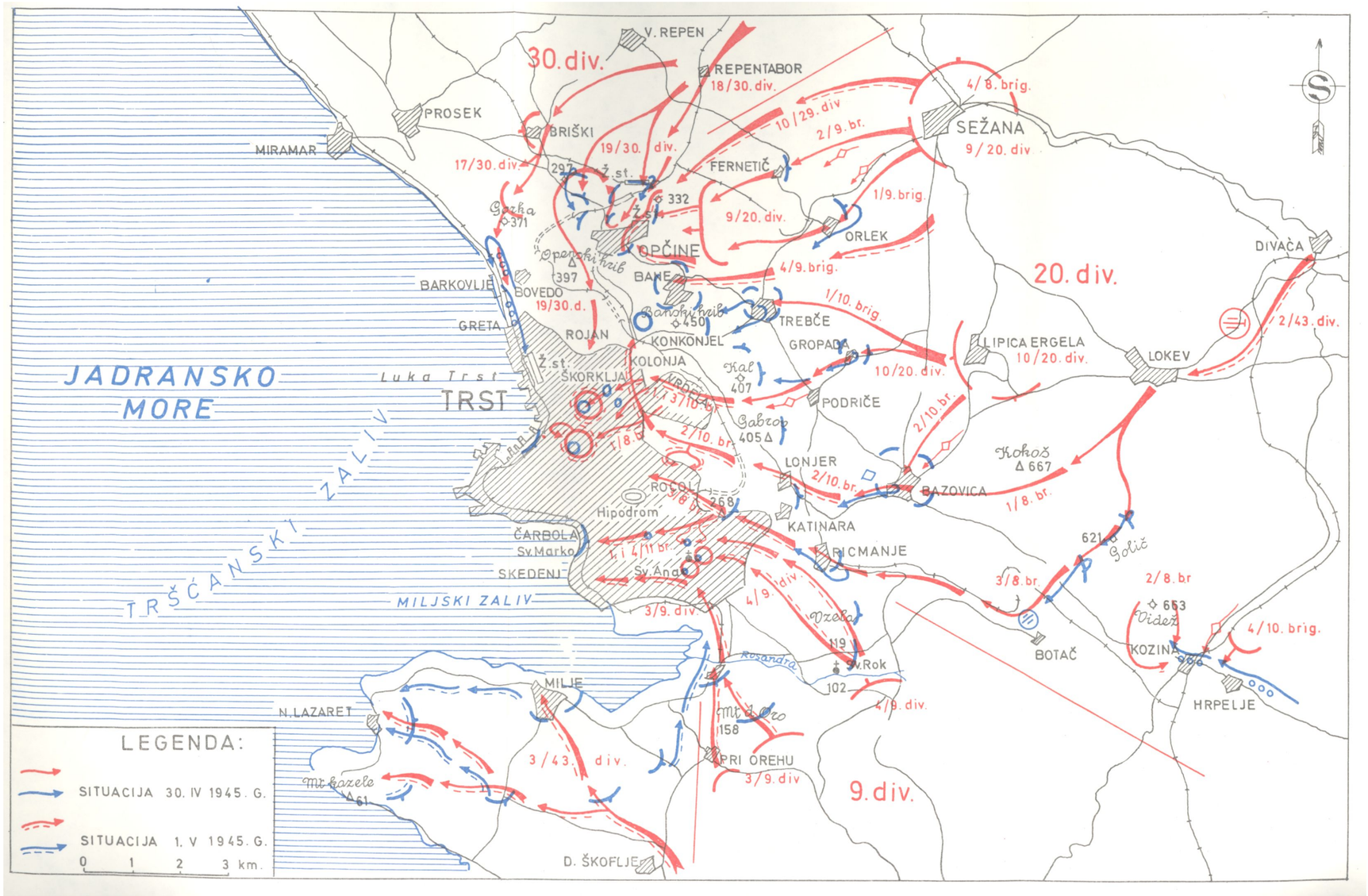
Neprijatelj je još pružao otpor u Općinama, Puli i iz nekoliko manjih međusobno odvojenih garnizona i iz okruženih uporišta u Trstu, u kojima se nalazio u bezizlaznoj situaciji. Na celoj dužini

[798] Borbena relacija 31. divizije i Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 10, 13 i 14 od 1. V i br. 17 od 2. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/6 i 9/11, k. 312-A i 315-A.

[799] Jedinice Beneškog bataljona su 28. aprila oslobodile Sv. Peter (S. Pietro), a zatim St. Lenart (S. Leonardo) i Srednje (Stregna), severoistočno od Čedada (Cividale). Sledećeg dana Rezijski bataljon je savladao posadu u Žagi a 30. aprila je ušao u Tolmin. Toga dana su jedinice 1. bataljona, u sadejstvu sa italijanskim bataljonom »Manin«, posle dvodnevnih borbi oslobodile Tarčent, a jedinice Beneškog bataljona su istog dana oslobodile Kobarid, a zatim su istočno od Kobarida, u sadejstvu sa 2. bataljonom, posle petočasovne borbe, prisilile neprijateljske posade iz Baške grape, Tolmina i drugih manjih mesta, jačine oko 600 italijanskih vojnika, da im se predaju. — Operacijski izveštaj i Relacija Operativnog štaba za Zapadno primorje, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/5-1 i 2/5-1, k. 537.

[800] U tim borbama su jedinice Operativnog štaba za Zapadno primorje, koje su imale nešto više od 400 boraca, zarobile 4.042 neprijateljska vojnika, a poginulo ih je 535, dok su zaplenile 11 topova, 14-minobacača, 55 mitraljeza, 210 puškomitraljeza, 86 kamiona i drugo oružje, opremu i vojni materijal. U isto vrerne su jedinice Operativnog štaba za Zapadno primorje imala 18 poginulih i 89 ranjenih boraca i rukovodilaca. Na oslobođenoj teritoriji odmah su obrazovani pored vojnih i civilni organi narodne vlasti. — Operacijski izveštaj i Relacija Operativnog štaba za Zapadno primorje; Borbena relacija 4. armije i Knjige depeša 4. armije, depeše br. 15 i 16 od 1. V i depeša bez broja i br. 3 od 2. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/5-1, 2/5-1 i 5/2, k. 537 i 316; S. Petelin, *Osvoboditev Slovenskega primorja,* str. 223. i 227.

OSLOBOĐENJE TRSTA, borbe 30. IV i 1. V 1945.

Soče, pa i na njenoj desnoj obali, nalazile su se jedinice 9. korpusa. Njima u susret hitala je sa reke Pijave saveznička novozelandska 2. pešadijska divizija, pod komandom general-potpukovnika Bernarda Frajberga (Bernard Freyberg), sa ciljem da što pre stigne u Trst. Ne nailazeći nigde na otpor, ona je neometano napredovala automobilskim putem, brzinom motora, na kome ni objekti nisu oštećeni, tako da su prednjrdelovi njene prethodnice 1. maja oko 13.30 časova stupili u vezu sa jedinicama 3. udarne brigade 31. divizije, u rejonu sela Ronki, oko 4 kilometra severozapadno od Tržiča.[801] Predveče je i glavnina novozelandske 2. pešadijske divizije čelom izbila na Soču. Predstavnici 9. korpusa su upoznali saveznike sa naređenjem Vrhovnog komandanta JA da je operativna zona 4. armije na reci Soči i da savezničke trupe nemaju prava ni potrebe da je prelaze, a odobrenje za njen prelazak da traže od Generalštaba JA. Tada je general Frajberg tražio sastanak sa komandantom 4. armije.[802] Tako je 1. maja uveče, u Tržiču, došlo do sastanka sa generalom Frajbergom na kome je komandant 4. armije general-lajtnant Petar Drapšin najoštrije protestovao i upoznao ga sa pomenutim naređenjem Vrhovnog komandanta JA. General Frajberg je to primio k znanju i obećao da će o tome obavestiti svoju višu komandu, ali je dodao da ima naređenje da uđe u Trst, pa su njegove jedinice 2. maja oko 16.00 časova ušle u Trst.[803]

Zbog brzog nadiranja jedinica 4. armije prema Rijeci, komandant nemačkog 97. armijskog korpusa general Kibler bio je prisiljen da prema njoj uputi gotovo sve operativne jedinice iz Istre, Trsta i Slovenačkog primorja. Time je situacija kod 9. korpusa znatno olakšana, i on je, gotovo odmah posle završene ofanzive neprijatelja na njegove jedinice, preduzeo ofanzivne operacije za oslobođenje Slovenačkog primorja i Trsta. Uspešnim dejstvima jedinice 9. korpusa su onemogućile nesmetano izvlačenje neprijateljskih snaga i materijalnih sredstava prema Austriji. Brzim oslobođenjem Slovenačkog primorja i daljim uspostavljanjem vojnih i civilnih vlasti na toj teritoriji, 9. korpus je u potpunosti izvršio zadatke koje je pred njega postavio vrhovni komandant Jugoslovenske armije maršal Jugoslavije Josip Broz Tito.

U dejstvima za oslobođenje Slovenačkog primorja jedinice 9. korpusa su naišle na srdačan i oduševljen doček i punu podršku mesnog stanovništva, kako slovenačke tako i italijanske nacionalnosti. U svim mestima istočno od reke Soče kuće su bile okićene slovenačkim, jugoslovenskim i italijanskim zastavama sa crvenom

[801] Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 14 od 1. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/11, k. 315-A.

[802] Knjige depeša 1. tenkovske brigade, depeša br. 21 od 1. V i br. 43 od 2. V i depeša bez broja od 2. V 1945. u 01.50 čas, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 12/2 i 5/5, k. 316 i 323.

[803] Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 8, 12 i 13 od 2. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316; Diego de Castro, *II problema di Trieste*, Bologna 1953, str. 140 (ubuduće: D. Castro, n.d.).

petokrakom zvezdom i Titovim portretima. Na njima je bilo napisano: »Tukaj je Jugoslavija!«, **»Ziveo** Tito!«, »Tuđe nećemo, svoje ne damo!« i druge parole. Nailazak savezničkih trupa stanovništvo je dočekalo dostojanstveno. Tu atmosferu je veoma plastično opisao načelnik Obaveštajnog odeljenja novozelandske 2. pešadijske divizije pukovnik Džefri Koks (Geoffrey Cox) primećujući da su sa izbijanjem na reku Soču došli u neki sasvim drugi kraj. »S one strane Soče niska su brda zatvarala horizont. Put je izgledao pust, jer sada nije bilo više italijanskih zastava. Tada smo naglo ušli u ono što su vozači brzo nazvali 'Titovom zemljom'. Tu su sada bili partizani sa crvenim maramama i kapama sa crvenom zvezdom. Odjednom smo stigli na Soču, i 20 minuta kasnije bili smo na periferiji Tržiča. Partizani su pored puta postavljali Titove portrete **i** na zidovima ispisivali 'Živeo Tito!' ili se kretali u malim kolonama sa jugoslovenskim zastavama ili italijanskem trobojkom sa crvenom zvezdom u sredini. Svuda **je** pisalo 'Tukaj je Jugoslavija'.«[804]

Borbe u Trstu 2. maja

(Skica br. 42)

Ni u toku 2. maja 8, 10. i 11. udarna brigada nisu prekidale sa napadima. One su nastavile da lome poslednje otpore izolovanih neprijateljskih grupa u rejonu Konkonelja, zgradi Suda, Tvrđavi svetog Justina, vili »Revolteli« i Brodogradilištu »Sv. Marko«. Za to vreme se prethodnica britanske 2. novozelandske divizije nalazila na maršu od Tržiča preko sela Miramar u pravcu Trsta.

Rano izjutra 2. maja pred zgradu Suda je stigao i 2. bataljon 11. udarne brigade, koji je preuzeo blokadu neprijatelja sa jugozapadne strane. U toku prepodneva razvile su se obostrano žestoke borbe. Nalazeći se pod stalnom i snažnom vatrom jedinica 10. udarne brigade, ojačanih tenkovima i 2. bataljonom 11. udarne brigade, neprijatelj je uvideo beznadežnost svoga položaja, pa je oko 16.00 časova bio prisiljen da istakne bele zastave, kao znak za predaju. Ali, baš u tom momentu se Ulicom Miramare (Via Miramare) pojavila kolona od 15 do 20 britanskih tenkova, od kojih su sedam-osam stigli pred zgradu Suda. Videči ih, nemački vojnici su brzo sklonili bele zastave i produžili da pružaju otpor u nameri da se predaju britanskim trupama. Britanski brigadir Džentri (Gentry), verovatno komandant te kolone, izrazio je želju komandantu 2. bataljona 11. brigade da bataljon obustavi borbu, a da on povede razgovore sa okruženim nemačkim vojnicima u pogledu njihove predaje britanskim snagama. Komandant 2. bataljona je to energično odbacio sa motivacijom da, u tom slučaju, okruženi nemački vojnici mogu biti samo zarobljenici jedinica 20. udarne divizije, a borba će se obu-

[804] **Geoffrey Cox,** ***The Road to Trieste,*** **William Heinemann Ltd, London 1947, str. 192 (ubuduće: G. Cox, n.d.);** ***Oslobodilački pohod na Trst,*** **str. 262/263.**

staviti tek onda kada neprijateljski vojnici prekinu sa pružanjem otpora. Sa takvom izjavom komandanta 2. bataljona složio se i brigadir Džentri, pa su pregovori sa okruženim nemačkim snagama otpočeli u prisustvu načelnika Štaba 20. udarne divizije potpukovnika Luke Kneževića, komandanta 2. bataljona 11. udarne brigade i britanskog brigadira Džentrija. Posle kraćih pregovora odbijena je i svaka pomisao da se nemački vojnici predaju saveznicima, a ne jedinicama ojačane 10. udarne brigade, pa su borbe nastavljene. Uz snažnu podršku tenkovske i pešadijske vatre, i uz sadejstvo dela britanskih tenkova, pešadijske jedinice su uspele da se oko 17.00 časova probiju u zgradu Suda i da u prvom naletu skoro polovinu posade izbace iz stroja, ali je neprijatelj i dalje nastavio da pruža otpor. Manji deo snaga se povukao u podzemne ćelije i podrume Suda gde je, posle polučasovne borbe, savladan i poslednji otpor neprijatelja. Preostali nemački vojnici predali su se jedinicama 10. udarne brigade.[805] Ubrzo zatim predala se i neprijateljska posada iz vile »Revoltela«, a uporište u rejonu Konkonelja zauzeto je u toku noći 2/3. maja. Time su borbe 10. udarne brigade za oslobođenje Trsta bile završene.[806]

Na pravcu nastupanja 8. udarne brigade, njen 1. bataljon, ojačan sa četiri tenka, i dalje je držao u okruženju neprijatelja u rejonu Tvrđave sveti Justin, koji se uporno branio, a 3. bataljon je rano izjutra produžio nastupanje Ulicom Gabriela D'Anuncija, istovremeno čisteći sporedne ulice od manjih grupa neprijatelja. Već oko 04.00 časa bataljon je izbio na Trg Garibaldi, gde su ga dočekale jedinice Komande mesta Trsta koje su još 1. maja učestvovale u borbi zajedno sa 1. bataljonom 8. udarne brigade. Tu, na Trgu Garibaldi, 3. bataljon je ojačan 1. četom 1. bataljona, i dobio je zadatak da produži dejstvo prema obali i ovlada bunkerima i utvrđenim zgradama na istoj i u rejonu železničke stanice. I sa njim su sadejstvovale jedinice Komande mesta Trsta kojima se sve više i više priključivalo stanovništvo Trsta. Uprkos jakim borbama koje je vodio u ulicama Bramante (Via il Bramante), Mikele (Via S. Michele) i Fontana (Via d'Fontanone), 3. bataljon je uspeo da oko 10.00 časova zauzme Bersaljersko molo (Molo Bersaglieri), odakle je prisilio nekoliko motornih čamaca, punih sa nemačkim vojnicima i oficirima, koji su već bili krenuli iz luke, da se vrate nazad.[807] Bataljon je, zatim, nastavio sa čišćenjem obale Mandačio (Riva Mandachio)

[805] **Iz zgrade Suda uspelo je svega 8—10 nemačkih vojnika da se preda britanskim jedinicama, ali su ih one na licu mesta streljale. — Izveštaj 10. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 4/6, k. 1029-11.**

[806] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 831—843. i 1005/1006; Izveštaj 10. brigade od 16. VI 1945; Bojne relacije 20. divizije i Operativni izveštaj 11. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 4/6, 13/1 i 1/2, k. 1029-11, 1030 i 312.**

'"[Tom prilikom je borac 3. bataljona 8. udarne brigade Jelaška Anđelko iz protivtenkovskog topa 45 mm pogodio i potopio jedan neprijateljski brod.— Bojne relacije 3. bataljona 8. udarne brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/8, k. 1032.

prema pristaništu, železničkoj stanici i magacinima u Slobodnoj luci (Porto Franco), gde je neprijatelj još uvek pružao žilav otpor iz bunkera i utvrđenih zgrada. Posle jednočasovne borbe, u 11.30 časova, i taj neprijatelj je savladan.[808]

Rano izjutra 2. maja 11. udarna brigada je uputila svoj 2. bataljon za pojačanje blokade i za napad na neprijatelja u zgradi Suda, a sa ostalim snagama je produžila dejstva u pravcu Brodogradilišta »Sv. Marko«. Ona je uspela da odbaci neprijatelja iz prvih kuća istočno od brodogradilišta, a zatim ga je u neprekidnim borbama gonila kroz brodogradilište sve do lučkih magacina, gde je neprijatelj, posle borbe u okruženju, oko 18.00 časova prestao sa pružanjem otpora.[809]

U toku noći 1/2. maja jedinice 9. divizije su se sredile, međusobno povezale, popunile municijom i 2. maja izjutra, pod zaštitom vatre minobacača i protivavionskih topova, produžile napad. Na neprijatelja koji se dobro utvrdio u fabrici »Elbi« napadala je 3. dalmatinska udarna brigada. Oko fabrike nalazio se zid i nekoliko armiranobetonskih bunkera. Svi ulazi u fabriku, a takođe i neki prozori na fabričkoj zgradi, bili su zazidani, a ostavljene su samo puškarnice. Zbog toga su jedinice 3. brigade bile prisiljene da se pomoću lestvica penju i kroz puškarnice i prozore ubacuju bombe, ili da preko krovova, kroz tavane ulaze u zgradu i ručnim bombama savlađuju neprijatelja. Borbe u rejonu fabrike »Elbe« vođene su sve do 09.00 časova, kada je neprijatelj prisiljen da se preda. Tu je poginulo ili zarobljeno oko 1.000 neprijateljskih vojnika i oficira. Dragocenu pomoć borcima pružilo je rodoljubivo stanovništvo Trsta, pretežno radnici i omladina. Oni su se dobrovoljno priključivali jedinicama 9. divizije i pomagali im u savlađivanju otpora neprijatelja ili su im služli kao vodiči ukazujući na mesta gde se neprijatelj utvrdio ili prikrio, kao i na njegove objekte za odbranu i magacine.

Posle savlađivanja neprijatelja u rejonu fabrike »Elbe« i kraće usmene zapovesti, bataljoni 3. dalmatinske brigade su krenuli prema centru Trsta, sa zadatkom da oslobode deo grada jugozapadno od linije Istarska ulica (Via dell'Istria) — Kula svetog Justina (Castell) — Trg jedinstva (Piazza dell'Unita). Sa bataljonima su krenuli i pripadnici jedinica Komande mesta Trsta koji su učestvovali u napadu na neprijatelja koji se branio u rejonu fabrike »Elbe«. Njihov broj se stalno povećavao i oni su dobro sarađivali sa brigadom i činili joj dragocene usluge. Brigada je svoje desno krilo naslanjala na 4. splitsku udarnu brigadu, a levo na obalu Miljskog zaliva, održavajući vezu sa jedinicama 3. brigade 43. divizije koje su se nalazile na poluostrvu Milje.

sos izveštaj 1. bataljona 8. brigade; Operativni izveštaj i Izveštaj 8. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/10, 7/8 i 1/1, k. 1032 i 1030.

[800] Operativni izveštaj 11. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 312.

Uličnе borbe u Trstu, 1. maj 1945.

10. brigada 20. divizije u borbi za Tribunal u Trstu, 1. maj 1945.

20. divizija u borbi za oslobođenje Trsta, 1. maj 1945.

Stanovnici Trsta pomažu borcima u prenošenju ranjenika, 1. maj 1945.

Portreti druga Tita, crvene petokrake zvezde г parole na zgradama tek oslobođenog Trsta, početak maja 1945.

Radiostanice su osiguravale vezu između jedinica i štabova.

Prvi bataljon, ojačan protivoklopnim oruđima, imao je zadatak da savlada otpor neprijatelja i najkraćim pravcem izbije u rejon Kule svetog Justina i Trga jedinstva. Glavnina bataljona krenula je Ulicom A. Bajamonti (Via A. Baiamonti), a zatim Prolazom svetog Andrije (Passaggio di S. Andrea) i ulicama južno od Kule, posle čega je izbila na Trg jedinstva. Na svome pravcu ona je razoružavala ili savlađivala slabiji otpor neprijatelja, a u Ulici Navali (Via Navali) stupila je u vezu sa 11. brigadom 26. divizije. Za to vreme se 2. četa tog bataljona sa četom teškog oruđa kretala Istarskom ulicom prema Kuli, u čijoj je neposrednoj blizini, u Ulici svetog Jakoba (Via S. Giacomo in Monte), naišla na otpor neprijatelja koji se nalazio u jednoj privatnoj zgradi na desnoj strani te ulice. U snažnom naletu, uz pomoć boraca Komande mesta Trsta, četa je ubrzo savladala neprijatelja, a u daljim dejstvima ona se u Ulici svetog Justina (Via S. Giusto) sastala sa glavninom bataljona, koji se zatim uputio prema Trgu jedinstva, a ojačana 2. četa je oko 11.00 časova obuhvatila Kulu sa zapadne strane i pridružila se jedinicama koje su blokirale to uporište neprijatelja. Od 12.00 do 17.00 časova sa okruženim neprijateljem u Kuli vođeni su pregovori da se preda, na šta je on već pristao. Međutim, u tom momentu je pred Kulu stigao savezнички 22. bataljon, sa tenkovima, pod komandom pukovnika Donalda. Sa njima se nalazio i jedan nemački major. Pod pretnjom upotrebe oružja oni su prošli kroz redove 2. čete, koja je imala zadatak da nikome ne dozvoli ulazak ili izlazak iz Kule. Pukovnik Donald je, zatim, bez ikakvog dogovora sa jedinicama Jugoslovenske armije, ušao u Kulu i na svoju ruku primio predaju oko 150 neprijateljskih vojnika.[810]

Drugi bataljon je krenuo Istarskom ulicom prema centru Trsta. Po dolasku do Ulice svetog Jakoba bataljon se, bez 3. čete, uputio spletam ulica prema Ulici P. Besenjija (Via P. Besegni), a zatim Ulicom Karla Kumbi (Via Carlo Cumbi). Na početku Ulice svetog Marka (Via san Marco) 2. četi se priključila grupa boraca Komande mesta Trsta, jačine oko 30 ljudi sa jednim mitraljezom. Ona je četi pokazivala prolaze prema obali, a u Ulici svetog Jakoba 1. četi se, iz okolnih ulica, priključilo oko 250 naoružanih boraca Komande mesta Trsta. Po dolasku u rejon Promontorije (Largi del Promontorio) čete su se razdvojile. Druga četa se jednim delom uputila u rejon kupališta a drugim Korzikanskom ulicom (Via Corsica), gde je, uz pomoć oko 50 naoružanih boraca Komande mesta Trsta, savladala oko 150 neprijateljskih vojnika koji su se utvrdili u kasarni tršćanskih finanasa, a 1. četa je krenula Ulicom 3. armije (Via dell III Armata), a zatim Bonapartinom ulicom (Via Bonaparte), gde je razoružala manje grupe neprijatelja. Stanovništvo Trsta je ukazivalo na mesta gde se sakrio neprijatelj, kao i na njegova skladišta i ma-

[810] **Geoffrey Cox, n.d., str. 193—194.**

gacine. Borbe u tom rejonu završene su u 10.25 časova, a u 17.00 časova u Ulicu ekonomija (Via Economia) stigle su i engleske jedinice.

Za to vreme se 3. četa iz Istarske ulice, gde joj se pridružilo oko 40 boraca Komande mesta Trsta, uputila u Ulicu svetog Jakoba, a zatim preko Trga Viko (Piazza Vico) i Trga Šansovino (Piazza Sansovino) i kroz tunel (galiria Sangrineli) izbila na Trg Goldoni (Piazza Goldoni), gde joj se priključilo oko 200 naoružanih boraca Komande mesta Trsta. Od njih je četa saznala da se u bloku kuća u ulici Korzo Etore Muti (Corso Etore Muti) utvrdio jači neprijatelj. Četa je, uz njihovu pomoć, proterala neprijatelja iz Rimske banke (Banco di Roma), koji je većinom pobegao u zgradu Jevrejske škole u Ulici Monti (Via del Monti), koja je bila pretvorena u kasarnu SS trupa i nemačke mornarice. Četa je, uz učešće boraca Komande mesta Trsta, prethodno savladala otpor neprijatelja u palati Beltrame, u Ulici Zaneli (Via Zanelli), a tada se pristupilo slamanju otpora oko 250 pripadnika nemačkih SS trupa i mornarice, koji su se utvrdili u Jevrejskoj školi. Pod snažnom vatrom 3. čete 2. bataljona i boraca Komande mesta Trsta, nemački vojnici su u 16.00 časova zatražili pregovore, zatim i prestanak vatre za dva časa, a po isteku tog vremena će se predati 3. četi ako za to vreme ne stignu engleske jedinice. Komandir 3. čete nije prihvatio taj predlog i ostavio im je deset minuta vremena za predaju, posle čega je postavio obezbeđenje prema obali u ulici Korzo Etore Muti i nastavio sa napadom na kasarnu, uz podršku jednog protivavionskog topa. Oko 17.30 časova na obezbeđenje 3. čete u ulici Korzo Etore Muti naišle su engleske snage, koje su se ponudile da pomognu u zauzimanju kasarne. Komandir čete nije prihvatio tu ponudu, već ih je tu zadržao i nije im dozvolio da dođu do mesta gde se vodila borba. Verovatno da je uzrok tome bilo nekorektno držanje savezničkih oficira koji su primili predaju neprijatelja u Kuli svetog Justina. Takođe nije prihvatio ni njihov zahtev da razoružaju borce Komande mesta Trsta koji su dobrovoljno stupili pod komandu komandira 3. čete i nesebično se zalagali da se savlada otpor neprijatelja u tom bloku kuća. Posle toga se pristupilo energičnom napadu, tako da je oko 18.45 časova likvidiran i poslednji otpor nemačkih vojnika.[811]

Treći bataljon se iz rejona fabrike »Elba« uputio prema Trgu Rosmini (Piazza Rosmini). U kvartu Vilađo (Villagio) naišao je na zalutalu nemačku kolonu kamiona, koju je, posle kraće borbe, potpuno uništio. U daljem nastupanju duž železničke pruge, bataljon je naišao na grupu boraca Komande mesta Trsta koja je već očistila

[811] Štab 2. bataljona je predložio Štabu 3. brigade, da se za pokazani uspeh, hrabrost i snalažljivost u borbama za Trst, pored pohvala i odlikovanja pojedinaca, pohvali njegova 3. streljačka četa i odlikuje Ordenom za hrabrost. Sa svoje strane, Štab 3. brigade predložio je štabu 9. divizije da se za junačko držanje i pravilno i umešno rukovođenje u tim borbama pohvale svi štabovi bataljona i komande četa. — Bojne relacije 2. bataljona 3. brigade i Bojna relacija 3. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 25/1 i 15/1, k. 845-A.

pojedine blokove kuća od neprijateljskih vojnika. U Prolazu svetog Andrije bataljon je stupio u vezu sa 11. brigadom 26. divizije, a zatim je nastavio, uz pomoć boraca Komande mesta Trsta, da savlađuje mestimičan otpor razbijenih snaga neprijatelja iz pojedinih magacina i zgrada duž morske obale. Izbijanjem u rejon Trga Rosmini prestao je svaki otpor neprijatelja na pravcu dejstva 3. bataljona.[812]

Četvrta splitska udarna brigada, oslanjajući se levim krilom na 3. dalmatinsku udarnu brigadu, 2. maja rano izjutra upala je u Trst i produžila nastupanje prema centru grada. Njen 1. bataljon je nastupao u pravcu Hipodroma. Uz podršku protivoklopnih oruđa Artiljerijskog diviziona 9. divizije, on je delom snaga prodro do železničke stanice Sveta Ana (Stazione di S. Anna), gde je desnim krilom stupio u vezu sa jedinicama 8. brigade 20. divizije, a zatim je, u sadejstvu sa njima, posle jakih uličnih borbi, ovladao železničkom stanicom, njenom širom okolinom i visom zapadno od groblja. Delom snaga bataljon je sadejstvovao sa 3. brigadom u napadu na fabriku »Elba«.

Po ovlađivanju visom, zapadno od groblja, i slamanju neprijateljskog otpora u rejonu fabrike »Elbe«, glavnina 1. bataljona je usmerila svoja dejstva Istarskom ulicom i Ulicom D'Anuncio (Viale Gabriele D'Anunzio) prema centru Trsta, čisteći pojedine zgrade od manjih grupa neprijateljskih vojnika, koje su pružale slabiji otpor. U 08.00 časova 2. maja, u Ulici svetog Jakoba jedinice 1. bataljona naišle su na organizovaniji i jači otpor neprijatelja iz jedne zgrade kojoj je prilaz bio težak. Da ne bi gubili u tempu napada, borci su preko krova susedne zgrade provalili krov te zgrade i bombama napali neprijatelja prisilivši ga da se preda. Tu je poginulo i zarobljeno oko 150 neprijateljskih vojnika i oficira, a nekoliko zgrada dalje zarobljena su 33 fašistička vojnika. Delovi 1. bataljona koji su nadirali Ulicom D'Anuncia nisu naišli na otpor neprijatelja pa je bataljon oko 11.00 časova izbio do Kule svetog Justina, gde je zajedno sa jedinicama 20. i 26. divizije, tenkovskim jedinicama i 3. dalmatinskom udarnom brigadom učestvovao u blokadi i napadu na neprijatelja u tom uporištu.

Drugi bataljon 4. splitske udarne brigade, koji je zanoćio 1/2. maja u predgrađu Trsta, u Svetoj Mariji Magdaleni, 2. maja rano izjutra nastupao je preko Svete Ane u pravcu Punta Franko (Punta Franco) u Slobodnoj luci Trsta, sa zadatkom da slomi otpor manjih neprijateljskih grupa koje su se branile u tom delu grada. Po dolasku u rejon Punta Franko, bataljon je stupio u vezu sa jedinicama 20. divizije koje su već okružile neprijatelja i sadejstvovao im je u prisiljavanju neprijatelja da se preda. Krajem dana Trst je bio pot-

[812] **Bojne relacije i Operativni izveštaj 3. brigade; Bojne relacije 1. i 2. bataljona i Izveštaji 2. i 3. bataljona 3. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 21/1, 22/1, 15/1, 52/1, 25/1, 27/1 i 26/1, k. 845-A; *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 265—267.**

puno oslobođen. Samo su se u Općinama nemačke jedinice očajnički branile, očekujući anglo-američke snage da se njima predaju.

I jedinice 4. splitske udarne brigade su u toku borbi za oslobođenje Trsta naišle na punu podršku civilnog stanovništva grada, kao i na podršku i sadejstvo oružanih jedinica Komande mesta Trsta. Zapažen je niz herojskih podviga naoružanih boraca Komande mesta Trsta, koji su učestvovali u borbi za oslobođenje Trsta u sastavu 4. splitske udarne brigade. Civilno stanovništvo je svesrdno pomagalo u izvlačenju ranjenika iz borbe, njihovoj evakuaciji i zbrinjavanju, kao i u pronalaženju i hvatanju fašista i nemačkih vojnika koji su se presvlačili u civilno odelo. Zalaganjem građana Trsta umnogome je ubrzana likvidacija pojedinih uporišta neprijatelja, kao i oslobođenje celog grada. Te akcije su predvodili komunisti — borci Komande mesta Trsta. Strpljivim i organizovanim radom oni su stalno povećavali brojna stanja svojih jedinica, a kada je počeo opšti ustanak, jedinice Komande mesta Trsta su se višestruko uvećavale i 1. i 2. maja su imale oko 15.000 boraca, koji su veoma efikasno sarađivali sa borcima 4. armije.[813]

Oslobođenje Općina

(Skica br. 43)

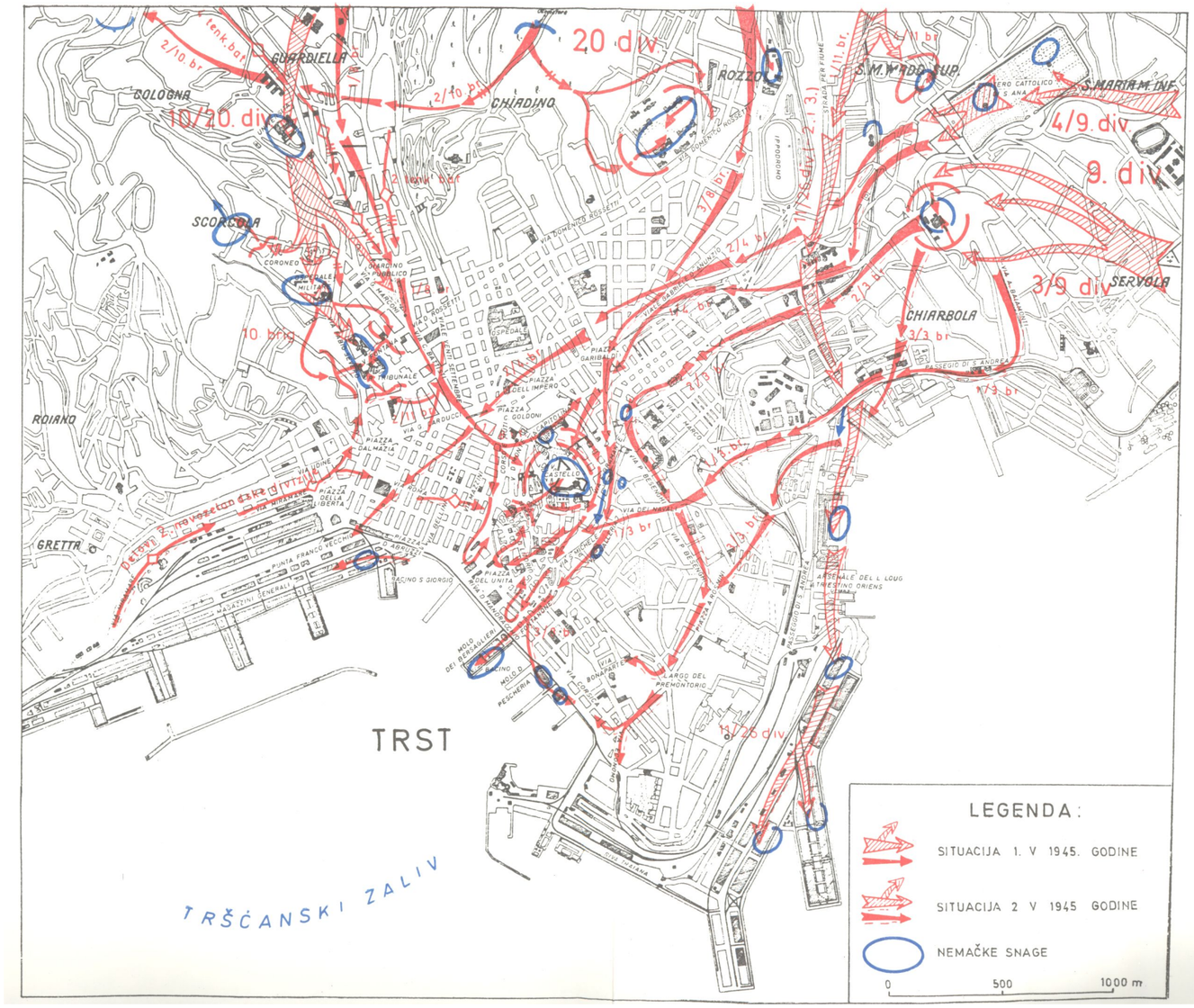
Da bi popravio svoj težak položaj u Općinama, neprijatelj je 2. maja izjutra otvorio snažnu artiljerijsku vatru, a zatim je oko 07.00 časova preduzeo protivnapad podržan tenkovima, ali je naišao na žestok otpor jedinica 9, 10. i 18. udarne brigade[814], pa se morao vratiti na polazne položaje. Ubrzo su zatim, oko 09.00 časova, 1. i 2. bataljon 9. brigade uspeli da u žestokim uličnim borbama izbace neprijatelja iz dva bloka kuća u Općinama, a nešto posle 10.00 časova pristigla je iz Trsta četa tenkova, koja je ojačala dejstva 9. brigade. Takođe, u 11.00 časova stigao je iz Sežane i 4. bataljon 8. brigade, koji je angažovan na desnom krilu 2. bataljona 9. brigade. On je napadao na severoistočni deo Opčina, gde je preuzeo položaj od 10. brigade 29. divizije, koja je toga dana uveče prebacila svoja tri bataljona (2, 3. i 5) preko komunikacije Opčine — Prošek (Prosecco) na odsek Barkola — Bovedo, da bi neprijatelju sprečila eventualni proboj pravcem Opčine — Prošek, dok su ostali bataljoni (1. i 4) te brigade usiljenim maršem stigli iz Sežane u Opčine, odakle su dejstvovali zajedno sa delovima 20. udarne i 30. divizije napadajući

[813] Izveštaj 9. divizije od 19. VI 1945; Operativni izveštaj 9. divizije od 1. V 1945; Operativni izveštaj i knjiga depeša 4. brigade, depeše br. 5 i 6 od 1. i 2. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/1, 13/2, 9/5 i 9/2, k. 312, 843, 847 i 844-A; *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 268.

[814] Pri obilasku svojih bataljona na položajima kod Opčina, tog jutra je poginuo komandant 18. udarne »Bazoviške« brigade Franc Hemgar. Taj gubitak je teško pogodio borce njegove brigade, ali su oni sa pojačanom žestinom nastavili borbe. — S. Petelin, *Osvoboditev Slovenskega primorja,* str. 220.

Skica br. 42

OSLOBOĐENJE TRSTA, borbe 1. i 2. V 1945.

na severni i istočni deo Opčina. Time je blokada neprijatelja u Općinama i Trstu pojačana i sprečeno mu izvlačenje kopnom prema severozapadu. Po preuzimanju položaja 4. bataljon 8. udarne brigade je u 12.15 časova otpočeo sa energičnim napadom na severozapadni deo Opčina, prema rejonu u kome se nalazi crkva iz koga je neprijatelj pružao žilav otpor. Posle kraće borbe bataljon je uspeo da odbaci neprijatelja iz kuća severozapadno od crkve, ali su se žestoke borbe u rejonu crkve produžile čitavu noć. Uz sadejstvo tenkova 4. bataljon 8. udarne brigade slomio je i taj otpor. U tim borbama su se naročito istakli tenkovi koji su svojom vatrom štitili podilaženje jurišnih grupa pešadije do crkve i okolnih zgrada iz kojih je pružan otpor. Jurišne grupe su, zatim, bombama i flašama sa benzinom zasipale vrata i prozore, uništavale neprijatelja i time otvarale put za dalje nadiranje.[815]

U 12.00 časova je neprijatelj iz centralnog dela Opčina, podržan od tenkova i artiljerije, preduzeo snažan protivnapad da bi po svaku cenu izbacio iz mesta 1. i 2. bataljon 9. brigade, a naročito 2. bataljon, koji je već vodio borbe u južnom delu sela. Međutim, kako je naišao na jak otpor tih bataljona, protivnapad nije uspeo pa su se razvile obostrano ogorčene bliske borbe sa čestim naizmeničnim napadima i protivnapadima u kojima su najviše dolazile do upotrebe ručne bombe, »pancerfausti«, a na nekim mestima i bajoneti. Uprkos upornim napadima nemački vojnici nisu uspeli ni za korak da odbace borce 1. i 2. bataljona i da povrate izgubljene položaje. U međuvremenu su vođene teške borbe i na odseku 4. bataljona 9. brigade. Njemu su u 12.00 časova stigle iz Postojne i preostale dve čete, tako da je bataljon, podržan brigadnim minobacačima, odmah produžio sa napadima na neprijatelja severozapadno od sela Bane, uspevši da ponovo zauzme te položaje. Neprijatelj, podržan snažnom artiljerijskom i mitraljeskom vatrom, uporno je nastojao da zadrži te položaje. I na njima su se u toku celog dana vodile žestoke borbe, tako da su položaji nekoliko puta prelazili iz ruke u ruku, da bi se konačno, u 22.00 časa, na njima zadržao 4. bataljon 9. brigade.[816]

Nemački garnizon u Općinama, jačine preko 3.500 vojnika, ojačan tenkovima i artiljerijom, služio je kao levo bočno osiguranje Trsta, a posle oslobođenja Trsta on je i dalje produžio da pruža otpor, nadajući se da će uspeti da se preda anglo-američkim snagama, a ne jedinicama Jugoslovenske armije.

U toku noći 2/3. maja borbe u Općinama su nastavljene i branilac je bio potisnut u centar sela, a 3. maja u 08.00 časova on je pokušao da, protivnapadom svih svojih snaga podržanih tenkovima i artiljerijom, povrati izgubljene položaje. Međutim, naišao je na tako jak otpor jedinica 9. udarne brigade, ojačane 4. bataljonom 8.

[815] Operativni izveštaji 8. i 9. brigade; Knjiga depeša 29. divizije, depeša br. 4 od 2. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 7/2, 8/2, 11/2 i 7/6, k. 1029-1, 1032 i 1147-1.

[816] Operativni izveštaji i Bojne relacije 9. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br, reg. 2/8, 11/2 i 2/1, k. 1032-1, 1029-1 i 1030,

udarne brigade i podržane delom tenkova 3. tenkovskog bataljona, da su svi njegovi napadi odbijeni.

U to vreme su se delovi 10. brigade 29. udarne divizije povezali sa savezničkim snagama koje su dolazile od Prošeke drumom pored mora i prema Opčinama. Saveznici su se ponudili da pregovaraju sa nemačkim snagama u Opčinama o predaji. Međutim, Štab 10. brigade je odbio tu ponudu naglasivši da je neprijatelj u Opčinama potpuno okružen i da nije potrebna njihova pomoć.[817] Odmah posle toga, u 08.30 časova, otpočeo je opšti napad na nemačku posadu u Opčinama radi slamanja i poslednjeg njenog otpora koji je pružala iz kuća i bunkera u jugozapadnom delu sela. U žestokim borbama do 10.00 časova neprijatelj je sabijen na još uži rejon, gde se, u jednom dubokom tunelu, nalazilo sklonište nemačkog komandanta Opčina pukovnika Majera Natusa (Mayer Natus)[818]. Organizovani otpor nemačkog garnizona počeo je da jenjava, i baš tada, s pravca Trsta, došla su jedna oklopna kola i dva tenka 2. novozelandske divizije pod komandom britanskog kapetana. Oni su se uputili pravo nemačkom komandantu Opčina. Borbe su i dalje nastavljene do 10.15 časova, kada je Štab 20. udarne divizije uputio pismeni poziv nemačkom komandantu da preda garnizon sa naoružanjem i ostalom opremom, inače će pristupiti njegovom potpunom uništenju. Poziv je odneo obaveštajni oficir 9. udarne brigade Milan Novaković, koji je sa belom zastavom prošao kroz liniju neprijateljske odbrane. Sa pojavom bele zastave vatra je obostrano prekinuta na čitavom frontu i zatišje je vladalo u toku vođenja pregovora. U skloništu nemačkog komandanta Novaković je video nekoliko viših nemačkih oficira u razgovoru sa britanskim kapetanom i sa dva britanska vojnika. Nemački komandant je primio pismeni poziv za predaju, pa se našao u neugodnom položaju između dva zahteva za predaju.

Očigledno je da pojedini britanski oficiri i u tom slučaju nisu postupili ni korektno ni vojnički, jer su se mešali u operativna dejstva jedinica 20. udarne divizije, čije su se operacije nalazile u završnoj fazi. Kao i kod Tvrđave sv. Justina, oni su i u rejonu Opčina nastojali da preotmu okružene i stvarno više apsolutno nemoćne za dužu borbu nemačke vojnike i ratni materijal. Zbog toga su pregovori privremeno obustavljeni sve do predveče 3. maja.

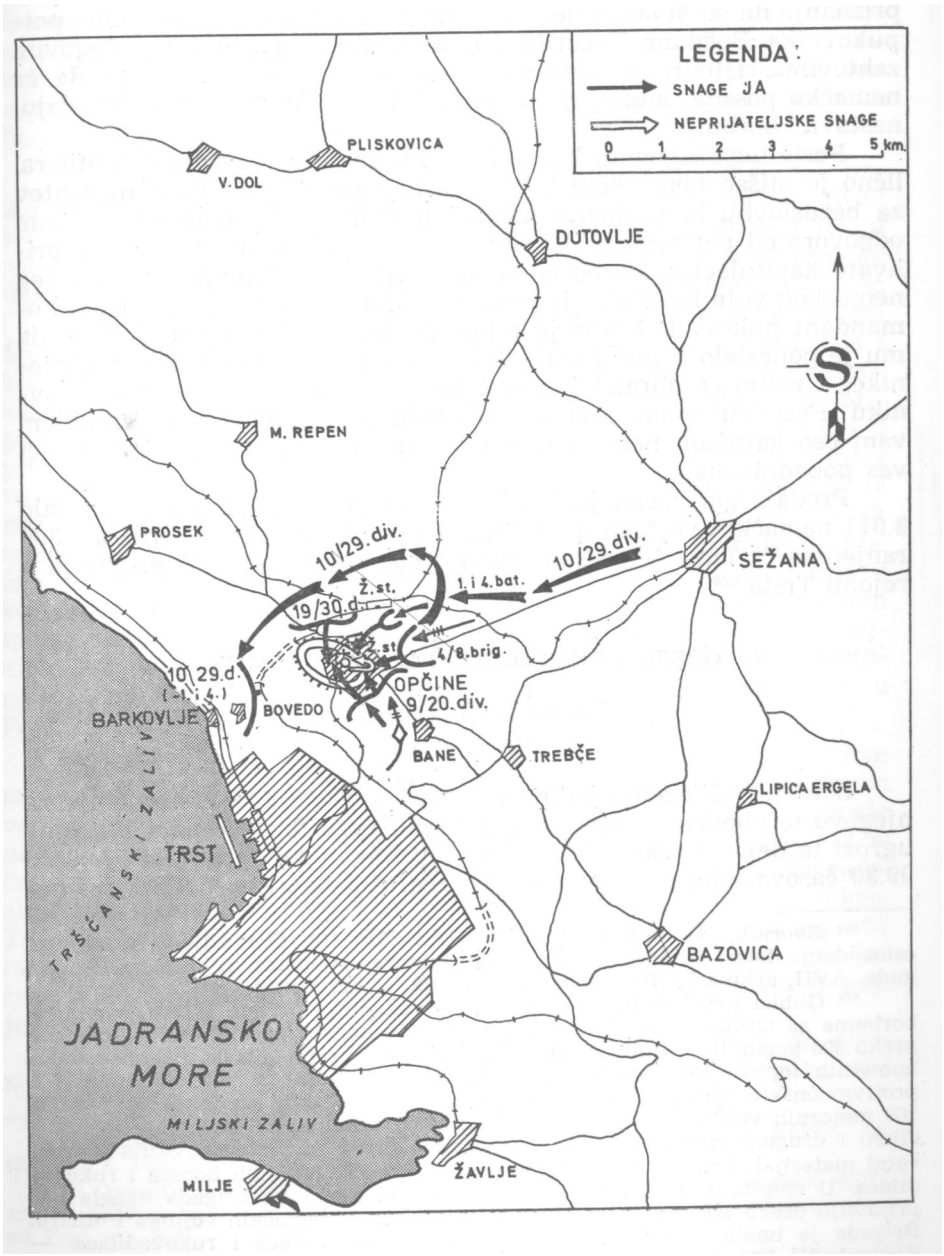
Za to vreme je komandant 20. divizije potpukovnik Bogdan Pecotić u Trstu razgovarao sa britanskim brigadirom Džentrijem, komandantom novozelandske brigade koja je stigla u Trst, izneo mu situaciju u rejon Opčina i tražio da odmah povuče tenkove iz operativne zone njegovih jedinica u rejonu Opčina. Zamerio mu je što

[817] *Zbornik*, **XI, knj. 4, str. 844—856.**

[818] **Pukovnik Natus je bio načelnik inžinjerije 97. armijskog korpusa. On je 29. aprila stigao iz Kormonsa, gde se nalazila pozadinska komanda 97. korpusa, u Opčine. Sutradan su otpočele borbe za Opčine i on je postao komandant tog mesta, gde su se povukle neke manje razbijene jedinice iz Trsta i okolnih mesta, a 30. aprila i 1. maja je pristiglo brodovima iz Pule i oko 3.000 nemačkih mornara. — Zapisnik o saslušanju pukovnika Natusa, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/7, k. 314.**

Skica br. 43

OSLOBOĐENJE OPĆINA, borbe 2. i 3. V 1945.

su britanske jedinice upale u rejon koji su blokirale njegove jedinice i naglasio da saveznici ne mogu otimati nemačke vojnike kroz blokadu njegovih jedinica. Birtanski brigadir je, uz izvinjavanje i priznanje da su stvarno nezgodno postupili, prihvatio primedbe potpukovnika Bogdana Pecotića i naredio da se postupi po njegovim zahtevima. Istovremeno je uveravao potpukovnika Pecotića da će nemačka posada, kada joj on saopšti da ne prima njihovu predaju, nastaviti borbu.

Posle tog razgovora komandant 20. divizije, sa svoja dva oficira, lično je otišao nemačkom komandantu i predao mu pismeni zahtev za bezuslovnu kapitulaciju nemačkih snaga u Općinama, sa rokom odgovora od pet minuta. U zahtevu je naglašeno da ukoliko ne prihvate kapitulaciju, borba će se nastaviti do uništenja i poslednjeg nemačkog vojnika. Pošto je pročitao uslove za predaju, nemački komandant pukovnik Natus je rekao da ima preko 300 ranjenika, da mu je ponestalo hrane i vode, kao i sanitetskog materijala za ranjenike, a zatim se obratio komandantu 20. udarne divizije potpukovniku Pecotiću ovim rečima: »Gospodine potpukovniče predajem vam ceo garnizon nemačkih snaga i sav ratni materijal, priznajući vas pobednicima.«

Predaja garnizona je izvršena u 18.00 časova, kada se predalo 3.011 nemačkih vojnika, podoficira i oficira, od čega 92 oficira i 300 ranjenika.[819] Time je prestao svaki organizovani otpor neprijatelja u rejonu Trsta.[820]

OBEZBEĐENJE DESNOG BOKA 4. ARMIJE

Oslobođenje Postojne

(Skica br. 44)

U toku podilaženja jedinica 4. armije Trstu i za vreme borbi za njegovo oslobođenje neprijatelj je pokušavao da iz rejona Postojne ugrozi ta dejstva. Tako je u toku prepodneva 29. aprila, od 07.00 do 09.30 časova, ojačani nemački 904. regrutni bataljon u Postojni na-

[819] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 528—542 i 831—843; Operacije 4. armije za oslobođenje Istre, Trsta i Slovenačkog primorja i Operativni izveštaj 9. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/1 i 11/2, k. 312 i 1029-1.**

[820] **Gubici neprijatelja u ljudstvu, naoružanju i opremi bili su veliki. U borbama za Opčine samo je 9. udarna brigada nanela neprijatelju gubitke od preko 300 poginulih vojnika, podoficira i oficira, a zaplenila je: 1 tenk, 9 dalekometnih topova 100 mm (od kojih je jedan uništen), 5 protivoklopnih i 9 protivavionskih topova, 5 minobacača, 270 automatskih oruđa, 2.800 pušaka, 160 motornih vozila, 50 prikolica, 20 pokretnih kuhinja, 22 magacina sa municijom i drugom vojnom opremom, 1 vagon goriva za motorna vozila i drugi ratni materijal. Brigada je imala 59 poginulih i 158 ranjenih boraca i rukovodilaca. U izveštaju 29. divizije se navodi da je njena 10. brigada nanela neprijatelju preko 400 poginulih, dok je zarobila 1.700 nemačkih vojnika i oficira. Brigada je imala 30 poginulih i oko 60 ranjenih boraca i rukovodilaca. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 844—856; Bojne relacije i Operativni izveštaj 9. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/1 i 2/8, k. 1030 i 1032.**

stojao da po svaku cenu izbaci jedinice 9. udarne brigade 20. divizije iz istočnog i južnog dela grada i da produži dalja dejstva u pravcu Ilirske Bistrice. Tada su 2. i 4. bataljon, koji su uz podršku tenkova vodili borbe u južnom delu Postojne, po naređenju Štaba 20. udarne divizije morali da krenu prema Trstu. Njihove položaje je preuzeo 3. bataljon 9. udarne brigade, ojačan 1. četom 4. bataljona, koji je imao zadatak da ih drži sve dok ga ne smene jedinice 29. udarne divizije, a zatim da i on krene prema Trstu.[821]

Oko 13.00 časova, po naređenju Štaba 20. divizije, 2. četa 4. bataljona i vod tenkova vratili su se u sastav 3. bataljona i u 13.30 časova ponovo upali u Postojnu i do 15.00 časova oslobodili južnu polovinu grada, a 3. bataljon je proterao neprijatelja sa železničke stanice i iz bloka kuća zapadno od nje. U međuvremenu je stigao i 1. bataljon 13. udarne brigade 29. divizije, koji je napao na severni deo Postojne, ali nije uspeo da odbaci neprijatelja sa tih položaja i borbe su nastavljene svom žestinom. Nemačka posada Postojne pokušala je u 15.30 časova da protivnapadom odbaci jedinice 9. brigade iz Postojne, ali u tome nije uspela. U ogorčene borbe prsa u prsa tada je ubačena i rezerva, 1. četa 4. bataljona. Ona je imala zadatak da podrži svoju 2. četu i vod tenkova, koji su napadali na zapadni deo grada. Međutim, ni oni nisu mogli da prodru ni korak napred, jer je i neprijatelj u isto vreme prešao u protivnapad odlučan da ih izbaci iz Postojne. Razvile su se žestoke bliske borbe u kojima je dolazilo do toga da su se u mnogim kućama na prvom spratu nalazili borci 9. brigade, a na drugom spratu nemački vojnici, koji se nisu hteli predati, već su uporno branili svaku prostoriju. Neprijatelj je uspeo da u toku dana pojača svoj garnizon u Postojni sa SS podoficirskom školom iz Ljubljane.[822]

Sutradan, 30. aprila u 07.00 časova, produženo je sa napadom na nemački garnizon u Postojni, ali su bataljoni dočekani snažnom vatrom neprijatelja, pa je zamenik komandanta 9. udarne brigade naredio da se bataljoni zadrže na dostignutim položajima. U 12.00 časova neprijatelj je preduzeo protivnapad na jedinice 9. brigade, ali se posle dvoipočasovne jake borbe sa velikim gubicima povukao. Tada su jedna baterija brdskih topova i dva protivoklopna topa 57 mm iz 29. udarne divizije poseli vatrene položaje dva kilometra južno od Postojne, u rejonu Žeribla, da bi podržali napad pešadije koji je uskoro trebalo da usledi.[823]

Budno prateći situaciju na svome desnom boku Štab 20. divizije je kao pojačanje uputio iz Sežane u rejon sela Rakitnika vod

[821] Operativni izveštaj 9. brigade od 7. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8, k. 1032-1.

[822] Operativni izveštaji 9. i 13. brigade; Zapovest Štaba 13. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8, 19/4 i 38/2, k. 1032-1 i 1152-11; *Oslobodilački pohod na Trst*, str. 319.

[823] Operativni izveštaj 9, brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8, k. 1032-1.

oklopnih kola 4. tenkovskog bataljona i naredio da se po svaku cenu slomi otpor neprijatelja u Postojni. U 18.30 časova otpočeo je koncentrični napad pešadije zajedno sa vodom oklopnih kola, podržan brdskom baterijom topova, dok su protivoklopni topovi tukli neprijateljska uporišta u rejonu crkve i druge pojedinačne ciljeve. U isto vreme je i neprijatelju stiglo pojačanje s pravca Ljubljane, u jačini do dva bataljona italijanskih fašista i pet nemačkih tenkova tipa »panter«. Tenkovi su odmah prošli kroz grad i krenuli u susret vodu oklopnih automobila. U petominutnoj borbi nemački tenkovi su uništili sva troja oklopna kola, a zatim produžili napad prema selu Rakitniku. Tada su protivoklopni topovi uspeli da oštete jedan tenk, pa su se ostali odmah povratili u grad. Do pada mraka neprijateljska pešadija je odbacila iz grada obe čete 4. bataljona 9. brigade i 1. bataljon 13. brigade, dok je 3. bataljon, uprkos snažnoj vatri neprijateljske pešadije i tenkova, uspeo da zadrži svoje položaje. U toku noći uoči 1. maja, u rejon Postojne su stigle 11. i 13. udarna brigada 29. divizije i rano izjutra stupile u borbeni kontakt sa neprijateljem.[824]

Da bi obezbedio svoj desni bok od neprijateljskih snaga koje su stalno pojačavale svoj garnizon u Postojni, Štab 4. armije je odlučio da na tom pravcu angažuje glavninu snaga 29. udarne divizije, koja se baš tada koncentrisala u rejonu Postojna — Št. Peter. U tom cilju je, radi što neposrednijeg upoznavanja sa opštom situacijom i postavljanja konkretnih zadataka, 1. maja u Št. Peter stigao načelnik Operativnog odeljenja 4. armije pukovnik Ante Biočić, koji je Štabu 29. divizije usmeno preneo naređenje za napad na neprijatelja u Postojni.[825]

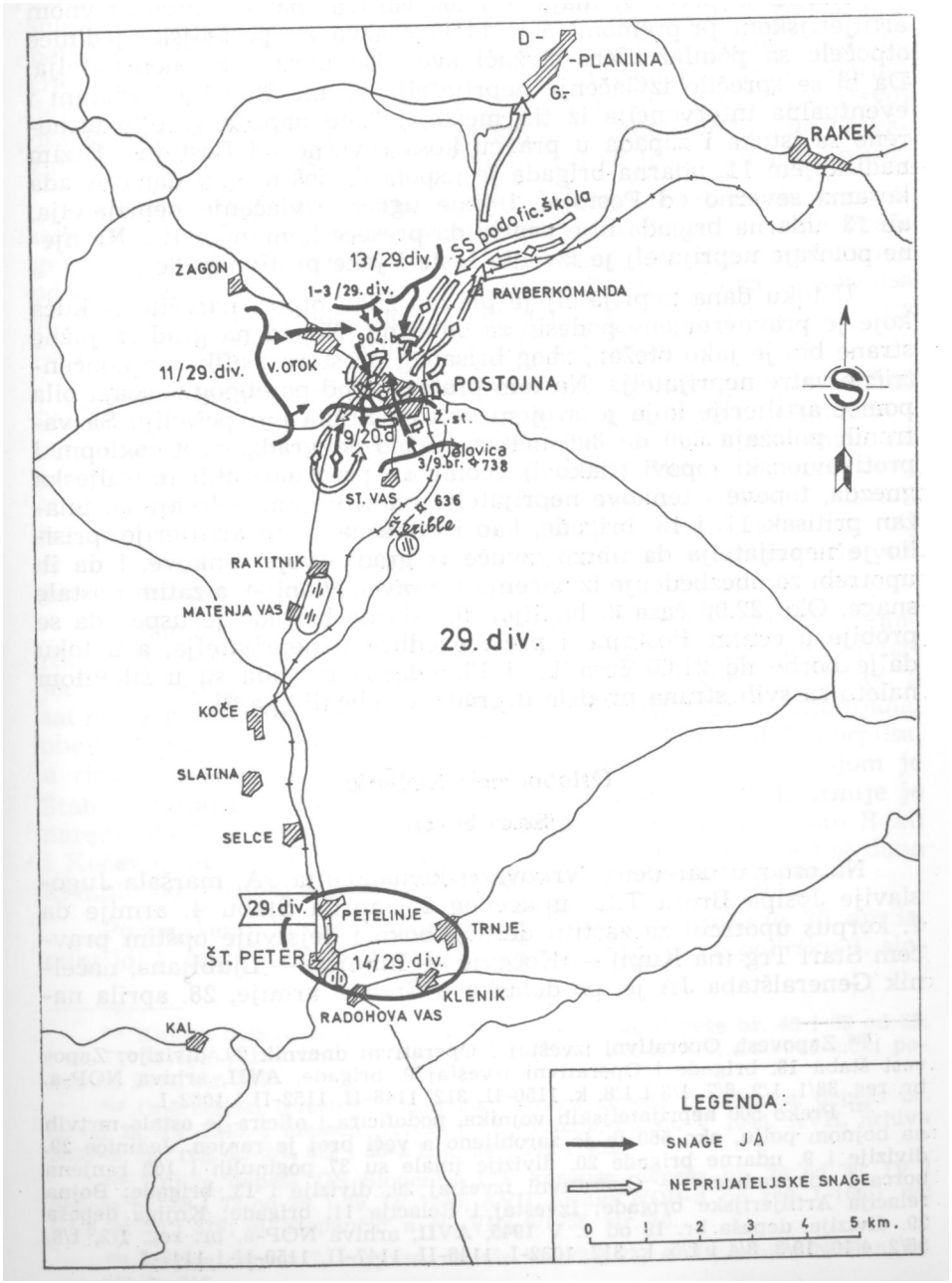
Za izvršenje tog zadatka Štab 29. divizije je naredio 13. brigadi da sa polaznih položaja severoistočno od Postojne napadne neprijatelja u gradu, a delom snaga u rejonu Ravberkomande da zatvori pravce koji od Rakeka i Planine vode ka Postojni; 3. bataljon 9. brigade da sa položaja Jelovica — Št. Vas napadne na jugoistočni deo Postojne, a 11. brigada na južni i zapadni deo grada zaključno sa selom Zagon. U divizijskoj rezervi, u rejonu sela Trnje — Petelinje — Št. Peter — Klenik, zadržao je 14. brigadu, a Artiljerijska brigada je posela vatrene položaje na prostoru Rakitnik — Matenja V. — Št. Peter, odakle je trebalo da podržava napad na Postojnu.

[824] **Operativni izveštaji 9. brigade, 1. tenkovske brigade i 29. divizije; Knjiga depeša 1. tenkovske brigade, depeša br. 91, od 30. IV 1945; Relacija 11. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8, 54/6, 1/2, 5/5 i 18/4, k. 1032-1, 311-A. 312, 323 i 1146-11; Depeša komandanta pozadine Grupe armija »E« od 30. IV 1945, AVII, nemačka arhiva, br. reg. 6/39, k. 2.**

[825] **Neprijatelj je stalno pojačavao svoj garnizon u Postojni sa namerom da izvrši udar u pravcu Ilirske Bistrice. Zbog nedolaska 7. SS »Princ Eugen« divizije od toga je odustao. — Depeša 97. armijskom korpusu od 2. V 1945, AVII, nemačka arhiva, br. reg. 8-a/60, k. 2; Knjiga depeša 29. divizije, depeše br. 20 i 22 od 1. V 1945, i Operativni izveštaj 29. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6 i 1/2, k. 1147-1 i 312,**

Skica br. 44

OSLOBOĐENJE POSTOJNE, borbe od 29. IV do 1. V 1945.

Zbog zamorenosti i gubitaka u dotadašnjim borbama, obe čete 4. bataljona 9. brigade su izvučene iz borbe.[826]

Napad je počeo 1. maja u 12.00 časova snažnom dvočasovnom artiljerijskom pripremom, a u 14.00 časova su pešadijske jedinice otpočele sa podilaženjem stežući sve više obruč oko neprijatelja. Da bi se sprečilo izvlačenje neprijatelja prema Rakeku i Planini i eventualna intervencija iz tih mesta, težište napada je bilo usmereno sa istoka i zapada u pravcu kosa severno od Postojne. Brzim nadiranjem 11. udarna brigada je uspela da još u toku dana ovlada kosama severno od Postojne i time ugrozi izvlačenje neprijatelja, ali 13. udarna brigada nije uspela da preseče komunikaciju. Na njene položaje neprijatelj je izvodio česte i jake protivnapade.

U toku dana neprijatelj je pružao žilav otpor, naročito iz kuća koje je pravovremeno podesio za odbranu. Napad na grad sa južne strane bio je jako otežan, zbog brisanog prostora i efikasne koncentrične vatre neprijatelja. Na tom pravcu je od posebnog značaja bila pomoć artiljerije koja je svojom vatrom krčila put pešadiji. Sa vatrenih položaja 500 do 800 metara južno od grada, protivoklopni i protivavionski topovi (flakovi) veoma su precizno tukli mitraljeska gnezda, topove i tenkove neprijatelja na vatrenim položajima. Snažan pritisak 11. i 13. brigade, kao i efikasna vatra artiljerije, prisilio je neprijatelja da ubrzo izvuče iz grada svoje tenkove, i da ih upotrebi za obezbeđenje izvlačenja u pravcu Planine, a zatim i ostale snage. Oko 22.00 časa 3. bataljon 9. udarne brigade je uspeo da se probije u centar Postojne i preseče odbranu neprijatelja, a u toku dalje borbe do 24.00 časa 11. i 13. udarna brigada su u silovitom naletu sa svih strana prodrle u grad i oslobodile ga.[827]

Oslobođenje Kočevja

(Skica br. 45)

Na osnovu naređenja vrhovnog komandanta JA, maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita, upućenog 25. aprila Štabu 4. armije da 7. korpus upotrebi za zaštitu desnog boka i dejstvuje opštim pravcem Stari Trg (na Kupi) — Kočevje — Ribnica — Ljubljana, načelnik Generalštaba JA je, po dolasku u Štab 4. armije, 28. aprila na-

[826] Zapovest, Operativni izveštaj i Operativni dnevnik 29. divizije; Zapovest štaba 13. brigade i Operativni izveštaj 9. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 38/1, 1/2, 6/7, 1/3 i 1/8, k. 1150-11, 312, 1146-11, 1152-11 i 1032-1.

[827] preko 500 neprijateljskih vojnika, podoficira i oficira je ostalo mrtvih na bojnom polju, oko 560 ih je zarobljeno a veći broj je ranjen. Jedinice 29. divizije i 9. udarne brigade 20. divizije imale su 37 poginulih i 102 ranjena borca i rukovodioca. — Operativni izveštaj 29. divizije i 13. brigade; Bojna relacija Artiljerijske brigade; Izveštaj i Relacija 11. brigade; Knjiga depeša 29. divizije, depeša br. 19 od 4. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, 1/8, 56/2, 4/10, 19/3, 8/4 i 1/5, k. 312, 1032-1, 1146-11, 1147-11, 1150-11 i H47-I.

redio Štabu 7. korpusa da ceo korpus hitno usmeri u energičan napad sa linije Kočevje — Brod na Kupi, sa zadatkom da preko Kočevske Reke izbije na liniju Ribnica — Travnik — Stari Trg, odnosno da celu svoju aktivnost usmeri u Notranjsku.[828] To je bilo potrebno radi boljeg posrednog osiguranja desnog boka 4. armije, čije su jedinice duboko prodrle u neprijateljsku pozadinu i daljim dejstvima prema Trstu ona je sve više izlagala i produžavala svoj desni bok. Od tada je 7. korpus prikupljenije dejstvovao, na najvažnijem pravcu, i u tešnjoj operativnoj vezi sa jedinicama 4. armije.

Na osnovu tog naređenja je Štab 7. korpusa istoga dana predveče sa prištapskim jedinicama stigao iz sela Poljane u selo Predgrad, a sledeča dva dana su 15. i 18. divizije bile u pokretu prema odseku Mozelj — Banja Loka — Brod na Kupi. Jedinice 7. korpusa su se pripremale da noću uoči 1. maja izvrše napad na neprijatelja na prostoru Kočevje — Briga — Kočevska Reka.[829]

Zbog pregrupacije snaga 7. korpusa prema Kočevju Glavni štab Slovenije je, zajedno sa centralnim i vojnopozadinskim organima i ustanovama, preduzeo evakuaciju iz Bele krajine u Gorski kotar, na prostor Vrbovsko — Skrad, a sledečih dana u Slovenačko primorje. Međutim, nemačke i domobranske snage ostale su i dalje u odbrani prema Beloj krajini i Kočevskom rogu. Verovatno da neprijatelj nije odmah primetio pregrupaciju 7. korpusa, ili je očekivao da vidi gde će se ispoljiti njegovo dejstvo.[830]

Komandant 4. armije general-lajtnant Petar Drapšin je 30. aprila naredio Štabu 7. korpusa da, u sadejstvu sa 7. udarnom divizijom, napadne neprijatelja na odseku Kočevje — Kočevska Reka, a zatim da produži nastupanje opštim pravcem Ribnica — Ljubljana, obezbeđujući istovremeno desni bok 4. armije. Levo od 7. korpusa, u rejonu Starog Trga, nalazila se 8. udarna divizija, sa kojom je Štab 7. korpusa trebalo da uspostavi vezu. Komandant 4. armije je naredio da 7. korpus odmah otpočne sa napadom na Kočevsku Reku i Kočevje, ne čekajući dolazak 7. udarne divizije, koja je tog dana krenula od Bosiljeva u pravcu Predgrad — Knežja Lipa.[831]

Po završenoj koncentraciji jedinica Štab 7. korpusa je, 30. aprila, odlučio: 1. maja u 06.00 časova 15. i 18. divizijom, uz podršku 1. slo-

[828] **Knjege depeša Generalštaba JA i 7. korpusa, depeše br. 43 i 63 od 25. i 28. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2 i 6/2, k. 316; *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 318.**

[829] **Operacijski izveštaj 7. korpusa; Knjiga depeša 7. korpusa, depeša br. 68 od 29. IV 1945. i Mesečni izveštaj 15. divizije, od 13. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 25-2/1, 6/2 i 30-2/1, k. 502, 316 i 502.**

[830] **Knjiga depeša GS Slovenije i 7. korpusa, depeša br. 28 od 30. IV i depeša br. 66 i 73 od 28. i 29. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1-166/1, 6/2 i 1/6, k. 30 i 316; M. Stepančič, *n. čl.*, VIG 6/1958, str. 16.**

[631] **Knjiga depeša 7. korpusa, depeše br. 72 i 73, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/2, k. 316.**

venačke artiljerijske brigade, napadom da razbije i u toku dana uništi neprijatelja u rejonu Novi Lazi — Kočevska Reka.[832]

U toku 30. aprila Štab 4. armije je naredio Štabu 4. korpusa da sa 7. udarnom divizijom ne napada neprijatelja u rejonu Kočevja, kako je to bilo predviđeno, već samo da pročisti Kočevsku Reku i preko Prezida što pre izbije u rejon Št. Petera. Verovatno da o tome Štab 7. korpusa nije pravovremeno obavešten[833], jer je on toga dana izdao zapovest za napad u smislu svoje odluke i jedinice su preduzele pokrete. Međutim, nemačke i domobranske snage iz rejona Dolga Vas — Livold povukle su se prema Kočevju, a sa linije Novi Lazi — Kočevska Reka — Borovec u rejon Gotenica — Grčarice. Zbog brzog razvoja situacije Štab 7. korpusa nije pravovremeno uočio te pokrete neprijatelja, pa je napad, planiran za 1. maj u 06.00 časova, izostao i jedinice su svoje pokrete tog dana prilagodile stvarnoj situaciji: 15. udarna divizija nalazila se jugozapadno od Kočevja, na prostoru Vršič — Morava — Kočevska Reka; 18. udarna divizija u rejonu Čabar — Osilnica; divizija »Garibaldi Fontanot« je i dalje kao korpusna rezerva zadržana u Brodu na Kupi, gde je bio i Štab 7. korpusa.[834]

Da bi razbio i uništio neprijatelja na prostoru Kočevje — Gotenica — Grčarice, Štab 7. korpusa je 2. maja naredio: 15. udarnoj diviziji da u toku noći 2/3. maja blokira neprijatelja u Kočevju,[835] a zatim da ga 3. maja u ranu zoru, uz podršku 1. slovenačke artilje-

[832] Koncentracijom jedinica 7. korpusa na Kočevskom prestala je da dejstvuje privremeno formirana Kočevska grupa i njene jedinice su ušle u svoje stalne formacijske sastave. — Zapovest Štaba 7. korpusa od 30. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 12/1, k. 502; M. Stepančič, *n. čl.*, VIG 6/1958, str. 16. i 17.

[833] Izgleda da je Štab 7. korpusa veče depeše dobijao sa zakašnjenjem. Tako je depešu Štaba 4. armije (verovatno br. 73 od 30. aprila) za zajednički napad 7. korpusa i 7. divizije na Kočevje primio 1. maja u 15.00 časova, a 3. maja obaveštava Štab 4. armije da mu 2. maja nisu predali depeše, jer nisu imali vezu sa njim, a da sve depeše koje dolaze od Štaba 4. armije, a imaju više od 50 grupa, šifranti ne mogu da reše, tako da ne dobijaju pravovremeno direktive. — Knjiga depeša 7. korpusa, depeša br. 78 od 1. V i br. 88 i 90 od 3. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/2, k. 316.

[834] Knjiga depeša 7. korpusa, depeše br. 76 i 77 od 1. V 1945. i Vanredni operacijski izveštaj 7. korpusa od 14. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/2 i 32-2/1, k. 316 i 502.

[835] U Kočevju su se nalazile dve posadne čete slovenačkih domobrana, dve čete 3. bataljona 19. SS policijskog puka, delovi 13. i 14. oklopne čete (18 tenkova) i jedan bataljon 17. SS policijskog puka, oko 1.200 vojnika, 5—6 topova 75 i 105 mm i 2 protivoklopna topa. Uporište je bilo opasano duplom žičanom preprekom, širokom 2,10 a visokom 1,10 metara, branjenom sa oko 100 bunkera izgrađenih od zemlje i drveta i međusobno povezanih saobraćajnicama podešenim za odbranu. Pored toga, u unutrašnjosti mesta, na najvažnijim tačkama, raskrsnicama i duž ulica izgrađeno je 9 bunkera za topove, 10 zaklona za minobacače, 4 mitraljeska gnezda i veći broj ostalih bunkera. — Knjiga depeša 7. korpusa, depeša br. 88 od 3. V 1945; Obaveštajni izveštaj 7. korpusa od 3. V 1945; Skica: Kočevje i okolina, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/2, 27/5 i 7/3, k. 316 i 502; *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 681, napomena 56; M. Stepančič, *n.čl.*, VIG 6/1958, str. 18/19.

rijske brigade, napadne i uništi; 18. udarnoj diviziji da blokira neprijatelja u Ribnici i onemogući mu intervenciju u pravcu Kočevja; Diviziji »Garibaldi Fontanot« da ostane u korpusnoj rezervi, s tim da sa brigadom »Fontanot« iz rejona Konjsko — Skrajnik osigura pozadinu 12. i 5. udarne brigade upućivanjem patrola u pravcu sela: Grintovec, Trnovec i Rajhenau.[836]

Pre otpočinjanja samog napada na Kočevje, 4. udarna i 15. brigada su imale zadatak da očiste od neprijatelja sela Gotenicu i Grčarice, gde se nalazila glavnina nemačkog 17. SS policijskog puka. Posle kraće borbe 4. udarna brigada je odbacila neprijatelja iz sela Koča, a zatim je naišla na snažnu odbranu neprijatelja u Gotenici. Za to vreme je 15. brigada uspešno vodila manje borbe u zahvatu komunikacije Gotenica — Grčarice. Kako u toku 2. maja neprijatelj nije proteran iz rejona Gotenica — Grčarice, Štab 7. korpusa je za njegovo blokiranje i uništenje odredio 18. udarnu diviziju i 15. brigadu 15. udarne divizije. Time je obustavljeno nastupanje 18. divizije prema Blokama.

Napad na Kočevje počeo je 3. maja rano izjutra. Na pravcu glavnog udara nalazila se 4. udarna brigada, ojačana Minobacačkom baterijom divizije. Ona je imala zadatak da napadne neprijatelja u jugozapadnom delu Kočevja. U nastupanju prema Kočevju, desnokrilni bataljon se još u jutarnjim časovima prebacio od Dolge Vasi preko k 461 na 70 metara od žičanih prepreka, a centralni bataljon se sa Mestnog vrha spustio do ivice šume prema pilani u jugozapadnom delu Kočevja i otpočeo da se po delovima prebacuje prema žičanim preprekama. Zbog otkrivenog zemljišta i snažne artiljerijske, minobacačke i mitraljeske vatre neprijatelja, ta dva bataljona u toku dana nisu mogla dalje da prodiru pa su se zadržala na liniji k 461 — Sv. Frančišek — severoistočna ivica šume Nekla, u neposrednoj blizini žičanih i minskih prepreka, gde su se pripremali da sa padom mraka produže napad. Za to vreme je levokrilni bataljon, u nastupanju preko visokog planinskog terena Mestnog vrha i Nekla, naišao na zasedu neprijatelja na zapadnim padinama Nekla, u rejonu k 910, koju je posle kraće borbe proterao, a zatim se usmerio u pravcu k 459, na zapadnom delu Kočevja. Međutim, kada se bataljon spustio strmim padinama Nekla u dolinu reke Rinže, neprijatelj je obišao njegovo levo krilo i posle podne ga iz pozadine napao i prisilio na povlačenje. Ne obaveštavajući Štab 4. brigade, bataljon se povukao u pravcu sela Livolda, a jedna nemačka kolona je preko Mestnog vrha izbila na Fridrihštajn i time neposredno ugrozila levi bok i pozadinu 4. udarne brigade i 1. slovenačku artiljerijsku brigadu, zbog čega se 1. artiljerijski divizion, oko 14.00 časova, prebacio u rejon sela Črnog Potoka. Po naređenju Štaba 15. udarne

[836] **Zapovesti Štaba 15. divizije i 1. slovenačke artiljerijske brigade; Vanredni operacijski izveštaj 7. korpusa; Mesečni izveštaj Štaba 15. divizije, Op. br. 88 od 13. V 1945; Knjiga depeša 7. korpusa, depeše br. 84 i 89 od 2. i 3. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 17/1, 32-2/1, 30-2/1 i 6/2, k. 318, 502 i 316.**

divizije, 1. bataljon je prešao u protivnapad i odbacio neprijatelja u Kočevje, a predveče je **Štab** divizije pridao svoj Jurišni bataljon 4. udarnoj brigadi za napad na Kočevje.[837]

Peta udarna brigada je u 05.00 časova napala neprijatelja u Salkoj Vasi i proterala ga, ali je on prikupio snage i uz podršku artiljerije i tri tenka ponovo ovladao mestom i odbacio brigadu na polazne položaje. Desno od nje 12. udarna brigada je vodila borbe sa neprijateljem koji je iz Male Gore i iz Klinje Vasi pokušavao da ugrozi desno krilo i bok 5. brigade. Artiljerijska brigada je podržavala jedinice u napadu na Kočevje, otvarajući vatru po liniji spoljne odbrane neprijatelja južno od Kočevja i po pojedinim tačkama i objektima u samom mestu.

Na nemački 17. SS policijski puk (bez jednog bataljona), ojačan motorizovanim žandarmerijskim bataljonom »Alpenland III«, na liniji Grčarice — Gotenica, u toku 3. maja su napadale jedinice 15. brigade 15. divizije sa istočne strane i 18. divizija sa zapadne strane. Međutim, dobro naoružan i podržan tenkovima neprijatelj je pružio snažan otpor. Ipak, dejstvima tih snaga 7. korpusa neprijatelj je bio vezan i nije mogao da pruži pomoć garnizonu u Kočevju. Jedinice 15. brigade su se glavnim snagama povukle na liniju Lesna gorica — Sv. Lenart, gde su zatvarale komunikaciju Gotenica — Kočevska Reka, a jednim bataljonom su držale položaje istočno od Grčarica, k 607 — Vršič. Za to vreme je 18. udarna divizija posela položaje zapadno od Gotenice i Grčarica vodeči manje borbe i sa neprijateljem u svojoj pozadini, na liniji Travnik — Draga — Trava. Oko 17.00 časova neprijatelj se izvukao iz Gotenice u Grčarice, a u Gotenicu je ušao jedan bataljon 15. brigade, a uskoro za njim i 8. udarna brigada i Jurišni bataljon 18. divizije.[838]

U toku dana 15. divizija je uputila dva poziva nemačkom garnizonu da se preda, a zatim je u 20.00 časova, uz snažnu podršku artiljerije, 4. i 5. udarnom brigadom preduzela jednovremeni napad na neprijatelja u Kočevju, koji je već bio počeo da se izvlači u pravcu Ribnice. Brzo savlađujući žičane i minske prepreke, bataljoni 4. brigade i Jurišni bataljon 15. udarne divizije su nastavili da gone neprijatelja preko železničke stanice, a zatim su zauzeli bunkere u severozapadnom delu mesta. Kočevje je do 23.30 časa potpuno oslobođeno, a neprijatelj se povukao u pravcu Ribnice ostavljajući slabije snage u rejonu Male Gore, S. Cerkev i Rakitnice. Na pravcu svog napada, 5. udarna brigada je u toku noći 3/4. maja pročistila **Salku** Vas i Rudnik, a zatim se 4. maja, po naređenju Štaba 15. di-

[837] **Mesečni izveštaj 15. divizije od 13. V 1945; Knjiga depeša 7. korpusa, depeša br. 93 od 3. V 1945; Relacija 1. slovenačke artiljerijske brigade; Operacijski izveštaji 7. korpusa za 3. V 1945. u 08.00, 11.00 i 15.30 časova, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 30-2/1, 6/2, 4/7 i 33-2/1, k. 502, 316 i 502.**

[838] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 680, napomena 52; Vanredni operacijski izveštaj 7. korpusa od 14. V 1945; Mesečni izveštaj 15. divizije od 13. V 1945; Knjiga depeša 7. korpusa, depeša br. 91 od 3. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 32-2/1 i 6/2, k. 502 i 316.**

Petar Drapšin sa članovima Štaba 4. armije prolazi kroz oslobođeni Trst, početak maja 1945.

Građani Trsta pozdravljaju jedinice 4. armije, početak maja 1945.

Defile jedinica 4. armije u oslobođenom Trstu, početak maja 1945.

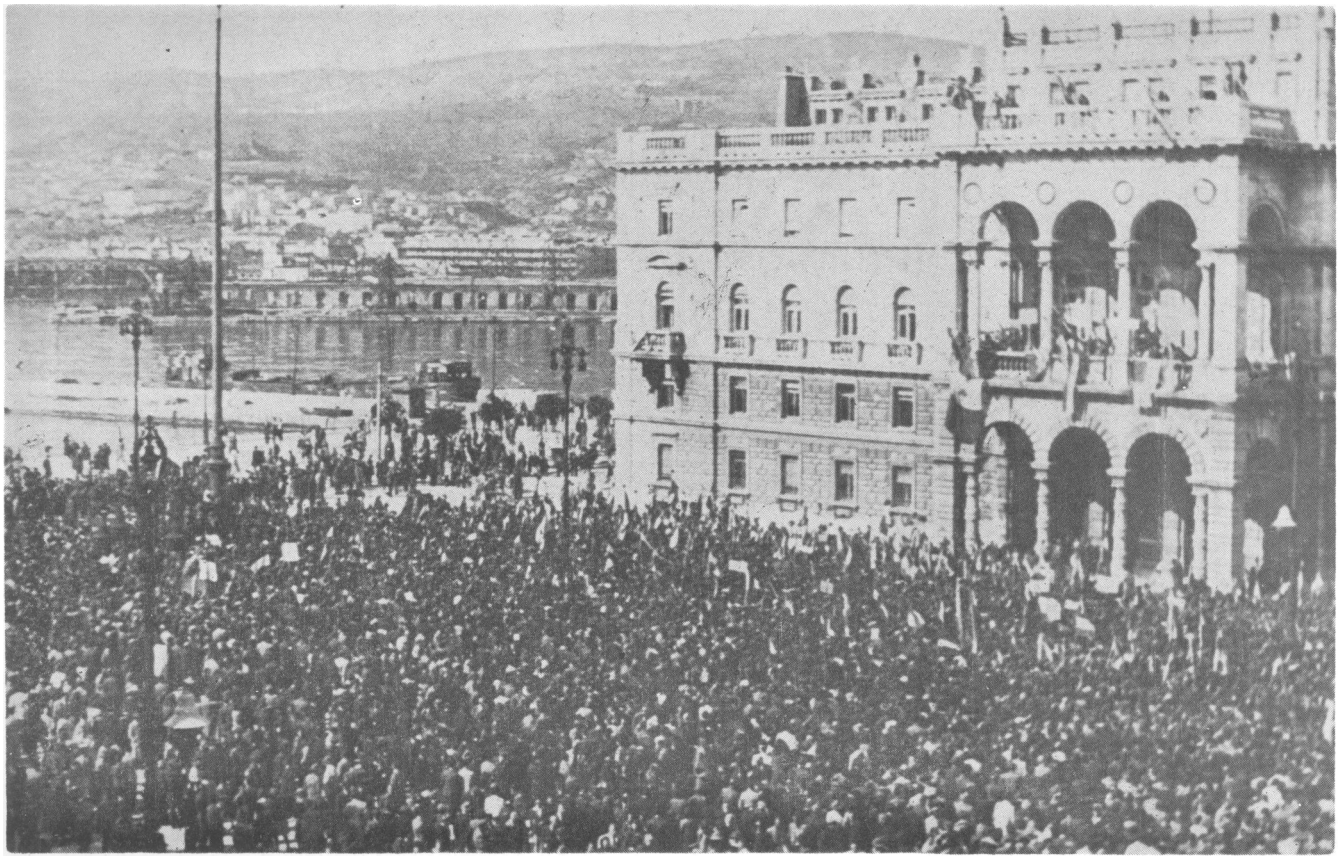
Zarobljeni nemački vojnici u Trstu, početak maja 1945

Prikupljanje zarobljenih nemačkih vojnika u Trstu, početak maja 1945.

Smotra pobednika •— jedinice 4. armije u Trstu, početak maja 1945.

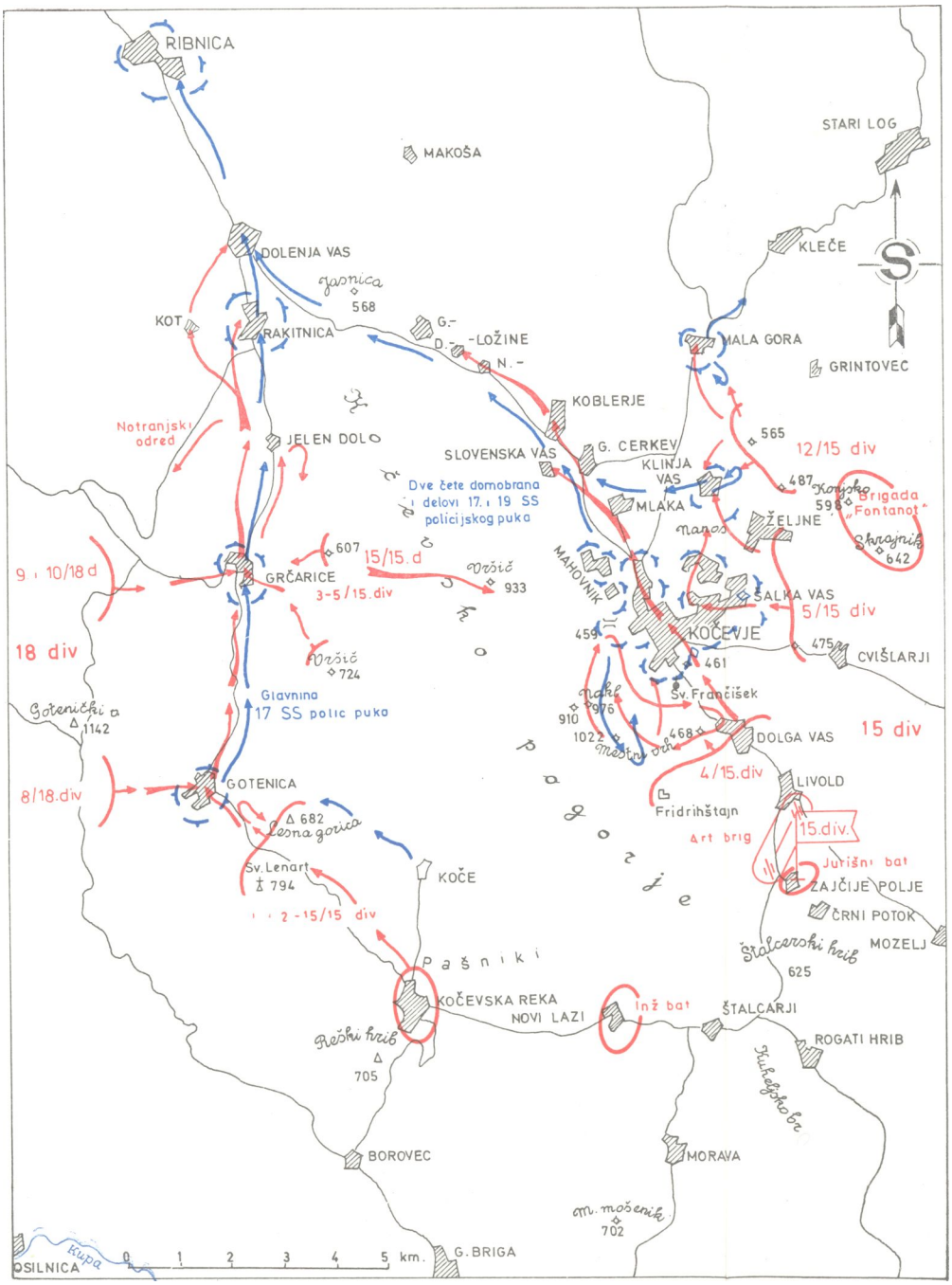
Tršćani slave oslobođenje, početak maja 1945.

Zeljno očekivana sloboda postala je stvarnost — narod i vojska u oslobođenom ***Trstu, početak maja 1945.***

Skica br. 45

OSLOBOĐENJE KOČEVJA, borbe 3. i 4. V 1945.

vizije, uputila u Klinju Vas. Posle tročasovne borbe, 4. aprila izjutra su 12. udarna brigada i Jurišni bataljon 15. divizije proterali neprijatelja prema Starom Logu i S. Cerkev, koji je iz rejona Male Gore intervenisao u pravcu Kočevja. U toku 4. maja, 4. udarna brigada se prebacila u rejon Koblerje — Slovenska Vas — Ložine.[839]

Istog dana su jedinice 15. brigade 15. divizije i 18. divizije nastavile sa napadima na neprijatelja u rejonu Grčarice — Rakitnica — Dolenja Vas, kao i na onog koji se povlačio iz rejona Kočevja. U 09.00 časova delovi 15. brigade su, zajedno sa 8. i 9. udarnom brigadom 18. divizije, napali neprijatelja u Grčaricama, odakle se on pod zaštitom četiri tenka počeo povlačiti prema Rakitnici. Brigada ga je, zatim, gonila do sela Jelendola, i u tim borbama mu je uništila jedan tenk i izbacila iz stroja preko 40 vojnika, a zatim se, po naređenju Štaba 15. divizije prebacila u selo Mahovnik. Za to vreme je 9. udarna brigada 18. divizije napala kolonu neprijatelja, jačine oko 800 vojnika i osam tenkova, koja se povlačila iz rejona Kočevja prema Ribnici i oštetila joj dva tenka. Pod pritiskom i ostalih snaga 18. divizije, neprijatelj je u toku dana odbačen iz Rakitnice i Dolenje Vasi u Ribnicu.

Stab 7. korpusa je naredio 15. i 18. udarnoj diviziji da nastave gonjenje i ne dozvole neprijatelju veći predah, već da ga u toku noći 4/5. maja okruže u rejonu Ribnice, a zatim 5. maja napadnu i unište. Međutim, neprijatelj se već nekoliko dana užurbano izvlačio iz Hrvatske preko Novog Mesta za Ljubljanu, a u toku 4/5. maja počeo je da napušta i Suhu krajinu. Sve njegove kolone koncentrično su stizale u rejon Ljubljane, gde su se usmerile i jedinice 97. armijskog korpusa sa Riječkog fronta. Zbog užurbanog odstupanja neprijatelja, jedinice 7. korpusa gotovo do same Ljubljane nisu naišle na značajniji otpor neprijatelja.[840]

OSLOBOĐENJE JUŽNE I ZAPADNE ISTRE

Oslobođenje Pule

(Skica br. 46)

Usmeravanjem 43. i 9. udarne divizije prema Trstu, za borbu protiv neprijatelja u južnoj i zapadnoj Istri ostale su samo snage Operativnog sektora za Istru (jačine 5 bataljona) i manje mesne partizanske grupe. Zbog toga je Štab 4. armije naredio Štabu 9. divizije, pod čijom se operativnom komandom nalazio Kvarnerski odred mornaričke pešadije, da taj odred uputi u pravcu Pule i da odmah

[839] Mesečni izveštaj 15. divizije od 13. V 1945; Knjiga depeša 7. korpusa, depeše br. 95 i 97 od 4. V i 90 od 6. V 1945; Operacijski izveštaji 7. korpusa za 4. V 1945. u 08.00, 11.00 i 15.00 časova, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 30-2/1, 6/2 i 27-2/1, k. 502, 316 i 502.

[840] Knjiga depeša 7. korpusa, depeše br. 97 i 99 i Depeše jedinica 7. korpusa od 4. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/2 i 3/6, k. 316 i 502.

otpočne uvodne borbe za oslobođenje Pule, a da Operativni sektor za Istru, uz pomoć naroda, oslobodi mesta na zapadnoj obali Istre — Rovinj, Poreč i druga.[841]

Na osnovu usmenog naređenja Štaba 9. udarne divizije i Pomorske komande severnog Jadrana, Kvarnerski odred mornaričke pešadije imao je zadatak da se 27. aprila iskrca u Brseču, gde će dobiti dalji zadatak, a da na ostrvima Cresu i Lošinju ostavi kao posadu samo jedan bataljon. Međutim, zbog nevremena brodovi nisu mogli stići na vreme, pa je Kvarnerski odred mornaričke pešadije otpočeo sa iskrcavanjem u Istru jedan dan kasnije. Prvi se iskrcao u Brseču 2. bataljon, 28/29. aprila, i odmah je upućen u pravcu Opatije[842], a zatim su se 29. aprila u Plomin iskrcali 1. i 4. bataljon i haubička baterija, a 30. aprila u Mošćeničku Dragu se iskrcao i 5. bataljon.[843] Na Cresu i Lošinju je zadržan 3. bataljon.

Odmah po iskrcavanju u rejonu Plomina 1. i 4. bataljon Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije krenuli su prema Puli. Pošto su prenoćili u rejonu Raše, produžili su pokret 30. aprila u 04.00 časa za selo Barban, gde su dobili podatke da se u selima Zminju, Sv. Vinčenatu i Marčani nalaze manje neprijateljske jedinice. Tada je Štab odreda odlučio da se i 3. bataljon prebaci u Istru i dođe u sastav odreda, a da sa 1. i 4. bataljonom oslobodi Sv. Vinčenat i Marčanu.

Četvrti bataljon je oko 10.00 časova krenuo prema Sv. Vinčenatu, a 1. bataljon dva časa kasnije prema Marčani. Međutim, mesni partizani su razoružali fašističku posadu Marčane pre dolaska 1. bataljona. Tu je Štab odreda dobio depešu od Štaba Jugoslovenske mornarice da što pre i najenergičnije napadne neprijatelja u Puli i oslobodi grad i da se poveže sa jedinicama Operativnog sektora za Istru. Kako je Štab Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije u rejonu Marčane imao samo svoj 1. bataljon, u taj rejon će oko 21.00 čas stići i 4. bataljon, a sa Operativnim sektorom za Istru još nije stupio u vezu, a dobio je podatke da se u selu Vodnjanu nalazi manja posada neprijatelja, odlučio je da se raspoloživim snagama oslobodi to mesto.

[841] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 721—725; Knjiga depeša 9. divizije, depeše br. 0428 i 67 od 28. i 29. IV 1945, i Operacije 9. divizije za oslobođenje Cresa, Lošinja, Istre i Trsta, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/1 i 12/2, k. 844 i 843.

[842] Zbog odlaska glavnine 9. divizije prema Trstu taj bataljon je dejstvovao pod komandom komandanta 2. dalmatinske proleterske brigade sve do 5. maja, kada je dobio naređenje da se vrati u sastav svoga odreda, u rejon Pule. Posle dvodnevnog odmora bataljon je 8. maja uveče stigao u Plomin, odakle je prebačen na ostrva Cres i Lošinj. — Operativni izveštaj Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije od 12. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 11/7, k. 2023.

[843] I taj bataljon je krenuo prema Opatiji, ali pošto se tamo situacija promenila, on se, po naređenju Štaba 9. divizije, usiljenim maršem uputio prema svome Odredu, u rejon sela Marčana, gde je stigao 1. maja oko 10.00 časova. — Isto.

Glavnina 1. bataljona je u 18.00 časova ušla u Vodnjan, koji je neprijatelj već bio napustio, ali je, u tom momentu, iz Pule naišla nemačka motorizovana kolona, koja se kretala prema Trstu. Posle jednočasovne žestoke borbe ona je potpuno uništena.[844] Zatim je nastavljena evakuacija plena prema Marčani, a neprijatelj je iz rejona Pule otvorio snažnu artiljerijsku vatru po položajima 1. bataljona, od koje je ranjeno šest boraca, a jedan je podlegao ranama. Te noći Štab Kvarnerskog odreda mornaričke peša
jednim bataljonom Operativnog sektora za Istru koji je dobio zadatak da kontroliše komunikaciju Vodnjan — Pula, a jedinice Kvarnerskog odreda su se koncentrisale u rejonu Marčane, odakle su nastavile izviđanje u pravcu Pule.

Sutradan, 1. maja oko 10.00 časova, u rejon Marčane je stigao i 5. bataljon, koji je u rejonu Loborike poseo položaje prema Puli, a 1. i 4. bataljon su u rejonu Marčane bili spremni za dejstvo prema Vodnjanu, jer su raspolagali podacima da neprijatelj iz Pule ima nameru da preko Vodnjana odstupi u pravcu Pazina. Štab 4. armije je naredio potpukovniku Tomšiču, komandantu Pomorske komande severnog Jadrana, da najenergičnije i što pre pristupi oslobođenju svih zapadnih istarskih luka; da svoje snage pojačava borcima iz Istre; da svuda uspostavlja lučku vlast i preduzima sve da se sačuvaju lučka postrojenja i plovna sredstva.[845]

Situacija u Istri je bila više nego povoljna za takav rad. Cela njena istočna obala je bila oslobođena, a u unutrašnjosti i na zapadnoj obali Istre čitavi srezovi su oslobođeni, osim pojedinih mesta. Na ćelom području Istre je zavladala potpuna demoralizacija kod italijanskih fašista i nemačkih vojnika. Italijanski fašistički vojnici su se presvlačili u civilno odelo, a nemački vojnici su rušili komunikacije da bi usporili nadiranje jedinica 4. armije. Narod je u Vrsaru i drugim mestima sam razoružao neprijateljske posade. Stanovništvo je masovno stupalo u jedinice Jugoslovenske armije, tako da se očekivalo brzo oslobođenje Pule i čitave zapadne obale Istre.[846]

Stab Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije se 2. maja povezao sa Štabom Operativnog sektora za Istru, koji je raspolagao sa pet manjih bataljona. Njihov raspored je bio sledeći: dva bataljona su držala Pulu u blokadi (jedan na komunikaciji Vodnjan — Pula, a drugi u rejonu sela **Sikića** — istočno od Pule), jedan je blokirao neprijateljsku artiljeriju na punti Savudriji, a po jedan bataljon se

[844] Poginulo je 35 nemačkih vojnika i oficira a zaplenjena su dva topa 20 mm, osam kamiona punih oružja, odeće, hrane i jedna putnička kola. Iz 1. bataljona je poginuo komandant bataljona a dva borca su ranjena. — ***Isto.***

[845] Knjiga depeša 9. divizije, depeša br. 2.401 od 1. V 1945; Izvod iz Operativnog dnevnika i Operativni izveštaj Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije od 12. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/1, 3/6 i 11/7, k. 844, 2025 i 2023.

[846] Knjiga depeša 43. divizije, depeša br. 16 od 1. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1, k. 1326.

nalazio na prostoru Poreč — Vrsar i u rejonu Labina. Toga dana je 3. bataljon Operativnog sektora za Istru kod Buja napao i prisilio na predaju kolonu italijanskih fašista jačine oko 700 vojnika.[847]

Štab Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije nije raspolagao tačnim podacima o jačini i namerama neprijatelja u rejonu Pule. Čak su ti podaci bili i kontradiktorni, pa se na njih nije mogao osloniti. Kada su dobili poslednje podatke da se neprijatelj iz Pule nameravao preko Vodnjana povući u Pazin, Štab Kvarnerskog odreda i Štab Operativnog sektora za Istru su odlučili da sačekaju i unište neprijatelja južno od Vodnjana i oslobode Pulu. Po toj odluci jedinice su zauzele raspored sa sledećim zadacima: 4. bataljon Kvarnerskog odreda i 2. bataljon Operativnog sektora postavili su zasedu južno od Vodnjana, sa zadatkom da sačekaju i unište kolonu neprijatelja koja se bude povlačila iz Pule; 1. bataljon Kvarnerskog odreda iz rejona Loborike, a 5. bataljon Operativnog sektora iz rejona Šikića, podilazeći Puli sa severoistočne i jugoistočne strane i u momentu otpočinjanja borbi kod zasede, južno od Vodnjana, brzo će prodirati u Pulu, a 5. bataljon Kvarnerskog odreda delom snaga u rejonu sela Galižana obezbeđivaće unutrašnja krila bataljona u zasedi i bataljona koji nastupaju prema Puli, a glavninom će se nalaziti u rejonu Kapo di Portuna, kao odredska rezerva. Pošto neprijatelj iz Pule ni u toku noći 2/3. maja nije preduzimao pokret prema Vodnjanu, sve jedinice su ostale na svojim položajima. Štab 9. divizije je 2. maja oko podne uputio depešu Štabu 4. armije u kojoj je, čini se s pravom, kritikovao spor rad Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije. U toj depeši on ističe da i pored njegovog traženja i prenošenja naređenja Štaba 4. armije da Kvarnerski odred mornaričke pešadije napadne Pulu što pre, on u tome nije dovoljno energičan.[848]

Sledećeg dana, 3. maja oko 10.00 časova, bataljoni iz zasede su krenuli u pravcu Pule i, pod dejstvom neprijateljske artiljerije, podišli položajima na liniji sela Štinjan i Bradamante. U toku dana vođeni su pregovori sa nemačkim kontraadmiralom Vaueom (Georg Waue), komandantom utvrđenog mesta Pule, od koga je tražena bezuslovna kapitulacija i predaja garnizona, na šta on nije pristao, već je oko 19.00 časova napustio grad i povukao se na ranije pripremljene položaje na poluostrvu Muzil. Odmah zatim jedinice Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije i Operativnog sektora za Istru oslobodile su

[847] Zarobljeno je 20 oficira, 40 podoficira i 500 vojnika a zaplenjeno celokupno naoružanje i oprema — između ostalog: 31 mitraljez, 500 pušaka, 6 motornih vozila i 30 konja sa kolima punim opreme. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 721—725; Knjiga depeša 43. divizije, depeša br. 74 od 5. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1, k. 1326.

[848] Operativni izveštaj Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije od 12. V 1945. i Knjiga depeša 9. divizije, depeša od 2. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 11/7 i 2/1, k. 2023 i 844.

grad Pulu i luku[849], posele položaje prema neprijatelju koji se dobro utvrdio i branio i koga je bilo teško dalje potisnuti, pa su borbe nastavljene i sledeća dva dana.

Naime, 4. maja je upućen ultimatum neprijatelju da se preda, koji je on odbio, pa su izvršene pripreme da napad na Muzil počne 5. maja u 04.00 časa sa artiljerijskom pripremom. Međutim, prilikom prevoza artiljerije došlo je do saobraćajne nesreće, pa je napad odložen za 6. maj u 03.00 časa, kada su, posle jednočasovne artiljerijske vatre haubičke baterije, 1. i 4. bataljon Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije prešli u napad. Višestruko jači neprijatelj se ogorčeno branio iz bunkera i fabrike cementa, oko kojih su se nalazili žičane prepreke i minska polja, i uspeo je da odbije napad. U rejonu Muzila neprijatelj je, pored protivoklopnih i malokalibarskih protivavionskih topova, raspolagao i sa 12 protivavionskih topova kalibra 88 mm, koji su veoma uspešno korišćeni za gađanje i zemaljskih ciljeva. U toku dana haubička baterija je uspela da plotunskom vatrom potopi četiri nemačka naoružana broda[850] određena za evakuaciju trupa sa Muzila. Oko 20.00 časova preduzet je ponovni napad, ali bez značajnijih rezultata. Bez jače artiljerije ili avijacije veoma teško je bilo savladati dobro utvrđenog i naoružanog neprijatelja. Pošto je 7. maja nemački Treći Rajh potpisao prethodni protokol o bezuslovnoj kapitulaciji svih nemačkih oružanih snaga, to je okruženom pulskom garnizonu upućeno pismo sa zahtevom da se preda, što je on i prihvatio. Razoružanje je počelo 8. maja u 07. časova, i time je čitava Istra očišćena od neprijatelja.[851]

U borbama za oslobođenje Pule i zapadne obale Istre učestvovao je i Kvarnerski pomorski sastav. Neposredni povod za njegovo brže angažovanje bila je depeša vrhovnog komandanta maršala Tita upućena 2. maja Štabu Jugoslovenske mornarice: »Sa glavnim snagama pomorskih jedinica treba što pre da posednete sve zapadne — Istarske luke od Pule do ušća Soče. Nastojte da u tom sektoru naše

[849] **Lučka postrojenja u Puli zatečena su neoštećena. Arsenal je bio razrušen, ali su mašine većinom ostale ispravne. — Knjiga depeša Jugoslovenske mornarice, depeše br. 91 od 7. V i br. 99 od 8. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/1, k. 2078; E. Schmidt-Richberg, *n.d.*, str. 131.**

»So p0 podacima u Historijatu Jugoslovenske mornarice na sjevernom dijelu Jadrana, tada je potopljena i jedna džepna podmornica. Ti brodovi su napuštali jako ugroženu luku Pule, zajedno sa brodovima koji su ranije pobegli iz Rijeke, i krenuli su prema Italiji da bi se predali saveznicima. Potapanje brodova haubicama kalibra 75 mm — pratećom artiljerijom — svakako da je retkost u istoriji ratova. — AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/7, k. 2023.

[851] **U borbama za oslobođenje Pule poginulo je oko 70 a zarobljeno 2.200 nemačkih vojnika, podoficira i oficira. Zaplenjeno je celokupno naoružanje i oprema. Gubici jedinica Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije iznose 9 poginulih i 50 ranjenih boraca i rukovodilaca. — Knjiga depeša Jugoslovenske mornarice, depeše br. 79, 91, 99 i 13 od 5, 7, 8. i 10. V 1945; Operativni izveštaj od 12. V 1945; Izvod iz Operativnog dnevnika Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije od 1. do 8. V 1945. i Opšti izveštaj Pomorske komande severnog Jadrana od 23. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/1, 11/7, 4/6 i 17/7, k. 2078, 2023, 2025 i 2023,**

obale odmah organizujete lučke i pomorske vlasti, uzimajući sve brodove, brodogradilišta i luke u svoje ruke. Budite stalno u vezi sa Štabom 4. armije i koordinirajte svoj rad sa njima«.[852] Odmah su izdata potrebna naređenja i plovne jedinice Kvarnerskog pomorskog sastava su istog dana krenule prema Puli. Petog maja u 01.30 čas dva naoružana broda (NB 3 i NB 14) i jedan patrolni čamac (PČ 4) izvršili su desetominutni vatreni prepad iz svih oružja po položajima neprijatelja na rtu Muzilu. Verovatno da je ta vatra, pored ostalog, imala i zadatak da skrene pažnju neprijatelja na rejon uvale Soline, odakle je vatra otvarana, kako bi se jedan patrolni čamac Kvarnerskog pomorskog sastava lakše probio prema Trstu. Naime, po naređenju komandanta Jugoslovenske mornarice i uputstvima komandanta Kvarnerskog pomorskog sastava, iz uvale Soline 5. maja u 00.30 časova isplovio je »PC 8« za Trst, gde je uplovio istoga dana u 15.00 časova[853], a sutradan u 16.30 časova u luku Trsta su uplovila dva naoružana broda (NB 3 i NB 14) i tri patrolna čamca (PČ 4, PČ 41 i PČ 53) Kvarnerskog pomorskog sastava. Po sopstvenoj inicijativi, da bi izbegli minska polja, oni su plovili između rta Muzila i ostrva Briona sve do rta Savudrije, gde su doznali da se jedna baterija nemačkog 626. diviziona na tome rtu još nije predala.[854] Zbog toga su se morali udaljiti od obale, oko 8 nautičkih milja, i ploviti preko minskih polja. Taj rizik se isplatio, jer su prošli bez gubitaka, i od mina i od nemačke baterije, čija vatra nije bila efikasna.[855]

Po dolasku u Trst Kvarnerski pomorski sastav je stupio u vezu sa Pomorskom obalskom komandom Trsta.[856] Dva patrolna čamca odmah su produžila za Gradež, gde su uspostavili bazu, a Štab Kvarnerskog pomorskog sastava je pristupio prikupljanju brodova i organizovanju nadzorne službe putem patrola, da bi se sprečilo samovoljno i nekontrolisano kretanje italijanskih brodova. Luka Trsta bila je upotrebljiva i u njoj se nalazilo nekoliko remorkera i oko 30

[852] Operativni dnevnik Komande Jugoslovenske mornarice, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 17/2, k. 2074-1.

[853] To je bio prvi ratni brod ne samo Jugoslovenske mornarice, već i savezničkih snaga koji je uplovio u luku Trsta. — Historijat Jugoslovenske mornarice na sjevernom dijelu Jadrana, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/7, k. 2023.

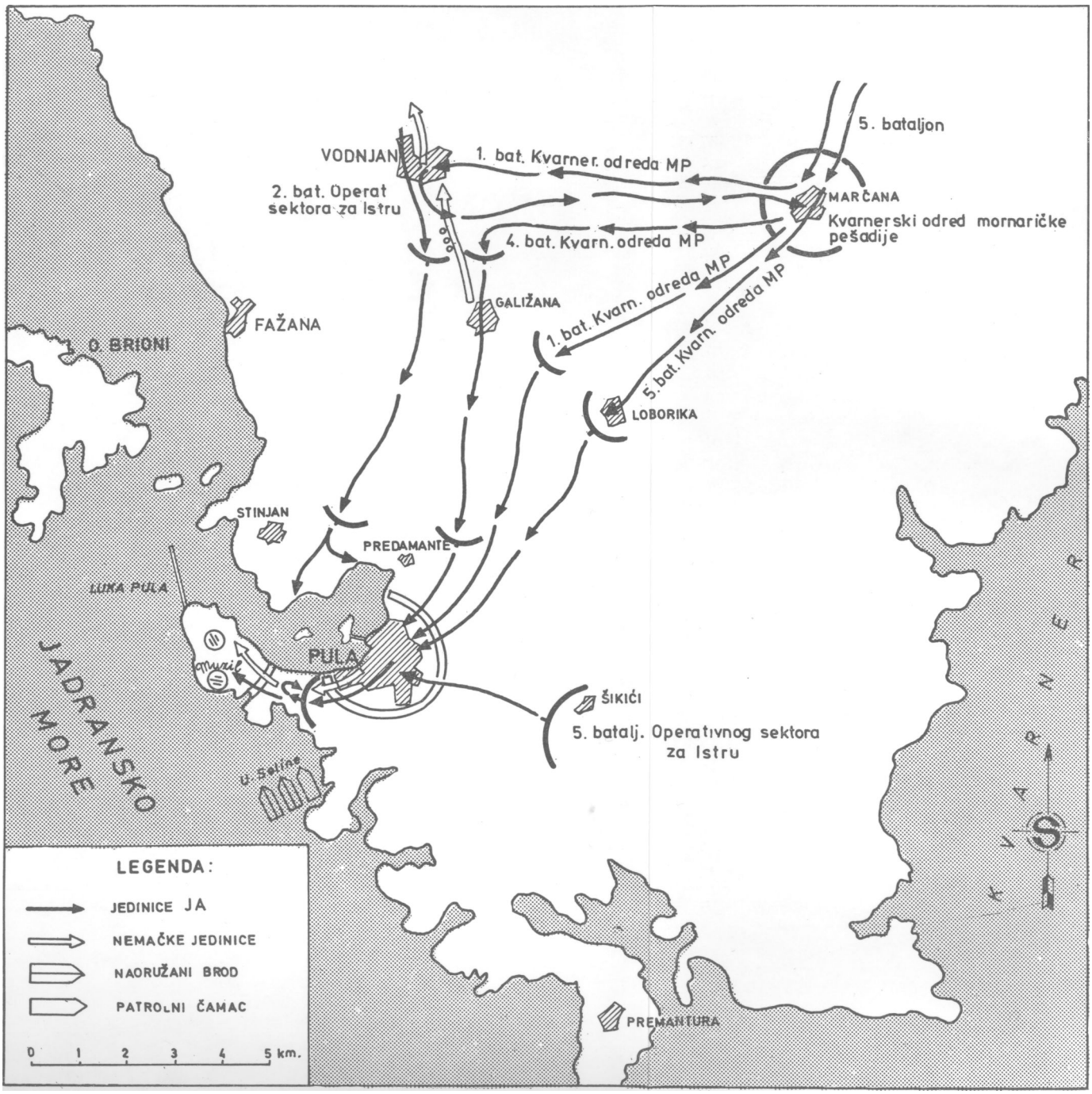
[854] Za razoružanje te baterije, 5. maja, upućen je 1. bataljon Operativnog sektora za Istru, a sutradan i delovi 2. bataljona 4. splitske udarne brigade na kamionima sa dva tenka, tako da se neprijatelj 6. maja u 18.00 časova predao. Tu je zarobljeno 206 vojnika, podoficira i oficira, a zaplenjeno 14 topova raznih kalibara, 3 kamiona i 15 vagona municije i druge ratne opreme. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 641—653; Knjiga depeša 9. divizije, depeše br. 30 i 38 od 6. i 7. V 1945. i Operacijski dnevnik 9. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 23/2. k. 844.

[855] *Zbornik*, VIII, knj. 3, dok. 171.

[856] Ta komanda je formirana 2. V 1945. od ljudstva nekadašnje Mornaričke grupe pri 9. korpusu, odnosno I pomorskog obalskog sektora. — Operativni dnevnik Komande Jugoslovenske mornarice, AVII, arhiva NOP-a. br. reg. 17/2, k. 2074-1; *Zbornik*, VIII, knj. 3, dok. 171; J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ*, str. 381. i 383.

Skica Бг. 46

OSLOBOĐENJE PULE 3. V 1945.

manjih brodova. Međutim, brodogradilište je bilo porušeno i u navozu se nalazilo šest oštećenih minopolagača.

Izbijanjem Kvarnerskog pomorskog sastava u Tršćanski zaliv i uspostavljanjem kontrole sve do ušća reke Soče, jedinice Jugoslovenske mornarice su izvršile svoj zadatak.

Oslobođenje Pazina

(Skica br. 47)

Da bi razoružala ili uništila neprijatelja u Pazinu 1. brigada 43. divizije je 3. maja produžila pokret prema rejonu Pazina. Ostale snage 43. divizije nalazile su se na odmoru, sređivanju, prikupljanju ratnog materijala i čišćenju terena od ostataka razbijenog neprijatelja u rejonima svoga razmeštaja: 2. brigada u rejonu Prošek — Miramar — Kontovel, 3. brigada u rejonu **Zavije** — Milje — Dekani, a Štab 43. divizije, sa prištapskim jedinicama, u Materiji.[857]

Zbog situacije u rejonu Ilirske Bistrice, Štab 4. armije je 3. maja naredio 43. diviziji da sa dve brigade u rejonu Obrov — Pregarje zatvori pravac Podgrad — Trst. Štab 43. divizije je za taj zadatak odredio 2. i 3. brigadu, koje su bile slobodne, a 1. brigadu je i dalje usmerio u centralni deo Istre, prema Pazinu.[858]

U Buzet je 4. maja stigla glavnina 1. brigade, dok se njen 1. bataljon nalazio u rejonu Pazina i kontrolisao komunikaciju Zminj — Pazin. Štab brigade je odmah otpočeo sa organizacijom i pripremama jedinica za napad na Pazin, u kome se nalazilo oko 550 dobro utvrđenih i naoružanih nemačkih vojnika. Oni su raspolagali sa dosta teškog i automatskog naoružanja. I pored nepovoljne opšte situacije, neprijatelj je bio rešen da se odlučno bori. Jedinice 43. divizije bile su premorene i iscrpljene dotadašnjim marševima i borbama, ali su moralno bile spremne, takođe, za odlučnu borbu. Na upućeni poziv da se preda sa garnizonom, nemački komandant je odgovorio da nema naređenje za predaju trupa.[859]

Podilaženje neprijateljskom garnizonu u Pazinu počelo je 5. maja u 05.00 časova pokretima jedinica 1. brigade iz Buzeta u dva pravca, preko Motovuna i Cerovlja, a izbijanje u rejone Trviž i Zarečje završeno je u 15.00 časova. Treći bataljon, sa prištapskim jedinicama, dobio je zadatak da napadne neprijatelja u Pazinu sa zapadne strane, u zahvatu komunikacije Trviž — Pazin i desno

[857] **Knjiga depeša 2. brigade 43. divizije, depeše br. 34 i 35 od 3. V 1945. i Bojne relacije 43. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/11 i 25/3, k. 1325 i 1324.**

[858] **Bojne relacije 43. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 25/3, k. 1324; *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 300.**

[859] **Knjiga depeša 43. divizije, depeša br. 69 od 5. V 1945, i Bojne relacije 43. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1 i 25/3, k. 1326 i 1324.**

zaključno sa železničkom prugom, gde će održavati vezu sa 1. bataljonom, koji glavninom napada sa južne strane na Pazin, u zahvatu komunikacija Zminj — Pazin, a 2. bataljon je napadao sa severoistočne strane, u pravcu železničke stanice, održavajući vezu levo sa 1. bataljonom na Brežanovom brdu. Takvim rasporedom snaga 1. brigade neprijatelj je bio okružen u Pazinu i nije se mogao izvući. Deo snaga 1. bataljona nalazio se prema neprijateljskom garnizonu u Zminju.

Napad je počeo u 18.00 časova, tačno po predviđenom planu. Kada je 2. bataljon ulazio u selo Zarečje, bio je tučen artiljerijskom vatrom neprijatelja od koje je imao gubitaka. Savlađujući uporan otpor nemačkih vojnika i njihove prepreke, 1. brigada je uspela da zauzme spoljne položaje ali se neprijatelj držao u starom delu grada, odakle je iz bunkera pružao snažan otpor. Borbe su vođene sve do 6. aprila u 14.00 časova, kada je komandant nemačke posade uputio dva vojnika, parlamentara, koji su doneli uslove za predaju. Štab brigade nije prihvatio predlog da neprijatelj preda teško naoružanje, a da ga sa ostalima bez borbe pusti da ode u Pulu, već je tražio bezuslovnu predaju. Našavši se u teškoj situaciji, bez izgleda da mu pomoć stigne bilo odakle, nemački komandant je u 18.00 časova lično došao u Štab 1. brigade, gde je nastavio pregovore i u 20.15 časova pristao na bezuslovnu kapitulaciju. Još u toku noći 6/7. maja 1. brigada je sa dve čete postavila stražu oko artiljerijskih položaja, važnijih fortifikacijskih objekata i kasarni, a do 05.00 časova 7. maja razoružan je i poslednji vojnik u Pazinu.

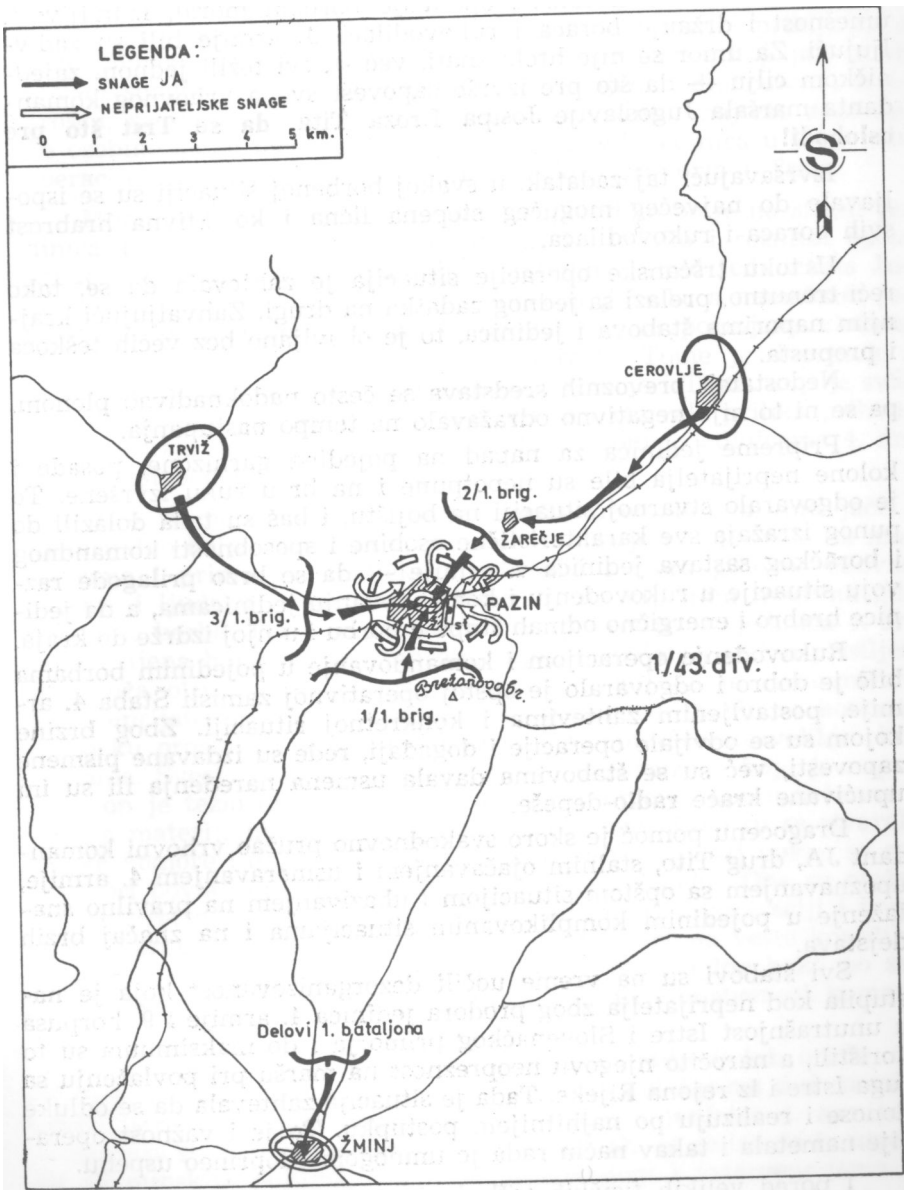
U međuvremenu je deo 1. bataljona napao neprijateljsku posadu u Zminju i savladao je.[860]

Pošto je 1. brigada završila razoružanje neprijatelja u Pazinu, stigle su i ostale snage 43. divizije u rejon Buzeta. Sutradan, 8. maja, divizija je dobila nove zadatke: 1. brigada je zadržala 3. bataljon u Pazinu radi čuvanja zarobljenika i materijala, a ostalim snagama se prebacila na zaplenjenim kamionima u Pulu, da bi učestvovala u napadu na neprijatelja na poluostrvu Muzil. Međutim, borbe su tamo bile završene, tako da ona nije više učestvovala u borbama; 2. brigada je krenula u Buje i Umag; 3. brigada je zadržana u Buzetu, a Štab 43. divizije u Pazinu. Time je uspešno završeno oslobođenje Istre i ratni put 43. istarske divizije.

[860] U borbama za oslobođenje Pazina jedinice 1. brigade su imale 5 poginulih, među kojima i načelnik Štaba brigade kapetan Dušan Gnjatović, i 25 ranjenih boraca i rukovodilaca. Gubici neprijatelja 6 poginulih i 15 ranjenih a zarobljeno je 15 oficira, 112 podoficira i 409 vojnika. Zaplenjeno je 10 protivavionskih topova 88 mm, 8 višecevnih protivavionskih topova 20 mm, 7 mitraljeza, 40 puškomitraljeza, 70 automata, 410 pušaka, 1 oklopni automobil, 18 motornih vozila, 10 radio-stanica, 70 konja i veće količine municije i druge opreme. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 721—725; Knjiga depeša 43. divizije, depeša br. 77 i 82 od 6. V i 79 od 7. V 1945; Bojne relacije 43. divizije; Izveštaj 43. divizije od 7. V 1945. i Operacijski dnevnik 43. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1, 25/2, 33/7 i 27/3, k. 1326, 1324, 311-A i 1324.

Skica br. 47

OSLOBOĐENJE PAZINA, borbe 5. i 6. V 1945.

ZAKLJUČAK O OSLOBOĐENJU TRSTA, SLOVENAČKOG PRIMORJA I ISTRE

U toku čitave tršćanske operacije borbeni moral, izdržljivost, umešnost i držanje boraca i rukovodilaca 4. armije bili su zadivljujući. Za umor se nije htelo znati, već su svi težili jednom zajedničkom cilju — da što pre izvrše zapovest svoga vrhovnog komandanta maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita, da se Trst što pre oslobodi!

Izvršavajući taj zadatak, u svakoj borbenoj situaciji su se ispoIjavale do najvećeg mogućeg stepena lična i kolektivna hrabrost svih boraca i rukovodilaca.

U toku tršćanske operacije situacija je zahtevala da se, tako reći trenutno, prelazi sa jednog zadatka na drugi. Zahvaljujući krajnjim naporima štabova i jedinica, to je obavljano bez većih teškoća i propusta.

Nedostatak prevoznih sredstava se često nadoknađivao plenom, pa se ni to nije negativno odražavalo na tempo nastupanja.

Pripreme jedinica za napad na pojedine garnizone, posade i kolone neprijatelja bile su nepotpune i na brzu ruku izvršene. To je odgovaralo stvarnoj situaciji na bojištu, i baš su tada dolazili do punog izražaja sve karakteristične osobine i sposobnosti komandnog i boračkog sastava jedinica 4. armije — da se brzo prilagode razvoju situacije u rukovođenju i komandovanju jedinicama, a da jedinice hrabro i energično odmah stupe u borbu i u njoj izdrže do kraja.

Rukovođenje operacijom i komandovanje u pojedinim borbama bilo je dobro i odgovaralo je opštoj operativnoj zamisli Štaba 4. armije, postavljenim zahtevima i konkretnoj situaciji. Zbog brzine kojom su se odvijale operacije i događaji, rede su izdavane pismene zapovesti, već su se štabovima davala usmena naređenja ili su im upućivane kraće radio-depeše.

Dragocenu pomoć je skoro svakodnevno pružao vrhovni komandant JA, drug Tito, stalnim ojačavanjem i usmeravanjem 4. armije, upoznavanjem sa opštom situacijom i ukazivanjem na pravilno snalaženje u pojedinim komplikovanim situacijama i na značaj brzih dejstava.

Svi štabovi su na vreme uočili dezorganizovanost koja je nastupila kod neprijatelja zbog prodora jedinica 4. armije i 9. korpusa u unutrašnjost Istre i Slovenačkog primorja i do maksimuma su to koristili, a naročito njegovu neopreznost na maršu pri povlačenju sa juga Istre i iz rejona Rijeke. Tada je situacija zahtevala da se odluke donose i realizuju po najhitnijem postupku. To je i važnost operacije nametala i takav način rada je umnogome doprineo uspehu.

I pored velikih fizičkih teškoća i napora, dugih marševa i neprekidnih borbi, sve jedinice su primerno izvršavale svoje zadatke. Njihovo kretanje na maršu i raspored u borbi gotovo uvek su odgovarali situaciji, tako da skoro nikakvog većeg iznenađenja i nepo-

trebnih gubitaka nije bilo. Veliki značaj operacije i visoka svest boračkog i rukovodećeg sastava, da se u tim poslednjim borbama drugog svetskog rata na tlu naše zemlje ostvaruju težnje i ideali prethodnih generacija za oslobođenje od tuđinske vlasti i priključenje Istre, Slovenačkog primorja i Trsta svojoj domovini, napajali su ih novom snagom da sa maksimalnim zalaganjem, odlučnošću i hrabrošću, sa natčovečanskim naporima izvršavaju i najteže zadatke. Te osobine su se masovno ispoljavale kod svih jedinica u toku cele operacije za oslobođenje Istre, Slovenačkog primorja i Trsta.

Moralno-političko stanje je bilo neuporedivo bolje na strani jedinica 4. armije nego kod neprijatelja. To je bilo i rezultat opšte situacije u svetu i stanja na svim frontovima. Pred jedinicama Jugoslovenske armije bila je skora i konačna pobeda, a nemačkim jedinicama su predstojali poraz i odgovornost za počinjene zločine, zbog čega je dezorganizovanost stalno rasla. Tome je doprinelo i raspoloženje naroda Istre, Slovenačkog primorja i Trsta, koji je svakim danom bio sve borbeniji i čim mu se ukazivala prilika prihvatao se oružja da aktivnim dejstvima pruži pomoć jedinicama 4. armije u oslobođenju svojih krajeva.

Iako su neprijateljske snage, uopšte uzev, bile brojno jače i materijalno bolje opremljene, jedinice 4. armije su uspevale da manevrima i primenom taktičkih postupaka i mera gotovo redovno ostvare i ljudsku i tehničku nadmoćnost na ključnim mestima gde se vodila borba. Tome je doprinela laka pokretljivost jedinica 4. armije i njena homogenost. Suprotno njoj, neprijatelj je bio prisiljen da pruža otpor uglavnom iz garnizona, u kojima je stanovništvo bilo neprijateljski raspoloženo prema njemu. Na maršu za koncentracijsku prostoriju njegove jedinice su se opterećivale velikim komorama. Svestan da se više neće vratiti u garnizone koje je napuštao, on je težio da što više naoružanja, municije, opreme, hrane i drugih materijalnih sredstava ponese sa sobom. Tako su se stvarale velike komore i duge kolske kolone koje je neprijatelj vukao sa sobom pri povlačenju iz južne Istre i iz rejona Rijeke. One su otežavale pokret njegovih jedinica i sputavale ih pri organizaciji i izvođenju borbe, a to su jedinice 9. i 43. divizije veoma vešto koristile. Pored toga, neprijateljske jedinice su bile raznorodne kako po sastavu tako i po formaciji, što je uticalo na nejedinstvenost komandovanja i dejstva.

Neprijatelj je raspolagao većim brojem artiljerijskih oruđa, ali su se ona većim delom nalazila na vatrenim položajima duž morske obale Istre, očekujući neprijatelja sa mora, a jedinice 4. armije i 9. korpusa su ih redovno napadale sa kopna. On se nadao da će uspeti da sa minskim poljima, obalskom artiljerijom i intervencijama iz unutrašnjosti Istre onemogući desant u istočnu Istru, ali se u tome prevario. Ne samo da nije mogao efikasno intervenisati nego nikako nije uspevao da preuzme inicijativu u svoje ruke, pa čak ni da se uspešno brani.

Rukovođenje i držanje neprijateljskih trupa u borbi na Riječkom frontu, gde je on bio višestruko jači, bilo je dobro. Međutim, to se ne mo£e reći za njegove jedinice u Istri i u samom gradu Trstu. Naprotiv, gotovo sva njegova reagovanja su bila nerealna, zakasnela ili slabo izvedena. Napadnute jedinice u pokretu nisu se pokazale dovoljno organizovane i uporne, a snažan otpor su pružile na ranije pripremljenoj liniji spoljne odbrane Trsta, ali bez potrebne povezanosti i jedinstvenog komandovanja. Sva nastojanja nemačkih štabova, pa i vojnika, bila su da se upornim borbama izdrži do dolaska anglo-američkih snaga, da bi se njima predali, a ne jedinicama Jugoslovenske armije.

Svoju odluku da jedinice 4. armije zadrži što dalje od Trsta, na Rečini, Štab 97. armijskog korpusa nije dosledno sproveo angažovanjem jedinica iz Istre. Njihovo mesto je bilo na istočnoj obali Istre bar onda kada je krenula i glavnina nemačke 188. brdske divizije prema Klani, ako ne i za vreme napada na ostrva Cres i Lošinj. Da je tako učinjeno, svakako da jedinice 9. udarne divizije i Pomorske komande severnog Jadrana ne bi tako efikasno i bez žrtava izvršile desant u Istru, a to bi se odrazilo i na njihov dalji tempo nadiranja.

U celini uzev, svi štabovi 4. armije, 9. korpusa i Pomorske komande severnog Jadrana umešno su rukovodili svojim jedinicama, koje su operacije izvodile odlučno i hrabro i u tome su nadmašile neprijatelja. Te operacije su pokazale da se u određenim uslovima, mogu izvoditi i veoma komplikovane desantne operacije sa slabijim prevoznim sredstvima, ali sa trupom visokih moralno-političkih osobina. Svesne ogromne veličine i značaja svog zadatka, oslobođenja Istre, Slovenačkog primorja i Trsta, jedinice 4. armije, 9. korpusa i Pomorske komande severnog Jadrana bile su spremne na sve žrtve i napore samo da unište i mnogo jačeg neprijatelja, i tome su pristupile sa izvanrednim oduševljenjem. To oduševljenje je svakim danom sve više raslo dobijajući svoju kulminaciju u samom Trstu,, gde su omladinci, radnici i ostali patrioti Trsta, italijanske ili slovenačke nacionalnosti, zajedno ginuli sa jedinicama 4. armije i 9. korpusa za oslobođenje svoga grada.

Dejstva 9. korpusa i 43. divizije u Istri, Slovenačkom primorju i u neposrednoj pozadini Riječkog fronta, na kome su se borbe nastavljale u toku podilaženja i otpočinjanja direktnog napada na Trst, a naročito dejstva jedinica Komande mesta Trsta bila su od posebnog značaja. Te jedinice su na širokom prostoru od reke Soče pa do Nanosa i Učke sprečavale nesmetan manevar snagama neprijatelja, nanosile mu gubitke i stvarale opštu nesigurnost u njegovoj pozadini. Pored toga, uspešnim dejstvima tih jedinica došlo je do masovnog priliva novih boraca u njihove redove. Prodorom u Trst jedinice Komande mesta Trsta su pružile dragocenu pomoć jedinicama 4. armije, kako u dezorganizovanju neprijateljske odbrane u gradu, tako i u neposrednom sadejstvu pri napadu na pojedine objekte.

Sadejstvo između pešadije, tenkovskih jedinica i artiljerije bilo je veoma dobro. Artiljerija je pokazala izvanredan uspeh u podršci pri napadu na spoljnu liniju odbrane neprijatelja, a tenkovske jedinice su došle naročito do izražaja u uličnim borbama u Trstu, pri napadu na pojedine dobro utvrđene objekte neprijatelja.

S obzirom na brzinu dejstava i pokretljivost jedinica i štabova, veza je dobro funkcionisala, naročito radio-veza, tako da je komandovanje gotovo uvek imalo bar jednu vrstu veze sa potčinjenim i pretpostavljenim.

Iako izviđačko-obaveštajna služba nije mogla za kratko vreme da ustanovi tačne podatke o jačini i rasporedu neprijatelja u Trstu i njegovoj okolini, ona je, u okviru raspoloživog vremena i prostora, na zadovoljavajući način obavila svoj deo posla. Treba imati u vidu da većina jedinica 4. armije nije znala na koji će pravac biti upućena da bi u tom smislu odranije preduzela izvesne mere. Do podataka o neprijatelju najčešće se dolazilo putem borbe, saslušavanjem zarobljenika, osmatranjem i izviđanjem, a to je dosta efikasno obavljano.

Inžinjerijske jedinice su požrtvovano obavljale sve zadatke, a naročito na razminiranju komunikacija i pojedinih zgrada.

Snabdevanje hranom, ubojnim materijalom i gorivom odvijalo se pravovremeno i bez zastoja, tako da nijedna jedinica, ni na jednom položaju, nije zastala zbog nedostatka municije ili goriva. Popuna tenkovskih jedinica najčešće se izvodila noću, a danju u predahu borbe.

Sanitetska pomoć ranjenim borcima bila je pravovremena i efikasna. Nega ranjenika je bila vrlo dobra, a tu je veliku pomoć ukazivalo mesno stanovništvo.

Značajnu pomoć jedinicama 4. armije i 9. korpusa u borbama za oslobođenje Trsta ukazivali su građani Trsta, Opčina i okolnih mesta svojim aktivnim učešćem. Već prve jedinice 20. divizije koje su u zoru 1. maja prodrle u Trst narod je oduševljeno dočekao. Veselost, razdraganost kao i ljubav prema borcima Jugoslovenske armije podjednako su ispoljavali i Italijani i Slovenci. Dugo očekivana sloboda najzad je stigla i svoj puni doprinos je pružilo i stanovništvo Trsta. Još dok su borci osvajali kuću po kuću građani Trsta su izvešali po ulicama zastave, transparente i parole i klicali borcima Jugoslovenske armije »Dobro nam došli«, »Ziveli naši oslobodioci« i dr. Njihova pažnja i zahvalnost ispoljavale su se na svakom mestu. Sa posebnom pažnjom i nežnošću su se odnosili prema ranjenicima. U mnogim prilikama civilno stanovništvo je iz najjače vatre iznosilo ranjene borce, tako da su i oni pri tome ranjavani, pa i ginuli.

Od oružja koje su zaplenile jedinice 4. armije, mnogi su se građani naoružali i rame uz rame sa njima nastavili borbu za oslobo-

đenje svoga grada.[861] Oni su služili i kao vodiči kroz gradske ulice, donosili su municiju, benzin za polivanje zgrada iz kojih se neprijatelj uporno branio, preuzimali na čuvanje magacine, sprovodili zarobljenike i izvršavali mnoge druge zadatke za koje bi se, inače, morale angažovati operativne jedinice. Nisu bili retki slučajevi da je stanovništvo Trsta samo razoružavalo manje grupe neprijateljskih vojnika i predavalo ih borcima 4. armije i 9. korpusa.

Sve jedinice 4. armije i 9. korpusa u svojim izveštajima su podvlačile da se nije mogla zapaziti nikakva razlika između stanovništva italijanske i slovenačke narodnosti, kako po oduševljenom dočeku njihovih boraca tako i po angažovanosti u borbi. To je bila, u stvari, revolucionarna aktivnost pripadnika oba naroda, jedinstvo slovenačkih i italijanskih radnih masa pod rukovodstvom komunista.

[881] U izveštaju 10. brigade se, između ostalog, kaže: »Dok se vodila borba u samom gradu, građani koji su bili sposobni za borbu prikupljali su oružje i naoružavali se tako da je u toku samog dana oko 700 građana primilo puške i dobrovoljno stupilo u Jugoslovensku armiju«. — AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 4/6, k. 1029-11.

Šesti deo

OKRUŽENJE I KAPITULACIJA NEMAČKOG 97. ARMIJSKOG KORPUSA

BORBE ZA OKRUŽENJE NEMAČKOG 97. ARMIJSKOG KORPUSA

(Skica br. 48)

Dok su se uspešno razvijale operacije prema Trstu, Slovenačkom primorju i Istri, na Riječkom frontu su nastavljene borbe nesmanjenom žestinom. Pošto je planirani protivudar na Riječkom frontu propao, a 97. armijski korpus sa ojačanjima ne samo da nije uspeo da slomi napadnu moć jedinica 4. armije već se našao u poluokruženju, komandant nemačkog 97. armijskog korpusa general Kibler je bio prisiljen da 28. aprila uveče obustavi dalja ofanzivna dejstva i da pristupi organizovanju kružne odbrane. Njegov predlog da napusti Riječki front i da otpočne sa izvlačenjem nije prihvatio komandant Jugoistoka general-pukovnik Ler, smatrajući da bi napuštanjem šireg rejona Rijeke bile ugrožene nemačke trupe u Hrvatskoj. Zbog toga je naredio komandantu 97. armijskog korpusa da i dalje drži šire područje Rijeke, a u slučaju potrebe da pređe u kružnu odbranu i vodi borbu u okruženju, a za njegovu deblokadu, pored drugih manjih jedinica, biće upućena 7. SS »Princ Eugen« divizija.[862] Tako su 29. aprila jedinice 97. armijskog korpusa zauzele sledeći raspored: 188. brdska divizija na položajima Oštri vrh — Lipa — Pliševica — **Zidovje** — Kukuljani; 237. pešadijska divizija od Kukuljana pa do ušća Rečine; Borbena grupa »Rijeka« na obalskom odseku od ušća Rečine do Voloskog, i Borbena grupa »Rajndl« na odsecima Volosko — Rukavac i Zvoneča — Lome.[863]

Za okruženje i uništenje jedinica nemačkog 97. armijskog korpusa i ostalih snaga neprijatelja na Riječkom frontu, Štab 4. armije je 29. aprila odredio 13, 26. i 19. udarnu diviziju i 2. dalmatinsku proletersku brigadu 9. udarne divizije, sa delovima armijske artiljerije i tenkovskih i motomehanizovanih jedinica, koje su im ranije pridate. Te snage su obrazovale Riječku operativnu grupu, a za nje-

[862] **Saslušanje generala Kiblera 23. VII 1945. i 4. XI 1946. i Izjava Lera, AVII, nemačka arhiva, br. reg. 50/7, 3/2-a i l'l, k. 70, 71-A i 70; E. Schmidt-Richberg, *n.d.*, str. 135.**

[863] ***ORNJ*, 2, str. 613.**

nog komandanta je određen komandant 26. udarne divizije general-major Božo Božović,[864] koji je plan za napad usmeno dobio od Štaba armije.[865]

Po naređenju vrhovnog komandanta JA maršala Josipa Broza Tita, 7. udarna divizija 4. udarnog korpusa je 29. aprila stavljena na raspolaganje Štabu 4. armije. Ona je toga dana u 09.00 časova proterala neprijatelja i oslobodila Bosiljevo, a nešto kasnije i Vukovu Goricu.[866]

Načelnik Generalštaba JA general-lajtnant Arso Jovanović, koji se nalazio u Štabu 4. armije, istoga dana je naredio Štabu 4. udarnog korpusa da 7. udarnom divizijom odmah izvrši pokret, pređe Kupu i napadne neprijatelja u Kočevskoj Reci, a zatim da 7. korpusom nadire prema Ljubljani. Izvršavajući to naređenje, Štab 4. korpusa je sutradan u ranu zoru krenuo sa 7. divizijom u pravcu Kočevja.[867] Međutim, kako se nadiranjem snaga 4. armije prema Trstu situacija izmenila, to je 4. korpus dobio zadatak da 8. udarnom divizijom osigurava desni bok 4. armije od pravca Cerknica — Stari Trg, a 7. udarna divizija da se prebaci u rejon Sent Petera. Zbog toga je Štab 4. armije odustao od angažovanja 7. divizije prema Kočevju i odlučio da se i ona što hitnije uputi u Slovenačko primorje.[868] Ne čekajući pristizanje divizija 4. udarnog korpusa, Riječka operativna grupa je nastavila borbe za okruženje glavnine nemačkog 97. armijskog korpusa.

Zbog upućivanja 20. udarne divizije prema Trstu, 13. udarna divizija je 28. aprila dobila naređenje od Štaba 4. armije da sa jednom brigadom i Primorsko-goranskim odredom posedne dotadašnje položaje divizije na odseku Čabarska Polica — Trstenik — Železna vrata, a sa glavninom divizije da krene prema odseku Ilirska Bistrica — Jablanica — Zabiče, gde će smeniti jedinice 20. divizije.[869]

Po naređenju Štaba 13. divizije, 2. udarna brigada i Primorsko-goranski odred su 29. aprila u 11.50 časova otpočeli sa napadom na jedinice nemačkog 904. puka i 2. bataljon 847. puka u rejonu Gomanjca, na jugoistočnom delu Volarije i na k 1070. Iako je 2. udarna brigada uspela da izbije na jurišno odstojanje i izvrši juriš, neprijatelj se, iz dobro uređenih rovova ogorčeno branio, tako da su se jedinice 2. brigade morale povući na položaje izvan dometa ručnih bombi, odakle su nastavile sa borbom sve do 18.00 časova, kada je

[864] Komandant 26. divizije pukovnik Božo Božović je unapređen u čin general-majora 19. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.

[865] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 453—463.

[866] Knjiga depeša Generalštaba JA, depeša br. 222, i Knjiga depeša GŠH, depeša br. 16, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1 i 2/3, k. 46 i 119/4.

[867] Knjiga depeša GSH, depeše br. 52, 34 i 25 od 29. i 30. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/3, 1/3 i 2/2, k. 119/4.

[868] Knjiga depeša GSH, depeša br. 32, i Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 87, 88 i 89 od 1. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/3 i 5/2, k. 119/4 i 316.

[869] Pregled stanja frontova 4. armije na dan 27. i 29. IV 1945. i Borbena relacija 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/2, 10/2, 11/2 i 1/2, k. 318 i 312.

borba obustavljena. Ostale snage divizije su uspele da do 20.00 časova izbiju južno od Zabiča, odakle je 3. udarna brigada odbacila slabije snage nemačkog 902. puka i izbila pred njegove položaje na liniji k 696 — k 671, severoistočno od sela N. Kračine i Sušaka, a 1. brigada je dobila naređenje da jedan bataljon zadrži u Ilirskoj Bistrici, a ostalim snagama da pročisti teren od Ilirske Bistirce prema odseku Podgrad — Velo Brdo.[870] Time je počeo da se zatvara obruč sa severa i severozapada oko nemačkog 97. armijskog korpusa na Riječkom frontu. Međutim, njene relativno malobrojne snage našle su se, 29. aprila uveče, razvučene na frontu širine oko 30 kilometara. Iscrpljena u dotadašnjim borbama, bez jače artiljerijske podrške i sredstava ojačanja, svakako da ona ne bi mogla sama da izdrži jači pritisak neprijatelja, zbog čega je Štab 4. armije naredio da se na pravac Jelšane — Rupa prebaci glavnina 26. udarne divizije.[871]

Osnovna ideja Štaba 4. armije za okruženje i uništenje 97. armijskog korpusa bila je sledeča: brzim i energičnim dejstvima krilnih jedinica Riječke grupacije, uz istovremeni pritisak s fronta, slomiti otpor neprijatelja, izbiti na komunikaciju Rijeka — Trst, gde zatvoriti obruč oko glavnine nemačkog 97. armijskog korpusa i u širem rejonu Rijeke prisiliti ga da se preda ili ga uništiti, ne dozvoljavajući mu da se izvuče u pravcu Trsta ili Ljubljane.[872]

Opšta situacija je zahtevala da 13. divizija u najkraćem vremenu produži sa napadom i ne dozvoli neprijatelju da se sredi. Zbog toga je Štab divizije naredio da se 29/30. aprila izvrši popuna municijom i obave potrebne pripreme kako bi se sutradan rano izjutra nastavilo sa dejstvima.[873]

U nastupanju od Ilirske Bistrice 1. udarna brigada je 30. aprila jednim bataljonom oslobodila selo Harije, a zatim, posle dvočasovne borbe, i Podgrad. Bataljon upućen prema Velom Brdu odbacio je neprijatelja iz toga mesta, a oko 18.00 časova delom snaga i iz Dolenja, a zatim je u 21.30 čas proterao neprijatelja i iz Jelšana.[874]

Treća udarna brigada je u 06.30 časova otpočela sa napadom i posle teških borbi razbila neprijatelja na liniji k 696 i k 671, a zatim ga proterala i iz sela N. Kračine i Sušaka. U daljem nadiranju prema Rupi i Lipi brigada je zadržana snažnim otporom, verovatno jedinica nemačkog 901. puka, sa dobro utvrđenih položaja na Sv. Katarini, ali je njeno levo krilo izbilo na Visod.

Ojačani nemački 904. puk 188. brdske divizije sa odseka Gomanjce — Volarija — k 1070 počeo je 30. aprila oko 01.00 čas, da

[870] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 691—715; Operativni izveštaj 2. brigade i Knjiga depeša 13. divizije, depeša br. 13 od 29. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 27/2 i 10/5, k. 921 i 919.

[871] *ORNJ*, 2, str. 614.

[872] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 453—463.

[873] Knjiga depeša 13. divizije, depeša br. 99 i 1 od 29. IV 1945, u 11.00 i 12.00 časova, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 10/5, k. 919.

[874] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 691—715.

izvlači svoje snage preko Dletva i Plesišča prema odseku Kukulj — Grmada — Pliš, gde je trebalo da ga prihvate delovi 902. puka. Štab 13. divizije je naredio 2. brigadi i Primorsko-goranskom odredu da odmah pređu u gonjenje neprijatelja. Od 04.00 pa do 07.00 časova vođene su borbe sa neprijateljskom zaštitnicom, a oko 11.00 časova neprijatelj je pružio snažan otpor sa ranije utvrđenih položaja iz rejona Dletvo jedinicama 2. brigade, koje su napadale sa Železnih vrata preko Plešišća. Neprijatelj je na tim položajima vršio prihvat i obezbeđenje levog boka snaga koje su se izvlačile iz rejona Gomanjce. Borbe su vođene sve do 18.30 časova, kada je odbijen protivnapad, a zatim neprijatelj gonjen do prihvatnih položaja 902. puka, severozapadno od Klane, gde su jedinice 2. brigade zadržane.[875]

Stab divizije, sa prištapskim delovima u toku dana se prebacio u Zabiče, a Poljska baterija Artiljerijskog diviziona, koji se još nalazio u formiranju u rejonu sela Kikovice, na Grobničkom polju, krenula je na položaj u rejonu Pake, gde je u 22.00 časa posela vatrene položaje.[876]

Kada je 30. aprila stiglo naređenje Štaba 4. armije da se glavnina 26. divizije uputi u rejon Ilirske Bistrice, Štab divizije je to posle podne naredio 1. dalmatinskoj proleterskoj brigadi da posedne najpogodnije položaje za odbranu prema Klani, imajući na desnom krilu bočno obezbeđenje na Suhom, a levo da se poveže sa jedinicama 19. divizije. Posle toga je izvukao iz borbe 3. prekomorsku i 12. udarnu brigadu i prikupio ih u širem rejonu Guslara, gde su se sređivale i pripremale da 1. maja rano izjutra krenu u određenom pravcu.[877]

I jedinice 19. divizije su 30. aprila na pojedinim odsecima fronta uporno napadale, ali su svugde naišle na vrlo jak otpor. Na ćelom frontu se vodila živa aktivnost manjim snagama da bi se stalno imao nadzor nad rasporedom neprijatelja, pronašle slabe tačke u njegovom borbenom poretku i pravovremeno odgovorilo na eventualne mere neprijatelja.

Na desnom krilu divizijskog rasporeda je 4. bataljon 5. brigade, u sadejstvu sa levim krilom 1. dalmatinske brigade 26. divizije, zauzeo k 611 i napredovao prema selu Studena. Bataljon je u toku

[875] U Bojnoj relaciji 2. brigade se kaže da je ona, pored ostalog, zaplenila i dve pukovske zastave. To bi mogle biti zastave 904. puka 188. brdske divizije i 847. puka bivše 392. legionarske divizije, jer se 2. bataljon 847. puka nalazio prema jedinicama 2. udarne brigade, ili 902. puka 188. brdske divizije. Sa tim jedinicama je 2. brigada mogla voditi borbe toga dana. — Knjiga depeša 13. divizije, depeša 1. brigade br. 13 od 29. IV 1945; Operativni izveštaj 3. brigade za 30. IV i 1. V 1945; Operativni izveštaj 2. brigade od 1. V 1945. i Bojna relacija 2. brigade od 4. VI 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 10/5, 24/6, 27/2 i 33/2, k. 919, 922 i 921.

[876] Borbena relacija 4. armije i Bojna relacija Artiljerijske brigade 13. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2 i 1/11, k. 312 i 917.

[877] Zapovest 26. divizije od 30. IV 1945. i Bojne relacije 3. i 12. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1-145/2, 3/16 i 8/17, k. 312, 1102 i 1101-A.

dana, po naređenju Štaba 5. brigade, krenuo prema selu Lučićima gde je smenio 3. bataljon 5. brigade.[878]

Na odseku 6. brigade je njen 2. bataljon, u 08.00 časova, prešao u napad i levim krilom izbio u visinu 1. bataljona iznad sela Lučića, koji se uklinio u neprijateljski položaj i svoje bokove izložio vatri neprijatelja. U toku dana su položaji 2. bataljona nekoliko puta prelazili iz ruke u ruku, pa je bataljon u 19.00 časova izvučen na sređivanje i odmor u rejon sela Kukuljana. U međuvremenu je na spoju 2. i 1. bataljona, gde je bio postignut najveći uspeh, 3. bataljon posle kraće borbe zauzeo položaje između k. 293 i k 412. Štab brigade je nameravao da sa 3. bataljonom smeni 1. bataljon, koji je u dotadašnjim borbama bio prilično zamoren. Zbog nastale situacije 1. bataljon je i dalje ostao na svojim položajima, a 2. bataljon je smenjen od 3. bataljona, koji je produžio napad prema selu Kliči gde se neprijatelj uporno branio. Štab brigade je oko 10.00 časova naredio 4. bataljonu da se prikupi iza borbenog poretka i obrazuje brigadnu rezervu.[879]

Na spoju 6. i 14. brigade je prethodnog dana uveden iz divizijske rezerve 3. bataljon 5. brigade. On je 30. aprila u 01.00 čas, podržan sa četiri tenka 1. tenkovskog bataljona, uspeo da prodre i zauzme selo Lučiće. Na tom pravcu su se nalazile protivoklopne prepreke — drveni i gvozdeni stubovi ukopani na putu i protivoklopna minska polja. Pioniri su, uz zaštitu tenkova, eksplozivom rušili stubove i čistili minska polja, pa su se tenkovi uputili prema selu Saršonima. Podržavajući pešadiju u napadu na Saršone, tenkovi su se spustili preko teško prohodnog zemljišta prema selu. Tada je neprijatelj preduzeo protivnapad i odbacio pešadiju ali se tenkovi nisu mogli izvući zbog velikog nagiba zemljišta, već su ostali između sela Lučića i Saršona. Da bi zaštitio tenkove, 3. bataljon 5. brigade se zadržao na položajima severoistočno od Lučića. Iako se nalazio na nepovoljnim položajima, bataljon se požrtvovano borio sve do mraka i odbijao besomučne napade neprijatelja. Tada je smenjen od 4. bataljona 5. brigade, koji je produžio da štiti tenkove i napada na neprijatelja u Saršonima.[880]

Položaje 14. brigade neprijatelj je povremeno obasipao artiljerijskom i minobacačkom vatrom, a pokušao je i da povrati Luban. U 08.00 časova 1, 2, 4. i Disciplinski bataljon, pod zaštitom artiljerijske vatre, napali su neprijatelja i odbacili ga sa njegovih položaja. Borba se vodila celo pre podne 30. aprila i u 16.00 časova 2. i Disciplinski bataljon su izbili pred selo Skvažiće. Artiljerija, kako prateća tako i podržavajuća, dobro je podržavala pešadiju u borbi. I neprijateljska artiljerija je snažno i precizno dejstvovala, tako da se 4. bataljon zbog toga morao povratiti na svoje polazne položaje.

[878] Relacija i Operacijski dnevnik 5. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8 i 29/2, k. 1010 i 1017.

[879] Relacija 6. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8, k. 1022.

[880] Relacija 5. brigade i Operacijski dnevnik 5. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br, reg. 1/8 i 29/2, k. 1010 i 1017; M. Babić, *n.d.*, str. 223.

U napadu na k 462 angažovana je Izviđačka četa 19. divizije, podržana od Motomehanizovanog diviziona 4. armije. Ona je 30. aprila u 24.00 časa pokušala da na prepad zauzme taj vis, ali ga, i pored dvočasovne borbe, izvanredne hrabrosti, upornosti i požrtvovanja, nije uspela zauzeti.

Na levom krilu brigade delovi 3. bataljona u Rijeci ne samo da su uspešno odolevali svim napadima neprijatelja i njegovim nastojanjima da ih izbace iz Rijeke već su zauzeli desetak kuća u blizini električne centrale.[881]

Posle tih borbi front 19. divizije protezao se na liniji: selo Studena — zapadne padine Kopice — istočno od k 574, koji je i dalje držao neprijatelj, posle čega pravi ispupčenje u pravcu sela Garića i Globića, a zatim između Lučića i Saršona ide na Skvažiće gde pravi luk između tt 499 i k 462, izbija na Rečinu i vodi njenom levom obalom sve do Sušaka, gde kod električne centrale u Rijeci prelazi na desnu obalu Rečine.

Na odseku fronta prema Matuljama, po odlasku glavnine 9. divizije prema Trstu, borbe je produžila njena 2. dalmatinska proleterska brigada, ojačana 2. bataljonom Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije. Njen zadatak je bio da brzim i energičnim dejstvima slomi otpor neprijatelja pred svojim frontom i izbije na komunikaciju Rijeka — Trst, gde će se spojiti sa delovima 26. divizije, koji će iz rejona Klane nastupati prema Kastvu. Takođe, dejstvom 19. divizije sa fronta na Rečini trebalo je okružiti neprijatelja u širem rejonu Rijeke, gde ga zarobiti ili uništiti. Osećajući te namere jedinica 4. armije, glavnina nemačkog 97. armijskog korpusa se uporno branila.[882]

Druga dalmatinska proleterska brigada je 29. aprila izjutra napala neprijatelja na liniji severni deo Voloskog — Matulje — k 316 u Rukavcu. I pored velikog zalaganja jedinica, neprijatelj je aktivnim dejstvima odbio sve napade na železničku stanicu Matulje i k 316. On je te položaje uporno branio dovlačeći pojačanja, tako da i pored više napada u toku sledeča dva dana brigada nije uspela da ga protera.

U toku 1. maja, sve jedinice Riječke operativne grupe 4. armije su produžile sa dejstvima. Prva udarna brigada 13. divizije je zadržala 3. bataljon u Ilirskoj Bistrici, a ostalim snagama je oko 14.00 časova krenula u napad na neprijatelja u rejonu Pasjak — Sapjane. Podržan snažnom artiljerijskom vatrom neprijatelj se uporno branio, naročito na Gradini. Tek oko 21.00 čas 2. bataljon je uspeo da naglim prepadom i drskim naletom razbije neprijatelja zapadno od Pasjaka i odbaci ga u Šapjane. Međutim, neprijatelj je čvrsto držao

[881] **Relacije 14. brigade i 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6, k. 1023 i 1021.**

[882] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 641—653; Bojna relacija 2. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/5, k. 846-A.**

u svojim rukama Gradinu, tako da se 1. bataljon povukao na položaje Visoki vrh — V. vrh, severozapadno od Šapjana.[883]

Zadržavajući 3. bataljon u rezervi, 3. udarna brigada je u 07.00 časova otpočela sa napadom iz rejona N. Kračine na dobro utvrđene i branjene položaje na Sv. Katarini, a sa Visoda prema položajima na severozapadnom delu Gavrani br. Nemačke jedinice su pružale snažan otpor sa Sv. Katarine, a protivnapadom sa k 608, u desni bok 3. brigade, uspele su da zadrže njen napad, a zatim i da je odbace na polazne položaje. U 12.20 časova brigada je prema Sv. Katarini uvela svoju rezervu i na juriš je osvojila položaje na njenom severnom delu, ali se neprijatelj zadržao na dobro utvrđenim položajima na zapadnom delu Sv. Katarine. Za to vreme je levokrilni bataljon 3. brigade napadao na severozapadni deo Gavrani br., ali je neprijatelj uspeo da odbije te napade i da protivnapadom odbaci i desno krilo 3. brigade sa Sv. Katarine.[884]

Na pravcu dejstava 2. brigade borbe su otpočele u 07.30 časova. Neprijatelj se uporno branio sa istočnih padina Kukulja, Grmade i Pliša. Napad brigade je podržavala Poljska baterija Artiljerijskog diviziona sa vatrenih položaja iz rejona Pake. U 16.30 časova levokrilni bataljon 2. brigade je uspeo da odbaci nemačke delove sa Pliša, dok su ostale snage brigade i Primorsko-goranskog odreda žestoko napadale na Grmadu i Kukulj. Grmada je nekoliko puta prelazila iz ruke u ruku, ali je neprijatelj, uz podršku snažne bočne vatre sa istočnih padina Kukulja, na koji je napao Primorsko-goranski odred, uspeo da zadrži položaje na Grmadi i Kukulju.[885]

Pošto su prenoćile u rejonu Guslara, 3. i 12. udarna brigada 26. divizije su 1. maja oko 11.00 časova stigle u rejon Vrbovo — D. Zemon, gde su se pripremale za napad prema odseku Šapjane — Rupa.[886] U Ilirsku Bistricu je stigao Artiljerijski motorizovani divizion 26. udarne divizije. Tako je Štab 26. udarne divizije u rejonu Ilirske Bistrice raspolagao sa dve brigade i jednim artiljerijskim divizionom. Za to vreme, na odseku 1. dalmatinske proleterske brigade prema Klani ceo dan su vođene borbe lokalnog karaktera bez većeg značaja.[887]

Prvog maja se vodila živa aktivnost i na čitavom frontu 19. udarne divizije. Njena dejstva su podržavala četiri diviziona: Artiljerijski divizion 19. divizije i 1, 2. i 4. divizion Artiljerijske brigade 4. armije.

[883] **Operativni izveštaj 1. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 13/2, k. 919.**

[884] **Operativni izveštaj i Bojne relacije 3. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 24/6 i 29/4, k. 922.**

[885] **Bojna relacija 2. brigade i Bojna relacija Artiljerijske brigade 13. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 33/2 i 1/11, k. 921 i 917.**

[886] **Bojne relacije 3. i 12. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/16 i 8/17, k. 1102 i 1101-A.**

[887] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 544—557; Zapovest 26. divizije od 30. IV 1945; Historija Artiljerijske brigade i Operativni izveštaj Artiljerijskog motorizovanog diviziona 26. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1-145/2, 4/31 i 17/2, K. 312 ; 1100-1.**

U toku 1. maja je 1. bataljon 5. dalmatinske udarne brigade povremeno demonstrativno napadao neprijatelja na k 601, k 530 i k 574, gde se neprijatelj uporno branio, dok je 4. bataljon oko 18.30 časova smenio 3. bataljon na odseku Lučići — Saršoni. Po izvršenoj smeni 3. bataljon je izvučen sa položaja na sređivanje i odmor, a 4. bataljon je u toku noći demonstrativnim napadima uznemiravao neprijatelja u selima Saršoni, Biškupi i na Plešiću.[888]

Na odseku 6. dalmatinske udarne brigade, njena dva bataljona su vršila pritisak prema selima Klići i Lukežima i odbila protivnapad neprijatelja prema svom desnom krilu. Druga dva bataljona su uređivala položaje na levoj obali Rečine, u rejonu Kukuljana, kako bi isti poslužili za prihvat jedinica u slučaju jačeg nadiranja neprijatelja.[889]

Žestoke borbe su vođene na odseku fronta 14. dalmatinske udarne brigade u rejonu k 462. U 08.00 časova otpočela je dvadesetominutna artiljerijska priprema napada po položajima neprijatelja na k 462, poslednjoj otpornoj tački na glavnom odbrambenom položaju neprijatelja na Rečini. Sa prenosom artiljerijske vatre u dubinu neprijateljske odbrane, 2. bataljon 5. brigade i Izviđačka četa divizije, koja je toga dana pridata 14. brigadi, izvršili su juriš, obuhvatajući oba krila neprijatelja na k 462, ali su naišli na snažnu artiljerijsku, minobacačku i pešadijsku zaprečnu vatru. U borbama do 09.00 časova neprijatelj je odbio juriš i naneo osetne gubitke jedinicama koje su ga napadale. Sa odbijanjem juriša neprijatelj nije prestao da obasipa artiljerijskom vatrom streljački stroj napadača. On je želeo da po svaku cenu održi taj položaj u svojim rukama da bi na taj način sprečio dalje nadiranje jedinica 19. divizije prema komunikaciji Rijeka — Marčelji. Da bi olakšao situaciju pešadijskim jedinicama, jedan haubički divizion je u 10.00 časova kontrabatirao neprijateljsku bateriju u rejonu Plešića i posle kraćeg vremena je neutralisao.

U toku poslepodneva 2. bataljon 14. brigade i Disciplinski bataljon 4. armije odbili su nekoliko manjih prepada neprijatelja i naneli mu gubitke. Oko 19.00 časova izvučen je sa Lubana 2. bataljon 5. brigade i upućen u svoju brigadu, a njegove položaje je preuzeo 1. bataljon 14. brigade. U nastalu prazninu na desnom krilu 1. bataljona, između 1. i 2. bataljona, ubačena je Izviđačka četa divizije.[890]

Cilj tih lokalnih napada 19. divizije bio je da se na bilo kom mestu i rasporedu neprijatelja napravi prodor, a da se zatim, upotrebom rezervi, on proširi i neprijatelj prisili na povlačenje. Međutim, upornost neprijatelja u odbrani ukazivala je na to da on po

[888] Relacija i Operacijski dnevnik 5. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8 i 29/2, k. 1010 i 1017.

[889] Relacija 6. brigade i Operativni izveštaj 3. bataljona 6. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8 i 11/23, k. 1022 i 1019-1.

[890] Relacija 14. brigade i Relacija 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6, k. 1023.

svaku cenu nastoji da održi svoje položaje kako bi omogućio svojim snagama iz šireg rejona Rijeke izvlačenje u pravcu severozapada.[891]

Toga dana 8. udarna divizija je stigla na prostor Prezid — Stari Trg — **Sent** Peter sa zadatkom da se angažuje na pravcu Lož — Cerknica — Planina, a 7. udarna divizija 4. udarnog korpusa se nalazila na maršu pravcem Banja Loka — Čabar. Te divizije su zatvarale pravce iz šireg rejona Rijeke prema Ljubljani.[892]

Uspešnim dejstvima jugoslovenske 2. armije prema Karlovcu, komandant Jugoistoka general-pukovnik Ler je bio prisiljen da skrene 7. SS »Princ Eugen« diviziju prema tom rejonu. Ta divizija je vozom pristizala u Zagreb na putu za Ljubljanu. Tako su se operacije 2. armije neposredno pozitivno odrazile na front 4. armije. Svakako da bi planirano dejstvo 7. SS »Princ Eugen« divizije, iz rejona Ljubljane preko Postojne u pravcu Ilirske Bistrice, znatno usložilo borbe Riječke operativne grupe, pa i operacije 4. armije u celini. S obzirom na opštu situaciju na frontu u Jugoslaviji, a posebno pred 4. armijom, koja je oslobodila Trst, dalje zadržavanje 97. armijskog korpusa u širem rejonu Rijeke bilo je bespredmetno. Zbog toga je general-pukovnik Ler naredio Štabu 97. armijskog korpusa da se sopstvenim snagama probije preko Ilirske Bistrice i Postojne u rejon Ljubljane.[893]

U toku 2. maja jedinice Riječke operativne grupe 4. armije nastavile su da još više stežu obruč oko nemačkog 97. armijskog korpusa.

U toku noći 1/2. maja 13. udarna divizija je izvršila pripreme za sutrašnji napad, u sadejstvu sa jedinicama 26. udarne divizije. Radi obuhvatnog dejstva jedinica 1. i 3. udarne brigade protiv neprijatelja na Sv. Katarini Štab 13. divizije je prikupio 1. brigadu u rejon Dolenja, sa zadatkom da napadne neprijatelja zapadno od komunikacije Jelšane — Rupa i sadejstvuju sa 3. brigadom 26. divizije u napadu na **Sapjane.** Druga brigada je trebalo da sa istočne i jugoistočne strane napadne i odbaci neprijatelja sa položaja Kukulj i Grmada.[894]

Treća brigada je u 12.00 časova napala neprijatelja na Sv. Katarini i na Gavrani br. Na Sv. Katarini neprijatelj je izgradio od kamena solidna utvrđenja i dobro organizovao vatreni sistem, tako da 3. brigada ni sa tri uzastopna napada nije uspela da odbaci njegove snage sa tih položaja. Nemačke jedinice su opet pokušale da jačim snagama, levim obuhvatnim manevrom južno od Jelšana, ugroze desno krilo 3. udarne brigade, ali su jedinice 1. udarne brigade osujetile taj manevar i produžile dejstva prema Sapjanima. Odmah za-

[891] **Borbena relacija 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 312.**
[892] **Bojne relacije 8. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/1, k. 828; *ORNJ*, 2, str. 615.**
[893] **Izjava Lera, AVII, nemačka arhiva, br. reg. 1/1, k. 70; *Oslobodilački pohod na Trst*, str. 331.**
[894] **Knjiga depeša 13. divizije, depeša br. 3 od 1. V 1945. i Operativni izveštaj 1, brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 10/5 i 13/12, k. 919.**

tim, u 13.20 časova, bataljoni 3. brigade su uspeli da u žestokoj borbi prsa u prsa slome otpor neprijatelja na Sv. Katarini i ovladaju njome. U daljim dejstvima prema odseku Lipa — k 677, brigada je po zauzimanju Gavrani br. zadržana snažnom vatrom neprijatelja.

Kada se primetilo odstupanje neprijatelja sa Sv. Katarine prema Rupi, 1. udarna brigada je dobila naređenje da što pre izbije na Oštri vrh i ne dozvoli odstupanje neprijatelja u pravcu Matulja, a zatim odatle da dejstvuje u pravcu Skalnice. Brigada je u 16.30 časova stigla na Oštri vrh. Međutim, pošto su u taj rejon već izbile jedinice 3. brigade 26. divizije, sa istim zadatkom, Štab 13. divizije je naredio da 1. bataljon smeni 3. bataljon na položajima u rejonu Ilirske Bistrice, a 2. i 3. bataljon su upućeni u rejon Podgrad — Starad.[895]

Druga brigada je otpočela sa napadima u 07.00 časova i vodila ih sve do 18.00 časova. Ona je tri puta zauzimala položaje na Grmadi, ali je neprijatelj uvek uspevao da ih protivnapadom povrati. Tu je gotovo potpuno razbijen 2. bataljon 902. puka. Napadi na desnom krilu, na istočne padine Kukulja (k 832), gde se neprijatelj dobro utvrdio, nisu uspeli.[896]

Borbe jedinica 13. udarne divizije za rejon Sv. Katarina — Rupa podržavala je Poljska baterija 76 mm sa vatrenih položaja južno od Zabiča, a po objektima na Kukulju dejstvovala je Protivoklopna baterija sa severozapadnih padina Dletva.[897]

Kada je Štab 13. divizije obavešten da se snage 97. korpusa pripremaju za proboj pravcem Klana — Ilirska Bistrica, uputio je divizijsku komoru i artiljeriju u rejon Gomanjce — Paka, a za njihovo neposredno obezbeđenje određen je jedan bataljon 2. udarne brigade.[898]

Podilaženje i napad 26. udarne divizije na neprijatelja na odseku **Sapjane** — Rupa — Lipa otpočeli su 2. maja izjutra. Na tom odseku su se nalazili 901. i 904. puk 188. brdske divizije. Treća prekomorska udarna brigada je imala zadatak da napadne 901. puk u rejonu **Sapjana,** a 12. udarna brigada 904. puk u rejonu Rupe. Po oslobođenju tih mesta divizija je **trebalo** da produži dejstva u pravcu Lipe. U podilaženju pravcem Vrbovo — Ilirska Bistrica — V. Bukovica — Velo Brdo 3. prekomorska **brigada** je **stigla** u Brdce, odakle je oko 08.00 časova sa dva bataljona otpočela sa **napadom** na neprijatelja na liniji **Sapjane** — Gradina. Posle dvočasovne borbe, u kojoj je **osvajana** kuća po kuća u **Sapjanima,** neprijatelj je odbačen

[895] ***Zbornik,*** **XI, knj. 4, str. 691—715. i Bojne relacije 3. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 29/6, k. 922.**

[896] **Bojna relacija 2. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 33/2, k. 921; Prodor 97. armijskog korpusa u područje Ilirske Bistrice, AVII, nemačka arhiva, br. reg. 34/2-a, k. 71-A.**

[897] **Bojna relacija Artiljerijske brigade 13. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/11, k. 917.**

[898] ***Zbornik,*** **XI, knj. 4, str. 691—715 i Borbena relacija 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 312.**

iz mesta, a zauzeti su i položaji na Gradini, zatim je brigada uvela u borbu još jedan bataljon i nastavila da goni neprijatelja u jugoistočnom pravcu, desno od Lipe. Za to vreme je i 12. brigada iz rejona D. Zemona, preko Nove Vasi, prošla kroz borbeni poredak jedinica 13. divizije, koje su sa linije Jelšane — Nova Kračina takođe napadale u pravcu Rupe. Oko 11.30 časova brigada je oslobodila Rupu i nastavila sa gonjenjem neprijatelja u pravcu sela Lipe.

U toku celog dana napad je efikasno podržavao Artiljerijski motorizovani divizion 26. divizije, a oko 16.00 časova je stupio u borbu i 1. tenkovski bataljon.[899] Posle oslobođenja Rupe vrlo žestoke borbe su nastavljene u rejonu sela Lipe, odakle se neprijatelj, i pored sve upornosti jedinica 12. brigade, nije mogao proterati. Jedna tenkovska četa je uspela da prodre do prvih kuća na severnoj ivici Lipe, gde je dočekana vatrom »pancerfausta«, tako da su joj tri tenka uništena a jedan teže oštećen, posle čega se bataljon povukao u rejon Rupe. Iako su na liniji Sapjane — Rupa razbijene nemačke snage, one su uspele da se brzo srede i obrazuju novi front na liniji Mihlavič — Lipa. Na toj liniji je 26. divizija zanoćila sa 3. prekomorskom brigadom na južnim padinama k 411 — Oštri vrh — k 531, a 12. brigadom levo od nje prema severozapadnoj ivici sela Lipe.[900]

Zauzimanjem rejona Rupe, 26. divizija je držala u svojim rukama važan čvor komunikacija za Ljubljanu, Trst i Rijeku.

Na odseku fronta prema Klani 2. maja u 04.00 časa, oko 400 vojnika 903. puka nemačke 188. brdske divizije, podržanih snažnom artiljerijskom vatrom i minobacačima, izvršili su protivnapad sa **Zidovja** na jedinice 1. dalmatinske proleterske brigade 26. divizije, koja je tog dana stavljena pod komandu 19. divizije. Brigada je uspešno odbijala sve protivnapade neprijatelja koji je pokušavao da je što dalje odbaci od Klane.[901] Istovremeno je neprijatelj i sa položaja jugoistočno od Studene i sa k 530 napadao na desno krilo 5. **dal**matinske udarne brigade. Borbe su trajale sve do 09.00 časova, kada je neprijateljski napad zadržan, a zatim je, uz uspešnu podršku artiljerijske vatre, protivnapadom odbačen na polazne položaje. Jedan bataljon 5. brigade je napadao na k 574. Iako nije proterao neprijatelja sa tih položaja, on je umnogome doprineo odbijanju protivnapada neprijatelja na desno krilo 5. brigade.[902]

[899] Na traženje Štaba 26. divizije od 1. V 1945, da mu se uputi jedan tenkovski bataljon, Štab 4. armije mu je istog dana uputio u rejon Ilirske Bistrice 1. tenkovski bataljon, koji je do tada podržavao borbe 19. divizije. — Knjiga depeša 26. divizije, depeše br. 45 i 75 od 1. i 2. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 16/11, k. 315-A.

[900] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 661—671; Bojne relacije 3. brigade; Operativni izveštaj 12. brigade i Operativni izveštaj Artiljerijskog motorizovanog diviziona, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/16, 6/17 i 17/32, k. 1102, 1101-A i 1100-1; Prodor 97. armijskog korpusa u područje Ilirske Bistrice, AVII, nemačka arhiva, br. reg. 34/2, k. 71-A.

[901] Operativni izveštaji 1. brigade i 26. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/9 i 1/2, k. 1102 i 312.

[902] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 752—765, i Knjiga depeša 19. divizije, depeša br. 3 od 2. V 1945.

Na ostalom delu fronta 19. divizije, izuzev povremenog artiljerijskog dejstva, nije bilo veće aktivnosti. Obe strane su se pripremale za sutrašnja dejstva.

U toku dana je 19. divizija zapazila jači saobraćaj neprijateljskih jedinica i vozila od Marčelja prema Kastvu. Pored toga, čule su se česte detonacije od rušenja miniranjem objekata u Rijeci i na komunikacijama. Da bi te eksplozije maskirao, neprijatelj je u tom momentu pojačavao dejstva artiljerije. Sve to je ukazivalo da se neprijatelj priprema za povlačenje iz Rijeke. Zbog toga je Štab 19. divizije doneo odluku da sledećeg dana energično napadne neprijatelja na ćelom frontu od Klane do mora.[903]

Pošto je prethodno pregrupisao snage,[904] koje su se u toku razvoja borbi izmešale, što je otežalo komandovanje, Štab divizije je pred jedinice postavio sledeče zadatke:

— 1. dalmatinskoj proleterskoj brigadi 26. divizije da napadne neprijatelja na odseku Drnovo — Klana — Zidovje, sa težnjom da preseče komunikaciju Sv. Matej — Lipa i dočeka neprijatelja koji bi eventualno odstupao u tom pravcu;

— 5. brigadi da se prikupi i napadne neprijatelja na odseku Studena — k 530 — k 574 i izbije na komunikaciju južno od Zidovja pa do Rožca;

— 6. brigadi da napadne neprijatelja na odseku Garići — Saršoni, a zatim produži dejstva prema liniji Marčelji — Sv. Matej, i

— 14. brigadi da napadne neprijatelja na odseku k 496 — ušće Rečine.

Komandovanje artiljerijom biće sasređeno, u rukama Štaba divizije[905], s tim što će 1. brdski artiljerijski divizion 19. divizije podržavati 5. brigadu; 1. haubički imotorizovani divizion[908] Artiljerijske brigade 4. armije sa dve baterije 100 mm podržavaće 6. brigadu, a jednom baterijom 105 mm 14. brigadu; 4. teški motorizovani divizion[907] Artiljerijske brigade dejstvovaće, po ukazanoj potrebi, pred celim napadnim frontom 19. divizije.[908]

[903] Relacija 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6, k. 1021.

[904] Zbog smanjenog brojnog stanja kod 5. brigade je izvršeno spajanje 2. i 3. bataljona u jedan, 2. bataljon, a 4. bataljon je prenumerisan u 3. bataljon, a kod 6. brigade je to učinjeno sa 2. i 4. bataljonom, koji su preformirani u 2. bataljon. — Relacija 19. divizije i Relacije 5. i 6. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6 i 1/8, k. 1021, 1010 i 1022.

[905] Štabovi brigada nisu mogli sami, po svojoj inicijativi, tražiti i vršiti koncentraciju artiljerijske vatre pred svojim napadnim odsecima bez prethodnog odobrenja Štaba divizije. Na osmatračnici svake brigade nalazio se po jedan oficir, artiljerijski osmatrač, koji je pratio situaciju na bojištu i na zahtev štaba brigade on je tražio da se označeni ciljevi gađaju. — Zapovest Štaba 19. divizije od 2. V 1945. u 11.30 časova, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 34/1, k. 1012.

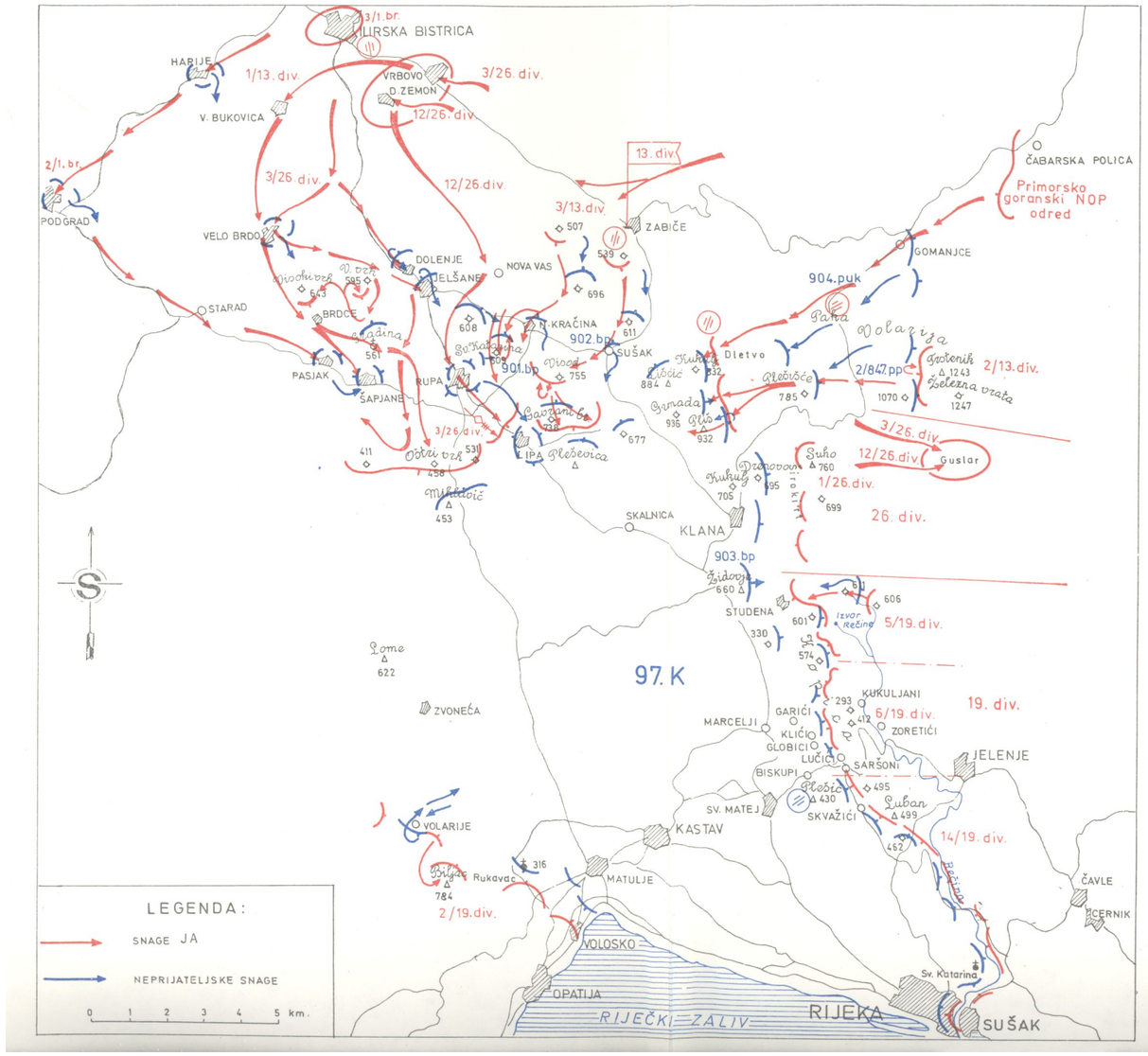
[900] Sastava: 12 haubica 100 mm, 4 haubice 105 mm i 2 protivoklopna topa 57 mm.,

[907] Sastava: 4 haubice 150 mm, 1 tophaubica 152 mm, 2 topa 105 mm i 1 top 155 mm. — *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 345.

[908] *Zbornik,* XI, knj. 4, str. 752—765, i Zapovest Štaba 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 34/1, k. 1012.

Skica *br.* *48*

BORBE ZA OKRUŽENJE NEMAČKOG 97. ARMIJSKOG KORPUSA OD 29. IV DO 2. V 1945.

Na frontu 2. dalmatinske proleterske brigade, oko 500 neprijateljskih vojnika su 2. maja oko 12.00 časova preduzeli protivnapad na levo krilo brigade, na spoj između 3. bataljona brigade i 2. bataljona Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije. Oni su uspeli da se posle jednočasovne borbe ukline između tih bataljona, zauzmu Volarije i ugroze 3. bataljon 2. brigade. Zbog toga se levo krilo brigade povuklo na Beljac, koji je neprijatelj nastojao da po svaku cenu takođe zauzme, ali u tome nije uspeo. Da bi olakšao situaciju na svome levom krilu, Štab brigade je 1. bataljonom preduzeo napad prema Voloskom i Matuljama, a 3. bataljonu i 2. bataljonu Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije je naređeno da se prikupe i u 23.00 časa protivnapadom zauzmu Volarije i nastave gonjenje neprijatelja pravcem Matulje — Kastav. Osetivši pokrete jedinica brigade, neprijatelj je bez borbe napustio Volarije i povukao se na polazne položaje, odakle je nastavio da pruža snažan otpor.[909]

POKUŠAJ NEMAČKOG 97. ARMIJSKOG KORPUSA DA SE PROBIJE IZ OKRUŽENJA

(Skica br. 49)

Glavni štab Hrvatske je, depešom od 2. maja, obavestio Štab 4. armije da je nemački 97. armijski korpus dobio zapovest da se u toku noći 2/3. maja probije u pravcu Ljubljane.[910] I zaista svi znaci kod neprijatelja su nagoveštavali da se on priprema za proboj u pravcu Ilirske Bistrice. Toga dana posle podne, komandant nemačkog 97. armijskog korpusa general Ludvig Kibler, na svom komandnom mestu u rejonu Marčelja, izdao je zapovest svim potčinjenim komandama za povlačenje u pravcu Ljubljane. Prethodno je održao kraći energičan govor o predstojećem povlačenju »koje treba da se pretvori u marš u domovinu«, istovremeno ukazujući na to da 7. SS »Princ Eugen« divizija drži put do Ljubljane otvorenim.[911]

Pošto se nemački 97. armijski korpus nalazio okružen na prostoru Klana — Rijeka — Lipa, to je njegov komandant general Kibler planirao da se korpus probija i povlači u vidu pokretnog »ježa«,[912] na čijem će se težištu, na čelu proboja, nalaziti nemačka 188. brdska divizija, najefikasnija i najjača divizija 97. armijskog korpusa. Po planu za proboj i odstupanje, borbeni poredak korpusa

[909] Bojna relacija 2. dalmatinske proleterske brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/5, k. 846-A; B. Obradović, *n.d.*, str. 334.

[910] Obaveštavajući o tome 26. diviziju, Štab 4. armije je napomenuo da je neprijatelj spreman da ostavi teško naoružanje ako ga jedinice 4. armije ne bi napadale, a zatim je naredio da neprijatelju upute ultimatum da položi oružje i u logoru sačeka kapitulaciju. — Knjiga depeša 26. divizije, depeša br. 76 od 2. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 16/11, k. 315-A.

[911] Operativni izveštaj poslednjeg nemačkog komandanta Rijeke, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/7, k. 314.

[912] U trenutku kada je 97. armijski korpus krenuo u proboj, 3. maja, vojnicima je razdeljen posebno za to pripremljen i štampan propagandni letak sa naslovom »Jež koji se valja«. — AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/4, k. 314.

bio je sledeči: glavninom 188. brdske divizije (904. i 902. puk)[913], grupisanom na odseku Mihlavič — Lipa — Gavrani br. — Grmada — Klana, probiti položaje 26. i 13. udarne divizije, a zatim nadirati opštim pravcem Rupa — Jelšane — Ilirska Bistrica; iza 188. brdske divizije nastupaće Borbena grupa »Rijeka«, koja će sama obezbeđivati svoje bokove, a za njom, na začelju, 237. pešadijska divizija, ojačana 903. pukom, koji se nalazio na odseku Zidovje — Kukuljani. Taj puk je imao zadatak da se kreće pozadi 902. puka i da obezbeđuie desni bok 237. pešadiiske divizije, a u zaštitnicu te divizije određen je njen 1046. puk. Na levom krilu 97. armijskog korpusa nalazila se Borbena grupa »Rajndl«, ojačana 499. lovačkim i 903. regrutnim bataljonom. Ona je imala zadatak da sa dva bataljona izvrši proboj na pravcu Šapjane — Harije — Prem, a jedan batalion i improvizovane jedinice da zadrži u zaštitnici. U sredini borbenog rasporeda nalazile su se velike komore, grupe vojnika odranije razbijenih jedinica i pripadnici mornarice. Sve te snage imale su ukupno oko 20.000 ljudi.[914]

Komandant 237. pešadijske divizije general Hans Grevenic (Hans Gräwenitz) naredio je komandantu Borbene grupe »Rijeka« pukovniku Lotaru Cimermanu (Lothar Zimmermann), da se grupa prikupi u rejonu sela Mihovilića i da sa pokretom počne 2/3. maja u 20.30 časova, pravcem istočna ivica Kastva — Brnčići — Breza, ostavljajući do zore jače zaštitnice; da ubrza dovršavanje svih zaprečavanja na putevima, rušenja, dizanja u vazduh municijskih skladišta i drugih objekata ranije pripremljenih za rušenje, a za rušenje pristaništa i lučkih postrojenja mornarička komanda je već ranije sve potrebno naredila lučkoj komandi. Pored toga, trebalo je uništiti materijal, opremu i sve ono što se nije moglo poneti. Sva rušenja je trebalo maskirati artiljerijskom vatrom. Tačno u određeno vreme jedinice Borbene grupe »Rijeka« počele su da napuštaju Rijeku.[915]

Jedinice 26. i 13. udarne divizije su se pripremale da 3. maja izjutra produže napad. Međutim, neprijatelj je na čelu svog proboja grupisao jače snage i protivnapadom ih preduhitrio u tome.

Trećeg maja, rano izjutra, neprijatelj je otpočeo sa napadima radi proboja opštim pravcem Lipa — Jelšane — Ilirska Bistrica. Već u 06.00 časova Borbena grupa »Rajndl« je, neopažena od jedinica 3. prekomorske brigade 26. divizije, izbila u rejon Šapjana i na prepad

[913] Pošto je 1. maja prihvatio 904. puk, koji se probijao iz rejona Pake, 1. bataljon 901. puka je stavljen pod njegovu komandu. Istoga dana, verovatno posle oslobođenja Sapjana, i 2. bataljon 901. puka, koji je došao iz Trsta, takođe je potpao pod komandu komandanta 904. puka. Tako se u sledečim borbama 901. puk kao samostalna jedinica više ne pominje, već samo 904. puk. Najverovatnije da je i 3. bataljon 15. SS policijskog puka, koji se nalazio u rejonu Klane, ušao u sastav 903. puka. — Prodor 97. armijskog korpusa u područje Ilirske Bistrice, AVII, nemačka arhiva, br. reg. 34/2, k. 71-A.

[914] *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 295/296; *ORNJ,* 2, str. 615.

[915] Operativni izveštaj poslednjeg nemačkog komandanta Rijeke, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/7, k. 314.

ga zauzela, a zatim produžila pokret prema odseku Starad — Velo Brdo. Za to vreme se 902. puk svio u kolonu i počeo da nadire iz rejona Lisca prema Sušaku za kojim je sledio 903. puk, a na pravcu glavnog proboja prema Rupi nadirao je ojačani 904. puk 188. brdske divizije. On je čekao da se ispolje dejstva bočnih jedinica, a zatim je snažno napao na jedinice 26. divizije na pravcu Lipa — Rupa.

S obzirom na nadiranje jačih snaga neprijatelja u pravcu N. Kračine i Sušaka, Štab 13. divizije je naredio 2. udarnoj brigadi da se rokira na položaje severno od Sušaka i Kukulja, na liniji k 660 — k 671 — Lisica, i zatvori pravac Sušak — Zabiče; Primorsko-goranskom odredu da sa položaja jugoistočno od Zabiča obezbedi levo krilo i bok 2. brigade, a 3. udarnoj brigadi da se zadrži na položajima severozapadni deo Gavrani br. — Visod.[916]

Treća udarna brigada se zadržala na svojim položajima sve do 10.30 časova, kada se 12. brigada 26. divizije, koja se nalazila prema Lipi, povukla pravcem Rupa — Jelšane. Tada je 3. brigada jednim bataljonom posela Sv. Katarinu, a ostalim snagama sa jugozapadne i severozapadne strane napala je jedinice 902. puka koje su prodrle u Sušak. Taj napad, pored ostalog, imao je zadatak da stvori vreme i prostor 2. udarnoj brigadi da posedne položaj severoistočno od Sušaka radi zatvaranja pravca prema Zabiču. Nemački 902. puk je odbio napad 3. brigade, a zatim preko N. Kračine produžio nadiranje prema Jelšanu. Pošto je 2. brigada oko 12.00 časova stigla na određene položaje i odmah primila borbu, 3. brigada se pred sve jačim pritiskom 902. puka povukla na položaje Nova Vas — k 606 — k 696.

Da bi što pre izbio u rejon Zabiča, komandant nemačke 237. pešadijske divizije je oko 15.00 časova naredio Borbenoj grupi »Rijeka« da odmah krene iz rejona Skalnice preko Lipe u pravcu N. Kračine i da na položajima severno od N. Kračine napadne 3. udarnu brigadu, a zatim posedne visove s obe strane k 696 i time osigura dalje pokrete divizije. Borbena grupa »Rijeka« je kod N. Kračine naišla na otpor jedinica 3. brigade, tako da je tek po mraku stigla u N. Kračinu, gde je zanoćila. Pošto su snage neprijatelja iz rejona Jelšana oko 18.30 časova ugrozile desno krilo 3. brigade u rejonu Nove Vasi, ono se povuklo na kose severozapadno od Nove Vasi i na Gnojevec.[917]

Da bi osigurala levi bok svojih snaga koje su nadirale prema Ilirskoj Bistrici, Borbena grupa »Rajndl« je iz Sapjana izbila zapadno od linije V. breg — Visoki vrh — Velo Brdo. Nju je, po naređenju Štaba 13. divizije, sa položaja Starad — Lipovac napao 2. bataljon 1. brigade, ali naišavši na višestruko nadmoćnijeg neprija-

[916] ***Zbornik,*** **XI, knj. 4, str. 691—715 i Borbena relacija 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 312.**

[917] ***Zbornik,*** **XI, knj. 4, str. 691—715, i Operativni izveštaj poslednjeg nemačkog komandanta Rijeke, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/7, k. 314.**

telja, on se povukao prema Podgradu, gde su se nalazile jedinice 3. bataljona iste brigade. Čelne jedinice 904. puka su pokušale da s hoda forsiraju reku Reku, obrazuju mostobran jugoistočno od Ilirske Bistrice i odbace levo krilo 1. bataljona 1. udarne brigade. U tome nisu uspele, jer su naišle na snažnu zaprečnu vatru tog bataljona.[918]

Po zauzimanju Šapjana od Borbene grupe »Rajndl« uskoro zatim je i 904. puk, podržan tenkovima i oklopnim kolima, prodro na spoju 3. i 12. udarne brigade u pravcu Rupe. Zbog mogućnosti odsecanja snaga 3. prekomorske brigade, Štab 26. divizije je naredio da 12. brigada uputi dva bataljona prema Šapjanima za prihvat 3. udarne brigade. Ali, kako je usledio i snažan napad na položaje 12. brigade severozapadno od Lipe, ona se, sa glavninom 3. brigade povukla na visove severozapadno od Jelšana. Dva bataljona 3. prekomorske brigade ostala su odsečena južno od Šapjana.

U snažnom nadiranju 904. puk je oko 11.00 časova, podržan tenkovima i oklopnim kolima, prodro pravcem Rupa — Jelšane, a Borbena grupa »Rajndl« je stigla u Velo Brdo. Time su 3. i 12. udarna brigada razdvojene, pa je Štab 26. divizije odlučilo da, zbog višestruke nadmoćnosti neprijatelja i iscrpljenosti svojih snaga, obe brigade povuče na položaje u rejon Ilirske Bistrice i da na tim prirodno jakim položajima zadrži dalje nadiranje neprijatelja. Brigade su uspele da se odvoje od neprijatelja i posednu položaje na desnoj obali reke Reke: 3. prekomorska udarna brigada duž puta od sela Topoleca do južne ivice Ilirske Bistrice; 12. udarna brigada levo od nje, preko južnih padina Sv. Ahacija i Gabroveca, a Artiljerijski motorizovani divizion je poseo vatrene položaje u rejonu Šembije. Bataljoni koji su ostali odsečeni južno od Šapjana uspeli su da se u toku noći probiju u rejon severno od Starada i da u toku 4. maja stignu na odsek Tominje — Harije, gde su stupili u vezu sa jedinicama 8. i 13. udarne divizije.[919]

Upućivanjem 11. udarne brigade u sastav 20. divizije i ostavljanjem 1. dalmatinske proleterske brigade u rejonu Klane, 26. divizija je znatno oslabljena. Zbog toga je Štab 26. divizije, 3. maja u 18.15. časova, obavestio 1. dalmatinsku proletersku brigadu da se neprijatelj probija u pravcu Ilirske Bistrice, a zatim joj je naredio: ako 13. divizija ima kod Gomanjca jednu brigadu, neka ona preuzme zadatak koji je brigada dobila od Štaba 4. armije, a 1. dalmatinska proleterska brigada neka krene prema Zabiču i napadne neprijatelja, ukoliko je on tamo, a zatim da se preko Jablanice uputi u Ilirsku Bistricu.[920]

[918] Operativni izveštaj 1. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 13/2, k. 919.

[919] Bojne relacije 3. brigade i Operativni izveštaj 12. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/16 i 6/17, k. 1102 i 1101-A; Prodor 97. armijskog korpusa u područje Ilirske Bistrice, AVII, nemačka arhiva, br. reg. 34/2-a, k. 71-A.

[920] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 544—557; Bojne relacije 1. brigade; Bojna relacija 4. armije i Knjiga depeša 26. divizije, depeše br. 38 i 41 od 3. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 7/9, 1/2, 9/4 i 10/4, k. 1102, 312, 1103-4 i 1103-1.

Oslobođenje Rijeke

Trećeg maja je 1. dalmatinska proleterska brigada napadala bočna obezbeđenja 903. puka u rejonu Klane, koja su štitila komunikaciju koja od Marčelja vodi za Klanu. Posle podne se brigada, po naređenju Štaba 4. armije, prebacila u rejon Paka — Železna vrata da bi sprečila eventualno izvlačenje neprijatelja prema Gomanjcu.

Peta brigada 19. divizije je 3. maja u 08.00 časova otpočela sa napadom na ćelom frontu, ali je naišla na vrlo jak otpor neprijatelja na Zidovju, k 530 i k 547. U sadejstvu sa desnim krilom 6. brigade savladala je otpor neprijatelja u rejonu k 547, a zatim je naišla na sledeči otpor na Mariščini koji je slomljen oko 10.30 časova. Posle toga je neprijatelj odstupio u pravcu Skalnice, gonjen od jedinica 5. brigade. Međutim, on je i dalje čvrsto držao položaje na Židovju, čime je omogućavao izvlačenje i prihvat svojih snaga koje su se povlačile u pravcu severozapada. U borbama do 18.00 časova brigada je uspela da posedne položaje na liniji Zidovje — Ravni — Vrhi i da odbaci neprijatelja prema Skalnici. Njen 3. bataljon, koji se nalazio na odseku 6. brigade, u toku dana je preko Kukuljana i k 611 stigao na desno krilo brigade i na severnim padinama Zidovja poseo položaje prema neprijatelju u Sv. Roku.[921]

Šesta brigada je primetila da je neprijatelj počeo da izvlači svoje snage, pa je u 06.00 časova otpočela sa napadom u pravcu Marčelja i Sv. Mateja, a delom snaga je sadejstvovala u napadu 5. brigade. Pošto je proterala manje snage neprijatelja sa Mariščine, brigada je dalje brzo nadirala prema Kastvu, koji je oslobodila oko 14.00 časova. Tu se brigada prikupila, a zatim je, po naređenju Štaba 19. divizije, jedan bataljon uputila prema Matuljama, a ostalim snagama oko 17.00 časova nastavila da goni neprijatelja prema Brezi. Južno od Breze ona je oko 20.00 časova naišla na slabiju zaštitnicu neprijatelja. U rejonu k 455, po tamnoj noći i u gustoj šumi, razvila se žestoka borba. Posle tročasovne borbe neprijatelj je odbačen i brigada je delom snaga ušla u Brezu, gde je zanoćila, a neke jedinice su zalutale u šumi južno od Breze, gde su zanoćile i sutradan rano izjutra došle u Brezu.[922]

U 06.00 časova krenula je u napad i 14. brigada, ali pošto je neprijatelj već povukao svoje snage, to je brigada u toku prepodneva ušla u Rijeku i oslobodila grad.[923] Odmah zatim brigada je sa dva

[921] Operacijski dnevnik, Operativni izveštaj i Relacija 5. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 29/2, 17/2 i 1/8, k. 1017 i 1010.

[922] Operativni izveštaji 2. i 3. bataljona 6. brigade od 8. V 1945; Relacija 6. brigade i Relacija 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 28/25, 11/23, 1/8 i 1/6, k. 1019-1, 1022 i 1021.

[923] Neprijatelj je sistematski porušio lučke uređaje i operativnu obalu sa ciljem da je za nekoliko godina stavi van upotrebe. Ta i takva rušenja nisu imala nikakvo operativno opravdanje, pogotovu na kraju rata, već želju da nanesu što veće materijalne teškoće DF Jugoslaviji. — *Istra i Slovensko primorje, str.* 571.

bataljona krenula u gonjenje neprijatelja pravcem Kastav — Rupa. U rejonu zaseoka Permani 1. bataljon je oko 18.00 časova naišao na otpor neprijatelja. Posle jednočasovne borbe neprijatelj je odbačen i bataljoni su produžili gonjenje — 1. bataljon prema Rupi, a 4. bataljon preko Brguda Velog prema Šapjanima. Ubrzo su bataljoni, na liniji k 531 — Oštri vrh — k 405 — železnička stanica **Sapjane, na**išli na otpor neprijatelja. Pošto su im raspored i jačina neprijatelja bili nepoznati, bataljoni su se zadržali pred tim položajima, održavajući kontakt sa neprijateljem samo putem patrola.[924]

Nemački 903. puk, koji je obezbeđivao desni bok 97. armijskog korpusa, do pada mraka 3/4. maja uspešno je zadržavao 5. i 6. brigadu i stvorio potrebno vreme i prostor jedinicama 97. armijskog korpusa da se, štićene slabijim zaštitnicama i patrolama 1048. puka nemačke 237. pešadijske divizije, neometano izvuku iz rejona Rijeke u rejon Lipa — **Sapjane** — Jelšane. Izgleda da jedinice 19. divizije, posebno 14. brigada, nisu pravovremeno uočile izvlačenje neprijatelja iz rejona Rijeke, u koji je 14. brigada ušla bez dodira sa neprijateljem.[925]

Stab 2. dalmatinske proleterske brigade 9. divizije je 3. maja u 11.30 časova odlučio da u 12.00 časova preduzme opšti napad na neprijatelja na liniji Volosko — Matulje — k 316. Posle minobacačke pripreme otpočeo je napad pešadije. Četa automatičara brigade je uspela da flašama sa benzinom zapali školu u D. Rukavcu, gde se neprijatelj utvrdio i očajnički branio, i da ga tek tada protera. Posle toga je usledio prodor brigade iz rejona sela Frančića prema Voloskom i Matuljama. Ubrzo su i ta mesta oslobođena, a u njima je neprijatelj ostavio sav ratni materijal i počeo da se povlači pravcem Permani — Rupa, gonjen od jedinica brigade.[926]

Oslobođenjem Voloskog i Matulja 2. dalmatinska proleterska brigada se našla na jugozapadnom delu obruča oko nemačke riječke grupacije, koja se po napuštanju Rijeke povlačila u pravcu Ilirske Bistrice.

Krajem dana 3. maja, prednji delovi 7. udarne divizije izbili su preko Prezida na prostor Starog Trga, a Štab 4. korpusa u Prezid, u kome pravcu je marševala i njegova Artiljerijska brigada.[927]

[824] **Relacija i Operacijski izveštaj 14. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6 i 33/11, k. 1023 i 1020-1.**

[925] **Prodor 97. armijskog korpusa na područje Ilirske Bistrice, AVII, nemačka arhiva, br. reg. 34/2-a, k. 71-A.**

[928] **Tog dana je 2. bataljon Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije povučen u sastav svog odreda. — Bojna relacija 2. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/5, k. 846-A; *Oslobodilački pohod na Trst*, str. 299.**

[927] **Iz depeše 4. armije upućene Generalštabu JA od 2. V 1945, vidi se da su, pored Štaba 4. korpusa, 7. i 8. divizije, u sastav 4. armije ušli Artiljerijska brigada i Tenkovski bataljon 4. korpusa. — Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 16 od 2. V 1945, i Knjiga depeša GSH, depeše br. 14, 55 i 57 od 2. i 3. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2 i 2/3, k. 316 i 119/4.**

Nemački 97. armijski korpus je uspeo da 3. maja, na pravcu proboja, jakim snagama potisne jedinice 26. i 13. udarne divizije i da čelnim jedinicama u vidu klina izbije na liniju Velo Brdo — Koseze — Nova Kračina — Sušak, a jedinicama na začelju da se odvoji od jedinica 19. udarne divizije i, pod zaštitom zaštitnica, stigne u rejon Šapjane — Lipa. Pravovremenim izvlačenjem jedinica 26. divizije 97. armijski korpus nije uspeo da se probije iz obruča. Pred njegovim frontom se i dalje nalazila 26. divizija, na jakim položajima kod Ilirske Bistrice, a pozadi nje 8. udarna divizija. Snage 4. armije koje su napadale na bokove i pozadinu neprijatelja sve više su sužavale obruč oko jedinica 97. armijskog korpusa.

Pažljivo prateći razvoj situacije u borbama sa 97. armijskim korpusom, Štab 4. armije je na vreme uočio njegove namere da se probije iz okruženja, pa je brzo reagovao. Da bi osujetio izvlačenje 97. armijskog korpusa prema Trstu ili Ljubljani, Štab armije je u toku dana izdao sledeća naređenja: 43. diviziji da iz rejona Trsta uputi 2. i 3. brigadu na odsek Obrov — Pregarje i pojača zatvaranje pravca Podgrad — Trst; 10. udarnoj brigadi 29. udarne divizije i 2. divizionu Artiljerijske brigade da se prebace iz rejona Trsta u St. Peter; 1. tenkovskoj brigadi da iz Trsta uputi 2. tenkovski bataljon prema Podgradu, a 4. tenkovski bataljon prema Ilirskoj Bistrici; 19. udarnoj diviziji, ojačanoj 2. dalmatinskom proleterskom brigadom 9. udarne divizije, da energično produži gonjenje neprijatelja. Ali kada se pravac proboja 97. armijskog korpusa ispoljio u pravcu Ilirske Bistrice, Štab armije je odmah naredio da 8. udarna divizija hitno krene u tom pravcu i spreči dalje prodiranje neprijatelja, kao i da ojača pravac koji od Rupe preko Podgrada vodi za Trst, a 1. dalmatinskoj proleterskoj brigadi da se sa odseka prema Klani prebaci na liniju Paka — Železna vrata radi sprečavanja eventualnog prodiranja delova neprijateljskih snaga u pravcu Gomanjce.[928]

Po tim naređenjima su 8. udarna divizija i 1. dalmatinska proleterska brigada postupile odmah, a ostale jedinice u toku sledećeg dana.

Izvršavajući to naređenje, jedinice 1. udarne brigade 8. divizije su već 3. maja oko 18.00 časova stupile u borbeni kontakt sa neprijateljem jugozapadno od Ilirske Bistrice, na liniji Podgrad — Harije, a zatim su produžile pokret pravcem Podgrad — Velo Brdo, gde su izbile 4. maja u zoru. Za to vreme je 2. udarna brigada zadržana u rezervi, na prostoru Ilirska Bistrica — Sembije.[929]

Izbijanjem u rejon južno od Ilirske Bistrice, Štab 97. armijskog korpusa je odlučio da dvostranim obuhvatom preko visova istočno i zapadno od Ilirske Bistrice odbaci jedinice 4. armije iz tog rejona

[928] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 544—557. i 826—829; Bojna relacija 4. armije; Knjiga depeša 26. divizije, depeša br. 77 od 3. V 1945, i Operacija u prostoru Bistrice 8. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, 16/11 i 5/2, k. 312, 315-A i 828.**

[929] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 826—829, i Operativni izveštaj 1. brdskog diviziona 8. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/10, k. 828.**

i oslobodi komunikacije za povlačenje svojih snaga u pravcu Št. Petera. U tom cilju su noću 3/4. maja produžili dejstva Borbena grupa »Rajndl« i 904. puk. Iz rejona Velo Brdo u pravcu Harije — Prem, prema 3. bataljonu 1. brigade 13. divizije i jedinicama 8. divizije dejstvovala je Borbena grupa »Rajndl«, a 904. puk sa odseka Koseza — D. Zemon prema položajima 3. i 12. udarne brigade 26. divizije u rejonu Ilirske Bistrice. Borbena grupa »Rajndl« je odbacila 3. bataljon 1. brigade 13. divizije iz Harija, a zatim se glavnim snagama neopaženo provukla pravcem Velo Brdo — V. Bukovica — Smrje — Prem, tako da se 4. maja izjutra oko 07.00 časova našla uklinjena na spoju između 8. i 26. divizije. U to vreme su stigli u rejon severno od Ilirske Bistrice 3. udarna brigada i 1. brdski divizion 8. divizije, a u rejon Podgrada je stigao 2. tenkovski bataljon iz Trsta. Već oko 08.30 časova dva bataljona 1. brigade 13. divizije, podržana od 2. tenkovskog bataljona, napala su neprijatelja u Velom Brdu i Hariju. U tim mestima se neprijatelj u toku noći fortifikacijski dobro utvrdio i, uz jaku podršku protivoklopnog oružja, odbio sve napade tih bataljona, tako da su se oni povukli na polazne položaje.[930]

Komandant 4. armije general-lajtnant Petar Drapšin je lično rukovodio operacijama za uništenje 97. armijskog korpusa. On je, 4. maja, sa svog istaknutog komandnog mesta u rejonu Sent Petera, naredio Štabu 4. udarnog korpusa da 8. divizijom napadne, odseče i okruži klin Borbene grupe »Rajndl«, koji je prodro do Prema. Kao pojačanje Štabu 4. korpusa stavio je na raspolaganje 10. udarnu brigadu 29. divizije. Istovremeno je 43. diviziji naredio da 3. brigadom posedne položaje Pregarje — Celje, a 2. brigadom Prelože — Ribnica, radi sprečavanja prodora neprijatelja prema Trstu. To naređenje pokazuje posebnu brigu Štaba 4. armije da se neprijatelj ne bi probio prema Trstu.

Stab 8. divizije je doneo odluku da 2. i 3. brigadom, uz podršku 1. artiljerijskog diviziona divizije i sadejstvo 1. brigade, napadne neprijatelja u rejonu Prema i Smrja. U smislu te odluke 3. brigada je napala neprijatelja sa severne, 2. brigada sa istočne starne, a 1. brigada iz rejona Podgrada, bočno, sa jugozapadne strane.

U toku dana vođene su žestoke borbe sa čelom nemačke Borbene grupe »Rajndl« u rejonu Prema, sa ciljem da mu se ne dozvoli dalji prodor. Smenjivali su se juriši i protivjuriši, tako da su pojedini položaji po četiri do pet puta prelazili iz ruke u ruku. Dalji prodor neprijatelja bio je osujećen, ali on nije odbačen i predstavljao je stalnu opasnost da se sa pristiglim pojačanjima probije prema već oslobođenom Trstu, a to se niie smelo dozvoliti. Artiljerijski divizion 8. divizije je 1. brdskom i Protivoklopnom baterijom, sa vatrenih po-

[930] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 544-557; Bojna relacija 4. armije; Operativni izveštaj 12. brigade od 7. V 1945. i Operativni izveštaj 1. brigade i 3. bataliona 1. brigade od 12. i 4. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, 6/17, 13/2 i 18/8,** k. **312, 1101-A i 919.**

ložaja južno i jugozapadno a zatim severozapadno od Šembija, podržavao borbu pešadije. Ostale snage diviziona zadržane su u rejonu Knežaka.*"

U zoru 4. maja, jedna grupa dobrovoljaca iz nemačkog 904. puka prešla je preko iteKe jugoistočno od IlirsKe Bistrice, a zaum je oko 0Ö.UU časova u drskom naletu napala na levo krilo 1. bataljona 1. brigade 13. divizije na visovima severoistočno od Ilirske Bistrice. Desno i levo od tog bataljona nalazile su se snage 26. udarne divizije. Pod pritiskom neprijatelja bataljon se povuKao na prihvatne položaje, gde se sredio. I ostale snage 904. puka su, takode, prešle u napad i ubrzo su uspele da zauzmu vis 1,5 kilometar severozapadno od £>v. Ahacija, a oko 09.00 časova i Sv. Ahacij. Ubrzo je usledio snažan protivnapad tog bataljona 13. divizije i jedinica 12. brigade 26. divizije, podržan etikasnom vatrom 4. tenkovskog bataljona, tako da je 904. puk bio prisiljen da se oko 11.00 časova uz velike gubitke povuče na polazne položaje.[932]

I na odseku prema 3. prekomorskoj brigadi nemački 904. puk je bio jako aktivan, ali su jedinice 3. brigade uspele da odbiju sve njegove napade. Bataljoni 3. brigade, koji su stigli u selo Tominje, vodili su manje borbe sa nemačkom Borbenom grupom »Rajndl«, koja se probijala na pravcu Harije — Brdce, prema jedinicama 8. udarne divizije.

U toku celoga dana je obostrano intenzivno dejstvovala artiljerija. Artiljerijske jedinice 4. armije su nanele neprijatelju znatne gubitke.[933]

Prema dobijenom naređenju, 1. dalmatinska proleterska brigada je napustila položaje u rejonu Pake, gde neprijatelj nije dejstvovao jačim snagama, i oko 11.00 časova je krenula u rejon Zabiča, gde je posela položaje severno od mesta i puta, a zatim je oko 19.00 časova stupila u borbeni kontakt sa neprijateljem u rejonu Kuteževa.

Na odsek 2. i 3. brigade 13. udarne divizije napadale su jedinice ojačane 237. pešadijske divizije. Komandant 237. divizije general fon Grevenic je 4. maja oko 02.00 časa, na svome komandnom mestu u N. Kračini, izdao usmenu zapovest Borbenoj grupi »Rijeka« da u ranu zoru zauzme visove, kako je još prethodnog dana bilo naređeno, i po mogućnosti prodre u selo Trpčane, a zatim usmeri dejstva u pravcu Ilirske Bistrice. Ostale snage 237. divizije imale su zadatak da izbiju u dolinu Reke u rejon Zabiča, a zatim, takođe, nadiru prema Ilirskoj Bistrici.[934]

[931] Operacijski izveštaj 10. brigade od 8. V 1945; Knjiga depeša 29. divizije, depeša br. 6 od 4. V 1945, i Operativni izveštaj 1. brdskog diviziona 8. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 7/3, 7/6 i 3/10, k. 1146-1, 1147-1 i 828.

[932] Operativni izveštaj 1. brigade i 3. bataljona 1. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 13/2, k. 919.

[933] Bojne relacije 3. brigade i Operativni izveštaj Artiljerijskog motorizovanog diviziona, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/16 i 17/32, k. 1102 i 1100-1.

[934] Operativni izveštaj poslednjeg nemačkog komandanta Rijeke; Bojne relacije i Operativni izveštaj 3. brigade; Operativni izveštaj i Bojna relacija 2. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/7, 29/4, 27/6, 28/2 i 33/2, k. 314, 922 i 921.

Oko 05.00 časova Borbena grupa »Rijeka« je napala levo krilo 3. udarne brigade i u borbama do 08.00 časova izbila na položaje iznad zaseoka Fabče, a zatim otpočela sa izviđanjem u pravcu Reke i visova jugozapadno od Trpčana. U 08.30 časova je komandant 97. armijskog korpusa general Kibler došao u N. Kračinu i naredio da se ne čekaju rezultati izviđanja, već da se odmah produži sa nadiranjem u dolinu Reke kako bi se osigurao prolaz trupa koje nadiru preko Zabiča. Posle manjih borbi protiv jedinica 3. udarne brigade, Borbena grupa »Rijeka« je izbila južno od Trpčana, a zatim ga u 10.30 časova napala i posle kraće borbe zauzela. Brigada je posela položaje na visovima severno od Kuteževa i Podgraja do k 652.

Za to vreme je 2. brigada uspešno odolevala svim napadima jedinica 903. puka. Oko 12.00 časova neprijatelju je stiglo pojačanje i on je produžio napad podržan sa tri tenka i dvoja oklopna kola. Pošto je odbacio 3. udarnu brigadu, neprijatelj je pravac glavnog udara usmerio u zahvatu puta Sušak — Zabiče. Tada se 2. brigada, pod pritiskom znatno jačih snaga 237. divizije, povukla na k 582 i na vis jedan kilometar jugoistočno od nje. Na tim položajima su vođene borbe sve do 20.00 časova. Toga dana 903. puk, ojačan 3. bataljonom 15. SS policijskog puka, po priznanju samog komandanta puka, nije uspeo da zauzme Podgraje i visove severno od njega.

Izbijanjem 237. divizije u rejon Trpčane — Zabiče, obezbeđenje desnog boka prema istoku i severu preuzeo je 903. puk, dok su ostale snage i pozadinske jedinice i ustanove produžile pokret prema Ilirskoj Bistrici uznemiravane vatrom minobacača i mitraljeza 3. brigade sa okolnih visova. Borbena grupa »Rijeka« je kasno posle podne stigla u rejon D. Zemona, gde je stupila u vezu sa 904. pukom 188. brdske divizije.[935]

Artiljerijski divizion 13. divizije je iz rejona Pake sa 1. i 2. haubičkom baterijom podržavao borbe 2. i 3. brigade a koncentričnom vatrom je uspešno tukao neprijatelja grupisanog u Sušaku, N. Kračini i Jelšanu, kao i na komunikacijama između tih mesta.

Stab 19. udarne divizije, da bi sprečio proboj jedinica 97. armijskog korpusa od Sušaka preko Zabiča i Podgraja u pravcu Gomanjca, ili visova istočno od Ilirske Bistrice, uputio je 4. maja, na **prostor** Podgraje — k 952, 5. dalmatinsku udarnu brigadu, a ostalim snagama je produžio da goni neprijatelja. U toku 4. maja 5. **brigada** se nalazila na maršu i na određeni prostor je stigla sledećeg **dana** izjutra.[936]

»as Operativni izveštaj poslednjeg nemačkog komandanta Rijeke; Bojne relacije i Operativni izveštaj 3. brigade i Operativni izveštaj i Bojna relacija 2. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/7, 29/4, 27/6, 28/2 i 33/2, k. 314, 922 i 921; *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 305.

[936] U izveštajima sva tri bataljona 5. brigade, pisanim neposredno posle 4. maja (6, 7. i 8. maja), u Izveštaju 5. brigade od 13. V 1945, Operacijskom dnevniku i Relaciji 5. brigade ne govori se da je 5. brigada tog dana vodila borbe. Međutim, u Operativnom izveštaju 19. divizije od 27. V 1945. i u relacijama 19. divizije i 4. armije, pisanim kasnije, navodi se da je 5. brigada 4. maja od 13.00 do 20.00 časova vodila borbe u rejonu k 952. Sadržaj tog izveštaja, divi-

Za to vreme je 6. dalmatinska udarna brigada, iz rejona Breze, nadirala preko Skalnice u pravcu Lisca i Lipe. Ona je stupila u borbu sa manjim neprijateljskim zaštitničkim patrolama odmah po izlasku iz Skalnice. Pošto ih je proterala brigada je krenula u napad prema neprijatelju na jugoistočnim padinama Pliševice i visovima istočno i zapadno od njih. U borbama od 09.15 do 18.00 časova brigada je zauzela neke visove, ali se neprijatelj i dalje čvrsto držao na Pliševici. Predveče je nastupilo zatišje i tada je Štab 6. brigade uputio 2. bataljon, koji je do tada napadao u zahvatu komunikacije Skalnica — Lipa, istočno od puta Sušak — Zabiče, sa zadatkom da napadne neprijatelja u Sušaku.[937]

Četrnaesta dalmatinska udarna brigada je, sa položaja dostignutih prethodnog dana, sa dva bataljona ceo dan napadala neprijatelja južno od Rupe i Sapjana, ali ga nije mogla odbaciti. Predveče su u sastav brigade stigli iz Rijeke Disciplinski bataljon 4. armije i ostale jedinice 14. brigade izuzev 2. bataljona, koji je zadržan u Rijeci za potrebe garnizonske službe. Za podršku su brigadi pridate dve čete tenkova i Motomehanizovani artiljerijski divizion 4. armije. U 17.40 časova je otvorena snažna artiljerijska vatra po položajima neprijatelja zapadno od k 405, a zatim je Disciplinski bataljon, podržan tenkovima, krenuo u napad. Neprijatelj se povlačio prema Sapjanu i bataljon je stigao pet stotina metara jugozapadno od raskrsnice puteva južno od Rupe. Taj prodor Disciplinskog bataljona nije efikasno eksploatisan, jer je tenkovima nestalo municije i benzina a padom mraka nije se više moglo tačno osmatrati gađanje Motomehanizovanog diviziona, pa su se jedinice vratile na polazne položaje.[938]

Zbog mogućnosti da se nemački 97. armijski korpus probije u pravcu Trsta, Štab 4. armije je naredio da se 2. dalmatinska proleterska brigada stavi pod komandu Štaba 19. udarne divizije i da brigada najhitnije krene prema Podgradu. Štab 19. divizije joj je 4. maja izjutra naredio da preko Brguda Velog najhitnije očisti prostor Zejane — Mune Vele — Mune Male, a zatim preko Starada da produži dejstva u pravcu Podgrada, gde će stupiti u vezu sa tamošnjim jedinicama. Time bi nemački 97. armijski korpus bio potpuno okružen.[939]

zijske i armijske relacije, ušao je u dosadašnju literaturu *(Oslobodilački pohod na Trst,* str. 303; *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije,* str. 664, i *ORNJ,* 2, str. 616), a to najverovatnije nije tačno, što se može videti iz bataljonskih i brigadnih dokumenata. Pored toga, tim pravcem je nešto ranije prošla 1. dalmatinska proleterska brigada 26. divizije a u rejonu Pake se nalazio Artiljerijski divizion 13. divizije, koji je dejstvovao po neprijateljskim položajima u rejonu Zabiča i južnije. — Relacija, Operacijski dnevnik i Operativni izveštaj 5. brigade; Operativni izveštaji 1, 2. i 3. bataljona 5. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8, 29/2, 17/2, 18/16, 32/17, 18/18 i 20/18, k. 1010, 1017 i 1017-1.

[937] *Zbornik,* XI, knj. 4, str. 752—765, i Relacija 6. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8, k. 1022.

[938] *Zbornik,* XI, knj. 4, str. 752—765, i Relacija 14. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6, k. 1023.

[939] Naređenje Štaba 19. divizije od 4. V 1945. u 08.30 časova, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 18/6, k. 1021,

Izvršavajući to naređenje, Štab 2. dalmatinske proleterske brigade je 4. maja u 09.00 časova glavninom brigade krenuo određenim pravcem a 2. bataljonom prema Rupi, uništavajući manje grupe neprijatelja koje su se iz obruča htele da probiju preko te linije u zapadnom smeru. Iz rejona Mune Vele 3. bataljon je upućen u rejon Vodica a 1. bataljon prema Staradu, gde je sutradan stigao i 2. bataljon.[940]

Štab 43. divizije je sa 2. i 3. brigadom 4. maja izvršio pokret pravcem Kozina — Materija — Obrov. Odmah po dolasku u rejon Obrov — Pregarje, 3. brigada je stupila u vezu sa jedinicama 13. udarne divizije koje su se nalazile na liniji Starad — Pavlica, a 2. brigada se razmestila u rejonu Pregarja. Obe brigade su toga dana imale ulogu rezerve. Sutradan, 5. maja pre podne, po naređenju komandanta 4. armije general-lajtnanta Petra Drapšina, Štab 43. divizije je postavio 3. brigadu na položaj Pregarje — Celje a 2. brigadu levo od nje na liniju sela Prelože — Ribnica. One su imale zadatak da pojačaju blokadu okruženog neprijatelja u rejonu Ilirske Bistrice i da mu spreče da se razvija južno od komunikacije Ilirska Bistrica — Ribnica. Oko 13.00 časova brigade su delom snaga, sa položaja Pregarje — Prelože — Ostrožno Brdo, napale neprijatelja duž komunikacije Topolec — Prem — Ribnica i sadejstvovale 3. brigadi 8. divizije u napadu na neprijatelja u Premu, gde se on ogorčeno branio.

Za to vreme je 8. udarna divizija ceo dan napadala na klin nemačke Borbene grupe »Rajndl« u rejonu Prema i Smrja. Njena 3. brigada je uspela da, uz sadejstvo 2. i 3. brigade 43. divizije, sabije neprijatelja u deo Prema zvani Dvorac i rejon mosta. Oko 20.00 časova jedinice 3. brigade su uništile neprijatelja u rejonu mosta, ali se on u Dvorcu još uvek uporno branio.

Pokušaj neprijatelja da kod Topoleca pređe Reku osujetile su jedinice 2. udarne brigade. Oko 15.30 časova jedna njena četa je prešla Reku i proterala neprijatelja iz Smrja, posle čega je prema Celju uputila 2. a prema Podgradu 4. bataljon 2. brigade, koji je u rejonu Podgrada stupio u vezu sa 1. brigadom 8. divizije. Ostale snage 2. brigade, da bi sprečile prodor neprijatelja iz Ilirske Bistrice, posele su položaje od Topoleca do k 467, održavajući vezu sa 3. prekomorskom brigadom 26. divizije, koja se nalazila na liniji Topolec — k 417, severozapadno od Ilirske Bistrice.[941]

Jedinice 1. artiljerijskog diviziona 8. divizije podržavale su borbe 2. i 3. brigade sa istih vatrei ih položaja od prethodnog dana.[942]

Štab 4. udarnog korpusa, poa čijom se operativnom komandom nalazila 10. udarna brigada 29. udarne divizije, naredio joj je da sa jugozapadne strane napadne i preseče neprijateljski klin koji je pre-

[940] **Bojna relacija 2. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/5, k. 846-A.**
[941] ***Oslobodilački pohod na Trst,* str. 305/306.**
[942] **Operativni izveštaj 1. brdskog diviziona 8. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/10, k. 828.**

ko Harija dopro do Prema. Brigada je u toku dana izvršila marš, preko Ribnice i Zajelša, i posela položaje na određenom prostoru, pripremajući se da u toku sutrašnjeg dana izvrši dobijeni zadatak. U toku 5. maja, izuzev izviđanja borbom neprijatelja i slabijeg prepucavanja, značajnijih događaja pred frontom 10. brigade nije bilo.[943]

Ne uspevši da u toku 4. maja zauzme Ilirsku Bistricu komandant 97. armijskog korpusa je noću 4/5. maja i u toku prepodneva 5. maja prikupio jače snage južno od Ilirske Bistrice i naredio im da što pre potpuno zauzmu to mesto.

Rano izjutra jedinice 26. udarne divizije su primetile koncentraciju neprijateljskih snaga prema svojim položajima. Na odseku Koseze — D. Zemon nalazio se ojačani 904. puk. On je imao zadatak da nadire zapadno od Ilirske Bistrice prema rejonu Smrje, gde su se prethodnog dana probili delovi Borbene grupe »Rajndl«, i da sa zapadne strane obuhvati jedinice 26. divizije u rejonu Ilirske Bistrice. U rejonu D. Zemona se prethodno veće prikupila Borbena grupa »Rijeka«. Ona je imala zadatak da zajedno sa 1048. pukom 237. pešadijske divizije, koji će oko podne stići u taj rejon, napadne i zauzme Ilirsku Bistricu i izbije na njegovu severnu ivicu. U rejonu G. Zemona se nalazio 902. puk, koji je imao zadatak da zauzme visove istočno od Ilirske Bistrice i sa te strane obuhvati jedinice 26. divizije u tome rejonu. Desno od njega, u rejonu Zabiče — Sušak, nalazio se ojačani 903. puk, sa zadatkom da obezbeđuje desni bok 97. armijskog korpusa pri napadu na rejon Ilirske Bistrice. U zaštitnici se i dalje nalazio 1046. puk 237. pešadijske divizije.[944]

Da bi se lično uverio u situaciju i podigao moral kod svojih jedinica, general Kibler ih je u toku dana više puta obilazio i ukazivao na značaj da se Ilirska Bistrica što pre zauzme i do noći prodre najmanje do Knežaka radi bržeg uspostavljanja veze sa 7. SS »Princ Eugen« divizijom, koja je, prema njegovom mišljenju, krenula iz Ljubljane.[945]

Prema zadacima i rasporedu jedinica, plan dejstava 97. armijskog korpusa za 5. maj mogao bi se formulisati na sledeći način: 902. i 904. pukom zauzeti visove istočno i zapadno od Ilirske Bistrice i ugroziti jedinice 26. divizije u rejonu Ilirske Bistrice, a zatim Borbenom grupom »Rijeka« i 1048. pukom zauzeti to mesto i osloboditi komunikaciju Ilirska Bistrica — Št. Peter. Ostalim snagama obezbeđivati bokove i pozadinu korpusa. Po tom planu, 5. maja izjutra korpus je počeo sa žestokim napadima.

Uočivši da je prostor između 26. i 13. divizije, od Gabroveca pa do sela Kuteževa, neposednut, nemački 902. puk je oko 05.00 časova

[943] **Operativni dnevnik i Operativni izveštaj 10. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/12 i 6/3, k. 1149.**

[944] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 544—557, i Prodor 97. armijskog korpusa u područje Ilirske Bistrice, AVII, nemačka arhiva, br. reg. 34/2, k. 74-A.**

[945] **Operativni izveštaj poslednjeg nemačkog komandanta Rijeke, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/7, k. 314.**

krenuo prema tom odseku. Oko 08.00 časova je poseo Jablanicu i visove severno od nje, a zatim je prešao u napad na levo krilo i bok 12. brigade i do 11.00 časova zauzeo položaje na Golom vrhu i Gabrovecu. Da bi pojačala levo krilo 12. brigade, 3. prekomorska brigada je u tom pravcu uputila svoj levokrilni bataljon, dok su ostale, iako oslabljene, snage 3. brigade odbile napade jedinica 904. puka. Produžujući napad neprijatelj je jakim snagama, do 14.00 časova, uspeo da zauzme Sv. Ahacij i vis jedan kilometar severoistočno od njega, i da odbaci jedinice 12. udarne brigade, koje su se neorganizovano povlačile. Ipak su dva bataljona 12. brigade uspela da posednu položaje na liniji Stražica — k 842 i da na njima zadrže jedinice 902. puka. Zbog povlačenja 12. brigade, morali su se povući i delovi 3. prekomorske brigade na odsek Topolec — k 417, u visinu 12. udarne brigade, čime je Ilirska Bistrica napuštena. Ne znajući za to, Borbena grupa »Rijeka« i 1048. puk su tek u 16.30 časova otpočeli »napad« na Ilirsku Bistricu, tačno onako kako je bilo regulisano u pismenom naređenju komandanta 237. pešadijske divizije. Na njihovo čuđenje nisu naišli na otpor i tek po izlasku iz Ilirske Bistrice potpali su pod artiljerijsku i mitraljesku vatru. Oko 18.00 časova 902. puk je odbacio jedinice 12. brigade sa Straže i na tim položajima je zanoćio.[944]

Za to vreme je 1. dalmatinska brigada iz rejona Kuteževa napadala u pravcu Gabroveca, u desni bok 902. puka. Ona je u borbama od 07.00 časova do pada mraka posela položaje na liniji k 1060 — Goli vrh — severozapadne padine Kozleka i na njima zanoćila. Predveče su u rejon Šembija stigla ranije odsečena dva bataljona 3. prekomorske brigade, i oni su zadržani u divizijskoj rezervi. Tako su se na kraju 5. maja brigade 26. divizije nalazile na položajima Topolec — k 842 — Goli vrh, orijentisane prema neprijatelju u rejonu Ilirske Bistrice.[947]

Ceneći situaciju na kraju dana, komandant 97. armijskog korpusa general Kibler je došao do zaključka da se zauzimanjem Ilirske Bistrice situacija korpusa bitno poboljšala, pa je u 19.15 časova u Štabu Borbene grupe »Rijeka« naredio da grupa produži napad i u toku noći 5/6. maja prodre najmanje do Knežaka, čime bi se smanjilo rastojanje između njih i 7. SS »Princ Eugen« divizije, koja je, po njegovom uverenju, krenula iz Ljubljane da ih deblokira.[948] U 23.00 časa Borbena grupa »Rijeka« je preduzela napad u naređenom pravcu, ali je severno od Ilirske Bistrice obasuta artiljerijskom, minobacačkom i mitraljeskom vatrom, tako da se dalje nije mogla kre-

[946] ***Zbornik,*** **XI, knj. 4, str. 544—557; Bojne relacije 3. brigade i Operativni izveštaj 12. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/16 i 6/17, k. 1102 i 1101-A.**

[947] **Dnevni borbeni izveštaj 1. brigade od 7. V 1945; Bojne relacije 3. brigade; Bojna relacija 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 4/9, 3/16 i 1/2, k. 1102 i 312.**

[948] **Izgleda neuverljivo da je general Kibler posle 3. maja očekivao pomoć od 7. SS divizije. Možda je on svesno isticao tu pomoć da bi podigao borbeni moral kod svojih trupa.**

tati. Tom prilikom je njen komandant pukovnik Cimerman teško ranjen, pa je komandant artiljerije pukovnik Zakel (Sackel) preuzeo dalje komandovanje grupom.[949]

Pošto se 97. armijski korpus počeo probijati u pravcu Ilirske Bistrice, Štab 4. armije je naredio 4. udarnom korpusu da i 7. udarnu diviziju orijentiše prema Ilirskoj Bistrici, gde je već premorena 26. udarna divizija teško odolevala napadima jedinica nemačkog 97. armijskog korpusa. Štab 4. korpusa i 7. divizija su 5. maja stigli na prostor južno od Sent Petera. U taj rejon je stigla i motorizovana grupa Artiljerijske brigade 4. korpusa, jačine jedna haubička baterija 105 mm i dva voda protivoklopnih topova (57 i 75 mm), koju je prethodnog dana u Prezidu, po naređenju Štaba 4. korpusa, formirao štab njegove Artiljerijske brigade. Tako se pozadi 26. divizije, na pravcu proboja nemačkog 97. armijskog korpusa, našao 4. udarni korpus (bez 34. divizije), čime su šanse neprijatelja da se probije prema Ljubljani bile potpuno neostvarljive."[50]

To veče je Štab 7. udarne divizije izdao usmenu zapovest jedinicama da smene 3. i 12. brigadu 26. udarne divizije, a zatim napadnu neprijatelja okruženog u rejonu Ilirske Bistrice, prisile ga na predaju ili unište. Posle toga su jedinice 7. divizije posele polazne položaje na liniji Sembije — Tučak — Milanka. Prva brigada je posela položaje južno od Sembija, u zahvatu komunikacije Ilirska Bistrica — Sent Peter, 3. brigada u rejonu Tučka a 2. brigada levo od nje. Desno od 1. brigade nalazila se 2. udarna brigada 8. udarne divizije, koja je napadala na Ilirsku Bistricu sa severozapadne strane.[951]

U neprekidnim borbama od 24. aprila 26. udarna divizija je ispoljila svu svoju udarnost i izdržljivost. I pored toga što je poslednjih nekoliko dana kompaktno dejstvovala samo sa dve brigade (3. i 12), ona je sprečavala čelo klina nemačkog 97. armijskog korpusa da se preko Ilirske Bistrice probije u pravcu St. Petera. Tako su stalne borbe i pokreti jako iscrpli fizičke snage boračkog sastava. Iako se oduševljenje i elan za borbu protiv neprijatelja, do konačne pobede, nisu smanjivali, zamor kod jedinica se osećao, pa im je trebalo dati manji predah. Za to su, sa pristizanjem jedinica 4. udarnog korpusa, postojali uslovi, pa je komandant 4. armije general-lajtnant Petar Drapšin naredio da se 26. divizija izvuče u rejon St. Petera, u armijsku rezervu. Na njenim položajima severno od Ilirske Bistrice angažovana je 7. udarna divizija a položaje 1. dalmatinske proleterske brigade su preuzele jedinice 13. udarne divizije. U toku noći 5/6. maja jedinice 7. divizije su preuzele položaje od 3. i 12. udarne brigade 26. divizije, tako da su se one 6. maja u rano jutro povukle u rejon

[949] **Operativni izveštaj poslednjeg nemačkog komandanta Rijeke, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/7, k. 314.**

[850] **Knjiga depeša GSH, depeše br. 68 i 71 od 4. i 5. V 1945. i Zapovest 7. divizije od 4. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 2/3 i 17/1, k. 119/4 i 814.**

[951] ***Zbornik,* XI, knj. 4, str. 766—777; Operativni izveštaj 7. divizije od 9. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 11/2, k. 814.**

Št. Petera, gde je predveče stigla i 1. dalmatinska proleterska brigada. Dalje borbe protiv snaga 97. armijskog korpusa severno od Ilirske Bistrice preuzele su jedinice 4. udarnog korpusa.[952]

Na odseku 13. divizije, 5. maja izjutra, 2. brigada je napala jedinice 903. puka pred svojim frontom. Posle početnog uspeha brigade neprijatelj je u 11.00 časova prešao u snažan protivnapad, ali nije uspeo da odbaci 2. brigadu sa položaja prema Gomanjcu. Već oko 12.40 časova borbe su počele da se stišavaju, ali nisu prestale sve do 20.00 časova.[953]

I prema 3. udarnoj brigadi neprijatelj je, takođe, bezuspešno napadao. Jači napad je preduzeo u 17.40 časova iz rejona Zabiča prema Podgraju. Iako je u napadu bio energičan, neprijatelj nije uspeo da zauzme nijedan položaj, pa se, uz veće gubitke, povukao u rejon Zabiča.[954]

Izuzev 1. bataljona, ostale snage 1. udarne brigade nisu vodile borbe. Taj bataljon se nalazio u rejonu Ilirske Bistrice, kod same crkve i groblja. Sa napadom jačih snaga neprijatelja, kao i povlačenjem 12. brigade 26. divizije, i on se povlačio, pružajući uzastopni otpor sve dok ga nisu smenile jedinice 7. udarne divizije. Posle toga bataljon je krenuo u rejon sela Zagorja, severozapadno od Knežaka, sa nameram da se kasnije prebaci u sastav svoje brigade, koja se nalazila na odseku Starad — Podgrad.[955]

Artiljerijski divizion 13. divizije, sa vatrenih položaja iz rejona Pake, efikasno je podržavao borbe pešadije. Prva i 2. haubička baterija 105 mm otvarale su vatru po rejonima: Zabiče, Sušak, N. Kračina, Jelšane i Sv. Katarina, kontrabatirale jednu nemačku bateriju u rejonu Jelšana i tukle neprijateljske komore koje su se kretale prema Ilirskoj Bistrici. Protivoklopna baterija je iz rejona k 952 otvarala vatru po neprijateljskim položajima i objektima na istočnim 1 severoistočnim padinama Liščića, Kukulja i kod sela Zabiča.[956]

Optimizam komandanta 97. armijskog korpusa, posle zauzimanja Ilirske Bistrice, bio je neosnovan. Pored jedinica 8. i 26. udarne divi-

[952] **U borbama od 24. aprila do 5. maja uveče jedinice 26. udarne divizije su, u širem rejonu Klane i Ilirske Bistrice, nanele neprijatelju sledeče gubitke: 1.220 poginulih, 156 zarobljenih i preko 700 ranjenih vojnika i oficira, dok su same imale: 246 poginulih, 868 ranjenih i 118 nestalih boraca i rukovodilaca. Jedinice 26. divizije su za to vreme zaplenile: 2 topa, 15 minobacača, 2 mitraljeza, 54 puškomitraljeza, 20 automata, 853 puške i veće količine drugog naoružanja, municije i ratne opreme, a uništile su: 3 topa 150 mm, 6 topova 76 mm, 2 minobacača, 1 oklopna kola i 1 tenk. Za isto vreme su jedinice 26. divizije u naoružanju imale oštećena ili uništena: 4 mitraljeza, 6 puškomitraljeza, 10 automata i 25 pušaka. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 544—557; Bojna relacija 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 312.**

[953] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 691—715; Bojna relacija 2. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 33/2, k. 921.**

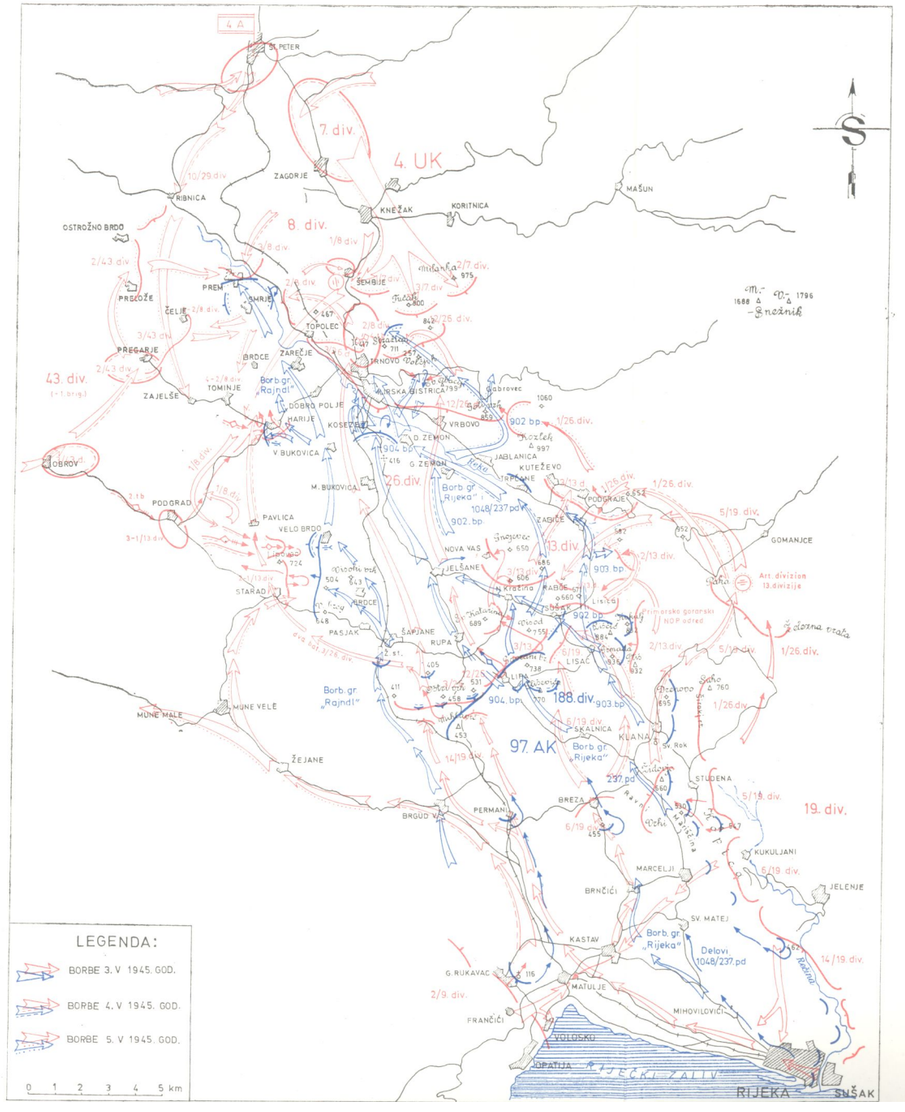
[954] **Operativni izveštaj i Bojne relacije 3. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 27/6 i 29/6, k. 922.**

[955] **Operativni izveštaj 1. brigade od 12. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 13/2, k. 919.**

[956] **Bojna relacija Artiljerijske brigade 13. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/11, k. 917.**

Skica Бг. 49

POKUŠAJ NEMAČKOG 97. ARMIJSKOG KORPUSA DA SE PROBIJE IZ OKRUŽENJA, borbe od 3. do 5. V 1945.

zije, pred njegovim frontom se pojavila i 7. udarna divizija, tako da više nije bilo uslova da se nastavi dalje prodiranje u pravcu St. Petera. Pored toga, obruč se sa svih strana sve više stezao a komore su potpuno zakrčile put koji preko Jelšana vodi za Ilirsku Bistricu.[957]

Zaštitnica se nesmetano povlačila sve do linije Sušak — Lisac — Lipa — Rupa, ali je odatle put za Jelšane i Ilirsku Bistricu bio potpuno blokiran. Da bi se rasteretio glavni put odlučeno je da se 237. pešadijska divizija uputi preko Podgraja. Ali, kako u toku 5. maja 903. puk, sa kojim su dejstvovali Fizilirski i Pionirski bataljon 237. divizije, nije uspeo da odbaci jedinice 3. udarne brigade i zauzme Podgraje, to se 237. divizija ponovo vratila na glavni put, ali više nije dejstvovala kao kompaktna jedinica, već je razdvojena na delove, bez jedinstvene komande.[958]

Stab 4. armije je naredio 19. udarnoj diviziji da bezobzirno goni neprijatelja, ne osvrćući se na njegove zaštitnice. Težeći obuhvatnom dejstvu, Štab divizije je težište daljih napada preneo na krila. U tom cilju je 5. dalmatinska udarna brigada glavnim snagama krenula iz rejona severozapadno od Pake u pravcu komunikacije Zabiče — Sušak. U borbama od 16.00 časova do pada mraka brigada je odbacila neprijatelja u pravcu Sušaka a u 19.00 časova je, u sadejstvu sa jedinicama 3. brigade 13. udarne divizije, zauzela Fabče.[959]

Desno krilo 6. dalmatinske udarne brigade je, posle teških borbi, zauzelo visove severozapadno od Klane. U borbama za Pliš neprijatelj je pružao otpor od 09.30 sve do 12.00 časova. Po zauzimanju Pliša nastavljene su bliske borbe, i do 19.00 časova brigada je odbacila jedinice 903. puka sa Grmade, Liščića i iz Lisca, a zatim je produžila da ga goni prema komunikaciji Zabiče — Sušak. Za to vreme je levokrilni bataljon brigade napadao od Skalnice prema Liscu. On je uspeo da posle upornih napada odbaci zaštitničke delove 1048. puka severno od komunikacije Lisac — Lipa.[960]

[aj] I pored naređenja da komore ponesu samo najneophodnije stvari, one su bile suviše velike. Trupa nije želela da se liši ni manje važnih stvari. Zbog toga se za vreme marša nastojalo svim sredstvima da se komore znatno smanje. Naročito ovlašćeni oficiri preduzimali su mere u tom smislu, ali je trupa za tu meru pokazivala malo razumevanja. U toku pokreta komora se opterećivala i uzimanjem ranjenika koje sanitetske čete divizija nisu mogle uzeti sa sobom zbog već popunjenih sopstvenih kapaciteta. Pored toga, komore su bile delom motorizovane a delom sa konjskom zapregom. To je otežavalo pokret, jer su motorizovani delovi morali da podese svoj marševski pokret tempu vozila sa konjskim zapregama. Zbog toga je u pokretu, po bregovitom terenu, nastajalo mnogo kvarova na kvačilima vozila, pa su se mnoga vozila zbog toga morala napustiti. — Snabdevanje Borbene grupe »Rijeka« i izjava potpukovnika fon Dreski Viktora (Dresky Viktor) i višeg štabnog sudije Mejera Hansa (Meyer Hans), AVII, nemačka arhiva, br. reg. 17/2-a i 4/2-a, k. 71-A.

[958] *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 309.

[959] Relacija, Operacijski dnevnik i Operativni izveštaj 5. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8, 29/2 i 17/2, k. 1010 i 1017.

[960] Bojna relacija 6. brigade i Operativni izveštaj 3. i 2. bataljona, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8 i 11/23, k. 1022 i 1019/1.

Prema Rupi i Sapjanima napadala je i dalje 14. dalmatinska udarna brigada. Ona je preko dana vodila teške borbe na Oštrom vrhu. Predveče se borba prenela na levo krilo brigade, prema železničkoj stanici Šapjane. Brigada je u 19.00 časova pokušala da, uz podršku tenkova i motomehanizovane artiljerije, zauzme železničku stanicu, ali u tome nije uspela. Položaji neprijatelja u rejonu Šapjana bili su veoma dobro utvrđeni i opasani bodljikavom žicom i minskim poljima.[961]

Napad 14. brigade na železničku stanicu podržavala je i 1. baterija 4. teškog artiljerijskog diviziona 150 mm. Ona je uspešno kontrabatirala neprijateljsku artiljeriju severno od Rupe, a komori nemačkog 97. armijskog korpusa, kod Jelšana, nanela je znatne gubitke.[962]

Po naređenju Štaba 19. divizije, 2. dalmatinska proleterska brigada je imala zadatak da, u sadejstvu sa delovima 43. divizije i 14. udarne brigade 19. divizije, očisti prostor Pasjak — Brdce — Jelšane. S tim u vezi, brigada se 5. maja posle podne koncentrisala u rejonu Starada, gde je ojačana Poljskom baterijom Artiljerijskog diviziona 9. divizije i tu je izvršila pripreme za napad na neprijatelja u pomenutim mestima. Po oceni Štaba 19. divizije, 2. brigada je sporo dejstvovala pa joj je on 5. maja u 17.35 časova naredio da požuri sa izvršavanjem dobijenog zadatka.[963]

Štab 4. armije je 5. maja naredio da se rasformira Primorsko-goranski odred i njegovim ljudstvom popune jedinice 43. divizije a ostalim jedinicama, koje su držale u okruženju nemački 97. armijski korpus, da energičnim napadima slome njegov otpor.[964]

KAPITULACIJA 97. ARMIJSKOG KORPUSA

(Skica br. 30)

Izvršavajući naređenje komandanta 4. armije, sve jedinice su 6. maja prešle u odlučan napad. Tako je na odseku fronta 8. udarne divizije njena 3. brigada uspela da potpuno razbije nemački klin u rejonu Prema i da pređe u gonjenje pravcem Smrje — k 469 — Zarečje — k 398, gde je naišla na otpor neprijatelja. Oko 15.30 časova njena dva bataljona su uspela da prodru do železničke stanice Ilirske Bistrice, a zatim i u južni deo grada. Za to vreme se 2. udarna brigada, pod pritiskom nadmoćnijih snaga neprijatelja iz rejona Ilirske Bistrice, u zoru povukla na položaje Podstenje — Podtabor, oda-

[861] **Relacija 14. brigade i Operacijski izveštaj 14. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6 i 33/11, k. 1023 i 1020/1.**

[862] **Knjiga depeša 19. divizije, depeša od 5. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 10/1, k. 1013.**

[963] **Bojna relacija 2. brigade; Zapovest Štaba 9. divizije i Naređenje Štaba 19. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/5, 14/1 i 21/8, k. 846-A, 843 i 1022.**

[964] **Knjiga depeša 43. divizije, depeše br. 66, 67, 69 i 73 od 4, 5. i 6. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/1, k. 1326.**

kle je već u 07.30 časova prešla u protivnapad, odbacila neprijatelja i u 14.30 časova zauzela železničku stanicu Ilirske Bistrice i prodrla u grad. Napad 8. udarne divizije podržavali su 1. brdski divizion 8. divizije, motorizovana grupa Artiljerijske brigade 4. korpusa i 2. haubički divizion Artiljerijske brigade 4. armije.

Desno od 8. divizije 2. i 3. brigada 43. divizije zadržale su se na položajima od 5. maja, izuzev manjih delova koji su kod Prema sadejstvovali 3. brigadi 8. divizije.

U pravcu Harija i dalje prema Ilirskoj Bistrici trebalo je da napada 10. udarna brigada 29. divizije, podržana od 2. tenkovskog bataljona. Međutim, pre početka napada te brigade neprijatelj je uspeo da se u samu zoru provuče do položaja brigadne rezerve, 2. bataljona, i da okruži njegove dve čete koje su se nalazile u kućama, bez dovoljno obezbeđenja. Zahvaljujući snalažljivosti i hrabrom držanju Izviđačkog voda brigade, čete su uspele da se probiju iz okruženja i da izbegnu potpuno uništenje.[965] Posle toga je brigada preduzela napad i, uz podršku 2. tenkovskog bataljona i 3. bataljona 1. brigade 13. udarne divizije, oslobodila Harije i odbacila neprijatelja prema Ilirskoj Bistrici. Ostale snage 1. brigade 13. divizije su u toku dana napale i proterale neprijatelja iz rejona Velo Brdo, a zatim su produžile dejstva prema M. i V. Bukovici. Po zauzimanju M. Bukovice, njeni bataljoni su dobili naređenje da se na dostignutoj liniji zadrže, srede i popune municijom.[966]

Sa svih položaja razbijeni neprijatelj se u panici povlačio u Ilirsku Bistricu, gde je paniku dalje širio. Jedinice 8. udarne divizije su u snažnom naletu uz dolinu Reke prodrle do samog centra grada, gde su zarobile nekoliko stotina nemačkih vojnika i doprle do njihovih ranjenika. Nalazeći se u bezizlaznoj situaciji, Štab 97. armijskog korpusa je preko svojih oficira zamolio da se obustavi dalje nadiranje i da im se omogući izvlačenje ranjenika sa bojnog polja, kao i da otpočnu pregovori za predaju. To je prihvaćeno i 7. maja u 01.00 čas došlo je do zatišja na položajima 8. udarne divizije.

Na odseku 7. udarne divizije jedinice nemačke Borbene grupe »Rijeka« su se u toku noći 5/6. maja privukle do samih položaja 1. udarne brigade, a zatim su 6. maja oko 02.00 časa, izvršile juriš sa ciljem da se probiju prema Sent Peteru, ali bez uspeha. Bataljoni 1. brigade su ih odbacili na polazne položaje. Ni juriši neprijatelja u 04.00 i 05.30 časova, takođe, nisu uspeli. Po odbijanju trećeg juriša neprijatelja 1. brigada je, podržana od divizijske i korpusne artiljerije, tri tenka i jednih oklopnih kola, prešla u protivnapad i gonila neprijatelja sve do samog Trnova. U tom gonjenju nemačka protivoklopna oruđa su oštetila dva tenka, posle čega su se treći tenk i oklopna kola odmah sklonili iza jedne okuke. Brigada je uspela da

[965] Tu je poginulo 50 a ranjeno 30 boraca i rukovodilaca, većinom iz 2. bataljona. — Operacijski dnevnik 10. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 1140-1.

[966] Operativni izveštaji 1. brigade i 3. bataljona 1. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 13/2 i 18/8, k. 919.

protera neprijatelja sa kose severno od k 417 i da zapleni bateriju protivoklopnih topova, koja je oštetila dva tenka, ali njeno dalje nadiranje je neprijatelj zaustavio bočnim dejstvom sa Stražice. Prema Stražici i Volčjem hribu napadala je 3. udarna brigada, ali se neprijatelj žilavo branio. Oko 12.00 časova 1. i 3. brigada su preduzele jednovremeni napad ali nisu uspele da odbace neprijatelja sa Stražice i Volčjeg hriba, pa su otpočele da se utvrđuju na dostignutoj liniji. Napad 7. divizije podržavao je njen Artiljerijski divizion sa vatrenih položaja severoistočno od Bača i 4. tenkovski bataljon 1. tenkovske brigade. Pred mrak je 7. divizija ponovo pokušala da, uz podršku artiljerije iz rejona Knežaka, ovlada položajima neprijatelja i protera ga u Ilirsku Bistricu, ali se on uporno branio.[967]

Svi pokušaji jedinica nemačkog 97. armijskog korpusa da se 5/6. i 6. maja probiju prema Sent Peteru slomili su se o aktivnu odbranu 4. udarnog korpusa. One su čak izgubile i neke položaje, a stalnim pritiskom ostalih jedinica 4. armije na bokove i iz pozadine sabijene su na vrlo mali prostor, čija je najveća širina i dubina iznosila oko četiri kilometra. Kakva je atmosfera bila kod okruženog neprijatelja severno od Ilirske Bistrice, veoma dobro se vidi iz opisa jednog nemačkog oficira koji opisuje pokret Borbene grupe »Rijeka« iz Ilirske Bistrice prema Sembijama. On kaže »Uskoro na serpentinama toga puta nastao je pravi pakao. O daljem nadiranju nije se više moglo ni pomisliti. Ja sam bio prisutan kada se pukovnik Cimerman (komandant Borbene grupe »Rijeka«) rešio na povlačenje u Bistricu. U borbama na tom putu, jedinice koje su bile rđavo obučene za pešadijsku borbu, pretrpele su izvanredno velike gubitke. U prilično rastrojenom stanju delovi Borbene grupe »Rijeka« dospeli su u Bistricu do svoje komore.«[968]

Ni na ostalom delu fronta kod okruženog neprijatelja situacija nije bila bolja. Nalazeći se u bezizlaznoj situaciji, on je u toku noći 5/6. maja bezuspešno pokušavao da odbaci 2. udarnu brigadu 13. divizije i zauzme njene položaje jugoistočno od Zabiča. Izjutra, 6. maja u 07.00 časova, brigada je otpočela sa opštim napadom i do 08.30 časova odbacila neprijatelja na Kokovcu i prema k 696. Nastavljajući frontalni napad, 2. brigada je levim obuhvatnim manevrom, preko severoistočnih kosa k 696, razbila neprijatelja na Kokovci i, uz podršku artiljerije, nastavila da ga goni prema k 696 i Gnojevecu. Da bi obezbedio desni bok snagama koje su se preko Jelšana povlačile u pravcu Ilirske Bistrice, neprijatelj je mestimično i u povlačenju pružao snažan otpor. Brigada je sve do 17.00 časova gonila neprijatelja prema visu iugozapadno od k 609, posle čega se prikupila i u 20.00 časova krenula u rejon G. Zemona. Za to vreme je 3. udarna brigada proterala neprijatelja iz Zabiča i nastavila da ga

[967] **Operativni izveštaji 7. divizije, 1. brigade i Artiljerijskog diviziona 7. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 11/2, 22/2, 24/2 i 33/27, k. 814, 818 i 818-A; Duro Pjevač, *Nijemci se nisu probili*, članak u knjizi Sedma banijska divizija, Beograd 1967, str. 735.**

[968] ***Oslobodilački pohod na Trst*, str. 313.**

goni preko k 507 u pravcu k 609. U 17.30 časova brigada je dobila naređenje da se prebaci preko Reke i napadne neprijatelja u rejonu Vrbova. Ona se u toku noći prebacila u određeni rejon gde se pripremala da sutra izjutra otpočne sa napadom.[969]

Artiljerijski divizion je sa 1. i 2. brdskom baterijom, koje su iz rejona Kikovice stigle na vatrene položaje kod k 952, do 13.00 časova uspešno podržavao borbe pešadijskih jedinica za Zabiče i Kokovcu, a zatim je preneo vatru po neprijatelju koji je odstupao ka k 507 i Gnojevecu. Proterivanjem neprijatelja i sa tih položaja, baterije su se u 17.00 časova prebacile u rejon Zabiča, odakle su nastavile da tuku neprijatelja u rejonu Trpčana i na komunikacijama Trpčane — Jablanica, kojom su se povlačile jake nemačke snage.[970]

Na frontu od Sušaka pa do Jazbine, na zaštitnice neprijatelja napadala je 19. divizija. Njena 5. brigada je 6. maja u 04.00 časa otpočela sa napadom na odseku k 660 — Sušak. Da bi obezbedile potrebno vreme svojim komorama i pozadinskim delovima, da se iz rejona Jelšana izvuku prema Ilirskoj Bistrici, neprijateljske zaštitnice su pružale snažan otpor i protivnapadima uspevale da povrate neke izgubljene položaje i time uspore napad brigade. Nešto posle 12.00 časova 5. brigada je sadejstvovala 6. brigadi u proterivanju neprijatelja iz Sušaka a, uz sadejstvo 2. brigade 13. divizije, odbacila je neprijatelja sa k 650. Zatim je 5. brigada produžila da goni neprijatelja grebenom severno od komunikacije N. Kračina — Jelšane. U međuvremenu je iz rejona Podgraje preko Klane i Sušaka stigao 1. bataljon, koji je dobio zadatak da preko k 416 izbije u D. Zemon. Međutim, kako se stalnim stezanjem obruča oko neprijateljskih snaga u rejonu Ilirske Bistrice sužavao i napadni front jedinica, to su na tom pravcu produžile dejstva jedinice 6. brigade, koje su pre izbile na taj pravac, a bataljon se usmerio u pravcu G. Zemona. On je energično napao neprijatelja na V. vrhu, odbacio ga a zatim podro u G. Zemon, gde je slomio otpor neprijatelja.[971]

Jednovremeno sa dejstvima 5. brigade i 6. brigada je napala neprijatelja na odseku Sušak — Lipa. Na desnom krilu se nalazila glavnina brigade, koja je, posle kratke ali žestoke borbe, uz podršku artiljerije, oslobodila Sušak i zauzela Visod, posle čega je neprijatelj pokušao da se izvuče i spase od zarobljavanja. To izvlačenje se pretvorilo u panično bekstvo prema Jelšanu, sa napuštanjem i bacanjem oružja i opreme, ali mu ni to nije pomoglo. Levokrilni bataljon 6. brigade je u 05.30 časova nastavio da ga goni pravcem Pliševica —

[969] ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 691—715; Operativni izveštaji 2. i 3. brigade i Borbene relacije 3. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 29/2, 27/6 i 29/6, k. 921 i 922.**

[970] **Borbena relacija Artiljerijske brigade 13. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/11, k. 917.**

[971] **Relacija, Operacijski dnevnik, Operativni izveštaj 5. brigade i Operativni izveštaji 1, 2. i 3. bataljona 5. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8, 29/2, 17/2, 16/16, 32/17 i 20/18, k. 1010, 1017 i 1017/1.**

Lipa — Sv. Katarina, ali je naišao na žestok otpor neprijatelja, koji je uporno branio svaki vis i svaki položaj iako su mu oba krila bila obuhvaćena. Bataljon je čvrsto sadejstvovao sa desnim krilom 14. brigade, koje je nastupalo u pravcu Rupe. Ta dejstva 14. brigade omogućila su bataljonu 6. brigade da oslobodi Lipu, a zatim da, u tesnom sadejstvu sa 14. brigadom, goni neprijatelja u pravcu Jelšana.[972]

Četrnaesta brigada je posle desetominutne ali snažne koncentrične artiljerijske vatre po položajima neprijatelja u rejonu sela i železničke stanice Sapjane, u 08.00 časova prešla na juriš na ćelom odseku napadnog fronta. Već u 08.30 časova, posle žestoke borbe prsa u prsa, odbacila je neprijatelja prema Šapjanu, ali je on bočnim dejstvima svoga automatskog oružja sa Jazbine uveliko ometao nastupanje 14. brigade. U sadejstvu sa 2. dalmatinskom proleterskom brigadom, i uz podršku baterije 150 mm 4. teškog diviziona, i taj neprijatelj je odbačen, tako da su jedinice 14. brigade oko 10.00 časova oslobodile Šapjane a 2. brigada Pasjak i Brdce. U 11.00 časova Štab 14. brigade je uveo u borbu i svoj 4. bataljon, koji se nalazio u rezervi brigade. On je produžio napad u pravcu Gradine, gde je stupio u vezu sa 2. brigadom. Za to vreme je desno krilo brigade sporije nadiralo, zbog žilavog otpora neprijatelja na pravcu Oštri vrh — Rupe. Oko 12.30 časova otpočeo je snažan pritisak 3. bataljona i Disciplinskog bataljona. Te snage su u 13.30 časova oslobodile Rupu i nastavile da gone neprijatelja prema Jelšanu. Obruč oko neprijatelja se sve više sužavao i u 14.00 časova borbe su se vodile na visovima južno od Jelšana. Desnokrilni bataljon se nalazio na Sv. Katarini a ostale snage 14. brigade i delovi 2. brigade na Gradini. Posle kraće borbe, u 14.20 časova jedinice 14. brigade sa delovima 6. i 2. brigade oslobodile su Jelšane, zaplenivši velike količine naoružanja, opreme i drugih materijalnih sredstava, koje nemačka riječka grupacija nije uspela da evakuiše niti onesposobi za upotrebu. Odmah po oslobođenju Jelšana Štab 14 brigade je uputio za neprijateljem glavninu brigade (1. i 3. bataljon i Prateću četu), podržanu vodom tenkova, koja je pred mrak stupila u borbu sa neprijateljem na južnim padinama k 416, svega oko dva kilometra južno od Ilirske Bistrice. Na tim položajima brigada je zanoćila.[973]

Uz podršku artiljerije i čete tenkova 2. tenkovskog bataljona, 2. dalmatinska proleterska brigada je 6. maja u zoru preduzela napad iz rejona Starada na neprijatelja koji je držao Šapjane, Pasiak i Brdce. Već oko 08.00 časova savladan je snažan otpor neprijatelja u tim mestima a brigada je zatim produžila napad desnim krilom prema Jelšanu, u koje mesto je prodrla nešto posle 15.00 časova, zajedno sa 14. i 6. udarnom brigadom 19. udarne divizije, a levim

[972] **Relacija 6. brigade i Operativni izveštaji 2. i 3. bataljona 6. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/8, 28/25 i 11/23, k. 1022 i 1019-1.**

[973] **Relacija i Operacijski izveštaj 14. brigade i Borbena relacija 4. armije AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6, 33/11 i 1/2, k. 1023, 1020-1 i 312.**

krilom je izbila na komunikaciju Jelšane — Ilirska Bistrica, gde je u rejonu k 516 razbila jednu kolonu koja se povlačila prema Ilirskoj Bistrici i zaplenila joj komoru. Zaštitni delovi nemačkog 97. armijskog korpusa 6. maja posle podne povukli su se u rejon Ilirske Bistrice.[974]

Obruč oko jedinica 97. armijskog korpusa je sasvim sužen. On se našao sabijen na malom prostoru u rejonu Ilirske Bistrice, pod uspešnom unakrsnom vatrom artiljerije 4. armije.[975] Snage 4. armije su se pripremale da 7. maja izjutra krenu u odlučni juriš na jedinice nemačkog 97. armijskog korpusa koje su se nalazile na položajima Stražica — Volčji hrib — Sv. Ahacij — Vrbovo — D. Zemon — severozapadno od V. Bukovice, na kraju svojih fizičkih i psihičkih snaga. One su uvidele da je svaka dalja borba uzaludna, pa je Štab 97. armijskog korpusa to veče zatražio primirje i pregovore radi kapitulacije.

U toku noći 6/7. maja u Štabu 4. udarnog korpusa, u selu Zagorju, vođeni su pregovori sa predstavnicima nemačkog 97. armijskog korpusa pod komandom generala Kiblera, posle čega je taj korpus kapitulirao. Dokumenat o kapitulaciji[976] potpisali su, 7. maja u 06.04 časova, ispred Štaba 4. udarnog korpusa njegov načelnik Štaba pukovnik Stanko Bjelajac i politički komesar 8. udarne divizije Šukrija Bijedić, a ispred Štaba nemačkog 97. armijskog korpusa, koji se predaje, u ime njegovog komandanta generala Kiblera, pukovnik Rajndl. Na osnovu kapitulacije borbe su imale odmah da prestanu, a sve snage pod komandom generala Kiblera imale su da izruče i bezuslovno predaju sve oružje i opremu u ispravnom, zatečenom stanju.

Jedinice 8. divizije su dobile zadatak da razoružaju nemački 97. armijski korpus, dok su ostale jedinice zadržane na dostignutim položajima. Samo u rejonu Ilirske Bistrice su jedinice 8. divizije razoružale oko 16.000 nemačkih vojnika, podoficira i oficira, među kojima četrdesetak viših oficira i tri generala,[977] a još nekoliko hiljada su razoružale ostale jedinice 4. armije.[978]

[974] Toga dana posle podne, 2. dalmatinska proleterska brigada je dobila naređenje od Štaba 4. armije da se odmah uputi u Trst, u sastav svoje divizije. Brigada se u toku noći 6/7. maja prikupila u rejonu Podgrad — Starad, odakle je 7. maja u 05.00 časova krenula i u toku dana stigla u Trst. — Knjige depeša 9. divizije i 2. brigade, depeše br. 22, 89, 90 i 91 od 6. V 1945: Onerativni izveštaj 9. divizije i Boina relacija 2. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 4/1, 1/1, 39/7 i 3/5, k. 844, 311-A i 846-A.

[975] U rejonu Ilirske Bistrice nalazilo se oko 1.100 ranjenika, a toga dana je ranjen i komandant nemačkog 97. armijskog korpusa general Kibler. Komandu je preuzeo komandant 188. divizije general Heslin. — Izjava Hinie Antona (Hynie Anton) od 15. X 1945. i dr Grosmuha (Grossmuch) od 14. X 1948, AVII, nemačka arhiva, br. reg. 11/2-a i 16/2-a, k. 71-A.

[976] Vidi Prilog br. 12 — AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/1, k. 434.

977 u rejonu Ilirske Bistrice predala su se tri generala: komandant 97. armijskog korpusa general Kibler, komandant 188. brdske divizije general

Kako sve jedinice 4. armije i 97. korpusa nisu odmah mogle biti obaveštene o kapitulaciji, borbe su na nekim odsecima nastavljene i 7. maja pre podne.

Još u toku pregovora jedna nemačka grupa, jačine do bataljona, verovatno iz 904. puka, 7. maja u 05.00 časova napala je na položaje 2. udarne brigade 7. divizije. Posle kraće borbe ona je uspela da se probije kroz položaje brigade i zauzme Milanku, a zatim i Strmu reber. **Štab** 7. divizije odmah je izvukao s fronta 3. brigadu i, u sadejstvu sa 2. brigadom, okružio neprijatelja. U toku dana su brigade, podržane vatrom motorizovane grupe Artiljerijske brigade 4. korpusa i Artiljerijskog diviziona 7. divizije, savladale okruženog neprijatelja.[979]

Treća brigada 13. divizije je 7. maja u 04.00 časa napala neprijatelja na odseku Sv. Ahacij — Vrbovo i odbacila ga u Ilirsku Bistricu. Na Sv. Ahaciju su jedinice 3. brigade stupile u vezu sa delovima 7. udarne divizije i borbe su vođene sve do 10.00 časova, kada se saznalo za kapitulaciju i pristupilo razoružavanju neprijatelja.[980]

I na ostalim odsecima 13. i 19. divizije u toku prepodneva 7. maja vođene su borbe sve dok jedinice nisu obaveštene da je 97. armijski korpus kapitulirao. Time su borbena dejstva prestala, a sledečih dana je 19. divizija angažovana na obezbeđenju i sprovođenju u zarobljenički logor bivših pripadnika nemačkog 97. armijskog korpusa, kao i na obezbeđenju komunikacije i magacina.[981]

fon Heslin i komandant 237. pešadijske divizije general Grevenic. — Naređenje 19. divizije od 20. V 1945. i Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 12 i 13 od 7. V i 18, 19 i 20 od 8. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 39/8 i 5/2, k. 1017 i 316.

[978] U borbama od 3. pa do 7. maja, do kapitulacije 97. armijskog korpusa, jedinice 8. udarne divizije su nanele neprijatelju sledeče gubitke: 720 poginulih i 1.086 zarobljenih vojnika i oficira, a same su imale 51 poginulog i 126 ranjenih boraca i rukovodilaca. Jedinice 10. udarne hercegovačke brigade u trodnevnim borbama nanele su neprijatelju gubitke od 223 poginula, oko 150 ranjenih i 1.864 zarobljena oficira i vojnika, a brigada je imala 69 poginulih, 62 ranjena i 3 nestala borca i rukovodioca. — Bojna relacija 8. divizije; Operacija u prostoru Bistrice i Operativni izveštaj 10. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/1, 5/2 i 6/3, k. 828 i 1146-11.

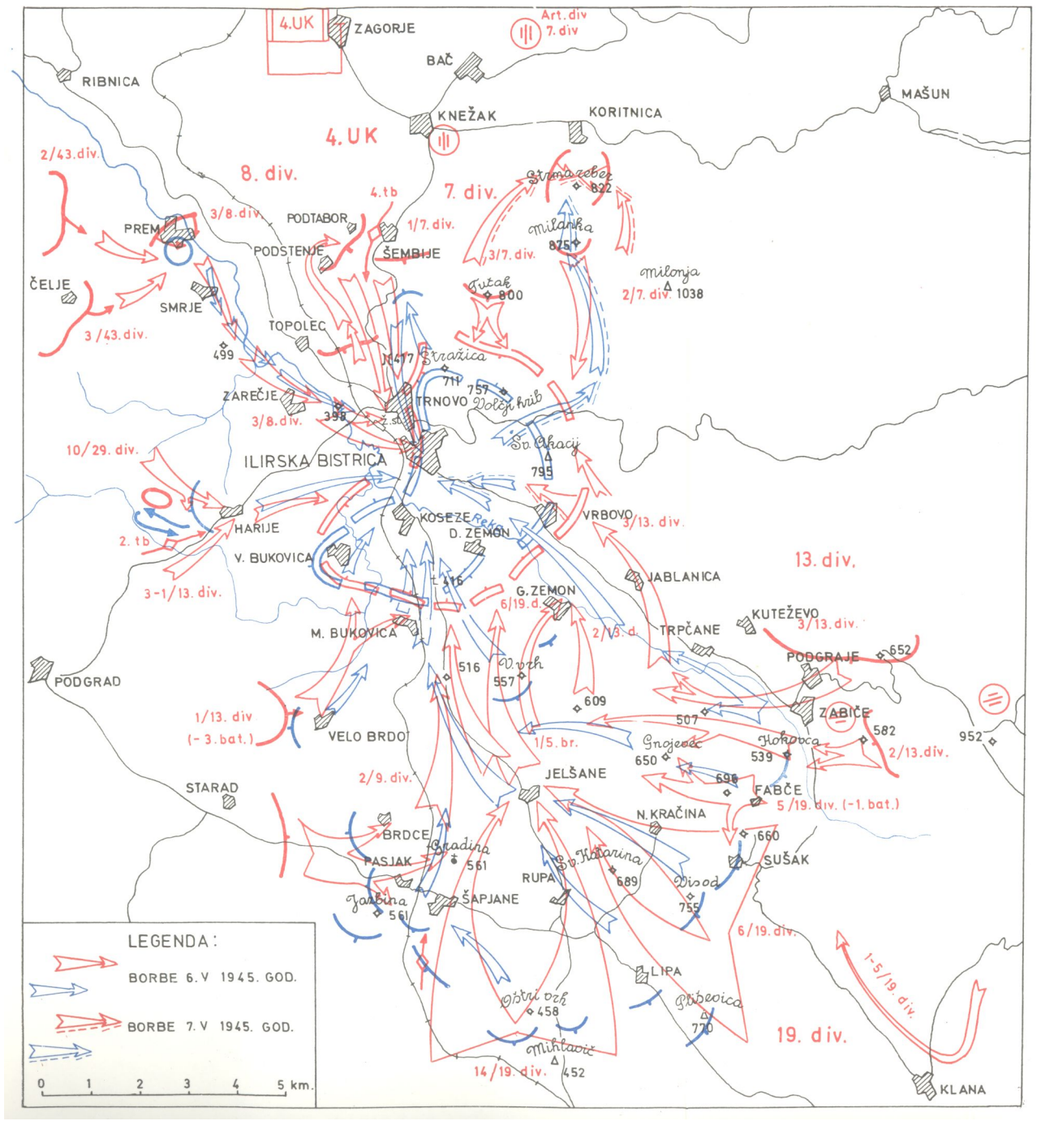
[979] U borbama 6. i 7. maja jedinice 7. divizije su nanele neprijatelju sledeče gubitke: 311 poginulih, 834 zarobljena i 76 ranjenih vojnika, podoficira i oficira, a zaplenjene su velike količine oružja, municije i druge ratne opreme. Za isto vreme divizija je imala 29 poginulih, 68 ranjenih i 4 nestala borca i rukovodioca. — Operativni izveštaj 7. divizije od 9. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 11/2, k. 814; Milan Knežević, *Sedma udarna divizija u pobjedonosnoj ofanzivi 4. armije,* članak u knjizi Sedma banijska divizija, Beograd 1967, str. 747/748.

[980] Bojne relacije 3. brigade i Operativni izveštaj 13. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 29/6 i 30/2, k. 922 i 915.

[981] Bojne relacije 1. i 2. brigade i Knjiga depeša 19. divizije, depeša br. 43 od 7. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 26/2, 33/2 i 10/1, k. 919, 921 i 1013.

Skica Бг. 50

KAPITULACIJA NEMACKOG 97. ARMIJSKOG KORPUSA, borbe 6. i 7. V 1945.

KRITIČKI OSVRT NA DEJSTVA JEDINICA 4. ARMIJE URIJEČKO-TRŠĆANSKOJ OPERACIJI

Posle razbijanja nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa jedinice 4. armije su nastavile svoju ofanzivu kroz Liku, Hrvatsko primorje, Gorski kotar i preko ostrva Paga, Raba i Krka. Sredinom aprila one su izbile pred odbrambeni pojas nemačkog 97. armijskog korpusa, koji se pružao od Snežnika do Jadranskog mora obuhvatajući i ostrva Cres i Lošinj.

Izbijanjem na Rečinu 4. armija je imala zadatak da produži nadiranje u Istru i Slovenačko primorje. Znajući strategijsku važnost tih pograničnih položaja, nemačko komandovanje se odlučilo da na njima zadrži snage 4. armije i spreči im nadiranje prema Istri i Trstu. Organizujući odbranu duž bivše jugoslovensko-italijanske granice i na desnoj obali Rečine, oni su u taj odbrambeni pojas uključili i stara italijanska i jugoslovenska utvrđenja, nadajući se da ga 4. armija neće moći probiti. Zbog toga su na te položaje, pored 237. pešadijske divizije sa šireg područja Trsta doveli i 188. brdsku diviziju ostavljajući Istru, Trst i Slovenačko primorje bez jačih operativnih jedinica. Za takvu odluku je, svakako, od velikog značaja bio i politički momenat, da se ne dozvoli jedinicama 4. armije prodor u ta područja pre dolaska anglo-američkih snaga, kako bi se izazvao nesporazum između saveznika. S druge strane, i vojnički razlozi su diktirali da se odsek Snežnik — Gomanjce — Klana — Rijeka što bolje posedne, utvrdi i brani, jer pruža najbolje uslove za odbranu Istre i Slovenačkog primorja od napada kopnom sa istočne strane.

Izbijanjem 13. udarne i 43. divizije na liniju Mrzla Vodica — Lokve a 19. udarne divizije pred neprijateljske položaje Fužine — Zlobin — Hreljin, stvoreni su povoljni uslovi za razbijanje neprijateljskih snaga na tom odseku. Energičnim napadima sa severoistočnog i istočnog pravca neprijatelj je bio prisiljen da se povuče na položaje oko samog Sušaka i Rijeke prihvaćen sa ranije pripremljenih položaja. Zahvaljujući energičnom gonjenju 13. i 19. udarne divizije, podržane od tenkovskih jedinica 1. tenkovske brigade, neprijatelj nije bio u stanju da se zadrži na Grobničkom polju i na spoljnoj odbrani Sušaka, već je odmah odbačen na svoj glavni odbrambeni pojas, na desnu obalu Rečine,

Kada je 21. aprila 13. udarna divizija zauzela Klanu, izgledalo je da će se dalje operacije 4. armije veoma povoljno razvijati i da će ona brzo izbiti na prostor Ilirske Bistrice a odatle najkraćim putem u Trst. Međutim, neprijatelj je, sa pristiglom 188. brdskom divizijom, promenio odnos snaga u svoju korist, energičnim protivnapadom odbacio jedinice 13. udarne divizije iz Klane i ponovo poseo sva utvrđenja i bunkere koji su branili prilaze Klani.

Odbacivanjem 13. udarne divizije iz rejona Klane i čvrstim držanjem tog prostora od strane jakih snaga neprijatelja, situacija kod 4. armije svakim danom je postajala sve teža i ozbiljnija. To je vremenski dovelo u pitanje čak i izvršenje glavnog zadatka — oslobođenje Istre i Trsta.

Na incijativu Vrhovnog komandanta Jugoslovenske armije, Štab 4. armije je doneo pravilnu odluku, pa je pravac glavnog udara usmerio preko prevoja Mašuna na pl. Snežniku. Ta odluka, da se jače snage probiju preko teško prolaznog planinskog terena Snežnika, naročito sa tenkovima i artiljerijom, i izbije u rejon Ilirske Bistrice, bila je smela, iznenadila je neprijatelja i dala dobre rezultate. Neprijateljska odbrana je probijena na njenom najslabijem mestu, jedinice 4. armije su izbile u slobodan operativni prostor neprijatelja, gotovo do spoljne odbrane Trsta, dobile u vremenu i sačuvale se od velikih gubitaka. Tu je dobro organizovano i izvedeno sadejstvo, između jedinica koje su dejstvovale sa fronta i onih iz pozadine neprijatelja, dalo dobre operativne rezultate i bilo je od presudnog uticaja za brz i efikasan uspeh u oslobođenju Trsta. I izbor vremena za početak dejstava jedinica ilegalne Komande mesta Trsta pravilno je određen, a dejstva njegovih bataljona i organizovanog stanovništva bila su od posebnog značaja.

Proboj ojačane 20. udarne divizije preko Mašuna i desantne operacije 9. divizije, u sadejstvu sa jedinicama Jugoslovenske mornarice, bili su omogućeni energičnim napadima 13, 26. i 19. udarne divizije na frontu Klana — Rijeka. One su uspele da stalnim napadima vežu glavninu nemačkog 97. armijskog korpusa i ne dozvole mu manevar snagama prema krilima, odnosno prema 20. i 9. udarnoj diviziji.

I u tom, veoma delikatnom periodu, rukovođenje operacijama i komandovanje jedinicama 4. armije je bilo na potrebnoj visini. Za čitavo vreme dejstava osećao se neposredan i pravilan uticaj celokupnog Štaba 4. armije. Prema razvoju situacije pravovremeno su donešene odluke i izdavana potrebna naređenja. Komandovanje divizijama je bilo vrlo dobro i njihovi komandanti su se dobro snalazili i donosili pravilne i brze odluke. Komandanti brigada i bataljona su svesrdno i sa najvećim zalaganjem izvršavali sve odluke, zapovesti i naređenja. Trupa je sa najvećim požrtvovanjem, hrabro i sa zalaganjem realizovala te planove i zadatke.

Sadejstvo između pešadije i artiljerije u toku napada, a naročito pri zauzimanju glavnih odbrambenih položaja, bilo je dobro i or-

ganizovano i sprovedeno, dok su rezultati u gonjenju ili pri prenošenju vatre na ciljeve u dubini neprijateljske odbrane bili nešto slabiji. Bilo je pojedinačnih primera da se artiljerijska priprema napada nije pravovremeno iskoristila za izbijanje na jurišni položaj i da je više vremena nego što je potrebno prolazilo od prenosa artiljerijske vatre u dubinu pa do prelaska pešadije na juriš, što je omogućavalo neprijatelju da se sredi a zatim odbije juriš. Pešadija je malo koristila signalne pištolje za pokazivanje ciljeva i traženje artiljerijske vatre.[982] Zbog toga artiljerija nije prenosila vatru na neprijatelja koji je odstupao iz utvrđenih uporišta. Gotovo svi ti nedostaci brzo su uočavani i otklanjani.

Avijacija u tom periodu borbi nije bila od većeg uticaja. Pored objektivnih, od velikog uticaja su bili i subjektivni razlozi. Njena upotreba na glavnom odbrambenom pojasu neprijatelja, na desnoj obali Rečine, gde se neprijatelj dobro utvrdio i raspolagao sa solidno izgrađenim skloništima, nije dala veće rezultate. Sadejstvo pešadije i avijacije nije se moglo ostvariti, jer su se aerodromi nalazili kod Zadra i na ostrvu Visu, daleko od bojišta, pa je od momenta podnošenja zahteva pešadije do dolaska aviona, u najboljem slučaju, prolazilo 2—3 časa. Zato se moralo veoma obazrivo postupati pri traženju pomoći od savezničke avijacije da se ne bi, zbog promene situacije na bojištu tukle sopstvene trupe. Direktno sadejstvo pešadijskih jedinica i avijacije na frontu bilo je veoma teško ostvariti, uglavnom, zbog neuvežbanosti trupa i slabe međusobne veze. Pored toga, za vreme najžešćih napada na frontu Gomanjce — Klana — Rijeka atmosferske prilike su bile nepovoljne (kiša, susnežica, magla), pa se avijacija uopšte nije mogla upotrebljavati.

Njena pomoć mogla je biti znatno veća u napadima na nemačke kolone koje su se kretale prema frontu, a naročito za vreme pokušaja 97. armijskog korpusa da se probije prema Ljubljani. Baš u tom periodu njen učinak je bio najmanji i, prema priznanju neprijatelja, začuđujuće slab. Dobro uočljive duge nemačke kolone i komore, koje su se povlačile iz rejona Rijeke prema Ilirskoj Bistrici, našle su se okružene u rejonu Jelšana. Savezнички avioni su ih samo nadletali, kružili iznad njih i nisu ih napadali. To se dogodilo i sa nemačkim garnizonom okruženim u rejonu Pule. Takav postupak je samo podizao moral kod neprijatelja, a stvarao nedoumicu kod jedinica 4. armije. Međutim, 5. maja izjutra četiri britanska aviona su zabunom napala jednu kolonu 29. udarne divizije jugozapadno od Logateca i naneli joj gubitke.[983] Dejstvo savezničke avijacije na

[982] Iz utroška municije 19. i 26. divizije od sredine aprila 1945. pa do kraja rata, vidi se da je 19. divizija utrošila 223 signalna metka, u prošeku oko 7 signalnih metaka dnevno za celu diviziju, što je jako malo, a 26. divizija 737 signalnih metaka, ili nešto preko 20 signalnih metaka dnevno, što je takođe za tu diviziju malo. — Borbena relacija 4. armije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 312.

[982] Tom prilikom je smrtno ranjen komandant 14. brigade 29. divizije kapetan Radovan Sakotić a poginuo je njen intendant potporučnik Danilo

tom prostoru nije traženo niti su im ciljevi za dejstvo davani. Zbog neaktivnosti savezničke avijacije u podršci jedinica 4. armije, a da bi se izbegle takve žrtve, vrhovni komandant Jugoslovenske armije maršal Jugoslavije Josip Broz Tito je 6. maja naredio načelniku Generalštaba JA da ubuduće ne traži sadejstvo savezničke avijacije, a od feldmaršala Aleksandera je tražio da savezнички avioni obustave svako nadletanje čitave zone operacija Jugoslovenske armije.[984]

Zbog karakteristika zemljišta na kome su vođene borbe, ograničenog broja komunikacija i nemogućnosti da se tenkovi, u najviše slučajeva, kreću van puteva, 1. tenkovska brigada je dejstvovala podeljeno. Tenkovskim jedinicama su, u najviše slučajeva, potrebna naređenja izdavali štabovi pešadijskih jedinica koje su oni podržavali. Sadejstvo pešadijskih jedinica sa tenkovima bilo je vrlo dobro u onim jedinicama koje su u tome imale iskustva u ranijim borbama, dok je sadejstvo bilo slabije sa jedinicama koje su to činile prvi put.

Veće angažovanje i njihova uspešna upotreba bila je na Grobničkom polju, pri napadu na Hum. Tu su tenkovi razvijenim frontom i najvećom brzinom napali na položaje neprijatelja i nisu mu dozvolili da se sredi i organizuje uzastopni otpor. U većini ostalih slučajeva njihova upotreba je bila po manjim grupama i vodovima. Na desnoj obali Rečine tenkovi su više puta angažovani, ali u zahvatu komunikacija koje su bile minirane i tučene vatrom protivoklopnih oruđa.

U svim operacijama tenkovi su ispoljili veliku pokretljivost i sposobnost u savlađivanju terena na kome su dejstvovali. Izuzev nekoliko tenkova južno od Sapjana, nijedna tenkovska jedinica nije zastala u borbi radi popune municijom ili gorivom. To se pravovremeno obavljalo, pretežno noću ili u predahu borbe.

Inžinjerijske jedinice, u okvirima svojih mogućnosti, čistile su komunikacije od mina, popravljale porušene deonice i mostove na njima. U tome su nailazile na svesrdnu pomoć mesnog stanovništva, organa narodnih vlasti i vojnoteritorijalnih organa.

Telefonska veza između viših štabova dobro je funkcionisala, ali nije zadovoljila potrebe Štaba 4. armije. Radio-veza nije uvek zadovoljavala obimne potrebe štabova. Sporije šifrovanje i dešifrovanje kočilo je rad, tako da su pojedine važne depeše primane sa zakašnjenjem i do 24 časa. Veliki broj jedinica sa kojima se morala držati neposredna veza[985], kao i nestručno sastavljanje depeša, uslovili su da su se hitna obaveštajna i važna naređenja prenosila pu-

Ivković, dok je više boraca ranjeno. — Knjiga depeša 29. divizije, depeša br. 24 od 5. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/5, k. 1147/1.

[884] Knjiga depeša Generalštaba JA, depeše br. 6, 7 i 8 od 6. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.

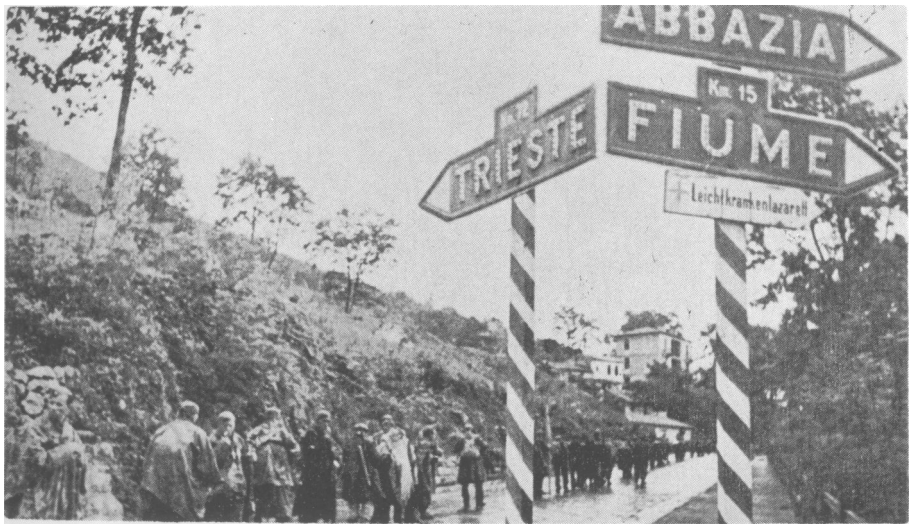
[985] Štab 4. armije održavao je vezu sa neposredno potčinjenim jedinicama: 4, 7. i 9. korpusom; 9, 13, 19, 20, 26, 29. i 43. divizijom; Artiljerijskom, 1. tenkovskom, Inžinjerijskom i Dopunskom brigadom; zatim sa: Jugoslovenskom mornaricom, glavnim štabovima Slovenije i Hrvatske i sa Generalštabom JA.

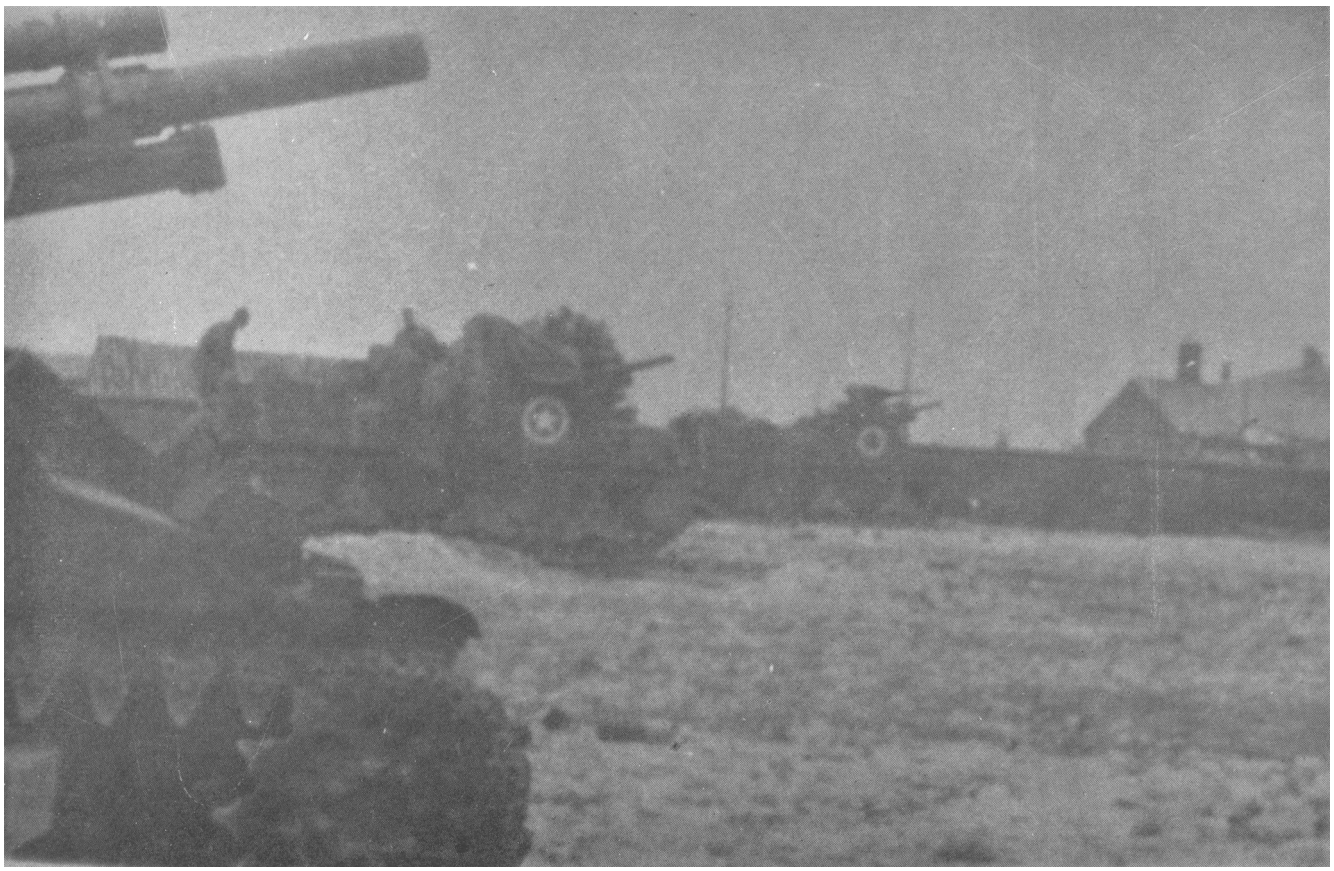
Ulazak jedinica 4. armije u Pulu, početak maja 1945.

Nemački bunker pred Opatijom, april 1945.

Jedinice 4. armije u pokretu prema Trstu, kraj aprila 1945.

Samohodni topovi 105 mm iz Sušaka tuku neprijatelja u rejonu Rijeke, 1. maj 1945.

Zarobljeni nemački vojnici u Rijeci, 3. maj 1945.

Manifestacije u oslobođenoj Rijeci, početak maja 1945.

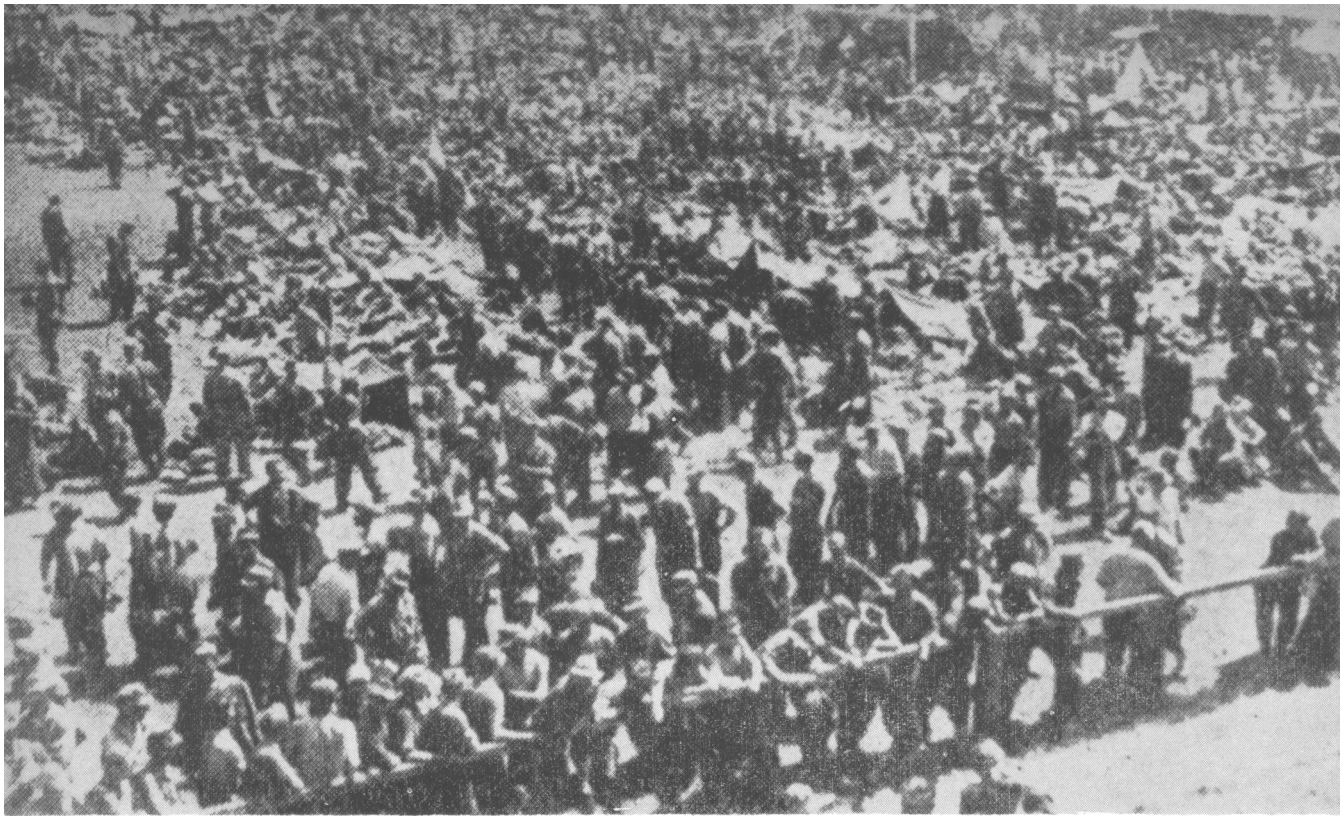
8. divizija u pokretu prema Ilirskoj Bistrici, početak maja 1945.

Juriš boraca 3. prekomorske brigade u pravcu Ilirske Bistrice, početak maja 1945.

Zarobljeni nemački vojnici u Ilirskoj Bistrici, početak maja 1945.

Zarobljeni nemački vojnici, maj 1945.

tem telefona ili kuririma. Sve depeše materijalne prirode nisu se upućivale radio-saobraćajem, već je on služio samo za operativne poslove; pa ipak, zbog malog broja radio-stanica, nedovoljnog broja stručnog osoblja i dugih depeša, radio-veza nije u potpunosti mogla da zadovolji sve zahteve koji su pred njom stajali.

Centri veza, pomoćni i istureni, dobro su radili ali su bili preopterećeni. Veza u okvirima pojedinih rodova vojske dobro je funkcionisala, ali je veza između pešadije i tenkovskih jedinica bila slaba.

Snabdevanje jedinica municijom, hranom, pogonskim materijalom i ostalim potrebama Komanda pozadine 4. armije je uspešno obavljala. Sanitetska služba, zahvaljujući dobroj organizaciji, stručnosti, kao i požrtvovanosti lekara i ostalog medicinskog osoblja, vrlo dobro je funkcionisala. Snabdevanje i zbrinjavanje jedinica na Riječkom frontu bilo je, donekle, olakšano time što su se jedinice nalazile na položajima bez većeg pomeranja, dok na krilima to nije bio slučaj. Prodorom preko Mašuna jedinice su se udaljavale od glavnih baza za snabdevanje. Za vreme tih operacija ljudstvo auto-jedinica, naročito vozači, dalo je sve od sebe i preko teško prolaznog zemljišta, sa ograničenim brojem vozila, uspelo je da snabdeva te jedinice, tako da nijednog momenta nisu ostale bez municije, hrane ili medicinske pomoći. Taj zadatak na levom krilu armije uspešno su obavljale jedinice Jugoslovenske mornarice.

PRODOR U KORUŠKU I OSLOBOĐENJE LJUBLJANE

DEJSTVA MOTORIZOVANOG ODREDA 4. ARMIJE PREMA KORUŠKOJ

Borbe u Trstu su se, 2. maja, privodile kraju kada je vrhovni komandant JA maršal Jugoslavije Josip Broz Tito obavestio načelnika Generalštaba JA, koji se nalazio u Štabu 4. armije, da su nemačke snage kapitulirale u Italiji, Tirolu i Koruškoj i da se predaju savezničkim snagama. Opšta situacija je nalagala da se što pre preseče izvlačenje nemačkih i kvislinških snaga iz Jugoslavije u Koruško. Zbog toga je Vrhovni komandant JA naredio Glavnom štabu Slovenije da jedinice 4. operativne zone svim raspoloživim snagama nastupaju u pravcu Celovca, ne osvrćući se na uporišta koja je još neprijatelj držao u Štajerskoj, sa ciljem da u istočnoj Koruškoj zatvori sve pravce kojima bi neprijatelj mogao da odstupi iz Jugoslavije prema tom delu Austrije, a Štabu 4. armije da sa dve jake divizije hitno prodre u Koruško sa zadatkom da posedne Celovec i Beljak, kao i da ubrza pokret 7. i 8. udarne divizije prema Slovenačkom primorju.[986]

Na osnovu tih direktiva Vrhovnog komandanta, Glavni štab Slovenije je u pravcu Koruške usmerio 14. diviziju 4. operativne zone, a Štab 4. armije je odmah naredio 9. korpusu da odmah usmeri prema Koruškoj jedinice koje su se nalazile u rejonu Tolmin — Kobarid, uglavnom Jeseniško-bohinjski odred.[987] Kako je neprijatelj iz rejona Rijeke, probijajući se na sever, u toku 3. maja stigao južno od Ilirske Bistrice, Štab 4. armije je morao postupno da angažuje sve raspoložive snage za uništenje i tog neprijatelja. Zbog toga nije mogao da uputi dve divizije prema Koruškoj, ali je zato, 3. maja u Bazovici, formirao Motorizovani odred[988] od 11. udarne brigade 26.

[986] AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2 i 11/11, k. 316 i 315-A.

[987] Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 20 i 22 od 3. i 2. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 9/11, k. 315-A.

[988] Taj odred se u tadašnjoj dokumentaciji naziva još i: Brzi odred, Brzi odred za gonjenje neprijatelja prema Austriji, Brzi goneći odred, Brza udarna grupa, Kombinovani motorizovani odred, Motorizovani odred i Združeni moto-

divizije, kome je pridao kamione i vozače Auto-čete 20. divizije, 3. motorizovanog diviziona Artiljerijske brigade 4. armije, jedne baterije protivoklopnih topova, i 1. čete 3. tenkovskog bataljona.[989] Odred se nalazio pod neposrednom komandom Štaba 4. armije i dobio je zadatak da se prebaci u rejon Idrije, a zatim preko Kranja, Tržiča i prevoja Ljubelja da prodre u Korušku, oslobodi Beljak i Celovec i preseče odstupnicu neprijateljskim jedinicama koje bi se tim pravcima povlačile iz rejona Zagreba i Ljubljane. Odred je imao i politički zadatak da, kao jedinica Jugoslovenske armije, bude prisutan u austrijskom delu slovenačke teritorije.[990]

U toku 4. i 5. maja Motorizovani odred se prebacio iz Bazovice preko Ajdovščine u Idriju. Naglim povlačenjem prema Ljubljani jake snage neprijatelja nalazile su se u Gorenjskoj, pa je, verovatno zbog toga, Motorizovani odred dobio zadatak da od Idrije nastupa u pravcu Tolmina. Pošto su na najkraćem pravcu između Idrije i Tolmina svi mostovi bili porušeni, Motorizovani odred je 6. maja tim pravcem uputio samo 1. i 3. bataljon 11. brigade, a ostale snage su se vratile u Ajdovščinu i obilaznim putem preko Gorice stigle u Tolmin. Sutradan je Motorizovani odred produžio pokret preko Kobarida do Boveca. Pred Kobaridom je stupio u vezu sa savezničkim snagama, koje mu nisu dozvolile pokret preko Predila u pravcu Trbiža.[991] U toku noći 7/8. maja i 8. maja odred je, uz pomoć mesnog stanovništva i dela Inžinjerijskog bataljona 9. korpusa, sa velikim naporom očistio snežne nanose i popravio mostove na putu preko Trente za Kranjsku Goru, gde se spustio 8. maja. U tom rejonu je Jeseniško-bohinjski odred, na putu za Korušku, napao neprijateljsku motorizovanu kolonu jačine oko 500 nemačkih i 600 italijanskih vojnika, sa oko 100 kamiona. Dolaskom Motorizovanog odreda 4. armije, neprijatelj je, posle dvočasovne borbe, gotovo potpuno razoružan. Motorizovani odred je zarobio oko 550 neprijateljskih vojnika sa motorizacijom i naoružanjem. Deo neprijateljskih snaga se raspršio po padinama Karavanki, sa nadom da se prebaci u Korušku, a ostale su zarobile jedinice Jeseniško-bohinjskog odreda. Po-

mehanizovani odred. — Knjiga depeša 4. armije, depeše br. 35 i 30—33 od 3. i 10. V i depeša bez broja od 10. V 1945; Operativni izveštaji 26. divizije i 11. brigade; Opšti vojnoorganizacioni izveštaj Štaba 4. armije za maj 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, 11/11, 1/2, 1/1 i 11/8, k. 315, 315-A, 312 i 311-A.

[989] Naređenje Štaba 4. armije Op. br. 124 od 6. V 1945; Knjiga depeša 1. tenkovske brigade, depeša br. 19 od 9. V; Knjiga depeša 4. armije, depeše broj 30—33 i br. 8 od 10. i 22. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/2, 12/2, 5/2 i 7/2, k. 311, 316 i 317.

[990] Knjiga depeša 4. armije, depeša br. 35 od 3. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.

[991] Savezničke jedinice su pokušale da se u toku 7. maja probiju preko Trente za Kranjsku Goru, ali su se zbog velikih naslaga snega na Vršiču vratile u Bovec, da bi se, kasnije, preko prevoja Predil uputile za Trbiž. — Operativni izveštaj 11. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/1, k. 312.

sle toga Jeseniško-bohinjski odred je produžio pokret u pravcu Sv. Lenart — Beljak, gde je stupio u vezu sa savezničkim snagama, a Motorizovani odred je, 9. maja, na kamionima prebacio 3. i 4. bataljon 11. udarne brigade[992] preko Trbiža i Beljaka u Celovec, gde se, takođe, sastao sa saveznicima i jedinicama 4. operativne zone.[993]

Glavnina Motorizovanog odreda se zadržala u Kranjskoj Gori, isturajući obezbeđenje prema Jesenicama. Zbog povlačenja neprijateljskih jedinica iz rejona Ljubljane prema Koruškoj, 10. maja je u rejon Jesenice — Hrušica upućen Motorizovani odred, koji je u tom rejonu, sutradan, razoružao oko 4.600 neprijateljskih vojnika i podoficira i 237 oficira, koji su običnim i oklopnim vozovima stizali iz Ljubljane u Jesenice. I deo Motorizovanog odreda u Celovecu je 12. maja razoružao oko 5.200 nemačkih vojnika i oficira, sa kamionima, koji su se iz istočnog smera povukli u taj rejon.[994]

Sledečih dana se Motorizovani odred prikupio u rejonu Sv. Jakoba (oko 25 kilometara jugoistočno od Beljaka), osim jedne čete 4. bataljona koja je u Celovecu čuvala zaplenjene kamione. Odred je imao zadatak da razoružava eventualne neprijateljske jedinice koje bi dolazile sa pravca Kranja, prikuplja oružje severno i južno od Drave, u zoni svog rasporeda, i evakuiše zaplenjeni materijal. U tome je, neočekivano i nepravedno, nailazio na smetnje od pojedinih anglo-američkih snaga. Svoje zadatke odred je savesno izvršavao sve do 22. maja, kada je po naređenju Štaba 4. armije otpočeo sa evakuacijom iz Koruške i sutradan je u potpunosti završio.

U požrtvovanim dejstvima u prvoj polovini maja 1945. Motorizovani odred je uspešno izvršio sve zadatke koje je pred njega postavio Štab 4. armije.[995]

[962] Sa tim snagama se nalazila i 1. četa 3. tenkovskog bataljona. Međutim, ona je došla do Trbiža, odakle se morala vratiti nazad, jer joj saveznici nisu dozvolili dalji pokret prema Austriji. Sa tom četom se nalazio i komesar Štaba 4. armije pukovnik Boško Šiljegović. — Knjiga depeša 1. tenkovske brigade, depeša br. 19 od 9. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 12/2, k. 316.

[993] Knjige depeša 4. anmije, depeše broj 72, 73, 74 i 75 od 5. V i br. 34 i 30 od 10. i 12. V 1945, i Operativni izveštaji 11. brigade i 26. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, 9/11 i 1/2, k. 316, 315-A i 312.

[994] Operativni izveštaji 26. divizije i 11. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 312.

[995] U tim borbama je poginulo 7 a ranjeno 12 boraca i rukovodilaca odreda, dok je neprijatelj imao 79 mrtvih i 10.701 zarobljenog vojnika i oficira. Između ostalog, odred je zaplenio: 2 tenka, 1 oklopni automobil, 92 topa, 18 minobacača, 134 bazuke i pancerfausta, 15 protivoklopnih pušaka, 48 mitraljeza, 186 puškomitraljeza, 325 automata, 5.400 pušaka, 2.000 ručnih bombi; 1 vagon municije za protivavionske topove i mitraljeze i 20 vagona druge municije; 423 kamiona (od kojih 213 ispravnih), 10 putničkih automobila, 11 lokomotiva, 300 železničkih vagona, 20 oklopnih vagona i velike količine hrane, odeće i druge ratne opreme. — Operativni izveštaji 26. divizije i 11. brigade i Knjiga depeša 4. armije, depeša bez broja i br. 36 od 10. i 12. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2 i 9/11, k. 312 i 315-A; *Oslobodilački pohod na Trst,* str. 330

OSLOBOĐENJE VRHNIKE

(Skica br. 51)

Posle oslobođenja Postojne neprijatelj je 2. maja odstupao u pravcu Rakeka i Planine, ostavljajući zaštitnicu u rejonu Ravberkomande i prihvaćen od dva domobranska bataljona na odseku Nova Vas — Cerknica — Rakek i nemačkog 10. SS policijskog puka levo, preko Ivanjeg Sela — Laza — Grčareveca. Na prostoru jugozapadno od Ljubljanskog barja, Iška — Borovnica — Vrhnika, prikupljali su se manji delovi nemačke 7. SS »Princ Eugen« divizije. Ona je bila predviđena da odmah po završenoj koncentraciji izvrši protivudar pravcem Logatec — Postojna i prihvati nemački 97. armijski korpus, koji će pokušati da se sa Riječkog fronta, preko Ilirske Bistrice, probije u tom pravcu. U rejonu Vrhnike je, takođe, dovršavala prikupljanje i posedanje položaja Operativna grupa SDK, koja je posle razbijanja na prostoru Čabar — Prezid odstupila u taj rejon. Ta grupa je imala zadatak da drži položaje u rejonu Vrhnike dok se nemačke snage ne pripreme za evakuaciju Ljubljane, a zatim da se i ona, u sadejstvu sa domobranima i jedinicama ROA, povuče u Austriju. Severozapadno od Vrhnike, od St. Jošta pa preko Lučne i Trate, nalazile su se domobranske jedinice i snage ROA.[996]

Goneći neprijatelja iz Postojne, 29. udarna divizija je 2. maja 13. brigadom slomila otpor njegove zaštitnice u rejonu Ravberkomande,[997] a zatim je produžila da ga goni prema Rakeku i Uncu. Levo od nje, prema Planini, neprijatelja je gonila 11. brigada, koja je posle nekoliko časova borbi oslobodila Planinu i odbacila neprijatelja prema Grčarevecu.[998]

Sutradan, 3. maja, produžene su borbe. Uz podršku artiljerije, 13. udarna brigada je oslobodila Unec i Ivanje Selo, a domobranske snage su se povukle u rejon Cerknice i Rakeka. U toku noći 3/4. maja 13. brigada je oslobodila i ta mesta i gonila neprijatelja prema

[906] **Operativna grupa SDK nije uspela da se preko Vipavske doline prebaci na desnu obalu Soče, u sastav svoga korpusa, i da se preda Anglo-Amerikancima, već je bila prisiljena da se pod stalnom borbom zajedno sa ncrnačkim, domobranskim i snagama ROA povlači u pravcu Austrije. Dolaskom u rejon Vrhnike ona je, uz saglasnost nemačke komande, razoružala italijanske jedinice, koje su, kako se u zapovesti kaže, »bez naročite borbe napustile Postojnu«. — Depeša komandanta Operativne grupe SDK od 1. V 1945. i odgovor generala Damjanovića i Naređenje od 2. V i Zapovest komandanta Operativne grupe SDK od 4. V 1945, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 35/6, 36/6, 10/6 i 18/6, k. 61.**

[997] **Posle jake i uporne borbe neprijatelj je u Ravberkomandi potpuno uništen. Poginula su 124 neprijateljska vojnika a zaplenjena su 4 mitraljeza, 1 minobacač i 100 pušaka. — Knjiga depeša 29. divizije, depeša br. 27 od 3. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6, k. 1147-1.**

[998] **Operativni dnevnik 29. divizije i Izveštaj 13. brigade, Zapovest i Relacija 11. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/7, 56/2, 40/1 i 8/4, k. 1146-11 i 1150-11.**

Grahovu i Begunju.[999] Za to vreme je na odsek Laze — Jakovica — Grčarevec napadala 11. brigada. Pred njenim frontom se nalazilo oko 800 nemačkih vojnika i 400 domobrana, sa četiri topa i više minobacača i mitraljeza. Pored toga, neprijatelju je u rejon Logateca pristizalo pojačanje iz rejona Ljubljane. Zbog divergentnih dejstava 13. i 11. udarne brigade, front 29. divizije se sve više lepezasto širio prema Cerknici i Logatecu, pa je u međuprostor 13. i 11. brigade uvedena u borbu i 14. udarna brigada 29. divizije. Ona je glavnim snagama usmerena opštim pravcem prema Vrhnici.

Nastupajući prema odseku Logatec — Kalce, 11. brigada je, posle žestoke borbe, u toku noći 3/4. maja slomila otpor neprijatelja koji se branio gotovo iz svake kuće u rejonu Grčareveca[1000] i nastavila da ga goni prema Kalcama. I u rejonu Kalca neprijatelj se uporno branio iz objekta stalne fortifikacije na bivšoj jugoslovensko-italijanskoj granici. Borbe za Kalce nastavile su se i u toku celog dana 4. maja. Tek pred veče, kada je dejstvom 14. brigade pravcem Laze — Logatec i levim obuhvatnim manevrom 11. brigade u pravcu Rovta ugroženo odstupanje neprijatelja, on se u neredu povukao, tako da su 11. i 14. udarna brigada u jednom naletu oslobodile D. i G. Logatec i gonile neprijatelja u pravcu Vrhnike. Za to vreme je jedan bataljon 13. brigade ušao u Grahovo, ne naišavši na neprijatelja, pa se brigada pripremala da glavnim snagama produži nadiranje prema Borovnici, gde da napadne neprijatelja, a jedan bataljon da zadrži u rejonu Cerknice radi obezbeđenja desnog boka i pozadine brigade.[1001]

Pred frontom 29. udarne divizije, neprijateljske snage su se 5. maja pre podne nalazile u sledečem rasporedu: na odsek Preserje — Kamnik — Borovnica povukle su se domobranske i nemačke snage sa linije Grahovo — Cerknica — Rakek; južno i jugozapadno od Vrhnike nalazile su se nemačke snage koje su se povukle sa prostora Laze — Kalce — Logatec, a Operativna grupa SDK na odseku Vrhnika — Horjul.[1002]

[999] u Rakeku i Cerknici 13. brigada je zaplenila: 5 topova, 24 minobacača, 43 mitraljeza, 350 pušaka, 3,5 vagona municije, granata i mina za minobacače, kao i velike količine hrane i druge ratne opreme. — Operacijski dnevnik 29. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/7, k. 1146-11.

[1000] upornost i žestina borbi sa neprijateljem u rejonu Grčareveca vide se i iz obostranih gubitaka- poginulo je 197 neprijateljskih vojnika, među kojima nekoliko nižih oficira i jedan major, a 11. brigada je imala 20 poginulih, među kojima politički komesar 4. bataljona kapetan Risto Mihić i tri komandira voda, a 43 borca su ranjena. Operacijski dnevnik 29. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/7, k. 1146-11.

[1001] Zapovest, naređenje i izveštaj 13. brigade; Zapovest i Relacija 11. brigade i Knjiga depeša 29. divizije, depeša br. 22 od 5. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/3, 4/3, 56/2, 42/1, 8/4 i 1/5, k. 1152-11, 1146-11, 1150-11 i 1147-1.

[1002] Zapovest komandanta Operativne grupe SDK od 4. V 1945, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 180/1, k. 61.

Uz podršku artiljerije, 11. i 14. brigada su 5. maja pre podne produžile sa napadima.[1003] Posle osmočasovne borbe one su odbacile nemačke snage, potpuno oslobodile Verd i Vrhniku i produžile da gone neprijatelja prema Logu.[1001] Nemačke snage su pri povlačenju prošle kroz borbene poretke 3. i 4. puka SDK, gde su napravile takvu paniku i demoralizaciju da se ti pukovi ni najkraće vreme nisu mogli braniti. Obaveštavajući o tome komandanta Operativne grupe SDK, komandanti 3. i 4. puka su izvestili da su prisiljeni na povlačenje ne zbog siline napada 29. divizije, već zbog panike i demoralizacije njihovog ljudstva izazvane povlačenjem nemačkih Snaga 1005

Za to vreme je 13. udarna brigada posle kraće borbe oslobodila Borovnicu i, goneći neprijatelja, ovladala Kamnikom i Preserjem, na južnoj ivici Ljubljanskog barja. Nemačke i domobranske snage su se povukle na liniju Sv. Lovrenc — Plešivica — Brezje; Operativna grupa SDK levo od njih na odsek Brezje — Horjul — Samotorica, odakle su se prema severozapadu nastavljale snage ROA. Operativna grupa SDK je imala zadatak da na svojim položajima zadrži nadiranje 29. divizije sve dok se ne evakuiše Ljubljana i nemačke i domobranske snage i jedinice ROA se ne izvuku prema severu, a zatim će i ona da se odvoji i prebaci u Austriju.[1006]

[1003] Toga dana izjutra su četiri engleska lovca, zbog neobaveštenosti, iz mitraljeza otvorili vatru po koloni jedinica 29. divizije između Kalca i Logateca. Tada je smrtno ranjen komandant 14. brigade kapetan Radovan Šakotić a poginuo je intendant iste brigade potporučnik Danilo Ivković, dok je više boraca ranjeno. — Knjiga depeša 29. divizije, depeša br. 24 od 5. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/5, k. 1147-1.

[1004] U borbama za Logatec i Vrhniku neprijatelj je imao 370 mrtvih a zarobljena su 24 nemačka vojnika. Zaplenjen je jedan top 150 mm, 8 minobacača, 23 mitraljeza, 250 pušaka, veća količina municije i druge opreme. — Knjiga depeša 2fl. divizije, depeše br. 23 i 29 od 5. i 7. V 1945. i Relacija 11. brigade za maj 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/5 i 8/4, k. 1147-1 i 1150-11.

loos Kao odgovor na te depeše komandanata 3. i 4. puka usledio je dopis komandanta Operativne grupe SDK potpukovnika Tatalovića, pun apatije i rezignacije. U njemu se izlaže da su položaji pukova na kojima se sada nalaze privremeni i da će se napustiti čim se organizuje odbrana Ljubljane. Novi položaji Operativne grupe SDK, na visovima severno od reke Šujice od Brezja preko Horjula i Samotorice vezuju se severozapadno od Št. Jošta na položaje ROA, a zatim kaže: »Ako ovo nije moguće našim pukovima izvršiti i time spasiti ceo front pred Ljubljanom a i nas same iz rasula onda neka nam Bog pomogne.

Ja mogu komandovati sa ljudstvom koje je svesno ovog cilja i zadatka a ne sa ljudstvom koje je u panici i ne vidi da time i sebe i druge upropašćuje.

Do Anglo-Amerikanaca je daleko a partizani su svagde. Urednoj vojsci izmicaće, rulju će tući. To treba da znaju starešine i ako mogu da sav svoj upliv upotrebe da se panika spreči.

Ja mogu i hoću da se povlačim sam zajedno sa Nemcima i Slovenskim trupama i to u redu i bez sramote.

Dolazim lično u Horjul da sam proverim situaciju.« — AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 43/6, 22/6 i 27/6, k. 61.

[1000] Zapovest komandanta Operativne grupe SDK od 5. V 1945, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 23/6, k. 61.

OSLOBOĐENJE LJUBLJANE

(Skica br. 52)

Pošto su proterale neprijatelja iz rejona Kočevje — Grčarice — Rakitnica, jedinice 7. korpusa su u toku noći 4/5. maja produžile pokrete sa namerom da 5. maja izjutra okruže i unište neprijatelja u rejonu Ribnice, gde se nalazilo oko 900 njegovih vojnika. U 08.00 časova otpočeo je napad, ali se neprijatelj već posle kraće artiljerijske pripreme brzo povukao u pravcu Velikih Lašča ne sačekavši juriš pešadije. Tako je u 09.15 časova u Ribnicu ušla 10. udarna brigada,[1007] a neprijatelj se povukao na ranije utvrđene položaje Sv. Ana — Zlebič — Sv. Gregor. Međutim, ni na toj liniji nije došlo do značajnijih borbi. Posle patrolnih sukoba 9. udarna brigada je ušla u Sv. Gregor, a neprijatelj se povukao u Velike Lašče. Štab 4. armije je naredio 7. korpusu da energično nastavi gonjenje neprijatelja prema Ljubljani natkriljujući njegove snage.[1008]

Štab 7. korpusa je preduzeo mere da 6. maja napadne neprijatelja u Velikim Laščama, prodre u Grosuplje i time preseče komunikaciju Novo Mesto — Ljubljana. Prema Grosuplju je usmerena 15. udarna divizija, prema Velikim Laščama 18. udarna divizija, a Divizija »Garibaldi Fontanot« se nalazila u korpusnoj rezervi, sa zadatkom da istovremeno obezbeđuje 1. slovenačku artiljerijsku brigadu na vatrenim položajima južno od Velikih Lašča. Ali se neprijatelj u toku noći 5/6. maja povukao i iz Velikih Lašča, u koje su odmah ušle jedinice 18. divizije, a zatim nastavile gonjenje. U toku 6. maja 15. divizija je izbila na liniju Višnja Gora — Grosuplje — Sap, odakle su se neprijateljske zaštitnice, posle kraće borbe, povukle prema Lipoglavu, a 18. divizija, levo od nje, na liniju Šmarje — Pijava Gorica — Studenec-Ig.[1009]

Izbijanjem 7. korpusa na tu liniju, a 29. udarn« divizije na liniju Borovec — Verd — Vrhnika, neprijatelj se povükao na glavni položaj spoljne odbrane Ljubljane na liniji sela: Sostro — Zadvor — Orle — Babina Gorica — Crna Vas — Bevke — Log — Horjul — Vrzdenec.[1010]

1007 Već istog dana su se u Ribnicu prebacili GŠ Slovenije i Štab 7. korpusa, a baza za snabdevanje je razmeštena u Kočevju. — Knjiga depeša 7. korpusa, depeša br. 6 od 5. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/2, k. 316.

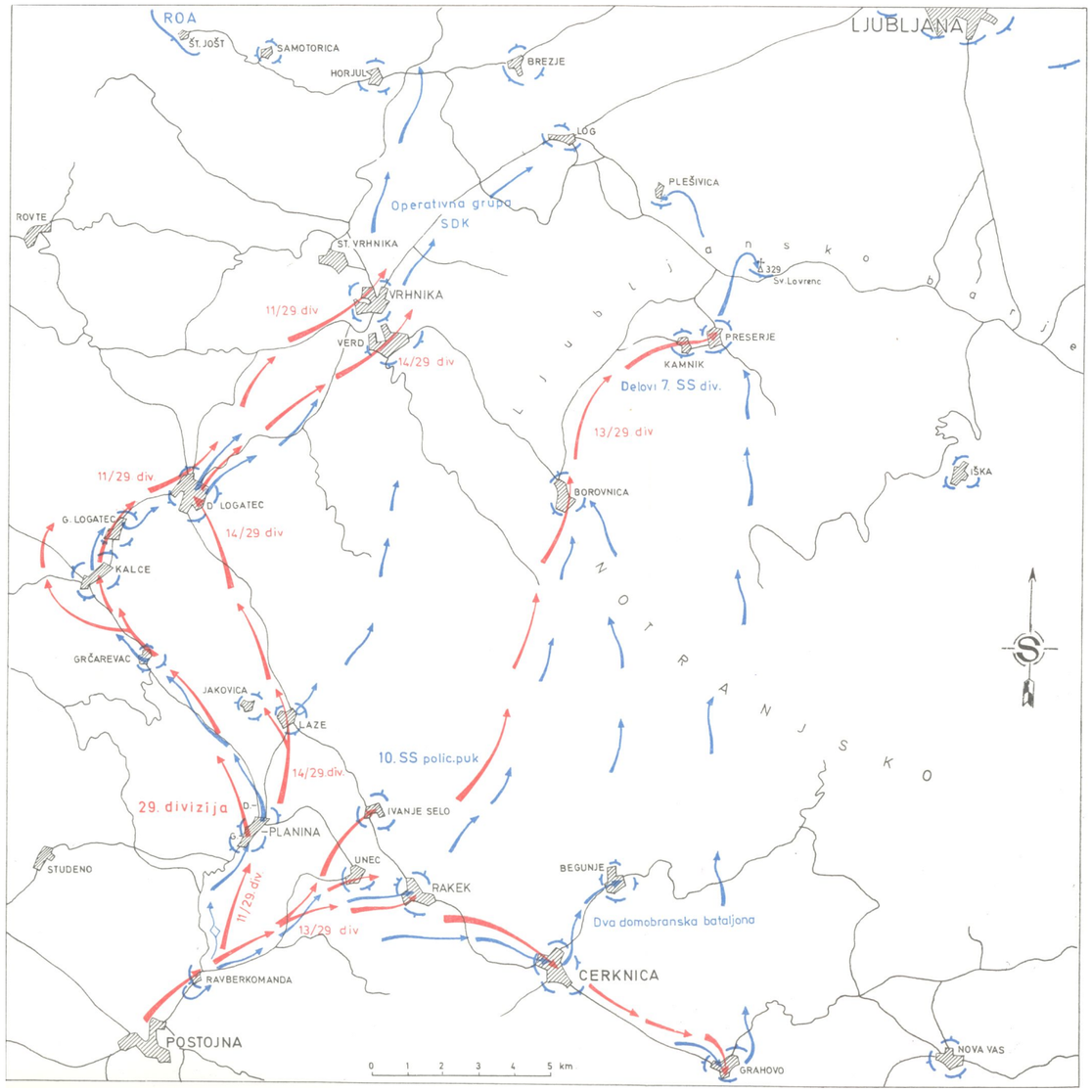
1008 Knjiga depeša 7. korpusa, depeše br. 97 i 99 od 4. V, br. 30, 4 i 93 od 5. V 1945, i Mesečni izveštaj 15. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/2 i 30-2/II, k. 316 i 502.

1009 Knjiga depeša 7. korpusa, depeše br. 6 i 15 od 5. V 1945, i Naređenje Štaba 7. korpusa diviziji »Garibaldi« od 5. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/2 i 14/1, k. 316 i 502; *Zbornik*, XI, 4, str. 672—785.

1010 Prema nepotpunim podacima, u Ljubljani su se nalazile sledeće snage neprijatelja: na odseku Sostro — Orle nemački 17. i 3. bataljon 19. SS policijskog puka; u rejonu Lavrica — Rudnik četiri do pet domobranskih posadnih četa; na odseku Babina Gorica — Crna Vas jedan domobranski pokretni bataljon, i na odseku Bevke — Horjul SS podoficirska škola i neutvrđeni broj domobrana. Te snage su raspolagale sa 20 artiljerijskih oruđa: na ljubljanskoj tvrđavi (Gradu) 4 haubice 105 mm, u rejonu Golovec — Orle 4 topa 75 mm,

Skica Бг. 51

OSLOBOĐENJE VRHNIKE, borbe od 2. do 5. V 1945.

Ma iiniji Borovnica — Vrhnika 29. divizija je posela polazne položaje za napad na Ljubljanu i stupila u vezu sa jedinicama 7. korpusa, koje su preko Ribnice i Velikih Lašča nastupale premä Ljubljani, sa jugoistočne strane. Pošto je 18. udarna divizija 7. korpusa dobila zadatak da delom snaga izbije u rejon Preserje — Borovnica, Štab 29. divizije je 6. maja naredio 13. udarnoj brigadi da se prebaci na pravac Horjul — Brezje, očisti taj prostor od neprijatelja, a zatim nadire prema Št. Vidu i Ljubljani težeći da preseče odstupnicu neprijateljskim snagama iz Ljubljane prema Austriji.[1011]

Šestog maja su borbe nastavljene. Iz rejona Ligojne 11. udarna brigada je napala nemačke snage u Logu. Borbe su vođene ceo dan, ali Log nije oslobođen, pa se brigada zadržala na položajima istočno od sela Drenov Grič. U 20.00 časova je 13. udarna brigada, sa desnog krila divizije, iz rejona Preserje — Kamnik — Borovnica, krenula na levo krilo divizije. U toku noći ona je preko Verda i Vrhnike do 7. maja u 06.00 časova stigla na odsek Horjul — Vrzdenec. Ne znajući da se na visovima severno od tih mesta nalazi Operativna grupa SDK, sa nešto domobrana, brigada je po jedan bataljon uputila u pravcu Podolnice, Korena i Samotorice, tačno prema položajima 2, 4. i 3. puka. Dočekani snažnom vatrom iz automatskog oružja, bataljoni su prihvatili borbu i vodili je sve do 10.00 časova, kada su se, zbog brojne nadmoćnosti neprijatelja sa dominirajućih položaja i otkrivenog zemljišta, po naređenju Štaba 13. brigade morali povući na odsek Kremnik — Mašvar — Žažar, po kome je neprijatelj nastavio da otvara vatru iz minobacača i protivoklopnih topova. U 19.30 časova, posle artiljerijske pripreme, brigada je pokušala da odbaci neprijatelja, ali je naišla na snažan otpor jedinica Operativne grupe SDK, tako da je u toku noći uspela da ga protera samo iz Samotorice i da se zadrži u neposrednom dodiru sa njim.

U toku noći 7/8. maja brigada je dobila zapovest od Štaba 29. udarne divizije po kojoj je trebalo da krene pravcem Dvor — Št. Vid radi presecanja komunikacije Ljubljana — Kranj. Taj zadatak brigada nije mogla da izvrši sve dok se neprijatelj nalazio na odseku Šujica — Koreno — Ulaka — Kožljek. I na odseku Bevke — Drenovi Grič neprijatelj je vešto koristio brisani prostor i snažnu arti-

duž Ižanske ceste 8 topova 75 mm i na Rožniku (tt 428) 4 topa 75 mm. U Ljubljani se nalazilo još oko sto topova koje nemačke jedinice nisu uspele da evakuišu i oni su zaplenjeni. Pored tih snaga, verovatno da su se u Ljubljani nalazile i jedinice iz Dolenjske i Notranjske: delovi 25. i 10. SS policijskog puka, 1. puka ROA, nešto četnika i ostaci rastrojenih domobranskih četa i bataljona. — Celokupnom odbranom Ljubljane rukovodio je pukovnik Zeler (Seeler) — Naređenje komandanta pozadinske prostorije Grupe armija »E« od 1. V 1945, AVII, nemačka arhiva, br. reg. 6/12, k. 2; Situacije 7. V 1945. do 07.00 i do 22.00 časa i Informativni izveštaj 7. korpusa od 8. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 31/5, 32/5 i 33/5, k. 502; M. Stepančič, *n. 61,* VIG 6/1958, str. 25.

[1011] Operacijski izveštaj 29. divizije od 4. VII 1945. i Operacijski dnevnik 29. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1-262/2 i 6/7, k. 312 i 1146-11.

Ijerijsku vatru. U toku 7. maja pružao je ogorčen otpor, tako da jedinice 29. divizije, ni sa tog odseka, nisu mogle da odbace neprijatelja.[1012]

Posle oslobođenja Vrhnike, 29. divizija je 11. i 14. udarnom brigadom produžila da goni nemačke i domobranske snage prema odseku Plešivica — Log — Brezje. Operativna grupa SDK se povukla na položaje severno od reke Šujice, gde je u toku 5/6. maja gotovo bez dodira sa jedinicama 29. divizije posela topografski pogodne položaje. To vreme ona je iskoristila da sredi svoje jedinice i organizuje odbranu.

Štab 29. udarne divizije, pripremajući jedinice za napad na neprijatelja jugozapadno i zapadno od Ljubljane, dobro je uočio značaj pravca koji preko Dvora vodi u rejon St. Vida, pa je na taj pravac usmerio 13. udarnu brigadu. Ali, ni on nije imao podatke da se tim pravcem povukla Operativna grupa SDK, koja se prethodno nalazila na položajima zapadno od Vrhnike. Pošto nije imala podatke o neprijatelju, i 13. brigada je 7. maja izjutra krenula širokim frontom prema Operativnoj grupi SDK, tako da nije mogla da je protera.

Po svemu izgleda da je, zbog neobaveštenosti o stanju koje je vladalo u Operativnoj grupi SDK i njenom rasporedu, propuštena prilika da se ona 5, a možda i 6. maja potpuno razbije i uništi. Panika i demoralizacija su do te mere bile obuhvatile njene pukove da je trebalo učiniti samo još jedan veći napor pa da se ona potpuno raspadne. Prema njoj se mogla orijentisati, bliža, 11. udarna brigada, ili 14. udarna brigada, a sa druge dve brigade nastaviti pritisak prema odseku Brezovica — Log — Brezje. Da se Operativna grupa SDK 5. i 6. maja nalazila pred potpunim rasulom, najbolje se vidi iz njenih dokumenata punih pesimizma i besperspektivnosti.[1013]

Još su bile sveže posledice poraza Operativne grupe SDK jugoistočno od Kočevske Reke i sa prostora Čabar — Prezid. Da bi spre-

[1012] Relacija i izveštaji 11. brigade od 7, 8. i 9. V 1945. i Zapovest i Naređenje 13. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/4, 22/4, 23/4, 24/4, 7/3 i 6/3, k. 1152-11.

[1013] Evo šta se o tome kaže u izveštaju komandanta 4. puka upućenom 6. maja u 16.15 časova komandantu Operativne grupe SDK: »Juče sam bio svedok kad se 3. puk bez potrebe povukao. Danas sam posmatrao kako su, — umalo da nisu bili sprečeni od Bradića i mene — hteli da se povuku vojnici II puka sa Lesnog Brega. Međutim ovaj breg, kao i ceo ovaj položaj može odlično da se brani.

Ne tvrdim da se ovo neće i mojim ljudima desiti ako se zadese kao istaknuti.

Hoću da konstatujem ovo: Nema borbenosti kod našeg ljudstva i partizani su u stanju da sa nekoliko trojki proteraju sva tri puka.

Moj iskreni i otvoreni predlog je: Odvajajte nas što pre od partizana jer ćemo osramotiti lepo i slavno ime srpskih dobrovoljaca...

Ljudi su osetili da uskoro može doći spas (Englezi) i neće ništa da preduzmu što je opasno, niti pak može volja starijeg da se prenosi i sprovede, naročito kada se naređenje odnosi na zalaganje i upornost...« AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 32/1, k. 61.

čio rasulo iz bezizlazne situacije, komandant Operativne grupe SDK je izdavao oštre zapovesti jedinicama i davao prekore starešinama, posebno komandantima pukova. U njima je ukazivao na mogućnost odvajanja od jedinica Jugoslovenske armije i predaju zapadnim saveznicima. Kako »niže starešine popuštaju i postaju samovoljni«, to je komandant grupe zahtevao od komandanata pukova i bataljona da protiv njih »na licu mesta upotrebe oružje«.[1014] U naređenju komandantima pukova dostavljenom »na ličnost« kaže se: »Prema saopštenju komandanata pukova, a i iz razgovora sa nekim nižim starešinama i oficirima pukova, opažam da su starešine, a delom i ljudstvo dospeli u psihozu povlačenja pod svaku cenu i predaje saveznicima gde i kako se nađu. Ovo se opravdava potrebom ujedinjenja sa korpusom, a i bezizglednošću dalje borbe sa Titom.

Ja se sa ovakvim stavom, naročito starešina i oficira, ne mogu složiti. To je skroz defetistički stav iz koga se može da izrodi samo panika koja će nas sve uništiti...

Ja apelujem na komandante pukova da svojim uplivom deluju naročito na niže starešine, a ovi na ljudstvo, da me poverenjem, ne u mene, nego u Onoga za koga svaki dan tvrdimo, a tako malo verujemo, da je s nama, pomognu u nastojanju da nađemo pravi put ne sramoteći ni tradiciju korpusa ni srpsko ime i da prisebni sačekamo pravi čas kad ćemo moći da izvršimo, bez grižnje savesti i bez ugrožavanja najviših interesa za koje se borimo, naše namere sjedinjenja sa korpusom radi delenja iste sudbine ako biti mora.

Svi treba da veruju da ja kao komandant o tome vodim računa i da ću uz pomoć Božju i zagovor našeg neumrlog Učitelja[1015] naći i pravi čas i pravi put kojim moramo ići.«[1016]

Na osnovu takve opšte situacije, komandant Operativne grupe SDK je 6. maja odlučio da se grupa odvoji od jedinica 29. udarne divizije i prebaci na prostor između Kranja i Radovljice. U tom smislu je izdao zapovest i obavestio pretpostavljenu nemačku komandu da će grupa 7. maja u 18.00 časova otpočeti sa izvlačenjem na liniju Topol — Graberšnik — Crni Vrh, gde će zanoćiti, a zatim sledećeg dana produžiti odstupanje. Međutim, zbog napada 13. udarne brigade 7. aprila i u toku noći 7/8. aprila, taj plan se morao odložiti za sledeči dan u isto vreme. I u toku 8. maja se 29. divizija nalazila u napadu. Posle jakih borbi vođenih u toku celoga dana, njene jedinice su ovladale linijom Bevke — Kostanjevica — zapadni deo Loga — k 473 — Brezje — Horjul — Vrzdenec. Na krajnjem levom krilu 29. divizije 13. brigada je zauzela položaj Kožljek, posle čega se Ope-

[1014] **Zapovest komandanta Operativne grupe od 6. V 1945, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 29/1, k. 61.**

mis Misli na Dimitrija Ljotića, vođu i ideologa profašističke organizacije »Zbor«, koji je u automobilu poginuo 24. IV 1945. u blizini Gorice. — AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 33/1 i 49/1, k. 61.

iole AVII> Nedićeva arhiva, br. reg. 3/1, k. 61.

rativna grupa SDK naglo odvojila i počela odstupati,[1017] pa su jedinice brigade prešle u gonjenje na ćelom frontu prema Dvoru i Polhovom Gradecu, u kom pravcu se povlačila Operativna grupa SDK.[1018]

U borbama 7. i 8. maja 13. brigada nije imala onu udarnost kao do tada. Verovatno su to bile posledice stalnih borbi i dugih marševa, tako da su se jedinice nalazile na kraju svojih fizičkih mogućnosti. Moralo se bar malo predahnuti, a to je neprijatelj iskoristio i povukao se.

Za to vreme su jedinice 7. korpusa podilazile Ljubljani. One su 7. maja izjutra posele polazne položaje za napad na jugoistočni deo spoljne odbrane Ljubljane, od sela Sostro do sela Črna Vas. Jedinice 15. udarne divizije posele su: 5. udarna brigada odsek Sv. Lenart — Češnjice; 15. brigada Št. Pavel — Podmolnik, i 4. udarna brigada zapadne padine Molnika. U rejonu Višnje Gore ostavljena je 12. udarna brigada radi uništavanja zaostalih neprijateljskih grupa koje su se povlačile iz Suhe krajine. Levo od 15. divizije nalazila se 18. divizija sa: 10. udarnom brigadom na jugozapadnim padinama Molnika; 8. udarnom brigadom prema Lavrici i Babinoj Gorici i 9. udarnom brigadom na odseku Zalog — Gumnišče — Studenec-Ig. U korpusnoj rezervi na prostoru Višnja Gora — Polica — Grosuplje zadržana je Divizija »Garibaldi Fontanot«.[1019]

Sa tih položaja su jedinice 7. korpusa 7. maja posle podne krenule u napad. Najžešće borbe u toku dana vodile su sa jedinicama na unutrašnjim krilima 15. i 18. udarne divizije, napadajući neprijatelja na odseku Orle — Sela — Lavrica. Četvrta udarna brigada 15. divizije je od 15.30 časova do pada mraka dva puta upadala u selo Orle, ali se pred nadmoćnijim snagama neprijatelja morala povući na polazne položaje. Ni jedinice 18. divizije koje su nastupale u zahvatu komunikacije Škofljica — Lavrica — Ljubljana nisu uspele da odbace neprijatelja. Žestoke borbe vodile su se do pada mraka naročito u rejonu Sela, koje je nekoliko puta zauzimala 10. udarna brigada 18. divizije, ali se i ona, takođe, morala povući na polazne položaje. Neprijateljska artiljerija, a naročito haubice sa ljubljanskog grada, efikasno su podržavale svoje snage. Pod stalnim priti-

1017 Toga dana je četnički pukovnik Ljuba Jovanović obavestio komandanta Operativne grupe SDK da se jedinice Jugoslovenske armije ne nalaze od Kranja do Celoveca, da se ustaše iz Ljubljane povlače pravcem Kranj — Tržič — Ljubelj — Celovec, a zatim kaže: »Sa Đakovićem smo razoružali sve ustaše i uzeli samo vojni materijal. Uzeto je 15 motornih vozila. Preporučujem Vam da odvojite deo snaga za oduzimanje voj. materijala, a naročito motornih vozila, koja će nam omogućiti brži kontakt sa saveznicima. Ovo treba saopštiti i domobranima.« — AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 43/6, k. 61.

1018 Depeša komandanta Operativne grupe SDK od 6. V u 19.00 časova; Zapovest O. br. 284 od 6. V 1945. i Izveštaj Štaba 3. puka SDK O. br. 99 od 19. V 1945, AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 28/6 i 29/6, k. 61; Relacija i Zapovest 11. brigade, Zapovest i Izveštaj 29. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 8/4, 43/1, 20/7, 43/1 i 5/3, k. 1150-11 i 1146-11.

1019 Depeše jedinica 7. korpusa od 7. i 8. V 1945. i Mesečni izveštaj 15. divizije od 13. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 3/6 i 30-2/1, k. 502; *ORNJ*, 2, str. 621.

skom jedinica 7. korpusa, neprijatelj se predveče, štićen od tenkova i artiljerije, počeo izvlačiti na greben Goloveca. To su primetile jedinice 15. i 18. udarne divizije, pa su pojačale aktivnost. Osamnaesta udarna divizija je odbacila neprijatelja iz sela Orle i Babine Gorice, ali je neprijatelj pred zoru 8. maja protivnapadom uspeo da ponovo povrati ta mesta. O žestini tih borbi govore i veoma visoki obostrani gubici. Neprijatelj je imao oko 250 ljudi izbačenih iz stroja, a pored ostalih gubitaka u naoružanju i opremi uništen mu je i jedan tenk, a iz 18. divizije su poginula 24, a ranjeno je 76 boraca i rukovodilaca.[1020]

U toku noći 7/8. maja 18. divizija je proširila svoje desno krilo i na položaje 4. udarne brigade 15. divizije, na zapadnim padinama Molnika. Ta brigada je, zbog gubitaka u toku 7. i 7/8. maja, izvučena iz borbe i upućena u rejon Police, a na južne padine Molnika je stigla 12. udarna brigada, spremna za uvođenje u borbu. U toku 8. maja na frontu 15. divizije vođene su borbe manjeg intenziteta nego prethodnog dana, ali je obostrana artiljerijska vatra i dalje bila aktivna. Na odseku fronta 18. divizije od Orla do Lavrice vodile su se teške borbe. I pored velikih gubitaka neprijatelj se uporno branio. Ipak je 9. udarna brigada uspela da protera neprijatelja iz Lavrica i razbije jednu njegovu kolonu koja se kretala iz Babine Gorice. Na krajnjem levom krilu, na komunikaciji koja od Studenec--Iga vodi preko Ljubljanskog barja za Ljubljanu, vođene su jače patrolne borbe.[1021]

Sve jedinice 7. korpusa pripremale su se da 9. maja pređu u opšti napad na neprijatelja i oslobode Ljubljanu. U tom smislu je Štab korpusa izdao zapovest i odredio zad tim, neprijatelj je u toku noći 8/9. maja, posle žestoke artiljerijske vatre, u 23.00 časa počeo sa užurbanim povlačenjem iz Ljubljane.

Za to vreme je glavnina 29. udarne divizije energično napadala neprijatelja na jugozapadnim prilazima Ljubljani. Na odseku Dragomer — Brezje, u pravcu Dobrava — Dravlje, nastupala je 11. udarna brigada, a desno od nje na pravcu Log — Ljubljana, napadala je 14. udarna brigada. Ona je 8/9. maja slomila žestok otpor neprijatelja, podržanog artiljerijom, u rejonu Loga, a zatim i uzastopne otpore u selima Radna i Vič, tako da je Ljubljana 9. maja do 01.30 čas potpuno oslobođena. U nju su ušle jedinice 7. korpusa i 29. udarne divizije, gde su zaplenile veliki ratni materijal koji nemačke jedinice nisu uspele evakuisati.[1022]

[1020] Knjiga depeša 7. korpusa, depeša br. 62 od 8. V 1945, i Mesečni izveštaj 15. divizije od 13. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/6 i 30-2/1, k 502; *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 672—785.

[1021] Informativni izveštaj 7. korpusa od 9. V 1945. i Knjiga depeša 7. korpusa, depeše br. 62, 20, 26 i 27 od 8. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 34/5 i 6/2, k. 316.

[1022] prema izveštajima 29. divizije samo je ona, u borbama za oslobođenje Ljubljane, nanela neprijatelju sledeće gubitke: 520 poginulih i 700 zarobljenih vojnika, podoficira ii oficira, a zaplenila je 5 tenkova, 120 topova, 110 minobacača, 500 puškomitraljeza, 400 automata, 5.000 pušaka, 25 kamiona, 40 moto-

Posle oslobođenja Ljubljane, Štab 4. armije je 9. maja naredio da 7. korpus u Ljubljani zadrži jednu diviziju kao posadnu jedinicu, a sa ostalim snagama da nastavi gonjenje neprijatelja prema severu, a 29. udarnoj diviziji da izbije na odsek Tržič — Jesenice. U Ljubljani su zadržani Štab 7. korpusa sa prištapskim delovima, 18. udarna divizija i 1. slovenačka artiljerijska brigada. Divizija »Garibaldi Fontanot« je prebačena u rejon Spodnji Kašelj — Zalog, a 15. udarna divizija je upućena na odsek Zalog — Spodnja i Zgornja Zadobrava — Šmartno (na Savi).[1023]

Iz Ljubljane je neprijatelj odstupao prema Austriji, uglavnom, u dva pravca: preko Kranja i Jezerskog vrha prema Železnoj Kapli i preko Tržiča i prevoja Ljubelj za Celovec. Za povlačenje je koristio sva sredstva koja su mu stajala na raspolaganju: železnicu, kamione, putničke automobile, motocikle, konjska kola i peške. Uz put je sve ostavljao, samo je težio da pređe jugoslovensko-austrijsku granicu, videći jedinu šansu da se predajom anglo-američkim snagama spase od odgovornosti za zločine počinjene u Jugoslaviji.

Goneći neprijatelja određenim pravcem, 13. udarna brigada 29. divizije je 9. maja izjutra oslobodila Dvor i Polhov Gradec i uputila slabije snage za neprijateljem koji je u zoru odstupio u pravcu Škofje Loke. U toku dana on je preko Kranja stigao u rejon Sp. i Zg. Besnica — Čepule[1024], odakle je 10. maja rano izjutra produžio odstupanje preko Ljubelja.[1025]

cikla, 30 traktora, 5 natovarenih železničkih kompozicija, velike količine municije i druge ratne opreme. Gubici 29. divizije bili su minimalni. — Knjiga depeša 29. divizije, depeše br. 34 i 35 od 10. V i br. 37 od 11. V 1945; Zapovest Štaba 29. divizije i Relacija 11. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/5, 6/4, 44/1 i 8/4, k. 1147-1, 55 i 1150-11.

1023 Knjiga depeša 7. korpusa, depeše br. 11, 37, 40 i 41 od 9, 10. i 11. V 1945; Mesečni izveštaj 15. divizije od 13. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 612 i 30-2/1, k. 316 i 502; M. Stepančič, *n.čl*, VIG 6/1958, str. 26.

1024 U svojoj zapovesti od 8. maja, komandant Operativne grupe SDK netačno obaveštava o potpunoj i bezuslovnoj kapitulaciji Trećeg Rajha. On kaže: »Nemački Rajh potpisao je kapitulaciju. Nemci smatraju još jedinim protivnikom Tita i Sovjete. Povedeni su pregovori da se sve trupe sa Jugoslovenske teritorije prebace u interesnu sferu angloamerikanaca i to što pre.« — AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 41/6, k. 61.

1025 Interesantan je početak zapovesti komandanta Operativne grupe SDK od 9. V 1945. u kojoj se kaže: »Naša grupa, grupa Dipelhofera i deo slovenačkih domobranaca odstupa sa komorom preko Ljubelja za Ferlah.

Odstupanje počelo je danas u 12 časova. Situacija je na jednom jedinom drumu otežana i time što neobično veliki broj stanovništva ide u zbeg.

***Nisam nameran da u otstupanju dolazimo pred saveznike neposredno sa Nemcima«* (Podvukao U. K.).**

Kao da se zajednička četvorogodišnja saradnja sa nemačkim okupatorom i drugim kvislinzima i borba protiv NOP-a, što je u stvari i borba protiv saveznika i čitave antihitlerovske koalicije, može jednostavno izbrisati ako »neposredno sa Nemcima« ne dođe pred saveznike. Ipak, opšta politička situacija pred kraj drugog svetskog rata i posle njegovog završetka učinili su da zapadni saveznici ne zauzmu adekvatan odnos prema nekim kvislinzima iz Jugoslavije, koji su pobegli u njihovu okupacionu zonu, a među njima su se nalazili i ratni zločinci, tako da su mnogi izbegli da pred narodnim sudom odgovaraju za svoje postupke. — AVII, Nedićeva arhiva, br. reg. 46/6, k. 61.

U međuvremenu su 14. i 11. udarna brigada 29. divizije rano izjutra gonile neprijatelja prema Medvodama i iste oslobodile. Neprijatelj se povukao u pravcu Kranja, pošto je porušio most preko reke Sore. Jedinice 13. udarne brigade su 9. maja posle podne krenule u rejon St. Vid — Vižmarje — Stanežiče, gde su stigle istoga dana oko 17.30 časova.

Neprijatelja koji se izvukao u pravcu Kamnika gonile su jedinice 15. divizije 7. korpusa, a u pravcu Kranja gonjen je od jedinica 29. udarne divizije.

U toku 10. maja u sastav 29. udarne divizije vratila se njena 10. udarna brigada, koja se razmestila u rejonu Ljubljane. Nastavljajući gonjenje neprijatelja prema Tržiču i Jesenicama, 29. divizija je toga dana oslobodila Kranj i Skofju Loku sa neoštećenim fabrikama i fabričkim postrojenjima.[1026]

Sutradan, 11. maja rano izjutra, 13. udarna brigada je upućena iz Kranja u pravcu Bleda, a 14. udarna brigada prema Tržiču. Na železničkoj stanici Otoče 13. brigada je stigla oko 1.500 nemačkih vojnika koji su pokušavali da se železničkim transportom prebace u Austriju. Upućen im je poziv da se predaju i polože oružje, ali oni nisu pristali, pa je posle isteka određenog roka otpočela borba koja je trajala od 12.00 do 17.00 časova. U toj borbi je zarobljeno oko 1.000 nemačkih vojnika, dok ih je oko 300 poginulo. Zaplenjeno je više topova i velike količine ostalog oružja i drugog ratnog materijala. Na prilazima Tržiču, u rejonima Zganja Vas, Kovor i Brezje 14. brigada je naišla na žestok otpor neprijatelja koji je težio da se preko prevoja Ljubelj povuče u Austriju i tako izbegne zarobljavanje od jedinica Jugoslovenske armije. U borbama od 16.00 do 20.00 časova neprijatelj je razbijen, a zatim je oslobođen Tržič i neprijatelj gonjen prema Ljubelju. Tu je poginulo oko 170 nemačkih vojnika, domobrana i četnika, zarobljeno je 314 nemačkih vojnika, a zaplenjen ja sav materijal sa velikim brojem motornih vozila. To su bile poslednje organizovane borbe neprijatelja protiv jedinica 29. udarne divizije.[1027] Manji delovi nemačkih vojnika, domobrana i četnika uspeli su da se preko Jezerskog vrha i Ljubelja izvuku u Korušku, gde su ih razoružavale i zarobljavale jedinice 4. operativne zone i Motorizovanog odreda

[1020] **Knjiga depeša 29. divizije, depeše br. 36 i 38 od 11. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/5, k. 1147.**

[1027] **Za vreme operacija u sastavu 4. armije 29. udarna divizija je neprijatelju nanela sledeče gubitke: poginulo je preko 3.000 a zarobljeno 5.709 neprijateljskih vojnika, podoficira i oficira; zaplenjeno je: 5 tenkova (neispravnih), 150 topova (od čega veći deo neispravnih), 73 protivavionska topa, 155 minobacača, 77 mitraljeza, 628 puškomitraljeza, 8.630 pušaka, velike količine municije, 20 pontonskih čamaca, 85 kamiona, 17 automobila, 68 motocikla, 16 železničkih kompozicija natovarenih hranom, odećom i drugim ratnim materijalom. Gubici 29. divizije bili su srazmerno mali: 196 poginulih, 488 ranjenih i 10 nestalih boraca i rukovodilaca. — Operativni izveštaj Štaba 29. divizije od 4. VI 1945. i Istorijat 29. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2 i 2/7, k. 312 i 1146-11.**

4. armije. Sledečih nekoliko dana jedinice 7. korpusa i 29. divizije su čistile teren od preostalih neprijateljskih vojnika, koji su se skrivali po šumama, hvatajući ih pojedinačno ili u manjim grupama.[1028] Time su operacije jugoslovenske 4. armije u toku drugog svetskog rata bile završene.

Jedinice 7. korpusa i 29. udarne divizije su sa velikim požrtvovanjem i uspešno izvršile sve zadatke koje je pred njih postavio Štab 4. armije. Osnovni zadatak, obezbeđenje desnog boka 4. armije, oni su uspešno izvršili, a nadiranjem prema severozapadu odigrali su vidnu ulogu u oslobađanju jednog dela Slovenije, nanevši neprijatelju velike gubitke.

[1028] **Idućih dana su jedinice 15. divizije razoružavale nemačke vojnike i četnike koji su od Celja stizali u rejon Kamnika. Samo ih se 12. maja u Kamniku oko 5.000 predalo 15. brigadi, a uskoro se u sabirnom zarobljeničkom logoru u selu Cerklju prikupilo još 12.000 do 14.000, pa su svi zatim prebačeni u centralni sabirni zarobljenički logor u St. Vidu, kod Ljubljane. Manje grupice nemačkih vojnika i četnika koje se nisu odmah predale, još su neko vreme lutale po južnim padinama Kamniških planina sve dok ih nisu pohvatale jedinice 15. divizije. — Mesečni izveštaj 15. divizije od 13. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 30-2/1, k. 502.**

Jedinice 29. divizije u Sloveniji, maj 1945.

Jedinice 9. korpusa na Trnovskom gozdu, april 1945.

Iz borbi za oslobođenje Slovenačkog primorja, kraj aprila 1945.

Manifestacije u oslobođenoj Ljubljani, maj 1945.

Uništena nemačka motorizacija na pruzi Jesenice — Trst, maj 1945.

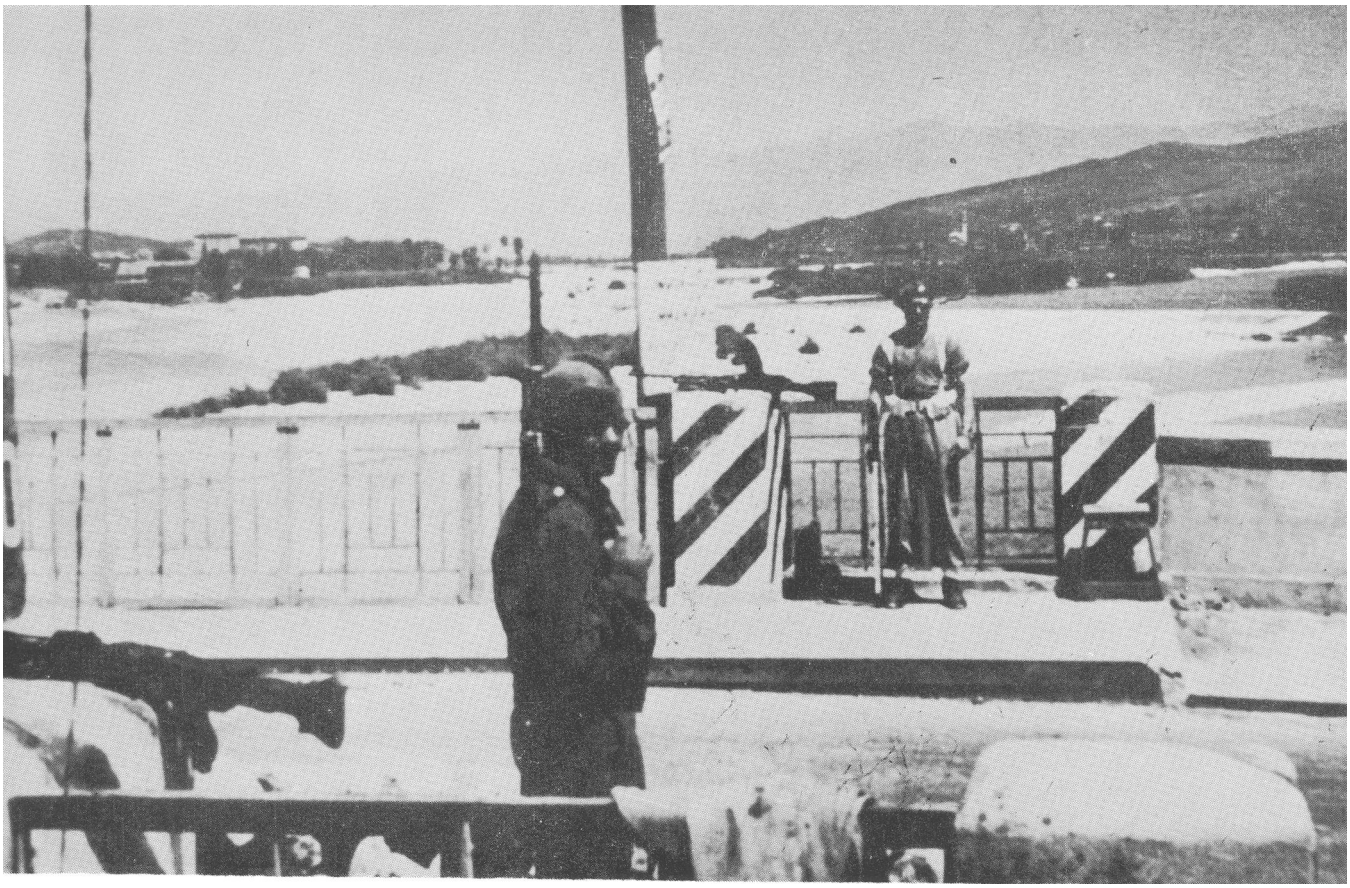
Jeseniško-bohinjski odred u Koruškoj, maj 1945.

I parolama se izražavalo raspoloženje naroda u Koruškoj, maj 1945.

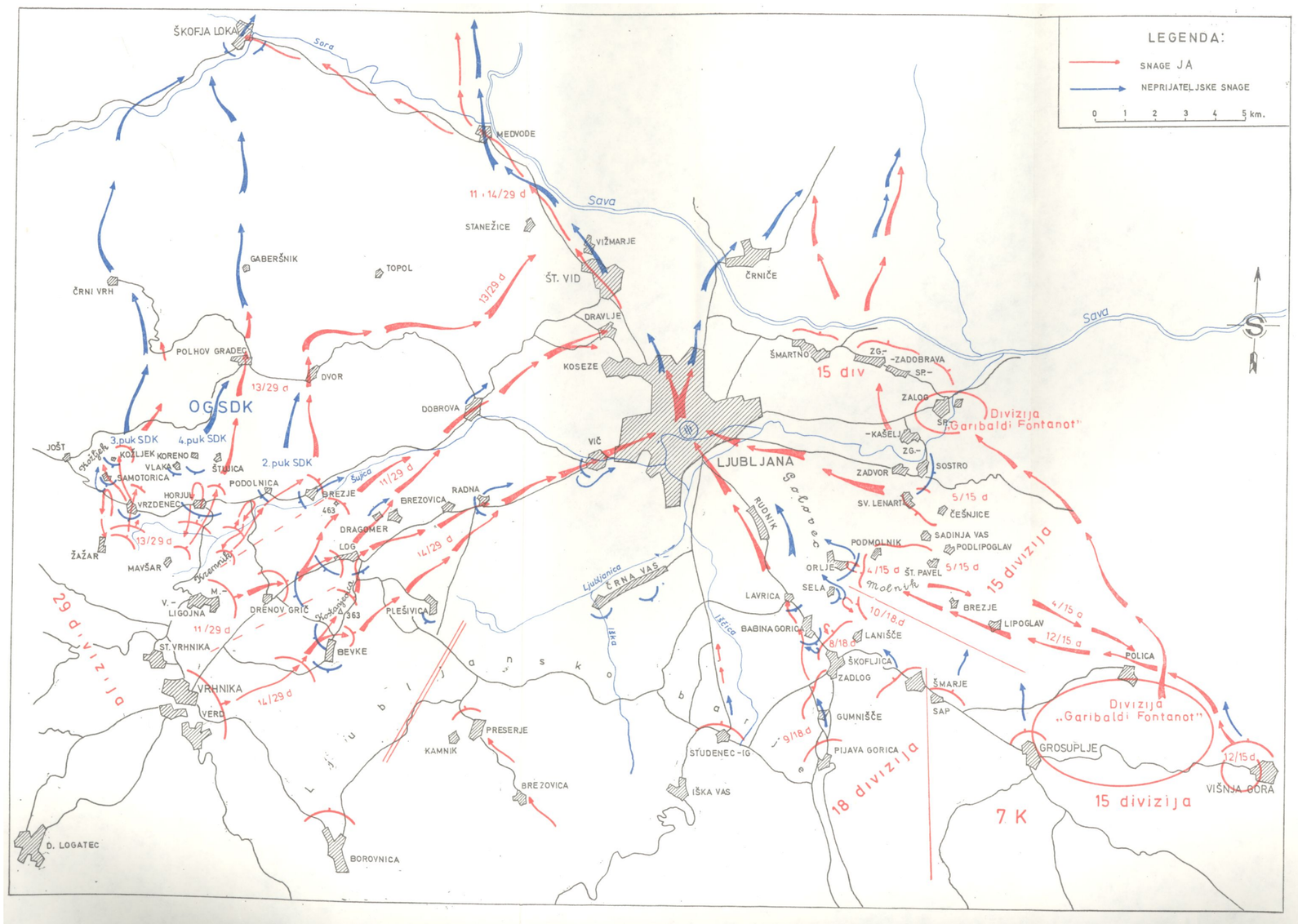
Motorizovani odred 4. armije na putu za Koruško, maj 1945.

Jugoslovenski i britanski stražari na Soči, maj 1945.

Skica Бг. 52

OSLOBOĐENJE LJUBLJANE, borbe od 6. do 9. V 1945.

OPŠTI ZAKLJUČAK

Ofanziva 4. armije koja je počela 20. marta završena je sredinom maja 1945. godine. U toj ofanzivi jedinice 4. armije su nizom uzastopnih operacija oslobodile Liku, Gorski kotar, Hrvatsko primorje i sva ostrva severnog Jadrana, Istru, Slovenačko primorje, Trst i znatan deo ostale Slovenije, dospevši čak do Celovca. Time su u potpunosti izvršile strategijski zadatak koji je pred njih postavio vrhovni komandant Jugoslovenske armije maršal Jugoslavije Josip Broz Tito.

Kako su jedinice 4. armije dejstvovale na posebnom operativno-strategijskom pravcu, bez neposredne čvršće veze sa ostalim jugoslovenskim armijama, to je Štab 4. armije bio prilično samostalan u planiranju i izvršavanju zadataka koje je dobijao neposredno od Vrhovnog komandanta JA ili koje je postavljao Generalštab JA. Ofanziva 4. armije je originalni izraz naše ratne veštine, potpuno samostalna, izvedena u najsloženijim vojno-političkim uslovima i najdelikatnijim diplomatskim okolnostima. Ona je bila rezultat sopstvenog razmatranja i planiranja. Zbog izvanrednih dejstava 4. armije, svih njenih rodova i službi, kao i načina ratovanja koji je bio na stepenu ratovanja drugog svetskog rata, nemački štabovi su tvrdili da se u jedinicama 4. armije nalaze savezničke trupe i instruktori. Ponekad su tim tvrdnjama hteli da opravdaju svoje neuspehe. Međutim, 4. armija u svojim redovima nije imala ni jednog stranog instruktora.[1029]

Zbog posebnih političkih interesa Anglo-Amerikanaca u pogledu Istre, Trsta i Slovenačkog primorja i njihove težnje da pre jedinica 4. armije izbiju u te oblasti, i operacije 4. armije su se odvijale sa ciljem da pre savezničkih snaga iz severne Italije izbiju u dolinu Soče, tj. tamo gde se nalaze etničke granice naroda Jugoslavije. Ti političko-strategijski interesi znatno su uticali na mnoge odluke štabova i napore trupa. Tome su se morali podrediti i mnogi operativni zahtevi, a neki, inače veoma važni, kao obezbeđenje bokova i pozadine, privremeno su bili zapostavljeni. Tu »trku« prema Trstu i dolini Soče su dobile jedinice 4. armije.

1029 Povodom jedne cirkularne depeše Generalštaba JA u kojoj se ukazuje na pravilan odnos prema instruktorima oficirima Crvene armije Štab 4. armije je odgovorio da se u 4. armiji ne nalazi ni jedan instruktor Crvene armije. — Knjiga depeša Generalštaba JA, depeše br. 52—56 i 33 od 17. i 19. IV 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.

Operativna dubina zadatka 4. armije, prosečno oko 300 km, odgovarala je, prema merilima drugog svetskog rata, prosečnom zadatku strategijske operacije grupe armija. Taj zadatak je otežan činjenicom što su se operacije odvijale na brdsko-planinskom zemljištu, sa ograničenim brojem komunikacija i sa neprijateljskim snagama raspoređenim po celoj dubini armijskog zadatka.

U izvršavanju svog zadatka Štab 4. armije je računao i imao punu podršku stanovništva, društveno-političkih organizacija i vojnopozadinskih organa, što se povoljno odražavalo na tok i tempo cele ofanzive.

Odnos snaga je u celini bio nepovoljan za jedinice 4. armije. Ona je na početku operacija imala oko 70.000 boraca, a sredinom maja oko 95.000 boraca, dok su snage 15. brdskog armijskog korpusa i 97. armijskog korpusa, sa potčinjenim jedinicama, iznosile oko 133.000 vojnika. Prema tome, 4. armija je imala pred sobom brojčano nadmoćnijeg neprijatelja, raspoređenog po celoj dubini armijske napadne zone, na fortifikacijski jakim položajima duž planinskih masiva, delimično pripremljenim za odsudnu odbranu. To je zahtevalo da se neprijatelj tuče ne frontalnim napadima i potiskivanjem na sledeče položaje, već bočnim i obilaznim manevrima, napadima iz pozadine, okruženjem i uništenjem po delovima.

Prema početnom operacijskom planu, 4. armija je trebalo da do 15. maja, tj. za 57 dana izbije u dolinu Soče. Planirani tempo operacija je bio 5 km na dan, što je odgovaralo prošeku napada na takvom zemljištu u toku drugog svetskog rata. Međutim, 4. armija je to izvela za 43 dana, tj. do 1. maja 1945, kada je izbila u Trst i u dolinu Soče. Time je prosečan tempo napada povećan na 7 km na dan, a ako se uzme da je ofanziva 4. armije završena sa kapitulacijom 97. armijskog korpusa, tj. 7. maja, onda je ofanziva 4. armije trajala 49 dana, pa je prema tome zadatak izvršen za 8 dana ranije, a tempo napada je iznosio 6 km na dan.

Tako zamašni uspesi, u relativno kratkom vremenu, mogli su se postići pre svega visokim moralnim, borbenim i stručnim kvalitetima trupe i celokupnog komandnog sastava 4. armije i jedinica koje su joj sadejstvovale.

Borački i komandni kadar 4. armije, koji je raspolagao takvim kvalitetima, bezgranično odan svome Vrhovnom komandantu i duboko uveren u pravednost ciljeva svoje borbe, svim snagama su se trudili da tačno i što bolje izvrše sve zadatke koje je pred njih postavio operacijski plan 4. armije, a čiji je idejni tvorac bio maršal Jugoslavije Josip Broz Tito. Samopožrtvovano i energično sprovodeći u delo sve Titove zamisli i naređenja oni su u potpunosti izvršili svoj zadatak za što su dobili najdragocenija priznanja — pohvale svoga vrhovnog komandanta.[1030]

[1030] **Pohvale Vrhovnog komandanta JA od 22. i 30. IV, 1. i 3. V 1945. — Zbornik, II, 1, str. 632—635.**

Duboko prožeti slobodoumljem, patriotizmom i težnjom da nesebično pomognu svojoj braći u oslobađanju krajeva koji su želeli da, zajedno sa ostalim narodima i narodnostima, žive u granicama slobodne i ravnopravne Jugoslavije, oni nisu gledali na žrtve, koje nisu bile male, i koje su polagane na pragu već izvojevane slobode, ni na napore, podnoseći to sa neviđenim elanom i ponosom. Politički svesni, hrabri i izdržljivi borci 4. armije, oduševljeno dočekivani od naroda krajeva kroz koje su prolazili, a posebno od stanovnika Istre, Trsta i Slovenačkog primorja, davali su sve od sebe, nadmašujući sve važeće norme za pokret i izdržljivost jedinica. Znali su da borbe kod Bihaća, Gospića, na Lubanu, kod Klane ili na bilo kojem drugom mestu vode za oslobođenje Istre, Trsta i Slovenačkog primorja, za pravedne granice Jugoslavije na reci Soči, za svoju slobodu od Triglava do Devđelije, za ostvarenje Titovih reči: »Tuđe nećemo — svoje ne damo!«

Sedmi deo

DIPLOMATSKA BORBA ZA PRIZNAVANJE GRANICA JUGOSLAVIJE

TEŠKOĆE OKO USPOSTAVLJANJA DEMARKACIONE LINIJE

Na osnovu sporazuma Tito — Šubašić, u Beogradu je 7. marta 1945. formirana Privremena vlada Demokratske Federativne Jugoslavije, koju su do kraja marta priznale sve tri velike sile antihitlerovske koalicije i uputile u Beograd svoje ambasadore.

U radu na međunarodnom i unutrašnjem učvršćenju položaja DFJ i na daljoj međunarodnoj afirmaciji NOP-a Privremena vlada DFJ je preduzela niz mera. Svakako da je jedna od vrlo važnih mera bila zaključenje Ugovora o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i posleratnoj saradnji između Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika i Jugoslavije 11. aprila 1945. u Moskvi.[1031]

Zapadne sile su svojom politikom težile da očuvaju interese buržoazije u mnogim evropskim zemljama, koje su, oslobođene od nemačke okupacije ili svojih nenarodnih režima, bile spremne da krenu putem socijalističke izgradnje, pa i u Jugoslaviji.[1032] Zbog toga je taj sporazum naišao ne samo na političko negodovanje već i na ekonomski pritisak od strane vlade Velike Britanje.[1033]

Za vreme posete Sovjetskom Savezu maršal Tito je u izjavi moskovskom listu »Krasnaja zvezda« 15. aprila rekao da će biti uslišena želja stanovništva Istre i Trsta da budu priključeni novoj Jugoslaviji, a 18. aprila je izjavio dopisniku »Njujork tajmsa« da svi znaju da Jugoslavija traži za sebe Istru, Trst, Goricu i deo austrijske Koruške nastanjen slovenačkim življem.[1034]

1031 g Petranović, n.d., str. 104; *Bnemunsi nojiuTiiKa* CoaercKoz Cowsa, TOM III, CTp. 174—181.

[1032] B. Petranović, *n.d.*, str. 104/105.

1033 Ambasador Velike Britanije u Beogradu Ralf Stivenson (Ralph Stevenson) je odmah intervenisao kod jugoslovenske vlade, interesujući se da li to znači da Jugoslavija napušta ranije savezničke veze sa Velikom Britanijom i kreće putem jednostrane političke orijentacije na Sovjetski Savez. U ime vlade Velike Britanije Stivenson je zahtevao da Privremena vlada DFJ plati za robu koju je organizacija AML isporučila Jugoslaviji kao pomoć iz vojnih izvora za civilne potrebe. I kralj Petar je negativno reagovao na taj sporazum uputivši 17. aprila pismo Vinstonu čerčilu. — B. Petranović, *n.d.*, str. 105; Pismo kralja Petra II Vinstonu Cerčilu, PRO, F.O. 371/48217.

[1034] *ORNJ*, 2, str. 682 i *Hronologija*, str. 1092.

Izajave maršala Tita, koje je u toku rata davao povodom resavänja naših zapadnih granica, nepovoljno su primljene od zvaničnih predstavnika zapadnih saveznika, ali se o njima javno nisu izjašnjavali. Oni su se nadali da će pre jedinica Jugoslovenske armije stići u Trst i Istru, a zatim će to pitanje rešiti onako kako to njima bude odgovaralo.

Međutim, energičnim i uspešnim dejstvima jedinice 4. armije su uspele da oslobode Istru, Trst i Slovenačko primorje pre dolaska zapadnih saveznika. U takvoj situaciji Anglo-Amerikanci nisu više mogli reflektirati na uspostavljanje vojne uprave na čitavoj teritoriji Istre i Slovenačkog primorja koja se posle prvog svetskog rata nalazila u sastavu Kraljevine Italije. Oni su nastojali da pod vidom zaštite komunikacijskih pravaca od Trsta i Pule prema Austriji, potrebnih za snabdevanje svojih trupa, zadrže što veći deo jugoslovenske etničke teritorije. Tako se stvorila kriza oko Trsta i severozapadnih granica, poznata kao tršćansko pitanje, a to je bilo bitno pitanje teritorijalnog integriteta Demokratske Federativne Jugoslavije, zbog čega su se zaoštrili odnosi sa zapadnim saveznicima i susgdnom Italijom.

Bilo je neshvatljivo zbog čega se Jugoslovenskoj armiji nije priznavalo pravo da se zadrži na svojoj etničkoj teritoriji koju je sama sopstvenim snagama oslobodila. Sa formalnog gledišta, ona je kao savezn̈ička armija imala ista prava da zadrži teritoriju koju je okupirala, i koju su već ranije saveznici priznali za njeno operativno područje. Kada se zna činjenica da je ta teritorija vlastita, nacionalna, zemlja jugoslovenskih naroda, onda je to i nepravedno. Pored toga, Jugoslavija je od početka isticala da će ona to svoje pravo tražiti da se konačno reši na mirovnoj konferenciji. Ona nikoga nije želela »da stavi pred svršen čin«. Prema tome, njen stav se nije razlikovao od stava ostalih saveznika na položaj tih teritorija koje su oni okupirali. Zbog toga se nije moglo osporavati Jugoslovenskoj armiji pravo da organizuje vojnu upravu sve dok se pitanje razgraničenja između Italije i Jugoslavije konačno ne reši.[1035]

I pored protesta i zahteva Štaba 4. armije, Generalštaba JA i maršala Tita da se savezničke snage zadrže na reci Soči, kao graničnoj liniji operativne zone Jugoslovenske armije, iako će Trst biti centar za snabdevanje savezničkih snaga prema Austriji, anglo-američke snage su ušle u Slovenačko primorje i Trst.[1036] One su dobile zadatak da što brže mogu steknu »fizičku kontrolu nad što većom teritorijom pre nego što stignu jugoslovenske jedinice ... «[1037]

U Vrhovnoj komandi savezničkih snaga na Sredozemlju je 3. maja, između ostalog, razmatrana situacija u Julijskoj krajini i depeša maršala Tita od 2. maja, kao odgovor na poruku feldmaršala

[1035] ***Istra i Slovensko primorje,*** **str. 581—582.**

[1036] **Depeše britanskog ambasadora iz Beograda br. 572 i 569 od 2. V i br. 583 i 585 od 3. V 1945, PRO, F.O. 371/48812.**

[1037] **Depeša britanskih načelnika generalštabova od 2. V 1945, AVII, PRO, F.O. 371/48812.**

Aleksandera od 30. aprila. Feldmaršal Aleksander je smatrao da je » ... najbolji kurs tiho se probijati napred, izbegavajući otvorene sukobe sa Jugoslovenima i zauzeti ona područja Julijske krajine koja su od vojne važnosti. .. « stalno pojačavajući snage. On nije smatrao da je odgovor maršala Tita nepovoljan i da neće biti nikakvih problema oko zauzimanja Trsta i područja komunikacija, sa čime se maršal Tito složio u razgovorima kod Bolsenskog jezera avgusta 1944. i u Beogradu februara 1945. godine, »mada do nekih poteškoća može doći oko uspostavljanja Savezničke vojne uprave«. Feldmaršal Aleksander je naglasio da bi »svaka sugestija o okupaciji čitave Istre[1038] izazvala sasvim drugu reakciju«. Sa time se složio i ministar Harold Makmilan, koji je rekao da se situacija od ranijih pregovora sasvim izmenila i da »svaki predlog da se okupira čitava Julijska krajina nije više izvodljiv«, jer britanska i američka vlada nemaju nameru da otpočnu rat sa Jugoslavijom da bi stekle kontrolu nad tim područjem. I on je smatrao da »je sada važno brzo zauzeti što više tog područja do kojeg se može doći, ***bez većih sukoba sa jugoslovenskim snagama«*** (podvukao U. K.). Na konferenciji je zauzet stav da feldmaršal Aleksander uputi poruku maršalu Titu ali »da bi bilo najbolje ***izbegavati spominjanje Savezničke vojne uprave, iako će se ova uspostaviti*** u područjima koja zauzmemo,« a prihvaćen je predlog admirala Kaningema da se kaže ***»da ćemo tamo uspostaviti neophodnu organizaciju*** za omogućavanje otvaranja luke i obnavljanja saobraćajnica« (podvukao U. K.).[1039]

Ambasador Velike Britanije u Beogradu Ralf Stivenson je 3. maja uveče, u 18.32 časova, uputio Ministarstvu spoljnih poslova Velike Britanije depešu maršala Tita, koja glasi:

»Ovog trenutka sam primio i obaveštenje od moje Četvrte armije koja kaže da su tenkovske i pešadijske jedinice savezničke vojske koje su pod vašom komandom, bez nekog ranijeg nagoveštaja, ušle u Trst, Goricu i Tržič, gradove koje je oslobodila junosiovenska vojska. Pošto ja ne znam šta se htelo sa ovim, želeo bih da mi date vaše hitno objašnjenje o toj stvari.«[10i0]

Istog dana maršal Tito je uputio depešu i načelniku Generalštaba JA: »Saopštite komandi tamošnjih savezničkih trupa u moje ime da najstrože protestujem i da zahtjevam da se povuku na liniju koja je određena, tj. preko Soče. Zauzmite sve strateške položaje u navedenim gradovima: Trst, Gorica i Monfalkone. Ne dopuštajte im nikakvog miješanja u naše vojno-pozadinske i civilne vlasti. Priku-

1038 u svojoj strogo poverijivoj i ličnoj poruci feldmaršalu Aleksanderu 1. V 1945. Cerčil je rekao: »Smatram da je važno da mi i Amerikanci dobijemo kontrolu nad Rijekom, Trstom, Pulom i Istarskim poluostrvom i da vaše komunikacije prema Austriji treba da budu obezbeđene«. — *Zbornik,* XI, knj. 4, str. 965.

1039 ***Zbornik,* XI, knj. 4, str. 993—997.**

1040 -pa depeša je ponovljena: maršalu Aleksanderu, ambasadama u Vašingtonu, Moskvi i Rimu i delegaciji Velike Britanije u San Frančišku. — PRO, F.O. 371/48812 i Knjiga depeša Generalštaba JA, depeša br. 8 od 2. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.

pite i koncentrišite u tim mjestima sve raspoložive snage. Mjesta zadržite pod svaku cijenu u svojim rukama. Čuvajte se provokacija, ali budite nepokolebljivi. U slučaju njihove vojničke agresije protiv vas dajte odmah vojnički otpor. Čekajte dalje naređenje.«[1041]

Na osnovu već pomenute konferencije u Vrhovnoj komandi savezničkih snaga na Sredozemlju, feldmaršal Aleksander je 3. maja kasno uveče uputio ličnu poruku maršalu Titu[1042] u kojoj mu se zahvaljuje na poruci od 2. maja i upućuje čestitke na izvanrednoj ulozi koju su odigrale jedinice Jugoslovenske armije. Zatim navodi netačan podatak da se 2. maja u Trstu nemački garnizon, jačine oko 7.000 ljudi, predao generalu Frajbergu.

Govoreći o poslednjim događajima, feldmaršal Aleksander kaže da su oni doveli do izvesnog preklapanja zona dejstava 4. armije i njegovih snaga, ali da on u tome ne vidi nikakav razlog da bi to trebalo da stvori ozbiljne poteškoće, jer ima poverenje u saradnju maršala Tita i u razumnost njihovih potčinjenih komandanata i jedinica. Njegov interes za Julijsku krajinu ostaje isto onakakv kako se dogovorio u Beogradu sa maršalom Titom i kako je izneo u tačkama 1. i 2. u svojoj poruci upućenoj 30. aprila maršalu Titu,[1043] a zatim dodaje:

»U Trstu i na drugim mestima u zoni komunikacija ***uvešću potrebnu organizaciju*** (podvukao U. K.) da bih osigurao da se moje komunikacije odmah osposobe za dejstva i da efikasno funkcionišu, kako bi se borba mogla preneti što pre u Austriju, protiv ostataka neprijateljskih snaga.« Za komandanta američkih i britanskih trupa u tom području određen je komandant 13. armijskog korpusa general-potpukovnik ser Džon Harding (Sir John Harding) i moli da dotični jugoslovenski komandant u tom području stupi u vezu sa generalom Hardingom.[1044]

Kada je dobio depešu maršala Tita od 3. maja, feldmaršal Aleksander mu je 4. maja u 13.00 časova uputio sledeću poruku:

»1. Primio sam Vašu poruku od 3. maja. Začuđen sam zbog Vašeg očiglednog propusta u poštovanju sporazuma koji smo postigli u Beogradu.

2. Prema tom sporazumu, pošto su luka Trst i železničke komunikacije i putevi od Trsta za Austriju preko Gorice i Trbiža neophodni za moje dalje napredovanje u Austriju, potrebno je da imam

[1041] Knjiga depeša Generalštaba JA, depeša br. 21 od 3. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.

[1042] Ta poruka se mimoišla sa već citiranom depešom maršala Tita od 3. maja u kojoj je tražio objašnjenje o razlogu ulaska savezničkih snaga u Trst, Goricu i Tržič. — Izveštaj feldmaršala Aleksandera Kombinovanom štabu načelnika generalštabova i britanskim načelnicima generalštabova, PRO, W.O. 204/5912.

[1043] U tim tačkama je istakao nameru da obezbedi luku Trst i komunikacije od Trsta preko Gorice i Trbiža prema Austriji, a takođe bi koristio luku Pulu i sidrišta na istarskoj obali između Pule i Trsta, kao i komunikacije između te dve luke. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 961—962.

***[1044] Zbornik*, XI, knj. 4, str. 1005—1007.**

potpunu kontrolu na tim područjima. Vi ste još ponudili, i ja sam prihvatio, da sve Vaše snage u tim područjima budu stavljene pod moju komandu.

3. Da bih omogućio da isterate neprijatelja iz Vaše zemlje, snabdevao sam Vas, i to još činim, velikim količinama municije, sanitetskog materijal i hrane. Pored toga, pružio sam Vam i podršku jakih vazduhoplovnih i mornaričkih snaga. Tako sam potpuno održao svoje obećanje i još uvek verujem da ćete i Vi održati svoje.

4. Do sada, međutim, Vi ste preduzeli jednostranu akciju naredivši Vašim trupama da zauzmu teritoriju na zapadu sve do reke Soče.

5. Predlažem, pošto ovo pitanje zahteva brzo rešenje, da pošaljete Vašeg načelnika štaba u Bari, gde imate misiju, da se sastane sa mojim načelnikom štaba general-potpukovnikom Morganom. Siguran sam da bi oni rešili taj sukob gledišta na zadovoljavajući način.

6. Naredio sam mojim trupama da zadrže svoje postojeće položaje u područjima Trsta, Tržiča i Gorice.«[1045]

Na tu poruku feldmaršala Aleksandera maršal Tito je 5. maja odgovorio sledeće:

»1. Iznenađen sam zbog Vaše spremnosti da posumnjate u pogledu poštovanja s moje strane dogovora koji smo postigli u Beogradu. Još više sam iznenađen zbog činjenice što nisam čvrsto vezan samo svojim vojnim dužnostima i kao vrhovni komandant nego i dužnostima kao predsednik vlade koji mora, pre svega, voditi računa o interesima svoje zemlje. Cak sam još više iznenađen, jer sam u svojoj poruci od 2. maja podvukao da se držim reči koju sam dao u Beogradu o tome, da možete koristiti luke Trst i Pulu, kao i komunikacije koje vode prema Austriji radi snabdevanja Vaših trupa.

2. Situacija se kasnije izmenila iz sledećih razloga:

(A) Moje trupe su vrlo brzo napredovale u pravcu Rijeka — Postojna, a Vaš desant u Trst koji sam očekivao nije izvršen.

(B) Zbog primirja koje ste sklopili na italijanskom frontu sa nemačkim snagama, moje trupe su zapale u tešku situaciju, jer su Nemci počeli da pojačavaju svoje trupe na našem frontu. Zato sam odlučio i naredio mojim jedinicama da jednim smelim manevrom zauzmu komunikacije koje vode prema Rijeci od Postojne i Trsta i da napadnu u isto vreme grad Trst. Ova operacija je imala veliki uspeh. Kada je kapitulirala nemačka armija u Italiji, ja sam naredio da se što pre zauzme grad Tržič i drže položaji na Soči da bi se pružila zaštita operacijama u samom Trstu i sprečilo da Nemci dovedu pojačanja sa italijanskog fronta.

3. U isto vreme, kapitulacija nemačkih snaga u Italiji, tirolskoj Koruškoj i Štajerskoj izmenila je situaciju jer Vi sada nećete morati da vodite teške vojne operacije, već samo da okupirate ove teritorije. Ova činjenica nije bila predviđena u toku naših razgovora u Beogradu.

[1045] **PRO, W.O. 204/5912.**

4. Zauzimanje pomenutih teritorija od strane naših jedinica nije, kao što znate, čisto vojnog karaktera, već i političkog. Jugoslavija je veoma mnogo zainteresovana za tu teritoriju ne samo kao pobednik na strani saveznika u ratu protiv Italije, već i zato što su ove teritorije bile nepravedno anektirane od strane Italije kao rezultat ranijeg mirovnog ugovora. Smatram da je učinjena velika nepravda našoj napaćenoj zemlji kad se priznaju samo njene dužnosti a ne i njena prava kao savezničkog naroda u ratu.

5. Vrlo je nezgodno što su pre ovoga našeg nesporazuma počele diskusije o ovoj teritoriji u italijanskoj i savezničkoj štampi, a naročito posle zauzimanja Trsta od strane naših trupa. Sire se najneverovatnije glasine i vređa naša armija koja je prolila tako mnogo krvi za zajedničku stvar saveznika.

6. Moram napomenuti jedan incident koji se desio u Gorici gde su Vaši tenkovi štitili italijanske fašističke demonstrante koji su drsko vređali Jugoslovene i sprečavali naše vojne vlasti da intervenišu.[1040]

7. Još jednom Vam izražavam svoju zahvalnost što ste ispunili svoje obećanje i dali potreban ratni materijal našoj armiji kako bi mogla izvršiti svoje zadatke koji su od zajedničke koristi i nama i našim saveznicima.

8. Mislim da ćemo se lako složiti o načinu za izglađivanje ovih nesporazuma i spreman sam da odmah pošaljem svog predstavnika u Bari, ali bi bilo bolje kada bi Vaš načelnik štaba mogao da ode u Trst gde se trenutno nalazi moj načelnik štaba.

9. Mojim jedinicama je naređeno da drže čitavu osvojenu teritoriju i da ne ometaju ni na koji način Vaše trupe na putu prema Austriji duž linija komunikacija predviđenih sporazumom. Luka Trst Vam se, takođe, stavlja na raspolaganje.«[1047]

Feldmaršal Aleksander se zahvalio na toj depeši Vrhovnog komandanta JA i predložio da, zbog bržeg i povoljnijeg rešenja, njegov načelnik štaba general Morgan dođe u Beograd na razgovore sa maršalom Titom o celoj toj stvari. Tako su 8. maja u Beogradu otpočeli dvodnevni razgovori Tito — Morgan.[1018]

14b Neke savezničke jedinice su se od prvog susreta sa kolaboracionistima odnosile prema njima blagonaklono. Tako su, pored već pomenute zaštite fašističkih demonstranata u Gorici, savezničke jedinice, sa udaljenosti od jednog puškometa, mirno posmatrale borbu jedinica Jugoslovenske armije protiv četnika u jačini jedne divizije zapadno od Soče, sa kojima se nalazio i vojvoda Jevđević. Trećeg maja je grupa novozelandskih oficira posetila četnički štab zapadno od Gorice, gde su četnici snimili taj susret »kao istorijski dokumenat 0 bratimljenju između kolaboracionista — četnika i savezničke vojske«, kaže se u izveštaju potpukovnika Klarka od 4. V 1945. Poljske emigrantske jedinice *iz* sastava 2. poljskog korpusa, pod komandom generala Vladimira Andersa, u sastavu 8. britanske armije, kidale su petokrake zvezde civilima sa grudi 1 pravile nasilja a pijani vojnici su vršili pljačke i pokušavali silovanja. — PRO, W.O. 204/5912; Knjiga depeša Generalštaba JA, depeše br. 50 i 51 od 4. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 5/2, k. 316.

1047 ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 1024—1027.**

1048 ***Zbornik*, XI, knj. 4, str. 1024—1027; Zapisnik sa sastanka 8. i 9. V 1945, PRO, F.O. 371/48818.**

Sastanak Tito — Morgan

Feldmaršal Aleksander je nameravao da njegov načelnik štaba general Morgan u Beogradu zaključi jedan čisto vojni sporazum, da se: luka Trst, železničke i drumske komunikacije preko Gorice za Austriju nalaze pod njegovom kontrolom, a sve snage, kako 15. grupe armija tako i jugoslovenske, posle sporazumno određenog roka, koje se budu nalazile zapadno od linije označene na karti (koja bi obuhvatala luku Trst, prostor potreban za skladišta i drumske i železničke komunikacije od Trsta preko Gorice prema Beljaku), da se stave pod njegovu komandu; tim područjem će upravljati saveznička vojna uprava feldmaršala Aleksandera, koja će u potpunosti koristiti svaku jugoslovensku civilnu vlast, koja se tamo uspostavi i deluje zadovoljavajuće; jugoslovenske regularne snage bi trebalo postepeno povlačiti iz područja pod komandom feldmaršala Aleksandera, a partizani da predaju svoje oružje i da se rasformiraju.[1019]

Obaveštavajući predsednika vlade Vinstona Čerčila o svojim namerama, feldmaršal Aleksander vrlo jasno stavlja do znanja da je to sporazum »čisto vojne prirode i da.. . u njega ne ulaze politička pitanja«. On naglašava da se maršalu Titu obraća kao vrhovnom komandantu, a ne kao predsedniku vlade. »Situacija je, bez sumnje, škakljiva ali smatram da neće doći do pucnjave ako mi ne ispalimo prvi metak. Ali veoma je važno da se čvrsto držimo moga zahteva za potpunu kontrolu luke Trst i mojih saobraćajnica prema Austriji. ***Lično mislim da Tito nema punu podršku Moskve*** (podvukao U. K.) i smatram da će na kraju prihvatiti moje predloge. Naše snage u Julijskoj krajini obuhvataju 13. korpus sa 2. novozelandskom divizijom, 56. britanskom i 91. američkom divizijom. Vojnopomorske snage će se uputiti u Trst čim se obavi raščišćavanje mina. Naredio sam značajnu vazdušnu aktivnost iznad oblasti pod našom okupacijom.«[1030]

Ta depeša feldmaršala Aleksandera je i odgovor na depešu Vinstona Čerčila od 4. maja u kojoj traži da ga Aleksander obavesti šta preduzima »za prikupljanje snaga protiv tog moskovskog pipka što ga predstavlja Tito«[1031] i drugu depešu, od 6. maja, u kojoj Čerčil traži da Aleksander vrši demonstracije silom. U njoj se kaže:

»Dopada mi se celokupna Vaša prepiska sa Titom. Veoma sam zadovoljan što ste na vreme stigli u Trst, Goricu i Monfalkone da stavite nogu u vrata. Uz podršku Rusije, Tito će energično navaljivati, ali ja ne verujem da će se usuditi da Vas napadne na Vašim sadašnjim položajima. Ako ne možete da postignete neki zadovoljavajući sporazum sa Titom, o tome pitanju će imati vlade da raspravljaju.

[1049] ***Zbornik,*** **XI, knj. 4, str. 1024—1027.**
[«so] ***Zbornik,*** **XI, knj. 4, str. 1038—1039.**
[1051] **Strogo lično i strogo poverijivo od predsednika vlade feldmaršalu Aleksanderu, PRO, W.O. 214/42.**

Ne dolazi u obzir da Vi sklapate sa njim bilo kakav sporazum 0 prisajedinjenju Istre ili bilo kojeg dela predratne Italije njegovoj 'novoj Jugoslaviji'. O sudbini tog dela sveta rešavaće se za mirovnim stolom, i Vi svakako treba da mu to stavite do znanja.

Da bi izbegli da navedemo Tita ili njegove komandante u bilo kakvo iskušenje, bilo bi pametno imati znatne snage u toj oblasti, nadmoćne u modernom naoružanju i vršiti česte demonstracije vazduhoplovnim snagama, po mogućnosti ne ometajući svoje napredovanje prema Beču, koje, siguran sam, forsirate svom brzinom.

Pretpostavljam da ste očistili prilaze Trstu, tako da uskoro možete tu imati nešto jakih pomorskih snaga. Snaga je bezbednost i mir ... «[1052]

Na prvom sastanku između maršala Tita i general-potpukovnika Morgana, održanom 8. maja u Beogradu, general Morgan je u ime feldmaršala Aleksandera uručio maršalu Titu Nacrt sporazuma (Prilog br. 15) koji sadrži slične predloge feldmaršala Aleksandera u pogledu sklapanja vojnog aranžmana u Julijskoj krajini.[1053]

Sastanak je trajao jedan čas i trideset minuta. Pošto je proučio uslove, maršal Tito je odmah izjavio da se ne može postići razumevanje na tako predloženoj bazi. Pošto se rat završio, postoje i politički, a ne samo vojni problemi. Jugosloveni imaju pravo na one krajeve svoje zemlje koji su se ranije nalazili pod italijanskom vlašću, a koje su oni u ovom ratu oslobodili. Te teritorije su bile jugoslovenske i maršal Tito je uveren da će one na mirovnoj konferenciji 1 pripasti Jugoslaviji, jer joj i etnički i geografski pripadaju. On ne može da prihvati predlog feldmaršala Aleksandera da povuče svoje trupe. Slaže se da saveznici koriste luku Trst i navedene komunikacije i da je potrebno formirati jednu zajedničku vojnu komandu.

General-potpukovnik Morgan je izjavio da on ne može da raspravlja o tim stvarima u političkom pogledu ali iz iskustva zna da, sa vojnog stanovišta, jedan komandant dok ne postigne punu komandu na jednom području ne može efikasno operisati.[1054]

Maršal Tito je objasnio da bi u toj komandi trebalo da budu vojne starešine zajedničkih snaga, istog ranga, od kojih bi svaki komandovao svojim trupama. Civilnu vlast bi vršili narodnooslobodilački odbori koji su ranije formirani, a koji i sada funkcionišu. U stvarima koje zadiru u vojne interese zajednička vojna komanda bi bila nadređena civilnim vlastima. Savezničke trupe na tom području imale bi eksteritorijalna prava pod upravom svojih starešina. Italijanska lira bila bi, za sada, novac u opticaju.

General Morgan je izjavio da su predloži maršala Tita sasvim izvan njegovih ovlašćenja i da će o tome obavestiti feldmaršala Aleksandera, a on, gotovo sigurno, američku i britansku vladu.

1052 v Cerčil, *n.d.*, str. 496 i 497; PRO, W.O. 214/41 i 214/42.
1053 Nacrt sporazuma, AVII, PRO, F.O. 371/48818.
1054 Zapisnik sa sastanka Tito — Morgan održanog 8. V 1945, u 17.00 časova, PRO, F.O. 371/48818.

Po dobijanju obaveštenja o tom sastanku, feldmaršal Aleksander je uputio depešu generalu Morganu da neće odstupiti od uslova koji su uručeni maršalu Titu, izuzev manjih izmena u predloženoj granici f dopuštanja maršalu Titu, ukoliko on insistira, da zadrži neke regularne jugoslovenske jedinice zapadno od granice, ali se one moraju staviti pod komandu feldmaršala Aleksandera, naglasivši da je bolje ako što manje tih snaga ostane zapadno od predložene granice. Feldmaršal Aleksander je zahtevao da jugoslovenska uprava, koja je već uspostavljena i efikasno radi na tom području, bude pod njegovom savezničkom vojnom upravom, a da se neće složiti sa zajedničkom vojnom komandom kako je predložio maršal Tito.[1055]

Na drugom sastanku održanom 9. maja, maršal Tito je predložio da saveznička vojska ima punu slobodu da koristi Trst kao bazu, uključujući obalske uređaje i železnice koje smatra neophodnim. Radna snaga i administrativni službenici bi im bili obezbeđeni po potrebi. Jedan savezнички mornarički oficir, potčinjen komandantu savezničkih snaga na Sredozemlju, upravljao bi lukom Trst, a u radu bi mu pomagao lučki komitet u kome bi bili i jugoslovenski predstavnici. Savezničke snage bi neograničeno koristile luku u Puli i sidrišta između Pule i Trsta. Saveznici bi, takođe, slobodno koristili sve aerodrome u Trstu i duž komunikacijskih linija, ali bi se ti aerodromi nalazili pod zajedničkom kontrolom. Međutim, o glavnom pitanju, upravi nad spornim područjem, nije postignuta saglasnost, pa je feldmaršal Aleksander naredio generalu Morganu da se 10. maja pre podne vrati u Kazertu. Obaveštavajući o tome maršala Tita, general Morgan je dodao da mu stoji na raspolaganju ukoliko maršal Tito želi da ga vidi pre njegovog odlaska.[1056] Tako je došlo do trećeg, završnog sastanka 9. maja u 23.00 časa, ali ni na njemu nije postignut sporazum.[1057]

Po završetku razgovora, general Morgan je izvestio feldmaršala Aleksandera da maršal Tito neće popustiti po pitanju suvereniteta na tom području, da maršal Tito smatra svoj plan praktičnim i da će dati sve od sebe da on funkcioniše. Pošto se vojni razgovori neće više voditi, tu stvar sada treba da preuzmu savezničke vlade. Ukoliko savezničke vlade nameravaju da odbace te predloge maršala Tita i da sprovedu svoju nameru, moraju biti spremne za upotrebu sile, sa svim posledicama.

Feldmaršal Aleksander je 10. maja uputio depešu maršalu Titu, obaveštavajući ga da o celoj stvari mora izvestiti britansku i američku vladu. U međuvremenu, namerava da koristi luku Trst za održavanje svojih snaga u severoistočnoj Italiji i Austriji, nadajući se da će maršal Tito preduzeti potrebne mere da ne dođe do nekih neželjenih incidenata.

[1055] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 1041—1044.

[1056] Izveštaj Stivensona br. 636 od 9. maja; Zapisnik sa drugog sastanka Tito — Morgan, održanog 9. V 1945. u 11.00 časova, PRO, F.O. 371/48812 i **371/48818; *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 1048—1049.**

[1057] Zapisnik sa trećeg sastanka Tito — Morgan, PRO, F.O. 371/48818.

Obaveštavajući o svemu tome savezнички Kombinovani štab načelnika generalštabova i britanske načelnike generalštabova, feldmaršal Aleksander ih je izvestio i o rasporedu svojih snaga na području Gorica — Trst.[1058]

U Vrhovnoj komandi savezničkih snaga na Sredozemlju 10. maja je održana politička konferencija, na kojoj je ocenjena situacija u Julijskoj krajini posle razgovora Tito — Morgan.

Vrhovni komandant savezničkih snaga na Sredozemlju feldmaršal Aleksander je izjavio da jugoslovenski predloži o dvojnoj komandi nisu vojnički prihvatljivi. Po njegovom mišljenju, sada postoje samo dva načina za rešenje toga pitanja — ili silom isterati jedinice Jugoslovenske armije, ili prihvatiti diplomatski poraz.

Sa vojne tačke gledišta, jedan takav diplomatski poraz ne bi bio ozbiljan jer bi mogli koristiti Veneciju za snabdevanje svojih trupa u Austriji, bar za izvesno vreme. Feldmaršal Aleksander je hteo da ukaže i na mogućnost snabdevanja sa zapada, preko područja vrhovnog komandanta savezničkih snaga u Evropi.

Razmatrajući mogućnost upotrebe sile protiv DF Jugoslavije, on je naglasio da prema postojećoj politici vlada, od svih divizija na italijanskom području, verovatno bi se mogle koristiti samo britanske divizije, ali te snage bi bile nedovoljne. Pored toga, bilo bi neophodno da se razmotri uticaj takvih neprijateljstava na moral trupa koje očekuju da se vrate kućama. One imaju velike simpatije prema Jugoslovenima, koji im služe za ugled kao saveznici koji se bore za oslobođenje od nemačkih okupatora.

U očekivanju daljih direktiva, feldmaršal Aleksander je nameravao da koristi Trst, bez nekog službenog sporazuma sa Jugoslovenima, kao što su to i do sada činili. Pored toga, trebalo je osposobiti i luku Veneciju da bi se, u slučaju potrebe, mogla koristiti. Svoje snage Anglo-Amerikanci bi i dalje zadržali na prostoru Trst — Gorica, kao i do sada. Dok se bude sprovodila tako privremena mera, saveznici neće zauzeti ceo Trst, već samo luku i neophodne instalacije, a savezничка vojna uprava se neće uspostaviti na tom području, jer bi to izazvalo neprijateljstva.

Američki politički savetnik Aleksander Kerk (Alexander Kirk) istakao je da su argumenti koje ističe maršal Tito sasvim slični onima koje je zastupao Japan pre invazije u Mandžuriju i Musolini u Abisiniju.[1059] On je smatrao da se ovde više radi o principu, nego

[10.8] U širem rejonu Tržiča nalazili su se: Štab 13. korpusa, 56. britanska divizija (bez jednog bataljona) i 43. indijska pešadijska motorizovana brigada; u Gorici 91. divizija SAD (bez jednog bataljona), i u Trstu i severozapadnije 2 novozelandska divizija, i po jedan bataljon 56. i 91. divizije. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 1067—1069.

[10.9] Nešto kasnije će sličnu, uvredljivu, izjavu napisati predsednik SAD Hari Truman i uputiti je Vinstonu Cerčilu a feldmaršal Aleksander će, takođe, sličnu izjavu dati dopisniku Rojtera. Na to će protestovati maršal Tito a Staljin će uputiti pismo Cerčilu. — V. Cerčil, *n.d.*, str. 497, 502 i 503.

0 teritoriji, za koji se bore britanski i američki narod, principu da se sukobi rešavaju na legalan način, a ne jednostranom akcijom.

Interesantno je mišljenje američkog generala Džozefa Maknernija, zamenika vrhovnog komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju. On nije verovao da će javno mnjenje Sjedinjenih Američkih Država da podrži neprijateljstva protiv Jugoslovena, jer bi to značilo »podržavanje Italijana, naših neprijatelja, u pogledu teritorije koju su oni zauzeli posle prošlog rata, a protiv Jugoslovena koji su naši saveznici«. On smatra da bi plebiscit na tom području bez sumnje bio povoljan za Slovence. Zbog toga on »gaji izvesne simpatije prema maršalu Titu, koji dugo vodi jedan dugi teški rat i koji SŠ3a traži pravo da zauzme neke delove neprijateljske teritorije koju su osvojile njegove snage, na isti način kao što Francuzi traže da sudeluju u okupaciji Austrije i Nemačke. Prema tome, Jugosloveni mogu reći da je to samo pitanje izbora da li tu teritoriju treba da zauzme jedan ili drugi saveznik«.

Na žalost, mora se konstatovati da je realno i ispravno gledište, ne samo ovog puta, generala Maknernija ostajalo bez podrške ostalih članova konferencije.

Harold Makmilan je primetio da je zadatak te konferencije da savetom pomogne feldmaršalu Aleksanderu, a ne da donosi političke odluke što je nadležnost njihovih vlada. On smatra da je maršal Tito odbio razumne vojne predloge i da su američki i britanski ambasadori u Beogradu predložili svojim vladama da se maršalu Titu uputi ultimatum. Za donošenje odluke, vladama je potrebno da imaju potpune podatke o tome šta bi upotreba sile obuhvatala. Prema tome, dužnost je vrhovnog komandanta na Sredozemlju da im pruži te informacije, a vlade će potrebne političke savete dobiti drugim kanalima.

Zamenik komandanta vazduhoplovstva na Sredozemlju maršal vazduhoplovstva Gaj Gerod (Gay Garrod) smatrao je da se ne treba plašiti ideje o upotrebi sile protiv Jugoslovena, jer »je maršal Tito sam sebe doveo u položaj da bude prvi posleratni zločinac koga treba staviti pod kontrolu policije. Upotreba sile, i znatnog broja vazduhoplovnih snaga kojima se raspolaže, predstavljala bi, prema tome, jednu policijsku akciju«.

Na tako nepromišljenu diskusiju koja je predlagala da se izvrši najveći zločin tek nekoliko časova posle završenog drugog svetskog rata u Evropi, protiv naroda koji je podneo najteže žrtve, reagovao je opet prvi general Maknerni. Smireno je napomenuo da je maršal Tito naš saveznik i da je činjenica »da dve savezničke vlade žele učiniti jednu stvar, a jedna druga saveznička vlada je za nešto drugo«.

I Harold Makmilan je izjavio da sve dok se britanska, američka 1 sovjetska vlada ne slože o tome, pitanje policijske uprave se ne postavlja. Pored toga, tu se radi o saglasnosti drugih vlada, osim američke i britanske, a pre svega Južne Afrike i Novog Zelanda, jer se mogu angažovati i njihove trupe.

Feldmaršal Aleksander je zaključio da se nastavi sa iskrcavanjem materijalnih sredstava u luci Trsta, da se otvori i razvije luka Venecija, a da savezničke snage zadrže svoj sadašnji raspored u Julijskoj krajini i da ne pokušavaju da uspostave savezničku vojnu upravu istočno od Soče.[1060]

Pošto sa vojnim pregovorima Anglo-Amerikanci nisu postigli željeni sporazum, njihove vlade su odbacile pravedne jugoslovenske zahteve i u toku maja i početkom juna vršile su sistematski vojni i politički pritisak na DF Jugoslaviju. Sva tri vida vojske savezničkih snaga su u tom području vršila pripreme za slučaj agresije na Jugoslaviju. Od kopnenih snaga feldmaršalu Aleksanderu su bile na raspolaganju sve jedinice 15. grupe armija, zatim 8. i 10. indijska divizija, dve brigade padobranaca i sredstva za amfibijski desant za dve brigade. Pored toga, sve raspoložive pomorske i vazduhoplovne snage na tom području podržavale bi operacije.[1061]

Zbog zaoštrene situacije u Julijskoj krajini, feldmaršal Aleksander je izdao naređenje[1062] da se izrade planovi za hapšenje i internirane svih Jugoslovena sa područja koje su oni držali. Uhapšeno ljudstvo trebalo je uputiti u 3. oblast, koja je imala da formira zarobljenički logor koji će se koristiti samo za Jugoslovene. Za hapšenje Jugoslovena bile su predviđene dve padobranske brigade. U naređenju je saopšteno da će se posebnim uputstvima regulisati pojedinosti o postupku prema Jugoslovenima u Italiji koji su simpatizeri Tita i u vezi sa jugoslovenskim trgovačkim i ratnim brodovima.

Glavni inicijator tih pritisaka na Jugoslaviju svakako da je bio Vinston Čerčil. On je upućivao poruke predsedniku SAD Hari Trumanu, koji nije bio voljan da uvuče svoje jedinice u jedan novi rat na Balkanu. Najzad, kada je 12. maja dobio depešu od predsednika Trumana da se slaže da zajednički, koordinirano, pošalju poruke preko svojih ambasada u Beograd i da o njihovim planovima obaveste maršala Staljina, u skladu sa sporazumom u Jalti,[1063] Čerčil je istog dana obavestio feldmaršala Aleksandera da, izgleda, može da računa sa svih osmanaest divizija koje su bile u pitanju. Međutim, Hari Truman je 14. maja rekao da je bolje da sačekaju rezultate svojih poruka, koje su uputili u Beograd, nego da odluče koje će trupe angažovati ako budu napadnuti. Truman je izjavio da mu je nemoguće da SAD uplete »u jedan novi rat, sem ako Tito ne napadne«. Dva dana kasnije Hari Truman je izjavio »da nije u stanju niti je voljan da uplete svoju zemlju u rat sa Jugoslovenima, sem ako nas oni ne

[1060] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 1052—1059.

[1061] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 1078—1080.

[1062] Na dokumentu se ne nalazi datum, ali je verovatno upućen sredinom maja. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 1083—1084.

[1063] v Cerčil je 13. V 1945. uputio depešu br. 48 Trumanu u kojoj kaže da se nije pozivao na deklaraciju iz Jalte, O slobodnoj Evropi, jer sumnja da se i takvi slučajevi mogu uključiti u nju, a sovjetska vlada može tvrditi da prema toj deklaraciji saveznici ne mogu preduzeti tu akciju, jer se prethodno nisu konsultovali s njima. — Depeša br. 4851 od 14. V 1945, PRO, F.O. 371/48815.

napadnu«, a u tom slučaju bi saveznici opravdano mogli koristiti onoliko trupa koliko bi im bilo dovoljno da spreče agresiju.[1064]

Iako sa jugoslovenske strane nije bila u izgledu nikakva agresija, i to se uvek isticalo, Cerčil je želeo da zaoštravanjem situacije i demonstracijom sile izvrši pritisak na Jugoslaviju i njeno rukovodstvo. On je 10. maja uputio ličnu, strogo poverljivu i privatnu depešu feldmaršalu Aleksanderu. To je, u stvari, poruka koju je hteo da uputi maršalu Titu, ali je pitao i feldmaršala Aleksandera da li bi mu ona bila od koristi i da li ima neke dopune.

Zbog svoje karakterističnosti, u stvari pretnje, zaslužuje da se citira:

»1. Primio sam veliki broj telegrama od feldmaršala Aleksandera. Ja se svakako i iskreno nadam da nećete preduzeti nikakvu akciju koja će dovesti vaše trupe u oružani sukob sa našim. Feldmaršal je dobio uputstva da koncentriše veliki broj svojih trupa svih rodova na britanskom frontu naspram vaših ljudi u Julijskoj krajini. Siguran sam da će za vas biti velika greška ako na njega napadnete. Pod takvim uslovima on već ima puno pravo da uzvrati.

2. Ne vidim nikakav razlog zašto ova procena snage treba da se vrši, kada se sva pitanja uprave na ovom području ostavljaju za mirovnu konferenciju i mogu se tamo resiti mirnije pošto svi zahtevi budu uzeti u razmatranje. Pošto sam vam ja pružio svu podršku na raspolaganje u danima vaše slabosti i nevolje, svakako se nadam da nećete pokušati da ubrzate odluku velikih sila na mirovnoj konferenciji oštrim lokalnim napadom za koji smo mi ništa manje spremni kako u ljudstvu tako i u oružju.«[1065]

Iz dokumenata se ne vidi da li je ta poruka, takva ili sa dopunama, upućena maršalu Titu, ali jasno ukazuje na pretnju, na pritisak i na mogućnost »lokalnog napada«. Ta poruka je mogla da koristi i kao upozorenje Jugoslovenima i kao kasnije opravdanje ako do agresije dođe.

Note vlada Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država i odgovor Demokratske Federativne Jugoslavije

Pojačavajući pritisak na vladu Demokratske Federativne Jugoslavije da prihvati zahteve za uspostavljanje savezničke vojne uprave u Julijskoj krajini, vlada Velike Britanije i vlada SAD uručile su joj 15. maja 1945. svoje note.[1066]

U tim notama se naglašava da pitanje Julijske krajine predstavlja samo jedan od mnogih teritorijalnih problema u Evropi koji će se rešavati na mirovnoj konferenciji. Plan da se u Julijskoj krajini

[1064] Cerčil, *n.d.*, str. 498. i 499; PRO, F.O. 371/48815 i 371/48816.

[1065] PRO, F.O. 371/48814.

[1066] Depeša Ministarstva spoljnih poslova Velike Britanije svojoj Ambasadi u Moskvi 15. V 1945. i kopija note koju je Stivenson uputio Idnu 21. V 1945, PRO, F.O. 371/48815 i 371/48819.

uspostavi savezn ička vojna uprava prihvaćen je da bi se postiglo mirno i trajno rešenje tog veoma složenog problema. Uvođenje vojne uprave neće ići na štetu jugoslovenskih zahteva prilikom donošenja konačnog rešenja. Zatim se u noti kaže da se očekuje od jugoslovenske vlade da se odmah složi da kontrolu u tom regionu, koji obuhvata Trst, Goricu, Tržič, Pulu, komunikacije preko Gorice i Trbiža za Austriju i oblast istočno odatle, dovoljno veliku za sprovođenje administrativne kontrole, vrši savezn ički vrhovni komandant za Sredozemlje, i da će izdati cdgovarajuća uputstva jugoslovenskim snagama u tom rejonu da sarađuju sa savezn ičkim komandantom na uspostavljanju vojne uprave u toj oblasti pod komandom savezn ičkog komandanta.[1067]

O zaoštravanju situacije u Julijskoj krajini, kao i o upućenoj noti, britanska i američka vlada su obavestile sovjetsku vladu.[1068]

Svoj stav na notu Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država jugoslovenska vlada je iznela u svojoj noti od 17. maja upućenoj Vladi Velike Britanije.[1069] U njoj se kaže da jugoslovenska vlada ne želi da pitanje Julijske krajine i Trsta ostvari vojnim rešenjem, već opštim mirovnim sporazumom. Ističući žrtve i doprinos koji je Jugoslavija dala za opštu savezn ičku stvar u borbi protiv nemačkih, italijanskih i drugih agresora, »jugoslovenska vlada smatra da bi Jugoslaviji bila učinjena strašna nepravda ako joj se ne bi priznala sva savezn ička prava kao ratujućoj zemlji na strani Ujedinjenih nacija«.

U noti se, dalje, ističe da su Trst i Julijsku krajinu okupirale vojne snage DF Jugoslavije u žestokim borbama i uz velike žrtve. Prema tome, Jugoslavija ima suvereno pravo da drži tu teritoriju okupiranu do konačne odluke mirovne konferencije. Međutim, jugoslovenska vlada se slaže da savezn ičke snage koriste pristanište u Trstu i komunikacije od Trsta preko Gorice do Trbiža, s tim da te komunikacije budu pod kontrolom d obezbeđenjem savezn ičkih snaga i da **se u Trstu** obrazuje zajednička koordinaciona vojna komisija. O tome su pojedinosti navedene u predlogu koji je predat feldmaršalu Aleksanderu (vidi Prilog br. 16).

»Ne prejudio rajući rešenja na mirovnoj konferenciji o pripadnosti Julijske krajine i Trsta, vlada Federativne Demokratske Jugoslavije ne može se odreći suverenog prava da Jugoslovenska armija drži okupiranom teritoriju do reke Soče uključivši gradove Trst i

i»»' Tog dana je maršai Tito obavestio depešom Štab 4. armije da je savezn ička Vrhovna komanda za Sredozemlje obavestila jugoslovensku bazu u Bariju da je obustavljeno svako snabdevanje Jugoslovenske armije. — AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 317.

loos Depeša Ministarstva spoljnih poslova Velike Britanije br. 2624 od 15. V 1945. i Trumanova poruka od 15. V 1945, PRO, F.O. 371/48815.

10„9 Nota iste sadržine upućena je 18. V 1945. Vladi SAD. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 1086—1090.

Tržič«, kaže se u pomenutoj noti. Jugoslovenska vlada je duboko verovala da će savezničke vlade imati puno razumevanja za prava Jugoslavije izložena u toj noti i da če se lako sporazumeti na osnovu predloga koji su predati feldmaršalu Aleksanderu.

Međutim, Vlada DF Jugoslavije ne samo da nije naišla na puno razumevanje kod vlada zapadnih saveznika već, naprotiv, njihov pritisak je pojačan, predviđajući operacije protiv Jugoslovenske armije, koje bi, po mišljenju Vinstona Čerčila, imale lokalni značaj. Za jednu takvu akciju on se trudio da privoli i predsednika SAD Trumana, koji nije želeo da se uplete u borbe na Balkanu, jer bi to omelo planirano prebacivanje njegovih trupa na Pacifik radi dovršenja rata protiv Japana.

Da je Vinston **Cerčil** smatrao da može doći do nekog lokalnog napada **ili,** kako to on naziva, »pograničnog incidenta«, **vidi se iz** njegove depeše upućene 19. maja predsedniku SAD Trumanu. On nije bio zadovoljan sa Trumanovom izjavom da ne želi da uplete svoju zemlju u »rat sa Jugoslovenima«. **Cerčil** kaže: »Titov odgovor je stigao, i potpuno je negativan. Jasno je da ne možemo ostaviti stvari u takvom stanju i da je potrebno odmah preduzeti akciju ... U tim uslovima ne bih smatrao da bi akcija koju bi Aleksander preduzeo, da bi obezbedio pravilno funkcionisanje svoje vojne uprave, predstavljala 'rat sa Jugoslovenima'. Ali svakako smatram **da na** njih treba izvršiti pritisak da napuste Trst i Pulu i da **se** vrate **na** obeležene linije, **i** da na taj pritisak treba gledati kao na neku vrstu pograničnih incidenata a ne kao na krupne diplomatske odluke.«[1070]

Na kraju je Truman, 21. maja, pristao da se pojačaju trupe, da Ajzenhauer i Aleksander preduzmu demonstraciju snaga na kopnu i u vazduhu, uz istovremeno odbacivanje zahteva maršala Tita. Ta demonstracija je trebalo da utiče na maršala Tita, ali je predsednik Truman »sumnjao da se neprijateljstva, ako budu počela, mogu tretirati kao pogranični incident«.[1071]

Rukovodstvo DF Jugoslavije je uvidelo da zapadni saveznici, pored zaoštravanja situacije diplomatskim putem, preduzimaju koncentracije trupa, vrše demonstracije snagama, izdaju razna operativna naređenja za pripremu dejstava, itd. Istovremeno se razvila žestoka kampanja preko radija i neke strane, a naročito italijanske, reakcionarne štampe protiv DF Jugoslavije u vezi sa oslobođenjem Istre i Slovenačkog primorja. U već pomenutoj zvaničnoj i javnoj poruci feldmaršal Aleksander[1072] je uvredljivo uporedio maršala Tita

[1070] **V. Cerčil,** ***n.d.,*** **str. 500. i 501.**

[1071] ***Isto,*** **str. 501.**

[1072] **Mora se istaći da je feldmaršal Aleksander nerado prihvatio odluke vlade svoje zemlje, a naročito njenog predsednika Vinstona čerčila, da se okrene protiv Jugoslovenske armije. Njegovi predloži u tom smislu nailazili su na negodovanje Vinstona čerčila, koji mu je u tom smislu upućivao i prekore.**

sa Hitlerom i Musolinijem. Sve to je govorilo da se, pored diplomatskog i vojničkog pripremanja, i javno mnjenje pripremalo za agresiju na Jugoslovensku armiju u Julijskoj krajini.[1073]

Iz depeše Ministarstva spoljnih poslova Velike Britanije upućene 19. V 1945. u Vašington, i ponovljene svojim diplomatskim predstavnicima u Beogradu, Kazerti, Moskvi i Rimu, vidi se da su britanski načelnici generalštabova 18. maja predložili Vrhovnoj komandi savezničkih snaga na Sredozemlju da, na osnovu uputstva Kombinovanog štaba načelnika generalštabova, izda direktivu kako bi se izbacile, ako ustreba i upotrebom sile, sve jugoslovenske snage iz južne Austrije[1074], Trsta, Gorice, Tržiča i Pule, kao i sa prostora Julijske krajine koji će biti potreban za zaštitu komunikacija prema Austriji. Sa dejstvima je trebalo otpočeti kada se dobiju detaljna uputstva od Kombinovanog štaba načelnika generalštabova.

[1073] ***Istra i Slovensko primorje,*** **str. 581; Direktiva feldmaršala Aleksandera od 16. V 1945. za operacije u Julijskoj krajini i Depeša generala Ajzenhauera od 17. V 1945, PRO, F.O. 371/48816 i 371/48817.**

[1074] **U vezi sa prisustvom jugoslovenskih snaga u Koruškoj događaji su se, u najkraćem, razvijali ovako: Još 2. aprila Vlada DF Jugoslavije je uputila note Sovjetskom Savezu, SAD i Velikoj Britaniji u kojima je tražila da se Jugoslaviji dodeli jedna okupaciona zona u Austriji za Jugoslovensku armiju. Samo je Sovjetski Savez pozitivno odgovorio, dok SAD i Velika Britanija nisu uputile nikakav odgovor.**

Kada su u maju 1945. jugoslovenske trupe posele veći deo slovenačkog dela Koruške u Austriji, vlade Velike Britanije i SAD su već 12. i 15. maja uputile svoje note DF Jugoslaviji. U njima se pozivaju na Moskovsku deklaraciju od 1. XI 1943, kada je dogovoreno da se ponovo uspostavi slobodna i nezavisna Austrija, koju će, u njenim granicama od 1937. godine, zajednički okupirati britanske, američke, sovjetske i francuske trupe. Britanska okupaciona zona obuhvata teritoriju prema austrijsko-jugoslovenskoj granici od 1937. godine. S obzirom na to da su britanske trupe ušle u Austriju i da posedaju njima dodeljenu zonu, vlada Velike Britanije je u pomenutoj noti od 12. maja zahtevala »da se sve jugoslovenske snage koje su sada u Austriji odmah povuku i da će jugoslovenska vlada smatrati granicu iz 1937. godine privremenom granicom između Austrije i Jugoslavije do konačnog rešenja granice na mirovnoj konferenciji«.

Maršal Tito je 13. maja odgovorio da se situacija od 1. XI 1943. mnogo izmenila, da je Jugoslavija sa velikim brojem vojnika, zajedno sa saveznicima, doprinela pobedi. Zatim je maršal Tito naglasio da je Jugoslavija najviše propatila od nemačke okupacije, u kojoj je učestvovao veliki broj nemačkih jedinica iz Austrije i da bi bilo nepravedno uskratiti pravo Jugoslovenskoj armiji da goni neprijatelja preko predratnih granica i posedne teritoriju oslobođenu od neprijatelja. Jedinice koje su prešle jugoslovensko-austrijsku granicu su tako mnogo doprinele u proterivanju neprijatelja, koji se nije hteo da preda.

S obzirom na činjenicu da se vlada Sovjetskog Saveza složila da teritoriju koju su zauzeli sovjetski vojnici okupiraju jugoslovenske snage, jugoslovenska vlada veruje da će britanska vlada omogućiti jugoslovenskim jedinicama da ostanu na austrijskoj teritoriji, koju su već zauzele, i da se nalaze pod komandom feldmaršala Aleksandera. Na kraju je naglašeno da ti zahtevi neće uticati na konačno rešenje tog pitanja na mirovnoj konferenciji, već da su to prava stečena učestvovanjem Jugoslavije u ratu.

Vlada Velike Britanije je 17. maja odgovorila da se ne slaže sa učešćem jugoslovenskih trupa u britanskoj okupacionoj zoni u Austriji, »a još manje

Nezadovoljni odgovorom maršala Tita na note Velike Britanije i SAD od 15. maja, u pomenutoj depeši se kaže da otpada bilo kakvo popuštanje i da se maršal Tito »obavesti da on mora da prihvati naše uslove u roku od, recimo, 48 časova i da če, ako to ne učini, feldmaršal Aleksander silom okupirati područje pomenuto u notama SAD i Velike Britanije od 15. maja 1945. godine«.[1075]

Iz raspoloživih dokumenata se ne vidi da li su vlade Velike Britanije i SAD uputile takvu, ultimativnu, notu vladi DF Jugoslavije, ali se iz sledećeg može zaključiti da jesu.

Naime, britanski ambasador u Beogradu Ralf Stivenson je depešom 20. maja obavestio svoje ministarstvo da je prošle noći, na prijemu koji je priredila francuska vojna misija, imao zanimljiv razgovor sa potpredsednikom vlade DF Jugoslavije Edvardom Kardeljem. Kardelj nije mogao da poveruje da se ne može naći način kako bi se izašlo iz postojećih teškoća.

Stivenson je izjavio da nema nikakvih ovlašćenja da sa jugoslovenskom vladom razgovara o toj stvari, ali ukoliko je ona spremna da prihvati načelo objavljeno u notama SAD i Velike Britanije, on je spreman da te predloge pošalje svom ministarstvu, dodavši da bi jugoslovenska vlada morala da brzo dejstvuje i da »Ne bih mogao ništa da garantujem ***jer će možda već biti isuviše kasno*** da se unapred šalju kontra predloži« (podvukao U. K).

Edvard Kardelj je rekao da je sasvim shvatio situaciju, ali da se još uvek nada da se jedno prijateljsko rešenje može naći sa saveznicima. Jugoslovenska vlada je spremna da prihvati potpunu vlast savezničke vojne uprave na području pomenutom u Nacrtu sporazuma feldmaršala Aleksandera, ali postoje dve stvari koje ona hoće da obezbedi: prvo, vezu sa svojim sopstvenim narodom na području koje oni ne mogu da napuste i drugo, oni žele da vide Jugoslovensku armiju, na neki način, združenu sa savezničkom vojnom upravom.

je spremna da ustupi Jugoslaviji deo britanske okupacione zone kako je predloženo u noti jugoslovenske vlade od 2. aprila«. To je odlučeno zbog zahteva jugoslovenske vlade za teritorijalnom ispravkom graničnih područja Austrije koja se nalaze u britanskoj zoni i da svako podešavanje austrijske granice mora čekati sud mirovne konferencije. Odbijajući predlog da jugoslovenske jedinice ostanu na austrijskoj teritoriji pod komandom feldmaršala Aleksandera, vlada Velike Britanije je ponovo zahtevala da maršal Tito naredi jugoslovenskim jedinicama da se odmah povuku iz Austrije.

Vlada DF Jugoslavije je 19. maja obavestila Vladu Velike Britanije da je izdala naređenje jedinicama jugoslovenske vojske koje se nalaze severno od jugoslovensko-austrijske granice od 1937. godine da se povuku na predratnu granicu. Tom prilikom je vlada DF Jugoslavije izjavila da se ne može složiti sa mišljenjem britanske vlade da se prisustvo jugoslovenskih jedinica na teritoriji koju su one okupirale u borbi protiv zajedničkog neprijatelja može smatrati prejudiciranjem odluke koja se odnosi na određivanje granice između DF Jugoslavije i Austrije. Pokreti trupa i evakuacija plena izvršiće se brzo i prema planu, a konačno rešavanje granica sa Austrijom će se postići na mirovnoj konferenciji. — Prepiska maršala Tita i britanskog ambasadora u Beogradu u vezi prisustva jugoslovenskih trupa na austrijskoj teritoriji, PRO, F.O. 371/48819; J. Jeri, n.d., str. 99, napomena 63.

1075 PRO, **F.O. 371/48817.**

Sledećeg dana, 20. maja posle podne, Edvard Kardelj je tražio od Ralfa Stivensona da obavesti britansku vladu da će jugoslovenska vlada kasno uveče ili rano izjutra uputiti vladama SAD i Velike Britanije notu sa kojom prihvata da se formira savezn ička vojna uprava u Julijskoj krajini pod uslovom: da jugoslovenska vojska ima predstavnike u toj upravi; da neke jugoslovenske trupe ostanu na tom prostoru pod komandom feldmaršala Aleksandera i da savezn ička vojna uprava radi, kako je predložio feldmaršal Aleksander, preko postojeće jugoslovenske civilne uprave.[1076]

Da bi otklonila opasnost koja se veštački stvorila oko Trsta i Julijske krajine, vlada DF Jugoslavije je 21. maja uputila notu vladi Velike Britanije u kojoj je prihvatila predlog da se u Slovenačkom primorju formira savezn ička vojna uprava na bazi demarkacione linije koju je predložio feldmaršal Aleksander. Ta linija će biti podložna manjim izmenama koje će kasnije predložiti jugoslovenska vlada.

Prihvatajući u principu takvo rešenje, jugoslovenska vlada je smatrala neophodnim: da u tu upravu budu uključeni i predstavnici Jugoslovenske armije; da jedinice Jugoslovenske armije ostanu na tom sektoru pod komandom savezn ičke Vrhovne komande za Sredozemlje i da, kako je to već predložio feldmaršal Aleksander, savezn ička vojna uprava deluje preko civilnih organa vlasti, koji su već osnovani u toj oblasti.

Jugoslovenska vlada je predložila da vlade Velike Britanije i SAD odmah pristupe pregovorima sa jugoslovenskom vladom da bi se resila sva pitanja u vezi sa tim.[1077]

Međutim, Anglo-Amerikanci nisu bili zadovoljni ni sa takvim, kompromisnim, predlogom jugoslovenske vlade. Njihove snage su toga dana, 21. maja, otpočele sa infiltracijom u spornu zonu.[1078] Generalštab JA ie naredio svojim jedinicama da ostanu na svojim položajima, da izbegavaju provokacije i da saveznici nemaju pravo da menjaju sadašnju situaciju na tom prostoru dok se ne postigne saglasnost po svim pitanjima. Savezn ičke snage su do 24. maja jakim snagama posele gotovo celu spornu teritoriju Slovenačkog primorja,[1079] a jugoslovenske jedinice su se zadržale na svojim položajima. Saveznici su pokušali da na pojedinim pravcima krenu i dalje, ali im jedinice Jugoslovenske armije to nisu dozvolile. Tako se stvorila

[1070] Depeša Stivensona br. 712 i 715 od 20. V 1945, PRO, F.O. 371/48817.

[1077] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 1090—1091, i kopija iste note koju je Stivenson 21. V 1945. uputio Idnu, PRO, F.O. 371/48819.

[1078] Ta zona je obuhvatala prostor zapadno od linije koja uključuje Trst, železn ičke pruge i puteve koji preko Gorice, Kobarida i Trbiža vode prema Austriji, kao i rejon Pule. — Knjiga depeša Generalštaba, depeše br. 17 od 22. V i 23 od 23. V, 27, 28, 29 i 30 od 24. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 317.

[1079] Na osnovu sporazuma od 9. VI 1945, Anglo-Amerikanci su okupirali Pulu 13. juna 1945, gde su se zadržali sve do 16. IX 1947, kada je Pula priključena Jugoslaviji. — *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 1093.

veoma napeta situacija. Držanje engleskih i američkih vojnika je bilo arogantno i drsko. Pojedini njihovi oficiri su vređali Vrhovnog komandanta i celu Jugoslovensku armiju.[1080]

Generalštab JA je 24. maja naredio Štabu 4. armije[1081] da ne dozvoli anglo-američkim snagama da pređu istočnu granicu sporne zone, a ako oni to pokušaju, onda da im se suprotstave. Sledećeg dana je Vrhovni komandant JA tražio od svojih jedinica da od određene linije ni po koju cenu ne puste saveznike dalje. Kao pojačanje je uputio dve divizije 2. armije koje je trebalo zadržati u dubljoj rezervi.[1082]

Zbog jednostrane akcije savezničkih snaga koje su ušle na čitavo područje Slovenačkog primorja o kome su se vodili pregovori, jugoslovenska vlada je 24. maja uputila note vladama Velike Britanije i SAD u kojima je protestovala. Vlada DF Jugoslavije je izrazila svoje neodobravanje za tu jednostranu akciju, očekujući da prisustvo savezničkih snaga na navedenom području neće niukoliko izmeniti dotadašnje stanje u pogledu vojne i civilne uprave na tom području sve dok se sporazumno to pitanje ne reši.[1083]

U tim kritičnim momentima DF Jugoslavija se našla sama. Izostala je, s pravom očekivana, diplomatska pomoć i moralna podrška od rukovodstva Sovjetskog Saveza. Tako usamljena, Jugoslavija je morala da prihvati uslove koje su joj diktirali saveznici.[1084] Ne raspolaže se potrebnim dokumentima iz kojih bi se video pravi razlog za tako pasivno držanje sovjetske diplomatije. Svakako da ih je jugoslovenska vlada pravovremeno obaveštavala o razvoju događaja, a to su činili i saveznici preko svojih ambasada i ličnim porukama Vinstona Čerčila i Hari Trumana. U Čerčilovoj poruci Trumanu, od 26. maja, govori se da je feldmaršal Aleksander spreman da 1. juna nastavi sa napredovanjem »i isterivanjem ***neprijatelja*** sa njegovih položaja ... ukoliko ***neprijatelj*** ne bi napustio pomenutog datuma. ***Značajna je činjenica što su Rusi tako dugo ostali mirni...«*** (podvukao U. K). Cerčil dalje navodi da je feldmaršal Aleksander »spreman za operacije koje bi bile oštre i kratke. Podrška koju on dobija od generala Ajzenhauera je od ogromnog značaja«. A u depeši upućenoj istoga dana feldmaršalu Aleksanderu Cerčil kaže: **»Zeleo** bih da mi kažete šta se događa i da H postoji neki način da vam mogu pomoći na polju diplomatije. Ja naravno očekujem, prema postojećim

1080 Knjiga depeša Generalštaba JA, depeše br. 71, 72, 73 i 74 od 24. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 317.

losi p_0 ukazanoj potrebi, Vrhovni komandant JA je za komandanta 1. tenkovske armije postavio general-lajtnanta Petra Drapšina, dotadašnjeg komandanta 4. armije, a za komandanta 4. armije postavio je general-lajtnanta Peka Dapčevića, dotadašnjeg komandanta 1. armije. — Knjiga depeša Generalštaba JA, depeša br. 61 od 20. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 317.

losa Knjiga depeša Generalštaba JA, depeše br. 93 od 24. V i 94 od 25. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 317.

1083 *Zbornik,* XI, knj. 4, str. 1092.

1084 J. Jeri, n.d., str. 87.

vestkna, da ćete vi krenuti napred sa punom snagom 1. juna prema granicama koje su određene .. ,«[1085]

U takvoj situaciji Jugoslavija je morala da pristane na povlačenje svojih snaga.

Kasnije, govoreći o toj situaciji, maršal Tito je rekao da je po cele noći presedeo pored telefona očekujući da dobije bilo kakav savet od Sovjetskog Saveza, ali ga nije dobio, jer oni nisu bili neposredno zainteresovani.[1086]

To su saveznici koristili pa su svoje zahteve u noti od 15. maja proširili tražeći sad savezničku vojnu upravu i u Puli. Feldmaršal Aleksander se tome suprotstavljao navodeći da će to »biti najneprijatnija obaveza za mene«. Cerčil je odgovorio da mu je žao zbog njegovog protivljenja da se i Pula uključi u zahteve Titu i da izgleda ne posmatraju situaciju iz istog ugla i da se nada da će feldmaršal Aleksander izvršiti sve pripreme da što pre napadne Pulu.[1087]

USPOSTAVLJANJE PRIVREMENE SAVEZNIČKE VOJNE UPRAVE NA DELU JULIJSKE KRAJINE

(Skica br. 53)

Ambasadori Velike Britanije i SAD su 3. juna uručili note svojih vlada, iste sadržine od 2. juna 1945, vladi DF Jugoslavije, kao odgovor na notu jugoslovenske vlade od 21. maja 1945. godine.[1085] Note je primio potpredsednik vlade Edvard Kardelj.

U noti se sa zadovoljstvom prima k znanju da je jugoslovenska vlada sporazumna da se uspostavi savezn ička vojna uprava, pod komandom vrhovnog komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju, u području koje će sporazumno definisati feldmaršal Aleksander i maršal Tito.

Noti je priložen vojni sporazum'[089] za koje su vlade SAD i Velike Britanije ovlastile vrhovnog komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju da pregovara sa maršalom Titom. Ponovo se potvrđuje da se prihvaćanje privremene demarkacione linije ni u kom pogledu ne sme smatrati kao prejudiciranje konačnog rešenja.

Cim jugoslovenska vlada izjavi da je saglasna sa tim sporazumom, vrhovni savezn ički komandant će biti spreman da odmah primi jugoslovenske oficire odgovarajućeg čina u Kazerti ili u Štabu 8. armije, gde će se razraditi detaljni aranžmani koje je obuhvatao sporazum.

loss PRO) F 0 371/48819.

[1086] J. Jeri, *n.d.*, str. 87/88.

[1087] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 1093—1094; Depeša Ministarstva spoljnih poslova Velike Britanije br. 5398 od 24. V 1945; Zapisnik sa konferencije u Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Sredozemlje od 31. V 1945. i Depeša feldmaršala Aleksandera od 27. V 1945, PRO, F.O. 371/48818, 371/48204, 371/48819.

[1088] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 1096—1097.

[1089] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 1100—1101.

U izveštaju ambasadora SAD u Jugoslaviji o predaji note se kaže: »Objasnili smo da ***sporazum predstavlja definitivan stav naše dve vlade i da se o uslovima tog sporazuma ne može pregovarati*** (podvukao U. K.). Izražena je nada da će ga jugoslovenska vlada prihvatiti bez odlaganja.«[1090]

Dakle, ne sporazum, već ultimatum, koji je trebalo da potpišu maršal Jugoslavije Josip Broz Tito i ambasadori Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država.[1091]

Sporazumom je predviđeno da deo teritorije Julijske krajine koji uključuje Trst, železničke pruge i puteve koji odatle vode u Austriju preko Gorice, Kobarida i Trbiža, kao i Pula i pristaništa na zapadnoj obali Istre, budu pod komandom i kontrolom savezničkog vrhovnog komandanta.

Sve pomorske, suvozemne i vazduhoplovne snage na toj teritoriji stavljaju se pod njegovu komandu od trenutka kada taj sporazum stupi na snagu. Jugoslovenske snage na tom području moraju biti ograničene na odred regularnih trupa čiji ukupan broj ne prelazi 2.000 vojnih lica. Te trupe će izdržavati administrativna služba savezničkog vrhovnog komandanta i one će okupirati jedan srez koji će odrediti saveznički vrhovni komandant i neće im se dozvoliti pristup u ostali deo područja.

Savezнички vrhovni komandant će, preko savezničke vojne uprave, upravljati pomenutom teritorijom, Pulom i ostalim područjem na zapadnoj obali Istre, za koje smatra da je to potrebno. Jedna mala jugoslovenska misija može biti pridata Štabu 8. armije kao posmatrač.

Koristiće se ona jugoslovenska uprava koja je već uspostavljena i koja, po mišljenju savezničkog vrhovnog komandanta, radi zadovoljavajuće, ali će saveznička vojna uprava biti ovlašćena da upotrebi bilo koje civilne vlasti koje smatra za najbolje u pojedinim mestima i da menja administrativno osoblje po svom nahođenju.

Maršal Tito će povući jugoslovenske regularne trupe sa pomenute teritorije, kao i one koje su u gradu i okolini Pule, 12. juna do 8 časova po griničkom vremenu.

Sve neregularne snage na tom području će, prema odluci savezničkog vrhovnog komandanta, u svakom pojedinačnom slučaju izručiti svoje oružje savezničkim vojnim vlastima i raspustiti se ili, pak, povući sa tog područja.

Jugoslovenska vlada će vratiti stanovnike sa tog područja koje je uhapsila ili deportirala, osim onih koji su 1939. godine imali jugoslovensko državljanstvo i vratiće imovinu koju je konfiskovala ili odnela.

[1090] PRO> **W.O. 202/160.**

[1091] **Sporazum je 9. VI 1945. u ime vlade DF Jugoslavije potpisao njen ministar spoljnih poslova a u ime vlada Velike Britanije i SAD njihovi ambasadori. — Snimak dokumenta nalazi se u knjizi »Međunarodni ugovori Federativne Narodne Republike Jugoslavije za 1945. godinu, sveska br. 2, str. 18—20, u ASSSP;** ***Istra i Slovensko primorje,*** **str. 585.**

Ovaj sporazum ni u kom pogledu ne prejudicira niti tangira pripadnost Julijske krajine koja se nalazi pod savezničkom ili jugoslovenskom okupacijom.

Posle potpisivanja tog sporazuma, 9. juna 1945. ministar spoljnih poslova DF Jugoslavije dr Ivan **Subašić** je, ambasadorima Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država, u ime svoje vlade, uručio sledeću pismenu izjavu:

»Vlada Demokratske Federativne Jugoslavije donela je odluku da sa vladama Velike Britanije i Sjedinjenih Država Amerike zaključi Vojni sporazum kako je predložen notom od 2. juna 1945. g.

Jugoslovenska vlada je svesna koliko su teško povređeni osećaji i interesi jugoslovenskog življa u Istri, Trstu i Slovenačkom Primorju, kao i svih jugoslovenskih naroda, što veći deo jugoslovenske armije ima da se na zahtev naših saveznika povuče sa teritorija koje je sa toliko žrtava oslobodila od tuđinskog jarma, a naročito što gotovo u svim mestima, osim u Trstu, živi kompaktno jugoslovensko stanovništvo.

Ali, Jugoslovenska vlada je to odlučila u nastojanju da izbegne sa svoje strane svaki mogući povod za eventualne sukobe, da sačuva u krvavoj borbi stečeno bratstvo savezničkog oružja, kao i da brižljivo gaji i produbljuje dobre odnose sa svojim saveznicima, a sve u cilju izgradnje i osiguranja mira u Evropi.

Jugoslovenska vlada ima puno poverenje da njenom odlukom neće biti ni u kom pogledu prejudicirani opravdani nacionalni zahtevi Jugoslavije i stanovništva Istre, Trsta i Slovenačkog Primorja, koje je u toku ovog rata ustalo u borbu protiv zajedničkog neprijatelja, fašističke Italije i nacističke Nemačke, i dalo ogromne žrtve za savezničku stvar, manifestujući time na najočitiji način svoju slobodnu volju da se priključi Federativnoj i Demokratskoj Jugoslaviji.

Istovremeno, Jugoslovenska vlada se nada da će prilikom izgrađivanja daljnih aranžmana iz Vojnog sporazuma biti donete povoljne odredbe u cilju osiguranja interesa mesnog slovenačkog stanovništva i Jugoslavije.

Jugoslovenska vlada koristi ovu priliku da izjavi da na teritoriji o kojoj je reč njene vlasti nisu vršile nikakve konfiskacije imovine niti su vršile deportacije ili hapšenja osim iz razloga vojne sigurnosti i to samo prema licima koja su poznata kao istaknuti fašisti ili ratni zločinci.«[1092]

DEVINSKI SPORAZUM

Na osnovu sporazuma potpisanog 9. juna u Beogradu, jugoslovenske snage su imale da se u roku od 72 časa povuku iza demarkacione linije — nazvane Morganova linija.[1093] Tako su se 12. juna

[1092] *Zbornik*, XI, knj. 4, str. 1102.

[1093] Naziv je dobila po general-potpukovniku W. D. Morganu. U depešama Generalštaba JA br. 81, 82 i 83 od 9. VI 1945. upućenim Štabu 4. armije nare-

jedinice Jugoslovenske armije povukle iz Trsta i delova Julijske krajine koji su se nalazili zapadno od demarkacione linije.

Za detaljnije utvrđivanje pojedinosti i sprovođenje u život sporazuma od 9. juna 1945, određena je delegacija, na čelu sa general-lajtnantom Arsom Jovanovićem, načelnikom Generalštaba JA, koja je predstavljala Jugoslovensku armiju i delegacija, na čelu sa general-potpukovnikom W. D. Morganom, načelnikom Štaba Vrhovne komande savezničkih snaga na Sredozemlju, koja je predstavljala vrhovnog komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju feldmaršala Aleksandera. Te delegacije su od 13. do 20. juna 1945. vodile razgovore u Devinu (Duino), kod Tržiča, u Štabu 13. armijskog korpusa britanske 8. armije. Na tim razgovorima je odlučeno da se pod pojmom Julijske krajine podrazumevaju italijanske provincije iz 1939. godine: Gorica, Trst, Rijeka (Kvarner) i Pula (Istra). Ta teritorija se Morganovom linijom privremeno deli na dve zone. Zona A se nalazi zapadno od Morganove linije, i ona je obuhvatala i rejon Pule, pod savezničkom vojnom upravom, a zona B se nalazi istočno od Morganove linije, pod jugoslovenskom vojnom upravom.[1094]

Vojne delegacije su razmatrale sledeča važna pitanja iz okvira sporazuma od 9. juna: jačinu i dislokaciju jugoslovenskog odreda koji će se nalaziti u zoni A; sastav, namenu i delokrug rada jugoslovenske vojne misije pri Štabu britanske 8. armije; način rada civilnih vlasti u zoni A; pitanje ratnog plena kojii su zaplenile jugoslovenske snage; cirkulaciju stanovništva i trgovinu između okupacionih zona; zajedničko korišćenje važnijih komunikacija; isključenje svake italijanske ingerencije na okupiranoj teritoriji, i o drugim tehničkim pitanjima.[1095]

Pri razmatranju tih pitanja, sredinom juna, došlo je do prekida razgovora, jer saveznici nisu hteli da prihvate predlog jugoslovenske delegacije o priznavanju postojeće civilne vlasti u zoni A.[1096]

U depeši koju je uputio 15. juna svojoj delegaciji, maršal Tito je zahtevao da se garantuje poštovanje postojećih organa narodne vlasti i da se kontingent jugoslovenskog odreda poveća do 6.000 ljudi i dislocira u veće centre: Trst, Pulu, Tržič, Goricu i neka druga

duje se da se povlačenje izvrši u određenom roku, a u slučaju da to tehnički bude neizvodljivo, da se pozovu na usmeno tumačenje savezničkih ambasadora da se taj rok može, u slučaju potrebe, prekoračiti. Ukazano je na potrebu da se povlačenje izvrši potpuno organizovano, vojnički i disciplinovano i da se preduzmu sve mere da se izbegnu svi mogući incidenti i da se ne naseda provokacijama. Zadržati jedan odred od 2.000 vojnika svih rodova vojske, čija će se definitivna dislokacija kasnije odrediti. •— Knjiga depeša Generalštaba JA, AVTI, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 317.

[1094] J. Jeri, *n.d.*, str. 90; B. Petranović, *n.d.*, str. 107; *Istra i Slovensko primorje*, str. 586.

[1095] Julijska krajina i Zapisnici sa konferencija, PRO, F.O. 371/48822, 371/48204; AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 43/1 i 8/2-1, k. 21 i 25-A; J. Jeri, *n.d.*, str. 90 i 91.

[1096] Zapisnik sa konferencije (15. sednica), PRO, F.O. 371/48204.

manja mesta zapadnije od njih.[1097] Tri dana kasnije, 18. juna, maršal Tito je obavestio delegaciju u Devinu da još nije dobio odgovor od sovjetske vlade a delegacija ne može više odlagati pregovore pa joj je predloženo da nastavi pregovore, s tim da odustane od traženog brojnog povećanja jugoslovenskog odreda, da pristane na demarkacionu liniju, ali da uporno nastoji da saveznici daju pismenu garanciju za poštovanje civilne vlasti, kao što su se obavezali u sporazumu potpisanom u Beogradu. »Mi ne možemo sporazum potpisati ako oni ne priznaju civilnu vlast«, kaže se u pomenutoj depeši.[1098]

Pošto se nije mogla postići saglasnost po pitanju civilne vlasti u zoni A, jugoslovenska delegacija je 20. juna u 08.00 časova potpisala sporazum po vojničkim i ekonomskim pitanjima ali je zadržala pravo da pitanje civilne vlasti pokrene diplomatskim putem.[1099] To je konstatovano u zajedničkoj pismenoj izjavi.[1100]

Povodom potpisivanja tog sporazuma,[1101] agencija TANJUG je objavila: »Danas je potpisan delimičan sporazum između jugoslovenske i savezničke vojne delegacije po pitanju demarkacione linije i drugih tehničkih i ekonomskih pitanja.

Na pregovorima između vojnih delegacija savezn̈ička delegacija nije prihvatila predlog jugoslovenske delegacije o priznanju postojeće civilne vlasti, čije je postojanje zagarantovano tačkom 3 Sporazuma zaključenog u Beogradu.

Saveznička vojna uprava, na osnovu proglasa feldmaršala Aleksandera, ponovo uvodi italijansko-fašističko zakonodavstvo i upravu od pre 8. septembra 1943. godine.

Time se ozbiljno ugrožavaju interesi i prava naroda Julijske Krajine, koji se s oružjem u ruci borio na strani saveznika protiv fašističke Italije i Nemačke.

Tim merama saveznička vojna uprava kao da vrši faktično pripajanje sporne zone Italiji i jednostranim aktom prejudicira rešenje međunarodne mirovne konferencije o spornoj zoni, koju su savezničke trupe privremeno okupirale.

Zbog toga, iako je postignut i potpisan sporazum po gore navedenim tačkama, a oslanjajući se na sporazum zaključen u Beogradu,

[1097] Knjiga depeša Generalštaba JA, depeše br. 38 i 39 od 15. VI 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 317.

[1098] Knjiga depeša Generalštaba JA, depeše br. 59 i 60 i br. 43 od 18. VI 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 317.

[1099] Knjiga depeša Generalštaba JA, depeše br. 61 i 62 od 20. VI 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, k. 317.

[1100] Nota Jugoslovena u vezi sa savezničkom vojnom upravom, Komentari na prednacrt »civilne administracije«, Nota u vezi sa civilnom administracijom zone Julijske krajine koja će doći pod vlast savezničke vojne uprave, PRO, F.O. 371/48822.

[1101] U nekim savezničkim dokumentima ti razgovori i sporazum nazivaju se »Morgan — Jovanović«.

jugoslovenska delegacija nije se mogla nikako složiti sa stavom savezničke delegacije po pitanju civilne vlasti, tako da ta tačka nije ušla u novi sporazum.«[1102]

O potpisivanju sporazuma general Morgan je 21. juna uputio depešu načelniku Imperijalnog generalštaba u kojoj se kaže da su Jugosloveni dobili jedini ustupak u manjem ispravljanju granice istočno od Gorice, gde su dobili dva slovenačka sela. General Morgan navodi da su Jugosloveni veoma nezadovoljni i nespremni da svoj odred od 2.000 vojnika grupišu u rejon kojii smo im odredili, a koji je dosta udaljen od bilo koga grada. Jugosloveni su tražili da svoj odred rasporede u manje grupe širom zone A »kako bi mogli da nastave propagandu i terorizam«. Po mišljenju Morgana, glavna briga Jugoslovena je bila da primoraju savezničku vojnu upravu »da prihvati komunistički oblik vlasti koju su oni već bili uspostavili na ovom području. Prirodno da to nisam mogao da prihvatim .. ,«[1103]

Plašeći se rezultata »pravedno« zaključenog sporazuma, general Morgan predviđa da mogu imati »ozbiljne neprilike sa štrajkovima, agitatorima i teroristima« i da će saveznička vojna uprava svakako biti izložena žestokim napadima Jugoslovena kroz štampu i preko radija. Zbog toga predlaže da u Julijskoj krajini saveznici drže jače snage sve do konačnog rešenja graničnog pitanja.

Svakako da taj izveštaj jasno i nedvosmisleno govori o nepravednom, iako privremenom, rešenju spora u Julijskoj krajini a naročito o organizaciji civilne vlasti u zoni A. Privremenim rešenjem tog spora, političko i vojno rukovodstvo DF Jugoslavije i njeni narodi pokazali su još jednom spremnost da se sporovi rešavaju mirnim, legalnim putem a ne pritiscima i silom. Oni su za izvesno vreme odložili rešavanje teritorijalnog problema svoga etničkog područja, koje je nerazdvojni deo jugoslovenske teritorije, nadajući se u pravedno rešenje tog pitanja na mirovnoj konferenciji.

Usamljena u diplomatskoj borbi protiv moćnih anglo-američkih saveznika, jugoslovenska diplomatija je učinila sve što je mogla.[1104]

Sutradan po potpisivanju sporazuma u Devinu, maršal Staljin je uputio depešu Vinstonu Cerčilu povodom tršćanskog problema.

U toj poruci se kaže da su razgovori o Trstu, izgleda, došli na mrtvu tačku »uprkos činjenici da je jugoslovenska vlada prihvatila predlog američke i britanske vlade u pogledu područja Istra — Trst«. Zatim maršal Staljin ukazuje na ultimativan ton u savezničkoj noti od 2. juna upućenoj jugoslovenskoj vladi, završavajući notu sledećom rečenicom »Nadam se kao i ranije da će biti zadovoljeni legitimni

[1102] *Borba*, Beograd, 21. jun 1945.
[1103] PRO, F.O. 371/48821.
[1104] **U najkritičnijem periodu u rešavanju tršćanske krize, »Kremlj zaista nije dao nikakvu diplomatsku podršku Titovim zahtevima... Tito, izgubivši nadu da će ga podržati Rusija, nije sprečavao širenje savezničke okupacije u severozapadnom delu Julijske krajine«, kaže Diego De Castro, n.d., str. 149 i 150.**

jugoslovenski interesi u pogledu Trsta i Istre, pogotovu pošto su Jugosloveni u glavnom pitanju izašli saveznicima do pola puta u susret.«[1105]

Svakako da se i Vinston Cerčil iznenadio na poruku maršala Staljina koja se zasnivala »na pretpostavci o prekidu pregovora o Trstu« a ne o sporazumu koji je jedan dan pre upućene poruke potpisan u Devinu. Zbog toga mu se 25. jula zahvalio na poruci i naglasio da: »S obzirom da se sada stvari povoljno odvijaju u Beogradu, nadam se da ćemo moći da situaciju razmotrimo zajedno u Berlinu«.[1106] Očigledno da je Staljinova intervencija, najblaže rečeno, zakasnila.

Poruku iste sadržine koju je Staljin 21. juna uputio Vinstonu Čerčilu, tog dana je uputio i Hari Trumanu.[1107] Na kraju odgovora na tu poruku Truman je 26. juna, takođe, naglasio da ukoliko Staljin smatra da postoje bilo kakvi drugi aspekti sporazuma koje treba razmotriti, mogu to učiniti prilikom njihovog skorog susreta.[1108] Naime, već su bile u toku pripreme za Berlinsku ili, kako se još naziva, Potsdamsku konferenciju, koja je održana od 17. jula do 2. avgusta 1945. godine.[1109]

Potvrđujući prijem Trumanove poruke od 26. juna o Trstu, Istri i Jugoslaviji, Staljin je 6. jula naglasio: »U toj stvari postoji, razume se, niz pitanja koja traže zajedničko razmatranje. Spreman sam da se ta pitanja razmotre prilikom našeg susreta u Nemačkoj.«[1110] Međutim, kada je došlo do tog sastanka, vrlo brzo su se složili da taj problem skinu sa dnevnog reda.

Evo kako je to zabeleženo u zapisniku sovjetske delegacije. Pri kraju jedanaestog zasedanja Potsdamske konferencije, 31. jula 1945, pretposlednje pitanje dnevnog reda bilo je o Jugoslaviji:

»Truman. Sledeče pitanje je o Jugoslaviji. Postoje engleski predloži.

Staljin. Mi smo tek razdali projekt, koji se tiče grčkog pitanja. **Sto** se tiče Jugoslavije, mi smo juče predali projekat koji se odnosio na Trst i Istru.

Bevin. Meni se čini, da smo podneli veoma razuman predlog koji se odnosi na Jugoslaviju. Sovjetska delegacija je podnela dva druga predloga. Ja predlažem da odbacimo razmatranje sva tri predloga.

Staljin. Dobro.[1111]

Truman. Poslednje pitanje je o ratnim zločincima.«

[1105] **V. Cerčil, *n.d.*, str. 502.**

[1100] **Zapisnik u vezi sa Staljinovom porukom i depeša upućena Staljinu, PRO, F.O. 371/48821.**

[1107] ***Tajna prepiska Roosevelt — Staljin,* Zagreb 1965, dokumenat broj 345.**

[1,08] ***Isto,* dokumenat br. 347.**

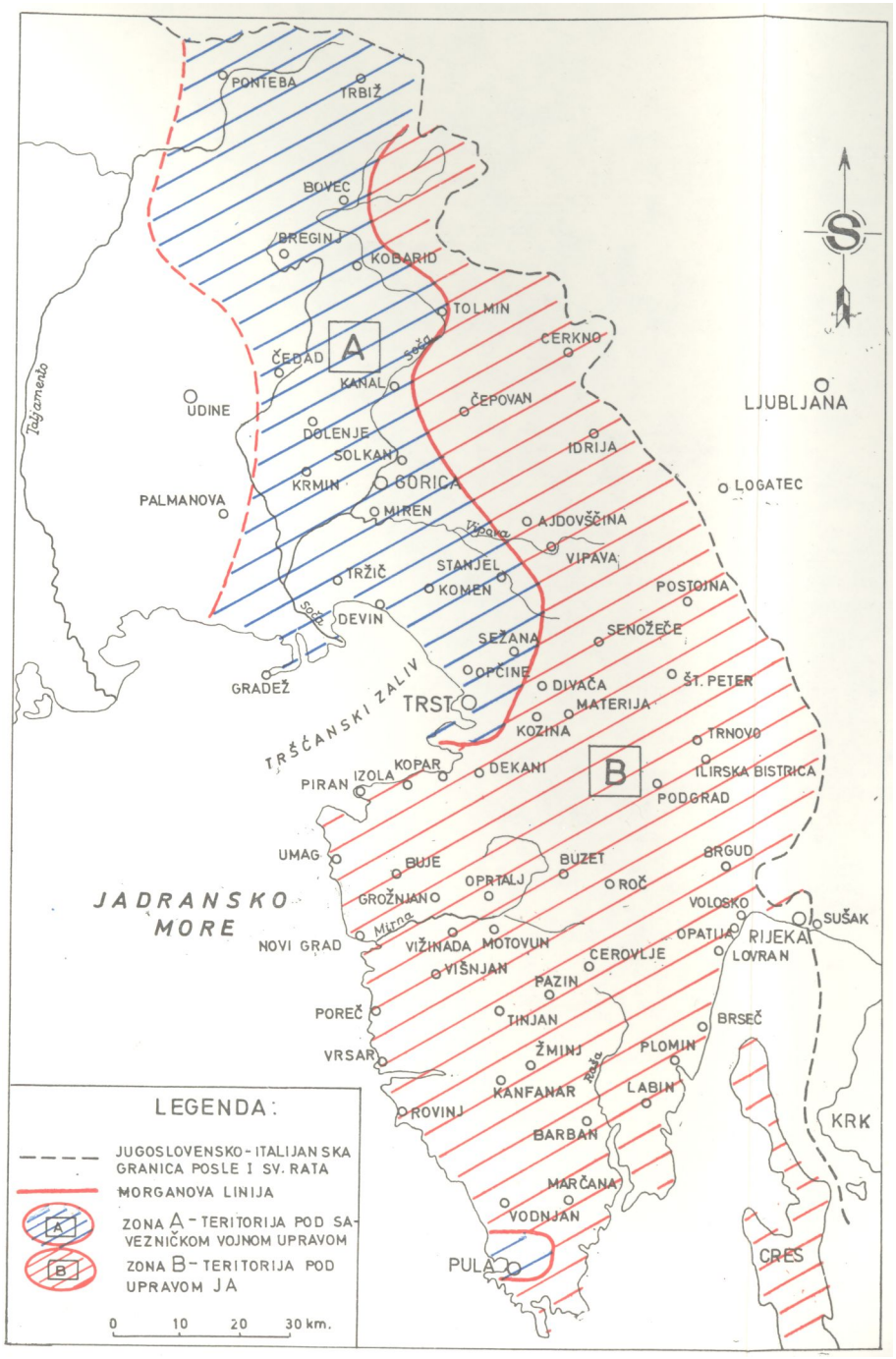
[1109] ***Tezepan, sl.ira, IJorcdaM,* cSopHMK flOKyivreHTOB, MocKBa 1967,** CTp. **156—366 (ubuduće: TerepaH, Hjrra, IIoTCflaM).**

[1110] ***Tajna prepiska Roosevelt — Staljin,* dokumenat broj 349.**

[1111] ***Tezepan, Hara, IIorcdaM, crp.* 310.**

Skica br. 53

DEMARKACIONA LINIJA IZMEĐU SAVEZNIČKIH SNAGA I JEDINICA JUGOSLOVENSKE ARMIJE

PRVO ZASEDANJE SAVETA MINISTARA SPOLJNIH POSLOVA U LONDONU

(Skica br. 54)

Na Potsdamskoj konferenciji je osnovan Savet ministara spoljnih poslova koji će predstavljati pet velikih država (Veliku Britaniju, SSSR, Kinu, Francusku i SAD) u neophodnim pripremnim radovima za zaključenje mirovnih ugovora, a razmatrao bi i druga pitanja koja bi, s vremena na vreme, sporazumno pred njega postavile njihove vlade. Na Potsdamskoj konferenciji je odlučeno da prvo zasedanje Saveta ministara spoljnih poslova treba da se održi u Londonu najkasnije 1. septembra 1945. godine.[1112]

Kao najhitniji i najvažniji zadatak za prvo zasedanje Saveta ministara spoljnih poslova u Londonu, određeno je da on izradi ugovore o miru sa Italijom, Rumunijom, Bugarskom, Mađarskom i Finskom i da ih podnese Ujedinjenim nacijama, i da predloži rešenja teritorijalnih pitanja koja su u vezi sa završetkom rata u Evropi.[1113]

Na prvom zasedanju Saveta ministara spoljnih poslova, održanom u Londonu od 11. septembra do 2. oktobra 1945, prvi put se raspravljalo o novim granicama između Jugoslavije i Italije.[1114] Jugoslovenske zahteve je 18. septembra izložio šef jugoslovenske delegacije Edvard Kardelj. On je izneo veliki broj etničkih, privrednih, moralnih, političkih, istorijskih i drugih argumenata koji su govorili o potrebi da se Julijska krajina priključi Jugoslaviji.

Jugoslavija je zahtevala:

1. Da se bivša austrougarska teritorija, na kojoj uglavnom žive Jugosloveni, a koja je posle prvog svetskog rata suprotno načelu prava na samoopredeljenje dodeljena Italiji, priključi Jugoslaviji.

2. Baza za određivanje nove granice neka bude bivša austrougarska granica, ispravljena na pojedinim mestima tako da bi se nova granica što više poklapala sa etničkom granicom. Stara granica bi na južnom odseku bila izmenjena u korist Italije a na severnom odseku u korist Jugoslavije. Sa tako ispravljenom bivšom austrougarskom granicom Italija bi dobila teritoriju od 198 kvadratnih kilometara i 28.000 stanovnika, a Jugoslavija bi dobila teritoriju od 900 kvadratnih kilometara sa 80.000 stanovnika.

3. Tako ispravljena granica na tri mesta odstupa od etnioke granice: između vrhova Roskofel (Cavallo) i Lavra (Monte Laura), na nekim tačkama odseka između Tarčenta i Krmina (Cormons) i na odseku između reke Idrije (Judrio) i jadranske obale zapadno od Tržiča — i to zbog privrednih, a naročito prometnih razloga.

[1112] ***Tezepan, Hjna, noTcdaM,*** **cTp. 310.**

[1113] ***Tezepan, Hjira,*** *ÜOTcdaM,* CTp. **341—343;** ***Istra i Slovensko primorje,*** **str. 586.**

[1114] **Ministar spoljnih poslova SSSR-a nije hteo da diskutuje po pitanju granica bez prisustva Jugoslovena. Tako je odlučeno da se pozovu predstavnici Jugoslavije i Italije. — D. Castro, n.d., str. 208.**

4. Grad Trst bi trebalo da dobije zakonski politički statut jedne federalne jedinice u okvd.ru Demokratske Federativne Jugoslavije.

5. Jugoslavija će dati luci Trsta statut slobodne luke i olakšice u pogledu železničkog transporta.[1115]

Jugoslovenska delegacija je 15. septembra podnela Savetu ministara spoljnih poslova memorandum vlade DF Jugoslavije sa geografskim, istorijskim, etničkim, privrednim i političkim argumentima jugoslovenskog gledišta u pogledu Julijske krajine i Trsta. Jugoslovenska vlada je 17. septembra objavila u Londonu memorandum čime je svetska javnost upoznata sa zahtevima Jugoslavije. Tako jasno formulisani i argumentovani stav Jugoslavije niko nije mogao, niti je ozbiljno pokušavao da opovrgne.[1116]

Posle Edvarda Kardelja govorio je italijanski ministar spoljnih poslova De Gasperi. On je istakao da idealna etnička linija ne postoji, a zatim je predložio da bi granica između Italije i Jugoslavije mogla da se bazira na tzv. Vilsonovoj liniji[1117], koja bi na južnom delu obuhvatala rudnik Rašu i boksitne rudnike.[1118] De Gasperi je tražio autonomiju za Rijeku i međunarodnu garanciju za zaštitu italijanskog stanovništva u Zadru i ostale italijanske manjine, a prihvatao je internacionalizaciju tršćanske luke. I italijanska delegacija je dostavila Savetu ministara spoljnih poslova memorandum svoje vlade.[1119]

Svi članovi Saveta ministara spoljnih poslova su prihvatili da Trst treba da bude slobodna luka, izuzev Molotova, koji je zahtevao da grad bude pod suverenitetom Jugoslavije. Po pitanju granice postojala su tri gledišta:

— američko: Julijsku krajinu treba podeliti na dva dela, otprilike po Vilsonovoj liniji, vodeći računa o ekonomskom momentu;

— englesko: da se ne treba obazirati na ekonomski već na etnički razlog, ali da jugoslovenski zahtevi ne bi smeli da pređu Morganovu liniju, i

— sovjetsko: da gradovi, bez obzira na etnički sastav, ne smeju se odvajati od prirodnog zaleđa.[1120]

U diskusijama su se pojavili različiti stavovi d mišljenja pa je američki ministar spoljnih poslova Džems Berns (James Byrnes) predložio kompromisan stav da se formira stručna komisija koja bi

[1115] ***Istra i Slovensko primorje,*** **str. 587; J. Jeri, *n.d.*, str. 134.**

[1116] **J. Jeri, *n.d.*, str. 134; *Istra i Slovensko primorje,* str. 587/588; D. Castro, *n.d.*, str. 208 i 209.**

[1117] **Vilson Vudrou (Wilson Woodrow) je bio predsednik SAD od 1912. do 1920. godine.**

[1118] **De Gasperi je naveo da raški rudnici Italiji donose 30°/o nacionalne proizvodnje uglja a rudnici boksita su jedina dovoljna sirovina u Italiji, dok je Jugoslavija poznati izvoznik uglja i boksita i ima 19 rudnika antracita, 202 rudnika uglja i lignita i 82 rudnika boksita — D. Castro, n.d., str. 211.**

[1119] **D. Castro, *n.d.*, str. 208—213; J. Jeri, *n.d.*, str. 136.**

[1120] **D. Castro, *n.d.*, str. 214; J. Jeri, *n.d.*, str. 137.**

otišla na sporno područje i na licu mesta proučila etnički položaj i odredila graničnu liniju. Komisija se morala rukovoditi time da što manje stanovništva ostane pod tuđim nadzorom i da prouči način koji bi najviše garantovao jednaku upotrebu tršćanskog pristaništa i tranzitnih mogućnosti za svu međunarodnu trgovinu, a posebno za Jugoslaviju, Italiju i države srednje Evrope. Taj predlog je prihvaćen i Savet ministara spoljnih poslova je 19. septembra u tom smislu izdao kominike.[1121]

Međutim, londonsko zasedanje Saveta ministara spoljnih poslova se završilo neuspešno. Ministri su se razišli a nisu potpisali zapisnik o odlukama o kojima su se već sporazumeli. Zbog nesporazuma oko procedure, što SAD i Velika Britanija nisu htele da priznaju vlade Rumunije i Bugarske, kao i zbog neslaganja oko ustanovljenja Savezničkog saveta za Japan, konferencija je odložila svoj rad.[1122]

Na drugoj, Moskovskoj konferenciji ministara spoljnih poslova SSSR-a, Velike Britanije i SAD, održanoj od 16. do 26. decembra 1945, odlučeno je da u izradi ugovora o miru sa Italijom, Rumunijom, Bugarskom, Mađarskom i Finskom od strane Saveta ministara spoljnih poslova učestvuju jedino one članice Saveta koje su potpisnice uslova kapitulacije ili se takvim smatraju na osnovu odredaba sporazuma o stvaranju Saveta ministara spoljnih poslova usvojenog na Berlinskoj konferenciji. Prema tome, nacrt ugovora o miru sa Italijom izradiće ministri spoljnih poslova Velike Britanije, SAD, SSSR-a i Francuske a nacrte ugovora o miru sa Rumunijom, Bugarskom i Mađarskom izradiće ministri spoljnih poslova SSSR-a, SAD i "Velike Britanije a sa Finskom ministri spoljnih poslova SSSR-a i Velike Britanije. Odlučeno je da zamenici ministara spoljnih poslova odmah nastave svoj rad u Londonu na osnovu sporazuma postignutih po pitanjima koja su razmatrana na prvom plenarnom zasedanju Saveta ministara spoljnih poslova u Londonu.[1123]

Po završenoj izradi svih nacrta Savet ministara spoljnih poslova će sazvati jednu konferenciju radi razmatranja ugovora o miru sa Italijom, Rumunijom, Bugarskom, Mađarskom i Finskom. Ta konferencija će se sastojati od pet članica Saveta ministara spoljnih poslova i od svih članica Ujedinjenih nacija koje su znatnim vojnim snagama aktivno učestvovale u ratu protiv neprijateljskih država u Evropi — svega 21 članica Ujedinjenih nacija. Konferencija je trebalo da se sastane najkasnije do 2. maja 1946. godine.

Po završetku rada konferencije i razmatranju njenih preporuka, ministri inostranih poslova će izraditi konačne tekstove ugovora o miru i podneće ih članicama konferencije da ih potpišu sa onim dr-

[1121] **D. Castro,** ***n.d.,*** **str. 214; J. Jeri,** ***n.d.,*** **str. 138;** ***Istra i Slovensko primorje,*** **str. 588.**

[1122] **D. Castro,** ***n.d.,*** **str. 219; J. Jeri, n.d., str. 139.**

[1123] ***ujedinjene nacije,*** **str. 113—121.**

žavama sa kojima su bile u ratu, a zatim će ti tekstovi biti podneti i ostalim članicama Ujedinjenih nacija koje su se nalazile u ratu sa tim neprijateljskim državama.

Ugovori o miru će stupiti na snagu čim ih ratifikuju članice Saveta ministara inostranih poslova, a takođe ti ugovori podležu i ratifikaciji od strane odgovarajućih neprijateljskih država.[1124]

PREDLOŽI STRUGNE SAVEZNIČKE KOMISIJE ZA RAZGRANIČENJE IZMEĐU JUGOSLAVIJE I ITALIJE

Spor oko Julijske krajine zaoštrio se više nego što se očekivalo. On je dobio međunarodni značaj i zavisio je dobrim delom od rešenja mnogih drugih pitanja između saveznika. Zbog nepravilnog stava saveznika po tom pitanju, odnosi Jugoslavije sa njima bili su svakim danom sve gori. Saveznici su gotovo svakodnevno povređivali vazdušni prostor iznad teritorije FNR Jugoslavije. Samo od 11. februara pa do 26. marta 1946, 233 anglo-američka aviona su nadletala jugoslovensku teritoriju.[1125] Pored toga, početkom februara 1946, prema Trstu su preduzeti i pokreti trupa pod komandom generala Andersa. Svi ti pritisci i pokušaji zastrašivanja imali su za cilj da pruže podršku i osmele reakcionarne i profašističke elemente u Trstu i zaplaše napredne demokratske snage u Trstu i Gorici, koje su se borile za svoja politička prava. Vlada FNR Jugoslavije je energično protestovala protiv tih provokacija a 14. februara je uputila memorandum Savetu bezbednosti Ujedinjenih nacija, u kome je ukazala na neprijateljsko raspoloženje jedinica poljskih emigranata prema FNRJ.[1126] Da bi ublažili utisak koji je u svetu ostavio memorandum jugoslovenske vlade i da bi opravdali držanje Andersovih trupa, četničkih i ustaških grupa u severnoj Italiji, međunarodna reakcija, zajedno sa italijanskim imperijalistima, izmislila je da jugoslovenske trupe vrše pokrete prema Morganovoj liniji, a usledila je i izjava generala Lia i Morgana da će prelazak jugoslovenskih trupa preko Morganove linije biti odbijen vojnim snagama.[1127]

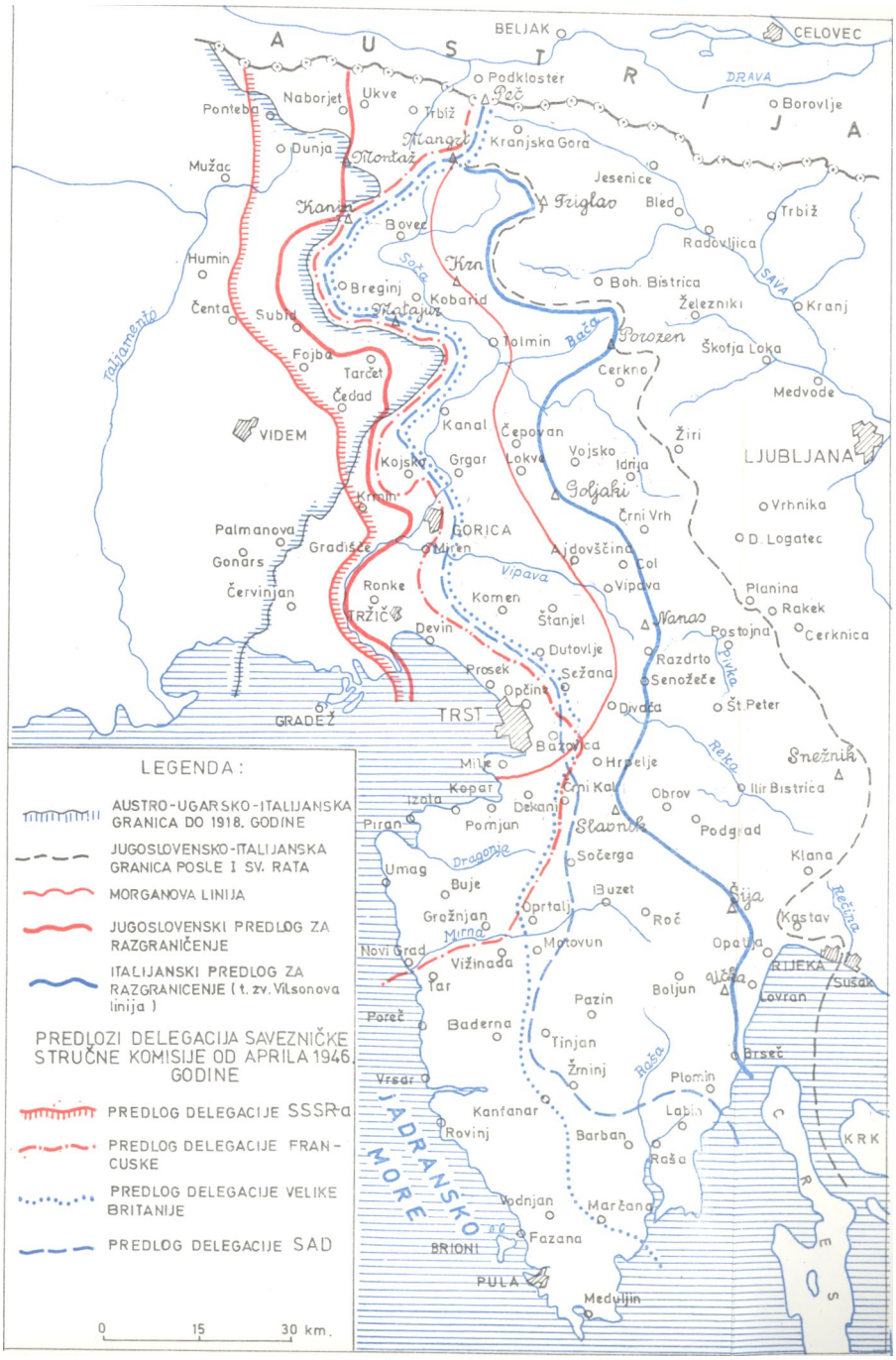
Savet zamenika ministara spoljnih poslova u Londonu je 2. marta 1946. objavio da je sastavljena stručna Savezn̈ička komisija za razgraničenje između Jugoslavije i Italije. Ona je doputovala u Trst 7. marta 1946, a sačinjavale su je delegacije Velike Britanije, SAD, Francuske i Sovjetskog Saveza.

Jedan deo članova Komisije i novinara nalazio se pod utiskom jake reakcionarne propagande da u zoni B vlada strašan teror. Međutim, sledečih dana su se svi oni uveiiili da je to laž i kleveta. Na ceioj teritoriji Julijske krajine i Trsta naišli su na neraskidivo prijateljstvo Slovenaca, Hrvata i Italijana. Stanovništvo Trsta je tražilo

[1124] *Ujedinjene nacije,* str. 114.
[1125] J. Jeri, *n.d.,* str. 145.
[1126] *Istra i Slovensko primorje,* str. 583.
[1127] J. Jeri, *n.d.,* str. 145; *Istra i Slovensko primorje,* str, 591.

Skica br. 54

PREDLOŽI ZA RAZGRANIČENJE IZMEĐU JUGOSLAVIJE I ITALIJE

priključenje Jugoslaviji. Došlo je i do sukoba s policijom kada je skidala zastave koje je narod istakao. U jednom takvom sukobu u Trstu su 10. marta poginula dva radnika a ranjena su dvadeset i dva. U celoj zoni A su dva dana trajali protesti. Oko 150.000 Tršćana je protestovalo i tražilo da se priključe Jugoslaviji, dok je oko 100.000 građana učestvovalo na sprovodu poginulih drugova. I u ostalim mestima gde je bila, Komisija je naišla na masovnu želju stanovništva i delegacija koje su izražavale težnju da žive u Titovoj Jugoslaviji. Svi delegati su morali priznati da su videli spontani nastup naroda i stvarnu želju da žive u sastavu Jugoslavije. To nije bilo moguće organizovati.[1128]

Komisija je za 28 dana obišla i na licu mesta proučavala situaciju u 32 naseljena mesta. Obavila je 52 razgovora, primila 4.000 peticija i rezolucija od kojih je samo 350 bilo u korist Italije. I pored svega toga, Komisija nije bila u stanju da sastavi jedinstveni izveštaj i da ga predloži, već je svaka delegacija uputila posebni izveštaj svom zameniku ministra spoljnih poslova. Od četiri predložene granice samo je sovjetski predlog ostavljao Trst Jugoslaviji, jer je on polazio od gledišta da granična linija treba da deli kompaktno jugoslovensko zemljište od italijanskog.[1129] Najnepovoljniji je bio američki predlog. To je bila unekoliko modifikovana Vilsonova linija, koja je ostavljala Italiji Benešku Sloveniju, Kanalsku dolinu, Goricu, Trst i polovinu Istre sa Raškim ugljenokopima. Britanski predlog se razlikovao od američkog u tome što je Jugoslaviji ostavljao Raške rudnike, a francuski predlog je bio negde na sredini između britanskog i sovjetskog predloga. Na osnovu popisa od 1910. godine, koji je netačan i nepovoljan za Jugoslaviju, po francuskom predlogu na italijanskoj teritoriji bi ostalo 139.572 Jugoslovena a na jugoslovenskoj teritoriji 130.972 Italijana; britanski predlog je ostavljao Italiji 188.457 Jugoslovena a u Jugoslaviji bi ostalo 83.911 Italijana, dok po američkom predlogu za razgraničenje u Italiji bi ostalo 209.025 Jugoslovena a u Jugoslaviji 55.548 Italijana.[1130] Očito da američki i britanski predloži nisu vodili računa o instrukcijama zamenika ministara spoljnih poslova da granična linija bude, uglavnom, etnička granica koja bi najmanje stanovnika ostavljala pod tuđom upravom.

Na sastanku Saveta ministara spoljnih poslova, koje je počelo 25. aprila 1946. u Parizu, Edvard Kardelj je 3. maja podneo ekspoze u kome je oštro kritikovao izveštaje Komisije za razgraničenje. On

[1128] ***Istra i Slovensko primorje,*** **str. 592—594; J. Jeri, *n.d.*, str. 145—148.**

[1129] **J. Jeri, *n.d.*, str. 147. i 148.**

liso p_0 popisu koji je 1945. godine izvršio profesor Roglič, taj odnos bi bio sledeči: po francuskom predlogu 139.572 Jugoslovena bi došla pod Italiju a 88.912 Italijana pod Jugoslaviju, po britanskom predlogu taj odnos bi bio 244.404 Jugoslovena prema 49.823 Italijana, a po američkom predlogu 277.965 Jugoslovena bi ostalo pod italijanskom a 46.584 Italijana pod jugoslovenskom državom. — J. Jeri, n.d., str. 149. i 153, napomena 17; *Istra i Slovensko primorje,* str. 598.

je ukazao na nelogičnost i netačnost predloga zapadnih saveznika i na nepravdu koja se time nanosi narodima Julijske krajine i interesima Jugoslavije.

Italijanski ministar spoljnih poslova De Gasperi je ponovio gledište svoje vlade da bi granica između Jugoslavije i Italije morala biti na Vilsonovoj liniji, kojoj je najbliži američki predlog, pa je odbio ostale predloge.[1131]

Američki ministar spoljnih poslova Berns je 4. maja 1946. predložio da se kao kompromisno rešenje prihvati francuska linija, ali ni ona nije prihvaćena, pa je 16. maja odlučeno da Savet ministara spoljnih poslova odloži svoj rad do 15. juna 1946. godine.[1132]

STVARANJE SLOBODNE TERITORIJE TRSTA

(Skica br. 55)

Na drugom zasedanju Saveta ministara spoljnih poslova u Parizu, od 15. juna do 15. jula 1946. vodili su se razgovori o internacionalizaciji Trsta, da se Trst i njegovo neposredno zaleđe za deset godina stave pod starateljstvo OUN, da se Trst sa zaleđem proglasi autonomnom državom pod suverenitetom Jugoslavije, da Trstom upravlja dvojna jugoslovensko-italijanska uprava sa alternativnim guvernerima, itd., ali do sporazuma se nije moglo doći. Međutim, glasovi o internacionalizaciji Trsta kao jedinom mogućem izlazu iz nastale situacije sve upornije su se širili.

Savet ministara spoljnih poslova je 2. jula 1946. prihvatio kompromisni francuski predlog po kome bi Jugoslavija dobila teritoriju istočno od granice koju je predložila francuska delegacija, dok bi teritorija zapadno od te granice bila podeljena na dva dela, jednom kratkom linijom kod Devina, a kasnije je pomerena na ušće reke Timavo u more. Severni deo, Kanalsku dolinu, Goricu i Tržič, dobila bi Italija, a na južnom delu, koji obuhvata uski pojas od Stivana prema Trstu, tršćansku opštinu i deo Istre do reke Mirne, ustanoviće se Slobodna teritorija Trsta (STT).[1133]

To rešenje je značilo za Jugoslaviju nepravdu. Oko jedne četvrtine istarskog stanovništva otrgnuto je od svoje matične zemlje, Gorica je pripala Italiji, a da se i ne govori o okolnim selima, slovenačkoj obali od Tržiča do Trsta, Beneškoj Sloveniji i Kanalskoj dolini. Nastavljena je diplomatska borba, talasi štrajkova i protesta. U Trstu je preko 100.000 ljudi stupilo u generalni štrajk, u znak protesta protiv odluke Saveta ministara spoljnih poslova. Međutim, Mirovna konferencija u Parizu je glasanjem usvojila tzv. francusku liniju o po-

[1131] **D. Castro, *n.d.*, str. 246—250.**

[1132] **J. Jeri, *n.d.*, str. 151/152; D. Castro, *n.d.*, str. 251 i 252.**

[1133] ***Istra i Slovensko primorje*, str. 602; J. Jeri, *n.d.*, str. 157; D. Castro, n.d., str. 270. i 271.**

deli Istre i osnivanje Slobodne teritorije Trsta. S obzirom na to da ti predloži 26. septembra 1946. nisu imali potrebnu dvotrećinsku većinu, konačna odluka je doneta na plenarnoj sednici 9/10. oktobra 1946, kada su predloži o granici prihvaćeni običnom većinom glasova. Konačno redigovanje Mirovnog ugovora sa Italijom obavila je Konferencija četiri ministra spoljnih poslova u novembru 1946. godine.[1134]

Mirovni ugovor sa Italijom je jugoslovenska delegacija potpisala 10. februara 1947, kada je u ime svoje vlade dala sledeću izjavu:

»... U isto vreme vlada FNRJ izjavljuje, da se narodi Jugoslavije potpisivanjem ovog ugovora ne odriču teritorija koje su etnički njihove, a ovim ugovorom ostaju van granica FNRJ, i da i dalje polažu pravo na te teritorije bez obzira na eventualne etničke promene, koje bi nastupile u budućnosti, kao posledica tuđeg gospodstva nad tim teritorijama .. ,«[1135]

Govoreći o tome, maršal Tito je u svome ekspozeu o spoljnoj politici FNRJ u Narodnoj skupštini 31. marta 1947. naglasio: »Nepravda prema našim narodima bila je tako velika da je Vlada stajala pred alternativom ili potpisati ili ne potpisati taj mirovni ugovor, koji je za nas značio diktat zapadnih država. Ali dosledna u borbi za ostvarenje i učvršćenje mira Vlada se, iako teška srca, odlučila da potpiše ugovor o miru s Italijom, koji predstavlja veliku nepravdu za našu zemlju, s punim uvjerenjem da taj akt odobravaju ne samo svi narodi Jugoslavije, već i narod, koji je ostao van granica naše zemlje, i na koji nećemo nikad zaboraviti, kao što je to naglašeno u deklaraciji pri potpisivanju mirovnog ugovora.«[1136]

Mirovni ugovor sa Iitalijom stupio je na snagu 15. septembra 1947, kada su četiri velike sile deponovale ratifikovane dokumente kod francuske vlade. Sa tim danom je uspostavljena STT a prestao je italijanski suverenitet nad tom teritorijom.[1137]

Mirovnim ugovorom sa Italijom površina nove jugoslovenske teritorije iznosila je oko 7.382 kvadratna kilometra sa oko 470.000 stanovnika.[1138] Italija je imala da plati Jugoslaviji reparacije u iznosu od 125 miliona dolara u roku od 7 godina, da vrati sve predmete umetničkog, istorijskog i kulturnog značaja koji su odneti u periodu od 1918. do 1924. godine. Jugoslavija se obavezala da će snabdevati STT i izvesne italijanske oblasti električnom energijom i vodom.[1139]

[1134] *Istra i Slovensko primorje,* str. 606.

[1135] £)r Velibor Gavranov i dr Momir Stojković, *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije,* Beograd 1972 (ubuduće: dr V. Gavranov i dr M. Stojković, n.d.), str. 198.

[1136] *Istra i Slovensko primorje,* str. 608. i 609.

[1137] uši Dr v Gavranov i dr M. Stojković, n.d., str. 360—364; J. Jeri, n.d., str. 185; D. Castro, n.d., str. 350 i 351.

[1138] J. Jeri, *n.d.,* str. 185.

[1139] Dr y Gavranov i dr M. Stojković, *n.d.,* str. 198.

REŠENJE TRŠĆANSKOG PITANJA

Slobodna teritorija Trsta, zamišljena kao tampon-država, trebalo je da ima svog guvernera i vladu. Stupanjem na snagu Mirovnog ugovora sa Italijom, Savet bezbednosti OUN je trebalo da imenuje guvernera, uz konsultaciju Jugoslavije i Italije, ali on nije mogao biti državljanin te dve zemlje. Guverner je trebalo da pripremi izbor vlade i da zajedno sa njom organizuje izbore za ustavotvornu skupštinu koja bi donela ustav STT. Međutim, pri izboru guvernera se naišlo na nepremostive prepreke zbog skrivenih interesa vlada zapadnih sila. Samo u periodu od tri poslednja meseca u 1947. godini predloženo je 18 kandidata za guvernera i nijedan nije prihvaćen.[1140]

Početkom 1948. godine dolazi do zaoštravanja međunarodne situacije u Evropi i počinje tzv. hladni rat u njegovoj najoštrijoj formi, što se odrazilo i na odnose sa Jugoslavijom. Dolazi do prvih javnih nesporazuma sa SSSR-om (18. i 19. marta je SSSR zatražio hitno i bezuslovno povlačenje svojih vojnih i civilnih stručnjaka iz Jugoslavije), a zatim i do napada na Jugoslaviju od Informbiroa i ostalih posledica u vezi sa tim. Gotovo istovremeno, 20. marta 1948, tri zapadne velike sile — SAD, Velika Britanija i Francuska — objavile su Londonsku tripartitnu deklaraciju. Time su se one izjasnile za reviziju ugovora o miru sa Italijom u pogledu STT. One su bile spremne da bez prethodnog pristanka Jugoslavije prisajedine Italiji ne samo zonu A, koja je bila pod anglo-američkom vojnom upravom, već i zonu B Slobodne teritorije Trsta, koja se nalazila pod jugoslovenskom vojnom upravom. Pošto se ugovor o miru mogao menjati samo uz saglasnost sve četiri velike sile, one su tražile saglasnost od SSSR-a.[1141]

Tako se, sticajem prilika, Jugoslavija gotovo istovremeno našla u situaciji da se suprotstavlja i jednoj i drugoj strani. Vodeći doslednu i principijelnu politiku, ona je uspela da se u teškoj višegodišnjoj borbi izbori za svoje pravilne i pravedne stavove.

Jugoslovenska vlada je 22. marta uputila note SAD, Velikoj Britaniji i Francuskoj, u kojima je odlučno protestovala i odbila tu jednostranu odluku. Istaknuto je da su se one same zalagale za takvo rešenje tršćanskog pitanja, koje je predviđeno mirovnim ugovorom i da su one same onemogućavale direktno sporazumevanje Jugoslavije i Italije, sprečavajući u Savetu bezbednosti sporazumevanje o izboru guvernera STT.[1142]

Jugoslavija je uvek izražavala spremnost za sporazumevanje, ali na drugoj osnovi, radi kompromisnog rešenja i obezbeđenja mira na tom području i razvijanja dobrih susedskih odnosa sa Italijom.

ino Dr Y Gavranov i dr M. Stojković, n.d., str. 198 i 213; J. Jeri, *n.d.*, str. 207.

im Dr Y Gavranov i dr M. Stojković, n.d., str. 199; J. Jeri, *n.d.*, str. 207.

[1142] J. Jeri, n.d., str. 208; Dr V. Gavranov i dr M. Stojković, n.d., str. 199; *Istra i Slovensko primorje,* str. 734.

Potpisivanje Memoranduma o saglasnosti, London 5. oktobar 1954.

Miloš Minić i Marijano Rumor potpisuju Ugovor u Ozimu, 10. novembar 1975.

Odlučnim odbijanjem da razgovara na bazi Tripartitne deklaracije, Jugoslavija je nastavila diplomatske kontakte sa zapadnim zemljama. Maršal Tito je isticao da se bez učešća Jugoslavije ne može resiti tršćansko pitanje. Povremeno su nastajale krizne situacije. Tako je krajem avgusta 1953. godine Italija koncentrisala svoje trupe na granici prema zoni A Slobodne teritorije Trsta, što je zatim učinila i Jugoslavija.[1143] Svakako da je kritičnu situaciju izazvalo saopštenje američke i britanske vlade od 8. oktobra iste godine, u kome se kaže da dve vlade nisu više spremne da snose odgovornost za upravu u zoni A i da su odlučile da ukinu savezničku vojnu upravu, povuku svoje snage i upravu u toj zoni prepuste italijanskoj vladi. Time su na grub način kršile međunarodno pravo i legitimno pravo i interese Jugoslavije, koja je bila neposredno zainteresovana za rešenje toga pitanja.[1144]

Jugoslavija je odlučno reagovala protestujući kod tih i drugih država i kod Saveta bezbednosti. U govoru maršala Tita, u Leskovcu 10. oktobra, on je upozorio da će Jugoslavija ulazak italijanskih snaga u zonu A smatrati kao napad, a time i pravo da upotrebi sva sredstva koja je predvidela Povelja OUN, uldjučujući i vojnu snagu, ako to bude potrebno. Sledećeg dana maršal Tito je u Skoplju rekao da će onog momenta kada prvi italijanski vojnik stupi u zonu A i jugoslovenska armija tamo ući. Savet bezbednosti je četiri puta odlagao stavljanje na dnevni red tog pitanja a ministri spoljnih poslova SAD, Velike Britanije i Francuske razmatrali su situaciju i na kraju odustali od svoje odluke da ustupe zonu A Italiji. Posle toga, 5. decembra 1953, došlo je do jugoslovensko-italijanskog sporazuma o obostranom povlačenju trupa sa granica Slobodne teritorije Trsta.[1145]

Taj sporazum je uticao na lakše normalizovanje odnosa između dve zemlje. On je označio i kraj dramatične situacije nastale u oktobru i nastavljanje pregovora za iznalaženje sporazumnog rešenja mirnim putem. Ti pregovori su završeni u Londonu 5. oktobra 1954, kada je usvojen »Memorandum o saglasnosti između vlade Italije, Ujedinjene Kraljevine, Sjedinjenih Država i Jugoslavije o Slobodnoj Teritoriji Trsta.«[1146]

U 2. članu Memoranduma se kaže: »Čim ovaj Memorandum o saglasnosti bude parafiran i u njemu predviđene granične ispravke

[1143] J. Jeri, *n.d.*, str. 236.

[1144] J. Jeri, *n.d.*, str. 265 i 266; *Borba*, 10. oktobra 1953.

[1145] J. Jeri, *n.d.*, str. 275 i 280; Dr V. Gavranov i dr M. Stojković, *n.d.*, str. 213; *Borba*, 11. i 12. oktobar i 6, 7. i 8. decembar 1953.

[1146] Savezno izvršno veće 7. a Narodna skupština FNRJ 25. oktobra 1954. ratifikovali su taj memorandum, a Italija ga nije ratifikovala. Sve tri zapadne sile su objavile posebne deklaracije u kojima izražavaju zadovoljstvo sa postignutim Memorandumom i ističu da neće pružiti nikakvu podršku zahtevima Jugoslavije ili Italije »na teritoriju pod suverenitetom ili upravom druge države.« Vlade sve četiri države koje su potpisale Memorandum obavestile su o tome Savet bezbednosti, jer je on prema mirovnom ugovoru bio nadležan za postavljanje guvernera STT. — Dr V. Gavranov i dr M. Stojković, *n.d.*, str. 214 i 215; *Službeni list FNRJ* od 28. oktobra 1954.

sprovedene, Vlade Ujedinjene Kraljevine, Sjedinjenih Država i Jugoslavije okončaće vojnu upravu u zonama A i B ove teritorije. Vlade Ujedinjene Kraljevine i Sjedinjenih Država povući će svoje vojne snage sa područja severno od nove granice i predaće upravu ovog područja italijanskoj Vladi. Italijanska i jugoslovenska Vlada proširiće odmah zatim svoju civilnu upravu svaka na ono područje za koje će biti odgovorna.«[1147]

Time je pravno i praktično rešeno tršćansko pitanje, a time i granice prema Italiji. Iako je to kompromisno rešenje, u datoj situaciji se postiglo najviše što se moglo. Predsednik italijanske vlade Selba je 5. oktobra 1954. izjavio u parlamentu da će poštovati Memorandum i da on odgovara interesima Italije, a tri dana kasnije, 8. oktobra, takođe je rekao da je do sporazuma moralo doći, jer »vreme u ovom problemu ne bi nikada radilo u prilog Italije«, posle toga je Senat izglasao poverenje njegovoj vladi.[1148]

Dugogodišnja praksa je pokazala da je to rešenje bilo u interesu obe zemlje. Ono je odstranilo neuralgičnu tačku na njihovim granicama, i u tom delu Evrope, i stvorilo uslove za dalju normalizaciju međudržavnih odnosa i čvršće povezivanje i saradnju dve susedne zemlje na političkom, ekonomskom i kulturnom planu.

Istina, uvek je bilo krugova, pa i iredentističkih ili neofašističkih organizacija, koji su insistirali na provizornosti, na nedefinitivnosti Londonskog sporazuma, pa su sa tim argumentom tokom godina urgirali kod italijanskih vlada na revandikaciji zone B. Na te provokacije gotovo sve italijanske vlade su uvek taktički reagovale i pokazivale su da im je više stalo do dobrog razvoja odnosa sa Jugoslavijom nego do udovoljavanja strastima i manevrima krajnje neodgovornih elemenata.

Krizu u međudržavnim odnosima između Jugoslavije i Italije izazvala je verbalna nota italijanske vlade od 15. februara 1974. godine, koja je 21. februara uručena jugoslovenskom ambasadoru u Italiji Mišu Pavićeviću. Tom notom, kao i drugim diplomatskim koracima, se činio grub nasrtaj na teritorijalni integritet SFR Jugoslavije, osporavajući joj suverenitet nad teritorijom koja je nekad bila označena kao zona B Slobodne Teritorije Trsta, a koja je sa Memorandumom o saglasnosti od 5. oktobra 1954. prestala da postoji. To je dovelo u opasnost međusobne odnose i stabilnost u tom delu sveta.[1149] Jugoslovenska vlada je odlučno odbacila sve nasrtaje takvog karaktera i još jednom potvrdila da je Memorandumom o saglasnosti utvrđena definitivno jugoslovensko-italijanska granica i uspostavljen suverenitet Jugoslavije i Italije na odnosnim teritorijama.[1150]

[1147] ***Službeni list FNRJ*** **od 27. oktobra 1954, str. 5.**

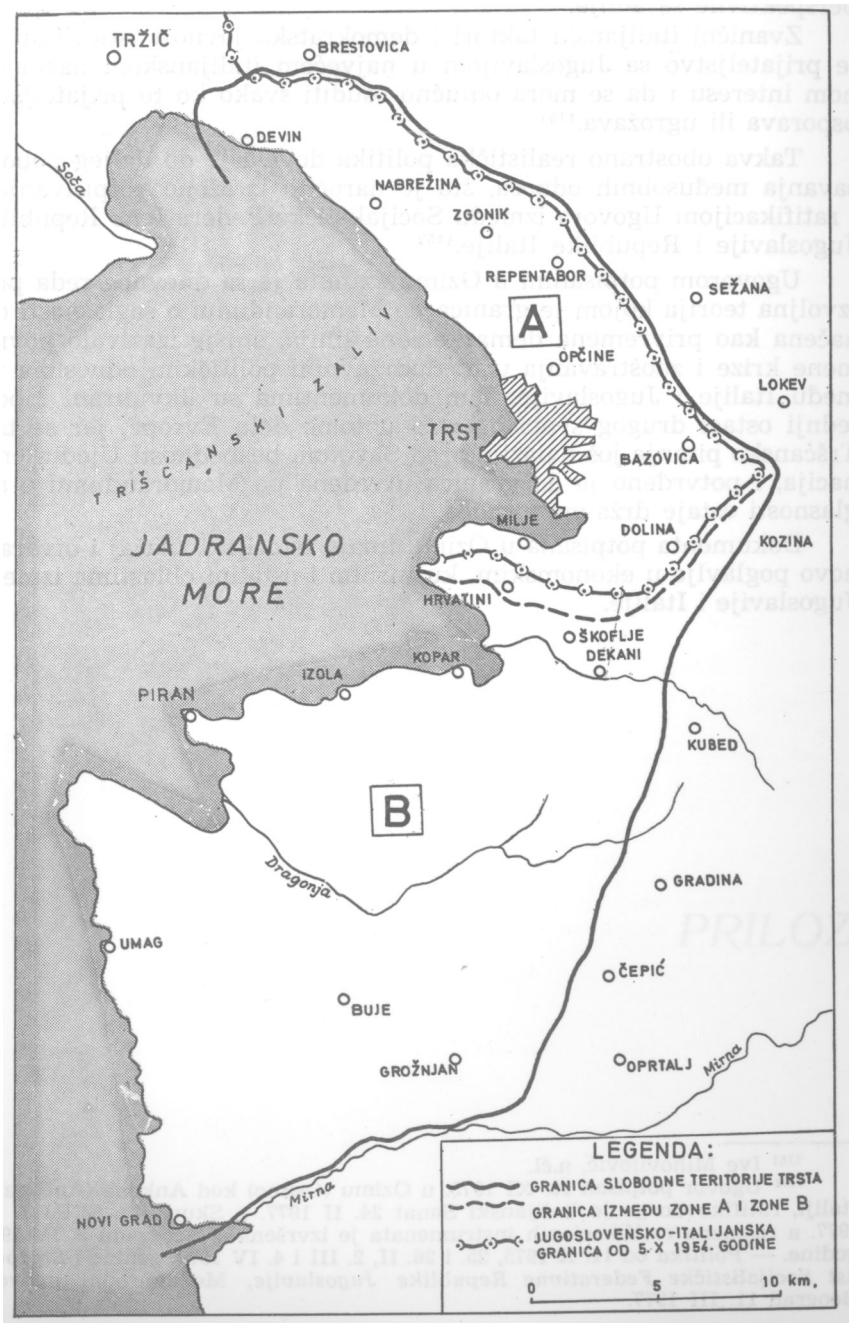
niš Dr y Gavranov i dr M. Stojković, n.d., str. 214 i 215.

[1149] **Ive Mihovilović, *Priča o granici,* NIN br. 1041 od 20. XII 1970, str. 31—34 i *Saopštenje o najnovijem razvoju događaja između Jugoslavije i Italije, Politika* od 5. IV 1974.**

[1150] ***Informacija Miloša Minića Skupštini SFRJ, Politika*** **od 2. X 1975.**

Skica br. 55

SLOBODNA TERITORIJA TRSTA

S jugoslovenske strane nikad se nije išlo na zaoštravanje odnosa, već se isticala želja za još brži i efikasniji razvoj čvrste i veoma perspektivne saradnje.

Zvanični italijanski faktori i demokratska javnost isticali su da je prijateljstvo sa Jugoslavijom u najvećem italijanskom nacionalnom interesu i da se mora odlučno osuditi svako ko to prijateljstvo osporava ili ugrožava.[1151]

Takva obostrano realistička politika dovela je do daljeg poboljšavanja međusobnih odnosa, što je naročito izraženo potpisivanjem i ratifikacijom Ugovora između Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Republike Italije.[1152]

Ugovorom potpisanim u Ozimu skinuta je sa dnevnog reda proizvoljna teorija kojom je granica po Memorandumu o saglasnosti označena kao privremena demarkaciona linija, što je izazivalo povremene krize i zaoštravanja u međudržavnim političkim odnosima između Italije i Jugoslavije. Tim dokumentima su likvidirani i poslednji ostaci drugog svetskog rata u tome delu Evrope, jer se tzv. Tršćansko pitanje još nalazilo pred Savetom bezbednosti Ujedinjenih nacija, i potvrđeno je da granica utvrđena po Memorandumu o saglasnosti ostaje državna granica.

Dokumenta potpisana u Ozimu imaju istorijski značaj i otvaraju novo poglavlje u ekonomskim, kulturnim i ostalim oblastima između Jugoslavije i Italije.

[1151] **Ive Mihovilović,** ***n.čl.***

[1152] ugovor potpisan 10. XI 1975. u Ozimu (Osimo) kod Ankone (Ancona) u Italiji, ratifikovao ga je italijanski Senat 24. II 1977. a Skupština SFRJ 1. III 1977. a razmena ratifikacionih instrumenata je izvršena u Beogradu 3. IV 1977. godine. — ***Politika*** **od 11. X 1975, 25. i 26. II, 2. III i 4. IV 1977. godine i** ***Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije,*** **Međunarodni ugovori, Beograd 11. III 1977.**

PRILOZI

Prilog br. 1

MEMORANDUM MINISTRA SPOLJNIH POSLOVA VELIKE BRITANIJE ANTONI IDNA O JUGOSLOVENSKO-ITALIJANSKOJ GRANICI UPUĆEN 10. II 1945. MINISTRIMA SPOLJNIH POSLOVA SSSR-a I SAD

Saopštenje ministrima u vezi Julijske krajine

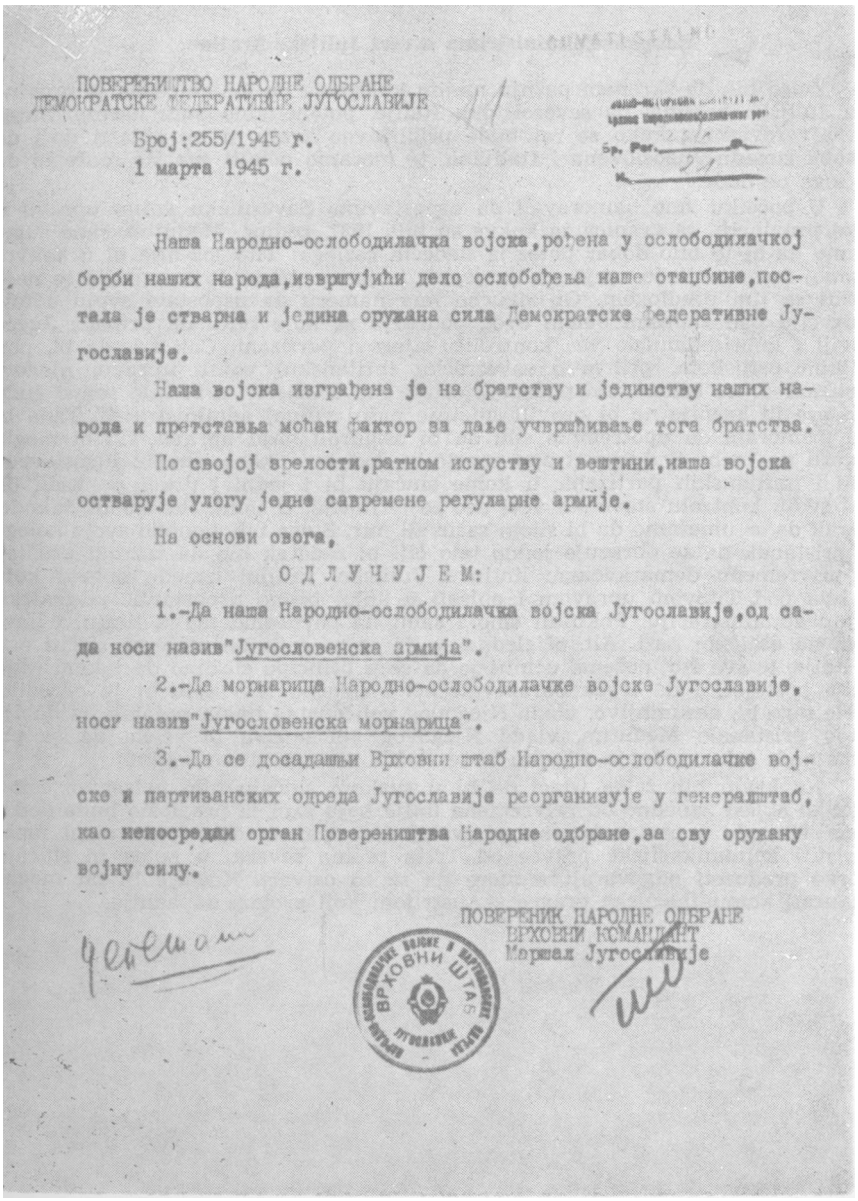
Zeleo **bih da skrenem pažnju mojim kolegama na činjenicu da je provincija Julijska krajina, na severoistoku Italije, potencijalno bure baruta. Stoga će najverovatnije, kako se rat bude približavao kraju, u toj oblasti doći do sukoba između Jugoslovena i Italijana, te moramo učiniti sve što možemo da do toga ne dođe.**

U početku smo nameravali da uspostavimo Savezničku vojnu upravu u celoj provinciji, sa granicama kakve su bile 1937. godine. Međutim, sada sumnjamo da bi to bilo dobar potez iz sledećih razloga: Tito još nije ni u kakvoj pisanoj formi objavio svoje mišljenje, ali je jasno stavio do znanja da se neće složiti sa tim predlogom. On sigurno ima nameru da uspostavi svoju administraciju nad znatnim delom ovog područja za koje tvrdi da pripada Jugoslaviji i koje delimično već kontrolišu njegovi partizani. Čak i kada bi, pod velikim pritiskom, prihvatio savezničku (britansku) vojnu upravu, njegovi partizani bi na ćelom tom području ostali pod oružjem, te bi bilo pravo čudo ako pre ili kasnije ne bi pravili smetnje našoj vojnoj administraciji. Tada bi bili primorani da upotrebimo silu da bi osigurali našu upravu, što bi moglo dovesti do borbi. S druge strane, moglo bi doći do sukoba između jugoslovenskih i italijanskih partizana, u kome slučaju bi i jedni i drugi pokušali da pod svoju kontrolu stave što veći deo te teritorije. U tome slučaju bi, takođe, morali da se umešaimo da bi silom sačuvali mir. Stoga bih zamolio svoje kolege za pristanak da se obrazuje jedno telo čiji bi zadatak bio da razradi predlog za privremenu demarkacionu liniju u Julijskoj krajini između oblasti koja bi bila pod Titovom upravom i oblasti u kojoj bismo uspostavili savezničku vojnu administraciju. Pokušali smo i sami da povučemo takvu liniju, uglavnom na etničkoj bazi. Ali, očigledno je da se za sada ne možemo složiti oko te linije, te sve što možemo učiniti je da se u principu složimo da takva linija treba postojati i da treba obrazovati neko stručno telo koje bi je odredilo. Posle toga bi, nesumnjivo, vlada Njegovog veličanstva imala zadatak da dobije Titov pristanak. Međutim, vlada Njegovog veličanstva bi želela da se pri tome nađe takvo rešenje s kojim bi se složila oba njena saveznika.

Na kraju bih želeo istaći da bi u svakom slučaju bilo potrebno, čak i ukoliko oblast zapadno od privremene linije koju sam ja predložio bude dodeljena Titu, da u prvim fazama po svaku cenu naš vrhovni komandant može koristiti komunikacijske pravce od Trsta prema severu, u kome bi slučaju morao preduzeti odgovarajuće mere da se to ostvari. Kasnije bi on mogao osigurati komunikacijske pravce s Austrijom koji prolaze zapadnije.

Prilog Ђг. 2

FOTOKOPIJA ODLUKE O PREIMENOVANJU NOVJ U JA, MORNARICE NOVJ U JUGOSLOVENSKU MORNARICU I REORGANIZACIJI VS NOV I POJ U GENERALSTAB

ПОВЕРЕНИШТВО НАРОДНЕ ОДБРАНЕ
ДЕМОКРАТСКЕ ФЕДЕРАТИВНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Број:255/1945 г.
1 марта 1945 г.

Наша Народно-ослободилачка војска,рођена у ослободилачкој борби наших народа,извршујући дело ослобођења наше отаџбине,постала је стварна и једина оружана сила Демократске федеративне Југославије.

Наша војска изграђена је на братству и јединству наших народа и претставља моћан фактор за даље учвршћивање тога братства.

По својој врелости,ратном искуству и вештини,наша војска остварује улогу једне савремене регуларне армије.

На основи овога,

О Д Л У Ч У Ј Е М:

1.-Да наша Народно-ослободилачка војска Југославије,од сада носи назив"Југословенска армија".

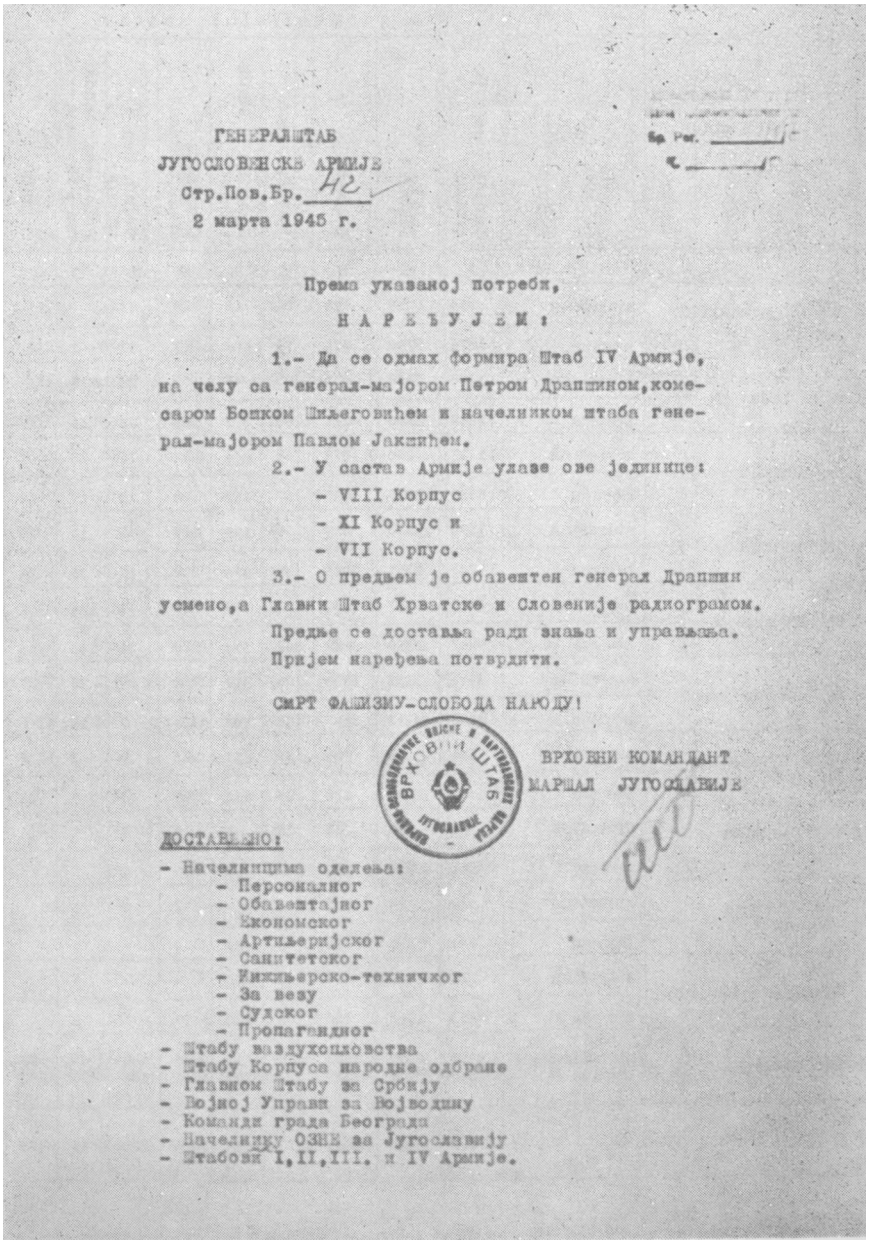
2.-Да морнарица Народно-ослободилачке војске Југославије, носи назив"Југословенска морнарица".

3.-Да се досадашњи Врховни штаб Народно-ослободилачке војске и партизанских одреда Југославије реорганизује у генералштаб, као непосредни орган Повереништва Народне одбране,за сву оружану војну силу.

ПОВЕРЕНИК НАРОДНЕ ОДБРАНЕ
ВРХОВНИ КОМАНДАНТ
Маршал Југославије

Prilog Бг. 3

FOTOKOPIJA NAREDBE ZA FORMIRANJE 4. ARMIJE

ГЕНЕРАЛШТАБ
ЈУГОСЛОВЕНСКЕ АРМИЈЕ
Стр.Пов.Бр. 42
2 марта 1945 г.

Бр. Рег. _____
К. _____

Према указаној потреби,

Н А Р Е Ђ У Ј Е М :

1.- Да се одмах формира Штаб IV Армије, на челу са генерал-мајором Петром Драшковићем, комесаром Бошком Шиљеговићем и начелником штаба генерал-мајором Павлом Јакшићем.

2.- У састав Армије улазе ове јединице:
- VIII Корпус
- XI Корпус и
- VII Корпус.

3.- О предњем је обавештен генерал Драшковић усмено, а Главни Штаб Хрватске и Словеније радиограмом.

Предње се доставља ради знања и управљања.

Пријем наређења потврдити.

СМРТ ФАШИЗМУ-СЛОБОДА НАРОДУ!

ВРХОВНИ КОМАНДАНТ
МАРШАЛ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ВРХОВНИ ШТАБ

ДОСТАВЉЕНО:
- Начелницима одељења:
  - Персоналног
  - Обавештајног
  - Економског
  - Артиљеријског
  - Санитетског
  - Инжињеријско-техничког
  - За везу
  - Судског
  - Пропагандног
- Штабу ваздухопловства
- Штабу Корпуса народне одбране
- Главном Штабу за Србију
- Војној Управи за Војводину
- Команди града Београда
- Начелнику ОЗНЕ за Југославију
- Штабови I, II, III. и IV Армије.

Prilog br. 4

PREGLED SOCIJALNOG I NACIONALNOG SASTAVA JEDINICA 4. ARMIJE NA DAN 31. MARTA 1945. GODINE

Redni broj	JEDINICA		Brojno stanje po spisku	Socijalni sastav								Nacionalni sastav												
				Radnika	Seljaka	Intelektualaca	Zanatlija i sitnih trgovaca	Činovnika i sreonjoškolaca	[illegible]	Policajaca, žandarma i finanasa	Ostalih	Srba	Hrvata	Slovenaca	Crnogoraca	Muslimana	Italijana	Rusa	Jevreja	Madara	Čeha	Nemaca	Poljaka	Ostalih narodnosti
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
1	Stab i pristapske jedinice	starešina	243	59	98	26	18	29	13			45	177	10	1	1	4		4		1			
		boraca	1226	590	373	19	162	63	17	2		110	897	23	12	6	99	11	6			53	9	
2	9. divizija	starešina	1499	440	829	70	49	79	26	6		148	1188	39	51	60	7		5		1			
		boraca	7419	1995	4522	194	312	325	18	53		427	5952	291	41	206	427	6	12		7	9	38	3
3	19. divizija	starešina	1737	246	1273	41	44	84	27	20	2	813	869	30	15	5	2	1	2					
		boraca	8533	1075	7027	57	153	169	13	19	20	2600	5306	210	8	86	208	1	1	1	5	42	56	9
4	20. divizija	starešina	1574.	470	659	79	198	108	30	10	20	92	1033	365	6	2	72		2			1	1	
		boraca	9743	2362	5965	109	876	291	19	33	88	755	6217	2103	11	16	501	4	5		3	79	44	5
5	26. divizija	starešina	1067	337	494	72	63	85	11	4	1	50	799	147	56	5	3		7					
		boraca	9847	2959	5421	202	574	500	31	145	15	384	7364	1234	71	262	370	12	11	6	12	44	24	53
6	11. korpus	starešina	3311	1322	1306	106	317	184	50	26		1083	2123	36	13	11	33		6		1	2	3	
		boraca	7709	3114	3417	103	764	294	7	10		1778	5475	64	14	41	274	11	6	6	7	1	31	1
7	Artiljerijska brigada	starešina	241	62	89	35	17	25	9	2	2	39	134	46	17	2	1	1	1					
		boraca	1447	507	626	28	154	99	1	7	25	209	808	331	27	18	36	2	1	3	1	9		2
8	1. tenkovska brigada	starešina	61	15	11	15	8	5	7			15	17	12	15				1	1				
		boraca	763	351	276	68	27	39	2			161	182	285	98	10	15	3	2			7		
9	Inžinjerijska brigada	starešina	39	24	7	5		2	1			2	30	2	1	2				1			1	
		boraca	259	131	88	9	27	4				15	217	13			5	5		1		1	2	
10	Dopunska brigada	starešina	72	22	36	1	2	4	6	1		15	47	7	1	1							1	2
		boraca	902	185	424	8	220	57		8		187	659	52					1		1			
	UKUPNO:	starešina	9844	2997	4802	450	716	605	180	69	25	2302	6417	694	176	89	122	2	28	2	3	3	6	
		boraca	47848	13269	28139	797	3269	1841	108	277	148	6626	33077	4606	282	645	1935	55	45	17	36	245	204	75
	SVEGA:		57692	16266	32941	1247	3985	2446	288	346	173	8928	39494	5300	458	734	2057	57	73	19	39	248	210	75

NAPOMENA:

k 311-A[PreSled] [121,3(3611 na] osnovu dokumenta u AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/7,

2. Podaci za 7. korpus nisu uneti, jer se sa njima ne raspolaže. Tada je 7. korpus imao po spisku 11.636 boraca.

Prilog br. 5

PREGLED BROJNOG STANJA I NAORUŽANJA JEDINICA 4. ARMIJE NA DAN 31. MARTA 1945. GODINE

Redni broj	JEDINICA	Ljudstvo											Naoružanje															
		po spisku					na licu						Pešadijsko				Artiljerijsko					Protivoklopno						
																	Topova			Haubica								
		Oficira	Političkih rukovodilaca	Podoficira	Boraca	Nenaoružana	Oficira	Političkih rukovodilaca	Podoficira	Boraca	Nenaoružana	Pušaka	Automata	Puškomitraljeza	Mitraljeza	Minobacača	Pešadijskih	Brdskih	Poljskih	Brdskih	Poljskih	Pušaka	Topova	»Džon Bula«	»Bazuka«	Protivavionskih mitraljeza	Tenkova (do 30 t)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
1	Štab i prištapske jedinice	76	43 3	105 16	1163 63		54 1	40 3	73 17	1037 56		643 37002	225 23436	35 18340														
2	9. udarna divizija	333 12	425 47	577 105	7314 105		161 11	296 16	379 77	5961 207 !		4824 273414	926 105118	477 330669	53 90630	108 4079		8 332	4 1459			24 1706	4 168	21 461			
3	19. udarna divizija	554 5	576 10	563 29	8332 201	282 49	435 3	496 11	534 26	6969 181	161 44	6033 425320	1081 74299	326 184424	34 41655	79 2537				8 589		24 1673	6 289	8 125	1 40	7 1430	
4	20. udarna divizija	424 13	552 19	526 40	9703 40	784 116	179 12	393 12	427 30	7775 18	500 48	6903 511699	1018 131368	577 407463	71 59250	93 2996	4 366	8 1195		4 243		61 1733	6 1002	18 148	3 53	3 700	
5	26. udarna divizija	335 11	258 16	412 35	9499 348		298 11	200 11	361 24	8024 270		6379 811586	1755 209962	426 254502	96 198600	75 5372						37 3045	5 566	3 27	19 203	11 3670	
6	11. korpus	457	959 15	1842 38	7305 404		358	761 13	1447 30	5194 348		4286 206763	1953 218418	337 174708	30 30490	46 990		4 430	4 265		4 260	19 998	1	15 190		4 1860	
7	Artiljerijska brigada	74 1	64 1	97 4	1431 16	33	71 1	57 1	83 2	1385 15	30	913	239	133				16	8		12	37	10			29	
8	1. tenkovska brigada	16 1	19	25	737 26		14	18	21	708 26		250 50000	162 37000	49 125000	56 300000							5 1000	50 28000			2 8900	32 100000
9	Inžinjerijska brigada	2	17	19 1	250 9	8	2	15	7 1	192 7	8	254 12109	28 3860	12 7220													
10	Dopunska brigada	22	22 j	28	858 44	194 38	15	17	18	745 42	131 36	638 4165	48 2860	27 461	5 500	4						1					
	SVEGA:	2293 44	2935 111	4194 268	46592 1256	1301 203	1587 39	2293 67	3350 207	37990 1170	830 128	31123 2332058	7435 806321	2399 1502787	345 721125	405 15974	4 366	36 1957	16 1724	12 832	16 260	208 10155	82 30025	65 951	23 296	56 16560	32 100000

NAPOMENA:

1) Pregled izrađen na osnovu dokumenata u AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 6/7, fn. 311-A.

2. Brojitelj kod ljudstva označava muškarce a kod naoružanja — oružje ili oruđe,

3. Imenitelj kod ljudstva označava žene a kod naoružanja — municiju, granate ili mine.

4. 7. korpus je tada imao po spisku 11.636 a na licu 9.483 borca.

Prilog br. 6

PREGLED BROJNOG STANJA I NAORUŽANJA JEDINICA 4. ARMIJE NA DAN 30. APRILA 1945. GODINE

Redni broj	JEDINICA	Ljudstvo												Naoružanje																Borbena vozila	
		Po spisku						Na licu						Pešadijsko				Artiljerijsko						Protivoklopno				Protiv-avionsko			
																		Topova				Haubica									
		Oficira	Političkih rukovodilaca	Podoficira	Boraca	Nenaoružano	Ukupno	Oficira	Političkih rukovodilaca	Podoficira	Boraca	Nenaoružano	Ukupno	Automata	Puškomitraljeza	Mitraljeza	Minobacača	Pešadijskih	Brdskih	Poljskih	Ruskih topova	Brdskih	Poljskih	Teških	Pušaka	Topova	»Džon Bula«	»Bazuha«	Mitraljeza	Topova	Srednjih tenkova (do 30 t)	Oklopnih automobila
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34
1	Štab i pristapske jedinice	87	33 1	96 13	662 90	26 6	878 104	70	30 1	82 12	627 88	18 11	809 101	124 21289	18 18072	2 2500																
2	9. divizija	240 16	406 25	651 101	6429 230		7726 372	193 14	342 18	571 85	5501 177		6607 294	973 103925	466 341130	53 90430	108 2893		8 84	4 698					24 927	5 323	21 461		2			
3	13. divizija	295	598 8	1073 22	3388 207		5354 237	211	435 8	869 18	2540 180		4055 206	1125 120000	186 93000	22 16000	37 675		3 400	4 280	4 280				10 275	8 518	7 43					
4	19. divizija	523 5	510 12	454 42	7928 221	97 43	9415 280	446 3	453 12	428 35	6377 179	75 39	7704 229	1078 105506	375 202558	39 45520	75 1959			2 180		10 280			23 1280	8 189	6 101	1 41	5 2393			
5	20. divizija	207 3	396 18	437 42	6905 241	767 118	7945 304	171 2	353 15	400 38	5191 207	318 107	6115 262	589 45464	321 212193	59 38125	72 2045	4 289	8 1040			4 211			37 1240	6 1344	30 77	2 22	4 2581			
6	26. divizija	542 11	533 13	668 55	9178 423		10921 502	455 10	457 11	576 47	7245 365		8733 433	1980 270332	472 310340	33 53260	71 6163		8	3					32 3003	8 643	38	17 119	12 12820			
7	43. divizija	98	336 5	716 10	3764 235	745 12	4914 250	83	260 5	576 10	3208 215		4127 230	494 48071	122 53243	13 9733	17 484		4 338				1 15		10 238	2 160	10 171		1 380			
8	Artiljerijska brigada	91 1	76 2	157 5	1860 6		2184 14	89	68 2	140 4	1780 32		2077 38	325	63	1				16		12	19	5		6			30	4 1665		
9	1. tenkovska brigada	149 4	119 1	123 5	1560 52		1951 62	136 4	113 1	114 5	1542 50		1905 60	343	70	4	3									14			5		75	23
10	Inžinjerijska brigada	5	17	11 1	271 10	8	304 11	5	15	8 1	195 8	8	223 9	33 4150	12 7200																	
11	Dopunska brigada	51	45	60	4044 34	2330 33	4200 34	47	41	57 1	3886 30	2230 29	4031 31	63	15	4	4															
12	Samostalna brigada	15	35 3	120 7	520 12		690 22	14	35 3	120 7	520 12		689 22	120 1500	22 1000	4 3200	3 80											–				
13	7. korpus						10370						7448	2269 80000		521 165000	65 1500		20 500	4					30 1400	18 120						
	SVEGA:	2303 40	3104 88	4566 303	46509 1761	3973 212	69044	1920 33	2602 76	3941 263	38612 1543	2649 176	56438	9516 800237	2142 1238736	755 423768	455 15799	4 289	51 2362	33 1158	4 280	26 491	20 15	5	166 8363	75 3297	112 853	20 182	59 18174	4 1665	75	23

NAPOMENA:

1. Pregled je Izrađen na osnovu dokumenata u AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 27/7, i 28/7, k. 311-A.

2. U pregledu ljudstva brojitelj označava broj muškaraca a imenitelj broj žena, izuzev za 7. korpus gde je to dato zajedno.

3. U pregledu naoružanja brojitelj označava broj oružja ili oruđa, a imenitelj broj metaka, granata ili mina.

4. Jedinice 4. armije, bez 7. korpusa, imale su 56.462 muškarca i 2.192 žene, svega 58.674 borca po spisku, a na licu 47.075 muškaraca i 1915 žena, svega 48.990 boraca.

5. Kolona u kojoj su prikazane puške i municija je oštećena tako da se ne može tačno utvrditi brojno stanje municije — nedostaju podaci za oko 114.800 metaka.

Prilog br. 7

GUBICI JEDINICA 4. ARMIJE U LiCKO-PRIMORSKOJ OPERACIJI

JEDINICA	Boraca i rukovodilaca			Uništeno naoružanje				
	poginulo	nestalo	ranjeno	tenkova	oklopnih automob.	minobacača	mitraljeza	puškomitraljeza
9. divizija	43		103					
13. divizija	25	3	210					
19. divizija	151	52	317			2	• 2	4
20. divizija	13		67					
26. divizija	47	3	133					
43. divizija	31	3	52					
1. tenkovska brigada	6		13	2				
Artiljerijska brigada	3		16					
SVEGA:[1]	319	61	911	2		2	2	4
SVEGA:[2]	257	27	798	8	2			
SVEGA:[3]	576	88	1.709	10	2	2	2	4

[1] U ovu vrstu je unet zbir gubitaka jedinica 4. armije u drugoj etapi ličko-primorske operacije (od 4. do 16. IV 1945), odnosno u toku borbi za oslobođenje zapadne Like i Hrvatskog primorja.

[2] U ovu vrstu je unet zbir gubitaka jedinica 4. armije u prvoj etapi ličko-primorske operacije (od 20. III do 28. III 1945), odnosno u toku borbi za oslobođenje istočne Like i Bihaća.

[3] U ovu vrstu je unet ukupan zbir gubitaka jedinica 4. armije u ličko-primorskoj operaciji (od 20. III do 16. IV 1945), odnosno u borbama u kojima je razbijen nemački 15. brdski armijski korpus i oslobođeni Lika i Hrvatsko primorje.

Prilog br. 8

GUBICI NEMACKOG 15. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA U LICKO-PRIMORSKOJ OPERACIJI

U BORBAMA SA	Vojnika		Zaplenjeno naoružanja i vozila								
	Poginulo	Zarobljeno	Tenkova	Topova	Minobacača	Mitraljeza	Puškomitraljeza	Automata	Pušaka	Kamiona	Putničkih automobila
9. divizijom	233	647		11	8	8	46	40	450		
13. divizijom	610	118		8	9	22	32	25	1.375	4	4
19. divizijom	1.461	806		24	24	63	69	28	806	10	6
20. divizijom	468	16	4	18	17	41	30	1	684	12	4
26. divizijom	538	130	1	16	15	22	118	52	1.203	23	7
43. divizijom	178	24				3	3	1	48		
SVEGA:[1]	3.488	1.741	5	77	73	159	298	147	4.566	49	21
SVEGA:[2]	4.341	2.061	4	64	63	77	71	54	2.310	132	15
SVEGA:[3]	7.829	3.802	9	141	136	236	369	201	6.876	181	36

[1] U ovu vrstu je unet zbir gubitaka neprijatelja u drugoj etapi ličko-primorske operacije (od 4. do 16. IV 1945), odnosno u toku borbi za oslobođenje zapadne Like i Hrvatskog primorja.

[2] U ovu vrstu je unet zbir gubitaka neprijatelja u prvoj etapi ličko-primorske operacije (od 20. III do 28. III 1945), odnosno u toku borbi za oslobođenje istočne Like i Bihaća.

[3] U ovu vrstu je unet ukupan zbir gubitaka neprijatelja u ličko-primorskoj operaciji (od 20. III do 16. IV 1945), odnosno u borbama u kojima je razbijen nemački 15. brdski armijski korpus i oslobođena Lika i Hrvatsko primorje. U ovu tabelu nisu uneti podaci o ranjenim neprijateljskim vojnicima, jer se sa tim podacima ne raspolaže, kao i gubici neprijatelja koje im je naneo 4. udarni korpus. Pregled je sastavljen na osnovu izveštaja jedinica 4. armije, jer se ne raspolaže sa podacma 15. brdskog armijskog korpusa.

Prilog br. 9

GUBICI JEDINICA 4. ARMIJE U RIJECKO-TRSCANSKOJ OPERACIJI

JEDINICA	Boraca i rukovodilaca			Uništeno naoružanje						
	Poginulo	Nestalo	Ranjeno	Tenkova	Oklop, autom.	Minobacača	Mitraljeza	Puškomitraljeza	Automata	Pušaka
9. divizija	117	8	472							
13. divizija	236	22	763			1		8		54
19. divizija	409	60	1.551			2		8		54
20. divizija	72	4	211					3		6
26. divizija	291	123	1.029			4		6	10	25
29. divizija	196	10	488							
43. divizija	57		156							
4. korpus	94	4	224							
7. korpus	99	30	261							
9. korpus	36	11	51				2	6		23
1. tenkovska brigada	36	1	63	12	3					
SVEGA:'	1.643	273	5.269	12	3	7	2	31	10	162

[1] U ovu tabelu su uneti gubici 11. brigade 26. divizije za vreme dejstava u sastavu Motorizovanog odreda 4. armije kao i gubici 7. korpusa i 29. divizije do kraja rata. — Borbena relacija 4. armije od 14. VII 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, к. 312; Operativni izveštaj 11. brigade 26. divizije, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2 i 1/1, k. 312; Operativni izveštaj 1. tenkovske brigade, Op. br. 415 od 14. V 1945, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 54/6, к. 311-A.

Prilog br. 10

GUBICI NEPRIJATELJA U RIJECKO-TRSCANSKOJ OPERACIJI

U BORBAMA SA	Vojnika		Zaplenjeno naoružanje i vozila								
	Pogi-nulo	Zarob-ljeno	Tenkova	Topova	Minoba-ča	Mitraljeza	Puško-mitra-ljeza	Auto-mata	Pušaka	Kamiona	Putnič-kih auto-mobila
9. divizijom	3.337	4.514		223	67	377	54	101	6.956	54	20
13. divizijom	1.931	174		16	19	1	81	11	673	5	8
19. divizijom	2.543	820	1	35	30	98	73	67	1.062	17	14
20. divizijom	1.746	292	6	10	19	67	38	3	1.081	22	8
26. divizijom	2.323	12.389	10	104	63	127	324	421	8.850	283	29
29. divizijom	3.310	5.709	5	150	155	565	628		8.630	85	17
43. divizijom	764	2.849		146	16	58	166	144	2.215	51	16
4. korpusom	1.031	1.904		10	21	55	678	674	1.756	11	2
7. korpusom	721	6.000			8	30	19			3	
9. korpusom	159	1.807		6	2	66	38	23	772	4	6
Razoružano u Ilir. Bistrici		16.000									
SVEGA:[1]	17.865	52.458	22	700	400	1.444	2.099	1.444	32.005	535	120

[1] U ovu tabelu su uneti rezultati 11. brigade 26. divizije postignuti za vreme dejstava u sastavu Motorizovanog odreda 4. armije, kao i rezultati 7. korpusa i 29. divizije do kraja rata, ali rezultati razoružanja nemačkog 97. armijskog korpusa u rejonu Ilirske Bistrice nisu prikazani, gde je razoružano oko 16.000 neprijateljskih vojnika sa celokupnom opremom. Takođe se ne raspolaže ni sa podacima o ranjenim neprijateljskim vojnicima. Tabela je sastavljena na osnovu izveštaja koje su jedinice uputile Štabu 4. armije. Ti rezultati su nepotpuni što se najbolje vidi kod 7. korpusa gde nisu prikazani zaplenjeni automati i puške. Takođe nije uneto uništeno naoružanje ili neispravna vozila. Samo je 11. brigada 26. divizije zaplenila 210 neispravnih kamiona. — Borbena relacija 4. armije od 14. VII 1945; Vojna relacija i Relacijski izveštaj 31. divizije od 2. VI 1945; Vanredni operativni izveštaji 7. korpusa od 14. V 1945, Operativni izveštaj 26. divizije, Op. br. 44 od 9. V 1945. i Operativni izveštaj 11. brigade, AVII, arhiva NOP-a, br. reg. 1/2, 6/6, 32-2/1, 1/1 i 1/2, k. 312, 1175, 312-A, 502 i 312.

Prilog br. 11

OBOSTRANI GUBICI U TRŠĆANSKOJ OPERACIJI od 20. Ill do 12.V 1945.

Gubici neprijatelja[1]

Vojnika			Zaplenjeno naoružanje					
Pogi-nulo	Zarob-ljeno	Tenkova	Topova	Minobac.	Mitraljeza	Puško-mitraljeza	Automata	Pušaka
25.664	56.260	31	841	536	1.680	2.468	1.645	38.881

Gubici jedinica 4. armije[2]

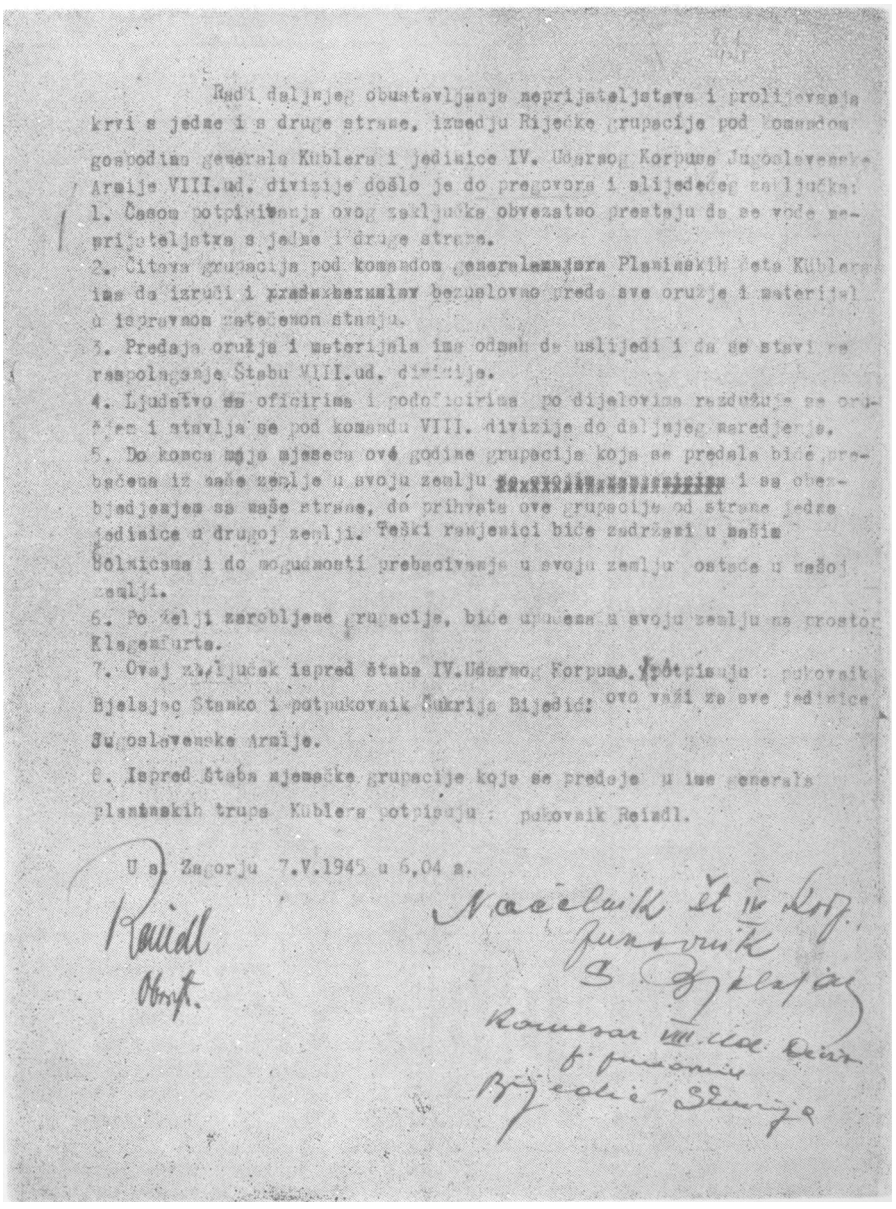
Boraca				Uništeno naoružanje					
Pogi-1 nulo	Nestalo	Ranjeno	Tenkova	Oklop, automob.	Minobac.	Mitraljeza	Puško-mitraljeza	Automata	Pušaka
2.219	361	6.978	22	5	9	4	35	10	162

[1] U ovu tabelu nije uneto uništeno naoružanje neprijatelja, oko 16.000 nemačkih vojnika koji su kapitulirali u rejonu Ilirske Bistrice, kao i njihovo kompletno naoružanje.

[2] U ovu tabelu su uneti i gubici 4. i 9. korpusa i 29. udarne divizije za vreme dok su dejstvovali pod operativnom komandom Štaba 4. armije.

Prilog br. 12

FOTOKOPIJA ZAKLJUČKA O BEZUSLOVNOJ KAPITULACIJI NEMACKOG 97. ARMIJSKOG KORPUSA

Radi daljnjeg obustavljanja neprijateljstava i proljevanja krvi s jedne i s druge strane, između Riječke grupacije pod komandom gospodina generala Kublera i jedinice IV. Udarnog Korpusa Jugoslavenske Armije VIII.ud. divizije došlo je do pregovora i slijedećeg zaključka:

1. Časom potpisivanja ovog zaključka obvezatno prestaju da se vode neprijateljstva s jedne i druge strane.
2. Čitava grupacija pod komandom generalenmajora Planinskih trupa Kublera ima da izruči i predabezuslovno bezuslovno preda sve oružje i materijal u ispravnom ustaćenom stanju.
3. Predaja oružja i materijala ima odmah da uslijedi i da se stavi na raspolaganje Štabu VIII.ud. divizije.
4. Ljudstvo sa oficirima i podoficirima po dijelovima razdružuje se oružjem i stavlja se pod komandu VIII. divizije do daljnjeg naređenja.
5. Do konca ovog mjeseca ove godine grupacija koja se predala biće prebačena iz naše zemlje u svoju zemlju [illegible] i sa obezbjeđenjem sa naše strane, do prihvata ove grupacije od strane jedne jedinice u drugoj zemlji. Teški ranjenici biće zadržani u našim bolnicama i do mogućnosti prebacivanja u svoju zemlju ostaće u našoj zemlji.
6. Po želji zarobljene grupacije, biće upućena u svoju zemlju na prostor Klagenfurta.
7. Ovaj zaključak ispred Štaba IV.Udarnog Korpusa potpisuju : pukovnik Bjelajac Stanko i potpukovnik Đukrija Bijedić ovo važi za sve jedinice Jugoslavenske Armije.
8. Ispred Štaba njemačke grupacije koja se predaje u ime generala planinskih trupa Kublera potpisuju : pukovnik Reisdl.

U s. Zagorju 7.V.1945 u 6,04 č.

Reisdl
Obrst.

Načelnik št. IV Kor.
pukovnik
S. Bjelajac

Komesar VIII. ud. Divizije
Bijedić Đemajo

Prilog br. 13

P R E G L E D

brodova koji su prebacili trupe i materijal 9. divizije i Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije od 24/25. aprila do 5. maja 1945.

Tip broda	NAZIV — IME BRODA	SVEGA
Naoružani brodovi	NB 3, NB 13, NB 14 i NB 15	4
Bolnički brod	Topčider	1
Patrolni čamci	PC 1, PC 2, PC 3, PC 6, PC 7, PC 8, PC 24, PC 41, PC 49 i PC 53	10
Motorni splavovi	MS 1, MS 2, MS 8, MS 9, MS 10, MS 11, MS 12	7
Motorni jedrenjaci	Anđelko, Božidar, Dalmacija, Frankopan, Ilirija, Ivan Krstitelj, Jablanac, Jadran, Junak, Labud, Lahor, Morava, Mosor--Vis, Naprijed, Nikola, Novalja, Omladinac, Pag, Privlaka, Rava, Sv. Anđeo, Sv. Ivan, Tonka, Venera, Vilfan, Vitez i Zrinski.	27
Motorni leuti	Anton, CH 49, CH 477, Leut 15, Novi, Plavno, San Antonio, Stella, Sv. Josip, Sv. Marija i Zora.	11
	UKUPNO:	60

Ukupno je prevezeno u Istru:

Boraca	Artiljer. baterija	Tenkova	Samohod. topova	Motornih vozila	Konja	Kola	Municije i drugog materijala
oko 11.000	6	4	2	25	1.620	600	1.350 tona

Prilog br. 14

P R E G L E D

jedinica, boraca, komora i materijala prebačenih plovnim sredstvima Pomorske komande severnog Jadrana od 24/25. aprila do 5. maja 1945.

JEDINICA	M e s t a		Vreme iskrcanja
	Ukrcanja	Iskrcanja	
3. bataljon 2. dalmatinske proleterske brigade, četa automatičara, četa pionira, četa za vezu i odeljenje minobacača (800 ljudi i 50 konja).	Beli	Brseč	24/25. aprila
2. dalmatinska proleterska brigada — dva bataljona i prištapske jedinice (1.200 ljudi i 70 konja).			25/26. aprila
4. splitska udarna brigada — dva bataljona i prištapske jedinice (1.200 ljudi i 70 konja).	Banja		
3. dalmatinska udarna brigada — dva bataljona, odeljenje minobacača, vod za vezu, hirurška ekipa, municija i hrana (1.300 ljudi i 100 konja).	Beli		26. aprila uveče
Baterija topova 75 mm, vod protivoklopnih topova i vod za vezu (100 ljudi, 6 topova i 80 konja).		Mošćenička Draga	
3. bataljon 3. dalmatinske udarne brigade (400 ljudi i 80 konja).	Banja	Brseč	26/27. aprila
Baterija topova 75 mm (100 ljudi, 4 topa i 40 konja).	Beli		
Štab 9. divizije, vod za vezu i hirurška ekipa.		Mošćenice	
Najpotrebnija hrana			27. aprila uveče
Dve haubičke i jedna protivoklopna baterija, prištapske jedinice, municija, deo saniteta i komora 4. brigade.			28. i 28/29. aprila
2. bataljon Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije	Lošinj	Brseč	28/29. aprila

JEDINICA	Mesta Ukrcanja	Mesta Iskrcanja	Vreme iskrcanja
Inžinjerijski bataljon, četa za vezu, deo saniteta, prištapske jedinice, municija, hrana, konji, oprema, komore 2. i 3. brigade i Artiljerijskog diviziona.	Beli	Mošćenička Draga	29. aprila
Haubička baterija 75 mm Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije.	Lošinj	Plomin	
900 novomobilisanih boraca albanske nacionalnosti.	Rab		
Municija, konji i komora	Beli		
1. i 4. bataljon, veza i sanitet Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije.	Lošinj		
Četiri tenka i dva samohodna topa.	Crikvenica	Mošćenička Draga	
5. bataljon Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije.	Lošinj		30. aprila
Konji i komora 3. brigade, municija i hrana Artiljerijskog diviziona, 4. i 5. bataljona Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije	Beli	Plomin	
Komora, konji, pogonsko gorivo			1. maja
Municija i benzin za tenkove	Novi	Mošćenička Draga	
3. bataljon Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije	Lošinj	Plomin	2. maja
Hrana Kvarnerskog odreda mornaričke pešadije		Krnica	
Hrana za jedinice 9. divizije	Cres	Plomin	
Novomobilisani za Kvarnerski odred mornaričke pešadije	Crikvenica		3. maja
350 novomobilisanih za Kvarnerski odred mornaričke pešadije			4. maja
Konji i ljudstvo 4. brigade	Krk		
Hrana, komora i intendantura 9. divizije	Lošinj		
70 artiljeraca Pomorske komande severnog Jadrana	Rab		
76 novomobilisanih za Kvarnerski odred mornaričke pešadije	Crikvenica		5. maja

Prilog br. 15

NACRT SPORAZUMA KOJI JE PREDLOŽIO FELDMARŠAL ALEKSANDER A URUČIO MARSALU TITU GENERAL-POTPUKOVNIK MORGAN 8. MAJA 1945. GODINE U BEOGRADU

1. Kako je dogovoreno, feld-maršal Aleksander traži luku Trst i železničke saobraćajnice i puteve odatle preima Austriji preko Gorice i Trbiža za održavanje svojih snaga u severoistočnoj Italiji i u Austriji, deo koji pripada Julijskoj Krajini^ zapadno od granice na priloženoj karti potpadaće pod njegovu komandu.

2. Sve pomorske, kopnene i vazduhoplovne snage, zapadno od granice na priloženoj karti potpadaće pod njegovu komandu od trenutka stupanja na snagu ovog sporazuma.

3. Feldmaršal Aleksander će upravljati ovim područjem koristeći savezničku vojnu upravu. Koristiće se celokupna jugoslovenska civilna uprava koja je već postavljena i radi na zadovoljavajući način.

4. Da se olakša i pojednostavi rad planiran u stavovima 1, 2 i 3 napred pomenutim, maršal Tito će povući jugoslovensku regularnu vojsku sada u delu Julijske Krajine označenom duplom linijom na priloženoj karti od 11. maja 1945.

5. Sve neregularne snage u ovoj oblasti ili će predati oružje savezničkim vojnim vlastima i biti razoružane, ili će biti povučene sa tog područja.

6. Da bi se uspostavile sigurne pomorske saobraćajnice u severnom Jadranu a posebno prilazi Trstu, luka Pula i sidrišta na zapadnoj obali Istre, između Pule i Trsta, biće otvorena radi neograničenog korišćenja od strane savezničke mornarice.

7. Ovaj sporazum je čisto vojne prirode i ni na koji način ne utiče unapred na dugoročnu politiku u pogledu konačne dodele teritorije Julijske Krajine.

Prilog br. 16

KRATAK PREGLED PREDLOGA MARSALA TITA KAO ALTERNATIVA NACRTU SPORAZUMA KOJI JE PREDLOŽIO MARŠALU TITU FELDMARSAL ALEKSANDER

1. Maršal Tito je izjavio da mu je žao što nije mogao da prihvati predloge feldmaršala Aleksandera. Razlog za to je taj, što su njegove trupe oslobodile teritoriju koja je Slovenačka, i on smatra da one imaju pravo da je zauzmu kao jedna savezn̈ička vojska koja ih opslužuje i zbog žrtava koje je podnela u savezničkoj stvari. Dalje je pomenuo da će na Mirovnoj konferenciji tražiti teritoriju zapadno od reke Soče.

U vezi toga on je istakao da je ta stvar dobila pre svega politički značaj.

2. On je ponudio feldmaršalu Aleksanderu punu slobodu u korišćenju luke Trst i saobraćajnicama koje su mu potrebne, i smatra da će to odgovarati svim razumnim vojnim zahtevima.

3. Predložio je da treba obrazovati jednu zajedničku komisiju u Trstu koja će koordinirati sa jugoslovenskim vojnim i civilnim vlastima o svim vojnim stvarima u Trstu i duž saobraćajnica. Ta zajednička komisija bi imala vrhovnu vlast nad civilnom i vojnom upravom u stvarima koje zadiru u vojne interese.

4. Civilnu upravu bi vodili narodnooslobodilački odbori koji su oformljeni ranije i sada funkcionišu.

5. Savezničko osoblje bi uživalo posebna prava pod komandom svojih starešina.

6. Italijanska lira metropole biće za sada u opticaju.

7. Savezničko osoblje bi imalo punu slobodu da operiše u Trstu kao bazi, uključujući lučku opremu i saobraćajnice koje smatraju da su potrebne. Mesna radna snaga i službenici biće obezbeđeni prema potrebi.

8. Jednom savezničkom mornaričkom oficiru, odgovornom vrhovnom komandantu na Sredozemlju, biće poverena uprava lukom Trst. Njega će pomagati Komitet luke, u kome će biti i jugoslovenskih predstavnika. Mornaričke snage pod rukovodstvom vrhovnog komandanta na Sredozemlju, potpuno će koristiti luku Pula i sidrišta između Pule i Trsta.

9. Saveznici će moći slobodno da operišu sa svakog aerodroma u Trstu ili duž komunikacija. Ti aerodromi će biti pod zajedničkom komandom.

10. Savezn̈ička vojska neophodna za opsluživanja i garnizonu službu biće smeštena u Trstu i duž komunikacija.

Prilog br. 17

SPORAZUM O JULIJSKOJ KRAJINI IZMEĐU JUGOSLAVIJE S JEDNE STRANE I VELIKE BRITANIJE I SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA S DRUGE STRANE

1. Deo teritorije Julijske Krajine zapadno od linije na priloženoj karti, koji uključuje Trst, železničke pruge i puteve koji odatle vode u Austriju preko Gorice, Kobarida i Trbiža, a jednstko i Pulu i pristaništa na zapadnoj obali Istre, biće pod komandom i kontrolom Savezničkog vrhovnog komandanta.

2. Sve pomorske, suvozemne i vazduhoplovne snage zapadno od linije naznačene na priloženoj karti biče stavljene pod njegovu komandu od trenutka kada ovaj Sporazum stupi na snagu. Jugoslovenske snage u tom području moraju biti ograničene na odred regularnih trupa čiji broj ne prelazi 2.000 vojnih lica računajući sve činove. Ove trupe će izdržavati administrativna služba Savezničkog vrhovnog komandanta. One će okupirati jedan distrikt koji će izabrati Savezнички vrhovni komandant, zapadno od deobne linije i neće im biti dozvoljen pristup u ostali deo područja.

3. Preko Savezničke vojne uprave, Savezнички vrhovni komandant upravljače područjem zapadno od linije na priloženoj karti, Pulom i onim ostalim područjem na zapadnoj obali Istre, za koje smatra da je to potrebno. Jedna mala jugoslovenska misija može biti pridodata Štabu Osme armije kao posmatrač. Upotrebiće se sva ona jugoslovenska civilna uprava koja je već uspostavljena, a koja po mišljenju Savezničkog vrhovnog komandanta radi zadovoljavajuće. Međutim Savezничка vojna uprava će biti ovlašćena da upotrebi bilo koje civilne vlasti koje smatra za najbolje u pojedinim mestima, kao i da menja administrativno osoblje po svom nahođenju.

4. Maršal Tito će povući jugoslovenske regularne snage koje su sad u delu Julijske Krajine zapadno od linije na priloženoj karti, kao i one koje su u gradu i okolini Pule, u 8 sati po griničkom vremenu na dan 12. juna. Aranžman za zadržavanje jugoslovenskog odreda spomenutog u tački 2 biće izrađen sudelovanjem Savezničkog vrhovnog komandanta i Jugoslovenske vrhovne komande.

5. Sve iregularne snage u tom području će, prema odluci Savezničkog vrhovnog komandanta u svakom pojedinom slučaju, ili izručiti svoje oružje savezničkim vojnim vlastima i raspustiti se, ili pak povući se sa tog područja.

6. Jugoslovenska vlada će vratiti stanovnike tog područja koje je uhapsila ili deportovala osim onih koji su 1939. godine imali jugoslovensko državljanstvo, i restituiraće imovinu koju je konfiskovala ili odnela.

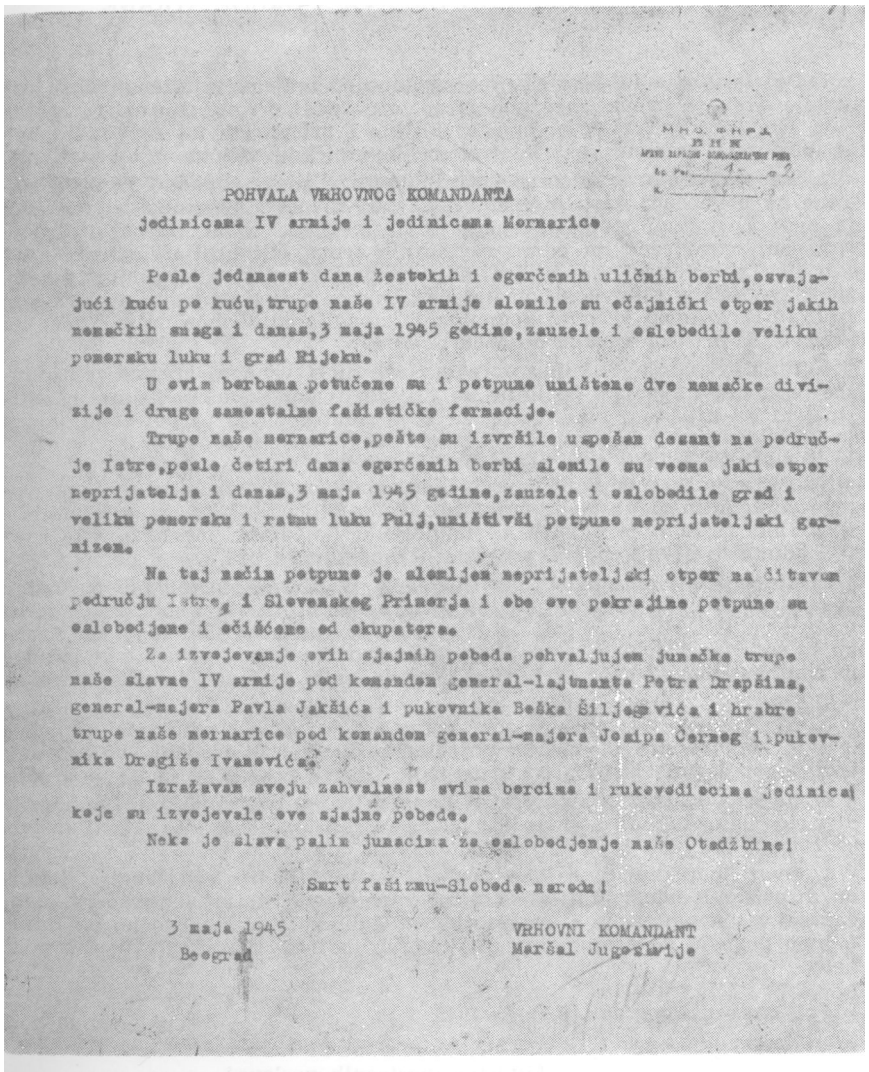
7. Ovaj Sporazum ni u kom pogledu ne prejudicira, niti tangira definitivnu dispoziciju delom Julijske Krajine zapadno od linije. Jednako ni jugoslovenska vojna okupacija i uprava delova Julijske Krajine istočno od linije, ni u kom pogledu ne prejudicira, niti tangira definitivnu dispoziciju tim područjem.

Potpisano u Beogradu, 9. juna 1945.

Ministar inostranih poslova,
Dr. IVAN ŠUBASIC, s.r.
RALPH SKRINE STEVENSON, s.r.
Ambasador Njegovog Britanskog Veličanstva
RICHARD C. PATTERSON, s. r.
Ambasador Sjedinjenih Američkih Država

Prilog br. 18

FOTOKOPIJA POHVALE VRHOVNOG KOMANDANTA JEDINICAMA IV ARMIJE I JEDINICAMA MORNARICE

POHVALA VRHOVNOG KOMANDANTA
jedinicama IV armije i jedinicama Mornarice

Posle jedanaest dana žestokih i egerčenih uličnih borbi, osvajajući kuću po kuću, trupe naše IV armije slomile su očajnički otpor jakih nemačkih snaga i danas, 3 maja 1945 godine, zauzele i oslobodile veliku pomorsku luku i grad Rijeku.

U ovim borbama potučene su i potpune uništene dve nemačke divizije i druge samostalne fašističke formacije.

Trupe naše mornarice, pešte su izvršile uspešan desant na području Istre, posle četiri dana egerčenih borbi slomile su veoma jaki otpor neprijatelja i danas, 3 maja 1945 godine, zauzele i oslobodile grad i veliku pomorsku i ratnu luku Pulj, uništivši potpune neprijateljski germizem.

Na taj način potpuno je slomljen neprijateljski otpor na čitavom području Istre, i Slovenskog Primorja i obe ove pokrajine potpuno su oslobodjene i očišćene od okupatora.

Za izvojevanje ovih sjajnih pobeda pohvaljujem junačke trupe naše slavne IV armije pod komandom general-lajtnanta Petra Drapšina, general-majora Pavla Jakšića i pukovnika Beška Šiljegovića i hrabre trupe naše mornarice pod komandom general-majora Josipa Černog i pukovnika Dragiše Ivanovića.

Izražavam svoju zahvalnost svima borcima i rukovodiocima jedinica koje su izvojevale ove sjajne pobede.

Neka je slava palim junacima za oslobodjenje naše Otadžbine!

Smrt fašizmu-Sloboda narodu!

3 maja 1945
Beograd

VRHOVNI KOMANDANT
Maršal Jugoslavije

IZVORI I LITERATURA

I IZVORI:

A. NEOBJAVLJENA GRAĐA:

Arhiv Srbije:

1. Arhiva vlade Velike Britanije:
— Xerox-kopije britanskih dokumenata iz drugog svetskog rata, koje je dr Jovan Marjanović, posle istraživačkog rada u Record Public Officeu u Londonu, ustupio Arhivu Srbije.

Vojni arhiv:

1. Arhiv NOP-a, fondovi:
— Generalštaba Jugoslovenske armije,
— Glavnog štaba Hrvatske,
— Glavnog štaba Makedonije,
— Glavnog štaba Slovenije,
— 4. armije i njenih jedinica,
— 4. udarnog korpusa,
— 9. udarnog korpusa i
— Jugoslovenske mornarice.

2. Nemačka arhiva:
— Dokumenta 15. brdskog armijskog korpusa,
— Dokumenta 97. armijskog korpusa,
— Saslušanje zarobljenih nemačkih oficira i
— Posleratna izjava general-pukovnika Aleksandera Lera.

3. Arhiva NDH, fondovi:
— Glavnog stožera Ministarstva oružanih snaga NDH (Dnevna izvešća za mart i april 1945. godine),
— 10, 11. i 13. ustaško-domobranske divizije i
— ostalih ustaško-domobranskih jedinica u sastavu nemačkog 15. brdskog i 97. armijskog korpusa.

4. Nedićeva arhiva:
— Fond Srpskog dobrovoljačkog korpusa za 1945. godinu.

5. Četnička arhiva:
— Fond Dinarske četničke divizije za 1945. godinu.

6. Arhiva vlade Velike Britanije:
— Xerox-kopije britanskih dokumenata iz drugog svetskog rata, koje je dr Dušan Biber, posle istraživačkog rada u Record Public Officeu u Londonu, ustupio Vojnom arhivu.

B. OBJAVLJENA GRAĐA:

1. *BueuiHHH noAUTUKa CoeercKOio* **Corosa e** *nepuod OreHecTBeuHoü BOÜHU,* TOM **III MoCKBa 1957.**
2. **Hubatsch Walter,** *Hitlers Weisungen für die Kriegführung 1939—1945,* **Frankfurt am Main 1962.**
3. **Schramm Persy Ernest,** *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht,* **Band IV, Frankfurt am Main 1961.**
4. *Spoljnopolitička dokumentacija,* **izdaje Direkcija za informacije vlade FNRJ, br. 8, 1951.**
5. **Šnuderl dr Makso,** *Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji,* **Ljubljana 1949.**
6. **Tajna prepiska Churchill — Staljin 1941—1945, Zagreb 1965.**
7. **Tajna prepiska Roosevelt — Staljin, Zagreb 1965.**
8. *Tezepan, H JIT a, TlorcdaM,* CSOPHMK FLOKYIWEHTOB, **MocKBa 1967.**
9. *Ujedinjene nacije,* **Zbirka dokumenata 1941—1945, Beograd 1948.**
10. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda,* **tom VI, knjiga 19, Beograd 1975.**
11. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda,* **tom VIII, knjiga 3, Beograd 1962.**
12. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda* **tom X, knj. 2, Beograd 1967.**
13. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda,* **tom XI, knjiga 2, Beograd 1969.**
14. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda,* **tom XI, knjiga 4, Beograd 1975.**

II MEMOARI:

1. **Alexander earl of Tunis,** *The Alexander Memoirs* **1940—1945, London 1962.**
2. **Cerčil Vinston,** *Drugi svetski rat,* **tom VI, Prosveta, Beograd.**
3. **Dedijer Vladimir,** *Josip Broz Tito,* **Prilozi za biografiju, Kultura, 1953.**
4. **Guderijan, Vojni** *memoari,* **Vojno delo, Beograd 1961.**
5. **Kesselring Albert,** *Soldat bis zum letzen Tag,* **Bonn 1953.**
6. **Montgomeri,** *Od El Alamejna do Baltičkog mora,* **Beograd 1951.**
7. **Stettinius R. Edward,** *Roosevelt i Rusi,* **Zagreb 1952.**
8. **IIIepBy« PoßepT,** *Py3eejibT u* TOTMCMHC, **MocKBa 1958.**
9. **Zukov, G. K.,** *Uspomene i razmišljanja,* **Kultura, Beograd 1969.**

II LITERATURA:

1. **Babić Manojlo,** *Oklopne jedinice u NOR-u,* **Beograd 1968.**
2. **Bebler Aleš,** *Za pravedne granice nove Jugoslavije,* **Beograd 1949.**
3. **Broz Josip Tito,** *Borba za oslobođenje Jugoslavije 1941—1944,* **Beograd 1945.**
4. **Broz Josip Tito,** *Stvaranje* **t** *razvoj Jugoslovenske armije,* **Beograd 1949.**
5. **Broz Josip Tito,** *Izgradnja nove Jugoslavije,* **knjiga prva, Beograd 1947.**
6. **Broz Josip Tito,** *Izgradnja nove Jugoslavije,* **knjiga druga, Beograd 1948.**
7. **Buturović Radule i Klun Albert,** *Tretja prekomorska brigada,* **Nova Gorica 1967.**
8. **Carr Z. Albert,** *Truman, Stalin and Peace,* **Luc. Garden Sity, N. Y. 1950.**
9. **Castro Diego,** *II problema di Trieste,* **Bologna 1953.**

10. Conte Artur, *Jalta ili podjela svijeta,* Zagreb i960.
11. Cox Geofrey, *The Road to Trieste,* London 1947.
12. Čulinović dr Ferdo, *Stvaranje nove Jugoslavenske države,* Zagreb 1959.
13. Damjanović Danilo, *Šesta dalmatinska brigada,* Beograd 1969.
14. Dikin FVD, *Bojovna planina,* Beograd 1973.
15. *Drugi svetski rat,* IV i V knjiga, Beograd 1967, i 1970.
16. Dedijer Vladimir, *Pariška konferencija,* Beograd 1947.
17. Duroselle Jean-Baptiste, *Le conflit de Trieste 1943—1945,* Bruxelles 1966.
18. Fajs Herbert, *Cerčil, Ruzvelt, Staljin,* Beograd 1962.
19. Ferenc Tone, *Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943,* Maribor 1967.
20. Gambini Quarantotti P. A., *Primavera a Trieste,* Verona 1951.
21. Gavranov dr Velibor i Stojković dr Momir, *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije,* Beograd 1972.
22. Bilainkin George, *Tito,* London 1949.
23. Grgurević Dragutin, *Devetnaesta sjevernodalmatinska divizija,* Zagreb 1964.
24. Gustinčič D., *Trst ali problem razmejitve med Jugoslavijo in Italijo,* Ljubljana 1945.
25. *Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945,* Beograd 1964.
26. Hnilicka Karl, *Das Ende auf dem Balkan 1944/1945,* Zürich — Frankfurt 1970.
27. Isaković Radosav Rade, *Kosovelova brigada,* Ljubljana 1975.
28. *Istra i Slovensko primorje,* Beograd 1952.
29. *МСТОРИН ВеАUКоü* OrenecreeuMou *ВОЙНЫ CoeercKozo Cow3a 1941——1945,* ТОМ NHTMM, MocKBa 1963.
30. Jeri Janko, *Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni,* Ljubljana 1961.
31. Kardelj Edvard, *Govori na Pariškoj konferenciji,* Beograd 1947.
32. Karapandžić M. Bor., *Građanski rat u Srbiji* (1941—1945), Klivlend 1958.
33. Kerečin Stjepan, *Oslobođenje Trsta,* Beograd 1952.
34. Klanjšček Zdravko, Ferenc dr Tone..., *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945,* Ljubljana 1976.
35. Kesselring Albert, *Soldat bis zum letzen tag,* Bonn 1953.
36. Kleut Petar, *Trideset peta lička divizija,* Beograd 1970.
37. Kostić N. Boško, *Za istoriju naših dana,* Lille 1949.
38. Lazarević Božo, *Vazduhoplovstvo u narodnooslobodilačkom ratu 1941—1945,* Beograd 1972.
39. Maclean Fitzroy, *Zlatni drum, Pijesak orijenta, Rat na Balkanu,* Zagreb 1953.
40. Mamula Branko, *Mornarice na velikim i malim morima,* Beograd 1975.
41. Marjanović Jovan, *Narodnooslobodilački rat i narodna revolucija u Jugoslaviji 1941—1945,* 1957.
42. Marjanović Jovan i Pero Morača, *Naš oslobodilački rat i narodna revolucija,* Beograd 1958.
43. Mihovilović Ive, *Trst problem dana,* Zagreb 1951.
44. Minić Mihailo, *Rasute kosti* (1941—1945), Detroit 1965.
45. *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—1945,* Ljubljana 1976.
46. Obradović Branko, *Druga dalmatinska proleterska brigada,* Beograd 1968.
47. Od *tenka do brigade,* Beograd 1954.

48. *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945,* knjiga 2, Beograd 1965.
49. *Oslobodilački pohod na Trst Četvrte jugoslovenske armije,* Beograd 1952.
50. Pavlin Mile, *Petnajsta brigada,* Ljubljana 1969.
51. Pajević Miloš, *Artiljerija u NOR-u,* Beograd 1970.
52. Pijade Moša, *Izabrani govori i članci,* Beograd 1947.
53. Perić Ignjatije, *Petnaesta kordunaška NOU brigada,* Beograd 1969.
54. Petelin Stanko, *Osvoboditev Slovenskega primorja,* Nova Gorica, 1965.
55. Petelin Stanko Vojko, *Između Triglava i Trsta,* Beograd 1961.
56. Petranović dr Branko, *Političke i privredne prilike za vreme Privremene vlade DFJ,* Beograd 1964.
57. Plenča Dušan, *Međunarodni odnosi Jugoslavije u toku drugog svetskog rata,* Beograd 1962.
58. Plenča D., Kićović B., ... *Jugoslavija u svetu,* Beograd 1970.
59. Ribarić Danilo, *Borbeni put 43. istarske divizije,* Zagreb 1969.
60. Schmidt-Richberg Erich, *Der Endkampf auf dem Balkan,* Heidelberg 1955.
61. Schraml Franz, *Krieg Schauplatz Kroatien, Neckargemüd* 1962.
62. *Sedma udarna banijska divizija,* Beograd 1967.
63. Smodlaka Josip, *Patrtizanski dnevnik,* Beograd 1972.
64. Strle Franci, *Veliki finale na Koroškem,* Ljubljana 1976.
65. Strugar Vlado, *Rat i revolucija naroda Jugoslavije 1941—1945,* Beograd 1962.
66. Strugar Vlado, *Jugoslavija 1941—1945,* Beograd 1969.
67. Šasen, *Istorija drugog svetskog rata,* Beograd 1955.
68. Smit Jože, Bordon Rado, Klun Albert, *Peta prekomorska brigada,* Nova Gorica 1969.
69. *Tajna prepiska Churchill — Staljin 1941—1945,* Zagreb 1965.
70. Tintor Svetozar, *Trinaesta primorsko-goranska udarna divizija,* Zagreb 1968.
71. Tomšič Janez, *Narodnoosvobodilni boj na Jadranu in slovenski pomorščaki,* Ljubljana 1974.
72. *XXXI. divizija,* Ljubljana 1945.
73. *3 godine VIII udarne divizije,* 1945.
74. Valjan Vladimir, *Brigada Franjo Ogulinac Seljo,* Beograd 1968.
75. Vasiljević Jovan, *Dejstva na Jadranu u narodnooslobodilačkom ratu,* Beograd 1957.
76. Vasiljević Jovan, *Mornarica NOVJ,* Beograd 1972.
77. Vasiljević Jovan, *Obračun na Jadranu,* Zagreb 1962.
78. Vilmot Cester, *Borba za Evropu,* Subotica 1956.
79. *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944—1945,* Beograd 1957.

iv ČLANCI U ČASOPISIMA:

1. Bartoš Milan, *Pravni osvrt na Memorandum o Trstu od 5. oktobra 1954,* Savremeni međunarodni problemi, Sarajevo 1955.
2. Pukovnik Biočić Ante, *Uloga i rad inžinjerije IV armije u završnim operacijama 1945. g.,* Glasnik inžinjerije i hemijskih jedinica, broj 6, Beograd 1951.
3. General-major Ćurgus Ljubiša, *Stvaranje i dejstva avijacije u NOR,* Vojno delo, broj 6, Beograd 1966.
4. General-potpukovnik Jakšić Pavle, *Četvrta armija u završnim operacijama Jugoslovenske armije za oslobođenje Jugoslavije,* Vojnoistorijski glasnik, broj 2—3, Beograd 1955.

5. Kljaković Vojmir, *Doprinos Jugoslavije pobjedi Saveznika u drugom svjetskom ratu,* Časopis za suvremenu povijest, broj III, Zagreb 1975.
6. General-pukovnik u penziji Lazarević Božo, *Naše ratno vazduhoplovstvo u završnim operacijama za oslobođenje zemlje,* Vojno delo, broj 3, Beograd 1975.
7. Viceađmiral Mamula Branko, *Dejstva Jugoslovenske mornarice na krilu armije u završnim operacijama,* Vojno delo, broj 6, Beograd 1967.
8. Marjanović Jovan, *Velika Britanija i narodnooslobodilački pokret u Jugoslaviji 1941—1945,* Jugoslovenski istorijski časopis, broj 2, Beograd 1963.
9. Pecotić Bogdan, O *značaju završne operacije 4. armije i Mornarice u stvaranju SFR Jugoslavije,* Pomorski zbornik, knjiga 13, 1975.
10. General-major Pejinović Nikola, *Strategijska upotreba naših oružanih snaga u NOR,* Vojno delo, broj 6, Beograd 1966.
11. General-pukovnik Poglajn Franc, *Dejstva 7. korpusa u završnim operacijama,* Vojno delo, broj 3, Beograd 1975.
12. Potpukovnik Stepančič Miroslav, *Dejstva 7. korpusa u januaru i februaru 1945. godine,* Vojni istorijski glasnik, broj 4, Beograd 1958.
13. Pešadijski potpukovnik Stepančič Miroslav, *Dejstva 7. korpusa od 4—20. aprila 1945. godine,* Vojni istorijski glasnik, broj 5, Beograd 1958.
14. Pešadijski potpukovnik Stepančič Miroslav, *Završna dejstva 7. korpusa,* Vojni istorijski glasnik, broj 6, Beograd 1958.
15. General-pukovnik u penziji Siljegović Boško, *Zapažanja o moralno-političkim faktorima u radu Štaba Četvrte armije,* Vojno delo, broj 3, Beograd 1975.
16. General-pukovnik Sumonja Miloš, *Širokim frontom ka Trstu,* Vojno delo, broj 3, Beograd 1975.
17. General-potpukovnik Terzić Velimir, *Uloga Jugoslovenske armije u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije,* Vojnoistorijski glasnik, broj 2—3, Beograd 1955.
18. Pukovnik Tomac Petar, *Tršćanska operacija,* Vojno delo, broj 3, Beograd 1949.
19. Kontraadmiral u penziji Tomšič Janez, *Ofanzivne operacije Mornarice i drugih jedinica NOVJ na primorskom frontu od septembra 1944. do oslobođenja Trsta,* Vojno delo, broj 3, Beograd 1975.
20. Kapetan bojnog broda Tomšič Janez, *Uloga Jugoslovenske ratne mornarice u završnim operacijama Četvrte armije 1945. godine,* Vojnoistorijski glasnik, broj 2—3, Beograd 1955.
21. Trgo Fabijan, *Istra u Narodnooslobodilačkoj borbi,* Istorijski glasnik, broj 1—2, Beograd 1957.
22. Trgo Fabijan, *Oslobođenje Jugoslavije 1944—1945,* Časopis za suvremenu povijest, broj III, Zagreb 1975.

V ŠTAMPA I PERIODIKA:

1. *Borba* od februara, marta i maja 1945. i od maja do juna 1975. godine.
2. *Narodna armija* od aprila i maja 1946. godine.
3. *Politika* od februara, marta i maja 1945, od 2. oktobra 1975. i od februara i marta 1977. godine.
4. *Vjesnik u srijedu* od lipnja do studenog 1973. godine, serija članaka dr Dušana Bibera »Nova Jugoslavija u sudbonosnim poratnim godinama«.

SKRAĆENICE

AK	**— armijski korpus**
arhiva NOP-a	**— arhiva dokumenata narodnooslobodilačkog pokreta**
AVII	**— Arhiv Vojnoistorijskog instituta Beograd**
AVNOJ	**— Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije**
BAK	**— brdski armijski korpus**
bat.	**— bataljon**
brig.	**— brigada**
br. reg.	**— broj registra**
CK	**— Centralni komitet**
div.	**— divizija**
GŠH	**— Glavni štab Hrvatske**
GSS	**— Glavni štab Slovenije**
JA	**— Jugoslovenska armija**
KNOJ	**— Korpus narodne odbrane Jugoslavije**
k	**— kota**
k.	**— kutija**
knj.	**— knjiga**
LCG	**— (Landing Craft, Gun) desantni brod za artiljerijsku podršku**
LCT	**— (Landing Craft, Tank) desantni brod za tenkove**
MAS	**— (motoscafo anticommergibile) protivpodmornički čamac — mali torpedni čamac**
m/j	**— motorni jedrenjak**
MS	**— motorni splav**
n.d.	**— navedeno delo**
NOP	**— narodnooslobodilački partizanski**
NOR	**— narodnooslobodilački rat**
NOV i POJ	**— Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije**
NOVJ	**— Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije**
Ob.	**— obaveštajno**
Op.	**— operativno**
ORNJ	**— Oslobodilački rat naroda Jugoslavije**
OUN	**— Organizacija ujedinjenih nacija**
PC	**— patrolni čamac**
pl.	**— planina**
RAF	**— (Royal Aire Force) Kraljevsko vazduhoplovstvo — Vazduhoplovstvo Velike Britanije**
ROA	**— Ruska oslobodilačka armija — kvislinzi**
SDK	**— Srpski dobrovoljački korpus — kvislinzi**
SNVZ	**— Slovenski narodni varnostni zbor — kvislinzi**
str.	**— strana**
tt	**— trigonometrijska tačka**
STT	**— Slobodna teritorija Trsta**
Uk	**— udarni korpus**
VIG	**— Vojnoistorijski glasnik**
V5	**— Vrhovni Štab**
ZAVNOH	**— Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske**
ž. st.	**— železnička stanica**

PREGLED SKICA

Strana

Skica br. 1 — Linija frontova na evropskom ratištu 20. III 1945 — 29
Skica br. 2 — Obostrani raspored snaga na jugoslovenskom ratištu u proleće 1945 — — — — — — — — — 49
Skica br. 3 — Grupisanje 15. brdskog armijskog korpusa pred frontom 4. armije sredinom marta 1945 — — — — 56
Skica br. 4 — Raspored jedinica 15. brdskog armijskog korpusa u širem rejonu Bihaća 20. III 1945 — — — — — 57
Skica br. 5 — Raspored jedinica 4. udarnog korpusa 20. III 1945 — 69
Skica br. 6 — Borbe u Lapačkom i Krbavskom polju 20. i 21. III 1945 — _ _ _ — _ — — — — — — 77
Skica br. 7 — Proboj spoljne odbrane Bihaća 22. i 23. III 1945 — 81
Skica br. 8 — Ulične borbe i oslobođenje Bihaća 24 — 28. III 1945 — 89
Skica br. 9 — Raspored jedinica 4. armije 3. IV 1945 — — — — 100
Skica br. 10 — Oslobođenje Ramljana i izbijanje 19. divizije pred Otočac 4. i 5. IV 1945 — — — — — — — — 107
Skica br. 11 — Oslobođenje Perušića 4. IV 1945 — — — — — — 109
Skica br. 12 — Oslobođenje Gospića 4. IV 1945 — — — — — — 113
Skica br. 13 — Oslobođenje Karlobaga i desant na ostrvo Pag 4. i 5. IV 1945 — — — — — — — — — — — 119
Skica br. 14 — Situacija pred frontom 4. armije 5. IV 1945 — — — 123
Skica br. 15 — Oslobođenje Otočca 6. IV 1945 — — — — — — 125
Skica br. 16 — Oslobođenje Jablanca 8. IV 1945 — — — — — — 131
Skica br. 17 — Oslobođenje Senja 9. IV 1945 — — — — — — 137
Skica br. 18 — Desant na ostrvo Rab 12. IV 1945 — — — — — 140
Skica br. 19 — Oslobođenje Josipdola i Ogulina 10. IV 1945 — — — 143
Skica br. 20 — Oslobođenje Tounja i D. Dubrava 13. IV 1945 — — 148
Skica br. 21 — Obezbeđenje desnog boka i pozadine 4. armije — — 153
Skica br. 22 — Oslobođenje Novog i Crikvenice 15. i 16. IV 1945 — — 159
Skica br. 23 — Raspored jedinica 7. korpusa krajem marta 1945 — 161
Skica br. 24 — Napad 18. divizije na Struge 6. IV 1945 — — — — 164
Skica br. 25 — Napad 15. divizije na Vinkov Vrh 9. IV 1945 — — — 166
Skica br. 26 — Odbrambene borbe jedinica 7. korpusa u Suhoj krajini od 10. do 15. IV 1945. — — — — — — 177
Skica br. 27 — Oslobođenje Lokava, Mrzle Vodice i borbe na odseku Fužine — Kraljevica 17. IV 1945. — — — — 209
Skica br. 28 — Desant i borbe na ostrvu Krku 17. IV 1945. — — — 214
Skica br. 29 — Izbijanje 4. armije na odsek Gomanice — Klana — Rijeka 18—21. IV 1945. — — — — — 233

Strana

Skica br. 30 — Desant i borbe na ostrvima Cresu i Lošinju od 20. do 22. IV 1945. _ — _ _ — — — — — — 240
Skica br. 31 — Grupisanje neprijateljskih snaga pred frontom 4. armije 24. IV 1945. — — — — — — — — — 246
Skica br. 32 — Plan dejstava 4. armije i 97. armijskog korpusa — — 253
Skica br. 33 — Borbe na odseku Gomanjce — Klana — Rijeka od 22. do 30. IV 1945. — — — — — — — — — 281
Skica br. 34 — Desant 9. udarne divizije u istočnu Istru od 24/25. do 26. IV 1945. — — — — — — — — — 289
Skica br. 35 — Borbe 9. udarne divizije u istočnoj Istri od 26. do 29. IV 1945. — — — — — — — — — — 299
Skica br. 36 — Borbe u rejonu južno od Kočevja i Kočevske Reke od 21. do 26. IV 1945. — — — — — — — — 309
Skica br. 37 — Prodor 20. udarne divizije u pozadinu Riječkog fronta od 24. do 28. IV 1945. — — — — — — 317
Skica br. 38 — Borbe 29. udarne divizije u rejonu Čabar — Podpreska — Prezid 28. i 29. IV 1945. — — — — — 320
Skica br. 39 — Podilaženje jedinica 9. korpusa i 4. armije Trstu 29. IV 1945. — — — — — — — — — — 343
Skica br. 40 — Raspored jedinica Komande mesta u Trstu i neprijatelja od 28. IV do 1. V 1945. — — — — — 347
Skica br. 41 — Oslobođenje Trsta, borbe 30. IV i 1. V 1945. — — — 365
Skica br. 42 — Oslobođenje Trsta, borbe 1. i 2. V 1945. — — — — 373
Skica br. 43 — Oslobođenje Općina, borbe 2. i 3. V 1945. — — — — 375
Skica br. 44 — Oslobođenje Postojne, borbe od 29. IV do 1. V 1945. — — — — — — — — — — — — 379
Skica br. 45 — Oslobođenje Kočevja, borbe 3. i 4. V 1945. — — — 385
Skica br. 46 — Oslobođenje Pule 3. V 1945. — — — — — — — 391
Skica br. 47 — Oslobođenje Pazina, borbe 5. i 6. V 1945. — — — 393
Skica br. 48 — Borbe za okruženje nemačkog 97. armijskog korpusa od 29. IV do 2. V 1945. — — — — — — — 413
Skica br. 49 — Pokušaj nemačkog 97. armijskog korpusa da se probije iz okruženja, borbe od 3. do 5. V 1945. — — 429
Skica br. 50 — Kapitulacija nemačkog 97. armijskog korpusa, borbe 6. i 7. V 1945. — — — — — — — — — 437
Skica br. 51 — Oslobođenje Vrhnike, borbe od 2. do 5. V 1945. — — 449
Skica br. 52 — Oslobođenje Ljubljane, borbe od 6. do 9. V 1945. — 457
Skica br. 53 — Demarkaciona linija između savezničkih snaga i jedinica Jugoslovenske armije — — — — — — 489
Skica br. 54 — Predloži za razgraničenje između Jugoslavije i Italije — — — — — — — — — — — — 493
Skica br. 55 — Slobodna teritorija Trsta — — — — — —— 499

REGISTAR

LIČNA IMENA

Ajzenhauer Dvajt — 477, 478
Aleksander Harold (Sir Harold Alexander) — 12, 25, 26, 35—38, 40—46, 177—180, 188, 354, 355, 440, 465—482, 485, 486
Anders Vladimir — 468, 492
Anić Nikola — 10
Avbelj Viktor — 329

Babić Petar — 66, 97
Babin Josip — 293
Balen Šime — 97
Barović Dušan — 98
Beger (Böeger) — 76
Benčič Drago Brkin — 329
Berns Džems (Byrnes James) — 490, 494
Benzai Mirko — 102
Bevin — 488
Biber Dušan — 10
Bijedić Šukrija — 68, 435
Bilobrk Mate — 65, 98
Biočić Ante — 62, 303, 304, 316, 378
Bjelajac Stanko — 435
Boris (bug. car) — 27
Bošković Mate — 295
Bot Edvin — 58
Božović Božo — 65, 98, 402
Bradić — 450
Broz Josip Tito — 9, 10, 12—20, 26, 34—47, 50, 62, 151, 177—181, 188, 249, 258, 318, 325, 329—331, 333, 336, 351—355, 365, 366, 380, 389, 394, 438, 440, 442, 451, 454, 457—459, 463—466, 468—473, 475—479, 481—483, 486, 487, 493, 495, 497
Buhberger — 307
Bumber Josip — 309

Cimerman Lotar (Zimmerman Lothar) — 245, 414, 427, 432
Cerčil Vinston (Winston Spencer Churchill) — 10, 13—20, 25, 26, 177, 179—181, 354, 355, 463, 465, 469, 472, 474, 475, 477, 481, 482, 487, 488
Cerni Josip — 101, 210
Cerni Rikardo — 204

Damjanović — 445
Dapčević Peko — 191, 303, 481
De Gasperi — 490, 494
Dejanović Petar — 238
Diego Kastro (Diego Castro) — 8
Dikson Pirson (Dixon Pierson) — 13, 15, 18
Donald — 369
Dragan Alojz — 174
Drapšin Petar — 42, 43, 50, 60, 92, 184, 191, 210, 285, 330, 365, 381, 420, 424, 427, 481
Dreski Viktor (Dresky) — 429

Đaković — 452
Đujić Momčilo — 244, 312

Džentri (Gentry) — 366, 367, 374

Erdmansdorf (von Erdmannsdorff) — 88

Fen (Fehn) — 55, 120, 126
Ferlug Vladislav Vojko — 345
Frajberg Bernard (Freyberg Bernard) — 365, 466

Gaće Ivan — 286
Gamel (Gammell) — 17, 18
Gank Oto — 200
Gebel Kristijan (Göbel Kristian) — 174, 175
Gerold Gaj (Garrold Gay) — 473
Gladoš Verner — 200
Gleda — 270

Globocnik Odilo (Globocnik Odilo) — 33, 242, 244, 322
Gnjatović Dušan — 392
Grevenic Hans (Gräwenitz Hans) — 414, 421, 435
Groper Karlo (von Gropper Carl) — 292
Grubor Nikola — 97
Guderijan — 30

Halifaks Edvard (Halifax Edward) — 180
Hameršmit (Hamerschmidt) — 84
Harding Džon (Sir John Harding) — 466
Hemgar Franc — 372
Herman (Hermann) — 70, 76, 83
Heslin — 435
Hinie Anton (Hynie) — 435
Hitler Adolf — 13, 23, 24, 27, 28, 47, 478
Holjevac Većeslav — 69
Hribar Janez — 199
Humo Olga — 13, 18

Idn Antoni (Eden Anthony) — 25—27, 36, 37, 177, 179, 475
Iker Ajra (Eaker Ira) — 46
Ismej Hestings (Ismay Sir Hastings) — 181
Ivanovič Fjodor Tolbuhin — 9, 44, 45
Ivković Danilo — 439, 447

Jakšić Pavle — 51, 62, 128, 198, 352
Jelaška Anđelko — 367
Jeri Janko — 8
Jevđević Dobrosav — 174, 244, 251, 312, 468
Jezeršek Janez — 303
Jovanović Arso — 42, 321, 402, 485

Kaningem Džon (Cunningham John) — 39, 465
Karađorđević Petar II — 17, 20, 463
Kardelj Edvard — 480, 482, 489, 490, 493
Kerk Aleksander (Kirk Alexander) — 37, 38, 472
Kibler Ludvig (Kübler Ludwig) — 193, 243, 251, 365, 401, 413, 423, 425, 426, 435
Kidrič Boris — 199
Klanjšček Zdravko — 10
Klark Mark (Clark Mark) — 154, 352, 355, 468
Kleut Petar — 84
Klisold (Clissold) — 13
Kljakovič Vojmir — 10, 340
Knakfus (Knackfuss) — 55, 74
Knežević Luka — 367
Knežević Milan — 68
Koks Džefri (Cox Geoffrey) — 366
Korać Dušan — 65, 98
Kosanović Sava — 18, 20
Kostelić Ivan — 102
Kozulič (Cosulich) — 343
Kreps — 30
Kveder Dušan — 199

Lemnicer Liman (Lemnitzer Lyman) — 42, 44
Lenac Mirko — 285
Ler Aleksander (Lohr Alexander) — 24, 88, 89, 121, 135, 142, 216, 242, 243, 401, 409
Li (Lee) — 41, 492
Linkenbah (Linkenbach) — 343, 361
Lompar Blažo — 191

Ljotić Dimitrije — 451

Maklejn Ficroj (Maclean Fitzroy) — 13, 18, 37, 40, 41, 45
Makmilan Harold (Macmillan Harold) — 38, 39, 465, 473
Maknerni Džozef (McNarney Joseph) — 39, 473
Marjanović Jovan — 10
Marok Bojan — 286
Martini — 333
Matić Đuro — 97
Maul Bruno Danilo — 343, 345
Mejer Hans (Meyer Hans) — 429
Mihailović Draža — 14, 16
Mihić Risto — 446
Miki Johan (Micki Johann) — 119, 120, 126, 127, 135, 204
Mincel (Minzel) — 67
Mitrović Andrej — 10
Molotov Mihailovič Vjačeslav — 27
Montin Karlo — 283
Morgan W. D. — 467—472, 484, 485, 487, 492
Morović Šime — 316
Mozetič Boris — 344
Musolini Benito — 472, 478
Mušicki Kosta — 252, 301

Nađ Kosta — 191
Natus Majer (Natus Mayer) — 374, 376
Nedić Milan — 14, 242
Nojbert — 307
Novaković Milan — 374

Ortner — 81, 85

Panjini Čezare (Pagnini Cesare) — 343
Parmač Stanko — 66, 97
Pavelić Ante — 11, 24, 55
Pavićević Mišo — 498
Pavlović Milan — 68

Pecotić Bogdan — 10, 65, 98, 374, 376
Petranović Branko — 10
Petričević Branko — 191
Pezelj Vlado — 335
Poglajen Franc — 199
Popović Koča — 191
Prijić Aćim — 287

Raco Gliša — 299
Radaković Ilija — 98
Rajndl (Reindl) — 204, 245, 435
Rajzinger Jozef (Reisinger Joseph) — 126, 136
Ranković Aleksandar — 179
Rezener Ervin (Erwin Rösener) — 33, 159, 193, 194, 242, 301, 304, 319, 322
Roglič — 493
Romei — 135
Rote (Rothe) — 74
Rupnik Leo — 242, 244, 317, 319
Rut Valter (Ruth Walter) — 204
Ruzvelt Franklin (Roosevelt Delano Franklin) — 25, 37, 180, 354

Sekulić Vlado — 309
Selbi (Selby) — 46
Skočilič Jože — 97, 285, 292
Slesor Džon (Slessor John) — 39
Stetinus Edvard (Stettinius Edvard) — 25
Stivenson Ralf (Sir Ralph Stevenson) — 18, 180, 463, 465, 471, 475, 479, 480
Stoun Ileri (Stone Ellery) — 38

Šakić Mićun — 97
Šakotić Radovan — 439, 447
Šiljegović Boško — 50, 62, 191, 330, 336, 350, 444
Skorić Jovan — 295, 350
Stok Mirko — 287
Subašić Ivan — 14, 15, 18—20, 463, 484
Šumonja Miloš — 69

Tarabić Joco — 68
Tatalović Radoslav — 251, 303, 447
Todorović Mijalko — 191
Tomšič Janez — 101, 287
Truman Hari — 10, 180, 354, 472, 474, 476, 477, 481, 488
Truta Ljubo — 98, 287, 293

Vajks Maksimilijan (Maximilian von Weichs) — 88
Vaue Georg (Waue) — 388
Velebit Vladimir — 18, 40
Vestfal (Westphal) — 73
Videra Ludvik — 174
Vilson Henri (Sir Henry Wilson) — 12, 13, 36, 38
Vilson Vudrou (Wilson Woodrow) — 490, 494
Visarinovič Josif Staljin — 10, 15, 25, 472, 487, 488
Vitig Martin (Wittig) — 83
Vlaisavljević Dušan — 97
Vlasov Andrej — 33
Vrančić Miroslav — 286
Vuletić Bruno — 286

Zakel (Sackel) — 427
Zeler (Seeler) — 449
Zomer (Sommer) — 86

Zan-Baptist Dirozel (Jean-Baptiste Durosell) — 8
Zegar Franjo — 81

VOJNE JEDINICE, KOMANDE I OSTALI POJMOVI

Armije

JA:

— 1-va — 34, 48, 191, 258, 481
— 2-ga — 34, 48, 191, 249, 258, 409
— 3-ća — 34, 48, 191, 258
— 4-ta — 7—9, 35, 44, 46, 48—52, 55——57, 59—65, 67, 68, 70, 73, 74, 76, 77, 80, 82, 84—92, 95—103, 105—108, 111, 112, 114, 115, 117, 119—123, 125—129, 133, 134, 136—138, 142, 145, 147, 149——155, 158—160, 163, 168, 171, 172, 176—188, 192, 193, 195—201, 203—206, 209, 210, 213, 214, 218, 220, 222, 223, 225, 227, 232—236, 239, 242, 243, 246——255, 258, 259, 261, 262, 265—267, 271, 272, 274, 275, 277, 278, 280, 282—285, 288, 290, 293, 299, 301, 303, 308—310, 313, 315, 316, 318, 319, 321, 322, 324, 325, 329—334, 336, 337, 338, 340, 342, 343, 346, 347, 350—356, 361, 363, 364, 365, 372, 376, 378, 380—382, 385, 387, 388, 390, 391, 394—398, 401—404, 406——413, 415—424, 426—431, 434—441, 442—444, 448, 454, 456—458, 464—466, 476, 481, 484

savezničke:

— 1. američka — 30
— 1. bugarska — 30
— 3. američka — 30
— 5. američka — 31, 154, 192
— 7. američka — 30
— 8. britanska — 31, 154, 192, 351, 354, 468, 482, 485

nemačke:

— 10-ta — 154

Bataljoni

JA:

— 1-vi 1. tenkovske brigade 4. armije — 51, 70, 78, 81, 85, 112, 199, 217, 218, 219, 228, 271, 272, 411
— 2-gi 1. tenkovske brigade 4. armije — 51, 72, 84, 111, 112, 123, 124, 127, 145—147, 199, 217, 219, 221, 309—311, 313, 314, 332, 335, 349, 359, 361, 419, 420, 431
— 3-ći 1. tenkovske brigade 4. armije — 51, 70, 73, 75, 78, 86, 112—114, 198, 199, 217, 255, 261, 265, 311, 361, 374, 443
— 4-ti 1. tenkovske brigade 4. armije — 51, 71, 72, 75, 109, 111, 112, 124, 127, 199, 205, 207, 217, 227, 228, 230, 231, 309—311, 314, 332, 334, 335, 348, 361, 378, 419, 421, 432
— 5. inžinjerijski 1. tenkovske brigade 4. armije — 51, 82, 85, 86
— Beneški — 364
— Disciplinski 4. armije — 274, 275, 277, 408, 423, 434
— Inžinjerijski 1. tenkovske brigade — 272, 311
— Inžinjerijski 9. korpusa — 443
— Inž.-tehnički 31. divizije — 323
— Jurišni 15. divizije — 384
— Jurišni 18. divizije — 168, 384
— Rezijski — 364
— Tenkovski 4. korpusa — 68, 69, 79, 418

Stranih državljana u sastavu JA:

— 1. austrijski — 165
— »Pino Budičin« — 282

neprijateljski:

italijanski:

— Policijski »Gorica« — 247
— Policijski »Pula« — 247
— Policijski »Rijeka« — 245
— Policijski »Trst« — 247

nemački:

— 3-ći 19. SS policijskog puka — 168, 169
— 4. građevinski — 245, 247, 312
— 4. policijski — 150
— 8. vazduhoplovni lovački — 245
— 237. fizilirski — 204, 209, 245
— 313. mornarički tvrđavski — 245, 247
— 373. dopunski — 58, 71
— 373. izviđački — 58, 70, 80, 81, 86
— 373. pionirski — 58
— 392. dopunski — 59, 142
— 392. izviđački — 58, 102
— 392. pionirski — 58, 132
— 392. protivoklopni 392. legionarske divizije — 58, 59, 110, 142
— 499. lovački — 195, 295, 414
— 509. za osiguranje — 247
— 705. za osiguranje — 226, 227, 234, 245
— 903. regrutni — 245, 414
— 904. regrutni — 247
— 977. landesšicen — 55
— 999. tvrđavski — 55, 58
— 1088. pionirski — 244, 245
— 1209. za osiguranje — 226, 227, 234, 245, 292
— 1218. za osiguranje — 245, 340—342, 350
— 1473. tvrđavski — 55, 117, 133
— »Alpenland III« — 384
— »Buhberger« (Buchberger) — 307, 319
— »Nojbert« — 319
— obalskih lovaca »Brandenburg« — 55, 115, 117, 130, 245
— Pozadinski dopunski 7. SS »Princ Eugen« divizije — 247

ustaško-domobranski:

— 1. pokretni — 168
— 1. slovenačkih domobrana — 163
— 2. pokretni — 173
— 4. pokretni — 168, 172
— 5. pokretni — 168, 174, 306, 307
— 5. slovenačkih domobrana — 162, 167
— 6. pokretni — 175
—• 6. slovenački domobranski — 167
— 10. pokretni — 304
— 11. izviđački 11. ustaško-domobranske divizije — 58, 72, 110

Brigade

JA:

— Artiljerijska 4. armije — 50, 51, 64—• 66, 68, 95, 97, 98, 108, 127, 155, 173, 185, 198, 199, 201, 205, 206, 217, 225, 266, 271, 309, 332, 407, 412, 418, 431, 440, 443
— Artiljerijska 4. korpusa — 431, 436
— Artiljerijska 7. korpusa — 160, 299, 427
— Artiljerijska 9. korpusa — 322
— Artiljerijska 9. divizije — 130, 363
— Artiljerijska 13. divizije — 404, 407, 410, 433
— Artiljerijska 29. divizije — 378, 419
— Dopunska 4. armije — 187, 440
— Inžinjerijska 4. armije — 440
— Inžinjerijska 11. korpusa — 66, 67, 99, 130
— Istarska (slovenačka) — 281
— Karlovačka 34. divizije — 305
— Muslimanska 8. divizije — 68, 78, 81, 83, 85
— Samostalna 4, armije — 95
— 1. »Vladimir Gortan« — 281, 282
— 1. dalmatinska proleterska — 20, 51, 70, 78, 80—82, 84—87, 91, 112, 115, 134, 136, 199, 211—214, 253, 255—257, 260—262, 264, 266, 269, 271, 274, 276, 407, 411, 412, 416, 417, 419, 421, 423, 426—428.
— 1-va 1. divizije KNOJ-a — 299—302, 305, 306
— 1. slovenačka artiljerijska — 381——383, 448, 454
— 1. tenkovska 4. armije — 50, 51, 64——66, 70—72, 78, 81, 82, 86, 95, 98, 99, 112—114, 123, 145, 199, 205, 217, 228, 271, 272, 275, 309, 332, 352, 361, 365, 378, 419, 432, 437, 440, 444
— 1-va 7. divizije — 68, 427, 431, 432
— 1-va 8. divizije — 68, 84, 419, 424
— 1. samostalna 13. divizije — 107——110
— 1. udarna 13. divizije — 51, 107—110, 144, 146, 147, 201—203, 218—223, 254, 260, 403, 406, 407, 409, 410, 415, 416, 420, 421, 428, 431, 436
— 1-va 34. divizije — 145, 146
— 1-va 35. divizije — 51

— 1-va 43. divizije — 51, 218, 220, 222, 315—318, 332, 337, 338, 348, 350, 391, 392
— 2. istarska — 281, 282
— 2-ga 1. slovenačke divizije KNOJ-a 323
— 2-ga 7. divizije — 68, 79—82, 427, 436
— 2-ga 8. divizije — 68, 78, 81, 83, 419, 420, 427, 430
— 2. dalmatinska proleterska — 51, 66, 73, 115, 116, 130, 132, 138, 139, 141, 199, 235, 238, 239, 283—288, 291—295, 297, 298, 330, 332, 339, 340, 386, 401, 406, 413, 418, 419, 423, 424, 430, 434, 435
— 2. udarna 13. divizije — 51, 107—110, 142, 144—147, 201—203, 219—223, 254, 260, 265, 402, 403, 404, 407, 409, 410, 415, 421, 422, 428, 432, 433, 436
— 2. udarna 35. divizije — 51
— 2-ga 43. divizije — 51, 121, 201, 218, 220, 315—318, 334, 337, 338, 350, 362, 391, 392, 419, 420, 424, 431
— 3. dalmatinska udarna — 51, 115—— 119, 138, 139, 141, 235—238, 284, 288, 292, 294, 295, 297, 298, 339—341, 350, 351, 362, 363, 368, 370, 371
— 3. istarska — 282
— 3. »Ivan Gradnik« — 323, 325, 346
— 3-ća 7. divizije — 68, 82, 86, 144, 427, 432, 436
— 3-ća 8. divizije — 68, 75, 78, 81, 84, 420, 424, 430, 431
— 3. udarna 13. divizije — 51, 107, 108, 109, 144—147, 201—203, 219, 221—223, 254, 256, 259, 260, 263, 264, 403, 404, 407, 409, 415, 416, 421, 422, 428, 429, 432, 436
— 3. prekomorska — 51, 70, 74, 82, 84, 85, 87, 90, 112, 134, 160, 199, 211—213, 253—257, 259—262, 264, 265, 404, 407, 409—411, 416, 420, 421, 424, 426, 427
— 3-ća 31. divizije — 363, 365
— 3. udarna 35. divizije — 51
— 3-ća 43. divizije — 51, 120, 129, 218, 220, 221, 285, 291, 292, 294, 295, 315, 316, 318, 337, 338, 350, 351, 362, 368, 391, 392, 419, 420, 424, 431
— 4. slovenačka udarna «Matija Gubec« — 51, 160, 165, 168, 172, 174, 175, 299—302, 305, 307, 383—385, 452, 453
— 4. splitska — 51, 199, 284, 286, 288, 291—297, 339—342, 351, 362, 363, 368, 371, 372, 390

103, 105—107, 122—125, 127—129, 134, 136, 155—158, 205—209, 224—228, 230, 231, 264, 268—271, 273—277, 404, 405, 408, 411, 412, 417, 418, 422, 423, 429
— 5. prekomorska — 66, 73, 85, 98, 112, 175, 176
— 5. slovenačka udarna »Ivan Cankar« — 51, 160, 163, 165, 167—172, 174, 306, 383, 384, 452
— 6. dalmatinska — 51, 72, 73, 75, 102——104, 106, 122—124, 127, 128, 134, 135, 136, 155—157, 205—209, 218—220, 224—226, 228—230, 266—270, 272, 273, 275—277, 405, 408, 412, 417, 418, 423, 429, 433, 434
— 7. »France Prešern« — 323—325, 346, 363
— 8-ma 18. udarne divizije — 51, 160, 168—172, 299—302, 305, 307, 384, 385, 452
— 8. dalmatinska — 51, 65, 71, 75, 77, 78, 82, 84, 112—114, 198, 251, 302—304, 309—314, 334—336, 348, 349, 358—360, 362, 366, 367, 371—373
— 9. dalmatinska — 51, 57, 71, 112——114, 198, 251, 302, 303, 309, 310, 312, 314, 334—336, 348, 356, 357, 359, 361, 362, 372—374, 376—378, 380
— 9-ta 18. udarne divizije — 51, 160, 168—173, 175, 300, 385, 448, 452, 453
— 10-ta 18. udarne divizije — 51, 75, 160, 163, 165, 167—172, 452
— 10. dalmatinska udarna — 51, 71, 72, 85, 112, 113, 198, 251, 303, 304, 308——313, 316, 334—336, 348, 349, 357——360, 366, 367, 398
— 10-ta 29. divizije — 357, 361, 372, 374, 376, 419—421, 424, 425, 431, 436, 455
— 11. dalmatinska udarna — 51, 70, 77, 78, 80, 82, 84, 85, 87, 111, 134, 199, 211—213, 217, 235, 253, 256, 257, 259——261, 264, 313, 314, 332, 335, 336, 349, 360, 366—369, 471, 416, 442—444
— 11-ta 29. divizije — 320, 378, 380, 445—447, 449, 450, 453, 455
— 12. dalmatinska udarna — 51, 66, 70, 71, 74, 85, 87, 90, 111, 134—136, 199, 205, 206, 211, 217, 225—228, 230—232, 253, 256, 257, 260—262, 264, 265, 404, 407, 410, 411, 415, 416, 420, 421, 426—428
— 12. slovenačka — 51, 160, 165, 167, 168, 170, 172, 174, 383—385, 452, 453
— 13-ta 29. divizije — 319, 377, 378, 380, 445, 446, 449—452, 454, 455
— 14. dalmatinska udarna — 51, 72, 75, 84, 102, 103, 105, 106, 122—124, 127——129, 135, 155—157, 205, 206, 208, 209, 224—226, 228—230, 266, 268—270, 272——277, 405, 406, 408, 412, 417, 418, 423, 430, 434
— 5. dalmatinska — 51, 71,

— 14-ta 29. divizije — 320, 378, 439, 446, 447, 449, 453, 455
— 15. slovenačka udarna — 51, 160, 165, 167—170, 172, 174, 383—385, 452
— 16. »Janko Premrl Vojko« — 323, 325, 346, 363
— 17. »Simon Gregorčič« — 323, 325, 347
— 18. »Bazoviška« — 323, 325, 347, 356, 357, 361, 372
— 19. »Srečko Kosovel« — 323, 347
— 20. »Tržaška« — 323, 324

Stranih državljana u sastavu JA

italijanske:

— »Garibaldi« — 304
— 24. slovenačka (»Fontanot«) — 51, 160, 168—172, 304, 383
— 158. »Antonio Gramši« — 323

savezničke:

— 43. indijska pešadijska — 472

neprijateljske

nemačke:

— 24. SS kraških lovaca — 247
— 1017. tvrdavska — 55

ustaško-domobranske:

— 4. ustaška 11. divizije — 55, 58, 85, 107, 110
— 7. ustaška 10. divizije — 55, 58
— 10. lovačka domobranska 10. divizije — 55, 58
— 17. ustaška 13. divizije — 59, 102, 106, 142
— 18. ustaška 11. divizije — 55, 58, 59, 102, 110, 133, 204
— 23. ustaška — 209

Divizije

JA:

— 1. slovenačka KNOJ-a — 299
— 4. krajiška — 52, 152
— 7-ma — 52, 67—69, 74, 76, 77, 79—83, 85—88, 90, 95, 125, 142, 144, 149, 182, 183, 199, 353, 381, 382, 402, 409, 418, 427, 428, 429, 431, 432, 436, 442
— 8-ma — 52, 67—69, 74, 75, 77—81, 83—88, 90, 91, 95, 149, 150, 182, 183, 321, 329—332, 353, 381, 402, 409, 416, 418—421, 424, 427, 428, 430, 431, 435, 436, 442
— 9-ta — 50, 51, 65, 66, 73, 95, 98, 101, 112, 115—117, 119, 122, 123, 126, 127, 130, 132—134, 137—139, 141, 182, 183, 185, 186, 198, 199, 210, 214, 217, 323—236, 238, 239, 248, 250, 251, 253, 259, 266, 282—298, 329—332, 338—341, 350, 351, 353, 358—360, 362, 363, 368—371, 385—388, 390, 395, 401, 406, 418, 419, 430, 435
— 10-ta — 52
— 11. lovačka vazduhoplovna — 49
— 13-ta — 50, 51, 57, 66, 73, 95, 97, 99, 107, 109, 110, 122, 123, 133, 142, 144—147, 149, 154, 182, 183, 198, 201—203, 206, 216, 218—223, 226, 228, 229, 250, 253—268, 269, 285, 292, 303, 308, 309, 311, 315, 316, 330—332, 338, 353, 401—404, 409—411, 414—416, 419—423, 425, 427—429, 431—433, 436—438, 440
— 14-ta 4. operativne zone — 442
— 15-ta — 50, 51, 159, 160, 163, 165, 167—176, 198, 299, 304, 306, 307, 332, 381—385, 448, 452—456
— 18-ta — 50, 51, 160, 163—165, 167—174, 176, 199, 299, 306, 307, 332, 381—385, 448, 449, 452, 453
— 19-ta — 50, 51, 65—67, 71—75, 84, 95, 97, 102—107, 122—125, 127—129. 133—136, 149, 150, 155, 156, 158, 182, 183, 186, 198, 199, 204—209, 211, 216—220, 223—229, 231, 232, 248, 250, 253, 255, 256, 259—261, 264, 266, 267—279, 292, 293, 329—332, 353, 401, 404, 406—408, 411, 417—419, 422, 423, 429, 430, 434, 436—440
— 20-ta — 50, 51, 57, 65, 71—73, 75, 77, 85, 95, 98, 99, 110—115, 122, 123, 134, 147, 149, 154, 175, 182, 183, 186, 196, 198, 199, 217, 248—251, 259, 261, 263—265, 299, 300. 302—305, 307—319, 321, 330—338, 346. 348—351, 353, 357, 360—363, 366, 367, 371, 372, 374. 376, 377, 380, 397, 402, 416, 438, 440, 443
— 24-ta — 49
— 26-ta — 50, 51, 64—67, 70, 71, 74, 75, 77, 78, 80—82, 84—87, 90, 91, 95, 98, 99, 109—112, 114, 115, 122, 123, 125—130, 133—136, 149, 182, 183, 186, 188, 198, 199, 205, 206, 210—212, 214, 217, 225, 227, 228, 230, 235, 248, 250, 253—266, 268, 269, 271, 273, 276, 292, 293, 308, 314, 315, 318, 329—332, 334,

336, 349, 353, 360, 369, 371, 401—404, 406, 407, 409—416, 419—421, 423—428, 438—440, 442—444
— 29-ta — 52, 154, 248, 249, 250, 258, 259, 303, 309—312, 318, 321, 330—332, 334, 351—353, 357, 361, 372, 374, 376——378, 380, 419—421, 424, 431, 439, 440, 445—451, 453—456
— 30-ta — 322—325, 329, 331, 334, 346, 347, 353, 356, 357, 361, 372
— 31-va — 322—325, 329, 331, 334, 346, 351—353, 363—365
_ 34-ta — 52, 68, 145, 146, 198, 199, 305, 427
— 35-ta — 50, 51, 57, 66, 68, 74, 75, 95, 182
— 39-ta — 52
— 41-va — 48
— 42. jurišna vazduhoplovna — 49
— 43-ća — 50, 51, 95—97, 120, 121, 125, 129, 133, 142, 147, 149, 155, 157, 182, 183, 185, 196, 198, 201, 203, 206, 216, 218, 220—222, 248, 250, 254, 267, 282, 285, 291, 292, 294, 295, 303, 308, 309, 315—318, 329—332, 334, 337, 338, 340, 341, 348, 350, 351, 353, 362, 368, 385, 387, 391, 392, 395, 419, 420, 424, 430, 431, 437, 440
— 46-ta — 48
— 47-ma — 48
— 49-ta — 49
— 50-ta — 49
— 52-ga — 48
— 53-ća — 52

Stranih državljana u sastavu JA:

— »Garibaldi Natizone« — 304, 305, 322, 323, 382, 383, 448, 452, 454

savezničke:

— 2. novozelandska — 365, 366, 374, 466, 472
— 8. indijska — 474
— 10. indijska — 474
— 56. britanska — 469, 472
— 91. američka — 469, 472

neprijateljske

četničke:

— Dinarska — 33, 194, 244, 247

nemačke:

— 7. SS »Princ Eugen« — 247, 378, 401, 409, 413, 425, 426, 445
— 11. za osiguranje — 33, 247
— 104. lovačka — 55, 56, 58, 59, 72, 74, 75, 77, 80, 83, 84, 86, 88, 107, 120, 126, 133, 142, 147, 150—152, 154, 182, 184
— 188. brdska — 195, 201, 221, 222, 242—245, 247, 248, 251, 252, 255, 257, 258, 260—263, 265, 267, 268, 270, 275, 308, 316, 396, 401, 404, 410, 411, 414, 415, 422, 435, 437, 438
— 237. pešadijska — 121, 126, 133, 193——195, 200, 204, 209, 216, 242, 243, 245, 248, 251, 252, 257, 266, 267, 270, 275, 301, 414, 415, 418, 421, 425, 426, 429, 435, 437
— 373. legionarska — 55, 57, 58, 70, 74, 76, 83, 86, 88, 182, 183
— 392. legionarska — 55, 57, 58, 59, 72, 88, 102, 107, 119, 120, 122, 125, 126, 133, 135, 137, 142, 145, 182, 183, 194, 204, 216, 221, 245, 404
— 438-ma — 247

ustaško-domobranske:

— 10-ta — 55, 57, 58, 74, 79, 88, 182, 183
— 11-ta — 55, 57—59, 72, 74, 107, 110, 119, 120, 122, 133, 137, 142, 182, 183, 194, 204
— 13-ta — 57, 59, 83, 88, 102, 142, 145

Divizioni

JA:

— 1. brdski Artiljerijske brigade 4. armije — 266, 268
— 1. haubički Artiljerijske brigade 4, armije — 69, 108, 198, 201, 203, 217, 221, 271, 277, 412
— 1. brdski artiljerijski 19. divizije — 104, 271
— 2. poljski Artiljerijske brigade 4. armije — 69, 419
— 2. haubički Artiljerijske brigade 4. armije — 198, 217, 225, 226, 266, 268, 271
— 3. brdski Artiljerijske brigade 4. armije — 108, 145, 195, 201, 217, 221, 255, 261, 265, 309, 332, 349, 443
— 3. motorizovani artiljerijski — 84
— 4. teški Artiljerijske brigade 4. armije — 198, 199, 217, 271, 277, 412, 430, 434
— 4. brdski 26. divizije — vidi Artiljerijski 26. divizije
— 5. protivavionski Artiljerijske brigade 4. armije — 217
— 5. protivoklopni Artiljerijske brigade 4. armije — 205, 217, 309

— 6. protivoklopni Artiljerijske brigade 4. armije — 217, 332
— Artiljerijski Pomorske komande severnog Jadrana — 117
— Artiljerijski 7. divizije — 432, 436
— Artiljerijski 8. divizije — 420, 424, 431
— Artiljerijski 9. divizije — 116, 138, 235, 239, 288, 293, 294, 339, 340, 351, 362, 371, 430
— Artiljerijski 13. divizije — 422, 423, 428, 433
— Artiljerijski 19. divizije — 198, 407
— Artiljerijski 20. divizije — 114
— Artiljerijski motorizovani 26. divizije — 134, 199, 205, 206, 211, 212, 217, 225, 271, 407, 411, 416
— Artiljerijski 43. divizije — 218, 316
— Motomehanizovani artiljerijski 4. armije — 275, 423
— Protivoklopni 1. tenkovske brigade — 199

neprijateljski

nemački:

— 1-vi 944. obalskog artiljerijskog puka — 55
— 281. protivavionski — 245
— 284. obalski artiljerijski — 245
— 474-ti — 247
— 540. mornarički — 55, 137, 209, 234
— 614. mornaričke artiljerije — 247
— 621. mornaričke artiljerije — 245
— 626. mornaričke artiljerije — 247
— 699. laki — 247
— 730. mornaričke protivavionske artiljerije — 247
— 821. mornaričke protivavionske artiljerije — 245, 247
— 1109-ti — 247
— 1112. obalski artiljerijski — 234, 245
— 1114. obalski artiljerijski — 234, 239, 245, 292, 293

italijanski:

— 9. artiljerijski — 247
— 10. artiljerijski — 245
— 11. artiljerijski — 245
— 12. artiljerijski — 245

ustaški:

— 10. artiljerijski — 55, 58
— 11. artiljerijski — 55, 58, 110

Eskađrile

JA:

— 1. lovačka 1. lovačkog vazduhoplovnog puka — 52
— 2. lovačka 1. lovačkog vazduhoplovnog puka — 52, 74, 80

Flotile

JA:

— naoružanih brodova — 290, 293

neprijateljske:

9-ta 247
— 10. MAS flotila — 234, 247, 342
— 22. borbenih čamaca — 247
— 24. borbenih čamaca — 247

Frontovi

— 2. ukrajinski — 191
— 3. ukrajinski — 9, 30, 44, 45, 47, 191

Grupe

Operativne JA:

— Brigada Zeničkog sektora — 48
— Istarskih odreda — 51
— Sarajevska — 48, 248
— Kočevska — 299—303, 305—308, 382

neprijateljske operativne:

— Operativna SDK — 300—308, 319—321, 445—447, 449—452, 454
— Operativna »Dipelhofer« (Dippelhofer) — 306, 454

savezničke Grupe armija:

— 6-ta — 192
— 12-ta — 192
— 15-ta — 31, 39, 47, 154, 192, 352, 469, 474
— 21-va — 192

nemačke Grupe armija:

— »C« — 32, 56, 89, 121, 178, 193, 194, 242
— »E« — 24, 32, 86, 88, 120, 135, 142, 194, 216, 242, 243, 378, 449
— »Jug« — 23, 32
— »Jugoistok« — 308

nemačke borbene:

— »Knakfus« — 55, 74, 75, 78, 83
— »Nojbert« — 306
— »Rajndl« — 204, 219, 221, 245, 401, 414, 416, 420, 421, 424, 425
— »Rijeka« — 245, 275, 401, 414, 415, 421, 422, 425, 426, 429, 431, 432
— »Zomer« (Sommer) — 86

Korpusi

JA:

— 2-gi — 48, 151, 152, 154, 186
— 3-ći — 48
— 4-ti — 48, 52, 55, 57, 64, 66—69, 74—91, 97, 98, 123, 125, 126, 133, 142, 144, 145, 147, 150, 151, 152, 154, 176, 183, 186, 196, 198, 199, 217, 250, 259, 318, 382, 402, 409, 418, 424, 427, 428, 431, 432, 435, 436, 440
— 5-ti — 48, 52, 150—152, 154, 186
— 6-ti — 48
— 7-mi — 35, 48, 50—52, 57, 73, 96, 154, 158—165, 167—176, 185, 186, 195, 196, 217, 248—251, 299, 300, 302—308, 318, 323, 331—333, 353, 381—385, 402, 440, 448, 449, 452—456
— 8-mi — 35, 40, 42, 50
— 9-ti — 48, 167, 249, 258, 304, 316, 322—325, 329—334, 342, 344, 346, 351, 352, 353, 356, 357, 364, 365, 390, 394, 396, 398, 440, 442, 443
— 10-ti — 48
— 11-ti — 35, 50—52, 55, 57, 64, 66—68, 73, 74, 95—97, 145, 149, 186, 198—200, 204, 217, 218, 228, 248, 250, 267—269
— narodne odbrane Jugoslavije (KNOJ) — 49, 299—301, 305, 323

savezнички:

— 2. poljski — 468
— 13. britanski armijski — 466, 469, 472, 485

neprijateljski

četnički:

— Bosanski — 194, 244
— Dalmatinski — 194, 244
— Lički — 194, 244
— Ličko-kordunaški — 312
— Primorski — 174, 244, 251, 252, 300—303, 312
— Srpski dobrovoljački — 33, 152, 174, 194, 242, 244, 248, 251, 252, 300—305, 307, 308, 312, 319, 320, 334, 352, 447

nemački:

— 5. SS — 24
— 15. brdski armijski — 33, 52, 55—59, 62—64, 72, 74, 76, 88—90, 96, 119—121, 125, 126, 133, 137, 158, 182, 193, 242, 437, 458
— 15. kozački — 33
— 21. brdski — 24, 33
— 34. armijski — 33
— 69. armijski za naročitu upotrebu — 33
— 91. armijski — 33, 88, 150
— 97. armijski — 33, 56, 89, 121, 126, 137, 178, 192—195, 197, 198, 200, 210, 216, 222, 232, 242, 243, 250—252, 255, 258, 259, 265, 266, 308, 309, 314, 322, 341, 365, 374, 378, 385, 401—403, 406, 409—411, 413, 414, 416, 418—420, 422, 423, 425—428, 430—432, 435—437, 439, 445, 458

Odredi

NOP:

— 1. »Učka« — 203, 281, 282
— 2. Pulski — 281, 282
— Belokranjski — 51, 160, 163, 299, 305
— Dolenjski — 51, 160
— Istarski — 281
— Jeseniško-bohinjski — 322, 324, 442—444
— Krajiški — 68
— Kvarnerski mornaričke pešadije — 49, 64, 118, 138, 139, 141, 210—214, 234—236, 238, 239, 241, 248, 250, 284, 288, 331, 332, 339, 340, 385—389, 406, 413, 418
— Mornarički »Kopar« — 322, 324
— Motorizovani — 442—455
— Notranjski — 51, 160, 175, 299, 300
— Primorsko-goranski — 51, 121, 222, 265, 280, 402, 404, 407, 415, 430
— Škofjeloški — 322, 323, 324, 363

neprijateljski

četnički:

— Dolenjski — 244
— Notranjski — 244
— »Beli Orao« — 194, 244

Pukovi

neprijateljski

Srpskog dobrovoljačkog korpusa (SDK):

— 1-vi — 174, 244, 319
— 2-gi — 174, 244, 251, 252, 301, 302, 305, 319, 320, 450
— 3-ći — 174, 244, 251, 252, 301—303, 305, 307, 319, 320, 447, 450
— 4-ti — 251, 252, 300—303, 305, 307, 319, 447, 450
— 5-ti — 244, 312, 319

Slovenskog narodnog varnostnog zbora (SNVZ):

— 1. slovenački udarni — 242, 244, 247, 324, 351

nemački:

— »Brandenburg« — 132, 247
— 1. SS posebni (»Varjag«) — 162, 242, 243, 449
— 4. policijski — 83, 88, 150
— 5. transportni »Šper« — 55, 74
— 9. SS policijski — 312
— 10. SS policijski — 247, 324, 325, 352, 445, 449
— 13. SS policijski — 247
— 15. SS policijski — 221, 222, 244, 257, 261, 262, 414, 422
— 17. SS policijski — 167, 169, 174, 175, 243, 244, 306, 382—384, 448
— 19. SS policijski — 162, 167, 168, 169, 244, 305, 306, 382, 448
— 20. lovački — 83, 84, 88, 145, 150
— 25. SS policijski — 162, 168, 174, 243, 449
— 28. SS policijski — 247
— 59-ti 24. SS brigade — 247
— 184-ti 438. divizije — 247
— 212. oklopni — 247
— 237. artiljerijski — 194, 204, 245, 296. 339—341
— 373. artiljerijski — 55, 58, 70, 74
— 374-ti — 55, 58
— 383-ći 373. legionarske divizije — 55, 58, 70, 74, 82
— 384-ti 373. legionarske divizije — 55, 58, 70—73, 76, 79—83, 86
— 392. artiljerijski — 55, 58, 59, 110, 115, 142, 204, 245
— 654. artiljerijski — 55, 58, 72
— 724. lovački 104. lovačke divizije — 84, 107
— 734-ti 104. lovačke divizije — 58
— 846. pešadijski — 55, 58, 102, 103, 110, 126
— 847. pešadijski — 55, 58, 72, 102, 106, 107, 126, 136, 402, 404
— 901. brdski — 195, 244, 247, 257, 258, 259, 261, 262, 265, 403, 410, 414
— 902. brdski — 195, 222, 223, 244, 247, 257, 258, 261, 262, 403, 404, 410, 414, 415, 425, 426
— 903. brdski — 195, 222, 223, 243, 244, 257, 258, 261, 262, 414, 415, 417, 418, 422, 425, 428, 429
— 904. brdski — 195, 222, 223, 244, 257, 258, 259. 261, 264, 265, 402, 410, 414——416, 420, 421, 422, 425, 436
— 944. obalski artiljerijski — 55, 58, 130, 133
— 1046. pešadijski — 121, 200, 201, 203, 216, 414, 425
— 1047 pešadijski — 121, 194, 204, 243, 244, 296, 297, 339—341, 350
— 1048. pešadijski — 121, 204, 207, 208, 216, 226, 418, 425, 426
— 1088. artiljerijski — 195, 201, 244, 247, 257
— 1101. artiljerijski — 247
— 1102. obalski artiljerijski — 245

italijanski:

— 1. teritorijalne milicije — 247
— 2. teritorijalne milicije — 234, 245
— 3. teritorijalne milicije — 245
— 4. teritorijalne milicije — 247
— 5. teritorijalne milicije — 247
— 8. teritorijalne milicije — 247

Sektori

— Črnomeljski — 176, 305
— Kočevski — 176
— Metliški — 176
— Novomeštanski — 176
— Operativni za Istru — 282, 331, 339, 386—388, 390
— 1. pomorski obalski — 390

Komande

JA:

— Pomorska južnog Jadrana — 49, 118
— Pomorska severnog Jadrana — 48, 49, 52, 64, 101, 115, 117—119, 137——139, 210, 211, 212, 236, 284, 286——288, 290, 291, 293, 386, 387, 389, 396
— Pomorska srednjeg Jadrana — 49, 117, 118

savezničke:

— Vrhovna savezničkih snaga na Sredozemlju — 37, 38, 41, 45, 177, 464, 466, 472, 476, 477, 480, 482, 485
— Sovjetska vrhovna — 28, 191

nemačke:

— Pomorska grupe »Jug« — 33, 234, 247
— Vrhovna kopnene vojske (OKH) — 133
— Vrhovna oružanih snaga (OKW) — 24, 28, 137, 194, 242
— Komanda luke Pula — 245
— Komanda luke Rijeka — 210, 245
— Komanda luke Trst — 247

Komande mesta

— Kopar — 324
— Krk — 211
— Trst — 322, 334, 342—347, 351, 352, 367—372, 396, 438

Štabovi

JA:

— Generalštab — 9, 16, 34, 42, 44, 46, 47, 49, 51, 60, 62, 90, 91, 97, 119, 121, 150—152, 154, 178, 179, 181, 184, 186, 187, 195—198, 239, 248, 249, 259, 285, 318, 324, 325, 329, 331, 333, 352, 353, 355, 365, 380, 381, 402, 418, 440, 442, 457, 464—466, 468, 480, 481, 484—486
— Glavni Hrvatske — 43, 48, 51, 60, 64, 67, 68, 89, 98, 119, 126, 149, 150, 154, 186, 196, 199, 248, 249, 281, 310, 318, 329, 331, 402, 413, 427, 440
— Glavni Makedonije — 48, 187
— Glavni Slovenije — 48, 12Ö, 154, 159, 161, 165, 172, 176, 199, 249, 306, 324, 325, 329, 347, 353, 381, 440, 442, 448
— Glavni Srbije — 48
— Operativni za Istru — 281, 332
— Operativni za Kosovo i Metohiju — 48, 187
— Operativni za Zapadno primorje — 322, 323, 364
— Operativni grupe vazduhoplovnih divizija — 49
— Vrhovni NOV i POJ — vidi Generalštab
— rečne ratne flotile — 49

saveznički:

— Kombinovani načelnika generalštabova — 25, 38, 39, 40, 45, 178, 181, 354, 355, 466, 472, 478
— vrhovnog komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju — 17, 18, 42
— Balkanskog vazduhoplovstva — 43

nemački:

— Generalštab kopnene vojske — 30
— Operativni iz Ljubljane — 306

— Generalštab oružanih snaga NDH — 137

Konferencije

— Berlinska (Postdamska) — 488, 489, 491
— Jaltska — 24, 25—27, 35, 36, 177
— Moskovska — 491

Zone

JA:

— 4. operativna — 48, 442, 444, 455

nemačke:

— operacijska Jadransko primorje — 322

Vojne misije

— 37. britanska u Jugoslaviji — 13, 40, 41, 178, 352, 353
— Jugoslovenska u Londonu — 40

Ostali pojmovi

Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) — 11, 12, 34, 36
Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske — 280
Centralni komitet KPJ — 34
Komunistička partija Hrvatske (KPH) – 280
Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) – 280
Komunistička partija Slovenije — 280
Kvarnerski pomorski sastav — 49, 64, 117, 139, 211, 285, 286, 293, 389—391
Ministarstvo spoljnih poslova V. Britanije — 177, 178—181
Ministarstvo inostranih poslova SAD — 37
Nacionalni front (Fronte Nazionale) — 343
Nacionalni komitet oslobođenja (Comitato di Liberazione Nazionale — CLN) — 342, 343, 345
Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije (NKOJ) — 13, 27, 34
Oblasni komitet KPS za Gorenjsku — 323
Oblasni komitet KPH za Istru — 282
Okružni komitet KP za Hrvatsko primorje i Gorski kotar — 280
Okružni komitet KP Slovenije za Trst — 343, 344
Okružni odbor Osvobodilne fronte — 343
Organizacija TOT — 317
Organizacija Ujedinjenih nacija — 38, 489, 491, 492, 494, 496, 497, 500
Osamnaesti vojni okrug — 159, 193, 194, 319, 322
Osvobodilna fronta Slovenije — 11, 343, 345
Otečestveni front — 27
Podoficirska škola 7. korpusa JA — 160, 163, 165, 168, 173, 175, 243
Pokrajinski narodnooslobodilački odbor za Istru — 281
Radničko bratstvo (Fratellanza operaia) — 343
Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) — 282
Slobodna teritorija Trsta — 320, 494—496
Slovenačko-italijanski antifašistički izvršni odbor (SIAIO) — 345
UNR-a — 181
Zakon o zajmu i najmu — 42
Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) — 11, 281
»Zbor« — 451

GEOGRAFSKI NAZIVI

A

Abdić brdo (kod Ličkog Petrovog Sela) — 69
Abisinija — 472
Adiđa (r.) — 333
Afrika — 135
Ajbelj (kod Kočevja) — 300, 302, 305, 307
Ajbig (kod Kočevske Reke) — 301
Ajdovščina — 244, 334, 351, 443
Aleksandrija — 234
Alzas — 28
Ankona (Ancona) — 41, 43, 500
Apeldorn — 192
Apenini — 192
Arapov Dol (kod Ličkog Petrovog Sela) — 68
Ardeni — 23, 28
Arđenta (Areenta) — 192
Atina (u Grčkoj) — 36
Azija — 25
Austrija — 12, 18, 24, 26, 28, 31, 37, 39, 41, 42. 45, 47, 154, 165, 191, 237, 353, 354, 356, 365, 442, 445, 447, 449, 454, 455, 464—469, 471—473, 476, 478—480, 483

B

Babin Potok (D. i G., kod Vrhovina) — 68. 74, 96, 97, 101—103, 105, 107, 119, 198
Babina glava (kod Udbine) — 72
Babina Gorica (kod Ljubljane) — 448, 452, 453
Babino Polje (kod Prezida) — 307, 319
Babja gorica (tt 806, kod Žužemberka) — 172
Bač (kod Ilirske Bistrice) — 310—312, 432
Bačka — 48
Bačke dole (kod Ilirske Bistrice) — 311
Badanj (kod Crikvenice) — 155
Bajte (kod Ilirske Bistrice) — 311
Bajte (kod Sušaka) — 227
Bakar — 63, 193, 194, 198, 205, 208, 217, 223, 225—227
Bakar (ž. st.) — 227
Bakarac (kod Kraljevice) •— 208
Bakarski zaliv — 225, 252
Bakšaiš (kod Bihaća) — 83, 85
Balinovac (predeo, kod Gospića) — 112
Balkan — 12, 24, 44, 177, 354, 474, 476
Baljevac (kod Ličkog Petrovog Sela) — 77
Bane (kod Trsta) — 348, 357, 373
Banija — 57, 68
Banov vrh (k. 937, kod Lapca) — 75
Banški hrib (kod Trsta) — 349
Banja (uvala na o. Cresu) — 239, 284
Banja Loka (kod Kočevja) — 251, 252, 300—302, 304—306, 381, 409
Banja Luka — 24, 32, 48, 151, 152, 154
Banjška planota — 322—324
Bar — 187
Baranja — 48, 191
Barban (kod Pule) — 296, 386
Barbat (na o. Rabu) — 139
Barbatski kanal — 139
Barbin (tt 468) — 239
Bari (u Italiji) — 467, 476
Barkovlje (kod Trsta) — 344, 345, 347, 372
Barlete (kod Gospića) — 99
Bas (zaliv na o. Pagu) — 117
Baška grapa (kod Tolmina) — 364
Baškanova (na o. Krku) — 209, 211—214, 234, 236
Baškastara (na o. Krku) — 209, 211, 213, 214
Baške Oštarije (kod Gospića) — 58, 96, 98, 112, 113, 115, 116, 122, 130

Bazovica — 332, 336, 337, 349, 351, 357, 359—361, 442, 443
Beč — 30, 191, 470
Begunje (sada Begunje pri Cerknici) — 446
Bela krajina — 159—162, 168, 172, 173, 175, 176, 248, 251, 305, 381
Bela peša (k. 923, kod Rijeke) — 219
Belej (na o. Cresu) — 235, 237
Beli (na o. Cresu) — 239, 284—287
Belo Selo (kod Delnica) — 155
Belsko (kod Postojne) — 317
Beljac (tt 784, kod Opatije) — 413
Beljak (u Austriji) — 442—444, 469
Beneška Slovenija — 11, 323, 364, 493, 494
Benkovac — 51, 65
Benkovac (kod Fužina) — 205
Beograd — 27, 34, 36, 37, 39, 40, 43—45, 49, 60, 62, 177, 258, 331, 355, 463, 465—470, 473, 474, 478, 479, 484, 486, 488
Berlin — 28, 30, 191, 488
Bertoki (kod Kopra) — 351
Besnica (Zg. i Sp., kod Kranja) — 454
Bevke (kod Vrhnike) — 448, 449, 451
Biace (kod Senja) — 135
Bigina Poljana (kod Plitvičkih Jezera) — 68
Bihać — 24, 32, 42, 52, 55—57, 59—70, 72, 74—78, 80—92, 95, 96, 102, 119, 123, 149, 152, 183—186, 249, 459
Bijela Voda (kod Bihaća) — 82
Bijelo Brdo (kod Bihaća) — 78
Bijeljina — 32, 33
Bilaj (kod Gospića) — 59, 66, 74, 85, 95, 96, 98, 99, 110, 111
Bilaj-Ribnik (ž. st., kod Gospića) — 100
Bilajski most — 100
Bilajsko Novo Selo (kod Gospića) — 85
Biograd n/m — 51, 65
Birčanin (kod Klane) — 220, 255, 256, 258, 260, 262
Birčna Vas (kod Novog Mesta) — 160) 172
Bistra (r.) — 146, 147
Biškupi (kod Rijeke) — 408
Bjelo Polje (kod Titove Korenice) — 51, 66
Blatno jezero — 23, 30, 32
Bled — 455
Blegoš — 323
Bobinovac (k. 712, kod Gospića) — 108, 109
Bosdanica (r.) — 114
Bohinj — 323
Bohinjska Bistrica — 324
Boište (tt 804, kod Perušića) — 102, 105
Bolonja — 8, 24, 31, 192
Bolsensko jezero — 12, 36, 465
Bolvik (brdo, kod Zdihova) — 300, 302
Boljun (kod Opatije) — 249, 292, 297, 340, 341
Boljunsko polje — 285, 339, 340
Borićevac (kod Lapca) — 60, 65, 70
Borji (predeo, kod Rijeke) — 219, 256, 260
Borovec (kod Vrhnike) — 448
Borovec (sada Borovec pri Kočevski Reki) — 251, 300, 302, 305, 382
Borovnica (kod Vrhnike) — 445—447, 449
Bosanska Krupa — 79, 80, 82, 83
Bosanski Brod — 32
Bosanski Novi — 32, 76, 91, 150, 151, 199
Bosanski Petrovac — 152
Bosanski Samac — 24
Bosiljevo (kod Ogulina) — 381, 402
Bosi jiva Loka (kod Kočevja) — 251, 301
Bosna — 34, 48, 258
Bosna (r.) — 33, 52, 151, 152
Bošarina (predeo, kod Klane) — 255, 256
Botač (kod Bazovice) — 349
Bovec — 443
Bovedo (kod Trsta) — 372
Bradamante (kod Pule) — 388
Brajani (kod Klane) — 220
Brčko — 32, 33
Brda (predeo, kod Krmina) — 363
Brdce (kod Ilirske Bistrice) — 332, 410, 421, 430, 434
Brdo (kod Fužina) — 206
Bregi (kod Opatije) — 295, 297
Brekovica (kod Bihaća) — 77, 79, 86, 150
Brener (prevoj) — 26
Breštane (kod Titove Korenice) — 66
Breza (kod Klane) — 220, 221, 255, 268, 414, 417, 423
Breze (kod Ledenica) — 156
Brezik (kod Ostrošca) — 69
Brezje (kod Ljubljane) — 447, 449—451, 453
Brezje (kod Tržiča) — 455
Brezov Dol (kod Senja) — 134
Brezov Dol (kod Žužemberka) — 168
Brezovica (kod Ljubljane) — 450
Brezovo Polje (kod Gospića) — 98, 112, 115
Brežanovo brdo (kod Pazina) — 392
Bribir (kod Novog) — 157
Brgud (V. i M., kod Voloskog) — 332, 418, 423
Briga (G. i D., kod Kočevske Reke) — 251, 299—302, 305, 306, 319, 381
Brinje — 61, 63, 96, 97, 120, 122, 123, 128, 129, 134, 142, 149, 150
Brioni (o.) — 390

Brisel — 8
BrisCiki (kod Trsta) — 347
Briog (kod Otočca) — 123—125, 127, 128, 198
Briog Štacija (kod Otočca) — 134
BnosKO (preaeo, kod Fuzina) — 205
Brncici (Kod Hijene) — 414
Brod (na Kupi) — 176, 240, 299, 301, 302, 304, 30o, 309, 329, 332, 381, 382
Brseć (kod Piomina) — 283—385, 287, 288, 291, 294, 295, 386
Brusane (kod Uospica) — 59, 98, 110, 112, 113, 122
Bruvno — 6b, 186
BudaK (kod (-.ospica) — 98, 110, 111, 114
Budimpešta — 23
Bugarska — 14, 27, 489, 491
Buje — 285, 292, 318, 337, 388, 392
Bujiština — 282
BUKOV vrh (k. 521, kod Žužemberka) — 168, 170
Bukovica (V. i M., kod Ilirske Bistrice) — 410, 420, 431
Bukovica (kod Žužemberka) — 165
Bukovje (kod Postojne) — 317
Bukovlje (kod Brinja) — 120
Bunić (kod Titove Korenice) — 51, 58, 66, 72—74, 95, 96—98, 101
Bunić (kod Vaganca) — 69
Burger breg (k. 729, kod Kočevja) — 300, 305, 307
Busovača — 154
Butkovića mlin (kod Perušića) — 109
Buzdohanj (kod Sušaka) — 270
Buzet — 221, 285, 292, 315, 318, 331, 337—339, 341, 342, 350, 391, 392

C

Carinarnica — 262
Carska Kuća (kod Jezerana) — 149
Cazin — 68
Cegelnica (kod Žužemberka) — 165
Celovec — 47, 442—444, 452, 454, 457
Celje — 456
Cerk (tt 1188, kod Kočevske Reke) — 302
Cerkljansko — 322, 323
Cerklje (kod Ljubljane) — 456
Cerknica — 197, 244, 304, 306, 319, 332, 402, 409, 445, 446
Cerkniška dolina — 32
Cerkniško jazero — 332
Cerkno — 323, 324
Cernik (kod Rijeke) — 227, 228, 253, 270
Cerovije (kod Pazina) — 340, 341, 391
Cerovec (M. i V., kod Novog Mesta) — 160, 172
Cesarov kamen (k. 552, kod Ličkog Petrovog Sela) — 150
Col (kod Ajdovščine) — 321
Cres (o.) — 63, 64, 121, 193, 197—199, 209—211, 217, 226, 232—241, 245, 248, 250, 253, 282, 283, 285—288, 290, 292, 293, 340, 341, 363, 386, 396, 437
Cres (na o. Cresu) — 196, 233—236, 238
Crikvenica — 63, 120, 121, 126, 149, 155—158, 182, 184, 187, 192, 198, 204, 218, 340
Crna Gora — 34
Crna Vlast (sada: Donje Vrhovine kod Plitvičkog Ljeskovca) — 102, 103, 105—107
Crni Dabar (kod Karlobaga) — 115, 116
Crni Kal (kod Brinja) — 123, 128
Crni Lug (kod Delnica) — 200, 203, 217, 250, 301
Crni vrh (k. 923, kod Babinog Potoka) — 124, 125
Crni vrh (k. 987, kod Bihaća) — 75, 77
Crni vrh (k. 946, kod Liča) — 157
Crni vrh (k. 229, kod Kraljevice) — 194, 206, 208, 209, 224, 225
Crni vrh (k. 754, kod Senja) — 136
Crnika (uvala) — 139, 141
Cvišlarji (kod Kočevja) — 300

C

Ćukovi (kod Nebljuha) — 71

C

Čabar — 194, 217, 244, 248, 250, 251, 282, 304, 305, 307—310, 318, 319, 321, 329, 382, 409, 445, 450
Cabarska Polica — 220, 260, 266, 311, 315, 316, 332, 402
Čađavica (kod D. Miholjca) — 33
Čanak (kod Ramljana) — 97, 102—104
Caplja (predeo, kod Rijeke) — 219, 220
Čardak (k. 789, kod Ramljana) — 104
Cavkići (kod Bihaća) — 83
Čavle (kod Rijeke) — 219, 226, 228, 230, 253, 254, 265, 266, 268
Cedad (u Italiji) — 364
Cehići (kod Bihaća) — 83
Cehoslovačka — 29, 191
Cekrlije (kod Bihaća) — 82, 84, 85
Celina (kod Lapca) — 71
Čelopek (k. 528, kod Ličkog Petrovog Sela) — 150
Celie (kod Ilirske Bistrice) — 332, 420, 424
Cepno (kod Pivke) — 335

Cepovan — 323
Cepovanska dolina — 322, 323
Cepule (kod Kranja) — 454
Cerkezovac (kod Vaganca) — 69
Češnjice (kod Ljubljane) — 452
Ćićarija (pl.) — 32, 60, 62, 197, 316
Cikot (luka) — 238
Cisti vrh (brdo, kod Žužemberka) — 169, 170
Čitluk (kod Gospića) — 98
Crmošnjice (kod Crnomelja) — 160, 168, 172, 302
Crna Vas (kod Ljubljane) — 448, 452
Crni Kal (kod Kopra) — 350
Crni Potok (sada Crni Potok pri Kočevju) — 251, 300—301, 383
Crni Vrh (kod Polhov Gradeča) — 451
Crni vrh (k. 1122, severno od Klane) — 254, 260, 263, 315
Crniče (kod Gorice) — 318, 334
Črnomelj — 160—162
Crnomošna dolina — 171
Cudin Klanac (kod Plitvičkog Ljeskovca) — 96, 97, 99, 101—103, 105—107, 122—125, 134
Cukovac (kod Gospića) — 98, 111
Cunski (na o. Lošinju) — 233, 236, 237

D

D. glavica (tt 586, kod Senja) — 129
D. Zemon (kod Ilirske Bistrice) — 407, 411, 420, 422, 425, 433, 435
Dabar (kod Otočca) — 61, 95, 97—99, 125, 149
Dabina glava (kod Doljana) — 67
Dalmacija — 11, 34, 48, 57, 64, 133
Dalj — 33
Dane (kod Buzeta) — 335
Debela lipa (predeo, kod Delnica) — 201, 202
Debeli Kamen (kod Postojne) — 317
Debeli vrh (k. 968, kod Bihaća) — 75, 77
Debelo Brdo (kod Gospića) — 113
Debelo Brdo (kod Titove Korenice) — 72, 95, 99
Debeljača (k 573, kod Bihaća) — 78, 85
Dečia gora (k. 577, kod Žužemberka) — 165
Deden vrh (k. 691, kod Žužemberka) — 171
Dedna g. (tt 1293, kod Starog Trga) — 309
Dekani (kod Kopra) — 342, 350, 351, 362, 391
Delnice — 61, 155, 182, 193, 198, 200, 201, 250—252, 300—304, 308
Deringaj (kod Gračaca) — 65
Devin (Duino, kod Tržiča) — 485—488, 494
Devin (tt 786, kod Cerknice) — 319
Divača — 335, 340, 362
Divoselo (kod Gospića) — 98, 100
Dletvo (k. 784, kod Klane) — 223, 259, 404, 410
Dnopolje (kod Lapca) — 61, 65, 66, 70, 71, 74, 75
Doberdob — 363
Doboj — 32, 48, 191
Dobra (r.) — 150
Dobrava (kod Ljubljane) — 453
Dobrava (kod Žužemberka) — 167
Dobre polje (kod Ribnice) — 163
Dobrnič (kod Žužemberka) — 167
Dobro Selo (kod Mazina) — 186
Dol (na o. Cresu) — 239
Dol (Mali i Veliki, kod Kraljevice) — 198, 206—208, 226
Dolenja Vas (kod Ribnice) — 385
Dolenja Vas (kod Opatije) — 292
Dolenje (kod Jelšana) — 403, 409
Dolenjska — 33, 160, 162, 171, 244, 247, 449
Dolga Vas (kod Kočevja) — 300, 301, 382, 383
Dolina (kod Bazovice) — 350
Doljane (kod Srba) — 64, 67, 70
Doljani (D. i G., kod Otočca) — 149
Domijani (kod Crikvenice) — 157
Donja Motičina — 191
Donje polje (predeo, kod Nebljuha) — 66
Donji Miholjac — 32
Drač — 187
Draga (kod Bakra) — 225, 231
Draga (kod Cabra) — 300, 302, 304, 305, 311 319 384
Draga (kod Klane) — 255, 256, 268, 274, 276
Dragarski (na o. Cresu) — 238
Drage (brdo, kod Generalskog Stola) — 146
Dragomer (kod Ljubljane) — 453
Dragonja (r.) — 337
Drava (r.) — 23, 30, 32, 33, 47, 48, 56, 191, 258, 444
Dravlje (kod Ljubljane) — 453
Draževo (predeo, kod Kraljevice) — 207
Draževski vrh (k. 782, kod Kraljevice) — 205
Dražice (kod Rijeke) — 220
Drenov Grič (kod Vrhnike) — 449
Drenova glava (k. 614, kod Lapca) — 67, 71
Drenovača (predeo, kod Bihaća) — 77, 78, 80, 90

Drenovi (k. 544, kod Bakra) — 226
Drenovi Klanac (kod Otočca) — 124
Drezden — 191
Drežnica (kod Brinja) — 51, 96, 142
Drežnik-Grad — 69, 98, 199
Drganja Sela (kod Novog Mesta) — 173
Drina (r.) — 24, 32
Drivenik (kod Crikvenice) — 157, 158
Drnovo (k. 695, kod Klane) — 222, 256, 265, 412
Dubašnica (na o. Krku) — 212
Duboka (kod Novog) — 157
Dubovsko polje (kod Dubovskog) — 77
Dubrava (predeo, kod Novog) — 156
Dubrave (D. i G., kod Ogulina) — 145—148, 184, 199
Dubrovnik — 51, 187, 288, 291, 341
Duga Resa — 305
Dugo Selo — 33
Duman (predeo, kod Ramijana) — 102—105
Dunav (r.) — 23, 32, 45
Duplje (k. 236, kod Novog) — 156
Dutovlje (kod Sežane) — 334
Dvor (kod Ljubljane) — 449, 450, 452, 454
Dvor (kod Žužemberka) — 163, 165, 167, 168, 170, 173, 176
Dvorac (zaselak Prema, kod Ilirske Bistrice) — 424
Dvori (kod Klane) — 256, 313
Dvorine (kod Rijeke) — 256

Đ

Đakovo — 191
Đevđelija — 459

E

Elba (r.) — 28, 30, 192
Erjavče (kod Ilirske Bistrice) — 332, 338
Erzelj (kod Vipave) .— 334
Estergom — 30
Evropa — 7, 9, 18, 24, 25, 28, 178, 180, 191, 355, 472—475, 484, 489, 491, 496, 498, 500

F

Fabče (kod Klane) — 422, 429
Faberjev križ (predeo, kod Žužemberka) — 172
Famlje (kod Sežane) — 314, 349
Fara (kod Brod-Moravica) — 301, 306
Fer ar a — 31
Ferderb (kod Kočevja) — 302
Filipovići (zaselak, kod Krivog Puta) — 129
Finska — 491
Francikovac (kod Senja) — 134, 136
Francuska — 41, 489, 491, 492, 496, 497
Frančić (kod Voloskog) — 297, 418
Fridrihštajn (kod Kočevja) — 307, 383
Furlanija — 33
Fužine — 156, 157, 194, 198, 200, 204—206, 208, 232, 301, 437

G

G. Jelenje (kod Mrzle Vodice) — 121, 194, 200, 203, 207, 218, 219
G. Straža (kod Žužemberka) — 174, 304
G. Zemon (kod Ilirske Bistrice) •— 425, 432, 433
Gaberje (kod Novog Mesta) — 160
Gabrov hrib (tt 405, kod Trsta) — 357, 358
Gabrovec (kod Ilirske Bistrice) — 416, 425, 426
Gabrovica (kod Komena) — 334
Gacko polje — 60, 97, 99, 104, 105, 106, 125, 127, 149
Galboka (uvala na o. Cresu) — 234, 235, 237
Galižana (kod Vodnjana) — 388
Garica (G. i D., na o. Krku) — 212
Gariči (kod Rijeke) — 272, 278, 406, 412
Gata (D. i G., kod Bihaća) — 74
Gavrani brdo (k. 738, kod Brguda) — 407, 409, 410, 414, 415
Generalski Stol — 126, 142, 145—147, 149, 150, 154, 193, 198, 199, 217, 248
Gerovo — 146, 194, 217, 244, 248, 251
Gibraltar — 234
Glavače (kod Otočca) — 124, 127, 149
Glavčina (k. 360, kod Bakra) — 209, 224, 225
Glavica (kod Primišlja) — 150
Glavica (k. 330, kod Bihaća) — 79
Glavica (k. 388, kod Golubića) — 78, 80
Glina (r.) — 88
Globići (kod Rijeke) — 278, 406
Glunčuša (kod Perušiča) — 108
Gnojevec (k. 650, kod Ilirske Bistrice) — 415, 432, 433
Gnjilovac (kod Cazina) — 69
Goiak (kod Ogulina) — 146
Goli vrh (k. 859, kod Ilirske Bistrice) — 426
Goli vrh (k. 993, kod Ramljana) — 104
Golič (k. 621, kod Trsta) — 349
Golo (o.) — 212

Golo brdo (k. 795, kod Udbine) — 72
Gologorica (kod Pazina) — 342
Golovec (brdo, kod Ljubljane) — 448, 453
Golubić (kod Bihaća) — 78, 82, 84
Goljak (k. 1145, kod Klane) — 220, 263, 315
Gomanaška (k. 1134, kod Klane) — 315
Gomanjce (kod Klane) — 200, 217, 218, 220, 243, 244, 249, 250, 253, 254, 256—259, 263, 264, 267, 308, 315, 316, 331, 332, 402—404, 410, 416, 417, 419, 422, 428, 437, 439
Gomila (kod Ilirske Bistrice) — 249
Gomirje (kod Ogulina) — 198
Gorenja Vas (kod Škofje Loke) — 324
Gorenjska — 33, 167, 244, 247, 322, 324, 353, 443
Gorica — 62, 196, 197, 247, 323, 325, 331, 333, 334, 346, 351—353, 356, 363, 364, 443, 451, 465—469, 472, 476, 478, 480, 483, 485, 487, 493, 494
Gorica (na o. Pagu) — 117
Gorjansko (kod Komena) — 333
Gorka (k. 371, kod Trsta) — 347
Gornje Jelenje (kod Mrzle Vodice) — vidi G. Jelenje
Gornji Rebić (kod Udbine) — 72
Gorski kotar — 11, 33, 56, 60, 63, 95, 120, 126, 142, 160, 176, 178, 179, 182, 191, 193, 194, 197, 280, 281, 282, 305, 381, 437, 457
Gospić — 32, 48, 57—59, 62—64, 66, 67, 73, 74, 77, 85, 88, 90, 91, 95—99, 102, 105, 107, 110—115, 119, 121—123, 125, 127, 129, 133, 149, 160, 182, 185, 209, 459
Gotenica (kod Kočevske Reke) — 251, 304, 307, 382—384
Graberšnik (kod Polhov Gradeča) — 451
Grabež (kod Bihaća) — 79, 81, 82, 84, 87
Grablje (most u Kupirovu) — 67
Grabovac (k. 96. na o. Pagu) — 117
Grabovača (tt 722, kod Perušića) — 108, 109
Grabrova (kod Lovrana) — 291
Grac — 18, 191
Gračac — 65—67, 85, 86, 99, 100, 101, 129, 186
Gradac (k. 200. na o. Pagu) — 117, 118
Gradenec (kod Žužemberka) — 160
Gradež — 33. 390
Gradina foredeo. kod Bakra) — 226
Gradina (kod Cazina) — 69
Gradina (k. 683, kod Gospića) — 111
Gradina (k. 546, kod Lohova) — 78
Gradina (brdo, kod Karlobaga) — 116
Gradina (k. 684, kod Nebljuha) — 71
Gradina (predeo, kod Novog) — 156
Gradina (kod Šapjana) — 406, 407, 410, 411, 434
Gradina (k. 738, kod Udbine) — 73
Gradina (k. 971, kod Udbine) — 72
Gradišče (D. i G., kod Novog Mesta) — 173, 174
Gradišće (tt 577, kod Rijeke) — 220
Grahovo (kod Cerknice) — 446
Grčarevec (kod Planine) — 445, 446
Grčarice (kod Kočevske Reke) — 251, 303, 304, 305, 382—385, 448
Grčka — 27, 177
Grgar (kod Cepovana) — 334, 363
Grintovec (kod Kočevja) — 383
Grižane (kod Crikvenice) — 155, 158, 206
Grmada (k. 936, kod Klane) — 222, 265, 404, 407, 409, 410, 414, 429
Grmada (kod Žužemberka) — 165
Grmeč (pi.) — 77
Grobničko polje (predeo, kod Rijeke) — 60, 194, 200, 203, 217—219, 226, 228, 229, 232, 248, 251, 253, 262, 270, 404, 437, 440
Grobnik (kod Rijeke) — 219, 229, 230, 252, 257, 269
Grobsko polje (predeo, kod Gospića) — 112
Grofija (kod Kraljevice) — 198, 207
Grofja miza (predeo, kod Žužemberka) — 172
Gropada (kod Trsta) — 349
Grosuplje — 159, 448, 452
Grozuja (tt 326, na o. Cresu) — 238
Gumnišče (kod Ljubljane) — 452
Guslar (kod Klane) — 221—223, 254, 256, 263, 265, 404, 407

H

Harije (kod Ilirske Bistrice) — 314, 403, 414, 416, 419—421, 425, 431
Hercegovina — 34
Hinje (kod Žužemberka) — 162, 165, 167—170
Homer (kod Mrzle Vodice) — 201—203
Homoljac (kod Titove Korenice) — 75, 105
Horb — 192
Horjul (kod Vrhnike) — 446—449
Hrastnik (k. 705, kod Nebljuha) — 77
Hreljin — 121, 126, 204, 205, 207, 208, 216, 217, 226, 232, 437
Hrpelje (kod Kozine) — 338, 348, 349
Hruševica (kod Ajdovščine) — 334
Hrušica (kod Jesenica) — 444
Hrušica (kod Logateca) — 60, 197

Hrvatska — 7, 9, 14, 34, 281, 385, 401
Hrvatsko primorje — 11, 43, 56, 60, 63, 92, 95, 117, 129, 178, 179, 182, 191, 193, 197, 281, 282, 437, 457
Hum (k. 395, kod Rijeke) — 219, 228, 229, 440

I

Ičići (kod Lovrana) — 283, 288, 291—294, 339
Idrija — 324, 443
Idrija (r.) — 489
Idrijca (r.) — 323
Ika (kod Lovrana) — 283, 292, 293, 295
Ilirska Bistrica — 60, 174, 195, 197, 244, 249—251, 258, 263—266, 299, 303, 309—316, 318, 319, 321, 331, 332, 335, 338, 349, 377, 378, 391, 402—404, 406, 407, 409, 410, 411, 414—416, 418, 419, 422, 424—436, 438, 439, 442
Ilok — 24
Ilovik (kod Rijeke) — 229
Imola — 192
Imotski — 51
Iplis (kod Čedada) — 364
Iskrbe (kod Kočevja) — 305
Istra — 8, 9, 11—13, 16, 19, 20, 32, 33, 36, 47, 51, 56, 60, 62—64, 89, 121, 137, 149, 151, 152, 154, 176, 180, 181, 193, 195—197, 203, 209, 214, 218, 221, 233, 238, 239, 241—243, 245, 248, 250, 254, 255, 257—260, 280—291, 293, 313, 315—317, 324, 333, 341, 345, 353—356, 363—365, 376, 385—387, 389, 391, 392, 394, 396, 401, 437, 438, 457, 459, 463—465, 470, 477, 485, 487, 488, 493—495
Iška (kod Ljubljane) — 445
Italija — 7, 11—13, 18, 20, 24, 26, 28, 30, 32, 35—37, 39, 40, 43, 44, 47, 56, 121, 154, 177, 178, 180, 181, 192, 193, 210, 233, 234, 242, 259, 279—281, 318, 329, 331, 333, 336, 352, 354, 389, 442, 464, 467, 468, 471, 474, 489—498, 500
Ivanie (na o. Cresu) — 239
Ivanje Selo (kod Rakeka) — 445
Ivanov vrh (k. 1098, kod Udbine) — 72
Ivčeviča Kosa (kod Perušiča) — 102, 104
Izačić (kod Bihaća) — 69, 76, 77, 150
Izola — 324

J

Jablanac (kod Senia) — 98, 115, 116, 118, 122, 123, 126, 130—133, 137—139. 199
Jabianiea (kod Ilirske Bistrice) — 314, 316, 402, 416, 426, 433
Jadransko more — 16, 32, 35, 37, 48, 60, 96, 101, 119, 195, 197, 200, 204, 247, 249, 258, 283, 308, 322, 354, 389, 437, 457
Jagodnje (kod Udbine) — 66
Jajce — 152
Jakobović (kod Generalskog Stola) — 146
Jakovica (kod Planine) — 446
Jalta — 24, 25, 27, 29, 474
Jama (sada Jama pri Dvoru, kod Žužemberka) — 165, 167
Jankovac (tt 383, kod Bihaća) — 79
Janjče (kod Ramljana) — 102, 104, 105, 108
Japan — 472, 477, 491
Jaruga (kod Nina) — 118
Jasenak (kod Ogulina) — 51, 142
Jasika (kod Bihaća) — 76, 77
Jasikovac (predeo, kod Gospića) — 112
Jastrebar (predeo, kod Žužemberka) — 172
Jasvina (tt 953, kod Bakra) — 218, 219
Javornik (pl.) — 197, 316
Javornik (kod Postojne, tt 1268) — 197
Javornik (M. i V., predeo, kod Postojne) — 317
Jazbina (k. 561, kod Šapjana) — 433, 434
Jelenčići (kod Crikvenice) — 158
Jelendol (kod Ribnice) — 385
Jelenje (kod Rijeke) — 200, 218, 219, 227—229, 266, 268, 270, 274
Jelinići (kod Lukovog Sugarja) — 115
Jelovica (pl.) — 323
Jelovica, (predeo, kod Postojne) — 378
Jelovka (kod Bakra) — 225—227
Jelšane (kod Ilirske Bistrice) — 255, 314, 315, 332, 403, 409, 411, 414—416, 418, 422, 428—430, 432—435, 439
Jesenice — 247, 444, 454, 455
Jezerane (kod Brinja) — 61, 97, 120, 125, 142, 149, 150
Jezerce (kod Plitvičkih Jezera) — 150
Jezerski vrh — 454, 455
Ježića (predeo, kod Generalskog Stola) — 146
Josinovac (kod Jablanca) — 132
Josipdol — 55, 57, 59, 96, 120, 125, 137, 142—146, 149, 150, 154, 199
Jošane (kod Udbine) — 66, 72, 73, 75
Jotluša (kod Karlobaga) — 116
Jugoslavija — 8, 11, 13, 14, 19, 20, 24—27, 32—37, 39—42, 46, 47, 49, 50, 151, 152, 177—181, 188, 191, 210, 249, 258, 279, 280, 352, 355, 356, 394, 409, 440, 442, 454, 457, 459, 463, 464, 468, 472, 474—479, 481—484, 488—498, 500

Julijska krajina — 9, 25, 26, 36—39, 44, 45, 178—181, 354—355, 464—466, 469, 470, 472, 474—476, 478, 480, 482—486, 489, 490, 492, 494
Julijska Venecija (Venezia Giulia) — 280
Julijski Alpi — 47
Jurandvor (na o. Krku) — 213
Jurdani (kod Rijeke) — 221, 332
Jurišina metla (k. 1164, kod Vrhovina) — 105, 106
Jušići (kod Rijeke) — 221, 332
Južna Afrika — 473

K

Kabočak (k. 102, na o. Lošinju) — 237
Kačani (kod Rijeke) — 228, 229
Kačanik — 187
Kal (kod Velikih Lašča) — 159, 160, 162, 163, 165
Kal (k. 447, kod Trsta) — 349, 357, 358
Kal (tt 456, na o. Cresu) — 239
Kalanje vrh (kod Brinja) — 123
Kalce (kod Logateca) — 446, 447
Kalvarija — 363
Kamenica (kod Brinja) — 120
Kameniti vrh (k. 906, kod Lokava) — 201, 202
Kamensko (Veliko i Malo, kod Lapca) — 61, 66, 71, 72, 73, 75, 186
Kamenjak (kod Zlobina) — 207
Kamenjak (k. 838, kod Rijeke) — 155, 200, 203
Kamenjak (kod Rijeke) — 121, 216, 218, 219, 226
Kamnik — 247, 446, 447, 449, 455, 456
Kamniške planine — 456
Kanal Porozin (Vela vrata) — 283
Kanalska dolina — 493, 494
Kaniške drage (kod Perušića) — 108, 109
Kaniža (kod Perušića) — 109
Kapela (V. i M., pl.) — 60, 61, 120, 126, 142, 150
Kapetanovac (kod Perušića) — 108
Kapo di Portuna — 388
Karavanke (pl.) — 47, 258, 443
Karlobag — 32, 33, 55, 57, 63, 64, 96, 98, 115, 116, 122, 123, 130, 133, 137—139, 141, 283
Karlovac — 33, 37, 38, 52, 88, 99, 119, 120, 125, 126, 142, 150, 151, 159, 160, 162, 193, 196, 199, 209, 248—250, 409
Kastav — 217, 220, 221, 249, 250, 268, 269, 284, 332, 338, 340, 406, 412, 413, 414, 417, 418
Kasumovići (kod Perušića) — 108
Katić (kod Generalskog Stola) — 147
Katinara (Cattinara, kod Trsta) — 345, 360
Katuni (kod Boljuna) — 297
Kazerta (Caserta) — 12, 13, 37, 41, 43, 45, 471, 478, 482
Kekić (kod Gospića) — 112
Kein — 30
Kestenovac (kod Nebljuha) — 71
Kikovica (kod Bakra) — 226, 253, 404
Kilovac (k. 482, kod Rijeke) — 219, 220, 229
Kina — 489
Kiselj (kod Saborskog) — 68
Kiseljak — 154
Kistanje — 51
Kistrin — 30
Kita (tt 657, kod Krivog Puta) — 129
Klačić (na o. Krku) — 212
Klana (kod Rijeke) — 63, 194, 196, 200, 217, 218, 220—223, 228, 229, 243, 248—251, 253—259, 262—271, 284, 288, 291, 293, 308, 315, 316, 324, 329, 332, 360, 396, 404, 406, 407, 410—414, 416, 417, 419, 428, 429, 433, 437—439, 459
Klanac (kod Vrhovina) — 102
Klanfari (kod Crikvenice) — 155, 198
Klapavica (kod Lovinca) — 65, 186
Klarićevac (zaselak, kod Senja) — 135
Klašnica (tt 120, kod Jablanca) — 130
Kleče (kod Kočevja) — 173
Klenik (kod Postojne) — 378
Klenova Kosa (kod Krivog Puta) — 129
Klenovščak (kod Buzeta) — 221
Klići (kod Rijeke) — 405, 408
Klinja Vas (kod Kočevja) — 384, 385
Klišević (kod Nebljuha) — 71
Klobučina (k. 171, kod Bakra) — 225—227
Klokočevica (kod Ličkog Petrovog Sela) — 68
Klokot (kod Bihaća) — 77, 78
Kljun (k. 308, kod Rijeke) — 228, 230
Kneža (predeo, kod Bakra) — 225, 226
Knežak (kod Ilirske Bistrice) — 197, 249, 250, 259, 303, 308—313, 317, 318, 332, 334, 421, 425, 428, 432
Knežev vrh (tt 1293, kod Senia) — 136
Kneževa roka (predeo, kod Žužemberka) — 165, 170
Knežja Lipa (kod Kočevja) — 302, 381
Knin — 42, 51, 55, 59, 61, 76, 89, 101, 186
Kobarid — 364, 442, 443, 480, 483
Kobdilj (kod Ajdovščine) — 334
Kobilar (brdo, kod Crikvenice) — 155, 158
Kobiljak (V. i M., pl. kod Crikvenice) — 157

Koblenc — 30
Koblerje (kod Kočevja) — 385
Koče (kod Pivke) — 314, 383
Kočevje — 159, 160, 162, 163, 165, 167, 169, 170, 173, 175, 193, 195, 199, 244, 248—251, 299, 300, 303—306, 318, 319, 332, 380—385, 402, 448
Kočevska Reka — 199, 244, 251, 299—309, 319, 321, 332, 353, 381, 382, 384, 402, 450
Kočevski rog — 162, 163, 165, 169, 172, 173, 175, 301, 304, 306, 381
Kočevsko — 174
Kočevsko pogorje — 251, 301, 304
Kokovca (k. 539, kod Zabiča) — 432, 433
Kolonkavec (Coloncavez, predgrađe Trsta) — 344, 345
Kolovrat (luka na o. Cresu) — 236
Komakio (jezero) — 31
Komen (kod Trsta) — 325, 346
Komolec (kod Žužemberka) — 168, 171—174
Kompolje (kod Otočca) — 123—125, 128
Končarov Kraj (kod Plitvičkog Ljeskovca) — 105
Konkonelj (Conconello, kod Trsta) — 359, 360, 366, 367
Kontovel (kod Trsta) — 347, 391
Konjsko (k. 598, kod Kočevja) — 383
Konjsko (kod Karlobaga) — 115, 116
Konjsko Brdo (kod Perušića) — 107, 108
Kopar — 285, 292, 345
Kopica (pl., kod Rijeke) — 271—273, 275, 278, 406
Koprivnica — 33
Koprivnik (kod Crnomelja) — 162, 175
Korana (kod Drežnik-Grada) — 68
Korana (r.) — 150
Kordun — 33, 57, 126, 151
Korenica (sada: Titova Korenica) — 51, 57, 58, 61, 64, 66, 68, 70, 72, 74, 76, 84, 99, 103
Koreničkа kotlina — 57, 60, 61, 64
Koreno (kod Horjula) — 449
Korija (kod Udbine) — 72, 73
Korita (predeo, kod Ramljana) — 97, 103
Koritnica (kod Ilirske Bistrice) — 303, 307—312, 317—319
Korito (predeo, kod Ramljana) — 103
Korito (predeo, kod Perušića) — 51
Kornić (na o. Krku) — 212
Koromačina (uvala) — 234, 235, 238
Koruška — 16, 19, 47, 48, 63, 179, 180, 353, 442—444, 455, 463, 467, 478
Korzika — 16, 19
Kosa (brdo, kod Novog) — 157
Koseze (kod Ilirske Bistrice) — 419, 420, 425
Kosovo — 49, 187
Kostajnica — 76, 150
Kostanjevica (tt 363, kod Loga) — 451
Kostanjevica (sada Kostanjevica na Krki) — 162, 244, 333
Kostelj (kod Crikvenice) — 157, 206
Kostrena Sv. Barbara (kod Bakra) — 225, 231
Kostrena Sv. Lucija (kod Bakra) — 225, 227, 231
Kot (kod Lašča) — 165, 167
Kot (kod Semiča) — 160
Kotal (V. i M., brdo, kod Ramljana) — 103
Kovor (kod Tržiča) — 455
Kozak (k. 700, kod Crikvenice) — 207
Kozarišče (kod Starog Trga) — 304, 308—310, 312, 319, 331
Kozavin (na o. Krku) — 211
Kozina (kod Trsta) — 332, 336, 338, 348, 349, 359, 424
Kozja draga (kod Ondića) — 73
Kozlek (tt 997, kod Ilirske Bistrice) — 426
Kožijek (kod Vrhnike) — 449, 451
Krajnji vrh (k. 958, kod Lapca) — 71, 72
Krajova — 180
Kralje (kod Bihaća) — 82, 83, 85
Kraljevica — 121, 155, 158, 182, 193, 204—206, 208, 209, 216, 232
Kraljevički kanal — 211
Kranj — 443, 444, 449, 451, 452, 454, 455
Kranjci (kod Prezida) — 320
Kranjska Gora — 443, 444
Krapan (kod Labina) — 296
Kras — 324, 337
Krasica (kod Bakra) — 225
Krasinec (kod Crnomelja) — 161
Krasnica (kod Novog) — 156
Krasno (kod Otočca) — 134
Kravski vrh (k. 563, kod Žužemberka) — 168, 169, 170
Krbavska kotlina — 95
Krbavsko polje — 57—60, 64, 66, 70—73, 76, 77, 96, 104
Krč (kod Otočca) — 123
Krčina (na o. Cresu) — 238, 239
Krčmar (tt 774, kod Brušana) — 113
Krdašica (kod Udbine) — 71
Kremnik (k. 410, kod Vrhnike) — 449
Krempa (tt 941, kod Kočevske Reke) — 301
Krim (u SSSR-u) — 24
Krivi Put (kod Senja) — 127—129, 134, 155, 185

Krivica (uvala na jugu o. Cresa) — 234, 236, 238
Križ (kod Bihaća) — 80, 81
Križevci — 33
Križišče (kod Kraljevice) — 208, 242, 243
Križpolje — 120, 149, 150
Krk (o.) — 63, 64, 121, 193, 197—199, 204, 206, 209—216, 233, 235, 253, 437
Krk (na o. Krku) — 196, 209, 210, 212, 213
Krka (r.) — 32, 159, 162, 163, 165, 167, 168, 172—174, 176, 195, 303, 308
Krmin (Cormons) — 243, 363, 374, 489
Krmpote (kod Novog) — 127, 128, 155
Krnica (kod Gorice) — 325
Krpelj (pl., kod Ogulina) — 145
Kršan (kod Labina) — 296
Kršina (tt 263, na o. Pagu) — 117, 118
Krško — 32
Kubed (kod Kopra) — 350, 351
Kučjak (kod Crikvenice) — 155
Kuheljsko brdo (kod Kočevja) — 305
Kujinjača (k. 648, kod Perušića) — 108, 109
Kuk (k. 1088, kod Rijeke) — 219
Kuk (k. 1172, kod Lapca) — 65, 71
Kuk (k. 1193, kod Lapca) — 65, 71
Kukulj (k. 832, kod Klane) — 265, 404, 407, 409, 410, 415, 428
Kukulj (k. 705, kod Klane) — 221—223, 256, 265
Kukuljani (kod Rijeke) — 228, 270, 401, 405, 408, 414, 417
Kukuljanovo (kod Sušaka) — 227
Kulen-Vakuf — 58, 61, 182
Kumanovo (kod Klane) — 221
Kunč (kod Žužemberka) — 172
Kupa (r.) — 61, 73, 159—162, 176, 195—198, 200, 248, 250, 251, 300—302, 305—307, 319, 402
Kupirovo (kod Srba) — 67
Kupjak (kod Ravne Gore) — 198, 250
Kurila (na o. Lošinju) — 237
Kus (k. 990, kod Rijeke) — 219
Kuteževo (kod Ilirske Bistrice) — 316, 421, 422, 425, 426
Kuzmanovača (kod Perušića) — 97, 100, 102
Kvarnerska ostrva — 60, 62, 96, 193, 194, 245
Kvarnerski zaliv — 33, 197, 209, 234

L

Labin — 283, 284, 291, 292, 294, 296, 341, 388
Lajpcig (Leipzig) — 192
Lakovica (k. 656, kod Bakra) — 208
Lakovnice (G. i D., kod Novog Mesta) — 172
Landol (kod Postojne) — 318, 331
Lanišće (kod Opatije) — 294
Lapac (Donji i Gornji) — 51, 57—61, 64—67, 70, 71, 73—75, 95
Lapačko polje — 70, 71, 76, 96
Lapačka korita (kod Lapca) — 70, 71
Lašče (kod Žužemberka) — 160, 162, 165, 167, 168, 170, 172, 174
Lašče (V. i M., kod Ribnice) — 159, 332, 448, 449
Laudonov gaj (kod Bunića) — 72
Lavra (Monte Laura) — 489
Lavrica (kod Ljubljane) — 448, 452, 453
Lazac (kod Lokava) — 201, 203
Laze (kod Rakeka) — 445, 446
Lazi (kod Klane) — 222, 255
Lažna (kod Čepovana) — 323
Ledenice (kod Novog) — 198
Leskova Dolina (kod Prezida) — 197, 303, 309
Leskovac — 497
Lesna gorica (tt 682, kod Kočevske Reke) — 384
Lesni Breg — 450
Lešće (ž. st., kod Ramljana) — 97, 104
Lešće (kod Vrhovina) — 58, 96, 97, 102, 106, 123
Lešće (kod Generalskog Stola) — 198
Letinac (kod Brinja) — 149
Letuš (kod Brinja) — 125
Lič (kod Fužina) — 155, 157, 198
Lička Jesenica — 68, 98, 99, 142
Lički Novi — 59, 96, 98, 110, 112, 113
Lički Osik — 57, 59, 73, 96, 98, 99, 109—112
Ličko Petrovo Selo — 51, 58, 68, 69, 103, 107, 134, 142, 150
Ličko polje — 60, 77
Ligojna (V. i M., kod Vrhnike) — 449
Lika — 33, 47, 55—58, 60, 62—64, 67, 70, 89, 92, 95, 107, 110, 117, 119, 120, 126, 133, 142, 160, 182, 191, 193, 242, 437, 457
Lika (r.) — 109—112, 115
Lipa (kod Klane) — 221, 250, 253, 255, 259, 267, 401, 403, 410—416, 418, 419, 423, 429, 433, 434
Lipa (kod Ribnice) — 163
Lipica (kod Brinja) — 125, 149
Lipica Ergela — 349
Lipoglav (V. i M., kod Idrije) — 448
Lipova Glavica (kod Perušića) — 97
Lipova glavica (tt 671, kod Perušića) — 97
Lipovac (predeo, kod Ilirske Bistrice) — 415

Lipovec (M., V. i Sr., kod Žužemberka) — 165, 167
Lipovlje (kod Otočca) — 123
Lisac (kod Klane) — 220, 222, 264, 415, 423, 429
Lisica (predeo, kod Klane) — 415
Lisina (k. 1172, kod Dubovskog) — 77
Lisina (k. 748, kod Perušića) — 108
Lisina (tt 1182, kod Turjanskog) — 102, 105
Liski (na o. Lošinju) — 237
Liščev vršak (k. 736, kod Perušića) — 109
Liščić (tt 884, kod Klane) — 222, 428, 429
Livold (kod Kočevja) — 300, 301, 304—307, 382, 383
Loborika (kod Pule) — 387, 388
Log (kod Ljubljane) — 447, 451, 453
Logatec (G. i D., kod Vrhnike) — 439, 445—447
Logorište (kod Lapca) — 65
Lohovo (kod Bihaća) — 78
Lokev (kod Sežane) — 336, 348, 362
Lokovec (D., Gor. i Sr., sada Lokovec, kod Cepovana) — 325
Lokve (kod Cepovana) — 323
Lokve (kod Delnica) — 121, 142, 147, 155, 157, 182, 192—194, 198, 200—203, 206, 216, 218, 242, 243, 250, 252, 301, 437
Lokve (r.) — 202
Lombardija — 333
Lome (tt 622, kod Brguda) — 401
Lončarić (kod Lapca) — 65
Lončarić (k. 971, kod Lapca) — 71
London — 40, 177, 489, 490—492, 496, 497
Lonjer (kod Trsta) — 344, 358
Lopar (na o. Rabu) — 138
Lopata (kod Žužemberka) — 168
Lošinj (o.) — 63, 64, 121, 193, 198, 199, 210, 217, 232—241, 248, 250, 253, 285, 290, 341, 363, 386, 396, 437
Loška dolina — 309, 353
Loški potok (predeo) — 309
Loško brdo (kod Kočevja) — 305
Lovinac (kod Gračaca) — 51, 57, 65, 67, 99, 186 . . . .
Lo 332 an ~ 283, 284, 291 ~ 293, 315 > 331 >
Lovranska Draga — 291, 294
Lož (kod Ilirske Bistrice) — 249, 329 331, 332, 409
Ložine (kod Kočevja) — 385
Luban (kod Rijeke) — 272
Luban (tt 499, kod Rijeke) — 194, 229, 230, 252, 257, 266, 267—270, 273—277, 405, 408, 459
Lubinin (na o. Krku) — 212
Lučani (kod Brinja) — 120
Lučići (kod Rijeke) — 275, 277, 278, 405, 406, 408
Lučne (kod Žirija) — 445
Lukaš vrh (brdo, kod Žužemberka) — 169
Luke (kod Nebljuha) — 71
Lukeži (kod Rijeke) — 228, 229, 270, 408
Lukovo-Šugarje (kod Rizvanuše) — 95, 96, 98, 115, 116
Lukvište (predeo, kod Bakra) — 209
Lumbardenik (k. 1101, kod G. Lapca) — 65
Lupoglav (kod Zagreba) — 33
Lupoglav (kod Boljuna) — 340, 341
Luška gorica (brdo, kod Žužemberka) — 169—171, 174
Luža (kod Žužemberka) — 169

Lj

Ljubelj (prevoj) — 443, 452, 454
Ljubljana — 18, 33, 44, 154, 159, 162, 167, 176, 180, 197, 200, 243, 244, 247, 250, 306, 310, 318, 353, 377, 378, 380, 381, 385, 402, 403, 409, 411, 413, 419, 425—427, 439, 442, 444, 446—450, 452—456
Ljubeška kosa (brdo, kod Senja) — 136
Ljubibelj (k. 705, kod Bakra) — 208, 209
Ljubljanska kotlina — 60, 61
Ljubljanska pokrajina — 33, 244
Ljubljansko barje — 445, 447, 453
Ljubovo (kod Udbine) — 51, 57, 73, 100
Ljum-Kula — 187
Ljutica (k. 948, kod Udbine) — 72

M

M. Canak (kod Ramljana) — 103
M. egzercirište (predeo, kod Gospića) — 114
M. Lošinj — 235, 236, 238
M. Mošenik (kod Kočevja) — 307
M. Pristava (kod Postojne) — 312, 314
M. Tić (k. 863, kod Crikvenice) — 198
Mt. Kazele (kod Milja) — 362
Mačkovec (sada Mačkovec pri Dvoru kod Žužemberka) — 165, 167
Mačkovec (kod Kočevja) — 300
Magdeburg — 192
Maglaj — 191
Mađarska — 7, 14, 18, 23, 24, 29, 30, 32, 35, 47, 56, 191, 489, 491

Mahovnik (D., G. i Sr. kod Kočevja) — 301, 305, 385
Makedonija — 27, 34, 187
Mala Gora (kod Kočevja) — 169, 384, 385
Mala gora (pl., kod Kočevja) — 163
Mala Kapela — vidi Kapela (M. i V.)
Mala luka — 211, 212
Mala Učka (kod Lovrana) — 284, 294, 295, 340
Mali Baljevac (kod Bihaća) — 76, 78
Mali Cardak (k. 696, kod Perušića) — 97, 107, 108
Mali grič (k. 690, kod Vrhovina) — 106
Mali Lošinj — 40, 42, 43
Mali Lug (kod Cabra) — 251
Malinska (na o. Krku) — 209, 211—214
Malo Kamensko — vidi Ramensko (M. i V., kod Lapca)
Malo Polje (kod Perušića) — 97, 108, 109
Malta (o.) — 25, 234
Mamac (k. 771, kod Lapca) — 70
Mandžurija — 472
Mandina glava (kod Lapca) — 70
Maneštri (kod Crikvenice) — 158
Maonski kanal — 235, 236
Marasi (kod Lovrana) — 291
Marčana (kod Vodnjana) — 386, 387
Marčelji (kod Rijeke) — 244, 245, 255, 270, 292, 408, 412, 413, 417
Maribor — 18, 47, 191
Marina glavica (k. 775, kod Perušića) — 107—109
Marinča Vas (kod Žužemberka) — 163
Mariščina (predeo, kod Klane) — 268, 417
Markovščina (kod Ilirske Bistrice) — 338, 348
Martinovo (kod Rijeke) — 228, 229
Martinščica (kod Sušaka) — 225, 227, 231
Martinščica (potok, kod Sušaka) — 194, 227, 231
Martini Vrh (kod Cerkna) — 323
Maruši^i (kod Crikvenice) — 158
Mašić-Budžak (kod Ramljana) — 103
Mašun (kod Ilirske Bistrice) — 63, 197, 249, 258, 261, 303, 307—314, 316—319, 321, 438, 441
Mašvar (kod Vrhnike) — 449
Matenja V. (kod Postojne) — 378
Materija (kod Sežane) — 337, 338, 391, 424
Matnišće (kod Klane) — 223, 256
Matulje (kod Voloskog) — 255, 292, 297, 298, 338, 339, 406, 410, 413, 417, 418
Mavrići (kod Crikvenice) — 158
Mavrinci (kod Rijeke) — 227, 228
Mazin — 57, 64, 70
Mećet (kod Srba) — 67
Medak (kod Gospića) — 51, 61, 65, 95
Medeni (pl., kod Vrhovina) — 105
Medvedak (tt 1027, kod Crikvenice) — 198
Medveja (kod Lovrana) — 293, 294
Medvode (kod Ljubljane) — 455
Međudražje (M. i V., kod Bihaća) — 78
Meja (ž. st., kod Bakra) — 207, 208
Meja-Gaj (kod Kraljevice) — 204—208, 226, 253
Mekinjar (kod Udbine) — 58, 59, 72, 75
Meinice (kod Senja) — 127, 128, 134, 204, 207, 208
Meljinovac (brdo, kod Bihaća) — 78
Mengoš hrib (brdo, kod Žužemberka) — 170
Meniška Vas (kod Novog Mesta) — 172—176
Mestni vrh (k. 1022, kod Kočevja) — 383
Metlača (k. 799, kod Perušića) — 108
Metlika — 160, 162
Mezinovac (kod Perušića) — 108
Mihačeva draga (predeo, kod Rijeke) — 273
Mihlavič (tt 453, kod Klane) — 411, 414
Mikašinovići (kod Ogulina) — 146
Mikelji (kod Rijeke) — 228, 269
Mikule (kod Kočevske Reke) — 304, 311
Milanka (brdo, kod Ilirske Bistrice) — 310, 312, 427, 436
Milano — 333
Miletin vrh (k. 1078, kod Bihaća) — 75, 77
Milića brdo (brdo, kod Lapca) — 72
Milonja (k. 1098, kod Ilirske Bistrice) — 309—313
Miloševići (zaselak s. Lončarić) — 65
Milje (kod Kopra) — 351, 362, 391
Milje (poluostrvo) — 362, 368
Miljski zaliv — 368
Miramar (kod Trsta) — 347, 362, 366, 391
Miren (kod Gorice) — 346, 363
Mirići (kod Generalskog Stola) — 146
Mirna (r.) — 494
Mirna Peč (kod Novog Mesta) — 167
Mišac (tt 449, kod Rijeke) — 219, 220, 226, 228, 229
Mišljenovac (kod Lapca) — 60, 70
Mlaka (predeo, kod Klane) — 258, 264
Modena — 31
Modruš (kod Ogulina) — 142, 144
Mogorić (kod Gospića) — 51
Mokra (predeo, kod Crikvenice) — 155
Mokri Potok (kod Kočevske Reke) — 305

Molnik (tt 582, kod Ljubljane) — 452, 453
Momjan (kod Buja) — 315
Monte Boglin — 262
Morava (kod Kočevja) — 299, 302, 304—307, 382
Morava (r. u Cehoslovačkoj) — 191
Moskva — 151, 177, 179, 180, 258, 463, 465, 469, 475, 478
Mostar — 24, 40, 59
Mošćenice (kod Lovrana) — 295
Moščenička Draga — 283, 284, 286—288, 290—292, 294, 340, 386
Motovun (kod Pazina) — 280, 391
Mozel — 30
Mozelj (kod Kočevja) — 299, 300, 306, 381
Mraševo (D. i G., kod Novog Mesta) — 160
Mrkopalj (kod Delnica) — 61, 142, 155, 198
Mrkvište (kod Jablanca) — 130
Mrzla Rupa (kod Ajdovščine) — 323
Mrzla Vodica (kod Delnica) — 121, 147, 155, 157, 192, 194, 195, 198, 200—204, 206, 216—218, 250, 252, 301, 309, 437
Mt. d' Oro (kod Trsta) — 362
Muhavas (kod Kočevja) — 300
Muhov breg (k. 649, kod Kočevja) — 302
Mune (M. i V., kod Opatije) — 294, 341, 350, 423, 424
Mura (r.) — 32
Muraj (na o. Krku) — 212
Murtovnik (ji. od Osora na o. Cresu) — 236
Muslić Selo (kod Bihaća) — 79
Mušaluk (kod Gospića) — 111
Mušalučko Malo Selo (kod Perušića) — 109
Mutelić (kod Udbine) — 186
Muzil (poluostrvo) — 388, 389, 392
Muzil (rt) — 390

N

N. Kračina fkod Klane) — 264, 403, 407, 411, 415, 419, 421, 422, 428, 433
N. Lazaret (kod Milja) — 362
Nabrežina (kod Trsta) — 331, 363
Nanos (pl.) — 316, 317. 334, 337, 350, 396
Nanosi (predeo, kod Riieke) — 219
Nanulj — 13, 15, 17, 18, 20, 26
Našice — 88
Nebljusi — 59—61, 64—66, 70, 72—77, 186
Nebljuška gorica (k. 587, kod Nebljuha) — 75
Nediči (kod Klane) — 268, 271
Neki (k. 976, kod Kočevja) — 383
Nemačka — 7, 10, 12, 23, 24, 27—29, 35, 38, 42, 44, 47, 191, 192, 234, 389, 454, 473, 484, 486, 488
Neretva (r.) — 52
Nerezine (na o. Lošinju) — 236, 237
Netermnjak (tt 887, kod Crikvenice) — 156, 157
Netretič (kod Karlovca) — 175, 176, 305
Nezavisna Država Hrvatska (NDH) — 24, 55, 364
Nikolića mlin (kod Plitvičkog Ljeskovca) — 105
Nikšići (kod Gospića) — 108
Nin — 118
Norveška — 13
Notranjska — 162, 244, 247, 304, 381, 449
Nova (na o. Lošinju) — 237
Nova Vas (kod Cerknice) — 304, 445
Nova Vas (kod Ilirske Bistrice) — 411, 415
Novalja (na o. Pagu) — 117—119, 130, 139, 141
Novčića (r.) — 111, 112, 114
Novi — 96, 120, 126—129, 134, 135, 137, 149, 155—158, 198, 199, 204, 216, 217
Novi Lazi (kod Kočevja) — 252, 300—302, 304—308, 319, 382
Novi Log (kod Kočevja) — 168, 169
Novi Zeland — 473
Novigrad — 51
Novo Mesto — 32, 48, 51, 159, 160, 162, 163, 165, 167, 168, 172—174, 176, 199, 243, 244, 248, 249, 299, 385, 448
Novo Selo (kod Kočevja) — 300

NJ

Njigovi (k. 445, kod Bakra) — 226

O

Obešnjak (k. 703, kod Kraljevice) — 207
Obilje (kod Otočca) — 122
Obijaj (kod Lapca) — 67
Obrh (kod Novog Mesta) — 172
Obrov (kod Ilirske Bistrice) — 338, 35f 391, 419, 424
Obrovac — 51, 57, 64, 66, 101
Obruč (pl., kod Klane) — 251
Odra (r.) — 30
Ognjilo (kod Karlobaga) — 116
Ogoreli grič (k. 736, kod Vrhovina) — 97, 105
Ograja (kod Kočevja) — 300

Ogulin — 57—59, 61, 63, 73, 91, 96, 97, 99, 122, 123, 126, 133, 134, 136, 142—146, 151, 154, 198, 199, 209, 217, 248, 249, 259, 309, 310, 318, 319
Olarica (k. 611, kod Pivke) — 314
Olib (o.) — 234—236
Oltare (kod Sv. Jurja) — 134
Omišalj (na o. Krku) — 209, 211—214
Ondić (kod Lovinca) — 66
Opatija — 245, 249, 266, 284, 291—295, 297, 298, 338, 340, 386
Opatje Selo (kod Gorice) — 346, 363
Opčine (kod Trsta) — 335—337, 346—348, 351, 356, 357, 359—361, 364, 372, 374—376, 397
Openski hrib (tt 397, kod Trsta) — 347
Openhajm (u Nemačkoj) — 30
Oprtalj (kod Buzeta) — 315
Oraovac (kod Lapca) — 70
Orlac (k. 362, kod Sušaka) — 227, 228, 230
Orle (kod Ljubljane) — 448, 452, 453
Orlek (kod Trsta) — 348
Orlovica (tt 1300, kod Klane) — 263, 316
Orljak (k. 257, kod Novog) — 157
Orljani (kod Bihaća) — 82, 85
Ormož — 32
Osilnica (kod Čabra) — 194, 217, 244, 250, 251, 304, 305, 306, 319, 382
Oslica (k. 1065, kod Klane) — 220
Osoji (predeo, kod Bakra) — 226
Osor (na o. Cresu) — 233—237
Osorski zaliv — 233
Osp (kod Trsta) — 350
Ostrovica (kod Gospića) — 95, 96, 98, 111
Ostrovica (k. 768, kod Gospića) — 99
Ostrovice (kod Bakra) — 209, 226
Ostrožac — 55, 57, 69, 74, 79, 82, 84, 86, 87, 150
Ostrožno Brdo (kod Ilirske Bistrice) — 424
Oštarije (kod Ogulina) — 120, 142, 144, 145
Oštarski Stanovi (kod Slunja) — 84
Oštra (tt 798, kod Gospića) — 110, 112, 113
Oštrac (k. 940, kod Lokava) — 201—203
Oštri grič (tt 1053, kod Turjanskog) — 103
Oštri vrh (k. 458, kod Brguda) — 401, 410, 411, 418, 430, 434
Otlica (kod Ajdovščine) — 324, 325
Otočac — 48, 57, 58, 61—64, 77, 91, 95—97, 102, 103, 105—108, 119—127, 133, 134, 149, 150, 183—185, 199, 209, 217, 218
Otoče (ž. st., kod Radovljice) — 455
Otoka — 58
Otoška dolina (kod Cerknice) — 317
Otrić (kod Gračaca) — 65
Ovčje (predeo, kod Klane) — 260
Ozeblin (kod Lapca) — 72
Ozimo (Osimo, kod Ankone) — 500

P

Pacifik — 477
Padališta (kod Udbine) — 75
Padavica (k. 1032, kod Ramljana) — 103
Padova — 31, 331
Pag (o.) — 58, 63, 64, 95, 96, 98, 115, 117—119, 121, 122, 130, 137, 141, 182, 233, 235, 437
Pag (na o. Pagu) — 117, 118, 137
Paka (k. 920, kod Klane) — 220—223, 251, 254, 256, 258, 263—265, 315, 404, 407, 410, 414, 417, 419, 421—423, 428, 429
Paka (kod Ribnice) — 162
Paklib (o.) — 141
Palež (predeo, kod Klane) — 315
Palmanova (u Italiji) — 364
Panos (tt 900, kod Vrhovina) — 106
Panj (predeo, kod Bihaća) — 85
Panjak (kod Ličkog Petrovog Sela) — 77, 85
Papari (kod Bihaća) — 76
Parg (kod Čabra) — 309, 311—313
Pariz — 493, 494
Parje (kod Ilirske Bistrice) — 310
Pasjak (kod Ilirske Bistrice) — 406, 430, 434
Pavičići (kod Lapca) — 67, 71
Pavlice (kod Ilirske Bistrice) — 424
Paz (kod Pazina) — 342
Pazarište (G. i D., kod Perušića) — 96, 97, 108, 109, 112, 114, 122
Pazin — 243, 250, 281, 292, 341, 342, 387, 388, 391—393
Pečka (k. 912, kod Žužemberka) — 171—174
Permani (kod Voloskog) — 418
Peruč (kod Lovrana) — 294
Perušić — 57, 63, 64, 73, 96—99, 102, 103, 107—110, 112, 122, 123, 142
Petelinje (kod Postojne) — 378
Petkovec (kod Klane) — 263
Petrina (zaliv na o. Krku) — 211
Pijava (r.) — 242, 352, 365
Pijava Gorica (kod Grosuplja) — 448
Pijemont — 333
Pivka (predeo) — 197, 249, 258
Plan (tt 932, kod Krivog Puta) — 129
Planik (tt 1273, kod Rijeke) — 281
Planina (kod Ajdovščine) — 334
Planina (kod Črnomelja) — 302

Planina (G. i D., kod Postojne) — 319, 332, 378, 380, 409, 445
Planinski kanal — 117, 138, 139, 156, 209, 236
Plantaža (predeo, kod Gospića) — 112
Planjava (predeo, kod Crikvenice) — 155, 156
Plaše (kod Rijeke) — 194, 198, 204—208
Plaški — 61, 68, 281
Platak (kod Mrzle Vodice) — 218, 220, 316
Plavnički kanal — 138, 236
Plavnik (o.) — 211
Pleš (kod Žužemberka) — 160
Plešić (tt 430, kod Rijeke) — 408
Plešišće (k. 785, kod Klane) — 220, 223, 258, 259, 261, 262, 264, 265, 404
Plešivica (kod Loga) — 447, 450
Plešivica (k. 590, kod Žužemberka) — 167
Pleteno (kod Novog) — 156
Pleternica — 191
Pliskavica (kod Trsta) — 333
Pliš (tt 932, kod Klane) — 222, 223, 256, 265, 407, 429
Pliš (V. tt 1142, M. k. 959, kod Mrzle Vodice) — 218
Pliševica (tt 720, kod Klane) — 401, 423, 433
Plitvička jezera — 51, 61, 68, 74, 95, 96
Plitvički Ljeskovac — 66, 101
Ploča (D. i G., kod Udbine) — 57, 65
Plomin (kod Labina) — 283, 284, 286, 288, 291, 294, 340, 386
Plješivica (pl.) — 57, 60, 61, 64, 72, 73, 75—77, 80, 90, 183
Po (r.) — 28, 31, 36, 154
Pobegi (kod Kopra) — 362
Pobri (kod Voloskog) — 297
Podbrde (kod Brinja) — 128, 134
Podgorje (kod Kozine) — 337, 362
Podgozd (kod Novog Mesta) — 165
Podgrad (kod Ilirske Bistrice) — 243, 250, 254, 266, 314, 331, 332, 338, 391, 403, 410, 416, 419, 420, 424, 428, 435
Podgrad (kod Novog Mesta) — 160, 162, 172
Podgraje (kod Ilirske Bistrice) — 422, 423, 428, 429, 433
Podhosta (kod Žužemberka) — 172 173 175, 176, 304
Podlaka (kod Cepovana) — 325
Podijüben (M. i V., kod Novog Mesta) — 160
Podmolnik (kod Ljubljane) — 452
Podolnica (kod Horjula) — 449
Podplanina (kod Cabra) — 319
Podpreska (kod Cabra) — 309, 311, 318, 319
Podravska Slatina — 191
Pod Sleme (kod Lokava) — 201, 202
Podstene (sada Podstene pri Kostelu, kod Kočevja) — 251, 300, 301
Podstenice (kod Novog Mesta) — 172, 174
Podstenje (kod Ilirske Bistrice) — 430
Podtabor (kod Ilirske Bistrice) — 430
Podtabor (kod Ribnice) — 163
Podturn (kod Novog Mesta) — 172, 174 —176, 302
Podugrinac (kod Crikvenice) — 157
Podum (kod Otočca) — 124
Pokoj (kod Bihaća) — 76, 77, 79, 80, 85
Pokuplje — 68, 126, 160, 282, 305
Polhov Gradec (kod Škofje Loke) — 452, 454
Polica (kod Višnje Gore) — 452, 453
Poloj (G., D. i Sr., kod Slunja) — 84, 147, 150
Polom (kod Kočevja) — 169
Polovinići (kod Gospića) — 112
Poljanak (kod Plitvičkih Jezera) — 68, 74
Poljane (kod Novog Mesta) — 51, 159, 175, 381
Poljanska dolina — 324
Poljska — 29, 191
Pomeranija — 191
Ponikve (kod Bakra) — 226
Poreč — 280, 386, 388
Porezen (kod Tolmina) — 323
Porozina (na o. Cresu) — 239
Posavina — 52
Postojna — 60, 62, 159, 174, 195, 197, 244, 250, 251, 303, 304, 309—314, 317, 318, 321, 331, 334, 348, 351—353, 357, 373, 376—380, 409, 445, 467
Postojnska vrata — 312
Podhum (kod Rijeke) — 200, 219, 226, 228, 229
Potkilavac (kod Rijeke) — 219, 220, 227, 229, 253, 254, 309, 316
Potkrčane (kod Udbine) — 72
Povile (kod Novog) — 156, 157
Povijana (na o. Pagu) — 117
Prača (r.) — 49
Prag — 28, 30
Praputnjak (kod Bakra) — 208, 224, 225
Predil (kod Boveca) — 443
Predgrad (kod Crnomelja) — 381
Predmeja (kod Ajdovščine) — 324, 325
Pregarje (kod Ilirske Bistrice) — 318, 391, 419, 420, 424
Prelože (kod Ilirske Bistrice) — 420, 424
Prem (kod Ilirske Bistrice) — 244, 312, 318, 414, 420, 424, 425, 430, 431
Preserje (kod Radomlja) — 446, 447, 449
Prešnic (kod Kozine) — 332

Prevale (kod Žužemberka) — 160
Prezid — 194, 197, 217, 248—251, 259, 261, 303, 307, 309, 310, 318—321, 331, 332, 353, 382, 409, 418, 427, 445, 450
Preža (kod Kočevske Reke) — 305
Pri Cerkvi (kod Ribnice) — 163
Pri Orehu (kod Kopra) — 350, 362
Prijeboj (kod Titove Korenice) — 51, 58, 64, 66—68, 74, 75, 97, 120, 126, 150
Primišlje (G. i' D., kod Slunja) — 84, 120, 126, 133, 147, 150, 154, 199
Primorski Veljun (kod Senja) — 134
Primož (brdo, kod Žužemberka) — 160, 165, 168, 170
Pritoka (kod Bihaća) — 84
Privlaka (na o. Lošinju) — 238
Prizren — 187
Prkovce (predeo, kod Klane) — 194
Progon (predeo, kod Gospića) — 109
Prokike (kod Brinja) — 127—129
Prolog (tt 1066, kod Senja) — 136
Prošek (kod Trsta) — 347, 362, 372, 391
Prosina (k. 872, kod Bunića) — 72
Prozor (G. i D., kod Otočca) — 123
Prozorina (tt 648, kod Otočca) — 106, 122
Pruska — 28, 29, 191
Prvanci (kod Perušića) — 109
Puharska (kod Opatije) — 295, 297
Pula — 33, 121, 194, 204, 238, 245, 250, 283, 284, 286, 296, 332, 337, 339—341, 345, 351, 354—356, 362, 364, 374, 385—390, 392, 439, 464—467, 471, 476—478, 480, 482, 483, 485
Punat (na o. Krku) — 209, 211—213
Punta Franko (Punta Franco) — 371
Puštale (kod Cepovana) — 325

R

Rab (o.) — 62—64, 134, 137—141, 182, 187, 199, 209, 232—234, 437
Rab (na o. Rabu) — 138, 141, 211, 212, 235, 236
Radakuša (k. 677, kod G. Lapca) — 65, 70
Radič (kod Vrhovina) — 106
Radič (Veliki i Mali, kod Bos. Krupe) — 79, 84
Radna (kod Ljubljane) — 453
Radošić (k. 606, kod Josipdola) — 142, 144
Radovljica — 451
Radgona — 135
Rajačica (predeo, kod Gospića) — 112
Rajčevo (kod Sušaka) — 270
Rajhenau (kod Kočevja) — 383
Rajna (r.) — 30, 192
Rajndol (kod Kočevja) — 300, 302
Rakek — 197, 244, 306, 307, 317, 319, 378, 380, 445, 446
Rakitnica (kod Ribnice) — 302, 305, 321, 384, 385, 448
Rakitnik (kod Postojne) — 377, 378
Rakovica (kod Drežnik-Grada) — 68, 84, 199
Rakovo (kod Sušaka) — 270
Ramljane (kod Otočca) — 66, 74, 97, 101—105
Rapajići (kod Brinja) — 123
Rapajin Do (kod Brinja) — 124, 128
Rapajin Klanac (kod Brinja) — 127, 128
Raša (kod Labina) — 284, 296, 386, 490, 493
Raše (zaliv) — 298
Ratje (kod Žužemberka) — 168, 169
Ravna Gora (kod Delnica) — 51, 198, 199, 250
Ravberkomanda (kod Postojne) — 378, 445
Ravne (kod Gorice) — 331
Ravni (predeo, kod Klane) — 268, 417
Ravni Dabar (kod Karlobaga) — 115, 116, 122
Ravni vrh (tt 748, kod Perušića) — 108
Ravnica (kod Gorice) — 325, 334
Ravno (kod Crikvenice) — 155, 156
Razboj (predeo, kod Senja) — 136
Razomir (k. 789, kod Crikvenice) — 198, 207
Rdeči Kamen (kod Žužemberka) — 168—174
Rebar (k. 205, kod Bakra) — 225
Rebar (brdo, kod Žužemberka) — 171, 174
Rebić (kod Udbine) — 72
Rebrovići (kod Primišlja) — 145
Rečina (r.) — 32, 194, 197, 200, 216, 220, 223, 225, 227—229, 231, 232, 251—253, 258, 262, 266—171, 276—279, 397, 401, 406, 408, 412, 437, 439, 440
Reka (r., kod Ilirske Bistrice) — 336, 416, 421, 422, 424, 431, 433, 494
Reliča Draga (kod Lokava) — 78
Remagen — 30
Renče (kod Gorice) — 346, 363
Repentabor (kod Trsta) — 334, 347
Retje (kod Prezida) — 304
Ribić (kod Bihaća) — 78, 82
Ribička glavica (k. 355, kod Bihaća) — 84, 85
Ribnica — 32, 159, 162, 167, 318, 332, 334, 380, 381, 383—385, 448, 449
Ribnica (kod Ilirske Bistrice) — 314, 335, 420, 424, 425
Ribnik (kod Gospića) — 100
Ricmanje (kod Bazovice) — 349, 363

Rigelj (M. i V., kod Novog Mesta) — 174, 175
Riječki zaliv — 138
Rijeka — 11, 24, 32, 33, 39, 48, 56, 60—63, 76, 88, 90, 99, 119—121, 133, 135, 137, 154, 155, 193—195, 197, 200, 204, 210, 216, 217, 227—229, 231, 242, 243, 245, 248—251, 255, 258, 259, 267—269, 271, 273, 277, 278, 281—284, 286, 288, 291, 293, 295, 296, 298, 301, 304, 310, 313, 322, 324, 329—332, 337—341, 348, 353, 356, 359, 365, 389, 394, 395, 401, 403, 406, 408, 409, 411—414, 417, 418, 421, 423, 425, 437—439, 442, 465, 467, 485, 490
Rim — 465, 478
Rinža (r.) — 383
Ripač — 64, 65, 77, 78
Ripački klanac (k. 488, kod Bihaća) — 75
Risnjak (kod Rijeke) — 197, 281
Risovac (brdo, kod Perušića) — 109
Rižana (r.) — 350
Rocol (kod Trsta) — 344
Roč (kod Buzeta) — 292, 341
Rodik (kod Divače) — 336
Rog (kod Novog Mesta) — 306
Rogati Hrib (kod Kočevja) — 302
Rogozno (predeo, kod Fužina) — 205
Rojan (Roiano, predgrađe Trsta) — 347
Ronke (kod Tržiča) — 363, 365
Rosandića vrh (kod Udbine) — 72
Rosandra (potok, kod Trsta) — 362
Roskofel (Cavallo) — 489
Rošlje (na o. Cresu) — 239
Rovinj — 280, 356, 386
Rovte (kod Logateca) — 244, 446
Rožca (tt 479, kod Klane) — 412
Rožnik (tt 428, kod Ljubljane) — 449
Rt Brestovac — 287
Rt Jablanac — 287
Rt Kalifront (na o. Rabu) — 139, 141
Rt Kristofor (na o. Rabu) — 138, 139, 141
Rt Stojana (na o. Rabu) — 138, 139, 141
Rudi lisac (kod Lapca) — 72
Rudnik (kod Kočevja) — 384
B.udnik (kod Ljubljane) — 448
Rudopolje (kod Vrhovina) — 198
Rukavac (kod Voloskog) — 266, 294, 297, 298, 340, 401, 406, 418
Rumunija — 14, 24, 180, 489, 491
Runjavica (predeo kod Perušića) — 108
Rupa (kod Klane) — 250, 256, 259, 266, 403, 407, 409—411, 414—416, 418, 419, 423, 424, 429, 430, 434
Rur — 28
Ružić Selo (kod Kraljevice) — 207, 208,

Š

S. Cerkev (kod Kočevja) — 384, 385
Sadilovac (kod Ličkog Petrovog Sela) — 69, 74
Sadinja Vas pri Dvoru (kod Žužemberka) — 165
Salcburg — 194
Samograd (tt 1124, kod Vrhovina) — 102, 106
Samotorica (kod Horjula) — 447, 449
San Francisko — 465
Sandžak — 49
Sank Pelten (Sankt Pölten) — 191
Sap (kod Višnje Gore) — 448
Sar — 28, 30
Sarajevo — 24, 32, 33, 48, 151, 191
Sardinija — 16, 19
Saršoni (kod Rijeke) — 269, 275, 277, 278, 405, 406, 408, 412
Sava (r.) — 32, 47, 56, 60, 160, 258, 322
Savudrija (rt, kod Umaga) — 387, 390
Sedlata gora — 302
Sela (kod Ljubljane) — 452
Sela (kod Žužemberka) — 160, 168, 169
Selce (kod Crikvenice) — 156, 198, 204
Selce (kod Pivke) — 314
Selce (kod Tržiča) — 363
Selište (kod Udbine) — 73
Selo (kod Ajdovščine) — 351
Selška dolina — 324
Semič (kod Crnomelja) — 160, 162, 175
Senožeče (kod Sežane) — 350, 362
Senj — 48, 57, 58, 61—63, 95—97, 120—123, 127—130, 132—137, 158, 184, 185, 199, 209—212
Senjska draga (prevoj, kod Senja) — — 136
Senjska vrata — 211
Sežana — 321, 332, 334, 336, 348, 349, 357, 372, 377
Sinac (G. i D., kod Otočca) — 102
Sisak — 52, 151
Sjedinjene Američke Države (SAD) — 11, 15, 19, 25, 26, 36—39, 42, 180, 354, 472—484, 489—492, 496—498
Skadar — 187
Skalnica (kod Klane) — 221, 222, 255, 410, 415, 417, 423, 429
Skandanščina (kod Materije) — 338
Skaroni (kod Rijeke) — 228, 275, 276
Skočaj (kod Ličkog Petrovog Sela) — 58, 60, 78
Skočići (kod Ogulina) — 145
Skoplje — 187
Skorten (k. 757, kod Kočevja) — 300—302, 304, 307
Skrad (kod Delnica) — 381
Skradnik (kod Ogulina) — 144—146

Skrajnik (k. 642, kod Kočevja) — 383
Skvažići (kod Rijeke) — 277, 278, 405, 406
Slat (kod Generalskog Stola) — 146
Slatina (predeo, kod Osora na o. Cresu) — 236
Slavonija — 24, 48
Slavonski Brod — 191
Slivje (kod Materije) — 338
Slovačke rudne planine — 30
Slovenačko primorje — 9, 11, 12, 16, 20, 33, 36, 47, 56, 62, 63, 152, 154, 176, 180, 181, 193, 195, 197, 214, 218, 242, 243, 255, 258, 259, 284, 290, 322, 324, 330, 331, 337, 346, 353—355, 364, 365, 376, 381, 394—396, 401, 402, 437, 442, 457, 459, 464, 477, 480, 481, 484
Slovenija — 7, 9, U, 14, 16, 32, 34, 47, 126, 142, 154, 161, 174, 248, 457
Slovenska Vas (kod Kočevja) — 385
Slunj — 57, 68, 84, 88, 123, 142, 147, 150, 152, 154, 199
Smilčić — 51, 64
Smiljansko polje — 111, 112
Smoljanac (kod Ličkog Petrovog Sela) — 74
Smrje (kod Ilirske Bistrice) — 420, 424, 425, 430
Smuka (kod Žužemberka) — 160, 162, 165, 167—171, 173
Snežnik (pl.) — 32, 193, 197, 248, 249, 258, 308, 313, 324, 437, 438
Snežnik (M. tt 1688 i V. tt 1796, kod Cabarske Police) — 437
Snežnik (tt 1796, kod Klane) — 194
Snežnik (tt 1506, kod Delnica) — 301
Soča (r.) — 45, 47, 48, 56, 60, 62, 63, 89, 90, 182, 193, 242, 258, 323, 331, 333, 346, 351—353, 356, 363, 365, 366, 389, 391, 396, 445, 458, 459, 465, 467, 468, 474
Sokolac (kod Bihaća) — 78, 80
Solina (uvala) — 390
Solkan (kod Gorice) — 363
Somišlje (predeo, kod Bihaća) — 80, 185
Sopoljska (kod Crikvenice) — 155
Sora (r.) — 455
Sostro (kod Ljubljane) — 448, 452
Soteska (kod Novog Mesta) — 173—176, 199, 299
Sović Laz (kod Delnica) — 201, 203
Sovjetski Savez — 11, 25—27, 38, 39, 44, 151, 180, 181, 191, 258, 352 354, 463, 469, 478, 481, 487, 489, 491, 492, 496
Spahići (kod Bihaća) — 84
Spesa (Spessa) — 243
Split — 43, 55, 61, 196, 280
Spodnji Kašelj (kod Ljubljane) — 454
Srb — 60, 64, 67
Srbija — 27, 34, 180
Srdari (kod Gospića) — 100, 108
Srednje (Stregna, kod Čedada) — 364
Srednji jarak (predeo, kod Mrzle Vodice) — 201, 203
Sredozemlje — 12, 16, 17, 25, 36—39, 46, 482, 485
Srem — 32, 47, 48, 197
Srpsko Polje (kod Otočca) — 127, 128
St. gora (kod Žužemberka) — 160, 165, 168
Stajnica (kod Jezerana) — 149
Štapića (kod Crikvenice) — 157
Stanežiče (kod Ljubljane) — 455
Stara Zaga (kod Uršnih Sela) — 175
Starad (kod Ilirske Bistrice) — 410, 415, 416, 424, 428, 430, 434, 435
Starigrad (kod Gospića) — 100
Stari Log (kod Kočevja) — 168, 169, 173, 385
Stari Trg (kod Cerknice) — 307, 310, 319, 331, 353, 402, 409, 418
Stari Trg (kod Kočevja) — 249, 318, 380, 381
Staro Selo (kod Otočca) — 124, 125
Stavča Vas (kod Žužemberka) — 165, 167
Stelnik (k. 893, kod Mrzle Vodice) — 200, 203
Stepca (kod Plomina) — 291
Stična (kod Višnje Gore) — 163
Stipač (k. 832, kod Crikvenice) — 158
Strani (predeo, kod Klane) — 220
Stranska Vas (sada Stranska Vas pri Žužemberku) — 165
Stražbenica (k. 621, kod Josipdola) — 142, 144
Stražbenica (tt 769, kod Senja) — 129
Stražica (k. 711, kod Ilirske Bistrice) — 426, 432, 435
Stražice (tt 373, na o. Krku) — 212
Strmac (kod Labina) — 294—296
Strma reber (k. 822, kod Ilirske Bistrice) — 436
Strolci — 350
Struge (kod Ribnice) — 160, 162—165, 167, 303
Studena (kod Klane) — 221, 228, 255, 257, 258, 268, 276, 278, 404, 406, 411, 412
Studenec-Ig (kod Grosuplja) — 448, 452, 453
Studeno (kod Postojne) — 317
Studenski vrh (k. 637, kod Žužemberka) — 170, 171
Suha krajina — 159, 160, 162, 163, 165, 167, 168, 176, 195, 243, 244, 299, 303, 306, 385, 452
Suhi hrib (brdo, kod Kočevja) — 307

Suhi vrh (k. 912, kod Duhovskog) — 77
Suhi vrh (k. 1175, kod Ilirske Bistrice) — 311
Suho (tt 760, kod Klane) — 220, 221, 223, 254—257, 259—262, 266, 316, 404
Suhor (kod Kočevja) — 172, 300
Sungeri (kod Lokava) — 198, 200
Sunja — 56, 76, 91, 150
Supetarska (na o. Rabu) — 138, 141
Sušak — 63, 119, 121, 122, 133, 193, 194, 196, 197, 217, 225, 227, 228, 230—232, 245, 248, 266, 268, 272, 276, 278, 406, 437
Sušak (kod Klane) — 403, 415, 419, 422, 423, 425, 428, 429
Sušanj (kod Karlobaga) — 116, 130
Sušica (kod Vrbovskog) — 250
Sušica (D. i G., kod Novog Mesta) — 160, 173, 304
Sušik (kod Crikvenice) — 157, 158
Suvobor (kod Klane) — 255
Sv. Ahacij (tt 799, kod Ilirske Bistrice) — 416, 421, 426, 435, 436
Sv. Ana (kod Sušaka) — 194, 228, 230, 231
Sv. Ana (kod Trsta) — 363, 371
Sv. Ana (kod Ribnice) — 448
Sv. Arhanđel (kod Josipdola) — 144
Sv. Gregor (kod Sodražice) — 448
Sv. Florijan (kod Novog Mesta) — 160
Sv. Frančišek (kod Kočevja) — 383
Sv. Jakob (kod Beljaka) — 444
Sv. Jakob (kod Crikvenice) — 158, 207, 253
Sv. Jakov (na o. Lošinju) — 237
Sv. Jelena (kod Senja) — 129, 135
Sv. Juraj (sada Jurjevo, kod Senja) — 123, 132—134, 136, 137, 199, 211
Sv. Juraj (k. 204, kod Paga) — 118
Sv. Juraj (razvalina, kod Novalje) — 117
Sv. Katarina (k. 689, kod Klane) — 194, 403, 407, 409, 410, 415, 428, 434
Sv. Katarina (kod Žužemberka) — 165
Sv. Katarina (kod Trsta) — 230, 268, 271
Sv. Križ (kod Trebnja) — 160
Sv. Križ (kod Trsta) — 363
Sv. Kuzam (kod Bakra) — 227
Sv. Lenart (kod Beljaka) — 444
Sv. Lenart (kod Kočevske Reke) — 384
Sv. Lenart (kod Ljubljane) — 452
Sv. Lovreč (kod Osora) — 236
Sv. Lovrenc (kod Kamnika) — 447
Sv. Marak (uvala na o. Krku) — 211, 212
Sv. Marija Magdalena (kod Perušića) — 102
Sv. Marija Magdalena (kod Trsta) — 363, 371
Sv. Matej (kod Rijeke) — 228, 267—269, 271, 332, 412, 417
Sv. Mihovil (kod Osora na o. Cresu) — — 236
Sv. Mihovil (kod Senja) — 135
Sv. Nedelja (kod Labina) — 283, 284, 288, 291, 292, 294—296, 339, 341
Sv. Petar (kod Lovrana) — 291, 292, 295
Sv. Peter (S. Pietro, kod Čedada) — 364
Sv. Peter (kod Žužemberka) — 170— —175
Sv. Rok (kod Bazovice) — 362
Sv. Rok (kod Klane) — 221, 222, 255, 417
Sv. Rok (kod Trsta) — 350, 351, 362, 363
Sv. Ursula (na o. Cresu) — 238
Sv. Vid (kod Malinske na o. Krku) — 212
Sv. Vid (kod Perušića) — 108
Sv. Vinčenat (kod Vodnjana) — 386
Svib (tt 614, kod Bakra) — 194, 209, 225
Sviba (k. 577, kod Bakra) — 218
Svilno (kod Sušaka) — 230
Svinščaki (predeo, kod Cabarske Police) — 311, 314—316
Svinjski vrh (brdo, kod Žužemberka) — 168, 170

S

Šalka Vas (kod Kočevja) — 384
Šapjane (kod Klane) — 250, 266, 267, 332, 338, 406, 407, 409—411, 414—416, 418, 419, 423, 430, 434, 440
Sapovački vrh (k. 971, kod Lokava) — 201, 202
Sarengrad — 32
Sašina (kod Krivog Puta) — 129
Šator (kod Krivog Puta) — 135
Sembije (kod Ilirske Bistrice) — 312, 313, 416, 419, 421, 426, 427, 432
Sempas (kod Gorice) — 325, 334
Senberk (kod Žužemberka) — 169
Sent Peter — vidi St. Peter (sada Pivka)
Šentviška planota — 323
Šibenik — 43, 51, 61
Sid — 45
Sikići (kod Pule) — 387, 388
Simići (kod Kraljevice) — 207, 208
Široka Kula (kod Gospića) — 66, 73, 97—99
Široki rt (predeo, kod Kalne) — 221— —223, 254, 257, 260, 261, 264
Škabrnje (kod Zadra) — 52

Škare (kod **Otočca) — 149**
Skedenj (kod **Trsta) — 344, 345**
Skodovnik **(tt 1257, kod Starog Trga) — 309**
Škofja Loka — 454, 455
Škofije (kod Divače) — 335, 336
Škofije (G., D. i Sr., kod Kopra) — 351, 362
Škofljica (kod Ljubljane) — 452
Škrbina (kod Komena) — 334
Skrebutnjak (kod Mrzle Vodice) — 218
Skrilj (kod Kočevja) — 300, 302
Skrlievo (kod Bakra) — 205, 225, 227, 253, 254, 256
Slezija **— 191**
Šmarje (kod **Grosuplja) — 448**
Šmartno (na Savi) — 454
Smrika (kod **Kraljevice) — 194, 207, 242, 243**
Spičunak (k. 1006, kod Lokava) — 201——203
St. **Jošt (sad Sentjošt na Horjulu) — 445, 447**
St. **Lenart** (S. **Leonardo) — 364**
St. Pavel (kod Ljubljane) — 452
St. **Peter na Krasu (sada Pivka) — 174, 197, 244, 251, 258, 266, 282, 310—312, 314, 317, 318, 321, 334, 335, 353, 357, 378, 382, 402, 409, 419, 420, 425, 427——429, 431, 432**
St. **Peter (sada Šempeter pri Gorici) — 363**
St. Vas (kod Postojne) — 378
St. Vid (kod Postojne) — 331
St. Vid (kod Ljubljane) — 449, 450, 455, 456
Štajerska **— 33, 171, 442, 467**
Stalcarji **(kod Kočevja) — 299, 300, 302, 305, 307**
Stalcerski hrib (k. 625, kod Kočevja) — 305, 307
Štampar (kod Turjanskog) — 103
Standrež **(kod Gorice) — 363**
Štanjel (Sv. Danijel, kod Ajdovščine) — 325, 334, 346
Stinjan (kod **Pule) — 388**
Stivan (kod **Tržiča) — 494**
Stokerau **— 191**
Storje (kod **Trsta) — 350, 362**
Strpci **(D.** i **G.,** kod **Nebljuha) — 60, 71**
Stulac (k. **1212,** kod **Klane) — 254, 256, 257**
Suiica **(r., kod Ljubljane) — 447, 449, 450**
Suliča-gaj (predeo, kod Izačič-Grada) — 78
Sušnjevica (kod Lovrana) — 285, 291, 294, 296, 339—341
Švajcarska — 41
Švica (D. i G., kod Otočca) — 102, 134
Taljamento (Tagliamento) — 242, 322
Tanki rt (na o. Rabu) — 141
Tarčent (kod Tolmina) — 364, 489
Teheran — 29
Tepšanovac (k. 852, kod Perušića) — 51
Težka Voda (G. i D., kod Novog Mesta) — 160, 172, 199
Tihotina (kod Bihaća) — 78
Timavo (r.) — vidi Reka
Tinjan (kod Kopra) — 362
Tirol — 442
Tiskvina (k. 758, kod Bakra) — 218
Tisovec (kod Lašča) — 163
Točila (tt 359, kod Bakra) — 225, 227
Tolić (kod Udbine) — 72
Tolmin — 324, 352, 353, 356, 364, 442, 443
Tominje (kod Ilirske Bistrice) — 416, 421
Tomišina draga (brdo, kod Krivog Puta) — 129
Topla Reber (G. i D., sada Topla Reber, kod Žužemberka) — 168—172, 174, 199
Toplice (kod Novog Mesta) — 51, 160, 172, 304
Topol (kod Dvora) — 451
Topolec (kod Ilirske Bistrice) — 416, 424, 426
Toskanski Apenini — 31
Tounj — 91, 142, 144—148, 184
Tounjčica (r.) — 146
Tovar (k. 125, sz. od M. Lošinja) — 233, 237, 238
Tovarić (к. 97, na o. Lošinju) — 238
Tovarnele (luka) — 139, 141
Trata (kod Škofje Loke) — 445
Trava (kod Čabra) — 251, 319, 320, 384
Travni (na o. Cresu) — 238
Travnik — 152
Travnik (kod Ribnice) — 304, 381, 384
Trbiž (Tarvizio) — 356, 443, 444, 466, 476, 480, 483
Trebča Vas (kod Žužemberka) — 167
Trebče (kod Trsta) — 349
Trebestin vrh (k. 610, kod Bakra) — 224, 225
Trebnje — 159
Treći Rajh — vidi Nemačka
Trenta (predeo, kod Boveca) — 443
Treskavac (k. 527, kod Josipdola) — 144
Trevizo (pokrajina u Italiji) — 331
Tribalj (kod Crikvenice) — 157, 158
Triglav — 459
Trnovec (kod Kočevja) — 383
Trnovo (kod Gorice) — 323, 325
Trnovo (kod Ilirske Bistrice) — 431
Trnovski gozd — 60, 167, 322—325, 334

Trnje (kod Postojne) — 378
Trogir — 187
Trojvrh (kod Plaškog) — 144
Trpčane (kod Ilirske Bistrice) — 421, 422, 433
Trsat (kod Rijeke) — 194, 226, 228, 230——232, 245, 268, 276
Trst — 8, 9, 12, 13, 26, 32, 33, 36—39, 41, 47, 48, 62, 63, 76, 89, 90, 152, 154, 180, 183, 193, 195—197, 233—235, 238, 243, 244, 247—250, 258, 259, 265, 266, 278, 281, 283—285, 298, 303, 313, 314, 316—325, 329, 330, 332—339, 341—374, 376, 377, 381, 385—387, 390, 391, 394——398, 401—403, 406, 409, 411, 414, 419, 420, 423, 435, 437, 438, 442, 457—459, 463—474, 476—478, 480, 483^85, 487, 488, 490, 492—494, 497, 499
Trstenik (kod Klane) — 218, 222, 223, 254, 256, 257, 308, 316, 402
Trstenik (kod Trsta) — 345
Tršćanski zaliv — 33, 247, 391
Tršće (kod Cabra) — 251, 304
Trviž (kod Pazina) — 391
Tržačka Raštela — 69
Tržič (kod Ribnice) — 163
Tržič (kod Kranja) — 443, 452, 454, 455
Tržič (Monfalcone) — 33, 334, 346, 347, 351—353, 356, 363, 364—366, 465, 469, 472, 476, 477, 478, 485, 489, 494
Tržišče — 244
Tučak (k. 800, kod Ilirske Bistrice) — 427
Tuk (kod Lapca) — 71
Tuk (predeo, kod Bihaća) — 103
Turčin vrh (brdo, kod Vrhovina) — 97, 104
Turija (kod Bihaća) — 76
Turjanski (kod Vrhovina) — 97, 102
Turjansko polje (kod Vrhovina) — 102, 105
Turnjić (k. 485, kod Rijeke) — 219, 229, 269
Tuščak (tt 786, kod Ilirske Bistrice) — 311
Tušilović (kod Vojnića) — 150

U

Učevae (k. 374, kod Bakra) — 225—227
Učka (pl.) — 62, 197, 259, 285, 292, 294, 295, 318, 337, 396
Učka (tt 1396) — 295
Udbina — 51, 55, 57—59, 61, 64—66, 72, 73, 75, 76
Udine (Videm) — 364
Ulaka (kod Vrhnike) — 449
Ulcen (Ulzen) — 192
Um (tt 795, kod Otočca) — 122, 124
Umac (k. 546, kod Otočca) — 123
Umag — 392
Una (r.) — 33, 48, 52, 55—58, 60, 61, 64, 67, 71, 76—85, 88, 90—92, 96, 119, 121, 151, 152, 154, 186, 196, 248
Unec (kod Cerknice) — 445
Ura (kod Karlobaga) — 116
Urinj (kod Bakra) — 245
Uroševac — 187
Uršna Sela (kod Novog Mesta) — 173
Ušive (kod Novog Mesta) — 160
Uzelci (kod Lukovog Sugarja) — 115
Užljebić (kod Bihaća) — 75
Užljebić (k. 532, kod Bihaća) — 75, 77

V

V. Bloke (kod Cerknice) — 383
V. breg (k. 648, kod Ilirske Bistrice) — 415
V. Greda (kod Turjanskog) — 102, 105
V. Lošinj — 235, 236, 238, 284, 288
V. vrh (k. 595, kod Ilirske Bistrice) — 407, 433
Vaganac (G. i D., kod Gospića) — 68, 69, 70
Vašington — 465, 478
Vavta Vas (kod Novog Mesta) — 174
Vecenbah (G. i D., kod Kočevske Reke) — 305
Vedež (kod Opatije) — 294
Vedro Polje (kod Bihaća) — 78, 79
Vela Učka (kod Lovrana) — 284, 295, 297, 340, 341
Vele Hrusti (predeo kod Punata, na o. Krku) — 212
Velebit (pl.) — 60, 61, 96, 115, 122, 133, 136
Veleta (La Velletta) — 25
Velika basača (tt 1091, kod Karlobaga) — 116
Velika Britanija — 9, 11, 13, 14, 17, 19, 25, 26, 36, 38, 177—180, 354, 463, 465, 475, 476, 478—484, 489, 491, 492, 496, 497
Velika gora (pl.) — 60, 196
Velika Kapela — vidi Kapela (V. i M.)
Velika Kopaonica — 191
Velike Lašče — vidi Lašče (V. i M., kod Ribnice)
Veliki Cardak (k. 698, kod Perušića) — 108
Veliki Kut (kod Brinja) — 123
Veliki vrh (k. 975, kod D. Lapca) — 75
Velo Brdo (kod Ilirske Bistrice) — 403, 410, 415, 416, 419, 420, 431
Veljun (k. 616, kod Josipdola) — 144

Veljun (tt 889, kod Senja) — 129, 136
Venae (tt 906, kod Vrhovina) — 97, 104
Venecija — 331, 334, 361, 472, 474
Veprinac (kod Rijeke) — 294, 295, 297, 315
Verd (kod Vrhnike) — 447—449
Verona — 31, 333
Veternice (tt 368, kod Sušaka) — 227, 228, 230
Vič (kod Ljubljane) — 453
Videm (kod Kočevja) — 300
Vidovac (kod Karlobaga) — 116
Vinca (kod Bihaća) — 80, 87
Viner-Nojštat — 191
Vinica (k. 597, kod Otočca) — 123
Vinica (kod Karlovca) — 160, 161, 175, 176, 305
Vinkov Vrh (kod Žužemberka) — 162, 165—167, 171
Vipava — 244, 334
Vipavska dolina — 60, 61, 244, 321, 322, 324, 325, 352, 445
Virovitica — 33
Vis (o.) — 12, 20, 51, 52, 66, 180, 439
Visla (r.) — 28, 29
Visod (k. 755, kod Klane) — 403, 407, 415, 433
Visoke gorice (k. 570, kod Kočevja) — 305
Visoki vrh (k. 643, kod Ilirske Bistrice) — 407, 415
Visoki vrščić (k. 817, kod Perušića) — 105
Visoko — 151
Visuć (kod Udbine) — 71
Višegrad — 24, 49
Višnja (kod Žužemberka) — 168
Višnja Gora — 244, 448, 452
Vital (k. 557, kod Otočca) — 106. 122
Vitoševo (kod Bakra) — 225—227
Vižmarje (kod Ljubljane) — 455
Vodena Draga (kod Karlovca) — 305
Vodice (kod Buzeta) — 316, 350, 424
Vodnjan — 340, 386—388
Vojsko (kod Idrije) — 323, 324
Vojskovo (k. 386, kod Bakra) — 225——227
Vojvodina — 178
Volarica (kod Lovinca) — 99, 100
Volarija (k. 1046, kod Klane) — 254, 260, 263, 315, 402, 403, 413
Volčji hrib (k. 757, kod Ilirske Bistrice) — 432, 435
Volosko (kod Opatije) — 266, 283, 297, 298, 340, 401, 404, 413, 418
Vozilići (kod Plomina) — 291
Vranja (kod Opatije) — 292, 294, 295, 297, 332, 340, 341
Vratnik (kod Senja) — 95, 96, 122, 126——129, 133—137, 184
Vrbas (r.) — 52, 151
Vrbnik (na o. Krku) — 211, 212
Vrbovec (kod Kočevja) — 169
Vrbovec (kod Križevaca) — 33
Vrbovo (kod Ilirske Bistrice) — 407, 410, 433, 435, 436
Vrbovsko — 51, 154, 198, 250, 381
Vrdela (Guardiella, kod Trsta) — 357, 358, 361
Vrebac (kod Gospića) — 95, 99
Vrelo (kod Cazina) — 69
Vrelo (kod Titove Korenice) — 75
Vrh (kod Žužemberka) — 160
Vrh Kapele (k. 884, kod Jezerana) — 142, 149
Vrhi (brdo, kod Klane) — 417
Vrhnika — 244, 445^47, 449, 450
Vrhovine — 62—64, 66, 99, 102, 103, 106, 107, 121, 126, 134, 198
Vrkašić (kod Bihaća) — 82, 83, 85, 186
Vrnča vrh (tt 959, kod Senja) — 129, 134
Vrpolje — 191
Vrsar — 387, 388
Vrsta (kod Bihaća) — 69, 74, 77
Vršak (k. 745, kod Lapca) — 70
Vršak (brdo, kod Nebljuha) — 77
Vršak (k. 913, kod Liča) — 157
Vrščić (k. 670, kod Perušića) — 107, 108
Vrše (kod Cepovana) — 323
Vršeljak (k. 674, kod Perušića) — 108
Vršeljak (k. 751, kod Bunića) — 72
Vršič (k. 933, kod Kočevja) — 382, 384
Vrzdenec (kod Vrhnike) — 448, 449, 451
Vršina (k. 729, kod Gračaca) — 101
Vršina (kod Ondiča) — 66
Vrtec (predeo, na o. Cresu) — 238
Vrtoče (kod Bosanskog Petrovca) — 65
Vrzići (kod Brinja) — 127
Vučijak (k. 747, kod Perušića) — 109
Vučja draga (brdo, kod Brušana) — 113, 115
Vučja glava (brdo, kod Krivog Puta) — 129
Vukmirović (kod Plitvičkog Ljeskovca) — 105
Vukova Gorica (kod Karlovca) — 176, 305, 402
Vukovar — 24
Vzelo (k. 119, kod Bazovice) — 362

Z

Zabiče (kod Klane) — 220, 221, 222, 250, 263, 314, 315, 316, 402—404, 410, 415, 416, 422, 423, 428, 429, 432, 433
Zadar — 11, 37, 39—41, 43, 51, 52, 65, 66, 101, 117, 118, 196, 331, 439, 490

Zadobrava (Sp. i Zg., kod Ljubljane) — 454
Zadvor (kod Ljubljane) — 448
Zagon (kod Novog) — 156
Zagon (kod Postojne) — 283, 378
Zagorje — 48
Zagorje (kod Ilirske Bistrice) — 310, 428, 435
Zagorje (kod Plomina) — 283, 291
Zagrad (kod Crikvenice) — 156
Zagrad (kod Opatije) — 292, 294, 297
Zagradec (kod Žužemberka) — 163
Zagradski vrh (k. 1185, kod Crikvenice) — 155
Zagreb — 35, 47, 88, 99, 142, 151, 154, 159, 167, 180, 200, 221, 280, 409, 443
Zajčje Polje (kod Kočevja) — 301
Zajelše (kod Ilirske Bistrice) — 425
Zalipnik (kod Novog) — 156
Zalog (kod Ljubljane) — 452, 454
Založje (kod Bihaća) — 80, 85, 87
Zalužnica (kod Otočca) — 102, 106, 134
Zapadna Morava (r.) — 49
Zarečje (kod Ilirske Bistrice) — 430
Zarečje (kod Pazina) — 391, 392
Zastene (kod Kraljevice) — 204, 206, 207
Zaton (kod Zadra) — 118
Zavalje (kod Bihaća) — 73, 77—80
Zavrh (kod Cepovana) — 325
Zdenac (kod Ogulina) — 145—147, 184
Zdihovo (kod Kočevja) — 251, 300
Zdihovo (kod Vinice) — 306
Zelin Mrzlovodički (kod Mrzle Vodice) — 200, 203
Zemun — 181, 196
Zemunik — 51, 64, 66, 181, 186, 196, 331
Zenica — 151, 152
Zgonik (kod Trsta) — 334
Zimorina (k. 791, kod Nebljuha) — 71
Zlobin (kod Fužina) — 157, 198, 204——208, 252, 301, 437
Zoretići (kod Rijeke) — 229, 270, 272
Zrinjski (kod Klane) — 268
Zlopoljac (kod Bihaća) — 79
Zvirjak (tt 985, kod Fužina) — 206
Zvoneča (kod Brguda) — 401

Ž

Žabica (kod Gospića) — 112, 113
Zaga (kod Kobarida) — 364
Zavije **(kod Trsta) — 345, 362, 363, 391**
Zažar **(kod Vrhnike) — 449**
Zegar (kod Bihaća) — 76, 77, 80, 81, 185
Zejane **(kod Brguda) — 294, 423**
Žeje (kod Postojne) — 314
Železna Kapla — 454
Železna vrata (k. 1247, kod Klane) — 194, 222, 223, 254, 256, 315, 332, 402, 404, 417, 419
Železniki — 324
Željezna glava (k. 774, kod Bihaća) — 77
Zerible (k. **630,** kod **Postojne) — 377**
Zganja **Vas** (kod **Tržiča) — 455**
Zidovje **(tt 660,** kod **Klane) — 255, 256, 265, 266, 401, 411, 412, 414, 417**
Zivi Bunari (kod Jablanca) — 132
Zlebič **(kod Ribnice) — 448**
Zminj **— 386, 391, 392**
Zrnovniča (kod Novog) — 156
Zumberak **— 51, 126**
Žuta Lokva (kod Brinja) — 95—97, 122, 124, 126—129, 134, 149, 150, 155, 185, 199
Žužemberk — 159—163, 165, 167, 168, 170, 171, 173, 303, 306
Zvirče (kod Velikih Lašča) — 160, 163

S A D R Ž A J

Strana

PREDGOVOR — — — — — — — — — — — — — — — — **7**

UVOD — — — — — — — — — — — — — — — — — **11**

P R V I D E O

OPŠTA SITUACIJA, PLANOVI I FORMIRANJE 4. ARMIJE

OPSTA SITUACIJA NA EVROPSKOM RATIŠTU U PRVOJ POLOVINI MARTA 1945. GODINE — — — — — — — — — — — **23**

Jaltska konferencija — — — — — — — — — — — — **24**

Planovi saveznika za prolećnu ofanzivu i razvoj situacije početkom 1945. — — — — — — — — — — — — — — — **28**

NEMACKE SNAGE NA JUGOSLOVENSKOM RATIŠTU U PROLECE 1945. GODINE — — — — — — — — — — — — — — **32**

JUGOSLOVENSKO RATIŠTE U PROLECE 1945. GODINE — — — — **34**

Reorganizacija NOV i POJ — — — — — — — — — — — **34**

Sastanak Tito — Aleksander i dogovor za zajednička dejstva — — **35**

PLAN ZAVRŠNE OFANZIVE JUGOSLOVENSKE ARMIJE I STRATEGIJSKI RASPORED SNAGA — — — — — — — — — — — **47**

FORMIRANJE 4. ARMIJE I RASPORED NJENIH JEDINICA — — — **50**

D R U G I D E O

LIČKO-PRIMORSKA OPERACIJA

OSLOBOĐENJE ISTOČNE LIKE I BIHAĆA — — — — — — — **55**

Raspored i zadatak neprijateljskih snaga pred frontom 4. armije — **55**

Zadatak 4. armije i zemljište u operacijskoj zoni 4. armije — — — **60**

Operacijski plan ofanzive 4. armije — — — — — — — — — **62**

Koncentracija, raspored i zadaci 4. armije — — — — — — — **64**

Zadatak i raspored jedinica 4. udarnog korpusa — — — — — **67**

OSLOBOĐENJE ISTOČNE LIKE — 70
Borbe u Lapačkom i Krbavskom polju — 70
Oslobođenje Nebljuha — 74
OSLOBOĐENJE BIHAĆA — 77
Proboj spoljne odbrane Bihaća — 77
Uличne borbe i oslobođenje Bihaća — 80
Zaključak o oslobođenju istočne Like i Bihaća — 89
—) 4

TRECl DEO

OSLOBOĐENJE ZAPADNE LIKE I HRVATSKOG PRIMORJA

PREGRUPISAVANJE 4. ARMIJE — 95
Plan dejstva i zadaci jedinica 4. armije — 96
Borbe desne armijske kolone — 101
Oslobođenje Ramljana — 101
Oslobođenje Perušića — 107
Borbe srednje armijske kolone — 110
Oslobođenje Gospića — 110
Borbe leve armijske kolone — 115
Oslobođenje Karlobaga — 115
Desant na ostrvo Pag — 117
Gonjenje nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa — 119
Opšta situacija, raspored i zadaci jedinica 4. armije — 119
Oslobođenje Otočca — 123
Situacija kod neprijatelja posle oslobođenja Otočca — 125
Gonjenje neprijatelja prema Senju — 127
Oslobođenje Jablanca — 130
Oslobođenje Senja — 133
Desant na ostrvo Rab — 137
Gonjenje neprijatelja u pravcu Josipdol — Ogulin — Generalski Stol 142
Oslobođenje Josipdola i Ogulina — 142
Oslobođenje Tounja i Donjih Dubrava — 145
Obezbeđenje desnog boka i pozadine 4. armije — 149
Oslobođenje Novog i Crikvenice — 155
BORBE 7. KORPUSA U POZADINI NEPRIJATELJA — 159
Napad na Struge i Vinkov Vrh — 162
Odbrambene borbe u Suhoj krajini — 168
POLITIČKI PRITISAK VLADE VELIKE BRITANIJE DA SE OBUSTAVI VOJNA POMOĆ 4. ARMIJI — 177
ZAKLJUČAK — 132

ČETVRTI DEO

RIJEČKO-TRŠCANSKA OPERACIJA

OPSTA SITUACIJA NA EVROPSKOM RATIŠTU SREDINOM APRILA 1945. GODINE — 191

SITUACIJA PRED FRONTOM 4. ARMIJE UOCI RIJECKO-TRSCANSKE OPERACIJE — 193

Plan Štaba 4. armije za dejstva prema Slovenačkom primorju i Istri 195

Raspored i zadaci jedinica 4. armije — 198

SAVLAĐIVANJE ODBRANE 97. ARMIJSKOG KORPUSA IZMEĐU KUPE I JADRANSKOG MORA — 200

Oslobođenje Lokava i Mrzle Vodice — 200

Borbe na odseku Fužine—Zlobin—Kraljevica — 204

Desant i borbe na ostrvu Krku — 209

IZBIJANJE JEDINICA 4. ARMIJE NA ODSEK GOMANJCE — KLANA — RIJEKA — 217

Borbe 11. korpusa na Grobničkom polju i upad u Klanu — 218

Borbe 19. udarne divizije do izbijanja na Rečinu — 223

Oslobođenje Bakra — 223

Oslobođenje Sušaka — 227

Desant i borbe na Cresu i Lošinju — 232

BORBE NA RIJEČKOM FRONTU, NA GLAVNOM ODBRAMBENOM POJASU NEMACKOG 97. ARMIJSKOG KORPUSA — 242

Plan dejstava i raspored neprijateljskih snaga pred frontom 4. armije 242

Plan dejstava 4. armije za riječko-tršćansku operaciju — 248

Plan nemačkog 97. armijskog korpusa za protivudar na riječkom frontu — 250

BORBE U REJONU GOMANJCE — KLANA I NA RECINI — 253

Borbe 13. i 26. udarne divizije u rejonu Gomanjce — Klana — 253

Borbe 19. udarne divizije na Rečini — 266

RAZVOJ NARODNOOSLOBODILACKE BORBE U ISTRI DO ISKRCAVANJA JEDINICA 4. ARMIJE — 280

DESANT U ISTOČNU ISTRU — 283

Borbe 9. udarne divizije za oslobođenje istočne Istre — 291

DESNI OBUHVATNI MANEVAR 4. ARMIJE PREMA ILIRSKOJ BISTRICI I OBEZBEĐENJE DESNOG BOKA 4. ARMIJE — 299

Borbe Kočevske grupe 7. korpusa i jedinica 20. udarne divizije južno od Kočevja i Kočevske Reke — 299

Prodor 20. udarne divizije u pozadinu riječkog fronta — 308

Ubacivanje 43. divizije u pozadinu neprijatelja — 315

Borbe 29. udarne divizije u rejonu Čabar — Podpreska — Prezid — 318

DEJSTVA 9. KORPUSA U POZADINI NEPRIJATELJA — 322

A

PETI DEO

OSLOBOĐENJE TRSTA, SLOVENAČKOG PRIMORJA I ISTRE

NAREĐENJE VRHOVNOG KOMANDANTA JUGOSLOVENSKE ARMIJE DA SE UBRZA TRSCANSKA OPERACIJA — — — — — — — 329

Podilaženje jedinica 9. korpusa 4. armije Trstu — — — — — — 333

Podilaženje 9. korpusa — — — — — — — — — — — 333

Podilaženje 20. udarne divizije — — — — — — — — — 334

Borbe na komunikaciji Rijeka — Trst — — — — — — 337

Podilaženje 9. udarne divizije — — — — — — — — — 338

Neposredne pripreme Komande mesta Trst za oružani ustanak i početak borbi u Trstu — — — — — — — — — — — — 342

Oslobođenje Trsta i Slovenačkog primorja — — — — — — — 346

Okruženje Trsta 30. aprila — — — — — — — — — — 346

Borbe u Trstu 1. maja — — — — — — — — — — — 356

Borbe u Trstu 2. maja — — — — — — — — — — — 366

Oslobođenje Opčina — — — — — — — — — — — 372

Obezbeđenje desnog boka 4. armije — — — — — — — — 376

Oslobođenje Postojne — — — — — — — — — — — 376

Oslobođenje Kočevja — — — — — — — — — — — 380

Oslobođenje južne i zapadne Istre — — — — — — — — — 385

Oslobođenje Pule — — — — — — — — — — — — 385

Oslobođenje Pazina — — — — — — — — — — — 391

Zaključak o oslobođenju Trsta, Slovenačkog primorja i Istre — — 394

SESTI DEO

OKRUŽENJE I KAPITULACIJA NEMAČKOG 97. ARMIJSKOG KORPUSA

BORBE ZA OKRUŽENJE NEMAČKOG 97. ARMIJSKOG KORPUSA — 401

Pokušaj nemačkog 97. armijskog korpusa da se probije iz okruženja 413

Oslobođenje Rijeke — — — — — — — — — — — 417

Kapitulacija 97. armijskog korpusa — — — — — — — — — 430

KRITIČKI OSVRT NA DEJSTVA JEDINICA 4. ARMIJE U RIJECKO-TRSCANSKOJ OPERACIJI — — — — — — — — — — — 437

PRODOR U KORUŠKU I OSLOBOĐENJE LJUBLJANE — — — — 442

Dejstva Motorizovanog odreda 4. armije prema Koruškoj — — — 442

Oslobođenje Vrhnike — — — — — — — — — — — — 445

Oslobođenje Ljubljane — — — — — — — — — — — — 448

OPSTI ZAKLJUČAK — — — — — — — — — — — — 451

SEDMI DEO

DIPLOMATSKA BORBA ZA PRIZNAVANJE GRANICA JUGOSLAVIJE

TRŠĆANSKO PITANJE — — — — — — — — — — **463**

Teškoće oko uspostavljanja demarkacione linije — — — — — **463**

Sastanak Tito — Morgan — — — — — — — — — — **469**

Note vlada Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država i odgovor Demokratske Federativne Jugoslavije — — — — — **475**

Uspostavljanje privremene savezničke vojne uprave na delu Julijske krajine — — — — — — — — — — — — — — **482**

Devinski sporazum — — — — — — — — — — — — **484**

Prvo zasedanje Saveta ministara spoljnih poslova u Londonu — — **489**

Predloži stručne Savezničke komisije za razgraničenje između Jugoslavije i Italije — — — — — — — — — — — — — — **492**

Stvaranje Slobodne teritorije Trsta — — — — — — — — **494**

Rešenje tršćanskog pitanja — — — — — — — — — — — **496**

PRILOZI — — — — — — — — — — — — — — — **501**

IZVORI I LITERATURA — — — — — — — — — — — — **525**

SKRAĆENICE — — — — — — — — — — — — — — **532**

PREGLED SKICA — — — — — — — — — — — — — — **533**

REGISTAR — — — — — — — — — — — — — — — **537**

Tehnički urednik
Milenko Tomić

Lektor
Slavko Kolorogić, **prof.**

Korektori:
Vera Laćimić
Zivadinka Papak
Nada Ribar

Registar
Zivadinka Papak

Omot i korice
Miroslav Vajić, **akad. slikar**

Rukopis predat u štampu jula 1978.
Štampanje završeno novembra 1978.
Tiraž 3000 primeraka